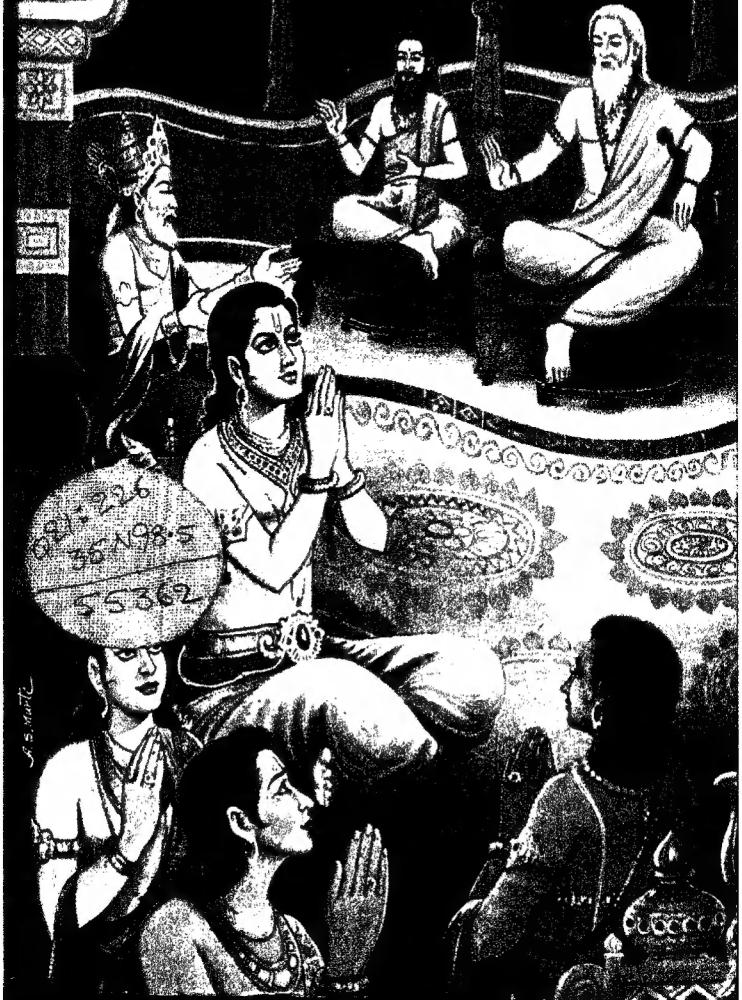


శ్రీ యోగ వాసిష్ఠము



ఓమ

వాసిష్ఠ రామాయణము

అను

శ్రీయోగవాసిష్ఠము

(తాత్పర్యప్రకాశికయను అంధ్రానువాద సహితము)

మహర్షి వాల్మీకి ప్రణీతము

ఉత్తరార్థము - ప్రథమ సంపుటము

అనువాదకులు :

శ్రీ విద్యా ప్రకాశానందగిరి స్వాములవారు

అనువాదము

సంపాదకులు - ప్రకాశకులు :

శ్రీ వ్యాసాశ్రమము

వ్యాసాశ్రమము పోస్టు, (మార్గము) ఏర్వేడు, చిత్తూరు జిల్లా. (ఆ.ప్ర.)

ఫోన్ : 517 621

ఫోన్ నెం. 08574 - 68528

1998

★

V

ప్రథమ ముద్రణ	1948	1000 ప్రతులు
ద్వితీయ	1969	1000 ..
తృతీయ	1998	2000 ..
	మొత్తం	4000 ..

వెల రూ.

ప్రకాశకులు :

శ్రీవ్యాసాశ్రమమువారు

ధర్మగ్రంథ ప్రచురణకు ఆర్థిక సహాయం అనే పథకం
క్రింద తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం నారిచ్చిన ఆర్థిక సహాయంతో
ఈ గ్రంథం ప్రచురింపబడింది.

ప్రతులకు :

మేనేజరు - శ్రీవ్యాసాశ్రమము,

వ్యాసాశ్రమము పొస్టు, (మార్గము) ఏర్పేడు,

చిత్తూరు జిల్లా, (ఆ.ప్ర.), పిన్ : 517 621

ముద్రణ :-

శక్తి ప్రెస్

నెం. 2/1 F కుంభంమ్మన్ క్వార్టర్స్, పేట,

మద్రాసు - 81 0 5958934

SRI VENKATESWARA
CENTRAL LIBRARY &
RESEARCH CENTRE.

Acc. No.....

Date.....

TIRUPATI.

నివేదన

శ్రీవ్యాసాశ్రమం వారు ప్రకటించిన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలు ఆంధ్రదేశంలో విస్తృతప్రచారం పొందాయి. వాటిలో తలమానికంగా ఎన్నదగినది యోగవాసిష్ఠం. దీన్ని 'వాసిష్ఠ రామాయణం', 'వసిష్ఠగీత' అని కూడా వ్యవహరిస్తారు.

వాల్మీకి కృతిగా ప్రసిద్ధమైన ఈ గ్రంథంలో ముప్పది రెండువేల శ్లోకాలున్నాయి. వైరాగ్య - ముముక్షు - ఉత్పత్తి - స్థితి - ఉపశమ - నిర్వాణ ప్రకరణాలన్న పేరుతో ఆరు విభాగాలున్నాయి. అద్వైతవేదాంతం ఈ పుస్తకంలో అత్యద్భుతంగా ప్రతిపాదించబడింది. వసిష్ఠ మహర్షి శ్రీరామ చంద్రుణ్ణి ఉద్దేశించి చేసిన తత్వోపదేశమే ఇందలి విషయం.

“మహాగ్రంథాలలో ఒకటైన యోగవాసిష్ఠం నాదృష్టిలో ప్రపంచంలో వ్రాయబడిన గ్రంథాలన్నింటిలోనూ అత్యాశ్చర్యకరమైనది” (One of the greatest books, the most wonderful according to me ever written under the sun, is Yogavasistha.) అని శ్రీ స్వామి రామతీర్థులవారు ఈ గ్రంథాన్ని ప్రశంసించి వున్నారు.

దీన్ని మహర్షి సద్గురు శ్రీమలయాళస్వాములవారు సమగ్రంగా ఆంధ్రతాత్పర్యంతో సహా నలుబదేండ్ల క్రితం ముద్రింపజేశారు. అంతకు ముందెవరూ దీన్ని తెలుగులో సంపూర్ణంగా ముద్రించలేదు. శ్రీ సద్గురు స్వాములవారి ప్రోత్సాహంతో శ్రీపూర్ణానందేత్యవర నామధేయ శ్రీనిర్వికల్పానంద స్వాములవారు ఈ గ్రంథానికి చెందిన పూర్వార్థాన్ని అనువదించారు. తరువాతి భాగాన్ని శ్రీ సద్గురు దేవుల ముఖ్య శిష్యులు శ్రీ విద్యా ప్రకాశానంద స్వాములవారు శైనిగించారు. 1936 లో ప్రారంభమైన దీని ముద్రణ 1954 లో పూర్తి అయింది. నాల్గువేల పుటలకు పైబడిన ఈ పుస్తకం మొదట నాలుగు సంపుటలుగా రాయల్ సైజులో ప్రచురింపబడింది.

జిజ్ఞాసువులైన పాఠకుల ప్రీతికి పాత్రమై మూడుసార్లు ముద్రితమయింది.

ఇటీవల చాలాకాలం నుండి దుర్లభంగా వుండిపోయిన ఈ గ్రంథరత్నం కావాలంటూ ఆశ్రమానికి పలువురు లేఖలు వ్రాసేవారు భగవదనుగ్రహం వల్ల, గురుకరుణవల్ల ఈ మహాగ్రంథాన్ని ఇప్పుడు మళ్ళీ ప్రచురించే సదవకాశం లభించింది. పాఠకుల సౌకర్యాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని దీని నిప్పుడు డెమ్మీ 1/8 సైజులో ఎనిమిది సంపుటాలుగా ప్రచురిస్తున్నాము.

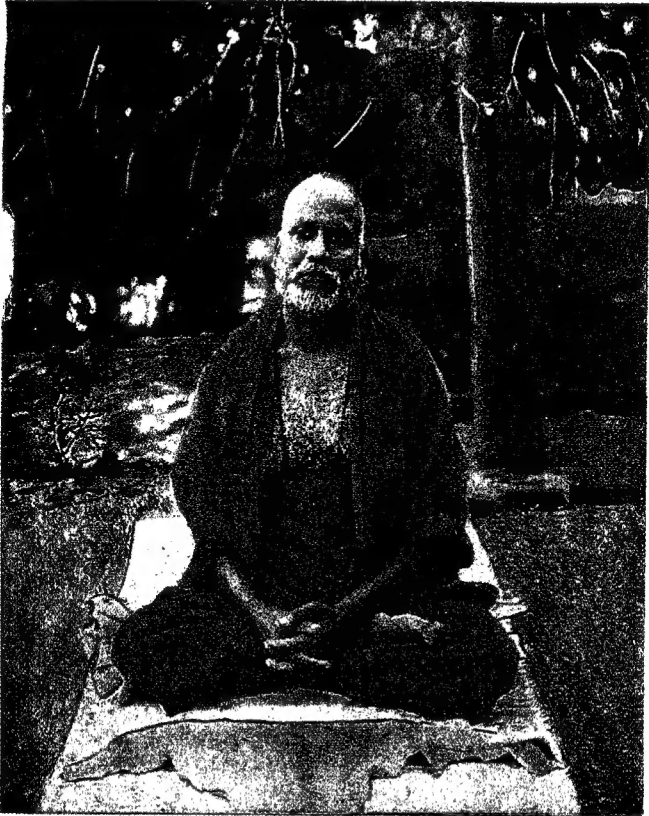
ఈ గ్రంథగౌరవాన్ని గుర్తించి తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు దీని పునర్ముద్రణకు ఉదారంగా ఆర్థిక సహాయం అందించారు. ఇందుకు దేవస్థానం పాలకమండలికి ఎంతో కృతజ్ఞులము. ఈ విషయంలో సహకరించిన ఆశ్రమపూర్వ విద్యార్థి, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం ధర్మప్రచార పరిషత్ కార్యదర్శి శ్రీ సముద్రాల లక్ష్మణయ్యగారిని అభినందిస్తున్నాము.

ఈ ఉద్గ్రంథం ఇంకా విస్తృత వ్యాప్తి చెంది పాఠకులకు అత్యానందాన్ని ప్రసాదించుగాక!

శ్రీ వ్యాసాశ్రమం

ప్రకాశకులు

22-8-1997.



మహర్షి సద్గురు శ్రీ మలయాళస్వామిలవారు
శ్రీవ్యాసాశ్రమము

శ్రీ యోగవాసిష్ఠము.

(ఉత్తరార్థము)

విషయానుక్రమణిక.

నిర్వాణ ప్రకరణము. (పూర్వార్థము.)

సర్గ.	విషయము.	పుట.	సర్గ.	విషయము.	పుట.
1	దీపసవ్యవహారవర్ణనము	1985	23	భూభావసంకల్పనిరాకరణము	2114
2	విశ్రాంతిను దృశీకరణము	2001	24	ప్రాణ విచారణము	2119
3	బ్రహ్మైక్య ప్రతిపాదనము	2069	25	సమాధి వర్ణనము	2124
4	చిత్తాభావ ప్రతిపాదనము	2012	26	చిరజీవిత హేతుకథనము	2134
5	రాధువవిశ్రాంతి వర్ణనము	2014	27	భుకుండ్ పాఖ్యానమున	2139
6	మోహమాహాత్మ్యము.	2016	28	చరమార్థ యోగోపదేశము	2142
7	అజ్ఞాన మాహాత్మ్యము	2024	29	జగత్తుయొక్క చరమాత్మమయత్వ వర్ణనము	2154
8	అవిద్యాలతా విలాసోపదేశము	2032	30	శివపూజో పాఖ్యానమున	
9	విద్యా నిరాకరణము	2037		దేవోక్త్యుత్పత్తివిద్విచారవర్ణనము	2171
10	అవిద్యా చిత్తాస్పృశనము	2042	31	మనః ప్రతిపాదనము	2184
11	జీవన్ముక్త నిశ్చయ యోగోపదేశ వర్ణనము.	2048	32	దేహపాక విచారము	2192
12	జీవన్ముక్త సంకయనిరూపణము	2053	33	దైవైక్య ప్రతిపాదనము	2200
13	జ్ఞానవిచార యోగోపదేశము	2057	34	త్రిమత షేక్వరోపదేశము	2207
14	భుకుండ్ పాఖ్యానమున		35	మహాదేవునియొక్క పూజ్య వీరము	
	మేరుశిఖర వర్ణనము	2069		తత్వకథనము	2212
15	భుకుండ్ దర్శనము	2073	36	చరమేశ్వర వర్ణనము	2216
16	వసీష్ఠభుకుండ్ సమాధ్యోగము	2078	37	నియతినృత్య వర్ణనము	2220
17	భుకుండ్ స్వరూపవర్ణనము	2081	38	బాహ్య పూజనము	2225
18	మాత్సర్యవహార వర్ణనము	2082	39	దేవార్చనవిధి వర్ణనము	2229
19	అలయ లాభము	2087	40	దేవతార్చన విచారము	2238
20	భుకుండ్ స్వరూపనిరూపణము	2094	41	జగన్మిత్రాభ్యర్థ ప్రతిపాదనము	2241
21	చిరజీవిత వృత్తాంత కథనము	2099	42	చరమాత్మాభిధానము	2249
22	చిరజీవిత వర్ణనము	2107	43	విశ్రాంతి వర్ణనము	2254

సర్గ.	విషయము.	పుట.
44	చిత్తసత్తా నూచనము	2259
45	విల్యాపాఖ్యానము	2263
46	శిలాశోపదేశము	2268
47	చిద్రోపదేశము	2274
48	బ్రహ్మైకాత్మ ప్రతిపాదనము	2279
49	సంస్కృతి విచారయోగము	2283
50	ఆత్మసంపదన విచారయోగోపదేశము	2288
51	ఇంద్రియాశోపలంఘ విచారము	2294
52	అర్జునో పాఖ్యానమున నరనారాయణావతార కథనము	2304
53	,, ఆర్జునోపదేశము	2310
54	,, అర్జునానోపదేశము	2319
55	,, జీవత్త్వ నిర్ణయము	2324
56	,, చిత్తవర్ణనము	2331
57	,, అగునవిశ్రాంతి వర్ణనము	2336
58	,, అర్జునకృతార్థా వర్ణనము	2338
59	ప్రత్యేగాత్మావ బోధము	2341
60	విభూతి యోగోపదేశము	2348
61	జగత్స్వప్న కథనము	2352
62	జీవతో పాఖ్యానమున స్వప్నశత రుద్రీయమున భిక్షుక సంసారోదాహరణము	2357
63	,, స్వప్నశతరుద్రీయ కథనము	2363
64	,, గుణత్వప్రాప్తి వర్ణనము	2374
65	,, విద్యోత్తర విష్ణుయవర్ణనము	2380
66	,, భిక్షుసంస్కృతి కథనము	2383
67	బ్రహ్మైక్య ప్రతిపాదనము	2387
68	మహానూన యతోపదేశము	2394
69	ప్రాణావనః సంయోగవిచారణము	2400
70	వేతాల ప్రశ్న	2410
71	వేతాలప్రథమ ప్రశ్నోత్తర వర్ణనము	2413
72	వేతాల ప్రశ్న భేదము	2417
73	వేతాలాఖ్యాన సమాప్తి	2419

సర్గ.	విషయము.	పుట.
74	భగీరథోపదేశము	2421
75	భగీరథ నిర్వాణము	2427
76	గంగావతరణము	2431
77	చూడాలో పాఖ్యానమున శిఖిధ్వజవిలాస కథనము	2434
78	,, చూడాలా ప్రబోధము	2442
79	,, చూడాలాత్మ లాభము	2450
80	,, పంచక విలాసము	2455
81	,, అగ్నిహోమ విచారణము	2468
82	,, అణిమాది లాభ యోగోప దేశము	2466
83	,, శిరాటోపాఖ్యానము	2431
84	,, శిఖిధ్వజ ప్రపూర్ణవర్ణనము	2466
85	,, సుఖవిచారయోగోపదేశము	2505
86	,, సంభజన కథనము	2525
87	,, శిఖిధ్వజావ బోధవర్ణనము	2530
88	,, మణికాచో పాఖ్యానము	2537
89	,, హస్తీకోపాఖ్యానము	2541
90	,, చింతామణి సాధకవృత్తాంత వివరణము	2546
91	,, హస్తీకోపాఖ్యాన తాత్పర్య వివరణము	2550
92	,, సర్వత్యాగ కరణము	2554
93	,, శిఖిధ్వజావ బోధనము	2561

ఓమ్.

శ్రీ వాక్యైవమః.

‘ఓం సమాస్తు ఘట్రావరుణయో రుర్యశ్యాత్మజాయ శతయోతవే వసిషాయ’

శ్రీవాసిష్ఠ మహారాయణము.

నిర్వాణ ప్రకరణము.

(పూర్వార్థము)

ప్రథమః సర్గః.

[మునివాక్యావహోత్రాపం శ్రోత్వాణామాహిన్ క్రియా

శ్రుతార్థవిస్తానిద్రాశ్యాం రాత్రియాపసమీర్యతే.

మునివాక్యముల || సభ్యులు లేచుట; అహ్నికక్రియ; వినిప యర్థమును చింతించుట; యందును, నిద్రయందును వాటి రాత్రి గడపుట యను నీవిషయములీ సర్గయందు తల్లెంపబడినవి.]

శ్రీ వాల్మీకి రువాచ :—

ఉపశమప్రకరణాదనంతర మిదం శృణు

త్వం నిర్వాణప్రకరణం జ్ఞాతం నిర్వాణదాయకమ్.

1

[శ్రీవాల్మీకి:- రామా! నీ వింతసరకు ఉపశమప్రకరణము వింటివి. ఇక నిర్వాణప్రకరణమును వినుము; దీనిని విన్న నిర్వాణము అభింపగలదు.]

కథయశ్చేవముద్రామ వచనే మునినాయకే

శ్రవణైకరసే మానస్థితే రాజకుమారకే.

2

మునివాగర్థనిఘ్న మనస్యస్త తపఃక్రియే

రాజలోకే గతస్పదే చిత్రార్పిత ఇవ స్థితే.

3

వసీష్ఠవచసామర్థం విచారయతి సాదరమ్

లసదబ్జులీభజేన మునిసార్థే స్ఫురద్రుభి.

4

విస్మయాలోకనోల్లాస ప్రోత్సల్లనయనాల్లిస

పురన్నివర్గే గమ్యారతరుమజ్జరితాం గతే.

5

- ఘోవాసరచతుర్థ్యాగదేశే దినకరే-స్థితే
 కించిజ్ఞనోదయాత్సమ్యే కించిచ్ఛనుముచేయుమి. 6
 శ్రవణాయేవ సంకానే వితానస్పందనమాలితే
 మానం మరుతి మందార మధురామోదదాయుని. 7
 పుష్పదామ సుషుప్తాను మహాభ్రమరపక్షిషు
 జ్ఞాతేజ్ఞేయతయా నూనం సమ్యగ్ధ్యానపతీప్సివ. 8
 ముక్తాజాలకలపాస్తర్గతాస్వస్తరభూమిషు
 కచత్వపగతస్పందం తోయే శ్రోతు మివాస్థితే. 9
 గృహస్తరం ప్రవిష్టేషు గవాక్షే దూరమంశుషు
 విశ్రామార మివాదీర్ఘం నభః పాశేషు శీతలమ్ 10
 ముక్తాజాల ప్రభాజాల భస్మనోద్ధూలితాత్మని
 శంసతీవ శమం శామ్యద్దినదేహే దివాతపే. 11
 కరే లీలా సరోజేషు శేఖరేషు చ భూభృతామ్
 శ్రుత్వా సురసమామోదాదవృత్తిషు మనస్సివ. 12
 బాలకేష్వజ్ఞలోకేషు లీలాపక్షిషు సావరమ్
 భోజనార్థం వధూలోక ముపయనత్వనారతమ్. 13
 భ్రమద్భృమరపక్షి త వాతభూత రజస్యలమ్
 కౌముదే పరివిశ్రాంతే చామరేష్వక్షిపత్స్ను. 14
 రశ్మిష్వగగుహోన్ముక్త చ్ఛాయాజాలభయాదివ
 గవాక్షాదిప్సివోద్ధీయ ప్రవిష్టేషు గృహస్తరమ్. 15
 అసీద్దినచతుర్థ్యాగ సత్రావేదన తత్పరః
 భేరిపటహశృంగానాం దిబ్బుఖాపూరకో ధ్వనిః. 16

క్రియాను, మునిశ్రేష్ఠుడునునగు వసిష్ఠుడిట్లు ఉపదేశ మొసగుచుండ రాజవంశమునకు రామ
 చంద్రుడు మానవును బాల్చి, స్థిరమైయుండెను. సభాసదులందరు గూడ స్థిరమై స్పృహవహులు
 యుండిరి, వారి మనస్సులు క్రియారహితము లయ్యెను; కఠిరములు జడములకై దోపట్టుచుండెను.
 చూపరుల కయ్యడి దశరథుని సభసరిగాక, చిత్రపటములకై తోచుచుండెను. మునివర్యులు గూడ
 వసిష్ఠుని వాక్యముల లోలోనగ్రహించి, (తేజోతో మైగలానద్యుచు, కనుబొమ్మల ముద్రులసాగిరి, అంకః
 పురవాసినలుగూడ వసిష్ఠోపదేశజలమున పరమాశ్చర్యరూపమున పరమాత్మను జూచుచున్నట్లుండిరి.
 అవందమున వారి కఠిర ములిగి, గగుర్పాటు నొందుచుండెను. భ్రమరముందరములగు వారి నయనములు
 ఆశ్చర్యమున విస్ఫురితము లయ్యెను; రెట్టచాటు పడకుండెను; కఠిరము కదలకుండెను; చూపరులకు
 సదృశప్రస్ఫుటితమును, నివాత నిమ్మంపమును నగు తరుమంజరి కూర్చొనినట్లున్నవి, అందు భ్రమర
 వ్యయము నూత్రితమైయున్న తోచుచుండెను. ఇట్లు, దినమంతయుగడచి సాయం ~~యందు~~ మార్గ
 డ పుడకమును లేచుకొనిన. వసిష్ఠుడేవుని ఉపదేశవాక్యములను విని, ప్రియవస్తువుల అనిత్యత్వమును

వియోగమును గ్రహించి, జ్ఞానోదయ మన, మామ్యదు తీవ్రత్వమును బరిత్యజించి, సామ్యరూపమును ధరించి, నికింత కాంతిని బడసినట్లుండెను. క్రమముగ సాంధ్యవాయువులు వీలదొడగను. వాటి తీవ్రతగూడ నిగ్గురదెను. ఉపదేశ శ్రేణియునే వాటికిగూడ, మందగమనము, మానభావము అద్భివక్తులండెను. పెల్లగ, సభాస్థల - విశాస - పుష్పములను గడల్పసాగెను. నలువైపుల మందార పుష్ప సౌరభము క్రమమొదగెను. భ్రమరములు శ్రేణి బద్ధములై, పుష్పమాలా సమూహముల నిద్రితము యెమ్మెను; ■■■ జగత్తున దెలిసికొనదగినదానిని దెలిసికొనియే, ధ్యానమగ్నులు లై నట్లుండెను. ముక్తాబాలముల అనిలములగు క్రీడాపుష్పరీతిజలముగూడ మధుర - ఉపదేశమును వివగోరియే, అచంచలములై నట్లు ఉండెను. నే దందలును కాంతిములు మామ్య దంతురేని ఆకాశమాగ్నున అనంతకాలము తిరుగాడి, నేడు కాంతినిగోరి, గవాక్షపథమున సుశీతలమగు గృహవాద్యమున బ్రవేశించుచుండెను. సాంధ్యకరముల ఉజ్వలమధుర దేహమును గైకొని, దినముక్తాశుభ్రకాంతియును భస్మయును అలముకొని, ఆ ప్రకాశతమూర్తి నలుదిక్కుల కాంతివార్తను, వెదజల్లుచున్నట్లుండెను. రాజుల, వాస్తవ, మృతకస్థిరములగు లీలాపద్మములు, ఉపదేశ శ్రేణియునందినవారి మనస్సులవలె, నిమిలితములవసాగెను. బొలురు, మామ్యులు, పంజరమునందలి పక్షులు, అనారాధ్యము వధువుల బీడింపసాగిరి. క్షుమద పుష్పముల పరాగము, ఇటునటు సంచరించు భ్రమరముల పక్షవాయువున అంతర్నితై మవదొడగెను. రజము * తొలగిన, తత్సంబంధమగు అకాంతిగూడ తొలగిపోవును; వాటి ఆకాంతిగూడ తొలగిపోవ, అది విశ్రామసుఖము నందనొడగెను. సభాస్థరాజగణము బాహ్యవై తన్మరహితమగుటవలన, చామరవ్యజన మాగిపోయెను. దృష్టి స్థిరము - నేత్రపల్లవములగూడ నేడు విశ్రాంతి నందిన, మామ్యుని ప్రబలప్రతాపమునజేసి, అంధకారమంతయు అంతఃకట పర్యవేగుహల దాగియుండెను; సంధ్య అయెను విజేత ■ దుర్బలు డయ్యెను. సమయమును గవిపెట్టి అది షీఘ్రక్షయగు మూర్ఖకేణముల నాక్రమించెను. అది నిరుపాయములై, గవాక్షమును వీడి, గృహభ్యంతరమును బ్రవేశింపదొడగెను. అప్పుడు దిక్కుల నానందించుచు, భేరిపటహశంఖముల మహచ్ఛబ్దము లేవదొడగెను; జనులు రోజుముగియుట కొక జామున్నదని గ్రహించిరి.

తేన తత్తారమప్యశు వచోఽన్తరానమాయయా

మోనం జలదనాదేన మాయూర ఇవ నిఃస్వనః.

17

మహర్షి యొక్క ఉచ్చైస్వర మా మహాధ్వనియందు మేఘగర్జనమున కేకీరవమువలె, ■■■ తర్హితమయ్యెను.

ఆత్మబా యుబధపక్షాలిః పజ్జరసా ఖగావలీ

భూకమ్పే తరసా తాలీపల్లవేవ వనావలీ.

18

అయయర్భయవిత్రస్తా బాలా ధాత్రీకుచా నరమ్

సారవం పావృషీవాబ్ధాః హ్రోష్యతా శృంగకోటరమ్.

19

ఉ త్తమరవతంసేభ్యో భూభృతాం భ్రమరస్రజః

ఈషత్కరాలవాహాభ్యః సరిదోభ్యై ముఖకా ఇవ.

20

* రజము:- పుష్పపతనమున పుప్పడి, అన్యత్ర రజోగుణము. విజేత-అను సూర్యుడు, జయము నందిన వాడు, అని దృష్టిర్థి.

ఏవం ప్రక్షుభితే తస్మిన్సహ దాశరథే తదా

ప్రాప్తే వాసరవృద్ధ్యే శాంతశబ్దస్యనే శనైః.

సంసారస్రస్తుతం వస్తు వచో మధురవృత్తిమః

ఉవాచ మునిశార్దూలః సభామధ్యే రఘూద్వహమ్.

21

పాశాన్తుగకలిగిన ధూకంపమున కంపిత తాలవృక్షమగు వనావలివలె, పంజరస్థములగు పక్షిసమూహములు సంచరిత గాత్రము లియ్యెను. వర్షాకాలమున మేఘములు గర్జనమొనర్చుచు, ఉన్నత గిరిశిఖర ద్వయ మధ్యమున ఆక్రమించునట్లు, ■ కర్పియును విని బాలకులు, భయవ్యాకులైతలై ఏడ్చుచు, భ్రాతృప్రసయగళ మధ్యమున మద్రకముల దాచుసాగిరి. మధురవృత్తియును ఈవత్సకంపితమగు సోఠము నుండి, జలబిందువులులేది ఇటనట బడునట్లు, రాజుల పుష్పభరణముల నిడించు భ్రమరములు ■ వికటకర్పియునకు తిరికిపడి లేచి, పుష్పపరాగరంజితములగు శుభ్రశరీరముల విహరింపసాగెను. ఇట్లు, దశరథుని సభాగృహము సాంధ్యధ్వనుల విచలితమన, శంఖధ్వనులు పెమ్మడిగ ఆగిపోవుటను గ్రహించి వసిష్ఠుడు సంద్యయగుటవలన ఉపశేతవాక్యముల నుపసంహరించెను. మఱియు, రామచంద్రును వేదేశించి ఇట్లు మధురముగ పల్కెను:-

రాఘవానఘ వాఙ్మాలం మయైతత్ప్రవినారితమ్

తేన చిత్తఖగం బద్ధ్వా క్రోడీకృత్యాత్మతాం నయ.

రాఘవా! అనఘా! నేనింతవఱకు విస్తరింపజేసిన వాఙ్మాలమున, నీచిత్త-విహంగమును బంధించి, హృదయ-పంజరమున నుంచి, వశమొనర్చుకొనుము.

కచ్చిద్గ్రహీతో భవతా మద్గిరామర ఈదృశః

త్యక్త్వా దుర్బోధముక్షీణో హంసేనేవామృతః పయః.

24

హంస నీటినుండి పాలను తేలువరచి గ్రహింపనట్లు, నీవు నా దుర్బోధ్యవాక్యముల విడచి సారమును గ్రహింపగలిగితివా?

విచార్యైత ద శేషేణ స్వధియైవం పునఃపునః

అనేనైవ పథా సాధో గ నవ్యం భవతాధునా.

25

నేను ఉపదేశించిన, ఈ వాసవాక్షయ, మనోనాళ, ప్రాణసంకోభ, జ్ఞానాభ్యాసపథమును జక్కగా స్వబుద్ధితో పరిశీలించి, అనుగమింపవలెను.

అనయైవ ధియా రామ విహరన్నైవ బధ్యసే

అన్యథాధః పతన్యాశు విన్ద్యఖాతే యథా గజః.

26

ఈ పథము నడుపరించిన బద్ధదేవుగావు; అస్మత్ పతన మనివార్యము. అయ్యది, వింధ్యగర్తమున గజపతనమును బోలునది.

సుగృహీతం ధియా రామ మద్యహో న కరోషి చేత

తత్పతస్యవతు త్యక్తదీపో వాన్ధో నిశాన్వితః.

27

నా పతనముల జక్కగా గ్రహించి, అనుసరించుచో, నీవు, అంధుడు లేక, దీపహీతుడు గాదాంధకారమున గర్తపతితుడగునట్లు, పతనము నందెదవు.

అసజ్జేన యథా ప్రాప్తో వ్యవహారోఽస్య సిద్ధయే
ఇత్యేవ శాస్త్రసిద్ధాంత మాదాయోదారవాస్పవ.

28

అసంగదిత్తమున యథాప్రాప్తములగు లోకవ్యవహారముల నాచరించుటయే, శాస్త్రసిద్ధాంతము. దీనిని గ్రహించి ఉపారదిత్తవృత్తము.

హే సభ్యా హే మహారాజ రామలక్ష్మణభూమిపాః
సర్వ ఏవ భవంతోఽద్య తావద్వాప్యపారమాహ్నికమ్.
కుర్వంత్యయం హి దివసః ప్రాయః పరిణతాకృతిః
శేషం విచారయిష్యామో విచార్యం ప్రాతరాగతాః.

29

30

సభ్యులారా! మహారాజా! రామలక్ష్మణులారా! భూపతులారా! దినాంతమైనది, సాం
శ్శకృత్యము లొనర్పరెండు! మిగిలినది శేష్ విచారితము.

శ్రీ వాల్మీకి రువాచ :—

ఇత్యుక్తా మునినా తేన సా సర్వైవ తదా సభా
ప్రోత్తఫా పద్మవదనా సవికాసేన పద్మినీ.

31

వాల్మీకి:— ముని ఇట్లుపల్కి సభాసదులందరు సహస్యవికసిత పద్మవదనలై, శబిరి.

రాజానః స్తుతరాజానః కృతరాఘవవందనాః
పరిష్టుతే వసిష్ఠే తే జగ్గురాత్మనివేశనమ్.

32

దళరథుని, రామచంద్రుని, వసిష్ఠుని స్తుతించుచు, జమలందరు స్వగృహముల కటిగిరి.

విశ్వామిత్రేణ సహితో వసిష్ఠో గన్తుమాశ్రమమ్
ఉత్తస్థావాసనాచ్ఛ్రీమాన్మమస్మృత సభశ్చరః.

33

వసిష్ఠుడు గూడ దేవగణమునకు వందనమునర్పి విశ్వామిత్రసహకృతుడై, స్వాశ్రమ
గమనోద్యమమొనర్చెను.

దళరథప్రభృతయో రాజానో మునయస్తథా
యథానురూపం వక్తారమనుగమ్య మునిం చిరమ్.
ఆపుచ్ఛ్య కేచిద్దగనం యయుం కేచిద్వినాస్తరమ్.
కేచిద్రాజగృహం సంతో భృక్ణాః పద్యోత్థితా ఇవ.

34

35

దళరథప్రభృతులు మునినొకింత అనుసరించి, యథానురూపము పల్కి, కొందఱు గగన
దేశమును, కొందఱు వనదేశమును, కొందఱు రాజగృహమును, పద్మోత్థిత భృంగములవలె, ప్రవేశించిరి.

వసిష్ఠపాదయోస్యక్త్యా పుష్పాఞ్జలిఘనావిలమ్
దార్తరఘగతో రాజా ప్రవివేశ గృహం నరమ్.

36

వాసిష్ఠ పాదపద్మముల నిర్మల పుష్పాంజలి నర్పించి, దళరథుడు పత్నీలతోగూడి గృహ
మును ప్రవేశించెను.

రామలక్ష్మణశత్రుఘ్నః ప్రాప్తస్య స్వాశ్రమం గురోః

అభ్యర్చ్య చరణౌ భక్త్యా త్వజగ్మర్శపమన్దిరమ్.

37

రామలక్ష్మణశత్రుఘ్నులు ఆశ్రమగతుడగు గురుని చరణముల నర్పించి, రాజమందిరమున
బిరుదొందిరి.

సదనాని సమాసాద్య శ్రోతారః సర్వ ఏవ తే

సన్నురానర్పురభ్యేయై రేవాన్విప్రాస్పితృంస్తథా.

38

(శ్రోతలందఱును గృహముల కజిగి, దేవ బ్రాహ్మణ పితృదేవతా, అతిథి పూజలనొనర్పిరి.

యథాక్రమం స్వభృత్యాన్వైదిప్రాద్యైశ్చ పరిచ్ఛదైః

సమం బుభుజిరే భోజ్యం వర్జధర్మక్రమోదితమ్.

39

పిదప, వర్జధర్మక్రమము వనునడించి, భృత్యాదుల నాదరించి, తాముగూడ భుజించిరి.

అస్తం గతే దినకరే సమం దివసకర్మభిః

అభ్యాగతే రాత్రికరే సమం రజనికర్మభిః.

40

దినకర్మల వెంటనిడికొని మార్యదస్తమించెను; చంద్రుడు రాత్రికర్మల వెంటనిడికొని
అరుదెంచెను.

స్థిత్యా తల్పేసు కాశేయశయనేష్యాసనేషు చ

భూచరా మునిరాజానో రాజపుత్రా మహర్షయః.

41

సంసారోత్తరణోపాయం వసిష్ఠవచనేరితమ్

యథావదేకాగ్రధియశ్చిస్తయామాసురాదృతాః.

42

అస్వదు, తలవి, కాశేయ, శయన, ఆసనములనుండియే, మునులం, రాజులు, రాజపుత్రులు,
మహర్షులు, వసిష్ఠప్రొత్తమగు సంసార తరణోపాయమును ఏకాగ్రచిత్తమున, అదరముతో, చింతింప
సాగిరి.

తతః ప్రహరమాత్రేణ నిద్రామాముద్రితాననాః

ఉత్స్వన్నుస్థరీమీయః పద్మా ఇన దినార్థినః

43

అనంతరము, శేషప్రహరమున హఠ ఉత్స్వన్నుండరమును, దినార్థముననగు పద్మము
వలె, నిద్రాభిధాతులైరి.

రామలక్ష్మణశత్రుఘ్నః ప్రహరత్రయమేవ తత్

వాసిష్ఠముపదేశం తే చిస్తయామానురక్షరమ్.

44

రామలక్ష్మణశత్రుఘ్నులు ప్రహరత్రయము ఏడలెగకుండ వసిష్ఠోపదేశమును జింతించిరి.

ప్రహరస్యార్థమాత్రం తే తతః అముదితేక్షణాః

ఉత్స్వన్నుమాయయ్యుర్నిద్రాం క్షణాద్విద్రావితశ్రమామ్.

45

హరర్థప్రహరము మాత్రమే క్షణస్వప్నముతోగూడిన నిద్రనుజొందిరి; దాన వారి శ్రమ
దూరమయ్యెను.

ఇతి శుభమనసాం వివేకభాజా
మధిగతసారతయోదితాశయానామ్
అభజత విరతిం తదా త్రియామా
మలిననిశాకర వక్త్రాం జగామ.

46

ఇత్యాద్యై శ్రీ వాసిష్ఠమహారాయణే వాల్మీకియే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధ్యై దివసవ్యవహారవర్ణనం నామ
ప్రథమః సర్గః || 1 ||

ఇట్లు, వారి కాత్మజ్ఞానోదయమన, అంతఃకరణము విడులమయ్యెను. మనస్సు నిర్మల
మయ్యెను. వివేకము అభించెను. ఏ రాత్రి వారికి బ్రహ్మజ్ఞానము అభించెనో, ఆ రాత్రిగూడ
సందేహ; దాని నుండరముఖచంద్రుడు మలిన వక్త్రమును నోపింపజేసెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
ప్రథమ సర్గము || 1 ||

ద్వితీయః సర్గః .

[ఇహ రామాదిభిః ప్రాతర్వసిష్ఠస్య సభాసయః
ఉత్కర్షస్మరజాతైశ్చ విశ్రామశోచపణ్డైశ్చే.

రామాదులచే శ్రీవసిష్ఠమునింద్రులు సభకుగొనిరావడం; పూర్వోక్త అర్థమును స్మరించుట
జ్వారా || క్షయండు; విశ్రాంతి-యను సీదెవయములీ సర్గయందు వర్ణింపబడినవి.]

శ్రీ వాల్మీకి రువాచ :—

తతః క్లిన్నేంద్రువదనా పర్యాకులతమఃపదా

క్షీయమాణా బభౌ శ్యామా వివేక ఇవ వాసనా.

1

శ్రీ వాల్మీకిః— వివేకోదయమైన వాసనలు క్షీణమగునట్లు, రాత్రిగూడ అరుణోదయమున
చుండ క్షీణదళ సందసాగెను. ముఖచంద్రుడు క్షీణింప, అంగములు ఆకళమై. || క్రిరసీకము అయ్యెను.

పూర్వే ధ్వస్తతయాలోకం దృశ్యమానే పరోచరే

తయాలీకావరంసాథం తాపకో నికరో దధౌ.

2

కరములజాపి మాత్రుడు పూర్వగిరిని నిలచెను. సహస్రకరణుడా మహోన్నత భద్రతమును
మాత్రముల భారణమొనర్చి నట్లుండెను. అతని కిరణకాంతి అస్తాచలమున గూడ ఒకింత ప్రసరించెను.

అవశ్యానుకణాకర్షి పరామృషేనుమణ్డలః

జ్యోత్స్నాకవలనాలోకో బభౌ ప్రాభాతికోఽనిలః.

3

సూర్యకిరణము లగుదెంచి, ప్రాభాతవాయువుల మీద బడెను; వృదుల వాయువులూ అల్పలేజమునకు గూడ భయపడెను. సూర్య దుష్టాపమును బోగొట్టుకొనగోరి సుకీలహిమకణముల కేరీరమున నలముకొనసాగెను. తుల్పిపాసల జ్ఞాంతిని గోటి, క్షీణచంద్రుని వెన్నెలను పిండి త్రావ సాగును.

రామలక్ష్మణశత్రుఘ్న ఉత్థాయానుచరైః సహ

యయుర్వద్విత్సంధ్యాస్తే పుణ్యం వాసిష్ఠమాశ్రమమ్.

4

రామలక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును, వారి అనుచరులును శయ్యలను వీడి, స్నానమొనర్చి, సంధ్యా వందనాదికృత్యముల నాచరించి, వసిష్ఠాశ్రమమున కతిగిరి.

తత్ర వద్విత్సంధ్యస్య నిర్గతస్యాపి సద్గతః

మునేర్వవద్దికే సాదా షడోర్దత్త్యాస్థ్యసంతతిమ్.

5

అటు, సంధ్యావందనాదికము నాచరించి, బయటకువచ్చి మునిపాదముల అర్ఘ్యప్రదానమొనర్చి, వందనముల నర్పించిరి.

క్షణాత్తత్పదనం మానం మునిభ్రాహ్మణరాజభిః

హస్త్యశ్వరథయానైశ్చ శనైర్గీరస్థితాం యయా.

ఒక్కనియునుపయలో, విశ్వలయుగనున్న ఋష్యాశ్రమము, రామచంద్రుని వెంట నరుదెంచిన పరివారముతో కిక్కిరిసి పోయెను.

అథాసౌ మునిశార్దూల సయైవ సహ సేనయా

గృహం దాశరథం కాలే రామాద్యనుగతో యయా.

7

అనంతర మా మునిపుంగవుడు, రామాదులు వెంటసంటిరా, యథాసమయమున దశరథుని గృహమున కేగెను.

తత్రైనం పూర్వసంబంధః కృతసంధ్యో మహీపతిః .

దూరమార్గం వినిర్గమ్య పూజయామాస సాదరమ్.

సంధ్యాదికృత్యముల నిర్వర్తించి, దశరథుడు మునికళిముఖముగ వేగుదెంచి, అభ్యర్థనమొనర్చి పూజించెను.

పుష్పముక్తామణివ్రాతైర్భూయోఽత్యధికభూషితామ్

సభాం ప్రవేశ్య తే సర్వే వివిశుర్విష్టరాలిష్ఠు.

9

పుష్పములతోడను, మణులతోడను, ముత్యములతోడను మిక్కిటముగ నలంకరింపబడిన ఆ సభాభవనమును ప్రవేశించి, వారు ఆసనముల నుపవిష్టలైరి.

అథ తస్మిన్నవసరే హ్యస్తనాః స్వస్థవతే

శ్రోతారః సముపాజగ్ను ర్నభశ్చరమహీచరాః.

10

పూర్వదిన మిరుదెంచిన సభశ్చర మహీచరజాతీయులగు శ్రోతలందఱును మరల నరుదెంచిరి.

వివేక సా సభా సామ్యా కృతాన్యోన్యాభివందనా

బభౌ రాజసమాభిగా శాస్త్రవాత్సవ పద్మినీ.

11

మందరమును ఆ సభను బ్రవేశించి, పరస్పరాభివందనముల నొనర్చుకొని, నిర్యాణప్రకరణ మగు పద్మమువలె, దశరథు సమసరించి హరించెరి.

- యథాప్రదేశమేవాశు నివిష్టేషు యథాసుఖమ్
 తేషు తదైశయోగేషు విప్రర్షిమునిరాజసు. 12
- మృగుని స్వాగతరవే శనైః శమముపాగతే
 సభాకోణోపవిష్టేషు శాంతశబ్దేషు బద్ధిషు. 13
- తరనైవోదితేష్యాశు శ్రోతుమభ్యాగతేష్యివ
 గవాక్షాదివ బాలేషు ప్రవిష్టేష్యర్కశ్చేషు. 14
- సత్వర ప్రవిశచ్ఛోత్పహస్త స్పర్శమటోద్భవే
 ముక్తాబలరుణతాకరే నిద్రాయామివ శామ్యతి. 15
- కుమారః శంకరస్యేవ కనో దేవగురోరివ
 ప్రహ్లాద ఇవ శుక్రస్య సుపర్ణ ఇవ శార్కిణః. 16
- వసిష్ఠస్యాననే రామః శనైర్బ్రష్టి న్యవేశయత్
 భ్రమస్తమ్యురోవాస్తే ఫుల్లపద్మ ఇవాలిసీమ్. 17

విప్రులు, ఋషులు, మునులు, రాజులు వారివారి అర్హతల ననుసరించి తమతమ ఆసనముల గూర్చునిరి. మృదు స్వాగతరవములు క్రమముగ కట్టువడిసోయెను. సభాకోణములనున్న వందిమాగధుల శబ్దములుగూడ ఆగిపోయెను. మార్యకేరణములు మున్యపదేశమును వివ ద్యోబదించు గవాక్షములగుండ లోన బ్రవేశింపవొడగెను. సత్వరప్రవేశకాముల కేరికాలంకార శబ్దములువశమించెను. కుమారుడు శంకరుని, కమడు పుత్రాసుని, ప్రహ్లాదుడు శుక్రుని, గరుడుడు విష్ణుని గాంచునట్లు, భ్రమరమాకాశమున తిరుగాడి పృథులపద్మమున ఘోరముగగూర్చుండునట్లు, శ్రీరాముడు వసంతనిపై చూడ్యుల నిగిడెను.

- మునిస్తవ్యన్యుజ్జితేనాథ తేనైవ రఘునందనమ్
 క్రమేణోవాచ వాక్యజ్ఞో వాక్యం వాక్యార్థకోవిదమ్. 18.

వాక్యజ్ఞుడగు మహర్షి తద్దోహణపటువగు శ్రీరామచంద్రునితో, వెనుకటితరుగనే ఇట్లు పల్కివొడగెను.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

- కచ్చిత్స్మరసి యత్రోక్తం హ్యాయ మయా రఘునందన
 వాక్యమత్యంతగుర్వర్థం పరమార్థావబోధనమ్. 19

శ్రీవసిష్ఠుడు:- రఘునందనా ! పరమార్థబోధకములును, గంభీరములును, పూర్వోక్తములును నగు నా పల్కులు శ్రీప్రియందున్నవా ?

- ఇదానీమవబోధార్థ మన్యచ్చ రిపుమర్దన
 ఉచ్యమానం మయేదం చ శృణు శాశ్వతసిద్ధయే. 20

రిపులగు - ! ఇందు శాశ్వతసిద్ధిని లభింపజేయు తత్కర్మగొర్ర పల్కుల వినుము.

వైరాగ్యాభ్యాసే వశతస్తథా తత్త్వావబోధనాత్
సంసారస్తీర్యతే తేన తేషేవైవాభ్యాసమాహర.

21

అభ్యాసం వైరాగ్యములవలనను, తత్త్వచింతనవలనను సంసారము తరింపబడుచున్నది. కలన వీటిని బలపరచుకొనుము.

సమ్యక్తత్వావబోధేన దుస్సౌధే త్తయమాగతే
గలితే వాసనావేతే విశోకం ప్రాప్యతే పదమ్.

22

తత్త్వమును చక్కగగ్రహించిన, దుస్సౌధ్యుని వాసనావేతము త్తయమంది, తొలగిపోవును. అప్పుడు, విశోకమును పదము లభింపగలదు.

దిక్కాలాద్య సవచ్చిన్న మదృష్టోభయకోటికమ్
ఏకం బ్రహ్మేవ హి జగత్స్థితం ద్విత్వమువాగతమ్.

23

దేశకాల విమిత్ర పరిచ్ఛేదశూన్యమును బ్రహ్మమే ఈజగద్రూపమున వెలయును, ద్వైత భ్రాంతిని గలుగజేయుచున్నది.

సర్వభావానవచ్చిన్నం యత్రబ్రహ్మేవ విద్యతే
శాస్త్రం సమసమాభాసం తత్తాన్యత్వం కథం భవేత్.

24

విద్యశేషమును, సమమును, కాంతమును నగు బ్రహ్మమొక్కటియే వెలయుచున్నది; అన్యత్వమునకు తావెక్కడ?

ఇతి మత్వాహమిత్యనర్ముక్త్యా ముక్తపూర్వహన్
ఏకరూపః ప్రళాంతాత్మా సాక్షాత్సాత్మసుఖో భవ.

25

దీనిని గ్రహించి, అహంకారమును సంపూర్ణముగ పరిత్యజించి, అశరీరాఖ్యమును, ఏకరస స్వరూపమును, ప్రశాంతమును, అపరోక్షమునకు ఆత్మసుఖమును అనుభవించువు.

నాస్తి చిత్తం న చావిద్యా న మనో నచ జీవకః
ఏతాః స్వకలనా రామ కృతా బ్రహ్మణ ఏవ తాః.

26

వాస్తవమునకు చిత్తముగాని, అవిద్యగాని, మనస్సుగాని, జీవుడుగాని లేవు; ఇవన్నియును ఆ బ్రహ్మముయొక్క కల్పనలే.

యాః సంపదో యాశ్చ దృశో యాశ్చితో యాస్తదేషణాః
బ్రహ్మైవ తదనాద్యస్త మభివత్ప్రవిజృమ్భతే.

27

భోగములు, తద్వ్యవస్థలు, తత్ప్రకాశము, కదాసక్తి - ఇవన్నియును బ్రహ్మమువలె దృశ్యవశ్యములు; సముద్రమువలె విజృంభించుచున్నవి.

సాతాతే భూతలే స్వర్గే తృతే ప్రాణ్యమ్మరేపి చ
దృశ్యతే తత్పరం బ్రహ్మ చిద్రూపం నాన్యదస్తి హి.

28

స్వర్గము ర్జనాతాళాది దేశములయందును, ఆ బ్రహ్మప్రపంచస్థాంతమును, భూతభవిష్య ద్వర్జనాకాలములయందును చిద్రూపమును ఆ పరబ్రహ్మ మొక్కటియే వెలయుచున్నది. తద్విషయము లేదు.

ఉపేక్ష్యహేయోపాదేయబద్ధవో విభవా వపుః
బ్రహ్మైవ విగతాద్యస్త మభివత్సవిజృమ్భతే.

హేయ, ఉపాదేయములనక, బంధువులనక, విభవములనక, శరీరమునక - పర్వత, ఆద్యం
తరహితముగు సముద్రమువలె ■ బ్రహ్మతత్త్వ విజృంభించుచున్నది.

యావదజ్ఞానకలనా యావదబ్రహ్మభావనా

యావదాస్థా జగజ్జాలే తావచ్చిత్తాదికల్పనా.

30

అజ్ఞానకల్పన తొలగినంతవఱకు, ఆ బ్రహ్మభావన పోనంతవఱకు, జగత్తున నమ్మకము తీర
వంతము - చిత్తవర్పము ఈ తీరుగనే కల్పనల నొనర్చుచుండును.

జేహే యావదహంభావో దృశ్యేఽస్మిన్యావదాత్మతా

యావన్మమేదమిత్యాస్థా తావచ్చిత్తాదివిభ్రమః.

31

జేహేత్మబుదియును, దృశ్యసత్వత్వభాంతియును, అహంమమభావమును, తొలగినంత
వఱకు ఈ చిత్తకల్పన ఇట్లేయుండును.

యావన్నోదిత ముచ్చైస్త్యం సజ్జనానజ్ఞసజ్జతః

యావన్సార్వభృం న సంక్షీణం తావచ్చిత్తాదినిష్పతా.

32

సజ్జన సాంగత్యమొనర్చి పూర్వత్వము వందనంతవఱకు, అజ్ఞానము క్షీణించ వంతవఱకు
చిత్తమిట్లు నీచత్వమును బొందుచుండును.

యావచ్చిథిలతాం యాతం నేదం భవనభావనమ్

సమ్యగ్దర్శనశక్త్యాస్తావచ్చిత్తాదయః స్ఫుటాః.

33

సమ్యగ్దర్శనమున ■ విశ్వభ్రాంతి శిథిలీకృత మనంతవఱకు, చిత్తమిట్లు స్ఫురించుచునే
యుండును.

యావదజ్ఞత్వ మస్థత్వం వై వశ్యం విషయాశయా

మార్భ్యాన్మోహసముచ్చాయస్తావచ్చిత్తాదికల్పనా.

34

అజ్ఞానమును గ్రుడ్డితనమునను, మార్భ్యమునను, మోహములనను ■ విషయ-ఆశం
వైశ్యము (కైత్ర) తగ్గనంతవఱకు, చిత్తము విజృంభించుచునేయుండును.

యావదాశావిషామోదః పరిస్ఫురతి హృద్వనే

ప్రవిచారచకోరోఽస్తర్న తావత్ప్రవిశేత్యలమ్.

35

అశల విషగంధము హృద్వనమున విస్తరించు చున్నచో, ఆత్మవిచార - చకోరమందు
ప్రవేశింపదు.

భోగేవ్యన్ధామనసః శీతలామలనిర్వృతేః

ఛిన్నాశాపాశజాలస్య క్షీయతే చిత్తవిభ్రమః.

36

భోగముల శాశింపక, ఆశాపాశముల ఛిన్నమైనవి సమచిత్తులై భ్రమయే క్షీణించును.

తృప్తామోహపరిత్యాగ్యాన్నిశీత్యతలసంవిదః

పుంసః ప్రకాస్తచిత్తస్య ప్రబుధా త్యక్తచిత్తభూః.

37

తృష్ణామోహపరిత్యాగమున నిత్యశీతలమనస్కుడైన పురుషునకే ప్రబోధము కల్గును.

అసంస్తుతమివావాస్థమవస్తు పరిపశ్యత్.

దూరస్థమివ దేహం స్వయం నందం చిత్తభూః కుత్సః.

38

ఎదుటనున్న వస్తువులను లేనివానివలెను, దగ్గరనేయున్న శరీరమును దూరస్థముగను తలచు నారికి, చిత్తమెట్లు ఉత్పన్నమవుతును ?

భావితానందచిత్తత్వరూపదూషాన్తరాత్మనః

స్వాన్తావలీనజగతః శాన్తో జీవాదివిభ్రమః.

39

[తేజమననవిదిధ్యాగసూ భావనల అత్యుత్పరూపమును సాక్షాత్కరింపజేసుకొనిన, జగత్తు అంతరముననే కాంతియ మున్నది; జీవాది భ్రమ తొలగుచున్నది.

అసమ్యగ్దర్శనే శాన్తే మిథ్యా భ్రమకకాత్మని

ఉదితే పరమాదిత్యే పరమార్థకదర్శనే.

40

అపునర్దర్శనాయైవ దగ్ధసంశుష్కపర్వవత్

చిత్తం విగలితం విది వహన్నా మృతలవం యథా.

41

మిథ్యా భ్రమలను గల్పించు అజ్ఞానము శాంతించి. పరమాగ్ధదర్శనమును పూర్వోద్భవమున, ఎందుటాకు మండి మగల నగుపడనట్లు, నిప్రాయండు నేతివలె, చిత్తము కఠినిహేళుమన్నది - మగల నగుపడదు.

జీవన్ముక్తా మహాత్మానో యే పరావరదర్శినః

తేహం యా చిత్తపదవీ సా సత్త్వమితి కథ్యతే.

42

పరావరదర్శనులను, జీవన్ముక్తులను, మహాత్ములను పగువారికి శుద్ధసత్త్వమయమగు చిత్త ముండును. అది, నీగెడిచోక ఇమకయందుండు నీటిజాడ వంటిది.

జీవన్ముక్తకళరీశేషు వాసనా వ్యవహారిణీ

స చిత్తనామ్నీ భవతి సా హి సత్త్వపదం గతా.

43

సత్త్వవామమును బొంది జీవన్ముక్తుల శరీరమందుండు వాసన వ్యవహారమూతమే; దానిని చిత్తమన జెల్లదు.

నిశ్చేతసో హి తత్త్వజ్ఞా నిత్యం సమపదే స్థితాః

లీలయా ప్రభ్రమన్తీహ పత్వసంస్థితీహేలయా.

44

సమపదది నలంకిరించిన తత్త్వజ్ఞులు అమనస్కులు; చిత్తమలేతున్నను ఉన్నట్లు వారు క్రిడించుచున్నారు.

శాన్తా వ్యవహరస్తోఽపి సత్త్వస్థాః సంయతేద్బియాః

నిత్యం పశ్యన్తి తజ్జ్యోతిర్న ద్వైతేత్యేన వాసనా.

45

శుద్ధులను, సంయతేంద్రియులను, శాంతులను పగు మహాత్ములు లోకవ్యవహరములను సల్యమన్నను, అద్వైత-త్యోతిని నిత్యము దర్శించుచున్నారు. అందువలన, వారికి ద్వైతము క్రమలగు భాసలు కలగజాలవు.

అస్తమ్యుభతయా సర్వం చిద్వహ్నా త్రిజగత్ప్రణమ్
జహ్వాతోఽస్తర్నివర్తనే మునేశ్చిత్రాది విభ్రమాః

46

ఏమి అంతమృత్యులై చిదగ్నియందు జగత్ప్రణమలను వ్రేల్చుచున్నారు; అందులన, ఏది చిత్రభ్రమలు తొలగి పోవుచున్నవి.

వివేకవిశదం చేతః సత్వమిత్యభిధీయతే
భూయః ఫలతి నో మోహం దగ్ధబీజమివాఙ్మూరమ్.

47

వివేకోదయమైన చిత్తము సత్త్వమనబడుచున్నది, దగ్ధబీజమున అంకురము జన్మింపజాలకట్లు, అందు మరల మోహముద్భవింపజాలదు.

యావత్సత్త్వం విమూఢాస్తః పునర్జననధర్మిణీ
చిత్తశబ్దాభిధానోక్తా విపర్యస్యతీ బోధతః

48

చిత్తశబ్దమున వ్యవహృతమగునది మూఢులకు మరల జన్మమును గలుగజేయునదై యున్నది; జ్ఞానోన్మేషమున నియ్యది వివేకధర్మియై జన్మహాపాత్యము నందించుచున్నది.

ప్రాప్తప్రాప్త్యో భవాన్నామ సత్త్వభావముపాకతమ్
చిత్తం జ్ఞానాగ్నినా దగ్ధం న భూయః పరిరోహతి.

49

జానాగ్నిదగ్ధమై, సత్త్వభావమునంది, కృతకృత్యత నందిన చిత్తము మరల నుద్భవింపదు. సంరోహితేషణావిధం యయా పరశునాగ్నినా నతు జ్ఞానాగ్నినిర్దగ్ధం ప్రబోధవిశదం మనః. ఏవజాత్రయవిధమగు చిత్తము, బీజక్షయమనవి పచ్చికవలె, మరల లేరుచున్నది; కాని, జ్ఞానాగ్నిదగ్ధమై, ప్రబోధమునందిన చిత్తము మరల నుద్భవింపదు.

బ్రహ్మబృంహేవ హి జగజ్జగచ్చ బ్రహ్మబృంహణమ్
విద్యతే నానయోర్భేదశ్చిద్ధ నబ్రహ్మణోరివ.

51

బ్రహ్మముయొక్క విస్తృతియే జగత్తు; జగత్తు బ్రహ్మముకంటె వేరుకాదు. ఈ రెంటికని, శుద్ధచిత్త బ్రహ్మములవలెనే అభేదము.

చిదనరస్తి త్రిజగన్మరిచే తీక్షణతా యథా
నాతశ్చిజ్జగతీ భిన్నే తస్మాత్సదసతీ ముధా.

52

మిరియమున కారమున్నట్లు, త్రిజగత్తుల చిదస్తవ్యులున్నది; అవి బ్రహ్మముకంటె వేరుకావు. నాటి ఉత్పత్తిప్రళయములు కాలపాతములు.

శబ్దశబ్దారిసంకేతా వాసనేనా న సంవిదా
చిదోన్మేషముత్పాదకే భాతస్త్యజాతః సదసన్మతీ.

53

సదసద్యవహరము-ఉన్నది, లేదు, అను లోకకళ్యవహరము మన ఖండజ్ఞానముయొక్క కల్పన.

అచిన్మయత్వాన్నాసి త్వం స్వాత్మా కిమివ రోషిషి
అచిన్మయత్వే జగతామభావే కల్పనం కుతః.

54

ఈ భ్రాంతికల్పన కలననే చైతన్యమున జడక్రాంతి కలిగి దుఃఖించుచున్నాడవు. జడ జగత్తు వాస్తవము కానందుకలన, కల్పనకు తానేలేదు.

చిన్మయం చేత్సదా సర్వం తచ్చిత్త్యం ప్రవిచారయ

శుద్ధం సత్త్వననాద్యస్తం తత్రాజ్ఞ కల్పనా కుతః.

55

వత్సా! దీనిసంతటిని చిన్మయముగ భావింపగలిగిన చిత్తము శుద్ధమైనదని గ్రహింపుము ఇక నటు కల్పనలకు చోటులేదు.

చిదాత్మానీ నిరంశోఽసి పారావారవివర్జితః

రూపం స్మర నిజం స్ఫారం మాఽస్మృత్యా సంధితో భవ.

56

నీవు చిదాత్మకడవు; నీవు నిరంకుడవు; అదృశ్య రహితుడవు. నీ స్వరూపమును స్మరించు కొనుము. విస్మరణమున అల్పత్వము వందకుము.

తాం స్వసత్తాం గతః సర్వమసర్వం భావయోదయా

తాదృగ్రూపోఽసి శాస్తోఽసి చిదసి బ్రహ్మరూప్యసి.

57

నీవు నీ పరిపూర్ణతాస్వరూపమును స్మరించుకొని కాంతుడవై అంతకు వర్ధానినే పరికింపుము.

విచ్ఛిలోదరమేవాసి నాసి నానాస్యభావ్యసి

యోసి సోసి న సోసీవ నదస్యనదసి స్వభాః.

58

నీవు స్ఫటికశిలవలె కు఼ఱుడవు. నీకే ■ సంస్కరిరూపమున బరిలక్షింపబడుచున్నావు.

యః పదార్థవిశేషోఽస్తర్న త్వం న హ్యేవ సోఽస్తితే

తదస్యతదసి స్వస్థశ్చిద్నాత్మన్న మోస్తు తే.

59

ఈ పదార్థముల నీవుకావు. అవి నీయందున్నవి. అవ్యక్తస్వరూపా! చిద్వనాత్మా! ■ నమస్కారము.

అద్యస్తవర్జిత వికాలశిలాస్తరాల

సంవీడ చిద్దనవపుర్ణగనామల స్వమ్

స్వసో భవాజకరపల్లవ కోశలేఖా

లీలాసితాఖిల జగజ్జయ తే నమస్తే.

60

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే

మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధ్యే విశ్రాంతిసుదృఢీకరణం

ద్వితీయః సర్గః । 2 ।

అద్యంతవిజ్ఞతా! చిద్దనవపు! సర్వవ్యాపీ! కుద్ధస్వరూపా! స్వాంతరక్షిత జగత్పక్షిణా! జగదగు ప్రవిష్టా! జయ! నమస్కారము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున

విశ్రాంతి - సుదృఢీకరణమున

ద్వితీయ సర్గము । 2 ।

నిర్వాణ ప్రకరణము.

తృతీయః సర్గః.

[బహుశచ మనోజేహ జగత్సౌఖ్యేదర్శనాత్
సర్వదైత్యత్రమే కాస్తే పుణ్యకస్థితచ్యుతే.

[బహు, జీవ, మనో, జేహ, జగత్తుల యైక్యప్రదర్శనముచే సర్వదైత్యభ్రాన్తిపకమన
మీ సర్గయందు వర్ణింపబడినది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

భావిభూరితరక్షాణం పయోవృన్ద మివామ్బుధౌ
యా చిద్రహిత్యనన్తాని జగన్త్యనఘ సో భవాన్. 1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:-సముద్రమున అనంతములగు తరంగములు లేచుచున్నట్లు నీయందు ఈజగత్తుల
కలగుచున్నవి.

భవభావనయాముక్తో భావాభావవివర్జితః
చిదాత్మస్సంస్థితః క్షేప వద తే వాసనాదయః. 2

అదైత్యభావనలన భావాభావవివర్జితుడవై ముక్తిని పొందిన, వాసనలకు కలగునో,
ఎవరు చెప్పగలరు?

జీవోఽయం వాసనాదీదమితి చిత్కచతి స్వతః
ఇతరోక్త్యర్థయోరత్ర కః ప్రసజ్జోఽజ్ఞ కథ్యతామ్. 3

వత్సా! జీవుడు, జగత్తు - ఇవియే చిత్తకల్పనలన్నవి, ఇక మిగిలినవాటిమాట వేరొక చెప్ప
వలయునా?

మహాతరజగమ్భార భాసురాత్మచిదర్ణవః
రామాభిధోర్మిస్తిమితః సమ సౌమ్యాఽసి వ్యోమవత్. 4

ప్రకాశాత్మా! చిత్తమువ్రా! కమాతరంగ గంభీరా! అత్మారామా! వాసనలు ఊచుమందిన
నీవు ■ కాశమువలె సౌమ్యదీపవగలవు.

యథా న భిన్నమనలాదాష్ట్యం సౌగన్ధ్యమమ్బుజాత్
కార్ణ్యం కజ్జలతః క్షౌక్యం హిమాన్మాధుర్యమిత్తుతః. 5

అలోకత్వ ప్రకాశాజ్ఞా దనుభూతిస్తథా చితః
జలాద్యీచిర్యథాభిన్నా చిత్స్వభావాత్తథా జగత్. 6

అగ్నినుండి తాపమును, పుష్పమునుండి సుగంధమును, కాటుకనుండి నలపును, మంచునుండి
తెలుపును, చెఱుకునుండి నీపియు, లేజమునుండి వెలుతురును, జలమునుండి తరంగములను వేరుగానట్లు,

చిత్తమునుండి జగత్తుయొ వేరుకాదు.

చిత్తో న భిన్నోఽనుభవో భిన్నో నానుభవాదహమ్
స మత్తో భిద్యతే జీవో న జీవాద్భిద్యతే మనః. 7

మనసో నేన్ద్రియం భిన్నం పృథగ్దేహశ్చ నేన్ద్రియాత్
న శరీరాజ్జగద్భిన్నం జగతో నాన్యదస్తి హి.

8

చిత్తమునుండి అనుభవము వేరుకాదు; 'అహం' ప్రత్యయము అనుభవాత్మకము, 'మత్' ప్రత్యయముకంటె తీవ్రము వేరుకాదు. మనస్సు తీవునికంటె అన్యముకాదు. మనస్సునుండి ఇంద్రియములు వేరుకావు; శరీరము ఇంద్రియభిన్నముకాదు. జగత్తు శరీరముకంటె నితరముకాదు; జగత్తు శరీరముకాక అన్యముకాదు.

ఏవం ప్రవర్తితమిదం మహచ్ఛక్రమిదం చిరమ్
నచ ప్రవర్తితం కించిన్న చ శీఘ్రం చ నో చిరమ్.

ఈ మహచ్ఛక్రము - ఈ పరంపర - ఇట్లు ప్రవర్తితమగుచున్నది. జ్ఞానరహస్యకియ్యది కల్పితము. ఇది తొందరగాని, అలస్యముగాని, అసలేగాని తిరుగుటలేదు.

స్వవేదన మనస్తం చ సర్వమేవమభిజ్ఞేత్
విద్యతే వ్యోమని వ్యోమ న కస్మిన్చిన్న కించన.

10

అభిజ్ఞేయము అత్యజ్ఞానము లభించిన, అకాశ స్వరూపమును పరబ్రహ్మమొక్కటియే తన యందు తాను వెలయుట కనబడగలదు. ఇతర మగవడదు.

శూన్యం శూన్యే సమూచ్ఛానం బ్రహ్మ బ్రహ్మణి బృంహితమ్
సత్యం విజృంభతే సత్యే పూర్ణే పూర్ణమివ సితమ్.

11

అప్పుడు, శూన్యము శూన్యమునను, బ్రహ్మ బ్రహ్మమునను, సత్యము సత్యమునను, పూర్ణము పూర్ణమునను నోచును.

రూపాలోకమనస్కారానుర్వన్నపి న కించన

జ్ఞః కరోత్యనుపాదేయాన్న జ్ఞస్త్వైవ హి కర్తృతా.

12

జ్ఞాని లోకవ్యవహరముల నన్నిటిని ఆచరించుచున్నను, ఉపాదేయబుద్ధి అనగా అసక్తిలేదు. అందువలన సరినికి కర్తృత్వము లేదు, భోక్తృత్వముగూడ లేదు, అందుచే వత్తదోసర్పియు ఒనర్చుచుండుటలేదు.

యదుపాదేయ బుద్ధ్యా చ తద్గుఃఖాయ నుఖాయ తే

భావాభావేన నాదేయమకర్తృ నుఖదుఃఖయోః.

13

ఉపాదేయబుద్ధితో నొసర్పినదే, నుఖదుఃఖములకు గారణమగుచున్నది. అదిలేకున్న, కర్తృత్వములేదు. నుఖదుఃఖములులేవు.

యథా నానావ్యనానైవ ఖంభే ఖానీలి వాగ్గణః

సారకోఽప్యతిశూన్యాత్మా తథాత్మజగతోః క్రమః.

14

అనంతాకాశమే వివిధవాక్యవ్యవహారమునకు లోనగుచున్నట్లు, బ్రహ్మమే జగత్పితృవాచ్యుడుగుచున్నది.

అన్తర్యమీమామలో బాహ్యే సమ్యగాచారచఙ్కరః

హర్షామర్షవికారేషు కాష్ఠలోష్ఠసమన్థితిః.

15

య ఏవాతితరాం శత్రుః సత్త్వరం మారణోద్యతః

తమేవాకృత్రిమం మిత్రం యః పశ్యతి స పశ్యతి.

16

ఎవ్వనిచిత్తము ఆకాశమువలె శుభ్రమైనదో, ఎవడుసగాచారిపరాయణుడో, హర్షాదుర్నామం కాంతలోష్టములకలిగి అవిచలితుడో, తన్ను ఒంపవచ్చిన శత్రునిగూడ ఆకృత్రిమస్నేహముతో నాడరించునో, అతడే ఈ సత్త్వదర్శనమున కర్హుడు.

సమూలకామం కషటి నదీతట ఇవ ప్రమమమ్

యః సౌహృదం మత్సరం చ స హర్షాదుర్నామహః.

17

తటాగ్రమును నదినల్లె, సౌహృదమును మాత్సర్యమును సహూలముమ్మరింపఁజూడే హర్షాదుర్నాతీతుడగును.

రాగద్వేషవిచారాణాం స్వరూపం చన్దు భావ్యతే

తతః సన్తః ౨ వ్యసద్రూపాః సేవితా అన్యసేవితాః.

18

రాగద్వేషములను, చాటి వికారములను విచారింపి ఉన్నారైంపనినారు, 'సాధువు' లైనను అసాధువులు; సేవితులైనను అసేవితులే.

యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్వస్య స తిష్ఠతే

హత్యాపి స ఇమాన్లోకాన్ హన్తి స నిబధ్యతే.

19

ఎవ్వనికి కర్తృత్వాన్వేషములేదో, ఎవ్వని బుద్ధి నిర్విప్రకా, ఆతడు ఈలోకమును జంపియు జంపుచుండుటలేదు.

యన్నాస్తి తస్య సద్భావప్రతిపత్తిరుతాహృతా

మాయేతి సా పరిజ్ఞానాదేవ సత్వత్వసంశయమ్.

20

తేనిదానికి సద్భావము కల్పింపబడుటయే మాయ; ఈ అహంకారము పరిజ్ఞానమున నశింపగలదు,

నిఃస్నేహదీపవచ్చాన్తో యస్మాన్ సర్వాసనాభరః

తేన చిత్రకృతేనైవ జితం భేనావికారిణా.

21

అవికారియును, జ్ఞానియునగు ఏ పురుషుని హృదయమున వానము నిఃస్నేహదీపకలిక వలె నగునో, అతడే చిత్రసిద్ధుడును ఆత్మవస్తువును, చిత్రపటమునందలి రాజు చిత్రమునందలి శత్రువును నశింపజేసి జయమును బొందునట్లు, బొందుచున్నాడు.

యస్మానుపాదేయమిదం సమస్తం

పదార్థజాతం సదసద్దశాసు

న దుఃఖదాహాయ సుఖాయ నైవ

విముక్త ఏవేహ సజీవ ఏవ.

22

ఇత్యాన్తే శ్రీనివాసిష మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే
మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే బ్రహ్మైక్యప్రతిపాదనం నామ
తృతీయః స్కంధః || 3 ||

ఎన్ననికీ జగత్తునున్న సదనదృద్ధార్థములన్నియును, సుఖదుఃఖముల కొలకుగాక, అనుపాదేయములగుచున్నవో - అవిర్యాతరిరోభావముల, వైభవవారిద్ర్యముల, అకోప అపవాద దశల అనుపాదేయములగుచున్నవో, వియోగ సంయోగములు సుఖదుఃఖముల నొసగఁబంతునో - అతడు జీవన్ముక్తుడు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
బ్రహ్మైక్యప్రతిపాదనమును
తృతీయ సర్గము || ౩ ||

చతుర్థః సర్గః

[నిరస్యాన్యః పరాద్వష్టేర్వప్తిషేహ రాఘవః
పత్న్యన్వష్టే శ్శీరికృత్య పృష్టః సంశయ శాస్తయే.

ఇందు శ్రీవాసిష్ఠులు అన్యథావాద్యుక్తుల నిరసించి ■ వ్రత్యుభిదృష్టియందు శ్రీరాముని స్థిరమైన సంశయరాహిత్యమునకై ప్రశ్నించుట వర్ణింపబడినది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

మనో బుద్ధిరహంకార ఇన్ద్రియాది తథానఘ

అచేత్స్య చిన్మయం సర్వం క్వ తే జీవాదయః సితాః.

1

పసిష్ఠాడు:- అఘా! మనోబుద్ధి అహంకారములు, ఇంద్రియసమూహము, జీవులు -

ఇవి ఆ చిన్మయసత్త్వత్వికమించి ఎటునుండగలవు?

ఏ కేనైవాత్మనా దత్తా నానాతేయం మహాత్మనా

యథైకేనైవ చస్త్రేణ తిమిరాచ్ఛాత్రదర్శనైః.

■

బృహత్స్వరూపమగు ఆ ఆత్మయే ఈ నానాత్వమును దోషింపజేయుచున్నది. 'నేత్ర గోగము దర్పణప్రతిఫలిత - విషయములనుగాని, చంద్రునిగాని నానావిధముల దోషింపజేయు చుండునుగాదా?

భోగతృప్త్యావిషాదేశో యదైవోపశమం గతః

తదైవమస్తమజ్ఞానమాన్యం ధ్వాన్తక్షయాదివ.

■

అంభకారము తొలగిన, తత్క-త్వితమగు అంభత్వము తొలగనట్లు, విషముకలె మూర్ఛను గల్పించు భోగవాసనలు ఉపశమించిన, అజ్ఞానముగూడ వివస్థమైపోవును.

అధ్యాత్మశాస్త్రమస్త్రేణ తృప్త్యావిషవిషాచికా

క్షీయతే భావితేనాస్తః శరదా మిహికా యథా.

4

తేరత్తన హిమము తొలగిపోవునట్లు, అంతరమున ■ ధ్యాత్మశాస్త్ర మంతరమును భావించిన కృష్ణ-విషవిషాచిక క్షీణింపగలదు.

మార్భే ఊణే తుతం విద్ధి చిత్తం రామ సబ్బాస్థవమ్
విలీనామ్ముభరే వ్యోమ్ని జాడ్యం శామ్యత్యవిఘ్నతః॥

5

రామా! ఆకాశమునందలి మేఘములు తొలగిన, నిర్విఘ్నముగ వలి తొలగునట్లు, అజ్ఞానము తొలగిన, చిత్తము సబంధముగ అనగా, వాసనలతోగూడ ఊణించును.

అచిత్తత్వం గతే చిత్తే ఊయతే వాసనాభ్రమః
హారముక్తా సమావేశశ్చిన్నే తనైవివానఘ.

6

అనఘా! దారము తునిగిన, దాన గ్రుచ్చబడిన ముత్యములు తునిగిపోవునట్లు, చిత్తము అచిత్తత్వము (అమనస్కృత్యము) ను బొందిన, దానినంటియున్న వాసనలగుడ చెదరిపోవును.

రఘునాథ విఘాతాయ శాస్త్రార్థం భావయన్తి యే
కృమికీటత్వ యోగ్యాయ చేతసా సంమిలన్తి తే.

7

రఘునాథ! శాస్త్రముయొక్క ఈ ప్రకృతమర్మమును గ్రహింపక, అన్యవిధమున గ్రహించు శాస్త్రహంరలు క్రిమికీటకములను బోలు సీచమనస్సును బొందుచున్నారు.

నవతామరసాకార కాన్తలోచనలోలతా
శాస్త్రే మార్భే తుతా వాతే చలతా సరసో యథా.

గాలితగ్గిన పద్మాకరము నిశ్చలమగునట్లు, అజ్ఞానము ఊణించిన, పద్మపత్రముందరములగు నేత్రములు గూడ (అనగా స్త్రీలుగూడ అనుట) చంచలత వొసగబాలవు.

సిరతాముపయాతోసి భావాభావవివర్జితః
పదే పరమవిస్తారే నభసీవ ప్రభజ్జనః.

మహాకాశమున వాయువు స్థిరత్వమునందునట్లు, నీవు నాశాక్యములను విని, హేయోపాదేయములను విసర్జించి, స్థిరత్వము నందినాడవు.

మన్యే మద్యచన్తై ర్పథ మాగతోసి రఘూద్వహా
విగతాజ్ఞాననిద్రోస్తర్నృపతిః పటమైరివ.

10

రఘుశేష్ట! అంశఃపురమున నిద్రించి నృపతి భేద్యుని కబ్జములవిని నిద్రనుండి లేచునట్లు, నీవు నా ఉపదేశవాక్యములను విని అజ్ఞాననిద్రనుండి మేల్కొంటివని తలచుచున్నాడను.

సామాన్యే చ లగన్త్యేవ జనే కులగురొగ్గిరః
అత్యుదారమతౌ రామ న లగన్తి కథం త్వయి.

11

రామా! సామాన్యుల హృదయమున గూడ కులగురుని వాక్యములు హక్తుకొనిపోవును; అత్యుదారహృదయముడగు నీవట్టి, నావాక్యములు వ్యర్థములగునా?

యత్రోపదేయవాక్యత్వం భావితం స్వేన చేతసా
మద్యవోస్తర్నృకత్వచ్చైస్తవే త్యేత్రే యథా పయః.

12

మిక్కుటముగ నెండిన నేలి నీలింతునట్లు, అప్రబుద్ధి నంకించిన నీ హృదయమున నావాక్యములు జొచ్చినవి.

నయమిహ హి మహానుభావ నిత్యం
కులగురవో భవతాం రఘూద్వహానామ్
మమదితమిదమాశు ధార్యమార్య
శుభవచనం హృది హరవత్త్వయేతి.

18

ఇత్యాశ్రే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాక్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాశ్రే చిత్తాభావప్రతిపాదనం నామ
చతుర్థః సర్గః || 4 ||

మహానుభావా! ఇచ్ఛాక్షుమంశీయులగు రఘుశ్రేష్ఠులకు మేమే కులగురువులము. అందు
వలన, నాశుభవచనములు విశేషముగ శిరోధార్యములగుచున్నవి, అర్యా! వీటిని హృదయమున
ధరింపుము (అనగా చింతింపుము).

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
చిత్తాభావప్రతిపాదనమను
చతుర్థ సర్గము || 4 ||

ప జ్ఞానము : స ర్గ : .

[ఇహ ప్రబుధః శ్రీరామో విశ్రాంతః పరమే శుభే
గురోః పురః స్వానుభవం వర్ణయామాస విస్తరాత్.

జ్ఞానయుక్తుడగు శ్రీరామచంద్రుడు పరమశుభమున విశ్రాంతి నొంది గురుసమ్యుఖమున
తన స్వానుభవమును విస్తారముగ వర్ణించుట.]

శ్రీ రామ ఉవాచ :—

అహో అహం గతశ్చిత్తం భవద్వాక్యార్థభావనాత్
శాంతం జగజ్జాలమిదమగ్రసమపి నాథ మే.

1

రామడు:— ప్రభూ! నేను మీ వాక్యార్థములను జింతించి చిత్తస్వరూపమును బొంది
నాడను, జగత్తులు శాంతించి పోయినవి.

పరామస్తః ప్రయాతోఽస్మి పరమాత్మని నిర్వృతిమ్
దీర్ఘావగ్రహసంతతం వృష్ట్యైవ వసుధాతలమ్.

2

అనావృష్టిచే కుమ్మరిమైన భూమి వర్షపాతమున ఆనందము నందునట్లు, విశవచోధారల
నభిషిక్తమైన నామనస్సు పరమానందము నందుచున్నది.

శామ్యామి శీతలాకారః శుఖం తిష్ఠామి కేవలమ్

ప్రసాదమనుయాతోఽహం సరో నిర్వారణం యథా.

3

గజులొకమగు సరోవరమువలె, నేను నిశ్చలశుఖమును, శాంతిని అనుభవించుచున్నాడను.

సమ్యక్ప్రసన్నముఖం దిబ్బజ్ఞానిమిదం మునే
యథాభూతం ప్రపశ్యామి నిర్వీహరమివాధునా.

మునీ! మంచుతోలిగిన, అంతయు చక్కగ నగుపడునట్లు, శాద్భృతి యథాభూతతత్తుకగు బ్రహ్మమగుడుచున్నది. దిబ్బండులము ప్రసన్నముగ దోచుచున్నది.

జాతోఽస్మి గతసందేహః శాంతాశామ్యగత్స్థిరః
రాగనిరాగనియ్యుక్తో మృష్టజ్జలశీతలః.

5

అత్తునై వాస్తరానందం తత్పాప్తోఽస్మ్యస్తవజ్జితమ్
రసాయనరసాస్వాదో యత్ర నాథ తృణాయతే.

అశలశ మృగత్వం లింగించినది. సందేహములు తొలగినవి. అసక్తియును మంచు లిచ్చిపోయినది. శరద్వనమువలె తృప్తిపడితిని. అపృథాస్వాదసముగాడ తృణీకృతమగు నిరవధికమగు
■ త్యాగందమును బొందితిని.

అద్యాహం ప్రకృతిస్థోఽస్మి స్వస్థోఽస్మి ముదితోఽస్మి చ
లోకారామోఽస్మి రామోఽస్మి నమో మహ్యం నమోస్తు తే. 7

నేను ప్రకృతిస్థుడనైతిని. స్వస్థుడను గంటిని. అనందమును బొందితిని. లోకారాముడనైతిని. అత్మారాముడనైతిని; ఇట్టి నాకు నమస్కారము. ఈ అనందమును బ్రపాదించిన మీకు నమస్కారము.

తే సంశయాస్తాః కలనాః సర్వమస్తం గతం మమ
రాత్రివేతాలసంసారః ప్రభాత ఇవ భాస్కరే.

8

ప్రభాతమున భాస్కరోదయమన భూతములు మాయమగునట్లు, (జ్ఞానోదయమున) వా సంశయములు, కల్వనలు శాంతించినవి.

నిర్మలే హృది విస్తీర్ణే సంపన్నే హిమశీతలే
మనో నిర్వృతిమాయాతం సరసీ శరదీన మే.

9

శరత్కాల సరోవరమువలె శాశ్వదయము నిర్మలమును, అనంతమును, శాంతమునునగు అనందము నందినది.

కలజ్క ఆత్మనః కస్మాత్కథం చేత్యాది సంశయః
నూనం నిర్మూలతాం యాతో మృగాజ్ఞాగ్రే యథా తమః. 10

చంద్రోదయమున చీకట్లు నశించునట్లు, ఆత్మయందు కళంకము ఎటునుండి, ఎట్లుకచ్చినవి? మున్నగు సంశయములు తొలగిపోయినవి.

సర్వమాత్మైవ సర్వత్ర సర్వదా భావితాకృతిః
ఇదమన్యదిదం చాన్యదిత్యసత్కలనా కుతః.

11

సర్వము, సర్వదా, సర్వత్ర, అక్వియే, అగుచో, ఇది వేరు, అది వేరు, విభాగకల్పనలకు తా పెక్కడ?

కోఽభవం ప్రాగహం తాదృక్ప్రస్థానిగడయన్ప్రీతః
అన్తరాత్మానమేవేతి విహసామి వికాసవాన్.

12

తస్మాయంత్రకక్షితమగు వాపుర్యభ్యంతిని — అశనాయాద్యతికమగు వా ప్రస్తుతభృ
టాగందమును తలమకొని క్షానినగు నేను నత్యుకానుమన్నాడను.

అ ఇదానీం స్మృతం సమ్యగ్యభైష పకలోఽస్మృషా
య స్వద్వాగమృతాపూరన్నా తేనాయనుహం స్థితః. 13

నీ వాగమృత భారల స్నానమువల్ల, ఇప్పుడే — పరావృత్త్యాకమును సంపూర్ణముగ
గ్రహించితిని.

అహో ను వితతాం భూమిమధిమాథోఽస్మి పావనీమ్
ఇహస్థ ఏవ యత్రారో న పాతాలమివ స్థితః. 14

నేడు బ్రహ్మభూమి వధిరొందితిని, ఇది నూర్వ్యపకాశమునకు చావులేదు, ఇటునుండి
తన్మండలము పాతాళమువలె దూరము.

మహ్యం సత్తాముచేతాయ భావాభావభవార్జవత్
నమో నిత్యం నమస్యాయ జయామ్యాత్మానాత్మని. 15

హెయోరాజేయ—సముద్రమునుండి లేచి, స్వస్వరూపప్రతిష్ఠకుడవై స్వమహిమయందు
సర్వోత్కృష్టరూపమున వర్తిలు నేను పరవలకు నమస్కుడను; ఇట్టివాకు నమస్కారము.

అనుభవవశతో హృదబ్జకోశ
స్ఫుటమలితాం సముపాగతేన నాథ
తవ వరవచసేహా వీతకోకాం

చిరముదితాం చ దళాముపాగతోఽస్మి. 16

ఇత్యాదీ శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకేయే దేవదూతాక్షే
మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధ్యై రాఘవవిశ్రాంతివర్ణనం నామ
పంచమః సర్గః । 5 ।

ప్రభూ! నీ వచనములు నా హృదయవృత్తీశమున ప్రవేశించి, అనుభవ జ్ఞానమునొసగినవి,
దాన, లోకరహితమును, నిత్యానంద స్వరూపమునును జీవన్ముక్తిని బొందితిని.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
రాఘవ విశ్రాంతివర్ణనమును
పంచమ సర్గము । 5 ।

ప య : స ర్గ :

[దేహత్వప్రవిశేషోత్తర దుఃఖం దేహత్వదర్శనాత్
మూఢానామజ్ఞానాగ్తో న్యోహవృద్ధిశ్చ క్షణికే.

దేహత్వం వివేకము, దేహమందాత్మబుద్ధితే దుఃఖము, శ్రీసంగమచే యజ్ఞానులకు
మోహవృద్ధి మున్నగు విషయము లీసర్గయందు వర్ణింపబడినవి.]

వసిష్ఠ ఉవాచ :—

భూయ ఏవ మహాబాహో శృణు మే పరమం వచః

యత్తే ౭ హం ప్రీయమాణాయ వక్ష్యామి హితకామ్యయా. 1

వసిష్ఠుడు:— మహాబాహో! నే చెప్పవాక్యముల నింకను వినుము; ఇవి నీప్రియని, చుది 10 దోడ్పడగలవు.

భేదమభ్యుపగమ్యాపి శృణు బుద్ధివివృద్ధయే

భవేదల్పప్రబుద్ధానామపి నో దుఃఖతా యథా. 2

నీకు భేదబుద్ధి తొలగిపోయినను, జ్ఞానాభివృద్ధికి ఈ వాక్యముల నాలింపుము; తత్త్వమును, చక్కగ గ్రహింపనివారి దుఃఖముగూడ తొలగిపోగలదు.

యస్యాజ్ఞానాత్మనో ౭ జ్ఞస్య దేహ ఏవాత్మభావనా

ఉచితేతి రుషేవాక్షురివనో ౭ భిభవన్తి తమ్. 3

ఏ అజ్ఞాని దేహమునం దాత్మభావము నిబ్బయివచ్చుచో, అతని ఇంద్రియముల అనదాత్మ భావము రోషమునంది అతనిని పరాభవించుచున్నవి.

యస్య జ్ఞానాత్మనో జ్ఞస్య సత్వేవాత్మని సంసిత్తిః

సంతుష్టేవాక్షురహృదో న ఘ్నన్తి తమనిన్దితమ్. 4

అత్మజ్ఞానపరాయణుడై అత్మత్వపుడైన వానిని ఇంద్రియములు మిత్రునిగ భావించి హింసించుచుండుటలేదు.

పదారే స్ఫురతో యస్య స స్తుశ్చిన్ద్రనాదృతే

స దేహం దేహదుఃఖార్థ మాదత్తే కేన హేతునా. 5

ఎవ్వడీ పదార్థ-జాలముల హేయముగాక ఉపాదేయమును గాంచుచుండుట లేదో, అతనికి దేహంతర ప్రాప్తియగుటకు తగుమైన కారణ మేమియును లేదు.

నాత్మా శరీరసంబంధీ శరీరమపి నాత్మని

మిథో విలక్షణావేతో ప్రకాశతమసీ యథా 6

అత్మకును శరీరమునకును సంబంధమే లేదు. శరీరమునకును అత్మకును గూడ సంబంధము లేదు. ఈ రెండును చీకటి వెలుగులవలె పరస్పర విరుద్ధములు.

సర్వైర్భావవికారైస్తు నిత్యోన్ముక్తస్త్యలేవకః

నాత్మాస్తమేతి భగవన్న చోదేతి సదోదితః. 7

ఈ అత్మ వికారరహితము, నిర్లేపము, అనుద్భిత్తిభరిత; దీని కుదయాస్తమయములు లేవు. సర్వశక్తి మంతము.

జడస్యాజ్ఞస్య తుచ్ఛస్య కృతఘ్నస్య వినాశినః

శరీరకోపలస్యాస్య యద్భవత్వస్తు తత్తథా.

జడమును, అజ్ఞమును, తుచ్ఛమును, వివాళీలమును, కృతఘ్నమును నగు ఈ శరీరశిలకేమి కానున్నదో అదియే కానిమ్ము.

అదత్తై తత్కృతం నిత్యం చిన్మయత్వం సదోదితమ్

యయో రేకపరిజ్ఞానే జడతైవాఽపరస్థితా.

9

జడమగు ఈ శరీరము నిత్యోదితమగు చిన్మయత్వము నెట్లు పొందగలదు? చిన్మయత్వమును భావించిన జడత్వము పొందోవును.

తయోః కీదృగ్విధా భూతా సమానసుఖదుఃఖతా

యా సమానమధర్మాణాం న కదాచన తౌ కథమ్.

10

లోకవ్యవహారము పరస్పరాధ్యాపన లోనై జరుగుచున్నను, వాస్తవమునకు ఈ రెండును విరుద్ధములు. వీటి భేదములు నేటి.

యావప్యసత్తావన్యోన్యం మిథః సంనమితౌ కథమ్

కథం స్థూలోఽణుమాపః స్వాదణుః స్థూలః కథం భవేత్.

11

అత్యంత మౌఢ్యమగు అత్యంత, అత్యంత స్థూలమగు శరీరమునకు సంయోగమే ఆసంభవము; ఇన చక్యమెట్లు సిద్ధింపగలదు?

ఏకోదయే ద్వితీయస్య న సత్తా దివరాత్రయోః

జ్ఞానం నాజ్ఞానతామేతి చ్ఛాయా నాయాతి తావతామ్.

12

రాత్రింబవట్లు, జ్ఞానాజ్ఞానములు, ఛాయాతాపములు ఒకేచోటనుండ జాలవు ఒకటి ఉండిన మరొకటి ఉండజాలదు.

సద్భ్రహ్మ నాసద్భవతి విచిత్రాన్యపి దృష్టిషు

మనాగపి న సంశ్లేషః సర్వగన్యాపి దేహీనః.

13

సద్వస్తునగు బ్రహ్మము జడమగు శరీరము కాజాలదు. అధ్యస్తదృష్టికి విరుద్ధముగ కనుపించినను సర్వవాప్తియగు ఆత్మకు శరీరముతో సంబంధము లేదు.

దేహేన దేహగన్యాపి కమలన్యేన వారిణా

మనాగపి న సంశ్లేషో బ్రహ్మణో దేహసత్తయా.

14

నీటితో తాచురత్నపుష్పకు సంబంధములేనట్లు దేహముతో దేహికి (ఆత్మకు) సంబంధము లేదు. దేహముండుటకలన బ్రహ్మమున కొకింతయు దోషమంటుటలేదు. (ఏలయన, అర్చిస్తానమును అధ్యస్తవస్తువుయొక్క గుణదోషములు స్పృశింపవు.)

తద్గతస్యావ్యసద్వైతైరవ్పారసేన వాయుతః

జరామరణమాపచ్ఛ సుఖదుఃఖే భవాభవౌ.

15

మనాగపి న సప్రీహ తస్మాత్త్వం నిర్వృతో భవ

స్థితో దేహతయాప్యచైః పాతోత్పాతమయో భ్రమః.

16

దృశ్యతే కేవలం బ్రహ్మణ్యపు వీచిచయో యథా

ఆత్మసఖోపజీవిత్యా దాత్మానుభవతీహ హి.

17

ఆకాశమున వాయుకల్పితములగు రజోకంపాదిదోషములు లేనట్లు శరీరముయొక్క గుణములగు జరామరణములు, సుఖదుఃఖములు, హేయోపాదేయములు ఆత్మీయమగు లేవు. శరీరమున్నను

జరామరణాదికము బ్రహ్మసముద్రమునందు లేదు అలలని భావించి, పరమానందమునందును, అత్యంత యుండే ఇది పరికల్పితములగుచున్నది.

దేహాయస్త్రం వయఃసత్తామృతాదూర్జిమివ సి తమ్.

ఆధారస్పృహనాజ్ఞా యథా త్తోభో న వా భవః. 18

సూర్యాదేః ప్రతిబిమ్బస్య తథా దేహేన దేహీనః

సమ్యగృప్తే యథాభూతే వస్తుస్యేవాభిజాయతే. 19

నీరు కదలివను మాద్యుపకరణములను ఈ కరీరము తోటివనినను అత్యంత తోటి భయము లేదు; సమ్యగృప్తికి భ్రమ నశించి సత్యవస్తుజ్ఞానము లభించును.

సితి ర్దేహమయో జ్ఞానవిభ్రమో లయమేతి చ

దేహదేహవతోరానాద్యథా భూతారయోః సిత్తి. 20

దేహత్వవియోక్త వాస్తవికజ్ఞానమువలన, దేహమయమగు అజ్ఞానభ్రమ అయిదుంగును

సత్తాసత్తాత్మికోదేతి దీపాద్దీపపదారయోః

అసమ్యగృచ్ఛినో దేహస్యావర్తపరివర్తనైః. 21

స్త్రవహూవ్యాః స్ఫురన్తీహ తే మోహాబ్జనపాదపాః

అపర్యాలోచితాత్థారా అపరామృప్తసంవిదః. 22

స్పృహనే చేతితోన్ముక్తా స్థూణవస్కూఢబుద్ధయః

అనాన్వాదితచిత్తత్యాజ్ఞదాః సర్వే ఖవాయుభిః. 23

యత్ర తత్రోదిత్యాక్రాంతా రటన్తి ప్రస్ఫురన్తి చ

తృణకాష్ఠాదికం సర్వమాహరన్తి త్యజన్తి చ. 24

సశబ్దస్పర్శరూపాధ్యా సర్వజతరలాద్యకాః

జదాః సస్త్రాః స్ఫురద్రూపా భృశం స్ఫారరసాసవాః. 25

ప్రకాశాభావమే అంధకారమయినట్లు అజ్ఞానమే దేహచరికల్పన. దీనివలన నే సారకూన్యమగు మోహమను బూరుగచెట్టు లేచుచున్నది. అత్యస్వభావమును, జ్ఞానముయొక్క రీతిని గ్రహింపని వారికి ఈ వికల్పము. బ్రహ్మస్వరూపము వాస్వాదింపని ఆ జడమతులు ఇటువంటి సంచరించుట వారి గొప్పతనముగాదు. వనమునందలి వెదుళ్లుమున్నగునవి గాలిచే కంపింపబడునట్లు ఇంద్రియద్వారముల నుండి వెలువడు ప్రాణవాయువులవలన చాలితులై వారు గ్రహణ విసర్జన ఆలాపాదికృత్యముల కొనబడుచున్నారు. శబ్దస్పర్శరూపాది తరంగభూతముల వారి అవయవశక్తి క్షీణించినది. వాటి రసాస్వాదనమున వారున్నట్లులేవారు.

సవిహారాగమాపాయా మహాభూ ఇవ దుర్ధియః

సర్వేషామేవ చైతేషాం సితైవైషా చిదవ్యయా. 26

వీరిట్లు అగమపాయప్రవాహమునబడి కొట్టుకొనుట అజ్ఞానమువలనచేసే నదీప్రవాహము చేతనంతములగు వాటివలననే కాటబడునట్లు, చిద్రస్తుప్రభావముననే వీరిట్లునర్చుచున్నారు.

కింత్వబోధవశాదప్యః పరాం కృపణతాం గతా

శ్వాసస్థితేయో హ్యజ్ఞాలోహకారదృశేర్యథా.

27

కాని అజ్ఞానమువలన వీరు అత్యంతము నీచవశము బొందినారు; కమ్మరివాని త్రిసుండి గారి వెలువడునట్లు వీరియందుగూడ ప్రాణము సంచరించుచున్నది. (అనగా, వీరు తీవ్రస్మృతులు అని భావము.)

స్వనమాత్రాఢమేవాశు దృశ్యనే వార్థకారిణః

తేరసం గర్జనం మూఢాదనురణగుణాదీవ.

28

వీరి చలనాలు తీర్థములు. కూరమును, మూర్ఖమునునగు వింటినారినుండి తర్జనభర్జనములు వినబడుచుండుటలేదా!

శ్రూయతే మరణాయైవ చిద్బోధపరిపరితమ్

ఫలభోగో ఽపి యో మూఢాత్తదరణ్ణతరోరివ.

29

వస్యతరుఫలభక్షణము మృత్యుకారణమగునట్లు; అత్యజ్ఞానములేని ఫలభోగము మరణ కారణమని వినవచ్చుచున్నది. (అనగా, వేదోక్తము.)

తస్మిన్విశ్రమణం య త్రచ్చిలాఫలహాకే యథా

తేన యత్సంగముః సన్యాస్తాస్థునా భువి జగ్దలే.

30

అజ్ఞానమున విశ్రమించుట (అనగా తృప్తించుట) తప్తశిలయందు కూర్చొనుట; అజ్ఞానితో గూడుట, అరణ్యమున మోడువారిని చెట్టుకడకేగుట.

తదర్థం యత్క్రొతం కించి త్రద్వోయమ లక్ష్మత్వైర్వ తమ్

తస్మిన్యదధమే దత్తం త త్త్వకం కిం న కర్దమే.

31

అజ్ఞానికి ఉపకరించుటయన్న, ఆకాశమును అట్టలతో మోడుట; అతనికి ఒసగుటయన్న, బురదలో సారవేయుట.

తేన సార్థం కథా య త్రత్కలేయాశ్వసమమ్భరే

అజ్ఞానమాపదాం నిష్ఠా కా హి నాపదజానతః

32

అజ్ఞానితోటి సంభాషణ ఆకాశమున మక్కలు మొలుగుట; అజ్ఞానమే ఆపదలకు పుట్టిల్ల. దీని కలుగని అనర్థమేమున్నది?

ఇయం సంసారసరణిర్వహత్యజ్ఞ ప్రమాదతః

అజ్ఞస్యోగ్రాణి దుఃఖాని ముఖాన్యపి దృఢాని చ

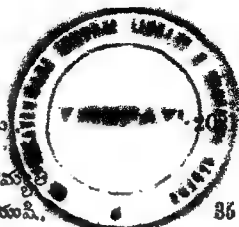
33

పునః పునర్నివర్తతే యుగం ప్రత్యేచలా ఇవ

శరీరధవదారాదావాస్థాం సమనుబంధతః.

34

ఈ సంసారసరణి అజ్ఞాని ప్రమాదమువలననే కలుగుచున్నది. దుర్లంభ్యనీయములగు దుఃఖములు నిష్ఠూరత్వముతో దృఢముగ నతనిని బంధించుచు శరీర, ధన, దారాదులయందు నమృతమును గలిగించుచున్నది.



ఇదం దుర్దుఃఖమజ్ఞస్య స కదాచన కామ్యతి

అనాత్మని కతే దేహే అత్మభావముపేయుషి.

36

అనాత్మయగు ఈ జడశరీరమున అత్మబుద్ధినుంచు మాన్యునకు ఈ దుఃఖ మెన్నటిని పోడు.

అసద్బోధమయీ మాయా కథం నామాపి నశ్యతి

దుర్భావస్వజ్ఞుతథియో వస్తుస్యస్య దుర్మతే.

38

సద్భావము (అత్మభావము)ను విడిచి, దుర్భావమున (అనాత్మబుద్ధిచే) సంభవించిన మాయని మాయ ఎట్లు నశింపగలదు?

అవస్తుని సనేత్రస్య లుతతశ్చ పదేపదే

విషముత్పద్యతే చంద్రివామోదః కుసుమాదివ.

37

అనాత్మదర్శనమున పునఃపునః పదస్థలవసుగు అంధుడు, పుష్పముమండి గంధము వెలువడునట్లు చంద్రునినుండి విషమును వెలువరించుకొనుచున్నాడు.

కణ్ఠకశ్చైతి పయసో దూర్వాబ్జుర ఇవ సలాత్

దేహశాల్మలిభోగినో మనోమాతృశృజలాః.

38

అజ్ఞానాశాః ప్రసూయంతే సుకృష్టాదివ శాలయః

నరకశ్రీరహజ్ఞానం దుష్కృతవ్యాలవేష్టితమ్.

39

పరిపాలయతి ప్రీతా మయూరీ వాఙ్మదం యథా

నేత్రలోలానినీలోలా స్ఫురితాధరవల్లవా.

40

మూర్ఖారామేవ వికసత్యజ్ఞానా విషవల్లరీ

అజ్ఞాస్య హృది సద్భూమావేవ వేలవల్లవా.

41

విద్యతే పతగచ్ఛాయో రాగచిద్రుషుదుద్ధృమః

తరుచ్ఛదలసద్ధామః శత్రుజాలరదోబ్దుకః.

42

జ్వలతి ద్వేషదావాగ్నిర్హృస్వరా కాయతాపదః

అజ్ఞమాత్సర్యమనసే పరాపవదనచ్ఛదా.

43

ఈర్ష్యాకమలినీ చిన్తావత్పదా విలసత్యలమ్

ప్రతిజన్మప్రమృతాగ్రదుఃఖకల్లోలవిభ్రమమ్.

44

జడమేవ సమభ్యేతి పునర్మరణవాడవః

జన్మ బాల్యంప్రజత్యేతద్యౌవనం యువతా జరామ్.

45

జరామరణమభ్యేతి మూఢస్త్వేవ పునఃపునః

జగజ్జీరారఘుప్తేన్ద్రిగ్రజ్జ్వ సంస్మృతిరూపయా.

46

మజ్జనోన్మజ్జనైర్జ్ఞో యస్తే కలశతాం గతః

యదేవ గోష్పదాపూరం జ్ఞాధియః పేలవం జగత్.

47

తదేవాపారపర్యస్తమగాఢమనుహత్యనః

ధియో ద్యౌత ఇవాజ్ఞస్య దీర్ఘం జతరకోటరాత్

48

చక్కటి శేలమీద మర్యాంకములు లేచునట్లు సుఖస్వరూపమండి అతనికి దుఃఖకంటకములు గలుగుచున్నవి. దేహమను శాల్మలీ (బాధుడు) వృక్షమునండి వాసనలను పాములులేని అతని భుజస్సను మదగజమును బండించుచున్నవి. చక్కగా దున్నిన పాలమున వరి లేచునట్లు, అజ్ఞాని హృదయమున ఆశలు లేచుచున్నవి. దుష్కృతములగు పాములచే సంరక్షితమగు నరక మాతనిని మయూరము మేఘమును ప్రతీక్షించునట్లు ప్రతీక్షించుచున్నవి. లోలశైత్రభ్రమరియను సుఖి తాధర-పల్లవమును నగు అంగవాలిమ-లత మూర్ధనికొరకే పెంపొందుచున్నది. అజ్ఞాని హృదయమున ఆసక్తియను శీర్లవృక్షమున్నది. అందు నిరంధిగము నిశ్వాసభూమములు లేచుచున్నవి. దంతములను శస్త్రములు ఖండించుచున్నవి. ఈ శరీరవృక్షమును ద్వేషిగా దహించుచున్నది. అజ్ఞాని మత్స్యర భూగ్ల హృదయమున పరనిందయను తుక్కు-పద్మమున్నది. అందు చింతయను మట్టపము విలసిల్లుచున్నది. భూర్యభూగ్య జన్మలయందు సంపాదించబడిన కేశములను తరంగములతో గూడిన హృద్యవను ఒడబెట్టి శరీరమును దహించుచున్నది. మాధుడు జగత్తు ఆను పారిగిలకయందలి సంస్కృతి (సంచరణము) అను రజ్జువు నధిరోహించి మరల మరల జన్మించి బౌల్యయోగజరామరణములను బొందుచున్నాడు. ఈ సంసారయంత్రమును బట్టుకొని మరల మరల ములుగుచు లేచుచు అజ్ఞాదు కలశమునలెన్నెవాడు. జ్ఞానములే సంసారము గోమృద్ర (పాము); అన్నపానాసక్తినిగొని కుక్షింధరుడగు అజ్ఞానకే జగత్తు అంతములేనిది.

న ప్రయాస్త్యపరం పారం విహఙ్గ్యః పజ్జరాదివ

భావమాత్రపరావృత్త వాసనాభారనాభయః

49

స్పష్టికర్తుం న శక్యస్తే జన్మచక్రస్య నేమయః

అశ్చ నేన్ద్రియగృహ్నిర. రాగాన్మృగయుణా తనుః

50

సంసారారణ్య అస్తీర్ణా దూరాదామిషపిణ్డవత్

భూతశైలమయీ దృష్టిర్మృన్మారసలవమాత్రికా.

51

మోహాత్సౌలక్ష్యతే చిత్రపదారాన నరజ్జనః

జయత్యనల్పసంకల్పకల్పనా కల్పపాదవః.

52

పంజరాబద్ధమగు పక్షివోలే, బాహ్యరస్తుపరహృత - చిత్రవృత్తులై, వాసనాభరమున క్రుంగిన అజ్ఞులు ఒకంతయు కదలజాలకున్నారు; జన్మచక్రముయొక్క నాభిని స్పృశింపజాలకున్నారు; వ్యాధుడు గృధ్రాదిపక్షులను బట్టుకొన మాంసపిండము వెరగ నుంచునట్లు, అజ్ఞులు ఇంద్రియముల కొరకు శరీరమును అర్పించుచున్నారు. ఇంద్రియభోగోన్మత్తులైన వారు మోహమున గో, ఆశ్వ, పురుష, మాతా, భ్రాతా, హిమవంత, మలయపర్వతాది భేదకల్పనలకు లోనగుచున్నారు. అందువలన, కల్పనాప్రగువగు కల్పవృక్షము, విచిత్రపదార్థములను దోపింపజేయుచు అభివృద్ధి నొసగుచున్నది.

అజ్ఞానాత్ప్రస్పృతా యన్మజ్జగత్పర్ణపరమ్పరాః

యస్మిం స్తివన్తి రాజస్తే విశేన్తి విలసన్తి చ.

53

ఈ అజ్ఞాన - కల్పవృక్షమునుండియే జగత్తు నాచ్ఛాదించియుండు పల్లవములు జన్మించి, స్థిరపడి, లీనమవుచున్నవి.

- విచిత్ర రచనోపేతా భూరిభోగి విహజమా,
యత్ర జన్మని పర్వాని కర్మజాలం చ కోరకమ్. 54
- ఫలాని పుణ్యపాపాని మజ్జరోఽవిభవశ్రియః
అజ్ఞానేంద్రాదయే నైతా యోషిదోషధయః స్ఫుటమ్. 55
- సంసారవసఖజ్ఞేఽస్మిన్నరాం శోభాముపాగతాః
జన్మజాలకలాపూర్ణస్తమః కాలకృతోదయః. 56
- శూన్యోదితాత్మా దోషేశో జయత్సజ్జానచన్దమాః
అజ్ఞానేంద్రోః ప్రహరేన వాసనామృతశాలినా. 57
- తర్పితాశాచకోరేణ చిత్తరత్నరసైపిణా
రాజహంసవిలాసిన్యః ప్రావేయశిరాశ్చేకాః. 58
- భాన్తి కాన్తాశుముద్వత్తో లోలలోచనమట్టదాః
ధమ్మిలతిమిరోల్లాసా లసత్ప్రాజ్ఞపయోధరాః. 59
- రామారజన్యో రాజస్తే తన్మోక్షేణ విజృంభితమ్. 60

ఈ విచిత్ర కల్ప - వనమున నానావిధములగు భోగాశిలావలన పక్షులు నివసించుచున్నవి. ఉత్పత్తియే దీని పర్ణములు; కర్మసమాహములు దీని మొగ్గలు. పుణ్యపాపములే దీని ఫలములు. భోగములే దీని పూలగుత్తులు. అజ్ఞాన - చంద్రునివలన పరిప్రప్తములై, ఇందు స్త్రీలను లతలు ఒప్పగుచున్నవి. అజ్ఞానకళాపపూర్ణుడగు చంద్రునకు జన్మలే పూర్ణాంగములు. సూర్యాస్తమయమై అంధకారమైన చంద్రోదయముగనుటట్లు, జ్ఞానములేక అవిశేషమున్నప్పుడే అజ్ఞానమువచ్చి, చంద్రుని వలెనే శూన్యమున మసలుచున్నది. చంద్రుడు దోషేశుడు (అనగా, నికానాథుడు); ■ట్లే అజ్ఞానము గూడ దోషముల కాకరము. ఈ అజ్ఞాన - చంద్రుని వాసనా - సుధను ఆకా - చకోరకములు నిరంతరము పానమొనర్చుచున్నవి. చంద్రకాంతముణివలె మూర్ఖుని హృదయము సంపూర్ణముగ కళిగి పోవుచున్నది. ఇందు తిరుగాడు కామిములు రాజహంసలవలె (మూర్ఖులకు) అగుపించుచు, నలుదిక్కుల మమదోదయమైనట్లు తోపింపజేయుచు, నేతముల చంచలభ్రమరములనిపింపజేయుచున్నాడు; వారి స్వర్గ అత్యంతముఖకరము! ధమ్మిల్లముల తిమిరమును వెదజల్లుచు, పాండుర సమూధరములతో జలించుచు, శుభ్రమేఘఖండములవలె వారు తేలిపోవుచున్నారు. ఇది అజ్ఞానాంధకారము యొక్క లీల!

ఆపారమాత్రమధురత్వ మనర్థసత్త్వ
మాద్యస్తవత్త్వమఖిల స్థితిభజురత్వమ్
అజ్ఞానశాఖన ఇతి ప్రసృతాని రామ
నానాకృతీని విపులాని ఫలాని తాని.

61

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతోక్తే
మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే మోహమహత్మ్యం నామ
షష్ఠః స్కంధః || 6 ||

రామా! అపాతమాత్ర భద్రగత్వము, మిత్యాత్వము, అద్యంతపత్వము, భంగురత్వము, అజ్ఞాన
వృక్షముయొక్క కాఖిలు. వీనినుండియే నానావిధములగు జగత్తులను ఫలము లుద్భవించుచున్నవి.
(అందులన నీవు అజ్ఞానమును సమూలముగ విచ్ఛేద మొనర్చుము.)

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున
మోహమహాత్యైవము
షష్ఠి సర్గము || 61 ||

సప్తమః సర్గః.

[కామాదిభిరసర్గాదివ్యర్థతా రమ్యతావహః
విస్తరణాత్ వర్ణనై హ్యజ్ఞానస్య విభూతయః.

కామాది పురుషార్థములచే అవర్ణములందు తారతమ్యమును వహించు అజ్ఞానవిభూతి ఈసర్గ
యందు విస్తారముగ వర్ణింపబడినది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

యన్నుక్తావలితా రత్నభూషితా భాన్తి యోషితః
మదేంద్రాపుదితే త్సుబకామక్షీరార్ణవోర్మయః. 1

శ్రీరసిస్థుడు:- ముక్తాహారముల సలంకరించుకొని ప్రకాశించుచున్న కామినులు, మదచంద్రో
దయమున ఉబుకులాడు కామమను క్షీరసముద్రముయొక్క తరంగములు.

సౌవర్ణామ్భోజకోశస్థ లోలాలిపటలశ్రియమ్
ధారయన్తి దృశః స్త్రీణాం కపోలతలదోలితాః. 2

లక్ష్మీరసవృకపోలతలములగు స్త్రీల దృక్కులు సువర్ణపద్మకోశముల సంచరించు చంకల
భ్రమరములవలె నున్నవి.

ఉద్యానవనఖడ్గేషు భూమా కృతమదా మధౌ
హృద్యాః సుమనసో భాన్తి దాసా ఇవ మనోభవనః. 3

కామినులు వసంతవనభూములయందు, కాముకుల కుశ్యాదమును గొల్చుచు, మనమధుని
అజ్ఞానిరవహణమొనర్చు అంతరంగిక - దాసికలవలె దోచుచున్నారు.

క్రవ్యాదగృధ్రగోమాయు కౌలేయకవల్మాగ్నికాః
స్త్రీయః సముపమీయన్తే చంద్రచందనపద్మజైః. 4

చనిపోయిన వీరి కేరములు కుక్కలు, గ్రద్దల వెలయునను; ఇట్టివి చంద్ర, చందన, పంకజ
ములతో బోల్పబడుచున్నవి |

సౌవర్ణకలకామ్భోజలికామాతులుజవత్
దృశ్యే తే స్త్రీసనక్రేణీ రక్తపూరితుగన్ధికా. 5

శ్రీ సుముల సుగంధమా, రక్తపూతియతము. భవి ముష్టికలశే, పద్మకలికా, మామూలంగ
ములతో బోల్పించుచున్నది.

రసాయనేంద్రనిస్సృష్ట మధువిమ్బాసవద్రవై:

ఓష్ఠాభిధో మాంసలవో లాలాక్త ఉపమీయతే.

6

ఓష్ఠముల భేదించు రక్తమయమాంసలవము, రసాయనముతోడను, అమృతముతోడను
బింబభలము (దొండపండు) తోడను, మధువుతోడను, మనముతోడను బోల్పబడుచున్నది.

అల్పాల్పాష్ఠీవదాకారా భుజాకూరాస్థిశఙ్కః

మహాబాహులతాశ్చైవ్యర్థస్తే కవిభిః సేవితైః.

7

చేతులు అల్పములగు కణుపులతో, కఠినములగు ఎముకలతో గూర్చబడినవి; కవులు పీడిసి
మహాబాహులతలని వర్ణించుచున్నారు.

కదలీస్తమ్భసమ్భారసుందరీభిస్తథా భృతా

కుచశోభోచితానన్దా తోరణాలిప్తిరాజతే.

8

కదలీస్తంభమును బోలు కదలి ఊగువులే మన్మథుని గృహ స్తంభములు; ఈ వృన్దావ
గృహము చూపరుల కనులకు విందొనర్చు స్తనతోరణములతో నంకిరింపబడియున్నవి.

అపాతమస్తమధురా మధ్యే ద్వంద్వానుబద్ధినీ

శీఘ్రావసానవిరలా లక్ష్మీరవ్యభివాఙ్మయతే.

9

అరంభమున ఒకేంత అనందము నొసగునదియును, వ్యయకాలమున కాగజ్యోసగుల గల్పిం
చునదియును, శీఘ్రముగ వ్యయమందునదియును, అతిసామాన్యమునగు లక్ష్మీగుడ కోరిబడుచున్నది!

సముపైతి మతిర్దుఃఖం సుఖం చ కేతకాఖతామ్

దుఃఖశాఖాస్తు జాయంతే నానాకర్మఫలాః శ్రీయః.

10

మతి దుఃఖమును బొందుచున్నది. కేతవిధములగు సుఖములు లభించుచున్నవి. నానాకర్మ
ఫలములతో గూడిన దుఃఖశాఖ లుద్భవించుచున్నవి.

బదజాలఘనాకారాః కారారమివ రజవః

దచ్చదఃసదృశా వాచః ప్రతానగహనే సితాః.

11

కామ్యకర్మలు అగ్ధనాదవాక్యములను లతలనుబట్టి మాయారణ్యమున బంధింప, నిలబడి
యున్నవి.

సంతతా మోహమిహికా కార్యాసారవిసారిణీ

యమునా ప్రావృషీవైతి తిమిరశ్యామలా చిరమ్.

12

మోహమును పండు, తిమిరశ్యామలమైన వర్ష కాలమున బ్రవహించు యమునానదికలె, నిరం
తరము ప్రవృత్తిని గలగజేయుచున్నది.

కటూక్మలాస్తఃకరణో నానాసుఖవిశారదః

వర్ధతే హి గతస్నేహం జన్మప్రతివిసారసః.

13

ప్రతివిషయమును మేదట సుఖమును, పిదప రాగద్వేషములను గల్గించుచున్నది. అప్పుడు హృదయమెండి, కటువగుచున్నది; ప్రతివిషయమును విమలతారసమువలె రోగకారణమగుచున్నది.

‘వ్యాధూతజ్జరాకేర్జనతాపరరాజయః

స్వకర్మవనా వాన్వి నానావకరరేణవః.

14

జరాశీర్ణులగు స్వజనులను శీర్ణపత్రములను బడవేయు స్వకర్మ-వాయువులు లేచి, వివేకాంభ్యమును గల్పించు భూశికణముల లేపిడియుచున్నవి.

కాలః కవలితానన్తజగత్సృక్వభోఽప్యయమ్

ఘస్పరాచారజతరః కత్తైరపి న తృప్యతి.

15

జగత్తులను పక్వఫలముల కడుపొర మెనవి, విష్ణురకార్యముల మొండివారిని కాలుడు కల్పములు దాటుచున్నను, తృప్తినందుట లేదు.

మోహమాదుతమాపీయ త్వచా విషమచారిణః

స్ఫురన్తిహామయశ్చిత్రాః శీతలాచలదీప్తయః.

16

అజ్ఞ-సర్పములు మోహ-మాదుతమును బీల్చి త్రివిధతాపశూన్యమగు బ్రహ్మముయొక్క-శీతలత్వము నొకింత దోపింపజేయుచు, శరీర-చర్మములను విడచుచు, పునర్జన్మలను వక్రగమనముల నొనర్చుచున్నవి.

చిన్తాపిశాచోపహతా వివేకేన్దూదయం వినా

తమసేవ నిరాలోకా యాతి యావనయామినీ.

17

యావన్-కాత్రి, వివేకచైత్రాగ్నిశ్రవణములను చంద్రోదయములేకుండ, చింతా-పిశాచాపహతమై ఆంధకారరాత్రివలె వ్యర్థముగ గతించుచున్నది.

జహ్యో జరరతామేతి ప్రాకృతానునయజ్వరైః

పద్మకోటరకోణసమపి సూత్రం హిమైరివ

18

పద్మకోటరకోణముననున్న దారము మంచున త్రునుగునాగునట్లు, ప్రాకృతజనుల ననుసరించుటతో జిహ్వా శిథిలమగుచున్నది.

‘దుఃఖిశోకమహాష్ఠీలః కష్టకణ్ఠకనంకటః

సహస్రశాఖతాం యాతి దారిద్ర్యదృఢశాల్మలీః.

19

దారిద్ర్యమును శాల్మలీవృక్షము, దుఃఖోకములను కణుపులతోడను, కష్టములను కంఠకములతోడను ఉపైర్చిగ నెదిరిపోవుచున్నది.

అన్తఃశూన్యోన్నతిధ్వస్త చిత్తచైత్యకృతాలయః

మాయా బహులయామిన్యాం లోభోల్బాకో వివల్గతి.

20

కట్టడిట్టములేని చిత్తప్రాసాదమున, మాయయను కాళరాత్రియందు లోభమును గ్రంథగుబ సంఛించుచున్నది.

పూర్వం గృహీత్వా కర్ణాభ్యాం స్ఫురన్తి పరినిశ్చయమ్

జరాజరరమార్జితో యావనాఖం నికృన్తతి.

21

జగయను మూలము యావనమను మూషికమును 'చెవులు సాగదీసి' చంపుచున్నది.

నిఃసారాక్రమశః క్రాస్తధరాధరసమున్నతిః

డిణీరపిణీకేవేయం సృష్టిరాయాతి పుష్పతామ్.

22

నీటినురుగువలె అంతస్సారకూన్యవగు సృష్టి పర్యవసాయవలె క్రమముగ మహోన్నతి నందుచున్నది.

అభాసపుష్పధవలా జగత్పల్లవశాలిని

సత్తాలతా వికసితా ధగ్ధగ్ధఫలభారిణీ.

23

జగత్పల్లవభారిణీయను, చిదాభాస - పుష్పధవళీయను, ధగ్ధగ్ధఫలప్రదాయినియను నగు త్వరహారికసత్తయను లత వికసించినది.

సురాచలమహాస్థూణం చంద్రసూర్యగవాక్షకమ్

గగనాచ్ఛాదనం చారు ధ్రియతే తిజగద్దహమ్.

24

ఈజగద్దహమును గగనవ్యాచ్ఛాదించి యున్నది. మేరుపర్వతమును మహాస్తంభము దీనిని భరించియున్నది. చంద్రసూర్యులను గవాక్షములు వెలుగును నిచ్చుచున్నవి.

సంసారసరసి స్ఫారే చరన్తి ప్రాణవత్పుదాః

శరీరపుష్కరేష్వస్తశ్చిద్రూపరసపాయినః.

25

వికాలమగు ఈ సంసారసముద్రమున వికసించిన శరీరపద్మముల చిన్మధువును, ప్రాణవత్పుదములు క్రోలుచున్నవి.

నభోమార్గమహానీలకుటీమైకాస్తశాలిని

భువనాదరరమ్యాస్తః స్ఫురత్యాదిత్యదీపికా.

26

నభోనీలమును కృత్రిమ-భూభాగమున ఆదిత్యదీపమొక్కటి, భూదేశము నలంకరించుచు జిహ్వాచున్నది.

అశాతన్దునిబదాజీ జాగతీ జీర పక్షిణీ

స్వవాసనాశలాకేనై నర్మి బద్ధేనియపజ్జరే.

27

జగత్తు అను జీర్ణపక్షి అశాతంతువుల బద్ధమై, వాసనలను కమ్ములతోగూడిన ఇంద్రియ - పంజరమున నున్నది.

అనారతపతజ్జాలభూతవర్ణ పరమ్పరా

స్పృశతే మరుతా మృష్టా సంసృతివృతతిశ్చిరమ్.

28

సంసారమున నిరంతరము పడుచున్న (జన్మించుచున్న) భూతపరంపర ప్రాణవాయువున చలించుచున్నది.

సృష్టేః కతిపయం కాలం ప్రహృష్టాః కులశాలినః

అధఃకృతోగ్రనరకపజ్జాః శజ్జోజ్జితాః క్షణమ్.

29

జనులు అధ్యాపవలన నాత్మస్వరూపమును విస్మరించి, మేము 'గొప్పవారలము' అను అభిమానముతో రక్తమాంసమలములతోడి దేహావరక - పంకమున బడుచున్నామి.

భుక్తేస్తుఖిణ్ణకణికా సీతనీరదశైవలే
స్వర్గమార్గసరస్వతః స్ఫురన్తి సురసా రసాః.

30

స్వర్గమార్గము సురస్సున, నభోసీంధును శైవాలమున, ఇంద్రుఖండలమును భక్షించిన
దేశతలను సారవపక్షులు తోచుచున్నవి.

నానాఫలాలిమలినా వాసనాజాలమాలితా
స్పందామోదమయీ స్ఫీతా క్రియావికసితాల్జినీ.

31

(ప్రవృత్తి-పద్మము కావ్యఫలములను భ్రమరములతో మలినమై వాసనాసమూహములను
దళములతో గూడి, పులక - గమనాగమనములను వాసనను పెదజల్లుచు వికసించుచున్నది.

వరాకీ సృష్టికథరీ స్ఫురన్తి భవపల్వలే
కృతావృద్ధగృధ్రేణ శతేన వివిగృహ్యతే.

32

భవపంకముననున్న సృష్టియను త్పదవత్సరము • కృతాంతుడను వృద్ధగృధ్రమువలన
గ్రహింపబడుచున్నది.

తర్జభేనమాలేవ నై వాన్యేవ చ భజ్జురా
శ్వఃశ్వో పరేన్దురేభేవ సముదేతి విచిత్రతా.

33

■ విచిత్రసృష్టి తరంగభేనమాలవలె భంగురము; చంద్రరేఖవలె దివదినాభివృద్ధిని
గాంచుచున్నది.

భూభూతశరావాణి క్షణభజ్గాని కుర్వతా
ఇదం కాలకులాలేన చక్రం సంపరివర్త్యతే.

34

కాలుదును కుమ్మరి క్షణభంగురములగు భూతములను కుండల వౌనర్పుచు ఈ (సృష్టి)
చక్రముని ప్రభ్రువుచున్నది.

అసంఖ్యాతాని కల్పాని సంజాతాన్యచలే వదే
జగజ్జులజలాని దగ్ధాని యుగవహ్నినా.

35

అచలపదమున కల్పాదిగ నుదయించిన అసంఖ్యజగత్తులను అరణ్యముల, యుగవహ్ని
కాహతులై పోయినవి.

భావాభావైరపర్యన్తైః సుఖదుఃఖదశాశతైః
వై పరీత్యం ప్రయాత్యేవమజ్జస్రం జాగతీ సీతిః.

36

■ జగత్తుయొక్క స్థితి, తరుగువడని హేయోపాదేయములతోడను, సుఖదుఃఖ సమూహ
ములతోడను ఎడతెగక విపరీతానము నందుచునేయుండును.

క్షుద్ధైర్యగపరావరై ర్వాసనాశృజ్ఞలోమ్భితా
మహాశనినిపాతైశ్చ న భగ్నా బుగధీరతా.

37

యోగము లేడతెగకుండ క్షుద్ధములై, వాసనావర్తముల గల్పించుచు తిరుగుచున్నవి.
అయినను మూర్ఖుల బుద్ధి పరిపక్వమై.

శతకో విద్రుతాః శ్రద్ధాన్వితైరభిష్టుతామ్

భవభగ్నతయామైస్త్రిం తనుం వహతి వాసనా.

38

శ్రేతువులను నలుచున్నట్లు చిందరవందలేనీ, చించెంచాడి, పీచులచే న్నుతంబుడు ఇంద్ర శరీరమును గూడ, ఈ వాసనయే ధరించుచున్నది. (వాసనాపేరితులై వేదోక్తములను కర్మ, ఉపాసనల నాచరించిన ఇంద్రత్వ మబ్బుగని భావము.

విశత్యవిరతం భూతస్థపాంసుపరమ్మరా

నిత్యం నియతివాత్సేయం కాలవ్యాలగలాస్తరామ్.

39

సృష్టియను ధూళిగములను లేదనీ, నియతియను వాయువు కాలమును సర్పముయొక్క నోట ప్రవేశించుచున్నది.

పదార్థామృసి సర్వాణి ఫలఫేనాని సర్వతః

పత స్త్యవిరతాపాతమభావవడవాముఖే.

40

వస్తుబాలమంతయు పదార్థముద్రమందలి నురుగువలె తోచుచు, ఆభావము (చినాశము) తను బడబొగ్గియుండు పడుచున్నది.

స్ఫురన్త్యాకస్మికోద్ధాతా విచిత్రద్రవ్యశక్తయః

స్వభావమాత్రసంపన్నాః స్పష్టశ్రీయ ఇవామృతాః.

41

అకస్మికములును, విచిత్రములును, స్వభావమాత్రములును నగు ద్రవ్యశక్తులు సముద్రతరంగములవలె తోచుచున్నవి.

భూతమాక్తికసంపూర్ణాస్త్పృహతః సుబహునపి

జగత్కలభకానత్తి కృతాన్తోద్రిక్తకేసరీ.

42

కృతాంతుడను ఉన్నతనించాము భూతములను మత్స్యములతోనిండిన జగత్తులను పెను ఏనుగున్నలను భక్షించుచున్నాడు.

కులశైలఫలా మేఘపక్షపుష్పాః ఫలామృజాః

జాయన్తేచ మ్రియన్తేచ ధ్రియన్తేచ జగత్ఫగ్భాః.

3

మేఘములను రెక్కలతోగూడిన జగత్తులను పక్షులు సప్తకులవ్యతిములను ఉపభోగ్య ఫలముల మెసపుచు వాసనాఫలముల నశ్వేషించుచు జన్మించి, ఒకింతసేపుండి, మరణించుచున్నవి.

చిద్భితౌ స్పష్టశుభ్రాయాం రజైః పఞ్చభిరిన్ద్రియైః

ఉన్మీలయతి సంసారచిత్రాణి విధిచిత్రకృత్.

44

విధియను చిత్రకారుడు కీవుల చిత్రమును పటమున పంచేంద్రియములను రంగులతో సంసారచిత్రములను సృష్టించుచున్నాడు.

అజ్ఞస్రగత్వరీం సర్వమరివర్తవిధాయినీమ్

ఏమేషశతభాగాక్లేమసద్ద్యుసాధితాఙ్కురామ్.

45

సూక్ష్మాం కాలస్య కలనాం స్వసముత్థానకారిణీమ్

ధ్యానేనైవాస్వవేత్త్యైతాః స్థితాః స్థావరజాతయః.

46

తొందరగ పోవునదియును, అవేకములగు మానవులగు గలిగించునదియును, నిమేషము మున్నగు అంగములతో గూడినదియును అనత్తులనుండి సాధింపబడిన అంశము గలిగియును, నూత్నమును తన స్థూలరూపమునకు కారణమునునగు కాలముమొక్క రీతిని భాగ్యమున నశ్వేషించును, స్థావరజాతులు వెలయుచున్నవి.

రాగద్వేషసముత్థేన భావాభావమయేన చ

జరామరణరోగేణ జీర్ణా జగముజాతయః.

47

రాగద్వేషజనితమును, భావాభావమయమును నగు జరామరణరోగమున జంగమజాతులు జీర్ణించినవి.

సుదుష్కృతోత్తమధ్యాపచారిణ్యో ధరణీతలే

నియత్యా నియతం కాటం వీడ్యస్తే కీటపజ్జులయః.

48

క్రిమికీటకములుగూడ స్వాచరితములగు సుకృతదుష్కృతముల జీవించుచు, వీడింపబడుచున్నవి.

క్షణేనాదృశ్య ఏవేదం నిగిరశ్యేఖలం సుఖే

సుదుర్ల క్ష్యలీలః కాలవ్యాలో విపులభోగవాన్.

49

అతిభోగియగు కాలవ్యాఖుడు అదృశ్యలీలముననుండియే, స్థావరజంగమముల నన్నింటిని గూడ క్షణములో సుఖభోగమొనర్చుచున్నాడు.

కాలేన కించిదాలక్ష్య స్వశరీరాకులీకృతాః

శీతవాతాతపప్రాధాః స్రోత సత్పుష్పదీప్తయః.

50

ఫలప్రదాశ్చరస్తేహ శీలినః శ్వభ్రావిగ్రహః

వయఃపటలవిశాస్త్రైలోక్యామౌభజకోటరే.

51

కరోతి ఘుంఘుమం భూరి భూతభ్రమరపేటికా

బ్రహ్మణ్డభైర్యభాణ్డేయం కాలీ భగవతీ క్రియా

52

స్వయం దత్తైవ దత్తైవ భూతభిక్షం జఘ్నుక్షతి

తిమిరాలీకకబరీ ఇన్ద్రస్కచపలేక్షణా.

53

బ్రహ్మాప్తేన్ద్రమహేన్ద్రాదిధరాగివరాదికా

బ్రహ్మతత్తైకపిటికా లమ్బమానపయోధరా.

54

చిచ్ఛక్తిమాతృకా స్థూలా తరలా ఘనచాపలా

తారకాజాలదశనా సంధ్యారుణతరా ధరా.

55

సమస్తపద్మసీమాస్తా శతక్రతుపురాసనా

సప్తాబ్ధిముక్తాలిికా నీలామ్బరపరీవృతా.

56

జమ్బూద్వీపమహానాభిర్వనశ్రీరోమరాజికా

భూత్వాభూత్వా విసశ్యస్తే త్రిలోకీవృద్ధకామినీ.

57

అనశృజాయతే నష్టా భూరివిభ్రామకారిణీ

మగ్గుమన్యైరథోన్మగ్గుం భీమే కాలమహాకర్ణవే.
ప్రతికల్పక్షణం తీతైర్బ్రహ్మణస్సుటబున్పుదై.

58

కాలని కన్నొకిం త మఱిగి, తమ కరీరముల నేలయను పుట్టిలోదాది, శీతవాతాతపముల సహించి, తపోకృత్యములై, స్థావరములు ఫలముల నొసంగుచున్నవి. త్రిలోక - పద్మపటలమున విశ్రమించిన జీవ - భ్రమరములు ఘుంఘుమధ్వనుల నొనర్చుచున్నవి. కాలని భౌగోళియగు కాలి, ఈ బ్రహ్మాండమను భిక్షాపాత్రమున చేతగిని, అహేమాదులు భూతభిక్ష నొసగినను, మరల నొసగగోరుచున్నది. త్రిలోకములను ఈ వృద్ధ-వనిత, తిమిరును కొప్పను, మూర్ఖచంద్రులను చంచలనేత్రములను, త్రిమూర్తులను చైతన్యమును, భూపర్యవహానమును, బ్రహ్మతత్త్వమును ఒడ్డాణమును, మేధుములను దుశ్శములను, చిచ్చుకొని, స్థూలనూత్నములను, తారకలను దంతములను, సంధ్యాయుగమును అధరమును, పద్మములను హస్తములను, చైతన్యంతమును మోయును, సప్తార్థులను ముత్యాలచారమును, నీల ఆకాశమును అంబరమును, జంబూద్వీపమును నాళిని, ననములను రోమములను ధరించి ఒప్పగుచు, మరల మరల పుట్టుచు, మరణించుచున్నది. ఇట్లు, మరల మరల కాలమహాకర్ణమునబడి మాటిమాటికి ముగిసి తేలుచున్నది.

కాలేఽగాధరసస్యన్దే స్థితాన్ధిత్వా పునఃపునః.

59

కల్పమూత్రనిమేషేణోడ్డినాః కారణసారసాః

అగాధ-రసస్యంబినియగు కాలసముద్రమున బ్రహ్మాండబుద్బుదము, కల్పమును తుణములొ రేచిపోవుచున్నది.

ఉత్పల్లోత్పత్తృ నాశిన్యః సంతప్తాః సృష్టివిద్యుతః.

60

కాలమేషే స్ఫురన్త్యేతాశ్చిత్త్రకాశవనోద్యమాః

సృష్టికి నిమిత్తభూతులగు హిరణ్యగర్భులు ఒక్కక్షణములొరేచి, సారసపక్షులవలె ఎటు కొ పోవుచున్నారు.

ప్రపతద్భూతవిహగాః పతన్యవిరతభ్రమాః.

61

కాలతాలాతి-లోత్రాలా ద్రవ్యహ్లాఫలపాలయః

ఉన్మేషకృతవైరిజ్ఞుస్సప్తయో దేవనాయకాః.

62

నిమేషకృతసంహారాః సన్తి కేచన కుత్రచిత్

నిమేషోన్మేషసంక్షీణ కల్పబాలాః సహస్రశః.

63

రుద్రాః కేచన విద్యన్తే తస్మింశ్చిత్తురమే పునః

తేఽపి యస్య నిమేషేణ భవన్తి న భవన్తి చ.

64

తాదృశోఽహ్యన్తి దేవేశో హ్యనన్తయం క్రియాస్థితిః

అనన్తసంకల్పమయే శూన్యే చబ్రహ్మణః పదే.

65

న సంభవన్తి కా నామ తే క్తయశ్చిత్రపూరకాః

ఏవమక్షీణసంకల్పలబ్ధార్థరభానురా

జాగతీ కల్పనా యేయం తదజ్ఞాన విబృష్ణితమ్.

66

కాల-మేఘముల చిత్ప్రకాశములను భవములు లేచుచున్నవి. అందు, భ్రూకర్మకములను, భూతవిదాగములు వ్రాల బ్రహ్మాండ-కల్పనలను తాళేఫలములు రాలిపోవుచున్నవి, ఒక్క-విముచ్యములో కల్పములు గడచిపోవుచున్నవి. త్రిమూర్తులుగూడ ఒక్క-నిముచ్యములో అంతహీతులగుచున్నారు. శూన్యమగు బ్రహ్మపదమున అసంభవమేమియునులేదు. జగత్సంబంధములను ఈ వానాదిభకల్పనలు అజ్ఞానమువలననే కలుగుచున్నవి.

యాః సంపదో యదుత సంతతమాపదశ్చ

యద్బాల్యయావనజరామరణోపతాపాః

యన్మృజ్జనం చ నుఖదుఃఖపరమ్మరాభి

రజ్జానతీవ్రతిమిరస్య విభూతయస్తాః.

67

ఇత్యాశ్చే శ్రీ వాసిష్ఠమహారాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే అజ్ఞానమాహాత్మ్యం నామ

సప్తమః సర్గః 17 ||

సంపదలు, లేక అపదలు, బాల్యయావనజరామరణములు, ఉపతాపములు, నుఖదుఃఖనిరుజ్జము—ఇవన్నియును అజ్ఞానాంధకారముయొక్క విభూతులు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున

అజ్ఞానమాహాత్మ్యమును

సప్తమ-సర్గము ||7||

అష్టమః సర్గః .

[వల్లితా కారణావిద్యా జగద్యస్యా విభూతయః

కార్యావిద్యా భవారణ్యే లతాశ్చేవేహ ఛర్మకే.

ఈ ప్రపంచ మెదైనా విభూతియో, అట్టి కారణావిద్య వెనుకటి పద్ధతయందు వర్ణింపబడినది. సంసారారణ్యమున కార్యావిద్య తారూపమున యిందు వర్ణింపబడినది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

సంసారవనఖడ్గేఽస్మింశ్చిత్పర్యతతలే స్థితా

కీదృశీ సృష్ట్యవిద్యాఖ్యా లతా వికసితా కదా.

1

శ్రీ వసిష్ఠః— సంసారరణ్యభూమియందు చిత్పర్యతచార్యమున కార్యావిద్య లత ఎప్పుడు ఎట్లు పెంపొందినది వర్ణించుచున్నాను వినుము.

బృహత్పర్యతపర్వాధ్యా బ్రహ్మణత్వకృమావృతా

దేహాయష్టిరియం యస్యాస్త్రీలోకీలోక కాసిని.

2

త్రిలోకములను దేహాయష్టితోడను, చంద్రములను గొప్ప కణుపులతోడను, బ్రహ్మాండమును భైరవుతోడను, జనులను పుత్రాంతరములతోడను వికసించి. విలసిల్లుచున్నది.

సుఖం దుఃఖం భవో భావో జ్ఞానమజ్ఞానమేవ చ
అత్రైతాన్యురువృత్తాని మూలాని చ ఫలాని చ.

8

సుఖదుఃఖములు, జననమరణములు, జ్ఞానాజ్ఞానములు ఇందు ప్రతిదినము పెంపొందు ఫలములములు.

సుఖాదవిద్యోదేత్యుచ్చైస్తదేవాస్తే ప్రయచ్ఛతి
దుఃఖాదవిద్యోదేత్యుచ్చైస్తదేవైషా ఫలత్యలమ్.

4

అనుభవించుటకు సంపదలనలను సుఖముద్ధిగలిగినను మరల అధికమగు ఆసక్తిని కలిగించును అవిద్య ఉదయించుచున్నది; అయ్యది యజ్ఞదావాదిధర్మక్రియలనలను సుఖమును ఫలించజేయుచున్నది. అయ్యదియే దుఃఖంబునైన అవిద్యయునుచో, దుష్ప్రియగ్రహము చార్యములనలను అధర్మప్రకృతిని జనింపజేసి తతోధికమగు దుఃఖమును ఫలించజేయుచున్నది. దారిద్ర్యదుఃఖమునలనగలుగు అవిద్య యొక్క మహిమ ఇట్టిది.

భవాదవిద్యోదేత్యేషా తమేవ ఫలతి స్ఫుటమ్
భావాత్పతానువాప్నోతి తమేవ ఫలతి క్షణమ్.

ఉన్నది (స్థితి) అనుకొనినందునలనే ఇది ఉదయించి, పుట్టిని కల్పించుచున్నది; ఈ భావనలననే అయ్యది దృఢమంది పదార్థ - ఫలములఁ బ్రసాదించుచున్నది.

అజ్ఞానాదవృద్ధిమామూతి తదేవ స్యాత్ఫలం స్ఫుటమ్
జ్ఞానేనాయూతి సంవిత్తిస్తామేవాస్తే ప్రయచ్ఛతి.

6

అజ్ఞానమునలను వృద్ధిపంది అజ్ఞానఫలమనే ఒసగుచున్నది. ప్రత్యేక - తత్వవిచారణా జ్ఞానమునలను, ఉత్తరోత్తరమున్న భూమికల నధిరోహింపజేయు బుద్ధి ఉదయించి, అంతమున పుత్రము భూమికి గొడిపోవుచున్నది.

సానావిఘ్నోల్లాసవతీ వాసనా మోదశాలిన్
ఘనప్రవాలతరణా తనురస్యా విజృంభితే.

7

విశిష్టకల్పనలను వానావిధప్రకాశములతోడను, వాసనలను సుగంధముతోడను, దట్టములగు అనరాగపల్లవములతోడను ఇది పెరుగుచున్నది.

దివసవ్యూహకుసుమా యామినీలోలపట్నదా
అజస్రం స్పృష్టమానైషా ప్రవతద్భూతపల్లవా.

దినసమూహములను పువ్వములతోడను, రాత్రులను భ్రమరములతోడను ఎడతెగక వాసనలతో తిరుగాడి పడుచున్న జీవులను అద్భుతపల్లవములతోడను ఒప్పారుచున్నది.

ఆగత్యాగత్య పతతి వివేకకిరీణీ క్వచిత్
విధూయతే ధూతరజాః ప్రసక్తిం పునరేతి చ.

9

అధికారియగు ఒకానొక పల్లవము మరలమరల తిరిగివచ్చిన, కర్మవాయువుచే లేతనెత్తబడి, వివేకమును ఏనుగపాలిట బడుచున్నది. అదియు, ఒకప్పుడు విచార - శుండాగ్రమున అలంబకమగు వివచుకరువును విశ్లేష మొనర్చి కంపింపజేయుచున్నది, సుర్యానలను పరాగ - రజములు లేచినాయి

నను, దురదృష్టమున నా దీన - పల్లవము ఆ తొండమునుండి పడిపోయి, విషయతరువును మరల నాశ్రయమొనరించుకొనుచున్నది.

జాయమానప్రవాలాధ్యా సంజాతౌజ్జ్వలదన్తురా

సర్వర్తుకుసుమోపేతా సమగ్రసశాలినీ.

10

జన్మపర్వాహినీరద్ధా వివాశచ్చద్రవఞ్చురా

భోగాభోగరసాపూర్ణా విచారైకఘటాక్షతా.

11

మిత్రప్రకృతులను చిగుచ్చుచున్న చిత్తశ్లోత్రోడను, జన్మించిన పుత్రహేతులను అంకురముల తో హసించుచున్నదియును, సర్వబుధులను మనుమములతోడను, శోకమోహాదీనములను రసము తోడను, జన్మములను పున్యముల దట్టముగా చుట్టుకొనియున్న దుఃఖశోగములను పాములుగలదియును, మరణమును కాఘా - సంధిభాగముల బలవంతముగ జీల్చబడుచు శోకించుచున్నదియును, భాగింపబడు రాగమకరందముతో నిండినదియును నగు ఈ అత ఒక్కవిచారమును ఘూణమువలననే త్నయమందు చున్నది.

వికసన్త్యః ప్రతిదినం చంద్రార్కవలయోఽభితః

వ్యోమ్ని వాతవిలోలాని పుష్పాణ్యస్యః కిల గ్రహాః.

12

ఇట్టి అతయందు ప్రతిదినము సూర్యచంద్రులను జ్యోతిర్వలయముతో గూడుకొనిన ఆకాశ మను చోట గ్రహములను పుష్పములు, గాలిచే కదల్పబడినట్లు కదలుచున్నవి.

అస్యః ప్రస్ఫురితాకారాః క్షీరకత్వముపాగతాః

పూరితాకాశకోశాయాస్తారకా రఘునందన.

13

రఘునందనా! ఆకాశకోశమున నిండి బాపిల్లుచున్న తారకలు దీని పూలగుత్తులు.

చంద్రార్కదహనాలోకా యన్యైస్తత్కసుమం రజః

అనేనేయం హి గౌరాక్షీ ప్రీతవ చేతాంసి కర్షతి.

14

సూర్యచంద్రులపజ్వలత్ - ప్రకాశమే ఈ పువ్వుల పుష్పాదీః వీటితో గూడుకొనిన అత సుందరాంగివలె జనులు చిత్తము నాకర్షించుచున్నది.

మనోమాతజ్జవిధుతా సంకల్పకలకోకిలా

ఇద్రియవ్యాలసంబాధా తృప్తాత్వగుపరజ్ఞితా.

15

మనోమతజ్జ కంపితమగు ఈ అతాగ్రమున సంకల్పమును కోకిల హృదయము నూరించు కలధ్వజుల నొనర్చుచున్నది. నలువైపులు దీనిని ఇంద్రియములను సర్వము లావరించుకొనియున్నది, తృప్తయను తృప్తి దీనిపైనుండి చక్కగ నగుపడుచున్నది.

నీలాకాశతమాలాజ్గసంశ్రయేణోన్నతిం గతా

రోదసీజానుసుస్తంభా భువనోద్యానభూషితా.

16

నీలాకాశమును తమాలాంగము నాశ్రయించుకొనియే ఇది పెంపొందుచున్నది. ద్యావృభువులను జానుస్తంభముల నిది నిలబడియున్నది. ఇట్లది భువనోద్యానమును అలంకరించుచున్నది.

అథోబ్రహ్మణ్ణజ్జేఘ సావలవాలేస వాలితా
విధృతాశేవజలధిజలక్షీరాదిసేచనా.

17

సప్తసముద్ర అభారములే దీని ఆలవాలములు (బోదె.) సముద్రజలములన్ని ఊరముద్ర పయముల సేచింపబడి దీని ఊడలు పాతశలోకములకుఁ గూడ దిగివని.

త్రయ్యావిలోలభిమరా రమణీపుష్పపుష్పకా
చిత్తస్పందనవారితా క్రియావిమలపుత్తికా.

18

త్రయ్యాపోక్తములగు కామ్యకర్మల నాచరింపు జనులే దీని నాశ్రయించుకొనియున్న రమణులను పుష్పములజాట్లు తిరుగాడుచున్నారు. రాగిజనుల చిత్తస్పందనమును గాలికి కదలుచు, ప్రవృత్తియను పురువులచే నిది కొట్టబడుచున్నది.

కుకర్మాజగరవ్యాప్తా స్వర్గశ్రీపుష్పమృణాపా
జీవజీవనసీరస్థా నానామోదమదప్రదా.

19

కుకర్మలను సర్వములతో గూడుకొనియున్నను ఇది స్వర్గసంపదయను పుష్పముల శోభిల్లుచున్నది! జీవులు జీవించు కృత్రిమోపాయములను రంధ్రములతో నిలిపివేయుట, (మూర్ఖజనులకు) ఆమోద (వాసనా) మదమును గల్పించుచున్నది.

నానోపశమవైచిత్ర్యనానాకుసుమభాసినీ
నానాఫలావలీవ్యాప్తా నానావర్ష వికాసినీ.

20

మరల నియ్యది వివేకుల దృష్టికి ఉపశమ వైచిత్ర్యములను నానావిధకుసుమములతో శోభిల్లుచు నిర్వృత్తిపరమై కనంబడుచున్నది. నానావిధములగు మోక్షఫలములను, బ్రహ్మానందవర్షమును గుఱిపించుచున్నది.

నానాలవాలవలయా నానావిహగధారణీ
నానాపరాగపురుషా నానాభూధరజాలికా.

21

ఎట్లుకాచినను దీని నానావిధములగు ఆలవాలములు, విహగములు, పరాగములను యత్నుములు, పర్యవేక్షణలను మట్టుకంచెలు కనంబడకలవు.

నానాకలాకుడ్మలినీ నానావనగణోల్లితా
నానాగిరితటూయాథా నానాదలనిర్స్తరా.

22

నానావిధకళలను పుత్రములలో నిది చెక్కబడియున్నది. నానావిధ (తైత్తిరీ) దర్శనములను వనముల లల ఆకరింపబడియున్నది. నానాత్వమును గిరితటము వధిరోహించి, భేదదర్శనమును దళముల నిత్యము విడుచుచున్నది.

జాతా చ జాయమానా చ ద్రియమాణా తథా మృతా
అర్థచ్ఛిన్నా తథాఽచ్ఛిన్నా నిత్యమచ్ఛేదినీ తథా.

23

ఇది భుక్తియొ, మరల నొకప్పుడు పుట్టుచున్నట్లుగపడుచు, గిట్టునదై గిట్టుచున్నది. అర్థచ్ఛిన్నమును ఛిన్నమునుపైగూడ ప్రవాహరూపమున అభేద్యమై వెలయుచున్నది.

అవీతా వర్తమానా చ సత్యేనాసత్యవత్సదా
నిత్యసుత్యస్తతఃకో నిత్యం శోషముపేయమ్.

24

ఇది ఒకప్పుడు తొలగిపోయియు మరల నొకప్పుడు కంటబడుచున్నది; ఉండియు లేనట్లు
జరిగి పుడుచున్నది. ఇది నిత్యము చిగుచ్చుచు, నిత్యము (జ్ఞాననివారమున) ఎంచుచున్నది.

మహావిషలతైషా హి సంసారవిషమూర్చనామ్
దదాతి రథసాగ్నిప్తా పరామృప్తా వినశ్యతి.

25

■ మహావిషలతను తొందరపడి 'ఎలంగక' మట్టుకొనిన, సంసారమను విషమూర్చను
గలిగించుచున్నది. కాని, విశేషాపూర్వకముగ మట్టిన విశంతుచున్నది!

స్థితేన్ద్రగ్లితా తస్య అశ్లేన్ద్రః సంస్థితాన్వితా
ఇతో జలమితః శైలా ఇతో నాగాః సురా ఇతః.

26

ఇతః పృథ్వీత్వమాయాతా తథేతో ద్యుతయా స్థితా
ఇతత్పద్మార్కతాం ప్రాప్తా తథేతస్తారకాకృతిః.

27

ఇతస్తమ ఇతస్తేజ ఇతః ఖమిత ఉర్వరా

ఇతః శాస్త్రమితో వేదా ఇతో ద్వయవివర్జితా.

28

క్వచిత్ గతయోక్తీనా క్వచిద్దేవతయోగితా

క్వచిత్స్థానితయా యథా క్వచిత్పవనతాం గతా.

29

క్వచిన్నరకసంలీనా క్వచిత్స్వర్గవిలాసిని

క్వచిత్సురపదం ప్రాప్తా క్వచిత్కృమితయా స్థితా.

30

క్వచిద్విష్ణుః క్వచిద్బ్రహ్మ క్వచిద్మద్రః క్వచిద్రవిః

క్వచిదగ్నిః క్వచిద్వాయుః క్వచిచ్ఛన్ద్రః క్వచిద్యమః.

31

విచారపూర్వకమగుప్రళస్తాంతఃకరణమున మట్టిన, అది అందు మాటుమణిగిపోవుచున్నది.

కాని అజ్ఞానం అంతఃకరణముననుండి, 'ఇటు నీళ్లు, అటు పర్వతములు, పాములు, దేవతలు, ఇటు
పృథివి, అటు చంద్రతారలకు, మాయలు లేచుచున్నవి. ఇటు చీకటి, అటు వెలుగు, ఇచ్చట ఆకా
శము, అచ్చట నుట్టి, ఇది శాస్త్రము, అది ప్రళయసుఖపులు, ఇది పశ్చిమేంద్రుట్టినది, అది దేవతయై
నది, అది స్థానికమైనది, అది గాలి, అది నరకానుభవము, ఇయ్యది స్వర్గానుభవము, అది దేవత, ఇది
పురుగు, వాద (తీమాదులు, అది మామృతము, అది అగ్నివాయువులు, వీరు చంద్రుడు, యముడు,
■ భేదదర్శనమును దోషింపజేయుచున్నది.

యత్కించనాగ్ధ భువనేషు మహామహిమాన్

న్యాస్తం జరత్ప్రణవత్వముపాగతం వా

దృశ్యం స్ఫురన్నను మారాద్యపి తామవిద్యాం

విదిద్ధి త్మయాయ తదతీతతయాత్మలాభః.

32

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతోక్తే
మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే అవిద్యాలతావిలాసోపదేశో

నామాప్తము; సర్గః ॥ 8 ॥

కథా! ప్రభావోక్తార్థవలన జరత్వమునుండి అవిద్యకృతాంతమునకునున్న పారా
దులతో మురించు దృశ్యప్రపంచమును అవిద్యయని గ్రహింపుము; దీనిని వశింపజేయకలసియున్నది;
దీనిని దాటినకే అర్మలాభమును ముక్తి లభింపగలదు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
అవిద్యాలతావిలాసోపదేశమును అప్తము సర్గము ॥ 8 ॥

న వ ముః స ర్గః .

[గుణత్రయవిభాగోద్భవ వారాదేః శుద్ధపత్వతా
విద్యావిద్యాస్వరూపం చ తదతితం చ జ్ఞ్యతే.

ఇందు గుణత్రయవిభాగము, తత్వరాదుల శుద్ధరూపత్వము, విద్యావిద్యల స్వరూపము,
వాటి యతీతత్వము వర్ణింపబడినవి.]

శ్రీరామ ఉవాచ :—

ఆకారబాతముదితం శుద్ధం హరిహారద్యపి
అవిద్యైవేత్యహం శ్రుత్వా బ్రహ్మస్థమమివాగతః.

1

శ్రీరామః— బ్రహ్మజ్ఞా! శుద్ధసత్త్వములగు హరిహరాదుల ఆకారములుగూడ అవిద్య
యని మీరు నడుపుట విని, విభాగింతుడనగుచున్నాను. విషయమును చక్కగ తెలియఁ జెప్పెను.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

సంవేద్యేనాపరామృష్టం శాస్త్రం సర్వాత్మకం చ యతే
తత్పచ్చిదాభాసమయమ స్తీహ కలనోఽజితమ్.
సముదేతి స్వతస్తస్మాత్కలా కలనహపిణీ
జలాదావర్త తేభేవ స్ఫురజ్జలతయోదితా.

2

3

సూక్ష్మా మధ్యా తథా స్థూలా చేతి సా కల్ప్యతే త్రిధా
పశ్యాన్మనస్తయా తేన జ్ఞాతైవ వపుషా పునః.

4

తిష్ఠత్యేతాస్యవస్థాసు భేదతః కల్ప్యతే త్రిధా
సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ఏషైవ ప్రకృతిః స్మృతా.

5

శ్రీ వసిష్ఠః— సంవేదనవలన స్పృశింపబడనిదియును, శాంతమును, సర్వాత్మకమును, నగు
నదియే సచ్చిదానందసమృత; ఇది సృష్టికే బూర్వ మిట్లున్నది. కాని, సృష్టికాలమున, సరితరాశినుండి
ఆవర్తములులేరునట్లు దీనినుండి జగత్సంస్కారోద్భవములగు కళలు లేని, ఈ వత్సప్రభేదయుక్తము

అగునట్లు తోచుచు గణ - గుణభేదవ్యవహారమునకు అస్పదములగుచున్నది. ■ కళలు, సూర్యుని తేజమే మునుపటి, లేతపిండ, నీడలవలె భావింపబడునట్లు వ్యతిరేకములుగ కల్పింపబడుచున్నది. మనస్సే ప్రథమ అవస్థ; మధ్యస్థితి హిరణ్యగర్భుడని శేర్మణ్యునిబడుచున్నది. వ్యతిరేకత విరాట్ అని గ్రహింపబడుచున్నది. ఇట్లు వెలయు అవ్యాకృతతోపాద్యుని ప్రకృతియే నూత్నాది అకస్థలనుబట్టి మాడువిధములుగ కల్పింపబడుచున్నది. ఈ ప్రకృతియే సత్వరజస్తమములుగ స్ఫురింపబడుచున్నది.

అవిద్యాం ప్రకృతిం విద్ధి గుణాత్రితయధర్మిణీమ్

ఏషైవ సంస్ఫుర్జన్తోరస్యాః పారం పరం పదమ్.

6

గుణాత్రితయధర్మములతో గూడుకొనిన ప్రకృతియే అవిద్యయని గ్రహింపుము. ఇదియే జీవుల సంస్ఫులి; దీని పారముననే పరమపదము వెలయుచున్నది.

అత్ర తే యోత్రయః ప్రోక్తా గుణస్తేఽపి త్రిధా స్మృతాః

సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రత్యేకం భిద్యతే గుణః

7

కార్యకారణావిద్యల అసాధారణత్వమునుబట్టి, మైన జెప్పబడిన త్రిగుణముల మగల అవాంతర త్రైవిధ్యమున్నది; ఒక్కొక్కటి మగల సత్వరజస్తమగుణములతో గూడుకొని వెలయుచున్నది.

నవదైవం విభక్త్యయమవిద్యా గుణభేదతః

యానస్కించిదం దృశ్యమనయైవ తదాశ్రితమ్.

8

ఈ గుణభేదము ననుసరించి అవిద్య తొమ్మిదివిధముల విభజింపబడుచున్నది. ఈ దృశ్య పరిపంచమంతయు దానినే ఆశ్రియించుకొనియున్నది.

ఋషయో మునయః సిద్ధా నాగా విద్యాధరాః సురాః

ఇతి భాగమవిద్యాయాః సాత్త్వికం విద్ధి రాఘవ.

9

సాత్త్వికస్యాస్య భాగస్య నాగవిద్యాధరాస్తమః

రజస్తమ మునయః సిద్ధాః సత్త్వం దేవా హరదయః.

10

రాఘవా! ఋషులు, మునులు, నలుగురు విద్యాధరులు, సురులు - అవిద్యయొక్క సాత్త్వికభాగమని గ్రహింపుము. ఈ సాత్త్వికభాగమున మగల నలుగురు, విద్యాధరులు తమోగమునకును, మునులు, సిద్ధులు రజోగుణమునకును, హరారులుగ దేవతలు సత్వగుణమునకును జెందుచున్నారు.

సత్త్వజాతో దేవయోనావవిద్యా ప్రాకృతైర్గుణైః

నిర్మలం పదమాయాతాః సత్త్వం హరిహరదయః.

11

దేవయోనుల సత్త్వముతో నుదయించినవారి అవిద్య ప్రాకృతగుణసహితము; అందువలన హరిహరారులు నిర్మలసత్త్వపదమున వెలయుచున్నారు. *

• ఏతేన విధిహరయో రాజసతామ్ సకేరిత్యేన మూఢజనప్రసీద్ధిః నిరస్తా; ఇతి జనంద భోధః.

సాత్వికః ప్రాకృతో భాగో రామ తజ్ఞో హి యో భివేత్

స సముత్పద్యతే భూయస్తేనాసా ముక్త ఉచ్యతే. 12

రామా! సాత్వికుడు ప్రకృతియుక్త- అంశమున గ్రహించినవారలు అనగా త్రిమూర్తులను ఉపాసించినవారలు మరల జన్మించదు; అందువలననే ముక్తులనంబడుచున్నారు.

తేన రుద్రాదయోహ్యేతే సత్యభాగా మహామతే

తిష్ఠన్తి ముక్తాః పురుషా యావద్దేహం జగత్థితౌ. 13

ఈ సత్వాంశమునకు జెందిన రుద్రాది దేవతలు ముక్తపురుషులు; వీరు ప్రపంచమున్నంత వఱకు వెలయుచుండురు.

యావద్దేహం మహాత్మానో జీవన్ముక్తా వ్యవస్థితాః

విదేహాముక్తాః దేహే నైస్థాస్యన్తి పరమేశ్వరే. 14

. వీరు శరీరమున్నంతవఱకు జీవన్ముక్తస్థితుండురు; దేహాంతమున విదేహముత్తులై శుద్ధబ్రహ్మ స్వభావులగుదురు.

భాగ ఏష త్వవిద్యాయా ఏవం విద్యాత్వమాగతః

బీజం ఫలత్వమాయాతి ఫలమాయాతి బీజతామ్ 15

ఈ భాగము అవిద్యయేదైనను విద్య కాధారముననుండి ఫలభూతమును కార్యావిద్య నశించి, బీజభూతమును కారణావిద్య యగుచున్నది; బీజమే అనగా కారణావిద్యయే మరల ఫలము అనగా కార్యచగుచున్నది!

ఉదేత్యవిద్యా విద్యాయాః సలిలాదివ బుద్బుదః

విద్యాయాం లీయతే విద్యా పయసీవ హి బుద్బుదః. 16

కారణావిద్యాంతర్గమను శుద్ధసత్యభాగమును విద్యయను సలిలములనుండి, కార్యావిద్య యగు స్పృష్టియను బుద్బుదములేవి మరల నండే లీనమగుచున్నవి.

పయస్తరజ్యయోర్ద్విత్వభావనాదేవ భిన్నతా

విద్యావిద్యాదృశోఽభేదభావనాదేవ భిన్నతా. 17

ఈ విద్యావిద్యల భేదభావనగూడ, వీరు - అలభ్యభేదమువలె కల్పితమేయని గ్రహింపుము; ద్విత్వభావన, భేదభావనలవలననే ఇట్లునపడుచున్నవి.

పయస్తరజ్యయోర్దైక్యం యథైవ పరమార్థః

నావిద్యాత్వం స విద్యాత్వమిహ కించన విద్యతే. 18

వాస్తవమునకు నీటికిని అలలకును భేదములేనట్లు, పరమార్థదృష్టికి విద్యాత్వ, అవిద్యాత్వ భేదమేలేదు.

విద్యావిద్యాదృశౌ త్వక్వా యదస్తీహ తదస్తి హి

ప్రతియోగివ్యవచ్ఛేదవశాదేతద్రూపాద్వహ. 19

విద్యావిద్యాదృశౌ నస్తః శేషే బద్ధపదో భవ
నా విద్యాస్తి న విద్యాస్తి కృతం కల్పనయాసయా.

20

రఘునా! విద్యావిద్యల దాటి న మిగులనదేయో, అదియే మిగిలియున్నది. అని జ్ఞానా
జ్ఞానముల కతీతము. అయ్యది ప్రతియోగివ్యవచ్చేదక మగుటకలన ఇంతకెక్కుడు జెప్ప వలసపడదు.
దీనికి ప్రతిరూపముగ కల్పముగాని, విచ్ఛేదముగాని, సంకేతముగాని లేదు. జ్ఞానాజ్ఞానము లనునతే లేవు.
విద్యావిద్యలే లేవు. తుదకు కల్పననుగూడ దాటి మిగిలిన దానియందే స్థిరుడవుకమ్ము.

కించిదస్తి న కించిద్యచ్ఛిత్సంవిదితి తస్మాత్తమ్
తదేవావిదితాభాసం సదవిద్యేత్యుదాహృతమ్.

21

వాస్తవమున కేమియునులేదు; కాని ఉన్నట్లుగనడువదంతయు ఆ చిదవస్తువు నాశ్రయించు
కొనియు యున్నది - ఉపాధియము. కాన మతల నయ్యది సామ్యవస్తువులవలె తెలియుబడుట
లేదు; కాని, దాని ఆభాసవలననే వస్తువులన్నియును తెలియుబడుచున్నవి. అందువలన నవిద్యను
సత్ అని కూడ చెప్పుచున్నారు.

విదితం సత్తదే దమవిద్యాక్షయసంజ్ఞితమ్
విద్యాభావాదవిద్యాఖ్యా మిత్యైవోదేతి కల్పనా.

22

సద్ వాచకమగు ■ అవిద్య క్షయమందునదై యున్నది; విద్యవలన తొలగిపోవుచున్నది.
అందువలన నియ్యది విద్యయే.

మిథః స్వానే తయోరన్తశ్చాయాతపనయోరివ
అవిద్యాయాం విలీనాయాం క్షీణే ద్వే ఏవ కల్పనే.

23

అంతరమున, ఎందానీడలవలె నుండు ఈ విద్యావిద్యలలో అవిద్యాకల్పన క్షీణించిన,
ద్విత్వకల్పనకూడ తొలగిపోవును.

ఏతే రాఘవ లీయేతే అవాప్యం పరిశిష్యతే
అవిద్యాసంక్షయో త్తీణో విద్యాపక్షోఽపి రాఘవ.

24

రాఘవా! అప్పుడు, అనగా అవిద్యాసంక్షయమన, విద్యాపక్షముకూడ తొలగిపోయి, విద్యా
ఫలాభివ్యక్తియును, భూర్జానందరూపమును న గు ఉపాధిభూతవస్తువు, అవాప్యమగునది మిగిలియుండును.

యచ్చిష్టం తన్న కించిద్వా కించిద్వాపీదమూతతమ్
తత్రైవం దృశ్యతే సర్వం న కించన చ దృశ్యతే.

25

అప్పుడు సర్వభావకమగు పరమార్థ స్రుదూప మొక్కటియే మిగిలియుండును; తద్దర్శనమే
సర్వదర్శనము. ఇది తాత్త్వికస్థితి. మాయకస్థితిలోగూడ నేమియు మిగులదు.

వటశ్చ పటధానాయామివ పుష్పఫలాదిమాన్
సర్వత క్షిర్తి కించిత్త్వం సర్వత క్షిసముద్గతమ్.

26

ఘోలనాశ్చములగు వ్యాకృతావ్యాకృత అవస్థలగూడ, వటలీజమున పుష్పఫల
ప్రసవక క్తి అడగియుండునట్లు, అజ్ఞానమున నిమిదియున్నవి. అందువలన నియ్యది సర్వత క్షిసముద్గమ,
తత్త్వదర్శనమైన ఇదికూడ ఉండదు.

నభసోఽవ్యధికం శూన్యం నచ శూన్యం చిదాత్మకమ్
నూర్యకాస్తే యథా వహ్నిర్యథా ధీరే ఘృతం తథా. 27

తత్రేదం సంస్థితం సర్వం దేశకాలక్రమోదయే
యథాస్ఫులిగ్గా అనలాభ్యథా భాసో దివాకరాత్. 28

తస్మాత్తథేమా నిర్వాని స్ఫురన్త్యాః సంవిదశ్చైతః
యథామౌఘాధిస్తరక్లాణాం యథామలమణి స్త్విహమ్. 29

కోశో నిత్యమనన్తానాం తథా తత్సంవిదాం త్విహమ్
సభాహ్యభ్యంతరే సర్వం వస్తుస్య స్త్యేవ వస్తు సత్. 30

ఇది ఆకాశముకంటె గహనము, శూన్యము; శూన్యమన సర్వశూన్య మనుకొనరాదు. చిదాత్మకము. చిదాత్మకమన మరల ఆపాధియుక్తమని భావించునూడదు. శూన్యత్వనిరసనకై ఇట్లు చెప్పుచుచున్నది. నూర్యకాంత మణియందు అగ్ని, పాలలో దేరులవలె దేశకాలనిమిత్తములు, అగ్ని నుండి స్ఫులింగములు, మూర్త్యునినుండి ప్రకాశముబయలుపడుచున్నట్లు వెలువడుచున్నవి. సముద్రముమండి తరంగములు, మణిమండి శుభ్రకాంతము వెలువడునట్లు నీరుమండిలో సువిత్కాంతములు వెలువడి నలువైపుల ప్రకాశమునందుచున్నది. కోశమున నానావిధవస్తువుల; కాకరమగునట్లు, ఇయ్యది నానావిధభ్రమలకు కారణమగుచున్నది. కాని, జగత్తును బ్రహ్మముకంటె వేరని తలపారు. లోపల వెలుపల బ్రహ్మముగాక వేరొందు వస్తువేలేదు.

సర్వదైవా వినాకాత్మ కుమ్భానాం గగనం యథా
యథా మణీరయఃస్పృందే అయస్కాంతస్య కర్తృతా. 31

అకర్తృతేవ హి తథా కర్తృతా తస్య కథ్యతే
మణిసన్నిధిమాత్రేణ యథాయః స్పృందతే జలమ్
తత్సత్తయా తత్తే వాయం దేహశ్చేతత్యచిదవ్యభుః. 32

అవినాశమగు ఈ అర్కవస్తువు త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితము. ఘటాకాశము కదలిన, ఆకా శముయొక్క కదలిక బోపవారికమైనట్లు, మణి స్పందించిన, అయస్కాంతమునకు కర్తృత్వమున్నదను కొనునట్లు, అకర్తృయగు ఈ అర్కవస్తువునకు కర్తృత్వము చెప్పుచుచున్నది. అయస్కాంత సమీపమున నున్న లోహము కదలునట్లు, జలములగు ఈ దేహజాలములన్నియు దానివలననే స్పందించుచున్నవి.

తత్ర స్థితం జగదిదం జగదేకీజే
చిన్నాన్ని సంవిదితకల్పితకల్పనేన
లోలోర్మిజాలమివ వాణి చిత్రరూపం
ఖాదవ్యరూపవతి యత్ర న కించిదస్తి. 33

ఇత్యాదీ యో వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే
మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే విద్యానిరాకరణం నామ
నవమః సర్గః || 9 ||

సంవిత్కల్పనల నుదయించిన ఈ జగత్తు ఏకమాత్రలీలమగు చిదవస్తువుననే కలయుచున్నది. లోలోర్హిసమానములు జలముయొక్క విచిత్రరూపములుగాక అన్యములుగావు; వాస్తవమునకు ■ కాశముకంటె అరూపమగు ■ మూర్తామూర్తరూపశూన్యవస్తువున, అన్యమేమియును లేదు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున
అవిద్యానిరాకరణమును నవమ సర్గము || 9 ||

ద శ మ : స ర్గ : .

[అవిద్యాబద్ధవిభ్రాంతిః స్థావరేషు మనఃస్థితిః
ఋద్ధిపూర్వాద్విచారాచ్చ బద్ధమౌక్షః ప్రవజ్జ్యతే.

అవిద్యచే బంధభ్రమ, స్థావరములందలి మనఃస్థితి, ఋద్ధిపూర్వకమగు విచారముచే బంధ విముక్తియను నీవిషయము లీసర్గయందు వర్ణింపబడినవి.]

శ్రీ వాసిష్ఠ ఉవాచ :—

తస్మాన్నకించిదేవేదం జగత్సావరజంగమమ్

సకించిదూభితాం ప్రాప్తం యత్కించిదితి విద్ధి హే. ||

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— హేరామా! అందువలన ■ కగపదు స్థావరజంగమాత్మకమగు జగత్తుయొ, భూతముల రూపముదాల్చిన సమగ్రజగమును వాస్తవమునకు లేనివానిగా గ్రహింపము.

యత్ర కాచిన్న కలనా భావాభావమయాత్మికా

తదితం రామ జీవాది సర్వం వ్యర్థం కిమీహసే. ||

'పుట్టుట, పోవుట' అను జీవకల్పనమే వాస్తవమునకు లేదు. రామా! అందువలన జీవాది భావము వ్యర్థమైవది; తీన నీవేమి బడయగోరుచున్నావు?

సంబంధోఽయమసావస్తర్హృది యో వ్యపదిశ్యతే

న తం లభామహే సర్వం రజ్జసర్పభ్రమాదివ. ||

జీవాసంధమున కలుగు అసంభావమున దోచు కావ్యాభోగముల అహంకర్తయే, సరిగ వివర్ణించిన, రజ్జాభ్రమందు సర్పమువలె నగపడకున్నాడు.

అపరిజ్ఞాత ఆత్మైవ భ్రమతాం సముపాగతః

జ్ఞాత ఆత్మత్వస్వమాయాతి సీమాన్తః సర్వసంవిదామ్. 4

తెలియబడినచో ఇదంతయు అత్మయగుచున్నది; ఇదియే జ్ఞానములన్నిటి యొక్క పరాకాష్ఠ.

అవిద్యేత్యుచ్యతే లోకే చిచ్ఛేద్యమలమాశ్రితా

చేత్యాతీతాత్మతామేతి సర్వోపాధివివర్జితా. 5

చైతన్యము స్వసత్తారోపితమగు మలినతా - లీలము నాకరణించి, అవిద్యయని నుడువబడు చున్నది. ఈ అవిద్యను దాటిపోయిన, సర్వోపాధివివర్జితమగు అత్మచైతన్యమే అభించుచున్నది.

చిత్తమాత్రం హి పురుషస్తస్మిన్నప్తే చ నశ్యతి

స్థితే తివ్రతి చాత్మానం ఘటే సతి ఘటామృతమ్.

6

అనిద్యా - కార్యోపాధియగు చిత్తతాదాత్మ్య - అధ్యాపవలననే, అనగా చిత్తమువలన
 భ్రాంతియంతయును కటస్థించుచున్నది; అందువలన ఇది నశించిన, భ్రాంతియు నశించును. ఘట
 మున్ను, ఘటాకాశమునూడ అనివార్యమైయుండునుగదా !

గచ్ఛన్నశ్యతి గచ్ఛంత స్థితం తివ్రశ్చశుర్యథా

భ్రాస్తమేవమిదం చేతః పశ్యత్యాత్మానమాకులమ్.

7

శిశువు కొనిపోవబడుచు, కనతోబాటు అందఱును నడచుచున్నారనియు, కూర్చొన అంక
 కూర్చొనియుండిరనియు కలమనట్లు, భ్రాంతిచిత్తమే అశ్మయందీ కల్పనల కల్పించి, వ్యాఖ్యల
 నుచుచున్నది.

కోశకారవదాత్మానం వాసనాతనుతన్నుభిః

వేషయచ్చైవ చేతోఽస్తర్పాలత్వాన్నావబుధ్యతే.

8

పట్టుపురుగుగూడుకలె కన్నతాను వాసనాకంతువుల నాబద్ధమొనర్చుకొని, చిత్తము
 అంతర్పాలకత్వమును అనుభవించుచు ఈవిషయమును గ్రహింపజాలకున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ :-

మార్భమత్యస్తఘనతామాగతం సమవస్థితమ్

స్థావరాది తను ప్రాప్తం కీదృశం భవతి ప్రభో.

9

శ్రీరామడు:- ప్రభో ! ఘనీభవించిన మార్భత్యమనునట్లు, అవివేకపరమావధిని ప్రాప్తించి,
 వెలయు స్థావరాది - శరీరములను గురించి ఏమి చెప్పెదరు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

అమనస్త్య మనంప్రాప్తం మనస్త్యాదపి చ య్యతమ్

తటస్థం రూపమాశ్రిత్య స్థితేషా స్థావరేషు చిత్.

10

శ్రీ వసిష్ఠడు:- స్థావరముల జీవచైతన్యము, సుమప్తయందువలె సుఖదుఃఖముల గ్రహించు
 యోగ్యతను గూడ కోలపోయి, పూర్వాపరముల జింతించు మనశఃక్రిమిందీ విచ్యుతమై, ముగ్ధరూపము
 నాశ్రయించి వెలయుచున్నది.

తత్ర దూరస్థితా ముక్తిర్మన్యే వేద్యవిదాం వర

సుప్తపుర్యష్కా యత్ర చిత్స్థితా దుఃఖదాయినీ

మూకాన్ధ జడవ తత్ర సత్రామాత్రేణ తివ్రతి.

11

బుద్ధిమంతుడా ! ఈ యోగులు ముక్తిమందీ చాలదూరముగ నున్నవని ఎంచుచున్నాను.
 ఇంద్రియములన్నియు నిట నిరాజములు, ఇటు దుఃఖమునకు ప్రతికారమొనర్చు క్రితేహందులవలన, ఇది
 అత్యంత దుఃఖకరమగు స్థితి. క్రింద్రియములు, జ్ఞానేంద్రియములు, మనస్సు కూడ్యములగుటవలన,
 మూకాంధజడమంతలె, నివి సత్రామాత్రములై యున్నవి.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

సత్రాద్యైతతయా యత్ర సంస్థితా సావరేణ్య చిత్
తత్రాదురస్థితా ముక్తిర్మన్యే వేద్యవిదాం వర. 12

శ్రీరాముడు— జ్ఞానకర్మబద్ధియవ్యాపారశూన్యమై చైతన్యమట నున్నచో నయ్యది శ్రీమముగ వాసనాత్మయ మనోవాళనముల బడయజేయు, యోగిలభ్యమగుస్థితి; అగుచో ముక్తిదూరమని నుడువు చున్నారే ?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

బుద్ధిపూర్వం విచార్యేదం యథావస్థ్యవలోకనాత్
సత్రాసామాన్యబోధోయః స మోక్షశ్చేదనస్తకః. 13

శ్రీ వసిష్ఠుడు— కాత్మవిహితములగు కర్మావస్థానమున చిత్తశుద్ధిని సంపాదించి, సాధనచతుష్టయ సంపత్తి వాద్దించి, క్రమం తునన నిదిధ్యాసనముల బడవీన శత్రాసామాన్యార్థమునవే, వాసనలు సమూలముగ నశింప, మనస్సు క్షయమగును; అప్పుడు లభించు సత్రాసామాన్యస్థితియే మోక్షమనంబడును. కాని స్థావరయోనియున్న అనంత రుక్మైతములవలనను, దుర్వాసనలవలనను లభించినది. దానికి కాస్త్రాధికారయోగ్యమగు జన్మ దుర్లభతరము. వీట, బుద్ధిపూర్వకమగు విచారమే లేదు.

పరిజ్ఞాయ పరిత్యాగో వాసనానాం య ఉత్తమః
సత్రాసామాన్యరూపత్వం తత్రైవల్యపదం విదుః. 14

అత్యంతత్వము జక్కగగ్రహించి, ఒకప్పుడు వాసనాపరిత్యాగమే ఉత్తమము; అప్పుడు లభించు సత్రాసామాన్యరూపమే కైవల్యపద మనంబడుచున్నది.

విచార్యార్యైః సహలోక్య శాస్త్రాణ్యధ్యాత్మభావనాత్
సత్రాసామాన్యనిష్ఠత్వం యత్తద్భవన్మ పరం విదుః 15

అత్యంతో విచారించి, సహాధ్యాయులతో పరామృశించి, అధ్యాత్మభావనతో కాత్మముల పరికింప, లభించు సత్రాసామాన్యనిష్ఠయే బ్రహ్మపదమనంబడుచున్నది.

అస్తః సుప్తా స్థితా మంద్రా యత్ర బీజ ఇవాఙ్మూర్తః
వాసనా తత్కుష్మప్తత్వం విద్ధి జన్మచందం పునః. 16

బీజమున అంకురమువలె వాసనలు అంతఃసుప్తములై యుండు స్థితియే సుషుప్తః; ఇదియే మగల జన్మ (చాక్రకోస్థితి) ప్రదము అగుచున్నది. అగుచో, స్థావరములకు పునర్జన్మ లేకుండుటెట్లు సంభవము ?

అస్తః సంలీనమననం పరితః సుప్తవాసనమ్
సుషుప్తం జడధర్మాపి జన్మ దుఃఖశత్రుచదమ్. 17

సుప్తవాసనతోగూడి, మనోధర్మరహితమై, జడధర్మము వాక్రయించి వెలయు స్థావరాది యోగులుగూడ, సుషుప్తములవలె శతసంఖ్యాకములగు (అనేకములగు) జన్మదుఃఖముల నొసగుచున్నది.

స్థావరాయ ఏతే హి సమస్తా జడధర్మిణః
సుషుప్తపదమాయాథా జన్మయోగ్యాః పునఃపునః. 18

జడధర్మములను ■ స్థావరాదులన్నియు తప్పుకొనుట నుండు మిథ్యమును జహించి మోక్ష ప్రాప్తముల నుపేక్షించుచున్నవను, జన్మింపవలసియున్నవి.

యథా బీజేషు పుష్పాది మృదో రాశౌ ఘటో యథా

తథాస్త్రః సంస్థితా సాధో స్థానరేషు స్వవాసనా.

19

రీతిమల పుష్పములు, మృత్తికందు ఘటము, అంతిస్థితములై యున్నట్లు, వీటియందు వాసనలు కలయుచున్నవి, ■

యత్రాస్తి వాసనాబీజం తత్పుష్పం తం న సిద్ధయే

నిర్భీజా వాసనా యత్ర తత్పుష్పం సిద్ధిదం స్మృతిమ్.

20

వాసనాబీజము మునుపై మైనపట్టు, సిద్ధిపదము కాదు; వాసనలు నిర్భీజములై - సమూలముగ నశించినపట్టు కురీయమనియు, సిద్ధిపదమనియు వాకోనబడుచున్నది.

వాసనాయాప్తథా వప్సే ఋణవ్యాధిద్విషామపి

స్నేహవైరవిషాణాం యః శేషః స్వల్పైఃపి బాధతే.

21

వాసన, అగ్ని, ఋణము, వ్యాధి, శత్రువు, అనురాగము, మైత్రములు ఒకరినొకటి మిగిలియున్నను, త్రిమాభివృద్ధినిపొంది, మహాసర్వకారణములగుచున్నవి. అందువలన, వాటిని నిశ్శేషముగ రహితమునవలెను.

నిర్దగ్ధవాసనాబీజసత్తాసామాన్యరూపవాన్

సదేహో వా విదేహీ వా న భూయో దుఃఖభాగ్భవేత్.

22

నిర్దగ్ధవాసనాబీజమై, సత్తాసామాన్యరూప స్థితిసందినవాడుశరీరమై నను, అశరీరమై నను మరల జన్మింపడు; దుఃఖముల బడచుడు.

చిచ్ఛక్తిర్వాసనాబీజరూపిణీ స్వావధర్మిణీ

స్థితా రసతయా నిత్యం సావరాదిషు వస్తుషు.

23

చిచ్ఛక్తి, మరల నుత్పత్తికందు రసముతో, వక్షయమవని వాసనాబీజములతో గూడుకొని, స్థావరాది వస్తువుల నిర్మించుచున్నది.

బీజేమూల్యాసరూపేణ జ్యాయేన జడరూపిషు

ద్రవ్యేషు ద్రవ్యభావేన కాశిన్యే నతరేషు చ.

24

భస్మస్వభావనిత్యరూపా పాంసుష్యవ్యభూతాపిణీ

అసి తేష్యస్థితస్థిత్యా సితధారతయాసిషు.

25

అత్మా శక్తిః పదార్థేషు తథా ఘటపటాదిషు

సర్వత్ర సత్తాసామాన్యరూపమాశ్రిత్య తిష్ఠతి

26

■ వ్యావహారిక వేదాంతము సద్వాదము నొకరిత అవలంబించి, ఘటోత్పత్తికి భూతము ఘటము మృత్యుననున్నదనియు, శుద్ధి కేవలము అవరణభంగమనియు నిరూపించుచున్నది. మా, బృ ■ ఘటభావము.

అశ్వరద్రూపమున నానావీజకర్తయే, వీజముల భూజలములు అభింప వికాసమునందు తీరున నిలనియున్నది. జడముల జడరూపమునను, ద్రవ్యముల స్పృహణీయములగు భవరత్నభావమును కల్పించు తీరునను, ఇతరములకాతిస్వమును వహించియు, భస్మపాంశువుల పూర్వ-ఆకారములగు కాన్దలోష్ఠధ్వంసరూపమునను, అని (కత్తి) మొదలగు నల్లటి పుస్త్రువుల ప్రకాశవంతమగు పయనునైజ, ఘటపటాదుల జలాహరణ, శీతనివారణకర్తరూపముగను, అశ్వశక్తి వెలయుచున్నది.

ఇతీయమఖిలా దృశ్యదశామాపూర్వ సంస్థా

యథా ఘటాపటా ప్రాప్తదమ్బరాలన్నినీ శభా.

27

ఆకాశము నవలంబించుకొనియుండు వర్షఋతువు (అనగా భూవహీనమైన వర్షఋతువు అనుట) మేఘములను ఆచ్ఛాదనతోగూడి కనబడునట్లు, ఇట్లు ఈ అవృత-వైతస్యమే దృశ్యదశను పొంది కనుపించుచున్నది.

స్వయావమస్యాశ్చైవైతత్కథితం ప్రవిచారితమ్

అనర్వం సర్వతో వ్యాపి సదిహసన్మయాత్మకమ్.

28

ఈ అజ్ఞానావృత చిచ్ఛక్తియొక్క స్వరూపము చక్కగ విచారించి చెప్పబడినది. ఆనన్యాయము ఈ విస్తారవస్తువు సర్వత్రవ్యాపించి, సద్వస్తువునలై, భ్రాంతబుద్ధికి తోచుచున్నది.

అత్మదృష్టిరదృష్టైషా సంసారభ్రమదాయినీ

దృష్టా సతీ సమగ్రాణాం దుఃఖానాం మయకారిణీ.

29

అత్మదృష్టితో దీనిని గాంచకపోయిన, నియ్యది సంసారభ్రమను కలిగించుచున్నది; ఆత్మదృష్టితో సరసిన సర్వదుఃఖములు నశించుచున్నవి.

అస్యా స్వదర్శనం యత్తదవిద్యేత్యుచ్యతే బుధైః

అవిద్యా హి జగదేతు ప్రతేః సర్వం ప్రపరతే.

30

ఈ ఆత్మదృష్టికి విరోధియగు అవరణమును గల్పించుటవలన దీని నవిద్యయని బుధులు నడుపుచున్నారు. ఈ (దృశ్య) జగత్తునకు అవిధ్యయే కారణము, దానినుండియే అన్నియు కలుగుచున్నవి.

అవిద్యాహాపరహితా యావదేవావలోక్యతే

తావదేవ గలత్యాశు తుహినాఋర్యథాతపే.

31

స్వరూపకూస్యమును ఈ అవిద్య, ఎంతగ చూడబడిన (విచారించబడిన), అంతగ, మంచు తుంపురులు ఎండకు కరుగునట్లు, కరిగిపోవుచున్నది.

యథా నరో గలన్నిద్రో యావత్కలనయా మనాక్

విమృశత్యాశయం తావన్నిద్రా తస్య విలీయతే.

32

యథా కీడ్మగవస్తేతదితి యావద్వికల్ప్యతే

అవిద్యా యితే తావదాలోకేనాన్లతా యథా.

నిద్రనుండి లేచుకొనుచున్న చునుప్పుడు ఎంతగ తన చిత్తవృత్తులను లేదదీసిన అంతగ నిద్ర లేలిపోవునట్లు, ఇదెట్టివస్తువు, అని విమర్శింపఁబూనుకొనిన, వెంటకునువలన దగ్గునకత్తి-ప్రతిబంధక మగు తమస్సు దూఁచువునట్లు, అవిద్యకూడ క్షీణించిపోవుచున్నది.

దీపహస్తో యథాభ్యేతి తమోహపదిదృశ్యయా
తథా విలీయతే సర్వం తమస్తావైర్భృతం యథా. 34
నచ సంలక్ష్యతే దీపే తమసో హాపనిశ్చయః
ఉదేహి కేవలం ధ్యానధ్వంసో వినులమూర్తిమాన్. 35
ఏవమాలోక్యమానైసా క్వాపి యాతి పలాయతే
అసద్రూపా హ్యవస్తుత్వాద్వృత్త్యతే హ్యవిచారణాత్. 36
అలోక ఆగతే యాదృక్తమస్తద్వృత్త్యతే తథా
యా వస్తుత్వే త్యవిద్యాయాస్త్యవస్తుత్వం ప్రతీయతే. 37
యావన్నాలోక్యతే తావన్న కించిదపి దృశ్యతే
అలోకితే యథా విద్యా తత్తథా ప్రతిపద్యతే. 38

దీపమును చేబూని అంధకారమును వెదకఁగోరి అగుదెంచిన, చేడికి వెయ్యి కరిగిపోవునట్లు, అదంతయు విలీనమైపోవుచున్నది. దీపసహాయమున తమస్సుయొక్క రూపము నిశ్చయింపబడుట లేదు; కాని, ధ్యాంతభ్యంసమును విమలమూర్తి ఒక్కటియే ఉదయించుచున్నది. ఆట్లే, అవిద్య గూడ సంపూర్ణముగ విచారింప దొరకొనిన, ఎక్కడికో పారిపోవుచున్నది; ఒకింత విచారించిన ఒకింత తయే తొలగుచున్నది. అసద్రూపయును, అవస్తువునునగు ఇయ్యది విచారింపబడునని, కనంబడుచున్నది. దీప మగుదెంచిన తమస్సు అవస్తువని తెలియబడునట్లు, జ్ఞానాలోకమున అవిద్యయొక్క అవస్తుత్వము గ్రహింపబడుచున్నది. చక్కగా విచారించి చూడనంతవఱకు అతీతగనే కనంబడుచున్నది; విచారించిచూచిన దాని తత్త్వము (అనగా అవస్తుత్వము) ఉన్నదున్నట్లు తెలియబడుచున్నది.

రక్తమాంసాస్థియస్త్రేఽస్మిన్నః స్యామహమితి స్వయమ్
యావద్విచార్యతే తావత్సర్వమాశు విలీయతే. 39

ఈ రక్తమాంసాస్థియంత్రము (కరీరము)న, నేనెవ్వడను? అని విచారింప దొరకొనిన కార్యమగు నదంతయు విలీనమగుచున్నది.

అద్యస్తయోరసద్రూపే నూనం పరిహృతే హృదా
సర్వస్మిన్నేవ యః కేవలస్తమవిద్యాక్షయం వినుః. 40

ఇట్లు అధ్యంతవంతమగు అసద్రూపముల చక్కగ విచారించి, హృదయభ్రావ్యకముగ నన్నిటిని తగ్గదీసిన, మిగులు చింతకృతే అవిద్యాక్షయమందును. (అధ్యస్తవస్తువు లాధింపబడిన అధిష్ఠానకస్తువు లాధింపబడజాలదుకనుక అత్యమిగులును, సర్వశూన్యమగునని భావింపరాదు.)

తన్న కించిచ్చు కించిద్వా తత్సద్భవైవ శాశ్వతమ్
తద్వస్తు తమసాదేయం యదవిద్యా నివర్తతే. 41

ఈ అవిద్యాక్షయశేషమునకును వస్తువు జ్యోతికమేమియునుకాదు; అంతయు కాళ్ళ
లమును సద్రూపమును అగు బ్రహ్మవస్తువేమైయున్నది. ఈ వస్తువొక్కట జగత్తున నుపాదేయమై
యున్నది; దీనివలననే అవిద్య నివర్తించుచున్నది.

రూపం స్వనామ్న ఏవాస్యా జ్ఞాయతే నిఃస్వభావకమ్

నహి జిహ్వగతస్వాద్యస్వాదోఽన్యస్మాత్ప్రతీయతే.

42

విద్ధిం చి చెప్పటకు దీనికి రూపములేదు; నిఃస్వభావకమగు ఆ వస్తువు తనచేరిటనే తెలియ
బడుచున్నది. జిహ్వగతమగు ఆస్వాదమును కేటోకరీరిగ చెప్పబాలము.

నా విద్యా క్వచిదప్యస్తి బ్రహ్మేదేదమఖణితమ్

సదసత్కలనాస్సాచమశేషం యేన మణ్డితమ్.

43

అవిద్యయనునదే వాస్తవమునకు లేదు; ఇదంతయును అఖండితబ్రహ్మమే. సదసత్క-
లనలన్నియు దానిని జుట్టియే కలుగుచున్నవి.

ఏతావదేవావిద్యాయా నేదం బ్రహ్మాతి నిశ్చయః

ఏతదేవ క్షయో యస్యా బ్రహ్మేదమితి నిశ్చయః.

44

ఇది బ్రహ్మముకాదను నిశ్చయమే అవిద్య; ఇదంతయు బ్రహ్మమే అను నిశ్చయమే
అవిద్యాక్షయము.

ఘటపటశకటావభాసజాలం

న విభరితీత్యుదితేహ సా త్వవిద్యా

ఘటపటశకటావభాసజాలం

విభరితి చేద్గలితైవ సా త్వవిద్యా.

45

ఇత్యాదే (శ్రీ) నానిష్ఠముహూరామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూత్రోక్తే
మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే అవిద్యాచికిత్సానామ
దశమః సర్గః || 10 ||

ఘట, పట, శకటాదుల అవభాస బ్రహ్మము కాదని తోచుట అవిద్య; ఘట, పట, శక-
టాదుల అవభాస బ్రహ్మమని తోచిన, అవిద్య తొలగిపోయినదనిపడుచుంటుంది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున

అవిద్యాచికిత్సయను

దశమ సర్గము || 10 ||

ఏ కా ద శః స ర్గః

[శివస్మృతీ యయా దృష్ట్యా స్థితా హరిహరాదయః

సర్వం బ్రహ్మాతి సా దృష్టి రామాయత్రోపదిశ్యతే.

జీవన్ముక్తులగు వారిహామరెట్టి దృష్టిగల్గియున్నారో అట్టి సర్వం నిర్విదం బ్రహ్మ -
ఇదంతయు బ్రహ్మమే యను భృష్టి యందు శ్రీరామునకుపదేశంపబడినది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

పునఃపునరిదం రామ ప్రబోధారం మయోచ్యతే
అభ్యాసేన వినా సాఞో నాభ్యుదేత్యాత్మభావనా. 1

శ్రీ వసిష్ఠుఁడు:-రామ! నీ ప్రబోధమునకు మరలమరల ఒక విషయమును తెల్పు
చున్నాను. సాఞో! శ్రవణాది అభ్యాసము తెన్ను అర్థిభావన ఉదయించును.

అజ్ఞానమేతద్బలవదవిద్యేతరనామకమ్
జన్మాస్తరసహస్రోత్థం ఘనం సితముపాగతమ్. 2

అవిద్యయనఁజడు ఈ అజ్ఞానము, అనంతకోటిజన్మముల నార్జింపబడిన దైత్యవాసవవలన
బలమునుసూచుకొని, దట్టముగ పెనవేసుకొనినది. (ఒకేతడవ వివిధ తొలగఁజాలదు.)

స బాహ్యభ్యస్తరం సర్వైర్విద్యైరనుభూయతే
భావాభావేషు దేహస్య తేనాతిఘనతాం గతమ్

ఇయ్యది, చతురాది బాహ్యభ్యంతరప్రమాణములవలనను, జీవిత, జాగ్రదాదితత్ఫలలో
ఇంద్రియములవలనను, మరణ, ప్రళయసంస్థలయందు సాక్షిచైతన్యమువలనను అనుభవించబడి, అత్యంత
ప్రాబల్యము నందుచున్నది.

అత్యజ్ఞానం తు సర్వేసామిద్వియాగామగోచరమ్
సత్రాం కేవలమాయాతి మనఃపశ్యేద్వియక్షయే. 4

ఇక, అత్యజ్ఞానమన్ననో సర్వేంద్రియముల కగోచరమై, వృత్తేంద్రియమును మనస్సు క్షయ
మందిన, కేవలము సత్రామాత్రమై వెలయుచున్నది.

స్రోత్ర శ్చేంద్రియజాం వృత్తిం యత్స్థితం తత్కథం కిల
యాతి ప్రత్యక్షతాం జన్తోః ప్రత్యక్షాతీతవృత్తిమత్. 5

ఇంద్రియజన్యములగు వృత్తులనన్నిటిని అతిక్రమించి, ప్రత్యక్షాతీతవృత్తి స్వభావమై
(కేవల మనుభవాత్మకమగుట) వెలయునది నరునక్కలుప్రత్యక్షమనగలదు?

త్వమవిద్యాలతామేతాం ప్రయాథాం హృదయద్భుమే
జ్ఞానాభ్యాసవిలాసాసిపాతైచ్చిన్ధి న్వసిద్ధయే. 6

వృద్ధయ - వృక్షమున చక్కగ పెనవేసికొనిపోయిన ఈఅవిద్యాలతను, పునఃపునః జ్ఞానా
భ్యాసమున కత్తివేటులతో క్రుంపివేసి, స్వస్వరూపమును సిద్ధింపజేసికొనుము.

యథా విహరతి జ్ఞాతజ్ఞేయో జనకభూపతిః
అత్యజ్ఞానాభ్యాసపరస్తథా విహర రాఘవ. 7

రాఘవా! జ్ఞానియగు జనకభూపతి అత్య - జ్ఞానాభ్యాసపరుడై విహరించుతీరుగ, నీవును
విహరింపుము.

నిశ్చయోఽయమభూత్తస్య కార్యాకార్యే విహారిణః
బ్రాగ్రతస్త్రిష్ఠతో వాపి తజ్జానాం తేన సత్యతా.

కర్మరతుడును, విరతుడునును ■ జనకుడు బ్రాగ్రదవధాయందున్నను, ఇట్టి నిశ్చయమే
(జ్ఞానమే) అభ్యాసఫలముగ లభించినది.

నిశ్చయేన హరిర్యేన వివిధాచారకారిణా
యోనిష్ఠవతరత్కుర్వాన్ త త్తజ్జత్వముదాహృతమ్.

ఇట్టి జ్ఞాననిశ్చయముగల హరి, గర్భవాసాది దుఃఖములతో గూడుకొనిన వివిధయోగుల
జన్మించుచు, వివిధములగు కృత్యముల నాచరించుచు, నిర్దిష్టమైయున్నాడు.

నిశ్చయో య స్త్రిస్తేతస్య కాస్తయా సహ తిష్ఠతః
బ్రహ్మణో వాప్యరాగస్య స తే భవతు రాఘవ.

సర్వదా సతితో గూడుకొనియున్న శివునకును, రాగహినుడై సరస్వతితో వెలయుచున్న
బ్రహ్మకును గల నిశ్చయమే నీకును కలుగుగాక !

యో నిశ్చయః సురగురోర్వాక్పతేర్భార్గవస్య చ
దివాకరస్య శశినః పవనస్యానలస్య చ.

11

నారదస్య పులస్త్యస్య మమ చాశ్వీరసస్తథా
ప్రచేతసో భృగోశ్చైవ క్రతోరత్రే శుకస్య చ.

12

అన్యేషామేవ విప్రేన్ద్రా రాజర్షీణాం చ రాఘవ
యో నిశ్చయో విముక్తానాం జీవతాం తే భవత్వసా.

13

సురగురునగు బృహస్పతికిని, అమరగురుడగు భార్గవునకును, సూర్యచంద్రులకును, అనిలానలు
లకును, నారద, పులస్త్య, అంగిరస, ప్రచేతస భృగు, క్రతు అగ్రి, శుకాదులకును, నాకును, జీవన్ము
క్తులై వెలయుచున్న బ్రహ్మబుద్ధి, రాజర్షులకును గల నిశ్చయమే నీకును గలుగుగాక !

శ్రీ రామ ఉవాచ :—

యేనైతే భగవన్ధీరా నిశ్చయేన మహాధీయః

విశోకాః సంస్థితాస్తస్మై బ్రహ్మప్రబ్రూహి త త్త్వరః.

14

శ్రీరాముడు:—భగవంతుడా! బ్రహ్మజ్ఞా! ఏనిశ్చయము ననుసరించి, ఈ మహాజ్ఞానులంద

రి విశోకమగు పదము నధిరోహించిరో, నాకు చక్కగ తెలియజెప్పుము.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

రాజపుత్ర మహాబాహూ విదితాఖలవేద్య హే

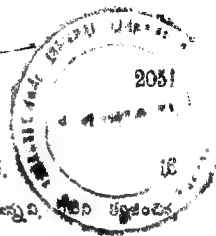
స్ఫుటం శృణు యథా శృష్టమయమేషాం హి నిశ్చయః.

15

శ్రీ లక్ష్మణుడు:— రాజపుత్రా! మహాబాహూ! బుద్ధిమంతుడా! నీ చదివినవానిని వివరించి
చెప్పుచున్నాను, వినుము.

55362

నిర్వాణ శాస్త్రము.



యదిదం కిందివాఙ్మి జగజ్జాలం ప్రద్యుత్యత
తత్సర్వమునులం బ్రహ్మ భవత్స్వేతద్యవస్థితమ్.

కనబడు జగత్తులన్నియు, మాయకవ్యతల్ల నమనరించెయ్యవి. అదిని త్యజించిన పాగమాధీకమగు పరిత్ర-బ్రహ్మస్వరూపమే వెలయగలదు.

బ్రహ్మ చిద్రూపం భువనం బ్రహ్మ భూతపరమ్మరాః
బ్రహ్మహం బ్రహ్మ మచ్ఛత్రుర్బ్రహ్మ సన్నిత్రబాహ్వాః. 17

బ్రహ్మమే తీవచైతన్యము; బ్రహ్మమే చైతన్యవభావకములగు భువనములు; బ్రహ్మమే వాటియందు నిండియున్న శీఘ్రము బ్రహ్మమే నేను; నా శత్రువుగూడ బ్రహ్మమే; నా బంధునిగూడ బ్రహ్మమే యొందున్నాడు.

బ్రహ్మ కాలత్రయం తచ్చ బ్రహ్మజ్యేష్ఠ వ్యవస్థితమ్
తరజమాలయా మ్భిధిర్యథాత్మని వివర్ధితే. 18

భూతభవిష్యద్వర్తమానములను త్రికాలములుగూడ బ్రహ్మమే; ఇవి బ్రహ్మముననే వెలయుచున్నవి. తరంగములు సముద్రమున విజృంభించుచున్నట్లు, ఇవి బ్రహ్మమున విజృంభించుచున్నవి.

తథా వదార్థలక్ష్యే తమిదం బ్రహ్మ వివర్ధితే
గృహ్యతే బ్రహ్మణా బ్రహ్మ భుజ్యతే బ్రహ్మ బ్రహ్మణా. 19

ఇట్లు పదార్థ-లక్ష్యేని దోషింపజేయుచు బ్రహ్మ విజృంభించుచున్నది. బ్రహ్మము బ్రహ్మము కలననే గ్రహింపబడుచున్నది. బ్రహ్మము బ్రహ్మమువలననే భుజింపబడుచున్నది.

బ్రహ్మ బ్రహ్మణి బృంహభిర్బ్రహ్మశక్త్యేన బృంహతి
బ్రహ్మ మచ్ఛత్రురూపం మే బ్రహ్మణోఽప్రియకృద్యది. 20

బ్రహ్మ తనయందుతానే తన మాయాశక్తివలన, వికర్తనములను అవర్తము (గుడ్డు) అను లేవదీయుచు వర్ధిల్లుచున్నది. నాశత్రువుగూడ బ్రహ్మమే; బ్రహ్మమునకు నేనప్రియమొనరింపకుండునుగాక!

తద్రూపాణి బ్రహ్మనిష్ఠం కిమన్యత్కస్యచిత్త్యతమ్
రాగాదీనామవస్థానం కల్పితానాం భవ్యత్వతే. 21

బ్రహ్మమున (బ్రహ్మ) నిష్ఠుడై యుండువానికి ఎవరేమి యొనర్తురు? అగునో, రాగాది కల్పితావస్థలకు ఆకాశ-కృత్మునకువలె తానేరెడు.

అసంకల్పేన నష్టానాం కః ప్రసజ్ఞోఽత్ర వర్ధితే
బ్రహ్మజ్యేష్ఠ హి సర్వస్మింశ్చరణస్పర్శనాదికమ్. 22

సంకల్పములన్నియు నశించినవారికి, మరల రాగాది సంకల్పము లుదయించు ప్రసంగమెట్లు? మన గమనాగమనములకు కారణములగు చరణస్పర్శనాదికముగూడ, సర్వత్ర పూర్ణమై వెలయుచున్న బ్రహ్మమే; ఇక రాగాదు లేవనితీ?!

స్ఫురతి బ్రహ్మ సకలం సుఖతాదుఃఖతే కుతః.

బ్రహ్మ బ్రహ్మణి సంత్పత్తం బ్రహ్మ బ్రహ్మణి సంస్థితమ్. 23

సుఖైకరసమగు బ్రహ్మమే అన్నిట, అన్నియెడల ప్రకాశించుచున్నది; తాత్కములగు సుఖదుఃఖములేటనున్నవి? బ్రహ్మ బ్రహ్మముననే సంత్పత్తమై, తనయందు తానే జలయచున్నది.

స్ఫురతి బ్రహ్మణి బ్రహ్మ నాహమస్మీతరాత్మకః

ఘటో బ్రహ్మ పటో బ్రహ్మ బ్రహ్మహమిదమాతత్వమ్. 24

బ్రహ్మ బ్రహ్మముననే వీటిల్లుచున్నది; నేను బ్రహ్మముకంటె అన్యమునుగాను. ఘటమే బ్రహ్మము, పటమే బ్రహ్మ; నేనును ఇదంతయును గూడ బ్రహ్మమే!

అతో రాగవిరాగాణాం మృషేవ కలనేహ కా

మరణబ్రహ్మణి వైవరం దేహబ్రహ్మణి సంగతే. 25

అందువలన రాగవిరాగముల కల్పవయే మిథ్య; మరణబ్రహ్మమును దేహబ్రహ్మము పోకే శించుచున్నది. అందువలన, మరణమన భయపడ నవసరములేదు.

దుఃఖతానామ కైవ స్యాద్రజ్జనర్పభ్రమోపమా

సంభోగాదా సుఖం బ్రహ్మగ్యాస్థితే దేహబ్రహ్మణి. 26

సంపన్నమేతస్య ఇతి ముఖా స్యాత్కలనా కుతః

ఏచ్యమ్భసోః స్పృహవతోర్న త్వస్యదమృషో యథా 27

త్వత్తామతే తథా ససో బ్రహ్మణి స్పృహయాపిణి

యథావర్తమృతే తోయే న కించిద్నియతే క్వచిత్. 28

మృతిబ్రహ్మత్వమాయాతే దేహబ్రహ్మణి వై తథా

యథా చలాచలే తోయే త్వత్తామతే న తిత్తతః. 29

తథా జడాజడే రూపే న స్థితే పరమాత్మని

కటకత్వం యథాహేమ్నో యథావరో జలస్య చ. 30

తదతద్భావరూపేయం తథా ప్రకృతిరాత్మనః

ఇదం హి జీవభూతాత్మ జడరూపమిదం భవేత్. 31

సుఖదుఃఖముల ననుభవించువారెవరైన ఉన్నారనుకొనిన, అది రజ్జు-వర్షమును బోలు భోమయే; సంభోగాదులగు సుఖములు, దేహబ్రహ్మమున బ్రహ్మము నాక్రమించుకొనియే జరుగుచున్నవి; అందువలన 'వీటిని నేనొరించితిన' అని భావించుటకులన ప్రయోజనములేదు. తరంగముల మొక్క కదలిక, నీటియొక్క కదలికగాక తేలికొందుకాదు. నీటియొక్క కదలిక లేకున్న, తరంగములే లేకుండునట్లు, స్పృహరూపమగు బ్రహ్మయే లేకున్న, ఈ సుఖదుఃఖములే యుండెడివికావు; మరియు, అవర్తముగాక నీటిలయమగునది వేరొందులేదు. అట్లే, దేహబ్రహ్మము మరణబ్రహ్మమున బ్రవేశించుచున్నను వాస్తవమునకు మరణించునదేమియు, లేక తరుగునదనుదేమియు లేదు. చలించు నీరు (తరంగములు) తమ చలనమును నిజస్వభావమున వెలయునట్లు, జడస్వభావమును త్యజించి స్వస్వరూపమున తత్త్వభావమున వెలయుట జరుగుచున్నది. అట్లే, అతాత్మికమగు జడరూపమును

బరిత్యజించి, తద్యధిక్రమగు తత్త్వభావమున పరమాశ్మయండు, ఆభరణము గుర్వమున, తరంగము జలముల వెలయుట జరుగుచున్నది. దీనికి త్యధిక్రమైన భావమే, ప్రకృతి, మాయ అనంబడు చున్నది; ఇయ్యదియే తేర, జడరూప భేదాదికల్పనల గలిగించుచున్నది.

ఇత్యర్థానాత్మనో మోహానాచ జ్ఞానాత్మనః క్వచిత్

అజ్ఞస్య దుఃఖాఘమయౌ జ్ఞస్యానందమయం జగత్.

32

ఇట్టి అజ్ఞానమునందునాగలకే మోహము (మోఘము); కాని జ్ఞానలభ్యుగాదు, అజ్ఞానికి జగత్తు దుఃఖమయము; జ్ఞానలకియ్యది ఆనందరవైకళ్యాన్తము.

అన్ధం భువనమస్థస్య ప్రకాశం తు సుచక్షుషః

జగదేకాత్మకం జ్ఞస్య మూర్ఖస్యాతీవ దుఃఖదమ్.

33

అంధున || జగమంతయు అంధకావయము; సచక్షువునకు ప్రకాశమయము అట్లే అజ్ఞాని కిదంతయు దుఃఖప్రదమును, జగదేకాత్మజ్ఞానమున్నవానికి అంధప్రదమునవై పెగడుచున్నది.

శిశోరీవ స్ఫురద్యతౌ నికా పుంసస్త కేవలా

అస్మిన్బ్రహ్మణులే నిత్యమేకస్మిన్నరవృతః స్థితే.

34

శిశువే రాలి భ్రూతమును జూచి భయపడుచున్నాడు, ప్రాప్తవయస్కుడగు పురుషుడు కాదు; అట్లే బ్రహ్మణును పూర్ణావృతఘటస్థితుడైన పాప్రజ్ఞానికి భయముఘములలేవు.

న కించిన్ద్రియతే నామ నచ కించన జీవతి

యథోల్లాసవిలాసేషు న నశ్యతి న జాయతే.

35

తరంగములు 'లేదుట, పోవుట' అనునది మిథ్యమగునట్లు, జననమరణములుగూడ మిథ్యలు; జీవించునదిలేక మరణించునది అనునదే లేదు. ఇయ్యది భ్రాంతకల్పన.

తరజ్గాది మహామోహౌ భూతవృన్దం తథాత్మని

ఇదం నాస్తీదమస్తీతి భ్రాన్తిర్నామాత్మనాత్మని.

36

సముద్రమున తరంగభ్రాంతిలతే, ఆత్మయంచ జీవభ్రాంతి; ఇదియున్నది, అదిలేదు, అను భ్రాంతిగూడ అట్లే ఆత్మయందు ఆత్మచే పరికల్పితము.

శక్తిర్నిర్వేతుకైవాన్తః స్ఫురతి స్ఫటికాంశువత్

జగచ్ఛక్త్యాత్మనాత్మైవ బ్రహ్మ స్వాత్మని సంసితమ్.

37

స్ఫటిక-మనోహరములకత్తి నిర్వేతుకముగనే ప్రసరించి పర్యాయుల పృతిలింబింపజేయునట్లు జగత్తు సుద్దీపింపజేయు మాయకకత్తి బ్రహ్మమునండియే స్ఫురించుచున్నది. ఇట్లాత్మశక్తిని బ్రహ్మము స్ఫురింపజేయుచున్నను, అయ్యది తనయందు తానే వెలయుచున్నది.

తరజగణజాలేన పయసీవ పయో ఘనమ్

శరీరనాశేన కథం బ్రహ్మణో మృతధీర్భవేత్.

38

తరంగగణ-సమాహముల ఘనీభవించిన నీరే ఘనము. అది మరల తునిగిపోయినను నీరే యగును. అట్లే ఏదోకారణమువలన కల్పితమైన శరీరముపోగా బ్రహ్మమే మిగులును. శూన్యమగునని తలపరాదు,

బ్రహ్మణో వ్యతిరక్తం హి న శరీరాది విద్యతే
 పయసో వ్యతిరేకేణ తరజ్జాది మహర్ణవే.

39

సముద్రమున నీరులేనట్లు తరంగాదులందఱాలనట్లు, ఈ బ్రహ్మమే లేనట్లు శరీరాదు
 ■■■ గావింపవు.

యః కణో యా చ కణికా యా వీచిర్యస్తరజ్జకః

యః ఘో యా చ లహరీ తద్యథా వారి వారిణి.

40

యో దేహో యా చ కలనా యద్భ్రుశ్యం యా త్తయాత్తయా

యా భావరచనా యోఽర్థస్తయా తద్రుహ్య బ్రహ్మణి.

41

సముద్రము (పాతలమైన) కణములు, కణికలు, వీచిలు, తరంగములు, ఘోసము, లహరులు, స్వాభావికముగ నీరేయగుటవలన నీట ప్రవేశించునట్లు శరీరము, ఇంద్రియవ్యాపారములు, భోగ్యతత్వపులు, నిపత్నంపదలు, హర్ష విషాదభావముల యత్నము, ధర్మార్థకామములను పురుషార్థములు, బ్రహ్మముననే ప్రవేశించుచున్నవి.

సంసారచనా చిత్రా బ్రహ్మణః కవకాదివ

నాన్యరూపా విమూఢానాం మృతైవ ద్విత్వభావనా.

42

బ్రహ్మమున జగత్తుయొక్క ఉనికి కవకమున అభరణాదులఁ గల్పించుటవంటిదే; ఈ చిత్రమింతకంటె వేటొందుకాదు. ద్విత్వభావన మృతయే; ఇది మూఢులు కల్పించుకొనినది.

మనోబుద్ధిరహజ్జారస్తస్మాత్త్రాణీన్ద్రియాణి చ

బ్రహ్మైవ సర్వం నానాత్మా సుఖం దుఃఖం న విద్యతే.

43

మనోబుద్ధ్యహంకారములు, తస్మాత్రులు, ఇంద్రియములు, సర్వము బ్రహ్మమే; బహు ఆత్మలుగాని, సుఖదుఃఖములుగాని లేవు.

అయం సోఽహమిదం చిత్తమిత్యాద్యనోత్తయా గిరా

శబ్దప్రతిశ్రవేణాద్రావివాత్మాత్మని జృమ్భతే.

44

కొండగుహయం తొనర్పబడిన భస్మి ప్రతిభస్మినిననుచు ద్విత్వభ్రాంతిని కలింగించునట్లు ఇది, నేను, ■ చిత్తము మున్నగు ద్వ్యవస్థలు (వాచారంభము) ఆత్మయందు ద్వైత భ్రాంతిని గల్పించుచు లేచుచున్నది.

బ్రహ్మైవాజ్ఞాతమజ్ఞత్వమభ్యాగత ఇవ స్థితమ్

తథా హి దృశ్యతే స్వప్నే చేతనాత్మాత్మనాత్మనః

45

ఎటుంగలదని బ్రహ్మమే జీతజగద్భావము నందినట్లు కనబడుచున్నది; ఇట్లు బహుత్వము నందుట అప్రసద్ధముకాదు. స్వప్నమున ఒకే ఆత్మ తనంతట తానే బహురూపములదాల్చి, పరిభ్రమించుచు, కనబడుచున్నది.

అభావితం బ్రహ్మతయా బ్రహ్మజ్ఞానమలం భవేత్

అభావితం హేమతయా యథా హేమ చ మృద్యవేత్.

46

బ్రహ్మచరి భావించునట్లు, బ్రహ్మచే (జ్ఞానచే) అజ్ఞానమునుచున్నది. (ప్రకృతి యన దాలో పడియున్న) సుతర్లమును సుతర్లముని భావించునట్లు, కర్మచే యగుచున్నది.

స్వయం ప్రభుత్వహాత్యైవ బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో విదుః

అపరిజ్ఞాతమజ్ఞానమజ్ఞానమితి కథ్యతే.

47

ఉపద్యుక్తమగు భావన అజ్ఞానకే కలుగుచున్నది. కాని, తత్త్వజ్ఞులీ బ్రహ్మమును 'స్వయం ప్రభువు' (స్వయంశ్శోభిష్ట స్వభావము), 'మహాత్మ' అని ఎఱుగుదురు. అజ్ఞులే అజ్ఞాన మజ్ఞానమని వాకొనుచున్నారు.

జ్ఞాతం బ్రహ్మతయా బ్రహ్మ బ్రహ్మైవ భవతి శ్చణాత్

జ్ఞాతం హేమతయా హేమ హేమైవ భవతి శ్చణాత్.

48

బ్రహ్మచరిని ఎఱుగబడిన తత్త్వజ్ఞుడు, అయ్యది బ్రహ్మమగుచున్నది; స్వల్పచరిని గ్రహించ బడిన వెంటనే అయ్యది స్వల్పమేయగుచున్నది.

బ్రహ్మత్వా సర్వశక్తిర్ని తద్యథా భావయత్కలమ్.

నిర్దేతుకః స్వయం శక్త్యా తత్తథాశు ప్రపశ్యతి.

49

బ్రహ్మము సర్వశక్తిమంతమగుటవలన, అయ్యది తన్నురానెట్లు భావించుకొనిన, అట్లే తనశక్తివలన తన్నుదా, అన్యకారణము లక్ష్మణలేఖండగ కాంచుచున్నది.

అకర్మకర్తృకరణ మకారణమనామయమ్

స్వయం ప్రభు మహాత్మానం బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో విదుః.

50

కర్మ, కర్తృ, కరణ, కారణరహితమును, అనామయమును నగుటవలన, మహాత్మమగు ఈ బ్రహ్మమును బ్రహ్మవేత్తలు స్వయంప్రభువు (తనయంతటదానే ప్రభవించునది)గ గ్రహించుచున్నారు.

అపరిజ్ఞాతమజ్ఞానామజ్ఞానమితి కథ్యతే

పరిజ్ఞాతం భవేజ్ఞాన మజ్ఞానపరినాశనమ్.

51

అపరిజ్ఞాతమగు బ్రహ్మచే అజ్ఞానమనంబడుచున్నది; పరిజ్ఞాతమైన, జ్ఞానమనంబడుచున్నది. అజ్ఞానమును నాశనమొనర్చుచున్నది.

బన్ధురేవాపరిజ్ఞాతో హ్యబన్ధురితి కథ్యతే

పరిజ్ఞాతో భవేద్బన్ధురబన్ధుభ్రమనాశనాత్.

52

మిత్రునే మిత్రుడని గ్రహింపకున్న మిత్రునివలన భావించబడుచున్నాడు; గ్రహింపబడిన శత్రుశ్రమ (యను అజ్ఞానము) తొలగిపోయి మిత్రుడగుచున్నాడు.

ఇదం త్వయ్యుక్తమిత్యస్తరాతే సోదేతి భావనా

యస్మాదయ్యుక్తాదైవైరస్యాద్యయా కిల విరజ్యతే.

53

కాని, సామాన్యముగ జీవజగత్తులలేని బ్రహ్మభావన విచారవైరాగ్యములు లేకుండుట వలన కలుగుచుండుటలేదు. జీవజగద్రూపము అయ్యుక్తము, విచారాననాము (విచారించిన నిలక వడదు), అని గ్రహించిన బ్రహ్మభావన ఉపయోచము, ఈ క్రియందు రజతముండుట అసంభవమని

గ్రహించుకట్టు జగత్తు బ్రహ్మముననుండుట అసంగతమని గ్రహించిన, భోగ్యవస్తువులనుండి విరతి నందును.

ద్వైతం త్వసత్యమిత్యన్తరాతే సోదేతి భావనా

తస్మాద్ద్వైతాచ్చ మైరన్యాయో కిల విరజ్యతే.

54

ద్వైత మసత్యమని గ్రహింపబడినయెడలనే, బ్రహ్మభావన ఉదయించును; ఏదట ఇది సత్యము, ■■■ మిథ్య అనుద్వైతభావననుగూడ వీడి పరమవైరాగ్యము సాశ్రయించును.

అయం నాహమితి జ్ఞాతే స్ఫుటే సోదేతి భావనా

మిథ్యాహంకారతా తస్మాద్ద్యాయా నూనం విరజ్యతే.

55

ఈ కార్యకరణసంఘాతమును తీరమును నేనుకాను, అని గ్రహించిన బ్రహ్మభావన ఉదయించి, గ్రహణ్యాగ్రహణకారణమును అహంకారమును గూడ మిథ్యయని తోపింపజేయును. అప్పుడు, పురుషాపు పరమవైరాగ్యము సాశ్రయించును

బ్రహ్మైవాహమితి జ్ఞానే సత్యే సోదేతి భావనా

తస్మిన్నతే నిజే రూపే యథాన్తః పరిలీయతే

సతి విస్తారజే తస్మిన్ప్రపేద్మాదమితి వేద్ద్యహమ్.

56

'నేనే బ్రహ్మమును' అను జ్ఞానమున్న కలగు భావనలన మనుకొని తనలోతాను విలీనమై చోవును.

త్వమహంత్యాదిబాధే తత్సదిత్యాది జగద్గతమ్

సత్యం సర్వప్రకారాఢ్యం బ్రహ్మాదమితి వేద్ద్యహమ్.

57

న మే దుఃఖం న కర్మాణి న మే మోహాః న వాఙ్మితమ్

ఇదంతయు బ్రహ్మమేయను భావనయండిన, నీవు, నేను అను బోధ భాధింపబడును. అప్పుడు, అస్తి, భూతి, ప్రియము, నామము, రూపము అని పంచవిధముల శిష్టబడు జగత్తును, తదం తద్గతములగు వస్తుజాలములును, ఏకరసమగు బ్రహ్మముగనే దోచును; పూర్వమువలె దుఃఖరూప ముండదు. అప్పుడాతడు దుఃఖము, కర్మలు, మోహము తొలగిపోయినవానిగా గ్రహించును.

సమః స్వస్థో విశోకోఽస్మి బ్రహ్మాహమితి సత్యతా.

58

కలాకలజ్ఞముకోఽస్మి సర్వమస్మి నిరామయః

సమత్వము నందితిని; స్వస్థుడను; శోకరహితుడను; నా స్వమునకు నేనే బ్రహ్మమును; కల్పనలను కళంకమునుండి విముక్తుడై, నిరామయుడనై, సర్వావస్థాభావమును బొందితిని.

న త్యజామి న వాఙ్మమి బ్రహ్మాహమితి సత్యతా.

59

అహం రక్తమహం మాంసమహమసీన్యహం వపుః

నే నెఱ్ఱానినిత్యజించుటలేదు, గ్రహించుటలేదు. నేనే బ్రహ్మముననుండి సత్యము! ■ తీరముగూడ త్యాగార్హముకాదు. రక్తమాంసాస్థులు, తీరమునుగూడ నేనే.

చిదహం చేతనం చాహం బ్రహ్మహమితి సత్యతా. 60

ద్యౌరహం ఖనుహం సారమహమాశా భువోఽప్యహమ్

చిత్, చైతన్యములు నేనే బ్రహ్మము నేనే. అనునది నిజము. దివి, మాన్యయంతకును అకాశము, భువిగూడ నేనే.

అహం ఘటపటాకానో బ్రహ్మహమితి సత్యతా. 61

అహం తృణమహం వోక్త్య గుల్మోఽహం కాననాద్యహమ్

తైలసాగరసార్థోఽహం బ్రహ్మైకత్వం కిల స్థితమ్.

అదానదానసంకోచపూర్వకా భూతకర్తృత్వమ్.

సర్వమేవ చిదాత్మాస్మి బ్రహ్మణ్యాభిరూపాద్భుక్ 63

లతాగుల్మజ్జురాదీనామహంసంభవనైవీణామ్.

చిదాత్మాన్తతం శాస్త్రం పరం బ్రహ్మ కపాత్మకమ్. 64

యస్మిన్నర్వం యతః సర్వం యత్సర్వం సర్వతత్త్వమ్.

యో మతః సర్వ ఏకాత్మా పరం బ్రహ్మైతి నిశ్చయః. 65

చిదాత్మా బ్రహ్మ సత్సత్యమృతం జ్ఞ ఇతి నామభిః

ప్రోచ్యతే సర్వగం తత్త్వం చిన్మాత్ర చేత్యవర్జితమ్. 66

అభాసమాత్రమమలం సర్వభూతాత్మభోధకమ్

సర్వత్రావస్థితం శాస్త్రం చిద్రూపేత్వమభూయతే. 67

మనోబుద్ధీయవ్రాత సమస్తకలనాస్యతమ్

భేదం త్యక్త్వా స్వయాభాసం చిచ్ఛేద్యహమనామయమ్. 68

శబ్దాదీనా మ కేపాణాం కారణానాం జగత్స్థితేః

తత్త్వావకాశకం స్వచ్ఛం చిద్రూపత్వాస్మి న మే శ్చయః. 69

అనారతగలత్స్వచ్ఛచిద్ధారాగహనాత్మకమ్

ఘటపటముల ఆకారముగూడ నేనే ; బ్రహ్మయే నేననుట సత్యము. భూమి, తృణములు, పాదలు, అడవులు, తైలములు, సాగరములు, ప్రాణులుగూడ నేనే, బ్రహ్మైకత్వమును బొందిన నేనే అట్లున్నాను. ఇచ్చుట, పుచ్చుకొనుట, ముడుచుకొనుట, నింపుట, అను ప్రాణిభర్తృములుగూడ నేనే. బ్రహ్మైకత్వమనది చిదాత్మరూపమనందిన నేనే విభిన్నరూపముల ధరించి, అతాగుల్మంబరముల చిగురప నిర్మించుచున్నాను. ఇదన్నియును చిదాత్మాంతర్గతములే. శాంతరసాత్మకమగు పరబ్రహ్మము ననే అన్నియును వెలయుచున్నది. అదియే, అంతటను, అన్నిటను వెలయుచున్నది. సర్వమేకాత్మ, పరబ్రహ్మ అను నిశ్చయజ్ఞానమును బడసినవాడు, చిదాత్మ, బ్రహ్మ, సత్, సత్యము అమృతము, జ్ఞాని అను నామముల సేర్పొనబడుచున్నాడు. సర్వగమును, చిన్మాత్రమును, చేత్యవర్జితమును, అభాసమాత్రమును, అమలమును, సర్వభూతాత్మ బోధకమును, సర్వత్ర వెలయునదియును, శాంతమును, కాస్తవత్త్వమును పగు చిద్రూపా అతనివలన అనుభవించబడును. మతీయు నాతడు తన్ను, మనోబుద్ధ్యాది సమస్తేంద్రియ వ్యాపారముల అనుస్మృతమును, బేదరహితమును, సమద్రవకాశమును, శబ్దా

దులగు (అకాశాది) అశేషజగత్కారణములకు మూలమును, అక్షయమును, ఇంద్రియద్వారముల నుండి వివిక్తమైయుండు శేషపుత్రుని విధారలకు ఆకరమును నగు ఆవాచయ చిద్రూప్యముగ భావించుకొనును.

అలోకః సుమనోమానం చిద్రూప్యస్యమృతం వరమ్ 70

అనారతగల్గద్రూపం నిత్యం చానుభవామృతమ్

అహం నిఃశేషచక్రాణి చిద్రూప్యహమలేషకమ్. 71

సుషుప్తసదృశం శాస్త్రమాలోక విమలాత్మకమ్

సంభోగోత్తమమాభాసం చిద్రూప్యస్యవవాసవమ్. 72

ఖండాదిస్వాదుసంవిత్తిరీషన్మాత్ర తు తివృతి

చిత్రాదివ్యవబుద్ధేషు తద్ధి బ్రహ్మహమచ్యుతః. 73

కాన్తాసంసక్తచిత్తస్య చంద్రో సముదితే నతి

చంద్రోద్రత్యయసత్త్వాత్మ చిద్రూప్యహమవామయమ్. 74

భూమిష్టసరదృష్టీనాం లగ్నానాం ఘే నిశాకరే

యా ఖస్థా నను చిచ్ఛక్తిస్తచ్చిద్రూప్యస్మి నిర్మలమ్. 75

సుఖిమఃఖాదికలనావికలో నిర్మలస్తథా

సత్త్వానుభవరూపాత్మ చిద్రూప్యత్వాస్మి శాశ్వతః. 76

అసంస్తుతాధ్యగలోకే మనస్యన్యత్ర సంసితే

యా ప్రతితిరనాగస్యా తచ్చిత్త్రూప్యస్మి సర్వగః. 77

భూవార్యనిలబీజానాం సంబంధేజ్జ్వరకర్మసు

శక్తిరుద్గమనీయాస్తస్తచ్చిద్రూప్యహమాతతమ్. 78

ఖర్జురనిష్పలిమ్బానాం స్వయమాత్మని తివృతామ్

యా స్వాదసత్తా లీనాస్తస్తద్రూప్య చిదహం సమః. 79

ఖేదానందవిముక్తాస్తః సంవిత్తిర్మనోదయా

లాభాలాభవిధౌ తుల్యా చిద్రూప్యస్మి నిరామయమ్. 80

నేను యోగిభుంగవుల మానములననే ప్రకాశింపజేయుటకు బ్రహ్మమును; నిత్యమభవ స్వరూపుడనగుటవలన, నా స్వరూపము నెవ్వరును తిరస్కరింపజాలరు. సమస్తకర్మచక్రములు నా కలననే ప్రవర్తింపఁబడుచున్నను, నేను నిర్లిప్తుడనగు చిద్రూప్యమును. విమలమగు నా ప్రకాంత స్వరూపము, సుషుప్తసదృశము. మనుష్యాదిగ హిరణ్యగర్భుని ముటున్న భోగములన్నిటికంటె ఉత్తమమగుసంభోగ సుఖముగూడ ఈ ఆనందముయొక్క కణముత్రమే. ఈ నా బ్రహ్మసందేహమునందలి అత్యంత తుచ్ఛాంశమే దేశకాలపరిచ్ఛిన్నములగు ఖండసుఖముల ఆస్వాదనలో నొకంత ప్రతిబింబించుచున్నది. చంద్రోదయమైన, కాముకికి అహ్లాదకరమగు కాంతాదర్శనము, చంద్రోదయముల మధ్యనుండు అవిచ్ఛిన్నస్త్రాత్మకమగు నిర్విషయ చిద్రూప-ఆనందముగూడ నేనే రాత్రి. ఆకాశమున చంద్రోదయమైన, దానిని నేల మీదనుండి జూచు నరుల పితృణము, చంద్రుడు నడుచు కలుగు

విశ్వయ చిదావందమే నేను. ఆకాశకాంతరాశమున చిచ్ఛక్తి, చిద్రూపము వెలయునట్లు, సుఖదుఃఖముల నుద్విగ్నమునని పట్టు, నిష్కలముగ ఆత్మస్వరూపము గోచరించుచున్నది. కాశ్యపమును, సత్యానుభవరూప చిద్రూపమును నేనే. దూరముననున్న వస్తువును దర్శింపజేయు చిత్-శక్తివిశేష. పంచభూతముల మేళవింపజేసి కార్యముల వెలువరింపజేయు చిత్-శక్తిగూడ నేనే. బుద్ధురూపి వృక్షముల అంతర్లీనమై వెలయు స్వాదు అను చిత్-శక్తిగూడ నేనే. ఏ చిత్-శక్తి సామాన్యముగ సుఖదుఃఖములన నుభవింపచుచున్నదో అయ్యదియే కాత్రుసంస్కృతమై సుఖదుఃఖని గుర్తమైన బ్రహ్మమనంబడుచున్నది.

- యావద్భూమ్యర్కమేతావత్ప్రప్తినూత్రం యదాతతమ్
తస్యస్యసదృశం కాస్తం నిర్మలం చిదహం తతమ్. 81
- జాగ్రత్స్వపి సుషుప్తేఽపి తత్స్వప్నేఽపి తథోదితమ్
తుర్యం యావదునాద్యస్తం చిద్రూపహమనామయమ్. 82
- పుంసాం క్షేత్రతతోత్థానామిమాణాం స్వాదువత్త్వితమ్
సర్వేషామేతరూపం తచ్చిద్రూహస్మి సమః స్థితః. 83
- సర్వగా ప్రకృతా స్వచ్ఛరూపా భానోరివ పృభా
అలోకకారిణీ కాంతా చిద్రూపేదమహం తతమ్. 84
- సంభోగానందపవదమృతస్వాదతత్త్వితమ్
స్వాదుభూత్యేకమాత్రం యచ్చిద్రూహస్మిత్తదవ్యయమ్. 85
- ప్రోతాజమపి గుప్తాన్యం దేహే తన్మృషిసే యథా
ఛేదే భేదే స్ఫురద్రూపం చిద్రూహహమనామయమ్. 86
- ఆకాస్తభువనావ్యభూతేవ స్వస్థశాలినీ
దుర్లభ్యాః సుమయాకారా చిచ్ఛక్తిరహమాతతా. 87
- అనుభూతిమయా స్పృశ్మహమాత్రోపలక్షితా
క్షీరాద్భుతస్య సత్తేవ చిదహం క్షయవర్జితా. 88
- కటకాజ్ఞద కేయూర రచనా తదతన్మయీ
హేమీనావ సంస్థితా దేహే చిద్రూహత్వాస్మి సర్వగః. 89
- పదార్థాఘస్య శైలాదేర్బహిర స్తత్త్వ సర్వదా
సత్రా సామాన్యరూపేణ యా చిత్సోఽహమలేపకః. 90

లాభాలాభముల, సుఖదుఃఖముల నందక సమత్వమును మోచియుండు చిద్రూపమును నేను. భూమి నూత్యులనుభవ్య (ఏదైన వస్తువును వీక్షింపగోరినప్పుడు) ఉండు దృష్టినిూత్రమున వెలయు నిర్మల కాంత చిత్స్వరూపముగూడ నేనే. జాగ్రత్స్వపి సుషుప్తులను ఆకస్మాత్రయముల వెలయు అనాద్యంతరురీయరూపముగ అనామయ చిద్రూపముగూడ నేనే; విభిన్న క్షేత్రముల (ఉపపరమున శరీరమని భవని) జనించు ఇత్తుఖండముల నొకే మాధుర్యమయన త్రయంబునట్లు, పురుషులందఱిలోను ఒకేమాదిరిగ సమస్థితిని వెలయు చిద్రూపమే నేను. మూర్త్యుకేణముల కాంతవలె నేను స్వచ్ఛుడనై,

సర్వగుడుడనై వెలయుచున్నాను. ప్రకాశమంతయు నా చిద్రూప మత్స్యంతమనోహరము. సంభోగ
సుఖివము, అమృతావాదనములనలె, ఆత్మయనుగు నా చిద్బుద్ధ్యాస్వరూపము, కేవలము ఏకమాత్ర
స్వానుభూతిగోచరము. తామరతూదల సన్ననిదారము కనుడకుండనుండి దానిని నిలుపునట్లు, కేరీరము
నందంకట బ్యాపించి గుప్తముగనుండి; మరల తామతూడును తుంపినదారము వెలుగుచునట్లు విచారింది
కేరీరభాంధిని త్రుంపిన వెలుగుడు చిచ్ఛక్తిని నేనే. సమస్తభువనముల నాకమించుకొనియున్నను
మేఘమాలను స్పందింపజేయు అత్కంతమాత్మమును, దుర్లభ్యమును అగు చిత్-శక్తిని నేనే. అను
భూతియోగ్యమును అంతఃస్థేనామాత్మోపలక్షితమునునై జీరమునందలి ఘృతమువలె వెలయుచు
మృదులమగు పరమప్రేమాస్పదత్వమున వెలయు చిచ్ఛక్తినిగూడ నేనే. జీరమున ఘృతము తెంపు
లేకుండునట్లు, నా చిత్-సత్తత్వయనర్థిత్వము; హేమవికారములగు ఆభరణములు తస్యయములే కదా!
సర్వతాది పదార్థముల లోపల, బయట, సర్వదా సర్వగమై వెలయు చిత్-సత్తగుడ నేనే.

సర్వాసామనుభూతీనామాదర్శో యో హ్యకృత్రీమః

అగమ్యో మలలేఖానాం తచ్చిత్రత్త్వమహం మహత్. 91

సర్వసంకల్పఫలదం సర్వతేజఃప్రకాశకమ్

సర్వోపానేయసీమాంతం చిదాత్మానముపాస్మహే. 92

సర్వావయవవిశ్రాంత సమస్తావయవాతికమ్

అనారతకచద్రూపం చిదాత్మానముపాస్మహే. 93

ఘటే పటే తటే కూపే స్పృశమానం సదా తనా

జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తసం చిదాత్మాన ముపాస్మహే. 94

ఉష్ణమగ్నా హిమే శీతం మృష్ణమన్నే శీతం యురే

కృష్ణం ధ్వనే నీతం చంద్రే చిదాత్మాన ముపాస్మహే. 95

అలోకం బహిరంత్రం చిత్తం చ స్వాత్మవస్తుని

అదూరమపి దూరస్థం చిదాత్మాన ముపాస్మహే.

మాధుర్యాదిషు మాధుర్యం తీక్ష్ణాదిషు చ తీక్ష్ణతామ్

గతం పదార్థజాతేషు చిదాత్మాన ముపాస్మహే. 97

జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తేషు తుర్యాతుర్యాతిగే పదే

సమం సదైవ సర్వత్ర చిదాత్మాన ముపాస్మహే. 98

ప్రశాంతసర్వసంకల్పం విగతాఖిలకౌతుకమ్

విగతాశేషసంరమ్భం చిదాత్మాన ముపాస్మహే. 99

నిష్కేతుకం నిరారమ్భం నిరీహం సర్వమేవ చ

నిరంశం నిరహంకారం చిదాత్మాన ముపాస్మహే. 100

సర్వస్యాంతఃస్థితం సర్వమప్యపారైకరూపిణమ్

అపర్యంతచిదారమ్భం చిదాత్మాన ముపాగతమ్. 101

సహనశ్రమబూని, నిష్లేపమై, సర్వానుభూతులకు అకరముగ ప్రదర్శనమును సేను, మాలి
 శ్మశానములకు తావులేని కుద్ధవిత్ - సర్వమాపుడను సేను. సర్వసంకల్పములకు (సర్వసంకల్పవిధగుటవలన)
 ఫలింపజేయునట్టియు, సర్వకేషముల ప్రకాశింపజేయునట్టియు, సర్వబోధనీయవస్తువుల పరాకాష్ఠ
 యనునగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నాను. సర్వేంద్రియముల కాధారమును, సర్వేంద్రియముల కితీత
 మును, సర్వరూపచ్యుతిరహితమును నగు చిదా సుపాసించుచున్నాను. ఘటపటతటకూపముల
 స్వరూపమున వెలయునదియును, అండజ, స్వేదజ, జ్వాలయజ, ఉద్భిజములను చతుర్విధప్రాణుల
 చరించునదియును, జాగ్రద్భవయుదు గూడ నిద్రితమువలె, నిర్వికారముగ నుండునదియునగు చిదాత్మ
 సుపాసించుచున్నారము. అగ్నియుందు ఉష్ణమును, హిమమున శైత్యమును, అన్నమున మధురమయమును,
 కర్తియుందు వాడియును, చీకటియుందు నలుపును, చంద్రునియుందు తెలుపునునగు చిదాత్మ సుపాసించు
 చుచున్నారము. వెలుపల, లోపలవెలయు వెలుగును, తనయందే వెలయుచున్నదియును, దగ్గజనే
 యున్నను అజ్ఞానమువలన దూరముగ తోచునదియును నగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము. మధు
 రవస్తువులలో మాధుర్యమును, తీక్షణ (కారపు) వస్తువులలో తైక్షణ్యమునునై పరాధ్యసమాచారుల నన్ని
 టి వెలయు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము. జాగ్రత్సృష్టమవుతులయందు, తురీయకురీయాతీత
 ముల సర్వత్ర సమభావమున వెలయు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నాను. సంకల్పశూన్యమును, కామ
 విహీనమును, క్రోధరహితమును నగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము. భోగాకాంతైరహితమును,
 యత్నరహితమును, చేష్టావిహీనమును, నిరంశమును, నిరహంకారమును, సర్వమయమును నగు చిదాత్మ
 సుపాసించుచున్నారము. అన్నిట వెలయునదియు. వెలయుచున్నను నిర్దిష్టమును, ఏకరసస్వరూపమును
 నగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

త్రైలోక్యదేహముకానాం తన్మమున్నతమాతతమ్

ప్రచారసంకోచకరం చిదాత్మాన ముపాగతః.

102

లీనమస్తర్బహిః స్వాప్తాన్రోడికృత్య జగత్థగాన్

చిత్రం బృహజ్జాలమివ చిదాత్మాన ముపాగతః.

103

సర్వం యత్రేదమస్త్యేవ నాస్త్యేవ చ మనాగపి

సదస్సద్రూపమేకం తం చిదాత్మాన ముపాగతః.

104

అన్నిట ప్రతిబింబించి చరింపజేయునదియును, ముఖ్యులై త్రిలోకముల వెలయు పురుషుల
 సమాచారును తంతువులతో గూడినదియును, జాగ్రత్సృష్టముల సంచరించి, సుఖప్రియందు సంతోష
 మందునదియును, బహిరంతరముల తనచే హ్యపింపబడిన జగత్తులను పట్టులను క్రోడమున (అంతరిమున)
 నుంచుకొని (వచ్చున్నముగ విచిత్రరూపమున పెద్దదగువలన) అన్నినవానివలె వెలయు చిదాత్మను
 సేను బొందితిని, ఇంతయు (మాధవృష్టితో బరికించిన) దానియందున్నది; (జ్ఞానదృష్టితో బరికించిన)
 ఒకిండుకయును లేదు.

పరమప్రత్యయం పూర్ణమాస్పదం సర్వసంపదామ్

సర్వాకారవిహారసం చిదాత్మాన ముపాగతః.

105

స్తేహాధారమథోఽశాంతం జడవతాహత్తిద్రమైః

యుక్తం ముక్తతః చ చిద్విధం బహిరంత ముపాస్మహే.

106

హృత్సరః పద్మినీకన్దం తన్మం సర్వాజ్ఞసున్దరమ్
జనతాజనోపాయం చిదాత్మాన ముపాగతః. 107

అక్షీర్ణార్ణవసంభూతమశశాంజ్ఞముపసితమ్
అహఃస్వమమృతం సత్యం చిదాత్మాన ముప స్మృతే. 108
శబ్దరూపరసస్పర్శగన్ధరాభాసమాగతమ్

తైరేవ రహితం శాన్తం చిదాత్మాన ముపాగతః. 109

అకాశకోశవిశదం సర్వలోకస్య రజ్జనమ్
న రజ్జనం న చాకాశం చిదాత్మాన ముపాగతః. 110

మహామహిమ్నా సహితం రహితం సర్వభూతిభిః
కర్తృత్వే వాప్యకర్తారం చిదాత్మాన ముపాగతః. 111

సృష్టికాలమున సర్వ సత్తల గల్పించు సృహుపమున ప్రళయకాలమున అన్ని సత్తల విలోపింపజేయు అప్రదూషమున, పరమ విశ్వాపార్శ్వమగు చిదేకరసమున, పరస్వసుఖలవముల కాధారమునగు చిదాత్మత్వమున నేమ బొందితిని. సర్వరూపముల విహరించునదియును స్వేచ్ఛాధారమై అధోభాగమున చల్లగనుండి, జడములగు వాతాదులవలన కదలింపబడి చలించుచు, అది లేనప్పుడు చలన రహితమైయుండు దీపకళికవలె నిరుపాధికప్రేమ కాధారమై జడదేహములనుండి ప్రాణముల అధ్యానవలన గొట్టుబడుచున్నట్లు అవివేకదృష్టి కగుపించుచు, జ్ఞానదృష్టి కజేమియులేక ముక్తస్వరూపమున గోచరించు చిద్దీపమున సర్వత్ర ఉపాసించుచున్నారము. హృత్సరోపద్మమున రహస్వముగ వెలయునదియును, అధారభూతములగు వాప్రపాదాదులను తంతువుల సర్వాంగముండరమును, జనులను పద్మములకు లేన (నీరు) (పాయమైనదియునగు చిదాత్మత్వత్వమును బొందితిని ఈ చిదాత్మయను అప్యతము, పురాణ ప్రసిద్ధమగు అప్యతమువలె క్షీరసముద్రమున బుట్టలేదు; దీనిని తరచునప్పుడు చంద్రుడు దుదయింపలేదు; దీనిని గరుడాదులు హరింపజాలరు. ఇట్టి సత్త్వాపృథమును ఉపాసించుచున్నారము. శబ్దస్పర్శరూపరస గంధములవలన కించిన్నాత్రముగ అభివ్యక్తికరింపబడినదియును, తమూవ్యమున కాంతమునగు చిదాత్మను బొందితిని. అకాశకోశమువలె విశదమును (బట్టుబయలును), సర్వలోకముల రంజింపజేయునదియును (రంగుజేయునది), రంజనము (రంగు) కాని, అకాశముగాని కానిదియును నగు చిదాత్మను బొందితిని, మహామహిమకాలియయ్య (యోగసిద్ధులగు అష్టవిధ) విశ్వరకపహితమును, కర్తయయ్య అకర్తయనగు చిదాత్మను బొందితిని.

అఖలమిదమహం మమైవ సర్వం

త్వహమపి నాహమథేతరచ్చ నాహమ్,

ఇతి విదితవతో జగత్కృతం మే

సిరమథనాస్తు గతజ్వరో భవామి. 112

ఇత్యాక్షరే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే జీవన్ముక్తినిర్ణయ యోగోపదేశో నామ

నేను నిఖిల ప్రపంచరూపుడనైనను ఇదంతయు నాదేయమును అహంకారవిహీనుడనై నేను ఒప్పుచున్నాను; అందువలన నేనేమియును అగుటలేదు. (మొదటిది తాదాత్మ్య ఆధ్యాత్మికము, రెండవది సంసర్గాధ్యాత్మికము, మూడవది అపవాదము; ఈ మూడు విభిన్న దృష్టులు మూడు విధముల జెప్పబడినవి అని గ్రహింపవలెను.) ఇట్లు నేను చక్కగ తత్త్వమును గ్రహించి, దిగతజ్వలడనైతిని. ఈ జగత్తు కృత్రిమమగు మాయమయమే యగుగాక, లేక స్థిరమగు అత్యవస్థకే యగుగాక!

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయును నిర్వాణప్రకరణమున

జీవన్ముక్తనిశ్చయ యోగోపదేశమను

ఏకాదశ సర్గము || 11 ||

ద్వాదశ : సర్గ :

[ఒహిర్మీరాగనిఃసంజామ స్తాస్వచ్ఛాత్మభాస్వరామ్

జనకాస్థితిం రామో గురుప్రోక్తామిహగ్రహేత్.

బాహ్యమున రాగ, సంగరహితమును, అంతఃకరణమున స్వచ్ఛమగు ఆత్మాకారముగ ప్రకాశించునదియునగు గురుప్రోక్తమైన జనకాదుల స్థితిని శ్రీరామచంద్రుడు గ్రహించుట యందు బట్టింపబడినది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఇతి నిశ్చయవస్తస్తే మహాన్తో విగతైనసః

సత్యాః సత్యే వదే శాస్తే సమే సుఖమవసీతాః.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—ఇట్లు జనకాదులగు జీవన్ముక్త పురుషులు నిశ్చయమొనర్చుకొని, విగత జ్వరలై, శాంతమును సత్యమునునగు సమపదమును సుఖముగ వెలయుచుచున్నారు.

ఇతి పూర్ణధియోధీరాః సమసీరాగచేతసః

న నిన్దన్తి న నన్దన్తి జీవితం మరణం తథా.

2

ఈ తీరుగ పరిపూర్ణాత్మతను బొందిన ధీరులు సమబుద్ధులై ఆనందాన్ని త్యజించి, జీవిత మరణములను, నిందాప్రశంసలను నొనర్చుకొనడమన్నారు.

ఇత్యలక్ష్మ్యచమత్కారా నారాయణభుజా ఇవ

ఋజవః స్థలితాకారా అపరా ఇవ మేరవః.

3

ఇట్లు వారు, సూక్ష్మలక్ష్మ్యముల భేదించు నారాయణుని బాహుదండములవలెనున్నను (సూక్ష్మమగు మోక్షమును బొందుటవలన) మేరువువలె ధీమతైనను (దానికున్న బౌద్ధత్యమునుండి విడిపడి) నప్రస్ఫుభావులై వెలయుచున్నారు.

రేమిరే వనఖడ్గేషు ద్వీపేషు సగరేషు చ

దేవోపవనమాలాసు స్వరేషు చ సురా ఇవ.

4

ఇట్టి సమదృష్టిని ఆనలంబించియే వాడు కనముల, దీప్తిపముల, కగరముల, కేవోద్యానముల, సర్వగమునందలి తేజతలకల విహరించిరి.

భ్రేముః కుసుమపూర్ణాను దోలాన్తోలచలాను చ

విచిత్రవనలేఖాను మేరుశృంగశిఖాను చ.

5

పువ్వులతోగూడిన తూగుటుయ్యలలోను, విచిత్ర శోభితములగు కనములలోను, మేరుశిఖరముల, విహరించిరి.

చక్రర్యోజితశత్రూణి చామరచ్ఛత్రవన్తి చ

విచిత్రార్థాని రాజ్యాని చిత్రాచారమయాని చ.

6

శత్రురహితములను, చామరచ్ఛత్రాది శుభలక్షణయుక్తములను, ధర్మాగ్ధకామములతోగూడినవియును, వివిధక్రీడలతో గూడుకొనినవియుచునగు రాజ్యముల బాలించిరి.

అనుజగ్గురి మాన్సుర్వాన్నానాచారవిచ్ఛేదాన్

శ్రుతిస్మృత్యుదితారమ్భామితకర్తవ్యతామితి.

7

వేదప్రోక్తములను, స్మృత్యుపబృంహితములను, శిష్టాచారసమ్మతములనునగు వివిధక్రీయలను తాము ఆచరించుచు ఇతరుల వాచకంపజేసిరి.

ఈదృశీ రమణీయేషు లలనాహస్యహరిషు

విహారాహారరమ్యేషు భోగాఽభోగేషు భూషితాః.

8

ఈ విధములగు స్త్రీగిది భోగముల, తదితరములగు రమ్యభోగసమాహముల వారు విహరించిరి.

వివిశుశ్చారుచూతాసు మనారవలితాసు చ

అప్పురోగీతపూర్ణాను నన్దనోద్యానభూమిషు.

9

వాడు ఆమ్రవనములలోను, మంసార - ఉద్యానవనములలోను, నందన - కానమనను అప్పురోగీతముల వినుచు, మైచరచియుండిరి.

సచరాచరభూతేషు విశ్రాంతాఖిలజన్తుషు

యజ్ఞక్రియాకలాపేషు గార్హస్థ్యేషు యథాక్రమమ్.

10

త్రిభువనములనున్న సాగరజంగమాపి భూతముల సుఖమునకు గార్హమగు యజ్ఞయాగాదులకు గారణమగు గార్హస్థ్యమునుగూడ నిర్వహించిరి.

తేరుర్ తగజేన్ద్రాని సుభ్రాన్తభూరిశివాసు చ

భేరీభాంకారభీమాను సంగ్రామార్జునవీధిషు.

11

మృతగజముల కాకర మై, పృథాలవిసారణమున కాపవద మై, భేరీభాంకారములతో భయంకరములగు యుద్ధ - సమృద్ధ - వీధులగుడ విహరించిరి.

తస్యః పరుషచిత్తాను హృతవిత్తోద్ధతాసు చ

సంరమ్భుష్కోభరాద్రీషు సర్వాసు ద్వన్ద్వరీరిషు.

12

సాహస్యపురుషబుద్ధిని హరింపజేయు సంరంభముతో గూడిన ద్వంద్వయుద్ధములగుడ వారాచరించిరి.

మనస్తేషాంతు నీరాగమనుపాధి గతభ్రమమ్

అసక్తం ముక్తమాశాస్త్రం పరం సత్వదదం గతమ్.

13

ఇట్లు, వివిధ కార్యముల నొనర్చుచున్నను వారి మనస్సు ఆసక్తిరహితమై, ఉపాధి భూత్యమును, శాంతిమునుగు సత్త్వసదిముననే యుండెను.

న మమజ్ఞః క్వచిదసి సంకటేషు మహత్స్వపి

మహదప్యుపయాతేషు కులతైలాః సరస్వీవ.

14

వారెన్నడును సంకటములగాని, మహాదైశ్యములగాని, కులవర్షతములు సముద్రమున మునుగనట్లు, అవి ఎంతగొప్పవైనను నిమజ్జితులు కావండిరి.

నోల్లలాస విలాసిన్యా శ్రియా పరమకాంతయా

పరిపూర్ణేనులక్ష్మీన జలరాశీ రఘూద్యహ.

15

రఘూద్యహ! పూర్ణచంద్రుడుదయించిన, జలరాశి ఉల్లసించునట్లు, రమణీయమును విలాస పూర్ణమునుగు రాజ్యలక్ష్మీని బొందియు వా రుల్లసించుటండిరి.

న మమూ దుఃఖశోకేన గ్రీష్మేణోప వనసలమ్

జహర్ చ న భోగౌర్మైరవశ్యాయైరివోషధిః.

16

గ్రీష్మకాలమున వనస్థలి పరిహాసముగునట్లు, దుఃఖశోకముల వారు మూసదశనందలేదు, తమ రహితమున వనలతలు వికసించునట్లు, విషయభోగసమాహముల వారానందింపలేదు.

తే హ కేవలమవ్యగ్రాః కుర్వంతః కామమజ్ఞరీః

ఇష్టానిష్టఫలం రామ నాభిలేషుర్న తత్యజాః.

17

రామా! ఇట్లు వారు కర్తుత్వాభిమానమును త్యజించి, కామ - మంజరిని (=గలకు) వారు సంపూర్ణముగ అనుభవించిరి. ఇష్టానిష్టఫలముల త్యజింపలేదు; లేక గ్రహింపనులేదు.

నోదగుః కార్యసంపత్తావాక్రాంతా నాస్తమాయయుః

జహృషుర్న సుఖప్రాప్తౌ మముర్నైవ చ సంకటే.

18

(శత్రుజయాది) కార్యముల నాచరించుచు వారుత్సాహమున్నబొందలేదు, లేక, శత్రువుల వలన నాకర్షింపబడి కొంకునుబొందలేదు, సుఖమునుబొంది హర్షింపలేదు, విషాదమును బొంది దుఃఖించునులేదు.

మునుముహుర్న విమోహేషు న మమజ్ఞర్విపత్కమైః

న జహర్షః శుభైఃశోకై రురుదుర్న భవానివ.

19

విపత్తులబడి మోహము నందలేదు; విపత్తులబడిన అభిఘాతు లవలేదు. శుభములబొంది ఆనందింపలేదు. లేక, ఆశుభముల బొంది, నీవలె దుఃఖింపను లేదు.

ప్రాకృతాచారసంప్రాప్తే కుర్వంతః కర్మకేవలమ్

స్థితా విగతసంరమ్భముపరా ఇవ మేరవః.

20

తమతమ వర్ణాశ్రయములకు జెందిన కర్మల నాచరించు, నిష్క్రియుడుగు అపరమీరువుకల ధీరత్వమును బహించియుండిరి.

తాం త్వం దృష్టిమవష్టభ్య రాఘవాఽఘవినాశినీమ్

అనహంకృత్యహంకారో విహరస్వ యథాక్రమమ్.

21

రాఘా! నీవుగూడ పాపహానమును ఆ దృష్టితో అవలంబించి, సామాన్య అహంభావమును వదిలి, ఆత్మాహంకారమునుబూని, వైవర్తికతనుగ విహరింపుము.

యథాభూతామిమామేవ ధర్మస్సర్గపరమ్మరామ్

మేరుసితోఽభిగమ్యారః సమమాస్య గతభ్రమః.

22

ఈ సర్గపరంపరను యథార్థదృష్టితో బరికించుచు, మేరువువలె స్థిరత్వమును, సమద్రము వలె గాంభీర్యమును వహించి భగీమరహితుడవై వెలయుము.

చిన్మాత్రం సర్వమేవేదమిత్థమాభాసతాం గతమ్

నేనా సత్యమసత్యం వా క్వచిదస్తి న కించన.

23

ప్రకాశమునంది ఈ కనబడునదంతయు, వైతన్యమృతమే; ఇట్లు సత్యాసత్యములుగాని లేక వేటొందుగాని, మతేమియునుగాని లేవు.

మహాత్మామలమాలమ్మ్య త్యక్తేదమవహేలయా

అసక్తబుద్ధిః సర్వత్ర భవభవ్య భవక్షయీ.

24

బ్రహ్మత్వము నవలంబించి, ఈ భౌతిక బుద్ధిని త్యజించి, అహంకృత్యుడవై, సర్వత్ర పరిలక్షితమగు ఈ సంసారమును తీయమొనర్చుము.

కిం రోదిషి ఘనోద్వేగం మూఢవచ్చాచశోచసి

భ్రమమ్యుద్రాన్తచిత్రస్య సౌమ్యావరే తృణం యథా.

25

సౌమ్య! ఉద్విగ్నుడవై నీవేల మూఢునివలె రోదించుచున్నావు? ఉద్రాంతచిత్రమున, భగీమాతర్ముల తృణమువలె తిరుగాడుచుంటివేల?

శ్రీరామ ఉవాచ :—

అహో న భగవన్నూనం సమ్యగ్జాతమలక్షయః

త్వత్ప్రసాదాత్ప్రబుద్ధోఽస్మి సూర్యసంక్లాదివామ్బుజమ్.

26

శ్రీరామకు:—భగవంతుడా! తమ అనుగ్రహమువలన ఇప్పుడే నేను, సూర్యసంగమమును బడసిన పద్మమువలె, ప్రభోధితుడవైతిని. అహో! ఆశ్చర్యము! నా మోహమంతయు తొలగిపోయినది.

భ్రాన్తిరస్తంగతా నూనం మిహికా శరదీవ మే

సంశాన్తాఖిలసందేహః కరిష్యే వచనం తవ.

27

శరత్కాల - కుహనమువలె నా భ్రాంతి అంతయు నశించినది; నా సందేహములన్నియు తొలగినవి. ఇక నీవు చెప్పినట్లొనర్తును.

వ్యవగతమదమోహో మానమాత్సర్యముక్త

శ్చిరతరముదితాత్మా శాన్త శోకశ్చిరేణ

పునరనుఖమగచ్ఛన్వచ్ఛయైకాస్తబుద్ధ్యా
యదిహ వదసి సాధో తత్కరిష్యేఽవిశజ్ఞం.

28

ఇత్యాశ్రే శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాశ్రే జీవన్ముక్తసంశయనిరూపణం నామ
ద్వాదశః సర్గః || 12 ||

సాధో! ఇప్పుడు నా మదమోహమాత్సర్యములన్నియు తొలగినవి; నా శోక మిన్నార్జిత
తీరినది; ఆత్మస్వరూపమును బొందితిని. ఇక నాకు 'బద్ధుడను' అను భ్రమలేదు. ఏకాంతబుద్ధితో
రాజ్యపాలనాధికమునుగాని, లేక, ఈ జ్ఞానమును పెంపొందింపజేసుకొనుటగాని - మీరెవ్వరిని
ఆజ్ఞాపించిన దాని నొనర్చను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
జీవన్ముక్త - సంశయనిరూపణమును ద్వాదశసర్గము || 12 ||

త్ర యో ద శ : స ర్గ : .

[మృతస్తత్త్వ బోధేన వాసనావిలయోక్తమః

ప్రాణరోధేన తం వత్సం పీఠికాశ్రోపరచ్యుతే.

వాసనాక్షయము తత్త్వజ్ఞానముచే గల్గుట వెనుక చెప్పబడినది. (ప్రాణవిరోధముచే వాస
నాక్షయమును వచించుటకుండు భూమిక యొనర్పబడుచున్నది.)

శ్రీరామ ఉవాచ :—

సమ్యగ్జ్ఞానవిలాసేన వాసనావిలయోదయే

జీవన్ముక్తపదే బ్రహ్మన్నానం విశ్రాంతవానహమ్.

1

శ్రీరామడు: వాసనాక్షయపూర్వకముగ సమ్యక్ - జ్ఞానఫలమును . జీవన్ముక్తపదమున,
నేను సంపూర్ణముగ విశ్రమించితిని.

ప్రాణస్పృహవిరోధేన వాసనావిలయోదయే

జీవన్ముక్తపదే బ్రహ్మన్వేద విశ్రమ్యతే కథమ్.

2

(ప్రాణస్పృహనమును నిరోధింపగలుగు వాసనాక్షయమునుబొంది, జీవన్ముక్తిని బొందు
తీరును జెప్పెను.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

సంసారోత్తరణే యుక్తిర్యోగశబ్దేన కథ్యతే

తాం విద్ధి ద్విప్రకారాం త్వం చిత్తోపశమధర్మిణీమ్.

శ్రీవసిష్ఠడు: - సంసారోత్తరణోపాయమే 'యోగము' అనంబడుచున్నది. చిత్తము నుపశ
మింపజేయు ఆయోగము రెండువిధములు, (హత, రాజయోగములు.)

అత్యజ్ఞానం ప్రకారోఽస్యా ఏకః ప్రకటితో భువి
ద్వితీయః ప్రాణసంరోధః శృణు యోఽయం మయోచ్యతే. 4

జ్ఞానవిచారమున అత్యజ్ఞానోపాయము ఒకటి వికళముగ కెప్పుడబడినది రెండవదగు ప్రాణ సంరోధమును వినుము.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

సులభత్వాదదుఃఖత్వాత్కలతః శోభనోఽనయోః
యేనావగతమాశ్రేణ భూయః క్షోభో న భాధతే. 5

శ్రీరామము :— ఈ రెండింటిలో (జ్ఞానవిచార, ప్రాణనిరోధములలో) నెయ్యది తేలిక? జేసియుండు క్షోభములు తక్కువ? ఎయ్యది రమ్యము? జేసిని తెలిసికొనినమాత్రముననే మఃఖము దూరమగునో? తెలియకెప్పుడు.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

ప్రకారో ద్వావపి ప్రోక్తౌ యోగశబ్దేన యద్యపి
తథాపి రూఢిమాయాతః ప్రాణాయామక్తావసా భృశమ్. 6

శ్రీ వసిష్ఠుడు :— జ్ఞానవిచారము, ప్రాణనిరోధముల రెండిని శబ్దయోగమున వ్యవహరించినచో యోగశబ్దము ప్రాణనిరోధముననే రూఢము.

ఏకో యోగస్తథా జ్ఞానం సంసారోత్తరణక్రమే
సమాప్తపాయా ద్వావేవ ప్రోక్తౌవేకఫలప్రదౌ. 7

సంసార - ఉత్తరణమునకు జ్ఞానము, యోగము, ఈ రెండును రెండు ఉపాయములుగ కెప్పుడబడినవి, ఈ రెంటిచే నొకే ఫలము చేకూరును.

అసాధ్యః కస్యచిద్యోగః కస్యచిజ్ఞాననిశ్చయః

మమ త్వభిమతః సాధో సుసాధ్యో జ్ఞాననిశ్చయః. 8

కొందఱికి యోగ మసాధ్యము; కొందఱికి జ్ఞానవిచార మసాధ్యము. (అధికారినిబట్టి ఈ రెండును చెప్పబడినవి). కాని సాధో! జ్ఞానవిచారము మసాధ్యమేయని నా తలంపు.

అజ్ఞానం పునరజ్ఞాతం న్యచ్చేద్యపి న తద్భవేత్

జ్ఞానం సర్వాన్వవసాను నిత్యమేవ ప్రవర్తతే. 9

వికేకవిచారమున అజ్ఞానమొక్కపరి మారమొనర్పఁబడిన, స్వప్నమునగూడ మరలనాద్యుచింపదు. జ్ఞానము సర్వాన్వవసాను నిత్యమై నెగడుచున్నది. కాన, దానికొలక ఎట్టి అల్పాటము నొనర్పవలసిన అవసరములేదు.

ధారణాసనదేశాదిసాధ్యత్వేన సుసాధ్యతామ్

నాయాతి యోగో హ్యథవానికల్పో నైవ శోభనః. 10

ఇక యోగమన్ననో, దాన ధారణ, ఆసనము, ప్రదేశముయొక్క అనుకూల్యముమున్నగు నియమములబట్టి, సుసాధ్యముకాదు. 'తేవ్యసంవేగము' ఉన్నవారలెవర ఈ రెండింటిలో నెయ్యది సుసాధ్యము, ఎయ్యది కష్టకరము అను ప్రశ్నయే ఉచితముకాదు.

ద్వావేవ కిల శాస్త్రోక్తా జ్ఞానయోగో రఘూద్వహ
తత్రోక్తం భవతే జ్ఞానమస్తస్య ధ్యేయనిర్మలమ్.

11

జ్ఞానవిచారము, యోగము - ఈ రెండును శాస్త్రముల; జెప్పబడియున్నవి. నీకు అంకితముగు నిర్మలజ్ఞానమును గుఱించి చెప్పియుంటిని.

ప్రాణాపానసతయా రూఢో దృఢదేహగుహశయః

అనస్తస్థిదః సాధో యోగోఽయం బుద్ధిదః శ్రమః.

12

సాధూ! ప్రాణాపానముల సమత్వమును రూఢినిగాంచినదియును, భేదగత్యాగ సిద్ధిల నొసంగునదియు, జ్ఞానకాములకు సాక్షాత్కారహేతువునుచును, దేహము వాశ్యమింది ఒకదప్పియు నదియునగు యోగమును గుఱించి చెప్పియున్నాను, వినుము.

మఖానిలస్ఫురణనిరోధసంభవ

స్థితిం గతో నృపసుత చేతసాక్షయే,

సమాహితసత్తిహ యోగయుక్తః

పరేపదే ప్రగల్భితగీర్నివత్స్వసి.

13

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే జ్ఞానవిచారయోగోపదేశో నాను

త్రయోదశః సర్గః || 13 ||

నృపసుతా! ప్రియత్నముతో ప్రాణవాయువును నిరోధించి, వాసనాక్షయమై, యోగ శాస్త్రమున జెప్పబడినట్లు చిత్తవృత్తులు నిరుద్ధమై, వాగగోచరముగు పరమానందపదము నధిష్ఠింపగలవు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున

జ్ఞానవిచారయోగోపదేశమును

త్రయోదశ సర్గము. || 13 ||

చతుర్దశః సర్గః .

[సురసంస్మృతస్మాత్ర భుక్తుస్థ నిదృతయా

వసిష్ఠగమనం మేరుస్తచ్చుద్ధం చాత్ర య్యతే.

దేహాంతాది యంత్రమకథలను వినునట్టి భుక్తులుని జూడ కోర్కెగల్గి వసిష్ఠుండు మేరుపర్వతముపైకి బోవుటయు, మేరుపర్వత, తచ్చిఖరవర్ణమున్న యిందుగలవు.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

అస్థితావదనస్తస్య తస్య క్వచిదయం కిల

జగద్రూపః పరిస్థునో మృగతృప్తా మరావివ.

1

శ్రీ వసిష్ఠుండు :—ఈ వర్ణింపబడిన పరబ్రహ్మముయొక్క ఏకదేశమున, ఎండమావి యందు పరిస్థుండించు జలములవలె, జగత్తు వెలయుచున్నది.

తత్ర కారణతాం యతో బ్రహ్మ కమలసంభవః
స్థితః పితామహత్వేన సృష్టభూతభరత్రయః.

2

■ సృష్టికి పితామహుడును, పశ్చిమోనియును, సృష్టింపబడిన జీవుల భరిమరమాటగా
జొప్పవాడునునగు బ్రహ్మ వెలయుచున్నాడు.

తస్యహం మానసః పుత్రో వసిష్ఠః శ్రేష్ఠచేష్ఠితః
ఋక్షచక్రే ధ్రువధృతే నివసామి యుగం ప్రతి.

అతనికి నేను మానసపుత్రుడను; శ్రేష్ఠచక్రితుడ నగుటవలన, ధృతినిచే ధరింపబడిన
సప్తర్షిమండలమున వైవస్వత మన్వంత రాంతము వెలయుచును.

సోఽహం కదాచిదాస్థానే స్వర్గే తిష్ఠాశ్చత్రకతోః
శ్రుతవాన్మౌరవాదిభ్యః కథాం నుచిరజీవినామ్.

4

ఒకవాడు నేను స్వర్గముననున్న ఇంద్రసభకు వెల్లితిని; అటు వారచారులు చిరజీవనమును
గుఱించి చెప్పవలెనని వింటిని.

కథాప్రసక్తే కస్మింశ్చిదథ తత్రాభ్యువాచ హ
తాతాతపో నామ మునిర్మోహనీ మానీ మహామతిః.

ఈ ప్రసంగమును, ప్రమాణతరలగుచు, మానసియుడును, అల్పభాషియును నగు ■ తాత
డను ఒకానొకముని సలపుచుండెను.

మేరోరీశానకోణసే పద్మరాగమయే దివి
అస్మి కల్పతరుః శ్రీమాశ్చల్పగ్రజే చూత ఇతి శ్మత్యే.

(అతడు చెప్పిన దేవుని - మేరువుయొక్క ఈశానకోణము పద్మరాగమయము; అటువై
పున శోభాయుతమగు చూతమను కల్పరవివుడు.

తస్యకల్పతరోహృద్ధి దక్షిణస్థానకోటరే
కలధౌతలతాప్రాతే విద్యతే విహగాలయః.

7

■ కల్పతరువు మీద, దక్షిణదిశ నొక కోటరమున్నది; దానిని బంగాలు అర లల్లుకొని
యన్నది; అటు పక్షుల గూడొకటియున్నది.

తస్మిన్నివసతి శ్రీమాన్మృశుణో నామ వాయుసః
వీతరాగో బృహతోశ్రే బ్రహ్మేవ నిజవజ్జుజే.

అటు భుకుండుడను రాక్షసుకటి, రాగవిహీనుడై బ్రహ్మ తన పద్మకోశమున వసించు
చున్నట్లు, వసింపుచుండెను.

స యథా జగతాం కోశే జీవతేహ సురాశ్చిరమ్
చిరంజీవీ తథా స్వర్గే న భూతో న భవిష్యతి.

9

జీవతలరా! ఆ వాయునమును బోలు చిరజీవులీ ఇలలాతరు; స్వర్గమునగూడలేరు;
ఉండబోరు.

స దీర్ఘాయుః స నీరాగః స శ్రీమాన్స మహాచుడిః

స విశ్రాంతమతిః శాంతః స కాంతః కాలకోపిదః.

10

అతడు శ్రీమంతుడును, మహామతియును, అసక్తి - గహితుడునునగు విశంజివి; అతడు పరమవిశ్రాంతి నందియందుకుటలన, శాంతుడును, మనోహరుడును, త్రికాలవేత్తయునునైయుండెను.

స యథా జీవతి భగవత్తేహ యది జీవ్యతే

తద్భవేజ్జీవితః పుణ్యం దీర్ఘం చోదయమేవ చ.

11

ఆ భగము జీవించుచున్నట్లు ఎవరైన జీవించగలిగి ఆతనిదే పుణ్యమునుజీవము, పరమ పురుషార్థము - తలపనగును.

ఇతి తేన భుశుణ్ణోఽసా భూయః పృష్టేన వర్జితః

యథావదేవ దేవానాం సభాయాం సత్యముక్తవాన్.

12

ఇట్లు భుశుండుని విషయమై మరల ప్రశ్నింపబడి, అతడు జేవసభయందు, ఉన్నచు పుట్టు పట్టిందిచెప్పెను.

కథావసరసం శాస్తావథ యాతే సురనదే

భుశుణ్ణం విసాగం ద్రవ్యమహం యాతః కుతూహలాత్.

13

కథముగియగ నే దేవతలందఱు యథేచ్ఛ జనిరి; నేను కుతూహలముతో ఆ భుశుండుని జూడ నరిగితిని.

భుశుణ్ణః సంసిత్తో యత్ర మేరోః శృజ్ఞు తికుత్తమమ్

సంప్రాప్తవాన్ తేనాహం పద్మరాగమయం బృహత్.

14

భుశుండుడు నివసించు మేగుశృంగము పద్మరాగమయమని వినియందుకుటలన, నేను తేలిగినే దానిని గుర్తించి చేరుకొనగలిగితిని,

రత్నగైరికకాన్తేన తేజసా నహ్నివర్చసా

మథ్యాసవరసేన రజ్జయత్కకుభాం గణమ్.

15

కల్పాన్తజ్వలనబ్యాలాపిణ్ణాద్రిమివ సంచిరమ్

ఇన్ద్రసీలశిఖాధూమమాలోకారుణితామ్బరమ్.

16

సర్వేషామేవ రాగాణాం రాశిమద్రావివ సిరత్మ్

సర్వసంధ్యాభ్రజాలానాం ఘనమేకమివాకరమ్.

17

ఉత్క్రాంతిం కుర్వతో మేరోః క్షృష్ణానాడ్యేవ నిర్గతమ్

మూర్ధానమాగతం కాంతం వాడవం జఠరానలమ్.

18

సుమేరువనదేవ్యేన నవాలక్తకరజ్జితమ్

లీలయాదాతు మిన్దుం ఫే నీతం హస్తశిఖాజులిమ్.

19

బ్యాలాభిరివ మాలాభిరుణాభిః పయోముఖమ్

ఖం గన్తుమివ సస్థేన్ద్రం తైలస్థమివ వాడవమ్.

20

- తారాః స్పృష్టమివాకాశమజ్ఞతీభిగవ త్రిభిః
కచదంశుసఖాగ్రాభిః పరిచుష్పదివోన్నతమ్. 21
- గరజ్జీమూతమురజు భూభృతానాం తు మణ్డపమ్
హసత్కు సునుగుచ్ఛాధ్యం ధ్వనత్తట్పదపేటకమ్. 22
- దస్తతాలదలాపల్యా పరిహాసాదివ స్ఫురత్
దోలాలోలాపురో వృద్ధముదారమదమన్మథమ్. 23
- శిలాచిత్రాస్తవిబుధమిధునాశ్రిత కస్తరమ్
వరామృరాజినం శుభ్రగజ్జాయజ్ఞోపవీత చ. 24
- తాపసం పిఙ్గలమివ వేణుదణ్డధరం సితమ్
గజ్జానిర్మరనిర్హృది లతాగృహగతామరమ్. 25
- గవర్ధగీతనుభగమామోదమధురానిలమ్
పుల్లహేమామృజ్ఞోత్తంసం తారారత్నవిభూషితమ్
వ్యోమ్నః పారమివ ప్రాప్తం పిఙ్గలం మైరవం శిరః. 26
- సితహరితపీతపాటల
ధవలైర్వన కుసుమరాశినవరజైః
దివి విహితామలచిత్రం
లీలాచలమమరయువతీవర్గస్య.

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ట మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే భుక్తుజ్ఞోపాఖ్యానే మేరుశిఖరవర్ణనం నామ
చతుర్దశః పర్వః || 14 ||.

ఆ గిరిశృంగము రత్నగరిక కాంతులను, అగ్నిబాహులనలె వెలవలించుచు, దిక్కులను
మిథురకమున రంగనర్పిరా యనుపించుచుండెను. అందువలన ఆపర్వతము కల్పాంతమునందలి అగ్ని
పిండమునలె తోచుచుండెను; పార్శ్వస్థిదములగు ఇంద్రసీతమణుల కాంతులు పైకిలేచి, భూమభ్రాంతి
లని గలిగించుచుండెను. వివిధరత్నముల కాంతులతో నాకాశము ఎఱ్ఱవారిగియుండెను. రక్తము
(రంగు) లన్నియు ఆపర్వతము వాక్రయించినట్లుండెను. అందువలన నయ్యది సాంధ్యమేఘముల కాక
రమైనట్లు తోచుచుండెను. యోగబలమున, బడబాగ్నినిబోలు జతరాసలము మేరుపర్వత - ఉదరము
నుండి, ముఖమున్నదావరము నవలంబించి పైకిలేచి, శిరోదేశముననున్నట్లు తోచుచుండెను. సుమేరు
ప్రాంత - వనదేవియే రక్తరంజితములగు మాస్తాంగులజూచి, ఆకాశముననున్న చంద్రుని బట్టాకొన
గోరుచున్నట్లుండెను. పర్వతముననున్న బడబాగ్నియే బాహులములతో విస్తరిల్లి, జలముల కాశర
ములగు శిఖరములను అగ్నిబాహులను (పయోముఖములను) పైకి లేపెనెత్తి, ఆకాశమునకు బోగోరినట్లుం
డెను. శిఖరకరణ - నఖములతో ఆకాశముననున్న సత్కేత్రముల, గుణింప ఆకాశమును చుంబించు
చున్నట్లు ఆ పర్వతము తోచుచుండెను. ఆ పర్వతమున మేఘముల మురజధ్వనలను, వేట్పుదముక

సంగీతమును, నలువిక్తుల పుష్పగుచ్ఛములును నెలగుచు, వలసినమొక్క వస్త్రము - తాలనూ యని పించుచుండెను. అటునిట తాళపుష్పముల పత్రములు విప్పి, దంతములవలె నంటుకేసి, అది ఇతర పర్వతశిఖరముల గాంచి పరిహసించు చున్నట్లుండెను. అప్పుడగలను ఉయ్యెలల నూగుచుండెను. అటు నందఱును కామోన్మత్తులు. శిలాతలముల దేవతలు విశ్రమించియుండిరి కందోముల కామక కామకీగణముండెను. ఆ పర్వతము, అకాశ - పృథ్విగాజనధోర్మై, శుభ్రగంగా - యజ్ఞోపవీతమును, పింగళివర్ణ - జటలను, కేలు - నండమును ధరించి, తాపసివలె నొప్పుచుండెను. ఆ పర్వతమున గాంగనిర్ణయము ధ్వని నొనర్చుచుండెను. దేవతలు లతావృక్షములః ప్రవేశించుచుండిరి. గంభీరములు గావమొనర్చుచుండిరి. వాయువు మధురగంధము నీనుచు ప్రవహించుచుండెను. హేతుకమలము లొప్పారుచుండెను. తారకలను రత్నములకు శోభించుచుండెను. పింగళవర్ణమును ఆ మేరుశిఖరము గగనమును భేదించుకొనిపోయినట్లుండెను.

అమరయనతులకు శ్రీదాపర్వతమగు ■ మేరుపు, శ్వేతి, సీత, హరిత, పాటల వర్ణములగు వికసితపుష్పములతోగూడి, ■ కాశమండలమును వివిత్రముగ చ్ఛేదించుచున్నట్లుండెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున
భుశుంజోపాఖ్యానమున మేరుశిఖరవర్ణనమును
చతుర్దశ సర్గము || 14 ||

పంచదశః సర్గః

[శృంగే కల్పితగుచ్ఛాతః పుష్పపక్ష్యాదిసంపదః

స్కంధే కాకతులం తత్ర భుశుంజోపాఖ్యానే.

ఆ పర్వతశిఖరముపై కల్పవృక్ష, చూరపుష్ప, పక్ష్యాది పదార్థముల సంపదయు, వాని కోటరమున కాకతులసమాహుతును గలకనకుయు, భుశుంజుని వర్ణనయు యిందు గలవు.]

శ్రీనసిష్ఠ ఉవాచ :-

కుసుమాపూర్ణకల్పాభకుస్తరే తస్య మూర్ధని
కల్పాజ్జమహాను ద్రాక్షం శాఖాచక్రమివ స్థితమ్. 1

పుష్పరేణ్వభ్రవలితం రత్నస్తబకదన్తురమ్

ఉత్పేధనిర్జితాకాశం శృంగే శృంగమివార్పితమ్. 2

తారాద్విగుణపుష్పేషుం మేఘద్విగుణాపలవమ్

రశ్మిద్విగుణారేణ్వభ్రం తడిద్విగుణమజ్జరమ్. 3

స్కంధేషు కిన్నరీకేతద్విగుణాభ్రమస్పనమ్

దోలాలోలాపగోలోకద్విగుణీకృతపలవమ్. 4

సిద్ధగన్ధర్వ సంఘాతద్విగుణాశోభ విహంగమమ్.

రత్నకాన్త్యచ్ఛనీహారద్విగుణ త్వగ్వృతాంశుకమ్. 5

- చంద్రబిమ్బసమాశ్లేష ద్విగుణాబ్జబృహత్ఫలమ్
మూలసంలీనకల్పాశ్రద్విగుణేకృతపర్యకమ్. 6
- సురసంవలితస్కన్ధం పత్రవిశ్రాంతకన్నరమ్
నికుజ్జుకుజ్జజీమూతం కచ్చనుప్తసురాదికమ్. 7
- స్వాకారవిపులం భృగ్జానుతాస్య వలయస్వనైః
అప్పురోధమరీభిశ్చ గృహీతకుసుమాంతరమ్. 8
- సురకన్నరగన్ధర్వవిద్యాధరవరాన్వితమ్
జగజ్జాలమివానంతం దశాశాకాశపూరకమ్. 9
- నీరస్థికలికాజాలం నీరస్థిమృదువల్లవమ్
నీరస్థివికసత్పుష్పం నీరస్థివనమాలితమ్. 10
- నీరస్థిమజ్జరీపుష్పం నీరస్థిమణిగుచ్ఛకమ్
నీరస్థాంశుకరతాన్మధ్యం లతావీలసనాకులమ్. 11
- సర్వత్ర కుసుమాపూరైః సర్వత్ర ఫలవల్లవైః
సర్వామోదరజః పుష్టైః పరం వైచిత్ర్యమాగతమ్. 12
- తస్య కజ్జేషు కుజ్జేషు లతాపత్రేషు పరస్య
పుష్పేష్వావయసంలీనాన్విహంగాన్తప్తవానమామ్. 13

(శ్రీ పరిష్కారము:- ఆ పేరుకలిగి శిరోభాగమును మనుమత్రాచ్యములగు ప్రళయమేఘములు కుంత
లములవలె నలంకరించియుండెను; అటు, పుష్పితములును, వ్యాప్తములుమనగు కాఖలతోగూడి, అర్ధి
జన వాంఛితముల సిద్ధియై కల్పవృక్షమును నేను కాంచితిని. ■■ పుష్పరేణువులను మేఘములతో
గచ్ఛుచుండియుండెను; రత్నమయములగు పుష్పగుచ్ఛములు దాన దట్టముగనుండెను. కేన్దుర్యమున ■
ఆకాశము సతీకరించిచుండెను. పేరుకల్పంగమున మతొక కృంగమాయనునట్లావృక్ష మొప్పుచుం
డెను. దాన పుష్పములు ఆకాశమునందలి పక్షిప్రేమలకంటె అసంఖ్యముగను, పల్లవములు వర్షకాల
మేఘములకంటె పథికముగను, ఉజ్వలమగు పుష్పపరాగరాశి, చంద్రీ నూర్యల కిరణములకంటె
ద్విరుణముగను, చుంజరులు మెఱుపులకంటె గెట్కొడుగును ఉండెను. ఆ వృక్షమందొకప్పుడు భీమర
ముల గుంజనధ్వని, స్కంధవాసినలగు కిన్నరీగణముయొక్క గీతధ్వనులతోగలసి, ద్విగుణీకృతమగు
చుండెను, ఆ వృక్షమున త్రేలు ఉద్యోలమునగు అపరసల హస్తపదపల్లవముల దాని పల్లవమూ
నామ ద్విగుణమగుండెను. కామరూపులను, విదాగతేనధరులుమనగు సిద్ధ గంధర్వుల ఉచితమున,
ఆ వృక్షముననున్న పక్షుల సంఖ్య రెండింత లగుచుండెను. రత్నకాంతి, నిర్మల నీహరముల దట్టమైన
ఆ వృక్షముయొక్క పట్ట, దాని కట్టువత్త్రమువలె నుండెను. చంద్రీలింబరమాలింగమున, అందలి
అమృతమునగోరి, దానినున్న ఫలములు మఱింతగ లాక్షణములైనవి; దాని మొదట కల్పమేఘము
లావరించుకొనియున్నందున, లాక్షణముల కనబడుచుండెను. దాని కాఖల దేవతలూ, పక్షిముల్
కిన్నరులూ అకరిమించుకొని విక్రమించుచుండిరి. ■■■ మేఘములును, దాని
నీడల నురలును నిద్రించుచుండిరి. అత్సరసలను - మధుకరములను తమ కంఠ కల్పముల భీమములను

తరిమి, ■ బృహద్వృక్షమునుండి పుష్పచయన మొనర్చుచుండిరి. అది జగత్సమాహములకలె దళ
దిశల నాక్రమించుచు, ముఁకెన్నరంగంధర్వవివ్యాధరశ్రేష్ఠులతో గూడియుండెను. ఆ వృక్షము
మొగ్గలతోడను, శతచిగుళ్లతోడను, విహ్వలమున్న పుత్తవలతోడను, పుత్తవనత్తులతోడను, మాంఠి,
అరలతోడను, మణిస్తంభకములతోడను, అర్ధలకామహిడేన్న దివ్యాంబరరత్నసమాహములతోడను
దట్టమైయుండెను. అతలందు లాస్యవృత్త్యమొనర్చు, (హాగాను) చుండెను, నలదిక్కుల కనుదు,
ఫలఫల్లక, కుగంధ, పుష్పరేణువులతోగూడి, ■ వృక్ష మత్యంత విచిత్రముగ శోభిల్లుచుండెను, దాని
కక్షముల, తుంజముల, ■తాపత్రముల, పర్వముల, పుష్పముల పక్షులు గూండ్లు కట్టుకొని నిరసించు
చుండుటను నేను గాంచితిని.

నిశానాథకలాఖణ్ణమ్మణాలశికలైథితాన్

అర్జునామ్నోజి సీకన్దకవలాస్రహృసారసాన్. 14

విరంచేరథ హంసానాం పోతకాన్సానుగాయినః

ఓంకారవేదనుహృదో బ్రహ్మవిద్యానుశాసనాన్. 15

ఉద్గీరమ స్త్రీనిచయానాన్వ హాకారనిభస్వనాన్

అస్థినై కతడిత్తుజ్జ్వలమేఘసమీపమాన్. 16

దేవైర్నిరీక్షితాన్నిత్యం యజ్ఞ వేదిలతాదలాన్

శుకానాం రాసనవాఙ్మయ మాశ్చోతూశ్చోభశిఖాశిఖాన్. 17

గారీరక్షితబర్హాఘాన్కా మారాన్వరబర్హిణః

సూన్దోపస్యస్తనిః శేషశై వవిజ్ఞానకోవిదాన్. 18

వోస్త్రమ్నైవ జాతనమానాం మహతాం వోస్త్రమపక్షిణామ్

బహూనాబధనిలయాఙ్గరదభ్రసమాకృతీన్. 19

విరించి హంసజానన్యానన్యాన్ని శుకోద్భవాన్

కౌమారబర్హి జానన్యానన్యా నమృరపక్షిజాన్ 20

ద్వితుణ్ణాంశ్చ భరద్వాజాన్వేమచూడాన్విహంగమాన్

కలవిక్కుబలాన్ప్రధానోక్తిలా న్రోజ్జుకుక్కుటాన్. 21

భానచాషబలాకాదీన్స్వ హూనన్యాంశ్చ రాఘవ

భూతేఘం జగతీవాహం దృష్టవాంస్తత్ర పక్షిణః. 22

దక్షిణస్కంధశాఖాయాం సింధాయాంవై దవీయసి

అథాహం దృష్టవాన్మృషభత్రాయామమృరసింధి. 23

కాలేకాకోలపలయం మజ్జరీజాలమాలితమ్

కోకాలోకాచలేఽరణ్యే కల్పాశ్రాఘమివ స్థితమ్. 24

అందు, బ్రహ్మవాహసములగు వాంసలు, చంద్రకళలను మృదాలినాళములను మతియు
తెలితామతూండ్లను భక్షించుచు ముఖముగనుండెను. అని, సర్వదా బ్రహ్మదగ్గరనుండుటలవన, బ్రహ్మ
విద్యనెఱిగి, తేదమంత్రమగు ప్రణవము నుచ్చరించుచు, ■ తేదగాన మొనర్చుచుండెను.

అగ్నివాహనములగు శుకములు, యజ్ఞపంక్తముల నుచ్చరించుచుండెను. ఎల్లప్పుడు స్వాహాశబ్దము నుచ్చరించుటరలన, వాటిస్వరముగూడ స్వాహాకారమయ్యెను. యజ్ఞశాలకవి అగ్నినికొనిపోయి, ప్రాంతస్థితవగు కృత్క్షాముల పథివసించుచుండును; హవిస్రదాయయు అగ్నిని కొనివచ్చినవని, యజ్ఞవేదిక నుపవిష్టలైన వాడెవరలు టినేత్యంత్రక్షీతితో నిరీక్షించుచుండురు. అందువలన నవి నిరీక్షింప అత్యంతదుస్సహములై యుండెను. కొన్ని, విద్యుత్తుంజములవలె పింగళవర్ణములును, కొన్ని జల భరితి మేఘములవలె నీలవర్ణములును నైయుండెను. కొన్ని, కుశపత్రములవలె హరిద్వర్ణములు; మస్తక శిఖలు అగ్నిశిఖలవలెనున్న కాంకము లనేకములుండెను. అటు, కార్తీకీయవాహనములగు మయూరములుగూడ నుండెను; పృథ్వీదేవతయగు గౌరీదేవి వాటిని పాలించుచుండెను. అవి కు మారస్యామి కడ నై రధగృముల నెత్తి, ప్రావీణ్యమును సంపాదించెను. అటు, వ్యోమవత్సలను ఒక జాతికిజేరిన పక్షులుండెను. అవి ఆకాశముననే జన్మించి ఆకాశముననే మరణించును; అవి ఎవ్వడును భూమి మీదకు దిగవు; వాటితో స్నేహముగనున్న శరద్రభకుభ్రహంసవాహనపంక్తిగూడ అటు నివసించుచుండెను. అటు, అగ్నివాహనసంతానములగు శుకములు, కార్తీకీయవాహన పంక్తియగు మయూరములు, ఆకాశవేషీ పంక్తియు, ద్వికుండములగు భరద్వాజపక్షులు, హేమచూడ పక్షులు, కలవింకములు, గృహ్రిములు, ఒకములు, కుక్కుటములు, కోకిలలు, భ్రామములు, చామములు మొదలగు పక్షులటు నివసించుచుండెను. రాహు! అటు నొక పక్షిజగత్తును గాంచితివా యన్నిట్లు, పెక్కుపక్షుల జూచితిని. నేనాకాశముననుండియే, ఆపృథ్వీముయొక్క దక్షిణస్కంధమున, అఖలతో దట్టమైయున్న ఒక కొమ్మమీద, ఊంజరీజాలముల గూడు కట్టుకొని నివసించుచున్న ద్రోణకాకముల గుంపు నొక దానిని గాంచితిని; అది, చూచుటకు చక్రవాళిపర్యతారణ్యముననున్న కల్యాంతిమేఘసముహమువలె నుండెను.

తత్ర పశ్యామ్యహం యావదేకాన్తే సుస్థకోటరే

విచిత్రకుసుమాన్తీరే వివిధామోదశాలిని. 25

పుణ్యకృద్యోషితాం స్వరే ప్రియస్తబకవాసితాః

అపరిశుభితాకారాః సభాయాం వాయసాః సితాః.

విభేద్యమేఘా వాతేన సమేనేవాపసారితాః

తేషాం మధ్యే సితః శ్రీమాన్సుశుణ్డః ప్రోన్నతాకృతిః. 27

మధ్యే చ కాచఖణ్డానామిన్ద్రానీల ఇవోన్నతః

పరిపూర్ణమనా మాపీ సమః సర్వాజ్ఞసున్దరః. 28

ప్రాణస్పందావధానేన నిత్యమస్తర్మఖః సుఖే

చిరంజీవీతి విఖ్యాతశ్చిర జీవితయా తయా. 29

జగద్విదితదీర్ఘాయుర్భుశుణ్డ ఇతి విశ్రుతః

యుగాగమూపాయదశా దర్శనప్రేథమానసః. 30

ప్రతికల్పం చ గణయన్భిన్నశ్చక్ర పరమృరామ్

జన్మనాం లోకపాలానాం శరవశక్రమరుత్వతామ్. 31

సంస్కారా సమతీతానాం సురాసురమహిభృతామ్

ప్రసన్నగమ్భిరమనాః పేశలః స్నిగ్ధముగ్ధవాక్.

32

అవ్యక్తవక్తా విజ్ఞాతా నిర్మమో నిరహంకృతిః

సుహృద్భ్రమస్తథా మిత్రం మృత్యుపుత్రో గురుప్రభుః

సర్వదా సర్వథా సత్త్వం సర్వం సర్వస్య సంస్తవే.

33

అట, విచిత్రమనుకోభితమును, వివిధమనుమనుగంధవాసితమునునగు ఒక స్కంధకోట

రమున కొన్ని కామలు సభదీర్చియుండుట కాంచితని. అచోటు పుణ్యపుడమలు అపసరసలతో భోగించు శృంగమునలెనుండెను. శేమదమాది పుష్పసౌగంధ్యమున ఆవాయనముల సువాసితము లగుచుండెను. వాయుతాడితములగు కృష్ణమేఘఖండములు లందు నక్కినట్లుండెను. వాతినదుమ, ఇంద్రదీపమణివలె నొప్పాడుభుకుండుడుండెను. అతడు సంపూర్ణాత్మయును, గౌరవనీయుడును, సమదర్శియును, అంత దృఢదృష్టియునై యుండెను. సర్వాంగసుందరమగు ఆవాయనము చిరజీవియని ప్రపంచమందంతట విఖ్యాతయిండుటవలన, సతనిని అందఱు చిరజీవి భుకుండు డందురు, అతడు యగయుగాంతరముల ఉత్పత్తిప్రళయముల గాంచి, పరిణతబుద్ధి యయ్యెను. ప్రతీకల్పముననున్న శివేంద్రచంద్రులగు లోకపాలకుల ఆయువును గుణించి విసుగునందెను. గతించిన సురాసురపాలకుల చెయిదము లాతనికి గుర్తుననుండెను. అతడు సర్వదా సుప్రసన్నతన పహించి గంభీరచిత్తుడై యుండెను. సుచతురదగు అతని భావగముల స్నేహపూర్ణములును, మధురములును, స్పష్టములును నైయుండెను. విజ్ఞానియగు అతడు నిర్మలత్వ నిరహంకారముల చాల్చియుండెను. అతడన్నివేళల, అన్నివిధముల, అందఱి కష్టముల గ్రహించుచు, తీర్చుచుండెను. (సుహృత్, మిత్రుడు). మృత్యుపుత్రోగూడ, అతడు వైరవిహీనుడై, (వియత్రుఁడనివలె) మెలగుచుండెను. బృహస్పతికుల్యడగు ■ భుకుండుడు, అన్నిటికిని అధిపతిమగు పరమార్థసత్యవస్తువును గ్రహించి, (ప్రియవాదియై) యుండెను.

సౌమ్యః ప్రసన్నమధురో రసవాన్మహాత్మా

హృద్యః సరోవర ఇవాన్తరఖిణ్ణ శైత్యః,

హత్పుణ్డరీకకుహరం వ్యవహారవేత్తా

గామ్భిర్యమచ్ఛమజహత్ప్రకటాశయశ్రీః.

34

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపా

యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే భుశుణ్డోపఖ్యానే భుశుణ్డదర్శనం నామ

పంచదశః స్కంధః || 15 ||

మహాత్మ్యుడగు ఆ భుకుండుడు (క్రోధాధి శౌక్ల్యములేక) ఆంకశీలబడును. అనందరసమధును నగుటవలన, (జలయుతమగు) సరోవరమువలె నందఱికిని (ప్రియుడైయుండెను. అతడు ఖగ్రహరముల వన్నిటిని గ్రహించి, ఉదారచిత్తుడై యుండెను. అతని హృదయసరోజము సర్వదా సరస్వమై (నిప్పారి) యుండెను. తెంపులేని గాంభీర్యగుణమాతనిని సర్వదా ■ కరించుచుండెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున, భుశుణ్డో

పాఖ్యానమున భుశుండదర్శనమును పంచదశ స్కంధము || 15 ||

పోడతః సర్గః

[పురః ప్రాప్తవసిష్ఠేన పూజితోనానాదిభిః

భుక్తుజన్మకర్మాణః కృతః ప్రశోభితైర్వర్ణ్యతే.

భుక్తుజ్ఞుని సమీపించి, అనూచులచే పూజితుడై వసిష్ఠుడు భుక్తుజ్ఞుని జన్మకర్మములఁ గూర్చి ప్రశ్నించుట యందు వివరింపబడినది.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

అథ తస్యాహమపతం దీప్యమానవపుః పురః

కిందిద్విక్షోభితసభః భాన్వత్ప్రతువాచలే.

1

చుక్షోభ వాయుసాసాచం నీలోత్పలసరఃసమమ్

మత్పాలమస్తవాతేన భూక మ్పేనేవ సాగరః.

అశక్యైతమపి ప్రాప్తం దర్శనాన్తామనంతరమ్

భుక్తుజ్ఞస్తు వసిష్ఠోఽయం ప్రాప్త ఇత్యవబుద్ధవాన్.

పత్రపుష్పాత్పము తస్మా మేఘశావ ఇవాచలాత్

హే మునే స్వాగతమితి ప్రోవాచ మధురాక్షరమ్.

4

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—అనంతరము నేను, నుదిక్కుల శిఖరల దేహకాంతిని ప్రసరింపజేయుచు,

అకాశబుండలమునుండి ఆతనిముందటకు దిగితిని; అప్పుడు కలిగిన శబ్దమునకు కాకు లాకింత ఉలికి పడిను. నీలోత్పల సరోవరములనున్న వాయు సభ, మత్పాలనజనిత బుందమాదతమున, భూకంఠమున చలించు సాగరములరే, ఒకింత చలించెను. నేనుకంటివంతమాత్రముననే భుక్తుజ్ఞుడు, వసిష్ఠుడగుదెంచినాడని గ్రహింపగల్గెను. పత్రపుంజములనుండి, పర్వతమునుండి లేచు నీలమేఘకలములరే, **“మనీ! స్వాగతము”** అని యాతడు మధురాక్షరముల పల్కినాడు.

సంకల్పమాత్రజాతాభ్యాం కరాభ్యాం కుసుమాజ్ఞలిమ్

మన్యామాశు తదైవాదాన్మేఘా హేమమివోత్కరమ్.

5

ఇదమానమమిత్యుక్త్వా నవం కల్పతరుచ్ఛదమ్

ఉపాసితపతి ర్యక్తభృత్యే వాయుసనాయకే.

భుక్తుజ్ఞ ఉక్తతే స్వీయకలాపక్షేషు షషీషు

ఉపవిష్టం యునిం దృష్ట్వా స్వాసనోన్ముఖదృష్టిషు.

7

సమన్తాత్కవచ్ఛదేన భుక్తుజ్ఞేన సమం తతః

తస్మిన్కల్పలతాపుష్పో హ్యుపవిష్టోఽహమానసః.

8

అర్ఘ్యపాద్యాది సంపాద్య భుక్తుజ్ఞస్తుష్టమానసః

మామువాచ మహాతేజః సాహృదాన్మధురాక్షరమ్.

9

సంకల్పమృతజనితములగు కకముల నాకు, నీలమేఘము తుమరమును వర్షించునట్లు, పుష్పింజలి జొనగను. తరువార నాలకు తరుపల్లవాసమును ఒసగి, గ్రహింపను నెను. అప్పుడు గాయ సము లన్నియు గౌరవార్థమై లేచి, వాటి పక్షకాంతులు ప్రసరింపజొచ్చెడు; అవి నేను మాత్రమందు టను నిరీక్షించుచుండెను అప్పుడు నేను, భుకుండును, తత్పూచమలును ఒకేతడవ పుత్రతాపుంజ మయమగు ఆననముల గ్రహించితిమి. అర్హ్యపాద్యముల క్షీతినిగూర్చి, మహావేదస్వీయగు భుకుండు డిట్లు స్నేహమున చుధురాక్షముల బల్కదొడగను.

భుశుణ్ణ ఉవాచ :-

- అవలో భగవతాఽస్మాకం ప్రసాదో దర్శితశ్చిరాత్
దర్శనామృతసేకేన యత్ప్రిక్తాః సద్ద్రిమా వయమ్. 10
- మత్పుణ్యచిరసంభారప్రేరితేన త్వయాధునా
మునే మాన్వైకమాన్యేన కుతశ్చాగమసం కృతమ్. 11
- కచ్చిదస్మిన్మహామోహే చిరం విహరతస్తవ
అఖణ్డితేన సమతా సితా చేతసి పావనే. 12
- కిమర్థమద్యాగమనక్లేశేనాత్మా కదరితః
వచనశ్రవణోత్కానామాజ్ఞాం నో వక్తుమర్హసి. 13
- త్వత్పాదవర్షనాదేవ సర్వం జ్ఞాతు మయా మునే
త్వదాగమసపుణ్యేన వయమామౌజితాప్తయా. 14
- చిరంజీవితచర్పాభిర్వయం వః స్మృతిమాగతాః
తేనీదమాన్పదం పాదైస్త్యం పవిత్రితవానయమ్. 15
- జ్ఞాతత్వదాగమోఽవ్యేచం త్వం పృచ్ఛామిహా యన్మునే
భవవాక్యామృతాస్వాదవాఞ్ఛితం ప్రవిజృమ్భతే. 16
- ఇత్యుక్త వానసో హతీ భుశుణ్ణశ్చిరజీవితః
త్రికాలామలసూవేదీ తదప్రోక్తమిదం మయా. 17

భుకుండుడు:-భగవంతుడా! మీరు నేటికే మమ్ము మీ దర్శనామృత సేవనమున ధన్యుల నొనర్చితిరి. అత్యంతమానసియులగు మీరు, నా జన్మజన్మార్థితప్రత్యుపలమై, ఎటువంటి అరుదెందు చున్నార? మహామోహమయమగు ఈ జగత్తున పరిభ్రమించుచున్నను మీ పరిత్యక్తపదయువన సమత్వ మఖండితభావమున వెలయుచున్నదికదా! మీరింత కష్టమును వహించి నేడిటకేల అరుదెంచి తిరి? మేము విన నుత్సహించుచున్నాము - చెప్పుడు. మునీ! మీ చరణసందర్శనముననే నేనం తయు గ్రహించితిని, మీ కుభాగమనమున నేడు మేము ధన్యుల మైతిమి. చిరంజీవి - ప్రసంగమున మేము మీ స్మృతిపథమున బడితిమి; మీ పవిత్రపాద స్పర్శనలన మేము పుణ్యమును సంపాదించితిమి. గ్రహించియున్నను, మీ వాగమృతపానవాంఛను దీర్చుకొనఁజ్జిల్లుదుగుచుంటిని. ఇట్లు త్రికాలవేది యును, చిరంజీవియును వగు భుకుండునిచే బ్రక్తింపబడి, నే నప్పు డిట్లు నుడిచితిని.

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ : —

- విహంగమ మహారాజ సత్యమేతత్త్వయోచ్యతే
 ద్రవ్యమభ్యాగతోఽస్త్వద్య త్వమేవ చిరజీవితమ్. 18
- అశీతలాస్త్రకరణో దిప్త్యా కుశలవాససి
 పతితోఽసి న బుద్ధాత్మా భీషణాం భవవాగురామ్. 19
- తదేతం సంశయం చిన్తి భగవత్సమ సత్యతః
 కస్మిన్ములే భవాభాతోఽజ్ఞాతజ్ఞేయః కథం భవాన్. 20
- కియదాయశ్చ తే సాధో వృత్తం స్మరసి కించ వా
 కేనాయం వా నివాసస్తే నిర్దిష్టో దీర దర్శనః. 21

శ్రీవాసిష్ఠుడు:— విహంగేంద్రా! యథార్థమునే వరించితివి. నేడు మేము నిన్నుజూడ అరుదెం దితిమి. నీ వాత్మతత్త్వమును గ్రహించి, శీతలాంతకరణమున వశలతను బొంది, భయంకరములగు భవ వాగులల జిక్కుకొనకున్నావు. భగవంతుడవగు భువండుడా! నీ కులమెద్ది? నీవెటు జన్మించితివి? ఆత్మజ్ఞానమును ఎట్లు బడపితివి? ఈ విషయముల వాస్తవముగ వర్ణించి, వా సంశయముల దూరీకరిం పును. మీ ఆయువెంత? సాధా! జరిగిన విషయములన్నియు గుర్తున్నవా? ఇటు వాసమొనర్చు ఎవరు చెప్పియుండిరి? వాకు దెలియజెప్పుము.

భుశుణ్ణ ఉవాచ :—

- యత్ప్రృచ్ఛసి మునే సర్వం తదిదం వర్జయామ్యహమ్
 అనుద్వేగితయా యత్నాత్కథా శ్రాన్యా మహాత్మనా. 22

భుశుండుడు:—మునీ! నీ వడిగినదంతయు జెప్పుచున్నాను. మహాత్మా! ఆ ద్వేగమును వీడి యత్నముతో (సావధానపడవై) వినుము.

- యుష్మద్విధాస్త్రైభువనప్రభుపూజ్యహుషా
 ఆకర్ణయస్తి యముచారధియో మహాస్త్రః,
 తేనాశుభం ప్రకథితేన వినాశమేతి
 మేఘాప్రదేన విధ వేన యథార్కతాళః.

- ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీమే దేవదూతోక్తే
 మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే భుశుణ్ణోపాఖ్యానే
 వసిష్ఠభుశుణ్ణసమాయోగోనాను షోడశః సర్గః || 16 ||

మహాకృపిండు (తిలోకపూజ్యులును నగు మీ వంటివారు వివశోదదానిని జెప్పిన, మేఘా దయమున కూర్మకావము నశించునట్లు, అశుభములన్నియు వినవచ్చుమై పోవును.

ఇది వాసిష్ఠతాత్పర్యవ్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున భుశుండుోపాఖ్యానమున
 వసిష్ఠభుశుండుసమాయోగమును

షోడశ సర్గము || 16 ||

స పదతః సర్గః.

[ఉపసర్గ భుశుణ్డోఽత్ర శీతమృతోచితైర్జ్ఞానః

పుష్కరం విస్తరాద్వత్తం ప్రకృత ఇతి కథ్యతే.

శీతమృతోచిత గుణములచే నిర్ణయమైన భుశుండుడు, మనుగబడిన అర్థమును విస్తారముగ

కవింప నుద్ఘోషించుట.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

అథ రామ భుశుణ్డోఽసౌ న ప్రహృష్టో న వక్రధీః

సర్వాజ్ఞనుస్థః శ్యామః ప్రావృషీవ పయోధరః.

1

స్థిగ్గగమ్భీరవచనః స్మితపూర్వభిభాషణః

కరసబిల్వఫలవత్ప్రతోలితజగత్ప్రయః.

2

తృణవద్దృష్టసకలః ప్రమేయకృతసంస్మృతిః

లోకాజవం జవీభావే దృష్టజ్ఞానపరావరః.

3

ధీరసీరమహాకారో విశ్రాంతి గతమన్దరః

పరిపూర్ణమనాః శుద్ధః క్షీరాఞ్ణవ ఇవాగతః.

4

పరివిశ్రాంతః శాంతః పరమానందఘూర్ణితః

అవిర్యావతిరోభావతేజః సంసారజన్మనామ్.

సరభ సవదవాభిరామయాజః

ప్రియమధురోచిత గానహృద్వవాక్యః

స్వయమివ నవమూళితః శరీరం

సకల భయాపహరం ప్రహరయి క్తః.

ఇదమచలగిరా సమాహ శుద్ధ

మచ్యుతమనుజ్ఞిత సంభ్రమక్రమేణ

కథంబుతుమఖలం నిజం స్వరూపం

మధుపమివ స్తనితేన ముగ్ధమేఘః.

7

ఇత్యాచే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవశూతోక్తే మోక్షోపా

యేషు నిర్వాణప్రకరణే భుశుణ్డోపాఖ్యానే భుశుణ్డస్వరూపవర్ణనం నామ

స పదతః సర్గః || 27 ||

శ్రీతసిష్ఠః—రామా ! ఆనందకరము ఇర్ష్యమేఘశ్యామడును, సర్వాంగసుందరుడును, సరళ బుద్ధియును, నిర్గుణుడును, స్థిగ్గగంభీరవచస్కుడును, చిఱునవ్వుతోగూడి పలుకువాడును, జగత్తుల కరతలామలకమువలె గ్రహించినవాడును, భోగములనన్నిటిని తృణమువలె పరిత్యజించినవాడును, సాసారము, జన్మలయొక్క రహస్యమును గ్రహించినవాడును, పరావరదర్శియును, ధీమతును, స్థిర

సంస్థితృతజగజ్జాతస్వవ్యాపారసత్తతసః

యవృచ్ఛయా కరస్త్వన్తో యస్యాసురపురక్షయః.

13

కర్మసంకల్పదగుటవలన అతడు చింతామూత్రమున నే జగత్తులకు కళ్యాణమొనగూర్చి, క్షా
నముడైయుండును; విలాసముగ చెయ్యి డాటినమూత్రమున నే త్రిపురములు భస్మమొనరించుచుండును.

ఏత్కాగ్రమూర్తయః స్నేహరాగద్వేషవివర్జితాః

స్వశనా యస్య తే తైలాః సరసా అపి నీరవాః.

14

స్నేహరాగద్వేషవివర్జితమై, అశనపిపాసాద్యతీతును అతని ధ్యానమూర్తిని, మృత్తుకో
యక్షములగు పర్యతములు దోపింపజేయుచుండును.

శిరఃఖుర్యాః ఖురకర్యాః కరదన్తముఖోదర్యాః

ఋక్షోష్ఠాః జాహివక్త్రాశ్చ ప్రథమా యస్య లాలకాః.

15

అతని పరివారముగు మాతృగణముల శిరములత్యంత నిశితములు; వారి హస్తములు విచిత్ర
శిల్పనిర్వహణానుభవములు. వారి దంతముల కసాధారణ భక్షణ సామర్థ్యమున్నది. భల్లూక,
ఉష్ఠి, అజ, సర్పముఖములతో వారు శోభిల్లుచున్నారు.

తస్య నేత్రత్రయోద్భాసితదనస్యామలప్రభాః

యథాగణాన్తైవాన్యః పరివారో హి మాతరః

16

■ వారుని చదవము త్రినేత్రములతో నొప్పుయచు, క్యామలప్రభల నీనుచున్నవి. పృథ
భగణము, మాతృమండలము అతని పరివారము.

సృత్యన్తి మాతరస్తస్య పురో భూతగణాంతాః

చతుర్దశేవిధానస్తభూతజాతైకభోజనాః.

17

చతుర్దశభువనములందున్న అనంతప్రాణకోటిని భుజించుచు, పురోవర్తులగు భూతగణము
లచే వందితులై వారు సృత్యమొనర్చుచుందురు.

ఖరోష్ఠాకారవదనాః క్తమేదోవసాసవాః

దిగన్తరవిహారిణ్యః శరీరావయవస్రజః.

18

ఖరోష్ఠాకారవదనము, రిక్తమేదోవసరూపముగు అసవపానశరీరము, దిగంతవిహారిణులునుగు
నారి శరీరముల కరహస్తపాదాదులే మాలలగ వెలయుచున్నవి.

వసన్తగిరికూటేషు వ్యోమ్ని లోకాన్తరేషు చ

అవలేషు శ్మశానేషు శరీరేషు చ దేహీనామ్.

19

గిరికూటముల, ఆకాశమున, లోకాంతరముల, గర్భముల, శ్మశానముల, ప్రాణిశరీరముల
వారు వసించుచుందురు.

జయా చ విజయా వైవ జయస్తీ చాపరాజితా

సిద్ధా రక్తాలముబ్బనా చ ఉత్పలా చేతి దేవతాః.

20

■ వారుని ఆలయమున, జయ, విజయ, జయంతి, అపరాజిత, సిద్ధా, రక్త, అలబుంస,
ఉత్పల ■ అష్టమాతృకలు నివసించుచుందురు.

సర్వాసామేవ మాతృణామస్తావేతాస్తు నాయికాః
అసామరుగతాప్రవ్యాస్తాసామరుగతాః కరాః.

21

మాతృదేవతలందఱికిని వీరే నాయికలు; తక్కినవారందఱును వీరినే అనుసరించియున్నారు;
వారి ననుసరించి చుటికొందఱున్నారు. వీరి సంఖ్య అసంఖ్యము.

తాసాం మధ్యే మహార్థాణాం మాతృణాం మునినాయక
అలమ్బునేతి విఖ్యాతా మాతా మానవ విద్యతే.

22

మనీ! పంచపూజ్యులగు ఈ మాతృదేవులందఱిలోను అలంబనమును మాననీయ ప్రసి
ద్ధయై యొప్పుచుండును.

వజ్రాసీతుణ్ణాశ్చణ్ణాఖ్య ఇన్ద్రానీలాచలోవమః

తస్యాస్తు వాహనం కాకో వైష్ణవ్యా గరుడో యథా.

23

ఆపెత్త వజ్రమునుజోలు తుండము (మహర్షి) గలదియు, ఇంద్రునిలమును బోలునదియును
నగు వాయునుమొకటి, వైష్ణవి (అశ్వీ)కి గరుడునివలె వాహనమైయున్నది; దాని పేరు చండుడు.

ఇత్యైషేత్యర్థయుక్తాస్తా మాతరో రౌద్రచేష్టితాః

కదాచిన్మూలితా వ్యోమ్ని సర్వాః కేనాపి హేతునా.

24

ఒకానొకప్పుడు, రుద్రచేష్టితలును, అత్యైత్యయంతలునును ■ మాతృదేవతలందఱును,
ఏదోయొక కారణమున అకాలమునఁ గలిసికొనిరి.

ఉత్సవం పరమం చక్రంః పరమార్థప్రకాశకమ్

వామస్తోతోగతా ఏతాస్తుమ్భరుం రుద్రమాశ్రితాః.

25

వారు వామభాగమునన్న తుంబురుడను రుద్రు నాశ్రయించి, పరమార్థప్రకాశకరమగు
ఉత్సవముకదానిని సలిపిరి.

పూజయిత్వా జగత్పూజ్యో దేవో తుమ్భురుభైరవో

విచిత్రార్థాః కథాశ్చక్రుర్మదిరామదతోషితాః.

26

వారు జగత్పూజ్యుడగు తుంబురుభైరవుల పూజించి, మదిరామదతోషితలై, విచిత్ర
ముగ ఇట్లు ప్రసంగింపవాడనిరి.

అథేయమాయయా తాసాం కథావసరతః కథా

అస్మాన్మమాపతిరేవః కిం పశ్యేత్సవహేలయా.

27

సంభాషణలో, వారు ఉమాపతి తమ్ము చుట్కొనగా యామిచుండునా యను మాటవచ్చెను.

ప్రభావం దర్శయామోఽస్య పునర్నాస్మాంస్తస్యసా యథా

దృష్టమాత్రమహాశక్తిః కరిష్యేత్సవధీరామ్.

28

అతనికి, మనమన శక్తుల ఆపుదము; మన పరాక్రమమును గాంచి ఇక మఱియును
అతడు మనల నిరసింపను.

ఇతి నిశ్చిత్త తా దేవ్యో వివర్ణవదనాజ్ఞికామ్
ఉమామేవ వశీకృత్య ప్రోక్షయామానురాద్యతాః.

20

■ కేవల చిత్తు నిశ్చయించుకొని, వారు చంద్రబలమున దుద్రోశియగు ఉమయుక్త-
జడనమును ఇతరాంగములను వివర్ణ మొనర్పిరి.

మాయయావహృతాం భర్తృజ్ఞాద్రజ్జముపాగతామ్
తామాలాలకచాం దేవ్యః శేపురోదనతాం గతామ్.

21

వాగు, మాయాబలమున ఆలోలమంతలయగు ఉమను శివుని ఆర్ధాంగమునుండి ఆవహరించి,
తమచందలమునకు గొనివచ్చి, అనపేశనకొఱివగుగాక, పరిహాసమున కాయమునట్లు తోపజేసి,
అభికాపబలమున వారాపెను భక్త్యముగ నొనర్పిరి.

పార్వతీప్రేక్షణాదినే తస్మిన్ ప్రత మహాత్మనః
భభూవ తాసాం సర్వాసాం నృత్యగేయమనోహరః.

31

ఇల్లాదిసమున వారు పార్వతిని భక్త్యముగ నొనర్పిన, నృత్యగీతమనోహరమైన ఉత్స-
వమును సల్పిరి.

అత్యోననమనుద్దామరవమేవామ్భరం బభౌ
దీర్ఘావయవవిక్షేపవికాసిజఘనోదరాః.

32

పరిచండమగు అనందభస్మలతో ఆకాశము నిండిపోయెను. వారు మాస్తాది అవయవముల
బాపుచు, జరచుచు అనందమును ప్రకటింపసాగిరి.

అన్య జహసురుద్దామతాల త్వేడాఘనారవమ్
లసదజవికారం చ ధ్వనత్సగిరికావనాః.

33

వాడు చప్పట్లు చరచుచు, సింహవాదమొనర్చుచు, మేఘములు గర్జించునట్లు నవ్వసాగిరి;
వారి అనందభస్మలతో కొండ గుహలు పగిలి భస్మల సేనసాగెను.

అన్య జగుర్ధ్వనచ్చైలగృహమాపానతోషితాః
వారీవ రవవద్రజ్జజగన్మృణాలకోటరే.

34

కొండలు మరూపానమొనర్చి, అనందభస్మల తైల - గృహముల భస్మింపజేయసాగిరి; ఆ
భస్మలు చంద్రోదయమునందలి సాగర ఘోషవలెనుండెను.

అన్యః పానం పపుః పృష్ఠచర్చితాజ్జశిరఃఖురమ్
రీలాఘురఘురారావరణదాకాశకోటరే.

35

వాడు చందనాదుల సతంకరించుకొని గుటకలు చేయుచు, మరూపాన మొనర్చసాగిరి.
వారి రీలాభస్మలతో ఆకాశము నిలిడమైపోయెను.

పపురుదగురభోచ్చైః సత్వరా జగ్గురూచ
ర్జహసురపురవశాఘః పేతురుచ్చైర్వవల్లుః
నన్మతురనిశమాదుః స్వాదు మాంసంచ దేవ్య
ప్రీభవనమపవృత్తం చక్రురున్నతవృత్తాః.

36

ఇత్యాశే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాశ్చ మోక్షోపా
యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే భుశుండ్లోపాఖ్యానే మాతృవ్యవహారవర్ణనం
నామాష్టాదశః సర్గః || 18 ||

ఉన్నతృప్తలగు ఆ మాతృదేవతలు హాస్య, నృత్య, పాన, భోజనములనొనర్చుచు, ఒకరి
నొకరు మంత్రోక్తరు ఆచారము నిడికొనుచు, త్రోగుకొనుచు, పట్టుకొనుచు, విచ్చలవిడిగ సంవరించు
చు, లోకమునందలి శిష్టచారమునే తారుమారొనర్చిరి.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
భుశుండ్లోపాఖ్యానమున మాతృవ్యవహారవర్ణనమును
అష్టాదశ సర్గము || 18 ||

ఏకో న వింశః సర్గః

[బ్రాహ్మి హంస్యాం చక్షుర్యోగైర్వైజృంభ భ్రాత్మభిః సహ
బ్రాహ్మ్యైః పృథాదాజ్ఞానాప్తిః పితృః స్థానాప్తిరుచ్యతే.

[బ్రాహ్మిహంసయొక్కయు, చండయను కాకియొక్కయు సంయోగముచే సహోదరు
లతోపాడ భుశుండుని జన్మము, బ్రాహ్మియొక్క పృథావముచే జ్ఞానపాప్తి పీ, పితృస్థానమున కను
బెంచుట.]

భుశుండ్ల ఉవాచ :—

ఇత్యుత్సవే వర్తమానే తాసాం వాహస్త ఉత్తమాః
తథైవ మత్రా జహనుర్నృపుతః పపురవ్యసృక్.

భుశుండుడు:— ఇట్లు, వారుత్సవోత్సవతలయందు, ఉత్తమములగు వారి వాహనములు
గూడ, రక్తపానమునర్చి, నృత్యమొనర్చుచు గను.

తలైశ్చ తాసహస్త్వతాః కాశ్చిన్ననృతురమృతే
రథహంస్యః సితా బ్రాహ్మ్యైః కాకశ్చాలమ్బుసారథః.

అట, బ్రహ్మనాహనమగు హంసీయును, అలంబనావాహనమగు చండుడును, పానో
న్నతమలై నృత్యమొనర్చుచు గను.

సృత్యస్త్రీనాం చ హంసీనాం పిబస్త్రీనామథానవమ్
తతే చాభిరటానాం తు రతిః సమ్యగజాయత.

ఇట్లుభిరటమున పానమొనర్చి, నృత్యమొనర్చు అహంసలకు మరలేచ్చ కలిగెను.

సంజాతరతయో మత్రాః సర్వా హంస్యః క్రమేణ తాః
రేమిరే సహ కాకేనావ్యథ మత్తాస్తదా కిల.

కామోన్నతమలగు ఆ హంసలు క్రమముగా నన్నియు అన్యయొనియిగు వాయసమహో
మరతమొనర్చుట.

మరతమొనర్చుట.

సప్తానాం కులహంసీనాం దయితో వాయస స్వసా
క్రమేణారమతైకత్ర యావదన్యోన్యమీప్సితమ్.

5

■ వాయసము హంసల ఏడింటియొక్క భర్తయై, వారి ఇచ్ఛానుసారము క్రిడించెను.

అథ తా గర్భధారిణ్యో బభూవురతితోషితాః

దేవ్యశ్చ కృతస్మత్యాస్తాః సుప్రశాంతమథాయయుః.

■ అనంతరము రమణముఖ - తోషితములగు ■ హంసలన్నియును గర్భమును చాల్చెను;

తేవులు స్మృత్యోత్సరముల ముగించి ప్రశాంతచిత్తరైరి.

దదురోదనతాం యాతామీశ్వరాయ ప్రియాముమామ్

భోజనాయ మహామాయాం దేవ్యస్తాః శూలపాణాయే.

7

■ మహామాయారూపిణులగు ■ దేవులు, ప్రియతమయుగు ఉను వాహరముగ శూలపాణి

కర్పించిరి.

ప్రియా మే భోజనే దత్తేత్యేవం చ శశి శేఖరః

బుద్ధ్యా బభూవ రుషితో యదా మాతృగణం ప్రతి.

తదా తాస్తాం సముత్పాద్య స్వాక్షాదానేన వై పునః

దదుర్భూయో వివాహేన పార్వతీమిన్దుమాలయే.

9

శశి శేఖరుడు (ప్రియపత్నియే ఆహారముగ వర్షింపబడినదని గ్రహించి, (క్రోధింప, మాతృ గణము మరల తమ అంగములనుండి ఉమను సృష్టించి, ఇందుమేలికి వివాహమొనర్పిరి.

తతో దేవ్యో హరశ్చైవ పరివారస్తథైతయోః

సర్వే సంతృప్తమనసః స్వాం స్వాముపయయ్యుర్దిశమ్.

10

తరువాత శివుడు, పార్వతి, తక్కుగాగల పరివారమంతయు సంతోషింప, వారందఱును తమ తమ సెలవులకు జనిరి.

అస్తర్వతోష్ఠ్య బభూవుస్తాబ్రాహ్మణ్య హంసోఽన్య మునీశ్వర

వృత్తానం కథమాయాసుర్బ్రాహ్మ్య దేవ్యా యథాస్థితమ్.

11

■ మునీశ్వరా! (బ్రహ్మజహంసలు గర్భితులై నిడకటిగి జరిగిన బ్రహ్మణి కృతాంతము సంతటిని ఉన్నదున్నట్లు వివరించెను,

బ్రాహ్మణ్యవాచః :-

హే వత్స్యః సాంప్రతం వత్సవతోఽమే రథకర్మణి

న సమర్థా భవన్త్యో హి సైవరం చరత సాంప్రతమ్.

■

(బ్రాహ్మి:—వత్సలారా! మీరు గర్భవతులై, తొందరగ చనకాలమున్నారు. మీరిప్పుడు

స్వచ్ఛందముగ విహరింపుడు. నా రథమును లాగనక్కరలేదు.

ఇతి గర్భాలసా హంసీరుక్త్యా దేవి దయావరా

నిర్వికల్పసమాధానే బ్రాహ్మణ తస్మా యథానుభవమ్.

13

ఇట్లాపె గర్భాలనలగు హంసలతో దయాపరివరము పల్కి విక్రమవనమాధియంగు ప్రతే
కించి, యథానుభవముగనుండెను.

అజనాభిసరోజా వై రిచ్చకమలాకలే

గర్భాలసా విచేకుస్తా రాజహంసో మునీశ్వర. 14

మునీశ్వరా! గర్భాలనలగు ఆ హంసలు, విష్ణుని నాభిదేశముననున్న, బ్రహ్మ - కమలా
కరమున విహరింపసాగెను.

ఏవం విపక్వగర్భస్తా నాభీకమలపల్లవే

సునతేస్య మృదూన్యజ్ఞాన్యశ్చ పల్లవ ఇవాఙ్మురాన్. 15

ఇట్లుచన, వాటిగర్భములు పూర్ణమన, లత అంకురముల నెలువరించునట్లు, వాడు విష్ణుని
నాభీకమల - పల్లవమున కొమలములగు అండముల బ్రసవించిరి.

తాని కాలం సమాసాద్య తతోఽజ్ఞా స్వేకవింశతిః

గర్భాక్రాంత్యా ద్వీధా జగ్ముర్భ్రహ్మజ్ఞానీవ సారవత్. 16

ఆ యండములు ఇలువదియొక్కటి యుండెను; అవి పరిపక్వదశనంది, బ్రహ్మాండమువలె,
రెండుగా చిట్టిపోయెను.

అణ్డేభ్యస్తేభ్య ఏవం హి జాతా వయమిమే మునే

భ్రాతరశ్చడ్డతసయా వాయసా ఏకవింశతిః. 17

మునీ! చండకవయలనుగ, ఇలువదియొక్క వాయసములమైన, మేము ఆ యండముల
నుద్భవించితిమి.

తే సంజాతా గతా వృద్ధి తస్మిన్మలపల్లవే

సంజాతపక్షాః సంపన్నా గగనోద్దయనే క్షమాః. 18

మేమా నాభీకమలముననే పెరుగజొచ్చితిమి; కొంతకాలమునకు రెక్కలురాగా మే
మెగుల నేర్చుకొంటిమి.

మాతృభిః సహ హంసీభిర్భ్రాహ్మీభ్య భగవతీ తతః

చిరమారాధితా సమ్యక్సమాధివిరతా సతీ. 19

భగవతీయగు బ్రాహ్మి, మానలనను, తల్లులవలనను ఆరాధింపబడి, సమాధినుండి
విరతమయ్యెను.

ప్రసాదపరయా కాలే భగవత్యా తతః స్వయమ్

తథాక్లానుగృహీతా స్నో యేన ముక్తా వయం స్థితాః. 20

సమాధినుండి సద్యోవిరతయగు ఆపెరలన మేమనుగ్రహింపబడి, ముక్తినందితిమి.

సంతాన్తమనసః శాస్త్రా పరాన్తే భ్యానసంస్థితే

తిష్ఠామ ఇతి నిశ్చిత్త సితుః పార్శ్వే వయం గతాః. 21

పిదప, మేము శాంతమనస్కులమై భ్యానమొనర్చు నిశ్చయించుకొని, పిర్మసహజమైన
కఠిగితిమి.

అలిజితాస్తతః పిత్రా పూజితాలమ్బుసా వయమ్
తథా దృష్ట్యాః ప్రసాదేన సంసితాస్తత్ర సంయతాః.

22

మమ్ములగాంచి, పితృదేవుడు అలింగనమొనర్చుకొనెను; పితృ మే మలంబున నర్పించితిమి.
అసే మాపై ప్రసన్నవీక్షణముల నిగుడప, మేము మట వినయముతో నిలబడితిమి.

చణ్డ ఉవాచ :—

పుత్రాః కచ్చిదవర్త్యస్తవాసనాతన్తుగుణితాత్
భవన్తో నిర్గతా నూనమస్మాత్సంసారజాలకాత్.
నో చేద్యయం భగవతీం తదీమాం భృత్యవత్సలామ్
ప్రార్థయామో యథా యాయం భవథ జ్ఞానపారగాః.

23

24

చండుడు :—పుత్రులారా! అంతులేని వాసలను తంతువులతో నిర్మితమైన సంసారమును
తలవండి మీరు వెలువడితిరా? లేకున్న, భృత్యవత్సలయగు ఈ దేవిని, మీకు జ్ఞానమును ప్రసాదించ
ప్రార్థింతును.

కాకా ఉవాచ :—

తాత జ్ఞాతమలం జ్ఞేయం బ్రాహ్మ్యదేవ్యాః ప్రసాదతః
కిం త్వేకా నన్తితేః సానమభివాఞ్ఞామ ఉత్తమమ్.

25

వాయసములు :—తండ్రి! తెలిసికొనవలసిన తత్త్వమును బ్రాహ్మ్యదేవికడనుండి, తెలిసి
కొంటిమి; కాని, ఏకాంతముననుండ తగు స్థానమును అభిలషించుచున్నాము.

చణ్డ ఉవాచ :—

సర్వరత్నగణాధారః సమస్తసురసంక్రయః
అస్తి హ్యేవ మహాత్మేధో మేరుర్నామ మహీధరః.

26

చండుడు :—సర్వరత్నములకు ఆకరమును, సమస్త దేవతలకు నెలవైనదియును, గొప్ప
శిఖరములు గలదియునునగు మేరువను పర్వతమొకటి యున్నది.

లనచ్చన్ద్రార్కదీపస్య భూతవృద్ధకలత్రిణః
బ్రహ్మణ్డమణ్డపస్యాస్తస్తమ్భః కకకనిర్మితః.

27

సూర్యచంద్రులకు దీపములు గల్గి, పౌణి సమాములను పరివారముతో నొప్పు బ్రహ్మణ్డ-
మండపమునకయ్యది, రత్న స్తంభమున తనరాచున్నది.

సౌవర్ణచన్ద్రాపితాథ్యో రతాఢ్యశిఖరాబ్జులిః
ధ్వనద్వీపాభివలయో భువేవోన్నమితో భుజః.

28

అయ్యది సువర్ణచంద్రునివలె తోచు పీఠముతోగూడి, నసుంధరయొక్క ఉన్నమిత (శేవ
నెత్తబడిన) బాహువా యనిపించుచుండును; కాని రత్నచంద్రశిఖరములే అంగుళులవలె తోచుచు,
చతుస్సముద్రవలయములను, చాటునున్న ద్వీపవలయములను, ఆ యంగుళుల కణ్వలతోయన
నొప్పుచుండును.

వృతః కుల్యాద్విసామస్తైర్జముష్టిపాసకే సితః
రాజా చంద్రార్కసయనే భ్రమయశ్చైలసంసరి.

29

అయ్యది కుల - పక్షతములను సామంతరాజులచే పరివేష్టించబడి, జంబూద్వీప - సింహాసనమును నడిపించియున్నది; అది చంద్రార్కసయనముల ద్రిప్పుడు, రాజున నొప్పొరుచున్నది.

తారాఘమాలతీమాల్యో దిగ్భై కామృరామృతః
నాగజాతిద్వయసాత్మా నాకనాయకభూషణః

30

దశదిశలను అంబరములను ధరించి, తరుసమానములను మాలతీమాలచే భూషితమై, గజములకును సర్పములకును గృహమై, దేవతలను శ్రేష్ఠభూషణముల ధరించి, అది యొప్పొరుచున్నది.

దిగ్భానాభిరభిణో రమ్యాభిః పురభూషణైః
సమ నిస్సర్పిభిః శీతైర్ద్విజితో ఘనచామరైః.

31

దాని ద్వాదశములను దిగంగనలు మనోహరనగరభూషణముల అలంకరించుకొని, మేఘములను గొప్ప చామరములకైకొని, శీతలములను నీటితుంపురుల జ్ఞులు, వీచుచున్నాడు.

షోడశాస్య సహస్రాణి యోజనానామధః షీతౌ
సితాః పాదాః ప్రపూజ్యస్తే నాగాసురమహారైః

32

నాగ, అసుర, మహానగములచే ప్రపూజితమగు దాని పాదములు, షోడశసహస్రయోజన దూరము పాతాళమున వ్యాపించియున్నవి.

అశీతిశ్చ సహస్రాణి దేహలోఽస్యాశ్శేన్దులోచనః
పూజ్యతే నాకసదనే సురగన్ధర్వకిష్టరైః.

33

సుర, గంధర్వ, కిష్టర ప్రపూజితమును, మార్కవంద్రనేత్రద్వయయుతమునగు దాని శిరము యెనచైవేల యోజనములవలకు పద్గమున వ్యాప్తమైయున్నది.

చతుర్దశవిధాశ్వేనం గృహసమివ బాసవాః
ఉపబీవన్తి భూతాని మిథో దృవపురాస్పదమ్.

34

(బహ్మీరులు, దేవీరులు, రాజులు, దేవతలు, పితరులు, గంధర్వులు, కిష్టరులు, అప్పరగులు, విద్యాధరులు, యక్షులు, రాక్షసులు, ప్రమథులు, సహస్యులు, నాగులు, అను చతుర్దశవిధ ప్రాణులు, ఒకరి కొక రగులించుకొని గృహస్థు నాశ్రయించుకొని బండుగులవలె నివసించుచున్నారు.

అస్య తీర్థశాసదిగ్భాగే పద్మరాగమయం బృహత్
విద్యతే శృజమహో దివాకర ఇవోదితః.

35

దీని ఈశాన దిగ్భాగమున, బాలమాయనివలెదోచు పద్మరాగమయశృంగ మొకటి యున్నది.

అస్యాస్తి దృష్టే భూతేఘవృతః కల్పతరుర్మహాః
జగతః శిఖరాదర్శ్యే ప్రతిబిమ్బమివ సితః.

36

దానిమీద, పోలుల కాకరమగు కల్పతరువొకటి, శిఖరమను అద్దమున ప్రతిఫలించు జగత్తునలె నున్నది.

తస్మాస్తి దక్షిణస్కందే శాఖా కనకపల్లవా
రత్నైస్సబకసీనేరన్ధా చంద్రబిమ్బాలసత్ఫలా. 37

దాని దక్షిణస్కందమున కనకపల్లవములతోగూడిన శాఖయొకటియున్నది. అది రత్నగుచ్ఛములతో దట్టమై, చంద్రబింబములవలె రాజిల్లు ఫలముల గల్గియున్నది.

తత్ర పూర్వం మయా నీడం కృతమానీత్సురన్యగే
దేవ్యాం ధ్యాననిష్ఠాయాం యస్మిన్కిల రమే సుతాః. 38

సుతులారా! అటు పూర్వము మణులతో పూజ్యురట్లు గూటికొకదానిని నేను నిర్మించియుంటిని. దేవి ధ్యానమగుచున్నప్పుడు నేనా గూటికటికి విశ్రమించుచుంటిని.

రత్నపుష్పదలచ్ఛన్నం రసాయనఫలాన్వితమ్
చిన్తామణిశలాకాభిర్విహితాలిన్దసంతతి. 39

ఆ కలాయము రత్న - పుష్పదళములతో గప్పుబడియున్నది; దాని బహిర్భూతము చింతామణిశలాకలతో నిర్మింపబడినది. అటు, రసాయనఫలముల నేకములున్నవి.

బుద్ధిపూర్వసమాచారైః సంపూర్ణం కాకపుత్రతైః
శీతలాభ్యన్తరం హృద్యం పూరితం కుసుమోత్పలైః. 40

అటు, విచారకర్మముగ వివారించు కాకపుత్రుల నేకులు నివసించుచున్నారు. అది, శీతలపుష్పములతో గప్పుబడి, హృదయమైయున్నది.

తద్గచ్ఛత సుతా నీడం దుర్గం నాకవతామపి
భోగం మోక్షం చ తత్ప్రసా నిర్విఘ్నమలమాప్యథ. 41

సుతులారా! మీ రా గూటికొక బొండు; అది దేశతలకుగూడ దుర్గమము. మీరటు నివసించిన భోగమోక్షముల రెంటిని నిర్విఘ్నముగ బొందగలరు.

ఇత్యుక్తాస్సాన్నితా తత్ర చుచుమ్బాభ్యాలిలిజ్జ చ
దదౌ దేవ్యా యదా నీలమస్మభ్యం చ తదామిషమ్. 42

ఇట్లు మావీర పత్ని, అలింగనచుంబవముల నొసర్చి, దేవికొఱకు గొనివచ్చిన మాంసమును మోశుండెను.

తద్భుక్త్యా చరణౌ దేవ్యాః పితృశ్చైవాభివాద్యచ
విష్వక్చాభిద్యయం తస్మాత్కానాదాలమ్బసాత్ప్లుతాః. 43

దానిని భుజించి, దేవికిని, వీరకును మ్రొక్కి, అలంబుపాదేవి వాసమగు వింధ్యకచ్ఛము నుండి వెలువడితిమి.

క్రమేణాకాశములజ్జ్వలి నిర్గత్యామ్బుదకోటరైః
పవనస్కంధమాసాద్య వద్దిత్యోమచారిణః. 44

క్రమముగ ■ వాశేపథము నధిగమించి, మేధుమండలమును దాటి, వాయుమండలము నధిగమించి, అగపశన దేవతలకు మొక్కిరియి.

పరిహృత్య దినాశీశం లోకాంతరపురం గతాః

స్వర్గములన్నియు యాతాః స్మృత్యైవ బ్రహ్మలోకం మునీశ్వరః. 45

మనీశ్వరా! మూర్ఖులందలమును దాటి స్వర్గమును, అగపాశన నీడి బ్రహ్మలోకమున కరిగితిమి.

ప్రణామపూర్వం తత్రైతద్యభావ త్రస్మిత్సర్వదః

మూత్రేచ భగవత్ప్రేచ బ్రాహ్మే చాశు నివేదితమ్. 46

మాతలకును, బ్రాహ్మికిని మొక్కి, తండ్రిపల్కులను అన్నిటిని నివేదించితిమి.

తాభ్యాం సన్నేహమాలిజ్య గచ్ఛతేత్యాశ్చ మైథియాః

వయం కృతనమస్కారా బ్రహ్మలోకాద్వినిర్గతాః. 47

వారికడ స్నేహసమాధిగనమును విడిచి, 'మైథియ' అని అక్షాపించుచుడి, సమస్తాని మొనర్చి, బ్రహ్మలోకమునుండి వెలువడితిమి.

ఉలజ్య లోకపాలానాం పుత్రే ప్రవనభాస్వరాః

అకాశగమినో లోలాః పవనస్కనచారిణాః. 48

ఇమం కల్పతతం ప్రాప్య నిజం నీడం ప్రవిశ్య చ

దురస్థ బాధాస్తిమామో మునే మానవునసీతాః. 49

మనీ! నూర్యునివలె పరీక్షించు లోకపాలకుల పురములదాటి, వాతస్కంధము నధిరోపించి, అకాశపథమునంటి, ఈ కల్పతవపునజేరి, గూటప్రవేశించి, నిర్విఘ్నముగ మానవున వాక్రియించియుంటిమి.

జాతౌ యథా వయమిమే సితేమాగతాశ్చ

సంప్రాప్య బోధముపశాంతధియో యథావత్

ఏతత్తదు కమవిషఖిల్లాములం మయా తే

శేషేణ మాం సమనుశాధి మహానుభావ. 50

ఇత్యాదీ శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతౌక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే భుశుణ్డోపాఖ్యానే ఆలయలాభో నాను ఏకోనవింశతితమః సర్గః || 19 ||

మహానుభావా! మేమెట్లు పుట్టినది, పెరిగినది, క్షానమును బొంది ఎట్లు ఉపశాంతమగు స్కూలమైనది, మీ కున్నదున్నట్లు తెప్పిరిని; మిగిలినది మాడ తెప్ప వాళ్ళావించిన తెప్పెదను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున

భుశుణ్డోపాఖ్యానమున ఆలయలాభమున

ఏకోనవింశతితమ సర్గము || 19 ||

వింశతీః సర్గః.

[ప్రతికల్పం జగత్సవ్యం భౌత్యాణాం నిధనం తథా
పరియోగే భుక్తుర్జ్యోతిః స్వచిత్తస్వయముక్తవాన్.

[ప్రతికల్పమునను జగత్తుయొక్క సామ్యము, సోదరుల మరణము, ప్రళయమందును తన
చిత్తము స్థిరముగానుండు విషయము, భుక్తుండుడు వర్ణించుట.]

భుక్తుణ్ణ ఉవాచ :—

అసీత్కించిత్పురా కల్పే జగద్వచ్చిరమౌస్థితమ్

సంనివేశేన చైతద్వదద్యాపి చ న దూరగమ్.

తదేతద్వత్తమభ్యాసాద్వర్తమానేన వర్ణితమ్

మయా మునీన్ద్రా బోధాయ ప్రాగ్జన్మసామ్యదర్శినా.

భుక్తుండుడు :— మునీంద్రా! పూర్వపూర్వకల్పములందున్నట్లే, ఇప్పుడుగూడ జగత్తు
వెలయుచున్నది. అందులన, నేను లెక్కలేనన్ని కల్పవృక్షముల మీద నివసించియున్నను, నా కలా
యమును, ఇప్పుడున్నట్లే వర్ణించుచున్నాను. ఈవర్తమానకల్పమును, పూర్వకల్పములవలెనే దర్శించు
చున్నాను.

అద్య మే ఫలితం పుణ్యైశ్చిరకాలోపసంభృతైః

నిర్విఘ్నైః మేవ పశ్యామి యద్భవంతం మునే తతః.

మునీ! మిమ్ములను నిర్విఘ్నముగ దర్శించుటగూడ, మత్పురాకృతపుణ్యఫలజముల ఫల
మేయైయున్నది.

ఇదం నీడమిమాం శాఖామహం చాయమయం ద్రుమః

అద్య సావనతాం ప్రాప్తాన్యేతాని తవ దర్శనాత్.

మీ దర్శనఫలముగ, ఈ కల్పవృక్షము, దీని శాఖ, గూడు, శేనును పవిత్రులమైతిమి.

ఇదమర్ఘ్యమిదం పాద్యం గృహీత్వా విహగార్పితమ్

నూనం సావనతాం నీత్వా శేషేణాదిశ చాశు భోజ్.

చదర్పితములగు ఈ అర్ఘ్యపాద్యాదులను స్వీకరించి, మమ్ము ఇంకకెట్లుగూడ పవిత్రుల
నొనర్చి, మిగిలిన వానినీ అజ్ఞాపింపుడు.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఇదమర్ఘ్యం చ పాద్యం చ భూయో దత్తవతి స్వయమ్

భుక్తుణ్ణవిహగే తస్మిన్నీదం రామాహముక్తవాన్.

కసిష్ఠుడు :— రామా! భుక్తుండుడట్లు పత్తి, మరలనొసగిన అర్ఘ్యపాద్యాదులను

[గ్రహించి, శేసిట్లు ప్రసించితిని,

భ్రాతరస్తే విహక్తే తాదృక్సత్వా మహాధియః

ఇహ కస్మాన్న దృశ్యస్తే త్వమేవైకో హి దృశ్యతే.

7

పక్షిరాజా ! నిన్నుబోలిన శక్తికాలును, బుద్ధిమంతులునునగు నీ సోదరీలు అగపడకున్నా
రమ్మి ? ఎక్కడతే ఏలయున్నావు ?

భుశుణ్ణ ఉవాచ :—

తిష్ఠతామిహ నః కాలో మహానతిగతో మునే

యుగానాం ప జ్జ్ఞయః యీణా దివసానామివానభు.

8

భుశుండుడు :—ఒక దానివంటి మఱొకటిగా అరుగు దినముల సమాహములవరే, అనే
కయుగములు గతించినవి; చాలకాలము గడచినది; మునీ ! అప్పుడు మేమందరము కలసి ఇటునుంటిమి.

ఏతావతాథ కాలేన సర్వ ఏవ మమానుజాః

తనూప్తృణమివ త్యక్త్వా శివే పరిణతాః పదే.

9

ఈలోపున నా అనుజులందఱు, శరీరమును తృణమువలె త్యజించి, శివపదమును బొందిరి.

దీర్ఘాయుషో మహాన్తోఽపి సన్తోఽపి బలిన్తోఽపి చ

సర్వ ఏవ నిగీర్యస్తే కాలేనాకలితాత్మనా.

10

బలవంతులును, దీర్ఘాయువులునునగు మహాత్ముల నేతులున్నను, వారి నందఱిని అలక్షిత
స్వరూపునగు కాలము మ్రంగివై చినది.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

స్కన్ధవ్రాధార్కశశిషు వహత్స్వేవిరతం జవాత్

వాతస్కన్ధాతివాతేషు కచ్చిత్రాత న ఖద్యసే.

11

శ్రీ వసిష్ఠుడు :—దావదకాచిక్కులను చంద్రబింబములను కంఠహారముగ ధరించి చెల
రేగు వాతస్కంధాచి ప్రళయవాయువుల నీవు షీడింపక ఎట్లు చెలయుచున్నాడవు ?

దగ్ధోదయాస్తశ్చైలేన్ద్రీవనవ్యూహౌ రవేః కరైః

చిరమత్యస్తమాసన్నైః కచ్చిత్రాత న ఖద్యసే.

12

ఉదయాస్తమయచేతముల* కుదయించుచు భూమండలమును సమీపించి, వనములనన్ని
టిని దహించు నూర్మకరణములు నీకు కష్టమనిపింపలేదా ?

ఇన్దోరథ కరైః శీతైః సాహాణీకృతవారిభిః

అసన్నకరకావాతైః కచ్చిత్రాత న ఖద్యసే.

13

అత్యంతశీతలములగు చంద్రుని రథ - కరణములు నీటిని గడ్డకట్టించి, మంచుగడ్డల టఱిపించు
నప్పుడు, ■ పెట్టు సహించియుండగలిగితివి ?

అజస్రమిహ విశ్రాంతైః కల్పజీమూతమణితైః

పరశుచ్చేదనీహరైః కచ్చిత్రాత న ఖద్యసే.

14

గొడ్డలి వేటుకుఁగూడ దెగని మంచుగడ్డలవచ్చును, పోయెనుమేఘ మూహము లిటు గుంపు లుగ నిలసించుచుండ, నీట కష్టమనిపించదా?

విష్మయైరగతైః తోభైరుచ్చైస్త్రసరపదస్థితః

కథం న తోభనూయాతి కల్పవృక్షోఽయమృత్యుతః.

15

జగత్తు విషమములగు తోబలచే దద్దరించుచుండ, అత్యంత ఉచ్చైశ్చయమును, ఎత్తుననున్నది యునునగు ఈ కల్పవృక్షమెట్లు నశింపకుండ నుండగలుగుచున్నది?

భుశుణ్ణ ఉవాచ:—

నిరాలమ్బస్పదా బ్రహ్మసర్వలోకావహేలితా

శుచ్ఛేయం సర్వభూతానాం సుద్యే విహగజీవికా.

16

భుశుండుడు :—బ్రహ్మజ్ఞా! నిరాలంబమును (అకాశజీవి), సర్వజనదూషితమునునగు, ఈ విహగజీవము అన్ని జీవములకంటె శుచ్ఛమైనది.

ఈదృశేషు చ భూతేషు నిర్జేషు వనేషు చ

కల్పితాసాసితిరాత్రా శూన్యే వా వ్యోమవర్తయి.

17

ఇట్టి తుచ్ఛజీవములకంటె, విధాత నిర్జనములను, శూన్యమును ■కాశమాగ్ధమును జీవి కగా కల్పించినాడు.

కథమస్యాం ప్రభో జాతౌ జాతస్య చిరజీవివః

■శాపాశేనిబద్ధస్య విహగస్య విశోకితా.

18

(ప్రభూ! ఇట్టి జాతియందు జన్మించి, ఆశాపాశనిబద్ధడనై, చిరజీవినగు నా చుఁఖము నెట్లు నర్జించును?)

వయం తు భగవన్నిత్యమాత్మసంతోషమాస్థితాః

న కదాచన నీరూపే ముహ్యమో జాతవిభ్రమైః.

19

భగవంతుడా! మేము నిత్యము ఆత్మత్వప్రీతి బొంది, నిర్విశేషవస్తువున గల్గు ఈ జన్మాది భ్రమలకు లోనుగాకున్నాము.

స్వభావమాత్రసంతుష్టాః కష్టైర్గుక్తా విచేషితైః

క్షీపామః కేవలం కాలమస్మిన్నప్రవృత్తాన్మిచాలయే.

20

బ్రహ్మజ్ఞా! మేము స్వాభావికముగు స్వస్వరూపముననే సంతుష్టులమై, నిజగృహమున కాలము గడుపుచున్నారము; కష్టచాయకములగు పోయత్నములనుండి విడిపడితిమి.

న జీవితాన్న మరణాత్కర్మదేహస్య రోధనమ్

యథాస్థితేన తిష్ఠాయస్తథైవాస్తంగతేహితాః.

21

మేము జీవించి, విహికాముష్మిక కర్మల నొనరింపగోరము; మృతించి శరీరమును ద్యుతింప గోరము. ఇప్పుడున్నట్లు, నిత్యసిద్ధనిరతిశయానందస్వరూపముననే, పూర్ణకాములమై, నివసించుచు కాలము గడుపుదుము,

అలోకతా లోకదశా దృష్టా దృష్టా నదృష్టయః
నూనం సంత్యక్తమస్మాకం మనసా చక్షులం వపుః.

మేము లోకముముక్క చివరమునందుల వసేకముగ గాంచితిమి; జగన్మిత్యాత్మనిర్ణయములగు స్వపూర్వనేక దృష్టాంతముల నెఱిగితిమి; అందులన మమనస్సు చంచలాకారమునవడి, సామ్యమును బొందినది.

అనారతనిజాలోకే నిత్యం చాపరితాపిని
కల్పగస్థోపరి సదా వేద్మి కాలకలాగతిమ్. 23

మే మి కల్పవృక్షమున, త్రితాపవిహీనముగ ఆత్మలోకముననుండి, మాత్మకుగు కాలగతిని జూచుచున్నారము.

రత్నగుచ్ఛప్రకాశాధ్యే బ్రహ్మస్కల్పలతాగృహే
ప్రాణాపానప్రవాహేణ వేద్మి తల్పముఖణితమ్. 24

బ్రహ్మజ్ఞుడా! పరమా రత్నప్రకాశమండితమై, దివ్యాత్రివిధవిహీనముగ ఈ కల్పలతా భవముననున్నను, ప్రాణాపాననాయువుల సంచారమును బట్టి, కాలగతిని గ్రహించుచున్నారము.

అవిజ్ఞాతదివారాత్రౌ హ్యస్మిన్నుచ్చైః శిలోచ్ఛయే
జానామి నిజయా బుద్ధ్యా లోకకాలక్రమసితిమ్. 25

వాస్తవమున కిటు దివరాత్రిభేదమును గ్రహింపజాలము; అయినను, స్వబుద్ధిబలమున త్రికాలముల గ్రహింపగలుగుచున్నాను.

సారాసారాపరిచ్ఛేది బోధాద్విశ్రాంతిమాగతమ్
నిరస్తచాపలం శాస్త్రం సుస్థిరం మే మునే మనః. 26

మునీ! మా మనస్సు, తత్త్వజ్ఞానబలమున, సారాసారవిభేదమును వీడి, విశ్రాంతిసంధుచున్నది; అందులన, నామనస్సు శాంతము, సుస్థిరమును నైయున్నది. ముఖమునకు శాపులేను,

సంసారవ్యవహారోత్థైరాశాపాతైరసన్మయైః
ఉద్ధారైరివ భూకాకో న వైవశ్యం వ్రజామ్యహమ్. 27

సంసారవ్యవహారముల జనించు తుచ్ఛములగు ఆశాపాతములబడి, భూకాకములవలె ఎత్తరైన తుమ్మిననుక్రముననే భయపడను.

పగోపశమధర్మిణ్యా వయమాలోకశీతయా
వశ్యంతో జగతీం మాయాంధియా ధైర్యముపాగతాః. 28

పరమకాంతిలో గూడుకొనిన దృక్కులబరవుచు, ఈ మాయక. జగత్తుల నిరిక్షించుచున్నాము; అని, వినప్రచురైనను ధైర్యమును కోలుపోకుండనున్నాము.

భీమాస్వపి మహాబుద్ధే దశాస్వచలబుద్ధయః
వినిర్మలోపలాకారాః సంప్రాప్తాసు యథాక్రమమ్. 29

మహామతి! భయంకరములగు అపదలొనగూడినను, పాపమువలె స్థిరమువహించి
స్ఫుటికబణితల కేవలము సాక్షిభూతులముగ వెలయుచున్నారము.

ఇయమూరమ్మసుభగా తరలా జాగతీ స్థితిః

భూయో భూయః పరామ్మప్తా నచ కించన బాధతే. 30

ఆరంభమున సుఖికరముగ నుండుననియును, శేలవమునునగు యీ జగత్తునందలి సుఖములు
మాటిమాటికి కచ్చుచుపోవుచున్నను మమ్ము బాధింపకున్నవి.

సర్వాణ్యేవ ప్రయాన్త్యేవ సమాయాన్తి చ వా నవా

భగవన్సృతజాలాని భయమస్మాకమత్ర కిమ్. 31

భగవంతుడా! ఈభూతములు జన్మించినను, మరణించినను, మరణింపకున్నను మాకేమి?

భూతజాలతరణ్ణ్యై విశన్త్యాః కాలసాగరే

వయం సంసారసరితస్తటస్థా అవ్యనాదృతాః. 32

భూతజాలములను పడులు కాలమను సముద్రమున బ్రవేశించుచున్నవి; మేమిట తటస్థుల
ముగనుండి, దానిని లెక్కఁగొనకున్నారము.

నోజామో నచ గృహ్నిమామిహ సమానో నహ చ స్థితాః

మృనుపాదా దృశో హ్రూరా వయమస్మిన్ద్వమే స్థితాః.

మేమిట నెద్దానిని గ్రహించుచుండుటలేదు. లేక, త్యజించుచుండుటలేదు. మా పదములు
సంసారమున జాగ్రత్తగా మసలుచుండుటవలన మృదులములును, దానిని జింపుటవలన హ్రూరములు
నునై తరుచున్నవి. ఈ తీరున, మేమీ కిల్పవృత్తమున నివసించుచున్నారము.

నీతికోకభయాయానైస్తాద్వితైః పుగపోత్తమైః

తుష్టైరనుగృహ్నితాః స్థః సస్థితా విగతామయాః. 34

కోకభయపహితులగు విగతాంతి పుగపోత్తములవలన ఆనగ్రహింపబడి, మాయాపహితుల
పై, వెలయుచున్నాము.

తతస్తతశ్చ పర్యస్తం లుతితః నచ వృత్తిషు

నాపరామ్మప్తతత్త్వాన్విరమస్మాకం భగవన్మనః. 35

భగవంతుడా! మా మనస్సు, ఏదైన సంసారవ్యవహారముల నెఱచిన, ఇటుగట నతిగినను,
తత్త్వము నజయుటవలన రాగాదులకు వశిభూతిముకాకుండవున్నది.

నిర్వికారే గతతోభే చాత్మయ్యుపశమం గతే

చిత్తరక్షాః ప్రబుద్ధాః స్థః పర్వణీవ మహాబ్రహ్మ. 36

మా మనస్సు, నిర్వికారమును, క్షేణికహితమునునగు ఆత్మయందు ఉపశమింప, చిత్-తరంగ
ములు (సర్వత్ర బ్రహ్మకారకవృత్తి జనియించుటవలన) పర్యదినమునందలి సముద్రక్షణములవలె,
లేచుచున్నవి.

భవదాగమనాద్రుహన్నిదానీం ముదితాశయాః

మందరోద్ధూతసర్వాజః క్షీరోదో యేన తస్య తే.

37

(బ్రహ్మజ్ఞా! అత్యంతకష్టమున పుండరగింతో పాలసముద్రమును దరచ, లభించెను ఆనందము నే మిరాకటలన మేము పొందుచున్నాము.

నాతః పరతరం కించిన్మన్యే కుశలమాత్మనః

సన్తో యదనగమ్యంతే సంత్యక్త సకలైషణాః.

38

ఏషణాత్మాగులగు మహాత్మలరుదెంచుటకంటె, ఆత్మకల్యాణమింకొకటి ఉండవని ఎంచుచున్నాము.

ఆపాతమాత్రతమ్యేభ్యో భోగేభ్యః కిమనాప్యతే

సత్సజ్జచింతామణితః సర్వసారమవాప్యతే.

39

ఆపాతరవ్యములగు భోగములనుండి ఏమి లభింపగలదు? సత్సంగమను వింతామణినుండి సర్వసారమగు జ్ఞానము లభింపగలదు.

స్నిగ్ధగమీభారమస్థణమధురోదారధీరవాక్

త్రైలోక్య పద్మకోశేఽస్మిన్స్వమేకః పట్నదాయకే.

40

మీ నాక్యములు ధీరగంభీరములు, స్నిగ్ధకోపలములు, సుశనూభూయాయములుపై తన రాయచున్నవి. మీరు, త్రైలోక్య - పద్మ - పట్నదాయకులు. (అనగా, మీరొక్కరే సారమగు జ్ఞానమును గ్రహింపగలిగితిరి, అని భావము)

అధిగతపరమాత్మనోఽపి మన్యే

భవదవలోకన శాస్త్రమమృతస్య

మమ సఫలమహాద్య జన్మ సాధో

సకలభయూపహరో హి సాధుసజ్జః.

41

ఇత్యాదే శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే బీవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే భుశుణ్ణోపాఖ్యానే భుశుణ్ణస్వరూపనిరూపణం నామ

వింశః సర్గః || 20 ||

సాధో! సాధుసంగము సకలభయూపహరము. మేమాత్మతత్త్వమును గ్రహించియున్నను, మీదర్శనమున మా దుష్కృతములన్నియు నశించి, జన్మ సఫలమైనదని తలచుచున్నాడను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్య ప్రకాశిక యందు నిర్వాణప్రకరణమున

భుశుణ్ణస్వరూపనిరూపణమును వింశతీతము సర్గము || 20 ||

ఏ క విం శ : స ర్గ :

[కల్పవృక్షస్య మాహాత్మ్యం ప్రలయే ధారణాస్థితః

నియతిహృచిత్రార్థస్మృతిశ్చాత్రోపవర్ణ్యతే.

కల్పవృక్షమాహాత్మ్యము, ప్రళయమందలి భారజాస్థితి, నియతి, అనేక విచిత్రార్థముల స్మరించుటయును విషయములందు గలవు.]

భుశుణ్ణ ఉవాచ :-

యుగతోభేష ఘోరేషు వాక్యాను విషయాను చ
నుస్థిరః కల్పవృక్షోఽయం న కదాచన కమ్పతే. 1

భుసుండుడు:- ఘోరములగు కల్పాంతవితోభములందెంచినను, విషయములగు గాఢముల విచినను, ఈకల్పవృక్షము కంపింపదు, స్థిరముగనే యుండును.

అగమ్యాఽయం సమగ్రాణాం లోకాస్తరవిహారిణామ్
భూతానాం తేన తిష్ఠామ ఇహ సాధో సుఖేన వై. ■

సాధో! లోకాంతరముల చరించు జనులందఱికినిగూడ ఇది అగమ్యమైయున్నది; అందు వలన, నేనెట్టిబాధయు లేకుండ నిట శుఖముగనున్నాను.

హిరణ్యాక్షో ధరావీతం ద్వీపసప్తకవేషితమ్
యదా జహార తరసా నాకమ్పత తదా తదః. 3

సప్తద్వీపములతో గూడిన ధరావీతమును హిరణ్యాక్షుడు అవహరించినను, దివ్యప్రభావము వలన ఈకల్పవృక్షము కదలకుండ నున్నది.

యదా లోలాయితనపుర్బభూవామపి పర్వతః

సర్వతో దత్తసామ్యాన్రిస్తదా నాకమ్పత ద్రుమః. 4

నరాచమార్తి హిరణ్యాక్షవేష్టితయగు భూమండలమును మరల సరిచేసి పెట్టినప్పుడు అది కంపించినను, ఈకల్పవృక్షము కంపింపదు.

భుజావప్తమ్భునినమగ్నేరుర్నారాయణో యదా

మందరం ప్రోద్ధధారాద్రిం తదా నాకమ్పత ద్రుమః. 5

కూర్మమార్తి తన భుజముల ధరించి పాలసముద్రమును తోమనప్పుడుగూడ ఈకల్పము కంపింపకుండ నుండును.

యదా సురాసురతోభపతచ్ఛన్ధారామణ్ణాలమ్

అసీజ్జగదతిత్సుభం తదా నాకమ్పత ద్రుమః. 6

రాక్షసులకును, దేవతలకును యుద్ధము జరుగుచుండ, కూర్మచంద్రమండలములు పడిపోయి, జగత్తు అత్యంతతోభను చెందినను, ఈకల్పవృక్షము చలించదు.

ఉన్మీలితాద్రిన్రోశిలా యనోత్పతానిలా వపుః

అధూతమేదుతరస్తదా నాకమ్పత ద్రుమః. 7

ఉత్పతముల గూర్చు ప్రళయనాయువులు శిలాఖండముల పెరిగించి, ఇటునున్న ఇతర వృక్షముల నా శిలలతో బడగట్టి వినాశమొనర్చినను, ఈకల్పవృక్షము కంపింపకుండెను.

యదా క్షీరోదలోలాద్రికన్దారానిలకమ్మితాః
కల్పార్థ పక్ష్యయశ్చేనుస్తదా నాకమ్మత ద్రుమః.

క్షీరసముద్రమున కంపితమగు మందరసిరికందరచాతముల చరింపబడు ప్రళయమేఘాద యమునగూడ, ఈ కల్పకము చరింపటం దెను.

యదా సమస్తతోమేరుః కాలనేరుభువాస్తరే
కించిదున్మాల్నితోతిష్ఠతదా నాకమ్మత ద్రుమః.

కాలనేరు భుజమధ్యమున చిక్కి మేరుకన్వతమొకింత చరించినప్పుడుగూడ, ఈ కల్పకము చరింపటం దెను.

పక్షీశపక్షపవనా అమృతాక్రాన్తిసంగరే
యదావపుః పతత్ప్రిధాస్తదాయం నాకమ్మత ద్రుమః.

గరుడుడు అమృతమును గొనిరా యథమైవర్షింపవచ్చును అతని గెక్కలుగాలికి, సిగ్గులుకూడ పడిపోయిరి; కాని ఈ కల్పవృక్షము చరింపటం దెను.

యదా శేషాకృతిం రుద్రో న సమాపైకచేష్టితామ్

యయా గరుత్మాస్త్రిహ్లాణం తదా నాకమ్మత ద్రుమః.

గరుడుడు జన్మించి రభసమున ఈ భూమండలమును జలమగ్నమొనర్చుకొనినప్పుడు, సంగ మగు గరుడు, సమాప్తభావముల భూమిని చాల్చెను; అప్పుడుగూడ ఈ కల్పకము కంపించలేదు.

యదా కల్పానలశిఖాః శైలాభిసకలోబ్బితాః

శేషః ఘణాభిస్తత్యాజ తదా నాకమ్మత ద్రుమః.

శేషుడు సమాప్తభావముల సముద్రపవ్వతములకుగూడనున్నవామగు కల్పాగ్నికీలము త్యజించినప్పుడుగూడ, ఈ కల్పద్రుమము కంపించటం దెను.

ఏవంయాపే ద్రుమవరే తిష్ఠతామాపదః కుతః

అస్మాకం మునిశార్దుల ద్వాఃసిక్తేన కిలాపదః.

ఇట్లు అచలమైయుండు కల్పవృక్షమున వసించు మా కాపద ఎటునున్నది? మునిశార్దుల! చెడుతావున నుండువారికి అపదలు వచ్చుచుండును.

శ్రీవివస్వత ఉవాచ :—

కల్పా నైషు మహాబుద్ధే వహత్సూత్పాతవాయుషు

ప్రపత్సిన్ద్రుభార్కేషు కథం తిష్ఠసి విజ్వరః.

శ్రీ వివస్వతః :—మహామతి! కల్పాంతమున ప్రళయవాయువులు నీచి, మార్కరండ్రులు గూడ క్రుద్ధునప్పుడు, నీకెట్లు చరింపటం ద నుండగలుగుచున్నావు?

భుశుణ్డ ఉవాచ :—

యదా పపాత కల్పా నై వ్యవహారో జగత్ప్రీతౌ

కృతస్మిన్ ఇవ సన్నిత్రం తదా నీడం త్యజామ్యహమ్.

15

భువండుడు :—కల్పాంతమున వ్యవహారజగత్తు మాటుమణిగిపోవునప్పుడు, నేనీ నీదమును, పన్నితుని కృతఘ్నుడు త్యజించునట్లు, త్యజించుదును.

అకాశే ఏవ తిష్ఠామి విగతాఖిలకల్పనః.

స్తబ్ధప్రకృతిసర్వాజ్ఞో మనో నిర్వాసనం యథా. 16

మనస్సు వాసవారహితమైన, శరీరాంగములు స్తబ్ధములగునట్లు, కల్పనలకన్నిటినివీడి అకాశమున క్రియారహితుడనై వివసించును.

ప్రపతన్తి యదాదిత్యాః శకలీకృతభూధరాః

వారుణీం ధారణాం బద్ధ్యా తదా తిష్ఠామి ధీరధీః. 17

ద్వాదశాదిత్యులు ఉదయించి భూధరముల ఖండములనొనర్చుచు తాపమొసగునప్పుడు నేను వారుణీధారణమునొనర్చి, (అత్యంతశీతలండును, సకలిదిబ్బండలవ్యాపియును, అపరిచ్ఛేదాత్మ యునునగు వరుణుడే నేను అని భావించి) ధీరుడనై చలించునందును.

యదా శకలితాద్రిన్ద్రా నాన్తి ప్రలయవాయవః

పార్వతీం దారణాం బద్ధ్యా ఖే తిష్ఠామ్యచలం తదా. 18

గిరులను పెల్లగించుచు ప్రళయవాయువులు వీచునప్పుడు నేను పార్వతీధారణనుదాల్చి, అకాశమున నచలండనై యుందును.

జగద్గలితమేర్వాది యాత్యేకార్ణవతాం యదా

వాయవీం ధారణాం బద్ధ్యా సంప్రవేచలధీస్తదా. 19

మేర్వాదివ్యవస్థలు కఠిగిపోయి, జగత్తు ఏకార్ణవమత, నేను వాయవీయధారణలూని, అకాశమున వాయువులరె ప్రవహించుచుండును.

బ్రహ్మణాపారమాసాద్య తత్త్వానే విమలే పదే

సుషుప్తావస్థయా తావ తిష్ఠామ్యచలయాపయా. 20

మూలనూత్మ్యసమిష్టములు, తదితరతత్వములు విలీనమైపోయినప్పుడు, నేనీ పరమపదమున అచలండనై, సుషుప్తినివలె వెలయుచుండును.

యావత్పునః కమలజః సృష్టికర్మణి తిష్ఠతి

తత్ర ప్రవిశ్య బ్రహ్మణాం తిష్ఠామి వివాగాలయే. 21

మరల బ్రహ్మ సృష్టిని దలపెట్టునంతదనుక, అట్లేయుండి, పిదప మరల బ్రహ్మాండమున బ్రవేశించి ఈ కల్పపుక్షి — కలాయమున బ్రవేశించుచున్నాను.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

యథా తిష్ఠసి పక్షీన్ద్రో ధారణాభిరఖణ్డితః

కల్పానేషు తథా కస్మాన్నాన్యే తిష్ఠన్తి యోగినః. 22

* వారుణీధారణలరె తదాత్మబుద్ధియని, ఈ ధారణలన్నిటిపట్ల, గ్రాహ్యము — అను.

శ్రీ వసిష్ఠుడు :- పశ్యేంద్రా ! నీవిట్లు అఖండితముగ కల్పకల్పాంతముల వెలయునట్లు, ఇతర యోగులునుడ నుండక, అధికారికతరములను, లేక ముక్తిని బ్రాపించుచున్నారు.
భుశుణ్ణ ఉవాచ :-

బ్రహ్మన్యతిరేవా హి దురజ్ఞాః పారమేశ్వరీ
మయేదృశేన వై భావ్యం భావ్యమన్వైస్తు తాదృశైః. 23

భుశుండుడు :- పరమేశ్వరుని నియతి ఇట్టిది; ఇది అనుష్ఠించునీయును. బ్రహ్మజ్ఞా ! శేనీ తీరుగను, ఇతరు లారీతిగను ఉండవలెనని ఆయనచే సంకల్పితము.

న శక్యతే లోలయితుమవశ్యం భవితవ్యతా
యద్యథా తత్తత్తత్తద్ధి స్వభావస్వైషా నిశ్చయః. 24

ఏది ఎట్లు జరుగునది నిర్ణయించ శక్యముగాదు; ఏది ఎట్లుండవలెనో, అది అట్లే వెలయు చున్నది, ఇదియే స్వభావముయొక్క నిశ్చయము.

మత్సంకల్పవశేనైవ కల్పే కల్పే పునః పునః
అస్మిన్నేవ గిరేః శ్వజ్జ తరురితం భవత్యయమ్. 25

నా సంకల్పమువలననే ప్రతియుగమున మరలమరల కల్పవృక్ష మీ గిరిశృంగమున జన్మించుచున్నది.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

అత్యంతమోక్షదీర్ఘాయుర్భవాన్ని రేశనాయకః
జ్ఞానవిజ్ఞానవాస్థిరో యోగయోగ్యమనోగతిః. 26

శ్రీ వసిష్ఠుడు :- మోక్షముతో గూడిన అత్యంతదీర్ఘమగు ఆయువుగల్గి, యోగియోగ్యమైన మనస్సును, జ్ఞానవిజ్ఞానములను బడసి నీవు ధీరుడవైయున్నావు; పురాతనవిషయములఁ జెప్ప సమర్థుడవు.

దృష్టా నేకవిధానల్పసజ్జనగ్రమాగమః
కిం కిం స్మరసి కల్యాణ చిత్రమస్మిజ్జగత్ప్ర-మే. 27

నీవు ■ నేకవిధములగు సృష్టలను, ప్రళయములను, అనంతరప్రళయములను, మహాప్రళయములను గాంచియున్నాడవు. మంగళమహా! ఈ సృష్టలయందు నీకే చిత్రములు గుర్తుననున్నవి.
భుశుణ్ణ ఉవాచ :-

బృహత్తరశిలావృక్షామ జాతత్యగవీరుధమ్
అశైలవనవృక్షాఘం స్మరామిమాం ధరామధః. 28

భుశుండుడు :- మహాత్మా! ను మేరుపర్వతము క్రిందనున్న భూమి వృక్ష, కైల, త్వణ కూన్యమై యుండుటను స్మరించుచున్నాను.

దశవర్షసమాప్రాణి దశవర్షశతాని చ
భస్మసారభరాపూర్ణాం సంస్మరామి ధరామధః. 29

ఈ భూమి పదునొకండువేల యేండ్లు భిస్మరాశితో నిండియుండుట గుర్తువచ్చుచున్నది.

అనుత్పన్నదివాధీశామజ్ఞాతేశశిమణ్డలామ్

అవిభక్తదివాలోకాం సంస్మరామి ధరామధః.

30

ఈ ధరయందు సూర్యుడులేకుండుట, చంద్రుండలము తనరుండుట, రాత్రిందినభేద ముండకుండుట స్మరించుచున్నాను.

మేరురత్నతలోద్యోతైరర్థప్రకటకోటరమ్

లోకాలోకమినాధ్యాద్విభవనం సంస్మరామ్యహమ్.

31

(తరువాత) ఈ భువనము మేరుపర్వతరత్నప్రభల ర్థప్రకాశితమై, చక్రవాకపర్వతములై సగము వెలుతురులోను, సగము చీకటిలోను నుండుట, మనమునునలచుచున్నది.

ప్రవృద్ధాసురసంగ్రామే తీయమాణాస్తరామిహ

వలాయమానామభితః సంస్మరామి ధరామిమామ్.

32

దేశాసురసంగ్రామవన, జనుల భయబడి పారిపోవ, శూన్యజనమగు ఈ ధరను సంస్మరించుచున్నాను.

చతుర్యుగాని చాక్రాంతామసురైర్మత్తకాశిభిః

దైత్యాన్తఃపురతాం ప్రాప్తాం సంస్మరామి ధరామిమామ్.

33

ఒకప్పుడు చతుర్యుగకాల మీధర రాక్షసవనితలకంతఃపురమైయుండుట మనమున పొడ ముచున్నది.

అత్యనావరితాం తాస్త్రసమస్తాపరమణ్డలామ్

అజదేవత్రయీశేషాం సంస్మరామి జగత్కుటిమ్.

34

సమద్రజలములు ఈ జగత్కుటిరమునందంతయు అనంతముగ వ్యాపింప, త్రిమూర్తులతో మేధపర్వతము మిగులువడియుండెను.

చతుర్యుగార్థమపరం నీరస్థాం వనపాదపైః

అదృష్టేతరనిర్మాణాం సంస్మరామి ధరామిమామ్.

35

ఈ ధరామండల మొకప్పుడు యుగద్వయకాలము కేవలము వనవృక్షములతో నిండిమై యుండెను; అదితరస్పష్టమియును లేకుండెను. ఈ విషయముకూడ గుర్తువచ్చుచున్నది.

ఏనం చతుర్యుగం సాగ్రం నీరస్థైరచలైర్వృతామ్

అప్రవృత్తజనాచారాం సంస్మరామి ధరామిమామ్.

36

సంపూర్ణముగ నాల్గయగము లీయవసమండలము పర్వతములతో నిండియుండెను; జనుల సస్యకృషిసాయాది పృథులేమియు లేకుండెను.

దశవర్షసహస్రాణి మృతదైత్యాస్థిపర్వతైః

అకీర్ణాం కరితః పూర్ణాం సంస్మరామి ధరామిమామ్.

37

పదివేల యేండ్లు మృతదైత్యుల అస్థి - పర్వతముతో సంఘటించుకొనియున్న ఈ భూమం
దలము మనసున నుదయించుచున్నది.

భయాదన్తర్హితాశేషవైమానికనభశ్చరామ్

ద్యాం చ నిర్వృక్షవిశేషాం సంస్మరామి తమోమయీమ్. 92

తమము పెరిగిన, నశ్చిత్రము లాకాశమునండి అంతర్నితమైపోవ, భయముతో విమాన
చారులగు నభిశ్చరులు మాయయై పోవుటగూడ స్మృతిపథమునం బడుచున్నది.

అనగస్త్యామగస్త్యాశామేకపర్వతతాం గతామ్

మత్రే నిర్భయమహాశైలే సంస్మరామి జగత్కుటీమ్. 93

వింధ్యపర్వతము బలావృత్తమై గగనపథమును భేదించుచు, దక్షిణదిక్కును కేవలము
పర్వతమయమైనదైనను. అప్పుడు అగస్త్యుని అట లేకుండెను. ఇట్టి జగత్కుటీరముగూడ జ్ఞప్తి
యందున్నది.

ఏతాంశ్చాన్యాయశ్చ పృతాన్తాస్సంస్మరామి బహూనపి

కిం తేన బహునోక్తేన సారం సంక్షేపతః శృణు. 40

ఇట్టివేయగు విషయముల పెక్కింటిని గుర్తునకు గొని తేగ్గుచున్నాను, వాటి నన్నింటిని
శిష్టనవనములేదు. సంక్షేపముగ సారమును వినుము.

అసంఖ్యాతాస్సనూన్ప్రహృన్నరామి శతశో గతాన్

సర్వాస్పరమృబహులాంశ్చతుర్యగతాని చ. 41

నానావిధ్యపయత్నములతో గూడిన చతుర్యగతముల స్మరింపగలుగుచున్నాను.
[బ్రహ్మజ్ఞా! వందలెక్కువ మిరివ మనువులనేకుల గాంచిరి.

ఏకమేవ స్వయం శుద్ధం పురుషాసురవర్జితమ్

అలోకనిచయం చైకం కంచిత్సర్గం స్మరామ్యహమ్. 42

విరాట్ - బ్రహ్మాండ కరీరముత్పన్నమవ, స్వాత్మకత్తమ నాలోచింప ఒకింత సమాచిత
చిత్తుండై నప్పుడు, ఇయ్యది ప్రకాశాత్మకములగు తేజోనిచయములతో గూడియుండెను. నరులు,
సురలు లేకుండిరి. అప్పుడు, శుద్ధుడగు విరాట్పురుషుడొక్కడే విలసిల్లుచుండెను.

సురాపం బ్రాహ్మణం మత్రం నిషిద్ధసురశూద్రకమ్

బహునాథసతీకం చ కంచిత్సర్గం స్మరామ్యహమ్. 43

ఒక సృష్టియందు మద్యపానమొనర్చు బ్రాహ్మణులు, నిందితకన్యలగు శూద్రులు, దేవ
తలు, పెక్కులుగ కులటలు నుండిరి.

వృక్షనిరన్ధ్రభూషితమకల్మితమహర్ణవమ్

స్వయం సంజాతపురుషం కంచిత్సర్గం స్మరామ్యహమ్. 44

ఒకానొకప్పుడు, భూమి (ప్రేతులకుడు లేనందువలన) సాగరివహీనమై భృక్షములతో దట్టమై
యుండెను; శ్రీపుంసంయోగములేకుండగనే, మానసికముగ, మద్యవింధి భృగ్వాదిపురుషులండిరి.

అపరవ్రతమభూమిం చ వ్యోమస్థామరమావహన్

అచంద్రార్కప్రకాశాభ్యం కంచిత్సర్గం స్మరామ్యహమ్. 45

అవాంతరప్రళయము తటస్థింప భూపరవ్రతములు నిర్మాతము అయ్యెను; అప్పుడు దేవతలు, యోగిన్ది నందిన మానవులు అకాశమునాక్రయించుకొని యుండిరి; ఇది గూడ గుర్తున నున్నది.

అనిన్ద్రమమహీపాలమమధ్యస్థాధమోత్రమమ్

సమమనకకుప్చక్రం కంచిత్సర్గం స్మరామ్యహమ్. 46

ఇంద్రహిరమై, రాజశూన్యమై, ■ త్రమాధమమధ్యజనవిహీనమై ప్రళయ - సృష్టాలనగును దిక్పక్రము అంధకారమై యుండుటగూడ గుర్తునకు వచ్చుచున్నది.

సర్గపారమ్యకలనావిభాగో భవనత్రయే

కులపరవ్రతసంస్థానం జమ్బూద్వీపం పృథక్ సితమ్. 47

వర్ణధర్మధియోం సృష్టివిభాగో మణ్డలావసేః

ఋక్షక్రకచసంస్థానం ధ్రువనిర్మాణమేవ చ. 48

జన్మేనుభాస్కరాదీనామిన్ద్రోపేన్ద్రవ్యవస్థితమ్

హిరణ్యాయోపహరణం వరాహోద్ధరణం షీతేః. 49

కల్పనం పారివానాం చ వేదానయనమేవ చ

మన్దరోన్మూలనం చాభేరమృతార్థం చ మన్తనమ్. 50

అజాతపక్షి గరుడః సాగరాణాం చ సుభవః

ఇత్యాదికా యాః స్మృతయః స్వల్పతీతజగత్కమాః

బాలైరపి హి తాస్తాత స్మర్యంతే తాసు కో గ్రహాః. 51

సృష్టిప్రయత్నము, భువనత్రయభేదికరణము, కులపరవ్రతముల స్థితి, జంబూద్వీపనిర్మాణము, వర్ణధర్మధర్మబుద్ధి, భూమండలవిభాగము, నక్షత్రచక్రసంస్థాపన, ధ్రువోదయము, చంద్ర నూర్మల జన్మ, ఇంద్రోపేంద్రుల వృత్తాంతము, హిరణ్యాయుని చార్యము, వరాహమూర్తి భూమ్యుద్ధరణము, దేవదానవమనుష్యుల చక్రవర్తి నిర్దేశము, మత్స్యవికారమున జేదోద్ధరణము, మందరోన్మూలనము, సముద్రమంథనము, పక్షువిహీనుడగు గరుడుని యొక్కయ, సాగరముల యొక్కయ జన్మ మున్నగు నిన్ను మొన్నటి సంగతులను, ఈశ్వరునివారును నాకంటె దిన్నవారును నగు మీరుగూడ పృథింపగలుగుచున్నారు; అంధులన వాటిని నుడువుటలేదు

గరుడవాహనం విహగవాహనం

విహగవాహనం వృషభవాహనమ్

వృషభవాహనం గరుడవాహనం

కలితవాహనం కలితజీవితః.

52

ఇత్యాదీశ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధీ భుక్తుణోపాఖ్యానే చిరజీవితవృత్తాంతకథనం నామ ఏకవింశః సర్గః || 21 ||

చిరంతివి నగుటవలన నేను ఒక కల్పము నందలి గరుడవాహనుడు, మఱొక కల్పమున హంసావాహనుడును, ■ హంసవాహనుడు మరల వృషభవాహనుడగుట, ఆవృషభవాహనుడు మరల నింకొక కల్పమున విహగవాహనుడగుటను నేను నిరీక్షించితిని; ఇయ్యది అత్యంతాశ్చర్యకరమగు విషయము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
భుశుంధోపాఖ్యానమున చిరంజీవితవృత్తాంతకథనమను
ఏకవింశతితమ సర్గము || 21 ||

ద్వా వింశతః సర్గః

[వసిష్ఠస్వాస్త్యజిన్నాది సమాగమసంగతాః

క్షీరోదమథనాచ్యాత్మ భూతౌ దృష్టా ఇహోదితాః.

వసిష్ఠుని అష్టమవన్ధము, సయ, అర్ధసమన్వృష్టి, క్షీరసాగరమథనము మున్నగు విషయము లిందు వర్ణింపబడెను.]

భుశుంధ ఉవాచ :—

తతో జగతి జాతేషు భగవన్యస్మదాదిషు

భరద్వాజపులస్త్యత్రినారదేన్ద్రమరీచిషు.

1

పులహోద్దాలకాద్యేషు క్రతుభృగ్యజ్ఞిరన్సు చ

ససత్కుమారభృగ్జీశస్సన్దేభవదనాదిషు.

2

గారీసరస్వతీలక్ష్మీగాయత్ర్యాద్యాసు భూరిషు

మేరుమనర కైలాసహిమవదరురాదిషు.

3

హయగ్రీవహిరణ్యాక్షకాలనేమిబలాదిషు

హిరణ్యకశిపుక్రాథబలిప్రహ్లాదకాదిషు.

4

శిబిన్యజ్ఞుఃపుష్కలాఖ్యవైన్యనాభాగకేలిషు

నలమాన్ధాత్మసగరదిలీపనమపాదిషు.

5

అత్రేయన్యాయసవాల్మీకిశుకవాల్యాన్యనాదిషు

ఉపమన్యుమణీమన్కిభగీరథశుకాదీషు.

6

అల్పకాతితకాలేషు కించిద్దూరేషు కేషుచిత్

తథాద్యతనసర్గేషు స్మరణే గణనైవ కా.

7

భుశుంధుడు :—భగవంతుడా ! తరువాత మీయను, భరద్వాజుడు, పులస్త్యుడు, అత్రి, వారుదుడు, ఇంద్రుడు, మరీచి, పులహుడు, ఉద్దాలకుడు, క్రతువు, భృగువు, అంగిరసుడు, గుహ్యకుమారుడు మున్నగు మహర్షులును శంకరుడు, భృంగి, కార్తికేయుడు, గణేశుడు మున్నగు దేవతలును, గౌరి, సరస్వతి, గాయత్రి మున్నగు దేవులును, మేరు, మందర, కైలాస, హిమాలయ, దక్షరాదికములగు

పర్వతములను, హయగ్రీవ, హిరణ్యాక్ష, కాలశేమి, బలి, హిరణ్యకశిపు, క్రాథ, బలి, ప్రహ్లాదాది
దైత్యులను, శిలి, వ్యంక, పుషు, వేలు, నాభాగ, కేలి, నల, మాంధాత, సగర, దిలీప, నహుషులను
రాజులను, అశ్రేయ, వ్యాస, వాల్మీకి, శుక, వ్యాశ్వాత్యులవాదిగాల బుభులును, ఉపమన్యు,
మణి, మంకి, భగీరథ, శుకాదులును, వివిధములగు తీవులను జన్మించిరి. వర్తమానకల్పమునందలి
ఈ విషయములన్నియు స్మరణయందుంచుకొనుటగూడ అసావశ్యకము; ఇవి లెక్కకు మీరినకుట
వలన మఱచుటగూడ అసంభవము కాదు.

మునే తే బ్రహ్మపుత్రస్య జన్మాప్తకమిదం కిల

సంస్కరామ్యప్తమే సగ్రే తస్మిం స్వం మమ సంగతః.

మునీ! ఇట్టివేయగు జన్మ లెనిమిది గలించినవి. ఈ ఎనిమిదవ జన్మలో నీవు నాకడ కరు
ణించితివి.

కదాచిజ్ఞాయనే వ్యోమ్నః కదాచిజ్ఞాయనే జలాత్

కదాచిద్వాముతః శైలాత్కదాచిజ్ఞాయనే నలాత్.

ఒకప్పుడు నీ వాకాశమునుండియు, మఱొకప్పుడు జలమునుండియు ఇంకొకప్పుడు, వాయు
వునుండియు, అన్యసమయమున పర్వతమునుండియు, తదితరసమయమున అగ్నినుండియు జన్మించితివి,
(అన్ని జన్మలలో నీవు బ్రహ్మపుత్రుడవుగా నుండలేదు.)

యాదృశో యాదృశాచారో యాదృశస్సంపానదిగ్గః

సగ్రోఽయం తాదృశానేవ త్రీస్సర్గాస్సంస్కరామ్యహమ్.

అచ్చముగ ఈ వర్తమానస్థమును బోలిన మూడు స్థలను గాంచితిని; ఆచారవ్యవహార
ములు, దిక్కుల నిర్మాణము వీటి సమానమైయుండెను. (అన్ని కల్పముల ఆయా అధికారిక పురుషుల
కాబురూపముల వివర్ణయము నందక సమానముగ నేయుండినను, అన్ని పదార్థములు, వాటి సన్నివేశము
సమానముగ నుండలేదను నియమములేదు. ఒకప్పుడు, కాక తాళియునుగ సమానమైయుండవచ్చును;
మఱొకప్పుడు ఉండకపోవచ్చును.)

ఏకరూపాఖిలాచారసందివేశధరామరాన్

సమకాలాన్నిరస్తైర్వాస్తవే సర్గాస్సంస్కరామ్యహమ్.

ఏకస్థల సమానకాలము నిలదియుండెను; మఱియు సమానములుగూడనైయుండెను.
వాటియందు దేవతలను రాక్షసులు నిద్రింపలేదు. దేవతలయొక్కయు, తదితరులయొక్కయు ఆచార
వ్యవహారములు సమానములై యుండెను.

అనర్థానం గతా ధాత్రీ వారపఞ్చకముద్ధృతా

మునే పఞ్చసు వగ్గేషు కూర్మేనైవ పయోనిధేః.

విడువర్గలలో పుట్టి విడుచుచులు సముద్రమున ములుగ, విడుచుచులు కూర్మమూర్తి
తలననే యుద్ధరింపబడిన (కాని, వరాహమూర్తివలన నుద్ధరింపబడలేదు).

మన్దరాకర్షణావేగపర్యాకులసురాసురమ్

స్మరామి ద్వాదశం చేదమమృతామృధిమననమ్.

18

మందరపర్వతమున అమృతము నంద పాలసముద్రమున దేవతలు రాక్షసులు పది రెండు మారులు తరచి, డప్పియొందుటను స్మరించుచున్నాను.

సర్వావధిరసోపేతం బలిగ్రాహస్తదా దివః

వారత్రయహిరణ్యాక్షో నీతవాన్వసుధామధః.

14

దేవతలనుండి గూడ కప్పమును గ్రహించు హిరణ్యాక్షు డీవసుంధరను సర్వావధిరసమీత ముగ ముమ్మారులు పాతాళమునకుఁ గొనిపోయెను.

రేణుకాత్మజతాం గణ్యా వ్యవవారమిమం హరిః

బహుసర్గాస్తరేణాపి చకార త్కత్రియక్షయమ్

15

హరి, రేణుకాత్మత్రుడగు పరశురాముడై ఆఱునూరులు త్కత్రియక్షయమునఁబెట్టెను; పెక్కు సర్గలలో ఈసంహారము జరుగలేదు.

శతం కలియుగానాం చ హరేర్భుద్ధదశాశతమ్

శౌకరాజతయోవాప్తం స్మరామి మునినాయక.

16

హరి, శౌకరాజతనయుడగు బుద్ధుడై, అనేకవందల కలియుగములు జన్మించియొందుట స్మరించుచున్నాను.

త్రింశత్త్రిపురవిక్షోభాన్ద్వా దక్షాధ్వరసంక్షయో

దశశత్రవిఘాతాంశ్చ చంద్రమాలేః స్మరామ్యహమ్.

17

మప్పది త్రిపురసంహారములను, రెండు దక్షయాగధ్వంసములను, పది ఇంద్రజయములను చంద్రమాళి యొనర్చినాడు.

బాణారమష్టే సంగ్రామాజ్జ్వరప్రమథమస్త్రీకాన్

విక్షోభితమరాసీకాన్స్మరామి హరిశర్వయోః.

18

శివుడు బాణాసురుని కొఱకై ఎనిమిది మారులు యుద్ధమొనర్చియొండెను; హరిమారులు తేక, టైన్లన జ్వర, ప్రమథ మంత్రముల బ్రయోగించి, దేవతలకు గూడ వెరపును బుట్టించిరి.

యుగంప్రతి ధియాం శుంసాం న్యూనాధికతయా మునే

క్రియాజ్ఞపాతవై చిత్రయక్తాన్వేదాన్స్మరామ్యహమ్.

19

ముని! ప్రతియుగమున తేద మొక్కతరుగనుండలేదు; మనుష్యుల శక్తిసామర్థ్యముల ననుసరించి, బ్రహ్మచర్య గురుకుశ్రావ భూమికయనాదికములగు క్రియలును, శిక్షాది అంగముల జెప్పనిదిన సాతధానోచ్ఛారణాదికముగు పఠనములును జేయుచేయుగ నుండెను.

ఏకార్థాని సమగ్రాణి బహుపాతాని మేఽనఘ

పురారాని ప్రవర్తనే ప్రస్మతాని యుగంప్రతి.

20

అనఘ! ప్రతియుగమున పురణములుగూడ, ఒకే అర్థమును బోధించువైనను, విభిన్న పాఠములతో గూడినవగుచున్నవి.

పునస్తానేవ తానేవమన్యానపి యుగేయుగే

వేదాదివిత్తరచితానితిహాసాన్స్మరామ్యహమ్.

21

మరలమరల, వేదవేత్తలగు వ్యాసవాల్మీక్యములు విరచించిన భారతరామాయణాది ఇతి
హాసముల జూచియుంటిని.

ఇతిహాసం మహాశ్చర్యమన్యం రామాయణాభిధమ్

గ్రంథలక్షప్రమాణంచ జ్ఞానశాస్త్రం స్మరామ్యహమ్.

22

చుహాశ్చర్యకరమగు రామాయణమును ఇంకొక ఇతిహాసమును జూచియుంటిని; అది లక్ష
శ్లోకములతో గూడుకొనియున్న జ్ఞానశాస్త్రము.

రామవద్యవహర్తవ్యం న రావణవిలాసవత్

ఇతి యత్ర ధియా జ్ఞానం హస్తే ఫలమివార్పితమ్.

23

అందు, రామునివలె వ్యవహరింపవలెను, రావణునివలె కాదు; అని జెప్పబడి జ్ఞానము కర
కలామలక యొనర్పబడియున్నది.

కృతం వాల్మీకినా చైతదధునా యత్కవివ్యతి

అన్యచ్చ ప్రకటం లోకే సితం జ్ఞాన్యసి కాలతః.

24

ఇప్పుడు వాల్మీకి ముప్పదిరెండుశ్లోకములతోగూడిన రామాయణమును యొనర్చుట
గూడ, ఎఱుగుదును; అది లోకమున ప్రకటితమైయున్నది. దానిని శీఘ్ర కాలక్రమమున ఎఱుగగలవు.

వాల్మీకినామ్నా జీవేన తేనైవాన్యేన వా కృతమ్

ఏతచ్చ ద్వాదశం వారం క్రియతే విస్మృతిం గతమ్.

25

ఇంతకుఁ జే రామాయణము పదునొకండుమారులు వ్రాయబడినది; దానిని వాల్మీకియే వ్రాసి
కాడో మఱొకడు వ్రాసిరో లోకమునకు గుర్తులేదు; సాంప్రదాయము విచ్చిన్నమైనది. మరల
పంజెండవమారు వ్రాయబడినది.

ద్వితీయమేతస్య సమం భారతం నామ నామతః

స్మరామి ప్రాక్తనవ్యాసకృతం జగతి విస్మృతమ్

26

దీనితో సమానమైన దింకొకటియున్నది; అది భారతము. పూర్వపు వ్యాసులు వ్రాసినది
విస్మరింపబడినది; ఈ విషయమునుగూడ నేను స్మరింపగలుగుచున్నాను.

వ్యాసాభిధేన జీవేన తేనైవాన్యేన వా కృతమ్

ఏతత్త సప్తమం వారం క్రియతే విస్మృతిం గతమ్.

27

ఇంతకుఁ జే అఱుమారులద్దానిని వ్యాసుడో లేక మఱొకఁడో వ్రాసియుండిరి; విలువ
మై పోయినది. ఇప్పుడు మరల వేదవహారు వ్రాయుచున్నది.

అఖ్యానకాని శాస్త్రాణి నివృత్తాని యుగంప్రతి

విచిత్రసునివేశాని సంస్మరామి మునీశ్వర

28

మునీశ్వరా! ఒక్కొక్కయుగమున ఒక్కొక్కవిధమున కథలతోగూడిన పురాణముల
గాఁబ యుంటిని.

భూయస్తాన్యేన తాన్యేన తథాన్యాని యుగేయుగే

సాధో పదార్థజాలాని ప్రపశ్యామి స్మరామి వై.

29

సాధా | పరార్థసమాచారముగూడ ఒకతీరుగనుండుటలేదు. ఒకయుగమున మేలుగను, మరొకయుగమున తక్కువయ్యుగమునవలె సమానముగను మనుచున్నవి.

రాక్షసక్షతయే విష్ణోర్మహిమవలరివ్యతః

అధునై కాదశం జన్మ రామనామ్నో భవిష్యతి.

30

రాక్షసపరార్థము మహితలమున వలతరించుచుండు విష్ణు పితృదేవి పదనొకండవమాడు రామావతారము నెత్తియున్నాడు.

నారసింహేన వపుషా హిరణ్యకశిపుం హరిః

జహూన వారత్రితయం మృశేన్ద్రో ఇవ వారణమ్.

31

సింహమేనుగును జంపునట్లు, హరి నరసింహ రూపమును దాల్చి హిరణ్యకశిపుని ముమ్మాటలు జంపియున్నాడు.

వసుదేవగృహే విష్ణోర్భువో భారనివృత్తయే

అధునా షోడశం జన్మ భవిష్యతి మునీశ్వర.

32

మునీశ్వరా! వసుదేవగృహమున విష్ణువు యాతడవ పదునారవమాడు జన్మింపవచ్చును.

జగన్మయా భ్రాన్తిరియం న కదాచన విద్యతే

విద్యతే తు కదాచిచ్చ జలబుద్బుదవత్ప్రతా.

33

భ్రాంతిమయమగు యీ జగత్తు వాస్తవమున కసలులేదు; ఉన్నదనిపించుచున్నను ఇది జలబుద్బుదమవలె తులక మైయున్నది.

దృశ్యభ్రాన్తిరనిత్యేయమనన్తా సంవిదాత్మని

జాయతే లీయతే చాశు లోలా ఏచిరివామ్భుసి.

34

అనిత్యమగు యీ దృశ్యభ్రాంతి అంతరముననున్న చైతన్యమున, నీట తరంగములు లేచుచు పోవునట్లు, ఉదయించి లయమునందుచున్నది.

సమైకసన్నివేశాని బహూని విషమాణి చ

తథార్థసమయాసాణి త్రిజగన్త స్మరామ్యహమ్.

35

ఒకతీరుగ నుండినవియు, వెవ్వేలుగ నుండినవియు, సగమొకమాదిరిగ నుండినవియునగు త్రిలోకముల ననేకముల స్మరించుచున్నాను. (సన్నివేశసామ్యహత్స్యగీతము).

తాన్యేవ తాదృక్కర్మాణి తథాన్యాయచరణాని చ

తత్కర్మాణి తథాన్యాని భూతానీహ స్మరామ్యహమ్.

36

ఒకేవిధములగు కర్మలనొనర్చు నవియు, వెవ్వేలు కర్మలనాచరించు నవియునగు ప్రాణులను, ఒకేవిధములగు కర్మలను, విభిన్నములగు కర్మలను స్మరించుచున్నాను.

ప్రతిమన్వంతరం బ్రహ్మానివృత్త్యస్తే జగత్క్రమే

సన్నివేశేనైవ్యథాజాతే ప్రయాతే సంశ్రుతే జనే.

37

బ్రహ్మజ్ఞా! ప్రతిమన్వంతరమున ఈజగత్క్రమము వివర్యయము నందుచున్నది. దీని యొక్క తీరు, పుట్టుక, పెంపు తారమరగుచున్నవి.

మమాన్యాయేవ మిత్రాణి అన్య ఏవ చ బన్ధవః

అన్యఏవ నవా భృత్యా అన్యఏవ సమాశ్రయాః.

38

నా బంధుమిత్రులు, భృతులు, ఆశ్రయులు వేరైపోయినందున చున్నవి.

కదాచిదహమేకా నై విన్యకచృకృతాలయః

కదాచిత్సన్యానిలయః కదాచిద్దర్శురాలయః.

39

కదాచిద్ధిమవద్వాసీ కదాచిన్మలయాచలః

కదాచిత్రాక్తనైవైవ సంనివేశేన భూధరమ్.

40

చూతపుడే చ శాఖాయాం ప్రాప్యసీదం తరోమ్యహమ్

అనాద్యస్తేషు యాతేషు యుగేషు మునినాయక.

41

నేనొకప్పుడు వింధ్యశృంగమునను, మఱొకప్పుడు సహ్యాగిరియందును, ఇంకొకప్పుడు దర్భర పర్వతమునను, ఇంకొకప్పుడు ఒంటరిగను ఉంటిని; బంధుగలు మొదలైనవారులేరు. ఇంకొకప్పుడు హిమాలయమున, మఱొకప్పుడు మలయపర్వతమున, మఱొకప్పుడు పూర్వనివాసమేయగు మేరువు నందలి చూతవృక్షశాఖయందు నీడమును నిర్మింతును. మునినాయకా! ఇట్లు అసంఖ్యాకలముగు యుగములు గడచిపోవుచున్నవి.

ప్రాక్తనైవైవ జాతోఽయం సంనివేశేన పాదపః

దేహం త్యక్త్వా సుఖం సాధో నాతః పరిణతిం గతః.

42

సాధూ! ఈకల్పవృక్షము పూర్వ పూర్వ శరీరముల దృఢించుచు, మునపటియట్లే మార్పును జెందక నిలచియున్నది.

తదీయేనైవ జాతోఽయం సంనివేశేన పాదపః

తాతే జీవతి యైవాభూచ్ఛృభాన్య సుతరోస్తథా.

43

మునపటియట్లే జన్మించి నిలచియున్న వృక్షము పూర్వపుతోధనే విహించి జీవించు చున్నది.

కృతప్రాక్సంనివేశోయమహం సితిమిహగతః

నేహాభూదుత్తరా పూర్వం కకుబ్ధాయం చ భూధరః.

44

ఈవృక్షమిట్లే నిలచియున్నను, దిక్కులు, పర్వతము పూర్వపుతీరున లేవు.

దిగుత్తరా భూదన్యేయం పూర్వమేవ మహీధరః

ఏకైకదేహసంస్థానవీత్రబ్రహ్మనిశాగమః.

45

పూర్వ మీ పర్వతముయొక్క ఉత్తరదిక్కుగమింకొకతీరుననుండెను; ఆ కారమును బట్టి ఈమార్పు గుర్తించబడలేదున్నది. కాని, నేను కల్పకల్పాలంతరముల ఒకేమాదిరిగ నున్నాను.

ధ్యానానై తత్త్వ ఏవైవం సర్గమాలోక్య వేద్యహమ్

అర్కాదేముక్షసంచారాన్మోర్వాదిస్థానకా దితః.

46

ధ్యానంతమున యీ సృష్టిపథలోకించి, మార్గచంద్రతారాది గ్రహములసంచారమును, మోర్వాదిదిశల స్థానమును సవలోకించి గ్రహింపగల్గుచున్నాను.

సంసారమన్యథా తస్మిన్మితే యాన్తిదిశోఽన్యథా
స సన్నాసజగన్మన్యే భ్రమయన్కేవలం ధియః.

47

దిశలు, వాటియందుండు వస్తువులు తారుమారుచున్నను నేను ప్రత్యర్థిజ్ఞాబలమున వాటిని గుర్తింపగలుగుచున్నాను; నాలో ఎట్టిమార్పును లేదు. మఱియు, యీ జగత్తు సదసన్మయ మనియు, ఆత్మయందు ఉద్భవించిన భ్రమయేయనియు గ్రహించుటవలనను, కాబట్టి కెట్టి మోహమును కలుగుటలేదు.

ఆత్మస్వస్థచమతాఃకరవిభవోఽయం విజృంభ్యతే
పుత్రః పితృత్వమాయాతి మిత్రం యాతృరితాం తథా.

48

ఆత్మమొక్క మాయాశక్తికలవనే, యీ పదార్థములన్నియు ఇట్లు విజృంభించుచున్నవి; దిక్పృథమగు వ్యవస్థయందు భేదముకలుగునట్లు, కాలకృతములగు వ్యవస్థకలవనూడ, పుత్రుడు తండ్రి యగుచున్నాడు, మిత్రుడు శత్రువగుచున్నాడు. (కాలమహిమ ఇట్టిది.)

స్త్రీత్వం చ శతశో యాతాన్ముంసత్తైవ స్మరామ్యహమ్
కలా కృతయుగాచారాన్కృతే కలియుగసితిమ్.

49

పురుషులు స్త్రీత్వమును బొందుచున్నారు; ఇట్టివి మార్గకొలది గుర్తుననున్నవి; కృతయుగ మన కలియుగ ఆచారములను, అట్లే మరల కలియుగమున కృతయుగ వ్యవహారములను గాంచియుంటిని.

శ్రేతాయాం ద్వాపరే చైవ సంస్మరామి మునీశ్వర
అదృష్టవేదవేదారాన్స్వసం కేతవిహారిణః.

50

మునీశ్వరా! శ్రేత, ద్వాపరయుగముల గూడ, ఆచారవ్యవహారములు తారుమారైనవి; వేదములను, వేదవిధినిపేధములను ద్యుతించి, ఎవరికి నచ్చినట్లు వాడు ఒనర్చుచుండిరి.

సర్గాన్నిరర్గలాచారాన్కృత్యాంశ్చిత్స్మరామ్యహమ్
ధ్యాతరి బ్రహ్మణోబ్రహ్మస్మను రాసురమానుషమ్.

51

చతుర్వ్యగసహస్రాస్తే జగచ్ఛాన్యం స్మరామ్యహమ్
మనో మనసనిర్మాణాన్పారీవాకారవర్జితాన్

వ్యాప్తాన్వాయుమయైర్భూతైర్దశసర్గాన్స్మరామ్యహమ్.

52

కొన్ని కొన్ని స్వప్రకారా, కృతయుగమునగూడ, సలహారభవము మున్నగు విషయములు జరిగి, ఆచారము తెలిసిపోయెను. ఒకప్పుడు, బ్రహ్మ ధ్యానిమిగులై వాణుగుణల యుగముల గడపెను; బ్రహ్మజ్ఞ! అప్పుడు బ్రహ్మాండము మరాసునవిహీనమై వెలయుచుండెను. మఱియు, పది మానసికపుష్టులగాంచిరి; అందు పాణ్ధివమయ శరీరములు లేవండెను. అది వాయువీయ శరీరధారులతో నిండియుండెను.

విచిత్రసంసారవిశేషదేశా

న్వీచిత్రకార్యాకులభూతికోశాన్

విచిత్రవిన్యాసవిలాసవేషా

స్మరామ్యహం బ్రహ్మాదిశేషవేశేషాన్.

53

ఇత్యాశ్రేణీనాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాశ్రేణీమోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే భుశుణ్డోపాఖ్యానే చిరజీవిత వర్ణనం నామ
ద్వావింశః సర్గః || 22 ||

నేను కల్పాంతముల విచిత్రప్రదేశములతో గూడిన దేశములను విచిత్రకార్యముల
నాచరించు శీవులతో నిండిన బ్రహ్మాండములను, విచిత్రవేషభాషల నొప్పారు దేశములను గాంచి
యుంటిని; ఏటి నన్నిటిని స్మరింపఁబడుచున్నాను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
భుశుణ్డోపాఖ్యానమున చిరజీవితవర్ణనమును
ద్వావింశ సర్గము || 22 ||

త్రయోవింశః సర్గః

[త్యక్తేషు యేషు కోషేషు సుం పృథ్వర్షు బాధ్యతే
యత్సరం చ మనఃకార్యం తత్సర్వమిహ కీర్త్యతే.

ఏ దోషములను త్యజించుటచే పృథ్వీవు మనుజులను బాధించగో, దేనియందు మనస్సు
లగ్నము కావలసియున్నదో, అదియంతయు నిందు వర్ణింపబడినది]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :-

అథానే వాయుసశ్రేష్ఠో జిజ్ఞాసార్థమిదం మయా

భూయః పృష్టో మహాబాహూ కల్పవృక్షతలాగ్రకే. 1

చరతాం జగతః కోశే వ్యవహారవతామపి

కథం విహగరాజేన్ద్రో దేహం పృథ్వర్షు బాధతే. 2

శ్రీవసిష్ఠుడు :- మహాబాహూ! తెలిసికొనగోరి కల్పకాళివాసియగు ఆ వాయుశ్రేష్ఠుని
నేను మరల ఇట్లు ప్రశ్నించితిని - విహగరాజా! ఈ బ్రహ్మాండమున విచరణ మొనర్చుచున్నను పృథ్వీ
శల మిమ్ము బాధింపఁబడునది?

భుశుణ్డ ఉవాచ :-

జానన్తుపి హి సర్వజ్ఞ బ్రహ్మజ్ఞోజ్ఞానయేవ మామ్

పుచ్చసి ప్రథవో నిత్యం భృత్యం వాచాలయన్తి హి. 3

భుశుండుడు :- సర్వజ్ఞా! బ్రహ్మజ్ఞతా! ఎఱిగియుండియు మరల నన్నుడుగుచున్నావు;
ప్రభువులు భృత్యులను వాగించి ఆనందింతురు.

తథాపి యత్పృచ్చసి మాం త్రేప్రకథయామ్యహమ్

అజ్ఞాచరణమేవాహుర్మఖ్యమారాధనం సతామ్. 4

అయినను, మీరు నన్నుడుగునది మరల చెప్పుచున్నాను. అజ్ఞాపాలనమే సత్పురుషుల
మఖ్యారాధన.

దోషముక్తాఫలప్రోతా వాసనాతన్తుసంతతిః

హృది న గ్రథితా యస్య మృత్యుస్తం న జిహ్వాంసతి

II

ఎవ్వని హృదయమున, వాసనా - తంతువుల దోషములను ముత్యములు గ్రుచ్చబడియుండ
వో, అతనిని మృత్యువు (అభరణహీనుని దొంగలు భాధింపవట్లు) హింసించదు.

నిఃశ్వాసవృక్షక్రకచాః సర్వదేహాలతాఘ్నాః

అథయో యం న భిన్నని మృత్యుస్తం న జిహ్వాంసతి.

6

దేహాలతా - ఘ్నాణములును, నిశ్వాస - వృక్షపరశువులునునగు మనోవాగ్దు లెవ్వని
ఛేదంపజాలకున్నవో, అతనిని మృత్యువు హింసించజాలదు. (మనస్సు చంచలమైన, శ్వాసప్రశ్వాస
లెక్కుడుగ పడి వ్యయమగుట లోకప్రసిద్ధము. వాన ఆయుతమగును. మఱియు, మనస్సు సరిగ
లేకున్న వ్యాధులు కలుగును అను; నీ రెండువిషయములు ఇటు మాచితములని గ్రహింపవలయు).

శరీరతరుసర్పాఘ్నినైర్భితశిరఃఫణాః

అతా యం న దహత్యేవర్మత్యుస్తం న జిహ్వాంసతి.

7

శరీరతరు - కోటరముల నివసించునవియును, చింతలను పడగలతో గూడుకొనినవియును
నగు అతా - సర్పము లెవ్వనిని తమ విషాగ్నివలన దహింపజాలకున్నవో, అతనిని మృత్యువు
హింసించదు.

రాగద్వేషవిషాపూరః స్వమనో బిలమద్ధిరః

లోభవ్యాలో న భుక్తే యం మృత్యుస్తం న జిహ్వాంసతి.

8

రాగద్వేషములను విషముతోనిండినదియును, మనస్సును పుట్టిలో నివసించునదియును, అగు
లోభమను పామువలన గఱువబడనివానిని, మృత్యువు హింసించదు.

ప్రీతాశేష వివేకామ్బుం శరీరామ్భాధివాడవః

సే నిర్దహతి యం కోపస్తం మృత్యుర్న జిహ్వాంసతి.

9

వివేకమను జలముల సంతృప్తముగ గ్రోలనదియును, శరీరసముద్ర - బాడవాగ్నియును
నగు కోప మెవ్వని దహింపజాలకున్నవో, మృత్యువతనిని హింసించదు.

యస్త్రం తిలానాం కఠినం రాశిముగ్రమివాకులమ్

యం ఫిడయతి నానజ్గస్తం మృత్యుర్న జిహ్వాంసతి.

10

ఎండునువ్వలను గానుగ నలికితీయవట్లు, శావ మెవ్వనిని నలుపజాలకున్నవో, అతనిని
మృత్యువు హింసించదు.

ఏకస్థిన్నిర్మలే యేన పదే వరమపావనే

సంశ్రితా చిత్తవిశ్రాంతిస్తం మృత్యుర్న జిహ్వాంసతి.

11

అద్వితీయమును, నిర్మలమును, పవిత్రమునునగు ఆ పరమపదమును ఆశ్రయించి, ఎవ్వని
చిత్తము విశ్రాంతిపందినవో అతనిని మృత్యువు దహింపజాలదు.

వపుఃఖడ్గాభిపతితం శాఖామృగమివోదితమ్

న చచ్చలం మనో యస్యతం మృత్యుర్న జిహ్వాంసతి.

12

శరీరమను పృష్ఠికోద్యానమున బడిన మనస్సును కోరి చంచలముగాకున్న, మృత్యువు
హింసింపదు.

ఏతే బ్రహ్మన్మహాదోషాః సంసారవ్యాధిహేతవః
మనాగపి న లుమ్పున్చి చిత్తమేకం సమాహితమ్. 13

బ్రహ్మజ్ఞా! సమాహితచిత్తుని, సంసారవ్యాధికి గారణములగు ఈమహాదోషము లొకిం
తయు ఆక్రమింపజాలవు.

ఆదివ్యాధిసముత్థాని చలితాని మహాభ్రమైః
న విలుమ్పున్చి దుఃఖాని చిత్తమేకం సమాహితమ్. 14

సమాహితచిత్తుని, మోహజనితములగు శారీరిక, మానసికములగు దుఃఖములు కలతచెట్టి
జాలవు.

నాస్తమేతి న చోదేతి న సంస్కృతిర్న విస్తృతిః
న సుప్తం న చ జాగ్రత్స్యాచ్చిత్తం యస్య సమాహితమ్. 15

సమాహితచిత్తునకు ఉదయాస్తమయములు లేవు; స్మృతివిస్మృతులు లేవు; జాగ్రత్సు
ప్థులు లేవు.

అస్థికృతహృదాకాశాః కానుకోపవికారజాః
చిన్తా న పరిహింసన్చి చిత్తం యస్య సమాహితమ్. 16

హృదయాకాశమును అంధకారమయమొనర్చునవియును, కానుకోపవికారముల జనిం
చునవియునును చింతలెన్ననిని హింసింప జాలకున్నచో, అతడే సమాహితచిత్తుడనంబడును.

న దదాతి న చాదత్తే న జహాతి న యాచతే
కుర్వదేవ చ కర్మాణి చిత్తం యస్య సమాహితమ్. 17

దానము, ప్రతిగ్రహణము, త్యాగము, యాచనలను కార్యములులేక, కర్మల నొనర్చు
చుండువాడే సమాహితచిత్తుడు.

యే దుర్రా దురారమ్భా దుర్గుణా దురుదాహృతాః
దుష్క్రమాస్తే న కృన్తన్చి చిత్తం యస్య సమాహితమ్. 18

ఎవ్వని చిత్తమును, అర్జునయములగు ధవాదులును, కృష్ణిహునిర్మాణాది కార్యములును,
రాగభేదాది గుణములును, హృదయభేదకరములగు పల్కులను, కళినములగు నీతులును హింసింప
జాలకున్నచో అతడే సమాహితచిత్తుడనంబడును.

ఆభాన్చి విపులార్థాని మహాన్చి గుణవన్చి చ
సర్వాజ్యేనానుధావన్చి చిత్తం యస్య సమాహితమ్. 19

సమాహితచిత్తునికడకు మహత్తమగుణములతో గూడుకొనిన లాభజనములగు గుణము
లన్నియును అరుదెంచును.

యదుదర్శహితం సత్యమనపాయీ గత్యభయమ్
దురీహితదృశోన్మృతం తత్పరం కారయేన్మనః. 20

మనస్సును, బ్రహ్మహితమును, సత్యమును, భోగాభిలాషారహితమును, చారమార్గకనుభుము
భుమును నగునట్లు చివరపరలెను.

యదదృష్టమశుద్ధేన చిత్తవైధుర్యదాయినా

అనేకత్వపికాచేన తత్పరం కారయేన్ననః.

21

ఆపరిత్రవృత్తికి పరమపదము అగుపడదు, చిత్తమును పురుషార్థ - విభజనమైనది, నానాత్వ
పికాచమును గల్పించు, ఈ ఆపరిత్రమ నిర్మూలమైనది, మనస్సును పరమపదమున నిల్పదగును.

అదౌ మధ్యే తథాస్తే చ చిరాయ పరమోచితమ్

యచ్ఛారు మధురం పథ్యం తత్పరం కారయేన్ననః

చారుమధురంభమును, అర్థపరిపక్వదళయందుగూడ మధురమును, అంతమున హితకర
మును, సర్వదుఃఖనిర్మలమును, నిత్యమునగు జ్ఞానమును బొందునట్లు, మనస్సును ప్రయత్నింప
జేయవలెను.

యదనన్తం మనఃపథ్యం తథ్యమాద్యస్తమధ్యగమ్

సమస్తసాధుభిర్బుష్టం తత్పరం కారయేన్ననః.

త్రిసత్యమును, అనంతమును, హితకరమును, సమస్తసాధుజనవిలసమునగు పదోన్మ
భుగ మనస్సును ప్రకర్తిల్లజేయునది.

యద్బుద్ధేః పరమాలోకమాద్యం యదమృతం పరమ్

యదనుత్తమసౌభాగ్యం తత్పరం కారయేన్ననః

24

బుద్ధికి పరమప్రకాశమును (పరమజ్ఞానమును) అమృతసారమును, ఎవరేని ముఖమునగు
పరమపదమున మనస్సును సంలగ్నమొనర్పవలెను.

సామరాసురగన్ధర్వే సవిద్యాధరకిన్నరే

ససురస్త్రీగణే స్వర్గే న కించిత్సుస్థిరం శుభమ్.

అమరాసుర, గంధర్వ, విద్యాధర, కిన్నర, సురస్త్రీలతో గూడిన స్వర్గమునగూడ శుభిర
మును, శుభమునగు నిత్యసుఖము లేదు.

సతరా సనరాధీకే సపర్వతపురవ్రజే

సామృష్టౌ భూతలే తాత న కించిచ్ఛోభనం స్థిరమ్.

పుర, పర్వత, రాజ్య, వన, సముద్రలతో గూడుకొనిన ఈ భూమిలము నందెచ్చుటను,
శోభనమును స్థిరమును నగు సుఖ మేమియును లేదు.

సనాగే సాసురవ్యూహే సాసురస్త్రీగణే తథా

సమస్త ఏవ పాతాలే న కించిచ్ఛోభనం స్థిరమ్.

27

నాగ, అసుర, అసురకన్యలతో గూడుకొనిన పాతాలమునగూడ శుభకరమును, నిత్య
మునునగు సుఖములేదు.

సస్వర్గే ససురాలోకే సపాతాలే సదిక్షతే

జగత్యస్మిన్తు సర్వస్మిన్తు కించిచ్ఛోభనం స్థిరమ్.

28

స్వస్థ, మద్భక్తి, పాతాళములతో గూడుకొనిన బ్రహ్మాండమునందెచ్చుటను శాశ్వత
మగు ఆనందములేదు.

అధివ్యాధివిలోలాసు దుఃఖానువలితాను చ

క్రీయాను నిత్యతుచ్ఛాను న కించిత్సుస్థిరం శుభమ్.

29

అధివ్యాధులను తరంగములతో గడలుచు, దుఃఖములను సుడిగుండములనదగు క్రియలు,
అత్యంతతుచ్ఛములు, వీటి, సుస్థిరమగు శుభమేమియును లేదు.

తరలీకృతచిత్తాను హృదయానందసీమా చ

చిన్తాను ధీవికారాను కించిత్సుస్థిరం శుభమ్.

30

చిత్తమును తరళమొనర్చి, హృదయమున కొకింత ఆనందమును గూర్చు చిత్తవృత్తులగూడ,
స్థిరమగున జేమియును లేదు.

హృత్తీ రోదకసంస్పృశ్యమస్త రేషు చలేష్వపి

స్వసంకల్పవికల్పేషు న కించిత్సుస్థిరం శివమ్.

31

హృదయమును ఊరసముద్రమును మందరవర్షితమువలె కలచు సంకల్పవికల్పములగూడ
శాశ్వతశుభ మొనగున దెద్దియును లేదు.

అనారతాగమాపాయపరాస్వసిశిరాస్వపి

చిత్రాకారాను చేష్టాను న కించిత్సుస్థిరం శుభమ్.

32

అగమాపాయములును, కత్తిరించువలె పడుచైనవియును, విచిత్రములునునగు ఇంద్రియ
భోగములగూడ నిత్యసుఖమేమియును లేదు.

న వరమేకమహీతలరాజతా

నచ వరం విబుధామరహాపతా

నచ వరం ధరణీతలనాగతా

స్థితిముపైతి హి యత్ర సతాం మనః.

33

సాధువుల మనస్సు విక్రాంతి నందినచో, దాన ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యము, జేకత్యము, పాతా
ళరాజ్యముగూడ కులకూగజాలవు.

న వరమాకులశాస్త్ర విచారణం

నచ వరం పరకార్యవిజేచనమ్

న వరమగ్ర్యకథాక్రమవర్ణనం

స్థితిముపైతి హి యత్ర సతాం మనః.

34

శోభువుల మనస్సు విక్రాంతినందిన, శాస్త్రపాండిత్యము, పరకార్యవిజేచనము, కృత్యాది
గణముల పనుల నలరించుట, మున్నగువానితో నవసరముండదు.

న వరమాధిమయం చిరజీవితం

నచ వరం మరణం దృఢమూఢతా

నచ వరం నరకో నచ విష్ణవం
సిలిముపైతి హి న క్వచిదాశయః.

85

వ్యాధిగ్రస్తమగు చిరజీవము మందిరికాదు; కాన మరణము మేలు అనియు తెలిపరాదు, దాన మూఢశస్త్రమేయగుదును. పాపఫలభోగ - స్థానమగు నరకము మందిరికాదు; అది ఎప్పుడు ముగియునో తెలియజాలము. స్వర్గముకూడ మందిరికాదు; భోగక్షయమైన పరీతమనివార్యము, ఇట్టి కోర్కెలున్న కాలి లభింపదు.

ఇతి వివిధజగత్క్రమాః సమస్తాః
ఖలు మతిమూఢతయా నరస్య రమ్యాః
చలతరకలనాహితే పదార్థే

కథముపయాన్తి చిరస్థితిం మహాన్తః.

86

ఇత్యాన్తే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే భుశుణ్డోపాఖ్యానే సమాధాన సంకల్పనిరాకరణం నామ త్రయోవింశః సర్గః || 23 ||

కాని, మూఢనుతికి గమ్యములగు ఈ జగద్విషయములను మహాత్ములు అనలీలగా అనలట నెట్టివెది, ఒకింతయునా అసకొనక, పరమపదమున ముఖిలైకాలి నందుమివ్వారు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున భుశుణ్డోపాఖ్యానమున సమాధానసంకల్పనిరాకరణమున త్రయోవింశ సర్గము || 23 ||

చ తు ర్వింశః సర్గః

[దేహనాడీక్రమోపేతా చట్సుక్రహృదయాన్వితా

ప్రాణస్పష్టవిభాగాఢ్యా ప్రాణవిన్దేహా వర్ణ్యతే.

దేహనాడీ క్రమయుక్తమును, చట్సుక్రహృదయసహితమును, ప్రాణస్పష్టవిభాగపూర్ణము నగు ప్రాణముయొక్క చింతన యందు గావింపబడినది.]

భుశుణ్డ ఉవాచ :—

ఏకైవ కేవలా దృష్టిర్నిరాపాయా గతభ్రమా
విద్యతే సర్వవిత్తేషు సర్వశ్రేష్ఠా సమున్నతా.

భుశుండుడు :—[భ్రమరహితమును, నిరపాయమును, సర్వశ్రేష్ఠమును, మహోన్నతమును నగు అద్వైత - దృష్టియొక్కటియే జ్ఞానములన్నిటిలో శ్రేష్ఠమై నెగుడుచున్నది.

అత్మచిన్తా సమస్తానాం దుఃఖానామస్తకారిణీ
చిరసంభృతదుఃస్వప్నసంసారభ్రమహారిణీ.

అత్మచింత యొక్కటియే దుఃఖముల నన్నిటిని అంతమొందించుచున్నది. అనాదికాలము నుండి అవిద్యాకామకర్మలతో కూడలేట్టబడిన దుఃస్వప్నమగు సంసారభ్రమను జూరించుచున్నది.

నిష్కలజగమునోమార్గవిపులాజ్ఞాచారిణీ

తథా సమస్తదుఃఖానాం చిన్తానరవినాశినీ.

X

ఈ అత్మచింత ప్రకృతమును, పవిత్రమునునగు మనస్సుననే ఉదయించుచున్నది; సామాన్యుల కియ్యది అబ్బదు. ఇయ్యది దుక్కింతలను, అనర్థములను, సమస్తదుఃఖములను వినాశమొనర్చుచున్నది.

జ్యోత్స్నయేవాస్థకారాణామలమస్తః ప్రజాయతే

సా స్వాత్మచిన్తా భగవన్సర్వసంకల్పవర్జితా

1

భగవంతుడా! సర్వసంకల్పవర్జనాపూర్వకమగు ఈ అత్మచింత, వెన్నెల చీకటినిఁ బోగొట్టినట్లు, మనస్సునందలి మకిలిని పోగొట్టి మాయ - భ్రాంతిని అణచుచున్నది.

యుష్మదాదిషు సుప్రాపా దుప్రాప్తైవాస్మిదాదిషు

సమస్తకలనాతీతం పరాం కోటిముపాగతమ్.

2

ఈ యాత్మచింతయందెట్టి సంకల్పములును లేవు; ఇయ్యది అత్యంతశ్రేష్ఠము. మిగిలిన మహాత్ములకు సులభమైన, మహ్మబోలు మందమతులకు దుర్లభము.

పదమాసాదయ స్త్యేతత్కథం సామాన్యబుద్ధయః

అత్మచిన్తావిలాసిన్యాస్తస్యాః సఖ్యే మహామునే.

3

కించిత్సామ్యముపాయాతా విజ్ఞానశశిశీలః

ఆత్మచిన్తాసమానానాం వివిదానాం మనీశ్వర

7

అత్మచిన్తావయస్వానాం మధ్యాదేకతమా మయా

సర్వదుఃఖక్షయకరీ సర్వపాభాగ్యవర్ధనీ.

4

కారణం జీవితస్యేహ ప్రాణచిన్తా సమాశ్రితా

మహామునీ! సామాన్యబుద్ధులెట్లు దీనిని బొందగలరు? మనీశ్వరా! అత్మచింతయను విలాసిని! చాలమంది సఖులున్నార; వారుకూడ దీనికిఁ దీసిపోరు, సమానులే; జ్ఞానచంద్రుని కుమారమయ శీతల - కిరణములు. కాని, అత్మచింతకంటె ఒకిండుక శ్రేయ, ఇట్టిదియగు అత్మచింత యొక్క సఖులలో నొకదానిని నేను బడసితిని; దాని చేరు పొగిదింత. ఈ ప్రాణచింత సర్వ దుఃఖముల క్షయమొనర్చునదియును, సాభాగ్యవర్ధకమును, జీవితపాకువునునైయున్నది. ఈ ప్రాణ చింతవలననే నేను దిరజివితైతిని.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :-

ఇత్యుక్త వస్తం విహగం భుశుణ్ణం పునరవ్యహమ్

జానన్మపీదమవ్యగ్రః పృష్ఠవాన్ప్రీడయా మునిమ్.

5

సర్వసంశయవిచ్ఛేదిన్యత్వస్తచిరజీవిత

యథార్థం బ్రూహి మే సాధో ప్రాణచిన్తా కిముచ్యతే.

10

శ్రీరసిఃపుడు:- ఇట్లు పవించు భుకుండపక్షిని, ఎఱిగియున్నను నేను మరల కుతూహలముతో విట్లు ప్రశ్నించితిని. సాధూ! సర్వసంశయవిచ్ఛేదీ! ఆత్మసంకవిరజీ! ప్రాణదంతయననేమో యథార్థముగ వాకు తెల్పుము.

భుకుండు ఉవాచ:-

సర్వవేదాస్తవేత్తాసి సర్వసంశయనాశకః

మామేతత్పరిహాసార్థం మునే వృచ్ఛసి వాయసమ్.

11

భుకుండుడు:- మునీ! మీకు నేదాంత కాస్త్రమంతయు తెలిసియున్నది; మీరందఱి సంశయములను దూరమొనర్చగలరు, అయ్యది ఈ కాకిని కేలము పరిహాసార్థము ప్రశ్నించుచున్నాడు.

అథవా భవతామేవ భగవన్పరిశిష్యేతుమ్

పునః ప్రత్యుత్తరాణీదం కామేక్షతిరువస్థితా.

12

భగవంతుడా! కాకున్న మీకు ప్రత్యుత్తరముల నొసగినను దోషములేదు; నాకా పిషయ ముల మరల చక్కగ వాలోచించు అవకాశ మొదవుచున్నది.

భుకుండాజీవితకరం భుకుండాస్వాత్మలాభదమ్

శృణు ప్రాణసమాధానం వక్ష్యమాణమిదం మయా.

13

భుకుండుడెట్లు ప్రాణసమాధినిబడసి విరజివయైనది, భుకుండుడెట్లు ఆత్మను బొందినది. పవించుచున్నాను; వినుము.

వశ్యేదం భగవన్సర్వం దేహగేహం మనోరమమ్

త్రిప్రకారమహాస్థూణం నవద్వారసమావృతమ్.

14

పుర్యప్తకకలత్రేణ తస్మాత్తస్పృజనేన చ

అహంకారగృహస్థేన సర్వతః పరిపాలితమ్.

15

రమణీయమగు ఈ దేహగృహమునకు వాత, పితృ, కఫములను మూడు మహస్తంభములు, తొమ్మిది ద్వారములు, ఉన్నవి. అహంకారమును గృహ - స్వామి పుర్యప్తకమును భార్యతోడను, పంచత్వాత్రిలను స్పృజనులతోడనుగూడి దీని బాగోగులను కాచుచున్నాడు. దీనిని విక్షింపుము!

అస్తః పశ్యసి సత్కర్ణశక్కులీచన్ద్రశాలికమ్

శిరోరుహచ్ఛాదనవద్విపులాక్షిగవాక్షకమ్.

16

అస్యప్రధానమద్వారం భుజపార్శ్వోపమన్దిరమ్

దంతాలికేసరస్సృగ్భియాపితద్వారకోటరమ్.

17

అనారతం రూపరసస్పర్శనద్వారపాలవత్

సంకులాలోకవలీతం తారాలిన్దకృత్సితీ.

18

రక్తమాంసవసాదిగం స్నాయుసంతతివేషితమ్

మూలాసికావస్థసంబద్ధం సుకుడ్యం సుసమాహితమ్.

19

ఇదా చ పిష్టలా చాస్య దేహస్య మునినాయక

సుస్థితే కోమలే మధ్యే పార్శ్వకోష్ఠే నిమిలితే.

20

పద్మయుగ్మక్రయం యస్త్రమస్థిమాంసమయం మృదు

ఊర్ధ్వార్ధోనాలమన్యోన్యమిల్తోమలసద్దలమ్.

21

సేకేన వికసత్పత్రం సకలాకాశచారిణా

చలన్తి తస్యపత్రాణి మృదు వ్యాప్తాని వాయునా.

చలత్సు తేషు పత్రేషు స మరుత్పరివర్తతే

వాతావాతే లతావృతజాలే బహిరివాభిత్య.

వృద్ధిం నీతః సనాడిషు కృత్వా స్థానమనేకథా

ఊర్ధ్వార్ధోవర్తమానాను జేహేస్త్రీన్పృసరత్యథ.

ప్రాణాపానసమానాద్వైసత్యః స హృదయానిలః

సంకేతైః ప్రోచ్యతే తజ్జర్విచిత్రాచారచేష్టితైః.

❧ శరీర - గృహము ఏ మనో - శేత్రమునకు బ్రత్యక్షమగుచున్నది. చక్కిలములఁజేరి నెత్తలే దీనిపై విద్వంశః కేళులను తృణముల నిది ఆచ్ఛాదిత మైయున్నది. శేత్రములను వికారగవాక్షములు, కదనమండలమును ప్రధానద్యారమును వెలయుచున్నవి; ఈప్రధానద్యారము దంతములను తోరణములతో నలంకృతము. భుజపార్శ్వములను ఉపమందిరమున్నది, రూపరసస్పృహాదికములను బాహ్యవిదయనాద్యలను గొనివచ్చు జ్ఞానేంద్రియములు దీని ద్వారపాలకులు. ఈ గృహము పర్యవ్యాప్తియగు అత్యుయొక్క ప్రకాశమున ప్రకాశింపఁబడుచున్నది. గృహ - యజమాని లాగదవ్యయందు శేత్రకారకమును అలింగప్రదేశమున (వరండాయందు) వెలయుచుండును. ❧ ఈ గృహము రక్తమాంససహాయకమున నలిలమృత్తికాగోమయముల నలంకరియున్నది. అక్షులను కాన్దములవలనను, నుములను రక్షాపులలవలనను ఈ గృహము కుద్బుధభావమున సంవిర్భవై వెలయుచున్నది. ❧ నాయకా! ❧ దేహగృహమధ్యభాగమున, ఇడాపింగళలను కోమలమూక్త్యువాదులు అప్రకాశితభావమున వెలయుచున్నవి. వీటిమధ్య, పద్మక్రయమును బోలు అశ్విహంసయమును, కోమలమునగు పృథ్వీపద్మమున్నది. దీని వాళములు ఉర్ధ్వ - అధోభాగముల పరివ్యాప్తములైయున్నవి. వీని దళములు అంతర్గతకోమలములు, పరస్పరము మిళితములనునైయున్నవి. గాహగ్రమునుండి పాదముల ❧ దేహాకాశమున వ్యాపించియున్న చల్లదనానుకమున అపానవాయువుయొక్క అమృతసేవి నమున దీని దళములు వికసించియున్నవి. ఇవి, ప్రాణాపానవాయువుల సంఘటనమునఁజేసి ఒకప్పుడు వికసించుచు, మఱొకప్పుడు ముకుళితములగుచుండును. అరణ్యప్రదేశమునందలి ప్రభువాయువు ❧ తాపత్రణాలముల ప్రతిపారమై నలుదిక్కుల పరివ్యాప్తమగునట్లు, ప్రాణాపానవాయువులు, తుచ్ఛాదయంత్రమున వాయుత్పర్ణప్రతమున ప్రతిపారమై, నలుదిక్కుల వ్యాపించి, నాదీర్ఘద్రముల బ్రకేశించుచు కృద్ధింపఁబడుచున్నది. ఇట్లభివృద్ధింపి, దేహగృహమున భిన్నభిన్న స్థానముల గల్పించుకొని ప్రాణాపానాది సంఘటనముల నొంది, ఊర్ధ్వార్ధోనాదీసమాహముల బ్రకేశించి, శరీరమున బ్రవహించుచు, విభిన్నకృత్యముల నొనర్చుచున్నది.

❧ ఇంధోవాతై నామైవ యాయం దక్షిణేక్షా పురుషః' శేత్రస్థం లాగతం విద్యాత్' ఇతిచక్రతి.

హృత్పద్మయస్త్రిత్రయే సమస్తాః ప్రాణశక్తయః
ఉర్ధ్వాధః ప్రస్ఫుతా దేహే చస్త్రిభిర్మూడివాంశవః. 26

యాన్త్యాయాన్తి వికర్షన్తి హరన్తి విహరన్తి చ
ఉత్పతన్తి పతన్త్యాశు తా ఏతాః ప్రాణశక్తయః 28

స ఏష హృత్పద్మగతః ప్రాణ ఇత్యుచ్యతే బుద్ధైః
అస్య కాచిన్మునే శక్తిః ప్రస్పన్దయతి లోచనే 28

కాచిత్పర్వముపాదతే కాచిద్వహతి నాసయా
కాచిదన్నం జరయతి కాచిద్వక్త్రే వచాంసి చ 29

బహునాత్ర కిముక్తేన సర్వమేవ శరీరకే
కరోతి భగవాన్వాయుర్యస్త్రేహమివ యాన్తికః. 30

చంద్రబింబమునుండి కిరణములు వెలువడునట్లు, ప్రాణశక్తియంతయు హృదయమునుండి వెలువడి దేహమధ్యమన ఉర్ధ్వాధో దేశముల వ్యాప్తమగుచున్నది. ఈ ప్రాణశక్తి నాడిసమాహమల బ్రహ్మేంచి, గమన, అగమన, కర్షణ, హరణ, విహరణ, పతన, ఉత్థానాది వివిధక్రియల నొనర్ప జేయుచున్నది. విజ్ఞులు హృదయపద్మమునందలి వాయువువే ప్రాణమని చెప్పరు. ఈ ప్రాణ వాయువుమొక్క ఒకానొక శక్తికలననే, కన్నులు కదలుచున్నవి. మనోక శక్తివలన స్పర్శ గ్రహింప బడుచున్నది. ఇంకొక శక్తి నాసానాశమున బ్రహ్మాంచుచున్నది. ఇంకొక శక్తి తినిన అన్నమును తీర్చి మిసర్చుచున్నది. ఇంకొక శక్తి తినిన మాటలు వెలువడుచున్నవి. పెక్కిత, యంత్ర - నిర్మాత ఇచ్చానుసారము యంత్రమున జరిగింపజేయుచున్నట్లు, వాయుదేవుడు ఈ శరీరమున వివిధకార్యముల నొనర్చుచున్నాడు.

తత్రోర్ధ్వాధో ద్విసంకేతో ప్రస్ఫుతాపనితా మునే
ప్రాణాపానావితిభ్యాతో ప్రకటా ద్వా వరానితా 31

తయోరనుసరన్నిత్యం మునే గతిమహం సిత్థిః
శీతోష్ణవపుషోన్నిత్యం నిత్యమమ్మరపానయోః. 32

కలేవరమహాయస్త్రేవాహయోః శ్రమహీనయోః
హృదాకాశార్కశశినోస్త్వగ్నేషోమస్వరూపయోః. 33

శరీరపురచాలస్య మనసో రథచక్రయోః
అహంకారస్థుపస్యాస్య ప్రశస్యేష్టమరణ్యయోః. 34

తయోర్మమానుసరతః ప్రాణాపానాభిధానయోః
గతిం శరీరమరుతోరాశరీరమరుదయోః. 35

జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తేషు సదైవ సమరూపయోః
సుషుప్తసంస్థితస్యేవ బ్రహ్మన్ గచ్ఛన్తి వాసరాః. 36

సహస్రవినికృతాక్షాద్భిసతమలవాదపి
దుర్లభ్యో విద్యమానాపి గతిః సూక్ష్మతరానయోః. 37

మనోదా! నీట, ఊర్ధ్వగమనమొనర్చు ప్రాణవాయువును, అధోగమనమొనర్చు అపాన వాయువును, ప్రకాశ్యభావమున వెలయుచున్నవి. నేను సర్వదా ■■■ గతి ననుసరించుచున్నాను. + ఇది శీతోష్ణములై సర్వదా అకాశమున దిరుగుచున్నవి కరీరయంత్రమును మోయుచున్నను నీటికి క్రమలేదు. * ఈ వాయువులు రెండును హృదయాకాశమునకు భార్యచంద్రులు; అగ్ని, సోమస్వరూపములగు ఇవి కరీర - పురీరక్షకుడగు మనస్సు అను రథమునకు చక్రములు. ఇవి, అహంకార - స్వరతికి ప్రియకరములగు తురంగములు. బ్రహ్మజ్ఞా! నేను, జాగ్రత్స్వప్న - సుషుప్తులయందు సర్వదా సమభావమున వెలయు ■■■ వాయుద్వయముల గతి ననుసరించి, నుచు ప్రవృత్తిలే ది నముల గడపుచున్నాను. యావజ్జీవమిట్లే వెలయుదును. నీటి గతి, సహస్రధా - ఖండితమగు మృశాలతంతువుయొక్క ఏకాంశముకంటె పెను దుర్లక్ష్యనీయము. x

అవిరతగతయోరతిః విదిత్వా

హృది మరుతోరనుస్ఫుత్య చోదితాం తామ్

న పునరిహ హి జాయతే మహాత్మ్య

న్మదితమనాః పురుషః ప్రణవ్తపాశేః.

38

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాద్ధి భుశుణ్డోపాఖ్యానే ప్రాణవిచారణం నామ చతుర్వింశః సర్గః ■■■

మహాత్మా! హృదయమధ్యమున ఈ వాయుద్వయము సర్వదా సంవరించుచున్నది. వివిధక్రతుల వానావిధముల వర్ణింపబడిన వాయుగతుల ననుసరించు (ఉపాసించు) పురుషుడు మృత్యుపాశములనుండి వెలువడి, పరమానందలాభమును బొంది, మరల జన్మింపడు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున భుశుణ్డోపాఖ్యానమున ప్రాణవిచారవృత్తు చతుర్వింశ

తితమ సర్గము || 24 ||

ప జ్ఞు వింశః సర్గః

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

[ప్రాణాపానగతిన్మృతి రేచకాద్విపకల్పనమ్

ప్రాణాపానోదయలయస్థానం బ్రహ్మ చ ఖ్యతే.

+ ... తస్మాదేకమేన వ్రతంచరేత్ ప్రాణాన్వైవాపానాన్చునేత్ పాపకృత్యుక్త్య రాత్నువదితి యద్యుచరేత్ సమాపిషయిషేత్తేహ ఏతస్యై దేవతాయై సాయజ్యం సలొకతాం జయ తితి — బృ, అ.

■ ■■ మృత్యుః శ్రమాభూతోపయోమే అభేదమేన వాచోన్యో యోయం మధ్యమః ప్రాణ — క్రుతి.

x యథా కేశః సహస్రధా భిన్నస్తావతాడిహ్నుతిష్ఠతీతి —

[ప్రాణాపానగతులందు రేచకాదుల కల్పన, ప్రాణాపానముల యంతృత్వములకు బ్రహ్మమే స్థానమనుటయు యిందు గనందగును.]

ఇతం స కథయన్పుష్టీ పృష్టస్తత్ర పునర్మయా
కీడ్మతీ ప్రాణనాతస్య గతిరిత్యేవ రాఘవ.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:- రాఘవా! ఇట్లు నుడువు ఆ పక్షిని నేను మరల, ప్రాణనాయువు గతి ఎట్టిది? అని ప్రశ్నించితిని.

భుశుణ్ణ ఉవాచ :-

జానన్ముపి మునే సర్వం కిం మాం పృచ్ఛసి లీలయా
యథాపృష్టమహం వచ్చి-శృణు తత్రాపి మద్వచః.

2

భుశుండుడు:- మనీ! అంతయు చెలిసియుండియు మరల నన్నిట్లు విలాసారము ప్రశ్నించువాడేమి? అయినను అడిగిన దానిని జెప్పుచున్నాను. వినుము.

ప్రాణోఽయమనిశం బ్రహ్మస్పృష్టశక్తిః సదాగతిః
స బాహ్యభ్యస్తరే దేహే ప్రాణోఽయముపరి సితః.

3

[బ్రహ్మజ్ఞా! సదాగతియగు ప్రాణనాయువు సర్వదా స్పృందశక్తిమంతము. వెనుక జెప్పినట్లు, శరీరము నందంతట లోపల, వెలుపల, పై ప్రవహించుచున్నది.

అపానోఽప్యనిశం బ్రహ్మస్పృష్టశక్తిః సదాగతిః
స బాహ్యభ్యస్తరే దేహే త్వపానోఽయమవాక్కితః.

4

[బ్రహ్మజేతా! ఇట్లే స్పృందశక్తిమంతమగు అపాననాయువుగూడ శరీరమునందంతట, లోపల, వెలుపల, పై ప్రవహించుచున్నది.

జాగ్రతః స్వప్నతశ్చైవ ప్రాణాయామోఽయము త్రయః
ప్రవర్తతే యత స్తజ్జ తత్రావచ్ఛేయసే శృణు.

5

జాగ్రత్స్వప్నావస్థలయందు రెండిటగూడ ఈ ఉత్తమప్రాణాయామము సంభవము; విజ్ఞాదా! దీనిని వినుము; ఇది శ్రేయోదాయకము.

బాహ్యాన్మృఖత్వం ప్రాణానాం యద్బద్ధమృజకోటరాత్
స్వరసేనాస్తయత్నానాం తం ధీరా కేచకం విదుః.

6

బాహ్యబద్ధకోటరమునుండి, ప్రయత్నింపకుండగనే స్వాభావికముగ ప్రాణనాయువు వెలుపలకి కచ్చుటనే ధీరులు కేచక మందురు.

ద్వాదశాంగులపర్యంతం బాహ్యమాక్రమతామధః
ప్రాణానామజ్గసంస్థిరో యః స పూరక ఉచ్యతే.

7

బాహ్యత్పూరాపతత్యస్తరపానే యత్నవర్జితః

మోఽయం ప్రపూరణః స్థిరో విసుప్తమపి పూరకమ్.

8

నానాగ్రమునండి యోగప్రదేశమునకును, అటునుండి ద్వాదశాంగుశములకునును
అభోప్రదేశమునను ప్రాణవాయువు ప్రవహించుటను పూరక మందురు.

అపానేఽస్తంగతే ప్రాణో యావన్నాభ్యుదితో హృది

తావత్సా కుమ్భికావస్థా యోగిభిర్యానుభూయతే.

దీదప, అపానవాయువు ఉపశమింప, హృదయమధ్యమున ప్రాణవాయువు లేనంతకు
కుంభకమని జెప్పబడుచున్నది. దీనిని యోగులు అనుభవించుచున్నారు.

రేచకః కుమ్భికశ్చైవ పూరకశ్చ త్రిధా సితః

అపానశ్శోదయస్థానే ద్వాదశాన్తాదధో బహిః.

10

స్వభావాః సర్వకాలస్థాః సమ్యగ్యత్నవివర్జితాః

యే ప్రోక్తాః స్ఫూరమతిభిస్తాఞ్చృణు త్వం మహామతే.

11

ప్రాణాయామమిట్లు కుంభక, రేచక, పూరక నామముల మూడువిధముల ఒప్పుచున్నది.
అపాన - ద్వాదశాన్తానండి నాసికగ్రమునకును ద్వాదశాంగుశప్రదేశమున నిర్వర్తనముగ నీప్రాణా
యామము జరుగుచున్నది, మహామతీ! నిర్మలబుద్ధులగు యోగులు వదించు విషయముల జెప్పచు
న్నాను; వినుము.

ద్వాదశాంగులపర్యంతాద్యాహ్యదభ్యుదితః ప్రభో

యో వాతస్తస్య తత్రైవ స్వభావాత్పూరకాదయః.

12

ప్రభో! నానాగ్ర - బాహ్యప్రదేశమున ద్వాదశాంగుశస్థానమధ్యమున వెలయు వాయు
వున, బాహ్యప్రదేశముననే పూరకాది త్రివిధప్రాణాయామము జరుగుచున్నది.

మృద స్రస్థానిష్ఠున్నఘటవద్యా సితిర్బహిః

ద్వాదశాంగులపర్యంతే నానాగ్రసమసంఘటే.

13

వ్యోమ్ని నిత్యమపానస్య తం విదుః కుమ్భికం బుధాః

బాహ్యాన్ముఖస్య వాయోర్యా నాసికాగ్రావధిర్గతిః.

14

తం బాహ్యపూరకం త్వాద్యం విదుర్యోగవిదో జనాః

నానాగ్రాదపి నిర్గత్య ద్వాదశాన్తావధిర్గతిః.

15

యా వాయోస్తం విదుర్ధీరా అపరం బాహ్యపూరకమ్

బహిరస్తం గతే ప్రాణే యావన్నాపాన ఉద్గతే.

16

తావత్పూర్ణం సమావస్థం బహిష్ఠం కుమ్భికం విదుః

యత్తదస్తర్ముఖత్వం స్యాదపానశోదయం వినా.

17

తం బాహ్యరేచకం విద్యాచ్చిన్ద్రమూనం విముక్తిదమ్

ద్వాదశాన్తాద్యదుత్థాయ రూపపీఠతా పరా.

18

అపానస్య బహిష్ఠం తమపరం పూరకం విదుః

బాహ్యనాభ్యంతరాన్చైతాన్కుమ్భికాదీననారతమ్.

19

ప్రాణాపానస్వభావాంస్తాన్సుద్ధ్వా భూయో న జాయతే
అప్రావేతే మహాబుద్ధే రాత్రిందివమనుస్మృతాః.

20

నాసాగ్రసముఖముననున్న ద్వాదశాంగులప్రమాణస్థానమధ్యమున అపానవాయువు, మృత్తికయందు అనుత్పన్న ఘటమునలే, ఆకాశమున వెలయుటచే బాహ్యసంభవ మందును. బాహ్య స్మృతియగు వాయువు నాసాగ్రహ్యంతము ప్రవహించుటచే యోగవేత్తలు, ప్రభవ బాహ్యభారక మందును. నాసాగ్రమునుండి వెలువడి, ద్వాదశాంగులపరిమితప్రదేశప్రవాహమును గూడ, భీరులు బాహ్యభారకమని నుడువుచున్నారు. బయట ప్రాణవాయువు ప్రతిమితమై, అపానవాయువు ఉదయయింపనంతవఱకు ఉండు పూర్ణ - సామ్యవస్థయే బాహ్య - కుంభక మనంబడుచున్నది; నిష్పందమగు అపానవాయువుయొక్క స్పందనప్రయత్నమే బాహ్యలేచక మనంబడుచున్నది; ఈ బాహ్యలేచకము ననుభవించగలిగినవాడు ముక్తిని బడయును, ద్వాదశాంగులనిర్దిష్ట - శేషస్థానము నుండి నాసాగ్రమునవఱకు జనుగు అపానవాయువుయొక్క అభివ్యక్తిగూడ మఱియొక బాహ్య భారకము. బాహ్యభ్యంతరీణ కుంభకాదిరూపకమగు ప్రాణాపానముల అనావృతస్వభావమును గ్రహింపగలిగిన, మరల జన్మింప నవసరములేదు. మహాచరి! మహోన్మిక్తములగు నాయుధియ - అప్రవిధానస్థల రాత్రిందివములు అభ్యసించుచురా, ముక్తిదొఱకును.

స్వభావా దేహావాయూనాం కథితా ముక్తిదా మయా
గచ్ఛతే సిఘ్రతో వాపి జాగ్రతః స్వప్నతోఽపి వా.

21

ఏతే నిరోధమాయూని ప్రకృత్యాఽతిచలనిలాః
యత్కరోతి యదశ్నాతి బుద్ధ్యైవాలమనుస్మరన్.

22

కుమ్భకాదీన్నరః స్వాస్తవైత్ర కర్తా న కించన.
అవ్యగ్రమస్మిన్వాప్యపారే బాహ్యాం పరిజహన్మనః.

23

దినైః కతివయైరేవ పదమాప్నోతి కేవలమ్
ఏతదభ్యసతః పుంసో బాహ్యేవిషయవృత్తిషు.

24

న బధ్నాతి రతిం చేతః శ్వేద్యతే బ్రాహ్మణో యథా
ఏతాం దృష్టిమవప్త్యభ్యయే స్థితాః కృతబుద్ధయాః.

25

ప్రాప్తప్రాప్తవ్యమఖిలం తైరఖన్నాస్త ఏవ హి
తిష్ఠతా గచ్ఛతా నిత్యం స్వపతా జాగ్రతా తథా.

26

ఏషా చేత్సేక్ష్యతే దృష్టిస్తన్న బద్ధనమాప్యతే
ప్రాణాపానానుసరణప్రాప్తబోధవతామలమ్.

27

సంశాస్తమలమోహేన స్వశ్శేనా న్రిహణోష్యతే
సర్వారమ్భాన్నదా స్వచ్ఛః కుర్వన్వాపి బుధో జనః.

28

ప్రాణాపానగతిం ప్రాప్య సుస్వస్థం సుఖమేధతే
ప్రాణస్యాభుదయో బ్రహ్మవృద్ధౌపత్రాద్ధృతి స్థితాత్.

29

ద్వాదశాబ్జులపర్యంతే ప్రాణోఽస్తం యాత్యయం బహిః
అపానస్యాదమో బాహ్యద్వాదశాస్తాన్మహామునే. 30

■ స్తంగతిరథామౌజమధ్యే హృదయసంస్థితే
ప్రాణో యత్ర సమాయాతి ద్వాదశాంతే నభఃపదే. 31

పదాత్తస్మాదపానోఽయం ఖాదేతి సమస్తమ్
బాహ్యకాశోన్ముఖః ప్రాణో వహత్యగ్నిశిఖా యథా. 32

అథ్యాసవశమున, అతిచంచలములగు ఈ దేహవాయువులు బాహ్యతస్వస్థులును పుట్టుల
యందును, గమనాగమనావస్థలలోను, మఱియు నితరములను అన్ని కాలములలోను నిరుద్ధములక
గలవు. బుద్ధిపూర్వకముగ ఈ తుంభకాయల ననుష్ఠించు మనుష్యుడు, భోజనాది కార్యముల నాచరిం
చినను, అతని మనస్సు కర్తృత్వకూన్యమై వెలయును. ఈ ప్రాణచింతారతుడగు మనుష్యుడు అన్ని
సమయముననే బాహ్యవస్తువుల బరిత్యజించి, కైవల్యపదమునందును. ఈ ప్రాణచింత నభ్యసించు
మనుజుని చిత్తము, క్వానచర్మమును బ్రాహ్మణుడేవళిమనట్లు, బాహ్యవిషయముల నేటిగొనును.
మద్వర్ణితమగు ప్రాణచింత నభ్యసించు కృతబుద్ధులందఱును, పాండవగణదానినంతటిని బొంది,
క్షేత్రవిహీనులైనారు. సర్వావస్థలయందు యీ దృష్టివలంబించింపగలిగిన, మరల బంధమున తగుల్కొన
నవసరముండదు. ఇట్లు, ప్రాణాపానముల నిరుద్ధమొనర్చి, తత్త్వజ్ఞానమును బొందగల్గినవారి అంతః
కరణము సంపూర్ణముగ మోహములపరిశున్యమగును. ప్రాణాపానవాయువుల యీద్వళి నిరోధము
ను బొందగలిగిన ■ త్త్వజ్ఞప్రకృతి, సర్వదా సర్వవిధకార్యముల నాచరించుచున్నను, నిర్గుల స్వస్వభావ
మున వెలయుచు, సుఖముగనుండును. (బ్రహ్మజ్ఞ! హృత్పద్మదళమునుండి లేచి, బాహ్య - ద్వాదశాంశ
భాగమువఱకు వెడలి, ప్రాణవాయువు నిశ్చలముగనుండుచే, ప్రాణముయొక్క అభ్యుదయ మనంబగు
చున్నది. మనోధా! హృత్పద్మముయొక్క బాహ్య - ద్వాదశాంశుల్లభావకేవలప్రాంతమునుండి
లేచి, హృదయపద్మమున నిశ్చలముగనుండుటయే అపానవాయువుయొక్క అభ్యుదయము. ప్రాణ
వాయువు ద్వాదశాంశుల్లభిమితకూన్యస్థానమున ప్రవహించునప్పుడే, అపానవాయువు అదే మార్గము
నవలంబించి లోనికి జొచ్చుచుండును. ప్రాణవాయువు బహిరాకాశమువైపున ఉన్ముఖమై, అగ్ని
శిఖరలె (బ్రహ్మించుచుండును.

హృదకాశోన్ముఖోఽపానే నిష్ఠే వహతి వారివల్
అపానశ్చంద్రమా దేహమాప్యాయయతి బాహ్యతః. 33

అపానవాయువు హృదయాకాశోన్ముఖమై, నీటివలె (కిందివైపున) బ్రవహించుచుండును;
అపానవాయువు చంద్రరూపమున బయటనుండియే దేహమును పెంపొందించుచుండును.

ప్రాణః సూర్యోఽగ్నిరథవా పచత్య న్తరిదం వపుః
ప్రాణో హి హృదయాకాశం తాపయిత్వా ప్రతిక్షణమ్. 34

ముఖాగ్రగగనం పశ్చాత్తాపయిత్వుత్రమో రవిః
అపానేద్దుర్మఖాగ్రం తు ప్లావయిత్వా హృదమృరమ్. 35

- పశ్చాదాప్యాయయత్నేష నిమేషసమనస్తరమ్
అపానశశివోఽస్తస్థా కలా ప్రాణవిపస్యతా. 36
- యత్ర గ్రస్తా తదాసాద్యం పదం భూయో న శోచ్యతే
ప్రాణార్కస్య తథా స్థా యత్రాపానసిశాంశునా. 37
- గ్రస్తా తత్పదమాసాద్య సభూయో జన్మభాజ్జరః
ప్రాణ ఏవార్కతాం యాతి సభాహ్యభ్యస్తరేఽమృతే. 38
- ఆప్యాయనకరీం పశ్చాచ్ఛశితామధితిష్ఠతి
ప్రాణ ఏవేంద్రతాం త్యక్త్వా శరీరాప్యాయకారిణీమ్. 39
- క్షణాదాయాతి సూర్యత్వం సంశోషణకరం పదమ్
అర్కతాం సంపరిత్యజ్య న యావచ్ఛస్త్రీతాం గతః. 40
- ప్రాణస్తావద్విచార్యస్తేదేవేకాలే న శోచ్యతే
హృది చంద్రార్కయోరాత్వా నిత్యమస్తమయోదయమ్. 41
- అత్యేనో నిజమాధారం న భూయో జాయతే మనః
సోదయాస్తమయం సేఘం సరశ్శ్చ సగమాగమమ్. 42
- హృదయే భాస్కరం దేవం యః పశ్యతి ఐ పశ్యతి
న క్షీణం నాఽపిక్షీణం బహిష్ఠం సిద్ధయే తమః. 43
- హస్తం తు క్షపయేద్ధ్యావ్రం యత్యే సిద్ధిరు తమా
బాహ్యే తమసి సంక్షీణో లోకాలోకః ప్రజాయతే. 44

(ప్రాణవాయువు మూర్ధ్వికు లేక అగ్నిరూపమున లోపలనుండి మూలమున పరిపక్వమైనప్పుడు. ప్రాణవాయువు తీక్షణమూర్ధ్వస్వరూపమున హృదయా కాలమున తప్తమొనర్చి, పిదప ముఖాగ్రభాగమున తప్తమొనర్చుచున్నది. అపానవాయువు చంద్రరూపమున, నిమేషమధ్య కాలముననే, ముఖాగ్రమున పరితృప్తమొనర్చి, హృదయా కాలమున గూడ పరితృప్తమొనర్చుచున్నది. ప్రాణ్యరూపుడగు మూర్ధ్వికు అపాన - చంద్రుని కళిల గ్రహించునో, అట్టి బ్రహ్మపదమున బొందిన మరల శోకింప వరసరముండదు. అపాన - చంద్రుడై (ప్రాణమూర్ధ్విని కళిల గ్రహించునో, అట్టి పురుషపదమునబొందిన మరల జన్మింపవలసిన అవసరముండదు. ప్రాణవాయువే, బహిరంతరా కాలముల నూర్ధ్వరూపమున బ్రకాశించుచుండియు, మరల అష్టాదశరమగు చంద్రస్వరూపమున భరించుచున్నది. ఈ ప్రాణవాయువే మరల అష్టాదశరమగు చంద్రస్వరూపమున బరితృప్తించి, తాపయుక్తమగు నూర్ధ్వపదమున బొందుచున్నది. ప్రాణవాయువు నూర్ధ్వత్వము (ఉష్ణత్వము)ను ద్యోతించి చంద్రత్వమునబొందిన, అలాగా ప్రాణాపానముల ఉత్పత్తి - పూర్వసంధిక్షణమున బాహ్య ప్రాణవాయువు లయమై, అత్యయొక్క అశరీరత్వము, నిష్క్రియత్వము, నిర్మనస్కత్వము మున్నగు వాస్తవస్వభావలక్షణములు స్పష్టముగ గోచరములైన, దెలిసి కాలాద్యపరిచ్ఛిన్నమై అత్యయందు మొగిందుచు దుఃఖించదు. అప్పుడు మనస్సు హృదయనుధ్యమునగూడ నూర్ధ్వచంద్రుల ఉదయాస్తమయముల గ్రహించి, స్వాధిష్ఠానమగు పరమాత్మయొక్క సుంధానమును బడసిన, అన్యయొండదు.

ఏదగు బృహస్పత్యముననే, ఉదయాస్తమయ, గతుశాగమనయంతుడును, రత్నమాలాశోభితుడును, సచంద్రుడును నగు సూర్యదేవుని గాంచునో, అతడే యథార్థ - ద్రవ్య. బాహ్యంధకారము నశించినను, నశింపకున్నను లాభములేదు. హృదయంధకారము మన్మథినింపగలిగినవాడే ప్రకృతమగు సిద్ధిని బడపిన వాడు. బాహ్యంధకారము తీయబడిన, కేవలమీ జగత్తు పరిలక్షితమగును.

హార్దే తు తమసి క్షీణే స్వాలోకో జాయతే మునే
హార్దాస్థకారక్షయదం పరిజ్ఞాతం విముక్తిదమ్. 45

సోదయాస్తమయం యత్సత్త్వాదార్కమవలోకయేత్
అపానేన్దుఃప్రయాత్యస్తం యత్ర హృత్పద్మకోటరే 46

పదాత్సామదేత్యస్తః ప్రాణార్కో బహిరున్ముఖః
అపానేనైస్తంగతే ప్రాణః సముదేలి హృదమ్ముజాత్. 47

ఛాయాయాం గలితాజ్ఞాయా తత్రైవాశు యథాతథః
ప్రాణే త్వస్తంగతే బాహ్యదపానః ప్రోచితః క్షణాత్. 48

ఆతపే పరితో నష్టే ఛాయేవానుపదం తథా
ప్రాణజన్మావనా నష్టమపానం విద్ధి సన్మతే. 49

అపానజన్మభూమా చ ప్రాణం నష్టమపేహి హి
అస్తం గతవతి ప్రాణే త్వపానేనైభ్యుదయోన్ముఖే. 50

బహిః కుమ్భకమాలమ్భ్య చిరం భూయో న శోచ్యతే
అపానేనైస్తం గతే ప్రాణే కించిదభ్యుదయోన్ముఖే. 51

■ స్తఃకుమ్భకమాలమ్భ్య చిరం భూయో న శోచ్యతే
ప్రాణరేచకమాలమ్భ్య అపానాద్ధూరకోటిగమ్. 52

స్వచ్ఛం కుమ్భకమభ్యస్య న భూయః పరిశయ్యతే
అపానే రేచకాధారం ప్రాణపూరా నరసితమ్. ■ 53

స్వసంస్థం పూరకం దృష్ట్వా న భూయో జాయతే నరః
ప్రాణాపానాపుభావ స్తస్య త్రైతే విలయం గతో. 54

తదాలమ్భ్య పదం తా నైమాత్మానం నానుతప్యతే
ప్రాణభక్షోన్ముఖేనానే దేశం కాలం చ నిష్కలమ్. 55

విచార్య బహిరన్తర్వా న భూయః పరిశోచ్యతే
అపానభక్షణపరే ప్రాణే హృది తథా బహిః. ■ 56

దేశం కాలం చ సంప్రేక్ష్య న భూయో జాయతే మనః
యత్ర ప్రాణో హ్యపానేన ప్రాణేనాపాన ఏవచ. 57

నిగీర్ణా బహిరన్తశ్చ దేశకాతా చ వశ్యతే
క్షణమస్తం గతప్రాణమపానోదయవర్జితమ్. 58

అయత్నసిద్ధబాహ్యసం కుమ్భకం తత్పదం విదుః

అయత్నసిద్ధో హ్యస్తస్థకుమ్భకః పరమం పదమ్.

59

ఏతత్తదాత్మనో యావం శుద్ధైషా పరమైవ చిత్

ఏతత్తత్పదాభాసమేతత్ప్రాప్య న శోచ్యతే.

60

ముని! హృదయాంధకారము తీరించిన ఆత్మ ఆలోకితమగును. ఉదయాస్తమయములు డగు యీ ప్రాణమాయుడే, హృదయాంధకారమును విదూరింప సమర్థుడు. ఇతనిని జక్కగ గ్రహింప గలిగిన ముక్తిభక్తుడును. అందువలన, ప్రయత్నించి యీ ప్రాణ - మాయుని దగ్గరమును బడచు వలయును. అపాన - శక్తి అస్తమించు హృత్పద్మకోటరముననే ప్రాణ - మాయుడు వయించి బహిరన్ముఖుడగును; అపానవాయు వస్తమించిన, వాత్సమలమునుండి ప్రాణవాయువు ఉదయించును. నీడతొలగినచోట ఎండవచ్చునట్లును, ఎండపోయిన నీడవచ్చునట్లును, ప్రాణవాయువు తొలగిన అపాన వాయువు అరుదెంచుచున్నది. సమృద్ధి! ప్రాణవాయువు తొలగిన అపానవాయువు ఉత్పన్నమైనచోట అపానవాయువు సశించుచున్నది. అపానవాయువు జన్మించినచోట ప్రాణవాయువు సశించుచున్నదని యీ యోగరహస్యమును గ్రహింపవలెను. ప్రాణవాయు వస్తమించి అపానవాయు వభ్యుదయమందు క్లితినే బాహ్యకుంభకమందురు; — బాహ్యకుంభకము నవలంబింపగలిగిన మరల శోకింప నవసర ముండదు. అపానమస్తమించి, ప్రాణవాయు వోకింతుక ఉదయించిన, అంతఃకుంభకమందురు. యీ అంతఃకుంభకము నవలంబింపగలిగిన షరల నింకెన్నడును శోకింపవలసిన అవసరముండదు. అపాన వాయువు ఉదయించు ద్వాదశాంగులీదూరస్థితస్థానమునకు, షోడశాంగులీదూరమున బ్రసరించు ప్రాణమును అంతఃకీని లేచక మొనర్చి, స్వచ్ఛమగు కుంభకము నభ్యసించగలిగిన నిక దుఃఖింపవలసిన అవసరముండదు. నానాగ్రమునుండి అపానవాయుప్రవేశమును, బాహ్య - లేచక కారణమగు ప్రాణ వాయువు బోపల బ్రవేశించుటను గాంచినవాడు మరల జన్మింపడు. ప్రాణాపానములు రెండును విలీనమందిన శాంత - ఆత్మపదమును బొందగలిగిన నిక శోకింపవలసిన అవసరముండదు. అపానము ప్రాణమును గ్రహింప నుద్యమించినప్పుడు - బాహ్యకుంభకమే గానిమ్ము, అంతఃకుంభకమే గానిమ్ము - విచారమువలన దేశకాలముల నిష్క్రమములు అవగా, చిన్మాత్రములని గ్రహింపగలిగిన మరల దుఃఖింప వలసిన అవసరముండదు. ప్రాణమును మరల అపానము గ్రహింప నుద్యమించిన, హృదయమున లేక వెలువల, దేశకాలముల అపరిచిన్నైతను గ్రహింపగలిగిన, మరల శోకింపవలసిన అవసరముండదు. ప్రాణాపానములు రెండును పరస్పరగ్రస్తులైన, దేశకాలములుగూడ విలీనతనందునని గ్రహింప వలెను. ప్రాణవాయు వస్తమించి, అపానవాయు వుదయింపకున్న స్థితి యోగజ్ఞ అయత్న - సిద్ధ మగు బాహ్యకుంభకమందురు. నిర్యత్నైతభక్తుడు అంతఃకుంభకమే పరమపదము. అయ్యదియే ఆత్మ స్వరూపము, అదియే విశుద్ధమును, పరమమును నగు చైతన్యము.

పుష్పస్యా నరివామీదః ప్రాణస్యా నరవస్థితమ్

న స ప్రాణం న వాపానం చిదాత్మనముపాస్మహే.

61

పుష్పమున సుగంధమువలె ప్రాణమున ఈ చిదాత్మ వెలయుచున్నది; అది ప్రాణముకాదు, అపానమును గాదు. అట్టి చిదాత్మ సుసానించుచున్నారము.

జలస్యాస్తరివాస్వాదమపానస్యాస్తరితమ్

స స ప్రాణం న పాపానం చిదాత్మానముపాస్మహే.

62

జలముల నాస్వాదమువలె అపానమున వెలయునదియును, సజీవ నిర్జీవములలో గేయైక్కటియును గానిదియును నగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

ప్రాణక్షయస్యాపాస్తమపానక్షయకోటిగమ్

అపానప్రాణయోర్మధ్యం చిదాత్మానముపాస్మహే.

63

(ప్రాణలయమునకు సన్నిహితుడును, అపానలయమునకు దూరస్థుడును, ప్రాణాపానముల మధ్యస్థుడును నగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

ప్రాణస్య ప్రాణానం ప్రోచ్ఛైః పరం జీవస్య జీవనమ్

దేహస్య ధారణం ధుర్యం చిదాత్మానముపాస్మహే.

64

(ప్రాణముయొక్క ప్రాణమును, జీవముయొక్క పరమజీవనమును, దేహధారణమున సగ్రగణ్యమును నగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

మనసో మననం సత్యం బుద్ధేరేకావబోధనమ్

అహంకృతేరహంకారం చిదాత్మానముపాస్మహే.

మనస్సుయొక్క మననమును, బుద్ధియొక్క బోధకమును, అహంకారముయొక్క అహంకారోత్పాదనాకారణముననగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

యస్మిన్సర్వం యతః సర్వం యత్సర్వం సర్వతత్త్వ యత్

యచ్చ సర్వమయం నిత్యం తచ్చిత్తత్త్వముపాస్మహే.

65

ఎవ్వనియందంతయును వెలయుచున్నదో, ఎవ్వనినుండి అంతయును వెలువడుచున్నదో, ఎవ్వడిదంతయునై వెలగుచున్నదో, అట్టి చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

ఆలోకాలోకనం పుణ్యం సర్వపాపనపాపనమ్

నవ భావనమన్నానం తచ్చిత్తత్త్వముపాస్మహే.

67

పరంజ్యోతియును, పవిత్రమును, సర్వపాపనపాపనమును, మనోబుద్ధ్యాదిభావమునందీయు స్వస్వభావమృత మకనిదియునగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

[అపానోఽస్తం గతో యత్ర ప్రాణో నాభ్యుదితః క్షణమ్

కలాకలఙ్కరహితం తచ్చిత్తత్త్వముపాస్మహే. 1]

(అపానవాయు వస్తుమిహ ప్రాణవాయు వెద్యనియందు ఉదయింపకుండునో, అట్టినిష్కలంక చిదాత్మయై సుపాసించుచున్నాము.) 1*

నాపానోఽభ్యుదితో యత్ర ప్రాణశ్చాస్తముపాగతః

నాసాగ్రగగనావర్తం తచ్చిత్తత్త్వముపాస్మహే.

68

అపానవాయువు ఉదయింపక, ప్రాణమస్తుమింపకుండునపుడు నాసాగ్ర - కాళపథమున వెలయు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

యత్ర ప్రాణోఽస్తమాయాతి యత్రాపానోఽస్తమేతి చ
యత్ర ద్వావపవ్యనుత్పన్నా తచ్చిత్తత్త్వముపాస్మహే. 69

(ప్రాణాపానములు రెండును అస్తమించి, మఱి అవి ఉదయింపుట తావగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

ప్రాణాపానోద్భవస్థానే బాహ్యభ్యంతరమాస్థితే
యే ద్వే యోగివదాధార తచ్చిత్తత్త్వముపాస్మహే. 70

బాహ్యభ్యంతరీణములగు (ప్రాణాపానముల ఉద్భవస్థానమును, యోగిగమ్యమును, రెదవ్వక స్థానాధారమునుగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

ప్రాణాపానరథారూఢం ప్రాణాపానమనాతతమ్
యచ్చక్తిరూపం శక్తీనాం తచ్చిత్తత్త్వముపాస్మహే. 71

(ప్రాణాపానరథారూఢుడును, పరిచ్ఛిన్నుడై (ప్రాణాపానముల శక్తికలె దోచువాడును, సర్వశక్తియునుగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

హృత్ప్రాణకుమ్భకం దేవం బహిశ్చాపానకుమ్భకమ్
పూరకాంశవిస్మృత్తం య తచ్చిత్తత్త్వముపాస్మహే. 72

హృదయమున (ప్రాణనాయుఃకుంభకమును, బయట అపాననాయుఃకుంభకమును, మఱియు పూరకాదిభావమున వికర్తము నందునదియునుగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

ప్రాణాపానపరామర్శం సత్రాబోధం విరూపకమ్
యత్ప్రాప్త్యం ప్రాణమననా తచ్చిత్తత్త్వముపాస్మహే. 73

(ప్రాణాపానపరామర్శమును, తదశ్రిత్యబోధమును, ప్రాణోపాననాలభ్యుడును, రూప విరూపగుడునుగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

యత్ప్రాణపవనస్పృహ్యో యత్స్పృహ్యనానస్తకారకమ్
కారణం కారణానాం య తచ్చిత్తత్త్వముపాస్మహే. 74

(ప్రాణస్పృహ్యపాత్యును, ఇంద్రియవిషయస్పృహ్యకారణమును, విషయానందకారణమును, కారణకారణమును నగు చిదాత్మ సుపాసించుచున్నారము.

యదఖిలకలనాకలజ్కహీనం
పరివలితం చ సదా కలాగణేన,
స్వనుభవవిభవం పదం తదగ్ర్యం
సకలసురప్రణతం పరం ప్రపద్యే 75

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతకోక్తే మోక్షోపా
యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే భుక్తుతోపాఖ్యానే సమాధివర్ణనం
నామ పంచమింశః స్కంధః 25

వాస్తవమున కెవ్వనియందు ■ భేదనిభాగమును కల్పనాకళంకము లేదో, (నిష్కలుడు అనుట) మఱియు ■ కల్పనాసమాచారములు యెవ్వని ఆక్రమించియున్నవో, స్వానుభవకమే ఎవ్వని

తైభవనా, ■ సకల దేవగణవందితుడును, సర్వశ్రేష్ఠుడును నగు పరమాత్మ సుపాపించుచున్నారము (ఈ కేరణు బొందుచున్నారము).

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
భుకుండుోపాఖ్యానమున సమాధివర్ణనమును పంచ
వింశతితమ సర్గము || 25 ||

ప డ్వింశతః సర్గః.

[ఇత్థం స్వస్థాత్మవిజ్ఞానం నిరూప్య ప్రాణచిన్తయా
భుకుండువాక్ర కథ్యంతే చిరజీవితహేతవః.

ఇట్లు ప్రాణచింతనచే తన యాత్మజ్ఞానమును నిరూపించి భుకుండుచు చిరజీవనమునకు హేతువులను వదించుట.]

భుకుండు ఉవాచ :-

ఏమా హి చిత్తవిశ్రాంతిర్మయా ప్రాణసమాధినా
క్రమేణానన సంప్రాప్తా స్వయమాత్మని నిర్మలే.

1

భుకుండుడు :- ఈ చిత్తవిశ్రాంతినే నేను ప్రాణసమాధానమువలన బడసితిని; మఱియు
క్రమముగ నిర్మలాత్మస్వరూపమున విశ్రాంతిపొందితిని.

ఏతాం దృష్టిమవప్తభ్య సంస్థితోఽస్మి మహామునే
న చలామి నిమేషాంశమపి మేరువిచాలతః.

మహామునీ ! ఈ ప్రాణసమాధినవలంబించి, అత్యంతధీరమగు మేరువువలించినను, ఒక్క-
నిముషభాగమునగుడ చలించకుండుచున్నాను.

గచ్ఛత స్త్రివ్రతో వాపి జాగ్రతః స్వప్నలోఽపి వా
స్వప్నేఽపి న చలత్యేష సుసమాధిర్మమాత్మని.

3

కూర్చున్నను, నడచుచున్నను, మేల్కొనినను, నిదించుచున్నను, ■ నా అత్మసమాధి
చెదవకుండునున్నది; అయ్యది స్వప్నమునగుడ తామచుగుటలేదు.

నిత్యానిత్యాను లోలాను జగత్స్థితిషు సుస్థితః

■ న్నర్కభోఽస్మి తిష్ఠామి స్వకామేనాత్మనాత్మని.

4

నిత్యానిత్యములును, ఇష్టానిష్టములును, మఖదుఃఖకరములును నగు విషయములగుచెందినను
అంతర్బుధుడనై స్వచ్ఛందభోతమున ఆత్మాయందు వెలయుచున్నాడను.

అపి సంరుధ్యతే వాయురపి వా సలిలం గతే

నైతస్మాత్సుసమాధానాద్విరుద్ధం సంస్కరామ్యహమ్.

5

వాయువు నిరోధింపబడిన నిరోధింపబడుగాక, ప్రబల నదీప్రోతము వడ్డగింపబడిన వడ్డగింప
బడుగాక; అయినను నా ■ అత్మసమాధిని ఎక్కయను అడ్డకాలము; యీ సమాధికి విరుద్ధమగు విష-
యమునుగూడ నేను పురింపజాలను.

ప్రాణాపానానుసరణాత్మరమాత్మావలోకనాత్

అశోకనునుజాతోఽస్మి పదమాద్యం మహాతపః.

6

మహాతపస్వీ! ప్రాణాపానగతుల ననుసరించి పరమాత్మను దర్శించి, అశోకనుగు ఆద్య పదమును బొందితిని.

అనుహాప్రలయాద్రబ్ధహృన్నన్మజ్జననిమజ్జనమ్

అమమద్యాపి భూతానాం పశ్యజ్ఞోవామి ధీరధీః.

7

(బ్రహ్మ! మహాపశయాదిగ నేను ధీరభావమున జీవులు కాలప్రాకమున ముగిసి తేలుచుండుటను, కాంచుచున్నాను; ధీరచిత్తమున దిరజీవితై వెలయుచున్నాను.

న భూతం న భవిష్యం చ చిస్తయామికదాచన

దృష్టిమాలవ్యస్య తిష్ఠామి వర్తమానమహాత్మనా.

8

గడచినదానిని లేక రాబోవుదానిని గుఱించి నేనెన్నడును జింతింపను. కర్తమానదృష్టిని— నిత్యతర్తమానస్వభావముగు సాక్షిదృష్టిని— అవలంబించి, అత్యయందు వెలయుచున్నాడను.

యథా ప్రాప్తేషు కార్యేషు పరిత్యక్తఫలైషణః

సుషుప్తసమయా బుద్ధ్యాపరితిష్ఠామి కేవలమ్.

9

ఫలత్యను దృశించి, ముషుప్తస్వక్రివలె నిరభిమానపూర్వకముగా యథాప్రాప్తములగు కార్యముల నాచరించి, కేవలస్వభావమున వెలయుచున్నాడను.

భావాభావమయీం చిన్తామిహితానీహితాన్విలామ్

విమృశ్యాత్మని తిష్ఠామి చిరంజీవామ్యనామయః.

10

ఇష్టానిష్టములతో గూడిన గ్రహణత్యాగముల జింతను హేయమని దృశించి అత్యయందు వెలయుచున్నాడను; అందువలన నేను, రోగగరిహితుడనగు దిరజీవితైతిని.

ప్రాణాపానసమాయోగసమయం సమనుస్మరన్

స్వయమాత్మని తుష్ఠామి చిరం జీవామ్యనామయః.

11

ప్రాణాపానముల సంధిక్షణమున గోచరించు పరబ్రహ్మయ ననుసరించి, కేవల మాత్మయందే సంతుష్టుడనైయుండుటవలన అనామయమగు చిరంజీవత్వమును బొందితిని.

ఇదమద్య మయా లబ్ధమిదం ప్రాప్స్వామి సుస్థరమ్

ఇతి చిన్తా న మే తేన చిరం జీవామ్యనామయః.

12

'దీనిని నేడు బొందితిని, ■ గుండవస్తువును రేపు బొందెదను'— ఇట్టిచగు చింతలు నాకు లేవు. అందువలన అనామయమగు దిరజీవత్వమును బొందితిని.

న స్త్రామి నచ నిన్దామి కించిత్కించిత్యదాచన

అత్మనోఽన్యస్య వా సాధో తేనాహం శుభమాగతః.

13

నేనెద్దానిని ఎప్పుడును ఎన్నడును క్షుతించుటలేదు; నిందింపను. అయ్యది నానిషయమే గానిమ్ము పరులవిషయమే గానిమ్ము! అందువలననే నిట్టి మహత్—శుభమును బొందితిని.

న తువ్యతి శుభప్రాప్తౌ నాశుభేష్యసి ఖద్యతే
మనో మమ సమం నిత్యం తేనాహం శుభమాగతః. 14

నా మనస్సు శుభమునుబొంది సంతోషింపదు; అశుభమును బొంది దుఃఖింపదు, అది సామ్యాస్థ్యముండే ఎల్లప్పుడు నెగడుచుండును; కనుక నాకిట్టి శుభము లభింభినది.

పరమం త్యాగమాలమ్య సర్వమేవ సదైవ హి
జీవితాది మయా త్యక్తం తేనాహం శుభమాగతః. 15

పరమత్యాగమును అనగా సర్వదైవత బాధాలక్షణమును త్యాగము నవలంబించి, సర్వమును ఏదా సేను త్యజించితిని. జీవితాభినివేశమును మరణభయమును గూడ త్యజించితిని, కాన, సేనట్టి శుభమును బొందగలిగితిని.

ప్రశాస్తచాపలం వీతశోకం స్వస్థం సమాహితమ్
మనో మమ మునే శాస్తం తేన జీవామ్యనామయః. 16

చాపల్యరహితమును, శోకహీనమును, స్వస్థమును, సమాహితమునగు స్థితిని నామనస్సు పొందినది; అందువలననే నిట్టి అనామయజీవనమును బొందితిని.

కాష్ఠం విలాసినిం శైలం తృణమగ్నిం హిమం సభః
సమం సర్వత్ర పశ్యామి తేన జీవామ్యనామయః. 17

కాష్ఠము - మందరి, శైలము - తృణము, అగ్ని - హిమములను ఆకాశమువలె సర్వత్ర సమానముగ గాంచుచున్నాను. అందువలన సేను అనామయమును చిరజీవిత్యమును బొందగలిగితిని.

కిమద్య మమ సంపన్నం ప్రాతర్వా భవితౌ పునః
ఇతి చింతాజ్వరో నాస్తి తేన జీవామ్యనామయః. 18

'నేడేమొనర్చితిని? రేపేమి కానున్నది' - అను చింతాజ్వరము లేకుండుటవలన సే ననామయమును చిరజీవిత్యమును బొందగలిగితిని.

జరామరణదుఃఖేషు రాజ్యలాభనుభేషు చ
న బిభేషి న హృష్యామి తేన జీవామ్యనామయః. 19

జరామరణాది దుఃఖములు, రాజ్యలాభాది సుఖములు సంభవించినను నాకు శోకదుఃఖములు కలుగవు. అందువలన సే ననామయముడనై జీవించుచున్నాడను.

అయం బన్ధః పరశ్చాయం మమాయమయమన్యతః
ఇతి బ్రహ్మన్న జానామి తేన జీవామ్యనామయః. 20

(బ్రహ్మజ్ఞా ! ఇతడు నా మిత్రుడు, అతడు క్షత్రుడు, వాడు నా కంటె అన్యడు అనుటను నేనెఱుంగను; అందువలన సే ననామయమును చిరజీవిత్యమును బొందితిని.

సర్వం సర్వపదాభాసమనాద్యన్తమనామయమ్
అయం చిదితి జానామి తేన జీవామ్యనామయః. 21

నానాత్వభావమును దోచునదంతయును, మఱియు తత్త్వకాళకారణమును చైతన్యము నేనెఱుగని గ్రహించుటవలన అనామయముడనై జీవించుచున్నాడను.

అహరన్విహరం స్తిష్ఠన్ను త్రిష్ఠన్ను చ్ఛ్విసస్సపన్
దేహోఽహమితి నో వేద్మి తేనాస్మి చిరజీవితః.

22

భుజించుచు, విహరించుచు, లేచుచు, నిశ్చలించుచు, నిద్రించుచున్నను నాకు దేహభి
మానములేదు; అందువలన నేను చిరజీవితమైనది.

ఇమం సాంసారమారమ్భం నుషు త్తపదపత్తితః
అస న్తపివ జానామి తేన జీవాన్మ్యనామయః.

23

కర్మారంభమును యీ సాంసారమున నుత్పత్తునివలెనుండి, దీనిని శరణిదానివలె గ్రహించుట
వలన నేనిట్టి అనామయజీవితమును బొందితిని.

యథాకాలముపాయాతాపరాసకౌ సమా మమ
హస్తావివ శరీరస్థౌ తేన జీవాన్మ్యనామయః.

24

యథాకాల మయదొందిన అర్థాశ్రమముల రెంటిని నేను శరీరముననున్న హస్తద్వయమువలె,
సమానభావమున గాంచుచుంటిని; దాన నేను చిరజీవిని.

అపరిచలయా శక్త్యా సుదృఢా స్థిగ్ధముగయా
ఋజు పశ్యామి సర్వత్ర తేన జీవాన్మ్యనామయః.

25

స్వరూప ప్రచ్యుతినందని శ్చైర్యశక్తితోడను, సుదృఢతాత్మకావయముగ స్నేహమయదృష్టి
తోడను అంతటిని ఋజువుగ (అటటిలముగ) గాంచుచున్నాడను; అందువలన నేను చిరజీవితమైనది.

ఆపాదమ సైకా నేఽస్మిన్న దేహే మమతా మమ
త్యక్తాహంకారపటాస్య తేన జీవాన్మ్యనామయః.

26

ఈ శరీరము మీద తలనుండి కాళ్లవఱకు, నాకచ్చటను ఒకింతయు అభిమానములేదు;
ఇట్లు నేను అహంకారపటమును కడిగివేసుకొనినందువలన అనామయమడనై జీవించుచున్నాడను.

యత్కరోమి యదశ్చామి త త్యక్త్వా తద్వతోఽపి మే
మనో నైష్కర్మ్యమౌదత్తే తేన జీవాన్మ్యనామయః.

27

నే నెద్రాని నొనర్చినను, అనుభవించినను, అభిమాన భూనయ్యడనై ఒనర్తును. అందువలన శారీ
రికముగ కార్యముల నన్నిటిని ఒనర్చినను, నామనస్సు నైష్కర్మ్యమును బహించియు యున్నది.
అందువలన నేను అనామయ—చిరజీవితమైనది.

యదా యదా మునే కించిద్విజానామి తదా తదా
మతిరాయాతి నౌద్ధత్యం తేన జీవాన్మ్యనామయః.

28

మునీ ఏదైన మోతన విషయమును ఒకింతగ గ్రహించినప్పుడు నామనస్సు గర్వింపదు;
అందువలన నే ననామయ—చిరజీవిత్యమును బడసితిని.

■ చర్యం జిహ్వం మృత్యుపదమార్జనం బ్రహ్మణః పదమ్ ఏతావాన్ జ్ఞాపవిషయః ప్రభావ
కింకరవ్యతి మహాభారతమ్.

కరోమీశోఽపి నాక్రాంతిం పరితాపేన భేదవాన్

దర్శిద్రోఽపి న వాఙ్మయి తేన జీవామ్యనామయః.

29

నా కిరహల పరాభవింప సామర్థ్యమున్నను, పరాభవింపను, ఇతరులు నన్ను పరాభవించినను, దుఃఖింపను, దర్శిద్రుడైనను ఏ విషయమును వాంఛింపను, అందువలన నాకిట్టి అనామయ చిరజీవము లభించినది.

పశ్యద్రూపే శరీరేఽస్మిన్భూతస్థాత్మా చిదాస్పదః

భూతవృద్ధమహం సామ్యాత్తేన జీవామ్యనామయః

30

చేతనప్రాణుడై కనబడు ఈ శరీరమున నేనున్నను సర్వభూతములనున్న చిదాత్ముడు దర్శించుచుండుటవలన సమదర్శియైయున్నాను; అందువలన నేను నిరామయ చిరజీవిని.

అశాపాశవినున్నాయాశ్చిత్తవృత్తేః సమాహితః

సంస్వర్ణం న దదామ్యస్తసేన జీవామ్యనామయః.

31

నేను సర్వదా సమాహితుడనై అశాపాశజటితముగు చిత్తవృత్తులను వృద్ధయమున జొర నివ్వనందువలన అనామయ చిరజీవత్వమును బొందితిని.

అసత్తాం జగతః సత్తామాత్మనః కరబిల్వవత్

సుప్తః ప్రబుద్ధః పశ్యామి తేనాస్మి చిరజీవితః.

32

బహిర్విషయముల యెడ సుప్తువివలెనుండి, వాటి అసత్తను గాంచుచున్నాను. ఆత్మవిషయమున ప్రబుద్ధునివలెనుండి, కరతలామలకముగ దాని సత్తను గాంచుచున్నాను; అందువలన నేనామయ చిరజీవికైతిని.

జ్ఞం భిన్నం శ్లథం ఊణం త్సుబం త్సుణ్ణం త్మయం గతమ్

పశ్యామి నవవత్సర్వం తేన జీవామ్యనామయః.

33

జిగ్గ, ఊణ, శిగ్గ, త్సుబ, త్సుణ్ణ, త్మయప్రాప్తముగు ఈ జగత్తును నేను సర్వదా నూతనమువలె ఆత్మదృష్టితో గాంచుచున్నాను. అందువలన నేననామయకైతిని జీవించుచున్నాడను.

సుఖతోఽస్మి సుఖాపన్నే దుఃఖతో దుఃఖతే జనే

సర్వస్య ప్రియమిత్రం చ తేన జీవామ్యనామయః.

34

పరమ కష్టసుఖముల నాకల్పినట్లు దుఃఖించుచు సుఖించుచున్నాను, నేనందఱిని ప్రియమిత్రుడను. అందువలన నేను అనామయ చిరజీవత్వమును బొందివాడను.

అపద్యచలధీరోఽస్మి జగన్నిత్రం చ సంపది

భావాభావేషు నైవాస్మి తేన జీవామ్యనామయః.

35

అపదల నేనచలమువలె ధీమదైనయందును; నేను జగన్నిత్రుడను, నేను సంపదల హిమృతస్థల మవత్వమును బొందను. అందువలన నేననామయ చిరజీవత్వమును బొందితిని.

నాహమస్మి నచాన్యో మే నాహమన్యస్య కస్యచిత్

ఇతి మే భావితం చిత్తం తేన జీవామ్యనామయః.

36

నిర్వాణ ప్రకరణము

‘నేను నేను గాను, నాకు నాయను వారెవ్వరును లేరు’ నే నితరులకు జెందను — అను చింతకలన నేననామయ చిరజీవత్వమును బొందితిని.

అహం జగదహం వ్యోమ దేశకాలక్రమావహమ్

అహం క్రియేతి మే బుద్ధిస్తేన జీవామ్యనామయః.

37

‘నేను జగత్తును, నేనే దేశకాలముల విభజించు ఆకాశమును,’ అను అహంకారము నాబుద్ధి యందుండుటవలన నే ననామయ చిరజీవత్వమును బొందితిని.

ఘటశ్చిచ్ఛిత్పటశ్చిత్తం చిద్వనం శకటం చ చిత్

చిత్సర్వమితి మే భావస్తేన జీవామ్యనామయః.

38

ఘటపటకటకాకారణ్యములు మున్నుగాగలవన్నియు చిత్తని గ్రహించియుండుటవలన నే ననామయ చిరజీవత్వమును బొందితిని.

ఇత్యహం మునిశార్దుల త్రిలోకకమలాళికః

భుశుణ్డో నామ కాకోలః కథితశ్చిరజీవిత్యః.

39

మునిశార్దులా! నేనీ తీరుగ త్రిలోక - కమల - భ్రమరమును, చిరజీవియునునగు భుశుండ వాయనముగ చేర్చొనబడుచున్నాను.

బ్రహ్మర్షి వే విలులితం త్రిజగ తరజ్ఞ

ముత్పాదనాద్యభిభవేన విభిన్నరూపం

ఆలీనమున్నమితమాకులదృశ్యదృశ్య

మాలోకయప్రకలయంశ్చ చిరం సిత్తోఽస్మి.

40

ఇత్యాపి శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే భుశుణ్డోపాఖ్యానే చిరజీవితపాతుకథనం

నామ షడ్వీంశః సర్గః || 26 ||

నేను బ్రహ్మసాగరమునందలి తరంగమనదగు యీ త్రిలోకముల జన్మస్థిత్యాదులను గాంచుచున్నాడను; వాటి పూత ప్రతిఫలములు విచిత్రభావమున, ఉత్పన్నమైన విలీనములగుచున్నవి. యీ జగత్రయము సాక్షిదృశ్యమగు మనోబుద్ధుల దృశ్యరూపమున నుదయించుచున్నవి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున

భుశుణ్డోపాఖ్యానమున చిరజీవితపాతుకథనమున

షడ్వీంశ సర్గము || 26 ||

సప్తవింశః సర్గః

[భుశుణ్డస్య ప్రళంఘిత యయాపోస్తేన పూజనమ్

వసిష్ఠస్య నభోగత్యా స్వలోకాప్తిశ్చ వర్ణ్యతే.

భుకుండుని ప్రశంస; పోవసెంచిన వసిష్ఠుని భుకుండును పూజించుట; ఆకాశమగ్నము వసిష్ఠుని గతునము యిందు కర్ణింపబడినది.]

భుశుల్క ఉవాచ :—

ఏతత్తేకధితం బ్రహ్మన్యథాస్మి యదిహాస్మి చ
త్వదాజ్ఞామాత్రసిద్ధ్యరం ధాత్వేన జ్ఞానపారగః.

1

భుకుండుడు :— బ్రహ్మజ్ఞా ! నేనెట్లు ఎందువలన చిరజీవికైనది నీ ఆజ్ఞాను నిర్వహింప, ఒకింత బౌద్ధత్యమును నహించి, జ్ఞాన పారగుడవగు నీకు తెప్పితిని.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

అహో ను చిత్రం భగవన్భవతా భూషణం శ్రుతేః
ఆత్మోద నైః ప్రకథితైః పరం విస్మయకారణమ్.

2

వసిష్ఠుడు :— భగవంతుడా ! శ్రుతిరంజకమును, ఆత్మ్యంబదిచిత్రమును, ఆశ్చర్యకరమును నగు ఆత్మకథను జెప్పినాడవు.

ధన్యాస్తే యే మహాత్మాసమత్వేనచిరజీవనమ్
భవంతం పరిపత్వేన్వి ద్వితీయమివ పద్మజమ్.

3

మహాత్ముడవును, అత్యంతచిరజీవియును, ద్వితీయుబ్రహ్మవలె వెలుగువాడవునునగు నిన్ను దర్శించువారు భగ్యులు!

యావదద్యదృశో ధన్యాః స్వాత్మోద న్నమఖిణ్డేమ్
యథావత్పావనం బుద్ధేః సర్వం కథితవానసి.

నిన్ను గాంచువారి కన్నులు భగ్యములు; మనస్సును పావనమొనర్చు ఆత్మకథనంకటిని సంపూర్ణముగ చెప్పితిని.

ప్రభాంతం దిక్షు సర్వాసు దృష్టా విబుధభూతయః
భవానివ జగత్సృష్టిన్మ మహానవలోకితైః.

నేను యీ జగత్తునందంతటను పరిభ్రమించి జూచితిని; జీవతల విశ్వర్యమును, విద్వాంసుల జ్ఞానసంపదను గాంచితిని, కాని, మిమ్ముబోలు తత్వజ్ఞానసంపన్నుల నెచ్చుటను గాంచియుండలేదు.

కథంచిత్ప్రాప్యతే కశ్చిద్రాభ్యస్తేహ హి మహాజనః
న భవానివ భవ్యాత్మా నుభవో జగతి క్వచిత్

జగత్తునందంతటను పరిభ్రమించిన ఒకరిద్దఱు మహాత్ముల గాంచవచ్చును; కాని, మిమ్ముబోలు తత్వజ్ఞుల గాంచజాలము.

వంశఖడ్గే హి కస్మింశ్చిజ్జాయతే మాక్లికం యథా
జగత్తే హి కస్మింశ్చిద్దృశ్యతే త్వాదృశ స్తథా.

7

అన్ని వెనుకటిగాక ఒకానొక వెదురునందే ముత్యములు లభించునట్లు, జగత్తునందు ఒక నొక ప్రదేశముననే మిమ్ముబోలు మహాత్ముల గాంచవగును.

మయా తు సుమహత్కార్యమద్య సంపాదితం శుభమ్
పుణ్యదేహవిముక్తాత్మా యద్భవాననలోకితః.

8

నేడు, నేనొక మహత్కార్యమును సాధించితిని; పుణ్యాత్ముడవును, ముక్తపురుషుడవునును నీ ను గాంచితిని.

తదస్తు తవ కల్యాణం ప్రవిశాత్మగుహం శుభాత్
మధ్యాహ్నసమ సౌ యన్మే న్రజామి సురమద్దిరమ్.

9

నీకు శుభమగుగాక; శుభకరమగు నీ నీడమును బ్రవేశింపుము. మధ్యాహ్నము - కృత్యముల వాచరింప స్వగృహమగు సున్నతిలోకమున కటిగెదము.

ఇత్యాకర్ణ్య భుశుణోఽసౌ జగ్రాహలోత్థాయ పాదపాత్
సంకల్పితాభ్యాం హస్తాభ్యాముపాత్తం హేమపల్లవమ్.

10

కల్పవృక్షలతాపుష్ప కేసరీణ హిమత్విహ
తత్పాత్రం మాక్తి క్థార్ఘ్యేణ పూరయామాస పూర్ణధీః.

11

తేనార్యపాద్యపుష్పేణ త్రినేత్రమివ మామసౌ
అపాదమస్తకం భక్త్యా పూజయామాస పూర్వజః.

12

అనువ్రజ్యకదరేన ఖగేంద్రాలమితి బ్రువన్
విష్ణరాదమాముతాయ తతః ఖగవదాపుతః.

13

వ్యోమ్ని యోజనమాత్రం తు తదనువ్రజ్యయా గతః
కరం కరేణావప్తభ్య బలాత్పురోధితః ఖగః.

14

మయి యాతే క్షణేనైవ గగనాభ్యన్యదృశ్యతామ్
నిష్పత్తోఽసౌ విహంగేంద్రో దుస్త్వణా సంగతిః సతామ్.

15

అన్యోన్యమపి కస్మింశ్చిత్తరజ్జక ఇవామ్బుధౌ
వ్యోమన్యదృశ్యతాం యతో ఖగస్మృత్యా మునీనహమ్.

16

సత్త్వరిమణ్డలంప్రాప్య జాయయా పరిపూజితః
యాతే కృతయుగన్యాదా పురా వర్షశతద్వయే.

17

సంగతోఽహం భుశుణ్డేన మేరోః శృజదృమేభవమ్
అద్య రామ కృతే క్షీణే త్రేతా సంప్రతినర్తకే.

18

మధ్యే త్రేతాయుగన్యాస్య జాతస్త్వం రిపుమర్దన
పునరద్యాప్తమే వర్తే తత్త్రేహోపరి భూభృతః

మిలితోఽభూద్భుశుణ్డో మే తథైవాజరయాపవాన్.
ఇతి సంకథితం చిత్రం భుశుణ్డోదస్తము త్రమమ్
శ్రుత్వా విచార్య చైవాన్తర్యదుక్తం తత్సమాచర.

19

20

భుకుండు దేవల్యులని. వృక్షమునుండిలేచి, సంకల్పకల్పితమగు హస్తద్వయమున వృక్షమునందలి స్వర్ణ - పల్లవమును ద్రుంచెను; పిదప, పూర్ణబుద్ధియును భుకుండుడు దాన పాత్ర వ్రోకదాని నొనర్చి, దానిని తుపాకధవళములగు కల్పతరుకునుచు - కేసరములతోడను, ముత్యములతోడను నింపి అర్ఘ్యమును గల్పించెను. చిరజీవియుగు భుకుండుడు భక్తిభావమున, ఆ యర్ఘ్య పాద్యపుష్పములతో, శివుని అర్ఘించునట్లు నన్నర్పించెను. పిదప నేను భుకుండునితో నన్ననుసరింప నవసరములేదనిజెప్పి, పక్షివలె ఆకాశమున నెగిరితిని; అయినను, వాయుసము యోజన పర్యంతము నన్నునుగమించెను; నేను భుకుండుని చేయిపట్టుకొని రావలదని ఆనువయించితిని, నేను ఊణములో ఆకాశపథమున అదృశ్యుడ నవ, భుకుండుడు చేయునదిలేక, తిరుగువలెను; పాదుసంగమ ము పరిత్యజింప కడుంగడు కష్టకరము. ఇట్లు మేమిరువ్వురము ఆకాశపథమున సాగరతరంగములవలె నదృశ్యతను బొందితిమి. నేను భుకుండుని గుఱించి చింతించుచు, సుప్తర్థిమండలమును జేరకొంటిని. చేరినంతనే పత్నియును అయంధతి నన్ను సాదరమున నర్పించెను. నేను భుకుండుని గాంచిపది కృత యుగమున రెండువందల ఏండ్లు గడచిన పిమ్మట; రామా ! ఇప్పుడు త్రేతాయుగము జరుగుచున్నది. రెపుమాదనా ! నీవు జన్మించిన యీ యుగమధ్యభాగమున ఎనిమిది ఏండ్ల క్రిందట మరల కొండ మీదనే, భుకుండుని ఆజరూపమున వెలయవానిని గాంచితిని. నీవు యీ విచిత్రమగు భుకుండో పాఖ్యానమును జెప్పితిని, నీవు వింటివి. ఇక, దీనిని చక్కగ విచారించి, ఏతదనుసారము ఆచరింపుము.

శ్రీ వాల్మీకి రువాచ :-

ఇతి సుమతిభుశుణసత్కథాం యో

విమలమతిః ప్రవిచారయిష్యతీహ

భవభయబహులాకులాస్థితాం స

ప్రసభమసత్సరితం తరిష్యతీతి.

21

ఇత్యాశ్రే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే

మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే భుశుణో

పాఖ్యానసమాప్తిర్నామ సప్తవింశః సర్గః || 27 ||

శ్రీ వాల్మీకి :- ఏ విధులమతి, నుమతీయుగు భుకుండుని కథను పర్యాలోచించునో అతడు జననమరణాది భయములతో సంకులమగు అసత్య - మాయానదిని సత్యము చాటును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున

భుశుండోపాఖ్యానసమాప్తియను సప్తవింశతీతము

సర్గము || 27

అష్టావింశః సర్గః.

[అఖ్యానికాభిసంబంధో దేవదూతవర్ణనమ్]

అపారశ్రాన్తిమాత్రత్యం దేహజ్ఞాత వ్యర్జితే.

అభ్యాసముకాసంబంధము, దేహముయొక్క అనియతి, దేహముల అపారభ్రాంతిమాత్రత్యమయిండు కల్గింపబడినది.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఏవం భుశుణ్ణవృత్తాన్తః కథితస్తే మయాసఖ
అనయా ప్రజ్ఞయా తీర్థో భుశుణ్ణో మోహసంకటాత్. 1

వసిష్ఠుడు:— అనఘా ! నీకు భుశుండుని వృత్తాంతమును తెప్పించి; భుశుండు దీర్ఘకాలాపాపంకటమునుండి వెలువడినాడు.

ఏతాం దృష్టిమనవృత్త్య స్వప్రాణాభ్యాసపూర్వికామ్
భుశుణ్ణవన్మహాబాహో భవ తీర్థమహర్ణవః. 2

మహాబాహో ! నీవుకూడ, ప్రాణాభ్యాసపూర్వకముగ ఈ దృష్టిని అవలంబించి భుశుండుని కలె భవముద్రమునుదాటుము.

యథా జ్ఞానేన యోగేన సంతతాభ్యాసజన్మనా
భుశుణ్ణః ప్రాప్తవాన్ప్రాప్యం తథాసాదయ తత్పదమ్. 3

భుశుండు దేతీయ జ్ఞాన, యోగములచే నిరంతరాభ్యాసములవలన బ్రహ్మపదమును బొందినాడో, అదేతీయ నీవుకూడ, ఆ పదముపదమును బొందుము.

అస్తకబుద్ధయః సర్వే భుశుణ్ణవదవస్థితమ్
ప్రాప్నువన్తి పరే తత్త్వే ప్రాణాపానావలోకినః. 4

నిర్విప్రుబుద్ధితో ప్రాణాపాననిరోధము వభ్యసించువాడు, భుశుండుడు బడసిన స్థితిని బొందగలరు.

ఏతా విచిత్రా భవతా శ్రుతా విజ్ఞానదృష్టయః
ఇదాసీం ధియమాలమ్భ్య యథేచ్ఛసి తథా కురు. 5

నీవు, జ్ఞానవిచారము, ప్రాణనిరోధములను విజ్ఞానదృష్టులను రెంటిని వింటివి; ఇట్లు, ఈరెండింటిలో నీకేదినచ్చిన దానినవలంబింపుము.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

భగవన్భవతా భూమిభాస్వతా జ్ఞానరశ్మిభిః
హర్దముద్దామదౌరాశ్యం ప్రమృష్టమఖిలం తమః. 6

శ్రీరాముడు:— భగవంతుడా ! భూలోకసూర్యుడవనదగ నీ జ్ఞాన - కిరణముల, అత్యుద్యరాపమును గట్టిపుచ్చు నావృద్ధయాంభకారము తుడుచుకొనిపోయినది.

ప్రబుద్ధాః స్థూః ప్రహృష్టాః స్థూః ప్రవిష్టాః స్థూః స్వమాస్పదమ్
స్థితాః స్మృత్యా తవిజ్ఞేయా భవన్తో హ్యపరా ఇవ. 7

మేము ప్రబుద్ధులము, క్రవృష్టులమునై, స్వస్వరూపమున బ్రకటించి పరమార్థవస్తువును గ్రహించి, అపర - వసిష్ఠులవలె వెలయుచున్నారము.

అహో భుశుణ్ణచరితం పరం విస్మయకారకమ్

భగవన్మవతా ప్రోక్తము త్రమాఢావబోధనమ్.

8

భగవంతుడా! బ్రహ్మజ్ఞానము నీవు అత్యుత్తమమునభోధించు భుశుండుని చరిత్రమును జెప్పినాడవు.

భుశుణ్ణచరితే బ్రహ్మస్మేతస్మిన్నధితే త్వయా

యచ్ఛరీరగృహం ప్రోక్తం మాంసచర్మాస్థినిర్మితమ్.

9

భుశుండుని చరిత్రమును జెప్పనప్పుడు నీవు, మాంసాస్థిచర్మనిర్మితమగు శరీరగృహమును జెప్పింటివి.

తత్కేన నామ రచితం కుతో వా తత్సముత్థితమ్

కథం వా సిఙ్గిమాయాతం కో వా తత్రావతిష్ఠతే.

10

అదీ ఎవ్వనిచేత నిర్మింపబడినది? లేక, ఎటునుండివచ్చినది? అది ఎట్లు తినిగనుచున్నది? అందెవ్వరు నివసించుచున్నారు?

వసిష ఉవాచ:—

పరమార్థావబోధాయ దోషాపాకరణాయచ

శృణు రాఘవ తత్త్వేన వక్ష్యమాణమిదం మయా.

11

వసిష్ఠుడు:— రాఘవా! పరమార్థ తత్త్వమును జక్కగ గ్రహించుటకును, దోషముల దూరమొనర్చుటకును విషయముపయోగపడును; నేను జెప్పదానిని వినుము.

అసిన్మాణం నవద్వారం రక్తమాంసావలేపనమ్

శరీరసదనం రామ న కేనచిదిదం కృతమ్.

12

రామా! అస్త్రీ - స్థలభయమును, రక్తమాంసవిలేపితమును నగు ఈ శరీర - గృహమును ఎవ్వరును నిర్మించియుండలేదు

అభాసమాత్రమేవేదమిత్యేవ వావభాసతే

ద్వీచస్త్రీవిభిమాకారం సదసచ్చ వ్యవస్థితమ్.

13

(కుతి, పురాణ కథలయందు ఈశ్వరుడు శరీరనిర్మాత; శీవుడు కర్మభోగార్థము నిర్మాతకథలు బొందుచున్నాడను విషయము ముఖ్యముకాదు. పురుషుని క్వాసమువలె ఈశ్వరసృష్టి జరుగుచున్నదను ఈ ఉపమానమువలన గోణముగ గ్రహింపవలెను. అందువలన) ఈ శరీరము జలమునందు ప్రతిబింబించు చంద్రునివలె అభాసమాత్రమే; జలముల చంద్రబింబము పడుటకు నిర్మాత అవసరములేదు. మిథ్యామయమగు శరీరము ప్రతిబింబిత చంద్రునివలె, సదసద్రూపమున వెలయుచున్నది.

ద్వీచస్త్రీదర్శనవిధౌ చస్త్రీద్విత్యం సదైవ హి

వస్తుత్యైక ఏవేద్యః సితో దేహస్తథైవ హి.

14

వస్తుతః ఒకే చంద్రుడున్నను, ద్వీచంద్రదర్శనసమయమున మఱొక చంద్రుడున్నట్లు, భ్రాంతిసమయమున ఈశరీరమున్నట్లుగపడుచున్నది.

దేహప్రత్యయకాలే హి దేహోఽయం సమవస్థితః

అసన్నేవ చ సత్తస్మాత్ప్రొక్తః సదవదాత్మకః.

15

ఇయ్యది తేకున్నను, దేహభాగింతి యున్నప్పుడేగపడుచున్నందువలన, పదపదార్థకమని చెప్పబడుచున్నది.

స్వప్నే స్వప్నావబోధః సంస్త్వవ్యదాన ముధైవ హి

బుద్ధునో బుద్ధుదవిధౌ సత్యో మిత్రైవ చాన్యదా.

16

వాస్తవమునకు స్వప్నము మిథ్యయైయైనను, స్వప్నదర్శనకాలమున నయ్యది సత్యముగ తోచుచున్నది; బుద్ధుదము నీటికంటె వేఱుగాదు. అది బుద్ధుదరూపమున సత్యమైయైనను జలరూపమున మిథ్యయనబడుచున్నది.

దేహా దేహవిధౌ సత్యో వ్యసత్య ఇతరద్విధౌ

ప్రతిభాసవిధౌ తావజ్జలం సదసదవ్యదా.

17

దేహదృష్ట్యా దేహము సత్యమైయైనను ఆత్మదృష్ట్యా మిథ్యయని గ్రహింపవలెను. ప్రతిభాస సమయమున మరుధూమియందు జలము తోచినను, వాస్తవమునకట నీరులేదు. అందువలన అనీరు సద సదాత్మకమనబడుచున్నది.

ప్రతిభాసవిధౌ దేహః సన్నసంశ్చాన్యదా స్మృతః

అభాసమాత్రమేవేదమిత్యే సంప్రతి భాసతే.

18

ప్రతిభాససమయమున ఈ శరీరమున్నను, ఆత్మబోధ యున్నప్పుడేయ్యది అసత్యమగుచున్నది; అభాసమాత్రమగు ఈ శరీరమిట్లు తోచుచున్నది.

అయం నామాహమిత్యన్తర్కస్థితమననం నితమ్

మాంసాసిమయని ర్వాణదేహోఽహమితి విభ్రమమ్

‘నేనే ఈ శరీరము - అని భావించుటవలన నే ఈ శరీరము కలిగినది; అందువలన, మాంసాస్థిమయనిర్వాణమని దోచు శరీరము కేవలమాభాంతి మాత్రమే.

త్యజ సంకల్పనిర్వాణదేహః సన్తి సహస్రతః.

19

సుఖతల్పగతో యేన స్వప్నదేహేన దిక్తూన్

పరిభ్రమసి హే రామ స దేహస్తే క్వ సంస్థితః.

20

జాగరాయాం మనోరాజ్యే యేన స్వర్గపురాన్తరమ్

పరిభ్రమసి మేఘం వా స దేహస్తే క్వ సంస్థితః.

21

స్వప్నేష్యసి చ యః స్వప్నస్త్రయేన మహీతటాన్

పరిభ్రమసి హే రామ స దేహస్తే క్వ సంస్థితః.

22

మనోరాజ్యం మనోరాజ్యే మహద్విభవభూమిమ్

పరిభ్రమసి యేనేహ స దేహస్తే క్వ సంస్థితః.

23

గత్తైరేహార్థనోరాజ్యే యా విద్భితా జగత్త్రియాః

వ్రతరోషి మహాబాహో తే దేహస్తే క్వ సంస్థితాః.

24

- విలాసిన్యానురాగిన్యా యేన సంకల్పకాస్తయా
నిర్వృతిం యాసి దేహేన స దేహస్తే క్వ సంస్థితః. 25
- ఏతే రామ యథా దేహా మనసః సదసన్మయాః
తదైవ తాదృశాచారో దేహాఽయం మనసః స్మృతిః. 26
- ఇయం ధనమయం దేహో దేశోఽయమితి విభ్రమః
తత్సర్వం చిత్తవీర్యస్య సంకల్పస్య విజృంభితమ్. 27
- దీర్ఘస్వప్నమిమం విద్ధి దీర్ఘం వా చిత్తవిభ్రమమ్
దీర్ఘం వాపి మనోరాజ్యం సంసారం రఘునందన. 28
- ప్రబోధమేవ్యసి యదా పరమాత్మేచ్ఛయా స్వయా
ద్రక్ష్యసి త్వం తదా సమ్యగిదమరోదయే యథా. 29
- స్వప్నసంకల్పజాలేన యథాన్యైవ జగత్స్థితిః
తత్రైవేయం హి సంకల్పకలనా కాచిదేవ హి. 30
- యథా పూర్వం మయోత్పత్తిః ప్రోక్తా కమలజన్మనః

నీవీ శరీరభ్రాంతిని విమలము; కేవల మిట్టిఁగలమునలననే గహస్థిమలను శరీరములు గలుగుచున్నవి. ఏటిలో నీ పెద్దానిని గ్రహించుట? రామా! నీవు మృతశిల్పమున బరుండి, దిక్కుటముల పరిభ్రమించు స్వప్న దేహము ఎచ్చట నున్నది? లేక చాగడ్డకయిందే మనోరాజ్యమున, స్వర్ణపురియందుగాని, మేరుపర్వతమునగాని విహరించు శరీరమెట్లున్నది? కలలోగాంచు కలయందు ఏ శరీరమును గ్రహించి నీవు మహిమండలమున పరిభ్రమించితో? ఆ శరీర మెచ్చట? మనోరాజ్యంతగ్గత మనోరాజ్యమున విభవముల భోగించిన శరీరమెచ్చట? నీవు మనోరాజ్యమున నుండియే విచిత్రతాచర్యముల వాచరింపజేసిన శరీరమెక్కడ? మనోరాజ్యమున కల్పితప్రేమాంగనతో భోగించి ఆనందించిన శరీర మెక్కడ? ఈ శరీరములన్నియును మనోకల్పితములు; అందువలన అసత్యములు; అట్లే ఈ మాంసాస్థిమయశరీరముగూడ మనోకల్పితమేయని గ్రహింపుము. సంపదలు, శరీరము, దేశము మున్నగునవన్నియు చిత్తవీర్యము అనగా శక్తియగు సంకల్పముయొక్క విలాసములే. రఘునందనా! నీవీ సంసారమును దీర్ఘస్వప్నముగనో, దీర్ఘచిత్రభ్రాంతిగనో లేక దీర్ఘమగు మనోరాజ్యముగనో గ్రహింపుము. నా వాక్యముల వాస్తవత్యమును, నీవు జ్ఞానమును బొందినప్పుడు, మారోద్భవయ్యమైన తయ్య చక్క కనంబడునట్లు, గ్రహింపగలవు. స్వప్న సమయమున ఈ జగత్తు మిథ్యయగునట్లు, బ్రహ్మ లాభసమయమున నీకీ జగత్తు మిథ్యయై కనంబడును. పూర్వము నీకు కమల - జన్మదగు బ్రహ్మయొక్క ఉత్పత్తిని చెప్పియుంటిని.

- మనసః స్వయమేవాస్తఃసంకల్పకలనోద్భవా. 31
- విచిత్రరచనోపేతం మనస్తత్రాత్తవిభ్రమమ్
సంకల్పకలనామాత్రం తేఢేదమవభాసనమ్. 32
- యథా కల్పిత ఆభాసో మనసోఽబ్జజతాం గతిః
దేహాద్విచిన్తితో దేహాః స్థితోఽచ్యుతదృశేవ హి. 33

ప్రాక్షవాహచిరాభ్యస్తా వాసనాతిశయేన యః

తత్రైవ దృశ్యతే దేహస్తథాఽకృత్యుదయేన సః.

పౌరుషేణ ప్రయత్నేన సంకల్పో హ్యయమేవ చిత్

అన్యథా భావ్యతే రామ భూయతే తదిహన్యథా.

35

అయం సోఽయం మమాయం చ సుసార ఇతి భావితే

సత్యో యో భావ్యతే రామ భావనాదార్థ్యసంభవః.

36

భావితం తీవ్రవేగేన యదేవాశు తదేవ హి

సర్వత్ర దృశ్యతే రామ కాస్తేవాత్మ్యవసల్లభా.

37

అహర్వాప్యవృత్తిరభ్యస్తా యథా స్వప్నేషు దృశ్యతే

తథాయం భావనాభ్యస్తాః సంసారోఽన్యవలోక్యతే.

38

యథా స్వప్నావనా క్షీప్రమహర్వదవభాసతే

తథేదమల్పకాలస్థమపి సంలక్ష్యతే సిరమ్.

39

వ్యోమన్యేన యథా తాపతప్తే సందృశ్యతే సరిత్

ధరాప్యవిద్యమానాపి సంకల్పాద్దృశ్యతే తథా.

40

అప్పుడు. సంకల్పకల్పనామయమగు మనస్సే, అడంబరిముతో ఈ విచిత్ర జగద్రచన కుసుక్ర మించినదని జెప్పియుంటిని: అట్లే, ఈశ్వరముగూడ మనస్సుయొక్క ప్రతిభాసమాత్రమేయుని గ్రహించును. మనస్సుయొక్క కల్పిత-అ భాసమే బ్రహ్మమైనట్లును, భూర్వాదేహావంతరము, మఱియొక దేహము కల్పింపబడునట్లును, తదితర దేహములుగూడ కల్పితములే. వాసనాధిక్యము ననుసరించి, ఈ శ్వరము సంఘటితమైనది. భవిష్యత్తునగూడ ఇట్లే సంఘటితమగును. శ్వరము, లేక జగద్రూపకమగు ఈ మహత్సంకల్పము, పునరుత్థరము వినియోగించి మనస్సును అంతకుఋషిమెనర్పి ఆత్మదర్శన మొనర్ప బూనుకొనిన, కేవల చిన్మాత్రముగ దోచగలను. రామా! దీని నన్యథా భావించిన అన్యమేయ గును 'ఇది, ■ నేను, నాది, సంసారము' - మున్నగు భావనల భావించిన, భావనాదార్థ్యమురలన ■ సత్యముగ నే తోచును. ఏ భావనను దృఢమొనర్చిన అయ్యదియే సత్యమైనట్లుగ తోచును. రామా! తీవ్రవేగమున నెద్దానిని భావించిన, కాముకునకు సర్వత్ర ప్రియపత్నియే యగుపడునట్లు, అదియే అనుపడును. రాత్రియందు గాంచబడు స్వప్నమున దివ్యాపారములు అగుపడి, తద్భావనలన నన్యవి సత్యములగునట్లు, భావనాబలమున, సంసారముగూడ సత్యమగుచున్నది. స్వప్నమున కీధ్రుముగ నాటి పోవు నిముషము ఒకరోజువలె తోచునట్లు, సంకల్పితమున, క్షణికమునగు ఈ సంసారము క్షీప్రమైనట్లును, నిత్యముగను గూడ తోచుచున్నది. తాపతప్తమగు మరుధూమియందు నదియగు పడుటలేక! అట్లే, అసత్యమగు ఈ భూమికూడ సంకల్పబలమున నగుపడుచున్నది.

దృశ్యతే దృష్టివైయాధ్యధా వ్యోమని పిచ్చికా

తత్రైవేయం జగల్లక్షీర్దుర్దానాదవభాసతే.

41

దృశ్యతే సమయా దృష్ట్యా న యథా వ్యోమ్ని పిచ్చికా

సమ్యగ్దృష్ట్యా జగల్లక్షీత్తథేయం నావభాసతే.

42

భీరురభ్యేతి న యథా స్వసంకల్పేషు సంభ్రామమ్
స్వసంకల్పే హి సంసారే న తథైతి భయం నుభీః.

44

స్వ ఏవ హి స్వభావోఽయమితం సంప్రతి భాసతే
సంసారసరిణిస్థిత్యాం కస్మాత్కొఽత్ర బిభేధి కిమ్.

45

స ఏవ కించిత్సంకోధ్యః శుద్ధ్యా విమలతాం గతే
తస్మిన్న దృశ్యతే రామ మోహాఽయం జగతః స్థితః.

46

సమ్యగాలోకమాత్రేణ స్వభావః శుద్ధిమృచ్ఛసి
న గృహ్ణాతి మలం భూయస్తామ్రతామివ కాఞ్చనమ్.

46

ఆభాసమాత్రమేవేదం న సన్నాసజగత్త్రయమ్
ఇత్యస్తకలనాత్యాగః సమ్యగాలోకసం విదుః.

47

మరణం జీవితం స్వర్గో జ్ఞానమజ్ఞానమేవ చ
చిదాభాసాదృతే నాస్తే త్యేకతా సమ్యగీక్షణమ్.

48

త్వమహ్యన్తాదిసంసార ఇతి మే న దిశో దశ
స్వం స్వాభాసమేవేతి సమ్యగాలోకసం విదుః.

49

సదసన్మయసంసారే యథా భూతార్దదర్శనాత్

దృష్టిదోషమున ■ కాశమున మయూరపిఞ్చమువలె విచిత్రవర్ణము అగపడునట్లు, ఈ జగల్లక్ష్మీ గూడ అజ్ఞానమువలనతోచుచున్నది. దృష్టిదోషమహితువగు ఆకాశమున మయూరపిచ్చు మనుపడ నట్లు సమదృష్టికే ఈ జగత్తు తోచదు. భీరువురుషుడు, స్వసంకల్పితమహారాజ్యదర్శితములగు నాస్తి వ్యాఘ్రాదులను గాంచి భయపడునట్లు, జ్ఞానియగువాడు సంకల్పమును ఈ సంసారమునుగాంచి భయ పడడు. ఆత్మ యొక్కటే ఇట్లు ప్రతిభాసించుచుండ, ఈ సంసారమున ఎవరెవరి వలన భయము సం దెడరు ? భయమునందు మూఁగుని అజ్ఞానమును దూరమొనర్చువలెను. ■ అజ్ఞాత్యక్తి నిశ్శోభామునంది శుద్ధుడును, నిర్మలుడును నైన, ఈ జగత్తోహ మింక అగుపించదు. ఆత్మకోభవోపాయము సమ్యగ్దర్శనము. ఒక్కసారి ఈ జ్ఞానము లభించిన మరల, సువర్ణము తామ్రవనట్లు, మలమంటదు. ఈ జగత్తంతయు ఆభాసమాత్రమే, ఇది సత్యమే గాదు, అసత్యమేగాదు అనియెంచి, ఇతర కల్పనల దృఢించుటయే సమ్యగ్దర్శన మనంబడుచున్నది. జీవితము, మరణము, స్వర్గము, జ్ఞానము, అజ్ఞానములు చిదాభాస గాక తేటొందు కాదు అమనదియే సమ్యగ్దృష్టి. నీవు, నేను, సమస్త సంసారము, దిక్కులు ఇవిన్ని ■ స్వాత్మాభాస గాక అన్యము కాదు, అమనదియే సమ్యగ్దృష్టి. ఈ సదసన్మయ సంసారమున మనస్సు యదార్దదర్శనమును జొందగలదు.

నాస్తమేతి న చోదేతి సమ్యగాలోకనాత్మనః.

50

నిర్లీ ■ సర్వభావానామసత్త్వం సత్త్వమేవ చ
నిష్కామం శాన్తిమభ్యేతి సమ్యగాలోకనాత్మనః.

51

- న నిద్దతి నచ ప్రాతి న హృష్యతి న శోచతి
శీతలాం సత్యతామేతి సమ్యగాలోకనాత్మనః. 52
- అవశ్యమేవ మర్తవ్యం సర్వైరేవ హి బద్ధభిః
ఇతి బన్ధవియోగేషు కిం వృథా పరితప్యసే.
అవశ్యమేవ చ మయా మర్తవ్యమితి నిశ్చయః
ఇత్యాత్మమరణప్రాప్తౌ కిం ముథా పరితప్యసే. 54
- అవశ్యమేవ జాతేన కించిత్సునిభవాదికమ్
ప్రాప్తవ్యం పురుషేణేతి హర్షస్యావసరో హి కః. 55
- సర్వస్యైవ హి సంసారే నరస్య వ్యవహారిణః
అథాయాలా భవత్యావచ్ఛేకస్యావసరో హి కః. 56
- బృంహత్స్యదేతి స్ఫురతి బుద్ధురౌఢాఢు ఇవార్ణవే
ఇదం హి జగతాం జాలం కిమత్ర పరిదేవనా. 57
- సత్సదేవ సద్దైవైతదసదేవాసదేవ హి
క్రియావైచిత్ర్యమాత్రే తు కిమన్యత్పరిదేవ్యతే. 58
- నాహమస్మి న చాధూమ భవిష్యామి న సోఽధునా
దేహిచాఽయం చిత్రదోషోత్థః కిమన్యత్పరిదేవ్యతే. 59
- దేహోచ్ఛేదన్య ఏవాహం చిదాభాసస్తదజ్ఞ మే

■ యథార్థదర్శనము లభించిన, ఇకమనస్సు ఆ సత్యదస్తువునుండి ప్రత్యుత్థము కాదు. ఈ సమ్యగ్దర్శనమున మనస్సు, సమస్తసత్తుల సదసద్విలక్షితత్వమును గ్రహించి, నిష్కామమై, కాంతిని లోండును. అప్పుడది ఎత్వరిని నిందింపదు, స్తుతింపదు, సంతోషింపదు, దూషింపదు; ■ సమ్యగ్దర్శనమున తాపత్రయవివారణకరమగు శీతలసత్యదస్తువులభేదంపగలదు. సకలబంధుత్వలక్ష మృత్యు వసివార్యమైన, బంధువిచ్ఛేదమున నిక శోకింపవలసరమేమి? 'నేను మరణింతును'ను విషయము కువిశ్వరూపగుచో, మరణాలమరుడెందనిక దూషింపనేల? జన్మించిన ప్రతిపాదును అంతగనో ఇంతగనో గుఱిమనుభవించును; అగుచో దాన అనందింపవలసినదేమున్నది? ఈ జగత్తున అందరికిని అపదలరుడెందుచున్నది, పోవుచున్నది - దీని శోకింపనేల? ఈ జగత్తులు సముద్రతరంగములవలె లేచి, పెరిగి, విస్తారి, విరిగి పోవుచున్నవి; దీని శోకింపవలసిన దేమియునులేదే! సద్యస్తువైద్యప్రభును సద్యస్తుజే, అసత్తు అసత్తే, ■ ఎన్నడును సత్తుకాజాలదు, ఈజగత్తు అసన్మయమగు మాయయొక్క వైచిత్ర్యము. ఇందు దూషింపవలసినదేమియును లేదు. భూతభవిష్యద్వర్తమానముల 'నేను' అనునదిలేదు. ఈ శరీరము అవిద్యా కాయకర్మయను విచిత్రదోషమున నుదయించినది. దీని దూషింపవలసినదేమున్నది? తపా! 'శరీరము కంటె నేను విభిన్నుడగుచో, నేనెవ్వడను? - నేనా విచార్యమేమియున్నాడను.'

కౌ తే మే సదసద్భావౌ యన్నిష్ఠం పరితప్యతే. 60

ఇతి నిశ్చయవత్సాస్తం సమ్యగ్జ్ఞానాత్మనోమునేః

నాస్తమేతి న చోదేతి న చాస్తం పరితప్యతే. 61

ఘరతామేవ నాశాన్తామను తమవదే సితః
అదత్తే తిత్తిరీ మృద్ధ్వం తృణకోటిమివామలామ్.

62

ఏతదర్థమసత్యేఽస్మిన్నాస్థా శార్యా మనాగపి
సురజ్జ్వల బలీవద్దో బధ్యతే జనురాస్థయా.

63

అత స్వయా దృఢమిదమితి నిరీయ బుద్ధితః.
అసారహితయా బుద్ధ్యా విహర్తవ్యమివానఘ.

64

కర్తవ్యమేవ కర్తవ్యమకర్తవ్యముచేత్వతే
అస్థానాస్థే పరిత్యజ్య లీలయైవ మహాధియా.

65

అభాసమాత్రమేవేదం యస్య చ ప్రతిభాసతే
సోఽస్తః శీతలతామేతి దినాన్తే భువనం యథా.

66

ప్రతిభాసం పరిత్యజ్య పదార్థపటలవ్రజే
అభాసమాత్రసామాన్యమిదమాలోకయానఘ.

67

అభాసమాత్రకం రామ చిత్రామర్శకలక్ష్మితమ్
తత స్తదపి సంత్యజ్య నిరాభాసో భవోత్తమ.

68

చిదాకాశమయో నిత్యం సర్వగః సర్వవర్జితః
అభాసస్య పరిత్యాగే భవస్యేకాన్త నిర్మలః.

69

వాహమస్మి న మే భోగాః సత్యా ఇత్యభిభావితే
నేదమాడమృతం వ్యర్థమనర్థాయావభాసతే.

70

అహమేవ హి వా సర్వం చిదిత్యేవం విభావితే
నేదమాడమృతం వ్యర్థమనర్థాయావభాసతే.

71

దర్శనద్వయమచ్యుతతృప్త్యమత్యస్తసిద్ధిదమ్

‘నాకు మరల సదసద్భావమేమి? సత్ర ఏమి? దేనికొంత నేను దుఃఖించును?’ తత్త్వ దర్శియగు మునియొక్క మునస్సునుండి ఇట్టినిశ్చయము తొలగదు. ఈ సంసారమింక అతనిమనస్సున మరల నుదయింపదు. అది దుఃఖతాపమునందదు; కేవలముకాంతభావముననే వెలయును. సర్వోత్తమమగు బ్రహ్మభావము సధిరోపించిన ముని, బ్రాహ్మకస్తువులయందలి భావము తొలగిపోగా, పరిశేషించిన కేవలబ్రహ్మభావమునే గ్రహింపను. తిత్తిరపక్షిగూటిని నిర్మించుకొన కోమలములగు తృణజలములనే గ్రహించునట్లు, బ్రహ్మతేత్రి, బ్రాహ్మకస్తువుల సారమగు బ్రహ్మకత్వమును గ్రహింపగోటియే సంసార మునందలి అసారతను దృశించి, అందోకించుకయు నమ్ముకమునులేక అసక్తిని వహించడు. ఏలయన, ■ అసక్తియే వినాశకారణము; మంచిత్రాటివలన ఎద్దు కట్టబడునట్లు, యీ అసక్తివలననే మనుష్యుడు బంధింపబడుచున్నాడు. అందువలన మోరాఘవా! నీవు బుద్ధిబలమున యీ విషయమును గ్రహించి, ■ క్రిహితుడవై, చరింపుము. శుద్ధమగు బుద్ధిబలమున, అసక్తి అనాసత్వలన రెంటినిఁబరిత్యజించి, కర్తవ్యము నాచరింపుము; ■ కర్తవ్యమును దృఢింపుము, దాని నెప్పుడును ఆచరింపవలదు. ■ ■ ■

త్తును ఆభాసమాత్రమని గ్రహించినవానికిది సాంధ్యజగత్తువలె, శీతలచుగును. అనఘా! యీ పదార్థములమీద భ్రాంతిని దృఢించి, వీనిని బ్రహ్మవైశిష్ట్యముయొక్క ఆభాసమని గ్రహింపుము. రామా! పిదప, చిత్తకల్పనాకళంకితమగు యిది ఆభాసమగునాడ తృప్తించి, ఆభాసవిహీనుడవై వెలయుము. ఉత్తముడా! నీవు, ఆభాసపరిత్యాగమైన పిదప సర్వకామియును, సర్వవర్ణితుడునునగు నిత్య చిదాకాశమయ్యుడవై వెలసిగొందుము. 'నేను అహమునుగాను, నా యీ భోగజాలములు సత్యములు గావు' - ■■■ భావించిన వ్యర్థ - జడంబరమగు ■■■ జగత్తు, వ్యర్థమగు మోహ - అవర్థకమును గలిగింపజాలదు. 'నేను సర్వమయ్యుడగు చిత్స్వరూపు'డనిని భావించినను భావంపవచ్చును. ఈ ద్వివిధ దృష్టులు సత్పురుషులకు నీధికరములగుచున్నవి.

యదేకమేతయోర్వేత్సని రమ్యం తద్రామ సుక్రయ. 72

ద్వాభ్యామేవాథ వై తాభ్యాం దర్శనాభ్యామిహానఘ
విహరన్మురు కల్యాణ రాగద్వేషపరిక్షయమ్. 73

యత్కించిదుదితం లోకే యన్నభస్యథ వా దివి
తత్సర్వం ప్రాప్యతే రామ రాగద్వేషపరిక్షయత్. 74

రాగాదిహతయా బుద్ధ్యా యాదృగ్రామ విచేష్టితమ్
■ తదేవ ప్రయాత్యాసు మూఢానాం విహరితయామ్. 75

ద్వేషదోషోర్నిరుదాసు న గుణాశ్చిత్తవృత్తిఘ
వదం కుర్వన్తి దగ్ధాసు సలీఘ హరిణా ఇవ. 76

రాగో ద్వేషశ్చ సర్వా ద్వా న విలీనా మనోవిలే
యస్య కల్పతరో ప్రస్మాత్కిం నామాజ్ఞ న లభ్యతే. 77

యే హి ప్రాజ్ఞాః స్వనియతా విత్తాః శాస్త్రశాలినః
రాగద్వేషచయూస్తే వై జమ్బుకాస్తే ధిగస్తు తాన్. 78

మద్ధనం భుక్తమన్యేన ధనం త్యక్తం మయాన్యతః
ఇతి సంవ్యవహారేహః కే రాగద్వేషయోః క్రమా. 79

ధనాని బంధవో మిత్రం పునరాయాన్తి యాన్తి చ

రామా! ఈ రెంటిలో నీకు రమ్యమని తోచినదానిని ఆక్రయింపుము. అనఘా! కుఱుడా! లేకున్న యీ రెంటినిగూడ సమాక్రయించి, ■■■ జగత్తున విహరించుచు, రాగద్వేషములను తీయ మొనర్చుము. రామా! స్వర్గమున, ద్యులోకమున లేక భూలోకముననున్న ఏవిషయమైన గానిమ్ము. రాగద్వేషమును హిందవచ్చును. రామా! రాగద్వేషహతమైన బుద్ధితో మూఢులొచరించునదంత యు విపరీతఫలముల నొసగుచున్నది. దగ్ధమగు కనఘమున హరిణములు అడుగుపెట్టినట్లు, రాగద్వేష - దూషితమగు చిత్తమున, మతెట్టి సుగుణము ఉండదు. ఎత్తని మనో-లిలమున రాగద్వేష-సర్పము ప్రకేంపవచ్చునో, ■■■ కల్పతరువు. అతనికడ అభింపనిదేవియు లేదు. బుద్ధిమంతులు, ధృతిమంతులు, సుచతురులు, శాస్త్రజ్ఞులుగైగూడ, రాగద్వేషకలసికొలుగువారికి ధిక్కారము; వారు సృగాలకులైయు. 'నా సంపదను ఇతరులు అనుభవించుచున్నారు, నేనితరులకడ పొందవల

సినదానిని రాబట్టుకొనవలసినదని, అని వివక్షభవాదులగుటచే విమర్శించుచు, రాగద్వంద్వపరకగు లగుట అత్యంతకుచ్చము భవము, బంధువులు, మిత్రులు వచ్చుచు బోవుననైయున్నది.

కేమేతేషు సరః ప్రాజ్ఞో రజ్యతే వా విరజ్యతే. 80

భావాభావభవాభోగా మాయేయం సారమేశ్వరీ
సంసారరచనా సర్వా సంసక్తం చాతయత్యలమ్. 81

సంధనం న జనో వాత్మా సత్యం రాఘవ వస్తుతః
మిత్యైవ మిత్యావసితమితీదం పరిలక్ష్యతే. 82

ఆద్యస్తయోః సర్వమసన్నధ్యేఽప్యస్థిరమాధిమత్
కస్య బధ్నాతి రతిం ప్రాజ్ఞో హ్యస్యకల్పితఖద్రుమే. 83

ఏకేన కల్పితా భే స్త్రీ భుజ్జీతాం దూరగోఽపరః
ఇతీయమజ్ఞ సంసారరచనా తేన మాభ్రమ. 84

భూతా జవం జవీభావమిమమాతతమాకులమ్
గర్హ్యపురనిర్మాణ విలాసేన సమం విదుః. 85

స్వప్న సంకల్పపురవదనదేవేదముతితమ్.
పర్వత్రే సంస్థమేవేదం సుషుప్తమివ విచ్యుతమ్. 86

పరిపశ్యతి సంసారదీర్ఘస్వప్నపురద్రుమమ్
అజ్ఞాననిద్రాల్పతనస్వభావార్థకమచ్యుతమ్

సంసారస్వప్నసంభ్రాంతో భవానయమినా స్థితః. 87

తదేనాం వితతాం నిద్రాం ఘనాజ్ఞానమయాత్మికామ్
త్యజాలక్ష్మీమివావాప్తనిధానః పురుషోత్తమః. 88

ప్రబోధమేహి పశ్యస్య మాత్మానముదితం సదా
నిర్వికల్పం చిదాభాసం ప్రాతఃపద్మం రవిం యథా. 89

ప్రియా! ప్రియములగు భావాభావముల గల్పించునది పరమేశ్వరుని మాయ! దీనియందు రాగమేమి లేక విరాగమేమి? ఉపేక్షయే మేలు. ఈమాయయే సంసారమును గల్పించి, భోగలోలు వుడగు కష్టక్షిని బడద్రోయుచున్నది. రాఘవా! ధనజనబలములన్నియును మిత్యయే, వాస్తవముగావు. కేవల మాత్మియైకత్వయే సత్యము. ఆద్యంతముల సత్యతేనిది. మధ్యమటకు సత్య మెట్లుకగలదు? త్రికాలాత్మంతకుచ్చమగునది, ఆసక్తినిగొన్న, కేవలము మనోవ్యభాసే యొసగును. ఇతరకల్పితమగు ఆకాశ - వృక్షమున ఏబుద్ధిమంతుడు, క్రీడిని నహించును? ఒకడు ఆకాశమున స్త్రీమూర్తిని గల్పించి నాడు; మఱొకడు దానితో భోగించినాడు-యీసంసార కల్పనగూడ ఇట్టిదే! నీవీ మహాభ్రమ యందు పడకుము. ప్రాణివర్గముతో నిండిన యీ సంసారము మూఢులను కలతరపిల్చుచున్నది. తత్త్వజ్ఞు లిద్దానిని గంధర్వనగరశత్రువులగు పరికింతురు నీవి ఉదయము, స్వప్న - పురివలె అరేకమే! నీవునాచు సంసారము, దీర్ఘస్వప్నబృహ్మమగు పురి లేక వృక్షము. అజ్ఞాననిద్రాకాంతుడవైన,

యాస్యస్మిన్ భువనం దగలదు. ఇత్యుది, సర్వత్ర అనుసృతమగుచు క్రిందినిగన్న దీప్తస్వప్నము. నీవు గాఢ మగు అజ్ఞాననిద్రయందుండి, యీ సంసార - సంభ్రమమును గాంచుచున్నాడవు. ధన, రత్న - నిధిని బొందిన పురుషుడు అలక్ష్మిని బరిత్యజించునట్లు, నీవీ దీప్త - అజ్ఞాననిద్రను బరిత్యజింపుము. నీవు ప్రభాతపద్మమువలె ప్రబుద్ధుడవు కమ్ము! ప్రబుద్ధుడవై, మాయనివలె చిహ్నితమును, నిర్వికల్పమును, చైతన్యమాత్రమునునగు అత్మను దర్శింపుము.

ప్రభుభ్యస్వ ప్రబుభ్యస్వ పునఃపునరయం మయా
ప్రబోధ్యసే మహాబాహో పశ్యాత్కర్మమనామయమ్. 90

మయైతేనాభివృప్తేన శీతేన జ్ఞానవారిణా
నుశబ్దశాలినా రామ హ్యసేనైవాసి బోధితః. 91

బోధమాసాదయ పరంప్రబోధోఽద్యైవ రాఘవ
సత్యసూలోకయాతీకం త్యక్తేష్వమం జాగతం భ్రమమ్. 92

న తే జన్మ న తే దుఃఖం న దోషాస్తే న తే భ్రమాః
సర్వం పరిత్యజ్య తిష్ఠాత్మని సుసంస్థితః. 93

మహాబాహో! ప్రబుద్ధుడవు కమ్ము! రమ్ము! నేను నిన్ను మాటిమాటికి ప్రబుద్ధుడౌన దురున్నాడను. ప్రబుద్ధుడవై, అనామయమగు ఆత్మార్కుని గాంచుము రామ! నేను శుశీలల మగు జ్ఞానవారిణి శుశబ్దముల వర్షించి, నీకు ప్రబోధమును గలుగజేయుచున్నాడను. రాఘవా! ప్రభు దుడవు కమ్ము. పరమజ్ఞానమును బొందుము; సత్యస్వరూపమును దర్శింపుము. అలీకమును జగద్రుప్తమును త్యజింపుము. నాస్తవమునకు నీకు జన్మ, దుఃఖ, దోష, భ్రాంతిలకు లేవు. నీవు భ్రాంతిలకు వన్నిటిని ద్యజించి, సుశీరభాతమున అత్మయందు వెలయుము.

పరిగలితవికల్పదోషజాల
స్తవమసి సుసారసుఖ ప్రసామ్యదృష్టిః
అతివిలసత్మదం సుశుద్ధయే త్వం
సముపశమాత్మని తిష్ఠ హే మహాత్మన్. 94

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్తే మోక్షోపా
యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే పరమార్థయోగోపదేశో
నామాష్టావింశః సర్గః 28

మహాత్మా! నీ వికల్పవికలులన్నియును విగళితమైనవి; నీవు, సుఖపునీవలె, సార వంతమును, విత్తేపరహితమునునగు దృష్టినిబొందితివి. నీవు పరమవిశుద్ధినిబొంది, పరబ్రహ్మమున వెలయుము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశమున నిర్వాణప్రకరణమున
పరమార్థయోగోపదేశమును వింశతితమ సర్గము 28

ఏకోనత్రింశః సర్గః.

[రామస్య బోధాద్విశ్రాంతిః పునరుత్కర్ణవిస్తరః
కైలాసే ప్రాక్ శివేశేత్సం స్వాపదేశశ్చ క్షిప్రతే.

బోధచే శ్రీరాముని విశ్రాంతి, కథితార్థమును మఱల విస్తరించుట, పునర్విము కైలాస
పర్వతముపై శివుఁడిట్టి యుపదేశముచే యునర్చనమటయు యందు గానందగును.

(శ్రీ)వాల్మీకి రువాచః—

ఇత్యాకర్ణయతి స్వస్థసమచేతసి రాఘవే
విశ్రాంతే స్వాత్మని స్వైరం పరమానందమాగతే. 1
తత్రస్థేషు చ సర్వేషు తేషూపశమశాలిషు
రాఘవస్త్వాత్మవిశ్రాంతేః సిత్యర్థం వచనామృతమ్. 2
నిరరామ మునేర్వాఠి సస్యేష్వమ్ముభరాదివ
అథ యాతే ముహూర్తార్థే రాఘవేప్రతిబోధితే. 3
పునరాహ తమేవార్థం వసిష్ఠో వదతాం వరః

శ్రీవాల్మీకిః— ఇట్లు, స్వస్థ సమచిత్తుడై రాఘవుడు ఆకర్ణించుచు, అత్మయందు విశ్రమించి
పరమానందమునుబొందెను; అటునున్నవారందఱునుగూడ ఉపశమమును వందిరి. ఇలపుర్ణములైన
సస్యక్షేత్రముల మేఘము వర్షమునాపునట్లు, మునిగ్రాహువుని విశ్రాంతి నిలచుటకుగాను, తన వచనామృ
తమునునిల్పెను. రాఘవుడు ప్రతిబోధితుడై ముహూర్తార్థముగదన, వాగ్విప్రవరుడగు వసిష్ఠుఁడు మరల
వదానిచే దృఢమైనన్నిట్లుపల్కెను.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచః—

రామ సమ్యక్ప్రబుద్ధోఽసి స్వాత్మానమసి లబ్ధవాన్. 4
ఏవమేవావలమ్యాబ్ధ్యర్థం తిష్ఠ నేహ పదం కృథాః
ఇదం సంసారచక్రం హి నాభౌ సంకల్పమాత్రకే. 5
సంరోధితాయాం వహనాద్రఘనందన రుద్యతే
క్షోభితాయాం మనోనాభ్యామిదం సంసారచక్రకమ్. 6
ప్రయత్నాద్రోధితమసి ప్రవహత్యేవ వేగతః
పరం పౌరుషమాస్థాయ బలం ప్రజ్ఞాం చ యుక్తితః. 7
నాభిం సంసారచక్రస్య చిత్తమేవ నిరోధయేత్
ప్రజ్ఞాసౌజన్యయుక్తేన శాస్త్రసంవలితేన చ. 8
పౌరుషేణ న యత్రాప్తం న తత్కన్యచన లభ్యతే
దైవైకపరతాం త్యక్త్వా బాలబోధోపకల్పితమ్. 9
నిజం ప్రయత్నమాశ్రిత్య చిత్తమాదౌ నిరోధయేత్
ఆవిరిశ్చాత్మవృత్తేన భ్రమణాజ్ఞానరూపిణా. 10

అసదేవ సదాభాసమిదమాలక్ష్మ్యతేనఘ

అజ్ఞాన భ్రమవిస్తారమాత్రకాకృతయోనఘ. 11

ఇమే దేహా భ్రమస్తహ సర్వధర్మాత్సముత్థితాః

సంకల్పాః పునః స్తేవ దేహస్యాథే కదాచన. 12

సుఖదుఃఖవిచారత్వం న కార్యం రామ ధీమతా

దుఃఖమానముఖః క్షేదీ ప్రసన్నాత్క్షేదవర్జితాత్. 13

అపి చిత్రనరాదేహసరస్తు చ్ఛతరః స్మృతః

ఆధివ్యాధిపరిమూనే స్వయం క్షేదిని నాశిని. 14

న తథా సిరతా దేహ చిత్రపుంసో యథా కీట

వివాశితో హి చిత్రస్థో దేహా నశ్యతి నాన్యథా. 15

అవశ్యనాశో మాంసాత్మా స్వయం దేహో వివశ్యతి

పాలితః సుసిరాం శోభామాదత్తే చిత్రమానవః. 16

శ్రీనసింహుడు:- రామా! నీవు చక్కగ ప్రబోధము నందితివి; ఆత్మతత్త్వమును బొందితివి. దీనినే ఆశ్రయించుకొని స్థిరముగ నుండుము; దీనినుండి చలించి, సంసారమున నడుగిడకుము. రఘునందనా! సంకల్పమాత్రమగు యీ సంసారచక్రమును సంకల్పమను నాభి - ప్రదేశమున నిశోధించిన, నిరుద్ధమవగలదు. రాగద్వేషముల యీ నాభి సంక్షుభితమైయున్నది, దీనిని బలమంతయు వినియోగించి, అడ్డినను అగదు; జేగముగ తిరుగుచునేయుండును. విశేషమగు పురుష - ప్రయత్నమునుబూని, బలమును సేకరించుకొని, కాస్త్రయుక్తుల విచారించి, సంసారచక్ర - నాభియును చిత్రమును నిశోధింప నగును. ప్రజ్ఞాసౌజన్య, కాస్త్రసంపలితమగు పౌరుషమునకు దొరకనిది, మఱిదేనికలనను లభింపదు. మూర్ఖపరికల్పితమగు దైవమును ద్వేషించి, పురుషప్రయత్నమును వ్రాళియించి, చిత్రమును ముందుగ నిశోధింపవలెను. అసఘా! అజ్ఞానరూపమగు యీ చక్రభ్రమణములననే, వెనువెంటనే అసదాత్మకమగు యీ జగత్తు సత్తరై నగపడుచున్నది. అజ్ఞానధ్రువ - విస్తారకారణములగు యీ జగత్ - శరీరములు, సంకల్పమునుండియే లేచి తిరుగాడుచున్నవి. ఈ సంకల్పమే, విషయవాసనల గల్పించి, పునర్జన్మకు గారణములగుచున్నవి. రామా! అందువలన, బుద్ధిమంతుడగువాడొ సుఖదుఃఖవిచార మొనర్చగూడదు. చిత్రలిఖితమగు మనుష్యశరీరముకంటె, ఈ శరీరము తుచ్ఛము. చిత్రమానవునకు సంకల్పములేదు. జీవితకునకున్నది. జీవితమిది ముఖము దుఃఖమున వాడును; కన్నీట ఆర్పిమగును. చిత్రమునందలి మనుష్యరూపము కాశ్యతము; కాని, జీవితమిది శరీరము కాశ్యతముకాదు. దాని మృత్యువు నెవ్వరును అడ్డవలెను; ఆధివాన్ధుల నది జీర్ణమైపోవును. కన్నీట బకిలిబారిపోవును; చిత్ర - శరీరము నెవ్వరైన పాడుచేసిన పాడగును. లేకున్న పాడవదు. జీవితమిది శరీరమన్ననో, దానియంతటనదే విసప్తమైపోవును. జాగ్రత్తపొందిన, చిత్ర - మానవుని శోభ తలుగుదు.

దేహాస్తు పాలితోఽపుచ్చైర్న శ్యత్యేన న వర్ధతే

తేన శ్రేష్ఠశ్చిత్రదేహో వాయం సంకల్పదేహకః.

యే గుణాశ్చిత్రదేహో హి న తే సంకల్పదేహకే

- చిత్రదేహాదపి జడాద్యోఽయం తుచ్ఛతరః కిల. 18
- తస్మిన్మానసమయే దేహే కైవాస్థా భవతోఽనఘ
దీర్ఘసంకల్పదేహోఽయం తస్మిన్మాస్థా మహామతే. 19
- స్వప్నసంకల్పబాద్దేహాదపి తుచ్ఛతరో హ్యాయమ్
అల్పసంకల్పజో దీర్ఘైః సుఖదుఃఖైర్న గృహ్యతే 20
- దీర్ఘసంకల్పజత్పాయం దీర్ఘదుఃఖేన దుఃఖతః
దేహా హి సంకల్పమయో నాయమస్తి న వాస్తి నః. 21
- కిం వ్యర్థమేతదరం హి మూఢోఽయం క్షేత్రభాజనమ్
యథా చిత్రమయే పుంసి త్తతే షీణే న తత్త తిః. 22
- తథా సంకల్పపురుషే త్తతే షీణే న తత్త తిః
యథా మనోరాజ్యమయే త్తతే షీణే న తత్త తిః. 23
- యథా ద్వితీయే శశినీ త్తతే షీణే న తత్త తిః
యథా స్వప్నసమారమ్భే త్తతే షీణే న తత్త తిః. 24
- యథా నద్యాతపజలే త్తతే షీణే న తత్త తిః
సంకల్పమాత్రరచితే ప్రకృత్యైవ చ నాశినీ. 25
- తథా శరీరయస్తే స్థితి తే షీణే న తత్త తిః
దీర్ఘస్వప్నమయే హ్యస్మిన్చిత్రసంకల్పకల్పితే. 26

కాని, మాంసమయశరీరమును ప్రయత్నముతో రక్షింప వలెకొనినను, నష్టమైపోవుచున్నది. వృద్ధిని బొందుదులేదు. అందువలన, నేను చిత్ర - దేహమునే మాంసమయదేహముకంటె శ్రేష్ఠమని నడుపుచున్నాను. చిత్రదేహముననున్న గుణములు, మాంసమయదేహమున లేవు. అందువలనయ్యది చిత్రదేహముకంటెగుండ తుచ్ఛము. అనఘా! దీని మరల విశ్వాసమేమి? అనురాగమేమి? మహామతి! మాంసమయ దీర్ఘసంకల్పదేహమున నమ్మకమేమి? ఇయ్యది స్వప్నకల్పితదేహముకంటెగుండ తుచ్ఛము. స్వప్నదేహము తుడకమగుటవలన నయ్యది యీ జాగ్రద్దేహమువలె దీర్ఘదురగు సుఖ - దుఃఖముల ననియదు; ఇయ్యది దీర్ఘదుఃఖముల ననియచున్నది. సంకల్పమయ శరీరము 'ఇదిగో ఉన్నదన, అదిగో లేదు' అగుచున్నది; దీని ఉనికిమనుకులు పరిఅక్షింపబడుటలేదు. ఇయ్యది వాస్తవమునకు మిథ్య; మూఢులే దానినిగుఱించి వ్యర్థముగ దుఃఖమును బొందుచున్నారు. చిత్రత - శరీరమునందలి అతయవమునకు గాయముతగిలినను, లేక కొంతచోటు చినిగినను, కీడేమియు లేనట్లు, యీ సంకల్పమయ - పూనపుడు షీణించినను, లేక వివాళమునందెను హానిలేదు. మనఃకల్పితరాజ్యము భంగమైనను, భ్రమదృష్టాదగు ద్వితీయచంద్రుడు ప్రయించినను, స్వప్నదృష్టమగు పని పొడైనను, మరుమరీచికయందలి నీరు పొడైనను, హానిలేనట్లు, సంకల్పమాత్రమును, స్వభావకర్తృమునునగు యీ మాంసమయశరీరమునైనను నశించినను క్షిదులేదు.

భూషితే దూషితే దేహే న హి కించిచ్ఛిరః క్షతమ్

న చిదన్తముపాయాతి నాత్మా చలతి రాఘవ.

న బ్రహ్మ వికృతిం యాతి కింవా దేహక్షయే కృతమ్
 భ్రమచ్ఛక్రోపరిష్టో హి పూర్వచక్రోపచక్రవత్. 28
 యథా పశ్యతి దిక్పక్రం భ్రమనశ్యస్తమోహితః
 అకస్మాదేవ రూఢేన మిథ్యాజ్ఞానేన వల్లతా. 29
 తత్రస్థేన తథైవేదం దృశ్యతే దేహచక్రకమ్
 భ్రమిదం చ భ్రమద్రూపం పత్తద్రూపం ప్రపాతితమ్. 30
 నాతం చ హన్యమానం చ దృశ్యతే దేహచక్రకమ్
 ధీరతామలమాలమృత్యు ఘనభ్రమనిమం త్యజేత్. 31

రాఘవా ! యా శరీరము దూషింపబడినను, భూషింపబడినను చైతన్యమున కెట్టి కీడును లేదు. ■ సంకల్పమయశరీరమునకే మైన కీడువాటిల్లిన, అత్య విచరితమవగు. చైతన్యము నష్టమనను, బ్రహ్మ వికృతినందదు. ఈ దేహము క్షీణించిన, క్షుతి ఎన్నటికి? తిరుగాడుచక్రము నెక్కినవాడు, నలుదిట్టాలు తిరుగుచున్నట్లు గాంచును. దీనికి గారణము ఆచక్ర - భ్రమణమే. అట్లే, మిథ్యాజ్ఞానము మిలిమిరిన, మిథ్యాజ్ఞానచక్రము పథిరోహించినవాడు, అంతట దేహచక్రముల గాంచును. అప్పుడా తగు ఈ దేహ - చక్రమును దిప్పిన తిరుగుననియు, నైనుండి పడవైన పడుననియు, విసృజ్యమివలెననియు, తలచును. కనుక, ధీరబుద్ధితో ఈత్రమ నవనయింపవలయు.

సంకల్పేన కృతో దేహో మిథ్యాజ్ఞానేన సన్నసన్
 అసత్వేన కృతం యస్మాన్న తత్సత్యం కదాచన. 32
 అసదభ్యుదితో దేహో రజ్జ్వమివ భుజంగధీః
 అసత్యామేన సత్యాం చ కరోత్యపి జగత్క్రియామ్. 33
 జడేన రామ క్రియతే యన్న తత్కృతముచ్యతే
 కుర్వన్నపి తదా దేహో న కర్తా క్వచిదేవ హి 34
 నిరీహో హి జడో దేహో నాత్మనోఽస్యాభివాఞ్ఞితమ్
 కర్తా న కశ్చిదేవాతో ద్రష్టా కేవలమస్య సః. 35
 యథా దీపో నివాతసః స్వాత్మన్యేవావతిష్ఠతే
 సాక్షివత్సర్వభావేషు తథా తిష్ఠేజగత్ప్రీతో. 36
 యథా దివసకర్మాణి భాస్కరః స్వస్థ ఏవ సన్
 కరోత్యేవమిహం రామ కురు పాలనసంసృతిమ్. 37
 అస్మిన్నసన్నయే దేహగృహే శూన్యే సముత్థితే
 సత్తాముపగతే మిథ్యాబాలకత్పితయక్షవత్. 38
 కుతోఽప్యగత్య నిఃసారః సర్వసజ్జనవర్జితః
 అహంకారః కువేతాలః ప్రవిష్టశ్చిత్రనామకః. 39
 అస్య మా భృత్యతాం గచ్ఛ త్యమహంకారదుర్మతేః
 అస్య భృత్యతయా రామ నిరయః ప్రాప్యతే ఫలమ్. 40

సంకల్పమే ఈదేహము యొక్క నిర్మాత. ఇయ్యది వాస్తవమున కసత్యమైనను మిథ్యా జ్ఞానమున సద్వస్తువులై తోచుచున్నది. కర్తయే అసత్యమైన, కార్య మెట్లు సత్యమవగలదు? రజ్జు సర్పము యొక్క ఉత్పత్తివలె, దీని ఉత్పత్తి గూడ మిథ్యయే. ఈ శరీరమసత్యమయ్యు ఈ జగత్త్రియల సత్యములనిపింపజేయుచున్నది. రామా ! జడదేహము ఒకప్పు కార్యములు సత్యములన తెల్లదు. భ్రాంతిసమయమున దేహమొకించుక ఒకప్పుచున్నట్లు అగపడినను దానిని కర్తయనరాదు. ఇచ్చయే కర్తృత్వకాళణము; జడదేహమునకు ఇచ్చకలుగుట అసంభవము; నిర్వికారమగు అత్మకు ఇచ్చకలుగు ■■■ గూడ నీలులేదు. అందువలన జగత్తునకు కర్త ఎవ్వరును లేరు. అత్మ కేవలమృతము (ద్రవ్య నిర్వారిత ప్రకంపితమగు దీపము కేవలము సాక్షిమృతమై వెలయునట్లు అత్మగూడ వెలయుచున్నది. అకాశమున నూర్చుడుండి దినకృత్యముల నిర్వహింపజేయునట్లు, రామా ! నీవుగూడ నిర్నివుడవై, నిమిత్తమృతుడవై రాజ్యకార్యముల నిర్వహింపుము. అసత్యమును, శూన్యమును నగు దేహగృహము, బాంకల్పరమగు యథౌనివర సత్యమవ, సాధుజనపరిత్యక్తమును, అపారమునునగు అహంకార ■■■ కర్త - భూతమెటునుండి అరుడెంచి, దీనబ్రవేశించినది చెప్పబాలము. నీని అహంకార - భూతమునకు దానుడవు కావలగు. రామా ! దీనికి భృత్యులగువారు నరకమున కఠిగడరు.

- స్వసంకల్పవిలాసేన దేహగేహే దురాకృతిః
- ఉన్నతచిత్తవేతాలః పరివల్లతి లీలయా. 41
- శూన్యం దేహగృహం ప్రాప్య చిత్తయక్షేణ తత్కృతమ్
- భీతా యేన మహానోఽపి సమాధి నియతాః సితాః. ■■
- చిత్తవేతాలముద్యాస్య స్వశరీరకమన్దిరాత్
- సంసారశూన్యనగరే న విభేతి కదాచన. 43
- చిత్తభూతాభిభూతేఽస్మిన్యే శరీరగృహే రతాః
- చిత్రముద్యాపి తే కస్మాదటితా ఆత్మనత్థితాః. 44
- గ్రస్తే చిత్తపిశాచేన దేహసద్భగి యే మృతాః
- పిశాచస్యేవ యా బుద్ధిర్నాపిశాచస్య రాఘవ. 45
- అహంకార బృహద్యక్షగృహే దగ్ధశరీరకే
- విహరన్నాస్థయా సాధో నతు వై తత్క్లిల సిరమ్. 46
- అహంకారానుచరతాం త్యక్త్వా వితతయా ధియా
- అహంకారాస్మృతిం ప్రాప్య స్వాత్మైవాశ్వచలమృతమ్. 47
- అహంకారపిశాచేన గ్రస్తా యే నిరయైషిణః
- తేషాం. మోహముదాన్ధానాం న మిత్రాణి న బాన్ధవాః. 48
- అహంకారోపహతయా బుద్ధ్యా యా క్రియతే క్రియా
- విషవల్ల్యా ఇవ ఫలం తస్యాః స్వాస్మరణాత్మకమ్. 49
- వివేకధైర్యహీనేన స్వాహంకారమహాత్మనః
- మూర్ఖేణాల్పబుద్ధి తో యేన నష్టమేవాశు విధి తమ్. 50

చిత్తమను చేతాకుడు కూన్యమును దేహమును బ్రతికొండు, మహాపురుషులుగూడ భయముతో సమాధి వాక్రయించిరి. శరీరగృహమునుండి ■ త్ర - చేతాకుని పారవోలగలిగినవాడు, సంసారమును కూన్యపరముననుండినను, భీతినిబొందడు. చిత్త - చేతాకాశస్థితమును ఈ శరీరగృహమున చిరకాలము వాసమునర్పి, అనంతకాలదేహముల వివాళమునర్పియు, కొండజీర్ణాన ఆత్మబుద్ధిని ఏడక అండల నివసించుచున్నారో, ఆత్మభయము! తెలియజాలము. రామా! చిత్తచేతాకో - గ్రస్తుమగు ఈ దేహగృహముననుండి, మరణించువారి బుద్ధిగూడ పిశాచ - బుద్ధియే! సాధో! అహంకారయిత్తుని నివాసమగు ఈ పాడు - ఇంట విశ్వాసముంచి నివసించువాడుగూడ, పిశాచమే; ఈ దేహగృహమశాశ్వతము. నీవు అహంకారముయొక్క ఈ ప్రవాహమును విడచి, సంపూర్ణముగ దీనిని విస్మరించి, ఆత్మవస్తువు ననుసరింపుము. అహంకారపిశాచ - గ్రస్తులై, పరకమున కఱుంగగోరువారికి బంధుమిత్రులెట్లయమలేరు. అహంకారబుద్ధిలో నాచరించునది, విమనవితతే, మృత్యుస్థలమునోపగును. ఏ మూర్ఖుడు వితేక, వైరాగ్యముల దృఢించి, అహంకార - మహోత్సవమును నొనర్చునో ఆమూర్ఖుని వివక్షినిగ గ్రహింపుము.

అహంకారపిశాచేన వరాంకాయే వశీకృతాః

త ఏతే సరకాక్షీనాం రాఘవేంద్రసతాం గతాః.

51

రాఘవా! అహంకారపిశాచమునకు పశిభూతులగు శోచనీయపురుషులు సరకానలమునకు ఇంధనములగుచున్నారు; వారికి పరలోకమునగూడ శుఖములేదు.

అహంకారోరగో యస్య పరిస్కూర్జితీటరే

స్వదేహపాదపాదధీరై రచిరేణ నిపాత్యతే.

52

ఏ దేహ - టీటరమున అహంకార - సర్పము బుసలుకొట్టుచుండునో, అయ్యది శీఘ్రముగ నే కూలిపోవును.

అహంకారపిశాచోఽస్త్రిన్దేహే తివతు యాతు వా

త్వమేనమాలోకయ మా మనసా మహతాం వర.

53

అహంకారపిశాచము ■ శరీరమున ఉండిన ఉండుగాక, లేకుండిన లేకుండుగాక! మహాత్మా! దానిని నీవు మనస్సుతోగూడ గాంచకుము.

అవధూతో న్యావజ్ఞాతశ్చేతస్సై వ తిరస్కృతః

అహంకారపిశాచస్తే నేహ కించిత్కరిష్యతి.

54

■ అహంకారపిశాచమును లోలోన తిరస్కరించి, పరమగోనకున్ను, మఱేమియు నొనర్చుటయు,

దేహాలయే స్ఫురత్యస్త్రిన్ రామ చిత్తపిశాచకే

అస్యానస్త విలాసస్య కిమివాగతమాత్మనః.

55

రామా! ■ శరీర - గృహమున చిత్తపిశాచమున్ను, అనంతవిలాసుడగు ఆత్మకు గలిగెడు హాని ఏమున్నది. ?

చిత్తయజ్ఞాభిభూతానాం యాః పుంసాం వితతాపదః

శక్యస్తే పరిసంఖ్యాతుం స తా వరశ్చతైరపి.

56

చిత్తయజ్ఞాభిభూతులగు అనంతరము సంభవించు అపదల లెక్కిడ మఱేయుడగుడ, చాలవు.

హాహా మృతోఽస్మి దగ్ధోఽస్మిత్యేతా వై దుఃఖపుత్రయః

అహంకారసిశాచస్య శక్తయోఽన్యస్య నానఘః,

67

రాఘవా! హా! మరణించితిని, దగ్ధుడనైతిని' మన్నున దుఃఖములు అహంకారసిశాచము యొక్క శత్రులే, అన్యలని కావు.

సర్వగోఽపి యథాకాశః సంబన్ధో గేహా నేనభిభవ్

సర్వగోఽపి తథైవాత్మా నాహంకారేణ సంగతః.

68

ఆకాశము సర్వగామయైనను దేనితోడను సంబంధములేకయున్నట్లు, ఆత్మకహంకారముతో సంబంధము లేదు.

యత్కరోతి యదాదత్తే జేహన్యస్తదిదం చలమ్

వాతరజాయతం రామ సహహంకారచేషితమ్.

69

రామా! జడమును, వాత-రజ్జులగులగుననుచు ఈ శరీరము గ్రహించునది, ఒకప్పుడని అహంకారముయొక్క ప్రయత్నముని యెఱుగుము.

వృక్షోత్పత్తౌ యథా హేతురకర్తృపి కిలామృరమ్

ఆత్మసంస్థస్తథేహాత్మా చిత్తచేష్టాసు కారణమ్.

69

ఆత్మ నిష్క్రియము; ఎద్దానిని ఒనర్పదు, అది చిత్తముయొక్క చేష్టలకు గారణమని జెప్పబడిన, అయ్యది వృక్షోత్పత్తికి ఆకాశము కారణమైనట్లని గ్రహింపవలెను.

ఆత్మసంనిధిమాత్రేణ స్ఫురత్యాత్మవపుర్యనః

దీరుసంనిధిమాత్రేణ కుడ్యరూపమివామలమ్.

61

దీపసన్నిధానమున గృహ-కుడ్యము ప్రకాశించునట్లు, మనస్సు ఆకృతినిదాని ఆత్మకడ స్ఫురించుచున్నది.

అపి విశ్లిష్టయో రామ నిత్యమేవాత్మచిత్తయోః

ద్యావాపృథివీరివ కః సంబంధః ప్రకటానయోః.

71

అంతేగాని, ద్యావాపృథివులవలె భేదయంతములును, చిజ్జడస్వరూపములునును ఆత్మచిత్త మంతకు సంబంధమేమున్నది?

చపలస్పృశనేరాభిరాత్మశక్తిభిరావృతమ్

చిత్తమాత్మేతి మార్భేణ దృశ్యతే రఘునందన.

68

రఘునందవా! చంచలమగు స్పృశశక్తినిబ్రయోగించు ఆత్మయొక్క శక్తివలన నావృతమగు అంతలనే చిత్తమును మార్భలు ఆత్మయని భ్రమించుచున్నారు.

ఆత్మా ప్రకాశరూపో హి నిత్యః సర్వగతో విభుః

చిత్తం శతమహంకారం విద్ధి హర్దం బృహత్తమః.

64

ఆత్మాని వస్తుతస్యం హి సర్వజ్ఞో న మనో భృశమ్

దూరే కురు మనోమోహం కిమేతేనాభిసంగతః.

65

వాస్తవమునకు నీవు సర్వజ్ఞుడగు ఆత్మవు. నీవే మనోమోహమును దూరమొనర్చుము. నీవే యీ మోహమున బడివాడవు?

పిశాచోఽపి మనో రామ శూన్యదేహగృహే స్థితః

భావయత్సేవ దుష్టాత్మా మానముత్తమ సంస్పృశన్. 66

రామా! శూన్యమగు యీ దేహగృహముననున్న మనఃపిశాచము ఆత్మకు స్పృశింపజాలకున్నను, 'ఆత్మను స్పృశించితిని' అని మనమున భావించుచుండును.

భవప్రదమకల్యాణం ధైర్యసర్వస్వహారిణమ్.

మనః పిశాచముత్పృజ్య యోఽసి స త్వం స్థిరో భవ. 67

సంసారకారణమును, ధైర్యహారియును, అమంగళమయమునగు యీ చిత్తపిశాచమును విడచి మిగిలినదేదో అదిసీతై వెలయును.

చిత్తయక్షదృఢాక్రాంతం న శాస్త్రాణి న బాన్ధవాః

శత్రువన్తి పరిత్రాతుం గురవో నచ మానవమ్. 68

చిత్తపిశాచాక్రాంతుని, శాస్త్రవిచారము, గురూపదేశము, బంధుజనులు, లేక మరెవ్వరును గూడ రక్షింపజాలరు.

సంశాస్త్రచిత్తవేతాలం గురుశాస్త్రార్థబాన్ధవాః

శత్రువన్తి సముదర్థం స్వల్పపక్షాన్మృగం యథా. 69

చిత్తచేతాకుడు ఊజించిన, కొద్దిలోతుగనున్న బురదనుండి లేచిని లేదదీయగలవగుట్లు, గురూపదేశ, శాస్త్రవిచార, బంధుజనసహాయ్యములతో అనాయాసముగ నుద్ధరింపగలము.

అస్మిజ్జగచ్ఛాన్యపురే సర్వమేవ ప్రదూషితమ్

దేహగేహం ప్రమత్తేన చిత్తయక్షేణ వల్లతా. 70

జగత్తమ శూన్యపురినంతటిని కలచి, చిత్తయక్షుడు దేహగృహమును సంత్రాగముగ పొదుచునీనాడు.

చిత్తవేతాలవలితా సమస్తా దేహఖణ్ణవా

ఇయం జగదరణ్యానీ శూన్యా కస్య న భీతయే. 71

శరీరకదేశమును శూన్యజగదరణ్యము చిత్తచేతాకుని వివాసభూమికాగా, భయపడని వారెవ్వరన్నారు?

జగన్నగర్యామస్యాం తు శాస్త్రచిత్తపిశాచకమ్

దేహగేహం కతిపయైః సేవ్యతే సద్భిరేవ యత్. 72

ఈ జగన్నగరమున చిత్తపిశాచముయొక్క ఉపద్రవములేని కొన్ని గృహములు మాత్రమే సాధునిక్షేప్తమగుచున్నవి.

ఇహ సంశ్రూయతే యాయా దిక్షైస్స రఘునందన

ప్రమత్తమిహవేతాలైః పూర్ణా దేహశ్మశానకైః. 73

రఘునందనా! నీవు పరికించు దెసలందంతటను, దేహశ్మశానవాసులగు, ఉన్నతచేతాకుడు నిండియున్నాడు.

అస్యాఽజగదరణ్యాన్యాం ముహ్యంతం ముగ్ధబాలవత్

స్వయమారాధ్య ధైర్యాంశమాత్మనాత్మానముద్ధరేత్. 74

|| జగదారణ్యమున ఆత్మ మార్గమున బాలకునివలె మోహమగ్నమైయున్నది. కేవలము భృతిపూర్వమగు పునఃపయత్నమువలననే దీని నుద్ధరింపవలెను.

జగజ్జరదరణ్యేఽస్మింశ్చరద్భూతమృగవ్రజే

భృశం తృణరసై రామ మా గచ్ఛ మృగపోతవత్.

75

రామా! జగత్తలను శీఘ్రారణ్యమున చిత్తభూతములను హరిణములు సంచరించుచున్నవి; నీవు మృగకాబకమువలె విషయతృణలోభమున మత్తుడవకుము.

అస్మిన్మహాతలారణ్యే చరన్తి మృగపోతకాః

త్యేమజ్ఞానగజం భుక్త్వా నైరక్షీం వృత్తిముపాశ్రయ.

76

ఈ భూతలమను అరణ్యమున అనేకములను హరిణకాబకములు సంచరించుచున్నవి వాటిని సంచరింపనిట్లు! కాని, నీవు అజ్ఞానపాపి! భుజించి పింహమువలె విహరింపుము,

అన్యే నరమృగా ముగ్ధా జమ్బూద్వీపే స్వజజ్జలే

విహరన్తి యథా రామ తథా మా విహరానఘ.

77

రామా! జంబూద్వీపారణ్యమున సంచరించు ఇతర నరమృగములవలె నీవకటండువుగాక!

అత్యల్పకాలశిశి రే కర్దమా లేపదాయినీ

న మజ్ఞువ్యం బన్ధురూపే మృహిషేణేవ పల్యలే.

78

రామా! నీవు బంధుజనులను బురదనేలయందు, దున్నరలె కూరుకొనిపోకుము; దీని లభించు అనందము త్పక్షము; పరిణామము కర్దమ లేపనమువలె దుఃఖిచడము.

భోగాభోగా బహిష్కార్యా ఆర్యస్యానున రేత్సదమ్

ప్రవిచార్య మహర్థం స్వమేశమాత్మానఘాశ్రయేత్.

79

వికలములగు ఈ విషయములను త్యజింపుము సాధుజనుల వద్దలి ననుసరింపుము, మహర్థ విచారించి, ఆత్మ నోక్కదానినే ఆశ్రయింపుము.

అపవిత్రస్య తుచ్ఛస్య దుర్భగస్య దురాకృతేః

దేహస్యార్థే న మజ్ఞువ్యం చిన్తాచణ్డే సుదారుణా.

80

అపవిత్రమును, తుచ్ఛమును, దుర్భగమును, దురాకృతియునునగు శరీరముకొఱకై, విషయ సుఖముల ముఱుగవలదు; అట, చింతయను అత్యంతకోపనయును రాక్షసి (మింగవేదియున్నది.

అన్యేన రచితో దేవో యతేణాన్యేన సంశ్రితః

దుఃఖమన్యస్య భోక్తాన్యశ్చిత్రేయం మార్గ్యచక్రికా.

81

ఈ శరీరము కొకడు (సంకల్పము) నిర్మించిరి, ఇంకొకడగు యతేడు (అహంకారము) అరుదెంచి దీని శాశ్రయించెను, మఱియొకరికి (మనస్సునకు) దుఃఖముకల్గెను, ఇంకొకడు (మనస్సు) భోగించుచున్నాడు, - ఇట్లే మార్గ్యచక్రము విచిత్రముగ ప్రసర్తిల్లుచున్నది.

శివపూజోపాఖ్యానము.

యతైకరూపా ఘనతా దృవదోఽస్యాత్మనస్తథా

సత్రమాత్మైకసామాన్యదితరస్యావ్యసంభవత్.

82

- యథోపలస్య ఘనతా మానసాది తథాత్మనః
సత్రామాత్రాదభిన్నత్వాదభావాదస్య సంస్థితే. 88
- యథోపలస్యోపలతా ఘటస్య ఘటతా యథా
సత్రామాత్రాదభిన్నైవ మానసాది తథాత్మనః. 84
- అత్రేమామపరాం దృష్టిం మహామోహవినిశిసిమ్
శృణు యా కథితా పూర్వం మమ కైలాసకన్దరే
సంసారదుఃఖశాన్త్యర్థం దేవేనార్ధేనుమాలినా. 85
- అస్తీన్దుకరసంభారభాసురః పారగో దివః
కైలాసో నామతైలేన్ద్రో గౌరీరమణమనిరమ్. 86
- తత్రాస్తే భగవాన్దేవో హరశ్చన్ద్రోకలాధరః
తం పూజయన్మహాదేవం తస్మిన్నేవ గిరౌ పురా. 87
- కదాచిదవసం గజ్జాతటే విరచితాశ్రమః
తపోరం తాపసాచారే చిరాయ రచితసిత్తిః. 88
- సిద్ధసంఘాతవలితః కృతశాస్త్రార్థసంగ్రహః
పుష్కార్థం సూర్యతపుటికః పుస్తకప్ర్యాహసంగ్రహః 89
- ఏవంగుణవిశిష్టస్య కైలాసవనకుజ్జకే
తపః ప్రచరతో రామ మమ కాలోత్త్యవర్తత. 90
- అత్థైకదా కదాచిత్తు బహులస్యాప్తమే దినే
గతే శ్రావణమక్షస్య రాత్ర్యగ్రే క్షయమాగతే. 91
- దిక్షు సుశాన్తరూపాసు కావ్యమానస్థితాస్త్వివ
ఖడ్గచ్చేద్యాన్ధకారేషు కుక్ష్యేషు గహనేషు చ. 92
- ఏతస్మిన్నస్తరే తత్ర యామార్థే ప్రథమే గతే

■ ■ ■ ఘనత్వముగాక వేచిక స్వరూపము లేనట్లు అర్థికుఁగూడ సత్రాపామాన్యస్థితిగాక వేచిందు స్వరూపము లేదు; కుఖిదుఃఖభోగము అత్యంతకాలదు. పాపాణముయొక్క పాపాణత్వము, ఘటముయొక్క ఘటత్వము, నాటి సత్తనండి అభిన్నము. అట్లే మనస్సుగూడ అత్యంతం అభిన్నము. భగవంతుడగు అర్ధేందుకేభరుడు పూర్వము కైలాసకందరమున గూర్చుండి, నిఖిలసంసారదుఃఖమును దూరమొనర్చు, ఈ విషయమున నాకు జెప్పిన మఱియొక ■ త్రవదర్శనోపాయమును, నీకు జెప్పుచున్నాను, వినుము. స్వర్గమునకుఁ జైన కైలాసమును పర్యవ మొకటియున్నది. ఈ పర్యవము ఏకత్రితములగు చంద్రకీరణసమానమునలె ఉజ్వలము, భగవతియగు గౌరీదేవి విహారమందిరము. అందు, అర్ధేందుకేభరుడగు మహాదేవుడు నివాసముండును. నేనొకప్పుడు ఆయనను బూజింప, అపర్యవము కడగి, గంగాతటమున ఆశ్రమమును నిర్మించుకొని ఆయనను పూజింప వారంభించితిని. నేనచ్చట తిపక్వీవనగోరి, తపోవియమముల నవలంబించి చాలకాలముంటిని. అప్పుడు సిద్ధియగుదెంచి నన్ను పరిశీలించి యుండెడివారు; వారి కడనుండి నేను శాస్త్రార్థముల సంగ్రహించెదూదాను. పున్నముల

సంగ్రహింప ప్రాత్రనొక్కదానిని నేకరించితిని, రామా ! ఇట్లు కపమొనర్చుచు ఆత్మభాస గనభ్రంశముఁ దీనముల గడుపసాగితిని. అది ప్రాణమాన కృష్ణపక్షావధిని రాత్రిభాగము; కేవలము ప్రదోషకాలము గడచెను. దిక్కులు నిశ్చలముగ నుండెను. జంతువుల అలజడి లేదు. అంతయు కాన్దముదలె నిష్పందితముగ నుండెను. ■ నాంధకారము ఖడ్గశ్చేద్యమనిపించుచుండెను. అప్పుడు, రాత్రి ప్రథమయామర్ధభాగము గడచెను.

సమాధిం తనుతాం సిత్యా స్థితోహం బాహ్యమగ్నదృశ్.

అపశ్యం కాననే తేజో యుటిత్యేవ సముత్థితమ్

శుభ్రాభ్రతసంకాశం చంద్రిబిమ్మగణోపమమ్.

94

ప్రకటికృతదిక్కుజ్ఞాం తదాలోక్య మయా స్మయాత్

అనఃప్రకాశశాలిన్యా బహిర్దృష్ట్యావలోకితమ్.

95

యావత్పశ్యామి తం సానుం ప్రాప్తశ్చంద్రికలాధరః

గౌరీకరాద్భితకరో నన్దిప్రోత్సారితాగ్రగః.

96

శిష్యాస్సంజోధ్య తత్రసాన్తహీతాన్స్వయం నుసంయతః

అగమం సుమనా సస్య దృష్టిపూతమహం పురః.

97

తత్ర పుష్పజ్వలం దత్త్వా దూరాదేవ త్రిలోచనః

దత్త్వాశ్చేణ మయా దేవః సంప్రణమ్యాభివందితః.

98

తతశ్చంద్రిప్రభాసఖ్యా ఋజ్వస్య శీతలయా తయా

దృశా సర్వా రిహారిణ్యా చిరమస్మ్యాస్పదీకృతః.

99

పుష్పసానూపవిష్టాయ తస్మై త్రిలోకసాక్షిణే

■ ర్జయం పుష్పం తథా పాద్యమభ్యుపేత్యాన్దితం మయా.

100

మందారపుష్పజ్వలయో వికీర్ణా బహవః పురః

అప్పుడు నేను సమాధిని భంగమొనర్చి, దృష్టిని బాహ్యవిషయములవైపు మరల్చునప్పుడు గాంచిన దేమనః కపమంతయు హఠాత్తుగ తేజః పుంజముల నిండుకొనెను. అతేజః పుంజము శ్వేత మేఘమునలెను, చంద్రమండలములెను దిక్కుక్రమ ప్రకాశింపజేసెను. నాదత్తిమరాశ్చక్షుమగు ఆ యరణ్యము ప్రకాశితమయ్యెను. అప్పుడు నేను విస్మయమున, జ్ఞానదృష్టి నవలంబించి నలలైపుల గాంచితిని. భగవంతుడును, చంద్రకళాధరుడును నగు మహాదేవుడు పార్శ్వభిదేవి హస్తముల బట్టుకొని, పర్వతసానువునైపునకు అనదించుచుండెను. నంది మౌనమును జూపుచుండెను. నేను జాగ్రత్తలో లేచి, శిష్యుల సంబోధించి, అర్జునిపాత్రను గైగొని, సంతుష్టచిత్తున అయన దృష్టిపలన పవిత్రమైన పురోభాగమున నిలచితిని. నేను దూరముననుండియే, త్రిలోచనునకు పుష్పంజలి నర్పించి, అర్ఘ్య మొసగి, ప్రణామ మొనర్చి, పదపందనము జేసితిని. అయన చంద్రప్రభాసదృశునకు శీతలదృష్టికలన నన్ను కృతార్థుడొనర్చెను. వీరద, త్రిలోకసాక్షియగు మహాదేవుడు పుష్పసానువున నుపవసించి, నేను అర్ఘ్యపాద్యాదుల నొసగి, పాదమాలమును మందారపుష్పములతోఁ బభిషేకించితిని.

నానావిధైర్ద్రవమస్కారైః స్తోత్రైశ్చాభ్యర్చితః శివః

101

తతో భగవతీ గౌరీ తాదృశ్యైవ సవర్యయా

- సంపూజితా సఖీయుక్తా గణమణలికా తథా. 102
- పూజాస్తే పూర్ణశీతాంశురశ్శీతలయా గిరా
తత్తోపనిష్ఠం ప్రోవాచ మామధేనుకలాధరః. 103
- బ్రహ్మస్రవశమశాలిన్యః ప్రాప్తవిశ్రాంతయః పరే
కచ్చిత్కల్యాణకాశిన్యః సంవిదస్తే స్థితాః పదే. 104
- కచ్చిత్రపస్తే నిర్విఘ్నం కల్యాణమనువర్తతే
కచ్చిత్రాప్యమనుప్రాప్తం కచ్చిచ్ఛాప్యమి భీతయః. 105
- ఏవంవాదిని దేవేశే సర్వభోక్తకకారిణి
గిరానుసయశాలిన్యా మయోక్షం రఘునందన. 106
- త్ర్యమోనుస్మృతికల్యాణవతామిహ మహేశ్వర
న కించిదపి దుష్ప్రాప్తం నచ కాశ్చ్యవ భీతయః. 107
- త్వదనుస్మరణానందపరిఘూర్ణితచేతసామ్
న తేనన్తి జగత్కోశే ప్రణమన్తి న యే పునః. 108
- తే దేశాస్తే జనపదాస్తా దిశస్తే చ పర్వతాః
త్వదనుస్మరణైకాన్తధియో యత్ర స్థితా జనాః. 109
- ఫలం భూతస్య పుణ్యస్య వర్తమానస్య సేచనమ్
తనోతి చైవ్యతో బీజం త్వదనుస్మరణం ప్రభో. 110
- జ్ఞానామృతైకకలశో ధృతిజ్యోతాన్ని నిశాకరః
అవవర్గపురద్వారం త్వదనుస్మరణం ప్రభో. 111
- త్వదనుస్మరణోదారచిన్తామణేమతా మయా
సర్వాసామాపదాం మూర్ధ్ని దత్తం భూతపతే పదమ్. 112
- ఇత్యుక్త్వా సుప్రసన్నం తం భగవన్తం మహేశ్వరమ్
అవోచం ప్రణతో భూత్వా యద్రామ తదిదం శృణు. 113
- భగవం స్త్యత్రుసాదేవ పూర్ణా మే సకలా దిశః
కిన్తు పృచ్ఛామి దేవేశ సందేహే తత్ర నిర్ణయమ్. 114
- బ్రూహి ప్రసన్నయా బుద్ధ్యా త్యక్తోద్వేగమనాయమమ్
సర్వపాపక్షయకరం సర్వకల్యాణవర్ధనమ్. 115
- దేవార్చననిధానం తత్కించుశం భవతి ప్రభో. 116

బహువిధములగు స్తోత్రపాఠములతోడను, సమస్కారములతోడను, యథాకామము
గేవాదులను బూజించితిని. అనంతరము, మాతృకామండలసమన్వితయును, సఖీసహితయునునగు
గౌరీదేవిగూడ అట్లే అర్చించితిని. ఇట్లు, వారివర్చింప, నా యంతఃకరిణియు పూర్ణచంద్రునివలె ముగిసెను.
మయ్యను. వారి ముందరగూర్చుండ, చంద్రశేఖరుడు సుగీతలవచనముల నన్నిట్లు ప్రశ్నించెను -

“బ్రహ్మజ్ఞా! ■ ■ త్రస్తుతి ప్రశాంతినంది పరమపదమున విశ్రాంతినంది మంగళమయ మైనదా? నీ కపము నిర్విఘ్నముగ భుజమునుగూర్చుచున్నదా? నీ భీతి తొలగినదా?” రఘునందనా! సర్వలోకాధీశ్వరుడును, దేశేశ్వరుడునుగు భవానీపతి పన్నిట్లు ప్రశ్నింప, శేష విషయముతో నిట్లు నడిచితిని:—”
 “మహేశ్వరా! త్రిలోచనా! నీ స్మరణమున మంగళకృతమున నిరతులైనవారికి, దుష్ప్రవృత్తముగు నజేమియునులేదు; వానికిచ్చటను భీతిలేదు. నీ యనుస్మరణానందమున విలోలముగు చిత్తమున వెలయు వారికి ప్రణమిల్లిది ప్రాణి, ఈ జగత్త్రయమునలేదు. ఎచ్చట మానవులు నీ స్మరణయందు నిరతులూ, అదియే దేశము, అదియే జనపదము, అదియే ధర్మతము. ప్రభో! నీ స్మరణ భూర్యపుణ్య - ఫలము, వర్తమానపుణ్యకర్మల - అభినర్థకము, భవిష్యత్ - ముఖ్యక్షణీజము. నీ యనుస్మరణ జ్ఞానసుధాకలశము, చైర్యచంద్రిక కాధారముగు చంద్రుడు, మోక్షపురి - ద్వారపాలకుడు, భూతపతి! నీ యనుస్మరణ - చింతామణిబలమున శే నాపదలనన్నింటిన అణగదొక్కితిని.” అని నుడిచి ముద్రపన్నుడగు మహేశ్వరునకు ప్రణమిల్లి, మరల వదించినదానిని వినుము. “భగవంతుడా! మీ దయవలన నాకు దిక్కులన్నియును భూర్లములు (అనగా, వాట బొందవలసిన దేమియునులేదు). కాని, దేశకాల సంశయ మొకటియున్నది. దాని నడుగుచున్నాను. మీరు బ్రసన్నులై దానిని దీర్చుడు. ప్రభూ! ఉద్విగ్న రహితమును, పాపక్షయకరమును, సర్వకల్యాణవర్ధనమునుగు దేవార్చనావిధానముయొక్క స్వరూప మెట్టిది? - ఉపదేశింపుడు,
 ఈశ్వర ఉవాచ :-

శృణు బ్రహ్మవిదాం శ్రేష్ఠ దేవార్చనమును త్తమమ్
 వదామి ముచ్యతే యేన కృతేన సకృదేవ హి. 117

కచ్చిద్యేత్సి మహాబాహో దేవః కః స్వాదితి ద్విజః
 ■ దేవః పుణ్డరీకాక్షో నచ దేవస్త్రిలోచనః. 118

న దేవః కమలోద్భూతో న దేవస్త్రిదశేశ్వరః
 న దేవః పవనో నారో నానలో న నిశాకరః. 119

న బ్రాహ్మణో నావనిపో నాహం న త్వం ద్విజో త్తమ
 న దేవో దేహరూపో హి న దేవశ్చిత్తరూపధృక్. 120

న దేవః కమలారూపీ నాపి దేవో భవేన్మతిః
 అకృతిమమనాద్యస్తం దేవనం దేవ ఉచ్యతే. 121

ఈశ్వరుడు:- బ్రహ్మజ్ఞ! ■ దేవార్చనమును ఒక్కమారు ఆచరించిన మనుష్యుడు ముక్తినుందునో, దానిని జెప్పవచ్చున్నాను, వినుము. మహాబాహో! ద్విజా! నీ ■ దేవతయొక్క అర్చనను అడుగుచున్నానో, ఆ దేవత ఎవరు? అతనిని నీ వెఱుగుదువా? అతడు పుండరీకాక్షుడుగాడు, త్రిలోచనుడుగాడు, కమలయోనిగాడు, వాయువుగాడు, గూర్వచంద్రులుగాడు, అనలబిలుగుగాడు, బ్రహ్మకృతియులుగాడు, ద్విజోత్తమా! మనమింద్రమును గాము, దేహచిత్తరూపములతోఁబ్రవృత్తులగుగాడు, దేవతలగుగాడు, లక్ష్మీ, మేధలుకూడగాడు. అశ్మతిమమును, అనాద్యమును, నిరతికయానందమునుగు సందిత్సరూపమే దేవతయని చెప్పబడుచున్నది.

ఆకారాదిపరిచ్ఛిన్నే మితే వస్తుని తత్కుతః

అకృత్రిమమనాద్యస్తం దేవనం చిచ్ఛివం విదుః. 122

తదేవ దేవశబ్దేన కథ్యతే తత్ప్రపూజయేత్

తదేవాస్తి యతః సర్వం సత్రాసత్రాత్మయాపద్యత్. 123

అజ్ఞాతశివతత్త్వానామాకారాద్యర్చనం కృతమ్

యోజనాధ్యస్యత క్తస్య క్రోశాధ్వా పరికల్ప్యతే. 124

ఇయత్రాదిపరిచ్ఛిన్నం రుద్రాదేః ప్రాప్యతే ఫలమ్

అకృత్రిమమనాద్యస్తం ఫలమానంద ఆత్మనః. 125

ఆకారాది పరిచ్ఛిన్నముగ పరిమితవస్తువున దేవభావమెట్లు సంభవించగలదు? దేవతయన, క్షీడా, విజిగీషా, వ్యవహార, ద్యుతి, స్తుతి, మోద, మద, స్వప్న, కాంతి, గతులను దశవిధకార్యముల నొనర్పగలవాడు; ఇవన్నియును మాయవలన నొక్క బ్రహ్మముననే సంభవించుచున్నవి. నేను పోషించినవానియందు ఇవన్నియును సంసంభవించుటలేదు. వారు దేవతలెట్లు అవగలరు? అకృత్రిమమును, అనాద్యస్వంతమును నగు చైతన్యమునే భుక్తును దేవుడని ఎఱుంగుదురు. ఆ చైతన్యమే దేవతబ్ద వాచ్యమై లోకపూజార్హముచున్నది. అతడొక్కడే వాస్తవముగ సత్తతో నొప్పొరుచున్నాడు; తదితరములన్నియును, ఆత్మస్వరూపమున విరాజిల్లుచున్నవి. ఈ మంగళమయతత్త్వమును గ్రహింప జాలనివారికొఱకీ, పరిచ్ఛిన్నముగ కల్పితదేవతయొక్క అర్చన విధింప బడినది. యోజనము దూరమయగ జాలనివానికొఱకీ, క్రోశమని విధజించి చెప్పుబడుచున్నది. రుద్రాది దేవతల ఉపాసనవలన లభించు ఫలము పరిచ్ఛిన్నము, పరిగణింప కల్యము. కాని, అపరిచ్ఛిన్నాత్మదేవోపాసనవలన లభించు అనంద ఫలము అకృత్రిమము, అనాది, అనంతము, కాశ్యతము.

అకృత్రిమఫలం త్యక్త్వా యః కృత్రిమఫలం వ్రజేత్

త్యక్త్వా మద్దారవనం కారజ్ఞం యాతి కాననమ్. 126

అకృత్రిమఫలమును బరిత్యజించి, కృత్రిమఫలమును బొందగోరువాడు, మందారకాననమును బరిత్యజించి కరుజకాననమును బ్రవేశించుచున్నాడు.

బోధః సామ్యం శమ ఇతి పుష్పాణ్యగ్రాణి తత్ర చ

శివం చిన్మాత్రమమలం పూజ్యం పూజ్యవిదో విదుః. 127

పూజ్యవిషయమును జక్కగ గ్రహించినవాడు, నిర్మలడును, మంగళమయముడును, దిశాత్ర స్వరూపునే అర్చించుచున్నాడు. బోధ, సమత్వము, కాంతి అనునవియే వారి ప్రధానపూజా పుష్పములు.

శమబోధాదిభిః పుష్పైర్దేవ ఆత్మా యదర్చ్యతే

తత్తు దేవార్చనం విద్ధి నాకారార్చనమర్చనమ్. 128

పుష్పాత్రయమున నాత్మదేవుని అర్చించుటయే దేవార్చన; ఆకారార్చనము అర్చనముకాదు.

ఆత్మసంపత్తిరూపం తు త్యక్త్వా దేవార్చనం జనాః

కృత్రిమార్చాసు యే సక్తాశ్చిరం క్షేత్రం భజన్తి తే. 129

ఆత్మచైతన్యోపాసనాదూపకుని దేవార్చనమును బరిత్యజించి, కృత్రిమదేవార్చనమున గురులగువాడు దిరకాలము క్షేత్రముల ననుభవించును.

జ్ఞాతజ్ఞేయా హి యే సన్త బాలక్రీడోపమం చ తే

ఆర్చధ్యానాద్యతే బ్రహ్మనుకర్వన్తో దేవపూజనమ్. 130

బ్రహ్మజ్ఞా! తత్త్వమును గ్రహించి, సమాధిమండి లేచి సాకారము వర్ణించువారు, కృత్రిమ భోగముల వాళింపరు, వారి పూజ బాలకుని క్షేదవంటిది.

ఆత్మైవ దేవో భగవాంశ్చినః పరమకారణమ్

జ్ఞానార్పణేనావిరతం పూజనీయః స సర్వదా.

131

మంగళమయమగు, పరమకారణమగు నగు ఆత్మయే దేవత. ఇతనిని అనవరతము జ్ఞానార్పణమునలన పూజింపవలెను.

త్వమేతచ్ఛేరనాకాశమాత్మానం జీవమవ్యయమ్

స్వభావం విద్ధి న త్వయ్యః పూజ్యః పూజాత్మపూజనమ్.

132

నీవు, జీవభావమునందైన ఈ అత్యంతచిదాకాశమునే బ్రహ్మమని గ్రహింపుము; ఈయన గాక మఱి పూజ్యాత్మవ్యయమ లేదు. ఈ అత్మపూజయే ముఖ్యపూజ.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

చేరనాకాశమాత్మాత్మ యథా జగదిదం ప్రభో

యథా తచ్ఛేతనస్త్వేవ జీవాదిత్వం తదుచ్యతామ్

133

(శ్రీవసిష్ఠుడు:- ప్రభూ! చిదాకాశమహిమగు ఆత్మ జగద్భావమునందైన కిరిని, జీవభావము నందైన శ్రేయమును నాకు చూపింపుమి.)

ఈశ్వర ఉవాచ :—

చిద్యోమైవ కిలాస్మిహ సారావారవివరితమ్

సర్వత్రాసంభవచ్ఛేత్యం యత్కల్పాస్తేనైవశిష్యతే.

134

ఈశ్వరుడు:- సారావారవివరితమగు చిదాకాశముకంటి వెలయుచున్నది. దాని పుట్టుక, లేక చరిత్రాదులు అసంభవము. అదియే కల్పాంతమునూడ మిగులుచున్నది.

యద్యత్స్వయం ప్రకచతి తస్య స్వకచనస్య తు

స్వయం యత్స్వనితం నామ తేనదం జగదిత్యలమ్.

135

నూత్యచంద్రుల ప్రకాశము స్వయముగనే బహుళమై, నందితులవడి స్పందించిన, నయ్యదియే నీలకీతాదిరూపులవీధిని జెందునట్లు, అపరిచ్ఛిన్నచిదాకాశము మాయకమార్గమున స్పందింప, జగద్రూపమున బ్రసీదిని జూందుచున్నది.

ఇత్యేవం స్వప్నపురవజ్జగద్భాతి చిదాత్మకమ్

ఏవం చిద్యోమమాత్మాత్మ జగదచ్చం న భిత్తిమత్.

136

ఇట్లు స్వప్నపురికల నభాసించు ఈ జగత్తు భ్రాంతివశమున చిద్రూపమున ప్రభాతితమగు చున్నది. విచారించిచూచిన, ఇది అనూతకము అని తెలియగలము. కేవలము నిర్మలమగు ఆత్మ యొక్కటియే అగునడును.

అత్యనాసంభవాచ్ఛేత్యం దృశ్యం చిద్యోమమాత్రకమ్

చిత్వాత్మచతి సర్గాదా యత్తజగదితి స్మృతమ్.

137

చైతన్యమే జీవరూపమును ధరించి, మరల తన స్వరూపమును గాంచుచున్నదనిగూడ తలఁచుటలేదు. అపరామియు, అద్యయమునగు నపుడు స్వభావమును వీడి, అస్వభావమును బొందజాలదు. మాయావరణతలనే నయ్యది జగత్తువలె తోచుచున్నది

తస్మాత్స్వప్నపురాకారం యదీదం భాసతే జగత్

తత్ర చిదోవ్యమమాత్రాత్మస్వస్వత్ నామ కా కుతః. 138

అందువలన. స్వప్నపురవలె తోచు ఈ జగత్తు వాస్తవమునకు, అపరిణామియును చిదాకాశమే!

ఇంద్రస్వభావమెట్లు రాగలదు ?

చిన్మాత్రమేవ గిరయశ్చిన్మాత్రం జగదమృతమ్

చిన్మాత్రమాత్మా జీవశ్చ చిన్మాత్రం భూతసంతతిః. 139

పర్యతములు, జగత్తులు, ఆత్మ, జీవుడు, సంచభూతములు మున్నగు భేదవికారమంతయు

చిన్మాత్రమేయని గ్రహింపుము.

చిదోవ్యమమాత్రాదితత్సర్గాదా సర్వవేదనే

భిన్నస్వర్గే పురే వాపి కిం సంభవతి కథ్యతామ్. 140

సృష్ట్యాదియందు నీవు సర్వమర్త్యపాతాళముల గావించి, చైతన్యముగాక మమైతేనయున్న

దేహ, ఇతర చెప్పము.

అకాశం పరమాకాశం బ్రహ్మాకాశం జగచ్చితిః

ఇతి పర్యాయనామాని తత్ర పాదపవృక్షవత్. 141

అకాశము, పరమాకాశము, బ్రహ్మాకాశము, జగత్తు, చిత్తు అనునవి, వృక్షము - పాదపముల

వలె పర్యాయకృష్ణములు.

ఏవం ద్వౌ స్వప్నసంకల్పమాయాభిః స్వానుభూయతే

తదా II చిదాకాశమేవ భాతి జగత్తయా. 142

స్వప్నమున, లేక మాయవలన సమభింపబడు ద్వైతజగత్తును తత్త్వద్వీపితో బరికించిన, చిదాకాశమే ద్వైతజగద్రూపమున ప్రతిభాతమగుచున్నదని తెలియగలము.

యథైతత్సంవిదాకాశం స్వప్నే భాతి జగదవస్థః

తదేదం జాగ్రదావస్థేపి స్వప్నే భాతి తదేవ సః. 143

ఈ చిదాకాశము, స్వప్నమున జగదాకారమున గోచరించునట్లు, జాగ్రత్ - స్వప్నమున గూడ, గోచరించుచున్నది.

యథా స్వప్నపురే చిత్తం వర్జయిత్యేతరత్స్వచిత్

న కించిత్సంభవత్యేవం జాగ్రత్స్వేవం మహాచిత్. 144

స్వప్నము - పురియందు చిదాకాశమును దీసివైచిన మతేమియును మిగులనట్లు, జాగ్రదవస్థ యందుగూడ చిదాకాశమును దోలగించిన మతేమియును మిగులదు.

యతో న సంభవత్యన్యచ్చేత్సం కించిత్తతోఽఖలమ్

చిత్తం సంచేత్యమవ్యేతదచేత్యం సజ్జగత్స్థితమ్. 145

కనుక, చిదాకాశమలేకున్న మతేమియు బయగదని గ్రహింపవలెను. అందువలన, ఈ గజ

త్తంతయు చిన్మాత్ర - బ్రహ్మమే.

పరమాకాశకలనం త్రిజగత్స్వయముతితమ్

స్వప్నవద్విద్ధి చిదోవ్యమ్ II త్వేతద్వేతవత్స్థితమ్. 146

పరమాకాశమునుండియు సంకల్పమువలన ఈ జగత్తులాలేచి, అబ్రహ్మమును ద్వైతతరూపమున గోరింపజేయించుచున్నది. అందువలన, నీవీ జగద్రూపమును చిదాకాశమున నుదయించిన అలీక - స్వప్నమని గ్రహింపుము.

యథా చిదోష్వమమాత్రాత్మ స్వప్నే ఘటపటాదికమ్

సర్గాదావేవ సగ్లోఽయం తథా చిదోష్వమమాత్రకమ్. 147

స్వప్నదృష్టమలగు ఘటపటాదులు చిదాకాశరూపమగు అత్మయైనట్లే, ■ సృష్టి, ఘట పటాదులుగూడ చైతన్య - మూత్రములగుట తగ్గవని గ్రహింపుము.

శుద్ధసంవిత్తమాత్రత్వాదృతేఽన్యత్స్వప్నవత్తనే

యథా న విద్యతే కించిత్తథాస్మిన్మువనత్రయే. 148

స్వప్నసృష్టణమున శుద్ధజ్ఞానముగాక మఱొండు లేనట్లు, ■ జగత్రయమునగూడ శుద్ధ - చైతన్యముగాక మఱొండు లేదు.

యాః కాశ్చన దృశో యే యే భావాభావాస్త్రైకాలగాః

సదేశకాలచిత్రాస్తత్సర్వం చిదోష్వమమాత్రకమ్. 149

(ప్రతి సృష్టివిశేషము, త్రికాలగతమగు భావాభావ పదార్థములు, దేశకాలములు, చిత్రము మున్నగునవిన్నియును చైతన్య - మూత్రములే.

స ఏవ దేవః కథితో యః పరః పరమారతః

యస్తస్యం సోఽహమశేషం వా జగదేవ చ యోఽఖిలః. 150

పరమార్థసత్యముగ నిర్వేకింపబడిన శక్తులే, ఆత్మం' రూపియును, 'అహం' రూపియును, జగద్రూపియును నైయున్నాడు. ఇతడే పరమ - భూజ్యమగు దేవత.

సర్వస్య వస్తుజాతస్య జగతోఽన్యస్య తే మమ

దేహలో హి చేతనాకాశం పరమాత్మైవ నేతరత్. 151

ఈ చిదాకాశరూపియున పరమాత్మయే నీయొక్కయు, నామొక్కయు, ఇతరులొక్కయు, జగత్తుయొక్కయు, నిఖిలవస్తువులయొక్కయు దేహ (పరమార్థ) స్వరూపము; అతనిని నిడచిన, విటికి స్వరూపమేయుండదు.

సంకల్పనే స్వప్నపురే శరీరం

చిదోష్వమతోఽన్యస్మ యథాస్తి కించిత్

తథేవా సర్గే ప్రథమైకసర్గా

న్మృనే ప్రభుత్వస్తి న రూపమన్యత్. 152

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమావోక్తే మోక్షోపా

యేషు నిర్వాణావ్రతరణే పూర్వార్థే జగతః పరమాత్మమయత్వవర్ణనం

నామ ఏకోనప్రింశః సర్గః || 29 ||

మనీ! సంకల్పితమగు స్వప్నపురికి చిదాకాశముగాక మఱొండు స్వరూపములేనట్లు, సృష్టి దినండి ఇంతవఱకు వచ్చిన శక్తుబాలములకు చిదాకాశముగాక మఱొండురూపములేదు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ట - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణావ్రతరణమున

జగత్పరమాత్మమయత్వవర్ణనమను ఏకోనప్రింశ త్రయ సర్గము || 29 ||

త్రింశేః సర్గః .

[చితః సర్వాత్మతా సర్వభోక్తృభావేన సంస్థితః

యథా కీదదకాంప్రాప్తా చిత్తచ్ఛాప్యత్ర వర్ణ్యతే.

చిత్తయొక్క సర్వరూపత్వ, సర్వభోక్తృభావముల ఫలితి, ఆ చిత్తు కీదదకాన్ని బొంది నదియు యందు వర్ణింపబడినది.]

ఈశ్వర ఉవాచ:—

ఏవం సర్వమిదం విశ్వం పరమాత్మైవ కేవలమ్

బ్రహ్మైవ పరమాకాశమేష దేవః పరః స్వైత్రతః.

1

ఈశ్వరుడు:— ఇట్టి విశ్వమంతయును కేవలపరమాత్మస్వరూపమై వెలయుచున్నది. మఱియు, పరమాకాశరూపియగు బ్రహ్మమే పరమదేవమని జెప్పబడుచున్నాడు.

తదేతత్పూజనం శ్రేయస్తస్మాత్సర్వమవాప్యతే

తదేవ సర్గభూః సర్వమిదం తస్మిన్వ్యవసితమ్.

2

■ దేవయొక్క పూజయొక్కటియే మంగళకరము; దీనివలననే అన్నియును లభింపగలవు.

■ దేవతయే అన్నిటికిని ఆధారభూతమై వెలుగుచున్నది.

అకృతి మమనాద్యస్తమద్వితీయమఖణితమ్

అబహిః సాధనాసాధ్యం సుఖం తస్మాదవాప్యతే.

3

■ దేవతాపూజనల కలుగు సుఖము, బహిఃసాధనానిరపేక్షము. ■ సుఖమునుబోలె సుఖము మఱియొక్కటిలేదు. ఈ సుఖమునకు దెంపులేదు.

ప్రబుద్ధస్త్వం మునిశ్రేష్ఠ తేనేదం తవ కథ్యతే

నాతిదేవార్చనే యోగ్యః పుష్పధూపచయో మహాన్.

4

మునిశ్రేష్ఠ! నీవు ప్రబుద్ధుడవై తత్త్వజ్ఞానమును బొందితివి; అందువలననే నేను నీకి విషయమును జెప్పుచున్నాడను. ■ పరదేవతను బూజించుటకు పుష్పధూపముల ప్రయోజనము లేదు.

అవ్యత్యన్నధియో యే హి బాలపేలవచేతనః

కృతిమార్చనయం తేషాం దేవార్చనముదాహృతమ్.

5

అవ్యత్యన్నబుద్ధులను, బాలనివలె కోమలచిత్తులను, ■ తత్త్వజ్ఞులను నగు వారికొక కృతము - దేవార్చన విధింపబడినది.

శమబోధాద్యభావే హి పుష్పద్వైర్వార్చయన్తి హి

మిత్రైవ కల్పితైరేవమాకాశే కల్పితాత్మకే.

6

తత్త్వజ్ఞానము, శమదమాది గుణసంపత్తి లేకప్పుడే జనులు మిత్రాకల్పితములగు పుష్ప ధూపముల నేకరించి, మూర్తికల్పన నొనరించి, దేవతార్చన నొనర్చుచున్నారను.

స్వసంకల్పకృతైః కృత్వా క్రమైరర్చనమాదృతాః

బాలాః సంతోషమాయాన్తి పుష్పధూపలవార్చనైః.

7

సర్వత్పితమలగు పుష్పధూపాది ఉపాయములతో నాదరభూర్వకముగ పూజనుసల్పి,
మాధులే సంతోషము పొందుచున్నారు.

సంకల్పకృత్తైర్థైః కృత్వా దేవార్చనం ముఖా

యతఃకుతశ్చిన్ద్రియాభ్యాత్మ ఫలమాత్రం నియన్తి తే. 8

నాద నిజత్పితమలగు నస్తుతల వ్యర్థమగు దేవార్చనముసల్పి, స్వస్మప్రాప్తమలగు
మిథ్యాసర్వదాది ఫలముల బొందుచున్నారు.

పుష్పధూపార్చనం బ్రహ్మస్కల్పితం బాలబుద్ధిమ

యత్స్యాద్భవాదృశాం యోగ్యమర్చనం తద్వదామ్యహమ్. 9

బ్రహ్మజ్ఞా ! ■ పుష్పధూపాదిపూజ, బాలకల్పితమగుపూజ; మిమ్ముబోలినవారికిఁ దగిన
పూజను జెప్పచున్నాడను. వినుము.

అస్మదాది స్తస్సా కశ్చిదేవో మతిమతాంవర

దేవప్రీథువనాధారః పరమాత్మైవ నేతరత్. 10

జ్ఞానిశ్రేష్ఠ ! ఏ దేవుల కథను జెప్పచున్నాడనో, ఆతడు మాకుగూడ అది; ఆయన త్రిగు
ణముల కాధారమగు పరమాత్మకంటె అమృదుకాడు. (పరమాత్మయే !)

శివః సర్వపదాతీతః సర్వసంకల్పనాతిగః

సర్వసంకల్పవలీతో న సర్వో న చ సర్వకః. 11

ఆయన బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాది పదములకంటెగూడ పతీతుడు; సర్వసంకల్పాతీతుడు; సర్వ
సంకల్పాధారుడు; మంగళమయిడు. ఆయన సర్వమునుదై, సర్వమును గావించువాడు

దిక్కాలాద్యనవచ్ఛిన్నః సర్వారమ్భప్రకాశకృత్

చిన్మాత్రమూర్తిరమలో దేవ ఇత్యుచ్యతే మునే. 12

ఆయన దిక్కాలాద్యనవచ్ఛిన్నుడు; సర్వకార్యముల బ్రకాశింపజేయుచున్నాడు; మునీ !
ఈ దిగ్బల - చిన్మాత్రమూర్తియే దేవతలైనవఁ జెప్పబడుచున్నాడు.

సంవిత్సర్వకలాతీతా సర్వభావాన్తస్థితా

సర్వసత్రాప్రదా దేవీ సర్వసత్రాపహారికీ. 13

■ చైతన్యము, సర్వభాతీతము, మతియు నన్నిటివలెయునున్నది. అన్నిటికిని సత్త
నొసంగుచు, పోలించుచున్నది.

బ్రహ్మ బ్రహ్మస్తుదసతోర్భగ్యం తద్దేవ ఉచ్యతే

పరమాత్మపరాభిఖ్యం తత్సదోమిత్యుదాహృతమ్. 14

బ్రహ్మజ్ఞా ! భావాభావముల మధ్యవెలియు బ్రహ్మమే దేవుడని చెప్పుబడుచున్నాడు;
పరమాత్మాభిఖ్యయనునది. ■ వస్తుకే ఉంతత్వతో అని గూడచెప్పుబడుచున్నది. ■

మహాసత్తాస్వభావేన సర్వత్ర సమతాం గతమ్
మహావిదితి సంప్రోక్తం పరమాత్మ ఇతి శ్రుతమ్.

15

■ అశ్వ మహాసత్తాస్వభావమున సర్వత్ర సముదై వెలయుచున్నాడు; బుడయు, మహా విత్, పరమాత్మకృష్ణములగుడ కెప్పుడుచున్నాడు.

సీతం సర్వత్ర సర్వం తు లతాస్వంతర్యథా రసః
సత్తాసామాన్యహూషేణ మహాసత్తాత్మనాపి చ.

16

లతాయందు రసమువెలయునట్లు, ఈ చిత్రత్వము సత్తాసామాన్యరూపమునను, మహాసత్తా రూపమునను సర్వత్ర అనుసృతమై వెలయుచున్నది.

యచ్చిత్ర త్వమదున్ధత్యా యచ్చిత్ర త్వం తవానఘ
యచ్చిత్ర త్వం చ పార్వత్యా యచ్చిత్ర త్వం గణేషు చ.

17

చిత్ర త్వం యన్మమేదం చ చిత్రత్వం యజ్జగత్రయే
తదేన ఇతి తత్త్వజ్ఞా విదురు త్తమబుద్ధయః.

18

అనఘా ! నీయందున, అయంధతియందు, పార్వతియందు, వా గణములయందు, వాయందు, ఈ జగత్తువందంతటను వెలయు చిత్రత్వమునే, ■ త్తమబుద్ధులగు తత్త్వజ్ఞేత్తుల దేవుడని నిర్దేశించు చున్నారు.

పాదపాణ్యాదిమానన్యో యో వా దేవః ప్రకల్ప్యతే
సంవిన్యాత్రాదృతే బ్రహ్మన్కింసారః కిల కథ్యతామ్.

19

బ్రహ్మజ్ఞా ! పాదపాణ్యాదులతోగూడిన శీఘ్రని దేవుడని కల్పించుచున్నాడు. అందు, ■ త్రత్వముగాక సారమేమున్నదో వదింపుము.

చిన్మాత్రమేవ సంసారసారః సకలసారతామ్
గతః స దేవః సర్వోఽహం తస్మాత్సర్వమవాప్యతే.

20

ఈ చిత్రత్వమే సంసారముయొక్క సారము, అన్నిటియొక్కయును సారమైయున్నది. ఈ చిత్రత్వమే సర్వమయమగు దేవత; 'అహం' రూపియగు ■ చిత్రత్వమునుండియే అన్నియును అభివృద్ధిగలవు.

స స దూరేస్థితో బ్రహ్మన్న దుప్రాప్యః స కస్యచిత్
సంస్థితః స సదా దేహే సర్వత్రైవ చ భే తథా.

21

బ్రహ్మజ్ఞా ! ఈ చిత్రత్వము దూరమునలేదు. దుష్ప్రాప్య - వస్తువుగాదు, సర్వదా దేహ మునంత విరాజిల్లుచున్నది; అతాళమునగుడ వెలయుచున్నది.

స కరోతి స చాత్మాతి స విభర్తి ప్రయాతి చ
స నిశ్వసతి సంవేత్తా సోఽక్లాన్యజ్ఞాని వేత్తి చ.

22

■ చిత్రత్వమే ■ కార్యముల నన్నిటిని జనయ్యుచున్నది; భోజన, పాన, గమన, నిశ్వసన, జ్ఞానాది కృత్యముల నొనరించుచున్నది.

సోఽస్యాం విచిత్రచేష్ఠాయాం ప్రకాశిన్యాం చ తద్వశామ్

తత్స్వయాపనిబద్ధాయాం పుర్యామాస్తే మునీశ్వర.

23

మునీశ్వరా ! విచిత్రచేష్ఠాయాం క్రమము, ప్రకాశమంతమును నీవే ఈ దేహాత్మక, స్వరూపమునంద నిలబడియున్నది; అతడెందు నివసించుచున్నాడు.

శరీరావసథాయాం చ చలాయాం తృప్తసాదరః

సోఽస్యాం గహనకోశాయాం హృద్గుహాయాం గుహేశ్వరః

24

అయన, శరీరగుహాగహనమును, పంచకోశమనివ్వితమును నగు బుద్ధిగుహాయందు గుహేశ్వరుడై నిలయుచున్నాడు.

మనఃష్ఠేన్ద్రియాచారసత్తాతామలాత్మనః

తస్య సంవృతహారాం సంజ్ఞా చివితీ కల్మితా.

25

శిష్టోపదేశార్థమై, అతనికి వశ్యుండ్రియమగు మనస్సునకుఁగూడ అతీతమగు నిర్మల - చిత్తము సంజ్ఞయొనఁగబడినది.

స ఏష చిన్మయః సూక్ష్మః సర్వవ్యాప్తి నిరజ్ఞనః

ఇమం భాన్వరమాభాసం కరోతి న కరోతి చ.

26

అతడు చిన్మయుడు, సూక్ష్ముడు, సర్వవ్యాప్తి, నిర్లెపుడు. అతడే ఈ రూపములనన్నిటిని ప్రకాశింపజేయుచున్నాడు; మరయు, ప్రకాశింపజేయఁబడుచున్నాడు.

సా చిదత్యస్తవిమలా జగదరం జగత్త్రియామ్

ఇమాం రజ్జయతి ప్రాజ్ఞ రసేనేవ మధుర తామ్.

27

ప్రాజ్ఞుడా ! అత్యంతనిర్మలస్వరూపమగు చిదవ్యుత్పత్తి, వసంతము రసమునొసగి తరువుల రంజింపఁజేయునట్లు, జగత్స్థితై జగత్త్రియాలనన్నిటిని ఒకప్పుచున్నది.

చారవో యే చమత్కారాశ్చిత్రశ్చితి యథాస్థితమ్

చమత్కర్వంతి కిల తే తేన కేచిన్మభోభిధాః.

28

దీరియందున్న చైతన్యస్ఫూర్తియును మందరమగు శక్తిః బయటకు వెలువడి, వాచానిధి నామరూపభేదముల నొనర్చుచున్నది.

కేచిజ్జవాభిధానాశ్చ కేచిద్భిత్తాభిధానకాః

కేచిత్కలాభిధానాశ్చ కేచిద్దేశాభిధానకాః.

29

కేచిత్త్రియాభిధానాశ్చ కేచిద్ద్రవ్యాభిధానకాః

కేచిద్భావవికారాదిజాత్యైచిత్యాభిధానకాః.

30

ప్రకాశాభిధానాః కేచిత్కేచిచ్ఛైలతమీభిధాః

అర్కేన్ద్రాద్యభిధాః కేచిత్కేచిద్వ్యాభిధానకాః.

31

ఈ నామ - రూపభేదములలో నొకదానికేద అకాశము, మణియుకదానికేద జీవుడు ఇంకొకదానికేద చిత్తు; ఇట్లే దానికి మఱి కలా, చిత్తము, క్రియ, ద్రవ్యము, అను శేర్లున్నవి.

యోగ్యతావైచిత్ర్యముల ననుసరించి, భావము, వికారము, ప్రకాశము, శైలము, తమస్సు, చంద్రుడు, ఇంద్రుడు, యక్షుడు, మున్నగు పేర్లు కలుగుచున్నవి.

నిరిచ్ఛస్వస్వభావేన వసంతేన యథాబ్జురః.

తస్యతే తద్వదేవేయం జగల్క్ష్మీశ్చిదాత్మనా.

వసంతముకుపు నిరిచ్ఛస్వభావక మైనను, అంతుకోత్పాదనమొనర్చునట్లు, ఈ చిదాత్మ గూడ జగల్క్ష్మీని విస్తరింపజేయుచున్నాడు.

విదేవాసు సమగ్రాసు సర్వదైవైకైవ హి

త్రైలోక్యామృతాధిపస్సాను శరీరజలజాలికా.

త్రిలోక - సాగరముల యథార్థస్థితి వశ్యేషించినాడ. ఒక చిత్ - జలములు మాత్రమే యగుపడగలవు; ఇదియే దాని శరీరము.

శరీరపజ్జ-జుభ్రాస్తమనోభ్రమరసం భృతామ్

అస్వాదయతి సంకల్పమధునతాం చిదీశ్వరీ.

34

చిదాపీణీయగు ఈశ్వరి శరీర - పంకజవమున పరిభ్రమించు చిత్తభ్రమరసంవిరమగు సంకల్ప - మధువు నాస్వాదించుచున్నది.

సమరానురగనర్వం సశైలార్ణవకం జగత్

చితి సితం ప్రవహతి జలావరే జలం యథా.

35

సమరానుర గంధర్వ శైలసాగర సమన్వితమగు ఈ జగత్తు, సుడిగుండమునందలి నీటివలె, చిత్తత్రయగుండ్డియై ప్రవహించుచున్నది.

బసన్చిత్తమయోచారచారుచఘ్నరచక్రికమ్

సంసారచక్రం చిచ్ఛక్రే భ్రామ్యతి భ్రమభాజనమ్.

36

భ్రమమగుచున్న సంసారచక్రము చిచ్ఛక్రమునబడి తిరుగుచున్నది బంధహేతువులును, చిత్తమయములును కర్మత్వభోక్తృత్వ వ్యవహారములే ఈ సంసారచక్రియొక్క సంచలనములు.

చిచ్ఛతుర్ముజయాపేణ జఘానానురమణ్ణలమ్

కాలో జలదఖణ్డేన సాయుధేన యథాఽతపమ్.

37

ముకుపు ఇంద్రధనుస్సు, వజ్రయుక్తమగు మేధుశకలమునులూని సూర్యాతపమును బోగడమునట్లు, ఈ వైతస్యమే చతుర్ముఖ - విష్ణురూపమును ధరించి శార్ఙ్గదాహ్యాయుధముల ధరించి అనుయత వధించుచున్నది.

చిత్త్రీశేత్రతయా బ్రహ్మన్వవశీతాంశుచిహ్నయా

గౌరీకమలీనీవక్త్రీపద్మపట్పతతాం గతా.

బ్రహ్మణ్ణ! చైతన్యమే, కృష్ణభవానానుడును, త్రిశేత్రుడును, చంద్రశేఖరుడును నగు రుద్రరూపమున, గౌరీ ముఖ - కమల - భృంగమగుచున్నది.

విష్ణోః పద్మాలితామేత్య చిద్భానాధీనమానసా

త్రయీ సలిన్యాః సరసీం ధత్తే పైతామహీం సితిమ్.

39

ఈ చైతన్యమే చిద్వాణిమనస్సును. విష్ణు - వాణీకమల - భ్రమరమై, వేదవద్యముల
కాకరమగు మహాసరోవరమావమగు బ్రహ్మ - శరీరమును దాల్చుచున్నది.

చిత్తోబ్రహ్మన్విచిత్రాణీ శరీరాణీహ భూరికః

ప్రతాణీవ తిరోర్హేమ్ని కేయూరాదిక్రియేవ చ.

40.

బ్రహ్మజ్ఞా! ఈ చిత్తవనకు, పృథుమన కనేక పర్ణములను, హేమమునకు కేయూరాది వికాశ
ములను ఉన్నట్లు, పెక్కు శరీరములున్నవి.

చిత్తము స్వసురానీకపరివర్తితసాదయా

త్రైలోక్యచూడామణితాం ధత్తేవాసవలీలయా.

41

ఈ చిత్తే, సమ ప్రదేశకావంతిపాదుడును, త్రైలోక్యచూడామణియును నగు ఇంద్ర
రూపమును ధరించుచున్నది.

చిత్సుభానురతామేత్య త్రైలోక్యోదరడమ్భరే

పతత్యదేతి సంయాతి స్వాత్మన్యేవాభివారివత్.

42

ఈ చిత్తే, త్రిలోకమధ్యమున సముద్రజలములవలె రేచిపడు మార్కరూపమున బ్రకాశం
చును ఉదయోస్తమయముల నందుచున్నది.

చిచ్ఛద్వికా చతుర్విత్తు అవభాసం వితన్వతి

వికాసయతి ని శేషభూతసత్తాకుముద్వతీమ్.

43

■ చిత్ - చింద్రికయే నబిదిక్కుల ప్రకాశమును వెదవజ్జును, జీవ - చైరివ్యజును
వలను వికసించుచున్నది.

చిద్దర్పణమహాలక్ష్మీ స్త్రీజగత్ప్రతిబింబితమ్

గృహ్లాత్మనుగ్రహేణాస్త్రా స్వగర్భమివ గర్భణీ.

44

గర్భిణి గర్భమును ధరించునట్లు, ఈ చిత్తే దర్పణ - సంపదను మైకావి, జగత్ప్రతిబింబ
మును గ్రహించుచున్నది.

చిచ్ఛతురశభూతానాం మణ్డలాని మహాన్తి చ

భూతీకరోతి వారిశ్రీః సముద్రస్వమివామ్బుధిః.

45

జలశక్తియే జలరూపమున సముద్రమై దానికి స్వరూపమును గల్పించునట్లు, ఈ చైతన్యమే
చతుర్దశభుతములకు అస్తిత్వమును గల్పించుచున్నది.

చిద్విత్రాలోకకుసుమా ఘనసంభల్లపలవా

వ్యోమ కేదారికారూఢా సత్తేఘఫలశాలినీ.

46

జీవజాలరజఃపుష్పవాసనారసరజ్జితా

సంవేదనత్వగ్వలితా చిత్రేహాకలికాకులా.

47

అతీతాసంఖ్యత్రిజగత్కేసరోజ్జ్వలరూపిణీ

అనాకతస్పృష్టమహావిలాసోల్లాసహానినీ.

48

సర్వవర్తమా జడతైలాదిగుల్మకా
విగ్రహగ్రంథలితా మూలాగ్రపరివర్తితా. 49
చిల్లతేయం వికసితా వేలవం సదనద్యుః
విచిత్రం దృశ్యకుసుమం పరామర్శసహం బహు. 50
అనయేహ హి సర్వత్ర చ్ఛాయాచ్ఛమివ జన్య
మన్యతే తన్యతే వస్తు గీయతేక్రియతేపి చ. 51

ఈ చిత్రే ఆకాశ - షేత్రమున, విచిత్ర తేజఃపుంజములను మనుమనులను, సంకల్పములను
ఘనబల్లతములను, సత్తలను ఫలములను, సదసర్వములను దృశ్యకుసుమములను గల్పించు లతయగుచున్నది;
ఈ దృశ్యకుసుమములు విచారాసహములు, అనగా విచారమునంబడి నరిగిపోవుచున్నవి. తీవ్రతీ చిల్లతా
పరాగములు, వాసునారసమున లత రంజితమైనది. పరిశిష్ట - జ్ఞానవల్క్లముల నిది కప్పుచున్నది
యనబడి చిత్ర - యత్నములను మొగ్గలతో నిడి విడిచుచున్నది. దీన, గతములును, అసంఖ్యాకము
లును నగు త్రిశకల్పింజల్పములనున్నవి. ఇయ్యది, అనవరతము స్పందనవిహసముతో శోభిల్లుచున్నది.
ఋతు - పర్యయాలతో కలహితబారినది. జడములగు తైలాది పదార్థములు దీని మూలములు. దీని
యందటనిట, చతుర్విధప్రాణులను గ్రంథించున్నవి. దీని సర్వాంగములు ప్రకృత్యను ఆదరణతో
గప్పుచున్నవి. ఈ చిల్లతయే వలవైపుల చంద్ర మార్కప్రభవతే. దృశ్యకుసుమముల వికసింప
జేయుచున్నది. ఈ మహా - చిత్రే సర్వత్ర జన్మవుల గల్పించి, తదభిమానమునుగూర్చి కల్పవీధిని
గరిగించుచున్నది.

మహాచింతనయా నిత్యం భాసంతే భాస్కరాదయః

దేహః స్వేదంతే చ మిథ సత్సద్విజ్ఞప్తవిభ్రమైః.

172

ఈ మహాచైతన్యములననే భాస్కరాదులు బ్రకాశించుచున్నారు. జడములగు దేహము
1 చైతన్యమహామకలననే లోబలట త్రియకరములగుచున్నవి.

చింతా చావరవర్తిన్యా సిద్ధాన్తేన ప్రవృత్తతి

జగజ్జాలరజోలేఖా తత్సత్రా దృశ్యదేహిని.

58

జగత్సమాదాయములను ధూళిలేఖ చైతన్యసత్తలననే దృశ్యదేహము ధరించి, తన్ను
చైతన్యమునుండి వేరుగ భావించుకొని పృథ్వీయనర్చుచున్నది.

చిత్సర్వం జగదారమ్భమిమం ప్రకటయత్సలమ్

త్రైలోక్యదీపకశిఖాదీపో వర్ణాశ్రయం యథా.

54

ప్రదీపము గృహమునందలి తన్మవులనన్నిటిని బ్రకాశింపజేయునట్లు, త్రైలోక్యదీపకశిఖాయుగు
చైతన్యమే 11 జగత్తునందలి కార్యములనన్నిటిని బ్రకాశింపజేయుచున్నది.

చిచ్ఛస్త్రబిమ్బ విమలే శశవత్ప్రాప్య సంగమమ్

సర్వత్ర లక్ష్మితామేతి పదార్థ శ్రేష్ఠగద్యతా.

11

చైతన్యమే జాగతికపదార్థముల ఆకారమునునొంది, చంద్రమండలమునందలి కళంకము
కల పర్వత పరితీతమగుచున్నది.

చిద్రసాయనసేకేన పదార్థపటలావలి
రూపమేతి ఫలంచైవ ప్రాప్తవీసిక్తేవ సల్లతా.

56

పదార్థపటలము చిద్రసాయనసేకమున, భర్త సలిల - సిక్తములగు ముందరలతవలె, పెం
చొంది నామరూపముల ధరించుచున్నది.

చిచ్ఛాయయైవ సర్వస్య జాడ్యం సమ్యగుదేతి చ
సర్వస్యస్య కేరీరస్య గృహస్యేవ తమఃస్వీహ.

57

విత్ - ఛాయయే, గలవామభ్యమునందలి అంధకారమువలె, సకలపదార్థముల
తనుగూడ కల్పించుచున్నది.

చిచ్ఛమత్కృతయో దేహే న భవేయిరిమా యది
త్రైలోక్యగేహస్త్యక్తైతే న స్ఫుజేయుః కిలాకృతిమ్.

58

త్రిలోకస్థితములగు కేరీరజాలముల చిచ్ఛాయయే తోలినయెడల, తమ స్వర్గు
యోగ్యత్వమునుగూడ కోలుకొనిపోవుచున్నది.

చిదాకాశే ప్రకాశేఽస్మిన్నంకల్ప శిశుధారిణీ
క్రియామలవధూర్దేహగృహే స్ఫురతి చక్షులా.

59

చైతన్యపరాయణమున బ్రకాశితమగు ఈ దేహగృహమున, క్రియయను మలవధువు సంకల్ప-
శిశువును ఒడిలో నిడికొని, ఒప్పుచున్నది.

చిదాలోకం వినా కస్య రసనాగ్రే స్ఫురన్నపి
కథం కదా ప్రకటతామేతి దృష్ట్య క్వేవా రసః.

60

చైతన్యసంపర్కములేకున్న, రసాగ్రతమైనను తమవుముక్కు ఆస్వాదమును అనుభవించ
జాలము. ఏతద్వ్యతిరిక్తముగ - నెవ్వరును గాంచెయ్యుండలేదు.

శృంగార్థ స్వాద్యజాభోఽపి కుస్తలాలిలతోఽవ్యలమ్
చిన్మజ్జనం వినా దేహవృక్షః క ఇవ రాజలే.

61

కత్నా! వినుము. మాస్తపాదాది - కాళాసమన్వితమును, కేశజాల - అతాసమన్వితమును
ఈ దేహ - తరువు అంతరమున చైతన్యమే లేకున్న బ్రకాశంపజాలదు.

వర్ధతే విలుతత్కృతి చిచ్ఛరాచరకారిణీ
చిదేవాస్తీతరన్నా చిన్మా త్రమిదముత్థితమ్.

62

జన్మస్థితియనులనందుచు చరాచరముల శోభిల్లునదంతయు చైతన్యమే; అదిగాక నేటిం
డు లేదు. అందుండియే అన్నియును కలుగుచున్నవి.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఇత్యుక్తవాం ప్రథా త్ర్యక్షః సుధాంశుస్వచ్ఛయా గిరా
పునః పృష్టే మయా రామ సుధాంశుస్వచ్ఛయా గిరా.

63

శ్రీ వసిష్ఠః - భగవంతుడగు త్రిలోచనుడు చంద్ర - సుధామయ నిర్మలతన
ముల ఇట్లు నుడువ, నేనాయనను చంద్రసుధామధురవచనముల, మరల నిట్లు ప్రశ్నించితిని.

యది సర్వగతా దేవ చిదస్త్రితా తదాత్మకః

తదయం చాపనిస్సారమయానేన న చేతతి.

64

తేహ ! ఇదంతయును చిదాస్త్రితమైన, యీ శరీరము మరణమార్చాసమయముల, శేత్ర విహీనమగు మృణ్మయప్రతిమవలె చేస్తువిహీనమగుచున్నదని !

అయం చిత్వాత్పురా భూత్వా చిదీనః సంప్రతి స్థితః

ఇతీయం కల్పనా లోకే ప్రత్యక్షానుభవా కథమ్.

65

‘ఇయ్యది పూర్వము వైతస్యవంతమై, తరువాత తద్రహితమగుచున్నది’ — కల్పన లోకమున నేల ప్రత్యక్షమగుచున్నది ?

ఈశ్వర ఉవాచ:—

శృణ్వేతదఖిలం బ్రహ్మవ్యదా వృష్టం వదామితే

మహానయం త్వయా ప్రశ్నః కృతో బ్రహ్మవిదాంవర.

66

ఈశ్వరుడు:— బ్రహ్మజ్ఞా ! నీవడిగినదానిని జెప్పుచున్నాడను, వినుము. బ్రహ్మ విచ్ఛేదా ! నీవు అడిగినది చాల దొడ్డప్రశ్న.

చిదస్తి హి శరీరేహ సర్వభూతమయాత్మికా

చలోన్ముఖాత్మికే కా తు నిర్వికల్పా పరా స్మృతా.

67

ఈ శరీరమున ■ సర్వభూతమయమగు చిత్తు విరాజిల్లుచున్నదో, అయ్యది ద్వివిధము. ఇంద్రకటి, విజ్ఞానమయకల్పితాచ్యమగు కర్తృభోక్తృస్వభావయంతము; రెండవది మాటస్థమగు నిర్వి కల్పవైతస్యము.

సంకల్పబుద్ధా సైవాస్త్రః స్వయమన్వేన సంస్థితా

సంకల్పితేతరవరా చాశీల్యం స్త్రీ యథా గతా.

68

■ వైతస్యమే సంకల్పబలమున తన్ను జేవునగ భావించుకొని, పత్తివ్రతమును స్త్రీ స్వప్న మున నుపపత్తిని గల్పించుకొని దుష్టిలయగు అన్యాయవతియగునట్లు, అన్యవిధమును బొందుచున్నది.

స ఏవ హి పుమాన్కోపాద్య భేదాన్య ఇవ యజాల్

భవత్వేవం వికల్పాన్తా చిత్స్వరూపాస్యతాం గతా

69

రాంతుడును, ముశిలడునునగు పురుషుడు, క్రోధకాలవ్యమున రాక్షసుడగునట్లు, ఈ వైత స్యమే సంకల్పకలంకమున జీవభావమునందుచున్నది.

వికల్పకల్పితా బ్రహ్మాంశ్చిత్స్వరూపవరిచ్యుతా

జాడ్యం క్రమాద్భావయన్తీ ప్రయాతి కలనాపదమ్.

70

బ్రహ్మజ్ఞా ! వికల్పకలుషితమగు చిత్తే నిజస్వరూపవ్రష్టతనంది, క్రమముగ తన్ను జడమని భావించుకొనుచు, స్వకల్పసాబలముననే, పవిత్రకలుషికి విషయమగుచున్నది.

చిత్స్వయం చేత్యరామేతి సాకాశపరమాణుతామ్

శబ్దబీజాత్మికాం పశ్చాద్వాతతన్మాత్రగామినీ.

71

దేశకాలవిభాగాస్తా తన్మాత్రవలితాక్రమాత్
జీవో భూత్వా భవత్కౌశు బుద్ధిః పశ్యాదహం మనః. 72

మనస్తస్య సముపాయాతా సంసారమవలన్ముతే
చక్షులోఽస్మీతి మనవాచ్ఛ్వాతత్వమివ ద్విజః. 73

సంకల్పితావబోధేన బాహ్యా విత్త్వప్రజోధినీ
శబలం దూతమాసాద్య సంకల్పాద్యాత్మనారతమ్. 74

అనస్తసంకల్పమయీ బాహ్యసంకల్పవీవరా
చిజ్బాహ్యాన్మోదనూయాతి పయః పాపాణితామివ. 75

ఈ చిత్తే ఆకాశయోగమును పరమాణురూపమును, శబ్దస్పర్శాది భౌగ్యరూపమును బొంది, మాయోపలక్ష్మిత చైతన్యమునకు విషయముగచున్నది. శబ్దప, సమిప్తి - స్రాగమును హిరణ్యగర్భరూపమును బొందుచున్నది. తరువాత, పంచీకృత - మాక్షిభూతములతోగూడి సప్తద్వీపాది దేశవిభాగమును, నిమేషాది కాలవిభాగమును బొందుచున్నది. అనంతర మయ్యదియే ప్రాణమునుధరించి, జీవత్వమును బొంది, మనోబుద్ధుల బొందుచున్నది. మనోభావమునందిన చిత్తే, బ్రాహ్మణుడు ఛండాభివ్యవహర చండాలత్వమును బొందుచున్నట్లు, యీ సంసారభావమును బొందుచున్నది. ఈ బ్రహ్మచైతన్యమే, అజ్ఞానశబలితమును రూపమును ధరించి, శరీర, జీవరూపముల సంకల్పించుకొని, తత్సంపర్కమున సర్వజ్ఞత్వమునుగోలుచోయి, భౌగ్యసంకల్పముల మాటిమాటికి సంసారియగుచున్నది. అనంతరంకల్పమయమగు యీ చిత్తే, జడ - సంకల్పమున క్షులభావమును ధరించి, అతిశీతలత్వమున నీరు పాపాణుగనునట్లు, మోహమును (శరీరమును) బొందుచున్నది.

తతశ్చిత్తం మనోమోహేనా మాయేతి విహితాభిధా
బాహ్యం నిపుణమౌశిత్య సంసారే జాయతే మునే. 76

మనీ అప్పుడీ చిత్తే, చిత్తము, మనము, మోహము, మాయ మున్నగు వాచముల బొందుచున్నది. ఇట్టితీరుగ నియ్యది సంసారమున జన్మించుచున్నది.

మోహమాన్ద్యముపాయాతా తృష్ణా నిగడపీడితా
కామక్రోధభయోపేతా భావాభావాలిపాలినీ. 77

త్యక్తానస్తనిజాభోగా వ్యవచ్ఛేదవికారిణీ
దుఃఖదానావలాతప్తా శోకాశివకృతాశయా. 78

ఇయమస్మీతి భావేన శూన్యేన వికలీకృతా
దేహమాత్రగ్రహీతాస్థా పరం దైన్యముపాగతా. 79

మగ్నా మోహమహాపత్నే జ్ఞేయేన వనదస్తి
భావాభావలతాదోలా పరిలోలశరీరకా. 80

అసారాపారసంసారవికారవ్యవహారిణీ
తాపోపతప్తహృదయా రాగతేజోనురజ్జితా. 81

నిజయాభవరిభ్రష్టా మృగీనావశతాం గతా
ఆవిర్భావోదితాకారా తిరోభావేస్తమాగతా. 82

స్వసంకల్పవయాతాను భీతా సంధ్రమదృష్టిమ
పలాయతే వాప్యన్యాసు వేతారేష్వివ బాలికా. 83
ఉష్ణేవ మధురం చిన్దం వాఙ్మతే భావితం సుఖమ్
అవాస్తరపరిభ్రష్టా దోషాద్దోషం పతత్యధః. 84

ఇట్లు, హెచ్చగ్రస్తమగు చిత్తే, తృష్ణ - శృంఖలానిబిడకమై, కామక్రోధాదిభయభీ
తమై, భావాభావైగ్రస్తమగుచున్నది. అప్పుడది తన అసంతృప్త్యమును గోలుపోయి పరిచ్ఛిన్నమగు
చున్నది; దుఃఖదావాసలదగ్ధమును, శోకాశుభవ్యాకులమునుపై 'నేనీ ప్రత్యక్షముఖకెహదాది స్వభా
వుడను' భావించుకొనును. అప్పుడయ్యది శరీరమును నమ్మి, ఎనలేని దీనతను బొందును, దాని
శరీరము భావాభావముల దోశాయమానమగును. జరాశీర్ణమగు వనపాస్తినలె, హేహపంకమున గూఢ
కొనిపోయి, లేవ ననమర్దమగును. అపారసంసారవికారమున నద్దాని హృదయ ముత్తప్తమగును; రాగ
ద్వేషములకు వశమగును. యుగాధభ్రష్టమగు పారిజాయలె దీనత్వమును బొందును. అగమాపాయ
ముఖదుఃఖముల బొందును. బాలిక స్వసంకల్పితుడగు వేతారువిగాంచి చురుగునట్లు, స్వసంక
ల్పితమగు ఆపదలగాంచి భయపడి, పరుగిడును కంటకలోతువమగు ఉష్ణి, నింబాది తిక్తఫలముల
మధురములని భావించి వాంఛించునట్లు, తుచ్ఛములను విషయములునునగు సంసారవిషయముల
నయ్యది అప్పుడు వాంఛించును, చిత్తు ఇట్లు దోషచాలముల జిక్కుకొని, అధఃపతనము వందుచున్నది.

పరం వైషమ్యమాయూరీ సంకటాత్సంకటం గతా
దుఃఖాద్దుఃఖం నివతీతా వివదో వివది సీతా. 85

నానాసరగణోపేతా ఛేష్టాపరవశాశయా
కష్టాత్కష్టమనుప్రాప్తా పరితాపానుతాపినీ. 86

క్రమాదాబద్ధవైదగ్యాదైదగ్యాజ్జముపాగతా
విచిత్రబస్థనిర్మాణపరాక్రమపదం గతా. 87

సర్వతః శబ్దతే భీతా ప్రాణాత్యయముపాగతా
క్షీణతోయేవ శఫరీ వివర్తనపరాయణా. 88

బాత్సే వివశసర్వార్థా యావనేచిన్తయా వృతా
వార్ధకేష్యతిదుఃఖారా మృతా కర్మవశీకృతా. 89

వాయతే స్వర్గనగరే నాగీ పాతాలకోటరే
ఆసురీ దై త్యవివరే సరస్త్రి వసుధారలే. 90

రాక్షసీ రాక్షసాధారే వాసరీ వనకోటరే
సింహీ గిరీస్థిశిఖరే కిన్నరీ కులపర్వతే. 91

విద్యాధరీ దేవగిరీ వ్యాలీ చ వనగర్తకే
లతా తరా ఖగీ నీడే విరుత్సానా వనే మృగీ. 92

ఇట్లు సంకటములబడి వివస్వత నందును, ఒకటితరువాత మఱియొకటిగా దుఃఖముల విరక్తులబడి, బహుళమగు అవర్ణకమున జిక్కుకొనును. ఇట్లు ౩౩వాక్యము జిక్కుకొని, పరకాదిలోకము కఠిని, విశేషక్షమల నవర్ణించును. మనుష్యజన్మము బొందియు, చిన్నప్పటినుండి త్యక్తవలె ౩౪వంతును సంపాదించి, చాతుర్యముతో బంధపాతువులగు ధనవ్రతాదుల గూర్చుకొన పొలు బడును. ఔషోపయోగమును విశేషము దుర్లభమగును. వివత్సరంపరల జిక్కుకొని, అందఱి సంకటమునకు గారగమగును. నీదప, మృత్యుసమయమురా, అల్పజలముల జిక్కుకొనిన రేవవలె, విలవిల తక్కుకొని మరణించును. బాంధ్యమనవర్ణతలోను, యావనము చింతలలోను, వాధక్యము దుఃఖములలోను గడువ, దుఃఖాత్మకై మరణించును; అతడు ముక్తిని బడయజాలడు. కర్మవైచిత్ర్యము వనుసరించి, స్వర్గమున అస్పరస, పాతాళమున కాగవస్య, దైత్యభవనమున అసురి, భూతలమున మానవి, రాక్షసాలయమున రాక్షసి, వనమధ్యమున బానరి, గిరిశిఖరమున సింహి, ఖలమర్కటమున కిక్కిరి, మమేరుపర్వతమున విద్యాధరి, అరణ్యమున క్రూరజంతువు, వృక్షమున లలి, నీడమున విహంగము, పర్వతసానువున లలి, అరణ్యమున పుగ్గమై జన్మించును.

శేతే నారాయణోఽమౌఘధౌ ధ్యానీ బ్రహ్మపురేఽబ్జః

కాంతాగతో హరః శైలే స్వరే సురవరో హరిః.

01

దినం కరోతి తీక్షాంశుర్వర్ష త్యమ్ముభయో జలమ్

కరోతి శ్వసనం సంవిత్సవర్షతమ హేమాదధిమ్

94

ఋతుచక్రం ప్రవహతి సహసా కాలమణ్డలమ్

దినరాత్రితయోపైతి తేజస్తమిరతాం క్రమాత్.

95

క్వదిద్భీజరసోల్లాసాత్కవచిత్వాపాణమాసనీ

క్వదిన్నదీ రసవతీ క్వదిత్కుముదవిస్తరిః.

96

క్వదిత్ఫలావలీపాశైః క్వదిత్కామ్యవరాదిభిః

క్వదిచ్ఛైత్యహిమద్వారి క్వచిత్థాది న కించన.

97

క్వదిమజ్జ్యుతితాకారా క్వదిత్కష్టా శిలా క్వదిత్

క్వదిన్నీలాభ హరితా క్వదిదగ్నిః క్వదిన్యహి.

98

సర్వాత్మత్వాల్పర్వగత్వాత్సర్వశక్తిత్వయోగతః

సర్వాత్వాదేవందూపైవ ఖాదత్యుచ్చైవ సా పరా.

99

చిచ్ఛినోతి యథాత్మానం యేన యత్ర యదా యదా

తత్రేథానుభవత్యమ్ముప్పన్దాదీచ్ఛాదితాం యథా.

100

ఈ చైతన్యమే నారాయణుడై సాగరమున కయినించుచున్నాడు. బ్రహ్మపురమున కవలయోని బ్రహ్మయై ధ్యానవిరక్తుడైయున్నాడు. శైలాసమున త్రిలోచనుడై అర్ధకారీశ్వరరూపమున తెలయుచున్నాడు. సర్వమున సురరాజగు ఇంద్రుడైయున్నాడు. చైతన్యమే మార్మకై, దినమును గల్పించుచున్నాడు. మేఘమై వర్షమును గురిపించుచున్నాడు. వాయురూపమున వస్తువుల నన్నిటిని గదిలించుచున్నాడు. ఈ చైతన్యమే సంవత్సర - చక్రము, యుగములూ, మనస్సంతరములై

ప్రవహించుచున్నది. చైతన్యమే లేజోతిమిరరూపములగు దివ్యరూపముల గల్గించుచున్నాడు. చోట పృథ్విరూపములను, రసస్వరూపములను విలసిల్లుచున్నాడు. మఱియుఁచోట పాపములను, కలయెరుచున్నాడు. ఇతరత్ర రసరూపములను, సతీ స్వరూపములను, తమదరూపములను, పశ్యంతరూపములను, కాన్త - మహీస్వరూపములను, శీతలమగు జలస్వరూపములను, అకాశరూపములను, సూర్యరూపములను, ఉష్ణం - అకృతిని వహించియు, శిలారూపములను, నీలవారితల్లములదాల్చియు, అగ్నిరూపములను, భూమిరూపములను చైతన్యమే ప్రకాశించుచున్నది. ఈ చైతన్యము సర్వమయును, సర్వగామి, సర్వశక్తిమంతమునగుటవలన నిన్ని విధముల ప్రకాశించుచున్నది; అయ్యది అకాశముకంటెగూడ నిర్లిప్తము, సైరస్తుప్తలనుండి భిన్నము నీరు స్పందించి, తరంగాదిరూపముల ధరించునట్లు, యీ చైతన్యమెచ్చట ఏరూపమున వివర్తమునది, విశ్వరూపమున భూమియగునున్నదో, అయ్యది ఆతీరుగనే అనుభవగోచరమగుచున్నది.

హంసీ క్రాశ్చీ బక్తి కాశీ సారసీ తురగీ వృక్షీ
బక్తి బలాకా హరిణీ వాసరీ కిన్నరీ శునీ. 101

వటికా పిఞ్జలీ శాలీ మక్షికా భ్రమరీ శుకీ
ధీః శ్రీర్ష్రీః ప్రీతీ రతిశ్చ శమ్పరీ శర్వరీ శక్తి. 102

ఏతాస్యన్యాను చాన్యాను పరిభ్రమతి యోనిషు
వివర్తమానసంసారే జలావరే తృణం యథా. 103

విభేత్యథ స్వసంకల్పాత్స్వకబ్దాదివ గర్బభీ
నానయా నదృగన్యాస్తీ ముగ్ధా బాలా చలాబలా. 104

ఏమా సా కథితా తుభ్యం జీవత క్షిర్రహమునే
ప్రాకృతాచారవివశా వరాకే వశుధర్మినీ. 105

కర్మాత్మేత్యభిధాం ప్రాప్తా శోచ్యాన్య పరమాత్మనః
అనన్తం దుఃఖభవములం స్వయం విభ్రమమాశ్రితా. 106

అనదేవానయా క్రాన్తం విశాళి సహజం మలమ్
తేజులేనేవ కల్పాన్తమనన్యయాన్యవస్థితమ్. 107

అనన్తవిభవభ్రష్టా దౌర్భాగ్యపరితాపినీ
శోచన్తీ ప్రాప్య జీవత్వం భర్తృహీనేవ నాయికా. 108

చైతన్యమే హంసీ, బక్తి, కాశీ, పృక్షీ, తురగీ, హరిణీ, బలాకా, వాసరీ, కిన్నరీ, శునీ, వటికా, పింగళా, శాలీ, భ్రమరీ, మక్షికా, శుకీ, ధీ, శ్రీ, స్రీ, ప్రీతి, రతి, మాయా, శర్వరీ, శక్తి, విభేత్య, వివర్తమించుచున్నది. మదిగుండమున పడ్డ గర్భవరకవలె, యీ చైతన్యమే వివర్తము నందుచున్నది. గర్భము కల్పాంతమున దాశీ భయబదనట్లు, తన సంకల్పములకు దాశీ భయపడుచున్నది. దీనినిబోల్చి, అబలయును, ముగ్ధయును, చంచలమును చాలికలేదు. (అనగా, ఇది చాలికకంటెగూడ ముగ్ధ, చంచల, అబలయని గ్రాహ్యము). మునీంద్రా! ఇంతమును వర్ణింపబడిన చైతన్యమే జీవత క్తి. శోచన్తీయమగు నీచవ్యవహారమునబడి, అవశ్యమై వశుధర్మమునబడి

నది. కర్మానుసారము దీనికిట్టి దురవస్థకలుగుచున్నది; దుఃఖసంకులములగు భౌతికబోందుచున్నది. ధాన్యము సత్వరమగు ఊకనుదాల్చినట్లు, ఇదిగూడ మలమును ధరించుచు చున్నది; ఇదియే అవిద్యా. రూపమున అల్పకాలము వెలయుచున్నది. ఈ చైతన్యమే జీవభౌతమునందలి, భర్తృహీనయగు నాయిక వలె, దురదృష్టసంతప్తమును, వైభవవంచితమునై శోకించుచున్నది.

జడగతైరవలోకయ శ క తాం

నిజపదస్మరణేన వి నేహ చిత్

వ్రజతి కష్టమధఃపతనా యయా

యదరఘటృపుటిఘనపీఠవత్.

109

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే జేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే శివపూజోపాఖ్యానే పూర్వార్ధే చేత్యోన్ముఖచిద్విచారో నామ త్రింశః సర్గః || 30 ||

జడరూపిణియగు అవిద్యయొక్క సామర్థ్యమెంతయో నీ వొకసారి పరికించిజూచుము. పూర్వజన్మకర్మఫలమగు చైతన్యముగూడ, యీ అవిద్యాచళమున నిజస్వరూపమును విస్మరించి, ఘటి యంత్రఘట - అకాశమవలె కేలము అధఃపతనార్థము అరుగుచున్నది. హా! ఎంత కష్టము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున శివపూజోపాఖ్యానమున చేత్యోన్ముఖచిద్విచారమను త్రింశ సర్గము || 30 ||

ఏ క త్రింశః సర్గః .

[జీవతాదివిషేషేన సా శుద్ధా చిత్రపద్యర్యతే

మనఃప్రాణేంద్రియద్వారా బహిరంతఃప్రథా యయా.

■ [ప్రకరణమున జీవితాదులు నిషేధింపబడి, మిగిలిన చిన్మాత్రశుద్ధచిద్వస్తువు ప్రదర్శింపఁ బడుచున్నది.]

ఈశ్వర ఉవాచ:—

చినోత్పత్తికమేవైవం సదుఃఖాస్మీతి భావనాత్

చిత్స్వప్నక్షీబతామోహపతితా సంభ్రమే యథా.

1

శ్రీ ఈశ్వరుడు:— స్వప్నమున 'నేను ఉన్నట్లుడను' అని మోహచళమున భ్రామించి, దుఃఖ మును అనుభవించుచుండు, యీ చైతన్యమే తన్ను దుఃఖయుక్తముగ భ్రామించుకొని, అజ్ఞానచళమున అలికమగు జీవజగద్భావమును బొందుచున్నది.

అమృతాపి మృతాస్మీతి విపర్యస్తమతిర్వధూః

యథా రోదిత్యనప్తైవ సప్తాస్మీతి తథైవ చిత్.

ఓకాశో యువతి, పురణింపఱున్నను దుఃఖనశమున పురణింపిరిని భావించుకొని వ్యావలంపడు నట్లు, — చైతన్యముగూడ, విషయముగాకున్నను విషయమైనట్లు భావించుకొని, దుఃఖించుచున్నది.

అకారణం విపర్యస్తా మతిర్భాస్తమపి సిరమ్

యథా జగత్పత్యతీదం తథావాస్తా భ్రమాచ్చితి. ||

భ్రాంతబుద్ధికి తిరుగుచున్న జగదున్న సారగూడ తిరుగవట్లుగపడునట్లు, అసంప్రత్యయనశమున చైతన్య మీ జగత్తును స్థిరముగ గాంచుచున్నది.

చిత్తం హి కారణం త్వస్యాః సంసారానుభవే చితేః

న చ తత్కారణం కీచిచ్చిత్వాన్యత్వాత్వసంభవాత్. 4

చిత్తమే చైతన్యముయొక్క సంసారానుభవమునకుఁ గారణము; ఇది యొప్పుడును మిథ్యయవ జాలదు, ఏలయున, చిత్వ్యునికి క్షమగు వస్తువేలేదు.

ఏవం హి కారణభావాచ్చేత్యస్యాసంభవాదితి

నాసా చిత్తం తతశ్చేత్యం యత్తతశ్చేత్యతే యయా. 5

ఇట్లు కారణమేలేకుండుటవలన, దృశ్యముగ యీ జగత్తుకూడ లేనదగుచున్నది. చిత్తము, చిత్తపరికల్పన, తత్ఫలముగ జగత్తుగూడ అసత్యమేయగుచున్నది.

న దృశ్యదర్శనద్రవ్యరూపం తైలమివోపలే

న కర్తృకర్మకరణం దృశీద్రావివ కృష్ణతా. 6

పాపాణమున తైలముండనట్లు, యీ చైతన్యముగూడ, దృశ్యదర్శనములేవు, చంద్రుని యందు కృష్ణవర్ణములేనట్లు, యీ చైతన్యమున కర్త, కర్మ, కరణములు లేవు.

న మాతృమేయమానాని నభిసేవ నవాఙ్మురః

న చిచ్చేతనచేత్యాది నందనే ఖదిరో యథా. 7

అకాశమున నవాంకురములు లేవనట్లు, యీ చైతన్యమున ప్రమాతా, ప్రమేయ, ప్రమాణములులేవు. నందన - కాననమున ఖదిరవృక్షములేనట్లు, యీ చైతన్యమున చిత్తవృత్తి, చేతన, చేత్యము (జగత్తు) మున్నగునవి లేవు.

నాహన్యత్వన్యతత్త్వాది పర్యతత్వమివామృతే

సదేహత్యాన్యదేహత్వే క్షణత్వమివ కజ్జలే. 8

అకాశమున పర్యతత్వము లేనట్లు, ఈ చైతన్యమున అహంత్వ, త్వంత్వ, తత్త్వాది భేదములు (నీవు, నేను, ■■■ మున్నగు భేదములు లేవు. కాటుకయందు కేంభత్వము అనగా కెల్లదనము లేనట్లు, చైతన్యమున స్వభుదేహములు లేవు.

నానానానా న చాప్యన్తరణావివ నుమేరవః

నచ శబ్దార్థ శబ్దశ్రీర్మహానామరలతా యథా. 9

పరమాణువున నుమేరు పర్యత ముండుట అసంభవమైనట్లు, ఈ చైతన్యమునగూడ 'నానాత్వ' అకాశాత్వ'ము లుండుటగూడ అసంభవము. ఊనరప్రదేశమున, లతయుండనట్లు ఇటు నామ రూపముఁ జూచియు లేదు.

నేతినేతి న చైవార్యమణలే రజనీ యథా

న వస్తుతావస్తుతే చ తుమాశే తు యథోష్ణతా.

10

శూన్యమండలమున రాత్రిలేపట్లు, ఈ చైతన్యమున దృశ్యవస్తువిషేధముకూడలేదు, తుమాశే (తాగమంచు)న నేడియండవట్లు, దీనియందు వస్తుత్వ, అవస్తుత్వము లేమియును లేవు.

■ శూన్యతాశూన్యతే వా శిలాకోశ ఇవ ద్రుమః

శూన్యతాశూన్యతా నామ మహతీ ఖ ఇవాఖిలా.

11

■ లోకార్థమున పుత్రము జన్మింపవట్లు, ■ చైతన్యమున శూన్యతా, శూన్యతాభావములు కూడలేవు. అకాశముయొక్క వికారత, శూన్యాశూన్యములకు పర్యవసంపక, స్వచ్ఛభావముననే పర్యవసించుచున్నది.

కేవలం కేవలీభావస్వచ్ఛతైవావశిష్టతే

న చిత్రాత్కన్యచిద్దోషాజ్ఞాతయైతదవాప్యతే.

12

అట్లే చైతన్యముయొక్క శూన్యత్వవిశేషముకూడ నిర్మలభావముననే పర్యవసించుచున్నది.

■ సంసారరూపకమగు అర్థము ఒకానొక చిత్రముయొక్క దోషమున సంభవించుచుండుట లేదు.

తత్సర్వభావనామూత్రేణానర్థః ప్రకృతః సితః

తజ్జేష్యభావనామూత్రేణానర్థ ఉపశామ్యతి.

13

వాని, ఆ చిత్ర (= హిరణ్యగర్భ) స్పష్టయగు వేషాంబ్రియాదుల అహంభావకల్పన వలననే, ఈ అనర్థము దాపురిల్లినది. ■ భావము నశించిన, ■ అనర్థముకూడ తొలగిపోవును. ఇంకేమియును మిగులదు.

తజ్జేష్యభావనామూత్రాదృతేన్యతోపయుజ్యతే

న తృణం న చ త్రైలోక్యమితి స్వాయత్తతాత్ర యా.

14

తత్త్వజ్ఞుడగుకూడ ఈ భావము తొలగింపకున్న ఇందు చిత్కునడిపోవును ముల్లోకముల ౧౧ తృణమువలె నిస్సారము అని గ్రహించిన, తేలికగ దూరమైపోగలను.

స్వాయత్తత్ర ఏవ చైషోఽర్థో దుఃసాధ్యో భావనాసితః

యద్యన్న సాధ్యతే పుంసా తత్కథం కేవల లభ్యతే.

15

ఈ భావనా = త్యాగము దానియంతట అదేయగునని తలపోయరాదు. ఈ భావనను త్యజించుటకు పురుషకారము అత్యంతప్రయోజనము; ఇయ్యదిలేకున్న దీని నెవ్వరను సాధింపజాలరు.

నిర్వికల్పాద్విత్తియా చిద్యాసౌ నకలగా నతీ

పరమైకా పరా సాచ్చా దీపికా తేజసామపి.

16

అహంభావము త్యజించి సంసారానర్థమును దూరమొనర్చుకొనిన, సర్వవ్యాపియగు ఆ చైతన్యము 'నిర్వికల్పము' 'అద్యయము' ■ గ్రహింపవచ్చును. అదియే, తేజోపదార్థముల నన్నిటిని కూడ ప్రకాశింపజేయు నిర్మలవస్తువు.

సైమావభాసనకరీ సర్వగా నిత్యనిర్మలా

నిత్యోదితా నిర్మలస్కా నిర్వికారా నిరజ్ఞానా.

17

నిర్వనిర్మలమగు యీ చైతన్యమే వస్తువులసన్నిహితి ప్రకాశింపజేయుచున్నది. ఇది నిర్వ్యాధితమ, నిర్మలస్కమ, నిర్వికారమ, నిరంజనము.

ఘటే పటే వటే కుడ్యే శకటే వానరే ఖరే
అనురే సాగారే భూతే నరే నాగే చ సంస్థితా. 18

ఈ చైతన్యమే ఘటపటముల, గర్జముల, కుడ్యముల, శకటముల, వానరుల, నాగుల, ఖరవారముల, సాగరముల వెలయుచున్నది.

సాక్షివత్త్వతి సతీ స్పందతే నచ కుత్సచితే
దీపః ప్రకాశనాయేవ కణోతి న పునః క్రియామ్. 19

ఈచైతన్యమే సర్వత్ర సాక్షివలె వెలయుచున్నది, స్పందింపకున్నది. దీపమునకు ప్రకాశింపజేయుటకన్న దేహిండు కార్యములేనట్లు, ఈ చైతన్యమునకు ప్రకాశింపజేయుటకంటె దేహిండు క్రియలేదు.

మలినాప్యమునైహ సా వికల్పాధ్యా వికల్పినీ
జడేవాప్యజడాభాసా న సర్వా సర్వగైవ చ. 20

చైతన్యముయొక్క వాస్తవస్వరూప మిట్టిదైనను, దేహభావములవలన మలినమై, వికల్ప మయమగుచున్నది. అజడమయ్య జడమగుచున్నది. పర్వతమినుడుయ్య, సంకచితమగుచున్నది.

నిర్వికల్పా పరా సూక్ష్మా చిచ్ఛిన్నోతి స్వసంవిదమ్
వాతావాతాజ్గమర్మాది యథా యన్త్రాదివేప్తవే. 21

ఈ చైతన్యమే నిర్వికల్పమగు సూక్ష్మవస్థయందుండియు, ప్రాణమయమగు లింగశరీరమున ప్రతిబింబితమై, మాత్మ్యమగు తంతువులు యంత్రమునబడి పెద్దబట్టిలుగ మారునట్లు, వాస్తవపాదాది అవయవములగు మారుచున్నది.

రూపాలోకమనస్కారావలితా చిదబోధతః
బోధతశ్చైవ భవతి నిద్రాం సదసతీ యతః. 22

సా పరైవ చిదత్యచ్ఛా చిన్తామాయాతి చేతనాత్
సాధురేవ యథా సాధుర్భావితే దుర్జనైవణాః. 23

స్వస్థమున పురుషుని వాసవామయచిత్తము బయట విషయరూపముగను, అంతరమున బోధరూపమునను వెలయునట్లు ఈ చైతన్యమే జాగ్రద్దశయందుగూడ విషయాత్మకమిని, అంతరమున మనోరూపమునను వెలయుచు, జ్ఞానాజ్ఞానాత్మకమగుచున్నది. దుర్జనసాంగత్యమున సాధు పురుషుడు అసాధువగునట్లు, అనినిర్మలమగు ఈ చైతన్యమే దేహాద్యాకారముల చేతతమై తదనుకూలమగు చింతను బొందుచున్నది.

మలేన స్వర్ణమాయాతి తామ్రతాం మలమార్జనాత్
పునః కనకతామేతి యథా చిత్పరమా తథా. 24

సువర్ణ తామ్ర మాలిన్య - సంయోగమున తామ్రభావమును చాల్చునట్లును, మరల మాలిన్యమును శుభ్రీకరించిన సువర్ణమగునట్లును, ఈ చైతన్యముగూడ సంయోగవియోగములవలన శుద్ధము, అశుద్ధము నగుచున్నది.

స్వారోపశాన్త్యా స్వాదరో యతైతి ప్రతిమాస్థితిమ్
తథా స్వర్గమివాగమ్య బోధాత్స్వం యాతి తత్పదమ్.

25

అర్థమును కుభిరసించిన అయ్యది పృతినింబమును పృతిభరింపజేసికొను స్వచ్ఛభావమును దాల్చినట్లు, అజ్ఞాపమున జీవజడభావమును దాల్చిన ఈ చైతన్యముగూడ తత్త్వబోధవలన మఱి సవ్యోయమగు తత్త్వభావము నందుచున్నది.

అభావవేదనాదస్యాః సంసారః సంప్రపరతే
స్వభావవేదనాదేవ త్వసదేవోపశాన్యతి.

26

చైతన్యముయొక్క అజ్ఞాపమువలననే సంసార ముదయించుచున్నది, ఈ చైతన్యము యొక్క స్వరూపమును గ్రహించిన్య సంసారము తుచ్ఛమై లయించుచున్నది.

యదా చిత్త్వాచ్చినోత్య నరన్యతామసతీం తదా
అహనామివ సంప్రాప్య నత్యతీవాప్యనాశిని.

27

ఈ చైతన్యము అసద్భావమును గ్రహించినప్పుడు, నిత్యస్వభావయుతమయ్యా వినాశ గ్రస్తువలె దోచును.

ఈమత్స్పందాదధోయాతి భృగుప్రాంతాత్తరోః ఫలమ్
యథా తత్తైవ సంవిత్తేరధఃపాతో మహానిన.

28

తొడిమ తొలగిన మూత్రముననే - ఇంతటి అల్పస్పందనముననే, పర్వతతీటమునుండి కృత్ ఫలము అధఃపతనమును బొందునట్లు, మాత్మ్యమగు చిత్స్పదాన్థమునుండియే ఈ వికాశజీవభావమని గ్రహింపుము.

రూపాదీనాంతు సత్తైషా చిర ఏవామలైవ చిత్
ద్విత్యైకత్వే త్వబోధోజ్ఞే బోధేన విలయం గతే.

29

అందువలన రూపాదులు రూపరసాదుల సత్తగూడ ఈ అద్వితీయచైతన్యమే యగు చున్నది. అధ్యస్తములగు భేదాభేదములగూడ అజ్ఞానసంభూతములు. జ్ఞానలయన నియ్యవి లయ మును బొందగలవు.

సత్రామాత్రేణ చిత్తస్య బోధశ్చిత్తేద్రియాదిషు
అలోకసత్రామాత్రేణ వ్యవహారః క్రియాస్యివ.

30

ఏత్రైంద్రియాది కరణముల అనుభూతమగు సాక్షి - చైతన్యముయొక్క బోధగూడ, ఈ చైతన్యసత్తవలననే సంభవించుచున్నది; దీనియొక్క కార్యవ్యవహారముగూడ, ఈ చైతన్యము యొక్క ప్రకాశమువలననే కలుగుచున్నది.

వాతాత్కనీనికాస్పృశ్యస్తద్దీప్తిర్నీరుచ్యతే
తద్బాహ్యవతి తద్రూపయాపబోధస్తు చిత్సరా.

31

చైతన్యముయొక్క శక్తివలననే వ్యావవాయువు శీతగోళకములను చరింపజేయు చున్నది. చలనమువలన నెయ్యది ప్రకాశింపజేయుబడుచున్నదో, అయ్యదియే చక్షువనంబడు

చున్నది. ఈ ఇంద్రియ ద్వారమున అంతఃకరణవృత్తి బహిష్కరణమై, ఘటపటాదుల ఆకృతినిదాల్చి, వాటి సత్తను గ్రహింపజేయుచున్నది. ఇదికూడ, ■ చైతన్యమే.

త్వజ్ఞానైవ జహా తుచ్ఛా తస్యజ్ఞః స్ఫుర్ష ఉచ్యతే
మనసం స్ఫుర్షసంవిత్తిస్తత్సంవిత్తస్థు చిత్పరా.

32

త్వక్ (స్పర్శేంద్రియము), వాయువు - ఈ రెండునుగూడ తుచ్ఛములు అనగా జడములు;

■ రెండిటి సంయోగమువలనగలుగు స్ఫుర్ష ఈ చైతన్యశక్తివలననే సంభవించుచున్నది.

గన్ధతన్మాత్రపవనసంబన్ధో గన్ధసంవిదః

అసాం తు మనసా హీనం వేదనం పరమైవ చిత్.

33

గంధతన్మాత్ర, తన్మాహివాచకముగ ప్రాణవాయువుల సంబంధము గంధజ్ఞాన మనంబడు చున్నది. ఈ గంధజ్ఞానముకూడ చిత్తవృత్తికి సంబంధించినదగుటవలన గంధసంవిత్తసంబడుచున్నది ఇయ్యది అంతఃకరణమున పరిచ్ఛిన్నప్రదేశమునుండి జేబోనవల్లబడిన, పరమ - చైతన్యముగాక వేరొందుకాదు.

శబ్దతన్మాత్రశ్రవణవాతసజ్ఞాన్తనోవినా

సుషుప్తసదృశీ సంవిత్పరమా చిదుదాహృతా.

34

ఇట్లే శబ్దతన్మాత్రతో శ్రవణేంద్రియ - వాయువు కూడిన నయ్యది శబ్దసంవిత్తి అనంబడు చున్నది. అంతఃకరణ - వృత్తిరహితమున, నిర్వికల్పమున, సుషుప్తిసదృశమునగు ■ చైతన్యమే పరమచైతన్యమనంబడుచున్నది.

క్రియోన్ముఖత్వం సంకల్పాత్సంకల్పో మననక్రమః

మనసం చిత్తకాలుష్యమార్త్యా చిన్నిర్మలా భవేత్.

35

కర్మేంద్రియముల ప్రవృత్తిరలనకలుగు సంకల్పమే చిత్తకాలుష్యముగ మననము (చింత) అనంబడుచున్నది. ఈ మనోవృత్తులకు సాక్షియగు చైతన్యమే, నిర్మలముగ ఆత్మచైతన్యమని గ్రహింపుము.

చిత్తకాళాత్మికా నిత్యా స్వాత్మనేయవ్రత సంస్థితా

ఇదమన్తర్జగద్ధతే సన్నివేశం యథా శిలా.

36

ప్రకాశాత్మికమగు ఈ చైతన్యమే తనయందు తాను తెలియుచు, స్ఫటికమణికలె, తన యందీ జగత్తులను ధరించుచున్నది.

అద్వితీయా దధానేదం వికారాదివిపర్జితమ్

నాస్తమేతి న చోదేతి స్పృహతే నో న వర్ధతే.

37

అద్వితీయముగ ఈ చైతన్యము నిర్వికారభావమున ఈ జగద్రూపమును ధరించినది, దీనికి ఉదయాస్తమయములుగాని, చలనముగాని, వృద్ధిగాని లేవు.

సంకల్పాజ్జీవతామేత్వ నిఃసంకల్పాత్సనాత్మనా

చిజ్జడం నో జడం భావం భావయన్తి స్వసంస్థితా.

38

సంకల్పబలమును ఈ చైతన్యము జీవభావమును చాల్చినను, సంకల్పరహితమై తనయందు
తానే వెలయుచు, ఈ జడజగత్తునుగూడ వాస్తవమునకు చైతన్యమయమని గ్రహించి స్వస్వరూపమున
వెలయుచున్నది.

రథ స్వస్యాశ్చిత్తేర్వో జీవస్వాహంకృతీ రథః
అహంకృతే రథో బుద్ధిస్తతో బుద్ధేర్మనో రథః.
మనస్సు రథః ప్రాణః ప్రాణస్యాక్షగణో రథః
అక్షోఘస్య రథో దేహీ దేహస్య స్పృశ్చనో రథః. 40

జీవుడు చైతన్యముయొక్క రథము, జీవుని రథము అహంకారము, అహంకారముయొక్క
రథము బుద్ధి, బుద్ధియొక్క రథము మనస్సు, మనస్సుయొక్క రథము ప్రాణము, ప్రాణముయొక్క
రథము ఇంద్రియముల, ఇంద్రియములయొక్క రథము శరీరము, శరీరముయొక్క రథము కర్మేంద్రియ
నులు. ఈ రథములన్నిటియొక్క కార్యము స్పృశనము.

స్పృశనం కర్మ సంసారే జరామరణపఞ్చరమ్.
ఏవం ప్రవర్తతం చక్రమిదమాది విభూతిజమ్. 41

జరామృత్యువయమగు దేహపంజరముననున్న జీవ - విహంగముల ఈ చక్రము మూలకార
ణమగు పరమేశ్వరుని విభూతివలన సంభవించినది.

ప్రతిభాసత ఏవాత్మవ్యసత్త్వమ్ ఇచారతిః
మనాగపి న సత్యాత్మ మృగత్వష్టామ్బువత్త్వితమ్.

ఈ ప్రపంచమంతయు, అత్యయిండు తుచ్ఛమగు స్వప్నమువలె ప్రతిభాసించుచున్నది.
ఇందు ఒకింతయు సత్యములేదు; మరుమరీచికవలె, తుచ్ఛము.

రథ స్మిత్ర స్థుతః ప్రాణః కల్పనాయా మనీశ్వర
యత్ర ప్రాణమరుత్రత్ర మనసం పరితిష్ఠతి. 42

మనీశ్వరా | పండితులు ప్రాణరథమును కల్పకారథము అనిగూడ అందులు. ఏలయన,
ప్రాణమెటువైపున కలుగునో, మనస్సుగూడ అచ్చటకే యగును.

ఆలోకశ్రోతి స్థితో యత్ర రూపం తత్రైవ రాజతే
ప్రాణో బలీ సీతో యత్ర తదేవ పరివేపతి. 43

ప్రకాశమున్నచోటనే రూపముండును. బలవంతుడగు ప్రాణవాాయువున్నచోటనే, చలన
మున్నది.

యత్రయూతి వనం వాత్యా తదేవ పరిఘూర్ణతే
మనస్యాకాశసంలీనే న ప్రాణః పరివేపతి. 44

ఏ యరణ్యమున వాయువు ప్రవేశించుచున్నదో, అటనే కదలిక కలుగుచున్నది. మనస్సు
ఆకాశమున లీనమైన పుటి కదలికయొండదు.

తేజస్య పత్రామాయాతే న రూపమివ రాజతే
ప్రాణే ప్రతానే మరుతి మనో నర్మ మన్యాపి. 45

ప్రకాశములేవన్న రూపముండనట్లు, ప్రాణవాయువు ఉపకమించిన, మనస్సుమనది బొత్తిగ ఉండదు.

వాత్యాయాముపశాన్తాయాం రజో న పరికమ్మతే
యత్ర ప్రాణో మరుద్భూతి మనస్తత్రైవ తిష్ఠతి 47

గాలి అగిపోయిన దుశూరములేవదు. ప్రాణవాయువతిగిగిపోటకీ మనస్సుగూడ అరుగు చున్నది.

యత్ర యత్రానుసరతి రథస్తత్రైవ సారథిః
ప్రాణస్సప్రేరేతం చిత్తం యాతి దేశాన్తత్ర త్షణాత్. 48

రథ మెచ్చబెచ్చటికి అరుగునో, సారథిగూడ అచ్చటచ్చటికి పోవలసియగుచును, ప్రాణ వాయు వెటకటిగిన, చిత్తముగూడ త్షణములో అటకలుగును.

క్షేపణోన్ముక్తపాపాణ ఇవ తత్రాన్యథా క్షయ
యత్ర పుష్పం తత్ర గంధో యత్రాగ్నిస్తత్ర సోష్ణతా. 49

క్షేపిణీయంత్రమున విడువబడిన రాయివలె, మనస్సుగూడ ప్రాణమును అనుసరించుచున్నది. పుష్పమున్నచోట సుగంధమును, అగ్నియున్నచోట ఉష్ణత్యమును ఉండునట్లు, ప్రాణవాయువున్న చోట మనస్సు వెలయుచున్నది.

యత్ర ప్రాణో మరుద్భూతి యత్రేన్దుస్తత్ర తచ్ఛవిః
సంవిత్తిః పవనస్సద్దాన్వాడీసంస్పర్శనశ్చ సః. 50

చంద్రుడున్నచోట వెన్నెల ఉండునట్లు ప్రాణవాయువున్నచోట మనస్సు వెలయు చున్నది. ■ వాయుచలనమువలననే చాక్షుషుది జ్ఞానము కలుగుచున్నది; ఈ వాయువే శరీరమందంతటను అన్నరసమును బ్యాపింపజేయ, నాడులవన్నిటిని స్పర్శించుచున్నది.

సంవిత్తిస్సారతా చిత్తం మనస్తత్రాణకోటరే
సర్వత్ర విద్యతే సంవిద్యోమస్వచ్ఛా జడజడే. 51

చిత్తము, మనస్సులచే నిర్మింపబడినదియును, లింగశరీరాత్మకమును, ప్రాణ - కోటరమున ప్రతిబింబించి దివ్యనటీకృతమగునదియునును చైతన్యముయొక్క వ్యాపకత్వము ప్రాణవాయువుయొక్క కార్యముగాక అన్యమెట్టివలదు? ఆకాశమువలె స్వచ్ఛమగు ఈ చైతన్యము జడజడ పదార్థముల నన్నిటయు నిండియున్నది.

క్షుభ్యస్తేవ తు సా ప్రాణస్సద్దాదిత్యనుభూయతే
సత్రామూత్రస్వయాపేణ జడేషు సమవస్థితా. 52

ప్రాణవాయువుయొక్క స్పృంధనమున క్షుప్తముగ అభివ్యక్తమై సంచిలితమైపూడే ఇయ్యది అనుభవగోచరమగును. ■ చైతన్యము జడదేహముల ప్రాణవాయువు వలనఉద్బోధితమై, అధ్యస్తమైన చైతన్యములో అభిన్నతమ అవధళించుచున్నది. తీరిద్దఃకమందీ ప్రాణముండుటవలననే జడవుగు దేహమునానావిధయత్నముల వోసయ్యుచున్నది.

ప్రాణసంబోధితా వేత్తి వేదనాత్మరయా జడే
నానాస్పృశసముల్లాసైర్యః పూర్వం పరివల్గతి
ప్రాణేతీతే త్వమునసః స ఏవాశు స వేవతి.

53

ఇట్టిదగు శరీరము ప్రాణవాయుపులేకున్న మనసకూన్యము, నిర్బలమును నగుచున్నది.
మునీ! పరచ - చైతన్యము పుర్యష్టకముననే ప్రతిబింబించుచున్నది.

పుర్యష్టకే చిత్తురమా స్వే మునే ప్రతిబిమ్బతి
ఆదర్శ ఏవ ప్రతిమా దృశ్యతే నోఽలూదిషు.

54

మనః పుర్యష్టకం విద్ధి సర్వకార్యైకకారణమ్
తదైవ భేదైః కథితమన్యైః స్వాశయకల్పితైః.

55

ఆద్యమననే ప్రతిబింబమగుపడుచున్నది; రాతియందగపడుటలేదే! ఋషీ! కార్యములన్ని
టికిని కారణమగు మనస్సునే నీవు పుర్యష్టకమని గ్రహింపుము. ఇతరులగు ఆచార్యులందఱు దీనినే
కన్యబోధార్థము విధిస్తూ నామముల వ్యవహరించిరి.

యస్మాదుదేతి కలనాకులదృశ్యజాలం
యత్తత్ర చ సితపదిత్యనుభూతముచ్చైః
యస్మాన్మనో విపరివర్తతి దేహదృప్త్యా
సర్వం తు తత్తురమవ స్త్వితీ విద్ధి విశ్వమ్.

56

ఇత్యాన్నే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే మనః ప్రతిపాదనం నామైకత్రింశః సర్గః || 31 ||

సంకల్పమయములగు ఈ దృశ్యజాలము లెద్దాననుండి ఉదయించుచున్నవో, ఎందు వెల
యును అను భూతములగుచున్నవో, దేనినుండి మనస్సే దేహకారమున భ్రమింపబడుచున్నవో, ■ పర
మవస్తువే ఈ విశ్వముగూడఁడుని గ్రహింపుము.

ఇది (శ్రీ)వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణ - పూర్వ
భాగమున మనఃప్రాణైక్య ప్రతిపాదనమను ముప్పుది
యొకటవ సర్గము || 31 ||

న్వైత్రింశః సర్గః.

[విచ్ఛేదయతి దేహాది యథా పుర్యష్టకం గతా

యథా దేహస్తరం యాతి తత్సర్వమిహ చక్ష్యతే.]

పరమచైతన్యము పుర్యష్టకమును బ్రవేశించువిధమును, అయ్యది దేహంతరముల వొందు
తీరును ఈ ప్రకరణమున విజ్ఞింపబడుచున్నది.]
ఈశ్వర ఉవాచ:—

మునే శృణు కథం కార్యకారిణీ స్సన్దశాలిని
చరన్తి చ తనుం పుంసాముపైతి పరమాధిభామ్.

1

ఈశ్వరుడు:—మునీ! ఈ పరమచైతన్యము జీవుల శరీరమును బ్రవేశించి కార్యముల నాచరింపజేయు విధిని, జేపముల బ్రవేశించి చలనయుక్తమై స్పృశ, భౌక్త, బ్రాహ్మణ్యము, క్షేత్రమును మున్నగు సంజ్ఞలను బడయు విధానమును జెప్పుచున్నాడను, వినుము.

ప్రాక్తనైస్థైర్విహన్త్యైవ స్వమనోమననేహితైః
కర్మవాప్తైర్విచిత్రైః పరిపీవరతాంగతైః. 2
మనస్తయా గతా శక్తిః సజ్జడేవాగతా చితేః
సా స్ఫురత్యనయా బ్రహ్మ్యాన్నచితా శక్తిభూతయా. 3

ఈ చైతన్యమునకొక శక్తియున్నది - అయ్యది ఆవరణశక్తి. అయ్యది తన క్రాత్రములగు జగత్కమును మరుగుపడజేసి, లేదనిపించుచు, పూర్వార్థిత్వములగు సంస్కారజనితములగు యత్నములను, వివిధములను, విధినిష్ఠేధరూపములనునగు, కాయక వాచికకర్మలవలన మనోభౌతమునుబొంది, చైతన్యమునుండి యుద్భవించినదయ్య జడమువలెనగుచున్నది. బ్రహ్మజ్ఞా! ఇట్లు కర్మవహరదశను బొందిన బ్రహ్మశక్తి జ్ఞానేంద్రియ, కర్మేంద్రియములవలన ద్రవ్య, భృశ్య, దోషములను భేదముల బొందుచున్నది.

అస్యాః ప్రసాదాదిహ సా చిత్కలజ్మవతీ మునే
జగద్వర్తనగరం కరోతి న కరోతి చ. 4

మునీ! పరమచైతన్యము ఈ మాయాశక్తియొక్క పరిపాదమువలననే కళంకితమై, జగదాస్ - గంధర్వ నగరమును సృష్టించుచున్నది. (పరమాగ్రభావమున) సృష్టించుచుండుటయులేను.

చిత్రాద్యసత్తయా దేహో మూక సిష్ఠితి కుద్యవత్
తత్సత్తయా హి స్ఫురతి నభః సప్రవేరితాశ్మవత్. 5

జడమును ఈ శరీరము చిత్రాదులు లేకున్న కాన్త, కుద్యములవలె చేష్టాహీనముగుచున్నది. అవియున్న, అకాశమున కెగురజేయుబడిన పాపాణాభండమువలె చలించు (స్ఫురించు) చున్నది.

యథా స్ఫురత్యతిజడమయోఽయస్మాన్తస్సందిధౌ
తథా స్ఫురతి జీవోఽయం సతి సర్వగతే పరే. 6

అత్యంతజడమగు లోహమున్న అయస్కాంతముచేకడ చలించుకట్టు, జీవుడుగూడ సర్వగామియును పరబ్రహ్మముయొక్క సాన్నిధ్యమువలననే చలించుచున్నాడు - క్రియల నాచరించుచున్నాడు.

సర్వస్థాయాత్మశక్త్యైవ జీవ ఏవ స్ఫురత్యలమ్
ముకురో బిమ్బమాదత్తే ద్రవ్యాత్మస్యస్థితాదపి. 7

సర్వస్థాపియును ఈ చిత్ - శక్తిబలముననే ఈ జీవులందఱును వికాసము నందుచున్నాడు; జీవులు చైతన్యముయొక్క పరిణింబమాకులు. (సంపథాత) దృగ్భ్యవ్యభాచలగు జీవులు అదృగ్భ్య (నిర్ధర్మక) స్వభావమును చైతన్యముయొక్క పరిణింబమని విలుపడవంచునా? — దృగ్భ్యముయొక్క పరిణింబమే పడవలనను నియమములేదు. అర్థమున గుణము, క్రియలు మున్నగువాటి పరిణింబముగూడ పడుచున్నది. ఇటుగూడ నేటి గృహింపవలయును.

ప్రవిస్మృతస్వభావత్వాజ్ఞోఽయం జడతాం గతః
మోహాద్విస్మృతస్వభావత్వాచ్ఛూద్రతామివ సద్విజః.

8

■ తీవ్రదు బ్రహ్మముయొక్క ప్రతిబింబమైనను విజస్వరూపమును విస్మరించినందువలన జడభావమును బొందినాడు. సతీ - బ్రాహ్మణుడు మోహవశమునను, తోకర్మల నాచరించుటవలనను శూద్రత్వమును బొందుచుండుటలేదా?

ప్రవిస్మృతస్వభావా హి చిచ్ఛిత్రత్వముపాగతా
మోహావహతచిత్రత్వాత్పునుహానివ దీనతామ్.

9

ఈ చైతన్యము స్వస్వరూపమును విస్మరించుటవలననే, చిత్రభావమును బొందినది. మహా త్ముఖుగూడ మోహవశమున వికలత్వమునుబొంది దీనభావమును బొందుచున్నాడు గదా.

జడనూఽవశయా దేహో వాతశక్తిసమానయా
సంచాల్యతే తదనయా వారీవ వీచిమాలయా.

10

తరంగములవలన నీరు సంచలించునట్లు, ఈ చైతన్యముగూడ పొగిజావాయువుతో నిధ్య ప్రమై శరీరమును సంచలించజేయుచున్నది.

కర్మాత్మనా వరాకేణ జీవేన మనసామునా
చాల్యస్తే దేహాయన్త్రాగ్రీ పాపాణా ఇవ వాయునా.

11

(నౌకయందున్న) పాపాణుండముల వాయువువలన చాలితములగునట్లు, దేహాయంత్రము లన్నియును జీవభావమునుబొంది మననము, క్రియాస్వభావముల బడసిన చైతన్యమువలననే చాలితములగుచున్నవి.

శరీరశకటానాం హి కర్షణే పరమాత్మనా
మనఃప్రాణోదయా బ్రహ్మనశ్చితౌ కర్మకృతౌ దృఢౌ.

12

బ్రహ్మజ్ఞా! పరమాత్మ శరీరశకటమును నడిపింపగోటి, మనస్సు, ప్రాణములను దృఢవాహనముల రెంటిని పుష్టించివాడు.

చిజ్జడం తూరరీకృత్య రూపం జీవత్వమేత్య చ
మనోరథముపారుహ్య వహత్రాప్రాణతురంగమమ్.

13

క్వచిజ్జాతపదార్థత్వం క్వచిన్నప్త పదార్థతామ్
క్వచిదృశ్యపదార్థత్వం క్వచిదేకపదార్థతామ్.

14

గతేవ భిన్నేవాస్త్యేవమత్యజస్తీ నిజం పదమ్
జలతేవ తరజగ్ధం సై వాసదసదోదితా.

15

■ చైతన్యము జడరూపమును గ్రహించి, జీవభావమునంది, ప్రాణమును గుఱ్ఱము కట్టబడిన మనస్సును రథముచేర్చి, తన స్వస్వరూపమును త్యజింపకున్నను, జాగ్రద్దశయందు, జన్మించుచున్న తదితర పదార్థములగును, పుష్పావస్థయందు (మేల్కొనిన) వృక్షముగ పరార్థములుగను, కనుఁబడుచున్నది; కాని, ఈ పదార్థములుగ మారుటలేదు. అందువలన, తరంగత్వము జలములనుండి వేలు గానట్లు, ■ చైతన్యముగూడ జగత్తునుండి భిన్నముకాదు.

ఉజీపవ్యాత్మనో రూపం పరం స్మరతి వృత్తిషు

అలోకముపజీవ్యేయం మాపత్రిర్దృశ్యగా యథా.

16

చిత్తపుటల ప్రతిఫలించిన అత్మచైతన్యము శాశ్వతముకొనియే జీవజగతులు స్ఫురించుచున్నవి, ఇవి కేవలము అత్మయొక్క ప్రకాశమువలననే ప్రకాశించుచున్నవి. నెలుతురులేకున్న రూపము ప్రకాశించదుకదా!

పరమాత్మని చిత్తత్వే స్థితే సతి నిరామయే

జీవో జీవతి సాలోకం దీపే సతి గృహం యథా.

17

జీవమున్న ఇద్దే ప్రకాశించునట్లు, నిరామయమగు పరమాత్మ - చైతన్యము ఉండుటవలన జీవుడు జీవించుచున్నాడు.

అథయో వ్యాధయశ్చైవ ప్రయాన్త్యస్య ప్రపీనతామ్

అపామివ తరజ్జత్వం వీచిత్యస్యేవ ఫేనతా

18

ఒక్కసీటినుండియే అలలు, అలలనుండి నురుగు ఉత్పన్నమగునట్లు, అధివ్యాధులు మున్నగు దుఃఖములు ఈ జీవునినుండియే పుట్టి, పెరుగుచున్నవి.

అధివ్యాధిభిరాకేర్ణ శరీరామ్యాజవట్పదః

జీవో వైవమ్యమాయాతి తరజ్జత్వే యథా పయః.

19

శరీర - కమల - చుట్టదమగు జీవుడు అధివ్యాధుల జీర్ణుడై, తరంగరూపప్రాప్తమున వాయుతాడితమునగు నీటివలె దుఃఖదైన్యముల చివురుచున్నాడు.

చిచ్ఛక్తిఃసర్వశక్తి త్యాన్నాహం చిదితి భావనాత్

అత్ర నైవైతి వైవశ్యం సూర్యో దీప్తేరివామ్బుదైః.

20

మాయకు తాను (సీటి నావిగమాల్ని) సృష్టించి ప్రకాశింపజేయు మేఘమండలమువలననే గప్పబడి తిరోధాన, మ్లాన, ఖండభావముల బొందునట్లు, చైతన్యముగూడ అన్నిటికిని ఆధారమయ్యి ఈ శరీరమున వైవశ్యమునందుచున్నది.

వైవశ్యాచ్చ్యవతీ మాధ్యాన్న విన్దత్యాత్మసంవిదమ్

ఘనజాడ్యపరాభూతః స్వాజ్ఞావదలనం యథా.

21

ఎక్కడును కల్లుద్రాచి మత్తుకొన్న మమజాడు తన ఆవయవము ఖండింపబడినను దానిని గ్రహింపజాలనట్లు, చైతన్యముగూడ వైవశ్యమునంది అత్మ - స్వరూపమును గ్రహింపజాలకున్నది.

ప్రాప్య చాప్యనుసంధానమస్యా మోహలో వినశ్యతి

ఘనమోహరతో జన్తుః స్వకార్యస్మరణం యథా.

22

మద - మత్తుకు వైపు తగ్గిన తానా సమయమున యొనర్చిన చెయిదముల గుర్తుకు చెచ్చుకొనగలిగినట్లు, చైతన్యముగూడ మోహము వివక్షమన స్వస్వరూపమును గ్రహింపగలదు.

యదాజ్ఞసంవిదాం వాతస్పంద్యశక్తిః ప్రమోవతః

న కరోత్యతనుసంధానం కుష్ఠే స్పృద్ధావణం యథా.

23

అసంవిత్స్వస్థో దేహే పద్మపత్రం హృది స్థితమ్
స స్ఫురత్సరరామ్యుష్టం దారుపాత్రం యథా బహిః.

24

కుష్ఠుకాగ్ని హస్తపాదములవలె కొంచెము కొంచెముగ సర్వశరీరవ్యాపియగు జీవచైతన్యము నిలుస్తచుక ప్రాణవాాయువుయొక్క కక్షిగూడ. హస్తపాదాది శరీరాంగములుగూడ చైతన్యమునందును. అప్పుడు, చైతన్యము హృదయకమలమున చలనహితమై, యజ్ఞమున నుపయోగింబబడని కాన్తపాత్ర వలె నుండును.

నిఃస్పృహస్తే పద్మపత్రేఽస్త్రః ప్రాణాః శాన్తిం ప్రయాన్త్యహి
తాలవృన్తే యథాఽస్పృహస్తే బహిః పవనశక్తయః.

25

హృదయః కమల - దశములు చలనరహితమన, విగత - కట్టము పీకనిచోగాలి కట్టువడునట్లు, అంతరముననున్న ప్రాణవాాయువులన్నియు వాగిపోవును.

ప్రాణే శాన్తేతరస్పృహ్యే జీవో నిష్కూర్ణమూకతామ్
యాతి శాన్తే నభోవాయూ స దృశ్యైశ్చైవ యథా రజః

26

గాలి అగిపోవ కట్టువడు దుమారమువలె, ప్రాణవాాయువు లోకదగిన, జీవుడు వామరూపా పాఠ్యహేతుడై కారణ - స్వరూపుడై వెలయును.

విరజం విగతాధారం మనో హి శివ్యతే మునే
తిష్ఠత్యాత్మపదం లభ్యా జలాదితరుబీజవత్.

27

మునీ | అప్పుడు అతని మనస్సుగూడ రజోగుణహీనము, నిరాధారమునై, ప్రాణావాాయువు లో లీనమై కారణాత్మకనందును. మజల, వృక్ష - బీజమువలె దేహరూపమున ప్రకాశించుచుండును.

ఇతి వైకల్యమాయాత్మైః కారణౌఽఘైః సమస్తతః
పుర్యష్టకే శమం యాతే దేహాః పతతి నిశ్చలః.

28

ఇట్లు వైకల్యమునందిన మూలకారణముతో పుర్యష్టకము ప్రకాశమైన, దేహము నిశ్చలమై పడిపోవును.

చిచ్ఛేత్సచేతనాన్మోహాత్స్వస్థమాయాన్తి వాసనాః
తదీరితా స్ఫురత్సరస్వద్యస్ఫురతి స్వయమ్.

29

స్వస్వరూపాక్షానమును మోహమువలన చైతన్యముచేత్యాకారమును బొందుచున్నది; దాని యందే వాసనాసమాహములన్నియుగూడ స్పందించుచున్నవి.

హృత్పద్మపత్రస్ఫురణాత్స్ఫుటం పుర్యష్టకం భవేత్
హృత్పద్మయస్త్రే వహనాద్రుద్ధే పుర్యష్టకం త్థయి.

30

ఈ వాసనలవలన పరిచాలితమై చైతన్యము స్వస్వరూపమును విస్మరించి, అలీకములగు కల్పనల నొనర్చుకొనుచుండును. క్రమముగ హృదయ - కమల - దశములు వికసింప, పుర్యష్టకము గూడ పరిస్ఫుటమగును. హృదయ - కమల - యంత్రమును నిశ్చలమునలైన పుర్యష్టకము గూడ విస్ఫుటమైపోవును.

దేహే పుర్యష్టకం యావదస్తి తావత్పు జీవతి

శాస్తే పుర్యష్టకే దేహేనా మృత ఇత్యుచ్యతే ద్విజః. 31

ద్విజా ! శరీరమధ్యమున పుర్యష్టక మున్నంతవఱకు ఆయ్యది జీవజ్ఞతనందియించును. పుర్యష్టకము క్షీణించిన, శరీరము మృతమైనదిగ నెన్నబడును.

విరుద్ధమలసంబోధాచ్ఛేదభేదదశావశాత్

న ప్రస్ఫురతి హృత్పద్మయస్త్రమభ్యస్తరే యదా.

తదా పుర్యష్టకం శాన్తిముపైతి గగనే శనైః

సంరోధితే వాతయన్త్రే యథా పవనసంతతిః. 32

కఫవారశీతములును, రాగద్వేషములునును మలహామొక్క ప్రకోపమువలన, అత్తు శస్త్రాదులవలనను, విపరీతము భేదింపబడి భంగమన, హృత్ - పద్మ - యంత్రము ముగిరింపదు; అప్పుడు పుర్యష్టకము వాయు - యంత్రమున నిరోధింపబడిన గాలినలె, నెమ్మదిగా ఆకాశమున గలసిపోవును.

స్వసంవిత్తేనశాజ్ఞేనో వైవశ్యముపగచ్ఛతి

పద్మయన్త్రం శరీరస్థం ప్రవాహం యాతి నిత్యదా. 34

తన సంకల్పలవననే జీవుడు మరణాది దుఃఖసమాహము ననుభవించుచున్నాడు. మఱియు, శరీరమునందలి పద్మ - యంత్రముగూడ ఎడతెగక చలించుచున్నది,

వాసనా విమలా యేషాం హృదయాన్నావసర్పతి

స్థిరైకరూపజీవాస్తే జీవన్ముక్తాశ్చిరాయుషః. 35

ఎవ్వరి హృదయమున సర్పదా పవిత్రమగు వాసన యుండునో, అట్టి జీవులు కాశ్యపులును, ఏకరూపులును, చిరజీవులును, జీవన్ముక్తులునై నెలయుదురు.

సంరుద్ధే పద్మయన్త్రే హి ప్రాణే శాన్తిముపాగతే

దేహః పతత్యధైర్యోఽయం కాష్ఠలోప్తసమః క్షీణౌ. 36

హృత్పద్మయంత్రము నిరుద్ధమన, ప్రాణనాయువు కాంతింప, ఈ శరీరము ధృతి క్షిణివీడి, కాష్ఠలోప్తమమై భూమిమీద గూలును.

యతైవ వ్యోమ మరుతి లీనం పుర్యష్టం భవేత్

తతైవ తత్రైవ తదా లయమేతి మనోమునే. 37

మునీ! ఈ పుర్యష్టకము ఆకాశ - వాయువుతో లీనమైప్పుడే, నుపస్థుగూడ ఆకాశమున లీనమగును.

సుచిరాభ్యస్తభావం తు వాసనాఖచితం మనః

యత్ర యత్ర భ్రమత్స్వర్గనరకాది ప్రపశ్యతి. 38

అనాదికాలమునుండి అభ్యస్తములగు వాసనల నూర్చుకొని మనస్సెచ్చుటెచ్చుట పరిభ్రమించుచుండునో, అచ్చుటెచ్చుట స్వర్గనరకముల గాంచుచుండును.

శరీరం శవతామేతి మనోమారుతవర్జితమ్

గతే గృహజనే దూరం గృహం సంశూన్యతామివ. 39

నృసింహుడు మారమక పాదుపడు ఇంటవలె, మనము పోజివాయువులు తేలిపోయిన శరీరము శవరూపమునందును.

సర్వగా చిచ్ఛేదనతో జీవీభూయ మనఃస్థితా

పుర్యష్టకపపుర్యుత్వా సాఽఽతివాహికే దేహినీ.

40

సర్వగామియగు బ్రహ్మచైతన్యమే చేతనభావమును, అందుండి చేతనభావమును, దానినుండి జీవభావమును, దానినుండి మనోభావమును, అందుండి పుర్యష్టక రూపమునుదాల్చి మాతృశరీరమును, దాల్చుచున్నది.

తన్మాత్రపఞ్చకం చిత్తం క్రోడీకృత్య వ్యవస్థితా

స్వస్మభ్రమవదాకారం భావాత్స్థూలం ప్రపశ్యతి.

41

మాతృభూతిమల సమిష్టియగు ఈ ఆతివాహిక (మాతృ) శరీరము చిత్తమును తనయొడిలో నైమగ్నం భావనాబలమున స్వస్మభ్రమవలె క్షాలశరీరమును గాంచుచున్నది.

దృఢభావనయా పశ్చాత్తత్త్రైవ రసశాలినీ

ఆతివాహిక దేహత్వం విస్మరత్యఖిలం క్షణాత్.

ఈ భావన దృఢమవ, దీనినే సత్యమనిదలచి, దీనియందు ఆసక్తివిగ్నాని తన ఆతివాహిక భావమును మఱచును.

అసత్వేన శరీరేఽస్మిన్కృతకృత్రిమభావనా

నయత్యసత్యం సత్యత్వం సత్యం చాసత్యతామపి.

43

ఇట్లు కృత్రిమమగు భావనలన అసత్య - శరీరమున సత్యబుద్ధినిగొని, అసత్యమును సత్యముగను, సత్యము నసత్యముగను యెవరొప్పుచున్నది.

సర్వగా హి చిదం శేన జీవీభూయాభవన్మనః

మనః పుర్యష్టకరథమాక్రామతి తతో జగత్.

44

సర్వగామియగు ఈ చైతన్యముయొక్క ఒక అంశమౌత్రము (ఆనగా చైతన్యము తనయందు అంశమును గల్పించుకొని,) మనస్సుగమారి, పుర్యష్టక-రథము వాహిణిని జగత్తు శాక్రమించుచున్నది.

పుర్యష్టకం వాతమయం దేహముత్థాపయత్యలవమ్

మౌత్సన్నివేతాల ఇవ జీవతీత్యుచ్యతే తదా.

ఈ చైతన్యము మాతృభూతాత్మకమును, పోజివయమునునగు పుర్యష్టకరూప - శరీరమును లేవదీయ, జనులు దానిని జీవించియున్నదానిగ నేర్పొనుచున్నారు. ఈ జీవించియుండుట, శవనుధ్యమున చేతాకుడు ప్రవేశింప అది కదలిన, జీవించియున్నదని తలచుటతో బోలుచున్నది.

క్షీణే పుర్యష్టకే చిత్తం యదా వ్యోమని లీయతే

తదా స్ఫురతి దేహాఽయం మృత ఇత్యుచ్యతేఽపి చ.

46

పుర్యష్టకము నశించి, చిత్త మాకాశమున లీనమవ శరీరము కాన్తపాపానుభవలె అచేతన మగును. ఈ స్థితినే శరీరము మృత మనబడును.

స్వభావవశతో జీవో విస్మృత్యా శక్తిమృచ్ఛతి

వైవశ్యాత్కాలవశతః పర్ణం జర్జరతామివ.

47

కొత్తదగు చివురుటాటు కాలక్రమమున ఎండిపోవునట్లు, జీవభావమునం గిన ఈ చైతన్యము అజ్ఞానమున తన అజరామర బ్రహ్మస్వరూపమును మఱచి, కాలక్రమమున వైవశ్యమునంది శక్తి రహితుడగును.

జీవశక్త్యా పరామృప్తే నిరుద్ధే పద్మయన్త్రితే

ప్రాణే సంరోధమాయాతే మ్రియతే మానవో మునే.

48

మనః! పిదప పృథ్విపద్మయంత్రము జీవ - స్ఫురించి గోల్పోయి నిశ్చలమవ, ప్రాణవా యువు నిరుద్ధమగును. అప్పుడే, మనుష్యుని మృతుడందును.

యథా జాతాని జాతాని చాన్యాన్యన్యాని కాలతః

మృతౌత్పర్యాని శీర్షంతే శరీరాణి తథా స్థూణామ్.

49

వృక్షపత్రములు యథాసమయమున పుట్టి, ఎండి రాలిపోవునట్లు మనుష్యుల శరీరములుగూడ యని నిరూపించుచున్నది.

జాయంతే చ మ్రియంతే చ శరీరాణి శరీరాణామ్

పాదసానాం చ పర్ణాని కా తత్ర పరిదేవనా.

50

వృక్షపత్రములవలె మనుష్యశరీరములుగూడ, పుట్టి నట్టుచున్నవి, జననమరణములు ఏటికి న్యాభావికములు. అగుచో దుఃఖింపనేల ?

చిదమ్బుధౌ స్ఫురన్త్యతా దేహాబుష్పదపఙ్క్తయః

ఇతశ్చాన్యా ఇతశ్చాన్యా ఏతాస్యాస్థా న ధీమతః.

51

చిత్స్వరూపుడగున, ఏ యే తైపుల, ఎన్ని, శరీరములను బుచ్చుద - పంక్తులు లేచుచున్నవో చెప్పజాలము. బుద్ధిబంతులకు ఏటియందు కాశ్వత - బుద్ధిలేదు.

సర్వగామి చిదేతస్మిన్ శ్చేతసి ప్రతిబిమ్బతి

పదారమస్తరాదతే నాన్యో హి ముకురాదృతే

52

ప్రకృష్టచైతన్యము సర్వగామియయ్యు, యీ చిత్త - దర్పణమున ప్రతిబింబించుచున్నది. అద్దముగాక మఱియొక అద్దవుల తనయందు ప్రతిబింబింపజేసికొనగలదు ?

చిదమలనభసి ప్రయత్నరూపాః

పరివితతే తదతన్మయాః స్ఫురన్తి

కలకలముఖరాః స్ఫుటాభిరామా

వివిధశరీరవిమోహతాపనాయ.

53

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే శివపూజోపాఖ్యానే పూర్వార్ధే దేహపాతచిచారో

నామ ద్వాతీంశః సర్గః || 32 ||

పరిపూర్ణనిర్మలముగ యీ చిదాకాశమున, ప్రాక్షనకుభాకుభికర్మల పరిణతియగు ముఖ దుఃఖభయభోగములను కోలాహలభయములను చిజ్జడరూపములగు కల్పకాపుంజములు, అపాతరమణీయములును, వివిధరూపములునును జననమరణాదుల పరంపరతో అత్యను విముగ్ధమొనర్చి, తపింపజేయుటకే సుష్కరించుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ - తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణ -
పూర్వభాగమున దేహపాలచారమును ముప్పదిరెండవ

సర్గము || 32 ||

త్రయస్త్రీం శః సర్గః

[యథా శీవజగద్భద్రా మోహసంకల్పకల్పితాః

విచారేనైవ సంభావ్యాస్తథా తత్కైరిహోవ్యతే.

శీవ, జగద్భద్రములు మోహమువలన గల్గింపబడినవనియు, వాటిని విచారము, తత్కమువలన విమర్శింపవలయుననియు యీ పర్గమున చెప్పబడుచున్నది.

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ:—

చన్ద్రార్థశేఖరధర చిత్తత్వస్య మహాత్మనః

అనస్తస్యేకరూపస్య ద్విత్వం కథముపాగతమ్.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— చంద్రార్థశేఖరధరా! గొప్పదియును, అసంతమును, ఏకరసమునును చిత్తత్వమున ద్వైతభావ మెట్లు అరుదెంచె ?

కథం చ తస్మహదేవ రూఢం పర్యాయసంకులమ్

భవేద్దుఃఖోపహారాయ ప్రజ్ఞయా వినివారితమ్.

2

మహాదేవా! ఈ ద్వైతభావమెట్లు అర్థమందు నిరూపమై అద్వానిని దుఃఖమునంద లేయుచున్నది ! మఱియు, ఎట్లు జ్ఞానమువలన యీ దుఃఖము వినివృత్తమగుచున్నది — వదింపును. ఈశ్వర ఉవాచ:—

సర్వత క్తి హి తద్రూప్య సదేకం విద్యతే యదా

తదా నిర్మూల ఏవాయం ద్విత్వైకత్వకలోదయః.

3

శ్రీ ఈశ్వరుడు:— సర్వతక్తియును, సర్వాత్మమును అగు ఈ బ్రహ్మమొక్కటియే వెలయునట్లును (పరమాత్మకస్థితియందు) ద్వైతాద్వైతవిభాగములేవియు లేవు.

సతి ద్విత్వే క్తిలైకం స్యాత్సత్వేకత్వే ద్విరూపతా

కలే ద్వే అపి చిద్రూపే చిద్రూపత్వాత్తదవ్యసత్.

4

ద్వైతభావము (ద్విత్వము) ఉన్న ఏకత్వమున్నది; ఏకత్వమున్న ద్వైతమున్నది. రెండునుగూడ చిత్తాత్మమగు బ్రహ్మముపట్ల అసత్యములు.

ఏకాభావాదభావోఽత్ర ఏకత్వద్విత్వయోర్ద్వయోః

ఏకం వినా న ద్వితీయం న ద్వితీయం వినైకతా.

5

ఏకత్వమే లేకున్న ద్వైతాద్వైతములు రెండును అసిద్ధము లగును. 'ఒకటి' లేకున్న 'రెండు' అను గణనయే యుండజాలదు. 'రెండు' అను భావముగూడ 'ఒకటి' భావమునుండియే కలుగుచున్నది. (వాస్తవమునకు బ్రహ్మతత్త్వము - అద్వైతమనిగాని లేక ద్వైతమనిగాని అభివర్ణింపబడజాలదు. ఈ ద్వైతాద్వైతభావములు వ్యావహారిక, పాశుపాధిక దృష్టాంతముననుసరించియే యగును; బ్రహ్మము ద్వైతాద్వైత వివర్జితమని భావము.)

కార్యకారణయో రేకసారత్వాదేకరూపతా

ఫలాస్తస్యాపి బీజాదేర్వికారాదిహ కల్పనా.

6

లోక - వ్యవహారికసిద్ధికై ఇట్లు ద్వివిధభేదమునర్పబడినను, పరమావ్యక్తపుత్రున, ఈ ద్వైతజగత్తు ఉండుట అసంభవముకాదు. బీజమొక్క యేయైనను అయ్యదియే వృక్ష, కాళా, పుత్ర, పునః, ఫల, పల్లవాది భావముల వ్యవహరింపబడుటలేదా?

చిత్త్యం చేత్యవికల్పేన స్వయం స్ఫురతి తస్మయమ్

వికారాది తదేవాస్తస్మాదసారత్వాన్న భిద్యతే.

7

ఇట్లు వ్యవహారికసత్తనంగీకరింప ఇవ్వనులేకున్నను కలుగు కీడమియునులేదు. చిత్త్యమే చేత్యాది రూపమున ముగిరించుచున్నది. దాని సాగమే అన్నిట నిండియున్నది.

వికారాది వికల్పోఽయం తత్ర ఉత్థాయ వస్తుమ్

యాతి సారకతాం నానాకార్యకారణతాదిభిః.

8

ఈ నామరూపాది వికారజాతమంతయు ఆ చిత్త్యపుత్రునుండియే లేచి, కార్యకారణాది భేదములతో వస్తురూపమున సార్థకతనందుచున్నది. (వ్యవహరింపబడుచున్నది.)

తరజ్ఞాః సలిలే యేఽపి తోయే శైలస్య తే సమాః

శశశృంగసముః సోఽపి యస్య సత్యః శశాబ్జురః.

9

పాశుపాధిక, వ్యావహారిక, ప్రాతిభాసికములగు పదార్థజాతమంతయు, బ్రహ్మసత్తలలననే అవరింపబడియున్నది. సముద్ర - తరంగములు, పర్వత - (మున ప్రాతిభాసికముగ కల్పింపబడిన) తరంగములు, అరీకమగు శశశృంగము (= మండటి కొమ్ము), శశాదుల (శశకు నదోశు) నుండి ఉద్భవించు వ్యావహారికములగు అంతురములు మున్నగు నవన్నియును, బ్రహ్మసత్తయందుకులలన, సత్యములుగనే పరిగ్రహింపబడవలెను.

వస్తుబోధోఽత్ర సంధతే తత్రాలం వాగ్వికల్పనైః

వ్యవచ్ఛేదాది దుశ్చేద్యం వచో వాచ్యాత్మికం ద్విజ

10

ద్విజా! అజ్ఞానము తొలగవలెననుట, వెయ్యియువ్వుల జూపినను, ప్రత్యక్షమగు ఈ జగత్ప్రాంతి తొలగదు. వస్తుసాక్షాత్కారమొక్కటియే దీనిని బోగొట్టజాలును.

బ్రహ్మణః సర్వశక్తిత్వం తత్త్వతో న విభిద్యతే

తరజ్ఞకణకల్లోంజరౌఘ ఇవ వారిణః.

11

జలకణములు, తరంగములు, బుష్పదములు మున్నగునవి నీటినుండి జేలుగానట్లు, సర్వకర్మముగూడ బ్రహ్మమునుండి జేలుగాదు. తత్త్వద్వైత్తికి బ్రహ్మము, కేవల కథేదమేగలదు.

పుష్పవల్లవప్రలాది లతాయా నేతరద్యథా

ద్విత్వైకత్వజగత్త్వాది త్వన్వాహ స్త్వం తథా చిత్తే.

12

పుష్ప, పుత్ర, పల్లవ, లతాయలు బ్రహ్మమునుండి జేలుగానట్లు, ద్విత్వ, ఏకత్వ, జగత్వ, అహం, త్వమాది భావములుగూడ చిదవస్తువునుండి జేలుగావు.

దేశకాలవికారాదిః కృతో భేదశ్చిత్తస్తు యః.

తద్భిదేదసత్త్వోక్తం న ప్రశ్నోఽత్ర తవోచితః.

13

చిదవస్తువున గల్గింపబడిన దేశకాలాది భేదములుగూడ చిదవస్తువునుండి జేలుగావు; ద్వైత మెట్లు అరుదెందినది; అను ప్రశ్నలన నీవు చిదవస్తువుకంటె అన్యమగు విషయమును గుఱివి. ఆశంకింపితివి. చిదవస్తువుగాక జేలొందు లేనందువలన, ఈ నీ ప్రశ్నయే అనుచితము.

దేశకాలక్రియాసత్రానియత్యాద్యాశ్చ క్తయః

చిదాత్మికా ఏవ చిత్తే సత్త్వత్సంపత్తితాః స్వతః.

14

ఈ దేశ, కాల, క్రియా, సత్త్వ, నియత్యాదికేవల అన్నియు చిదాత్మకము; దాని సత్త్వవలననే వాటియనికే.

చిత్తత్త్వం చిత్తచేత్యేహం చిద్రహ్మద్యభిధా స్మృతా

యథా వీచ్యాద్యభిధాం స్థితముమ్భుతరజ్గమమ్.

15

జల - తరంగముక్కటియే ఊర్మి, నీచి మున్నగు వేవేలుపేర్ల పేర్కొనబడునట్లు, ఈ చిత్త త్వమొక్కటియే బ్రహ్మ, చిత్తము, చేత్యము అహంకారము మున్నగు పేర్ల పేర్కొనబడుచున్నది.

అసంభవ త్రరజ్గస్య చిద్విలాసమహామ్బుధేః

తరగ్గితత్వమివ య త్రతావచ్చ్యత్యసజ్జితా.

16

చిద్విలాస - మహాసముద్రమున, (వికారరహితమగుటవలన) తరంగోదయమగుట సంభవముకాకున్నను, తరంగమువలె దోచునదెయ్యదియన్నదో, అద్వానిశే చేత్యమనుచున్నది.

తదేతత్పరమం బ్రహ్మ సత్యైక్యైరశివాదిభిః

శూన్యైకపరమాత్మాది నామభిః పరిగీయతే.

17

ఈ పరబ్రహ్మమే సత్య. ఈకర్మ, శివ, శూన్య, (= అవ్యాకృత) పరమాత్మాది విభిన్న నామముల (విభిన్నవాదులవలన) పేర్కొనబడుచున్నది.

ఏవం రూపపదాతీతం యద్రూపం పరమాత్మనః

యత్తు నామాహమమలం విషయో న గిరాం చ తత్.

18

'అహం' అని పేర్కొనబడునదియును, పరత్త్వమునును ఈ పరమాత్మ నామరూపముల కతీతమైన, వాక్కున కగోచరమగుచున్నది.

యదిదం దృశ్యతే తస్మాస్తలతాయా మహాచిత్తే

ఫలపల్లవపుష్పాది న భిన్నం తస్మయం యతః.

19

పరిదృశ్యమానమగు ఈ జగత్తు, = చిల్లతయొక్క ఫలపుష్పము అనదగును. ఇది ఆ చైతన్య మునుండి వేరుగాదు; ఇయ్యది చిన్మయము.

మహావిద్యోపనయనాచ్ఛిద్భవత్యభిధా సతి

సా జీవత్వేన బాహ్యత్వం తదా ద్వీవైవ పశ్యతి.

20

ఈ చైతన్యము అవిద్యనును ఉపశేతమును భరించి, జీవనామయము క్షోణనబడి, ద్వితీయ చంద్రదగ్గరమువలె, అశీతమగు ఈ బాహ్య - జగత్తును దర్శించుచున్నది.

స్వయమన్వైవమస్మీతి భావయిత్వా స్వభావతః

అన్యతామివ సంయాతి స్వవికల్పాత్మికాం స్వతః.

21

చైతన్యమే, తనయంతటతానే తన్ను జడముగను, బ్రహ్మభిన్నముగను భావించుకొని, వికల్పయములగు విభిన్నభావముల దాల్చుచున్నది.

అకలశ్మేన రూపేణ రూపం యత్సకలజ్జీవత్

సంసారసరితం ప్రాప్య చేతనేనైవ చేతతి.

22

ఈ చైతన్యము నిష్కలంకరూపమున వెలయుచుండియు, కల్పితమగు కలంకరూపమున సంసారపదియందు ముడిగి, జేపాధిక - చైతన్యముతో నిట చరించుచున్నది.

చిద్రూపః స్వయమేతేన హ్యేకతామేతి జీవతామ్

చిత్తత్వస్యావభాసేన జీవో జీవతి తన్మయః.

23

ఈ చైతన్యమే పురుషత్వముతో నైకత్వమునంది జీవరూపమును బొందుచున్నది. ఈ శత్రు చిత్స్వరూపముయొక్క ప్రకాశమువలననే చిన్మయమై జీవించుచున్నాడు.

ఆతివాహికదేహూపి జీవతాం సముపాగతః

భావనాపఞ్చకం భూత్వా ద్రవ్యమస్తీతి వేత్త్యలమ్

24

తద్ద్రవ్యం ప్రాణినా భుక్తమాశు గచ్ఛతి వీర్యతామ్

తతోఽహం ప్రాణవాఙ్మాతో వేత్తీత్యనుభవాత్మకమ్.

25

శూక్ష్మకేరీధారియగు ఈ శీవుడు 'నేను పంచభూతాత్మకమగు క్షూలజీవామును' అని భావించి, అట్టి ద్రవ్యమై, ప్రాణుల ఖాద్యములతోగలసి, వారి ఉదరమునకేరి, వీర్యముగ మారుచున్నాడు. పిదప, ఈ శీవుడు (క్షూల గర్భమునకేరి) 'నేను పుట్టితిని, కాక ప్రాణములున్నవి' తలచును.

అహన్తాదిక్రమేణాశు పఞ్చకానుభవభ్రమాత్

సావరం జంగమం సర్వం వేత్తి తత్తద్భవత్యలమ్.

26

బ్రహ్మమై ఇట్లు వైవశిష్టబడినతరుగ భావించుకొని, క్షూలజీవామును అనుభవించుచు, స్థావర - జంగమాది పదార్థముల గాంచుచున్నది. మఱియు, ఆయా వానశలవలన ఆయాపక్షువులగు మారుచున్నది.

కాకతాలీయయోగేన దృఢాభ్యాసక్తయేణ చ

వాసనా నరసంశ్లేషాత్సూక్ష్మమా కారము జ్యతి.

27

నూత్న - శరీరమందున్న చైతన్యము, స్థూల - శరీరవాసనలు ప్రబలము అగుటవలనను,
నూత్న - శరీరభావనయొక్క చార్జ్యము తగ్గుట వలనను కాకతాళియముగ అనగా అకాస్మాత్తుగ
నూత్నశరీరమును పరిత్యజించుచున్నది.

ద్విత్యస్వసందిదా ద్విత్యమేకస్యైవ ప్రవర్తతే
పుంసో వేతాలసంకల్పాద్వేతాల ఇవ భాసురః. 28

మనుష్యుడు కల్పబాలమున తన ఎట్టయెదుట వేతాళిమూర్తిని గాంచునట్లు, చైతన్య
మద్వితీయమయ్యు, ద్విత్యసంకల్పమున ద్వైతమును గాంచుచున్నది.

అద్విత్యవేదనాద్విత్యమాత్మనోఽపి నివర్తతే
న కరోమితి సంకల్పాత్పునుషస్యేవ కర్తృతా. 29

'నేనేమియు ఒనర్చుచుండుటలేదు' అని భావించుటవలన పురుషుని కర్తృత్వము తొలగు
నట్లు, మఱి అద్వైతభావనవలన ద్వైతభావన ఉపశమింపగలదు.

ద్విత్యసంకల్పతో ద్విత్యమేకస్యైవ ప్రవర్తతే
అద్విత్యసందిదా ద్విత్యమనేకస్యాపి సత్యతి. 30

ద్విత్యసంకల్పమువలన అద్వితీయమపు పు ద్వైతభావమును బొందుచున్నది. అద్వైతసం
కల్పమువలన ఈ నానాత్వము (జగత్తు) నశించుచున్నది.

పరమాత్మతయా ద్విత్యం న కిలాత్మని విద్యతే
అవికారాదిమత్త్యైవ సర్వగత్త్యైవ సర్వదా. 31

అవికారియు, సర్వగమును, నిత్యమును సగుటవలన ఈ పరమాత్మయందు ద్విత్యము లేదు -
ఉండజాలదు.

యత్స్వసంకల్పరచితమసంకల్పక్షయం హి తత్
యథా మునే మనోరాజ్యం గంధర్వనగరం యథా. 32

మనః! సంకల్ప - రచితముఅగునది సంకల్పము క్షయమైన, క్షీణించుచున్నది. మనో
రాజ్యము, గంధర్వనగరములు ఇట్టివి.

తథా సంకల్పనే క్షేణో న సంకల్పవినాశనే
సంకల్పయతో గంధర్వపుర్యాః సృష్టే నతు క్షయే. 33

సంకల్ప మొనర్చుటయే కష్టము; సంకల్పములేకున్న ఎట్టికష్టమును లేదు. సంకల్పము
యక్షుని గంధర్వనగరమును సృష్టించుచున్నది. నశింపజేయుటలేదు.

పుష్టసంకల్పమాత్రేణ యదిదం దుఃఖమాగతమ్
తదసంకల్పమాత్రేణ క్షయి కాత్ర కదర్థనా. 34

పౌబలముగ సంకల్పబలమున అరుదెంచిన ఈ దుఃఖము, అసంకల్పమువలననే క్షీణింప
గలదు. దీని కష్టమేమి?

యత్కించదపి సంకల్ప్య నగో దుఃఖే నిమజ్జతి
న కించిదపి సంకల్ప్య సుఖమవ్యయమశ్నుతే. 35

ఎంత కొద్దిగ సంకల్పించుకొనినను, మనుష్యుడు దుఃఖమున బడుచున్నాడు. అద్దానిని సంకల్పింపకున్న మనుష్యుడు అక్షయమగు సుఖమును బొందుచున్నాడు.

సంకల్పవ్యాల్సనిర్మూలై న యదా తప చేతనా
న తదా నందనోద్భవో త్వముచ్చైః పరిరాజసే.

36

నీ చేతనము సంకల్ప - పర్వమునుండి విడివడనంతటయు, రమణీయమగు నందనవనమున గూడనీకు సుఖము లభింపదు.

స్వవివేకానిలైః కృత్వా సంకల్పజలదక్షయమ్
పరాం నిర్మలతామేతి శరదీవ నభో నైరమ్.

37

అందులన నీవు స్వకీయమగు వివేక - చూరుతమున సంకల్ప - మేఘముల చెదరగొట్టి, శరదాకాలమువలె పరమనిర్మలతను బొందుము.

సంకల్పసరితం మత్తాం మణిమస్తే)ణ శోషయ
తత్రోహ్యమానమాత్మానం సమాశ్వాస్య భవామనాః.

38

నీవు ఉన్మత్తయగు ఈ సంకల్పనదిని, మణిమంత్రముల విశుష్కమొనర్చి, ఇందు తేలిపోయెడి ఆత్మ నోదార్చి, నిర్మలస్కృంధపు కమ్ము.

సంకల్పానిలనిర్ధూతం భ్రాస్తం పర్లత్పణాంశవత్
భూతాకాశే చిదాత్మానమవలమ్భ్య విలోకయ.

39

చిదాత్మ సంకల్ప - చూరుతమున పెగురగొట్టిబడి, తృణ, పర్లఖండములవలె భూతాకాశమున భ్రమించుచున్నది. నీవద్దాని యథార్థరూపమును నిరీక్షింపుము.

స్వసంకల్పనకాలుష్యం వినివార్యాత్మనాత్మనః
పరం ప్రసాదమాసాద్య పరమానందనాన్భవ.

40

స్వయముగ నీవు సంకల్పజనితమగు ఆత్మకాలుష్యమును దూరమొనర్చి, పరమనిర్మలభావమును బొంది, పరమానందయుక్తడవు కమ్ము!

సర్వశక్తిమయోహ్యత్మా యద్యథా భావయత్వలమ్
తత్తథా పశ్యతి తదా స్వసంకల్పవిజృంభితమ్.

41

పరమశక్తిమయమగు ఈ ఆత్మ, దేని శక్తి భావించుచున్నదో; దానినట్లే తన సంకల్ప బలమున గాంచుచున్నది.

సంకల్పమాత్రమేవేదం జగన్నిభ్యాత్వముతితమ్
అసంకల్పనమాత్రేణ బ్రహ్మన్వాప్తి విలీయతే.

42

జగత్తు సంకల్పమునుండియే కలుగుచున్నది; అందులన నియ్యది మిథ్య బ్రహ్మజ్ఞా! సంకల్పము క్షీణించిన, ఇది యెచ్చటనో చిలినచుగను.

సంకల్పవారతవలితం జన్మజాలకదమ్మకమ్
అసంకల్పానిలస్పృశ్యాద్విత్రామ్యుతి పరేపదే.

43

సంకల్ప = వాయువున గుమిగుర్చుబడిన జన్మపరంపరలను మేఘములు, ఆసంకల్ప = అని
అను వాకినవెంటనే పరమపదమున విలీనమగుచున్నవి.

తృప్తాకరజ్వలతికామిమాం రూఢిముపాగతామ్
సంకల్పమూలోద్ధరణాత్పరిశోషవలీం కురు.

44

దృఢముగ పాతుకొనిపోయిన తృప్తయను యీ కరంజితను, సంకల్పమను శ్రేష్ఠుల వెక
లించి ఎండువాయునట్టినదప్పుము.

ప్రతిభాససముత్థానం ప్రతిభాసపరిక్షయమ్
యథా గన్ధర్వనగరం తథా సంస్మృతివిభ్రమః.

45

సంకల్పముతోలిగినను జగత్తుయొక్క ఆభాసముండిన, అద్దానిని ప్రతిభాసయని గ్రహిం
పుము. ఇయ్యది తొలగనంతవఱకు జీవన్ముక్తులు జగత్తును గంధర్వనగరమువలె అశీక - బుద్ధితో
గాంచుచుండురు.

ప్రభురస్మితి విస్మృత్య తావచ్ఛత్రీ భూమిపః
భూమిపోఽస్మితి సంజాతా యావన్నాస్య వృద్ధి స్మృతిః.

46

రాజు, తాను రాజునను విషయమును మఱచి, మఱచి మనస్సున దాను రాజునను స్మృతి
ఉదయించువఱకు శోకించుచుండును.

నాస్య తజ్జాతయా బ్రహ్మస్త్వాక్స్మృతిర్వర్తమానయా
శరదేవోపగతయా ప్రాప్తౌ జాడ్యావవారిణీ.

47

బ్రహ్మజ్ఞా - మఱచి ఆత్మలవలన పోక్తవస్మృతి ఉదయించజేయబడినప్పుడు, శరత్ - కాల
దేవతలలోకముల కప్పడడజేయు వర్ష ఋతువు తొలగనట్లు, రాజసంబంధమగు అజ్ఞానము బాధింప
బడును. (ఇట్లే మత్తలపట్టుయనియు గ్రహించునది.)

ఘనప్రవాహయాఽకస్మాచ్చిత్రేహా సైవ వర్ధతే
య ఏవోచ్చైఃస్వరస్తన్వాయైః స ఏవాక్రామతి శ్రుతిమ్.

48

(ప్రాక్షన, కర్తమాన స్మృతు (సంస్కారము) లలో నెయ్యది ప్రబలముగనుండునో,
అయ్యదియే వర్ధిల్లును. (ఈ స్మృతిని నిరాకరించుటకై, శ్రీనివాసుని నిదిధ్యాననముల ఆవశ్యకత).
ఏదా - తంతులి, ఏదానిధ్వని పెద్దగనుండునో, అయ్యదియే శ్రుతికి దగులునుగదా !

అహమేకోఽహమాత్మాస్మిత్యేకాం భావయ భావనామ్
తయా భావనయా యుక్తః స ఏవ త్వం భవస్యలమ్.

49

నీవు, 'నే నర్వరీయ అత్మను' అని ఏకత్వభావన నొనర్చుము. ఈ భావనతో యుక్తడవై
యున్న నీవు ఆ బ్రహ్మమే కావలవు.

ఏవం హ్యసంభవదిదం త్వవిరాగభావ్య
తత్త్వత్వము తమపదం పరమేకదేవః
పూజానుపూజకనుపూజనపూజ్యరూపం
కించిన్న కించిదీవ చి త్తవదైకమూర్తిః.

50

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాంతే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాశ్చైవైవైతైక్యప్రతిపాదనం నామ
త్రయస్త్రింశః సర్గః || 33 ||

అందువలన, బాహ్య - భూజ నిమగ్నబాహిణి తగదు, తుచ్ఛఫలముల నోదవాళి
ఇద్దాని నొనర్తురు, ఇది వాటిపట్లనే చెల్లును. నీకు భూజనీయమగు దేవత || పరమార్థ - సత్ విశ్క-
టియే. ఇదిగాక తక్కిన అర్చనా యత్నములు (అనగా ప్రతిమా నిర్మాణము, భూజాద్రవ్యసంగ్ర-
హము, భూజారి మున్నగునవి) నీకు లేవు. ఈ సామగ్రి అంతయు అరీకమగు మనస్సుయొక్క కల్పన
మూతమే యైయున్నది. దీని వాస్తవమగు దేవుని భూజ విలువడదు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణ -
పూర్వభాగమున ద్వైతైక్యప్రతిపాదనమును ముప్పది
మూడవ సర్గము || 33 ||

చ తు స్త్రిం శ : స ర్గ : .

[సామప్రమిహ తుర్యం చ తుర్యాతీతపదం తథా

ఉపదిశ్యేత్సర్వోన్మేషిత విశ్రాంత ఇతి వర్ణితే

సుషుప్తి, తుగీయము, తుగీయాతీత పదముల నుపదేశించి, ఈశ్వరుడు విశ్రమించుట కర్హించుచున్నది.]
ఈశ్వర ఉవాచ :—

ఇత్థం సితమిదం విశ్వం సదనదేవయాపి చ

ద్వైతైక్యపదనిర్మూలం యుక్తం ద్వైతైక్యమప్యతః.

1

ఈశ్వరుడు:— ఈ దేవభూజవలన సదస్సహాపమగు విశ్వమే భూజంబగుచున్నది.

విశ్వము బాధిత - దృష్టికి అసత్తు అయినను, అధిష్ఠానదృష్టికి సత్తు; వ్యాపకహరికదృష్టికి దీనియందు ఏకత్వద్విత్వములున్నవి, పారమార్థికదృష్టియందివి ఏమియునులేవు. ఈ విషయములన్నియును యుక్తి యుక్తములు.

చిత్తేః కలబ్ధువైరూప్యమితి సంసారతాం గతమ్

అకలబ్ధుమసంసారి తచ్చాభిన్నాద్వయాత్మకమ్.

2

వైతస్యయుక్త్యుక్కు మోపాదైకల్యమే సంసారము; || త్వద్దృష్టికి వైతస్యము నిష్కళంకము, అసంసారి, అద్వయము, భేదరహితము.

ఇయమస్మీతి సంప్రపాదకలజ్జా చిన్నిబధ్యతే

ఏతామేవ కలాం బుద్ధ్యా స్వకాభిన్నాం విముచ్యతే.

3

(ఈ దేహములు 'నేమ' || భావించుకొని, ఆ కళంకమున వైతస్యము బంధింపబడుచున్నది; ఈ కల్పనయొక్క కర్త తననుండి జేయుగాదని గ్రహించి విడిచిపెట్టుచున్నది.

చిద్రాకారతాభావాద్విత్వాత్సత్త్వం సముజ్జతి
సుఖాదివిలితాం ధత్తేన సత్యాం సదితి క్షణాత్. 4

ఈ చైతన్యమే బాహ్యపదార్థముల భావించి, ద్విత్వమునబొంది, తన అఖండసత్త్వ పరిత్యజించుచున్నది; కారీరకములగు సుఖదుఃఖములతోగూడిన ఈ కల్పిత - అసత్యపదార్థములను సత్యములుగ గ్రహించుచున్నది.

శుద్ధా నిరంతా సత్యా వాసత్యా వేత్యేవమాదిభిః
విముక్తా నామశబ్దార్థైః సర్వైః సర్వాత్మికాపి ఖమ్. 5

చ్యావహరికదృష్టికి ఇయ్యది నామరూపాత్మకముగ దోచుచున్నను, ఇంకెట్టి ధర్మమును లేదు. ఇందు సత్య - అసత్యాది విధములగు వికల్పములు, నామరూపములు లేవు. ఇయ్యది వాస్తవమునకు నిరవయతము, విశుద్ధము.

సర్వం నిరుపమం శాస్త్రం మనసైత త్రిమార్గమ్
బ్రహ్మాదం బృహితం బ్రహ్మ శక్త్యాఽకాశవికాసయా. 6

భూర్లమున, నిరుపమమునగు బ్రహ్మమే మొదట ఆకాశమువలె వికాసమునంది జాగ్రత్స్విప్నసుచుత్తలతోగూడిన సంసారమును, అధ్యాత్మిక, ఆధిదైవిక, ఆధిభౌతికమార్గములు గల జగత్తును, తన శక్తివలన వికసింపజేయుచున్నది.

మనసా మనసి చ్ఛిన్నే స్వేద్వియావయవాత్మని
సత్యాలోకాజ్జగజ్జాలే పచ్చిన్నే విలయం గతే. 7

తన ఇంద్రియములలో నొక్కటియగు మనస్సువలన మనస్సును ఖండింప, సత్యము ప్రకాశించి, జగజ్జాలముల విలోపమొనర్చును.

ఛిద్యతే శీర్ష్ట సంసారకలనా కల్పనాత్మికా
భృష్టబీజోపమా సత్రా జీవస్య ఇతినామికా 8

అప్పుడు కల్పనయగు ఈ క్షుద్రసంసారము భంగింపబడుచున్నది; ఇట్టి నీలినిబడదిన జీవుని ఉనికి, 'ఇతి' అను శబ్దమున (ఉపనివత్తుల కెప్పుడదియున్నట్లు) నిర్దేశింపబడును. జీవుడు చుట్ట జన్మమబోందకపోవుటవలన ఇతని సత్త, వేయింపబడి అంతుకోల్పదనకైది గోలుపోయిన బీజముతో బోల్చబడుచున్నది.

పశ్యన్తీ నామ కలితోత్పృజన్తీ చేత్యచర్వణమ్
మనోమోహాభినిర్ముక్తా శరదాకాశకోశవత్. 9

దృశ్యపదార్థములన్నియును బాధింపబడుటవలన, ఈ సత్త అప్పుడు 'జీవము దృక్' - స్వరూపముగ మారుచున్నది. అందువలన నియ్యది 'పశ్యంతీ' (దృష్ట) ■■■ 'పేరిటుగూడ 'స్కో-నబడును. ■ జీవుడు చేత్యనివయముల (చిత్తవివయముల) స్మరించుటగూడ మాని, మనో - మోహమును మేఘములనుండి విడిచి, శరత్ ■ ఆకాశమువలె నిర్మలమై విరాజిల్లును.

శుద్ధాచిద్భావమాత్రస్థా చేత్యచిచ్ఛావలం గతా
సమస్తసామాన్యవతీ భవతీర్ణభవార్ణవా. 10

ఇంతకుమునుపు ఈతడు విషయవస్తువుల గుఱించి చిత్రచాపల్యమును బొందుచున్నను, ఈ జీవన్ముక్తి క్లితియందు, తొలిగిపోవుచున్నది; అతడు సంసారసాగరమునందుండి, జీవన్ముక్తియందే ఉత్తీర్ణుడై, నిఖిలపదార్థముల సత్తయగు కేవలచైతన్యరూపమును బొందును.

అపునర్భవసౌమ్య ప్రపదస్థానిత్యపీవరీ

పరమాసాద్య విశ్రాంతా విశ్రాంతా వితతే షణ్డే.

11

అప్పుడాతడు పునర్జన్మ - బీజ - రహితమగు సౌమ్య ప్రపద (నిరతికయానంద స్వరూప) - పాండిత్యము నవరిమితముగబొంది, గొప్పదను బ్రహ్మపదమున విశ్రమించును.

ఏతత్తే మనసి క్షీణే పృథమం కథితం పదమ్

ద్వితీయం శృణు విప్రేంద్ర! శక్తేరస్యాః సుపావనమ్.

12

విప్రేంద్రా! నీ కింతవఱకు మనోక్షయమవ చైతన్యముబొందు క్లితిని జెప్పితిని; ఇప్పుడు పవిత్రమగు ద్వితీయాశ్వాస జెప్పుచున్నాడను. వినుము.

ఏషైవ మనసోన్ముక్తా చిచ్ఛక్తిః శాన్తిశాలిని

సర్వజ్యోతిస్తమోముక్తా వితతాకాశనుందరీ.

13

మనోదశనుండి విడిపడిన ఈ చైతన్యమే, సూర్యచంద్రాది జ్యోతిష్పదార్థములనుండియు, అజ్ఞానాది అంధకారములనుండియు విడిపడిన శాంతిమయమై విశాలమగు ఆకాశమువలె స్వచ్ఛభారమున వెలయును.

ఘనసౌమ్య ప్రలేఖావచ్ఛిలా స్తఃస్పన్దివేశవత్

నైస్థవాన్తస్థరసవద్వాతా స్తఃస్పన్దశక్తివత్.

14

కాలేన యత్ర తస్మైవ పరాం పరిణతిం యదా

శూన్యశక్తిరివాకాశే పరమాకాశగా తదా.

15

చేత్యాంశోన్ముఖతాం నూనం త్యజత్యమ్బివ చాపలమ్

వాతలేఖేవ చలనం పుష్పలేఖేవ సారథమ్.

16

కాలతాకాశతే త్యక్త్వా సకలే సకలాకలా

న జడా నా జడా స్ఫారా ధత్తే సత్రామనామికామ్.

17

దిక్కాలాద్యనవచ్ఛిన్నమహాసత్రాపదం గతామ్

తుర్యతుర్యాంశకలితామకలజ్కామనామయామ్.

18

కాంచిదేవ విశాలాక్ష సాక్షివత్సమవస్థితామ్

సర్వతః స్పృహ సర్వప్రకాశస్వాదుతత్పరామ్.

19

ఆనంతర మయ్యది కాలక్రమమున గాఢసుషుప్త్యనుభవమువలెను, పాపజకాశిన్యము వలెను, నైంధ్రమునందలి రజమువలెను, వాయువునందలి స్పందశక్తివలెను, ఎప్పుడెచ్చట కేవల చిహ్నాక్రరూపముగ పర్యవసించునో, అప్పుడు ఆకాశమునందలి శూన్యతవలె పరమాకాశముతో గలసి, బాహ్యవిషయ - జోత్సుకృతమును విడచి, వాయువువలన గదల్చబడని నీటివలె నిశ్చలభావమున వెలయును. అప్పుడల ఇయ్యది వాతలేఖ (వాయుకణము) స్పందమును త్యజించుచున్నట్లు, పుష్పము సారధ

మును విడువట్లును, దేశ, కాలముల త్యజించి, సమస్త - దృశ్యవస్తువుల అనుభవమునుండి విడివడును. అనంతరము జవాబదభావములనుండి విముక్తి నంది, అపరిచ్ఛిన్నత్వమునుబొంది, ఒకానొక అనిర్వచనీయసర్వత్ర బొందును. ఈ మహాసర్వ దిక్కాలాద్యవచ్చిత్వము, ఆస్థితి తురీయము, అకలంకము అశామయము, ఆస్థితియందలి అనందము అన్నివస్తువులనుండి, అన్నికాలముల అభిందు అనందము కంటె దుచు త్రరమైనది. ఈ అనందమునుగాంచుచు, వికలాత్తునివలె జీవన్ముక్తపురుషుడు వెలయుచుండును.

ఏషా ద్వితీయా పదతా కథితా తవ నువ్రత

తృతీయం శృణు వక్ష్యామి పదం పదవిదాం వర.

20

నువ్రతా! నీ కిష్టము ఈ చైతన్యముయొక్క ద్వితీయస్థితిని జెప్పితిని. తత్వవిచ్ఛేదాః । ఇక, తృతీయ అవస్థను జెప్పుచున్నాడను. వినుము.

ఏషా దృశ్యేత్యవలనాదనామారాపదం గతా

బ్రహ్మత్యైత్యాదిశబ్దార్థాదతీతోదేతి కేవల.

21

ఈ చైతన్యము బ్రహ్మకార - అఖండ చిత్తవృత్తిని దాని, ననుసరించియుండు బ్రహ్మైక్య భావమును బొందుటవలన నామరూపాతీతమగు బ్రహ్మము, ఆత్మమున్నగు సంక్షల నశిక్రమింది, కేవల స్వరూపమున వెలయును.

స్థైర్యేణ కాలతః స్వస్థా నిష్కలజ్కా పరాత్మనా

తుర్యాతీతాది నామత్వాదపి యాతి పరం పదమ్.

22

అవ్యదయ్యది వద్యిదభావవికారములనుండి విడివడి, కాలముకంటెగూడ కాళ్వకమై, తమన్ననకు పరమాననుష్ఠ స్వస్వరూపమున నిష్కలంకమై, తురీయాతీతాది నామములకుగూడ అతీతమై, పరమపురుషార్థరూపమును బొందును.

సా పరా పరమా కాష్ఠా ప్రధానం శివభావతః

చిక్షేకా నిరవచ్ఛేదా తృతీయా పావనీ స్థితిః.

23

ఇదియే ముఖములన్నిటియొక్క పరమావధి; శుభములన్నిటిలోను ప్రధానము. విశాక నమరేని ఈ పరిశిక్షితియే, చైతన్యముయొక్క తృతీయ అవస్థ.

చిరమస్యాంప్రతిస్థాయాం సర్వాధ్యాధ్యగదూరగా

సా మమావ్యక్త వచసాం న సమాయాతి గోచరమ్.

24

కత్నా! ఈ భూమికయందు వసించుట చాల కష్టము. ఇది అన్నియార్గములకును, అందరి పరిమలకును దూరమై వెలయుచున్నది. నా వాక్కులకుగూడ అతీతమై అభివర్ణింప శక్యముగాక యున్నది.

త్రిమూర్తకలనాతీతమితి శే కథితం మునే

తిష్ఠ తస్మిన్పదే నిత్యమితి దేవః సనాతనః.

25

మునీ! చైతన్యమైన చైతన్యము జాగ్రత్స్వప్నమునపులల కతీతము; ఇందు నీవు నిత్య నుద్ధివనింపుము. ఇదియే సనాతనమగు పరమజ్ఞానము.

ఏతస్మయమిదం విశ్వం మునే తస్మయవేదనాత్
సత్యసంవేదానాన్నేదం నచ నేదం మునీశ్వర.

26

ముని! విశ్వముయొక్క ఉపాదానకారణము చైతన్యము భావించిన, విశ్వ
మంతయు చిన్నయమే యగుచున్నది. మునీశ్వరా! దీనిని ఉపాదానముకంటె అద్వితీయ సత్యముగ
భావించిన, విశ్వము తస్మయము కాదు. కాని, చైతన్యము ఈ రెండువిశిష్టములకంటె అతీ
తమైయున్నది.

నేదం ప్రవర్తతే కించిన్నేదం కించిన్నివర్తతే
తాస్తం సమసమాభాసంప్రథతే స్వస్య కోశవత్.

27

వాస్తవమున కి విశ్వమేమియును గాదు. ఇది ఉత్పన్నమగుచుండుట లేదు, లేక వినశ్చ
మగుచుండుటయునులేదు. కనుక, విశ్వ (బ్రహ్మాండమంతయు ఏకాకారమగు ఆకాశ-కోశమువలె)
కూన్యము.

అద్వైతైక్యాదసంక్షోభాద్ధవచేతనయా తయా
అవికారాదిమత్త్వాచ్చ నిత్యానిత్యతయా చిరమ్.

28

ఏలయున, కేవలము చైతన్య మొక్కటియే, అద్వైతభువన-చేతనరూపమున వెలయుచున్నది.
నిర్వికారమగు దీవికడ (అపేక్షిక) నిత్యములగు ఆకాశ, కాలాదుల గూడ అనిత్యములు.

చిద్భువనత్వాద్భిశ్శిలాకోశానాం జగతామపి
మనాగపి న భేదోఽస్తి సతామవ్యసతామపి.

29

శిశుకల్పితములగు ఆకాశ - శిలాకోశములకును, జగత్తులకును భేదములేదు. ఇవి చైతన్య
సత్తవలననే అసత్యములయ్యు సత్యములుగను, సత్యములయ్యు అసత్యములుగను దోచుచున్నవి.

సమస్తం మళివం తాస్తమతీతం వాగ్విలాసతః
ఓమిత్యస్య చ తస్మాత్రా తుర్యా సా పరమా గతిః.

30

ఇదంతయును వాక్కున కతీతమగు కాంత, శివస్వరూపము. ప్రణవముయొక్క తురీయ
మాత్రయగు బ్రహ్మయే పరమగతి.

శ్రీవాల్మీకి రువాచః—

ఇత్యుక్తవానమలదృక్పరిణామతోఽస్మిన్
పారే పదే సముపశాస్తరవాభిధానే
తూష్టిమతిష్ఠదమునా మునివా చ సార్థం
విశ్రాంతవృత్తిరథ తత్ర ముహూర్తమిశః.

31

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మీతోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధి పరమేశ్వరోపదేశో నామ చతుస్త్రింశః

సర్గః || || ||

శ్రీవాల్మీకిః— భగవంతుడగు ఈశ్వరుడిట్లు ఉపదేశము నొసంగి, మునిశ్రేష్ఠుడగు విసిష్ఠుని
తోడను, స్కందనందాద్వది భరిజ్ఞులతోడను గూడి పుష్కరసంసారోపశమన, తురీయార్థమున విశ్రాంతి

నంది, మహార్థకాలము నిశ్చేష్టభావమున వెలయసాగెను; అప్పుడాతని చిత్తవృత్తి పరమానంద చిక్షక రసరూపముగ పరిణతి నందినది. అందువలన, తదితర ఇంద్రియములుగూడ చేష్టారహితములనై, అతడు నిశ్చలత్వము నందినది.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణ - పూర్వభాగమున పరమేశ్వరోపదేశమును ముప్పది నాలుగవ సర్గము || 34 ||

ప జ్ఞుత్రిం శః సర్గః .

[బ్రహ్మవిష్ణుహరాదీనామత్ర యః పరమః పితా
మహాదేవః పరాత్మాసౌ పూజ్యసీమాస్త ఈర్ష్యతే.

[బ్రహ్మవిష్ణుహరాదులకు గూడ పరమపితయును, పరమాత్మయునునగు మహాదేవుని పరమపూజ్యత్వము ఈ ప్రకరణమున వర్ణింపబడుచున్నది.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

తతో ముహూర్తేన హరో గౌరీకమలిసీసరః

మద్వికాసోన్ముఖం సైవరం వికాసం బహిరాదదే. 1

శ్రీవాసిష్ఠుడు:—అంత ముహూర్త కాలము జరుగ, గౌరీదేవియు పద్మమున కాశ్రయమైన సోమ మనదగు హనుడు నన్ను ప్రబోధితు నొనర్చు (భక్తవత్సల్యాతిశయమున) కన్నుల దెరిచెను.

దృశ్యయో ద్యోతయామాస ముఖాకాశతలోదితః

బోధం సముద్గతాదర్శం అంశురాశిరివోద్గతః. 2

మార్కచంద్రాదులను నేత్రత్రయము ముఖాకాశమున ప్రకాశించి, మార్కడు దివా భాగమును మూచించునట్లు, ఆయన సమాధినుండి లేచుటను దెల్పెను.

ఈశ్వర ఉవాచః—

మునే మనసమాహూయ స్వసత్తైవాశు నీయతామ్

త్వమర్థం మాహరానరం పవనః స్పృష్టతామివ. 3

ఈశ్వరుడు:—మునీ! నీవు మొమ్మొదట విచారమురలన వెంటనే స్వస్వరూపమును గ్రహింపుము. వాయువు నీరమొదలిడి ఆకాశమును భూమియమొదల్పనట్లు నిష్పవర్ణకాలముల జన్మకడ జేసికొనకుము.

దృష్టవ్యమిహ యత్కించి తద్వృష్టం కిం సమం భిమైః

సహి హేయముపాదేయం చేహ పశ్యామి తద్విదః. 4

చూడదగు బాహ్యవిషయముల నన్నిటిని జూచితివి; ఇంకను త్రాంతియందు పదియుండ నేల? తత్త్వతత్త్వే త్రాంతియను సంసారమున హేయోపాదేయములలో నేమొక్కటియును గాంచ బాలకులైనారు.

శాస్త్రశాస్త్రముయానేతాన్నికల్పాన్తలయన్నసిః

ధీరోసి నాన్యథా స్థితా త్వమేవ భవ చాత్మదృశః. 5

నీవు కత్తివలె, కాంతిమయములను ఆకాంతిమయములనును ■ వికల్పముల నన్నిటిని ఖండించి ధీమతవైతివి. ఇట్లు ఖండింపఁజేసిన నీవు ధారుడవన జాలెడువాడవుకావు. ఇప్పుడు నీవు అత్యుచితము నొనరింపుము.

ఇమాం దృశ్యదశామాశు బాహ్యబోధాయ వా పునః .

సమాశ్రిత్య మదుక్తం త్వం శృణు తూష్ఠీం సి తేన కిమ్. 6

నీవిప్పుడు సదుష్కృతమంచునకు వెలపతి వెలయు అత్యుచిత గ్రహింప, ప్రస్తుతము దృశ్యదశయందే యుండి, నా యుపదేశమును వినుము. అత్యుచితము ప్రయత్నింపుము; ప్రయత్నింపఁజేసిన పిమ్మియును అభింపదు.

ఇత్యుక్త్వా బాహ్యబోధస్త్వం మాభవేతి త్రికూలధృక్

ప్రాణే నేదం దేహగేహం పరిస్ఫురతి యన్త్రవత్. 7

ఇట్లుపలికి త్రికూల భయండు 'బాహ్యదేహము అత్యుచితమని పరుత్పదించుము' అని ఉపదేశించి, దేహత్యుబుద్ధిని త్యజించు ఉపాయమును జెప్పబోదగను. ఈ కరీరగృహము ప్రాణ వాయువులవలననే యంత్రమువలె చలింపుచున్నది.

ప్రాణహీనం పరిస్ఫురన్త్యక్త్వా తివ్రతి మూకవత్

చాలసి పావసి శక్తిః శక్తిః సంవేదసి చితిః. ■

ప్రాణవాయువులేకున్న ఈ కరీరము నిష్పందమై మూగవానివలె నుండెడిది. కరీరమునందలి చలన శక్తి వాయువునకును, జ్ఞానశక్తి చైతన్యమునకును జెందియున్నది.

సా మూర్తా ఖాదపి స్వచ్ఛా సత్సత్తై వాత్ర కారణమ్

వివశ్యతః ప్రాణదేహా వియోగాన్మరుదేవ చ. 9

■ జ్ఞానశక్తి రూపమిది; ఆకాశముకంటె నిర్మలము. సదవస్థువుల ఉనికియే దీని అస్తిత్వమునకు గారణము. స్పందనశక్తి కారణమును యీ ప్రాణము కరీరములేకున్న సామాన్య - వాయు రూపముననే యుండెడిది.

చిదాత్మా ఖాదపి స్వచ్ఛో న వివశ్యతి కిం భీమైః

మనఃప్రాణమయే దేహే చిత్తత్వం పరిజాయతే. 10

ఇక చిదాత్మయన్నతో, ఆకాశముకంటె నిర్మలమగు, వివాళరహితుడునైయున్నాడు; నీతల కర్మకర్మక జననమరణములను భ్రమయందు పడుచున్నావు ? 'మనఃప్రాణమయమును ■ కరీరమున చైతన్యము అభివ్యక్తిపడుచున్నది.

ముకురే హ్యమలాభాసే పృతిబిమ్బం పవరతే

సదవ్యగ్రగతం వస్తు ప్రతిబిమ్బక్రియాం వి. 11

నిర్మలకర్మణమున ప్రతిబింబము పడుటలేదా ? కస్తువున్నను (కొన్నితావుల) ప్రతిబింబ ముండదు.

యథా నాస్తి మలోపేతే ముకురే మునినాయక

తథా నాస్తి గతప్రాణో విద్యమానేఽపి దేహకే. 12

మనినాయకా! నులిన - దర్శనమున వస్తువున్నను ప్రతిబింబము పడవట్లు, ప్రాణములేని శరీరమున చిత్తు ఉండదు.

సర్వగామి చిదుచ్ఛాసభోధాత్మస్త్వాదికం ప్రతి

భోధాత్మలబ్ధవిమలా చిదేవ వరము శివమ్.

13

సర్వవ్యాపీయగు యీ చైతన్యము, వాచ్యవస్తు - ఆకారితమగు చిత్రవృత్తుల శరీరమును స్పృశింపజేయుచున్నది - యీ చైతన్యమే బ్రహ్మకారిత చిత్రవృత్తితలన తత్త్వబోధనంది, పరమ కల్యాణమయమగు కైవల్యరూపమున విరాజిల్లును.

విద్యుదేవం తదాభాసు సర్వసత్కారదం తథా

స హరిః స శివః సోజః స బ్రహ్మ స సురేశ్వరః.

14

ఈ చైతన్యమే తస్తువుల ప్రకాశింపజేసి, వాటికి సత్తమ అనుగ్రహించుటతలన దేశస్థి వాచ్యమగుచున్నది. హరి, వార, బ్రహ్మ, ఇంద్రులుగూడ యీ చైతన్యమే.

అనిలానలచంద్రార్కవపుః స పరమేశ్వరః

స ఏష సర్వగో హ్యత్మా చిత్తనిశ్చేతనః స్మృతః.

15

నిఖలచైతన్యాకృతియును, సర్వగామియును, చైతన్యస్వరూపమునను యీ చైతన్యమే అనిలానల చంద్రవార్యరూపముల దాల్చుచున్నది.

దేవేతో దేవభృద్ధాతా దేవదేవో దివః పరః

మహాచిత్తః సముల్లాసం ముహ్యంతి న కేచన.

16

ఈ అత్యున్నతవరల కాలించు నేనదేవతగన స్వగపతి. దీనిని ఎఱింగినవారు శోక రహితులగుచున్నారు.

యే నామ తే జగత్సేతే బ్రహ్మవిష్ణుహరాదయః

పరస్మాత్పరినిర్యాతా బ్రహ్మవిష్ణుహరాదయః.

17

కణాస్తప్తాయస ఇవ వారిధేరీవ బిందవః

తేష్వివ భృమబీజేషు జాతేష్వివ పరాత్పదాత్.

18

స్థితేషు భృమబీజేషు కల్పనాజాలకర్తృషు

సహస్రశతశాఖేయమవిద్యోదేలి పీవరీ

19

వేదవేదార్థవేదాదిజవజాలజటావరీ

తత్ సస్య అనన్తాయాః ప్రస్ఫుతాయాః పునఃపునః.

20

అట్టివారే బ్రహ్మవిష్ణుహరేశ్వరలగుచున్నారు. వారందఱును ఆ పరతత్త్వమునుండి యే, కాలిన్ లోహశేకలమునుండి అగ్నికణములు వెలువడునట్లును, సముద్రమునుండి జలలింగువులు అటునిటు బడునట్లును, వెలువడినారు; కాని, ఆ పరమపదమునుండి వెలువడిన ఈ బ్రహ్మనిలంక ఱును శ్రాంతిమయులు; వీరు కల్పనాజాలముల స్రవంప చేయుచున్నారు. అవిద్య యొక్కటియే బ్రహ్మాది ప్రపంచరూపమైన కాఖోపకాఖల వ్యాప్తమై విస్తృతమగుచున్నది. వేదములు, వేదార్థములు, క్రియాకలాపములూ తీవులు మున్నగున విన్నియును అవిద్యా-లభయందే చిహ్నరదీయవచ్చువి.

సంపన్న దేశకాలాయాః కృమః స్వాద్యర్థస్థానానుకః

బ్రహ్మవిష్ణుహరాదీనామతోఽయం పరమః పితా.

21

దేశకాలముల గల్పించునదియును, అనంతమునగు ఈ అవిద్య మఱల మఱల ఎన్నివిధములుగ ప్రసరించుచున్నదో తల్లిండుట అసాధ్యము. పైనిజెప్పుచిన చైతన్యమే బ్రహ్మవిష్ణుకావలకు గూడ పరమపిత.

మూలబీజం మహాదేవః పల్లవానామినద్రుమః

సర్వసత్త్వాభిధః సర్వః సర్వసంవేదనైకకృత్.

22

ఈ మహాదేవుడే, చెట్టు పల్లవములకు గారణమైయుండ అందఱికిని మూలమగుచున్నాడు. సర్వస్వరూపమగు చిదాత్మయే అన్నిటియొక్క సత్తయైయున్నది; అతడే వివిధములగు జ్ఞానములను కలగ జేయుచున్నాడు.

సర్వసత్త్వాప్రదో భాస్వాస్వస్త్వోఽభ్యర్చ్యశ్చ తద్విదః

ప్రత్యక్షవస్తువిషయః సర్వత్రైవ సదోదితః.

23

ఇయ్యది ప్రతిసమస్తయందునును, అన్నిఇంద్రియములను అభివ్యక్తముచున్నది; సదా సర్వత్ర తేజోవంతమై ఉదయించుచు, తత్త్వజేతల వందనార్హముల కాకరమగుచున్నది.

సంవేదనాత్మకతయా గతయా సర్వగోచరమ్

న తస్మాత్స్వానమన్త్రాదీ కించిదేనోపయుజ్యతే.

24

ఈ చైతన్యము సర్వత్ర వెలయుచుండుటవలన సామాన్యపూజలయందవసరమగు అవాసాది మంత్రములతో నననములేదు; అత్యుచైతన్యరూపమున సర్వత్ర లభ్యము.

నిత్యాచలతః స సర్వస్థో లభ్యతే సర్వతః స్వచిత్

యాం యాం వస్తుదశాం యాతి తత ఏవ మునే శివమ్.

25

స్వరూపం సమవాప్నోతి రూపాలోకమనోద్భవామ్

అద్యం పూజ్యం నమస్కార్యం స్తుత్యమర్చ్యం సుశేష్యరమ్.

26

ఏనం తం విద్ధి వేద్యానాం సీమాంతం మహతామపి

ఏతమాత్మానమాలోక్య జరాశోకభయాపహమ్

సంభృష్టబీజవజ్రమర్చ్య భూయః పరిరోహతి.

27

ఈయన నిత్య - అచ్యుతమును గొని, జ్ఞానస్వరూపమున అన్నియొడల, అన్నిచోల లభ్యుడగుచున్నాడు. మనీ! ఈయన ఏయే వస్తురూపమును గ్రహించినో అయావస్తువుల స్వరూపమును, మననకారణమగు మనస్సును, సాక్షి, దృష్టలరూపమును తానే గ్రహించుచున్నాడు. నీవు గురేళ్ళవడగు ఈ చిదాత్మనే అన్నిటికిని ఆద్యునిగను, పూజ్యునిగను, నమస్కునిగను, స్తుతింపబడదగు నానిగను దెలిసికొనుము. మఱియు ఈయన మహద్వస్తువుల పరాకాష్ఠమనిగూడ గ్రహించునది. జరాశోకభయవివాళకరమగు ఈ అత్యుత్తమును గ్రహించిన, శీవునకు సంభృష్టబీజమవలె, మఱి జన్మలేదు!

సకలజన్తుషు యత్త్యభయప్రదం
విచిత్రమాద్యముపాస్యమయత్నైః
త్వమజమాత్మగతం పరమంపదం
భవసి కిం పరిముహ్యసి దృష్టిషు.

28

ఇత్యాన్తే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపా
యేషు నిర్వాణప్రకరణే మహాదేవస్య పూజ్యసీమా నైత్యకథనం నామ
పంచుత్రింశః సర్గ || 35 ||

అందఱియొక్క జ్ఞానస్వరూపమై వెలయుచు అభయమనొసగు ■ అదిదేవుని ఉపాసన
అశ్యంకమలభము; అజమగు ■ యాత్మకత్వము ■ యగుచున్నాడవు. ధర్మముగ బాహ్యదృష్టల
జూన్ముడనగుచుంటి వెందులకు?

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణ - పూర్వా
ర్థమున మహాదేవుని పూజ్యాసీమంతవర్ణనమను ముప్పది
యెడవ సర్గము || 35 ||

ప ట్ ట్రిం శః సర్గః

[సర్వవిశ్వోక్త్యవత్తస్య సర్వకారణ చ క్షితేః
సర్వాపుష్పాద్విశుభేభ్యుపైవైవర్త్యం ప్రపచ్చ్యతే.

ఉద్భవ, ఫితికారణమునగు సర్వేశ్వరుని నిర్లేపత్వ మీసర్గముయొక్క విషయము.]

ఈశ్వర ఉవాచ:—

తత్తత్త్విద్రూపమేవైకం సర్వసత్తా నైరాసితమ్

స్వానుభూతిమయం శుద్ధం దేవం రుద్రదేశ్వరం విదుః.

1

ఈశ్వరుడు:— చిద్రూపమగు ఈ ఆత్మను సాక్షాత్కారమునకునుటకలన పునర్జన్మ
వొలగను. కనుక బ్రహ్మకేతలు, నిఖిలవస్తువుల సత్తారూపమున వెలయుచున్నదియును, స్వాను
భూతిమయమును, విశుద్ధమునునగు ఈ ఆత్మను సంసారశోగవివాళియగు సర్వేశ్వరుడని నిర్ద
ేశించుచున్నాడు.

బీజం సమస్తబీజానాం సారం సంసారసంస్కతేః

కర్మణాం పరమం కర్మ చిద్భూతుం విద్ధి నిర్మలమ్.

2

నిర్మల చిత్సారముగు ఈ ఆత్మను సీత, నిఖిలబీజములకు బీజముగను, (కారణకారణము)
సంసారసారముగను, కర్మలనన్నిటిలోను ఉత్తమముగను గ్రహింపుము.

కారణం కారణోఽఘానామకారణమనావిలమ్

భావనం భావనోఽఘానామభావ్యమభవాత్మకమ్.

3

ఈయన సర్వకారణకారణమయ్యై, పారమార్థికముగ ఎద్దానికిని కారణముగాదు - నిష్కలంబుడు. భావింపబడు పదార్థపరమానాముల భావనా - స్వరూపుడయ్యై తన ఆభావనీయ అభవ (జన్మరహిత) స్వరూపమున ఈయన వెలయుచున్నాడు.

చేతనం చేతనానానాం చేతనాత్మని చేతనమ్

స్వం చేత్యచేతనం చేత్యపరమం భూరిభావనమ్.

4

ఈయన బుద్ధివృక్షుల నన్నిటిని ప్రకాశమునర్చుచున్నాడు; వైతన్యాత్మకులగు తీవ్రల అంతరమున చిత్సారూపమున వెలయుచున్నాడు ఈయన తన ప్రత్యేక - స్వరూపమున వెలయుచుండియు, బుద్ధివృక్షుల వ్యాప్తిలన, వేద్యములగు బాహ్యసప్తవైల నన్నిటిని ప్రకాశింపజేయుచున్నాడు. మతీయు, వేద్యపక్షజాతముయొక్క అధిష్ఠానతత్త్వస్వరూపమున నొప్పుచున్నాడు. విశ్రూపుడయ్యై మాయవలన బహురూపముల భావింపబడుచున్నాడు.

అలోకాలోక మమలనునాలోక్యమలోకజమ్

అలోకం బీజబీజాఘం చిద్భవం విమలం విదుః.

5

ఈ ఆత్మ సకలజ్యోతులయొక్క జ్యోతిస్వరూపము. ఆలోకితమున, విర్మలముననగు ఈ ఆత్మను ప్రకాశింప జేయునదెదియును లేదు. ఇది యొక్కటియే ప్రకాశయమగు బీజము (మూలవస్తువు); ఆయుర్, ఇయ్యది నానావిధ-బీజరూపమున, వెలయుచున్నది. ఈ విషయమును బ్రహ్మజ్ఞులెఱుంగుదురు.

అసత్యం సస్వయం తాస్త్రం సత్యాసత్యవివరితమ్

మహాసత్రాదిసత్రాస్తే చిన్మాత్రం విద్ధి నేతరత్.

6

పుభ్యాదులగు భూతముల ఆత్మయందు వెలయుటలేదు. వ్యావహారిక సత్యము ప్రాతిభాసిక అసత్యము మున్నగున వెవ్వయు ఇందులేవు. జగత్సత్రయ, అవ్యాకృత - కారణసత్రయ బాధితమన జేసించు చిన్మాత్రపాక్షియే ఈయన యని గ్రహింపుము.

స్వయం భవతి రాగాత్మా రజ్జకో రజ్జనం రజః

స్వయమాకాశమవ్యాశు కుడ్యం భవతి మణీరమ్.

7

(ఇట్టి నిర్వికేషస్వరూపుడయ్యై) ఈయనయే చిత్రవికృతులను రంజనమునకు అవ్యాకృత కారణమున, కారణమున, రజోరూపమున నగుచున్నాడు. ఈయన ఆకాశస్వరూపుడయ్యై (రూపవిహీనుడయ్యై) వెనువెంటనే సుశోభితమగు కుడ్యమగుచున్నాడు (- రూపమును, కర్తృత్వమును గ్రహించుచున్నాడు.)

అస్మింశ్చిచ్చేతసి స్ఫారే జగన్మరుమరీచయః

స్ఫురితాః ప్రస్ఫురివ్యన్తి ప్రస్ఫురన్తి చ కోటయః.

8

చిత్రరూపమున వికాశమునందిన ఈ మహాచైతన్యమున అపంభ్యాకమలగు జగత్తులను మరు మరీచికలు వోచుచున్నవి, తోపగలవు, తోచియున్నవి.

స్వసత్రామాత్రసంపన్నం పదమస్మిన్స్వతేజసి

న కించన చ సంపన్నమన్యదాష్ట్యాదివాసలే.

9

స్వయంప్రకాశమగు ■ చిదాత్మయందు జగత్తు తన సత్తను స్థిరముచేయును, స్థిరముచేయుటలేదనకలసిరచ్చుచున్నది, అగ్నియందు, అంగారము, విస్ఫులింగము, ప్రభాదివైదిత్యములున్నను ఉష్ణస్వభావముండుటలేక, నీటిని నిప్పుకంటె జేరిగ పేర్కొనుటలేదుకదా.

గర్భీకృతమహామేరుం పరమాణుసమం విదుః

అచ్ఛాదితమహామేరుం పరమాణుసమం విదుః.

10

ఈ అత్మయందు సర్వవిజ్ఞు ధర్మముల సమాజేతమున్నది. ఈయన మహామేరువును గర్భము ధరించి, అచ్ఛాదనమునర్చినను అణుస్వరూపుడని తత్త్వజేత తఱియగుడుడు. ■

గర్భీకృతమహాకల్పో నిమేషోఽసామ్రదాహృతః

అక్రాంతకల్పేనానన న సంత్యక్తా నిమేషతా.

11

ఈయన మహాకల్పమును గర్భమున ధరించినను నిమేషస్వరూపుడని చెప్పబడుచున్నాడు. ఈయన కల్పమునంతటిని అక్రమించుకొని వెలయుచున్నను ■ నిమేష - పరిమిత - కాలత్యయను పరిత్యజించుచుండుటలేదు.

వాలాగ్రకాదప్యణునా వ్యాప్తాననాఖలా మహీ

సప్రాబ్ధివసనాప్యర్వీ నాస్యాస్తమధిగచ్ఛతి.

12

ఈయన తేజాగ్రమువలె అత్యంతసూక్ష్ముడయ్యె మహిమండలము నంతటిని వ్యాపించి యున్నాడు. సప్తసాగర - వనపహితయగు పృథివి ఈయన పరాకాష్ఠను జేరజాలకున్నది.

అకుర్వన్నేవ పంసారరచనాం కర్తృతాం గతః

కుర్వన్నేవ మహాకర్మ న కరోత్యేవ కించన.

13

ఈయన పంసారము రచించకున్నను (సృష్టింపకున్నను), కర్తృత్వమును బొందినాడు. మహాకర్మల నాచరించుచున్నను, ఈయనకు కర్తృత్వములేదు.

ద్రవ్యమప్యేవ నిర్ద్రవ్యో నిర్ద్రవ్యోఽపి హి ద్రవ్యవాన్

అకాయోఽపి మహాకాయో మహాకాయోఽప్యకాయవాన్. 14

ఈయన ద్రవ్యమయ్యు ద్రవ్యముకాదు. ఈయనయందెట్టి ద్రవ్యములేకున్నను ఈయన ద్రవ్యవంతుడు. ఈయన శరీరహితుడయ్యును, మహాశరీర - బ్రహ్మాండ శరీర. మహాశరీరడయ్యును శరీర భూన్ముడు.

అద్యాప్యేవ సదా ప్రాతః ప్రాతరప్యద్యతాం గతః

న వాద్యమద్య న ప్రాత స్సద్య ప్రాతశ్చ వా సదా.

15

ఈయన ఉపస్వరూపుడయ్యు, ప్రాతఃకాలము, ప్రాతఃకాలమైనను ఈయన ఉపస్వరూపమునెట్టి అటంకములేదు. ఈయన ఉపయముకాదు, ప్రాతఃకాలమునుకాదు; అయ్యు ఈరెండునుగూడ ఈయనయేయైయున్నాడు.

భిండి భిండి ఖలేమత్తా పురుపిచ్చిలిసాలఘమ్
వివిచ్చలిత్తవాలోకాలాసో గులుగులుః శిలీ.

16

భిండి, భిండి, ఖలేమత్త, పురుపిచ్చలి, సాలఘ, వివిత్, చలిత్, సదాలో, కాలాసో, గులుగులు, శిలీ -

ఇత్త్యాద్యనర్థకం వాక్యం తథా సత్యం స ఏవ చ
స తదస్తి న యత్సత్యం స తదస్తి న యత్సత్యం.

17

ఇత్త్యాదులగు అర్థవిహీనశబ్దములుగూడ తామునకడ సత్యములు గావచ్చును - వేదముల చెప్పుచున్న శబ్దములవలె సత్యమేగావచ్చును. తామునందు సత్యముగానిదియును, తామునగానిదియును నగు వస్తువేలేదు. (అనగా, అశీలములగు ఆకాశమహాదులుగూడ తామునందును సత్యములు; తామునకంటె వేరుకావు.)

యస్మిన్నర్థం యతః సర్వం యః సర్వం సర్వతత్త్వ యః
యత్త్వ సర్వమయో నిత్యం తస్మై సర్వాత్మనే నమః.

18

ఎవ్వనియందు అంతయును, ఎవ్వనినుండి అంతయును, ఎవ్వడు సర్వమును, సర్వమునుండి ఎవ్వడును, ఎవ్వడు సర్వమయముడునగును చున్నాడో, సర్వరూపుడగు అదేవునకు నమస్కారము.

యత్రా నైరాలగహనేన విలాసవత్త్యా
హేలా విలోలఘనసరితయామలేన,
మలేన పలవదలామలమాలితానాం
లక్ష్మీలతాపిరలతా వలీలేన ముషీ.

19

ఇత్త్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే - దేవదూతాక్తే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే పరమేశ్వరవర్ణనం నామ షట్

త్రింశః సర్గః || 18 ||

పుత్రపల్లకపరిశోధితమును, లతాకాలపరిపూర్ణమును, నిలిదాంగతరుయుక్తమును, నిలిదఘన సోదామినీ కమనీయుమును నగు విలాసిని తన ఫలపుష్పశోభితవ ఇతరకనముల శోభను విడిచితివలె తనయందు ఇముడ్చుకొనుచున్నది.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణ పూర్వార్థ
మున శివోపాఖ్యానమున పరమేశ్వరవర్ణనమును ముప్పుదియొన
సర్గము || 36 ||

* ఆశోపమువలన అసత్తుగూడ సత్తగుచున్నదను విషయమును చెప్పుట క్లిష్టము చెప్పు బడినది. ఈ క్లిష్టము తర్కపదములతో గూర్చబడి, వైసకావీన భావమును మొయ్యిదరు లోపించు జేయుచున్నను, పలువిధముల వాఖ్యానమొనర్చుచున్నది. అందొకటి - అమలదళపల్లవశోభితమగు కన మాలను భరించినవాడును, పురుషప్రధానుడును, విశ్వంభరుడును నగు విష్ణువు, జగన్మోహనమును, నవనీరదనిందియునగు తనకరీరకాంతితో ప్రణయినియును అక్షిపేవిని ముష్టివలె వీడిభూత మొనర్చు కొనినాడు.

సప్తత్రింశః సర్గః

[సద్యోగాదపతాం సతా శివస్యానంతర్యయః
ప్రధానశక్తిర్నియతేన్నృత్యం చాత్రోపవర్ణ్యతే.

సదస్యము సంయోగమున అపదస్యపు సత్తనుబొందుచీతి, శివునియొక్క అనంతశక్తులు, ప్రధానశక్తియగు నియతియొక్క నాట్యము — సర్గమున ఉపవర్ణింపబడును.]

ఈశ్వర ఉవాచ:—

ఇత్యాదికానాం శబ్దానామర్థభేదః సత్యరూపిణీ
తస్మిన్సర్వేశ్వరే సర్వసతామణిసముద్భవే.

1

ఈశ్వరుడు:— సర్వశక్తియందు పూర్వోక్తములును, అన్యములును నగు అర్థవిహీన వాక్యములుగూడ సత్యములగుచున్నవి. ఈయపు జగత్సత్తయను మణిని పేటికి.

కా నామ విమలాభాసాస్తస్మిన్సర్వరమచిన్మణో
స కచన్తి విచన్యన్తి విచిత్రాణి జగన్తి యాః.

మాయాయుక్తుడగు — బ్రహ్మమున ఏకశక్తి వికసించుటంద మండగలదు? ఈ చిత్ మణియందున్న లీజశక్తి, అరొపించుట విచిత్రజగతుల సృష్టముగనే ప్రకాశించుచున్నది.

ఏమా బీజకణాస్తస్మా చిత్సతా స్వవపుర్ణయమ్
లభ్యా మృత్యులవార్యాది కరోత్యజ్జుర మోదనమ్

3

ఈశ్వరసంబంధమగు యీ చిత్సత్త, ధాన్యాదిబీజములయందుండి, క్షేత్రమున పరిష్కృత మగు మృత్తిక, జలము, సమయము, మున్నగు సమాకారకారణముల సహాయమున అంతకోత్యాదన మొనర్చి, క్రమముగ తండులభావమునంది అన్నమగుచున్నది.

శేనావరవివరానర్హస్తిని రసరూపిణీ
కతిన్ద్రేయసంబన్ధే కరోతి స్పృష్టమమృసామ్.

4

— యాశ్వరకక్తియే రసరూపమున నీటియొక్క మెలుగు అగుచున్నది, మణియు, గుడి గుండమున వెలయుచు 'రాట్ల రప్పలు' మున్నగు వానితోగూడి, విశిష్టస్పృతగుల బొందుచున్నది. జీవేశ్వరియైన సంయోగమున, యీ యాశ్వరకక్తియే సలిలరూపమున బ్రవేశించి, ఉదరమధ్యమున కడలికను గలిగించుచున్నది.

ఏమా కుసుమగుచ్ఛేషు రసరూపేణ సంస్థితా
కచతి ప్రాణరస్థేషు కరోతి పరిపుల్లతామ్.

— చిత్ - సత్తయే కుసుమగుచ్ఛముల మకరందరసగంధరూపమున వెలయుచు, ప్రాణింద్రియమున వికాసమునంది, వాసాత్మకుల కల్లాసమును గలిగించుచున్నది.

శిలాజస్థా శిలాజ్జాభామసతీం సత్యతాపదమ్
సర్గాధారదళాం ధత్తే గిరిన్ద్రః ఫితిలీలయా

6

కూన్యమగు పర్వతము, కృణుకృషాదులతో భూభ్రమై జననివాసమును గల్గించునట్లు, యీ చిత్సక్తగూడ శిలయందు ప్రవేశించి, దాని కూన్యభావమునుబోగొట్టి, దానికి వ్యవహారికసత్తను గల్గించుచున్నది. పర్వతము తన స్వరూపమును విడకయే కృషాదుల గల్గించునట్లు, చిత్సక్తలేఖనము, యను బోధయే లోకమున నుండెడిదికాదు.

పవనస్పృహకోశాత్కృతూపిణీ త్వగిన్ద్రియమ్

సంసాధయత్యాత్మనుతం పితేవాత్మతయా తయా.

7

పీత ఆతననుతుని స్వకార్య నిర్వహణాగ్రము వినియోగించునట్లు, ఈ చిత్సక్త సమస్త చలన ములకును ఆకర (కోశ) మనదగు వాయురూపమును గ్రహించి, ఆరూపమునుండి ఉత్పన్నమైన త్వగిన్ద్రియమును స్పృహకార్యము వినియోగించుచున్నది.

అశేషసారసంపేణమథ్యాత్మానం స్వసిద్ధయే

భావయిత్వా న కించిత్త్వమివ ఖత్వం కరోత్సలమ్.

చిత్సక్తయే ముఖం తన వాస్తవస్వరూపసిద్ధికోటకు — మోక్షార్థము — కన్ను నిఖిలజగత్తుయొక్క సమ్యగీతసత్తాత్మకమగు ఏకరూపమున భావించుకొని, జగత్తంతటిని ఆకాశము కలె కూన్యమొనర్చుచున్నది.

స్వసత్ప్రతిబిమ్బాభమాకాశముకురోదరే

ధత్తే కల్పనిమేభాఙ్కం కాలాఖ్యమమలం వపుః.

ఈయనయే ఆకాశ - దర్శనమున, తనసత్తవలె తోచు కల్పనిమేషాదులతో గూడుకొనిన కాలని రూపమున ప్రతిబింబించుచున్నది.

అమహాపఞ్చమేశానం పరిణామమయా ఇమే

ఇదమిత్రమిదం నేతి నియతిర్భవతి స్వయమ్.

10

బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర సదాశివ ఈశాన తత్త్వములతో శారంగభ్రమైన ఈ జగత్తంతయు పరివర్తన శీలము. కార్యములనున్నిటిని సరిజూచు నియతియే మూలశక్తి; 'ఇది ఇట్టిది, లేక ఇట్టిది కాదు' అని చెప్పువీలాలేదు. ఇది స్వయముగ నుత్పన్నమగుచున్నది.

సాక్షిణి స్ఫార ఆభాసే గృహే దీప ఇవ క్రియాః

సత్యే తస్మిన్ప్రకాశనే జగచ్చిత్రపరమ్పరాః.

11

అంధకారావృతమగు కాలియందు, గృహమధ్యమున దీపమున్న నే ఆచ్యుతీ వస్తువులు ప్రకాశించునట్లు, అపరిచిత్తమగు ఈ చిక్ష్యేతివలననే జగత్తులను చిత్రపరంపరలు ప్రకాశమునందుచున్నవి.

పరమాకాశనగరనాట్యమణ్డపభూమిమ

స్వశక్తివృత్తం సంసారం వశ్యస్తీ సాక్షివత్ప్రతా.

12

ఈ నియతి పరమాకాశ - నగర - నాట్యశాలలో స్వశక్తిసంపాదితమగు సంసారనాటకము దర్శించుచు సాక్షిభావమున నెలయుచున్నది.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

శివస్యాస్య జగన్నాథ శక్తయః కాః కథం స్థితాః

సాక్షితా కా చ కిం తాసాం వృత్తం స్వాత్మీయదేవ తత్.

13

శ్రీశనిష్ఠుడు:-జగన్నాథా! చిదాత్మయగు యీ శివుని కత్త రెట్టివి? అవి ఎట్లు కలయుచున్నవి? సాక్షిభావమనమి? ఆ క్రిస్థమూహముల కార్యమేమి? అవి యెన్ని — నాకు తెలియజెప్పుడు.
ఈశ్వర ఉవాచ :-

అప్రమేయస్య శాస్త్రస్య శివస్య పరమాత్మనః
సౌమ్య చిన్మాత్రరూపస్య సర్వస్యానాకృతేరపి. 14

ఇచ్ఛానత్రా వ్యోమనత్రా కాలనత్రా తథైవ చ
తథా నియతినత్రా చ మహానత్రా చ సుప్రత. 15

జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిః కర్తృత్వకర్తృత్వాపి చ
ఇత్యాదికానాం శక్తీనామస్తో నాస్తి శివాత్మనః. 16

ఈశ్వరుడు:- సౌమ్య! మంగళమయ్యుడును, చిన్మాత్రరూపియును, కాంతుడును, సర్వమయ్యుడును. నిరాకారుడును, అప్రమేయ్యుడును నగు పరమాత్మకు ఇచ్ఛానత్ర, ఆకాశనత్ర, కాలనత్ర, నియతినత్ర, మహానత్ర, జ్ఞానశక్తి, క్రియాశక్తి, కర్తృత్వశక్తి, అకర్తృత్వశక్తి మున్నగు కత్తులు పెట్టులున్నవి. వాటి కింతములేదు.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :-

శక్తయః కుత పవైతా బహుత్వం కథమాను చ
ఉదయశ్చ కథం దేవ భేదాభేదశ్చ కీదృశః. 17

శ్రీవసిష్ఠుడు:-శేవా! యీ కత్తులు పరమాత్మ యందెట్లు అరుదెంచినవి? ఈ కత్తులకు బహుత్వ మెట్లున్నది? పరమాత్మకును — కత్తులకును భేదమున్నదా? లేక ఆభేదము గలదా? -ననింపుడు.
ఈశ్వర ఉవాచ :-

శివస్యానన్తరూపస్య సైషా చిన్మాత్రతాత్మనః
ఏషా హి శక్తిరిత్యుక్తా తస్మాద్భిన్నా మనాగపి. 18

ఈశ్వరుడు:- అనంతరూపుడును, మంగళమయ్యుడును నగు చిదాత్మయందు కల్పింపబడిన మాయావికల్పములే కత్తులనంబడుచున్నవి. అందువలన, వాటికిని పరమాత్మకును ఒకేవిధము భేదములేదు.

జ్ఞాతృకర్తృత్వభోక్తృత్వసాక్షీత్వాదివిభావనాత్
శక్తయో వివిధం రూపం ధారయన్తి బహూదకమ్. 19

ఈశక్తి, జ్ఞాతృత్వ, కర్తృత్వ, భోక్తృత్వ, సాక్షీత్వాది భావనలవలన, నీరు తరంగబుడ్బు దాది బహురూపముల ధరించునట్లు, విభిన్న ఆకృతుల బొందుచున్నది.

ఏవం జగతి సృత్యన్తి బ్రహ్మణే సృత్యమన్తాపే
కాలేన నర్తకేనేవ క్రమేణ పరిశిష్యతాః. 20

ఈశక్తిసమూహములు, కాలవికార క్రమముగ శిక్షిణమునంది, బ్రహ్మాండ - సృష్ట్యమంద పమున సృష్టమొనర్చుచున్నవి.

యైషా పరపరాభాసా సైషా నియతినచ్యతే
క్రియాథ కృతిరిచ్ఛా వా కాలేత్వాదికృతాభిధా. 21

పరాచగములను సంజ్ఞలతో నొప్పు కాలము నియతి యనంబడుచున్నది. క్రియ, కృతి, ఇచ్ఛ, కాలము, మున్నగునవి దీనికి పర్యాయశబ్దములు.

అమహారుద్రపర్య సమిదమిత్యుతి స్థితే

ఆత్మనాపద్యజస్సద్దా నియమాన్నియతిః స్మృతా.

22

మహారుద్రుని స్థితవలన ఇయ్యది, ఇయ్యది అని ఆయాపక్షపులను చూచించుటవలనను, అబ్రహ్మస్తంబర్యంతరముగల పక్షపుల గల్గించుటవలనను, పరమేశ్వరుని ఈశక్తికి నియతియను అన్వయవాచము లభించినది.

నియతిర్నిత్యముద్వేగవర్జితం పరిమార్జితా

ఏషా సృత్యతి వై సృత్యం జగజ్జాలకనాటకమ్.

23

తత్త్వబోధవలన పరిశుద్ధమైనదని నంతదనుక, ఈ నియతి ఉద్వేగరహితమై సృత్యమును, జగన్నాటకాభినయమును ఒకరొప్పుచుండును.

నానారసవిలాసాధ్యం వివర్తాభినయాన్వితమ్

కల్పక్షణమాతా నేకపుష్కరావర్తఘృరరమ్.

24

ఈ సృత్యము వివిధరసములతో పరిపూర్ణమును, వివర్తమును ఆంగీక - రణినయముతో చిత్రాక్షరకమును వైయ్యున్నది. ఆభినయంతమును ప్రళయసమయమున పుష్కరావర్త - మేఘములను వాద్యయంత్రములు వాయింపబడును.

సర్వైరుకుసుమాక్షరం ధారాగోలకమన్దిరమ్

భూయోభూయః పతద్వర్షభూరిస్త్వదజలోత్కరమ్.

25

ఈ వియతియొక్క నాట్యకాల బ్రహ్మాండము; ఇయ్యది గోళాకృతిని వెలయుచున్నది. దీనియందు, అన్ని ఋతువుల పుష్పములు మొప్పారుచున్నవి. ఆభినయదర్శకుల కిదీర - ఘర్మమో (చెమటయో) యనునట్లు మాటిమాటికి గురియు వర్షధారలు పరితీతములగుచున్నవి.

పయోదవల్లవాలో లనీలామృరకృతభృమమ్

పూర్ణసంకుదనస్తాభిరత్నోఘవలయాకులమ్.

26

మేఘమాలయన అంచుతో శోభిల్లు నీలాంబరమే (ఆకాశము, వస్త్రము) ఈ నాట్యాభి నేత్రయొక్క పరిధేయవనము. వివిధరత్నశోభితములగు సప్తసాగరములే ఈ రమణీయొక్క హస్తవలయములు.

యామపక్షదీనప్రేక్షాకటాక్షోద్భాసితామృరమ్

మజ్జనోన్మజ్జనవ్యగ్రకులాదికులశేఖరమ్.

27

ఈ అభి నేత్ర ప్రకార, దివసాది రూపకములగు కటాక్షములతో అంబరవలయమును ఉద్భాసితముచున్నది. కులపర్యవములు ఈ పెరిశోభామణములు; ఇవి ఒకప్పుడు అంతర్హితములగుచు మతొక్కప్పుడు దృష్టికి గోచరములగుచున్నవి.

భృమచ్ఛశిమణిప్రతగ్జ్ఞాముక్తాఫలత్రయమ్

సందృష్టాదృష్టసంధ్యాభివిలోలకరవల్లవమ్.

28

త్రపథ్యామివింశతు సంక, ఈతే సంకమున బాల్ప ముష్పిటల ముత్తాలమాల; అందు ప్రతిబింబించు చంద్రుడు ఈ హారమునందలి చంద్రకాంతమణి. సాంధ్యమేఘములు ఈతే కరపల్లకములు. ■ ఒకప్పుడు అగపడుచు, మఱియొకప్పుడు డగపడకుండనున్నది.

అనారతరణల్లోలలోకాలంకారకోమలమ్

భూరిభూతలపాతాలసభస్తలపదక్రమమ్.

29

లోకముల వసించు జనము ఈ మెఱుఁగు అంగభూషణములు; ఇది నిరంతరము 'ఝణం ఝణం' కట్టము నొనర్చుటవలన మనోహరములై యొప్పుచున్నవి, భూతల, పాతాళ, సభస్తలములు ఈతే పొడవివ్యాసమునకు పీఠములు.

మగ్నోన్నగ్నమహానేకతారాఘర్మకణోత్కరమ్

చంద్రార్కకుణ్డలస్పన్దస్మితస్ఫుటసభాముఖమ్.

30

తారకాసమావాసులను ఘన్మబిందువులు యీపె కేరీరమున ఒకప్పుడు అగుపించుచు, మఱొకప్పుడు విలీనమలగుచున్నవి. గగనమండలమే ఈ నటియొక్క ముఖమండలము; దీనియందు చంద్రమాయులను కుండలములు రెండు వ్రేలాడుచున్నవి. సూర్యచంద్రుల ప్రకాశమను స్మితముతో ■ వదన మొప్పారుచున్నది.

కల్పితానేకబ్రహ్మాణ్డకపాటకవితానకమ్

లుతల్లోకానరవ్యూహాధ్వనన్ముక్తాఙ్కపల్లవమ్

సుఖదుఃఖిడశాదోషభావాభావరసానరమ్.

31

బ్రహ్మాండకపాటకమలీ నాట్యమందిర వితానములు. అనురపీడితులై పరువిడు త్రిలోక వాసులే, ఈతే ధరించిన చంచలవసనాంచలములు సుఖదుఃఖిడశలు ఈనర్తకి ప్రకటించు హాస భావములు.

అస్మిన్వికారవలీతే నియతేఽన్వితానీ

సంసారనామ్ని చిరనాటకనాట్యసారే

సాక్షీ సదోదితవపుః పరమేశ్వరోఽయ

మేకఃస్థితో న చ తయా న చ తేన భిన్నః.

32

ఇత్యాచారే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే నియతినృత్యం నామ సప్తత్రింశః

సర్గః || 37 ||

ఈ సంసారనాటకాభినయము వివిధవికారభంగులతో నిండియుండి, నియతయొక్క నిలాస మనబడదగియున్నది. కాని, పరమేశ్వరుడు సర్వదా ఏకరసస్వరూపమైన వెలయుచు సాక్షియై యొప్పుచున్నాడు. అందువలన, ఈయన సంపూర్ణముగ యీ నాట్య - నాటకముల నుండి నిభిన్నుడయ్యి, (వ్యాకరహరికముగ) అభిన్నుడైయున్నాడు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ - తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణ పూర్వ

భాగమున నియతినృత్యమను ముప్పదియేడవ సర్గము || 37 ||

అష్టత్రింశః సర్గః

[శివస్వాతంత్ర్యవిమోక్షార్థమహిర్వానన పూజనమ్

జ్ఞానేన వ మహాపుణ్యం విముక్తిఫలమిచ్ఛతే.

అనంతవిమూర్తియగు శివుని ధ్యానముచే నర్పించుట, జ్ఞానమువలన కలుగు పుణ్యము, ముక్తిఫలము ఈ సర్గయందు దధి కర్ణింపబడుచున్నవి.]

ఈశ్వర ఉవాచ:—

ఏష దేవః స పరమః పూజ్య ఏష సదా సతామ్

చిన్మాత్రమనుభూత్యాత్మా సర్వగః సర్వసంక్రయః.

1

ఈశ్వరుడు:— చిన్మాత్రుడును, అనుభూతిస్వరూపుడును, సర్వాంశర్యామియును, సర్వమునకు ఆక్రమమునగు యాదేవుడే సాధుపురుషులుకు పూజ్యుడగుచున్నాడు.

ఘటే పటే వటే కుడ్యే శకటే వానరే స్థితః

శివో హరో హరిర్బ్రహ్మ శక్రో వైశ్రవణో యమః.

బహిరంత్రస్య సర్వాత్మా సదా స్వాత్మాను బుద్ధిభిః

వివిధేన క్రమేనైవ భగవాన్పురిపూజితే.

ఈయన ఘట, పట, శకట, వట, కుడ్యములయందును, మనుష్యులలోను వెలయుచున్నాడు. యాదేవుడే శివ, హరి, హర, బ్రహ్మ, ఇంద్ర, కుటేర, యమాది వాచారూపముల పూజింపబడుచున్నాడు. బహిరంతరముల వ్యాపించి, సర్వాత్ముడై స్వస్వరూపమున వెలయు యాదేవుడే జ్ఞానంబయిచున్నాడు.

బహిస్తానన్యహంబుద్ధే క్రమేణ పరిపూజ్యతే

యేన తచ్చృణు తత్త్వజ్ఞ శ్రోష్యస్యస్త్రక్రమం తతః.

4

మహామరీ! మొదట, యాదేవుని బాహ్యపూజావిధానమును వినుము. తత్త్వజ్ఞ! విదవ, అంతర - పూజను తెల్పెదను.

పూజాక్రమేషు సర్వేషు దేహగేహం పవిత్రకమ్

త్యాజ్యం దేహవబోధాత్మ పరం యత్సాత్పనిత్రకమ్.

5

ఈశ్వర - గృహము శాస్త్రోక్తములగు స్నాన ఆచమనాది సంస్కారముల పవిత్రమైనను, దీనిని (దేహాత్మబుద్ధిని) త్యజింపవలెను దీనికి సాక్షిభూతముగు చిద్రూపుని జ్ఞానమే పరమపవిత్రము - దీనినే ప్రయత్నపూర్వకముగ గ్రహింపవలెను.

పూజనం ధ్యానమేవాన్తర్మాన్యదన్యస్య పూజనమ్

తస్మాత్ప్రిభువనాధారం నిత్యం ధ్యానేన పూజయేత్.

6

అంతరమున ధ్యానింపుటయే యాదేవుని పూజ; ఇదిగాక యాపూజ కింకార క్రమము లేదు. అందువలన, త్రిభువనాధారుడగు యాదేవుని ధ్యానమువలన సర్వదా పూజింపుము.

చిద్రూపం సూర్యలతాభం సమస్తాభాసభాసనమ్

అస్తస్థ చిత్తకాశం స్వమహస్తాసారమాశ్రయేత్.

7

ఈదేవుని చిద్రూపము లక్షణమైతని కాంతితో దేవీప్రకాశమై వెలయుచున్నది. ప్రకాశముల నన్నిటిని ఇది ప్రకాశింపజేయుచున్నది. పరిశుద్ధమొనర్పబడిన చిత్తకాశమే అహంభావము యొక్క సారభాగమని గ్రహింపుము. అందువలన దీనినే ఆశ్రయింపుము.

అపారపరమాకాశవిపులాభోగకస్థరమ్

అనస్తాధ స్తనాకాశకోశపాదసరోరుహమ్.

8

అపారమగు పరమాకాశముయొక్క విపుల వైశాల్యమే యీదేవుని కంఠభాగము; అనంతమును, నిర్మలస్థితిమునుగల ఆకాశ కోశమే యీదేవుని పాదపద్మము.

అనస్తది క్షటాభోగభుజమణ్డలమణితమ్

నానావిధమహాలోకగృహీత పరమాయుధమ్.

9

వికాలమగు అనంత దిబ్బిండల మీదేవుని భుజమండలము; నాలుగుదిక్కుల వెలయు లోకము లీయన చేతనున్న అస్త్రప్రసూహములు.

హృత్కోశకోణవిశ్రాంతబ్రహ్మజ్ఞైఘ్నపరమృతమ్

ప్రకాశపరమాకాశపారగాపారవిగ్రహమ్.

10

బ్రహ్మాండసమాచారంపర లీదేవుని హృదయకోశమునందలి ఒకమాల అణియున్నది. అపారమును, ప్రకాశస్వరూపమునుగల యీదేవుని శరీరము, పరమాకాశమునకావల వెలయుచున్నది.

అథ ఊర్ధ్వం చతుర్దిక్షు విదిక్షు చ నిరస్తరమ్

బ్రహ్మేస్తోహరిరుద్రేశప్రముఖామరమణితమ్.

11

ఈ శరీరముయొక్క నాలుగువైపుల, మీద, క్రింద, మధ్య, బ్రహ్మాండీయద్రోహరిహారాదులను దేవతలు వెలయుచు శోభన గలిగించుచున్నారు.

ఇమాం భూతశ్రియం తస్య రోమాలిం ప్రవిచిన్తయేత్

వివిధారమ్భకారిణ్యస్త్రీజగద్యస్త్రజ్జవః.

12

ఇచ్ఛాద్యాః శక్తయస్తస్య చిన్తనీయాః శరీరగాః

ఏష దేవః స పరమః పూజ్య ఏష సదాసతమ్.

13

చతుర్విధములగు జీవరాసు లీయన రోమసమూహములని భావింపుము. వివిధకార్యముల తో గూడుకొనిన త్రిజగత్తులను యంత్రజ్జవులనడగు ఇచ్ఛాది శక్తు లీయన శరీరమున వెలయు వాడీ సమాహములు. ఈ దేవుడే సాధుజనులకు పరమపూజ్యుడై వెలయుచున్నాడు.

చిన్మాత్రమనుభూత్యాత్మా సర్వగః సర్వనాశ్రయః

ఘటే పటే వటే కుడ్యే శకటే వానరే సితః

14

చిన్మాత్రుడును, అనుభూతిసర్వాపుడును, సర్వవ్యాపియును, సర్వాశ్రయుడును నగు ఈ దేవుడు ఘట, పట, వట, శకట, కుడ్యములలోను, మనుష్యులయందునను వెలయుచున్నాడు.

శివో హరో హరిర్భృహ్మ శక్రో వైశ్రవణో యమః
అనన్తే కపదాధారస్త్రామా త్రైకవిగ్రహః.

15

శివ, హరి, హర, బ్రహ్మ, ఇంద్ర, వశిష్ఠులగుడ ఈయనయ్యే వివిధరూపముల భరించుట కలస ఈయన అనంతమగుటచున్నాడు. భేదరహితమగు అద్వితీయ సత్తయే ఈయన శరీరము. ఇదిగాక ఈయనకు శ్రేష్ఠ శరీరములేదు.

వివర్తితజగజ్జాలః కాలోఽస్య ద్వారపాలకః
సశైలభవనాభోగమిదం బ్రహ్మాణ్డమణ్డలమ్.

16

దేహకోణోఽస్య కస్మిన్చిత్సాన్విజ్ఞానయవతాం గతమ్
విచిన్తయేన్మహాదేవం సహస్రశ్రవణేక్షణమ్.

17

సహస్రశిరసు శాన్తం సహస్రభుజభూషణమ్
సర్వత్రేక్షణశక్త్యాధ్యం సర్వతో ఘోషశక్తికమ్.

18

సర్వతః స్పర్శనమయం సర్వతో రసనాన్వితమ్
సర్వత్ర శృంగణాకీర్ణం సర్వత్ర మననాన్వితమ్.

19

సర్వతో మననాతీతం సర్వతః పరమం శివమ్
సర్వదా సర్వకర్తారం సర్వసంకల్పితార్థదమ్.

20

సర్వభూతాన్తరావస్థం సర్వం సర్వైకసాధనమ్
ఇతి సంచిన్త్య దేవేషమర్చయేద్విధిన త్రతః.

21

జగత్తులను వివర్తమండలేసిన కాలదే ఈతని ద్వారపాలకుడు; పర్వతపవనితమగు విశాల లోకములతో గూడుకొనిన బ్రహ్మాండ మియన శరీరమువందలి ఒకావక తుండ్రాగము. సహస్ర చతుడును, సహస్రభుజును, సహస్రశిరుడును, సహస్రహస్తుడును, కాంతుడునువగు ఈ మహాదేవుని చింతింపకలెను. ఈయనయొక్క దర్శనశక్తి సర్వవ్యాపిని; ఇట్లే ఈతని ఘోష, స్పర్శ, రసన, శృంగణ, మననకర్తులుగుడ సర్వత్ర వ్యాప్తములై వెలయుచున్నవి. కాని, ఈయన మననమున కతీతుడు. ఈ దేవుడు పరమమంగళమయియు, సర్వకాలముల, సర్వమునకు కర్తమగు ఈయన సంకల్పిత విషయముల ననుగ్రహించుచున్నాడు. సుఖమయియుండ గు ఈ దేవుడు నిఖిలభూతములనుభవ్య వెలయుచున్నాడు. అన్నిటిని గ్రహించుట కీయనయొక్కదే సాధనభూతుడు — ఇట్లు చింతించి, యథా విధిగ ఈయనను పూజింపవలెను.

విధానమర్చనస్మేదం శృణు బ్రహ్మవిదాం వర
స్వసంచితాత్మా దేవోఽయం నోపహరేణ పూజ్యతే.

22

బ్రహ్మవిత్ - శ్రేష్ఠ! యాదేవుని అర్చనవిధానము వినుము. స్వసంచితాత్మడగు ఈ యాత్మదేవుడు గంధ పుష్పాది ఉపహారములన భూజింపబడజాలడు.

న దీపేన న ధూపేన న పుష్పవిభవార్పణై ।

నాన్మదానాదిదానేన న చన్దనవిలేపణైః ।

23

న చ కుఙ్కుమకర్పూరభోగైశ్చిత్రైర్న చేతరైః

నిత్యమక్షేపభ్యేన శీతలేనాఽవినాశినా.

24

ఏకేనైవాఽమృతేనైవ భోధేన స్వేన పూజ్యతే

ఏతదేవ వరం ధ్యానం పూజైఃపైవ పరా స్మృతా.

25

దీప, ధూప, పుష్ప, చందన, కంఠమ, కర్పూర, అన్నదానాది వైభోగముల నీడవు దర్శింపబడజాలదు. అనాయాసలభ్యమును (సులభమును), కాంతియమును, అవినాశియునునగు ఆత్మభోధనుధనమనే ఈయన పూజింపబడగలడు. ఇదియే పరమధ్యానము, పరాపూజయని చెప్పు బడుచున్నది.

యదనారణ్యమస్తసశుద్ధచిన్తాత్మవేదనమ్

పశ్యజ్ఞాన్విస్మృతశ్చక్షుస్సత్సద్గుణస్వపస్యస్వనన్.

26

ప్రేలపన్విసృజన్తస్థాన్ముద్ధసంవిన్మయో భవేత్

ధ్యానామృతేన సంపూజ్య స్వయమాత్మానమీశ్వరమ్.

27

పరమాస్వాదయుక్తేన ముక్తేన కుసుమేహితైః

ధ్యానోపహార ఏవాత్మా ధ్యానం హ్యస్య సమీహితమ్.

28

ధ్యానమర్ఘ్యం చ పాద్యం చ శుద్ధసంవేదనాత్మకమ్

ధ్యానసంవేదనం పుష్పం సర్వం ధ్యానపరం విదుః.

29

వినా తేనేతరేణాయమాత్మా లభ్యత ఏవ నో

ధ్యానాత్ప్రసాదమాయాతి సర్వభోగముఖ్యశ్రియః

అంతరమున విశుద్ధచిన్తాత్మస్వరూపమున వెలయునదైన నగు వస్తురూపమున దర్శన, శ్రవణ, స్పర్శ, ఘ్రాణ, భోజన, కయన, స్వప్న, నిశ్వాస, సంభాషణ, త్యాగాది సర్వసమయముల వెలయుటలేదు. పరమాస్వాదయుక్తమున విశుద్ధధ్యానసమధతోడనే యీ ఆత్మేశ్వరుని అర్చింపవలెను. అన్యవిషయపరిహారభూర్వికమగు ధ్యానైకాగ్రతాయత్నమే, ఈ దేవుని పూజాపుష్పము. ధ్యానమే ఈయనయొక్క. పూజోపహారము, ధ్యానమే పూజావిధి, ధ్యానమే అర్ఘ్యము, ధ్యానమే పాద్యము; విశుద్ధ సంవిత్ - చైతన్యమే ధ్యానకురుచుచు. ధ్యానయొక్కటియే పూజోపకరణమని గ్రహింపుము. ధ్యానమలేకున్న ఆత్మదేవుని బొందజాలము. ధ్యానబలముననే ఆత్మస్వరూప్రకాశమను అనుగ్రహమును బొందగలము.

అయమాత్మా మునే భుక్తే దేహరూపో గృహే యథా.

30

ధ్యానేనానేన సుమతే నిమేషాంస్తు త్రయోదశ

మూఢోఽపి పూజయిత్యేతం గోప్రదానఫలం లభేత్.

31

పూజయిత్యా నిమేషాణాం శతమేకమితి ప్రభుమ్

అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః.

32

పూజయిత్యా స్వయమాత్మానం ఘటికార్థమితి ప్రభుమ్

అశ్వమేధసహస్రస్య ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః.

33

ధ్యానబలుగువహారేణ స్వయమాత్మానమాత్మనా
ఘటికాం పూజయేద్యం రాజసూయం లభేత్ సః.

84

మధ్యాహ్నపూజనాదిత్థం రాజసూయైకలక్షభాగ్

దివసం పూజయిత్వైవం పరే ధామ్ని వసేన్నరః.

85

ఏహోఽసౌ పరమో యోగ ఏహ సా పరమా క్రియా

బాహ్యసంపూజనం ప్రోక్తమేతదుత్తమమాత్మనః.

86

సుమతీ! ధ్యానబలముననే యీ ఆత్మజేవుడు ప్రసన్నుడై, దేహభిమానమునుబూని భోగముల నందుచున్నాడు. మునీ! మూఢవ్యక్తిగూడ పదముడు నిమగ్నములు (ఆత్మంత ఆత్మకాలము) ఈ జేవుని అర్చింప, గోదాఃఫలమును బొందుచున్నాడు. నూరునిముషములీ జేవుని అర్చించిన మనుజుడు ఆశ్వమేధయజ్ఞ - ఫలమును బొందుచున్నాడు. అర్ధఘటికాకాల మిడేవుని పూజించిన సహస్రాశ్వమేధఫలము లభించుచున్నది. ఘటికాకాల మిడేవుని ధ్యానించి, ఆత్మసమర్పణమును పరమోత్తమ నర్పించిన మనుష్యుడు, రాజసూయయాగఫలమును బొందుచున్నాడు. దివార్ధకాలము పూజించిన ఒక లక్షరాజసూయయాగముల ఫలము లభించుచున్నది. దినమంతయు పూజించిన పరమ క్షత్రియము లభించును. ఈవిధముగ పరమజేవుని ధ్యానమే పరమయోగ మనంబుడుచున్నది ఇదియే సత్సత్త్వమగు క్రియ. ఇట్లు ఆత్మజేవుని బాహ్యపూజను నీట జెప్పితిని.

ఏతత్ప్రవిశ్రమఃఫలాను విఘాతహేతుం

యస్త్యాచరిష్యతి సరః క్షణమవ్యభిన్నః,

తం వందయిష్యతి సురాసురలోకపూగః

ప్రాప్తాస్త్వదం జగతి మామివ ముక్తమాత్మన్.

37

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో

పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే బాహ్యపూజనం నామాష్ట

త్రింశః సర్గః ॥ 38 ॥

ఏ మనుష్యుడు నిఖిలపాపహరమును, పవిత్రమునుగల పూజను క్షణకాలమైన కాంతమున ముగియజేసి, ఆతడు నావలె ముక్తుడై ఆత్మపదమును బొందును. స్వాత్మస్వరూపా! మరా మయలందెలును అతనిని బూజింతురు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణ పూర్వార్ధమున బాహ్య పూజనమును ముప్పుదియెనిమిదవ సర్గము ॥ 38 ॥

ఏకోన చ త్వారింశః సర్గః

[శబ్దాదివయైః ప్రాప్తైర్జ్ఞప్తజ్ఞభావితః

పృథ్విగాత్మకస్సాత్ర హృత్తః పూజోపహృత్తః.

ఈ ప్రకరణమున పోత్ర శబ్దాదివయములచే, అంగప్రత్యంగముల బ్రకాశింపజేయు సాక్షియగు పరమజేవుని అంతరత్వాజ వర్ణింపబడుచున్నది.]

ఈశ్వర ఉవాచ:—

పావనం పావనానాం యద్యత్సర్వతమసాం క్షయః

తదిదాసీం ప్రవక్ష్యేహమాస్త్రః పూజనమాత్మనః.

1

ఈశ్వరుడు:— పవిత్రవిషయములలో సత్యంశపవిత్రమైనదియును, సర్వవిధములగు అజ్ఞానముల నశింపజేయునదియును నగు శివుని అభ్యంతరపూజను జెప్పచున్నాడను.

గచ్ఛత సివతత్త్వైవ జాగ్రతః స్వప్నతోఽపి

సర్వాచారగతా పూజా నిత్యం ధ్యానాత్మికా త్వయమ్.

2

ఈ పూజను కయన, స్వప్న, గమన, స్థిత్యాది సర్వావస్థలలోను ఆచరింపవచ్చును. ఈ పూజగూడ ధ్యానాత్మికము.

నిత్యమేవ శరీరస్థమిమం ధ్యాయేత్పరం శివమ్

సర్వప్రత్యయకర్తారం స్వయమాత్మానమాత్మనా.

3

■ పూజయందు నిత్యము శరీరస్థితుడగు పరమశివుని ధ్యానింపవలెను. ఆయన బోధల నన్నిటిని తన సాన్నిధ్యహిత్యముననే గలిగించుచున్నాడు. ఆయనను అత్యస్థితునిగ గ్రహించుము.

శయాశముత్థితం చైవ వ్రజస్తమథవా స్థితమ్

స్మృతేష్టమభిరః స్మృత్యం త్యజస్తమథవాఽభిరః.

4

భుజ్జానం సంత్యజస్తం చ భోగానాభోగపీఠరాన్

బాహుపరికర్తారం సర్వకార్యస్వరూపదమ్.

5

దేహలిజ్జేషు శాస్త్రసు త్యక్తలిజ్జాస్తరాదికమ్

యథాప్రాప్తారంవిత్త్యా బోధలిజ్జం ప్రపూజయేత్.

6

■ యాత్యదేవుడు కయనించిన యుండుగాక, లేక లేచిన యుండునుగాక అథవా, అరుగునుండునుగాక; యాయన అన్ని అవస్థలలోను పరిచింకనీయుడు. విపులములగు భోగసమూహముల భోగించువాడును, త్యజించువాడును, బాహ్యములగు జాగ్రదాదివిషయముల తనుభవించువాడును, కార్యముల నన్నిటిని స్వరూపమును గల్పించు దేవా - లింగమున నిర్వికల్పమును శాంతరూపమున వెలయువాడును నగు ఈ అత్యదేవుని, వృథాది పరికల్పితములగు ప్రతిమార్తులను త్యజించి యథా ప్రాప్తమగు స్వరూపజ్ఞానమున పూజింపవలెను.

ప్రవాహపతితార్థసః స్వబోధస్నానశుద్ధిమాన్

నిత్యావబోధార్హణియా బోధలిజ్జం ప్రపూజయేత్.

7

ఈ అత్య ప్రార్థకర్మభోగములను ప్రవాహమునబడి చూలినవ్యయనందినను, విశుద్ధ - అత్య బోధరూపమును స్నానమున పరిశుద్ధి నందగలడు. ఈ బోధోపచారములను ■ బోధలింగమును బూజింపవలెను,

అదిత్యభావనాభోగభావితామృతభాస్వరమ్

శశాంకభావనాభోగభావితేంద్రయోదితమ్

■

(ఇట్లు భావింప శక్యముగానిచో), ఆకాశమండలమును బ్రకాశింపజేయు నూద్యునివలె భావించునది. (ఇదియు **విజ్ఞాన** కల్పించిన) చంద్రునివలె భావించి, ఆరాపమున ఉదయించినట్లు తలచునది.

ప్రతిభాసపదార్థాఘ్నిత్యావగతసంవిదమ్

ద్వారై ర్వహస్తం శారీరై ర్మృతే ప్రాణస్వరూపిణమ్.

9

ఈయన ప్రాణిభాసిక పదార్థములయందు సంవిత్ - రూపమున వెలయుచున్నాడు. శరీర - ద్వారములను ముఖముల ప్రాణరూపమున పరిహించుచున్నాడు.

రసీకృత్య రసం ప్రాణస్వాంతోదాత్తతురజ్జమమ్

ప్రాణాపానరథాహుధం గూఢము నర్దుహశీయమ్.

10

ఈయన శబ్దాదివిషయరసములను తన ఆనందరసముతో గలిపి, మధురమునరించి అస్వాదించుచున్నాడు. ఈయన ప్రాణాపానములను రథము నధిరోహించియున్నాడు. గూఢుడై హృదయ గుహయందు విశ్రమించుచున్నాడు.

జ్ఞాతారం జ్ఞేయదృష్టీనాం కర్తారం సర్వకర్మణామ్

భోక్తారం సర్వభోజ్యానాం స్మరారం సర్వసంవిదమ్.

11

ఈయన జ్ఞానములనన్నిటిని గ్రహించుచున్నాడు. మఱియు, కర్మల కన్నిటికిని కర్త. భోగములనన్నిటిని భోగించు భోక్త. స్మృతుల నన్నిటిని స్మరించు స్మరగూడ ఈయనయే.

సమ్యక్సంవిదితాజ్ఞాఘ్నం భావాభావనభావితమ్

ఆభాసభాస్వరం భూరి సర్వగం చిన్తయేచ్ఛివమ్.

12

శరీరముల నన్నిటిని ఈయనయే ప్రకాశింపజేయుచున్నాడు. భావాభావములనలన ఈయనయే భావింపబడుచున్నాడు. (అనగా, విషయముల భావించునపుడు, ఆయాభావాలను కర్తృగను, ఎట్టి చింతయు లేనపుడు పరిశీలించిన నిర్వికల్పస్వరూపముగను గ్రహింపబడుచున్నాడు.) ప్రకాశము లన్నిటికంటెను అధికముగ ప్రకాశించు స్వరూపముగలవాడును, సర్వవ్యాపియును **సా** ఈ మం గళమయని జెంతింపవలెను.

నిష్కలం సకలం చైవ దేహస్థం వ్యోమచారిణమ్

అరజ్జేతం రజ్జేతం చ నిత్యమక్లగ్నసంవిదమ్.

13

ఈయన కళారహితుడయ్యి (ఉపాధివశమున) కళాయుక్తుడు, శరీరవర్తియయ్యిను ఆకాశ విహారి, అరంజితుడయ్యి రంజితుడునై యున్నాడు. ఈయన, శరీరము వందలకును వ్యాపించి యున్న బోధనరూపుడు.

మనోమననశ్చ క్రిస్థం ప్రాణాపానాంతరోదితమ్

హృత్కంఠతాలుమధ్యస్థం భూనానాపుటశీతగమ్.

14

ఈయన మనస్సుయొక్క - మననశక్తియందు వెలయుచున్నాడు. ప్రాణాపానముల **■** యించుచున్నాడు. హృదయము, కంఠము, తాలవుల మధ్యప్రదేశమున ఉపైయున్నాడు. (భూనానాపుటముల చరించుచున్నాడు.)

షట్త్రింశత్పదకోటిసమున్మన్యస్తదశాశిగమ్

కుర్వస్తమస్తశబ్దాదీంశోద్ధయస్తం మనఃఖగమ్.

15

ఈయన శ్రేష్ఠాత్మప్రాక్రమణ ముపదియైన తత్త్వముల కావల వెలయుచున్నాడు. 'కలవికరణే' మొదలుగాగల కళలను, 'ఉన్మనీ' 'మనోన్మనీ' మున్నగు స్థితులను (= సవికల్పసమాధి) చాటుచున్నాడు. శబ్దాదివికరణములను పుష్టించుచున్నాడు. మనస్సును పక్షిని పరిచారిక మొనర్చుచున్నాడు.

వికల్పిన్యవికల్పే చ ద్వివిధే వాక్పథే స్థితమ్

నిలే తైలమివాగ్నేషు సర్వేష్యేవాస్తరం స్థితమ్.

16

ఈయన వాచ్య, లక్ష్యములను వాక్పథముల రెండిటియందును చరించుచున్నాడు. నిత్యంబున టియందు మానెయున్నట్లు, ఈయన సర్వకరీరముల వెలయుచున్నాడు.

కలాకలజరహితం కఠినం చ కలాగణైః

ఏకదేశే సుహృత్పథ్యే సర్వదేశే చ సంస్థితమ్.

17

ఈయనకు కళలను కళలకము లేకున్నను, పంచభూతసమ్మిళితమగు స్థూలరూపమునచాల్చి, కాశ్యమను అనగా మూర్తిని పరిగ్రహించుచున్నాడు. ఈయన సర్వదేశముల వెలయుచున్నను, హృత్పథ్యమన నోకమూల వెలయుచున్నాడు.

చిన్తాత్రమమలాభాసం కలాకలనకల్పనమ్

ప్రత్యక్షదృశ్యం సర్వత్ర స్వానుభూతిమయాత్మకమ్.

18

ఈయన పరిశ్రమగు ప్రకాశస్వరూపుడయ్యి కళలను కల్పించుచున్నాడు, అనుభూతి స్వరూపమున సర్వత్ర ప్రత్యక్షమగుచున్నాడు.

ప్రత్యక్షేతనమాత్మీయమరిత్యేన పునః స్థితమ్

పదార్థానాముపేత్యాశు క్షణాద్విత్వమివాగతిమ్.

19

ఈయనయే మజల స్వస్వరూపమును మజలి, కేవలభావమునంది, బోగముల గోరుచున్నాడు; స్వాతిత్వములగు పదార్థముల రూపమును భరించి క్షణములలో ద్వైతభావము నందినట్లుగపడుచున్నాడు, సహస్తసాదావయవః సకేశేనఖదస్తకః

స్వదేహసంవిదాభాసో దేవోఽయమితి భావయేత్.

20

తరువాత, హస్తసాదావయవోదను, కేశనఖదంతములతోడను గూడుకొనిన దేవునివలె తన్ను భావించుకొనవలెను.

విచిత్రాః శక్తయో బహువ్యయ నానాచారా మనోదృశామ్

ఉపాసతే మామనిశం పత్న్యః కాస్తమివోత్తమమ్.

21

మనో మే ద్వారపాలోఽయం నివేదితజగత్ప్రయః

చిన్తేయం మే ప్రతిహరీ ద్వారపా శుద్ధరూపిణీ

22

శక్తిర్మమాత్మికా బుద్ధిః క్రియా చైవ పరాజ్ఞనా

జ్ఞానాని చ విచిత్రాణి భూషణాన్యజ్ఞగాని మే

23

కర్మేంద్రియాణి ద్వాపరాణి బుద్ధీంద్రియగణైః సహ
అయం సోఽహమనన్తాత్మా వ్యవచ్ఛేదోఽస్య తాత్పర్యః 24
తిషామి భరితై కాత్మా పూర్ణః సర్వావపూరకః
ఇతి దైవీముపాశ్రిత్య స్వచ్ఛామాత్మవమత్సృజిమ్.

మఱియు, పరిక్షిగణము ఉత్తముడగు పరిని సర్వదా సేవించునట్లు, వివిధములగు ఆచరణ
సంబంధములు, విచిత్రములును, బహువిధములును వగు మనశ్శక్తులు సర్వదా వస్తు ఉపాసించు
చున్నవి. మనస్సు నా ద్వారపాలకుడు; అతడు జగత్ప్రాయముయొక్క విచరణను నాకు దెల్పుచున్నాడు.
శుద్ధరూపమగుచింత ద్వారమున మెలగు ప్రతివారి, దీని స్వభావము విశుద్ధము. బుద్ధి నాయొక్క
శక్తి, క్రియ మనోవారముగు నారమున జ్ఞానములన్నియు నా కేరీమున నొప్పు అధరణములు. కర్మేంద్రి
యములు, జ్ఞానేంద్రియములు నాద్వారములు. సేవ అనంతుడవగు ఆయాత్మను, నా ఆత్మకి దేవుని
లేడు. సేను పూర్ణమును, ఏకమును, అద్వయమునునగు ఆత్మస్వరూపమున వెలయుచు చున్నపుట నన్ని
టిని పూరించున్నాడను' అని దేవభావమును జింతింపవలెను.

జేనత్వపరిపూర్ణోఽన్తరదీనాత్మావతిష్ఠతే
నాస్త్వ మేతి న చోదేతి న తుష్కతి న కుష్కతి. 25
న తృప్తిం న క్షుధం యాతి నాభివాఞ్ఘ్రితి నోఽస్య
సమః సమసమాచారః సమాభాసః సమాకృతిః. 27
సౌమ్యతామలమాయారః సమన్తాత్పుష్పరాశయః
అదేవామేక ఏవాసావప్యశ్చిన్నమహామణిః. 28
దేవార్చనం కరోత్యేవ దీర దీర్ఘమహర్నిశమ్
చిత్తత్వచలితో దేవానాం దేవోఽస్య సముదాహృతః 29

అప్పుడు హృదయము దేవత్వపూర్ణమవ పూజకుడు అదేవభావమున వెలయును, అప్పు
డాతనికి ఉదయోద్భవములు (జననమరణములు), సంతోషవిరూపములు, వాంఛాత్మకములు, క్రిహణ
త్యాగములు ఉండవు. అతని హృదయము సమభావాపన్నమగును. అతని ఆత్మకి, ఆచరణ జీవన్ము
క్షుని బోలియుండును; అతడు సమదర్శియును. మహామతి సంతోర్ణముగ సౌమ్యభావము
నొంది, సర్వతోభావమును సుందరమతినిబొంది, కేరీముండునంతటను అవనిద్విన్నమగు ఏకాత్మ
భావమున వెలయుచుండును. ఇట్లాతడు రాత్రిందివములు దేవపూజ నధికముగ నొనర్చుచుండును.
చిన్మయమగు ఆత్మయే పూజకుని దేవత.

యథాప్రాప్తేన సర్వేణ తమర్చయతి వస్తునా
సమయా సర్వయా బుద్ధ్యా చిన్తాత్రం దేవచిత్తరమ్. 30

ఈ పూజకుడు సమత్వమునందిన తన బుద్ధియంతటితోడను, అనాయాసలభ్యములగు సర్వ
వస్తువులతోడను ఈ చిన్మయదేవు నుపాసించుచుండును.

యథాప్రాప్తక్రమోత్తేన సర్వార్థేన సమర్చయేత్
మనాగపి న కర్తవ్యో యతోఽపైతాపూర్వవస్తుని. 31

ఈ ఆత్మదేవుని భూజంప, గంభపుష్పది విశేషవస్తువులను సమగూర్చుకలసిన అభిసరము ఒకంతయ్యలేదు. యెట్టి ఎదుట లభించు వస్తువులన్నిటి తోడను ఈ దేవుని భూజంపవచ్చును.

ప్రాప్తదేహతయో నిత్యం తథార్థక్రియయానయా
కాయసంసేవనేనాఽథ పూజయేచ్ఛోభనం విభుమ్.

ఏయే జాతివారికి కౌశ్రమున ఎట్టివిధానము కౌశ్రముల చెప్పుబడినదో, ఆ రీతి ననుగురించి
■ కృష్ణములగు వస్తువులతో ఈ దేవుని పూజించువది.

భక్త్యభోజ్యాన్నపానేన నానావిభవశాలినా
శయనాసనయానేన యథాప్రేనార్పయేద్భివమ్.

■ ■ విశ్వరూపసారము, భక్త్యభోజ్యముల సమర్పించి, శయన, ఆసన, గమనాది
సర్వావస్థలయందు ■ కుభస్వరూపుని అర్పించవలెను.

కాంతాన్నపానసంభోగసంభారాదివిలాసినా
నుఖేన సర్వయాచేణ సంబుద్ధ్యాఽఽత్మానమర్చయేత్.

కాంతానంగును, అన్నపానాది సర్వవిధభైభోగముల నీ ఆత్మదేవున కర్పించి, అయిన
తత్త్వమును సంపూర్ణముగ గ్రహించి, అయినను భూజంపవగును. (అనగా, ఆత్మజ్ఞానము అభించు
నిమిత్తము ■ విషయభోగముల నన్నిటిని త్యజింపవలెనని భావము.)

అధివ్యాధిపరోలేన మోహసంరమ్భశాలినా
సర్వోపద్రవదుఃఖేన ప్రాప్తేనాత్మానమర్చయేత్.

35

అనుభవించవలసినవిన్న అధివ్యాధులను, తజ్జనితములగు మోహములను, తదితరములగు సర్వ
ఉపద్రవములను, దుఃఖములను, ■ ఆత్మదేవున కర్పించి, భూజింపవగును. వాటియందు భూజాయిధి
మంపకలనీయుండునేకాని, మోహపారతక్యమున జ్ఞానిగిపోరాదు.

సమస్తైశ్చ సమస్తానాం చేష్టానాం జగతః స్థితేః
మృతిజీవితస్వప్నాదైవః ప్రాప్తేరాత్మానమర్చయేత్.

36

జగత్తుననున్న సమస్తప్రయత్నములను, తత్ఫలములను, జీవితమరణములను, స్వప్నాదు
■ ప్రాప్తములగు తీరుననుసరించి యర్పించుచు ■ ఆత్మదేవుని అర్పించవలెను. ఇంతెట్టి
దోషమునులేదు.

దారిద్ర్యణాథ రాజ్యేన ప్రవాహపరితాత్మనా
విచిత్రచేష్టాపుష్పేణ శుద్ధాత్మానం సమర్చయేత్.

37

సంసారప్రవాహమున బడిన దేవుడు తాను దర్శింపజైన తన దారిద్ర్యము నర్పించియు, తాను
రాజైన రాజ్యము నర్పించియు, మఱియు విచిత్ర - ప్రయత్నములను పుష్పములతోడను, శుద్ధుడగు
పరమాత్మను బూజింపవలెను.

నానాకలహకల్లోలలనోల్లాసశాలినా
రాగద్వేషవిలాసేన సౌమ్యమాత్మానమర్చయేత్.

38

నానావిధములగు కలహ - కల్లోలములతోడను, సంతోషముయొక్క చాంచల్యములతోడను, రాగ ద్వేషాదుల విలాసముతోడను, సౌమ్యముగు ఈ ఆత్మసర్పింపవగును.

సతాం హృదయగామిన్యా రూఢయా శశిశీతయా

మైత్ర్యా మాధుర్యధర్మిత్యా హృత్సమాత్మానమర్చయేత్. 39

సత్పురుషుల హృదయమున మెలగుచదియు, చంద్రునివలె చల్లనిదియును, మాధుర్య ధర్మణియునునగు మైత్రితో, సర్వహృదయముల వెలయు ఈ ఆత్మ సర్పింపవలెను.

ఉపేక్షయా కరుణయా సదా ముదితయా హృది

శుద్ధయా శక్తిపద్ధత్యా భోధేనాత్మానమర్చయేత్. 40

మైత్రి, కరుణ, ఉపేక్ష, ముదిత (హర్షము), భోధనిగ్రహసామర్థ్యము మున్నగు వివిధ భావములతో ఈ ఆత్మదేవుని అర్చింపవలెను.

ఆకస్మికోపయాశేన స్థితేనానియతేన చ

భోగాభోగైకభోగేన ప్రాప్తేనాత్మానమర్చయేత్. 41

ఆకస్మికముగ అభింఘనవియు, అనుభవించుచున్నవియును, తుడికములును నగు భోగములన్నిటితోడను లేక ఒక్కచానితోడనైనను ఈ ఆత్మదేవుని సర్పింపవలెను.

భోగానామనిష్ఠానాం నిష్ఠానాం చ సర్వదా

త్యాగేన వాతిరాగేణ స్వాత్మానం శుద్ధమర్చయేత్. 42

విహితములును నిష్ఠములును అగు భోగముల త్యాగము లేక అనురాగములతో ఈ ఆత్మ దేవుని (వాటిని సమర్పించి) సర్వదా పూజింపవలెను.

ఈహితాసీహితోఽఘేన యుక్తాయా క్షమయాత్మనా

త్యక్తేనాత్మేనచార్థేన హ్యర్థానామీశమర్చయేత్. 43

కోరబడినవియును, కోరబడనివియును, యుక్తములును, అయుక్తములును, త్యజింపబడి నవియును, త్యజింపబడనివియును (భోగింపబడుచున్నవియును) అగు భోగములతో భోక్తయును ఈ ఆత్మదేవుని అర్చింపవలెను.

నష్టం నష్టముపేక్షిత ప్రాప్తం ప్రాప్తముపాహరేత్

నిర్వికారతయైతద్ధి పరమార్చనమాత్మనా. 44

సంపూర్ణముగ విఘ్నమైపోవు విషయముల నుపేక్షించునది; లభ్యములగువాటిని సంగ్రహించునది, ఇట్లు నిర్వికారభావమును అనగా సమత్వమును బడయుటయే పరమార్చనము.

సర్వదైవ సమగ్రాను చేష్టానిష్టాను దృష్టిషు

పరమం సామ్యమాధాయ నిత్యాత్మార్చనతం చరేత్. 45

ఇష్టానిష్టాదికములగు విషయములన్నిటియందును, సంపూర్ణముగు సమత్వమును బడసి సర్వదా

■ ఆత్మార్చనాశ్రమము నొసర్చుచుండవలెను.

సర్వం వినేత సుశుభం సర్వం విద్యాచ్ఛుభాశుభమ్

సర్వమాత్మమయం కుర్యాన్నిత్యాత్మార్చనతం చరేత్. 46

సర్వము బ్రహ్మమేయను దృష్టివలన కుభమును బడయుదునని గ్రహింపుము. (బ్రహ్మము మాయ కలసియున్నదను దృష్టివలన కుభాకుభములు రెండును సంభవించునని గ్రహించునది కాని, ఆత్మార్పణ - క్రతవలన సర్వము ఆత్మమయమని యెవ వలెను. (దీనివలన సర్వసమత్వమేర్పడి ప్రేమబృద్ధిదర్శనము తొలగగలదు.)

ఆపాతరమణీయం యద్యచ్ఛాపాతసుదుఃసహమ్

తత్సర్వం సుసమం బుద్ధ్యా నిత్యాత్మార్పణతం చరేత్. 47

ఆపాతరమణీయములను, ఆపాతనుస్సుఖములనునగు విషయములన్నిటియందును సమత్వముగని నిలిపి, ■■■ ఆత్మార్పణక్రతమును సల్పవలెను.

అయం సోహమయం నాహం విభాగమితి సంత్యజేత్

సర్వం బ్రహ్మాతి నిశ్చిత్త నిత్యాత్మార్పణతం చరేత్. 48

‘అదియే నేను’ ‘ఇది నేను కాదు’ మున్నగు భేదవిభాగసంబంధములగు కల్పనలను పరిత్యజించవలెను. ‘సర్వము బ్రహ్మము’ అను (ఆభేద) దృష్టి నవలంబించి, నిత్యమాత్మార్పణక్రతమును సల్పవలెను.

సర్వదా సర్వమాపేణ సర్వాకారవికారిణా

సర్వం సర్వప్రకారేణ ప్రాప్తేనాత్మానమర్చయేత్. ■■■

నానావిధరూపములను, నానావిధములగు వికారములను ఆశ్రయించి సర్వప్రకారముల, సర్వత్ర ఉపలభ్యమానమగు ఈ ఆత్మ నర్చింపవలెను.

అనిహితం పరిత్యజ్య మతిత్యజ్య తథేహితమ్

ఉభయోక్తయోడేనాపి నిత్యమాత్మానమర్చయేత్. 50

ఇష్టానిష్టములను, మిథ్యాత్మబుద్ధిని పరిత్యజించి, ఇష్టానిష్టమును స్వాత్మమాత్రములని గ్రహించి ఈ ఆత్మజేవుని అర్చించుచునది.

న వాఙ్మతా న త్యజతా దైవప్రాప్తాః స్వభావతః

సరితః సాగ రేనేన భోక్తవ్యా భోగభూమయః. 51

నమ్రుద్రుడు నదీపరమాణువులను వాఙ్మత, త్యజంపక, అద్భుతవక్తమున అరుదెందినవాటిని గ్రహించునట్లు, నుభుదుఃఖపేకువులగు భోగవిషయములను భోగింపవలెను.

ఉద్వేగో నానుగ న్నవ్యస్తుచ్ఛాతుచ్ఛాసు దృష్టిషు

వ్యోమ్నా చిత్రపదార్థేషు పరితో హ్యతతేష్యివ. 52

అనుమానాది తుచ్ఛస్థితులయందునను, ప్రాణాపాయాది ఘోరసంకటములగు అకుచ్ఛస్థితులయందుననుచి ఉద్వేగము నందరాను; అకాశమున అర్చ్యదర్శనము తోచు (గంభీరవగరాది) విచిత్రవిషయములవలె నీటిని గ్రహింపవలెను.

దేశకాలక్రియాద్యోగాద్యదుపైతి శుభాశుభమ్

అవికారం గృహీతేన తేనైనాత్మానమర్చయేత్. 53

దేశ, కాల, క్రియలవలన సంభవించు శుభాశుభములను నిర్వికారబుద్ధితో గ్రహించి ఈ అత్మదేవుని అర్చింపవలెను.

■ శ్మార్తనవిధానేఽస్మిన్ప్రేక్తా ద్రవ్యక్రియస్తు యాః
ఏకేనైవ సమేనైతా రసేన పరిభావితాః. 54

ఈ అత్మార్చనవిధానమున జెప్పబడిన ద్రవ్యములన్నియును సమత్వపూర్ణముగు ఏకరసమున అర్చితములు.

నామాసకట్యోన్మో తిక్తా న కమాయాశ్చ కాశ్చన
చిత్తైరపి రన్వైర్నిగ్ధా మధురా ఏవ తాః కిల. 55

ఇవేవియును కట్యున్మోత క్షకమాయములుగావు; నానాత్వరసదిగ్గులులేనను మధురమగు ఏకరసయుక్తములుగనే భావించవలెను!

సమతా మధురా రస్యా రసశక్తిరీద్ధియా
తయా యద్భావితం చేత్యమమృతం తత్త తాదృశేత్. 56

సమతారసము అత్యంతమధురము, ఇంద్రియాతీతమును సైయున్నది. దీనివలన భావించబడ పదార్థములన్నియును త్వాణములతో మధురములగును.

సమతామృతమాపేణ యద్యన్నాను విభావ్యతే
తత్తదాయాతి మాధుర్యం పరిమిన్లోఽపి మృతమ్. 57

ఎయ్యదెయ్యది ఈ సమతామృతమున భావించబడుచున్నచో, అయ్యదెయ్యది చంద్రమృతమైనదానివలె మాధుర్యమును బడయుచున్నది.

సమతాకాశనద్భూత్వా యత్తు స్వాల్లీనమాససమ్
అవికారమనాయాసం తదేవార్చనముచ్యతే. 58

బ్రహ్మైక్యదర్శనమను సమత్వమునంది, ఆకాశమువలె నిర్వికారత్వమును బొంద, మనస్సు లీనమగుటయే అనాయాసకరమగు దేవార్చన మనంబడుచున్నది.

పూర్ణేనునేన పూర్ణేన భావ్యం సమసమత్విషా
స్యచ్చేన చిద్భవై కేన జ్ఞేనాప్యృపలయాపిణా. 59

స్ఫుటికలివలె చిద్వనత్వము నంది, చంద్రునివలె పూర్ణత్వమును, సమత్వకాంతిని బడసి, వెలయుచుండునది.

అస్తరాకాశవిశదో బహిఃప్రకృతకార్యకృత్
రజ్జానామిహికాముక్తః సంపూర్ణో జ్ఞ ఉపాసకః. 60

బహిఃప్రకృతిసంబంధములగు సంసారకార్యముల నాచరించుచున్నను, ఆకాశము రంజనని నిర్ముక్తమై వెలయునట్లు, అంతరమున వివరమున క్రితక ఉపాసకుడు పరిపూర్ణుడై వెలయువలెను.

స్వప్నేఽప్యదృష్టహృల్లేఖమజ్ఞానాభ్రపరిక్షయే
శాస్తాహస్తాదివిహికం జ్ఞః శరదోఽస్మిన్ రాజతే. 61

అజ్ఞానవిభ్రమము క్షీణించి, స్వప్నమువలన గాఢ కాటు - రేఖ లోచనము; అప్పుడు
కారాదిరూపకమును పొగమంచు లోలగిసాద తత్వజ్ఞుడు కరత్యాల - అకాశమువలె విరాజిల్లును,

సోమార్కమస్తమితమానసమాత్మమేయం

సద్యః ప్రసూతశిశువేదనవద్యితానమ్

వశ్యన్తుశాస్త్రమతిచేతనచిత్తబీజం

జీవన్ననుత్తమపదస్థిత ఏవ తిష్ఠ.

62

నీవు జీవస్థాయించే సహస్రత్తమమును బ్రహ్మపదమున వెలయుచు, అప్పుడే పుట్టిన శిశువు
వలె ప్రపంచవికల్పముల గాంచక, చిదాభావతనకును చిత్తమునకును ఘోరకారణమున ఆ ముంగళ
మయాత్మను గాంచుచుండుచును. మూర్ఖుడు, అనందమధాపూర్ణుడగుటవలన నిష్కలంకుడగు చంద్రుని
వలె నీరవుగాక! ప్రపంచప్రకాశముచే మూర్ఖరూపమునవట్టి మనోబృత్తి నీడకమించుచుగాక! నీమన
స్సున ప్రసూతాశ్రమేయాది భేదభావములు ప్రమించుచుగాక!

దేశకాలకరణక్రమోద్భవైః

సర్వవస్తుసుఖదుఃఖవిభిః

నిత్యమర్చయ శరీరనాయకం

తిష్ఠ శాస్త్రసకలేహయా ధియా.

63

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతౌక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే దేవార్చనవిధిర్నామ

ఏకోనచత్వారింశః సర్గః || 63 ||

నీవు. ఈ శరీరనాయకుడగు అక్కడేవుని దేశ, కాల, క్రియా వైదిత్యముల సంధించు
సర్వవస్తువులను, సర్వవిధములగు సుఖదుఃఖములను అర్పించి అర్పింపుము; మఱియు వాంఛా
రహితమగు బుద్ధిలో వెలయుము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణ -

పూర్వభాగమున దేవార్చనవిధియను ముప్పది

తొమ్మిదవ సర్గము || 63 ||

చ త్వారింశః సర్గః .

[పూజ్యభూజ్యభూబాదినికల్పరహితః

పరిశుద్ధచిదాత్మైవ దేశతాతత్త్వహర్యతే.

■ సద్గుణున భూజ్య, భూజక, భూబాది త్రిపుటివికల్పరహితుడును, పరిశుద్ధుడును
నగు చిదాత్మయొక్క దేశతాతత్త్వము కల్గింపబడుచున్నది.]

ఈశ్వర ఉవాచ :-

యథాకాలం యథారమ్భం కరోషి కరోషి యత్

చిన్మాత్రస్య శివస్యాస్తస్థదేవార్చనమాత్మనా.

1

ఈశ్వరుడు:— యథాసమయమున, యథాశక్తికముగ నీవలన అచరింపబడువనియును, అచరింపబడ నివియును (కృతాకృతములు) నగు కర్మలన్నియును ఈ చిన్మాత్రశివుని అంతరవ్రాజ శియని గ్రహింపుము.

తేనైవాహుదమాయాతి యాతి ప్రకటతాం తథా
తథా స్థితేన రూపేణ స్వేనైవ స్వయమీశ్వరః.

■ అత్మచేతుశిట్టి భూజరణనే సంతుప్తుడై, పాశ్చాత్కరించున; దీనివలననే అయిన పాఠ మాధికమగు అనందమును, మాయయొక్క అవరణభంగమును యొనర్చును.

రాగజ్వేషాదికబ్ధారా నాత్మస్వస్వతమామతే
సంభవన్తి పృథగ్గూఢా వహ్నా వహ్నికణా ఇవ.

(సర్వావర్థకారణములగు రాగజ్వేషాదులవలన పరమశివుని పూజించుట అసంభవమేయన—)
అవి వాస్తవమునకు అత్మమండి తేజుకావు. నిష్కమండి నిష్కరవర్ణుల తేజుకావున్నను తేజ్జీవట్లుగ కనబడునట్లు, అవి అత్మమండి తేజుగావున్నను తేజ్జీవట్లు లోమయన్నవి.

యద్యద్రాజత్వదీనత్వసుఖదుఃఖాదివేదనమ్
ఆత్మీయం పరికీయం చ తత్తదర్చనమాత్మనః.

తనయొక్కయు, పరులయొక్కయు రాజత్వాది సుఖభోగములను, దాద్రాద్యాది దీనత్వ కారణములగు దుఃఖములను గ్రహించుటయే ఆత్మార్చనము.

విశ్వసంవిత్తిరేవార్చా నిత్యస్యాత్మన ఏవ చ
ఘటాద్యాత్మతయా బ్రహ్మ స్వయమాత్మా తత్తైవచ.

నిత్యమగు ■ అత్మను యీ జగద్రూపమున వెలుగుటయే ఆయనయొక్క పూజ; ■ అత్మయే ఆకాశము మొదలైనవి ఘటమువలెనుగల బాగ్రత్వస్వపుషుప్తాస్తాది అవస్థలన్నీటిని అలంకరించుచున్నది.

శివం శాస్త్రమనాభాసమేకం భాస్వరమాగతమ్
జగత్ప్రీత్యయవత్సర్వమాత్మరూపమిదం స్థితమ్.

■ జగత్తు, ■ శివుని అత్మస్వరూపమై, వాని ప్రకాశమువలననే ప్రకాశించుచున్నది. అత్మయొక్క సత్తలేమన్న ఇది ప్రకాశింపజాలదు. ఇదంతయు అత్మరూపమై వెలయుచున్నది.

అహో ను చిత్రమాత్మైవ ఘటాద్యన్యద్యవస్థితమ్
జీవాది స్వస్వభావోన్మయ్యనం విస్మృతిమానివ.

అశ్వర్యము! ■ అత్మ ఘటపటాది పదార్థములగు మరియు, స్వభావమును నిడుచున్నది! జీవాదిపదార్థములగు విత్తరితమై స్వస్వరూపమును సంపూర్ణముగ విస్మరించుచున్నది.

సర్వాత్మకస్యావస్తస్య శివస్యాస్తః కిలాత్మనః
పూజ్యపూజకపూజాభ్యో విభీమః ప్రోదితః కురతః.

సర్వాత్మకమగు, అనంతమగు, మంగళమయమగు నగు అత్మచేతునియందు పూజ్య, పూజక, పూజాది విభ్రమమెటువంటి అరుదెంచివది ?

నియతాకారతాశాస్త్రే న చ సంభవతీశ్వరే

యత్ర సంకల్ప్యతే బ్రహ్మహ్మజ్యపూజామయః క్రమః. 9

బ్రహ్మ ! భూజ్య భూజకాది వ్యవహారములన్నియు పరిచ్ఛిన్నాహాకారముననే సంకల్పితములగుచున్నవి. కాంతుడగు ఈశ్వరునియందు పరిచ్ఛిన్నములగు ఈ వికల్పములు సంభవించజాలవు.

పూజ్యపూజాద్యవచ్ఛిన్నో దేవో నిత్యామలత్మనః

సర్వత్ర క్షేరనన్తస్య సేశ్వరత్వస్య భాజనమ్. 10

పూజ్యభూజకాది భారముల పరిచ్ఛిన్నుడగు దేవుడెన్నటికిని, నిత్యమును, నిర్మలమును, సర్వత్ర క్షిరుయమును, అనంతమును నగు ఈశ్వరభావమునకు పాత్రుడవజాలడు.

త్రిజగత్ప్రస్థతాచ్ఛాచ్ఛసంవిద్రూపస్య చాత్మనః

సేశ్వరస్యాకృతేర్భృహస్త్వప్రదేశో హి యుజ్యతే. 11

బ్రహ్మ ! అత్యంతనిర్మలమగు ఏ చిద్రూపమునండి త్రిజగత్తులు ప్రసరించుచున్నవో, యాత్యరూపియగు ఈశ్వరునియందు అకృతకల్పన నొనర్చుట అమవిశయము.

దేశకాలపరిచ్ఛిన్నో యేషాం స్యాత్పరమేశ్వరః

అస్మాకముపదేశ్యాస్తే న విపక్ష్యద్విపక్ష్యతామ్. 12

కత్తమును గ్రహించిన తత్వజ్ఞుల కింక ఉపదేశించబడవలసిన దేవియును లేదు. పండితుడా ! పరమేశ్వరుని దేశకాలపరిచ్ఛిన్నునిగా తలచువారికే మా యుపదేశము.

తదీయాం దృష్టిముత్పత్తిజ్యో భేమామనలన్యైః చ

సమః స్వచ్ఛమనాః శాన్తో ఏతరాగో నిరామయః. 13

కామోపహరైరభితో యథాప్రాప్తైరభిన్నభిః

ఆత్మానమర్చయం స్తిష్ఠ సుఖదుఃఖశుభాశుభైః. 14

అందువలన నీ నీ పరిచ్ఛిన్నదృష్టిని పరిత్యజించి, నేను తుదకు జెప్పిన తత్వదృష్టి నవలించి, సముడవును, కాంతుడవును, విషయానక్రికామ్యుడవును, నిరామయుడవును, యథాప్రాప్త భోగియను, అభిన్నబుద్ధితో సుఖదుఃఖ, శుభాశుభముల నన్నిటిని ఉపహారము లగు పనుర్పించి, యాత్మదేవుని పనుర్పించుము.

అధిగతవతి సాధౌ చైకమేవానుభూయం

త్వయి తరలితజీవే జన్మదుఃఖాది కించిత్

న లగతి పరిశ్రాన్త్యే సర్వతః స్ఫాటికాగ్నే

నవసదన ఇవాత్మే నిష్కలత్కే కలజ్జ్వలః. 15

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠగుహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే దేవాతత్త్వవిచారో నామ చత్వారింశః

సర్గః 40 ||

1. విష్ణుడు తత్త్వనిర్వాణమువలన కఠినమునండి జీవుని కలుపబడితిని; వాస్తవముగ పాదు పురుషులగువారి గుణవలన బొందితిని. భుజియు, వాస్తవముగ తత్త్వమును బడయవలసిన కొలువగూడ

లేదు, నీ మాయాకళంకము సంపూర్ణముగ తొలగిపోయినది. ఈ బాహ్య - జగతు యిక నీయందు సంలగ్నమవజాలదు. అందువలన, మానవమగు స్ఫుటికభవమున ఏ కష్టపుయొక్క - దాగు అంటు నట్లు, జన్మదుఃఖాదులు నీ యందంట జాలకున్నవి.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
దేవతాతత్త్వవిచారమను నలుబదవ సర్గము || 40 ||

ఏ క చ త్వారిం శః సర్గః .

[శాస్త్రాచార్యాదిసాఫల్యం వామభేదప్రకల్పనమ్
అధ్యారోపకముః పశ్చాదపవాదః ప్రదర్శ్యతే.

ఈ ప్రకరణమున, శాస్త్రము ఆచార్యులయొక్క ప్రయోజనము, వామరూపమనబడు భేదములకల్పన, అధ్యారోప, అపవాదములు ప్రదర్శింపబడుచున్నవి.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

శివః కిముచ్యతే దేవ పరం బ్రహ్మ కిముచ్యతే
అత్యై కిముచ్యతే నాథ పరమాత్మా కిముచ్యతే. 1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— దేవా ! ■ పరబ్రహ్మము నెట్టి భగ్యమును స్పృశింపజాలకున్న, దానిని శివుడు (మంగళమయము) అని చెప్పవేల ? లేక, పరమాత్మయని వచించుటెందులకు ? మఱియు, దేవా ! అత్యపరమాత్మ శక్తియుల క్యవనోర మెందులకు ?

తత్సత్త్వించిన్న కించిచ్చ శూన్యం విజ్ఞానమేవ చ
ఇత్యాదిభేదో భగవంస్త్రిలోకే కిముచ్యతే. ■

భగవంతుడా ! త్రిలోకా ! ఆయన సత్త్వ ఆయుని ఏమియునుకాదు; ఆయన కూన్యడు, విజ్ఞానము ■ విభేదముల నెప్పుబడుచున్నాడే ? — ఇదేమి ? వచింపుము.

ఈశ్వర ఉవాచః—

అనాద్యస్తమనాభాసం సత్త్వించిదిహ విద్యతే
ఇద్వియాణామగమ్యత్వాద్యన్న కించిదివ స్థితమ్. 3

ఈశ్వరుడు:— ఇటు, అద్యంతరహితమును, స్వయంశ్లోతియును వగు సదస్యము వొక్కటియే వెలయుచున్నది; అది ఇంద్రియముల కగమ్యమగుటవలన కూన్యమువరె తోచుచున్నది.

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ :—

యద్విద్వియాణాం బుద్ధ్యాదియుక్తానామప్యదృశ్యతామ్
గతం తత్కథమీశాన త్వశజ్ఞేనోపగమ్యతే. 4

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఈశానుడా ! ■ ఇంద్రియములకును బుద్ధికిని ఆగోచరమైన, దానిని పొందగలమను నిశ్చయమేమి ? — దానిని ఏ యుపాయమువలన పొందగలము ?

ఈశ్వర ఉవాచ:—

యో ముముక్షురవిద్యాంతః కేవలో నామ సాత్వికః
సాత్వికైశ్చ కేవ సోఽవిద్యాభాగైః శాస్త్రాదినామభిః. 5
అవిద్యాం శ్రేష్ఠయా శ్రేష్ఠీమం త్కాలయన్నిహం తిష్ఠతి
మలం మలేనావహరన్యక్షిణో రజశో యథా. 6

ఈశ్వరుడు:— ఈ ఆత్మవస్తువును బ్రహ్మింపజేయ నట్టి బుద్ధివృత్తియొక్క ప్రయోజనములేదు. సాత్వికమును, బ్రహ్మకారాకారమును నగు బుద్ధివృత్తిలన కేవలము అవిద్యయొక్క అవగణము భాగింపబడుచున్నది. ఈ అవిద్యావరణము తొలగిన, బ్రహ్మము తనయంతటదానే ప్రకాశించుచున్నది — ఇదియే ఆత్మసాక్షాత్కార మనంబడుచున్నది. ఇందిరి(దియవృత్తుల ప్రయోజనమెచ్చట ? (ఈ సాక్షాత్కారముయొక్క క్రమమియ్యది) మొదట, ముముక్షువు కరుణమాదుల సహాయమున, సాత్విక - అవిద్యాంశముగ పరిణతుడగుచున్నాడు. తదనంతర, సత్సంగ, సద్గురువులను సాత్విక - అవిద్యాంశాసహాయమున, సాత్విక అవిద్యాంశంలగు బ్రహ్మకారిత చిత్తవృత్తులతో — రజతగుడు మలము (చురుగు) తో మలమును శుభ్రపఱచునట్లు — తన అవిద్యాంశమున క్షణమునర్చుకొని పూర్ణబ్రహ్మస్వరూపమున వెలయును. (బ్రహ్మముతప్ప, తక్కినదన్నియును అవిద్యాంతర్గతములు; కనుక, బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు గారణములగు, సత్సంగ, తదనుకూల చిత్తవృత్తియందును సాత్విక అవిద్యాంతర్గతములని చెప్పబడినవి.

కాకతాలీయవత్పశ్చదవిద్యాక్షయ ఆగతే
ప్రవశ్యత్యాత్మనైవాత్మా స్వభావస్వైష నిశ్చయః. 7

చిరాభ్యాసఫలముగ, కాకతాలీయవ్యాయమున, సౌభాగ్యవశమున పూర్ణబ్రహ్మకారమగు వృత్తిలన అవిద్య నశించి, ఆత్మ తన్నుదానే అహంకించుకొనును — ఇది దాని నిశ్చితస్వభావము.

యథాశంభించిదక్షాశే నిఘ్నవ్య త్కాలయన్భిశుః
కరనైర్మల్యమాప్నోతి కార్మాజ్ఞారక్షయే యథా.

యథాశంభించిచ్చాస్త్రాద్యైర్భాగైర్భాగం విచారయేత్

సాత్వికస్తామసో భాగో ద్వయోరాత్మోదయస్తథా. 8

బాలకు హస్తమును అంగారకము (బొగ్గు) తో తోముకొని కడిగివేసికొనిన, అయ్యది తనయంతటదానే శుభ్రమగునట్లు, శాస్త్రసత్సంగాది అవిద్యాంశలవలన తదితరమగు అవిద్యాంశము విచారించిన సాత్విక, తామసికరూపమును అవిద్యయంతయు వివర్తమగును. కేవలము, స్వప్రకాశమగు ఆత్మ యొక్కటియే నిర్మలమై ప్రకాశించును.

పశ్యత్యాత్మానమూత్తైష విచారయతి చాత్మనా

ఆత్మైవేహం స్తి నావిద్యా ఇత్యవిద్యాక్షయం విదుః. 10

ఆత్మయే ఆత్మివలన ఆత్మవిచార మొనర్చుచున్నది; దిగ్గునమొనర్చుచున్నది; అత్యగమయే శేషించుచున్నది. కనుక, ఈ విద్యయొక్క (బుద్ధివృత్తుల) ప్రయోజనములేదు, అవిద్యాక్షయమే ఆత్మరూపావస్థానమని విద్వాంసులు యెఱుంగుదురు.

యావత్కించిదిదం వస్తు నానా నాత్మావగమ్యతామ్

క్రమా గురూపదేశాద్యా నాత్మజ్ఞానస్య కారణమ్.

11

(గురూపదేశాది) జానాత్వబుద్ధి యుండునంతవఱకు ఆత్మ గ్రహింపబడవాలదు; గురూపదేశాది క్రమములు ఆత్మజ్ఞానకారణములు గావు.

గురు స్త్రీద్వియవృత్త్యాత్మా బ్రహ్మ సర్వేద్వియక్షయాత్

యద్వస్తు యత్ర యే ప్రాప్తం తత్తస్మిన్నతి నావ్యతే.

12

గురూపదేశమున ఆత్మజ్ఞానమును బొందగోఱవది, ఇంద్రియసమిష్టికదా! కాని, యబ్రహ్మము అతీంద్రియము; ఇంద్రియాదులు క్షయమైనయెడలనే పరీకాశించును. అనుచో, గురూపదేశమెట్లు ఆత్మజ్ఞానమునకు కారణము కాకలదు? ఎయ్యది లేకున్న వస్తువు లభించునో, అయ్యది ఉండిన ■ వస్తువెట్లు లభింపగలదు?

అకారణాన్యపి ప్రాప్తా భృశం కారణతాం ద్విజ

కృమా గురూపదేశాద్యా ఆత్మజ్ఞానస్య సిద్ధయే.

13

ద్విజా | గురూపదేశాదికములు ఆత్మజ్ఞానమునకు కారణములు గాకున్నను, (విస్మృత కంఠ చామికరాదుల (ప్రాప్తివలె) కారణములుగ గ్రహింపబడుచున్నవి.

క్రమే గురూపదేశానాం ప్రవృత్తే శిష్యబోధతః

అనిర్దేశోఽప్యదృశ్యోఽపి స్వయమాత్మా ప్రసేదతి.

14

శిష్యుని అజ్ఞానవివాళమునకే గురూపదేశాదులు అవసరములగుచున్నవి; అజ్ఞానము నశించిన, ఆత్మ అనిర్దేశ్యమును, అదృశ్యమును నయ్యుగూడ, ప్రసన్నులగుచున్నది.

శాస్త్రా ర్థేభ్యధ్యతే నాత్మా గురోర్వచనతో నచ

బుధ్యతే స్వయమేవైష స్వబోధవశేనైతత్.

15

శాస్త్రములవలన ఆత్మ గ్రహింపబడుటలేదు; గురువచనముల గ్రహింపబడుటలేదు; స్వయం ■ స్వబోధవలననే ■ గ్రహింపబడుచున్నది.

గురూపదేశాశాస్త్రార్థేవా చాత్మా న బుధ్యతే

ఏతత్సంయోగస తైవ స్వాత్మజ్ఞానప్రకాశినీ.

16

అయినను, గురూపదేశము, శాస్త్రార్థవిచారములు లేకున్న ఆత్మబోధయగుటలేదు; ■ సంయోగమువలననే ఆత్మజ్ఞానము ప్రకాశింపజేయబడుచున్నది.

గురుశాస్త్రార్థశిష్యాణాం చిరసంయోగస తైర్మా

అనానీవ జనాచార ఆత్మజ్ఞానం ప్రవర్తతే.

17

గురువు, శాస్త్రార్థములతో శిష్యునకు ఎడతెగని సంయోగమును గూడిన, పగటియందు ■ వ్యవహారములలె ఆత్మజ్ఞానము ప్రవర్తిల్లును.

కర్మబుద్ధిద్వియాద్యస్తనుఖదుఃఖాదిసంక్షయే

శివ ఆత్మేతి కథితస్తత్పదిత్యాదినామభి.

18

జ్ఞానేంద్రియములు, కర్మేంద్రియములు, ముఖదుఃఖములు క్షయమగు పరిశేషించునదే శివుడు, అత్మ, కత్, సత్ మున్నగు నామముల సేవకొనబడుచున్నది.

యత్రేదమఖలం నాస్తి తద్రూపేణైవ చాస్తి వా

తదాకాశాదచ్చతరమసం నదివాస్తి హి.

19

ఎటు రాకపోకలను జగత్తుయొక్క అసత్త, అలోపసమయమున జగత్తుయొక్క సత్త అంగీకరింపబడుచున్నదో. ఎయ్యది ఆకాశముకంటెను నిర్మలమో ఆ అధిష్ఠానతత్త్వమే అనంత, సచ్చజ్జడాల నిర్దేశింపబడుచున్నది.

అవిశ్రాంతతమా యత్ర తనువిద్యైర్మయుతుభిః

విచిత్రీశుదమనవకలజ్జకలితాత్మభిః.

20

అదూర ఏవ తిష్ఠస్థిరీవన్ముత్తస్య దృశ్యభే

మోక్షోపాసకభోధాయ శాస్త్రారచనాయ చ.

21

బ్రహ్మేంద్రియద్రవములైర్లోకపాతైః సుషణ్ణైః

పురాణవేదసిద్ధాంతసిద్ధయే భావితాత్మభిః.

22

చిచ్ఛిన్నాః ఆత్మేశ్వరమాత్మేశ్వరాదికా

ఏతస్మిన్మల్నితా సంజ్ఞా నిఃసంక్షేపృథగీశ్వరే.

23

ఏవమేతజ్జగత్తత్త్వం స్యం తత్త్వం శివనామకమ్

సర్వదా సర్వదా సర్వ సర్వం యత్పుటమాస్యభా.

24

శివ ఆత్మా పరం హిత్యాత్మాదికజ్జైసు భిన్నతా

పురాతనైర్విరచితా తస్య భేదో న వస్తుతః.

25

ఏవం దేవార్చనం నిత్యం జ్ఞః కుర్వన్పునినాయక

యత్రాప్తదాదయో భృత్యాప్తప్రేయాన్తి పరం పదమ్.

26

■ బ్రహ్మరూపేంద్రియాది లోకపాతము. విచిత్రమగు జగత్తును, విశుద్ధతత్త్వమును కద్య మొనర్చి చింతించుచు అత్మస్వరూపమున వెలయుచున్నారో, మఱియు ఏ మండితులు భవమార్గము ■ కడుదగ్గలగ లేకన్ముక్తికి గోచరులగుచు వెలయుచున్నారో, మఱియు ఎవరు సులభార్థముగ విశ్రాంతిసందక విశుద్ధులగు త్పుత్ర - అవిద్యాంశమున నున్నారో వారు అధికారులకొరకు, ఉపాసకుల తత్త్వజ్ఞానార్థము వేదపురాణాదులను విచారించి నామరూపవీశుడగు ■ భరమాత్మకు బ్రహ్మము, శివుడు, అత్మ, ఈశ్వరుడు, భరమాత్మ, ఈశుడు, చిత్తు మున్నగు నామములను కల్పించినారు. తసిష్ఠా! ■ అత్మతత్త్వమే ■ తత్త్వము, శివుడనంటడు సర్వతత్త్వమునగుచు సర్వదా, అన్నివిధముల అన్నిటిని మూలమగుచున్నదని ప్రసాదించి చింతారహితుడై కన్ముగి మునినాయకా! తత్త్వతత్త్వబిట్టు దేవార్చన మొనర్చు ఎచ్చోట మఱివీనాదన్ను సేవకులై యుండులో అట్టి పరమపదమున ప్రతిష్ఠితులగుదురు.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

అవిద్యమానమేవేదం విద్యమానమివ సితమ్

యథా తస్మై సమాసేన భగవన్వక్తుమర్హసి.

27

శ్రీవసిష్ఠుడు:—భగవంతుడా! ■ జగత్తు (అర్జునుండు, శేషన్నును ఉన్నట్లు తోచుచున్నది; ఈవిషయమును సంపూర్ణముగ వదిలివేయు,

ఈశ్వర ఉవాచ:—

యోఽసౌ బ్రహ్మాదిశబ్దార్థః సంవిదం విద్ధి కేవలమ్

స్వచ్ఛమాకాశమప్యస్య స్థూలం మేరురణోరివ. 28

ఈశ్వరుడు:—ఈ బ్రహ్మాది శబ్దముల యర్థమగు వత్తు వొక్కటియే చిత్తు ■ గ్రహించు; నిర్మలమగు ఆకాశముగూడ దీనికడ మేరువువలె ఘటము.

సవేద్యమిహ గచ్ఛన్తి యాతీ చిన్నామయోగ్యతామ్

అప్యవేద్యవతీ నూనమున్మన్యస్తపదస్థితా. 29

ఈ చిత్తు చేత్యభావమునంది నామకరణయోగ్యమగుచున్నది; మఱి నిర్వికల్పావస్థయందు ఈ చేత్యభావము లొలిపొవుచున్నది.

క్షణాదభివితవేద్యత్వాదహస్తామనుగచ్ఛతి

పురుషత్వాత్పుమాన్స్యష్టే వనవారణతామివ. 30

స్వప్నమున పురుషుడు కషణముగ మారునట్లు, ■ చైతన్యము వేద్యభావమున, అహంభావమును అనుసరించుచున్నది.

అస్యాహస్తాదిరూపాయా దేశతాం కాలతాం గతాః

సంపద్యంతే తతః శూన్యరూపిణ్యః సఖ్య ఏవ తాః 31

దీని ఈ అహంకల్పనముండి, క్రమముగ దేశకాలకల్పనలు ఉడయించుచున్నవి. శూన్యరూపములగు ఈ కల్పనలన్నియు, అహంభావముయొక్క సహచారిలు లగుచున్నవి.

తాభిః సంవలితా సైవ సత్రా జీవాభిధానికా

భవతి స్సద్విజ్ఞానా పవనస్యేవ లేఖకా. 32

■ కాంక్షల్పనలతో గూడుకొనిన ■ అహంభావకల్పనక పుండవిజ్ఞానమును సంపాదించుకొని, వాతకణమువలె ప్రాణస్పృందమునుబోంది, జీవకత్తియను మేరువుబొందుచున్నది.

జీవకత్తిస్తథాభూతా నిశ్చయైకవిలాసిని

బుద్ధితామనుయాలా నా భవత్సృజ్ఞపదే స్థితా. 33

అప్పుడీ జీవకత్తి 'నేను' అను నిశ్చయమొనర్చుకొని, బుద్ధిరూపమున అజ్ఞానమార్గమున నిలబడుచున్నది.

శబ్దశక్త్యాక్రియాశక్త్యా జ్ఞానశక్త్యానుగమ్యతే

వ్యక్త్యేకం వ్యస్ఫురత్సతప్రదర్శితరూపయా. 34

అనంతరమందు శబ్దశక్తి, జ్ఞానశక్తి, క్రియాశక్తులయడంబి, తమతమ రూపముల విస్తరించుకొని, స్ఫుర్తినొందుచుండును.

మిలిత్రైవిగణః క్షీప్రం స్మృతిం సమనుకూలయన్

మనో భవతి భూతాత్మబీజం సంకల్పశాఖనః. 35

■ కత్తబన్నియునుగలసి వెంటనే స్మృత్యవహారమును సంకల్పవృక్షమునకు లీజమును, పంచభూతమయమును నగు మనస్సును సంజ్ఞను బొందుచున్నది.

అతివాహికదేహాక్తిభాజనం తద్విదుష్టుధాః.

అస్తస్థయా బ్రహ్మశక్త్యా జ్ఞసూపం స్వాత్మనా త్తదృక్. 36

పండితులు ■ మనస్సును అతివాహిక మందును. ■ మనస్సే అంతస్థును బ్రహ్మశక్తితో గూడుకొని, జ్ఞాతృతనంబడుచున్నది. అత్యుక్తుః - స్వప్రకాశకత్వవలననే ఈజ్ఞాతృత్వము కలుగుచున్నది.

సంపద్యమానా ఏవాస్తింశ్చేతసేమా హి శక్తయః

పశ్చాదిహ బహిష్ఠాస్తా ఉద్యస్త్యనుదితా అపి. 37

■ స్థితియం దీ చైతన్యమున కొన్ని శక్తులు తిరస్కృములగును. ■ శక్తులు బయట వెలయుచున్నట్లుగపడుచు, ప్రకాశించుచున్నట్లు తోచుచున్నది. ఇట్లంతస్థును కల్పన బయట గూడ దృఢమగుచున్నది.

వారసత్వా స్పృశసత్వా స్పృశసత్వా తత్థవ చ
త్వకృత్వా తేజసాం సత్తా తథా సత్తా ప్రకాశసి. 38

యాపసత్తా జలసత్తా స్వాదుసత్తా తత్థవ చ
తత్థవ సరసత్తా చ గన్ధసత్తా తత్థవచ. 39

భూసత్తా హేమసత్తా చ పిష్టసత్తా చ పీఠం
దేశసత్తా కాలసత్తా సర్వాధ్యాకారవర్జితా. 40

సర్వసత్తాగణం చైతతోఽదీకృత్య స్వరూపవత్
స్ఫురత్కాశిత్య పత్యాది బీజం బీజాదితాం గతమ్. 41

■ శక్తులు ■ - వాయుసత్త, స్పృశసత్త, స్పృశసత్త, త్వక్ - సత్త, తేజస్సత్త (ఇది రూపమును ప్రకాశింపజేయుచున్నది) రూపసత్త, జలసత్త, స్వాదుసత్త, రససత్త, గంధసత్త, భూమిసత్త, హేమసత్త, జగత్ - సత్త, దేశసత్త, కాలసత్తలు. మనస్సు ఆకారవిర్జితములగు ■ సత్తలన్నవి తనతో పరిస్థితుగ కల్పించుకొని, వృక్షలీజము తనతో పరిస్థితులగు అంతరక్షతా ■ నిమిత్తుకొని తద్భూతమున వెలయునట్లు, వెలయుచుండును.

ఏతత్పుర్యవృక్షం విద్ధి దేహాహ్మయం చాతివాహికః

అపారబోధమేతత్తు స్ఫురత్కృజ్జ విభాగవత్. 42

■ సమిప్తి అంతయు పుర్యవృక్షమని గ్రహించుము. శత్యా! అపరిచ్ఛిన్న బోధవ్యరూప మగు బ్రహ్మకు ఈ ■ స్ఫురత్కృజ్జములనంది స్ఫురించుచున్నది.

ఏవమాద్యజ్జసంపన్నం సంపన్నం న చ కించన

న జ్ఞానం న చ తేద్రూపం న విదాదితచేతనమ్. 43

శత్యా! ఇట్టివిధమున - ఇతన్నియును అజ్ఞాదృష్టియందు పంచమలై పట్లు తోచుచు, తత్త్వదృష్టియందు అపంచమలైయునుచున్నది. ఇవి జ్ఞానరూపములుగావున, లేక జ్ఞేయరూపములుగావున, విదాభావతోగూడుకొనిన చేతనములుగావు.

పరం పరే ప్రస్ఫురితం కేవలం కేవలాత్మైవత
జలపీతస్య జలరే జలద్రవవిలాసవత్.

జలాధారమగు నముద్రమున, నీటియొక్క వివిధవిలాసములతో చువలెను, || పుర్యన్తకము పుట్రహృమున సత్స్వరూపమున స్ఫురించుచున్నది.

సంవిత్సంవేదనై కాత్మ పృథగేతదచేతనమ్
సంపద్యతే పరిజ్ఞాతం సంకల్పనగరోపభుమ్.

45

ఈ దృశ్యప్రపంచమున అత్మవైతస్యదృష్టితో పరికించిన ప్రాంతాత్మ్యవ్యూహమున, దానినుండి తీరిగ భావించిన అచేతనముగను అగుచున్నది. పరిజ్ఞాతమై సంకల్పనగరుములలో అలీకమగుచున్నది.

సంవేదనాత్మవిజ్ఞానాచ్చివతామేవ గచ్ఛతి
అజ్ఞాతమేవ వాయత్రత్కథం గచ్ఛతి వస్తుతామ్.

46

ఈ దృశ్యము గ్రహింపబడినచో, శివభావమునందుచున్నది; గ్రహింపబడకున్న ఏమియును అదను, అజ్ఞాతమగునది వస్తువెట్లువిగలదు ?

అత్రైతద్విస్తతే స్వాస్త్యసంకల్పాదంతతాం స్వతః
తస్మాత్రసత్త తస్మాతోరేతాం వశ్యతి దేహకే.
సర్వం స్థూలత్యమాపన్నం తదేవాశు ప్రవశ్యతి
తస్య తస్మాత్రస్థాణి యథాదేశం ప్రవశ్యతి.
తతః పురుషరూపైకభావనాత్పురుషాకృతిమ్
కాకతాలీయవద్ధృష్ట్యా తుప్తం పుప్తం భవత్యలమ్.

47

48

49

జవదేతదవసాకం స్థితం వశ్యతి దేహకమ్
అసన్తమేవ గన్ధర్వపురం స్వప్ననరం యథా.

50

విస్మృతస్వభావమగు అత్యవస్తువు తనయంతటినాకే, తనయందు దృశ్యభావమునందు నడుకొన్నను, పరమనూత్నమును అణుప్రమాణముననునగు ఈ అత్యయొక్క తస్మాత్రసత్త కల్పింపబడిన మాత్మకరీరమునే స్థూలభావమున గాంచుచున్నదని చెప్పువలసియుండును; సంకల్ప కల్పితములగునవన్నియు మిథ్యలే. అందువలన బ్రహ్మకే తనయందు స్థూలభావమునందిన జగత్తును దర్శించుచున్నది. తస్మాత్రరూపములగు చతురాది ఇంద్రియములారా కల్పితవిషయముల గాంచు చున్నది. తరువాత, తన్ను పురుషునిగ కల్పించుకొని కాకతాలీయముగ, పురుషరూపమును భరించి, సంతుష్టమగు, పుష్టమగు అగుచుండును. క్రీమముగ, గంధర్వనగరుమునలెను, స్వప్నదృష్టయగు మృగినివలెను, అలీక జీవభావమునందిన స్థూలదేహమును గాంచును.

(శ్లో)వసిష్ఠ ఉవాచ :—

గన్ధర్వనగరాకారమపి స్వప్ననరోపమమ్
జగద్దుఃఖాయ దుఃఖస్య కాత్ర యుక్తిః పరిక్షయే.

51

శ్రీవసిష్ఠుడు:— జగత్తు గంధర్వనగరుములలెను స్వప్నదృష్టయగు హనుమృగినివలెను అలీకమేయైనను దుఃఖమును గలిగించుచున్నదిగదా—ఈ దుఃఖముయందునుటకుచూపుచున్నది ?

ఈశ్వర ఉవాచ :—

వాసనావశతో దుఃఖం విద్యమానే చ సా భవేత్

అవిద్యమానం చ జగన్మృగత్వష్టామ్బుభజవత్.

52

అతః కిం వాస్యతే కేన కస్య వా వాసనా కుతః

కథం స్వప్నవరేణాజ్ఞ మృగత్వష్టామ్బు పీయతే.

53

ఈశ్వరుడు:—వాసనయే దుఃఖావలంబము; జగత్తుండిన వాసన కూడియుండును, జగత్తుయొక్క ఉనికిపోయి ఎండమావినలె సంతోషముగ అలీకమనితోడునెడ, ఎరరెద్దావిని కోరెదద? వాసన ఎటునుండిరాగలదు? వత్సా! స్వప్నవరుడు ఎండమావియందలి నీటిని దాగివగలదా?

సద్రప్తమితి సాహస్తే సమనోమననాదికే

అవిద్యమానే జగతి యత్తు తత్పరిదృశ్యతే.

54

ద్రవ్య, మనస్సు, మనసధర్మము, అహంభావమనివృత్తమగు జగత్తు నశింప, సన్యాశక్రిస్తు మగు బ్రహ్మయొక్కటియే పరిదృష్టమగును.

యత్ర నో వాసనా నైవ వాసకో నైవ వాస్యతా

కేవలం కేవలీభావః సంశాస్తకలనభిమః.

55

ఎందు వాసనలు లేవో, కోరుకోవలదనెదని లేదో కోరువాడు లేడో, అయ్యదియే కేవలీభావమనబడు కైకల్యము. సంకల్పభిమము విదూరితములైనవి.

యస్య సత్సోపవ్యసత్సో వా శూన్య ఏవ హి యక్షకః

విలీన స్తస్య కైవల్యాతిమన్యదవశిష్యతే.

56

జగత్తు సత్యమేయగుగాక లేక అపత్యమేయగుగాక! యక్ష - కల్పన నశింప శూన్యమే మిగులనట్లు, జగత్తు విలీనమక కైకల్యముగాక వేలొందు యేమి మిగులగలదు?

శూన్య ఏవ హి వేతాల ఇవేతం చిత్తవాసనా

ఉదితేయం జగన్నామ్నీ తచ్చాన్తా శాన్తిరక్షతా.

57

శూన్యస్థానమున అలీకమగు లేతాళకల్పనలె జగత్తు చిత్తవాసనగూడ ఉత్పన్నమైనది ఇది నశింప అక్షరమగు శాంతి లభించును.

అహన్తాయాం జగతి చ మృగత్వష్టాజలే చ యః

సాస్థం ధిగ్భూతనరం నోపదేశ్య స్వసావితి.

58

ఏకైక అహంభావమునను, జగత్తునను, మరీచిద్భావములయందునను సత్యబుద్ధినుంచు చున్నాడో, ధిక్కారము; అతడు ఉపదేశముడు!

జీవం వివేకినమిహోపదితే తజ్జ్ఞ

నో బాలముద్భ్రమమసన్తయమార్కము క్రమ్

అజ్ఞం ప్రశాంతి కిల యః కనకావదారాం

స స్వప్నదృష్టపురుషాయ నుతాం దదాతి.

59

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతౌక్తే మోక్షపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధ్యాయే జగన్మిథ్యాత్వప్రతిపాదనం

నామైకచత్వారింశః సర్గః || 41 ||

తత్త్వకేత్రం విశేషణంతులగు శీవులకే ఉపదేశమివయ్యును. బహువిధభృతులబడియును
మిథ్యయగు దేహమున అభిమానముగొను, మిథ్యామయ మూర్ఖుల కార్యములచేతమివసంగరు. ఇట్టివాని
కుపదేశమివసగువాడు స్వప్నదృష్టాదగు పురుషునకు సుఖద్వయ వీరడించు తప కన్యకానీసంగుచున్నాడు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ - తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణ పూర్వాధ్యాయమున
జగన్మిథ్యాత్వప్రతిపాదనమును నలుబదియొకటవ సర్గము || 41 ||

ద్వీ చ త్వారింశః సర్గః .

[సమప్తివ్యప్తిసంసారజ్ఞ పీఠికాదిపూర్వికా

మాయావేత్తుపదిక్యాత్ర కంఠః స్వనిలయం యయా.

సమప్తి, వ్యప్తిత్వకమగు జగత్తునకు మూలమగు మాయను గుఱించి ఉపదేశించి ఈశ్వరుడు
స్వనిలయమునకు అరుగుచున్నాడు.

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ :-

తతః స జీవో భగవన్స్వప్నవాదేహసంభ్రామమ్

అదిసర్గే నభఃసంస్థం కామవసాముపైతి హి.

1

శ్రీవాసిష్ఠః— భగవంతుడా ! తరువాత, ఆ శీవుడు దేవాశ్రమము గాంచుచున్నాడు -
అని చెప్పియుండిరి. స్వప్నాదియందు శీవు డాకాశముననుండి ఏ స్థితిని బొందుచున్నాడు ?

ఈశ్వర ఉవాచ :-

పరస్మాత్పరమే వ్యోమ్ని పూర్వోక్తక్రమతో వపుః

జీవః పశ్యతి సంపన్నం స చ స్వప్ననరో యథా.

ఈశ్వరుడు— ఆ శీవుడు పూర్వోక్తక్రమమున పరమాకాశముననీ, స్వప్నదృష్టాదగు
నరునివలె, పరబ్రహ్మమునుండి ఉత్పన్నమైన శరీరమును గాంచుచుండును.

సర్వగత్వాచ్ఛిద్ధనస్య కార్యం స్వప్ననరోఽపి హి

యథా కరోత్యాశు తథా జీవోఽద్యాపి శరీరధృక్.

3

ఏన్నులబ్రహ్మము స్వవ్యాపీయగుటవలన, ■ శీవుడు శరీరధారియయ్యా స్వప్నదృష్టమను
నరునివలె, కార్యముల నాచరించుచుండును.

సనాతనోఽహమవ్యక్తః పుమానిత్యభిధాం తతః

కరోత్యాత్మని తేనాశు ప్రథమః ప్రథితః పుమాన్.

4

నీడన, ఆ శీవుడు 'నేను అవ్యక్తసనాతన పురుషుడను' అని తన్ను నిర్దేశించుకొనుటవలన
పురుష నామమున ప్రసిద్ధుడగుచున్నాడు.

ఏవం స సర్గే కస్మింశ్చిత్ప్రకమోఽథ సదాశివః

కస్మింశ్చిద్విష్ణుర్విశ్వైకో నాభ్యుత్పన్నః పితామహః.

5

ఇట్లు, ఆ ప్రథమపురుషుడు ఒక కల్పమున సదాశివుడుగను, మఱియొక కల్పమున విష్ణువు గను శేర్మోనబడుచున్నాడు; అతని నాభికమలమునుండి జన్మించిన శివుడు పితామహుడనబడును.

పితామహః స కస్మింశ్చిత్కస్మింశ్చిదపి చేతరః

స చ సంకల్పపురుషః సంకల్పాన్మూర్తిమాస్థితః.

శొన్నికల్పముల ఈతడు పితామహుడుగను, మఱిశొన్నికల్పముల ఆస్థ్యముగను శేర్మోన బడును. ఈ సంకల్పపురుషుడు, సంకల్పములననే రూపమును బొందుచున్నాడు.

పుష్టః ప్రథమసంకల్పస్తాం మనోమూర్తిమాస్థితః

యద్యథా కల్పయత్యాశు త్రథానుభవత్యలమ్.

7

ఈ ప్రథమసంకల్పమే మనో - రూపమును (హిరణ్యగర్భుని) చాల్చి, కల్పననోపయ్యవంతయు వ్యవహారాన్నివనుచున్నది.

త్వస్రద్రూపమఖిలం శూన్యవేతాలకో యథా

శ్రమద్బ్రష్ట్యా తు సద్రూపమిత్యహస్తా జగద్గతిః.

కాని, ఈ సంకల్పపురుషుడు పదార్థములన్నియు శూన్యమగు శేతాశునివలె మిథ్యలు. అజన్మస్థితి సత్యములవలె దోచుచున్నవి. ఇట్లు అనాంభావమే జగద్రూపమున విస్తరిల్లుచున్నది.

ద్రష్టాభిపురుషస్తేవం స్వయం సుపద్యతే హి యః

స నిమేషం ప్రతి వ్యోమ సముదేత్యథ నీయతే

ఇట్లు, ప్రథమ - శివుడు తన స్పృహకి చానే ద్రష్టయుగలు ముఖం, తన స్వరూపపరిచయ మైనంతనే నిమిషములో విచారకాశముగ మారుచున్నాడు. ముఖం, స్వరూపవిస్మృతి సంభవించిన, నిమిషములో అనంతసంసారముగ మారగలడు.

నిమేష ఏవ కల్పో యో మహాకల్పపరమృరామ్

ప్రతిభాసవిపర్యాసమాత్రేణానుభవత్యలమ్.

10

కల్పవాతలునగు ఈయన నిమిషమాత్రీకాలమున ప్రతిభాసయొక్క విపర్యయము వనుపరిచి మహాకల్పపరంపరల ననుభవించుచున్నాడు.

పరమాణౌ పరమాణౌ వ్యోమ్ని వ్యోమ్ని త్సతే త్సతే

సర్గకల్పమహాకల్పభావాభానా భవన్తి తే.

11

పౌతి పరమాణువున, పౌతి ఆకాశమున, పౌతిక్షుణమున స్పృహ, కల్పం, మహాకల్పం, భావం, అభావము లుదయించుచున్నవి.

దృశ్యస్తే కేచిదన్యోన్యం సాధర్మ్యాద్వాసనాగతేః

మిథః కేచిన్న దృశ్యస్తే దృష్టేనాథ సదాత్మనా.

12

ఈస్పృహలు వాసునాసామాన్యము వనుపరిచి, శౌందర్యం శివులకు సమానరూపములగ కనంబడుచున్నవి. సదాత్మదృష్టలగువాటికి యగుపడుచుండుటలేదు.

సర్వాః సర్వేణ సర్వత్ర సంభవన్తి స తే శివే
భవన్తి పరమే వ్యోమ్నీ వ్యోమరూపా ఇతి స్వయమ్. 13

ఈ సృష్టియం దంతర్గతులగువారికి సృష్టి యగుపడుచున్నది. పరమవ్యోమమగు శివుని యందివి కాస్తవమునకు లేవు. ఆయనయందివి ఆకాశరూపమునే (కూన్యత్యమునే) వొందుచున్నది.

స్వయం చ సదస్సద్రూపా లీయన్తే స్వప్నశైలవత్
సర్వైర్న దేశ ఆక్రాంతో న చ కాలో న కర్తృతా. 14

సదస్సద్రూపములగు ఈ సృష్టులు, స్వప్నదృష్టమగు పర్యవశు మేల్కొనిన నశించునట్లు, ఆత్మానము తొలగిన నశించుచున్నది. ఈ సృష్టు లెట్టిదేశకాలములను ఆక్రమించుకొనియుండుటలేదు.

న చైతే సర్వరూపా నా న కల్ప్యం నాపి చ క్షణః
న చేదం జాయతే కించిన్న చ కించన నశ్యతి. 15

ఈ సృష్టిపరంపరలు. సర్వరూపములుగాన, కాలవికసర్తూడ ఏటికిలేదు. క్షణిక సత్తయులేదు. ఇవి జన్మించుచుండుటలేదు, నశించుటయునులేదు.

సర్వం సంకల్పరూపేణ చిచ్ఛమత్కూరుతే చితి
స్వప్నప త్తననిర్మాణపాతోత్పాతనవజ్జగత్. 16

చైతన్యమే తనయందు సంకల్పరూపమున ఈ ప్రపంచవైచిత్ర్యమునంతటిని విస్తరింప జేయుచున్నది; స్వప్నదృష్టమగునది ఈ జగత్తు పుట్టుచు, గిట్టుచున్నది.

న దేశకాలక్రమణం కరోతి చ మనాగపి
యథా సంకల్పశైలేన దేశకాలాద్యవస్తమ్. 17

సంకల్పితమగు పర్యవశు దేశకాలముల నతిక్రమింపనట్లు, ఈ సృష్టిగూడ దేశకాలముల నతిక్రమింపబాలకున్నది.

ఆక్రాంతమపి నాక్రాంత తథైవ జగతా సతా
అథ నాక్రాంతమక్రాంతమివ సంకల్పమేరుణా. 18

సంకల్పితమగు మేగువు దేశకాలముల నతిక్రమించినట్లు తోచునట్లు, ఈ జగత్తుగూడ దేశకాలముల నతిక్రమించినట్లు తోచుచున్నది.

యథోచ్చైర్దేశకాలాది తథైవ జగతా సతా
సంపద్యతే యథా యోగసా పురుషః సర్వకారకః. 19

దేశకాలాదులు సర్వములనిపించుచుండగ ఈ జగత్తు సత్తను బాల్చుచున్నది. ఈ అదిను దేవుడు కార్యముల నొనర్చుచున్నది సంకల్పముల ననుసరించుడు.

అనేనైవ క్రమణేహ కీటః సంపద్యతే క్షణాత్
తస్మాదేవమేవమేవ హతయో హి చతుర్విధా. 20

ఇట్లే, సంకల్పనశమున కీటాదిక్షుద్రజీవులుగూడ జన్మించుచున్నది; చతుర్విధములగు అందఱు, స్వేదజ, జరాయజ, ఉద్భిజములను ప్రాణులుగూడ ఇట్లే జన్మించుచున్నది.

దుద్రాద్యాస్త్రణపర్యవ్యాః సంపద్యస్తే క్షణం ప్రతి
పరమాణువాపయాః సన్నితథా కేచిదణువాపయాః.

21

అదుద్రత్యణపర్యంతమః సంకల్పక్షణమునశీ జన్మించుచున్నది; సృష్టియందలి యునులుకొన్ని పరమాణుసమానములు, మరికొన్ని అణుసమానములు.

ఏష ఏవ క్రమస్తేషాం సతి వాఽసతి సర్గకే

అస్యాః సంసారమాయాయా ఏవం భూతారభావనాత్.

22

గతించిన సృష్టలయందు స్థావరాది జీవజాతముల సృష్టి ఇట్లేయైనది; భవిష్యత్తునగుడ ఇట్లేయవలదు. పరమార్థతత్త్వసాక్షాత్కారమునలన ఈ సంసారవైచిత్ర్యము నశింపవలదు.

భేదోపశానావభ్యాసాద్భవత్పువగతః శివః

నిమేషకలభాగార్థమాత్రమేవ పరా చితిః.

23

స్వరూపతశ్చేల్లుతితా నై జోదేత్యనవసీతిః

సా జ్ఞయావా శిలాకాశ ఇవ చిత్రాన్వత్సని స్థితా.

24

సర్వవిభజేదము లుపశాంతమైన, అభ్యాసపరకమున శాంతిమయమగు బ్రహ్మమున ప్రతిష్ఠ నందవచ్చును, నిమేషమునందలి నూటభాగములో పగమగునంత స్వల్పస్వయమునగుడ, బ్రహ్మము నుండి విచ్ఛుతిసందిన, సంసారముదయించును, చిద్భవరూపమున ప్రతిష్ఠితమగుటయు బ్రహ్మమని జ్ఞాన రేఖింపబడును.

తదవాద్యవభాసాత్ప్ర బ్రహ్మశబ్దేన గీయతే

అస్మిన్వాఢిం గతే సర్గే మహాచిద్వ్యోతనం నచ.

25

ఈ చిత్స్వరూపమే బ్రహ్మశబ్దమున వ్యవహరింపబడుచున్నది. సృష్టి దృఢభావము నందిన, చిద్భవత్తు వికసింపజాలదు.

సంగతానర్త్యద్వికేతకాలాంశపరమాణుతా

జీవతామాగతా భూతతన్మాత్రవలనాక్రమాత్.

26

అనర్త్యములగు దిక్, దేశ, కాల పరిచ్ఛేదముల అత్యక్షుద్రత్యము నందుచున్నది; తత్కా ప్రతి సాయమున జీవభావము నందుచున్నది.

భవత్యజ్ఞ మృగీవీరుత్కిటదేవాసురాధికమ్

యస్మిన్నిత్యే తతేఽనస్తే దృఢే స్రగివ తిష్ఠతి.

27

తత్సా! తరువార, దేవ, దానవ, కృత, అతా, మాణిది రూపముల బాల్కుచున్నది; ఇవన్నియును అనంతమును, నిత్యమునుగు ఆ బ్రహ్మమున పుష్కలములకల వెలయుచున్నది.

పదసద్గోధితం విశ్వం విశ్వకే విశ్వకర్మణి

తద్దూరే న నికటే నోర్ధ్వే నాధో న తేన మే

న పూర్వం నాద్యన ప్రాతర్న సన్నానన్న మధ్యమమ్.

28

పదసద్గోధితమగు విశ్వము, విశ్వగామియగు విశ్వకర్మయందు నిలచియున్నది; దూరముకాదు, దగ్గరయునుగాదు, పార్శ్వయునలేదు, క్రిందయునలేదు. అయిన నావాడునుకాదు,

నీవాడునుగాదు. ఆయన పూర్వము కాదు లేక ఆద్యమునుగాదు; ప్రారంభము కాదు, సదృశత్వమును గాదు, లేక ఈ రెండిటి అంతరాళమును గాదు.

అనుభవకలనామృతేనైస్య మాతా
భవతి న సర్వవికల్పనేవ్యసత్తు
ఫలమదువిభవా ప్రమాణమాలా
సీతిముపయాతి న వారిణీన వహ్నిః.

29

ఈ మిథ్యావికల్పపరంపరలన్నిటికిని, ప్రమాత ఈ బ్రహ్మచైతన్యముగాక జేటొందు కాదు. ఎరిసాయమున ఈ విచిత్రస్థితివారములన్నియును ఫలకరము అగుచున్నచో, ఆయనయందు, జలమున అగ్నివలె, ప్రమాణములన్నియు అసమర్థములగుచున్నవి; ఆయన ప్రమాణ ప్రమాతాదుల కతికుడు.

యథా పృష్ఠం మునే ప్రోక్తం త్వయి కల్యాణమస్తుతే
దిశం ప్రయామోఽభిమతామాగచ్ఛత్తిష్ఠ పార్వతి.

30

మునీ! నీవడిగి దానిని జెప్పితిని; నీట శుభమగుగాక! అభిమతస్థానమున కరుగు చున్నారము; పార్వతీ రమ్మ!

శ్రీనివాసః ఉవాచ:—

ఇత్యుక్త్వా నీలకణ్ఠోఽసౌ త్యక్తపుష్పాజ్జ్వలా మయి
తతార పరివారేణ సమమమృరకోటరమ్.

31

శ్రీనివాసుడు:— నీలకంఠుడిట్లు వడుగు, నేను ఆయనకు పుష్పాంజలి నర్పించితిని. కలు వార, ఆయన పరిచయంతో ఆకాశమును దాటెను.

తస్మిన్లతే త్రిభువనాధిపతావుమేశే
స్థిత్యా ఊణం తదను సంస్మృతిపూర్వమేవ
అజ్ఞేకృతం నవపవిత్రధియా మయాత్మ
దేవార్చనం శమవత్యైన జిహాసితం తత్.

32

ఇత్యాదౌ శ్రీనివాసిష్ఠ మహారామాయణే చాల్మీకేయే దేవదూతాతోక్తే మోక్షోపా యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధ్యక్షే పరమాత్మాభిధానం నాను

ద్విచత్వారింశః సర్గః || 42 ||

త్రైలోక్యాధిపతియగు ఉమావల్లభుడు నిష్క్రమింప నేను ఆయన ఉపదేశమును విని తింపసాగితిని; పిదప నేను మారతముగ విశుద్ధిపండిత పవిత్రబుద్ధియందు అత్యజేవుని పూజింపసాగితిని. దీనివలననే కాంతిపండి జడదేవోపాసనమును త్యజించితిని.

ఇది శ్రీనివాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున పరమాత్మాభి ధానమును నలుబదిరెండవ సర్గము || 42 ||

త్రిచత్వారింశః సర్గః

[ఇహ త్రుత్వా సత్తైరాగ్రం రామః స్వాత్మకీవార్చనమ్

ప్రబుద్ధః కృతకృత్యం స్వం తత్ప్రతిష్ఠమవర్ణయత్.

కివార్చనావిధానమును వినిన పసిష్ఠుడు, రామునియందద్వానిని దృఢమొనర్ప, మరల తాను స్వయముగ యద్వానిని ప్రశంసించుచున్నాడు.]

❶ పసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఏతదుక్త పరం తేన స్వయమేవ చ వేద్యహమ్

రామ త్వమపి జానీమే యథేదం సమవసీతమ్.

1

ప్రవసిష్ఠుడు:— ఈశ్వరుడు నాకు జగత్తత్వమును గుఱించి యిట్లు చెప్పియున్నాడు; నేను అట్లే దర్శించుచున్నాడను. రామా! ఏవుగూడ దానిని తిరుగ నే గ్రహించుచున్నాడనని తలచును.

యత్రాలీకమలీకేన కిలాలీకే విలోక్యతే

తస్యాం సంసారమాయాయాం కిం సత్యం కిమసన్మయమ్.

2

ఏ సంపృతిమాయయందు అలీకమగు భ్రాంతిలో అలీకమగు తీవుడు అలీకమగు జగత్తును గాంచుచున్నాడో, ఆ సంపృతిమాయ సత్యమైన నేమి, అసత్యమైన నేమి ?

యథా యేన వికల్పేన యద్వికల్పేన కథ్యతే

తథా తేనాత్మకల్పేన నగతాప్యనుభూయతే.

■

లోకమునగూడ ఇట్టి కల్పన సత్యముగ నే భావించబడుచున్నది; కవి రాజును గుఱించి మేరుపర్వతము లేక కల్పవృక్షమాయుని అభిప్రాయంబు, రాజుగూడ తన్నట్లే భావించుకొని ధనాదుల నొసగుచున్నాడు. కల్పనను తనయందు సత్యముగ తలంపకున్న, అర్థప్రదాన మొనర్చుట అసంభవముకదా !

యథాద్రవత్వం వయసి యథా స్పృష్టో నభస్పతి

యథా నభసి శూన్యత్వం తథా సర్గత్వమాత్మని.

■

జలమున ద్రవత్వము, వాయువున స్పృందము, ఆకాశమున శూన్యత్వము సహజములై కట్లు, ఆత్మయందు సృష్ట్యావేశకల్పనలుగూడ సహజములే.

తతః ప్రభృతి తేనైవ క్రమేణార్చనమాత్మనః

అద్య యావద్గతవ్యగ్రః కుర్వన్నహమవసీతః.

■

అప్పుటినుండి నేటివఱకు నేను ఈశ్వరోపదేశము ననుసరించి కివార్చనము నుల్లసించుచు దుఃఖ రహితుడనై యున్నాను.

అనేనార్చనవిధానేన మయేమే రామ వాసరాః

అభిన్నేనాతివాహ్యానే వ్యవహారపరా అపి.

■

రామా! నేనిట్లు అత్యంతవార్చనమున. నిరకుడనై యుండునువలన, బాహ్యములగు కార్యము లాచరించుచున్నను, వ్యభిచారితుడనై దినముల గడుపగలుగుచున్నాడను.

యథాప్రాప్తైః క్రియాచార కుసుమైరాత్మవోఽర్చనమ్

వ్యుచ్ఛిన్నమపి వ్యుచ్ఛిన్నం న కదాచిదహర్నిశమ్.

7

యథాప్రాప్తములగు క్రియాచారములను పుష్పములతో, నే నవిచ్ఛిన్నముగ పరమేశ్వరుని పూజించుచున్నాడను. ఈ పూజ కుసుమప్రకారమున అగ్రము, అగుట లేదు. (అప్పుడుగూడ జరుగుచున్నదేయని చెప్పనగును. ఏలయన, 'నేను సుఖముగ నిద్రించితిని' అను అనుభవ - పుష్పముకలన గూడ పూజ జరుగుచున్నది.)

గ్రాహ్యగ్రాహకసంబంధే సామాన్యే సర్వదేహినామ్

యోగినః సావధానత్వం యత్తదర్శనమాత్మనః.

8

ఇట్టి పూజ కరీరధాను లందఱకును సామాన్యమే యైనను, యోగులే దీనిపట్ల సావధానులై యున్నారు. (యోగులకే సర్వవ్యాపారముల పూజాబుద్ధి యున్నది. కవితలు కర్మరతులైనను వారికి పూజాభావము లేదు.)

దృష్ట్యానయా రఘువతే సజ్జముక్తేన చేతసా

సంసారవిరలారణ్యే విహరాస్మిన్న ఖద్యసే.

9

రఘువతి! ఈ దృష్టి నవలంబించి, నిస్సంగముగు చిత్తముతో, సంసారమును విశాలాంజ్ఞమున విహరింపుము; నీవు దుఃఖమును బొందవు.

దుఃఖే మహతి సంప్రాప్తే ధనబంధ వియోగజే

ఏతాం దృష్టిమవప్యభ్య విచారం కురు సువ్రత.

10

సువ్రత! ధనజనవియోగాదులవలన గొప్పదను దుఃఖము ప్రాప్తమైన, ఈ దృష్టి నవలంబించి, విచార మొనర్చుము.

సుఖదుఃఖే న కర్తవ్యే ధనబంధాదయక్షయే

ఏవంప్రాయా ఏవ సర్వా నిత్యం సంసారదృష్టయః.

11

ధనము, బంధువులు మున్నగునవి అభించిన సంతోషించుట, పోయిన వగచుట కూడదు; ఏలయన, సంసారముయొక్క తీరు ఇదియే, సంసారము నిత్యము.

జానాన్యేవ గతిం చిత్రాం విషయాణాం ప్రమాథినీమ్

యథాయాన్తి యథా యాన్తి యథా పరిశ్రవన్తి చ.

12

ఈ జగత్తునందలి వ్యవస్థానములన్నియు ఇట్లుండెంచి, ఇట్లే పోవుచున్నవి, ఇట్లే జనులను పరిభవించుచున్నవి.

ఏవమేవ ప్రవర్తంతే ప్రేమాణి చ ధనాని చ

ఏవమేవాపహీయంతే నిమిత్తైరవిచారితైః.

13

ఇట్లే, ధనము, ప్రేమ మున్నగునవి అతర్కితభావమున అరుడెంచి, పోవుచున్నవి.

న తాస్తవ న తాసాం త్వం నిర్మలాస్తజగత్కియాః

ఇదమిత్రం జగత్కించిత్కించ ముధా వరితవ్యసే.

14

నిర్మలత! ■ జగత్తు నీది కాదు. నీ విందులేవు; మఱియు ఈ జగత్త్రేమియును కాదు, భృష్టముగ పరితపించుటెల ?

త్వమిహాసి జగద్రూపం చిన్మాత్రవిరతాకృతే

నిజావయవకావృతైః కః క్రమో హర్షశోకయోః.

15

జగత్తు తుచ్ఛమను దృష్టి నీట వచ్చుచోయిన, ఈ జగత్తును ఆత్మదృష్టితో - నీతే ఈ జగత్తు ■ - పరిలక్షింపుము. నిజ కరీరాంగములు పరివర్తనమంద, దుఃఖశోకము లేల ?

తాత చిన్మాత్రరూపోఽసి న తే భిన్నమిదం జగత్

అతస్తవ కథం కుత్ర హేయోపాదేయకల్పనా

16

వత్సా! నీవు చిన్మాత్రస్వరూపుడవు; ఈ జగత్తు నీకంటె భిన్నము కాదు. అనుచో, హేయోపాదేయ కల్పనలేవ్వుట ?

ఇతి చిచ్ఛక్రచాఞ్చల్యే చిన్మయే జగదమ్బుధౌ

తంజ్ఞాతే చామ్బుధౌ కః క్రమో హర్షశోకయోః.

17

ఇట్లు, జగత్తునందము చిన్మాత్రమే యగుచున్నది; జగత్తుగూడ చిన్మాత్రమే యగుచున్నది. తరంగములుగూడ సముద్రమేయైన హస్తశోకముల కాస్కారమెవ్వుట ?

చిదేకతానతామేత్య సౌఖ్యప్తేమాగతః సితిమ్

అద్యప్రభృతి రామ త్వం తుర్యావస్థాత్మకో భవ.

18

రామా! నీవు చిదేకత్వమును జొంద, సుఖప్రీతిని జేరి, శేటినుండి తురీయావస్థయందు వెలయుము.

సమః సమసమాభాసో భాస్వద్వపురుదారధీః

త్రిషాత్మార్చితో నిత్యం పరిపూర్ణ ఇవార్ణవః.

19

నీవు జగత్ - తైత్రిత్యమను తైవమ్యమునుండి విడివడి, జగత్ప్రకాశమగు బ్రహ్మముతో నైక్యమును స్థాపించుకొని, ప్రకాశమయతుగు కరీరమున, నిత్యము ఉదారబుద్ధితో ఆత్మదేవార్చన మొనర్చుచు, పరిపూర్ణమగు సముద్రమువలె వెలయుము.

ఏతత్త్వం శ్రుతవాన్సర్వం సిద్ధిస్త్యం పరిపూర్ణధీః

యదిచ్ఛనీతరత్ప్రప్థం తత్ప్రచ్ఛ రఘునందన

రఘునందనా! నీ నీ జగత్తత్త్వమును విని ఇప్పుడు పరిపూర్ణబుద్ధితైతివి. ఇంకేమైన నడు

గలనీనదియున్న ప్రశ్నింపుము.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

యత్ప్రప్థం ప్రథమే కల్పే తదద్య పరిచోదయ.

20

ఇదాసిం సంశయో బ్రహ్మన్వినివృత్తో విశేషతః.

నీవు వైరాగ్య ప్రకరణమునప్రశ్నించినదానిలో ఏమైన మిగిలిన మరల నివృత్తు ప్రశ్నింపుము.

శ్రీరాముడు :- బ్రహ్మజ్ఞా! ఇప్పుడు నా సంకయములన్నియును సంపూర్ణముగ తొలగినవి.

జ్ఞాతం జ్ఞాతవ్యమఖలం జాతా తృప్తిరకృత్రమా. 21

న మునేఽస్తి మలం ద్విత్వం న చేత్వం న చ కల్పనమ్

తెలిసికొనవలసినదానినంతటిని తెలిసికొంటిని; అకృత్రీమమగు అనందము లభించినది. మునీ! ఇప్పుడు నాకు జీవ-బ్రహ్మరూపకమగు అజ్ఞానము లేదు, మనస్సు, పదార్థములుగూడలేవు.

తదా మమభూదజ్ఞానం ప్రశాంతమధునా తు తత్. 22

కలబ్ధ అర్థనోఽస్తి తదజ్ఞానవశేన యా

అప్పుడు నాకు కలిగిన అజ్ఞానము ఇప్పుడు తొలగినది; అపు డజ్ఞానవశమున అర్థమందు కళంక మగుటచివరిది.

భాగ్నిరాసీదాసీం సా నివృత్తా త్వత్ప్రసాదతః.

న జాయతే న మ్రియతే న చైవాత్మా కలఙ్కితః

ఆ భాగ్నిం ఇప్పుడు నీ యనుగ్రహమున తొలగినది. ఈ ఆత్మ పుట్టుటయు లేదు. గిట్టుట యును లేదు. కళంకితముగూడ అగుచుండుట లేదు.

సర్వం చ ఖల్విదం బ్రహ్మమయమిత్యుదితోఽస్మ్యలమ్. 24

ప్రశ్నేభ్యః సంశయేభ్యశ్చ వాఙ్మితేభ్యశ్చ సర్వతః

సర్వము బ్రహ్మమయము (లేక బ్రహ్మయొక్క విభక్తము) అను జ్ఞానము లభించినది. నాకేక ఎట్టి సంశయములు, ప్రశ్నలు, వాంఛలు లేవు.

శుద్ధం మే నిర్మలం చేత స్వస్థా యస్తభిమాదివ. 25

సర్వాచారోపదేశేషు ప్రాప్తప్రోక్తేషు సాధుభిః

నా చిత్తము, విశ్వకర్మయొక్క యంత్రమున దిగ్విబహిన నూర్వచుండలమువలె విశుద్ధ మును, నిర్మలమును నైనది, సాధుపురుషులు శిష్యులకై విధించు ఆచారములు, ఉపదేశములతో నాకు బనిలేదు.

నిరాకాక్షీ స్థితోస్స్వస్థః సుమేరుః కనకేష్విన. 26

న తదస్యస్తి యత్రాశా న తదస్తి యదీహితమ్

సుమేరుపర్వతము ముఖ్యమును గొరవట్లు, నేను ఆశారహితుడనై వెలయుచున్నాడను. నాకట్టి ఆశలును, వాంఛితములును లేవు:

న తదస్తి యదాదేయం హేయం మధ్యం చరాచరే. 27

ఇదం హేయముసాదేయమిదం సదిదమప్యసత్

ఇతి చిన్తాభ్రమః శాన్తో నిపుణం పరమీమునే. 28

న స్వర్గమభివాఙ్ఘమి ద్వేష్మి వాపి న రౌరవమ్

చరాచర వస్తుసమూహముల నాకు హేయసాదేయము అగునవెవ్వియును లేవు. మునీ! ఇది హేయము, ఇది ఉపాదేయము, ఇది సత్య, ఇది అసత్య అను భియలు నశించినవి, నేను స్వర్గ మును వాంఛింపను లేక రౌరవ సరకము నుద్వేషింపను.

అత్మన్యేవ హి తిష్ఠామి మనరాద్దిరివాభ్రమః.

29

కణః కీర్ణత్రిజగత్తీరసాగరసంస్మృతిః

నేను మందరపగమలరే ధీమదనై, అత్మయందు వెలయుచున్నాడను; సంసారమును క్షీం
సముద్రమునుండి, జగత్తులను పాలబోట్లు ఇటనట చిందిపడ, అత్యున్నతమవి. (వా జగద్భ్రమ
తొలగినది).

విశ్రాంతశ్చిరసంక్రాంతో నిర్భ్రమో రామ మందరః.

30

అవస్త్విదమిదం వస్తు పశ్యేతి కలనా స్త్యలమ్

హృది తస్య కుసందేహజాతేన జ్వలితాధికమ్.

31

ఇదమితం జగదితి జ్ఞాతం యేన మునీశ్వర

స యత్ర యాతి కార్పణ్యం జగత స్తన్న లభ్యతే.

32

మునీశ్వరా! రామ - మందరము భ్రమరహితమై (తిరుగుటమాని) చిరవిశ్రాంతిని బొంది
నది; ఇది వస్తువు, ఇది అవస్తువు అను కల్పవల నొసర్చుకొను వారి హృదయమున, వానిని గాల్చు
సందేహ పరంపరలు లేచుచున్నవి - చూడుడు.

విచిత్రామలకలోలాజ్జడాద్వైతివివరితాత్

త్వత్ప్రసాదేన భగవంస్తేర్జాః స్తో భవసాగరాత్.

33

సంపదామవధిర్జాతో దృష్టః సీమాంత ఆపదామ్

సర్వసారేచవ్యదీనాః స్మై పూర్ణాః స్మై పరమేశ్వర.

34

ఇట్టి మూఢపురుషుడు గోరు భవాదివిషయములను మేము గాంచజాలకున్నారము. భగ
వంతుడా! నీ ప్రసాదమువలననే నేను, మహాకృపలను తరంగములతో సంకులమైనదియును, చిదా
కాగన్మత్తిరహితమగుటవలన జడమునునగు భవసాగరమును దాటితిని. సంపదలకు తుదికొనయును
దానిని గ్రహించితిని. అపదలకుగూడ తుదియునదానిని గ్రహించితిని.

యయావధేద్యామపర్వైరర్థితాశామతజ్జజ్ఞమ్

సంసారసాగరే సమ్యగీవ్వరతామాగతం మనః.

35

పరమేశ్వరా! భూమానందమును బొందితిని, భూర్గుడనైతిని. సంసారసాగరమున నా మనస్సు
నీరత్వమును బొందినది; ఇది అమృతం కథేద్యము; దీనివలన ఆరామాతంగమును విడలికి మొనర్పవచ్చును,
పరిగలిగితివికల్పరాముచేతం

ప్రగలితవాఙ్మమదీనసారస త్వమ్

త్రిజగతి యదతిప్రసన్నరూపం

ప్రముదితమంతరమత్తమం మనో మే.

36

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణ ప్రకరణే పూర్వార్థే విశ్రాంతివర్ణనం నామ త్రిచత్వారింశః సర్గః ॥43॥

నా మనస్సున ఇకట్టి వికల్పములును లేవు; ఎట్టి వాంఛయును లేదు. నా మనస్సు
సుదృఢమగు నీరత్వమును బొందినది. ఈ జగత్తుననున్న ప్రసిద్ధ నిర్మలములగు వస్తువుల సన్నిధిని

అతిక్రమించి, నిరతికయమును అనందమును బొంది, నా మనస్సు, సర్వోత్తమమును పదిముర
కలయుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున విశ్రాంతి
వర్ణనమును నలుబదిమూడవ సర్గము : 43 :

చతుశ్చత్వారింశః సర్గః .

[ఇహోపన్యాయోపాయా వాఙ్మత్యాగాదయః పునః

మనఃశ్చయన్తా గురుణా జ్ఞానదాక్షిణ్యమిరితాః.

ఈ పర్యకరణమున సంగత్యయోపాయము, వాంఛాత్యాగము మొదలొని మనోత్తయము
వలకు మరల జ్ఞానమును దృఢమొనర్పి, చెప్పబడుచున్నవి.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

కేవలేనేన్ద్రియైః సార్థం వర్తమానారవర్తిना

అసంగమేన మనసా యత్కరోషి స తత్కృతమ్

1

శ్రీవాసిష్ఠః— ఇంద్రియములు తమ విషయముల వర్తిల్లుచున్నను, రాగవిరహితమును,
అసంగమును, కర్తృత్వాది ఆధిమానరహితమును నగు మనస్సుతో వాచరింపబడునది బంధహే
తువు కాబాలను.

యథా ప్రాప్తిక్షణే వస్తు ప్రథమే తుప్తయే తథా

స ప్రాప్త్యేకక్షణాదూర్ధ్వమితి కో నానుభూతవాన్.

2

విషయములు పొందెడిక్షణముననే తుప్తిని గలిగించుచున్నవి; తరువాత ఒకక్షణమైనను
అనందము నొసగజాలనను సంగతి ఎవరికి తెలియదు ?

వాఙ్మకారే యథావస్తు తుప్తయే నాన్యదా తథా

తస్మాత్క్షణమథే సక్తిం బాలో బధ్నాతి నేతరః.

3

అభించిన నిమగ్నముననే విషయములు సంతోషమును గలిగించుచున్నవి. ఇట్టి క్షణికముఖ
మును బొంద బాలచే యర్పించును; మూర్ఖులు తప్పు జ్ఞానము వీటియందాశను గొనదు.

వాఙ్మకారే తుప్తయే యత్తత్ర వాఙ్మకారణమ్

తుప్తి స్వతుప్తివర్యనా తస్మాద్వాఙ్మకారం పరిత్యజ.

4

క్షణికముఖమునకు మూలము వాంఛ; ఈ సుఖము నిరానందముననే పర్యవసించుచున్నది.
అందువలన, (అఖండానందమునుబొంద) దీనిని పరిత్యజింపుము.

యది తత్పదమాప్తోఽసి కదాచిత్యాదిపర్యయాత్

తదహంభావనాయాపే న మజ్జవ్యం త్వయా పునః.

5

ఒకపరి ఆ బ్రహ్మపదమునునీత్ర బొందియుంటివేని కాలవివర్యయమున, మరల అహంభావ
పంకమున జిక్కుకొనకుండువుగాక !

ఆత్మజ్ఞానాచలస్యాగ్రే రామ విశ్రాంతవానసి
అహంభావమహాత్మ్యే న పునః పాతమ్హాసి.

రామా! నీవు ఆత్మజ్ఞాన - కైలశిరమున విక్రమించుచున్నాడవు. మరల, అహంభావ - గర్వమున పడకుండువుగాక !

యత్స్మృతానస్తద్దృష్టేర్మేరుశిరస్థితేః
పునర్గర్భానుకారాస్త్రాపాతాలే కలనం కుశః.

ఎవరి మనస్సున అసంతృప్తి బ్రహ్మదృష్టి ఉదయించినదో, జ్ఞాన - మేరు - శిఖరమున ఎవరు వెలయుచున్నారో, వారిపట్ల అహంభావమును పాతాళమునబడుట అసంభవము.

దృశ్యతే తే స్వభావోఽయం సమతా సత్యతామయః
మన్యే ఊహికల్పోఽసి జాతోఽసి హతకాలికః.

నీ స్వభావము సమత్వము, కర్మముల కాకరమైయుండుటను గాంచుచున్నాడను ■ 60
సార వికల్పము ఊహయైనది. నీ అవిద్య వశించినది.

స్వభావే సంస్థితే రామ ఇత్యావేదయతీవ మే
సౌమ్య పూర్వార్థవప్రఖ్యా సమతా నిర్మలా తప.

రామా! నిండుసముద్రమును లోలు నీ నిర్మలత్వ, సమత్వములు, సౌమ్య!, నీవాత్మ యందు ప్రితిపిత్తుడ కగుటను వాడు దెల్పుచున్నవి.

ఆశా యాతు నిరాశత్వచుభావం యాతు భావనమ్
అమనస్త్యం మనో యాతు తవాస్థేన జీవతః.

అసంగభావమున జీవించు నీ ఆశ వైరాళ్యమును, భావన ఆభావమును, మనస్సు అమనస్త్యమును బొందుగాక !

యాంయాం వస్తుదృశం యాసి తస్యాం తస్యామవస్థితమ్
సత్రాసామాన్యరూపేణ బ్రహ్మ బృంహితచిద నమ్.

ఏయే వస్తువును నీవు విడయుచున్నాడనో, అయావస్తువుల పరిపూర్ణచిత్తయనుగు బ్రహ్మ సర్వ వెలయుచున్నది.

అజ్ఞాతాత్మా నిబద్ధోసి విజ్ఞాతాత్మా న బధ్యసి
రామ త్వం స్వాత్మనాత్మానం బోధయన్వ బలాదతః.

అత్మజ్ఞానము లేకున్న బద్ధుడవును, అత్మజ్ఞానమున్న ముక్తుడవును అగుచున్నాడవు. రామా! అందువలన నీవు మనవాడుల కత్తితో స్వయముగ అత్మబోధను బడయ యత్నింపుము.

యత్ర న స్వదత్తే వస్తు స్వదత్తే చ యథాగతమ్
అవాసనత్వం తద్విద్ధి సామ్యమాకాశకోమలమ్.

ఏ స్థితియందు భోగముఖముల ఆశయుండదో, యథాప్రాప్తములగు విషయముల సమర్థించుచుండునో, ఆ స్థితినే అవాసనత్వమందురు; ఇయ్యది ఆకాశమువలె నిర్మలము.

వాసనారహితైర న్నర్హియైరాహర క్రియాః
న విక్రియామవాప్నోషి ఖవత్తోభశ్చైరపి.

14

వాసనారహితమగు చిత్తముతో కర్మల వాచకంపుము. కందలకొలది కష్టము అనుదెంచి
నను ఆకాశమువలె నిర్వికారమైన యుండుము.

జ్ఞాతా జ్ఞానం తథా జ్ఞేయం త్రయ మేకతయాత్మని
శాస్త్రాత్మానుభవాభవ్యం న భూయో భవభాగసి.

15

జ్ఞాతృ, జ్ఞాన, జ్ఞేయములను త్రిపుటిని ఆత్మయందొక్కటిగ నొనర్చి, రు.భానులగుడ
నొక్కటిగ జేసినయెడల, మరల సంసారమును బొందవలసిన అవకాశముండును.

చిత్తోన్మేషనిమేషాభ్యాం సంసారప్రలయోదయా
వాసనాప్రాణసంరోధాదనిమేషం మనః కురు.

16

మనస్సుయొక్క వికాస, విలీనముల వలననే జగత్తు ఉదయము, అయమును బొందుచున్నది.
ప్రాణాయామ, వాసనానిరోధములవలన మనస్సును విషయశూన్యముగ నొనర్చుము.

ప్రాణోన్మేషనిమేషాభ్యాం సంస్థితే ప్రలయోదయా
తమభ్యాసప్రయోగాభ్యామున్మేషరహితం కురు.

17

ఆభ్యాస, సంయమములవలన ప్రాణమును ఉన్మేషరహితముగ నొనర్చుము; ప్రాణము
యొక్క ఉదయ, అయములవలననే సంసారము ఉదయించి విలీనమగుచున్నది.

మార్జ్యోన్మేషనిమేషాభ్యాం కర్మణాం ప్రలయోదయా
తద్విలీనం కురు బలాదురుశాస్త్రానంతరముః.

18

ఆభ్యాసముయొక్క ఉదయాస్తమయములవలననే కర్మలందయించి నశించుచున్నవి. ఈ ఆభ్యాస
మును గురు, శాస్త్ర, వైరాగ్యముల సాయమున విలీనమొనర్చుము.

యథా వాతరజఃసజస్పన్మాత్మం భావవేదనమ్
తథా చితశ్చేత్యతయా స్పన్దాదిదముషసిలేమ్.

19

ఆకాశము గాలికి లేచడియబడిన ధూళివలన మలిచి మైసట్లును, కదలుచున్నట్లును దోచునట్లు,
చిత్తస్పందనమువలన ఈ సంసారావస్థను సంభవించినది.

దృశ్యదర్శనసంబధస్పన్దనేనేయం జగద్గతిః
స్ఫురత్యాలోకకుడాద్విసంగజా వర్జధీరివ.

20

మాద్యంతికాంతిపడిన గోడయొక్క రంగు తెలియబడునట్లు, దృశ్య, దర్శనముల సంబం
ధముననే (అనగా ఆత్మవలననే) జగత్తు గోచరించుచున్నది.

దృశ్యదర్శనసంబధస్పన్దాభావే న జాయతే
వేదనా భవదాభాసా చిత్రపుంసామివాశయే.

21

దృశ్య, దర్శనముల సంబంధమగు స్పందము లేకున్న జగత్తును ప్రకాశింపజేయు ఈ సం
బద్ధ, చిత్రమునందలి పురుషుని వ్యాదయమాన ఎట్టి భావనయు ఉదయింపనట్లు, ఉత్పన్నమవకాలదు.

చిత్తస్సుక్ష్మోత్థితా మాయా తదభావే విలీయతే
పయస్సుద్వోత్థితా పీచిస్తదభావే వినశ్యతి.

22

చిత్తస్పృందమునుండియే మాయ ఉదయించుచున్నది. అది లేకున్న మాయ లయమగును నీటియొక్క కదలికతలనే అలలు కదలుచున్నవి; కదలిక లేకున్న తరంగములు లేవవు.

త్యాగేన వాసనాంశస్య బోధాద్వా ప్రాణరోధనాత్
చిత్తే నిస్పందతాం యాతే కుతః పునస్స్య సంభవః.

22

తత్త్వమును బొంది వాసనలను పరిత్యజించినను, లేక, ప్రాణవాయువును నిరోధించినను చిత్తము నిస్పందమగును. అప్పుడు స్పృంద మెటునుండి రాగలదు?

అసంవిత్స్పందమాత్రేణ యాతి చిత్తమచిత్తతామ్
ప్రాణానాం వా నిరోధేన తదేవ చ పరం పదమ్.

24

సంవిత్ - స్పృందము నిడుద్దమైన చిత్త మచిత్తమగును; ప్రాణవాయువు నిరోధించబడినను చిత్త మచిత్తి మగును; ఇదియే పరమపదము.

దృశ్యదర్శనసంబంధే యత్సుఖం పారమార్థికమ్

తద నైతా న్తసంవిత్త్యా బ్రహ్మదృష్ట్యా మనఃక్షయః.

25

విషయేంద్రియసంబంధమున లభించు సుఖము బ్రహ్మనందముయొక్క అంశమే; దీని పరమాధియగు బ్రహ్మదృష్టి పూర్ణజ్ఞానము. ఇది మనోక్షయములననే లభించును.

యత్ర నాభ్యుదితం చిత్తం తత్తత్సుఖమకృత్రిమమ్

న స్వర్గాదా సంభవతి మరౌ హిమగృహం యథా.

26

చిత్త మెచ్చుట లేకుండునో, అయ్యదియే అకృత్రిమమగు సుఖము - బ్రహ్మనందము. ఇయ్యది, స్ఫుటియందు, ముమేరు పర్వతమున హిమగృహమువలె మృగ్యము.

చిత్తోపశమజం స్ఫారమవాచ్యం వచసా సుఖమ్

క్షయోత్థితయనిర్మూలం నోదేతి న చ కామ్యతి.

27

చిత్తక్షయమువలన లభించు సుఖము అనంతము; ■ సుఖమును వాక్యములవలన ప్రకాశించు కీయజాలము ఇది తఱుగదు, పుట్టుటలేదు, నశించుటలేదు.

బోధాద్యవతి చిత్తానో దుర్బోధాద్చిత్తవేదితా

బాలవేతాలవత్తేన మోహశ్రీర్ఘనతాం గతా.

28

తత్త్వబోధవలననే చిత్తము వినాశమునందును, భ్రాంతివలననే చిత్తముయొక్క అస్తిత్వముపరిత్యమగుచున్నది. బాలకుని చేతాళకల్పనవలె ■ మోహశ్రీయును ఘనమగుచున్నది.

విద్యమానమపి హ్యేతద్చిత్తం బోధాద్విలీయతే

నదవ్యసదివాభాతి తామ్రం హేమీకృతం యథా

29

ఉన్నట్లుగనుచున్నను, ■ చిత్తము తత్త్వబోధవలన విలీనమగును. బంగార మొనర్చు బడిన రాగి, రాగిగ కనుపడదు గదా; ఇట్లే సత్యంతోచు చిత్తము జ్ఞానముచే అసత్యమగును.

జ్ఞస్య చిత్తం న చిత్తాఖ్యం జ్ఞచిత్తం సత్త్వముఽశ్లే
నామాఝాన్యత్వభాక్తిత్వం బోధాత్మానునువర్ణవత్.

80

జ్ఞానియొక్క చిత్తము చిత్తమనబడదు, సత్త్వమనబడును చిత్తమే నామాఝముల లేద
భాగియగును. అచిత్తము బోధచే సత్త్వమగును.

న సంభవతి చిత్తత్వం తేన తత్త్వవిలీయతే

భ్రమః శామ్యతి బోధేన నాభావో విద్యతే సతః.

81

భ్రాంతిబీజమగు చిత్తము తత్త్వబోధవలన తన చిత్తత్వమును విలీనమొనర్చుకొనుచున్నది.
భ్రమబోధవలన భ్రమయే తొలగిపోవును. సత్త్వన కెప్పుడును అభావము లేదు.

అనస్తేవ వికల్పాత్మ చిత్తాది శశశ్శబ్దవత్

సర్వం తదాత్మన స్తస్మాత్తద్ధి బోధాద్విలీయతే.

82

వికల్పమయములగు చిత్తాది పదార్థములన్నియును శశశ్శబ్దంగాది పదార్థములవలె అవస్థ
వులు. అత్మబోధవలన ఇవి అయిమందును.

చిత్తం సత్త్వం సమాయాతం కించిత్కాలం జగత్స్థితౌ

విహృత్య తుర్యావస్థాయాం తుర్యాతీతం భవత్యతః.

83

ఈ చిత్తము జగదంతర్గతమగుటవలన, కొంతకాలము (ప్రాకృతము క్షయమగువఱకు)
సత్త్వరూపమున తురీయావస్థయందు విహరించి, తదవత తురీయాతీతపదమును బొందును.

బ్రహ్మైవ భూరిభవనభ్రమవిభ్రమా మై

రిత్థం సిత్థం సమమనేకతయైకమేవ

సర్వాత్మ సంభవతి నేతరదజ్ఞకించి

చ్చిత్తాదికం చ న హృదీవ హి సంనివేశః.

84

ఇత్యాన్నరీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపా
యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే చిత్తసత్తానూచనం నామ చతుశ్చత్వా
రింశః సర్గః || 44 ||

బ్రహ్మయొక్కటియే వికలమగు జగద్వ్రమయను విలాసముగ పర్యవసించుచున్నది. బ్రహ్మ
యొక్కటియే నానావిధరూపముల ప్రతిపన్నమగుచున్నది. అందువలన అద్వానిని సర్వమయమనుట
సముచితము. వత్సా! హృదయమున మనోరథకల్పితములగు ప్రాసాదవాపీతటాదు రెవ్వియును
లేనట్లు, వాస్తవమునకు బ్రహ్మముగాక నేకేమియును లేదు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున చిత్తసత్తా
నూచనమను నలుబదివాలవ సర్గము || 44 ||

ప జ్ఞ చ త్వ రిం శ : స ర్గ :

[స్వానందరససంపూర్ణం త్రిజగత్కల్పనాస్పదమ్
ఇహ బిల్వఫలతేనైవ పరబ్రహ్మోపకన్యతే,

స్వానందరసపూర్ణమును. (తిగజశ్శుల్పనకు మూలమునను వగు పరబ్రహ్మము ఈ ప్రకరణమున బిల్వఫలముగ ~~విజ్ఞానంబగుచున్నది.~~)]

శ్రీవివస్వతే నమః :-

అత్రేమామవభోధాయ విస్మయోల్లాసకారిణీమ్

అపూర్వాం చైవ సంక్షేపాద్రామ రమ్యా కథాం శృణు.]

శ్రీవివస్వతే :- రామా! రమణీయమును, అత్యుత్తమును, సుఖీప్రమునునగు ఈ విషయమును వినుము; విస్మయయోల్లాసకరమగు ఈ వృత్తాంతము నీకు జ్ఞానప్రదము కాగలదు.

యోజనానాం సహస్రాణి విపులం విమలం స్ఫుటమ్

యగైరవ్యజరద్రూపమస్తి బిల్వఫలం మహత్. 2

విమలమును, విపులమును, పరిస్ఫుటమునునగు (పెద్దదియు, చక్కనిదియునగుట) ఒక బిల్వఫలమున్నది. దాని పరిమాణ మేకయోజనములం. యగముల గదదినను ~~యగముల~~ తుమునగు.

అవినాశరసాధారం సుధామధురసారవత్

పురాణమపి బాలేన్దుదలమార్దవనుద్దరమ్.]

దాని రస మత్తయును. దాని సారభాగము (గుజ్జ) సుధామధురము. అది బహుపురాతనమైనను బాలచంద్రుని కళవలె కోమలమునందరము.

వ్యూహమధ్యమహామేఘం మున్దరాద్రిరివాచలమ్

మహాకల్పాస్తవాత్యాయా అపి వేగైరచాలితమ్. 4

అది భువనవ్యూహమధ్యముననున్న మహామేఘువలె శోభించుచున్నది; మందరాద్రివలె అచలము, దృఢము. మహావ్రతాయువులగుడ అది కదలకున్నది.

యోజనాయుతకోటినాం కోటిలక్షశతైరపి

వైపులేనాపరిచ్ఛేద్యం మూలమాద్యం జగత్పితే. 5

దాని వైశాల్యమును ఇన్నికోట్ల అయిత యోజనములనికూడ లెక్కించి చెప్పజాలము. జగత్ - నీతికి గాఢమగు దానిమూలమునుకూడ ఎవ్వరును తెలియజాలరు.

యస్య బిల్వఫలస్యోచ్చైర్భ్రహ్మాణాని సమీపతః

హరన్తి లీలాం శైలాథో రాజకాకణవధతే.]

(బ్రహ్మాండసమాసములన్నియును ఈ బిల్వఫలముపైననున్నవి; ~~అవి~~ పరస్పరముమీద చెద జల్లుబడిన చిట్లు ఆవరింపబడరె లోచుచున్నవి.

స్యన్దమానరసాపూరాం స్వాదీన్యం రసచమత్కృతిమ్

యస్మాదితేనే నో కశ్చిదపి రాఘవ వద్రసః. 7

న కదాచన సాకేన సాతం తేన సమేతి యత్

సదైవ షక్యమప్యజ్జ జరసా యన్న బాద్యతే.]

రాఘవా! మడింద్రియభోగ్యములగు రసములన్నియును దాని రసము నతిక్రమింపజాలవు. ఇట్టి గురసత్వమున్నను, పక్షమైనను రాలకున్నది, జర దాని శక్తిక్రమింపజాలదు.

బ్రహ్మవిష్ణిస్త్రీరుద్రాద్యా జరతాః కేచిదేవ స
యస్యోత్పత్తిం విజానన్తి మూలం వా వృస్తమేవ చ. 9

బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్ర, ఇంద్రాదులును, లేక తదితర విరచితలలోనే యొక్కరును ■
లిప్తఫలముయొక్క మూలమును లేక పులంకిమును (తోడిను లేక ఉత్పత్తిని) కనుగొనజాలకున్నాడు.

అదృష్టాబ్జురవృక్షస్య త్వద్వృష్టకుసుమాకృతేః
అస్తమ్భములకాఖిస్య ఫలస్యాస్య మహాకృతే. 10

స్తంభ, మూల, కాఖాది రహితముగ (మొదల, ప్రాస, కొమ్మలలేని) ఈ మహాఫలము
యొక్క అంకుర, వృక్ష, కుసుమాదు లెవ్వియోను కనబడుటలేదు.

ఏకపిండోఽనాకారవితత్ స్థౌల్యశాలిసః
యస్యోత్పత్తిం విజానన్తి పరిణామీ స దృశ్యతే. 11

ఏకపిండోఽనాకారమును (ఏకరసమును), మిక్కిలి పెద్దదియును ■ లిప్తఫలముయొక్క
ఉత్పత్తి, నికృతి (తెలుగుట) మున్నగు పరిణామము లగుపడకున్నది.

సమస్తఫలసారస్య ఫలస్యాస్య మహాకృతేః
స మజ్జా నాస్తి వితతో నిర్వికాలో నిరజ్జనః. 12

సమస్తఫలముల సారమును, మహాకృతియునునగు ఈ ఫలము గుడ్డా, నింజలులేక నిర్వికార
నిరంజనముగనున్నది.

శిలా నరివ నీరస్థాః స్వస్థమానేనుభిష్యవత్
రసం స్వసంవిదాస్వాద్యం స్వస్థమాన ఇవామృతమ్. 13

శిలవలె ఇది నీరంధ్రము (విక్షానము) అయియున్నది. ఇది చంద్రదీపమువలె అమృత
మును స్పృశింపజేయుచున్నది. ఈ అమృతము స్వసంవేద్యమును విరతియానందరసము.

కోశః సకలసౌఖ్యానాం శీతలాలోకకారకః
తైలాభోఽమృతపిణ్డాభో మజ్జా ఆత్మఫలస్థితే. 14

ఇది సకలసౌఖ్యములకును కోశము (అగారము) ఇది శీతలముగ ప్రకాశము జొసగుచున్నది.
చూపుటకు పర్వతమువలెను, మృత్పండువువలెను దోచుచున్నది. అనందములన్నిటియొక్క సారము.

తస్మాత్పరమమజ్జా తు యాసా స్వాత్మచమత్కృతిః
అనస్తరగీతో నిత్యమనన్యఃక్రీఫలం గతః. 15

అగోచరములగు అనందము అన్నిటికినిగూడ ఇయ్యది సారస్వరూపము. అనంతమును,
(తివిధపరిచ్ఛేదరహితమును, నిత్యమునునగు ఇయ్యది స్వాత్మచమత్కృతిరలప (క్రీఫలము (లిప్త
ఫలము) అయినది.

స్వసంనివేశవైచిత్ర్యమన్యత్వఫలతాం గతామ్
అత్యజన్యా తయా తన్వాన్య స్థూలయావ్యతికాలయా. 16

ఇయమస్మీతి కలనాదసదవ్యన్యతామలమ్
భేదాద్యసంభవదిదం స్వయముత్పాద్య భావితమ్. 17

- అహంకలాసముదయసమునస్తరమేవ సా
వలితాకాశతత్త్వాజ్ఞాత్రైలోక్యపరమాణుభిః. 18
- ఇత్యనుక్రమతో యాతా సంవిచ్ఛక్తిస్వరూపతామ్
మజ్జాప్రాక్ సంనివేశం స్వం తమేవాప్య సముజ్జతీ. 19
- సంవిచ్ఛక్త్యా తయా తత్ర తతస్తరలహూషయా
నిజ ఏవ సమే రూపే దృగితం సంప్రసారితా. 20

అత్యచతుర్మూర్తియొక్క అధ్యాసయే భేదబుద్ధి చిన్మయస్వరూపమజ్జయే భేదబుద్ధివలన కలిగిన సన్నివేశతైచిత్ర్యమునకు కారణము, స్థూలమును, అణువును నను ఇయ్యది తన స్వరూపమును త్యజింపకయే ఇట్టానర్పుచున్నది. ఇది సహితవచుగుటవలన, దీనికి వార్ధక్యాది దశలులేవు. బాలికవలె సర్వదా ఒప్పుచున్నది. ఈశక్తియే 'నేను శ్రీని', 'నేను నళుంసకుడను' అను కల్పనలకు గారణము. 'ఇది ఆనగము, ఇది భిక్షము' అను భేదములకు మూలమవిద్య. ఇది వాస్తవమున కేమియునుగాదు. స్వప్రకాశుడగు చిన్మయనికడ ఇది అశీకము. అవిద్యాచలహేతువగు ఈఅత్యచతుర్మూర్తియొక్క స్వరూపమిది యగుచో, ద్వైతమునకు తావెచ్చుట?

- ఇదం వ్యోమ మహానస్తమియం కాలమయీ కలా
ఇయం నియతిరిత్యుక్తా క్రియేయం స్వనరూపిణీ. 21

ఈశక్తియే (అహంకారస్వప్రసంగతము) ఆకాశమును, కాలమయనగు కళను కలిగించి స్పందరూపమగు నియతి యనంబడుచున్నది.

- ఆయం సంకల్పవిస్తారస్వయమాశాస్తరభ్రమః
రాగద్వేష సితిరియం హేయోపాదేయధీరియమ్. 22

ఇయ్యది సంకల్పమును విస్తరించి, ఆకలన రాగద్వేషములను, హేయోపాదేయములను కల్పించుచున్నది.

- ఇయం త్వత్రా త్వీయం మత్రా తత్రేయం సంస్థితా స్వయమ్
బ్రహ్మణోఽహోయమూర్ధ్వః స్వయమగ్లోర్ధ్వమవ్యధః. 23

ఇదియే, అది, ఇది, నాది, వానిది అను కల్పనలకు కారణమగుచున్నది. (బ్రహ్మాండములు ఊర్ధ్వ, అగ్లోభాగములు, అందుండునవి అను విషయములుగూడ దీని కల్పనలే

- అయం పురః పార్శ్వతోఽయం పశ్చాదారాదవీయసీ
ఇదం భూతం వర్తమానం భవిష్యత్త్విదమిత్యసే. 24

ఇయ్యది, ఎదుట, వెనుక, దూరము, దగ్గర, భూతవర్తమాన భవిష్యత్తులను కల్పనలగుడ కలిగించుచున్నది.

- ఇదమస్తస్థితానల్పకల్పనామ్భారుహాలయమ్
బ్రహ్మణ్మణాపాపీడక్రీడామణ్డపమణ్డలమ్. 25

- అనస్తకలనా తత్త్వపరివల్లవితా హరేః
హృదబజ్జకా చేయం లోకపద్మాక్షమాలికా. 26

కల్పవల కాటపట్టన ఈ కమలము తీవులతోగూడిన బ్రహ్మాండమండలము చుంటున్నది
(కీడామండలము). విష్ణుని రహస్యరచనను పజ్జనములతోగూడిన హృత్కమలము - దీవికల్గి
జనల అక్షమాలికవలె తోచుచున్నది. (ఇతన్నియును అక్కయిక్క చతుర్ముఖులే.)

ఇయం కీర్ణమహర్షదగణాపూరితకోటిరా

దీర్ఘాధిసరణీర్ఘాధిస్థంసనేభ్యఃప్రభావినీ.

27

ఇయ్యది దుద్రగణములతోనిండిన ఆకాశము. ఇది సృష్టియందాసనిన విషయలంబటులను
(పరోయసమయమున) వివాళమొనర్చువారికి అకరమైయున్నది.

ఇయం మేరుః కకుభ్యత్ర జగత్పజ్జ-జగద్వికా

స్ఫురదిన్దునుధూల్లాసలమ్ముటాచురషట్పదా.

28

ఇదిగో! ఉత్తరదిక్కున జగత్తమ పద్మమునకు కల్గి కరుగు మేరువు, ప్రకాశము చంద్రుని
మధ్యవును గోలు దేశలను తుమ్మెదలతో గూడియున్నది.

ఇయముద్గామసౌగంధ్యస్పర్శశ్రీపుష్పమంజరీ

జగజ్జరతవృక్షస్య రజోనరకములీనః.

29

ఇవి ఘాటగు వాసలతో గూడిన స్వర్గవైభవ మనంబడు పూలగుత్తులు. ఇవి జగత్తమ
పాతమాను నాశయింపుకొనియున్నవి; వీటి మూలము సరకము.

ఇయం చ తౌరాకింజల్కా- బ్రహ్మైవతటస్థితా

అపారాపారపర్యంతా వ్యోమలీలాసరోజినీ.

30

ఇవి తారకలను కింజల్కములు; ఇవి బ్రహ్మచను సముద్రపుగట్టన అంతులేకుండ
పెరియుచున్నవి, ఆకాశమే వీటి కాశయమగు పద్మము.

ఇయం క్రియాపరిగ్రాహక తరజతరలావలీ

సర్వావర్తవిధానస్థూరిభూతపరమ్పరా.

31

క్రియాసమూహములను తిరిగంముల గొట్టుకొను తీవులను తారకలు సృష్టించును! మది
గుండముల బడుచున్నవి.

ఇయత్తయా ప్రసరిణీ క్షణకల్పాదిపల్లవా

తేజఃకేసరిణీ కాలసలినీ న్యోమపజ్జ-జా.

32

ఇదిగో, ఇయ్యది ఆకాశమును సరోచరమునకు పద్మమనదగు, కాల - సలిని. చంద్రుని
త్యాగి జ్యోతిష్పదార్థములే దీని కేసరములు. ఇది (ఆయుర్దాయముయొక్క) పరిమితిని, క్షణ, కల్పము
లను దశములను గలిగియున్నది.

ఇమా భావవికారాధ్యా జరామృతివిమోచికాః

విద్యావిద్యావిలాసాధ్యా ఇమాః శాస్త్రార్థదృష్టయా.

33

ఇదిగో, ఇవి వడ్డ్యధభావవికారములనబడు జరామృత్యురూపకములగు విమోచికలు;
విద్యావిద్యల విలాసములతో గూడుకొనిన శాస్త్రరీతులు.

ఇతి సా తస్య బిల్వస్య నిజమజ్జాచమత్కృతిః

సంకల్పసంనివేశాన్తరేవైవ కృతసంసిత్తిః.

34

ఇతన్నియను ■ బిల్వఫలముయొక్క మజ్జాచమత్కృతులే - కత్తులే. సంకల్పయ్యారము ననే ఆ బిల్వఫలము ఇన్నిరీకుల వెలయుచున్నది.

శాస్త్రా స్వస్థా నిరాభాధా సామ్య్యా భావనయోజితా
కర్తృత్వమప్యకర్తృత్వం కృత్వాకృత్వేన సంస్థితా.
ఏషైకైవ వివిధేన విభావ్యమానా
నైకాత్మికా న వివిధా నను సైవ సైవ
సత్వాస్థితా సకలకాన్తిసమైకరూపా
సర్వాత్మికాతిమహతీ చితిహుపశ క్తిః.

36.

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే ఎల్మికీయే దేవదూతాక్తే మోక్షోపా
యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాద్ధీ బిల్వపాఖ్యానే వజ్ర
చత్వారింశః సర్గః || 45 ||

ఇది ఏకమయ్య ద్వైతభావమును బొందుటకలన, ఏకాత్మికకాదు. కాని నురల, వివిధా
త్మికయను గాదు. ఏకత్వమే దానికున్నది. దానియందు, సజాతీయ విజాతీయ భేదములు లేవు.
సకల ద్వైతవికల్పములకు ఉపశాంతియును సమ - ఏకరూపము అగుటవలన, దీనియందు స్వగత
భేదముకూడలేదు. సర్వాత్మికమగు ■ మహద్భూత్యామే చిచ్ఛక్తియొక్క జనయిత; ఇదియే ■ కత్తి.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున బిల్వ
పాఖ్యానమున నలుబదివిడవ సర్గము || 45 ||

ష ట్ చ త్వారింశః సర్గః.

[ఇహ శిల్పిమనోద్బుద్ధపద్మినీఖణ్డమజ్జితకు
శిలోదరమిద బ్రహ్మ ప్రపన్నాభాసమీర్యతే.

ఈ ప్రకరణమున ప్రపంచముయొక్క ప్రకాశమునకు కారణమగు బ్రహ్మము, శిల్పితే ■
చెక్కబడిన పద్మముతో బోల్చబడి, చర్చింపబడుచున్నది.]

శ్రీరామ ఉవాచ :-

భగవన్సర్వసారజ్ఞ త్వయైమా బిల్వరూపిణీ

మహాచిద్ధ ససత్తేహ కథితేతి మత్కిరమ.

1

చిన్మజ్జాయామఖలమహానాదీదమాతతమ్

న మనాగపి భేదోఽస్తి ద్వైతైక్యకలనాత్మకః.

2

శ్రీరామడు:-భగవంతుడా! సర్వసారజ్ఞ! మీరు నుడివినదానిని విని, మీరు నాకు విక్య
రూపిణీయగు మహాచిద్ధప్రబ్రహ్మయొక్క సత్తను గుఱించియే ఉపదేశ - మొసంగివారిని తోచు
చున్నది. 'నీవు, 'నేను' మున్నగు అహంకారములు చిన్మజ్జయొక్క రూపములు, ఇందు ద్వైతము, విక్య
మున్నగు కల్పనలుగాని, భేదములుగాని లేవు.

శ్రీనివాస ఉవాచ:—

యథా బ్రహ్మాణ్యశ్శాస్త్రాణామజ్ఞామేర్వాదిపరిస్థితిః

తథా చిద్బిల్వమక్షేయం బ్రహ్మాణ్ణాదిజగత్స్థితిః.

శ్రీనివాసః— మేరువు మున్నగునవి బ్రహ్మాండకూష్మాండమజ్ఞ (గుమ్మడికాయ గుమ్మ) లైనట్లు, ఈ జగత్తునూడ చిత్ - నిర్విముక్తియొక్క గుజ్జ.

సృష్టిచిద్బిల్వమజ్ఞా స్యాత్సాన్విధారాన్యత్వసంభవే

వినాశే సర్వగన్యాన్య న చైతత్సంభవత్యలమ్.

4

సృష్టియను గుమ్మ నాశమైన, దాని కార్యమును ఈ చిత్విముఖూడ నాశమగునను దోషము, తేర్చులముగ బ్రహ్మము పరిణామి, లేక వికారి యను దోషములు గూడ సంభవించగలవు. కనుక, ఇటు మజ్జాకేబ్రమును మామూలు అర్థమున గ్రహింపకూడదు.

చిత్రేర్మరీచబీజస్య జగదాఖ్యా చమత్కృతిః

స్థితా సౌఖ్యప్రసా మ్యాన్తః శిలాన్తఃసన్నిలేశవత్.

5

జగత్ - చమత్కృతి మరీచి బీజము (మిఠియపు గింజ) యొక్క వివర్తనమని గ్రహిం పుము శిల్పియొక్క మనో కల్పితమగు పద్మవనము రాతియందుండుట్లు, సౌఖ్యనిద్రాభావమును బొందిన చిత్తుయొక్క అంతరమున ఈ సృష్టి యున్నది.

అత్రేమామినువదన చిత్రాం విస్మయకారిణీమ్

వర్ణ్యమానాం మయా రమ్యామన్యామాఖ్యాంకాం శృణు.

6

ఇందువదనదా! ఈ విషయమును డెల్చి, విస్మయకరమును, రమణీయమును, విచిత్రమును నగు యొక కథను జెప్పమన్నాను; వినుము.

స్నిగ్ధా స్పష్టా మృదుస్పర్శా మహావిస్తారశాలిని

నిబిడా నిర్వృత్యుత్థా క్వచిదస్తి మహాశిలా.

7

స్నిగ్ధమును (నునటైనది), ప్రకాశతంతమును, మృదుస్పర్శగలదియును, వికాలమును, ఘన మైనదియును, అక్షుబ్ధమును నగు శిలయొక్కటి యున్నది.

తేస్యామన్తః ప్రపుల్లాని పద్మాని సుబహూన్యపి

సరస్వామివ రమ్యాణి తాన్యనన్తాని సన్తి తై.

8

దానియందు, చక్కగా కాయలు తీర్చి, సరోవరమందున్నవానివలె రమ్యములగు వికసిత ములగు పద్మములున్నవి; వాటిని లెక్కింపజాలము.

అన్యోన్యప్రోతపత్రాణి మిథో విఘటితాని చ

మిథోఽపనిగూఢాని గూఢాని ప్రకటాని చ.

9

వాటి దళములు పరస్పరము గలిసియుండుటవలన ఒకదానితో మఱియొకటి కొట్టుకొనుచున్నవి. అన్నియును కలసియున్నవి కొన్ని వికసించియు, మఱికొన్ని ముసులించుకొనియు నున్నవి.

అథోముఖాన్యార్థముఖాన్యపి తిర్యజ్ముఖాని చ

మిథో మిలితమూలాని మిథః ప్రోతముఖాన్యపి.

10

కొన్ని క్రిందికి క్షేమమున్నవి. కొన్ని పైకి లేచియున్నవి, కొన్ని పడియున్నవి. అన్నిటి యొక్క మొదట్లు కలసియున్నవి, అన్నిటియొక్క ముఖములుగూడ పరస్పరసంబంధములు.

కర్ణి కాబాలమరాలాని మూలాస్త్రః కర్ణికాని చ
ఊర్ధ్వమూలాన్యథోమూలాన్యమూలానీతరాణి చ.

11

కొన్ని ఊర్ధ్వమూలములును, మఱికొన్ని అధోమూలములును నైయున్నవి; మఱికొన్నిటి మూలము లేదు, కొన్నిటి మూలముల కర్ణికలున్నవి.

తేషాం చ నికటే సన్ని శక్త్యాః శతసహస్రశః
చక్రఘాత్స మహాకారాః పద్మవత్సంనివేశితాః.

12

వీటికడ శతసహస్రములగు శంఖములు ముకుళించుకొని యున్న పద్మములవలె తోచుచు నున్నవి; పెద్దవియును చక్రములు వికసించిన పద్మములవలె తోచుచు, వెలయుచున్నవి.

శ్రీరామ ఉవాచ :-

సత్యమేతన్మయా దృష్టా తాదృశీ సా మహాశిలా
శాల్మగ్రామే హ రేధ్రావ్ని విద్యతే పరివారిణీ.

13

శ్రీరాముడు:-పద్మవనలాంఛితమగు ఇట్టి మహాశిల నొకదానిని నేను సాలిగ్రామ శ్రేత్రమున (విష్ణుశ్రేత్రమున) గాంచియుంటిని, వాస్తవముగ, అది మీరు వర్ణించి నట్లేయున్నది.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :-

ఏవమేతద్విజానాసి దృష్టవానసి తాం శిలామ్

యో యశ్చ తత్ర వై ప్రాణః సమస్తాద్భగనస్తరః.

14

శ్రీవసిష్ఠుడు:-నీవు ఈ దృష్టాంతానుభవమగు శిలను గాంచియుంటిని దార్ఢ్యాంతికమగు బ్రహ్మముయొక్క నీతినిగూడ నీ వెఱుగుదువు. ఇయ్యది ప్రాణమునకుగూడ ప్రాణమును దిద్దన - అనందము.

మయా ద్వియమపూర్వైవ శిలేహ కథితా తవ

యన్యానుస్తర్మహాకుత్సో సర్వమస్తి చ నాస్తి చ.

15

నేను నీకొక అపూర్వమగు శిలను (బ్రహ్మమును) గుఱించి చెప్పియుంటిని. వికలమగు దీని ఉదరమున అన్నియును ఉన్నవి, మఱియు ఏమియును లేదు.

చిచ్ఛిలై మా మయోక్తా తే యన్యానుస్తర్జగన్ని వై.

ఘనత్వైకాత్మకత్వాదివశాదేమా శిలై వ చిత్.

16

నేను నీకు చెప్పినది చిత్ - శిలయే; ఇది (అనంద) ఘనత్వ, ఏకాత్మకత్వాదులతో గూడి యుండుటకలన శిలయని చెప్పబడినది.

అవ్యక్త్యనఘనాజ్ఞాయాః సునీరధ్ధాకృతేరపి

విద్యతే నస్తర్జగద్వృద్ధం వ్యోమీన్నవ విపులానిలః.

17

అత్యంతఘనమును, సీరంధ్రము నైనను, ఆకాశమున వాయువున్నట్లు మాయశబ్ద దీని యందు జగత్సమానములు వెలయుచున్నవి.

ద్యౌః క్షమా వాయురాకాశం ధర్వతాః సరితో దిశః

సన్నితస్యాం శిలాయాం చ సుషీరం స మనాగపి.

18

ఈ శిలయందు ద్యౌలోకము, భూమి, వాయువు, ఆకాశము, పర్వతములు, దిక్కులు, పెక్కు లుగ వెలయుచున్నవి; తీనియందు ధంధ్ర మొక్కటియును లేదు.

అస్యామేవ ఘనాత్మ జగత్పద్ధం విజృమ్భతే

ఏతస్మాదప్రస్తుతో నాన్యదన్యచ్ఛబ్దాత్మకం చ వా.

19

ఈ శిలయందే నిలిడమగు జగత్ - పద్ధతము విస్తరించుచున్నది. జగత్తు అన్యదన్యపుక తోచుచున్నను, వాస్తవమున కది అన్యము కాదు శుద్ధచిదాత్మకమున గాను; మాయామృతమే.

శబ్దపద్మాదికం లోకం పామాణే లిఖ్యతే యథా

భూతం భవద్భవిష్యచ్చ శిలాయాం శాలభజ్జకా.

20

తథాస్తి తత్ర తత్సర్వం సంస్థానం వస్తుతో యథా

ఉపలాస్తః సంనివేశో నానాత్మావ్యేకపిణ్డతామ్.

21

యథాదత్తే తథైవా చిత్పిణ్డకారై కికాంఘనామ్

యథాపద్మః శిలాకోశాదభిన్న సదస్పుర్యయః.

22

తథా సర్గశ్చితో రూపాదభిన్నోఽపి వపుర్యయః

సుషుప్తావస్థయా చక్రపద్మలేఖాః శిలోదగే.

23

యథా సితాశ్చితేరస్తస్థేయం జగదావలీ

శిలాస్తః పద్మలేఖాలీ మురిచాస్తశ్చమత్కృతిః.

24

నోదేతి నాస్తమాయాతి యథా సర్గస్తథా చితౌ

యథా పురస్థాస్యం మగ్నోస్తర్గజ్జావా బిల్వగా యథా.

25

తథాఽనస్తవికారాధ్యా చితౌ బ్రహ్మణ్ణమణ్ణాలీ

వికారాది తదేవేతి ముద్ధైవోక్తిరన్యథా.

26

తత్తాం సముపయాత్యాశు జలబిన్దురివామృసి

అనస్తత్వాచ్చితేరేత్వకారాది చితేరితి.

27

ఉక్త్యాసంపద్యతే యచ్చ తల్లయేన విలీయతే

బ్రహ్మైవేదం వికారాది వికారాద్యర్థవర్జితమ్.

28

వర్జనావర్జనేఽరస్య బ్రహ్మోనానస్తతావశాత్

బ్రహ్మస్థితం వికారాది బ్రహ్మోత్పాదితం క్రమాత్.

29

శిలయందు శంఖపద్మాది చిత్రములు చిత్రంపబడనట్లు; శిల్పియొక్క మనస్సు శిలయందు భూతభవిష్యద్వర్తమానచిత్రముల చిత్రించియుంచినది, ఇకముందుగూడ చిత్రంపగలదు; శిలాచిత్రములగు కాలధండకలు వాస్తవములుగ తోచునట్లు, ఇవిగూడ వాస్తవములుగ తోచుచున్నను వాస్తవములు గావు. రాలియందు చెక్కబడిన అక్షతులన్నియును చూడ వేఱుగ తోచుచున్నను,

రాయి ఒక్కటిగే మైసట్లు, ఈ బ్రహ్మశిలయందు తోచునన్నియు విధిష్ణుములగ అనుబంధమును, ఏకమగు ఘనమిందమే. రాతనియందు చెక్కబడిన పద్యము, దానినండి తేలుగాకున్నను తేలుగ తోచు నట్లు, ఈ సృష్టియంతయు చిత్ - శిలనండి తేలుగాకున్నను తేలుగతోచుచున్నది. ముప్పిదవశయందు, అనగా, శిల చెక్కబడకమునుపు చక్రము, పద్మము మన్నున అకృతులందే ఇమిడియున్నట్లు, ఈ బ్రహ్మశిలయందుగూడ జగత్తులో ఇమిడియుండెను, ఇమిడియుండగలవు. శిలయందలి పద్మరేఖల కను, మరీచిదీప్తమునందలి చంద్రకృతికిని ఉత్పత్తివివాళములనేట్లు, ఈ చిత్ముఖివాదపద్మములకు, మరీచి - చంద్రకృతికిని ఉభయోద్భవములు లేవు. రామా! సాధ్వియగు యువతివృద్ధయమున అపి పరియొక్క మూర్తియను, చిత్వఫలమున మజ్జయు ఓత్ప్రభాశభావమున నుండునట్లు, అనంత వికారములతోనూడిన ఈ బ్రహ్మాండములగూడ చిత్ - శిల, చిత్ - చిత్వముల నున్నవి. వికారముల బ్రహ్మాండము చిత్వాత్రిమైన, ఈ భేదముగూడ చిత్వాత్రిమే అను యుక్తి అర్థవిహీనమగుట వలన నిష్ఫలము, నీటియందు నీటివొట్లవలె, జగత్తునున్నగు వికారములు చిత్వాత్రిదర్శనముననే విలీన ములగుచున్నవి. చిత్తు అనంతమగుటవలన, తదివికారములగూడ అనంతములు. వాచుమువలన ఎటుగ బడునది వాచుము లయమైన లయమునందుచున్నది. కవిత్వక్రమగు గంధర్వచగరము వాచుమాత్ర మైనట్లు, జగత్సృష్టలగుగూడ వాచుమాత్రములే. కవిత్వక్రమలగు వికారములను గ్రహించు చైతన్యముననే, మరల = వికారములు లేనమగునట్లు. ఈ వికారములు, అర్థకావ్యములగు తస్తువులు మరల ప్రతిభాసకమగు చైతన్యముననే విలీనములగుచున్నవి. ఏలయన, వికారాదులకు స్వతంత్రమగు ఉనికి లేదు. బ్రహ్మము అనంతము. కాన, నిర్లక్షసార్థకములు, వజ్రగ్రణాణుములు మున్నగునవిన్నియు బ్రహ్మమే. వికారాదులన్నియు బ్రహ్మముననే వెలయుచు, మగల అందుండియే ఉద్భవించు చున్నవి.

అత్రాన్యార్థమిదం విధి మృగత్వస్థామృతాసమమ్

బీజం పుష్పఫలాస్తస్థం బీజాన్తర్వాన్యదాత్మకమ్.

30

యాదృశీ బీజసత్తా సా భవంతీ యాత్మభోత్రమమ్

చిదనే చిదనత్వం యత్స ఏవ త్రిజగత్క్రమః

31

ఏకత్వమేతయోర్ద్విత్యమేకాభావే ద్వయోః త్వితిః

జగదన్యథావోదృశ్యిర్న కదాచిత్తదీదృశమ్.

32

ఇంకోక ఉపమానమును వినుము; ఈ సృష్టి మృగత్వస్థితికంటిది. పుష్పఫలాదులు బీజ సత్తయొక్క అనుకృతులే నట్లు, 11 సృష్టిగూడ చిత్ - సత్తయొక్క అనుకృతియే. అందువలన, సమస్తమును చిదాత్మకము. బీజసత్త, అంకు, కాళా, పజ్జవాది రూపముల క్రమముగ నికృతి నంది, వాటికి గారణమగునట్లు, చిద్రసమయొక్క ఘనత్వముగూడ 11 త్రిజగత్తులను వికారముగ పరిణతి నంది, దానికి గారణమై వెలయుచున్నది. బీజమును కారణము, కృత్ప్రకృతపుష్పములను కార్యమును, ఒకటియే యైయ్యను ద్వైతభావమును దోషింపజేయుచున్నవి, ఈ ద్వైతభావమే ఏకత్వము. నీటిలో నొక్కటి లోపించిన, ద్వైతము తొలగిపోవును, ఈ జగత్తు జాద్య కల్పననుండియే కలిగినది; చిత్తు జడముగ మారజాలదు.

- చిదచిన్న కదాచిచ్చ ద్వయమస్తర్మి^{సో}ద్వయమ్
మహశిలాస్తరే భేదో రేఖాత్మాస్తి యథా బహు
తదన్యాన్యమజ్ఞాది చిదనే త్రిజగత్తథా. 33
- రేఖోపరేఖావలితా యథైకా పీనశీ శిలా
తథాత్మైలోక్యవలితం బ్రహ్మైకమితి దృశ్యతే. 34
- ఏతచ్చిలాస్తరజ్ఞాది యథా నిత్యం సుషుప్తకమ్
నాస్తమేతి న చోదేతి తథాహాంతా జగద్గతిః. 35
- యథా శిలాస్తరేఖాది భిద్యతే న శిలాస్తరాత్
తత్సాత్వాజ్జగత్కర్తృకర్తృత్వాదిజగచ్చితిః. 36
- యథా శిలాస్తరజ్ఞానాం స్పృహాస్పృహభవాభవాః
విషయత్వం న గచ్ఛన్తి కర్తారో జగతస్తథా. 37
- నేదం కదాచిత్కియతే న కదాచన నశ్యతి
అద్రివత్ప్రభవోల్లాసవిలాసావేదనాత్మకమ్. 38
- యథా యత్ర యదాకారం తథా తేత్ర తదేవ హి
బ్రహ్మసత్తాత్మకం సర్వం సుషుప్తమివ సితమ్. 39
- భూరిభావవికారాఢ్యో యోయం జగదురుధ్రమః
సుషుప్తమేవ తద్విద్ధి శిలాస్తరే పజ్కజాదివత్. 40

చిత్తు అగునది, దానికంటె జేజనజాలదు. చిత్, ఆచిత్ అను రెండువస్తువుల (దైవ్వికము) ఉనికియే లేదు. దైవ్వికముగ జెప్పుబడుదానియందేకత్వము అంతర్గతమైయున్నది. మహాశిలయందు చెక్కబడిన రేఖాదిభేదములు పెక్కులైనను, వాస్తవమునకు శిల ఒక్కటియే యైనట్లు, ఈ జగత్తు గూడ దిద్దనమగు (బ్రహ్మ) లిల్యమున జేజగు యజ్జలరె తోచుచున్నను, వాస్తవమునకు జేజుకాదు. రేఖలు, ఉపరేఖలతోగూడిన మహాశిలలరె బ్రహ్మమొక్కటియే (రిలోకదృశ్యముల కాకరమై యొప్పు చున్నది. శిల్పియొక్క వాసనలు (కల్పనలు) అనదగు పచ్చాది చిహ్నములు శ్చయోదయరహితములై తోచుచుట్లు, 'నీవు నేను' అనాంభావముతోగూడిన జగత్తుగూడ శ్చయోదయరహితమైన రస్తుత్వగ తోచుచున్నది; అట్లాలు దానిని నిత్యమని భావించుచున్నాను. శిలయందున్న రేఖానులు, వాటి తత్త్వము, సారము, శిలయొక్కటలన, అవి శిలనుండి జేజుగానట్లు, మనకుదోచుచున్న జగత్కర్తృత్వ, ఆయన కర్తృత్వము, వాని కార్యమగుజగత్తు మున్నగునభిప్రాయము చిత్త్వరూపములేయని గ్రహించుము. వాస్తవవృద్ధితో గాంచిన శిలయందున్న పచ్చాదులు, వాటి స్పృహస్పృహదములు, అవిచ్ఛాదతికాభావములు లెక్కపరానట్లు, అత్యంతత్వదర్శనమైన, జగత్కర్తృ మున్నగు విషయములుగూడ గగనమరావు. ఈ జగత్తునుగాని బ్రహ్మమునుగాని ఎవరయ సృష్టింపజాలరు, వివాళమొనర్చుజాలరు; ఈ జగత్తు, బ్రహ్మములు సృష్టింపబడుటలేదు, వివాళమొనర్చబడుటలేదు. పర్యవశిఖరము పుంసరిముకంటె జేజుకాదు, లేక దాని వికారమున గాదు, అట్లే బ్రహ్మము, సృష్టి కేవలము ఉల్లాసవిలాసముల (లీల)ను నూరించుచున్నది. చాతమంది శిల్పియొక్క వివిధములును, వివిధములునునగు మనోకల్పవాభేదముల

కలన శిల విద్విన్నరూపముల గోచరించుచున్నను, అది అభిన్నమును, ఏకమత్రమునునగు శిలారూపముననే వెలయునట్లు, వాచావిధులగు శీవుల విరుద్ధ - కల్పవా - భేదములతో గూడియున్నను బ్రహ్మము స్వస్వరూపముననే వెలయుచున్నది. ఎచ్చట ఏ యాకృతిగ కల్పించబడుచున్నదో, అచ్చట యాకృతి వెలయుచున్నది - పశ్చుగతముగు భేదమేమియును లేదు. భృశ్యమాములగు వస్తువులన్నిట బ్రహ్మ సత్య వెలయుచున్నది. బ్రహ్మసత్యమే, పదార్థముల సత్య. నిర్దించువాడు కలయంచుగాంచు పదార్థములకును, తత్కల్పనకును భేదమును గాంచక సహించునట్లు, ఈ జాగ్రద్విష్టు జాతమంతయుగూడ, అలీకమయ్యి, అనుభూతమగుచున్నది. ఈ అన్నిటియందు బ్రహ్మసత్య వెలయుచున్నది. వివిధవికారములతో గూడిన ఈ జగద్రుదు, కలయంచు వెలయు పద్మరేఖలవలె, వికసించిన వాసవమాత్రమే యని గ్రహింపుము.

నిత్యం సుఖం పృథదమేవ జగద్విలాసః

సమ్యక్ప్రశాస్త్రమచిద్ధ నభాత్మకత్వాత్

పద్యాః శిలా సరివ సర్గదశా స్వసారా

దృష్టా న దేహముపయాన్తి కదాచిదేవ.

41

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్టముహూరామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతాక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే శిలాకోశోపదేశో నామ షట్

చత్వాదింశః సర్గః || 46 ||

ఈ జగత్తు వికసితవాసవయే యైనను, చిద్వనప్రకాశమయమగుటవలన, నిత్యప్రకాంతము. శిలా - పద్యములవలె ఈ సృష్టి బ్రహ్మయందు నోచుచున్నను ఇది యెన్నడును సత్యమ, స్వరూప స్థితిని కేకాచ్ఛకోసజాలదు

ఇది శ్రీవాసిష్టతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున శిలాకోశోపదేశమను నలుబదియాఱవ సర్గము || 46 ||

స త్త చ త్వారింశః సర్గః .

[ఇహ బిల్వశిలాఖ్యానతాత్పర్యముపదగ్గతే

మయూరాద్ధావసే పర్వభర్త సంస్థానభేదవత్.

ఈ ప్రకరణమున బిల్వశిలాసాఖ్యానముల తాత్పర్యము చెప్పుబడుచున్నది. మయూర - అండ (నెనులిగుడ్డు) రసమున సింహమునందలి రంగులు ఇమిడియుండు తీవ్రగ, బ్రహ్మమున సృష్టి ఇమిడియుండుటయు, బ్రహ్మముయొక్క చిద్వనత్వములను నిరూపించబడుచున్నది]

శ్రీ వసిష్ట డీవాచ :-

చిత్త త్వస్య ఫలస్యేవ చిత్తః స్వాపావరక్రమాత్

స్వసత్తాసందివేతేన యః స సర్గ ఇతి సితః.

]

శ్రీసంస్థాడు:-చిత్తత్వమును అవేతనమగు ఫలముతో జోల్పియుంటిని; ఈ ఫలము వలన చిత్తత్వము తన స్వరూపమును గుఱించి విచారించనప్పడే సృష్టి సంభవించుచున్నది.

దేశకాలక్రియాదీనామపి తస్యయరూపతః

ఇదమన్యదిదం చాన్యదితి నాత్తోకపద్యతే.

2

యగములు వర్షకములు అవలను స్వప్నమున స్వప్నవృత్తి ప్రకటింపజేయు ప్రవృత్తియే సృష్టి. ఇందు సర్వకార్యదమునకు తాత్పర్యము. దేశకాలములన్నియును విషయములే. కనుక, ఇది చిత్, ఇది చిత్తుగాదు. అను విధేదమే యొనర్పజాలము.

సమస్తబ్రహ్మభారవాసనాకలనావిదః

ఏకాత్మత్వాననచ్చేదమితి సుకన్యతే కథమ్.

3

కల్పములు, శబ్దార్థములు, వాసనలు, వాటివలన కలుగు సంకల్పవికల్పముల గ్రహించు జ్ఞాత మున్నగునవన్నియును ఏకాత్మకము లే. అందువలన అవత్తులని ఎట్లు చెప్పగలము ?

ఫలస్వాస్త్యః సంనివేశో నామానుక్రమతో యథా

చిత్తః స్వసత్తానుసతానానా నానా స్థితా తథా.

4

ఫలమునందుడు గుజ్జ మున్నగునవి ఒకే వస్తువైనను, రీతియు, సారము మున్నగు విభిన్న భావముల వ్యవహరింపబడునట్లు, చిత్తు ఒకేవిధమగు స్వస్థనైనను, విభిన్న నామములతో వ్యవహరింపబడుచు వెలయుచున్నది.

అనానేవాపి నానైవ త్సుబేవాత్సుభితైవ చ

యథా ఫలాస్త్యః స్వానకౌ చిదస్త్యః సిద్ధయస్తథా.

5

ఫలమునకున్న గుజ్జవలె, ఈ చిత్ - సత్తైయును, దానియందున్న సృష్టివైచిత్ర్యమును పెక్కుగాకున్నను పెక్కులగును, అవికృతముగాకున్నను వికృతముగ కనుపించుచున్నది.

జగన్నగరమాదర్శ్య చిత్తః స్వం ప్రతిలిమ్మితమ్

కచతివాఽకచదపి శిలాస్త్యః సంనివేశవత్.

6

శిలయందులి పద్మమునాలోచించు జగత్తనబలుగునది, అద్దమునందు ప్రతిఫలించు నగరమువలె ఈ చిత్ - దర్శనమున ప్రతిఫలించుచున్నది. ఇది బయటకు ప్రకాశించుచున్నట్లు తోచుచున్నను వాస్తవమునకు ప్రకాశించుచుండుటలేదు.

వరమే చిన్మౌనో సన్ని జగత్కోటిశతాన్యపి

చిన్తామణావనన్తాని ఫలానీ చార్పితాన్యలమ్.

7

అనంతమగు మాయాశక్తితో గూడుకొనిన చింతామణికడ గోలునరన్నియును నట్లు, ఘమమగు చిత్ - మణి యందుగూడ లెక్కకు మించిన జగత్తులన్నివి,

చిత్తముద్దగ ఏవేదం తదజ్ఞోత్కర్ణమాతతమ్

జగన్మోక్షికమాభాతి తదంతమయమన్యవత్.

8

మత్స్యపుద్మియుండు మత్స్యములుండునట్లు, చిత్ శక్తియను పెద్దైయుండు జగత్తులను మత్స్యములు వెలయుచున్నవి; చిన్మయములేయైయున్నను, చిన్మయములుగానట్లు అగుపించుచున్నది.

అహోరాత్రం వికరయన్వేదనావేదనాన్యలమ్

చిదాదిత్యః స్థితో భాస్వజ్జగద్భివాన్యణి దర్శయన్.

9

మూర్ఖుడు తన ఉదయాస్తమయములవలన దినములను, రాత్రులను కలగజేయుచు, వస్తువుల కనబడజేయుచు మరల! కనబడజేయకుండునట్లు, చిత్ - మూర్ఖుడుగూడ తన అంగములను జగత్తుల దోపింపజేయుచు, మరల విలీనమొనర్చుచున్నాడు.

సముద్రకోటరావర్తపయస్సప్తవిలాసవత్

అనానైవ చ నానా చిచ్ఛిలాస్త్రః సంనివేశవత్.

10

సముద్రగర్భమునందలి తరంగములు విలాసముగ తమ కాధారమగు నీటిని కదల్చుచున్న ను, ■ నీటినుండి వేలుగావు; అట్లే బ్రహ్మగిరియందున్న ఈ జగత్తులు వేలుగ తోచుచున్నను వేలుగావు.

యదస్మి తచ్చిత్తి శిలాశరీరే శాలభజ్జికా

యన్నాస్మి తచ్చిత్తి శిలాశరీరే శాలభజ్జికా.

11

ఇప్పుడున్నవియును, లేనివియును, భూత, భవిష్యద్యర్థమునకాలములందుండునవి యును, అచిత్ - శిలయందు చెక్కబడిన బొమ్మలే.

భావాభావేషు యత్సత్యం చిన్మజ్జాకల్పమేవ తత్

మజ్జాసారా పరార్థశ్రీస్తస్యయం స్వాత్తదేవ హి.

12

భావపదార్థములయొక్కయు, అభావపదార్థములయొక్కయు సత్యాంశమే, ఈ చిద్యత్తువుయొక్క మజ్జ. ■ మజ్జతోడనే ■ లిప్యఫలము నిందియున్నది. ఇట్టిదే ఆ చిద్యఫలము.

పద్మనానాదిశబ్దార్థస్యక్వా యదవచ్ఛిలోదరమ్

నానా తదవ్యదిదం నానా తదేతస్యయచుద్యయమ్.

13

ఇట్లు పదార్థములన్నియును ఆ చిత్ - చిద్యయొక్క సారములగుచున్నవి. అవి అన్నియును చిద్యయయలు, వాటి తత్త్వము చిత్రే. శిలను విడచి అందు చెక్కబడిన పద్మాదులు పెట్టులనటు కేటము మాటలగునట్లే యగునట్లు, వాస్తవమున కీవిధమున నుండనట్లు, చిత్రతత్త్వమునుండి వేలుపలువ జగత్తు అవత్రయనును. కనుక, నానాశ్యము, వైచిత్ర్యములు, భేదములుగూడ చిద్యయ ములే అగుచున్నవి; ద్వితీయమగునదియే లేదు.

నానావ్యేకతయానానా పద్మవిమ్బం శిలోదరమ్

యథా తదవిభాగాత్మ తథేదం చిద్ద నాస్తరమ్.

14

పద్మాదులను శిలనుండి వేలుగాయించుకోయిన, అవి వేలు ■ జ్ఞానముకలగక, శిలయొక్క జ్ఞానమొక్కటియే లభించు రీతిగ, ఈ జగత్తును బ్రహ్మమునుండి వేలుగ యించునట్లు అవిభక్త ■ చిద్దన - జ్ఞానమే లభించును.

యథామలపయఃకోశః స్థలధియాం భానుభాః

సన్నేవాసన్నివైవం చిన్నైవ త్వం సదసద్యపుః.

15

భిరుగొన్న శీత్ర లెండమావిది గాంచి నీరిన తలించుచున్నారు. కానిస్థలము ■ జ్ఞానము గల త్యక్తులకు నీటినిగాక, స్థలమునే గాంచుచున్నారు. జ్ఞానము దానిని మూర్ఖుని ప్రకాశమని గ్రహించుచున్నాడు. అటు, వాస్తవమునకు, మూర్ఖుని ప్రకాశముగాక మతేమియును లేదు. ఇట్లే

సదస్సయమగు శరీరిని నిన్ను నీవు తలచుకొనుచున్నాడవు; కాని వాస్తవమునకు నీవు చిక్కాకుడవు.

యథా సమ్యక్ పయోరాశిః కోటశ్చ కలనోన్ముఖమ్
ద్రవత్వాత్స్పృష్టతేఽస్పృష్టం తథేదం చిద్వాస్తరమ్. 16

నీయ ద్రవ మగుటవలన, దానికి వాస్తవమునకు స్పృశనము లేకున్నను, గుహ మున్నగు పల్లిపు ప్రదేశములబడి కదలుచున్నట్లు తోచునీతిగ, చిద్వస్తుయొక్క అంతరము స్పృశదహితమయ్యు స్పృశించుచున్నట్లు అగపడుచున్నది.

చిచ్ఛిలాశజపద్యాను స్తస్మయత్వేఽవ్యతస్మయః
జగద్విద్ధి సపద్యాదిపదార్థం చిచ్ఛిలాస్తరమ్
మహిళిలాఘనోఽప్యేష చిద్వాస్తరమ్. 17

శిలయందు చెక్కబడిన కేంపు, పద్యములు శిలాయములే యగునట్లు, చిత్ - శిలయందున్న జగత్ప్రపటం పద్యములగుట చిన్మయములే. కాని, సాధారణబుద్ధి కియ్యది చిన్మయములు కానట్లు తోచుచున్నది. నీవు దీనిని చిన్మయమనియే గ్రహింపుము.

అరన్ద్రో నిర్దయోఽచోఽజః సంశాస్త్రః సంనివేశవత్
తపతీదం జగద్భ్రహ్మ శరత్కాల ఇవామలమ్. 18

ఈ ■ చిత్ - శిలయే. దీనియందు రంభములు, భేదవికారములు, లేవు. ఇది అజమ, కాంతము. విఘ్నలగు స్పృష్టల మాయతో నియ్యది ప్రకాశించుచున్నది.

స్ఫురతీదం జగద్భ్రహ్మ సౌమ్యః సోమ ఇవ ద్రుమః
బ్రహ్మాణీదం సుఖప్రాళం నాస్త్యనాశం శిలాబ్జవత్. 19

శరత్కాలమువలె బ్రహ్మము తాను ప్రకాశించుచు, జగత్తును బ్రకాశింపజేయుచున్నది. అమృతమును దోచించు వంధ్రునివలె బ్రహ్మము, తాను ప్రకాశించుచు జగత్తునుగూడ ప్రకాశింప జేయుచున్నది.

బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మాణి యథా తత్తే వేదం జగత్స్థితమ్
నానయోర్విద్యతే భేదస్తరుపాదపయోరివ. 20

వాసనామాత్ర మగుటవలన అనిత్యమును, బ్రహ్మమున యున్నందువలన నిత్యమునునై ■ జగత్తు తెలయుచున్నదని గ్రహింపుము. శిలయందున్న పద్మము పద్మరూపమున అనిత్యము; శిలారూపమున నిత్యము. బ్రహ్మమున బ్రహ్మత్వమున్నట్లు, జగత్తుగూడ యున్నది.

యానీమాని జగన్రూపానాన్యత్రాని చిదాకృతే
భావాభావాని నాస్త్రీసాం తస్యా ఇవ కదాచన. 21

తదవు, సాదవము నిభిన్నకృతులైనట్లు వస్తువు (చెట్టు) ఒక్కటియేయగునట్లు, జగత్తును బ్రహ్మమును రెండుగాక ఒకటియే యగుచున్నది. ■ రెండును చిన్మయములే.

బ్రహ్మైవ జగదాభాసం మరుతాపో యథా జలమ్
బ్రహ్మైవాలోనాచ్ఛద్ధం భవత్యమ్భు యథాతప. 22

చిత్తునకువలె జగత్తునకుగూడ ఉత్పత్తివివాళములు లేవు. ఎండమావిని బ్రహ్మంప ఎండ

కాణమగునట్లు, బ్రహ్మమే జగత్ప్రకాశమునకు గారణ మగుచున్నది.

మేర్వాదే స్త్రుణగుల్కాదేశ్చిత్రాదేర్జగతోఽపి చ

పరమామృతవిభాగేన యద్రూపం తత్పరం విదుః.

23

తత్సమూహ సదవోఽప్యేశ్చిత్తం మేగుత్పణాదికమ్

యత్యేష్యేన్యైఽపి హి సారాత్మ్య సౌత్యే సారతరం హి తత్.

24

నీకు ఒకటియే ఎండవలె అవిధి, మేఘము వడగల్గిన మాదనని బుద్ధిమంతుల యెఱుగు నట్లు, తత్త్వజ్ఞులుగూడ మేఘాది పదార్థముల కన్నిటికిని మూలము బ్రహ్మమే యని యెఱుంగుదురు. మేఘపర్వతమునుండి తృణమునకువలె పక్షుసముదాయమునంతటిని వాయు బ్రహ్మమనియే గ్రహింతురు.

యథా రసాత్మికా శక్తిః పరమాణుతర్యాఽనఘ

సీతాదిగత్పదార్థేషు వాయసీ బ్రహ్మతా తథా.

25

జలపరమాణువునందలి రసశక్తి, మూలమగు నీటియందుగూడ గోచరమగునట్లు, సారతర మగు చిత్-శక్తియే ఘోల, మాక్షుములందు అనగా పంచీకృతములను, అపంచీకృతములునగు భూత ములయందుగూడ నిండియున్నది.

రసశక్తిర్యథా నానాత్మణగుల్మలతామృతామ్

తథా నానాతయోదేతి సై వాసై వేవ బ్రహ్మతా.

26

యైషా రూపవిలాసానామాలోకపరమాణుతా

గుణగుణ్యోర్థసత్రాత్మరూపిణ్యానాం పరాత్మతా.

27

చితిచిత్తేఽస్తి మేర్వాది తదభివ్యజ్ఞానాత్మని

పిఞ్చపక్ష్యేషుకాతిన్యం మయా రాణ్డారసే యథా.

28

చితితత్త్వేఽస్తి నానాతా తదభివ్యజ్ఞానాత్మని

విచిత్రపిఞ్చికాపుష్కే మయా రాణ్డారసే యథా.

29

యథా నానాత్మికే హ్యేవ బర్హ్యణ్డారసబ్ధితే

వివేకదృష్ట్యా దృష్టే తే తథా బ్రహ్మ జగత్ప్రతిమ్.

30

సనానాతోఽప్యనానాతో యథాఽణ్డారసబ్ధిణః

అద్యైతద్యైతసత్రాత్మా తథాబ్రహ్మజగద్భిమ్.

31

ఒకేవిధమగు రసశక్తి తృణ, గుల్మ, లతాదులనలకు వానావిధ పదార్థముల వ్యాపించి

యున్నట్లు, బ్రహ్మమే వానావిధములకు దోచు విస్తృతులన్నిటియందు పరివ్యాప్తమైయున్నది.

వానావిధములకు నీల కేతాది వర్ణములను దోపింపజేయు శక్తి తేజోపరమాణువున యున్నట్లు, ఇది

గుణము, ఇయ్యది గుణమున కాధారమగు గుణియని పక్షువుల ఆవిర్భావ, వివాళముల దోపింపజేయు

శక్తి బ్రహ్మమున, కొంచెముగ చిత్తమున, నెమలి గ్రుడ్డుయొక్క రసమున నెమలి పింఛము, దాని

కాతిన్యము వెలయునట్లు, వెలయుచున్నది. మయూరాండరసమున నెమలిపింఛము, దానియొక్క

విచిత్రవర్ణములు వెలయుచున్నను, రసయొక్కటియే యైనట్లు, వివేకదృష్టితో గాంచిన ఈ వానాత్మ

మునకు గారణమైన బ్రహ్మము అద్యయమని తెలియగలము.

యథా సదసతోః సత్రా సమతాయామవసీతిః
యతః సదసతో యాతం భావస్థం విద్ధి తంపరమ్.

||

కాని, బ్రహ్మము ద్వైతాద్వైతాత్మకము అని తలపరాదు. సదసత్తుల (సత్యము, మిథ్యల) సత్ర (ఉనికి) సమత్వముననే (చరమావస్థత్వముననే) వెలయుచున్నది.

నానానానాత్వమిదం త్వనుభూతం న సంభవమ్

చిజ్జగద్వలనం వశ్యే బర్హస్పత్యే రసబద్ధిణమ్.

33

సదసత్తులు భావసత్తులగు బ్రహ్మముననే ప్రతిష్ఠింపబడియున్నవి; ఈ నానాత్వము, ఏకత్వముల అనుభూతి బ్రహ్మములేకున్న సంభవించెడిదికాదు.

యథాజగతి చిత్తత్వం చిత్తత్వే యజ్జగత్తథా

నానానానాత్వకైకం చ మయూర్జాడరసో యథా.

34

నెమలియొక్క అందరసమున కాని పింఛవైచిత్ర్య ముజ్జియున్నట్లు, దానినుండియే ఈ వైచిత్ర్యమంతయు ప్రసారమైనట్లు, జగత్తుగూడ చిద్రసముతోనిండి, దానినుండియే తనయుని కిది గల్పించుకొనినదని గ్రహింపుము.

నానాపదార్థభ్రమపిచ్ఛపూర్ణా

జగన్మయూర్జాడరసశ్చిదాద్యా

మయూరయూపం త్వమయూరమస్తః

సత్రాపదం విద్ధి కుతోఽస్తి భేదః.

35

ఇత్యాశ్రే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపా
యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే చిద్ధనోపదేశోనామ సప్త
చత్వారింశః సర్గః || 47 ||

నానావిధ పదార్థములను భ్రమమునదగు పింఛములతో గూడుకొనిన బ్రహ్మవిత్తే, జగత్తన బడు మయూర - అండ రసముయొక్క రసము. అంటే జగత్తనబడు మయూరము (నెమలి) ప్రకాశించుచున్నది. కనుక, (దానికంటె శేజగు) మయూరము (జగత్తు) ఎక్కడ? ఇక భేద మెటునున్నది?

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున చిద్ధనోప
దేశమును నలుబదియేడవ సర్గము || 47 ||

అష్టచత్వారింశః సర్గః.

[యత్సత్రాన్ముత్తరీసౌఖ్యాని ప్రతివిష్టుని కల్పితే

తత్సచ్చిదానందధనుం బ్రహ్మ నిష్కల్మష్య వర్ణ్యతే.

ఎందాని సత్తలన సత్రాన్ముతరణ సౌఖ్యముల ప్రతిబింబములు కల్పింపబడుచున్నవో, అట్టి సచ్చిదానందధనునగు బ్రహ్మమిది వివరింపబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

యత్రానుదితయాపాత్య సర్వమస్తేదమాతతమ్
మయూర ఇవ బీజే నస్తదహన్తానిగాది చ. 1
యత్రనాభ్యుదితం కించిత్తత్ర సర్వం చ విద్యతే
తదత్రాప్యజ్జీరాః స్వర్గసుఖసారేణ బిమ్బితి. 2

శ్రీవసిష్ఠుడు:—అండ మధ్యమన మయూరము, దాని రూపము మున్నగునది తరిణామము సంహారము వెలయుచున్నట్లు, విశుద్ధమగు విదండమున అహంతాదులతో గూడిన అంతర్ - జగత్తు, దిక్కులు, ఆకాశము మున్నగువానితోగూడిన జగత్తులు అనభ్యుదితములయ్యి వెలయుచున్నవి. చిద్వనానందమే కరీరావయవములగు రసమగు హృదియై, విషయసుఖసారములగు చిత్తవృత్తి భేదములుగను, భోగ్యభోగాదివస్తువులుగను, అద్భుతమన నీడ పడునట్లు, ప్రతిబింబించుచు వెలయుచున్నది. పరితిబింబితమగు విషయానందమును జూచి, మూలమగు చిద్వనరూపమున నిరతికీయమగు ఆనందమున్నదని అనుమానించవలెను.

తథా చ మునయో దేవా గణాః సిద్ధా మహర్షయః
ఆస్వాదయన్తః స్వం రూపం సదా తుర్యవదే సితాః. 3

సాత్వాత్మమభిరూపమగు ఈ నిరతికీయానందమును, తురీయపదమున వెలయు మునులు తేజతలు, గణములు, సిద్ధులు, మహర్షులు సర్వదా ఆమధించుచున్నారు.

ఏతే యే స్తబ్ధనయనదృష్టయో నిర్విమేషిణః

తే దృశ్యదర్శనానన్తస్త్వత్కృత్యాగే వ్యవస్థితాః.

విమోచితదృష్టులును, విమేష (రెప్పుపాటు) రహితులును, దృశ్యదర్శనరహితులునునై ఈ మహర్షులందఱును వెలయుచున్నారు. (ఇట్టివారికే ఈ భూమానందము లభ్యముకాని, దృశ్య దర్శన మొనర్ప, హృదియ చరిత, చిత్రవిశేషమునందువారి కియ్యది లభ్యముకాదు.)

నాస్థితా భావనా యేషాం సితానామపి కర్మసు
సంవిత్సంవేద్యసంబన్ధస్త్వత్కృత్యాగే చ యే స్థితాః. 5
ప్రాణో న స్పృశతే యేషాం చిత్రస్థపపుషామివ
మనో న స్పృశతే యేషాం చిత్రస్థపపుషామివ. 6
చిత్రచేత్యసమాసజ్ఞత్కృత్యాగే తే స్వపదే సితాః
స్పృశ్నాత్సంపాదయన్తర్థం తేనాంకేనకర్మరో యథా. 7
తథైవ చిత్రచేత్యాదిస్పృశ్నాత్కుర్వన్తి సంసీధిమ్
యథాహ్లాదయతి స్వచ్ఛః పల్లవం రశ్మిరైంద్రవః. 8
తథాత్మాహ్లాదయత్యన్తర్థకృత్యదర్శనసంగమే
విమృద్భూతారం ప్రయోతస్య భిత్రావపతితస్య చ. 9
యదిన్దోస్తేజసో రూపం తద్రూపం శుద్ధసంవిదః

న దృశ్యం నోపదేశార్హం నాత్యాసన్నం న దూరగమ్. 10

కేవలానుభవస్రావ్యం చిద్రూపం శుద్ధమాత్మనః
న దేశో నేద్రియస్రావౌ న చిత్తం న చ వాసనా 11

న జవో నాపి చ స్పృహో న సంవిత్తిర్న వై జగత్
న సన్నాసన్న మధ్యం చ శూన్యాశూన్యం న చైవ హి. 12

కర్మఫలమున వెలయుచున్నను వస్త్ర, సప్తభూమికల శాశిహించిన మహాబ్జులు
బాహ్యవస్తువుల వింతయందు నిమగ్నమైన నిరుగ్నులు కాదు; వీరు జ్ఞాన, జ్ఞేయములను దృశించి
సమాధియందు వెలయుచున్నారు; వీరి మనోస్థానిముఖ చిత్రిముఖవలె దేహములవలె నిష్పందించుట.
ఇట్టివారే చిత్తమును, చిత్తమున కాళోయుములగు విషయములను విడచి భూమానంద మనబడు సమ
భావమున వెలయుచున్నారు. పరమేశ్వరుడు అంతరమున స్వరూపానందగుణాదయ్యా, బయటకు
మాయయగు జగత్తుయొక్క వ్యవస్థను పరిశిష్టించుచున్నట్లు, అంతరమున వివరిశయానంద స్వరూప
■ పరమపురుషార్థమును సాధించునట్లు, బయట చిత్, చేత్య స్పందించుములగు బాహ్యవస్తువహములకు
అకరములగు వ్యవహారములను సలుపుచున్నారు. చంద్రాకరణములు నిర్మలమగు బృత్ - పల్లవముల
(చిగుళ్లు, ఆకుల) బ్రజేశించి, వాటిని బ్రజాశింపజేయునట్లు, ఈ భూముల పరిరూపించిన మహా
స్మృత బుద్ధిన్మిత్రి బాహ్యవిషయములతో గూడినను, నిరతిశయానందమునే అభివ్యక్తమొనర్చుచు,
అహంకరమును బ్రసాదించుచుండును. కనుక, వారి యత్నములన్నియును ఖుళుచుండును. చంద్రా
మండలమునందే వెలుగుడు వెన్నెల ఆకాశమున మలభిష్టును తీరుగ, శుద్ధసంవిత్స్వరూపమును, విశే
షరహితమును, అహంకరమునుగల స్వరూపము, ■ అనుభవగమ్యము, చంద్రుని వెన్నెలనుబోలు
■ శుద్ధసంవిత్తున కెట్టి రూపమునులేదు; చూడబడజాలదు, శుభరేఖింపబడజాలదు; దగ్గరకాదు,
దూరముకాదు; కేవల మనుభవగమ్యము. దీని! దేహేంద్రియప్రాణమనోవాసనలు లేవు. ఇది
శీత్రుడు కాదు, స్పందించు కాదు, పంపిత్తు కాదు, జగత్తును గాదు, ఇది అత్యంత సన్నిహితము
కాదు, దూరమును కాదు, మధ్యను లేదు; శూన్యము, అశూన్యము, శూన్యాశూన్యమునుగాదు.

న దేశకాలవస్త్వాది తదేవాస్తి న చేతరత్
ఏతైః సర్వైర్వినిర్మూక్తం హృది కోశశతేన చ. 13

ఇది దేశకాలాదులగు వస్తువులు గాదు. దేశకాలములవలన ఇది నిర్ణయింపబడజాలదు.
మరల నియ్యదియే దేశకాలాదును, వాటివలన పరిచ్ఛిన్నమునయగుచున్నది. ఇది విషయముల సన్నిధి
నుండి కేయ్యు మరల, అనంతములగు వాసనలతో గూడిన హృదయకోశమును గలిగియున్నది.

యత్రైతత్పృష్టతే దృశ్యం తత్తదాత్మవదం భవేత్
యచ్చ నాద్యం న కల్పాంతం న వస్త్యావ్యనిలాదిభిః. 14

దీనివలననే దృశ్యవస్తువు లావిర్భవించి లయించుచున్నవి; దీని సక్తయే ఆత్మ యనంబడు
చున్నది. ఇది అవ్యాకృతకారణము కాదు, వాయువు మున్నగునది దీని రూపమును మార్చజాలవు.

ఇహ చాముత్ర సద్రూపాదవ్యథా భవతి క్వచిత్
బాయస్తే చ మియ్రస్తే చ దేహకుమ్భాః సహస్రశః. 15

ఇహలోకమునగాని, పరలోకమునగాని దీని సద్రాస్త్రము ఇంకొకతీయగ నురడు. కలకాంక్షగ
కరములను ఘటములు తిత్తున్నవై వివాళమునందుచున్నవి!

సబాహ్యభ్యస్తరస్యాస్య నాత్మాకాశస్యఖిణ్ణనా
తచ్చ దేహాది సకలమాత్మైవాత్మవిదాం వర.

16

గాని, ఈ ఆత్మాకాశముయొక్క బయట, వెలుపల ఎట్టిమాపున, వికారమును లేదు,
అక్కట్ల శ్రేష్ఠ! అంశులన, దేహములను వికారము అత్మకుండవాలదని గ్రహింపుము.

కేవలం బోధవై రూప్యాదీవత్సృగిన సితమ్
వివ్యగాత్మయం విశ్వం జ్ఞాతం బుద్ధ్యా సుసిద్ధయా.

17

మరల, ఈ కరీరములను అత్మకంటే నేటిని యెంచవలె; బోధముయొక్క వికృతివలననే
ఇట్లు తోచును. జ్ఞానము సర్వవిర్మలమును, పరిపక్వమును నగు బుద్ధిచ్రభావమున, విశ్వయునంతటిని
అత్మయనుచుని గ్రహించినారు.

ప్రజ్వలన్నపి కాశ్యేషు నిర్వాణో నిర్మమో భవ
యదిదం దృశ్యతే కించిజ్జగత్సవరజంగమమ్.

18

తత్సర్వం బ్రహ్మ నిర్మల నిర్మాం నిర్మలాత్మకమ్
నిర్వికారమనాద్యస్తం నిత్యం శాస్త్రం సమాత్మకమ్.

19

రాజా! నీవు కాశ్యముల ఎన్నిటిని అఖండముగ నాచరించుచున్నను నిర్వికారమును అత్మ
దర్శనమొనర్చుచు ముక్త్యాత్మస్వరూపమున నిర్మలాడవై వెలయుము. కనులబడు స్థావర జంగ
మాత్మక జగత్తంతయు నిర్మలమును నిర్మలాత్మకమును, ఉపాధిభర్తనిరహితమునగు బ్రహ్మకే; ఇది
వికారరహితము, అద్యంతవిహీనము, నిత్యము శాంతము, సమాత్మకమును వైయున్నది.

కాల్పక్రియాకరణకర్తృనిదానకార్య
జన్మస్థితిప్రలయసంస్మరణాది సర్వమ్
బ్రహ్మేతి దృష్టవత ఏవ తేవాత్మదృష్ట్యా
భూయోఽపి కిం భ్రమణమగ్ధ సమగ్ధ ఏవ.

20

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే నాల్కీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపా
యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే బ్రహ్మాకాత్మప్రతిపాదనం నామ
అష్టచత్వారింశః సర్గః । 48 ।

కత్సా! కాల, కర్త, కారణ, కర్మ, క్రియా, నిదాన, పుష్టి, స్థితి, లయ, స్మరణాదు
లన్నియును బ్రహ్మకేయని గ్రహించి, అంతైక్యమును సంపాదించుకొనిన నీకు మరల ■ సంసార
చక్రమున భ్రమించుట సంభవమునా?

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణపూర్వభాగమున బ్రహ్మ
త్వైక్య ప్రతిపాదనమును నలుబదియెనిమిదవ సర్గము । 48 ।

ఏకానవచ్ఛాతః సర్గః.

[వికారభ్యో వివర్తస్యైవైకాగ్రవిహోచ్యతే
అప్రహాదవిద్యాప్తి ప్రతోభో నాస్తి నేతి చ.

వికారము, వివర్తములకుల భేదము, అజ్ఞానమువలన అవిద్యయందును, జ్ఞానోదయమున అది తొలగుట అను నీ విషయములీ సర్గయందు చెప్పబడుచున్నవి.]

శ్రీరామ ఉవాచ:—

యది నాస్తి వికారాది బ్రహ్మస్త్వహ్మణి బృంహితే
తదిదం కథమాభాత భావాభానమయం జగత్.

1

శ్రీరామడు:—బ్రహ్మా! దేశకాలనిమిత్తములవలదు త్రివిధ పరిచ్ఛేద కూన్యమును, నిరతి కమును, మనోత్తమమునగు బ్రహ్మవస్తువున వికారాదు తెవిషయమ లేకున్న నయ్యది యెట్లు భావా భావరూపముల బ్రహ్మకించుచున్నది?

శ్రీనసివ. ఉవాచ:—

అపునః ప్రాగవస్థానం యత్స్వరూపవివర్తయః
తద్వికారాదికం తాత యస్మి రాదిషు వర్తతే.

2

శ్రీకసిత్థుడు:—కత్నా! పాలు పెలుగుగ మారునప్పుడు కలుగు స్వరూపపరివర్తయే, వికారము పరిణామము మున్నగు పదముల వ్యవహరింపబడుచున్నవి.

వయస్తాం పునరభ్యేతి దధిత్యాచ్చ పునః పయః
బుద్ధమాద్యస్తమభ్యేషు బ్రహ్మ బ్రహ్మైవ నిర్మలమ్.

3

ఈ పెలుగు మరల తన పూర్వస్వరూపమగు పాలుగ మారజాలదు. కాని, ఈ జగత్తున అదిమధ్యాంతముల బ్రహ్మమే వెలయుచున్నది; ఇయ్యది కేలము నిర్మలమగు బ్రహ్మమే.

క్షీరాదేరివ తేనాస్తి బ్రహ్మణో న వికారితా
అనాద్యస్తవిభాగస్య న చైషోఽవయవిక్రమః.

4

కనుక, పాలకుండు వికృతి బ్రహ్మమున లేడు. (నై శేషికుల చెప్ప) అవయవసంయోగము, ద్రవ్యగుణములకుండు అన్యద్రవ్యగుణసంబంధము బ్రహ్మమున లేవు. ఏలయన, బ్రహ్మము అకాది యగు వస్తువు.

సమస్యాద్యస్తయోర్యేయం దృశ్యతే వికృతిః క్షణాత్
సంవిదః సంభ్రమం విద్ధి నావికారేఽస్తి విక్రియా.

5

సమత్వము ఈ బ్రహ్మవస్తువున గనువించు ఈ జగత్తు, భిన్నయగు వివర్తమునని గ్రహించుము. బ్రహ్మమున పరిణామ మసంభవము.

న సంవేద్యం = సంవిత్తిస్తత్ర బ్రహ్మణి విద్యతే
తద్భ్రహ్మశబ్దకథితం నిఃసంబంధవిదాత్మవత్.

6

జ్ఞాన, జ్ఞేయములు బ్రహ్మమున లేవు; బ్రహ్మకృష్టమున చెప్పబడునది సంస్కర్యహితముగ
విదాత్మ పంటిది.

యాదృగాద్య నయోర్వస్తు తాదృగేవ తదుచ్యతే
మధ్యే యస్య తదస్యత్వం తదబోధాద్విబృద్భిత్తమ్.

7

సృష్టికి పూర్వమునను పరమునను ఉండు తీరుగ, అనగా జగదాదిభిరుపహితముగ (బ్రహ్మ
మును గ్రహించవలెను. మధ్యకాలమున ఇంకొకమందిరిగ తోచుట భిరుతలననే.

ఆత్మా త్వద్య నమధ్యేషు సమః సర్వత్ర సర్వదా
స్వమప్యన్యత్వమాయాతి నాత్మతత్త్వం కదాచన.

8

ఆద్యంతమద్యములందును, సర్వత్రయును ఈ ఆత్మ సమస్వరూపముననే తెలియుచున్నది;
■ వివర్తము ఆత్మసంబంధియమే యైనను, ఆత్మత్వము వికారము నందుట లేదు.

అరూపత్వాత్తత్తైకత్వాన్నిత్యత్వాదయమిశ్వరః

వశం భావవికారాణాం న కదాచన గచ్ఛతి.

ఈ సర్వత్ర క్రిమంతమగు బ్రహ్మము, రూపరహితమును, ఏకమును, నిత్యమును అగుటవలన
భావవికారముల కెన్నడును వశమగుచుండుటలేదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

విద్యమానే నదై కస్మిన్ప్రహ్లాద్యేకా న్నిర్మలై
సంవిద్రభమస్వరూపాయా అవిద్యాయాః క ఆగమః.

10

శ్రీరామడు:—పరిపూర్ణ నిర్మలమును, సద్రూపమును, ఏకమును నగు బ్రహ్మమున బుద్ధిజాడ్య
మనదగు ఈ అవిద్య ఎటునుండి అయదెంచినది?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

బ్రహ్మతత్త్వమిదం సర్వమాసీద స్తి భవిష్యతి
నిర్వికారమనాద్య నం నావిద్యాస్తీతి నిశ్చయః.

11

శ్రీవసిష్ఠుడు:—బ్రహ్మతత్త్వమొక్కటియే భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలముల తెలియు
చున్నది; ఇయ్యది అనాది, అనంతము, అవిద్యయనునదిలేదు. ఇది నిశ్చయమగు సత్యము.

యస్తు బ్రహ్మేతి శబ్దేన వాచ్యవాచకయోః క్రమః

తత్రాపి నాన్యతాభావముపదేష్టం క్రమో హ్యసౌ.

12

‘ఇయ్యది బ్రహ్మము’ అని ఉపదేశించునప్పుడు చెప్పబడు వాచ్య-వాచకములగునాడ వికా
మున్నగువాని ఉనికి లేదు. బ్రహ్మముయొక్క సద్భావము ఆన్యముగ చెప్పబడుట ఉపదేశ
సౌలభ్యముకొరకే.

త్వేమహం జగదాశాచ్ఛ ద్భ్యాహృత్సృష్ట్యనలాది వా

బ్రహ్మహత్రమనాద్య నం నావిద్యాస్తీ మనాగపి.

13

నీవు, నేను, జగత్తు మున్నగునవియును, ద్యులోక భూలోకములను, లేక వాయువు మున్న
గునవనియునుగూడ ఆద్యంతరహితమగు బ్రహ్మయే. అవిద్యయనునది ఒకింతయునులేదు.

నామై వేదమవిద్యేతి భ్రమనూత్రమసద్విదుః
న విద్యతే యా సా సత్యా కీడ్వగ్రామ భవేత్కిల.

14

అవిద్య కేవలము నాచుమాత్రమే. ఇది సత్తాహితమన భృత్యయని (పండితులు) ఎఱుంగుదురు. రాహు! తేదిదగు అవిద్య ఎట్లు సత్యమనగలదు, అది ఎట్లు ఉదయించును?

శ్రీరామ ఉవాచ:—

ఉపశమప్రకరణే హ్యస్తనే తు త్వయేరితమ్
అవిద్యేయం తథేతం చ విచార్యత ఇతి ప్రభో.

15

శ్రీరామడు:—ప్రభూ! మీరు ఉపశమప్రకరణమున 'అవిద్యను ఎట్లు విచారించువలెను' ■■■ నడివియుంటిరి. ఆ విషయమును జెప్పడు.

శ్రీనసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఏతావ న్నమబుద్ధస్త్వమభూః కాలం రఘూద్వహ
కల్పితాభిః కల్పితాభిర్బృథితోసి స్వయం క్తిభిః.

16

శ్రీనసిష్ఠుడు:—రఘూద్వహ! ■■■ నవ్వుడు అజ్ఞానదళేయండుండుకు వలన, ■■■ కట్లు కల్పించి చెప్పువలసివచ్చింది. ఇప్పుడు నీవు ప్రబోధము నందితివిగాన, అట్టి విచారముతో పనిలేదు.

అవిద్యేయమయం జీవ ఇత్యాదికలనాక్రమః
అప్రబుద్ధప్రబోధాయ కల్పితో వాగ్విదాం వరైః.

17

అవిద్య, జీవుడు మున్నగు కల్పనలను, అజ్ఞానను ప్రబోధింప, పండితులు కల్పించివారు.

అప్రబుద్ధం మనో యావత్తావదేవ భ్రమం వినా
న ప్రబోధముచాయాతి తదాక్రొశత తైరపి.

18

మనస్సు అజ్ఞానదళేయండుండిన, కాస్త్రోక్తమును ■■■ అనివ్యోమదేవమువలనగాక, శరవిధముల తిరస్కరింపబడినను ప్రబోధము నందదు.

య్యుక్త్యైవ బోధయిత్వైవ జీవ ఆత్మగ్ని యోజ్యతే
యద్యుక్త్యాసాద్యతే కార్యం న తద్యత్నత తైరపి.

19

ఈ జీవుడు యజ్ఞులవలన బోధింపబడి, ఆత్మకడకు గొనిపోబడి, కలుపబడుచున్నాడు, యుక్తవలన సాధింపబడని కార్యము, శరవిధప్రయత్నములవలనను సాధింపబడదు.

సర్వంబ్రహ్మేతి యో బ్రూయాదప్రబుద్ధస్య దుర్మతేః
స కరోతి నుహృద్వృత్త్యా స్థాణోర్ధ్వఃఖనివేదనమ్.

20

అజ్ఞాన-దోషము తొలగనివానికి సర్వము బ్రహ్మమనిచెప్పట, శిలను మిక్రుడని భావించి దుఃఖమును నివేదించుటయే యగును.

య్యుక్త్యా ప్రబోధ్యతే మూఢః ప్రాజ్ఞస్తత్వేన బోధ్యతే
మూఢః ప్రాజ్ఞత్వమాయాతి న య్యుక్త్యా బోధనం వినా.

21

మాధుడు యుక్తివలనను, ప్రాజ్ఞుడు || త్త్వమువలనను ప్రబోధము నందుచున్నారు. యుక్తి
వలన బోధింపబడెడువాడు మాధుడు ప్రాజ్ఞుడవలనను.

ఏతావస్తమబుద్ధస్త్వం కాలం యుక్త్యా ప్రబోధితః
ఇదాసీం సంప్రబుద్ధస్త్వం మయా యేనావబోధ్యతే. ||

ఏవు ప్రబోధము నందనంతవలన యుక్తిని గైకొని బోధించితిని. ఇప్పుడు ప్రబుద్ధుడవగు
టవలన తత్త్వమును తెప్పించువాడను. వినుము.

బ్రహ్మహం త్రిజగద్బ్రహ్మ త్వం బ్రహ్మ ఖలు దృశ్యభూః
ద్వితీయా కలనా నాస్తి యథేచ్ఛసి తథా కురు. ||

ఏవు, నేను, త్రిజగత్తులూ, దృశ్యములూ మున్నగునవన్నియును నిశ్చయముగ బ్రహ్మమే. ఇం
కొక వస్తువే లేదు. ఏవు ఏయిష్టము ననుసరించి దృశ్యపరింపుము. ఇట్లాచరించినను బ్రహ్మముయొక్క
నా స్థవత్వమున కెట్టి హానియు కలగజాలదు

అసంవేద్యమహంసంవిత్కీటిమాత్రం జగత్త్రయమ్
ఏకప్రత్యయవాస్తవః కుర్వన్నపి న విష్యతే. 24

క్షేయము కాకాలని వైతవ్యమును, సర్వవిధభ్రాంతులగు భావకమును నగు బ్రహ్మవస్తు
వాక్కీటియే ముల్లోకముల అనుసృతమైయున్నదని ఏవు గ్రహించి, భార్యముల నాచరించిన
లెపుడవు కావు.

భాదూపశ్చేతనో వ్యాపీ పరమాత్మాహమిత్యయమ్
రాఘవానుభవాస్తస్త్వం తిష్ఠనచ్చక్ష్యసన్న్యపన్. 25

రాఘవా! ఏవు హౌస్యమవస్థకును, విడిచిపెట్టినవస్థకును, నిద్రించునవస్థకునుగూడ
ప్రకాశమవుదును, చేతనమును, సర్వవ్యాపియునునగు పరమాత్మతన భావింపుము.

నిర్మమో నిరహంకారో బుద్ధిమానసి సాధు చేత్
తద్బ్రహ్మవేదనం కాంతం సర్వభూతసితం భవ. 26

ఏవు సరిగ నిర్మముడవును, నిరహంకారుడవును, ప్రాజ్ఞుడవును వైవచో, సర్వజిత్తుల
యొ దివ్యకరపమును, శాంతమునగు బ్రహ్మమే యగుడువు.

తదనాద్యస్తమాభాసం సత్త్వమేవ పరం పదమ్
సితోఽసి సర్వైకాత్మశుద్ధసంవిన్మయాత్మకః. 27

అద్యంతరహితమును ప్రకాశమయమునగు పరమపదమే ఏవు; సర్వవ్యాపివియును,
కాత్మకుడవును శుద్ధచైతన్యస్వరూపుడవునునై ఏవు వెలయుచున్నాడవు.

యద్రుహ్యత్మాపి తుర్యక్చ యా విద్యా ప్రకృతిక్చ యా
తదభిన్నసదైకాత్మ యథా కుమ్భకతేషు మృత్. 28

కుండల యన్నిటియందునున్న అభిన్నమై వెలయునట్లు, బ్రహ్మ, ఆత్మ, తురీయ, అవిద్యా,
ప్రకృతి, జగత్తులందుగూడ సదైక యొక్కటియే వెలయుచున్నది.

నాత్మనః ప్రకృతిర్భిన్నా ఘటాన్మన్మయతా యథా

సన్మన్మాత్రం యథా చాన్తరాత్మైవం ప్రకృతిః స్థితా. 29

ప్రకృతి ఆత్మకంటె వేరుకాదు; మృణ్మయత ఘటమునుండి వేరుకాదు. మృణ్మయత్వమే ఘటమున వెలయునట్లు, ఆత్మయే ప్రకృతియందు వెలయుచున్నది.

అవర్తః సలిలస్వేవ యః స్వస్త్వస్త్వయమాత్మనః

ప్రోక్తః ప్రకృతికదేన తేనైవేహ స ఏవ హి. 30

నీటియందలి అవర్తము (నుడిగుండము)ను బోలు ఈ ఆత్మయొక్క అవర్తమే ప్రకృతియనంబడుచున్నది. ఆత్మ - స్పృందమునలననే ప్రకృతి కలుగుచుండుటనలన, ఆత్మయే ప్రకృతియని గ్రహింపవలెను.

యథైకః స్పృందవనా నామ్నా భిన్నా న సత్తయా

తథైకమాత్మప్రకృతి నామ్నా భిన్నా న సత్తయా. 31

వాయువు, దాని స్పృందమును పేరుకుమాత్రము వేరునను, వస్తువొకటియే యైనట్లు, ఆత్మ ప్రకృతులు పేరుకు వేరుగనున్నను వా పురుషునకు వేరుగావు.

అబోధాగేతయోర్భేదో బోధేనైవ విలీయతే

అబోధాత్సన్మయో యాతి రజ్జాన్వం సర్వభ్రమో యథా. 32

అజ్ఞానమువలన. కలుగు ఈ భేదము, రజ్జునర్పభ్రాంతకరె, జ్ఞానోదయమున తొలగి పోవుచున్నది.

చిత్రేత్రే కలనాబీజం యదేతత్ప్రతతి స్ఫురన్

చిత్రాజ్కురం చిత్రస్మాద్భావి సంసారఖడ్గాకః. 33

చిత్ర-త్రేత్రమున (పాలమున) కల్పనయును బీజము పడి, చిత్రమును అంకురమును నోపజేయుచున్నది. అదియే సంసారమును భవిష్యత్-కనమును కలిగించుచున్నది.

ఏతదేవార్థవిజ్ఞానాదగం సద్వాసనాజ్జలైః

సంసీక్తమపి యత్క్షేన న భవత్స్వభూతమమ్. 34

ఈ కల్పనాబీజము ఆత్మవిజ్ఞానమున దగ్ధమొనర్పబడినయెడల, వాసనలను నీరు చల్లబడినను అంకురింపదు.

నోచేత్సతతి చిత్రేత్రే కలనాబీజకం తతః

చిత్రాజ్కురా న జాయన్తే సుఖదుఃఖలవృదుమ్మాః. 35

చిత్ర-త్రేత్రమున అ కల్పనాబీజము పడకున్న సుఖదుఃఖఫలములతో గూడిన, కఠిర-త్పత్తమునకు గారణముగు చిత్రాంకురములు లేవజాలవు.

ద్విత్యం జగత్సమసా త్తమబోధజాతం

బోధక్షయం జహిహి బోధముపాగతోఽసి

అత్యైకభావవిభవేన భవాభయార్తా

నాస్త్వేవ దుఃఖమితి సః పరమార్థసారం.

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపా
యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధే సంస్మృతివిచారయోగో నామ
ఏకోనవచ్ఛాశః సర్గః । 49 ।

ఓరాహా! నీవు అత్యుబోధము నందితివి; ఇప్పుడు తక్కువితముగ, అజ్ఞానప్రమాదమున,
అభావభూర్లమున, భ్రమయు క్షమునను ద్వైతబుద్ధిని పరిత్యజింపుము. అత్యైక భావరూపమగు
నిరతికయానందవైభవమున పరిపూర్ణదైవై, అభయాత్మ్యదేవు కమ్ము. త్రికాలమల దుఃఖములేదు-ఇదియే
మేము చెప్పి పరమార్థసారము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున సంస్మృతి
విచారయోగమును నలుబదిలోమిదవ సర్గము । 49 ।

ప ఞ్చ శ : స ర్గ : .

[ఇహ కల్పనయా ■■ బిగ్గపుర్యష్టకోద్భవః

వర్తితోఽత్యైకతా తస్య బాహ్యార్థగ్రహణక్రమః.

■■ ప్రకరణమున, పుర్యష్టకముతోగూడిన లింగకరీరముయొక్క ఉత్పత్తి, ఇంద్రియములు
బాహ్యవిషయములను గ్రహించుట అను విషయములు వర్ణింపబడుచున్నవి.]

శ్రీరామ ఉవాచ:—

జ్ఞాతం జ్ఞాతవ్యమఖలం దృష్టం ద్రష్టవ్యమతీతమ్
స రేణ తరిపూర్ణాః స్మృ బ్రహ్మజ్ఞానాన్మృతేన తే.

1

శ్రీరామడు:— తెలిసికొనవలసినదానినంతటిని తెలిసికొంటిమి; చూడదగినదానినంతటిని
తెన్నగ చూచితిమి; బ్రహ్మమున పూర్ణులమైతిమి; మీర చూపించిన బ్రహ్మజ్ఞానాత్మకమున
పూర్ణులమైతిమి.

పూర్ణాత్పూర్ణమిదం పూర్ణం పూర్ణాత్పూర్ణం ప్రనూయతే
పూర్ణేనాపూర్ణితం పూర్ణం స్థితా పూర్ణే చ పూర్ణతా.

2

పూర్ణమునండి పూర్ణము, పూర్ణస్వరూపమున వెలయుచు వెలసడుచున్నది. ఇదంతయు
పూర్ణమున పూర్ణముతోనిండి, పూర్ణముననే వెలయుచున్నది.

లీలయేదం తు పృచ్ఛామి భూయో బోధాభివృద్ధయే

బాలస్యేవ పితౌ బ్రహ్మన్న కోపం కర్తునుర్వసి

3

బ్రహ్మజ్ఞా! బాలాడు తండ్రిని వేడుకకొఱకు ప్రశ్నించునట్లు, మరల మిమ్ములను ప్రశ్నించు
చున్నాడను కోపంపడుము, దీనికలన నాజ్ఞానము, (ఇతరులయొక్క జ్ఞానమును) పెంపొందిన,

శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శసం చ రసనా గ్రాహమేవ చ

విద్యమానమపి బ్రహ్మస్త్వశ్యమానమపి స్ఫుటమ్.

4

కథం మృతస్య వై జన్తోర్విషయం స్వం న వశ్యతి

జీవతశ్చ కథం సర్వం విషయం స్వం ప్రపశ్యతి.

5

బ్రహ్మజ్ఞా! చక్షు, శ్రోత్ర, జిహ్వ, గ్రాహ, త్యగింద్రియములు కనబడుచున్నను, మృతుని ఇంద్రియములేల విషయములను గ్రహింపజాలకున్నవి? జీవితుని ఇంద్రియములేల గ్రహించుచున్నవి?

కథం ఘటాదిబాహ్యత్వమిద్ధియాణి జడాన్యపి

శరీరేననుభవస్యస్తః పునర్నానుభవస్యపి.

6

ఇంద్రియములు వెలుపలికి అయడెంచి, ఘటాది జడవిషయముల ననుభవమును హృదయమున ఎట్లు కలిగింపగలుగుచున్నవి?

అయఃశలాకోపమయో రటాద్ధిన్ద్రియయోః కిల

అభిప్రయోర నరసౌ కథం తన్నోదితా మిథః

7

ఇనుపకమ్మలనలె వేత్తేయగుండు ఘటము, ఇంద్రియములు పరస్పరము అకర్షింపబడి, జ్ఞానమును గలిగించుచున్నవని తలకుచున్నను, ఇట్లుగి సంభవముకాదే?

జానన్నపి యదేతాన్వై విశేషాఞ్చతథా పునః

వృచ్ఛామి తదశేషేణ కథయన్వానుకమ్మయా.

8

ఈ విశేషముల నన్నిటిని విశేషముగ ఎఱిగియున్నను మిగిల ప్రశ్నించుచున్నాడను. దయతో, ఈ విషయమును సంపూర్ణముగ వచింపుము.

శ్రీచసిష్ట ఉవాచ:—

ఇద్ధియాద్యపి చిత్తాది ఘటాద్యపి న కించన

వృథాకృత్యంభవతీహజ్జ నిర్మలాచ్చేతనాదృతే.

9

శ్రీ కపిష్ఠాదుః—ప్రత్యక్ష ప్రమాణమునకు కరణములగు ఇంద్రియములును, విషయములగు, ఘటములును, గ్రహణద్యారవగు చిత్తమును చైతన్యముకంటె మేలుకావని రెన్నగు విచారింప జాలరు.

గగనాదపి యాచ్యా చిత్తయా యావం స్వమాత్మనా

చిత్వాత్పుర్యష్టక త్వేన భావన్మత్స్యైన భౌవితమ్.

10

అకాశమువలె కదలుగు చైతన్యమే, మాయతోగూడి, పూర్వవాసనలవలన భావింపబడి పురస్థకముగ భావింపబడుచున్నది.

తదేవ చ ప్రకృతితాం గతం జగదవస్థితేః

తస్యా అవయవాజ్జాతమిద్ధియాది ఘటాది చ.

11

అ బ్రహ్మమే జగత్ - స్థితికి కారణమగు ప్రకృతియైవది; ఈ ప్రకృతినుండియే ఇంద్రియ ఘటాదులు కరణములు, ఘటములు మున్నగు వస్తువులు కలుగుచున్నవి.

పుర్యష్టకత్వమాయాతం యచ్చిత్తం స్వస్వభావతః

స్వ ఏవావయవస్తస్మి నటాది ప్రతిబిమ్బతః.

12

పుర్యష్టముగ నూరిన చిత్తత్వమే తన స్వరూపముగ చిత్తాదులతో గూడిన పుర్యష్టకము యొక్క స్వభావము ననుసరించి, చిత్తపుట్టులను చాల్చుచున్నది; ఇదియే బయటనున్న ఘటాదుల రూపమును ధరించుచున్నది. అందువలన, మృత్యుస్వపయమున స్థూలశరీరమునుండి పుర్యష్టకసమన్విత మగు నూత్నశరీరము వెలువడుటజేసి, ఇంద్రియములతో శరీరసామర్థ్యముండదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

జగత్సహస్రనిర్మాణమహిమ్నో దర్శనస్య చ

పుర్యష్టకస్య భగవన్రూపం కథయ కీదృశమ్.

13

శ్రీరామడు:—భగవంతుడా! జగత్తుల ప్రతిఫలించజేయు కర్తగల దర్శనము (అర్థము) అనదగు పుర్యష్టకమును గుఱించి కవింపుము.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

అనాద్యస్తం జగద్భీజం యద్బ్రహ్మస్తి నిరామయమ్

భారూపం శుద్ధచిన్మాత్రం కలాకలనవర్జితమ్.

14

కలనోన్మృఖతాం యాతమస్తరీవ ఇతి స్మృతః

స జీవః ఖలు దేహేఽస్మింశ్చైవోతి స్పందతే న్ముటమ్.

15

శ్రీవసిష్ఠుడు:—అనాద్యనంతమును, నిరామయమును, లేజోమయమును వగు బ్రహ్మమే ఆకాశాది నూత్నభూతముల సృష్టి తరువాత, కల్పనావివర్జితమయ్యన, జగద్భీజమై, అపంచీకృత భూతపంచకముతో గూడిన బ్రహ్మాండమును సృష్టించి, ప్రతిబింబమై, మాత్రప్రాణము అనగా హిరణ్య గర్భుడై, శరీరమధ్యమున జీవరూపమున ప్రవేశించుచున్నది. ■ జీవుడు వానలవలన, అవయవముల గల్పించుకొని పుట్టినది, బాహ్యభ్యంతరవ్యాపారములవలన స్పందితుడగుచున్నాడు.

అహంభావాదహంకారో మననాత్మన ఉః

బోధనిశ్చయతో బుద్ధిరిన్ద్రియైస్తథేన్ద్రియమ్.

16

దేహభావనయా దేహియా ఘటభావనయా ఘటః

ఏవ ఏవ స్వభావాత్మా జనైః పుర్యష్టకం స్మృతః.

17

అతదహంభావమువలన అహంకారమును, మననము వలన మనస్సును, నిర్మయమువలన బుద్ధియు, పదార్థముల గాంచుటవలన ఇంద్రియములును అగుచున్నాడు. అతిడు దేహభావమువలన దేహమును, ఘటభావనవలన ఘటమును, ఇట్లే తక్కిన విషయములునునై, పుర్యష్టకభూతంబగును.

జ్ఞత్వకర్తృత్వభోక్తృత్వసాక్షిత్వాద్యభిపాతిం

యా సంవిజ్ఞత ఇత్యుక్తా తద్ది పుర్యష్టకం విదుః.

18

జ్ఞాసేంద్రియవ్యాపారముల ప్రవర్తింపజేసి జ్ఞాతృత్వమునను, కర్తృసేంద్రియవ్యాపారముల ప్రవర్తింపజేసి కర్తృత్వమునను, వాటి ఫలముల భొంది భోక్తృత్వమునను, ■ అన్ని విషయముల బోధ

సీన్యమును బూని పాక్షీత్వమునను వెలయునదియు మఱియు తదితములగు భోగ్యభోగసమాచారముల యందభ్యస్తమగునదియును సంపత్తే చిత్తస్వధానముగ పర్యాలోచింపబడిన జీవుడవియును, అదృశధానముగ జాలోచింపబడిన పుర్యష్టకమవియు చెప్పబడుచున్నది.

కాలేకాలే తతో జీవస్త్వయోవ్యో భవతి స్వతః
భావిభాకారయానస్తవాసనాకణికోదయమ్. 19

పుర్యష్టకస్వభావేన కాలేవాకారమృచ్ఛతి
యథావాసనతః సేకాద్భీజం వల్లవతామివ. 20

అకారోఽహం శరీరాది స్థానరాది చరాది చ
నాహమాద్యస్త్విదాత్మేతి మిథ్యా జ్ఞానేన చేతతి. 21

ఇట్లు శరీరమును బ్రవేశించిన జీవుడు కాలక్రమమున తానాత్మ్యబుద్ధుడనది. తత్కాల సంతభవములగు నుభయభిముల బొందుచున్నాడు; పుర్యష్టకముముక్కు స్వభావము వనుననించి, అనంత వాసనాకల్పితములగు రూపముల భరించుచున్నాడు. నీను జల్లివ, నీజము అంకురించి, చిగుర్చువట్లు, ఈ జీవుడుగూడ వాసనా-వేచితుడై జగద్రూపమును భరించుచున్నాడు. ఇట్లు, మిథ్యాజ్ఞానమువలన తన అదృశరూపమును మఱచి, శరీరాయుజగ తన్ను భావించుకొనుచున్నాడు.

భ్రమత్వేవ జగజ్జీవో వాసనావలీతశ్చిరమ్
ఉద్ధర్వాఞ్గమనైర్భా కామం వీచిహతం యథా. 22

సముద్రతరంగముల కొట్టబడిన కన్యము పైకేలేమచు క్రిందకు పడుచుండునట్లు, వాసనా క్రాంతుడగు జీవుడుగూడ సంచార సముద్రమున ఉత్పన్నుల వికృష్టజన్మల బడయుచు కొట్టుకొనుచున్నాడు.

కశ్చిద్విసుద్ధజాతిత్వాద్భవబన్ధాదనస్తరమ్
బుద్ధ్యాత్మానం సమభ్యేతి పదమాద్యస్తవర్జితమ్. 23

సవకాదిమహర్షులలోని ఒకానొక శుద్ధజీవుడు, తన పుణ్యకల్మష సాధనాఫలముగ (పథమజన్మముననే) అత్మబోధమును బడసి, భవబంధనముత్తరై పరమపదమున వెలయుచున్నాడు.

కశ్చిత్కాలేన బహునా భుక్తయోగిగణాతురః
ఆత్మజ్ఞానవశాదేతి పరమం పదమాత్మనః. 24

మఱియుక జీవుడు చాల జన్మలనెత్తి, చాలకాలము క్రమించి, ఆత్మజ్ఞానమువలన పరమ పదమును బడయుచున్నాడు.

ఏవంయాపశ్య నుమతే జీవో యాతః శరీరతామ్
నేత్రాదినా ఘటాద్యస్తర్యథా వేత్తి తథా శ్పణు. 25

ఇయ్యది జీవుడు శరీరమును దాల్చుచిధము; ఇక, ఇంద్రియముల సహాయమున జడములగు ఘటాదుల గ్రహించు రీతిని

చిత్తస్య కలనాస్తస్య సంప్రయాతస్య జీవతామ్
నునఃషష్ఠ్వియగ్రామో ద్దేహిభూయమవతిష్ఠతే. 26

చిత్తకల్పవలన కరీరముగ మారిన చైతన్యము పంచేంద్రియములతోడను, మనస్సుతోడను గూడి నెరియచున్నది.

యదాన్యః సర్వదేహీభ్యః ఖే వతత్వక్షయాపిణా

తదా తజ్జీవసంస్పృశ్యాజ్జీవాత్తైకత్వమృచ్ఛతి.

97

తఱువార, ఘటాదులగు బాహ్యపదార్థములు దృశ్యములుగ తనకడకు ఆరుజెంచ, చక్షు రాది ఇంద్రియద్వారముల వెంటడి, ■ ఘటాదుల వావరించిన ఆకాశమువలన, చైతన్యముతో నేక మగుచున్నాడు - అనగా చైతన్యసంస్పర్శయను అధ్యాసతో ■ తైకత్వమును బొందుచున్నాడు! ఆయావిషయముల జ్ఞానము లభించుచున్నది.

బాహ్యైర్వేదనే నిత్యం సంబన్ధోఽక్షస్య కారకః

సమన్వితస్య చిత్తేన న ముక్తస్య కదాచన.

జేతచైతన్యముతోగూడిన కరీరమునందలి ఇంద్రియములతోడనే బాహ్యవిషయములతో సంబంధ మొనగూడుచున్నది; మృతునకుగాదు.

యద్యదచ్చతరం తస్మిన్నభ్యంత్ర ప్రతిబిమ్బతి

జీవేన భవతి శ్లిష్టో బహిర్బాహ్యోఽవ్యజీవతి.

29

వేద్యచతురములగు శేతరశ్మి, అంతఃకరణవృత్తులయందుననే బాహ్యములగు ఘటాది వస్తువులు ప్రతిబింబించుచున్నవి. ■ ప్రతిబింబము మరల లోనున్న శేవునితో గల సమయోడలనే అను భవయోగ్య మగుచున్నది. శేవున కిట్టి యనుభవమే లభించుచున్నది. కాని, కేవలము బహిరంగ మగు అనుభవము లేదు.

నిఘృష్టనవరత్నాభే యదా నయనతారకే

తదా తయోర్బాహ్యగతః పదార్థః ప్రతిబిమ్బతి.

30

శేతగోళములు రెండును, వారలు మున్నగు రోషములులేక, సానపెట్టబడిన ఇంద్రనీల ములవలె మెలయవచ్చును, బాహ్యములగు ఘటాదులతోగూడిన చిత్తవృత్తులు అందు ప్రకేళించు చున్నవి.

జీవేన భవతి శ్లిష్టః ప్రతిబిమ్బతయా తతః

జీవజ్ఞేయత్వమాయాతి బాహ్యం వస్తితి రాఘవ.

31

రాఘవా! ఇట్లు ప్రతిబింబముతో శేవుడు కూడినప్పుడే, అతడు బాహ్యపదార్థముల గ్రహించు చున్నాడని చెప్పబడుచున్నది.

యత్సంశ్లేషముసాయాతి తద్బాలోఽపి హి విస్తతి

పశుర్వా స్థానరో నాపి జీవః కస్మాన్న వేత్సతి.

32

ఇట్లు సంయోగము నందినదానిని బాలుకుగూడ గ్రహించగలుగుచున్నాడు. ఇది పశువులకు, నల్మలతాదులకుగూడ సంభవించుచున్నది. ఇక శేవుడేల దానిని యెఱుంగబాలకు?

అచ్చస్య నయనస్యాథో రశ్మయో జీవవేష్టితాః

క్రోడీకుర్వన్త్యలం దృశ్యం జీవస్త్వేన విస్తతి.

33

నేత్ర-అభోభాగమునందు నిర్మల కిరణములు, దూరముననున్న విషయములనుగూడ ఆలింగ
నమొనర్చి, తద్విషయకమగు జ్ఞానమును గలిగించుచున్నది.

ఏమ ఏవ క్రమ స్ఫురే సంబంధః ప్రత్యయోద్భవః

రసే గన్ధే చ కథితో జీవసంస్పర్శ సుభవః.

34

ఈవిధము ననుసరించియే స్పర్శ, రస, గంధముల విషయమునగూడ శత్రునకు జ్ఞానము
కలుగుచున్నది.

శబ్దస్తాకాశనిష్ఠత్వాత్-స్థాకాశగతః క్షణాత్

జీవాకాశం విశత్సృణోతి నర్థియసంవిదః.

35

శబ్దము ఆకాశముననున్నను కర్ణమునందలి ఆకాశమును ప్రవేశించుటవలనను, గంధము
నాయువుతోగూడి నాసాపుటముల ద్వారమున శత్రునియందు జొచ్చుటవలనను నీటి జ్ఞానము
కలుగుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

దృశ్యతే మానసాదర్శే ప్రదర్శయేద రేషు తత్

ప్రతిబింబితమేతన్నే బ్రూహి బ్రహ్మస్మిమాత్మకమ్.

36

శ్రీరాముడు:—బ్రహ్మా! మనస్సున, అర్థమున, మణియందున, నీటియందున, లేత చిగుళ్ల
లోను ప్రతిబింబమువలె కనిపించున దేమిటి? నాకు తెలియజెప్పడు.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

అత్యున్నజడయోరేవ జీవయోరివ తస్మిన్

ప్రతిబింబం దృశో బ్రాన్తి విద్ధి వేద్యవిచాం వర.

37

శ్రవసిష్ఠుడు:—జ్ఞానిశ్రేణి! అత్యంతజడములగు అర్థము-ప్రతిబింబము, చిత్రపుత్తుల-ఘట
ములవలె శత్రుడుగూడ భ్రాంతియేయని గ్రహింపుము.

తావన్నాత్రం జగత్త్వేనద్విత్వానో మా తవాస్త్యహ

అహమిత్యాదిస్తరజ్ఞో వర్తమానం సదా జగమ్.

38

కేరలమిదియే కావు, జగత్తుగూడ భ్రాంతియే యని గ్రహింపుము. జగత్తున
విశ్వాసము కలుగకుండునుగాక! అహంకారదులు విరముద్రతరంగములను తోచుచున్నవి. వాస్తవము
నకున్నది విత్సముద్ర మొక్కటియే.

పరామ్యాధౌ తు నాస్త్యేవ దేశకాలక్రియాదికమ్

తస్మయైకతయా నిత్యమాత్మా సర్వత్ర సర్వగః.

39

ఈ పరామిదియందు దేశకాలదులు లేవు; నీట స్వరూపమగు ఆత్మయొక్కటియే నిత్య
మై, సర్వత్ర సర్వవ్యాపియై తెలియుచున్నది.

నిత్యమసక్తమతిర్గుదితాత్మా

శాస్త్రమృషా సుఖదుఃఖవిదస్తః

శిష్ట నివిష్టమతిః సమతాయా

మ ససమస్తభవామయమాయః.

40

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోప
యోగ నిర్వాణ ప్రకరణే పూర్వార్ధే అక్షసంవేదనవిచారయోగోపదేశో
నామ పంచమః సర్గః || 50 ||

నీవు యెల్లదేశల అవాసక్తుచిత్తుడవై వెలయును, నీ బుద్ధి నుభయఃఖయలను విభ్యయి
గ్రహించి గాంతిమయగుగాక! భవమాయయను వ్యాధిమండి విముక్తుడవై ఏవాగ్రచిత్తమున ఆనంద
మయభావమును, సామ్యభావమును అవలంబించి, వెలయును. బ్రహ్మభావమున వివిష్టుడవు కన్ము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున అక్షసంవేద
విచారయోగోపదేశమును యేబడవ సర్గము || 50 ||

ఏ క ప ఞ్చ శః స ర్గః

[దేవః భావి మనో దేవః పుర్యష్టకమితి భృమః

అనోధాదేవ బోధో తు బ్రహ్మైవై కమితీర్యతే.

దేవుడు, మనస్సు, శరీరము, ఇంద్రియములు పుర్యష్టకము అను భ్రమ అజ్ఞానమువలననే
కలుగుచున్నదనియు, జ్ఞానదృష్టికి బ్రహ్మమొక్కటియే వెలయుచున్నదనియు, సర్గయందు ■ వర్ణింప
బడుచున్నది.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

న పునర్భవతః పూర్ణం సంపన్నాశ్చక్షురాదయః

యథా కమలజస్యైతత్పర్యమేవ త్వయా శ్రుతమ్.

1

శ్రీశిష్ఠుఁడు—కుద్ధమగు బ్రహ్మమునకు కల్పనకు బూర్వము చక్షురాది ఇంద్రియములు
లేకరియు, సమస్తీతేత్రదగు పద్మజుని (హిరణ్యగర్భుని) యందే అవి కలిగి, తదితర వ్యష్టిచేత్రలయందు
నూడ అనుభూతములగుచున్నవనియు నీవు వినియుంటివి.

బ్రహ్మపుర్యష్టకస్యాదావర్థసంవిద్యతోదితా

పుర్యష్టకస్య సర్వస్య తత్తావోదేతి సర్వదా.

■

హిరణ్యగర్భునియందు పుర్యష్టకము, విషయములను గ్రహించు శక్తి ఉదయించుచున్నది,
వ్యష్టిచేత్రలయందునూడ ఉదయించుచున్నది.

విద్ధి పుర్యష్టకం జీవో యో గర్భస్థేన్ద్రియోదయః

యద్యథా భావయత్యాశు తత్తథా పరివశ్యతి.

3

మాతృగర్భముననున్న వ్యష్టిచేత్రనకు ఆలంకారమున చక్షురాది ఇంద్రియములు, పుర్యష్టక
■ గలుగుచున్నవి, అటుమండి అతడు తన వ్యవహారమునకు తగిన విషయములను వాసనలవలన,
భాగింపుకొని, అట్లే గాంచుచుండును.

ఇన్ద్రియాన్ద్రియార్థాఖ్యం విద్ధి సంవేదనం స్వకమ
సంపన్నం చ యథా తత్తే ప్రోక్తమాద్యమనన్తితే.

4

సర్వప్రభుమగు హిరణ్యగర్భవి మనస్సున ఏవిధముగ సంవేదన, ఇంద్రియములు, ఇంద్రియవిషయములు సంపన్నములగుచున్నవో, అట్లే తృప్తిచేతునియందుగూడ సంపన్నములగుచున్నవని నీకు చెప్పియుంటిని.

శుద్ధా సంవిత్సంభవస్తి సంవేదనమనిన్దిత్వమ్
తత్తోఽహంవేదనానంతజీవపుర్యష్కాన్వితా.

5

స్పష్టితపూర్వము వెలయు శుద్ధసందిత్తు, తృప్తిసమప్తిచేతులందఱియందు ఒకరూపమున ఉత్పన్నమయ్యెను. తఱువార ఇయ్యది 'అహం' అను అభిమానముతో గూడుకొనిన పుర్యష్టకమున బొందుచున్నది. అయినను, ఈ సందిత్తు విశుద్ధమేయని గ్రహింపుము.

న త్వేకత్వాదనస్తత్వాదవేద్యత్వాదనామయే
అభావత్వాదనేకత్వాదహన్యత్వాత్సరాన్తితా.

6

సందిత్తే ఏకమాత్రమగు వస్తువు. అయ్యది అనంతము. ఇట్టిదని తెలియుటడజాలదు. అందు వలన నిర్దోషమును, నిర్మలమునునగు ఈ సందిత్తున ఇంకొకదానియొక్క ఉనికి అసంభవము; దీని గుణ దోషములు, మనస్సు మున్నగువేమియును లేవు. సత్యమగు ఈ సందిత్తుకడ ఇతరము అసత్యములు. ఇదిగాక, మిగిలినవిన్నియు దేశ, కాల, వస్తు పరిధిన్నములైన, స్థూలములునైన యున్నవి.

చేత్యాదిబుద్ధ్యా తత్కించిన్న మనస్తాం చ గచ్ఛతి
న చ జీవత్వేమాయాతి న చ పుర్యష్కాత్త్రికా.

7

ఈ సందిత్తే మనస్సునబడుచున్నది; ఇది మననమునకు గోచరమగు బుద్ధివృత్తియొక్క అభ్యాసయే. వాస్తవమున కియ్యది మనస్సుకాదు, జీవుడుకాదు, పుర్యష్టకమునుగాదు.

న విద్యాదివిలాసోఽస్తి సోఽస్తి నాస్తీవ యః సదా
పరమాత్మేతి కథితో మనఃవృత్తేన్ద్రియాతిగః.

8

విద్యాదివిలాసము అనగా జ్ఞానప్రకాశమే ఈ సందిత్తత్వముయొక్క స్వరూపమని గ్రహింపుము; కాని ఇది మాధుల లేదని వచించుచున్నను మనస్సు, ఇంద్రియముల కతితమై వెలయుచు, పరమాత్మ యనబడుచున్నది.

తస్మాత్సంపద్యతే జీవచ్ఛిన్మూర్తిర్జననాత్మకః
భ్రమః కేవలమిత్యాద్య ఉపదేశాయ గీయతే.

9

ఈ బ్రహ్మమునుండి చిన్మూర్తియను, మనశాత్మకుడునుగల జీవుడుద్భవించికాదు అను నదిగూడ భ్రమయే; ఉపదేశసోకార్యమే ఇట్లు చెప్పుబడుచున్నది.

యతః కుతశ్చిత్సంపన్నే త్వవిద్యామయ ఆమయే
ఉపదేశ్యోపదేశేన ప్రవిలీనే విచారణాత్.

10

ప్రశాస్తసకలాకారం జ్ఞానం తత్రావశిష్యతే
యత్రాకాశమపి సూలమణాదీన మహాచలః.

11

యత్రోద్యదాచారమపి సదప్యసదప్య

జగజ్జాన్విషయాం ప్రవృత్తౌ కాయే త్వం తిష్ఠ నిర్మలే.

12

త్యాగి అరుదించిన, దానిమూలమును కనుగొన సమయమును వెచ్చబెట్టక చికిత్సలేయుటయే కర్తవ్యమైనట్లు, అవిద్యావాధివిషయమునగూడ మూలము ననుసంధాన మొనర్చక, ఉపదేశాదులవలన అవిద్యను దూరమొనర్చుకొనవలెను. అప్పుడు విచారమువలన స్వరూపజ్ఞానమే పరిశీలించును. ఈ జ్ఞానము ప్రకాంతము; నిఖిలకమప్రతి నిండియున్నది. నుజియించు పెద్దదగు పర్యవసాన ప్రతిబింబించునట్లు జ్ఞానమే ఆకాశముగ ప్రతిభాసించుచున్నది. ఎద్దానియందు వ్యవహారజలయందు సత్యములుగ తోచు పదార్థములన్నియు అసత్యరూపమున వెలయుచున్నవో, జ్ఞానమున నీవు జగత్సంబంధములగు విషయముల సమర్పించి, జీవన్ముక్తిస్థితియందు వెలయుచు, నిర్మలబడై ప్రకాశింపుము.

అసన్మయమవిద్యాయా రూపమేవ తేదేవ హి

యద్వీక్ష్యతాసతీ నూనం నశ్యత్యేవ న దృశ్యతే.

13

ఇదన్నియును అవిద్యవలన కలుగుచున్నవే, వీటి రూప మవిద్య. అవిద్య నొకసారి పరిశీలించిన (గ్రహించిన), నశించిపోవుచున్నది; తులల కనబడదు.

అలోకితం నామ కథమవస్తు కిల లభ్యతే

ప్రయత్నేనాపి సంప్రాప్తం మృగత్పక్ష్యాముఖైరేవ

14

కన్నుల కగపడుచాని అసత్త పెట్టంగీకరించుట అని తలపడదు; ఈ కష్టపుణన్నియును ఎండమావులవలె భిమశృకములు.

అసదేవ సదేవాసదజ్ఞానాదస్య సత్యతా

జ్ఞానాద్యథాసితం వస్తు దృశ్యతే నశ్యతి భ్రమః.

15

ఇది అసత్యమునను సత్యరూపముగ ప్రతిభాతమగుచున్నది. అజ్ఞానమువలననే సత్యకష్టపుణ తోచుచున్నది. జ్ఞానోదయమైన, దీర్ఘ వాస్తవస్వరూపము గోచరించును; భిమ తొలగును.

అవిద్యాయా విచారో ౨యం జీవపుర్యష్టకాదికా

అవ్యత్యస్తమసత్యాయాః కల్పనాకల్పితాత్మనః.

16

జీవుడు, పుర్యష్టకము మున్నగునవి అవిద్యాభ్రమలు, మిథ్యయగు ఈ అవిద్యయొక్క కల్పన అసత్యత్వము మున్నగునన్నియు, సత్యాత్మని సాన్నిధ్యమువలననే కలుగుచున్నవి.

తస్యాస్త ఉపదేశాయ సేయం జీవాదికల్పనా

కృతా శాస్త్రైః ప్రబోధాయ తాం త్వమేకమనాః శృణు.

17

'అవిద్యవలననే జీవాది కల్పనలు' అని శాస్త్రము వచించుచున్నది. ఇప్పుడు నీత్రలోభము తొలగు, అవిద్యయన సేమియో వచించుచున్నాడను. ఏకాగ్రచిత్తముతో

జీవత్వమివ సంప్రాప్తా పుర్యష్టకపదస్థితా

కలా కలఙ్కకలితా చితిరాబోధనోన్ముఖే.

18

యద్యథా భావయత్కాశు తత్తథానుభవత్యలమ్
సత్యో భవత్యసత్యో వా బాలేన నిశ్చయక్షకః.
పశ్చులన్మాత్రకలనాం సుభావయతి సత్రయా
తత్రాత్మని తథా రన్ధ్రాన్ప్రపశ్యతి తథోదితాన్.

19

20

చిత్తత్వము బాహ్యవస్తువుల జూడ నుద్విహించునప్పుడు, కళయను కళంకమన గట్టుబడి పుర్యవృత్తాదులగు మానుచున్నది. అప్పుడేరస్తువును యేదూపమున భావించునో, అభావమునే గాంచుచున్నది. బాలకు రాత్రియందు యేతుని (ఘోరమును) గల్పించుకొని భయపడునట్లు, జీవ-చైతన్యముగూడ పంచకవ్యాత్రకల్పనను సత్యముగా నొనర్చుకొని, తాను జీవరూపమును బొందుచున్నది. తరువాత, తనయందు ఇంద్రియ - రంభము లుదయించుటగూడ గాంచుచున్నది.

ఏభ్య ఏవ సముత్పన్నం బహిష్ఠం భూతపశ్చుకమ్
పశ్య స్త్యనన్యదన్యభం శాఖాశతమివామృతః.

21

ఈ పంచకవ్యాత్రలనుండియే బయట వెలయుచున్న వ్యూలభూతపంచకము ఉత్పన్నమగుచున్నది, అంకురమునుండియే అసంఖ్యములగు (వృక్ష) శాఖ లుత్పన్నములై అంకురమునుండి వేరుగ లోచనట్లు, ఇవిగూడ బ్రహ్మముకంటె వేరుగ లోచుచున్నవి.

ఇదమన్తరిదం బాహ్యమితి నిశ్చయవాంస్తతః
జీవో భానం యథాదత్తే తథా దృఢయత్యథ

22

అటు జీవుడు, మనస్సు ప్రాణము మున్నగు అంతర్వస్తువులను, ఘటాది బాహ్యవస్తువులను సత్యములని భావించి, తన వాసనల ననుసరించి దృఢతను బొందుచున్నాడు.

రశ్మిజాలమివేంద్రోర్యదాత్మనః ప్రతిభాసనమ్
బాహ్యస్పర్శతయో తేన తదేవాశూరరీకృతమ్.

23

చంద్రిని కిరణములని యెంచుడునని, చంద్రిని భృకాశమేయైవట్లు, విషయేంద్రియసంబంధమన కలుగు విషయనుభములు ఆ చైతన్యముయొక్క స్వానందమే.

మరిచస్యేవ యజ్ఞేష్ట్యం తూన్యత్వమివ ఖన్యయత్
అత్యనో వేదనం యచ్చ తదేవాన్యదివ సితమ్.

24

మరియనుసంకలిత కారము, అకాశముయొక్క తూన్యత్వము-మరియను, అకాశమునుండి వేరుకాకున్నను వేరుగ లోచునట్లు, ఈ విషయజ్ఞానములన్నియును అత్యంతమే వేరుకాకున్నను వేరుగ లోచుచున్నవి.

అత్రైవ నిశ్చయం బద్ధ్వా నియమః మదృఢీకృతః
అనేనేతమనేనేతం భావ్యమిత్యవఖిణితమ్.

25

సంసారవిషయముల భోగించిన పిమ్మట పురుషుడే తుదకు చేతురగలదని నిశ్చయించి, లౌకిక, సారలౌకిక కర్మలు నిర్దేశింపబడినవి.

స్వభావేతరనామాసౌ స్వసంకల్పమయాత్మకః
కశ్చిత్కదాచిదభవతి స్వభావేనైవ నాన్యథా.

26

ఈ రెండింటిలో నొకటి పుష్పలతలనను, మఱియొకటి కాత్మమువలనను గలుగుచున్నది; ఒకటి మఱియొకదానిని ప్రయత్న దార్జ్యమువలన జయించి ఒకనియందు, ఒకప్పుడు కలుగుచున్నది.

అత్యున్నత పదముఖలం సంపన్నం ద్వైతమద్యయమ్

ఖడ్గో మధురసేనేవ మృదేవ చ మహాఘటః.

27

పానకమే పటికలెల్లముగను, మన్నే కుండగను మారుచున్నది, అత్యున్నత పుష్పలత లేకాత్మము ననుసరించి, అయా ఫలములుగ మారుచున్నది.

సంనివేశవికారాదిదేశకాలాదిసంభవాత్

సంభవత్యత్ర నత్యేకే దేశకాలాద్యసంభవాత్.

28

కాని, ఈ అత్యున్నతత్ర లేక పానకములవలె పరివర్తనము నందుట లేదు. దేశకాలాది పరిచ్ఛిన్నములను, సంయోగము, వికారము మున్నగునవి ఉన్నచోనే పరివర్తన సంభవించుచున్నది. కనుక, ఇవి అత్యయందు లేకుండుటవలన పరివర్తనము ఆసంభవము.

ఇతః పుష్పమితః పుత్రమహమిత్యుదితో యథా

ఖడ్గే స్వాత్మని సః సత్తారసోఽద్విత్యే ద్వితాం నహన్.

ఇతః పట ఇతః కుడ్యమహమిత్యాదిత స్తథా

సర్వాత్మనాత్మని బ్రహ్మ విద్ధి త్వం ద్విత్యమాహరత్.

30

కనుక కాలరసము వనప్రదేశమును ఒకచోట పుష్పముగను మఱియొకచోట పద్మముగను మారుచున్నది; రసమొక్కటియేయైనను ఈ ద్వైతభావమును బడయుచున్నది. ■ స్తే, ■ అత్యున్నత యందే 'ఇది ఘటము, ఇది పటము' అనబడు ద్వైతభావమును బొందుచున్నది. వాస్తవమునకు దాని సత్ర అద్వితీయము.

అద్యాబ్జురోఽహమద్యార్కరుగహం త్వద్య వారిదః

యథేతి తివ్రత్యమ్భాద స్తథాత్మా సదసద్యపుః.

31

మేఘము మొమ్మొదట మూర్ఖకేరణరూపముననుండి, తరువాత వర్షకాలమున మేఘమై వర్షజలముగ ■ చున్నది; మరల ఆ వర్షజలమే తరువాత గుడియను వానకును మేఘమునకును రీతి మగుచున్నది. అట్లే, సదసద్రూపమును అత్యున్నత జడత్వగమన, తరువాత వచ్చు సృష్ట్యలకు రీతి ■ చున్నది.

ఇతి భావ్యమనేనేదమితం సర్వేశ్వరే తతమ్

క్రమం ఖడ్గయితం లోకే కస్య నామాస్తి శక్తతా.

32

'ఇది ఇట్లుగను, అది అట్లుగను, అది అవదు' ■ భావనలన్నియును సర్వేశ్వరుడగు అత్యయందు విస్తరించుచున్నవి. ఈ క్రమమును ఖండింప శక్తి యెవరికున్నది?

అదర్శ స్వచ్ఛ ఆకాశే నైవ స్వః ప్రతిబిమ్బితి

వ్యతిరేకాసంభవతః కచతేవ్య హి కేవలమ్.

33

అద్వయవలె స్వచ్ఛమును ఆకాశమున దాని స్వరూపముగాని, కార్యముగాని ప్రతిబింబించుటలేదు; అది దానికంటె శుభ్రాకాశ. కేవలమయ్యదియే ప్రకాశించుచున్నది.

బ్రహ్మణి త్వత్త్వనాత్మైవ స్థితః కచరి విమృశి
త్వైతిభవత్యదేహీఽపి చిన్మయత్వాత్స్వభావతః.

34

కాని, స్వాభావికముగ చిన్మయస్వరూపముగ బ్రహ్మను త్వైతిభావము నందినప్పుడు వస్తువుల కక్షిగను, తీర్పుడును ప్రతిబింబించుచున్నది.

యద్యత్తైవాత్మకచనం వేత్తి తం భవతాత్మనా
అసత్యమపి తన్నేహ వ్యభిచారి కదాచన.

35

హేమత్వకటకత్వే ద్వే సత్యాసత్యస్వరూపిణి
హేన్ని భాణ్ణగతే యద్యచ్ఛ్రుత్వాచిత్తే శతాత్మని.

36

బంగారముతో చేయబడిన వుండే లేక ఆభరణముల నా వస్తువును బంగారము (అయా రూపముల) వెలగొందునట్లు, మనమున సత్యావృత్తములగు చైతన్యము, జడవలల వెండుకు కలిసియున్నవి; ఈ అత్మ కెవరెట్లుగపొందులో, అసత్యమైనది అట్లే యగుచున్నది. కానికీ తిరుగులేదు.

సర్వగత్వాచ్ఛి తేష్ఠిత్రం నిత్యం మనసి నిద్యతే
హేమత్వం కటకస్వేవ జడభావః స్థితోఽస్యదా.

37

చిత్తు సర్వవ్యాపకమగుటవలన నాని చైతన్యము మనస్సువలన నున్నది. బంగారము జడభావమునందిన అప్పు ఆభరణములగుండ వెలయుచున్నదే!

చిత్తైవాద్యాత్మకం చిత్తం దృఢం భావయతి స్వయమ్
యథా యదైవ యద్యావం తథా భవతి తత్తథా.

38

చిత్తమనకును, శరీరమునకును కారణమును ఈ చైతన్యము ఎప్పుడు, ఎట్లు, తోడ్పడిన భావించుకొనుచున్నదో, అప్పు డాయాదేక, సర్వ, స్థావరాది భావముల పొందుచున్నది.

కాలే కాలే చిత్రా జీవ స్వనోన్యో భవతి స్వయమ్
భావితాకారవాస స్తర్వాసనాకలికోదయాత్.

39

ఈ చిత్తత్వము శనయందలి వాసనా - కలిక (మిక్చ) మొక్క వికాసవైచిత్ర్యము ననుసరించి, నానావిధములగు ఆకారముల భావించినప్పుడు ఆయా రూపములను కాలక్రమమున బొందుచున్నది.

స్వప్నే దృష్టో యథా గ్రామో యాతి సత్రాన్యతేక్షణాత్
దేహాదేహం తథా యాతి దేహీఽయం ప్రతిభాత్మకః.

40

ఇది అంతయు స్వప్నములనే ప్రతిభాసించుచున్నది. స్వప్నమున మొదట గాంచబడిన గ్రామము తరువాత గాంచబడ తనము మున్నగునవిగ నూననట్లు - వనాదిభావమును బొందునట్లు, తీర్పుడుకూడ ఒక శరీరమునుండి మఱియొక శరీరమును బొందుచున్నాడు.

ప్రతిభాసో యథా స్వప్నే సరః కుడ్యం పటో భవేత్
భవత్యసత్యమేవేదం దేహా స్తరమిదం స్వతః.

41

స్వప్నమున ప్రతిభాసించు మనుష్యుడు వెనువెంటనే గోడగను, బట్టగను మారునట్లు, (చురగమూర్ఛంతరము) అసత్యమగు దేహాంతరప్రతీకముకూడ మరణమూర్ఛాస్వయమున చున్నది.

అసత్యమేవ మ్రియతే త్వసత్యం జాయతే పునః

జీవః స్వప్రతిభాసేన స్వప్నువత్సావ్యహాపవత్.

42

ఈ కురిచించుట, జన్మించుటగూడ అసత్యములే; జీవుడు అవిద్యవలన ప్రతిభాసను గాంచుచున్నాడు.

కాలేనైతాదృశం రూపమిదం నాన్యత్వమేతి వై

ప్రకృతం నిశ్చయాయాధం భ్రమస్త్యేతే భవః స్వతః.

43

ప్రతిభాస బాల్య, యౌవన, వార్ధక్యములను బోలునదికాదు; ఇటు ఒకే శరీరమునకు మార్పులు గలుగుచున్నవని గ్రహించు శక్త్యనుగచున్నది. మఱియు, ఈ మార్పులు కాలము ననుసరించి కలుగుచున్నవి. ఇక, శరీరాంతరగ్రహణచున్ననో, కేవలము వాసనలవలననే కలుగుచున్నది. ఈమార్పు కాలమువలనగూడ కలుగుటలేదు.

వస్తు దృష్టమదృష్టం చ స్వప్నే సమనుభూయతే

తవస్వప్నే జగద్రూపం విద్ధి వేద్యనిదాంవర.

44

జ్ఞానిశ్రేష్ఠ! స్వప్నమును చూడబడినవియు, చూడబడనివియునగు వస్తువులుగూడ అనుభవించుటకుచున్నవి. జగత్తు జీవుని స్వప్నము ఇటుగూడ అనంతకాలమును అనుభవించుటచే వాసనలలో నెయ్యది మరణనమయమున గోచరమగునో, అయ్యదియే భావిశరీరమునకు గారణమగుచున్నది.

అజాగ్రద్బ్రహ్మహృదో యః స్వాభిధానాదినేరతః

న స్వప్నో విద్యతే తస్మాదచ్ఛాత్మా చితిమౌత్రకమ్.

45

మహావాక్యములన కలుగు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము, బ్రహ్మభావములు వాసనాబయములగు స్వప్నములుకావు. ఏలయన, ఈ చిద్-బ్రహ్మము శివము, అక్షైత్యము, చతుర్థము మున్నగు స్వాభిధానవాక్యములవలన ప్రబోధింపబడుచున్నది. అయిన జాగ్రద్బ్రహ్మ అనగా తురీయదృష్టివలన గాంచబడుచున్నాడు. జాగ్రత్స్వప్నముమాత్ర లాయనకు లేవు; జాగ్రదవస్థయందాయన అనుభవ గమ్యుడు కాదు. కనుక, అయిన వాసనారహితుడగుటవలన, వాసనాచయస్వరూపుడు కాజాలడు. అయిన నిర్మలమును నిరంజనమును నగు చైతన్యము.

అద్యాపూర్వాభిధం స్వప్నే యథా వశ్యతి వాన్యథా

అగ్రదృష్టం తత్రైవార్థం చేతనం చిత్త్రవశ్యతి.

46

ఈ వివాత్మయే జీవుడై తన చిత్స్వభావములననే నేడు స్వప్నమున అత్యుత్సములగు మారనవస్తువులను, పూర్వదృష్టములగు వస్తువులనుగూడ గాంచుచున్నాడు.

ప్రాకృతీ వాసనాద్యాపి పౌరుషేణావజీయతే

హ్యః కుకర్మాద్యయత్నేన ప్రయాతి హి సుకర్మతామ్.

47

అదృష్టవిషయములనుగూడ నిరంతము భావించుటవలన, పూర్వదృష్టవిషయ - వాసనలు గూడ విలుప్తమై, అవియే ప్రకాశించును. పురుషప్రయత్నము వాసనలనుగూడ జయింపకలుగుచున్నది. నిన్న యొకప్పుడైన కార్యము నేదాచరింపబడు సుకర్మయొక్క ప్రభావమున సుకర్మగ మారుచున్నది.

మోక్షాదృతేన శామ్మన్తి జీవతాం చక్షురాదయః

ఉన్నజ్జని నిమజ్జని కేవలం దేశకాలతః.

48

వాసనాపరిణామములగు తీవుని శరీరము మున్నగువి మోక్షమువలనగాక అన్యోపాయమున ఉపశమింపవు. మోక్షము లభించునంతవఱకు చక్షురాది ఇంద్రియములు దేశకాలముల ననుసరించి వికసించుచు విలీనమగుచున్నవి.

చిత్తః స్వకలనాత్తస్య దేహోగ్ర ఇవ తిష్ఠతి

షణ్ణైత్యాభావితోఽసత్యో మహాయక్షః శిశోరివ.

49

మోక్షవర్గ్యంతము శరీరముగ కన్పింపబడిన వాసన యుండును. బాలునికడ భూతము వెలయుచుండునట్లు, ఈ వాసనయే పంచభూతకల్పితమగు శరీరమును దోషింపజేయుచున్నది.

మనోబుద్ధిరహజ్జారస్తథా తన్మాత్రపశ్చకమ్

ఇతి పుర్యష్టకం ప్రోక్తం దేహానానావతివాహికః.

50

మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, పంచతన్మాత్రలు ఆసువాటితో గూడిన ఆతివాహిక (మాత్మ) దేహమే పుర్యష్టక మనందుచున్నది.

అమూర్త ఏవ చిత్తాత్మా ఖర్షమస్యాతీసితా

వాతతాస్య మహాగుల్మో దేహతాస్య సుమేరుతా.

51

ఈ చిదాత్మయొక్క లింగశరీరము అమూర్తము; అపంచీకృతము. క్షూలమగు ఆకాశకే పంచీకృతము. దీనియొక్క వాయుత్వము మహావృక్షము, దీని శరీరము సుమేరువు. అనగా ఇయ్యది లింగశరీరమున లేవు.

విరజస్త్రక్మణైవ నిరవస్స ముక్తి భాక్

సుష్టుప్తై కావస్థాస్య జడాః క్రోడీకృతా యయా.

52

క్షూలత్వము వాస్తవమయిన ముక్తియే సంభవింపదు. కైరాగ్యాదుల నభ్యసించుటవలన కల్పన లన్నియు లోలిపోయి, వీటికి మూలముననున్న కస్తువు గోచరించును. అప్పుడు జడకల్పనల నన్నిటిని తనలో విలీనమొనర్చుకొను సుష్టుప్తినిబోలు ముక్తి లభించును.

స్వప్ననామ్ని తథావస్థా దేహప్రత్యయశాలినీ

అమోక్షం భృమతీహాయమితి స్థావరజంగమైః.

53

స్వప్నమునుబోలు మాత్మశరీరమే మోక్షము లభించునంతవఱకు స్థావరజంగమాది యామల యందు పరిభ్రమించుచున్నది.

కదాచిద్ధి సుష్టుప్తస్య కదాచిత్స్వప్నవత్స్థితః

ఆతివాహికదేహోఽయం సర్వస్యైవావతిష్ఠతే.

54

ఈ ఆతివాహికదేహమే ఒకప్పుడు స్వప్నమును మఱియొకప్పుడు సుషిప్తిని బొందుచు, వెలయుచున్నది. ఈ విషయ మందరికిని అమభవనీయమే.

యదా సుష్టుప్తభావస్థో భావిమఃస్వప్నవేధితః

తదా కాలానలసమస్తత్యనుదితాకృతిః.

55

సుఖాప్తయందు భవిష్యత్తున కలుగజోత దుఃస్వప్నమును తనలో చిరిపి మొనర్చుకొని,
చిత్స్వహృదగురువలన ప్రశోభాగ్నివలె బీజభావమున దీపిల్లుచుండును.

సావరాజ్యాస్వపసాను కల్పవృక్ష దళాను చ
భవత్యేవ నుషుప్తస్థో ఘనమోహశిలాఘనః.

56

సావరాజి యోగులయందు ఈ సుషుప్తి అత్యంత ఘనమై యున్నది; కల్పవృక్షాది యోగము
ఒకించుక పుణ్యమువలన కలిగినను, భూమ్యులకుండు ప్రబోధమువాటికి లేదు.

సుషుప్తలాస్య జడతా స్వప్నోత్థేయం హి సంస్ఫుటిః

యః ప్రబోధోఽస్య సా ముక్తిస్తజ్జగద్యాతుతు తుర్యతా.

57

చిత్తమయొక్క జాడ్యప్రకర్షయే సుషుప్తియనియు, చిత్తభ్రమణమే సంస్ఫుటియనియు,
తత్త్వబోధయే బంధముక్తియనియు, తురీయావస్థయే జాగ్రదవస్థయనియు (సుషుప్తిదృష్టివహుసరించి)
చెప్పుటనున్నది.

జీవప్రబోధాన్ముక్తిర్ని ప్రబోధాత్మరమాత్మతామ్

సోఽభ్యేతి తాలితమలం తామ్రం కనకతామివ.

58

జీవుని ప్రబోధమే ముక్తియనబడుచున్నది, ఈ ప్రబోధమువలన జీవుడు నిర్మలుడై,
విశుద్ధమిందర్పణదేవ రాగి బంగార మగునట్లు, పరమాత్మయగుచున్నాడు.

జీవప్రబోధాన్ముక్తిర్యా సా చేహ ద్వివిధోఽచ్యతే

ఏకా జీవన్ముక్తతేతి ద్వితియా దేహముక్తతా.

59

జీవుని ప్రబోధమగు ముక్తి రెండువిధములగు చెప్పుటకున్నది, ఒకటి జీవన్ముక్తి,
రెండవది విదేహముక్తి.

జీవన్ముక్తిర్ని తుర్యత్వం తుర్యాతీతం పదం తతః

బోధో జీవః ప్రబోధోఽయం సచ బుద్ధిప్రయత్నతః.

60

తురీయావస్థయే జీవన్ముక్తి దీనినంది తురీయాతీతపదము లభించుచున్నది. దీనినే బోధ
యందురు. తదవత జీవుడు శుక్ష్మస్థమగు చిన్మాత్రబ్రహ్మస్వరూపమును బొందుచున్నాడు
ఈ బోధ బుద్ధియొక్క ప్రయత్నమువలననే (పుయవకారము వలననే) లభించును.

జ్ఞాతృప్రమాణో జీవోస్త్రో జానాతీవా తస్మయః

వశ్యతీమం భయం చైవ సుదీర్ఘస్వప్నవిభ్రమమ్.

61

మిథ్యోదితః స్వప్నాదయే స్వస్థవీవ శీలికృతే

జీవానామస్తరే తస్యస్మ కించిచ్చిత్కలాం వినా.

62

అప్పుడీ కరీరముననే తత్త్వజ్ఞానమువలన పరమాత్మను గుఱించిన ప్రమాణముల నన్నిటిని
అంతరమున గ్రహించి తస్మయే డగును. అజ్ఞాతుడగు జీవుడుగూడ వాస్తవమునకు స్వస్వరూపమున
వెలయుచున్నను, రాతివలె వృద్ధయమున గట్టిగ పేర్కొనిన భయము గూడ ఇంతవలన కనబడు
చున్నను, దానిని దీర్ఘమగు స్వప్నవిభ్రమయని గ్రహించును. ఏలయున. జీవుని అంతరమున చిత్కళ
గాక నేటొందులేదు.

తామేవాన్యతయా హ్యన్మృతైవ పరిశోచతి
జీవాణాం సతతే త్వన్యన్న కించిత్పరమాద్యతే.

దానితో అన్యభావమున గాంచి జీవుడు త్వన్యమున శోకించుచున్నాడు, జీవునియందు ఆ పరమాత్మగాక నేమిందేమియును లేదు.

యత్ర యత్ర జగద్భ్రష్టమహా- మాయావిబృద్ధిర్మతమ్
స్థాల్యస్తః క్వథదమ్బూనాం యథా నానా భ్రమీదయః 64
జీవాణానాం తత్రైవాన్తర్మిథ్యాసంసరణోదయః

బద్ధోస్య వాసనాబద్ధో మోక్షస్యాద్యాసనాలయః. 65

ఇటునకు కనంబడు జగత్తు మాయావిబృద్ధితమే. మోక్షదురో మరుగుచున్న నీగు వెద్యేను రూపముల చాల్చుచు భ్రమకల్పించుటలు, జీవులయందుగూడ అలీకమగు ఈ సంసార భ్రమ తోచుచున్నది. జీవునకు వాసనాబంధనమే బంధనము, వాసనాలయమే ముక్తి.

వాసనాన్తోఽస్య సామప్తీ స్వప్నే విన్మూరతి స్థితిః
ఘనవాసనమోహాఽయం జీవః సావరతాదిభాక్. 66

జీవునియొక్క సుషుప్తియే వాసనలయొక్క పరమావధి. తురీయ, తురీయాతీతములు వాసనా రహితములు, ఈ వాసనలు స్వప్నమున వివిక్రభావముల ముగించుచున్నవి; అప్పుడీ జీవుడు స్థాన రాది భావములను పరిగ్రహించుచున్నాడు.

మధ్యస్థ వాసన స్థిర్యక్ పురుషస్తనవాసనః
యదాన్తర్జీవితేనాన్తో బహిర్జాతా ఘటాదయః. 67

జీవుని వాసనలు మధ్యస్థమున మన్న, తిర్యక్-యోములు బొందుచున్నాడు. వాసనలు కొంచముగమన్న, చునువ్యగంధర్యాది రూపముల బొందును. సుప్తివీతోలగి, అపాదమస్తకము ప్రాణా హంకారములు వ్యాపించియున్న, నేను ఇట్టి కరీరముతోగూడుకొని, యున్నాడను తలచును. అప్పుడే, ఘటాదికములగు బిమ్మవులు బాహ్యవస్తువులని తోచును.

జీవైక్యాదుభయోః సత్ర గ్రాహ్యగ్రాహకయోస్తదా
ఆత్మానాత్మసమాలీఢో బహిరన్తర్యదా చిత్తా. 68

తదా గ్రాహ్యగ్రహణీర్మృగత్వక్షేప సోదయా.
నేహ సంత్యజ్యతే కించిన్నేహ కించిన్న గృహ్యతే. 69

అప్పుడు చక్షురాది ద్వారముల నిర్గతమైన అంతఃకరణమునందే చిత్త క్షణిద్విచ్ఛన్నమైన జీవుని తలన ఘటాయులు వ్యాప్తమై, నేను ఘటమును ఎటుంగుచున్నాడను అను గ్రాహ్యగ్రాహకరూప మగు వాసనయొక్క సత్త విచిత్రముగ ముగించుచున్నది ఇట్లు అంతఃస్థితమగు ఆత్మచైతన్యమే బాహ్య ములగు ఆనాత్మవస్తువులతోగూడ గ్రాహ్యగ్రాహక-వాసనారూపమున మృగత్వవలె ప్రకాశించు చున్నది. కనుక, గ్రాహ్యగ్రాహకాది సంబంధములన్నియును వాసనాభ్యస్తములగు ధ్రువరే; వాస్తవ ములుకావు, ఇటు, ఆత్మ గ్రహించున దేదియునులేదు, లేక క్షణించున దేదియునులేదు.

బాహ్యనరకలాకారశ్చిదాత్మైకః ప్రకాశతే
త్రిజగద్విప్రమత్కారస్యలం భేదవికల్పనైః
శోభితాః స్థశ్చితి చిరాత్సబాహ్యద్యం న విద్యతే 70

చిదాత్మయొక్క జీయే బాహ్యభవ్యంతరములగు కళలవలె ప్రకాశించుచున్నది. కనుక, త్రిజగత్తులను చిత్-చమత్కృత్యనియమియే గ్రహింపుము. భేదకల్పనల వలన ప్రయోజనములేదు. (తత్త్వ దృష్టి ననుసరించి,) మనమందిజము ఆ చిత్స్వరూపమునకే విరాజిల్లుచున్నాను కాలక్రయముల, చిద్యోతితమగు బాహ్యభవ్యంతర-జగత్తులేదు.

అభివ్యథా జలమపాస్తసమస్తభేదః
ఖాదచ్ఛమేవ సకలం ద్రవమేకశుద్ధమ్
సర్వం తేభేదమపహస్తితే భేదజాలే
మాద్యం పరం పదమనామయమేవ బుదమ్.

71

ఇత్యాహ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే జీవదూతాక్షే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధికే ఇంద్రియాగోపలమ్బవిచారో
నామైకపఞ్చాశః సర్గః || 51 ||

నిజమున కాలోచించినయెడల సముద్రమున తరంగబుప్పువాడు లేవ్వియును లేవు, ఆకా
శముకంటెను నిర్మలమగు నీరు ఒక్కటియే యున్నట్లు తెలియగలము. అట్లే జగత్తును గుఱించి అలా
చిగచిన ఇందు వాసవలూ, అవసలూ మున్నగు భేదము లేవ్వియును లేవు, అనామయమును, ఆద్యమును,
సగు పరమపదమేయని గ్రహింపగలము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ-తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున ఇంద్రియాగో
పలంభవిచారమును ఏబదియొకటవ సర్గము || 51 ||

ద్వీప పఞ్చాశః సర్గః

శ్రీవాసిష్ఠావాచః—

[జీవస్వప్నో జగత్ప్రాసంసక్త్యా తత్పరిక్షయః
తద్దర్శమర్జునాఖ్యానం తస్మిన్మేవావతార్యతే.

ఈ సర్గమున జీవుని స్వప్నమును జగత్తు ఆనాసక్తివలన నశించునని చెప్పుటచున్నది.
ఈ విషయమును వివరింప అర్జునోపాఖ్యానము ఆరంభింపబడుచున్నది.]

యా జీవస్యాదితః స్వప్నో నానాకలనకోమలః

తమిమౌ విద్ధి సంసారం న సత్యం నాప్యసస్మయమ్.

1

శ్రీ రుక్మిణ్యుడు—ప్రతిజీవుని స్వప్నప్రపంచము వెదకేఱును, జాగ్రత్ప్రపంచము ఒకే
విధముగను తీర్చుచు. అందఱులకును ఒకేవిధముగ కనబడు జాగ్రదవస్థ స్వప్న మెట్లుగను అని కలప
టము. ప్రథమజీవుడును, సర్వజీవమవస్థియునునగు హిరణ్యగర్భుని స్వప్నమే జాగ్రదవస్థ-ఇదియే
కల్పితసంసారము. ఇది సత్యముగాదు లేక అసత్యమునుగాదు.

నపుంస ఇవ జీవస్య స్వప్నః సంభవతి క్వచిత్

తేనైతే జాగ్రతో భావా జాగ్రత్స్వప్నకృతోఽత్ర హి

2

సమష్టిజీవుని స్వప్నము వ్యష్టిజీవుని స్వప్నమునంటిది కాదు. జాగ్రత్-భావము
లన్నియును, జాగ్రత్స్వప్నములూ. కనుక, ఏటికిని స్వప్నపరార్థములకును భేదములేదు.

జీవస్యష్టమిమో దీర్ఘః క్షీప్రతాపతిభాసతః

అసత్యమవ్యవస్తుత్వాద్విద్ధి వేద్యవిదాం వర.

8

జ్ఞానిశ్రేష్ఠ! అసత్యమును, అశస్త్రపును నగు ఈ సమిప్తిజీవుని స్వప్నము దీర్ఘమైతల యున్నది; మన స్వప్నమువలె! ఓగముతో నశించుటలేదు. (అంశువలన ఒకంత సత్యముగ తోచుట అశ్చర్యముకాదు.)

స్వప్నాత్స్వప్నానరమివ గచ్ఛన్తో జీవజీవకాః

అసత్యమేవ వశ్యన్తి ఘనసత్యతయానఘ.

4

అనఘ! ఒక స్వప్నమును గాంచి మఱియొక స్వప్నమును గాంచునట్లు, హిరణ్యగర్భుని కల్పవలన జీవించి ఈ జీవులందఱును, బాగ్రత్త అనంబడు అసత్యమునే కాంచుచున్నారు. హిరణ్య గర్భుని కల్పనామహిమ ఇట్టిది.

అజఙ్ఘో జడతా తాత జడే చాజడహోదితా

అసత్యే సత్యతా జీవజీవానుభవమోహతః.

5

ఎఠా! అజడమగు (చైతన్యముగ) బ్రహ్మజన్మపును, సమిప్తిజీవుని అంశమగు వ్యక్తి జీవుని మోహమునకు కళమై జడముగ గాంచబడుచున్నది.

భానోరవ్యనరఖలం పశ్యన్త్రైజ్యద్రుమమ్

భీమన్తి స్వప్నసంభాన్తా ఇవ జీవా భిదాలిభిః.

6

స్వయంజ్యోతియగు అత్మయొక్క ప్రకాశమువలన జీవులు స్వప్నమున భ్రమించునట్లే, మూర్ఖునివలన ప్రకాశంపబడు త్రిజగత్తులనున్న జీవులు పరస్పరము భేదకల్పనల నొనర్చుకొనుచు భ్రమించుచున్నారు.

సర్వగత్వాదనన్తత్వాత్స్వస్య జీవస్య జీవతః

యద్భావయన్తి చేతన్తి తదేవాశ్వితి సత్యవత్.

7

ఈ భ్రమకు మూలకారణుడగు సమిప్తిజీవుడు సర్వవ్యాపియును, అనంతుడును నగుట వలన, కృత్రిమతేత లేదు కల్పనల నొనర్చుచున్నాడో అయ్యది సత్యములుగనే తోచుచున్నవి.

పుణ్డరీకాక్షునిరిమామసంసక్తిగతిం శుభామ్

యామాలిఙ్గ్య మహాబాహో జీవన్ముక్తో మహామునిః.

8

పాణ్డోః పుత్రోఽర్జునో వామ సుఖం జీవితమాత్మనః

క్షీపయిష్యతి నిర్దుఃఖం తథా క్షేపయ జీవితమ్

9

మహాబాహా! పుండరీకాక్షుడు నిర్దేశించునదియును, శుభకరమును, పొందుపుత్రుడగు అర్జునుడను మహర్షి సమాశ్రయించి దుఃఖంపాతుడై సుఖముగ జీవితమును గడపునదియును, అతానక్తి యోగమునుగను అర్జునోపాఖ్యానమును వినుము.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

భవిష్యతి కదా బ్రహ్మనోఽర్జునః పాణునన్దనః

కీడ్మకీం చ హరిస్తస్య కథయిష్యత్యసక్తతాపః.

10

శ్రీరామడు: బ్రహ్మజ్ఞా! పాండునందనుడగు అర్జునుడు ఎప్పుడు అవతరించును? హరి
అయనకు ఆసంగమును గుఱించి ఎట్లు ఉపదేశించును?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

అస్తి సన్యాశ్రమాత్కేళి పరికల్పితనామకమ్

స్థితమాత్మన్యనాద్యస్తే నభసీవ మహానభః.

11

శ్రీవసిష్ఠడు:—అకాశము స్వాకాయంచకొని అకాశము వెలయునట్లు, కేలము ఆత్మనాశ్ర
యించుకొనియే సన్యాశ్రమ, అస్త్రీమాశ్రమ అవి పరికల్పితపదము అద్యంతవిహీనమగు అత్మశక్తువు
వెలయుచున్నది.

దృశ్యతే విమలే తస్మిన్నయం సంసారవిభ్రమః

కటకాది యథా హేమ్ని తరజ్గాది యథామృసి.

12

బంగారమున కటక, కేయూరాది ఆభరణములును, నీటియందు తరంగములును గాంచుచు
నట్లు విమలము అనగా నిర్విచారమగు ఆత్మయందు ఈ సంసారవిభ్రమము గాంచుచున్నది.

చదుర్దశవిధా భూతజాతయః ప్రస్ఫురన్త్యలమ్

తస్మిన్సంసారహతేస్త్విహ శకునయో యథా.

13

వలలో పక్షులు చిక్కుకొనునట్లు, ఈ భ్రమజాలమున చతుర్దశవిధములగు భూతసమా
హములు జిక్కుచున్నవి.

తత్రైతే యమచన్ద్రార్కశక్రాద్యాః శంసితక్రమాః

భూతపశ్చకే సంసారలోకపాలశ్వమాగతాః.

14

అట, భూతసంచకములతో గూడుకొనిన సంసారమునకును, లోకములకును, ప్రతిస్ఫురు
అయిండు ప్రళంపింపబడిన లోకపాలకులగు యమ, చంద్ర, సూర్య, ఇంద్రాదులు నామకత్వమును
మోంచుచున్నారు.

ఇదం పుణ్యముపాదేయం హేయం పాపమిదం త్వితి

తైః స్వసంకల్పసుటితాద్వేదనాత్థాస్థితా స్థితః.

15

ఇది పుణ్యము, గ్రహణీయము—ఇది పాపము, త్యాజ్యము అను స్వసంకల్పములచేత కలుగు
జ్ఞానములన, వారు స్వాధికారరూపమగు మర్యాదను స్థాపించుచున్నారు.

తస్మాద్య యావదనఖు ప్రవాహపతితే నితే

కర్మణ్యచలసంకాశ్చస్థిరం చిత్తమవస్థితమ్.

16

అనఘ! అప్పుటినుండి ఇంతవఱకు యముడు స్వకర్మప్రవాహమునబడియు కొండవె
స్థిరమగు చిత్తముతోడనే యుండిను.

భగవాన్స యమః కించిద్గతే ప్రతిచతుర్భుగే

తపః ప్రకురుతే భూతదలనాత్పాపశబ్దయా.

17

భగవంతుడగు యముడు ప్రతి ద్వాపరయుగాంతమున ప్రాణులను హింసించుటవలన కలుగు
పాపమునకు భయపడి తప మొనర్చుచుండును.

కదాచిదప్తా వర్షాణి దశ ద్వాదశ వాపి చ

కదాచిత్సౌప్తాది కదాచిత్సోడశాపి చ.

18

ఒకప్పుడు ఎనిమిదేండ్లును, మరొకప్పుడు పది లేక పదిరెండేండ్లును, మరొకప్పుడు ఐదు లేక ఏడేండ్లును, మరొకప్పుడు పదునాడు ఏండ్లును తపమాచరించును. ఇట్లు తపోనియుతుడై యముడు తౌదాశ్యమును వహింప, మృతు నీ జగత్తు నందలి ఏ ప్రాణిని హింసింపడు.

ఉదాసీనవదాశీనే తస్మిన్ని యమస్సస్థితౌ

న హి న స్తి జగజ్జాలే మృత్యుర్భూతాని కానిచిత్.

19

ఇట్లు తపోనియుతుడై యముడు తౌదాశ్యమును వహింప, మృత్యునీ జగత్తునందలి ఏ ప్రాణిని హింసింపడు.

తేన నీరస్థభూతౌఘ నిఃసంచారం మహీతలమ్

భవతి వ్రావృషీ స్వేదీ కుజ్జరో మతకై రివ.

20

అందువలన, భూనుండలము, వర్షకాలమున స్వేదయుక్తమును మదగజమును మతము లాక్రయించునట్లు, బహువిధములగు జీవులతో నిండియుండును.

అథైతాని విచిత్రాణి భూతాని బహుయుక్తిభిః

క్షీపయన్తి నురా రామ భువో భారనివృత్తయే.

21

రామా ! అనంతరము దేవతల విచిత్ర జీవులను భూభారమును తగ్గింప నానావిధోపాయ

సంహారమొనర్తురు.

ఏవం యుగసహస్రాణి వ్యవహారశతాని చ

సమతీతావ్యవస్థాని భూతాని చ జగన్తి చ.

22

ఈరీతిగ భూభారమును తగ్గించుట కొన్ని వేల మాట్లా జరిగినది; అనంతములగు జగత్తులు, భూతములు సంహరింపబడినవి.

వైవస్వతోఽద్య యమో య ఏష పితృనాయకః

అనేన త్వధునా సాధో పరిక్షితేషు కేషుచిత్.

23

యుగ్యేభువవితాఘాయ వర్షాణి ద్వాదశాత్మనా

వ్రతచర్యేహ కర్తవ్యా మారాస్త జనకర్షణా.

24

ఇప్పుడున్న పితృనాయకుడగు యముడు శూర్యపుత్రుడు, సాఘా ! ఇప్పుడు కొన్నియుగ గడవ, ప్రాణిహింసలన గలిగిన పాపమును బోగొట్టుకొన, ప్రాణిహింసమునువదిలి ద్వాదశ తర్షకాలమాత్రము తప మాచరించును.

తేనేయముర్వి సేనన్ద్రా భూతైర్మర్త్యైరమృత్యుభిః

దీనా వ్రపన్నా గుల్మేవ భారభూతైర్భవిష్యతి.

25

అందువలన లోకము భూమృత్యురహితులగు మానవులతోడను, వనగుల్మములతోడను నిండి, భారవంత

భూభారపరిభూతాగ్నే హరిం శరణమేష్యతి

కాన్తా దన్యునరాభూతా దీనా పతిమివ ప్రియా.

26

కన్య పరాభూతమును, దీనయనగు రమణి పతి నాక్రమించునట్లు, భారమును సహించ
జాలక పృథివి శ్రీహరిని శరణుబొందును.

హరిరేహద్వయేనాథ మహీమవతరివ్యతి

దేవాంతైరఖలైః సార్థం నరనారాయణం గతైః.

27

అప్పుడు శ్రీహరి దేవాంతమునంతటిని బరిగిహించి, నరనారాయణులను రెండు రూప
ములతో భూమిపై అవతరించును.

వసుదేవసుతస్త్వేకో వాసుదేవ ఇతి శ్రుతః

దేహిమా భవిష్యతి హరేర్ద్వితీయః పాణివోఽర్జునః.

28

అంతాక రూపము దేవసుతుడగు వాసుదేవుడనియు, చుట్టి రెండవది పొందు పుత్రుడగు
అర్జునుడనియు, ప్రసిద్ధికెక్కును.

యధిష్ఠిర ఇతి ఖ్యాతో ధర్మపుత్రో భవిష్యతి

అమౌఘాధిమేఖలాభూపః పాణ్డోః పుత్రం స ధర్మచిత్.

29

ధర్మపండుడు యధిష్ఠిరుడను నాచుమున పొందుని శ్రేష్ఠపుత్రుడగును; సముద్రమేఖల
యగు భూమికంతటకిని రాకై, ధర్మజేత్రయగును.

దుర్యోధన ఇతి త్యోతస్తస్య భ్రాతా పితృవ్యజః

భవిష్యతి దృఢద్వద్వో భీమా బ్రభురహేరివ.

30

దుర్యోధనుడను వారడు ఆయన పితృవ్యపుత్రుడగును. అతనికిని భీమునకును సర్ప-నకుల
ములవలె విరోధము కలుగును.

అన్యోన్యం హరతోరుర్వీం తయోః సర్గామలోలయోః

అప్రాదశాత్రాక్షోహిణ్యో ఘటిష్యన్యత్ర భీషణాః.

31

వారు పరస్పరము పీడించుకొని, భూమండలమును బొంద, పడుకొనిమిది ఆక్షహిణుల
నైవ్యమును సమకూర్తురు.

తత్త యేణ విభారత్వం భవో విష్ణుః కరిష్యతి

రాఘవాఽర్జునదేహేన బృహద్ధాణీవధన్వనా.

32

రాఘవా! నిష్ణవే స్వయన్ముగ, గాండీవధారియగు అర్జునరూపముతో, ■ నైవ్యమును
సంహరించి, భూభారమును తగ్గించును.

విజ్ఞోరర్జుననామాదా ప్రాకృతం భావమాస్థితః

హర్వామర్వానితో దేశో నరధర్మా భవిష్యతి.

33

అనంతరము, విష్ణుని ■ యర్జున కరీరము పాకృత భావమును బొంద, హర్వామర్వానితమును,
అజ్ఞానయుక్తమును అగును.

సేనాద్యయగతాస్తప్తస్త్వ స్వజనాస్మరణోన్ముఖాన్

విపాదమేవ్యత్సృగ్యోగం యుద్ధాయ న కరిష్యతి.

34

ఇమవగులయందున్న తన బంధుగుళిను గాఢది అర్హముడు విసాదమును బొందును;
గుడ్డప్రయత్నమును విన్నడు.

తమదునాభిధం దేహం ప్రాప్తకార్యైకసిద్ధయే

హరిర్బుద్ధేన దేహేన బోధయిష్యతి రాఘవ.

35

రాఘవా ! అర్హునామమును బొందిన ■ కలమును, స్వకసిద్ధ ఆత్మబోధముక్తమగు
పృథ్వి దేహమున ■ పృథ్విబోధమొనర్చును.

న జాయతే మ్రియతే వా కదాచి

న్నాయం భూత్వా భవితా వా న భూయః

అజో నిత్యః శాశ్వతోఽయం పురాణో

న హన్యతే హన్యమానే శరీరే.

36

■ ఆత్మకు జననమరణములు లేవు, దీనికి వడ్డికథ భావవికారములు లేవు, ఇది జన్మించి
యనందలేదు, ఇక ముందు జన్మను బొందదు, నిజము, నిత్యము, శాశ్వతము, పురాతనము. శరీరము
వివక్ష మొనర్చబడినను దీనికి వివాదములేదు.

య ఏనం వేత్తి హస్తారం యశ్చైస్స మన్యతే హతమ్

ఉభౌ తౌ న విజానీతో వాయం వాన్తి న హన్యతే

37

ఈ ఆత్మకు చంపుచున్నాను అనియు, హతమైనదియు లేదు వానియగును ఆత్మకత్తము
నిజుంగనివారు; ఇది ఎవ్వరిని చంపుటలేదు, ఎవ్వరిచేతను చంపబడదు,

అన న్నస్యైకరూపస్య సతః సూక్ష్మస్య భాదపి

ఆత్మనః పరమేశస్య కిం కథం కేన నశ్యతి.

38

అనంతమును, ఏకరూపమును, సత్స్వరూపమును, ఆకాశముకంటెను సూక్ష్మమును, పరమేశ్వ
రుడునునగు ఈ ఆత్మకు ఎవరు ఎట్లు నాశన మొనర్చగలడు?

అన న్నమవ్యక్తమనాదిమధ్య

మాత్మానమాలోకయ సంవిదాత్మన్

సంవిద్యపుః స్ఫూరమలబ్ధదోష

మణోఽసి నిత్యోఽసి నిరామయోఽసి.

39

ఇత్యాత్మరే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో

పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే అర్జునోపాఖ్యానే సరనారాయణావ

తారకథనంనామ ద్వీపశ్లోకః సర్గః || 52 ||

జ్ఞానమయా ! నీవు ఆత్మ నిట్లు అనంతము, అచ్యుతము అదిమధ్యాంతరహితము, అని
గ్రహింపుము. నీవు చైతన్యస్వరూపమునబొంది, అపరిచ్ఛిన్నదత్తును, దోషరహితుడవును ■
తివి, నీవు ఆజాడవు, నిత్యుడవు, నిరామయుడవు. అందువలన బంధుసంయోగ వియోగ జనితములగు
సుఖదుఃఖములు విన్ను స్ఫురింపజాలవు.)

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తార్కిర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున

సరనారాయణావతారకథనమును ఏబదిరెండవ సర్గము || 52 ||

త్రైవక్రాశః సర్గః.

[పుష్కతేహంకృతేస్త్రాగః పుష్కత్యాగాదిలక్షణమ్

ఉపాస్యశ్చేయమాపే చరణాభేదవ్యవస్థితే.

■ సర్గమున అహంకారత్యాగము, సంగత్యాగముయొక్క అర్హము, ఉపాస్యశ్చేయమాప ముల స్థితులు వర్ణించబడుచున్నవి.]

(వాసుదేవః—

అర్జున త్వం సమాస్తా త్వమభిమానమలం త్వజ

జరామరణనిర్మృతః స్వయమాత్మాసి శాశ్వతః.

1

క్రీ.భగవంతుడు—అర్జునా! నీవు హంతకను అభిమానమలమును బరిత్యజింపుము; శాశ్వతమును, జరామరణనిర్మృతమును అగు ఆత్మయే నీవు.

యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న విప్రశ్చే

హత్వాపి స ఇమాంబ్లోకాన్మ హన్తి న నిబధ్యతే.

2

ఎవ్వని కహంకారములేదో, ఎవ్వని బుద్ధి తిష్ఠుగానుండనుండువో, అతడే జగత్తుననున్చి ప్రాణులను జంపియు జంపుచుండుటలేదు. ■■■ నెవ్వరును జంపజాలరు.

యైవ సంజాయతే సంవిదస్తః సైవానుభూయతే

అయం పోహమిదం తస్య ఇత్యస్తః సంవిదం త్వజ.

3

అంతరమున ఎట్టి జ్ఞానము కలుగుచున్నదో, బయటకుడ అట్టి అనుభవమే తోచుచున్నది. అందువలన 'నేను ఇట్టి వాడను' అను అభిమానమును త్యజింపుము,

అనయైవ చ యుక్తోస్మి నబోఽస్మీతి చ భారత

అభిరః సుఖదుఃఖాభ్యామవశేః పరితిష్ఠ్యతే.

4

భారతా! ఈతీరుగ హంకృత్వాది అభిమానముతోగూడి, వాటివలన కలుగు పాపముల ■■■ వినష్టమగుచున్నాడనని కలది, సుఖదుఃఖములకు భేదభూతుడనై పరికించుచున్నాడతడు.

స్వాత్మాంతైః క్రియమాణాని గుడైః కర్మాణి భాగతః

అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే.

■

ఆత్మను ఆపరించి, దానియొక్క అంశములనితోచు గుణములే కర్మల నాచరించుచున్నవి; కాని అహంకారవిమూఢుడగు మనుష్యుడు తిన్న కర్మయని భావించుకొనుచున్నాడు.

చక్షుః పశ్యతు కర్ణశ్చ శృణోతు త్వక్స్పృశ్యిశ్చదమ

రసనా చ రసం యాతు కాత్ర కోహమితి నీతిః.

6

కన్నులు జూచుగాక, చెవులు వినుగాక, త్వగింద్రియము స్పృశించుచుగాక, తబ్బిరుచి చూచుగాక—ఎట్టితో కాకు సంపర్కమేమి?

కలనాకర్మణి రతే మనస్యపి మహత్త్వమః

స కశ్చిద్రాహమితి క్షేత్రభాగేక ఏవ తే.

7

మహాత్ముల అంతఃకరణమే కార్యముల నాచరించుచున్నది. అర్హకట్టి సంబంధమును ఏటితోలేదు. అగుచో పక్షము బొందుదురని నీవు భావించువారితో అర్హకమి సంబంధము?

బహుభిః సమవాదేన యత్కర్తం క్తత భారత

ఏకోఽభిమానద్యుభేన హాసాయేన హి గృహ్యతే.

భారత! పెక్కుమందితో కలిసి యొనరించిన పనికి 'నేనొక్కడనే కర్తన'ని అభిమానమును బానుట హాసాస్పదము.

కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలైర్బింద్రైరపి

యోగినః కర్మ కుర్వన్తి సజ్గం త్యక్తావత్కృతృద్ధయే

అడరుడుపులను యోగిపురుషులు మనోవాక్కాయములను (తీరణములతోడను, ఇంద్రియములతోడను, క్రతుర్ధిగత నిస్సంగభావమున కర్మ నాచరించుచున్నారు.

అహంస్వవిషయాన్తేన యేషాం కాయో న మారితః

కుర్వన్తోఽపి హరన్తోఽపి నచ తే నిర్విమూచికాః.

10

అహంకారవిషయార్థమెవ్వరు కరీరమున అలముకొనియుండలేదో, ఎవ్వరు రాగద్వేషదులను త్యజించియున్నారో, వారు లోకవ్యవహారముల నాచరించుచున్నను ఆచరింపనివారే యగుచున్నారు. భోగించుచున్నను భోగింపనివారే యగుచున్నారు.

న క్వచిద్రాజతే కాయో మమతామేధ్యదూషితః

ప్రాజ్ఞోఽవ్యతిబహుజ్ఞోఽపి యశీల ఇవ మానవః.

11

శిలరహితుడగువారడు ప్రాజ్ఞుడైనను, పండితుడైనను శోభించనట్లు మమత్వమును అహంధ్యదూషితమగుచో ఈ కరీరము శోభింప జాలదు.

నిర్మమో నిరహంకారః సమదుఃఖసుఖః క్షుద్రా

యః స కార్యమకార్యం వా కుర్వన్మపి లిప్యతే.

12

మమత్వహీనుడును, అహంకారవిహీనుడును, సుఖదుఃఖముల సమానముగ జానువాడును, క్షుద్రాశిలకుడును నగువాడు కార్యకార్యముల నాచరించుచున్నను, లిప్తుడగుదు.

ఇదం చ తే పాణుసుత స్వకర్మ క్షాత్రముత్తమమ్

అపి క్రూరమతిశ్రేయః సుఖాయోనోదయాయ త.

13

పాండునుకా! ఈ క్షాత్రకర్మమే నీపట్ల ఉత్తమము. క్రూరమేయైనను శ్రేయముగలను, సుఖోదయముగలను కారణమగుచుండు.

అపి కుత్సితమవ్యన్యదవ్యధర్మమయక్రమమ్

శ్రేష్ఠం తే స్వం యథా కర్మ తథేహమృతవాచ్ఛవ.

14

కుత్సితమును, పూజార్థులగువారిని వధించుటతో నూడినదే యాయ్యను స్వభక్తుడును ఈ యాద్యము నాచరించి అమరణధర్మమును విజయమును బొందును; అమృతుడగుచుండు.

మూర్ఖస్యాపి స్వకర్తవ శ్రేయసే కిము సస్యతే

మతిర్గలదహంకారా మతితాపి వివ్యతే.

16

మూర్ఖునకుగూడ స్వకర్మయే శ్రేయోదాయక మగుచుండ, బుద్ధిమంతుని సంగతి తెలుగు చెప్పవలయువా? అనాంకార విహీనులైనచో, మహాపాత కాదుల బడియు లిప్తులవరు.

యోగస్థు కురు కర్మాణి సజ్జం త్యక్త్వా ధనంజయ

నిఃసజ్జస్తవం యథాప్రాప్తకర్మవాన్ నబధ్యతే.

16

ధనంజయ! నీవు బ్రహ్మశూన్యమగు బుద్ధితో ఆసక్తిని త్యజించి కర్మల నాచరింపుము, ఇట్లు నిస్సంగివై యథాప్రాప్తములగు కర్మల నాచరించుచున్న బద్ధుడవు కాణాలవు.

శాస్త్ర బ్రహ్మ వపుర్యూత్వా కర్మ బ్రహ్మమయం కురు

బ్రహ్మోర్వణసమాచారో బ్రహ్మైవ భవతి క్షణాత్.

17

శాంతమగు బ్రహ్మకమవుతో బ్రహ్మమయములగు కర్మల నాచరింపుము. బ్రహ్మశూన్య మగు ఆచరణము గలవాడు క్షణములో బ్రహ్మమేయగును.

ఈశ్వరాస్థితసర్వార్థ ఈశ్వరాత్మా నిరామయః

ఈశ్వరః సర్వభూతాత్మా భవ భూషితభూతలః.

18

ఈక ఈశ్వరునకు సర్వకర్మలన సమర్పించి. ఈశ్వరాత్ముడవున నిరామయుడవును కమ్ము! ఈశ్వరుడే సర్వభూతముల వెలయుచున్నాడని గ్రహించుచో నీవు భూమండలమును ఆలంకరించు వాడవే యగుచువు.

సంస్యస్తసర్వసంకల్పః సమః శాస్త్రమనా మునః

సంన్యాసయోగయుక్తాత్మా కుర్వన్కుక్తుమతిర్భవి.

19

శాకున్లు, సంకల్పముల నన్నిటిని సంపూర్ణముగ త్యజించి, శాంతచిత్తుడవును, మనసహిం దవును, సమదర్శివియును కమ్ము. దీనివలనగూడ నీవు ముక్తివిహించగలవు.

అర్జున ఉవాచ:—

సజ్గత్యాగస్య భగవంస్తథా బ్రహ్మోర్వణస్య చ

ఈశ్వరాస్థణరూపస్య సంన్యాసస్య చ సర్వశః.

20

తథా జ్ఞానస్య యోగస్య విభాగః కీదృశః ప్రభో

క్రమేణ కథయేతన్నే మహామోహనివృత్తయే.

21

అర్జునుడు:—భగవంతుడా! సంగత్యాగము, బ్రహ్మోర్వణము, ఈశ్వరాస్థణము, సన్యాసము, జ్ఞానము, యోగముల విభాగమెట్టిది? ప్రభూ! నా యజ్ఞానమోహము తీయటకు విషయ ములను వివరించిచెప్పుము.

శ్రీభగవానువాచ:—

సర్వసంకల్పసంశాస్తా ప్రశాంతమనవాసనమ్

న కించిద్భావనాకారం యత్తద్భ్రష్టా కరం విదుః.

22

భగవంతుడు:—సంకల్పములన్నియును సంశాంతించిపో క లభించు నిర్వికల్పకన్యకూప 11 బ్రహ్మోపదమని చెప్పబడుచున్నది.

తదుద్యోగం విదురానం యోగం చ కృతబుద్ధయః

బ్రహ్మ సర్వం జగదహం చేతి బ్రహ్మగ్నాణాం వినుః.

23

కృతబుద్ధులగు జ్ఞానులు వైచిత్ర్యబుద్ధి నీతిని బొందజేయు యత్నము జ్ఞానము, యోగము అని చెప్పబడుచున్నది. 'నేను, జాత్తు మున్నగువాటియందుండు అహంభావమును బ్రహ్మమున అర్పించుటయే — అధ్యాసము అధిష్టానమున పర్యవసేపజేయుటయే — బ్రహ్మర్పణమునందుచున్నది.

■ స్వశూన్యం బహిఃశూన్యం హామణాహ్వాదయోపమమ్

శాస్త్రమాకాశకోశాచ్చం న దృశ్యం న దృశ్యః పరమ్.

24

జంతశూన్యమును, బహిఃశూన్యమును, హామణమువలె చిద్భవమును, శాంతమును, ఆకాశకోశమువలె సర్వచ్ఛమును, దృశ్యముగానిదియునునై ■ పరమ దృశ్య - తత్త్వపు వెలయుచున్నది.

తతః ఈషద్యదుత్థానమీషదవ్యతయోదితమ్

న జగత్ప్రతిభానోఽయమాకాశమివ శూన్యతా.

25

చానినుండియే ఈ జగత్తు ఉదయించి, చానినుండి వేరుకట్టు లోయచున్నది. కాని, ఈ ప్రతిభావగంధరసగరమువలె అలీకమే,

భావోఽహమితి కోవ్యేష ప్రత్యేకముదిశ్యతే

కోటికోట్యంతకలితః క ఇహైషం ప్రతిగ్రహః.

26

బ్రహ్మమున జగత్తు ఆలోపింపబడినట్లే, కోటికొంతమునందలి కోటికొంతములగు చీపులను గ్రహగూడ ఏర్పడినది. ఈ గ్రహములందు విఘ్నకొనగూడదు.

అపృథగ్భూత ఏనైష పృథగ్భూత ఇవ సితః

పృథక్త్వం హి న పర్యస్తో నాహమిత్యవగచ్ఛతి.

27

పరిచ్ఛేదర హితమగు బ్రహ్మమస్తుతే పరిచ్ఛేదయత్కైవల్యము చూపట్టుచున్నది. బ్రహ్మము పరిచ్ఛిన్నత, మజల అపరిచ్ఛిన్నతయందు అహంభావమున్న యోక్తయత్కమలు గావు. ఉపపత్తి రహితమగు ఈ పృథక్త్వము హేయము.

యథేహేహం నథేహం సి ఘటాదీహేపి మర్కటః

స్వమీహైవ తథామౌఘిః కిమహంతాం ప్రతి గ్రహః.

28

ఈ అహంకార - మర్కటము బ్రహ్మమునుండి వేరుగానట్లు, హస్తేఘటాదులుగూడ వేరు గావు. మమత్వము, సముద్రము మున్నగునకన్నియును భ్రాష్ట్రబ్రహ్మముగాక తలొందుగావు. అగుచో ఏటియందు అభినివేశమే ?

వికల్పభేదే స్ఫురితే సంవిత్సారమయాత్మని

వైచిత్ర్యేణ విచిత్రేపి కిమకర్తేఽపి నో గ్రహః.

29

విచిత్రములగు వైచిత్ర్యములు (విభిన్నభావములు) జ్ఞానమయమగు ఆత్మయందు సంఘటించుచున్నవి. అగుచో, వీరికంటె తేలుగాని వికర్తృత్వమునకే అభినివేశముగల యుంపరాదు?

ఇతి క్షాతవిభాగస్య బుద్ధౌ తస్య పరిక్షయః

కర్మణాం యః ఫలత్యాగస్తం సంన్యాసం విదుర్యుధాః.

30

ఈపరిగ విరుద్ధించి సారాసారములను గ్రహించిన పురుషుని బుద్ధియందు అహంమమతా భావము ఉపశమించిపోవును. అప్పుడాతనికి కర్మల ఫలశాస్త్రము సిద్ధించును. దీనికి సన్న్యాస మందురు.

త్యాగః సుకల్పజాలానామసగజః స కథ్యతే
సమస్తకలవాజాలస్యేశ్వరత్వైకభావనా.

31

గలితద్వైతనిర్భాసమేతదేవేశ్వరార్పణమ్
అబోధవశతో భేదో నామ్యైవైహం చిదాత్మని

దీనివలన సుకల్ప - త్యాగమును అసంగస్థితి చేయవచ్చును. కల్పవలన నన్నిటిని ఈశ్వరుని యందు ఏకీకరణమొనర్చి, ద్వైతబుద్ధిని విలీనమొనర్చుటయే ఈశ్వరార్పణ మనంబడుచున్నది. అజ్ఞానమువలననే ఈ భేదములు చిదాత్మయందు కల్పింపబడుచున్నవి.

బోధాత్మా కిల శబ్దార్థో జగదేకం స సుతయః
అహమాశా జగదహం స్వమహం కర్మచాప్యహమ్.

33

కాలోహమహమద్వైతం ద్వైతం చాహమహం జగత్
మన్తనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కరు
మామేవైవ్యసి యుక్తైవమాత్మానం మత్పరాయణః.

34

జ్ఞానికి బ్రహ్మము, జగత్తుయు వొక్కటే. దిక్కులు, జగత్తు, కర్మ, తదాశ్రయము, కాలము, అద్వైతము, తద్రద్ధాంతియును జగత్తు మున్నగునవన్నియును వేరే. నాయందు మనస్సునందుము, నాభక్తుడవు కిమ్ము నన్ను యజింపుము, నమస్కరింపుము; ఇట్లు నాయందు చిత్తమును నిర్మి, నాభావముతో గూడిన, నన్నే పొందెదవు.

అర్జున ఉవాచ:—

ద్యే రూపే తవ దేవేశ పరం చాపరమేవ చ
కీదృశం తత్కదాహూపం తిష్ఠామ్యాశ్రిత్య సిద్ధయే.

అర్జునుడు:—దేవేశా! నీకు పరము, అపరములను రెండు రూపములన్నవి కదా. ఎట్టివి? వీనిలో నెదాని నాశ్రయింప సిద్ధిని బొందగలను.

శ్రీభగవానువాచ:—

సామాన్యం పరమం చైవ ద్యే రూపే విద్ధి మేఽనఘ
సాన్యాదియక్తం సామాన్యం శబ్దచక్రగదాధరమ్.

36

శ్రీభగవంతుడు: అనఘ! నాకు సామాన్యము, పరము అను రెండురూపము లున్నవి గ్రహింపుము, అందు నొప్పపాదాది అవయవములతోడను, శబ్దచక్రగదాది అయభవములతోడను గూడినది సామాన్యరూపము.

పరం రూపమనాద్యన్తం యన్తమైకమనామయమ్
బ్రహ్మత్వపరమూత్మాదిశబ్దేనైకమదీర్యతే.

37

పరిరూపము అవ్యంశవిహీనము, అనామయము; అయ్యది బ్రహ్మ అత్మ, సహమాత్మ
మున్నగు శబ్దముల పేర్కొనబడు చున్నది.

యాపదప్రతిబుద్ధ స్వమనాత్మజ్ఞతయా సితః

తానచ్చతున్నుదాకార దేవపూజాపరో భవ.

38

సీత ప్రబోధము శంకర అత్మజ్ఞానవిహీనుడవుగ నున్నంతవఱకు చతుర్ముఖాకారమును
వేదవిధిననుసరించి పూజింపుము.

తత్త్వమాత్మసంప్రబుద్ధ స్త్వం తతో జ్ఞాన్యసి తత్పరమ్

మమ రూపమనాద్యస్తం మేన భూయో న జాయతే.

39

పిదప చిత్తశుద్ధిని బొంది ప్రబుద్ధుడవైన సీత పరమరూపమును గ్రహింపగలవు. అనాద్యంత
మగు ■ రూపమును గ్రహింప సీత చరణ జన్మింపవు.

యది వా వేద్యవిజ్ఞాతో భావస్తదరిమర్దన

తన్మమాత్మానమాత్మానమాత్మానశ్చాశు సంశ్రయ.

40

అరిమర్దనా! సీత చిత్తశుద్ధిని బడసి గ్రహింపఁగలినదానిని గ్రహించియున్న, విజ్ఞానైక
స్వభావమగు బ్రహ్మము శుద్ధమని తలచుచో, తేవేశ్వరులనబడు త్వం, తత్ పదార్థముల శోధించి, ఏక
రసమగు అఖండ పరిపూర్ణాత్మను గ్రహించి, దాని నాశ్రయింపుము.

ఇదం చాహమిదం చాహమితి యత్ప్రపదామ్యహమ్

తదేవదాత్మతత్త్వం తు తుభ్యం హ్యుపదిశామ్యహమ్.

41

‘ఇది నేను, నేనియ్యది’ అని విభూతులను ఉపదేశించుట. నీకు అత్మతత్త్వమును తెలియపర
చుటకీ, (ఇట్లు నుడువునప్పుడు నేను అయాపదువుల అరిష్టానమును అత్మతత్త్వమునే గూచించియుంటిని.)

మన్యే సాధువిబుద్ధోసి వదే విశ్రాంతవానసి

సంకల్పైరవముక్షోఽసి సత్త్వైకాత్మమయో భవ.

42

ఈ ఉపదేశప్రభావమున సీత ప్రభుద్ధుడవై పరమపదమున సంపూర్ణముగ విశ్రాంతిపడవైతివని
తలచుచో, ■ శంకలన్నియును తొలగినచో, సత్యమగు ఏకాత్మయందే వెలయును.

సర్వభూతసమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని

పశ్య త్వం యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః.

43

సీత యోగయుక్తుడవును, సర్వత్ర సమదర్శివియునునై, సర్వభూతములయందున్న అత్మను,
అత్మయందు సర్వభూతములను గాంచుము.

సర్వభూతసమాత్మానం భజత్యేకత్వమాత్మనః

సర్వభూ వర్తమానోఽపి న స భూయోఽభిజాయతే.

44

అత్మ - ఏకత్వవృద్ధితో సర్వభూతముల వెలయు అత్మను గాంచుచున్నయెడల సీత సర్వ
విధ కార్యముల నాచరించుచున్నను, మరల జన్మింపవు.

ఏకత్వం సర్వశబ్దార్థ ఏకశబ్దార్థ అత్మనః

అత్యాపి చ న సన్నాసద్గతో యస్యాశు తిస్య తత్.

45

(సర్వభూతములు ■■■ వైస వర్ణింపబడినది మరల వివరింపబడుచున్నది.) సర్వజ్ఞము యొక్క అర్థము ఏకత్వము, ఏకత్వమున ఆత్మ ఇది సత్యంబడు స్థూలభూతములు కాదు, లేక అసత్యంబడు సూక్ష్మభూతములును గాదు, అనుభవముహార్తముననే ఇయ్యది సాంబంధుచున్నది.

త్రైలోక్యచేతనామస్తరాలోకో యః ప్రకాశకః

అనుభూతిముపాహృథః సోఽహమాత్మేతి నిశ్చయః.

మల్లోకములను చిత్తముల అంతరమున వెలయుచు వాటిని ప్రకాశింపజేయుచు, 'నేను' అని తోపింపజేయునదియే ఆత్మయని నిశ్చయింపబడుచున్నది.

త్రైలోక్యపయసామస్తర్యో రసానుభవః స్థితః

గవ్యానామబ్ధిజానాం చ సోఽయమాత్మేతి భారత.

మల్లోకములను సముద్రముల వెలయు నీటియొక్క ఉనికి, అప్రతియొక్కయు, ■■■ దులయొక్కయు రసానుభూతియే ఆత్మ.

అస్తః సర్వశరీరాణాం యః సూక్ష్మోఽనుభవః స్థితః

ముక్తోఽనుభవసీయేన సోఽయమాత్మాస్తి సర్వగః.

ఏ సూక్ష్మభూతి సర్వశరీరముల ■■■ చున్నదో, ఎయ్యది విషయముల కూడికనుండి వెలసి అర్థింత సూక్ష్మమై వెలయుచున్నదో, ■ ఆత్మయే సర్వవ్యాపియై తనయచున్నది.

సమగ్రపయసామస్తర్యథా ఘృతమివ స్థితమ్

తథా సర్వపదార్థానాం దేహానాం సంస్థితః పరః.

పాలనిట్టియందు నెయ్యియున్నట్లు, అన్నిపదార్థములయందు, శరీరములనిట్టియందు ఆత్మ వెలయుచున్నది.

సర్వామ్భానిధిరత్నానాం సఖాహ్యభ్యస్తరే యథా

తేజస్తథాస్థి దేహానామసంస్థిత ఇవ స్థితః

అన్నిసముద్రములవెలయు రత్నములయందున్న కాంతియే వాని బహిఃప్రకాశమునకు గారణమగునట్లు, శరీరములయందు వెలయకయు వెలయుచున్నట్లుగపడు ఆత్మయొక్క అంతస్తేజశు వాటి బహిఃప్రకాశమునకు గారణమగుచున్నది.

యథా కున్దుసహస్రాణాం సఖాహ్యభ్యస్తరే నభః

జగత్త్రయశరీరాణాం తథాత్మాహమవస్థితః.

కుటుసహస్రములకు, బహిరంతరముల ■ కాలము వెలయుచున్నట్లు, మల్లోకములను శరీరముల అహంకారమునకు ఆత్మయే వెలయుచున్నది.

ముక్తాఫలశతౌఘానాం తన్మః ప్రోతవపుర్యథా

తథాయం దేహలక్షణాం స్థిత ఆత్మాస్త్వలక్షితః.

మర్కముల తరువయందు దారము గ్రుచ్చబడి అగుపడకుండ నుండునట్లు, ఈశరీరసమాహ ములయందుగూడ ఆత్మ అలక్షితమై వెలయుచున్నది.

బ్రహ్మదౌ త్పణపర్యంతే పదార్థసమరమ్యతే
సత్రాసామాన్యమేతద్యత్తమాత్మాసమజం విహః.

53

ఆబ్రహ్మద్వంబవర్ణితము వెలయు పదార్థములన్నియును ఏ నిర్వికార-అత్యయండు అభ్య
స్తము లగుచున్నవో, అద్దానిని జ్ఞానులు జన్మరహితము అనగా విపరీతానురహితమని ఎఱుంగుదురు.

తదీషత్పురితాకారం బ్రహ్మ బ్రహ్మైవ తిష్ఠతి
అహంతాది జగత్తాది క్రమేణ భృమికారిణా.

54

అంహంకారము, జగత్తు మున్నగు భ్రమలకు కారణమగు ఈ అత్య, అధ్యాసవలన రత్నప్రభ
వలె తీరిదూపమును బొందినను, అయ్యది (బ్రహ్మముగనే యున్నది. స్వస్వరూపము గోల్పోవుటలేదు,

ఆత్మైవేదం జగద్రూపం హన్యతే హన్తి వాత్ర కిమ్
శుభాశుభైర్జగద్రూపైః కిమస్యార్జున తివ్యతే.

55

జగత్తుయొక్క వికారములన్నియును ఆత్మయే; ఏకమగు ఈ ఆత్మ ఎవరిని చంపును
న్నది, లేక ఎవరిని చంపగలదు? అర్జునా! శుభాశుభములగు జాగతికి దుఃఖముల లిత్తుడనగుచుంటివే?

ప్రతిబిష్టేష్వివాదర్శనమం సాక్షివదవసిత్తమ్
నశ్యత్సు న వినశ్యేస్తం యః పశ్యతి స పశ్యతి.

56

ప్రతిబింబములకు అద్వయమంటిదియును, సాక్షివలె వెలయుచున్నదియును, నశించు కరీరముల
యం దవి నాశమై వెలయునదియు నగు ఆత్మకు గాంచువాడే యధార్థదర్శకుడు.

ఇదం చాహమిదం నేతి ఇతీదం కథ్యతే మయా

ఏవమాత్మాస్మి సర్వాత్మా మామేవం విద్ధి వాణ్ణవ.

57

హండా! శరీరము లన్నిటియందు అహమహమికగోచరు చిదంశయే నేను, జడములగు
జీవీంద్రియాది విషయములు నేను కాను' అని నేను నుడువునదికాద దర్పణమున ప్రతిఫలించు
పదార్థములను విషేధించి దర్పణమునే నిరూపించు విభాగోక్తింటిదియని గ్రహింపుము. దర్పణమువలె
స్వచ్ఛస్వభావుడను, అద్యయండును, సర్వాత్మకుడనునగు నన్ను ఎఱుంగుము.

ఇమూః సర్వాః ప్రవర్తంతే సర్గప్రలయవిక్రియాః

ఆత్మన్యహంతా చిత్తస్థాః పయస్సుద్ధా ఇవాన్ముఖౌ

58

నముద్రమునందలి నీరు కదలునట్లు, చిత్తమునందలి అభిమానపుత్రికలనకే, ఈ పుష్టిప్రళ
యాది వికారములన్నియును కలుగుచున్నవి.

యథోపలత్వం కైలానాం దారుత్వం చ మహీరుహమ్

తరక్లాణాం జలత్వం చ పదార్థానాం తథాత్మతా.

59

వాస్తవమునకు పర్వతములన్నియును శిలలును, కృత్రిమములన్నియును కొయ్యలును, తరం
గము లన్నియును నీరును అయినట్లు, పదార్థములన్నియును ఆత్మయేయైయున్నవి.

సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని

యః పశ్యతి తథాత్మానమకర్తారం స పశ్యతి.

60

సర్వభూతములను అత్యయందు, భూతములన్నిట అత్యుచ గాంచువాడు అత్యుచ (చర్మము వలె) అకర్తయని గ్రహించును.

నానాకారవికారేషు తరగ్గేషు యథా పయః

కటకాదిషు వా హేమ భూతేష్వాత్మా తథాబ్జన.

61

అర్జునా! నానావిధములగు అకృతుల వోచు తరంగముల నీరున్ను, కటకవలయాది ఆభరణముల గున్నవన్ను తెలయునట్లు, అత్యయే అన్నిట తెలయుచున్నది.

నానాతరగ్భవృన్దాది యథా లోలాని వారిణి

కటకాదీని వా హేమ్ని భూతాన్యేషం పరాత్మని.

62

చంచలములగు తరంగసమాహముల నీరును, కటకాది ఆభరణముల బంగారమును తెలయునట్లు అత్యయే భూతములన్నిట తెలయుచున్నది.

పదార్థజాతం భూతాని బృహద్రృహృ చ భారత

ఏకమేవాఖిలం విద్ధి పృథక్త్వం న మనాగపి.

63

భారతా! పదార్థములు, భూతములు, గొప్పదగు బ్రహ్మము మున్నగువన్నియును ఒక్కటే యైయున్నవని గ్రహించుము; ఏట భేద మెరించుకయు లేదు.

కిం తద్భావవికారాణాం గమ్యమస్తి జగత్ప్రయే

కస్య తే వాపి జగత్కిం వా కిం ముధా పరిముహ్యసి.

నిర్వికారమగు బ్రహ్మతనకు వొక్కటియే తెలయుచుండ, జాగతికములగు భావవికారములకు అక్రమ మిక గెటనున్నది? బంధువధ, లేక జగత్తమదాని ఉనికి ఎచ్చట? - వ్యర్థముగ మోహము నందుచుంటివలె!

ఇతి శ్రుత్వాఽభయం త్వస్థైర్యావయిత్యా సునిశ్చితమ్

జీవన్ముక్తాశ్చరస్తమా సతః సమరసాశయాః.

64

ఇట్లు ఆధ్యుస్వరూపమగు బ్రహ్మమును గుఱించి విని, లోన మనన మొనర్చుకొని, చక్కగా అనుభవ మొనర్చుకొని, సమరసతత్వము జాగ్రయించి విచ్యుతినందని సాధుపురుషులగు జీవన్ముక్తులు || లోకముననే విహరించుచున్నారు.

నిర్మానమోహః జితసజ్జదోషా

అధ్యాత్మనిత్యా వినివృత్తకామాః

ద్వంద్వైర్విముక్తాః సుఖదుఃఖసంక్లే

ర్గచ్ఛన్త్యమూఢాః పదమవ్యయం తత్.

65

ఇశ్వాన్వై శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతొక్తే మోక్షో

పాదేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే అర్జునోపాఖ్యానే అర్జునోప

దేశో నామ త్రివచ్ఛరః సర్గః । 53 ।

నూనఁజూచుటనండి విడివడినవారను, సంగదోషమును జయించి అశంగస్థితిని బడసిన వారును, సుఖదుఃఖములను ద్వంద్వములనండి ముక్తిని బడపినవారును సగు జ్ఞానులు (జీతస్సుత్తులు) అర్హులుచును ఆ పరమ పతమును (విజేతము క్తివిసూద) బడయుచున్నారు. ఇది శ్రీవాస్థితాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున అర్జునోపదేశమును ఏబదిమూడవ సర్గము || 10 ||

చతుః పంచాశతః సర్గః .

[సుఖదుఃఖాదిసంబధితే హేతుర్వాక్రమస్వభా
యచాలియ్యతే చ తద్ధానం తత్సర్వమిహ కీర్త్యతే.

సుఖదుఃఖములకు కారణము, వాటిని పశింపజేయు ఉపాయము మున్నగునవన్నియును ఈ సర్గమున జెప్పబడుచున్నవి.]

త్రిభిగవానువాచః—

భూయ ఏవ మహాబాహో శృణు మే పరమం వచః

యత్తేహం ప్రేయమాణాయ వక్ష్యామి హేతకాన్యయా. 1

శ్రీభగవంతుడు—మహాబాహో! పరమార్థములగు నా పలుకల నింకను వినుము; నీకు ప్రీతిని, హేతుమును గూర్చుటకుగాను చెప్పుచున్నాడను.

మాత్రాస్పర్శా హి కాస్తేయ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః

అగమాపాయినోఽనిత్యాస్తాం స్థితిక్షస్వ భారత.

కాంతయా! శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖములును వివర్యేంద్రియసంస్పర్శలవశనే కలుగు చున్నవి. భారతా! అవి వచ్చుచుపోవు అనిత్యమవుతాయి. వాటిని సహింపుము. (తటాక ఉపాయము లేదు ఉన్న ప్రియుడవగు నీకు చెప్పెనువాడనే)

తే తు నైకాత్మనశ్చాన్యే క్వాఽతోనదుఃఖం క్వ వా సుఖమ్

అన్యద్దస్తేఽనవయవే కుతః పూరణఖిలానే.

వాస్తవమునకు అర్థ్యయ పరిపూర్ణానంద స్వభావుడవగు నీకు మాత్రాస్పర్శలు, సుఖదుఃఖములు, లేక ఇతరములు లేవు. అద్యంతరహేతుడవును, నిరవయవుడవునునగు నీకుచిపరిపూర్ణవస్తువునకు బంధుమిత్రుల సంయోగవియోగములవలన కలుగు సుఖదుఃఖము లెట్లు కలగగలవు?

సంస్థితా స్పర్శమాత్రాఖ్యా మాత్రాస్పర్శభ్రమాత్మకః

సమదుఃఖసుఖో ధీరః సోఽమృతత్వాయ కల్పతే. 4

వివర్యేంద్రియసంయోగ మనదగు ధీమ నశించి, ధీయై, సుఖదుఃఖముల సమభావమును బూనిన పురుషుడు అమృత త్వమును బొందగలడు.

సర్వత్వాదాత్మ్యంతైతే సుఖేదాః సంస్థితా ఇవ

అస్పద్రూపాస్తస్పద్రూపం కథం సోధం న తక్యతే. 5

5

అనద్యస్తుతగు ఈ సుఖదుఃఖములన్నియును . అత్యయంశే పరికల్పితములై చున్నట్లు లోచించుచున్నది; ఇవి అసహనీయములు కావు.

మనాగపి న విద్యస్తే సుఖదుఃఖే తు సర్వతః

సర్వత్వాదాత్మతత్త్వస్య సత్తా కథమనాత్మనః

వాస్తవమునకు అత్యయంశు సుఖదుఃఖములు లేకమైనను లేవు. అత్యంత త్వ మొక్కటియే సర్వత్ర, సర్వమై వెలయుచుండ, అనాత్మ ఇక పెట్ట నుండగలదు?

నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః

నాస్త్యేవ సుఖదుఃఖాది పరమాత్మాస్తి సర్వగః.

7

అసత్తకు ఉనికి లేదు, సత్తకు వినాశము లేదు. అందువలన, అసత్యములగు సుఖదుఃఖములు లేవు. సర్వవ్యాపియగు పరమాత్మ మొక్కటియే వెలయుచున్నది?

సత్వాసత్వమతీ త్యక్త్వా చైతయోర్జగదాత్మనోః

త్యక్త్వా న కించిన్మధ్యే చ శేషే బద్ధపదో భవ.

8

జగత్తు ఉన్నదను తలపును, నిరతతయానందస్వభావమగు అత్యంతదను తలపును, జగత్తును అత్యను తలపు మనస్సుమొక్క. తమస్సును విడచి, మిగులు చిదాత్మ - పదమున ప్రతిష్ఠితుడవు కమ్ము!

న హృవ్యతి సుఖైరాత్మా దుఃఖైర్గాయతి నోఽర్జున

దృశ్యదృశ్యేతనాత్మాపి శరీరా న్నర్హతోఽపి సన్.

9

అర్జునా! ఈ అత్మ చేతనమయ్యు, ద్రవ్యమయ్యు, శరీరమునందే వెలయునదయ్యును, సుఖము అభించిన హృదయము, దుఃఖముల గ్లాని నందదు.

జడం చిత్రాదిదుఃఖస్య భాజనం దేహతాం గతమ్

న చైతస్త్విన్ తేక్షీణే కించిదేవాత్మనః క్షరమ్.

10

దేహరూపమును బొందినవియును, జడములునునగు చిత్రాదులే సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచున్నది. ఈ శరీరము క్షీణించినను, వివాశనము బొందినను అత్యంతటి క్షీణియును కలగదు.

జడం దేహాది దుఃఖాదేర్యదిదం భోక్తృ సంసితమ్

తన్మాయాభ్రమమేవాజ్ఞ విధ్యభోధవశోతితమ్.

11

జడమగు దేహము, సుఖదుఃఖముల ననుభవించు శీవుడు మున్నగు భ్రమలన్నియును, తత్వా! మాయనాశ్రయించి అజ్ఞానమువలన కలిగిననది గ్రహింపుము.

న కించిదేవ దేహాది న చ దుఃఖాది విద్యతే

అత్యనో యత్పుథగ్భూతం కిం కేనాతోఽనుభూయతే.

12

శరీరము, ఇంద్రియములు, సుఖదుఃఖములు యున్నగున వేమియును లేవు. అత్యంతం పె నేలగు కాచిని ఎవడు, ఎట్లు గ్రహింపగలదు?

యదిదం కథయామ్యత్ర తేనైవాతో వినశ్యతి

భ్రాన్తిదుఃఖమభోధోత్థా సమ్యగ్భోధేన భారత.

13

భారతా! ఈ దుఃఖభ్రాంతి అజ్ఞానమువలన కలిగినది; సంపూర్ణమును జ్ఞానమువలన ఇది నశించును. ఈ విషయమును నీకు వివరించి చెప్పుచున్నాడను.

యథా రజ్జావమహిభయం బోధాన్మత్యత్యబోధజమ్

తథా దేహాదిదుఃఖాది బోధాన్మత్యత్యబోధజమ్.

14

త్రాగియుండు నీమను భయము అజ్ఞానమున కలిగి, జ్ఞానమున నశించునట్లు అజ్ఞానజనులగు కీరదుఃఖాదులగు భ్రాంతుల జ్ఞానమువలననే నశింపగలవు.

వివ్యగ్విశ్వమజం బ్రహ్మ న నశ్యతి న జాయతే

ఇతి సత్యం పరం విద్ధి బోధః పరమ ఏష సః.

15

విశ్వమంతయు పూర్ణబ్రహ్మమే; బ్రహ్మ నశించుటలేదు, లేక జన్మించుచుండుటలేదు, ఇదియే పరమసత్యమని గ్రహింపుము. ఇదియే పరమజ్ఞానము.

బ్రహ్మమ్బుధౌ తరణ్యత్వం కించిద్భూత్వా విలీయతే

బ్రహ్మనరే స్ఫురస్యద్య బ్రహ్మైవాసి నిరామయమ్.

16

బ్రహ్మసముద్రమున తరంగములు కొన్ని లేచి మరల బ్రహ్మమను మడిగిందమననే విలీనము లగుచున్నవి. నేను, మరల జ్ఞానోదయ కాలమున నీవు బ్రహ్మమే యగుచున్నాడవు.

యావత్కాలక్రియాదేశా స్తవమహంసైనికా ఇవ

బ్రహ్మాణీవ పరిస్పందా నాత్ర స్తః సదస్సద్భూమా.

17

దేశకాలక్రియలు, నీవు నేను మున్నగు భావాభావవికారము లన్నియును కేవలము బ్రహ్మమన దోచుచున్న భీతులు; వాస్తవమున కయ్యవి బ్రహ్మమున లేవు.

జహి మానం మదం శోకం భయమిహానం సుఖానుభే

దైవతమేతదస్సద్రూపమేకః సద్రూపవాన్మన.

18

భయశోకములను, మదమానములను, సుఖదుఃఖములను, శోకెల్లలను బరిత్యజింపుము. ఆగు ద్రూపమును ■ దైవతమునుగూడ పరిత్యజించి, సద్రూపుడవు కమ్ము.

పురుషాక్షహిణీనాం చక్షయేణానుభవాత్మనా

బ్రహ్మణా బృంహితం శుద్ధం బ్రహ్మ బ్రహ్మమయం కురు.

19

అక్షహిణీసంఖ్యావైశ్యత్యయమను కార్యము నాచరించుచున్నను, అంతటిని శుద్ధమగు బ్రహ్మముతోడనే నింపివేయుము.

అసంవిదస్సుఖం దుఃఖం లాభాలాభా జయోజయౌ

శుద్ధం బ్రహ్మైకతాం గచ్ఛ బ్రహ్మభిప్రసం హి భారత.

20

భారతా! అజ్ఞానము, సుఖదుఃఖము, లాభాలాభము, జయపరాజయములను శుద్ధబ్రహ్మముతోనైక్య మొనర్చును; నీవు బ్రహ్మపమద్రుమైయున్నాడవు.

లాభాలాభసమో భూత్వా భూత్వా మానం న కించన

ఖణ్డవత ఇవాస్పంది ప్రకృతం కార్యమాచర.

21

లాభాలాభముల సమబుద్ధి నుంచుము. తత్త్వనిర్భయ మొనర్చుకొని, న్యూనములగు శీవాది భావములను బొందకుము. గుహాది పరిచ్ఛిన్నప్రదేశము నుంపబడిన వాయువువలె నిర్భయమును కలిపించి, ప్రకృతకార్యమగు యుద్ధము వాచరింపుము.

యత్కరోషి యదత్నాసి యజ్ఞహోషి దదాసి యత్

యత్కరిష్యసి కౌ నేయ తదాత్మేతి స్థిరో భవ. 22

నీవు అచరించు కార్యములు, భుజించునవి, వేల్పునవి, ఒసగునవి, చేయునవి అక్కడే యని, కాంతేయా! స్థిరనిర్భయ మొనర్చుకొనుము.

యన్మయో యో భవత్యస్తః స తదాప్నోత్యనంతయమ్

బ్రహ్మసత్యమవాప్తుం త్వం బ్రహ్మసత్యమయో భవ. 23

ఏక దంతరమున ఏ భావము వాక్రయించునో, నిష్పంశయుముగ నాతడు దానినే పొందును. అందులన నీవు సత్యమగు బ్రహ్మమును బొంద తన్మయుడవు (తదాకారాకాలితవిత్తుడవు) కమ్ము.

అనవేక్షం ఫలం బ్రహ్మ భూత్వా బ్రహ్మేతి భావితమ్

క్రియతే కేవలం కర్మ బ్రహ్మజ్ఞేన యథాగతమ్. 24

బ్రహ్మజ్ఞుడు కర్మఫలముల నాకింపక, బ్రహ్మమై, బ్రహ్మమేయను భావనతో యథా పాప్రమగు కర్మల వాచరించుచుండును.

కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యత్యకర్మణి చ కర్మ యః

స బుద్ధిమాన్మనుష్యేషు స చోక్తః కృత్స్నకర్మకృత్. 25

ఏ మనుష్యుడు కర్మయందు నిష్క్రించుమగు బ్రహ్మమును, బ్రహ్మమున కర్మను గాంచుచుండునో, అతడే మనుష్యులందఱిలోను బుద్ధిమంతుడు, అతడే పరిపూర్ణకర్మియని చెప్పబడును.

మా కర్మఫలహేతుర్భూర్మాతే సజ్జోప్తకర్మణి

యోగసః కురు కర్మాణి సజ్గు త్యక్త్వా ధనంజయ. 26

ధనంజయా! నీవు లోభాదులకు పరిభూతుడ కవకుండువుగాక ! పాప్రకర్మల నవహేళన మొనర్పవండువుగాక! ఆసక్తిని త్యజించి, యోగస్థులవలె కర్మల వాచరింపుము

కర్మాసక్తిమనాశ్రిత్య తథా నాశ్రిత్య మూఢతామ్

నైష్కర్మ్యచుప్యనాశ్రిత్య సమస్తమ్ యథానితమ్. 27

కర్మల యంచాసక్తిని గొనక, అజ్ఞానము నాశ్రియింపక, కర్మహితత్వమునుగూడ పొందక, సమస్తమైన జలయుము...యథాపాప్రమలగు కర్మల వాచరించుచుండుము.

త్యక్త్వా కర్మఫలాసక్తం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః

కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించిత్కరోతి సః. 28

కర్మఫలాసక్తిని విడచి, నిత్యతృప్తుడును, నిరాశ్రియుడునునై కర్మల వాచరించినను, ఏమియు వాచరింపనివాడే యగుచున్నాడు.

ఆసక్తిమాహుః కర్మత్వముకర్తురపి తద్భవేత్

మార్జ్యే స్థితే హి మనసి తస్మాన్మార్జ్యం పరిత్యజేత్. 29

కర్మత్వబుద్ధియే అపత్తి, అకర్మత్వబుద్ధియే అవాసత్తి. మనము అజ్ఞానానుకమైన వారిని పరిత్యజింపవలెను.

మరం తత్త్వజ్ఞమాశ్రిత్య నిరాసక్తేర్మహాత్మనః
సర్వకర్మరతస్యాపి కర్మతోదేతి న క్వచిత్.

30

పరతత్త్వము తెలిసినవారి శాశ్వత్యమున, అవాసత్తితో కర్మల వన్నిటిని మునుపటి మహాత్ముల కన్నదను కర్మత్వబుద్ధి కలుగదు.

అకర్మత్వాదభోక్తృత్వమభోక్తృత్వాత్సమైకతా
సమైకత్వాదనంతత్వం తతో బ్రహ్మత్వమాతరమ్.

31

అకర్మత్వమువలన అభోక్తృత్వమును, అభోక్తృత్వమువలన సమత్వమున్ను; సమత్వము వలన అనంతత్వమును, అనంతత్వమువలన బ్రహ్మత్వమును సిద్ధింపగలవు.

నానాతామలముత్సృజ్య పరమాత్మైకతాం గతః
కుర్వన్కార్యమకార్యం చ నైవ కర్తా త్వమర్జున.

32

అర్జునా! నీవు నావాత్మబుద్ధిని పరిత్యజించి పరమాత్మతో నైకత్వమును బొందితివి. ఇట్టి పట్ల నీవు విధ్యక్తములును, నిషిద్ధములునుగల కార్యముల వాచరించినను కర్తృత్వము గావు.

యస్య సర్వే సమూరమ్భాః కామసంకల్పవర్జితాః
జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణాం తమావళిః పణిశం బుధాః.

33

ఎవని కార్యములన్నియును కామసంకల్పవర్జితముగా, ఎవని కర్మలను జ్ఞానాగ్ని దగ్ధమునర్చితైచినదో, అట్టివానిని పండితుడని జ్ఞాను లందురు.

సమః సామ్యః శిరః స్వప్నః శాస్త్రః సర్వాధివిస్మయః
యస్తివృత్తి స స ప్యగ్రోఽప్యలమవ్యగ్రతాం గతః.

34

సముడును, సామ్యముడును, స్థిరుడును, స్వప్నుడును, శాస్త్రముడును, విషయనిస్పృహుడును నగువాడు కర్మల నాచరించుచున్నను నైష్కర్మియై.

నిర్వృత్తో నిత్యసత్వస్థో నిర్వోగక్షేమ ఆత్మవాన్
యథాప్రాప్తానువర్త్య త్వం భవ భూషితభూతలః.

35

నీవు ద్వంద్వరహితుడవును, అత్యంతతుడవునై యథాప్రాప్తములగు కర్మల నాచరించుచు భూమండలము నలంకరింపుము.

కర్తేంద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్
ఇంద్రియార్థానిముఢాత్మా మిథ్యాచారః స ఉచ్యతే.

36

|| కర్మేంద్రియములను నిరోధించి ఏ మూఢుడు విషయములను మనస్సున స్మరించుచున్నాడో, అతడు మిథ్యాచారి యనబడును.

యస్తింద్రియాణి మనసా నియమ్యారభ తేర్జున
కర్తేంద్రియైః కర్మయోగమసక్తః స విశిష్యతే.

37

అర్జునా! మొదట మనస్సుతో ఇందిరియములను నియమించి, శ్రేష్ఠింద్రియముల సాయమున వివర్ణబడు కర్మయోగమే పోకంసార్థము.

అపూర్వమాణమచలప్రతిష్ఠం

సముద్రమాపః ప్రవిశన్తి యద్వత్

తద్వత్కామా యః ప్రవిశన్తి సర్వే

సకానిమాప్నోతి న కామకామీ.

88

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీమేదేవదూగోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే అర్జునోపాఖ్యానే ఆత్మజ్ఞానోపదేశో నామ చతుష్పాదః సర్గః ॥54॥

ఎవ్వనియందు కామములన్నియును, సముద్రమున నదులు ప్రవేశించుచున్నట్లు, ఉపశమించి పోవుచున్నవో, మఱియు ఎవడీ సముద్రానికలె నలముగ నున్నాడో, అనగా నిర్వికారమగు బ్రహ్మమునే సమాశ్రయించుకొని యుండునో - అట్టి పురుషుడే కాంతిని బొందును; కోరికలను కోరువాడు కాంతిని బడయజాలడు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున ఆత్మజ్ఞానోపదేశమును ఏబదివాలవ సర్గము ॥ 54 ॥

ప జ్ఞా ప జ్ఞా శః : స ర్గః

[నేనావాశేఽప్యవాకాత్మా మూఢతత్త్వజ్ఞయోః సమః

మూఢో జన్మాదిభావో భ్రాన్తిస్త్వజ్ఞస్తు నేత్యత్రీ వర్ణ్యతే.

దేహము నశించినను ఆత్మ నశింపదనియు, జ్ఞాని అజ్ఞానులయందు ఇయ్యది సమముగనే యున్నదనియు, అజ్ఞాని జనన మరణముల బొందుచున్నాడు, జ్ఞాని కియ్యది లేదనియును ప్రకరణమున చెప్పబడుచున్నది.]

శ్రీ భగవానువాచః—

స కుర్యాద్భోగసంత్యాగం న కుర్యాద్భోగభావనమ్

స్థాతవ్యం సుసమేనైవ యథాప్రాప్తానువర్తినా.

1

శ్రీభగవంతుడు:— భోగమున వాస్యవించింపకలడు; భోగములనుగుఱించి చింతింపకలడు. సమత్వబుద్ధిని ఏమోచి, యథాప్రాప్తములగు కర్మల ననుసరించుచు వెలయుచుండవలెను.

అనాత్మన్యాత్మతాం దేహే మా భావయ భవాత్మని

ఆత్మన్మేవాత్మాతం సత్యే భావయాథవైరూపిణి.

2

అనాత్మయును, జన్మాది విక్రయాస్వభావయుక్తముననుగు శరీరమున ఆత్మబుద్ధి మంపకలడు. వికార రూపమును సత్యాత్మయందు ఆత్మనే చింతింపుము.

దేహనాశే మహాబాహో న కించిదపి సత్యతి

అత్యనాశో హి నాశఃస్యాన్న చాత్మా సత్యతి ధ్రువః.

8

మహాబాహో! శరీరము నశించిన ఏమియును నశింపదు. అత్యనశించిన చక్షువాళదుగును కాని, అత్యనశింపదు. ఈ ఏమియును సత్యము.

సహి శీర్ష్యత్యచిత్రాత్మా త్యక్తసర్వపరిగ్రహః

కర్మణ్యభిప్రవృత్త్యాఽపి నైవ కించిత్కరోతి సః.

4

ఈ అత్య చిత్రముకంటె వేఱు; ఇది శిష్ట మొనరింపబడకలదు దీనిని చిత్రమునుండి జేతొనర్చి కర్మల నాచరించిన, ఏమియును ఒనర్చనివాడే యగుదున్నాడు.

అసక్తిమాహుః కర్మత్వముకర్దురపి తద్భవేత్

మార్భ్యాసితే హి మనసి తస్మాన్మార్భ్యం పరిత్యజేత్.

1

అసక్తియే కర్మత్వ మనంబడుచున్నది. అనాసక్తియే అకర్మత్వము. మనము అజ్ఞానా భృతమైన, అజ్ఞానమును పరిత్యజింపవలెను.

పరం త్వజ్ఞమాశ్రిత్య నిరాసక్తేర్మహాత్మనః

సర్వకర్మగతస్యాపి కర్మతోదేతి న క్వచిత్.

8

పరమత త్వజ్ఞు నాశ్రయించి, అనాసక్తమతియైన మహాత్ముడు, కర్మల నన్నిటిని ఆచరించు చుండినను, అతని కెన్నడును కర్మత్వబుద్ధి (అహంకారము) కలుగదు.

అవినాశమనాద్యస్తమాత్మానమజరం వినః

సత్యత్యాగ్నేతి దుర్బోధో మా తవాస్త్విహ దుఃఖిదః.

7

అవినాశయును, అదృశ్యంకరహితమునునగు అత్య మృత్యురహితమని విజ్ఞు లెఱుంగుదురు. అత్య నశించునను భ్రమ నీకు కలుగకుండునుగాక; ఇది దుఃఖిదాయకము.

స తథా పరిపశ్యన్తి నిదితాత్మాన ఉత్తమాః

పశ్యన్త్యనాత్మానాత్మానం స్వమాత్మన్యాత్మమానినః.

2

అత్యజ్ఞులగువారు అద్రావిని నశించునట్టిదానిగా నెంచరు. తమయందే అత్యను ప్రత్యక్ష మొనర్చుకొనిన ఉత్తమపురుషులు అనాత్మయును శరీరాదులయందు అత్యబుద్ధి నుంపరు.

అద్భుత ఉదాహరణః—

ఏవం చేత్తి జగన్నాథ మూఢానామపి మానద

దేహనా సముత్పన్నే ఇష్టం నష్టం న కించన.

9

అద్భుతముడు—అజగన్నాథా! మానదా! అగుచో అజ్ఞుల శరీరము నశించినను వారికి వాని కలుగు నష్టమేమియును లేదుగదా!

శ్రీభగవానువాచః—

ఏవమేతస్మహాబాహో న కించిన్నత్యతి క్వచిత్

ఆత్మైవాస్త్వవినాశాత్మా కిం తస్య క్వ వినత్యతి.

10

శ్రీ భగవంతుడు :- అవును, అట్లే ఎన్నిదూను ఏమియును నశించుచుండుటలేదు, అవి నాశి
యగు ఆత్మయొక్కటియే వెలయుచుండ వానికేవలము ఎట్లు కలుగగలదు ?

ఇదం నష్టమిదం యు క్రమితి మోహాద్రహమాద్యతే

అన్యత్రథా న పశ్యామి వస్థ్యాస్త్రీతనయం యథా.

11

మోహాద్రహమననే - ఇది వివక్షమైనది, ఇది లభించినది అని తోచుచున్నది. ఈ భ్రమ
లేకున్న, వంధ్యాపుత్రుడు అగుపించనట్లు ఇతేమియును కనపింపవు.

నానసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః

ఉభయోరపి దృఢో నైవ స్తనయో నైవ త్వదర్పిభిః.

12

అసత్తులకు ఉనికిలేదు, సత్తులకు వినాశములేదు. ఈ రెంటియొక్క నిర్ణయమును జ్ఞానము
తెలిపికొనియున్నాడు.

అవినాశి తు తద్విద్ధి యేన సర్వమిదం తతమ్

వినాశేమవ్యయస్యాస్య న కశ్చిత్కర్తుమర్హతి.

13

సర్వవ్యాపియగు ఈ ఆత్మ అవినాశియని తెలిసికొనుము. అవ్యయమగు ఈ ఆత్మ కెవ్వ
రును వినాశము చేయుచుండును.

అస్తవస్త ఇమే దేహో నిత్యస్యోక్తాః శరీరీణాః

అనాశినోఽప్రమేయస్య తస్మాన్మధ్యధ్యస్య భారత.

14

శరీరము అన్నిటికిని వినాశమున్నది, కాని ఆత్మ అవినాశి, నిత్యము; కనుక, భారతా!
యొద్ద మొనరుము.

ఆత్మా చైకోఽస్మి న ద్విత్వమసతః సంభవః కుతః

అవినాశ స్తననోఽసౌ సతో నాకో న విద్యతే

15

ఆత్మ యొక్కటియే వెలయుచున్నది. అసత్తయగు ద్వైతి మెట్లు పొడవగులదు?
నా, అనంతము, సత్తు అగు ఆ ఆత్మకు వినాశములేదు.

ద్విత్యైకత్వపరిత్యాగే కేవలం యత్పరిశిష్యతే

తాస్తం సదసతోర్మధ్యం తదస్తేహ పరంపదమ్.

16

కారణమును, సచ్ఛబ్దాచ్యమును నగు ఏకత్వమును, కార్యమును అవృతమునునగు ద్విత్య
పరిత్యజింప, అధిష్ఠాన సమ్మోక్షమై ఈ రెండిట మధ్య వెలయు శాంత - పరమపదమొక్క
టియే వాస్తవమున టున్నది. (తక్కినదంతయు భ్రమయే.)

అర్జున ఉవాచ:-

తస్మైతోఽస్మీతి భగవన్సింకృతా తు సృణాం సితిః

కథం సితౌ చ లోకానాం తౌ స్వర్గనరకౌ ప్రభౌ.

17

అర్జునుడు:- భగవంతుడా! అమరణ భగ్నియగు ఆత్మ మృతించుచున్నదని తలంపబడు
టకు గారణమేమి? పృథ్వా! మనుష్యులయొక్కయు, లోకములయొక్కయు, స్వర్గనరకములయొక్కయు
స్థితికి గారణమేమి?

శ్రీ భగవానువాచః—

భూమిరాహోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిశేవ చ
ఏతత్తన్నాత్ర బాలత్వా జ్ఞో జేహేషు నిష్ఠతి.

18

శ్రీ భగవానుడు— ఆకాశము, వాయువు, నీరు, అగ్ని, యామి, మనస్సు, బుద్ధి అను
శిష్యాత్మలలో గూడిన శివుడు శరీరముల వెలయుచున్నాడు. (అధ్యానముల బ్రహ్మమే ఇట్టి శివు
డుగ మారెనని భావము).

స కృవ్యతే వాసవయా రజ్జ్వేన పశుహాతకః

స తిష్ఠతి శరీరాంతః పజ్జరే విహగో యథా.

19

■ శివుడు వాసవార్జ్జవు అవలన, ఆవుదూడవలె లాగుచున్నాడు; శరీరమున బద్ధుడై,
పంజరమునందు పక్షివలె, వెలయుచున్నాడు.

స కాలదేశతో దేహజరత్యముపాగతాత్

వాసనావశతో యాతి స్లక్షపర్ణాద్రసో యథా.

20

దేశకాలముల మనుపరించి ఆ శివుడు, శరీరము శీర్షమన, వాసనానుసారము (మతీయొక
దేహమునకు) అశ్వద్ధవృక్ష-పత్తిరసము మతీయొక పత్తియును జేరునట్లు, బోవుచున్నాడు.

శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనం చ రసనం ఘ్రాణమేవ

గృహీత్యైతాని సంయాతి వాయురన్నానివాశయాత్.

21

అప్పుడాతడు, వాయువు గంభమును గొనిపోవునీతిగ, చక్షుశ్శక్తిస్పృశరసఘ్రాణేన
దీయములను దీసికొనిపోవుచున్నాడు.

వాసనావత్తమేవాస్య దేహానా నేతరయ్యక్షిజః

క్షీయతే వాసనాత్మాగే క్షీణే భవతి తత్పదమ్

22

■ శరీరము కేవలము వాసనామయమే యైయున్నది. వాసనలు నశించిన, ■ శరీరముగూడ
నశించి పోవును. అప్పుడా పరమపదమే మిగులను.

వాసనావాస్పరాపుష్టో భూత్వా భౌమ్యతి యోనిషు

జ్ఞో భౌమభరాభారో మాయాపురుషకో యథా.

23

వాసనాయుక్తడగు శివుడు అన్నచానాదులవలన పరితృప్తుడగుచు, నానావిధములగు
యోగులయందు తిరుగుచున్నాడు. ఇంద్రియాలిరునిచే కల్పింపబడిన పురుషు డాకాశమున తిరుగు
నట్లు, శివుడుగూడ భౌమయను భారమును మోయుచు, తిరుగుచున్నాడు.

అక్షస్యభావానఖిలాఙ్కరీరాద్యాననావళః

జ్ఞో గృహీత్యా సంయాతి పుష్పాద్ధన్ధమివానలః.

24

పుష్పమునుండి వాయువు గంభమును సంగ్రహించుకొనిపోవునట్లు, వాసనావళుడగు
శివుడు శరీరమునుండి ఇంద్రియధర్మములను సంగ్రహించుకొని (ఇతరశరీరములకు) బోవుచున్నాడు.

దేహో నిస్పందతామేతి జీవే కౌస్తేయ నిర్గతే

నిస్పందావయవాభోగః శాస్త్రవాలే ఇవ ద్రుమః.

25

కాంతేయా! జీవుడు వెలవడ శరీరము చలనగహితమగుచున్నది. గాలి అగిహిత వెట్టు యొక్క కదలికగూడ అగిహితవట్టు తోచును స్థితియే మరణమనబడుచున్నది.

అచేపం ఛేదభేదాది దోషైరాయాత్యదృశ్యతామ్

మృత ఇత్యుచ్యతే తేన దేహో విగతజీవితః.

26

అప్పుడు శరీరము కదలికలేనిదై, సంధులన్నియు విడిచిది క్రుళ్లుతుండుట గాంచనగును. జీవుడు శరీరమునుండి వెడలిపోవ సంభవించును స్థితినే మృత్యువనందును.

స జీవః ప్రాణమూర్తిః ఘోరయత్ర యత్రావతివృత్తే

తం తం స్వవాసనాభ్యాసాత్పశ్యత్యాకారమతతమ్.

27

శరీరనిర్గుణుడగు ఈ జీవుడు, అటునున్న ఆకాశమున తన వాసనాబలమున, వాసనలన్నియును యాపుచున్నట్లు కనుగొనును.

అయం దేహో హి జీవేన త్వస్మన్నేవావలోకితః

అస్య నాకే త్వమప్యేవం పశ్య మా వా నుషుప్రవత్.

28

ఈ శరీరవాళిముగూడ ఆకాశమేయైయు జీవునివలన పరికింపబడుచున్నది. నిద్రించువాని వలె దీనిని నీవు కనుగొనకుము.

యతైవ పశ్యత్యాకారాంతస్తేషాం నాశాంతస్తైవ సః

అదిసగ్గే భావనయా కిల ప్సేవం విభావతః.

29

ఏ క్షుప్తు సుత్ర పీఠికనుండునో, దాని వివాళముకూడ అట్లే. సర్గాదియందు హిరణ్యగర్భుడు పూర్వకల్పవాసవల ననుసరించి, గవాక్షాది జీవజాతమును జీవలము కల్పవాసనోయ్యముననే సృష్టించుచున్నాడు. ఇది జీవలము కల్పనయే. కుమ్మరివానికి సారెమున్నగు సనోయ్యము బున్నట్లు, ఇటు యెట్టి సాయమును లేదని స్మృతిపురాణముల ప్రసిద్ధమై యున్నది.

ఝటిత్యుద్భవకాలే హి యద్యథా దృశ్యతే పురః

అనిపాతం తదేవాస్యా అవినాభావినంవిదః.

30

ఈ జగత్తు ఆద్యంతముల అసత్తయైయున్న వ్యావహారికసత్తను గలిగియుండుటవలన సర్వము చలనపరాదు. ఏలయన, ఏకక్షుప్తు ఉత్పత్తిగ్రహమున ఏస్వభావమును గలిగియుండునో వివాళమవు నంతవఱకు అట్లే యుండును. ఏ జ్ఞానశక్తివలన పదార్థముల సత్త ఉపభవ్యమగుచున్నదో, అది లేకున్న వాటి ఉనికియే యుండదు.

ప్రాక్తనం వాసనామూలం పురుషార్థేన జీయతే

యత్నేనాద్యతనీనాశు హ్యస్తనాయతనం యథా.

31

కాని, ప్రాక్తనములకు వాసనలన్నియును పురుషకారమువలన, పూర్వపాపము ప్రాయశ్చిత్తాది కర్మలవలన నశించునట్లును, నిన్ను నున్న గృహము నేడంటింపబడిన నిప్పువలన నశించునట్లును, నశింపబడుచున్నవి.

య ఏవ పురుషార్థేన దృష్టో బలవతా క్షణాత్

పూర్వోత్తరవిశేషాంతః స ఏవ జయతి న్ములమ్.

32

ధర్మాత్మకామమోక్షములను పురుషార్థములలో పెద్ద గ్రహింపబడి విశేషముగ ప్రయత్నింప బడుచున్నచో, అయ్యదియే ప్రయత్నప్రాబల్యములను సిద్ధించుచున్నది.

అపి స్ఫుటతీ విధ్యాదా వాతీ వా ప్రలయానితే

పౌరుషం హి యథా శాస్త్రమతస్త్యాభ్యం న ఛమతా. 33

వింధ్యసవ్యతము పెట్టినను, ప్రళయనాయువులు వీచినను బుద్ధిమంతులు శాస్త్రవిహితమగు పురుష కారమును త్యజింపకుండుదుగాక!

నరకస్వర్గసర్గాదివాసనావశతోఽభితః

ప్రపశ్యతి చిరాభ్యస్తం జీవో జరతమోహాధీః. 34

అనాద్యజ్ఞానావృతుడగు జీవుడు చిరాభ్యస్తములగు నాసనవశన, ద్వంద్వకే స్వర్గనరకముల గాంచుచున్నాడు.

అర్జున ఉవాచ:—

నరకస్వర్గసర్గాదిసంభ్రమేషు జగత్పతే

కిముత్ర కారణం బ్రూహి జవస్య జగత్తః సిత్తే. 35

అర్జునుడు:— జగత్పతీ! స్వర్గనరకములు, సృష్టిముప్పుగు కల్పనలకును, జగత్ - స్థితికిని కారణ మేమియో వచింపుము?

శ్రీభగవానువాచ:—

స్వస్థోపమానా తేనేహ శ్రేయసీ వాసనామయః

చిరాభ్యాసవశాత్ప్రేథా సుసారభ్రమకారినీ. 36

శ్రీభగవంతుడు:— వాసనలే స్వస్థసమమగు ఈ సంపారభ్రమకు కారణమగుచున్నవి; వాసనామయములవలననే శ్రేయస్సు సమకూరును.

అర్జున ఉవాచ:—

కిముత్రా దేవదేవేశ క్షీయతే వాసనా కథమ్

శ్రీభగవానువాచ:—

హూర్వ్యమోహసముత్థానా త్వనాత్మన్యాత్మభావనా

అత్యజ్ఞానాన్యహాబోధాద్విలయం యాతి హసనా. 37

అర్జునుడు:— దేవదేవేశా ! వాసనలు దేనివలన కలుగుచున్నవి? ఎట్లు నశింపగలవు?

శ్రీభగవంతుడు:— అజ్ఞాన-భ్రమముండేచో ఈ వాసనలు లేవి, అనాత్మయం చాత్మభావనను గలిగించు చున్నవి, అత్యజ్ఞానమువలన అజ్ఞానము నశింప వాసనలు విలీనమగును.

భావితాత్మాసి కౌస్తేయ సత్యంవిజ్ఞాతవాససి

అయం సోహం జనా ఏతే మయేతి త్యజ వాసనామ్. 38

గాంధేయ! నీవు, అత్యనుగుణించి విచారించితివి. గ్రహించితివి. ఇది, నేను, వాచాను, కానీ ముఖ్యగువాననను త్యజరవుము.

అర్జున ఉవాచ.

వాసనావిలయే జీవో విలీనో భవతి స్వయమ్

యో హి యత్సత్తయోచ్యుతస్సన్నాశాత్స విలీయతే. 39

అర్జునుడు:- వాసనలు లయించుచున్న జీవుడుగూడ అయిచుండును. ఏది ఎద్దాని వాక్కి యిందుకొని యుండునో, అది జీవించిన ■ వస్తువుగూడ వివాశము నందుచున్నది.

జీవేవిలయమాయాతే దేశకాలాన్యథాకృతో

కోసాభాజనతామేతి జన్మనోమరణస్య చ. 40

జీవు డెట్లు విలయమును బొంద దేశకాలాదులుగూడ వివాశమును బొందుచున్నవి. ఇక, ఆత్మ్యంతిక అన్యథాశాసనుడు మరణమును, పునఃసందావిర్భావమును జన్మను అనుభవించువారెవరు?

శ్రీభగవానువాచ:-

స్వయం కల్పితసంకల్పమాత్మరూపం యదావిలయే

తదేవ వాసనాకారం జీవం విద్ధి మహాముఖే 41

శ్రీభగవంతుడు:- మహామతి! ఆత్మయే స్వసంకల్పములన వాసనామయుడగు జీవు డగుచున్నది.

అనాయ త్రమసంకల్పమాత్మరూపం యదవ్యయమ్

ప్రబోధాద్వాసనాముక్తం తస్మోక్షం విద్ధి భారత. 42

భారతా! ఆ ఆత్మయే జ్ఞానమును బడసి, వాసనలనుండి విడివడుటయే మోక్షమనంబడు చున్నదని గ్రహింపుము.

జీవన్నేవ మహాబాహో త త్వం ప్రేక్ష యథాసితమ్

వాసనావాగురోన్ముక్తో ముక్త ఇత్యభిధీయతే. 43

మహాబాహో! నీవు జీవన్ముక్తుడవై యథార్థమగు ఈ తత్త్వమును దర్శింపుము. వాసనా జాలమునుండి ముక్తిసందినవాడే ముక్తుడనంబడు చున్నాడు.

యో న నిర్వాసనో నూనం సర్వధర్మకరోఽపి సః

సర్వజ్ఞోఽవ్యభిఞో బద్ధః పఞ్చరథో యథా ఖగః. 44

వాసనాశూన్యమవతలమై, సర్వజ్ఞుడగు సర్వధర్మపరాయణుడగు నగు మనుజుడుగూడ పంజరమునందున్న పక్షివంటివాడే యగుచున్నాడు.

దుర్దర్శనస్య గగనే శిఖిపిచ్ఛికేవ

సూక్ష్మాపరిస్పృరతి యస్య తు వాసనాస్తః

ముక్తః స ఏవ భవతీహా హి వాసనైవ

బద్ధో న యస్య సను తత్త య ఏవ మోక్షః. 45

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్తే మోక్షో

పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే అర్జునోపఖ్యానే జీవతత్త్వ

నిర్ణయోనామ పంచపాదాః సర్గః । 55 ।

మాయయందున్నవారల కేమాత్మ దుష్టము. ఇంద్రజాలమున ఆకాశమున వీచు శిశింస ముదలె, ఎవ్వనియందు వాసమున్నవో, అతడు ఆత్మను బడయజాలడు. కాస్తోపక్షేపము ననుసరించి, వాసనల నశింపజేసికొనిన, మత్తుడగుగలడు. ఏలయన, వాసనాశయమే మోక్షము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున జీవతత్త్వ నిర్ణయమును ఏబదియైదవ సర్గము । 55 ।

వ ట్ ట ప ఖ్వా శ : స ర్గ : .

[జీవన్ముక్తిప్రతిష్ఠాన్వితమర్జునాచార్యకథే

చిత్త క్షత్యం జగద్రూపం మనశ్చిత్తం చ విస్తరాత్.

భగవంతుడీ సర్గమున అర్జునునకు జీవన్ముక్తినిచ్చి, చిత్తము జగత్తుల తీరును, మనముయొక్క కల్పనలనుజూపించి చెప్పుచున్నాడు.]

శ్రీభగవానువాచ:—

ఇతి నిర్వాసనత్వేన జీవన్ముక్తతయానున

అన్తఃశీతలతామేత్వ బద్ధమఃఖమలం త్యజ.

శ్రీభగవంతుడు:— అర్జునా! వాసనాశుత్వముక్కు ఫలమును జీవన్ముక్తిని, ముఱ్ఱాంతిని బడసి, బంధువుల వధవలన కలుగు దుఃఖమును మాలిన్యమును ద్యజింపుము.

జరామరణనిశేచ్ఛ ఆకాశవిశేదాశేయః

త్యక్తేషానిష్ఠసంకల్పో వీతరాగో భవానఘ.

అనఘా! జరామరణముల శంకను వీడుము. ఆకాశమువలె వికారమును వృద్ధయమును గలిగి, ఇష్టానిష్ట సంకల్పములను పరిత్యజింపుము. కామమును వసులుము.

ప్రవాహపతితం కార్యమిదం కిందిద్యథాగతమ్

కురు కార్యాణి కర్మాణి న కించిదిహ నశ్యతి.

శివైశ్వరహారపరంపరగ అరుడెంచు కర్తవ్య-కర్మలను యుద్ధము, యాగదానాదులను నొనర్చును. దీనివలన తత్త్వతోధ కంఠరాయమేమియు కలుగదు.

ప్రవాహపతితం కర్తవ్యమేవ క్రియతే తు యత్

జీవన్ముక్తస్వభావోఽయం సా జీవన్ముక్తతా తథా.

పారంపర్యముగ వచ్చు కర్మల వాచరించుటయే జీవన్ముక్తల స్వభావము. ఇట్లు కర్మల వాచరించుచుండుటయే జీవన్ముక్తిగాని, కర్మలను ద్యజించుటెన్నటికిని జీవన్ముక్తి కావరదు.

ఇదం కర్తవ్యజామీదమాశ్రయాభూతి నిర్ణయః

మూఢస్య మనసో రూపం జ్ఞానినస్తు సమాస్థితిః.

ఈ కర్మను ద్యజింపవలెను. ఈ కర్మను నొప్పవనను అను నిర్ణయము అజ్ఞానుల మానసిక వికారము. జ్ఞాను లెల్లప్పుడును సమత్వస్థితియింటే నెలయుచుండురు.

ప్రవాహపతితం కర్త కుర్వంతః శాస్తచేతసః

జీవన్ముక్తాః సుష్ణప్రస్థాః స్ఫురన్స్త్రుత సుష్ణప్రవత్.

6

తమకడ కరుణించు కర్మల వాచరించుచు, శాంతదిక్కులై జీవన్ముక్తులు పిరించువారివలె సంకల్పహితులై, నిద్రలుంచుచు అత్యవలె స్వయంజ్యోతిషస్వభావులై వెగడుచుండురు.

సిరాం సంసితిమాయాన్తి కూర్వాజ్ఞానీవ సర్వశః

ఇద్రియాణీద్రియారేభ్యో హృది యస్య స్వభావతః.

7

ఇంద్రియములు స్యాభావికముగనే విషయములనుండి వలరలి, కూర్మాంగములవలె హృదయముననే కృతమవ, అట్టి జీవన్ముక్తులు పరమాత్మయందు స్థైర్యమును బొందుచున్నారు.

విశ్వాత్తది తథా విశ్వం కాలత్రయనుయోదితమ్

అభిత్రి త్రిజగచ్చిత్రం కురుతే చిత్రచిత్రకృత్.

■

చిత్రమును శిల్పి, అభిస్థావమును పరమాత్మయందు మూలరహితమున త్రిజగత్తులను చిత్రమును గల్పించుచున్నాడు. అందువలన ఈ విశ్వము పరమాత్మయందు సర్వకాలముల నున్నట్లే తోచుచున్నది.

వ్యోమ్ని వ్యోమాత్తకమపి వ్రన్ముటం వృత్తవ త్రిభిః

చిత్రచిత్రక రేణాదా చిత్రం చిత్రం విశానితమ్.

9

అజ్ఞానస్వరూపమగుటవలన చూడ విజ్ఞానవిదియైయున్నను, అజ్ఞానాకాశమవ అంతఃకరణ వృత్తులచే ప్రకాశింపబడుచు అద్భుతమగు చిత్రము విస్తరింపబడుచున్నది.

పశ్చాద్భిత్రిః కృతా వ్యోమరూపా చాసావహో భిః

అపూర్వైవాతిమాయేయం తృణకుడ్యమయీ శుభా.

10

సత్యసంకల్పుడగు హిరణ్యగర్భుడు (సమిప్తి-మనస్సు) ఈ జగత్-చిత్రమును గల్పించి, తిరస్కార దాని కాధారమగు నూత్నైకాశమును బరికల్పించెను. ఈ సృష్టిగ్రహ అవాది, ఆత్యంత మాయామయమును, గడ్డిచే నొనర్చబడిన గోడవలె సారకూష్యమునునగు ఈ సృష్టి మూఢులకు మునట్లుగనే కనబడుచున్నది.

న మనాగపి భేదోఽస్తి స్ఫుటమప్యపలభ్యయోః

ఇమా యా ఉపలక్త్య నేభిత్రయశ్చిత్రచిత్రజాః.

11

మామూలుగ చిత్రంపబడు పటములకు చిత్రంపబడు భిక్తులకును ఉండు భేదము జగత్తు, మనస్సుల విషయమునగూడ దొరుకుచున్నను, వాస్తవమున ఇట్టి భేదములేదు.

వ్యోమ్నః శూన్యతమా విద్ధి తాస్తామరసలోచన

క్షణేన చేతసి యథా బ్రాహ్మ లోకక్షయోదయా.

12

ఆత్మా జగత్తథైవేదం బాసహ్యభ్యస్తరం నభః

చిరంతనమనోరాజ్యం యత్రస్మాత్కిల సత్యతా.

13

తామరసలోచనా! మనస్సుయొక్క ఈ చిత్రరచన ఆకాశమువలె అత్యంతకూష్యము. క్షణములో త్రిజగత్తుల - సనుభవించకేయు స్వప్నమువలె మనస్సు, వానియొక్క సృష్టలుగూడ అసత్తులై

యిష్టుఁచి, విరాభ్యాసమువలననే జను లద్రావిని సత్యము శలయచున్నాను. కాని ఈ విషయము యథార్థము కాదు.

కింత్వనాలోకితేఽపి స్యాత్సత్యం నాస్త్యేవ విభ్రమే
క్రమేణాలోకతః సత్యమాలోకేన విలియతే. 14

దృశ్యమానమపి జ్ఞానం శరదీవాభనుద్బలమ్
చిత్తచిత్రకృత్శ్చిత్రే సంస్థితాశ్చిత్రపుత్రికాః. 15

భిత్త్యభావాదనాకారా బహిష్క్రీభువనాదికాః
స తాః సన్ని న వాసి త్వం కిం కేన పరిరోధ్యతే. 16

ఈ భృమయందు సత్య మింకించుకొనులేదు; ఈ విషయము తత్వజ్ఞానమును గ్రహించు
కున్న బోధపడదు. తత్వజ్ఞానము కలిగిన సత్యమువలె దోచు ■ జగత్తు, నూర్చునిచే బ్రకాశింపబడు
శరత్కాల - సేను - మండలము నూర్చుప్రకాశమువలననే విలీనమగునట్లు, విలీనమై పోవును.
అప్పుడు, చిత్త - శిల్పి వినిర్మితములగు త్రిజగతులు భిత్తహీనము లగుటవలన రూపరహితములై పోవును.
అవి నీయందు లేవు; నీకును వాటికిని సంబంధములేదు. అగుచో, ఎవరు ఎవరివలన జంపబడు
చున్నారు ?

రోధ్యరోధకసంమోహం తృక్త్వా ఖే విమలో భవ
ప్రవృత్తిరేవ స వ్యోమ్నః ప్రవృత్తిశ్చైవ ఖాత్మికా. 17

దృష్టి, ఘాతక భావములను బరిత్యజించి, బ్రహ్మకాశమున పవిత్రభావమున మెలగుము.
బ్రహ్మమున కెట్టి ప్రవృత్తియునులేదు, ప్రవృత్తివలె దోచునదిగూడ బ్రహ్మకే.

అతః కాలక్రియాకుడ్యకలాదివిమలం సభః
చిత్తసంస్థం యథా చిత్రం సరూపమఖిలాత్మకమ్. 18

వ్యోమ్నః శూన్యతమం విద్ధి తథేదమఖిలం జగత్
త్రభిక్తౌ కృతం చిత్రం యచ్చిచ్చిత్రకరేణ తత్. 19

సర్వశూన్యతయా వ్యోమ్నా మనాగపి న భిద్యతే
యథా ప్రకచతశ్చిత్రే జగన్నిర్మాణసంక్షయా. 20

క్షణేనైవ తథైవేమా భవిస్థావితి విద్ధి హే
అద్యక్షీణ మనోరాజ్యే నానానుభవనాత్మని. 21

క్షణభావితమోహేన కల్పనా పరికల్పితా
అసదేవ మనోరాజ్యం కర్తుం శక్తం యథా మనః. 22

క్షణస్య కల్పికరణే తథైవ బలవన్మనః
క్షణం కల్పికరోత్యేతచ్చిచ్చాల్పం కురుతే బహు. 23

అసత్సత్కురుతే క్షిప్రమితీయం భ్రాన్తిరుత్థితా
క్షణేన మనోరాజ్యం ప్రతిభాతం స్వభావతః. 24

యద్విచిత్రాత్మ తదిదం జగజ్జలమితి సిరమ్
సర్గే నిర్వాణనిష్ఠత్వాన్ని మేషమయముత్థితమ్. 25

ప్రతిభామాత్రతోఽత్రైవ కల్పితా వజ్రసారతా
ప్రతిభాసవిపర్యాసమాత్రం హ్యవిదితాకృతే. 26

ప్రవృత్తే వా నివృత్తే వా కైవ సా వజ్రసారతా
చిత్తచిత్రకృత్పితృసం జగచ్చిత్రం కదా సిరమ్. 27

అకుడ్యమవ్యరక్తాధ్యమిదం స్ఫారమివాగ్రతం
అహివా ను చిత్రం నిర్భిత్తి చిత్రమిజ్జ్వలముత్థితమ్. 28

అందువలన కాళక్రియ మున్నగువాని నాధారపరమకొను ఈ చిత్రరచన, దాని భేదములు బ్రహ్మకాళమేయని గ్రహింపుము. చిత్రకల్పితమగు మనోరాజ్యము ప్రపంచమువలె దోచుచున్నను ఏమియును గానట్లు, ఈ జగత్తుకూడ శూన్యముకంటె శూన్యతమమని గ్రహింపుము. చిత్రమును చిత్రకారుడు చిత్రమున నిర్మించిన విచిత్రజగత్తు, సర్వశూన్యమగు ఆకాశముకంటె పర్యముకాదు. అట్లుగా! చిత్రముననే జగత్తుయొక్క ఉదయము, అయములు జరుగుచున్నట్లు, ఇహలోకమునగూడ నిర్వాణము, తీయము, జన్మ, మృత్యువు మున్నగు తీజికవిషయములు పరీకాశించుచున్నవి. ఒకింత భావించి మోహగ్రస్తుడవై మనోరాజ్యమున వధ్యసూతక భావమును గాంచుచున్నాడవు; అయ్యది ఉపదేశమువలన తీజించినది. మనస్సు మిథ్యయగు వికాల మనోరాజ్యకల్పనయందు నిష్టమైనట్లే, తీయమును కల్ప మొనరింపగలదు. అందువలన, మిథ్యయగు సంసారము ఆహది, అనంత కల్పకాలములనుండి యున్నదనిపించును. మనస్సు తీయమును కల్పముగను, సత్యమును అసత్యముగను ఒనరించుచున్నది. అందువలననే భ్రాంతి కలిగినది. తీయములో ఈ మనోరాజ్యము ఉదయించి, విచిత్రములగు జగత్సమాశాయించి తలంపజేయుచున్నది. నిత్యము క్షస్తభావమగు ఆత్మయందు అధ్యస్తమగుట వలన తుచ్ఛమును, తీజితోత్పత్తి గలదియునును ఈ జగత్తును, అజ్ఞానులు సృష్టియందు నమ్మకయుంది దురుచ్ఛేద్యమని తలంచుచున్నాడు. అజ్ఞానతత్త్వమగు ఆత్మయందు కల్పింపబడిన ఈ పరీతిభాసయొక్క ప్రకృతి లేక నివృత్తి వాస్తవము ఎన్నిటికిని కాకాలదు. చిత్ర - కల్పి చిత్రమున ఈ జగత్తు ఎన్నిదను లేదు (అరీకము). తుద్యము లేకున్నను ఇయ్యది రంజితమై వెలయుచున్నది! ఆశ్చర్యము! ఆధారమేలేని చిత్రము ఉజ్వలమై వెలయుచున్నది!

సురజ్జనం జగదితి స్ఫుటం దృష్టివిలోభనమ్
నానాతమోమషీరేఖం నానారేఖోంసురజ్జనమ్. 29

ఇది చక్కగా చిత్రంపబడినదానివలె దృష్టిని, చిత్రమును, భాషించుచున్నది. ఇది తమస్సులను వానానిధమషీవంశముల బులుబుడి, చందాదిత్య సూత్రాది రేఖోపదార్థముల ప్రకారమగుచున్నది.

నానాకల్పాక్షావయవం నానారాగాసురజ్జతమ్
నానాదృష్టివిలాసాధ్యం నానానుభవలోచనమ్. 30

వివిధములగు కల్పములే దీని అవయవములు, వివిధములగు కోర్కెలవలననే ఇది యొప్పారుచున్నది. విభిన్నములగు కేద (కైయిక) దృష్టలను విలాసములతోగూడిన నానాత్వ అనుభవమును శీత్రములు దీనికున్నవి.

నానాగ్రహోగ్రకచనం నానాకారాగ్రసృష్టిమమే
వ్యోమనీలసరః పుల్లతారాచంద్రిర్కపబ్జజమ్.

31

సూర్యాదిగ్రహముల చలనము ననుసరించి ఇది విభిన్నదృష్టముల చాల్చుచున్నది. ఇందు ఆకాశమున నీల - పరశు ఒకటి సూర్యచంద్రసశీత్రములను పద్యములతోగూడి వెలయుచున్నది.

విచిత్రచనోద్యుక్త మేఘాలీపత్రముజ్జరి
ప్రకోష్ఠకాభిలిఖితసురాసురస్సపుత్రికమ్
పరమాలోకమజ్జోలయువతాకాశకుడ్యకమ్.

32

ఆకాశమును ఈ జగత్ - ఖండ్యమున వివిధాకృతుల చాల్చు, మేఘములను పత్రములు, పూల గుత్తులును ఉన్నవి. వెత్వేరు భాగముల నురాసులను చిత్రములు చిత్రింపబడియున్నవి. సూర్యచంద్రుల కాంతియును అమృతము వలముకొనిన యువతివలె నిది తోచుచున్నది.

ఆకాశ ఏవ రచితా ప్రతిభైకరక్త
ముగ్ధా జగత్ప్రయమనోహరపుత్రికేయమ్
చిన్మాత్రచక్రపరిగ్జ్వలనస్వలోకా
లీలాకులా చపలచిత్రకచిత్రకరా.

33

జగత్ప్రయమలనబడు వేదవటి బ్రహ్మరాశియున పరికల్పితమైనది. బుద్ధియే దీని నాట్యశాల.

■ నాట్యశాలప్రవీచును సాక్షిచైతన్యమునుండి వెలుగుడు లేజశక్తిములనదగు బుద్ధివృత్తులవలన నియ్యది గ్రహింపబడుచున్నది. సృత్యసంబంధములగు హవభావవిలసములతో నీపె చపలమై యున్నది. చిత్రమను కాముడుదే దీనిని నిర్మించివారు.

హేమాచలాబలతికా ఘనకేశపాశా
చంద్రిర్కలోచనవిఘ్నాలనదృష్టలోకా
ధర్మార్థకామవినియన్త్రితశాస్త్రవస్త్రా
పాతాలజాలచరణోన్నతభూనితమ్యా.

34

బ్రహ్మాండమే ఈపె కఠిరలత; మేఘములే ఈమెకు కేశములై వెలయుచున్నవి. ఈపె సూర్యచంద్రులను శీత్రములతో జనులను బరికించుచున్నది. ధర్మార్థకామములను నియమించు ప్రకృతి నివృత్తులను రెండు వస్త్రములే పె కున్నవి. పాతాలమే ఈపె చరణము, భూమి ఈపె పీఠము.

బ్రహ్మాండ రుద్రహరి బాహుచతుష్టయోగ్రా
సత్త్వావృతోన్నతకుచస్ఫురదజయప్తేః
సువ్యాలవేష్టిత మహితలపద్యపీఠా
పత్రికీలాచలమహాభవనోదరీ చ.

35

బ్రహ్మ, ఇంద్ర, దుద్ర. వారిహాసములగు నాల్గుహస్తములతో నీమె యొప్పుచున్నది సత్వగుణమను తెవికతో నొప్పురు విశేషవైరాగ్యములను ప్రసములతో గూడిన కఠిరము నీమె దాల్చిన యున్నది. శేషుడలచే ధరింపబడు మహితలమే ఈమెయొక్క పాదపీఠము. మనుష్యులలో మియమయొక్క ఉదరము; అందున్న మేర్వాది పవ్వకములు పశ్చిరచనకలె నొప్పుచున్నవి.

రాత్ర్యస్థకారచపలత్వహరాక్షి చేష్టా

తారాకరాలపులకా పవిత్రస్తవశ్రీః

చక్షుచ్ఛతృత్యకేవిధాతులభూతజాత

రోమాఞ్చనా ప్రలయవాదకదమ్బపుష్పా.

36

రాత్రికాలమునందలి నీకటిని, ఈమె కన్నులు గదల్చి సూర్యచంద్రులను దోపింపజేసి పోగొట్టుచున్నది. సత్కృతములు, విద్యుత్తులు అను తెల్లటి పలువరగు నీమె కలిగియున్నది. ప్రళయ - భయమున పలువైపులకు బయిగిడు చతుర్దశిలోకముల వసించు చతుర్విధ జీవులే, ఈమె కఠిరమున లేచు రోమాంచములు, ప్రళయభవములను కడిమి పూలమాలను ఈమె ధరించియున్నవి.

జీవాన్వితా గగన ఏవ కృతా విచిత్రా

వ్యోమాన్మృతా చరవిలక్షణచిత్రకరా

చిత్రేన చిత్రపరికర్మవిదా త్రిలోకీ

నానావిలాసవలీతా వరపుత్రికేతి.

37

ఇత్యాదే శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే అర్జునోపాఖ్యానే చిత్తవర్ణనం

నామ షట్పాద్యశ్చః సర్గః ॥ 57 ॥

నానావిధవిలాసములతోగూడిన త్రిలోక - చిత్రము, కల్పనాచతురమగు మనస్సును చిత్రకారునిచే బ్రహ్మకాశముననే నిర్మింపబడె, వృష్టిజీవులతోడను, వారి కర్మఫలనమను చిత్రంపబడి వెలయుచున్నది. ఇది శూన్యరూపమని గ్రహింపుము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున చిత్తవర్ణనమును ఏబదియాఅవ సర్గము ॥ 57 ॥

సప్తపాద్యశ్చః సర్గః

[బాయతేత్ర యయా దృష్ట్యా సద్యో నిర్వాసనం మనః

సుఖాదవ్యయాత్మకేషశ్చ సా దృష్టిఃపదశ్చతే.

ఏ దృష్టి నరలంబించిన మనస్సు వెంటనే వాసనాకావ్యమై, అదవ్యయమనుభవము లభింప గలదో, ఆ దృష్టి - సర్గమున ఉపదేశింపబడుచున్నది.]

శ్రీ భగవానువాచః—

ఇదం విది మహాశ్చర్యమర్జునేనా హి యత్కిల

పూర్వం స్రంజాయతే చిత్రం పశ్చాద్భితిరుదేతి హి.

శ్రీ భగవంతుడు:—అట్లునా! ■ మహాకృష్ణమును గమనింపుము! యెడటి చిత్రము, తగువాత అధారము కల్పింపబడుచున్నది. (యెడట మనస్సు ఈ జన్మిత్రమును గల్పించి, పిదప అధారమును సమీక్షింపుని నిర్ణయించుచున్నది.)

అభిత్రాపుతితే చిత్రే దృశ్యతే భిత్తిరాతరా

అహో విచిత్రా మాయాయం మగ్నం తుమ్మం శిలాపురా. 2
నిరాధారమున చిత్రము కనబడ, తరువాత అధారము తోచుచున్నది. ఆహ! మాయ ఎంత విచిత్రమైనది! (అభుటనభుటావతీయి.) సారకాయ మునిగిపోయినది, రాయి రేబుచున్నది!

చిత్రస్థచిత్రస్థదృశ్యే వ్యోమాత్మని జగత్త్రయే

వ్యోమాత్మనస్తే కీమియమహన్తావ్యోమతోదితా.

సేతు బ్రహ్మజ్ఞానమును బొందితివి, మనోరాజ్యమునుబోలు ఈ కృష్ణపదార్థములతో నీకు ప్రసక్తి ఏమి? — కృష్ణములగు ఈ జగత్తులయందు నీకు మమకృమేల?

సర్వం వ్యోమకృతం వ్యోమాన్నా వ్యోమ్ని వ్యోమ విలీయతే

భుజ్యతే వ్యోమని వ్యోమ వ్యోమ వ్యోమని చాతరమ్.

అంతయు ఆకాశమున, ఆకాశమునలననే కలుగుచున్నది. ఆకాశమునే విలీనమగుచున్నది. ఆకాశమున ఆకాశమే భోగింపబడుచున్నది; ఆకాశము ఆకాశమునలన వానింపబడియున్నది.

వేషితం వాసనారబ్ధా దీర్ఘ సంస్కృతిదామవత్

వాసనోద్వేప్త వేనైవ తదిహా ద్వేప్యతేఽర్జున.

అట్లునా! అనంతది స్థుతమగు వాసనయే రజ్జువువలె జగత్తును జాటియున్నది. ■ వాసనా రజ్జువులన చిదాకాశముగూడ జాట్టబడుచున్నది.

ప్రతిలిప్యం యథాదర్శే తథేదం బ్రహ్మణి స్వయమ్

అగమ్యం ఛేదభేదాదేరాధారానన్యతావశాత్.

అర్థమున ప్రతిలింబును పడునట్లు ఈ జగత్తు బ్రహ్మముననే ప్రతిలింపించుచున్నది. ఇయ్యది బ్రహ్మజ్ఞానమునలనగాక అన్యోపాయమున భండింపబడకుండుటకు కారణము బ్రహ్మము దీనికధిస్థాన మగుటయే.

అనన్యచ్ఛేదభేదాది బ్రహ్మణి బ్రహ్మణామ్బరమ్

కిం కథం కస్య కేనైవ చ్చిద్యతే వా క్వభిద్యతే

సంహర, సంహరకాది భేదస్యవహరముల కాపుడవగు ■ జగత్తు బ్రహ్మకాశముననే, బ్రహ్మము కంటె అనన్యమై ప్రకాశించుచున్నది. బ్రహ్మయొక్కటియే వెలయుచున్నందువలన, ఎవరు ఎవరి కలన ఎట్లు విశాళమొనర్పబడగలరు?

తేనేహ వాసనాభావో బోధాత్మః పన్న ఏవ తే

యో న నిర్వాప్నోతే నూనం సర్వధర్మపరోఽపి సన్.

సర్వజ్ఞోఽవ్యతిబద్ధాత్మా పజ్జరస్థో యథా హరిః
యన్యాస్తి వాసనాబీజమత్యల్పం చితిభూమిగమ్.

కృష్ణ వరాకే రజస్త్రుచ్చా నాననా భోగబస్ననమ్
కృష్ణ పూరితజగజ్జాలశ్చిత్రత్వవిపులానిలః.

9

భోగబస్ననకారమును, త్పరమగు భోగములెల్ల లత్యంతతృప్తమునను, వానిని
నొందుచు బ్రతులనన్నిటిని వ్యాపించియున్న కైకస్యవాయువు యెచట!

తావత్సురత్యవిద్యేయం నానాకారవికారిణీ

యావన్న సంపదిజ్ఞాతః శుద్ధః స్వాత్మాఽయమాత్మనా.

10

అత్యంతల శుద్ధమగు ఆత్మ సంపూర్ణముగ గ్రహింపబడవంతటకే, నానావిధవికారముల
దోహించి అవిద్య సమపడుచున్నది.

సర్వా దృశ్యదృశః క్షీణః స్వచ్ఛత్రేవోదితా తథా

సభసీన పదే తస్మిన్స్వాత్మవృణలపూరణే.

11

దృశ్యములన్నియు సళించి, స్వచ్ఛతకలగ, తనయందన్నిటిని నింపుకొనునదియును,
ఆకాశములెల్ల పూర్ణమునను = పరమాత్మయొక్క రూపము ఉదయించును.

సమగ్రాకారరూపం తత్సమగ్రాకారవర్జితమ్

వాగతీతం పరం వస్తు కేన నామోపమీయతే.

12

పూర్ణమును, బాద్వర్జితమును, వాగతీతమునను ఆ పరమవస్తువు దేనితో పోల్చబడగలదు?

విషయవిషవిషూచికామత స్త్వం

నిపుణమహాంస్థితివాసనామపాస్య

అభిమతేసరిహారమ్ ప్రయుక్త్యా

భవ విభవో భగవాన్ప్రయామభూమిః.

13

నీవు హృదయముననున్న వాసనలను విషూచింపు నివృత్తిచంద్రమున శేరువుతో బారదోలి,
సంసార-భయరహితుడగు భగవంతుడవై వెలయుము.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఇతి గదితవతి త్రిలోకవాధే

క్షణమివ మానమువస్థితే పురస్తాత్

అథ మధుప ఇవాఽసితాబ్జఖణ్డే

వచనముపైవ్యతి తత్ర పాణుపుత్రః.

14

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—త్రిలోకవాధుడగు నారి ఇట్లునుడిచి, అద్భుతమని యెందుట మానమును
పొంది ఒకింతదత్తుండును. అప్పుడద్భుతమగు తుమ్మెద తెలివామరతో బల్కునట్లు, హరితో
నిట్లును.

అర్జున ఉవాచ :—

పరిగలితసమస్తశోకభారా

పరముదయం భగవన్మర్గితేయమ్

మమ తవ వచనేన లోకభద్ర

ద్దినపతినా పరిజోధితాబ్జినవ.

15

అర్జునుడు:—భగవంతుడా! నీయదేశబలమున, లోకపతియగు నూర్జునిచే కమలినీ ప్రజాధితమగునట్లు, నా మతిగూడ పరమజ్ఞానమును బడసినది; శోకభ్రామంతయు మాన్మైపోయినది.

ఇత్యుక్త్వాతాయ గాఢోపధన్వా స హరిసారథిః

అర్జునో గతసంశేపానా రణలీలాం కోవ్యతి.

16

కృష్ణసారథియును, గాంధీకన్యాయునునగు అర్జునుడు ఇట్లుచెప్పి, తన, సంశయభావములై రణలీల నొనర్చును.

కరివ్యతి మతగజవాజిసారథి

ద్రుతక్షరద్రుధిరమహానదీం భవమ్

శరోత్కరప్రసరమహారజఃస్థలీ

తిరోహితమృదుణివిలోచనాం దివమ్.

17

ఇత్యాచే శ్రీనాసిష్ఠమహారాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే చెహత్తోపా

యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే అర్జునోపాఖ్యానే అర్జునకృతార్థతా

నామాప్తపుష్పాక్షః సర్గః || 58 ||

అర్జునోపాఖ్యానం సమాప్తమ్.

ఆ అర్జునుడు వాస్తే, అక్షే, సారథుల గాయపజి, వేగముగా పరువిడు రక్తనిమిత్తో భూమిని నింపివేయును. అకాశముయొక్క నూర్జుదను శేత్రము, తల్ - బాణపరంపరతోదిగ్రమును ధూళితో గప్పివేయుచును.

ఇది శ్రీనాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున అర్జునో

పాఖ్యానమున అర్జునకృతార్థతయను ఏబదియైదివిదవ సర్గము ||58||

ఇది అర్జునోపాఖ్యానము.

ఏ కో న వ ప్తి త మ : స ర్గ :

[కవన్ముక్తపరేఽస్మదా చేత్యముక్తా చిరః శీతిః

సుధీరా స్యాద్యయా దృష్ట్యా సా దృష్టిరీదా క్షణ్యతే.

ఏ దృష్టికలంబించి కవన్ముక్తశీతియృతి కహితమై నిరుపాధికప్రవృత్తమయై వెలయుగదో ఆదృష్టి యిటక్షణింపబడుచున్నది.]

శ్రీనాసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఏతాం దృష్టిమవప్త్యశ్చ రాఘవాఽఘ వినాశినీమ్

తిష్ఠ నిఃసర్గసంన్యాసప్రహృష్టామయాత్మకః.

1

శ్రీరవిమృదుః— రాఘవా! పాపవాతవము ఈ దృష్టినవలించి, నిస్సంగమును సత్కా
పమున జనగా వాచురూపాత్మకమగు జకత్తునంతటిని బ్రహ్మముతో నైక్యమొనరించి చెలయును.

యస్మిన్నర్వం యతః సర్వం యః సర్వం సర్వతత్త్వ యః

యశ్చ సర్వమయో నిత్యమాత్మానం విద్ధి తం పరమ్.

సృష్టిస్థితియమల వానర్జును, త్రికాలసత్యమై, నిత్యముగ నెగుడుదానినిగా ఈ పరమా
త్మను గ్రహింపుము.

దూరస్థమవ్యదూరసం సర్వగం తత్త్వమేవ చ

తత్త్వః సత్రామవాప్నోషీ తదేవాస్యస్తనశ్చయః.

3

ఈ పరమవస్తువు ప్రపంచకావ్యమగుటలన దూరముగ నున్నదియైయును, సర్వవ్యాపియ
గుటలన దగ్గఱనున్న దేయగుచున్నది. నీవు దానియందు ప్రతిష్ఠితుడవైన, అపరిచ్ఛిన్నమగు ఆ వస్తువే
యగుదువు — నీకు దానినుండి భిన్నమగు ఉనికి సంభవించదు.

యత్సంవేద్యవినిర్ముక్తం సంవేదనమనిర్నితమ్

చేత్యముక్తం చిదాభాసం తద్విద్ధి పరమం పదమ్.

4

చిత్తవృత్తుల ప్రతిబింబించునదియును, సాక్షియును అగు వస్తువే జ్ఞాత్వ, జ్ఞాన, జ్ఞేయము
లను త్రిపుటి భేదములేనిదైన, నయ్యదియే పరమపదమని గ్రహింపుము.

సా పరా పరమా కాస్మా సా దృశాం దృగనుత్రమా

సా మహిమ్నాం చ మహిమా గురూణాం సా తథా గురుః.

అది అనందములన్నిటికిని తుదికొన, దృక్కుల కన్నిటికిని పరమదృక్. మనాత్మవిషయ
ములన్నింటిలోను పరమ శ్రేష్ఠము. గౌరవనీయములన్నింటికెగుడ గౌరవనీయము.

స అత్మా తచ్చ విజ్ఞానం స శూన్యంబ్రహ్మ తత్పరమ్

తచ్ఛ్రేయః స శివః శాస్త్రః సా విద్యా సా పరాస్థితిః.

పరమవస్తువు ఈ యాత్మ సంవిత్స్వరూపము, శూన్యవస్తువుకాదు. పరమగతియును, జ్ఞాన
మయునునగు శాంతవస్తువు మంగళవాడుకమగు శ్రేయవస్తువు.

యోయమస్తశ్చితేరాత్మా సర్వానుభవరూపకః

యత్ర స్వదస్తే సర్వాణి స్యాత్మద్రవ్యాణి సత్రయా.

7

స జగత్తిలతైలాత్మా స జగద్భవాదీపకః

స జగత్పాదపరసః స జగత్పశుపాలకః

ఈ దేహముననుండు అనుభవములన్నిటికిని అత్మయని చెప్పుటచునదియును, ఎద్దాని యనికి
కలన పదార్థములన్నియును సత్స్వరూపములుగ దోచుచున్నవో, ఆ బ్రహ్మవస్తువే జగత్తన తిలక
తైలము, జగత్తన గృహమునకు దీపము, జగత్తన వృక్షమునకు రసము, జగత్తన పశువులకు పాలకము
నై యున్నది.

స తన్మర్యాదముక్తానాం పరిప్రోతస్పదమ్బరః

స భూతమరిచౌఘానాం పరమా తీక్ష్ణతా తథా.

ఇదియే పూర్ణములను ముత్యములయందున్న అకాశమును వ్యాపించియున్న మూర్తి —
 నూత్రము, ఇదియే భూతములను మరిచి (మిరియును) సమాచూరించునట్లు, శైక్ష్మ్యము.

స పదారే పదార్థత్వం స తత్త్వం యదను త్రమమ్
 స సతో వస్తునః స త్వమన త్వం వా గతః స్వరః. 10

ఇదియే పదార్థముల పదార్థత్వము, పరమతత్త్వము, పద్యస్తువుల సత్ర, అపద్యస్తువుల
 మిథ్యాత్వము నైయున్నది.

యః స్వవిత్తివిచిత్రేణ స్వయమా త్త్వన లభ్యతే
 సర్వ ఏవ జగద్భావా అవిచారేణ చారవః. 11

జ్ఞానదార్శమువలన లభ్యమగు ఏకమాత్రీవస్తువే యాత్మయే. ఈ జగద్భావములన్నియును
 అజ్ఞానమువలననే ప్రకాశించుచున్నవి.

అవిద్యమానాః సద్భావా విచారవిశ్రారవః
 అహమాదౌ జగజ్జాలే మిథ్యాభ్రమభరాత్మని. 12

ఈ పదార్థసమాచూరియన్నియును విచారమువలన వశించును; అహంకారము మొదలొని
 జగత్సమాచూరియన్నియును అత్యయంచు కల్పింపబడిన భ్రమలే.

కోను భూత్వాఽనుబద్ధామి వృత్తిం కథమవాప ధీః
 ఆద్యమధ్యానమానాని సంకల్పకలనాన్యహమ్ 13

బ్రహ్మకాశమనాద్యస్తం కైవేయత్రా మమాత్మనః
 ఇతి నిశ్చయవానస్తః సమ్యగ్వ్యవహృతిర్బహిః. 14

ఈ పదార్థముల విశ్వాసముంచువారందఱును బద్ధులగుచున్నారు. ఇవి అన్నియును మొదట
 కుదనుగూడ అహంకారమే; ఆద్యంతరహితమగు నా బ్రహ్మకాశమును ఎవరు ఇట్టిదనిచెప్పుకలరు ?
 ఇట్టినిశ్చయమునుబొందినవారు కర్మలనున్నటిని చక్కగ నాచరించువారే యగుచున్నారు.

ఉదయాస్తమయోన్ముత్తస్థితిరస్తః స సర్వదా
 నాస్తమేతి న చోజేతి మనః సమనమసిరమ్. 15

ఈవిధమగు సమస్థితిని బొందినవారి మనస్సు ఎప్పుడును ఉదయమును లేక అస్తమయము
 ను బొందదు.

యస్య న్యసేవ తూన్యత్వం స మహాత్మేహ తదవృతః
 భావాదైవితపదారూఢః సుషుప్తపరయా ధియా. 16

వ్యవహార్యపి సంక్షోభం నైత్యాదర్శనరో యథా
 ఆదర్శపురుషస్యేవ న్యవహారవతోఽపి చ. 17

స యస్య హృదయోల్లేఖో మహాగపి స ముక్తిభావో
 అవిభాగమివాదర్శే చిన్మయో ప్రతిబిమ్బతి. 18

చిత్తే పరమనైర్మల్యాద్యవహారో యథా గతః
 చిచ్ఛమత్కూలిరోవేయం జగదిత్యవభాసతే. 19

జగన్మూల్యమగు బ్రహ్మమయశరీరమునుబొందినవాడు అక్షైరభాగము నధిరోహించి
 సిద్ధయందుండు మనస్సువలె నిర్వికారడై, కృతవారముల నన్నిటిని సల్పుచున్నను జ్యోభను బొందడు.
 ఆద్యమనందు పడు పురుషునకు మానావమానముల జ్యోభలేఖండుగీతి, ఏ అదర్శపురుషునకు, కృతవార
 మల సల్పుచున్నను పౌదయము ఒకింతుకయు చలించకుండునో, అరడే ముక్తిని బొందగలుగును.
 అద్వయము ప్రతిబింబము పడినను అయ్యది తన స్వరూపమును కోల్పోవనట్లు, ఈచిన్మణియందు జగత్తులు
 పడినను అయ్యది తన స్వరూపమును గోల్పోవుటలేదు. పరమనిర్మలమగు చిత్తున ఈ కృతవారములన్ని
 యు ప్రతిబింబించుచున్నవి; మఱియు, చిత్ - చమత్కృతియగు ■ జగత్తుగూడ ప్రకాశించుచున్నది.

నేహస్త్వైక్యం న చ ద్విత్వం మమాదేశోఽపి తస్యయః

వాచ్యవాచకశిష్యేహాగురువాత్వైశ్చమత్కృతైః.

20

వాస్తవమునకు ఆ చిత్తుగాక, వికృతము, ద్విత్వము, నా ఉపదేశము, గురుశిష్యుల ఉపదేశ,
 కద్ద్రహణములు, జేయగావు.

ఆత్మనాత్మని శానైవ చిచ్ఛమత్కృదుతే చితి

చిత్తస్పద్ధో హి సంసార స్తదస్పద్ధః పరం పదమ్

21

కాంతమగు ఆత్మ తనయందు తానే విలీనమునందుచున్నది. చిత్ యొక్క వివర్తకు ఈ
 జగత్తు, వివర్తమందనుడుటయే పరమపదము.

చిత్స్పద్ధశమనేనేయం పరిశామ్యతి సంస్మృతి

మహాచిత్తే న తేఽర్థోంశభావా యో భావనాక్షయః.

22

వివర్త ముపశమించిననే సంసార ముపశమించును. మహా - చిత్తు అగు అపరిచ్ఛిన్న బ్రహ్మ
 మన ఈ జగత్కల్పనలన్నియు ఉపశమింపజేయబడిన, ■ పరమపదము అభించును; అదియే వాసనా
 క్షయము.

అసన్నపి స్వభావం తత్సంవిత్స్పద్ధ ఉదాహృతమ్

కూన్యత్వమజడం య తత్పరమాహుశ్చితేర్వపుః.

23

■ సంవిత్ - స్పందము కాలానికమగుటవలన అనుభవనిష్ఠులగువారు, అజడమగు స్పంద
 కూన్యత్వము బ్రహ్మస్వభావమని చెప్పుచున్నారు.

తత్తేన భావనాయత్రా సంస్మృతిః సానుభూయతే

అభావనామాత్రలయాత్సా చ విఃసారయాపిణీ.

24

■ నాత్మకర్మనరూపమును, జడజగదాకృతియునునగు ఈ జగత్ - కల్పనను సత్యమని నమ్మిన,
 అట్లే తోచుచున్నది. ఈ భావనను వియమెవరప్ప, ■ సారకూన్యమగుచున్నది.

కేవలం కేవలీభావాత్తద్రూపా నైవ శిష్యతే

చిత్స్పద్ధమేవ సంసారచక్రప్రవహణం విదుః.

25

ఈ భావనను వైతత్యముతో నైక్యమొనరింప వైతత్యమొక్కటియే మిగులును. వైతత్యము
 యొక్క వివర్తకు సంసారచక్రభ్రమణమని జ్ఞానులెఱుంగుదు.

మాతృమానప్రమేయాది కటకాదీవ హేమసి
వృథగస్తినచ స్పష్టశ్చితేర్యా సంస్కృతిర్భవేత్.

ప్రమాత్మప్రమేయాదిభావములన్నియును, కటకాది అభరణములు మనస్థవమునండి వేయగా నట్లు, ప్రమాదునుండి వేరుగావు. చిత్తుండమే సంస్కృతి.

చిత్తమేవ చిత్తిస్పష్టస్తదబోధో హి సంస్కృతిః
అబోధమాత్రే చిత్పస్థః కటకత్వవివృత్తితమ. 27

చిత్తమే చిత్తిస్పందము. దీనిని తెలియబడుదురు అబోధము. అబోధమువలన, కటకములు బంగారమునుండి వేరుగవోచునట్లు, బ్రహ్మముకంటె వేరుగ జగత్తు తోచుచున్నది.

బోధమాత్రవిలీనేన్స్థిభ్యుద్ధా చిద్రూపా భివ్యతే
స్వభావబోధమాత్రేణ క్షీయతే భోగవాసనా. 28

రామా! ఇయ్యది జ్ఞానముకలిగినంతనే విలీనమగుచున్నది. అప్పుడు కుట్టబగు చిత్తు మాత్రమే మిగులను; ఆత్మత్రైత్వమును గ్రహించినంతనే భోగవాసన క్షీయించును.

భోగాభావనమే నేహ పరమం జ్ఞత్వలక్షణం
ఇతో నాభిమతాః సర్వే జ్ఞస్య భోగాః స్వభావతః.
భవన్తి కోఽతితృప్తో హి దురన్నం కిల వాఙ్మతి
ఏతదేవ పరం విద్ధి జ్ఞత్వస్యాపరలక్షణమ్. 29

భోగముల జరింపవలయును లేకస్మత్త్వం లక్షణము. లేకస్మత్త్వం స్వాభావికముగ భోగముల జరింపవలయును గలకారణము, అత్యంతత్వముకంటె విచ్యుతి పీయకములు గావించుదురు! తృప్తి భుజించినవాడు అభావ్యమును గోరునా? లేకస్మత్త్వం పరమలక్షణము ఇంకొకటి యున్నది. (దానిని తెల్పచున్నాడను, వినుము.)

స్వభావేనై ఖ భోగానాం యత్కిలానభినాఙ్భవమే
తత్స్పృశ్యైవ సర్వాత్మహాపిణ్యస్తీతి నిశ్చయః. 30

అతడు భోగములను స్వాభావికముగనే వాంఛింపవలయును; అత్యయిక్ష్మకతయే భోగ్య భోక్తృత్వాది వానావిధరూపములనున్నదను నిశ్చయజ్ఞాన మాతమిందును.

యోఽప్రప్రమాధః స్వభ్యాసో జ్ఞత్వకర్తేన స స్మృతః
యో న భుక్తే భుజ్యమానానపి భోగాన్ బుద్ధిమాన్. 31

నిశ్చయము అభ్యాసమువలన వృద్ధయమున కాకుకొనిపోవునట్లు ఒకప్పుకొనినవాడే లేకస్మత్త్వకర్తవాచ్యుడు. బుద్ధిమంతుడు భోగముల ననుభవించుచున్నను, అనుభవించినవాడే యగును.

లోకానురోధసిద్ధ్యర్థం స హన్తి లగుడైర్నభః
వినాకృత్రిమయా బుద్ధ్యా న సిద్ధిరవగమ్యతే. 32

లోకానురోధసిద్ధ్యర్థం స హన్తి లగుడైర్నభః
వినాకృత్రిమయా బుద్ధ్యా న సిద్ధిరవగమ్యతే.

లోకానురోధముచే వాని క్రియలు అకాశమున గొట్టుటవంటివే యగును. కృత్రిమ వ్యావహారికబుద్ధిని భ్రాన్తిరూపమని దలంపనిచో నిరంతరాయవందదూరమగు అత్యంతస్వచ్ఛస్థియును సిద్ధి లభింపదు.

క్వచిదాత్మావలోకే చ స్వాక్షావదలనై రపి

చిచ్ఛేత్సం చేత్యకోటిసా తావత్సత్యతి విభ్రమమ్.

■ పదార్థసమూహములనన్నిటిని ఆత్మయందు విలీనమొనర్చుటండ, తన కరీరమును ఖండిం చుకొనుటను బోలు సాహసకార్యము వాచరించినను, ఈ భ్రమ తొలుగదు.

ఇదం యావదబోధాత్మా స్పృశతే స్పృశరూపిణీ

సమ్యగ్బోధోదయోస్తః స్వాత్మస్పృశ్చాస్పృశదశాక్రమః.

కాస్మి యాతి చ సుఖా ప్రదీపవత్సాభిధానకః

చిత్తః ప్రశాంతరూపాయా దీపికాయాః స్వభావతః.

స్పృశ్చాస్పృశమయీ నేహ కథైవాస్తి మనాగపి

యదస్పృశస్య మరుతో న సన్నాసన్న మధ్యగమ్.

రూపం తదేవాసంవిత్తిస్పృశాయాః ప్రళయం చిత్తే

అభిన్నః స్వాచ్చిత్తః స్పృశః శుద్ధచిత్సారూపధృక్.

న బన్ధాయ న మోక్షాయ నీతి ఆత్మని కేవలమ్

చిచ్ఛేన్నిర్భరస్థనిత్తినిర్వాణేన చ విస్తతే.

తద్భవమోక్షపక్షాదేర్నామాపీహ న విద్యతే

మోక్షోఽస్త్విత్తేన బోధోఽస్తః పూర్ణతా త్మయకారణమ్

అంతఃకరణ ఆత్మనరూపమగు ఈ స్పృశదనము కలంగుచు నేయుండును. పరిపూర్ణజ్ఞానము కలిగిన, విదర్శము దాని వికారము అన్నిటితోడను గలసి నశించును. ఇది దీపము అరిపోయి, తన శేదకునుగాద లోగొట్టుకొనుటవంటిది. పరిశాంత-దీపికనుబోలు ఈ చిత్తన స్పృశాస్పృశదనము లెవ్వియునులేవు ప్రాణనాయపు, చలనరహితమగుటను సత్తనిగాని అసత్తనిగాని లేక అనిర్వచనీయమనిగాని చెప్పు జాలము. ఆత్మానస్పృశరహితమును, చిత్తత్వమును, అనుమోక్షముగాద ఇట్టిదే. చిత్తము స్పృశదశాస్యమై, శుద్ధచిత్తుగమారిన, అది కేవల మాత్మప్రభావమేయై బంధమోక్షములకు గారణము కావండును. ఈచిత్తు కర్మమగు చిత్తాత్మని గృహించుట, త్యజించుట వాస్తవమున్న, బంధమోక్షములే దీనికుండెడివికావు 'మోక్షము లభించుగాక' ■ భావమునాడ అంతఃపూర్ణతకు హానిని కలిగించుచున్నది.

సమా స్తిత్వపి బన్ధస్తే శ్రేయోఽసంవేదనం పరమ్

యదనాభాసమజడం తద్విద్ధి పరమం పదమ్.

చిత్తః స్వరూపం సంస్థానమచేత్యోన్ముఖతాత్మకమ్

యః సంకల్పనశ్చైర్ధారావః స్పృశో మహాచిత్తః.

బన్ధమోక్షాదికార్తోఽసౌ ప్రేక్ష్యమాణః ప్రణశ్యతి

ప్రేక్షణాదేవ సంశాన్తే త్వహంభావే నిరాస్మదే.

■ విద్యుత్ కేస కిం కన్య బధ్యతే వాథ ముచ్యతే

ఓ రాక్షసత్రిద్రా! ఆ హోతుము నాకు పలకాను జ్ఞానముచేతను నీకు బంధనమును గాన బంధహోతుముల స్మరింపకుండుటయే నీకు శ్రేయోదాయకముగను. స్వయంప్రకాశమై, చైతన్యస్వరూపమై, సర్వాత్మయమై, విమలబద్ధమైనట్టి చైతన్యమునే నీవు పరమపదమున బ్రేక్షింపుము. సంకల్పముయొక్క ■ బద్ధహోతుముగు హవచైతన్యముయొక్క, స్పృహమేదిగలదో, అదియే బంధహోతుముల కధికారి. ఆ స్పృహనునుమాచినంత (ఎత్తిగినంత) మాత్రమునే అయ్యది నశించుచున్నది. ఇట్లు ప్రేక్షుగమాత్రముచేతనే అసంకారము శమించి, అక్రమరహితముకాగా, ఇక ఎవనికి ఏదీ దేని చేత బంధించుబడుచున్నది? దేనిచేత విడువబడుచున్నది?

సంకల్ప ఏవ రచితే బుధశ్చేదవిభాగవాన్. 44

తదసంకల్పమన్నద్దం సర్వం జాతమవారితమ్

స్పృనే స్పృదమయే వాతే తన్మయత్వాత్సదా జితా. 45

వివేకియగువాడు తనచే రచితముగు సంకల్పమున నే దీనిని నేను సంకల్పించితిని, దీనిని సంకల్పించలేదను నీ ప్రకారముగు పూర్వాపరవిమర్శచే తద్విభాగమును త్యజించి, అట్టి స్వనిర్మిత సంకల్పమును విస్మయగా గాంచుచున్నాడు. కాన, సంకల్పించబడినదైనను అయ్యది స్పృహహితమై, లేనిదానినలె నేర్పరుండును. ఇచ్చిదమున ప్రబుద్ధచైతన్యముచే స్పృదము, స్పృదమయవాములు త్తయింప, చ్యుక్తి ప్రపంచమున్న జ్యుయించుచున్నది.

సంతోజేన చ సంసారో నిస్పృనే చిద్ధనే స్థితే

చీత్రేజ ఏవ చిత్స్పృద ఇతి బుద్ధే నిర్నరమ్. 46

చిద్ధ సమాత్రముగ ఆత్మ స్పృహహితముగ స్థితిబోందియుండు నద్దానిలేజమే చిత్ - స్పృద రూపముగుచున్నదని నిరంతరము బోధకలుగఁగా, ■ చిత్ - స్పృదముచే నుత్పన్నమగు జగత్తున్న తనని తలు నదియే నశించుచున్నది.

వ్యతిరిక్తశ్చిత్తః స్పృదో న కించిదవశ్యతే

అస్మిన్ప్రశ్నమయే దీర్ఘస్వప్నే స్వప్నాంతరం ప్రజన్

న జ్ఞో మోహముపాదత్తే సర్వగత్వాత్స్వ సందిదః. 47

ఓ శామచంద్రా! చైతన్యముయొక్క ప్రకాశమే చిత్ - స్పృదమును, జ్ఞానము నిరంతరము కలుగఁగా, ఆ చైతన్యప్రకాశముకంటె భిన్నముగ ఏ చిత్ - స్పృదమున్న నిక విగిలీయుండదు. జ్ఞాని, తద్యుక్తమయముగు దీర్ఘస్వప్నమున స్వప్నాంతరమును పొందుచున్నట్లున్నను తన పలవాడులగుత్సిన శ్రమను గల్గియుండడు. ఏలయనిన, ఆతడు తన ఆత్మను నద్యవ్యాపిగ నెఱుగుచున్నాడు.

యత్రోదేతి ప్రసథమనిశం సర్వసంవిత్తిసత్తా

యస్మిన్నేతే నకలకలనాకారపజ్కా గలన్తి

ఉద్యస్తేతే స్పృదసనుభగం యత్ర సర్వోపలమ్భా

ధ్యానేనైవం తమవగమయ ప్రత్యగత్మానమస్తః. 48

ఇత్యాశే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతోకే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే ప్రత్యగాత్మావబోధోన్మామైశోన
వప్తితమః పర్వః || 59 ||

ఓ రాఘవా ! ఏ పరమాత్మయందు నిరంతరము బలాత్కారముగ సమస్త జగదాకార
ప్రాప్తియు, అద్వానినుండి ప్రీతిపూర్వకముగ (వివేచన) అనందాస్వాదనానుభవమున్న గలుగుచున్నచో,
ఎవనియందు సమస్తస్పృహమానూయలు నత్కాంతి జనించుచున్నచో, ఆ పీనాక్షీరూపముగ పరమాత్మను
భ్యానముచే ఆంతుఃకరణమున నీవు పీక్షింపుము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ - తాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున
ప్రత్యగాత్మావబోధమును ఏబది తొమ్మిదవ సర్గము || 59 ||

వప్తితమః పర్వః .

అద్వితీయస్య శుద్ధస్య పరస్య నిజమాయయా
సర్వాకారైః శ్చితిహా విభూతిరుపచిక్యతే.

[నిజమాయచే విభూతులద్వారా సర్వకారములతోటి అద్వితీయ శుద్ధపరమాత్మయొక్క
స్థితి యిటు వర్ణించబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

ఏవమాద్యం పరం తత్త్వం చిద్భవం పరమం పదమ్

తత్త్వా ఏతే మహారూపా బ్రహ్మవిష్ణుమహారదయః.

విభూతిభిః స్ఫురన్త్యుచ్చైర్జనానుషా నృపా ఇవ

ఆకాశగమనాద్యాభిః క్రిడాభిః క్రిడ్యతే చిరమ్.

తత్త్వేనైవ జనేనేహ స్వరే స్వర్గాకాసో యథా

తత్త్వాప్యజ్జ న మ్రియతే తత్త్వాప్యజ్జ న శోచ్యతే.

వసిష్ఠుడు :- ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ సమస్తజనులకు అది, ఆ చిన్మాత్రమైన,
పరతత్త్వరూపముగ అత్కత్వమై యున్నది. బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరాది మూలత్వరూపులున్న అపరమ
పదమున నెలకొన్నవారలై, పరమానంద పూరితులై, భూపాలురవలై, మహాశోభను బొందుచున్నారు.
ఆ బ్రహ్మరూపమున్న మ్యానాభిర అనందయుక్తులగు మనుష్య గంధర్వాదిజనులు ఆకాశగమనాది
క్రీడలచే, స్వర్గవాసులు స్వర్గమునందు క్రీడించునట్లు చిరకాలము క్రీడించుచున్నారు. మనుష్యానందము
మొదలుకొని బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరాదల అనందము వఱకు గల అనందముల పరాకాష్ఠస్వరూపముగ
అట్టియూబ్రహ్మమును బొందిన జీవుడికి మరణించడు, దుఃఖము నొందడు.

తత్త్వాప్య జీవ్యతే నాజ్ఞ తత్త్వాప్యజ్జ న రుద్యతే

అపారపరమాకాశరూపిణః పరమాత్మనః

సత్తాసామాన్యరూపం చేన్మనాగపి విభావ్యతే
తత్త్వం నిమేషనూత్రేణ జన్తుర్ముక్తమనా మునిః
కుర్వస్సంసారకర్మాణి స ధూయః పరితప్యసే.

5

అబ్రహ్మమును బొందిన జీవుడికి ప్రాణధారణ నిమిత్తములగు అకలి దప్పలచే నీడింపబడుడు; భిక్షిమున్నగు వానిచే నిరోధింపబడడు; అపరమాత్మయొక్క సత్తాసామాన్యరూపమును (సర్వవ్యాపి యగు చిన్మాత్రమును) జీవుడు కొంచమైన నెఱింగినచో ముక్తచిత్తుడగును. వాతీయు ప్రపంచమున కార్యములొనర్చుచున్నను కట్టివాడు సంతాపమును బొందిడు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

మనో బుద్ధి రహంకారశ్చిత్తం యత్ క్షయం గతమ్,
సత్తా సామాన్యమాభాతం మనస్వీ స కిముచ్యతే.

6

శ్రీరాముడు:—ఓమనీంద్రా! ఆ చిన్మాత్రమును 'సత్తాసామాన్యమును' మనోబుద్ధ్యహంకారాది సమస్తము లేనమైనట్టి నిర్విశేషరూపముగా వచించుచున్నారా, లేక, మనోబుద్ధ్యహంకారాది సమస్తము గలిగియున్నట్టి సవిశేషరూపముగా వచించుచున్నారా? [నిర్విశేషమైనచో, అద్దాని విభూతి వర్ణనము యొక్కము కాక్షేరదు; సవిశేషమైనచో దుఃఖముయొక్క అభావము సంభవించదు భావముచే శ్రీరాముండిట్లు ప్రశ్నించెను.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

యద్రూపా సర్వదేహస్థం భుజ్జే-పిబతి వల్గతి,
అదత్తే వినిహస్త్య సః సంవిత్సంవేద్యపరితమ్.
తత్సర్వగతమాద్య సరహిశం సితమర్జితమ్,
సత్తాసామాన్యముఖలం వస్తుతత్త్వమిహోచ్యతే.

7

శ్రీవసిష్ఠుడు:—శ్రీరామచంద్రా! ఇటు సవిశేష, నిర్విశేషములచే శబ్దయో తాత్పర్యములేదు. ఏబ్రహ్మము సమస్తజీవరూపములందును, ఈశ్వరభావమునందును, ముక్తియందును గూడ అనుగతమై వ్యాపించియున్నదో, తినుట, త్రాగుట, గ్రహించుట మొదలగు సమస్తవ్యవహారములు గావించుచున్నదో, సుషుప్తి, ప్రళయములందు సమస్తమును యింపఁజేయుచున్నదో, తునీయును విషయ వర్జితమై యొప్పుచున్నదో, అట్టి సర్వవ్యాపియు, ఆహ్వాంతరకీచమున్ను, విస్మృతకలతమణివలె జ్ఞానముచే ప్రాప్తమున్ను, సత్తాసామాన్యమున్ను, సర్వరూపమున్నునగు బ్రహ్మతత్త్వమునుగూర్చిన యుపదేశము యిటు గావించఁబడినది.

తద్భిత్తం ఖతయా వ్యోమ్ని శబ్దే శబ్దతయా స్థితమ్,
స్పర్శే స్థితం స్పర్శతయా త్వచి తత్త్వకయా స్థితమ్.
రసే లీనం రసతయా రసనాయాం తు తతయా
రూపే రూపతయా దృష్టం నేత్రే లీనం చ దృక్తయా.
ఘ్రాణే ఘ్రాణతయా దృష్టం గంధే గంధతయోదితమ్,

9

10

- పుష్పం కాయతయా కాయే భూమామః చ భూతయా, 11
 పయస్తయా చ పయసి వాయూ వాయుతయా సితమ్,
 తేజస్తయా తేజసి చ బుద్ధా బుద్ధితయా గతమ్. 12
 మనస్తయా మనస్యస్తరహాన్యత్యాన్యహాన్యతో
 రూఢం సంవిది సంవిత్త్యా చిత్తే చిత్తతయోత్థితమ్. 13
 వృక్షే వృక్షతయా లగ్నం పటే పటతయోద్ధితమ్,
 ఘటే ఘటతయా రూఢం వశే వశతయోత్థితమ్. 14
 స్థావరే స్థావరత్వేన జంగమీత్వేన జంగమే,
 పాషాణత్వేన పాషాణే చేతనత్వేన చేతనే. 15
 అమరేష్వమరత్వేన నరత్వేన నరేషు చ,
 తిర్యక్త్వేన చ తిర్యక్తు క్రిమిత్వేన క్రిమిస్థితౌ. 16
 కాలక్రమే కాలతయా ఋతావృతతయా తథా,
 తృటిక్షణనిమేషాదౌ సంస్థితస్తతయా విభుః. 17
 శుక్లే శుక్లతయా జాతం కృష్ణే కృష్ణతయా సితమ్,
 క్రియాసు పృష్ఠరూపేణ నియతో నియమేన చ. 18
 సంస్థితః సంస్థితౌ స్థిత్యా నాశే నాశతయా స్థితః,
 ఉత్పత్తిరూపేణోత్పత్త్యావాస్థితః పరమేశ్వరః. 19
 బాల్యేన బాల్యే విశ్రాంతో యావనే యావనేన చ,
 జరసా చ జరారూపే మరణే మరణేన చ. 20

అలృప్తయగు బ్రహ్మమే ఆకాశమున ఆకాశము రూపముగను, శబ్దముందు శబ్దరూపము గను, స్పృశ్యమందు స్పృశ్యరూపముగను, త్యగిందియమున త్యగ్రూపముగను నున్నది. అట్లే ప్రాణ తుండు ప్రాణరూపముగను, గంధమందు గంధరూపముగను నున్నది. ప్రకటమగుచున్నది. ఆ యాత్మయే శరీరమున శరీరత్వ (పుష్టి) రూపముగను, పృథ్వియందు పృథ్విరూపముగను, జలరూపముగను, వాయువు నందు వాయురూపముగను, తేజమందు తేజోరూపముగను, బుద్ధియందు బుద్ధిరూపముగను, మనమున మనోరూపముగను, అహంకారమున అహంకారరూపముగను, సదిశ్చిత్తం నవిద్రూపముగను, చిత్తమున చిత్తరూపముగను, వర్తింపచున్నది. ఆ విధముగనే వృక్షములందు వృక్షరూపముగను, పుష్పముందు పుష్పరూపముగను, ఘటముందు ఘటరూపముగను, తుల్యమున తుల్యరూపముగను, స్థావరమున స్థావరరూపముగను, జంగమమున జంగమరూపముగను, శిలయందు శిల రూపముగను, చతుర్విధ ప్రాణులందు చేతనారూపముగను, అపరమాత్మయే వెలయుచున్నది. అదీతిగా దేవతలందు దేవతారూపముగను, మనుష్యులందు మనుష్యరూపముగను, తిర్వగీత్రులందు తిర్వగరూపముగను, (కృమి) కీటదులందు కీటరూపముగను ఆ యాత్మ వెలగినియున్నది. అట్లే యుగ, సంవత్సరదులందు కాలరూపముగను, వసంతాది ఋతుభేదముగను, తూణ నిమేషదులందు తూణ నిమేషాది రూపముగను, శుక్లపవళములందు శుక్లరూపముగను, కృష్ణవర్ణములందు కృష్ణ

యాపమముగను, క్రితములను క్రియారూపముగను, నియంతియను నియన్త్యరూపముగను, స్థితియందు రూపముగను, నాశమున నాశరూపముగను, ఉత్పత్తియందు ఉత్పత్తిరూపముగను ఆ పరమేశ్వరుడే వర్తింపుచున్నాడు. ఆ విధముగనే ఓ రామచంద్రా! బాల్యమును బాలరూపముగను, యౌవమును యౌవరూపముగను, వార్ధక్యమున వృద్ధత్వరూపముగను, మరణమున మృత్యురూపముగను ఆ పరమత్మయే స్థితిగల్గియున్నాడు.

ఇతి సర్వపదార్థావాచిన్ముః పరమేశ్వరః,

కల్లోలసీకరోర్మినామబ్రావివ పయోధరః.

21

సమద్రమందు తరంగాలకంటె జలము భిన్నముకాదు. సమస్త పదార్థములకంటెను
 పరమేశ్వరుడు భిన్నుడక కాకయే యున్నాఁడు.

నానాతేషాం త్వచత్వేష చక్ష్మవానా చందో,

కల్పితా చిత్త్య భావేన వేతాలః శిశునా యథా.

22

మఱియు ఈ పదార్థములందే యశేత్వము గోచరించుచున్నదో, అశేత్వము. బాబుడు దేశాధమును గల్గించునని, సత్త్వమును చిత్త్యభివము ఈ జగతుయొక్క కల్పనగావించినాడు.

సర్వత్ర సంస్థితిమతా విగతామయేన

వ్యాపం మయేదమఖలం వివిధాస్యైః

చీమూవీణ వ కలనాకలితాత్మనతి

మత్స్యపక్షా నమతిరావ్య సుఖం మహాత్మ్యం.

23

మహాత్ముడవగు హోరామహర్షా! అంతట వ్యాపించియున్న చిద్రూపుడవగు నేనే
 పక్షయమగు జగత్తును కల్పించితిని! ఈ బ్రహ్మాండ మంతటిని, చేతే యనేక లీలకే వ్యాప్తము
 గావించియున్నాను. ఇంతవరకు నా విభూతియే (విశ్వరూపే) కాక అనేక బేలుగు నెద్దియు లేదు.
 యిటు నిశ్చయించి కాంతచితుడవై స్వమహిమయందే నిత్య వర్తింపుము.

శ్రీ వాల్మీకి రువాచ:—

ఇత్యా కౌ పత్యేథ మునా దివపో జగామ

సాయంతనాయ విధయేఁ సమీనో జగము,

స్నాతం పథా కృతసమస్కరణా జగము

శ్యామాక్షయే రవికలైశ్చ నమఃకామ.

24

ఇత్యాదీశ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే బీషమాత్మోక్తే శ్లోత్రిపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే విభూతియోగోపదేశోనామ షష్టితమః పః ॥ 60 ॥

పోడూళ్ళో దినం. 16

శ్రీ వాల్మీకి:—ఆరంభ సేమి: రాజా! వసిష్ఠమూర్తియిహిహి వల్క, అవుడం సాయంసమయ
నుయ్యిను. మార్కటకవానుడున్న సాయంకాలవిధి: నరేంద్రులకు ఆ సమయమున: నభిసమలంఘ

చరస్సర మౌగకొకరు సమస్తానించుకొని, స్వాస్య సంధ్యాది కృత్యముల నొనర్చుటకై వెడలిరి. ఆ రాత్రి గడచినవిమ్మట, మరల గూర్వోదయము కాఁగానే వారెడఱును తిరిగి యా సభాక్షణమునకు వచ్చెరి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున
విభూతియోగోపదేశమును అభ్యువదవ సర్గము || 60 ||

పదునాఱవరోజు || 16 ||

ఏ క ష స్టి త మ : స ర్గ :

ఇహ ప్రపాశ్యతే యుక్త్యా స్వప్నమాయాశమం జగత్

సర్వతః చాచిత్తాగ్రేన భ్రావ్యా సర్వస్య సంభవః.

[యత్కిననుపరించి ఈజగత్తు స్వప్నమాయాశమమని ఈసర్గమున సాధింపఁబడుచున్నది.
భ్రాంతిమలన ఇట్టి వివరీతము సంభవమనికూడ నిరూపింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీరామ ఉవాచ:-

ముఖాస్మాకం మునే స్వప్న పురపతనమణ్డలమ్.

తత్తైవ పద్మజాదీరాం యది దేహపరిగ్రహః.

1

తత్తైవేదం చ సంజాతం యది సర్వమనన్మయమ్

తదస్మాకం దృఢతరః ప్రత్యయః కథముత్థితః

2

శ్రీరామడు :- మునింద్రా ! హిరణ్యగర్భుఁడు మున్నగువారు శరీరమును చాల్చుట, మనము కలలో పురములను, పట్టణములను, గాంచుట వంటివియేకదా ! అట్లే, ఈజగత్తుకూడ స్వప్న సమమైన, మనకియ్యది దృఢమను విశ్వాస మెట్లు కలిగినది?

ప్రవసిష్ఠ ఉవాచ:-

అన్మత్సర్గవదాభాతి పూర్వసర్గః ప్రజాపతేః

ఆజీవప్రతిభాసాత్మా విద్యతే నతు వాస్తవః.

3

శ్రీ వసిష్ఠుడు :- ఓ రామచంద్రా ! పూర్వకల్పమున హిరణ్యగర్భుఁడు జ్ఞానహీనుడుగ నున్నప్పుడు ఆతఁడు కల్పించుకొనిన వాసనలే ఈజగత్తువలె దోచుచున్నది. ఇవ్వుడతఁడు ముక్తి నంది యుండుటచేసి, ఆశనియొక్క అజ్ఞానము కల్మషజ్ఞానమువలన బాధితమైనది. అందువలన వాస్తవముగ ఈ జగత్తు లేదు.

సర్వగత్వాచ్ఛితేః సర్వం జీవః సర్వతః సంస్మృతిః

సా చానన్మృగర్కనోత్థా నన్మృగర్కననాశినీ.

4

చైతన్యము సర్వవ్యాపకమగుటవలన అజ్ఞానము తొలగవంతవఱ కయ్యది జీవదశను బొంది అంతటను సంసారమును అనుభవించుచున్నది. ఈ సంసారము అనన్మృగ దర్శనమువలన అనఁగా అజ్ఞానమువలన కలిగినదగుటచే నన్మృగ దర్శనము, అనఁగా జ్ఞానప్రాప్తియైన వశించును.

స్వప్నాభః ప్రతిభాసోఽస్య య ఏష సముపస్థితః
అవాన్తాప్రత్యయౌకాత్మా న ఏవాతిదృఢం స్థితః

5

[ప్రజాపతి (హిరణ్యగర్భుడు) తత్త్వజ్ఞానలాభము నందియుండుటకేసి, ఈ ప్రపంచము నశించినదేయగుచున్నది. అందువలన ఈ ప్రపంచప్రతిభాసమును పారహీనముగ గ్రహించుము. అయినను మన అజ్ఞానమువలన నుదయించు అహంప్రత్యయముతో నేకమయి ఇంద్రత్వంతద్వ్యధముగ నిలిచియున్నది.

స్వప్నే క్షీప్రవినాశత్వం యథా పుంసా న దృశ్యతే
సర్వస్వస్మై తథైవై తద్వప్నాగామివా లక్ష్మ్యతే.

6

[ప్రజాపతియొక్క అజ్ఞానము వాళనముకాఁగా, ఇదివెంటనే ఏల వివాళమును బొందుట లేదందుచో? స్వప్నము అత్యంత క్షణికము అయినను అస్వప్న కర్తయొక్క భోగాదృష్టము ననుసరించి అది అతిదీర్ఘమైయుండును. అట్లే సమస్తజీవుని స్వప్నముగ ఈ జగత్తుకూడ భోగమను ప్రతి బంధకముండుటకేసి తొలగుటలేదు.

స్వప్నోఽయం పురుషస్యాస్య ప్రతిభానస్య యో భవేత్
రామాఽస్మదాదిసర్వాత్మా భవేత్తాదృత ఏవ చ.

7

ఓ రామచంద్రా! నువ్వు పురుషుని ప్రతిభాననుబదగు సమస్తజీవుని ఈ జగత్స్వప్నముననుచున కలలో మనకు పరిచయమున్న విషయములే కనబడునట్లు జీవజగత్తులు తోచుచు, అనంత ప్రవాహ రూపమున మెలగుచున్నవి.

యత్స్వప్నపురుషాజ్ఞాతం తత్స్వప్నపురుషాత్మకమ్
భవతీత్యనుభూతం హి యద్వీజం తత్ఫలం యథా.

8

విత్తు ఎట్టిదైన ఫలముకూడ అట్టిదే లభించునను విషయము తెలిసియే యున్నదికదా! అందు వలన స్వప్న పురుషునిబోలు ప్రజాపతి గాంచు ఈ జగత్తుకూడ స్వప్నము వంటిదేయుని గ్రహించుము.

అనత్యమేవ తద్విద్ధి యదనత్యేన సాధ్యతే
అనత్యేఽర్థే నమగ్నేఽపి న యుక్తం భావనం ఘనమ్.

9

అనత్యమగు మనఃకల్పనవలన సాధించబడునది అనత్యమేయగునని యెఱుగుము. ఈ కల్పన జన్మాంతరమే, స్వర్గనరకములు మున్నగు విషయముల సాధించుచున్న ను దీనియందు సత్యబుద్ధిమంజవలను.

యేన తేన పరితాబ్ధ్యమనద్యావనభావమే,
దృఢప్రత్యయితం స్వప్నపురుషాద్యత్సముత్థితమ్.

10

స్వప్న పురుషునిబోలు హిరణ్యగర్భునివలన కలిగిన ఈ జగత్తున సత్యభావనద్వ్యధముగ పాఠు కొనిపోయియున్నను, ఆయుక్తముగలవలన ప్రపంచబుద్ధిని 'ఇదేమియు కాదని' పరిత్యజింపనగును.

భవత్యాత్మేన నర్నాది దృఢప్రత్యయమేవ తత్,
నిమేమమాత్రః పారోఽయం సర్గస్వస్మై పురః స్థితః
తస్మిన్నిమేష ఏవాస్మిన్-అపనా పరికల్ప్యతే,

11

సుదీర్ఘస్వప్నభ్రష్టోయో యథోచితీ ప్రజాపతే. 12

సర్వాభ్యః సర్వభూతానాం ప్రత్యేకముదితస్తథా,
చితత్వస్యైవ భావేన సర్వవర్గపరమ్మరా. 13

స్ఫురత్సృష్ట్యా ద్రవత్వేన యథావరవివరణే,
యథా స్వప్నాత్మికైవేయో సర్వలక్ష్మీర్న వాస్తవి. 14

రామచంద్రా ! మనము స్వప్నమును జూచునప్పుడుకూడ అజ్ఞుడి సత్యమును తలంపే యుండును. అట్లే ప్రజా **■** శేవల కుక్కనిముడమినగాంచు ఈ జగత్స్వప్నము అత్యంతదీర్ఘముగ తోచుచున్నది. ప్రజాపతి ఈదీర్ఘస్వప్నమును జూచుట ఒక్క నిముడముననే. అదియే కల్పమని ఎంచుకొనుచున్నది. సృష్టియనఁబడు ఈస్వప్నమును జీవ్రులందఱును జూచుచున్నారు. మఱియో సభుడు **■** తత్త్వముయొక్క కల్పమును ఈదృష్టిసమాహతులు ద్రవపదార్థమును నీటియందులు లేచునట్లులేచుచున్నవి. స్వప్నమునుచులగు ఈస్వప్నభేదములు సత్యములుకావు. ఇది దృశ్యములగుటవలన దుఃఖ్యతమునుగ్రహించుము.

తదా సంభవతీదం **■** తత్పదం ప్రలయం గతమ్,
యద్యథా యాదృశం దృష్టం తత్రాదృగ్విద్యతే తథా. 15

సహి వ్యనుయోక్తవ్యాః స్వప్నవిభ్రమరీతయః,
స తదస్మి జగత్సత్సన్యస్తా సంభవతి భ్రామే. 16

ప్రజాపతి సృష్టితోగూడ ప్రళయమునందిన వెంటనే అనరమనము వొక్కటి మాత్రమే మిగిలియుండును. స్వప్నమున ఇట్టిభేద అది - అసత్యమేయైనను - వ్యనహరయోగ్యమగుట సంభవమా? అని శంకింపవలదు. ఏదిఎట్లు గాంచబడుచున్నదో అది అట్లేయుండును. భ్రమచేతన సంభవముగానిది ఈజగత్తున ఏమియులేదు. భ్రమవలన అన్నియును సంభవించగలవు.

విచిత్రాశ్చ్రీషు లోకేషు దృశ్యేనే వస్తుదృష్టయః,
జలమధ్యే జ్వలత్సగ్నిర్యథాత్థౌ వడవాసలః. 17

అజ్ఞానమువలన త్రిలోకములందు వానావిధములగు విచిత్రములు తోచుచున్నవి. నీటియందు నిప్పు ఉండటం అసంభవము కదా అదియును తోచుచున్నది. దృష్టాంతము సముద్రమునందలిబడబాగ్ని.

సగరాణ్యమ్మరే సన్తి యథా వైమానికాశ్రయాః,
శిలాస్వబ్ధాని జాయంతే హేమాద్రావివ పాదపాః. 18

కూన్యమున ఆకాశమున పరమములు తోచుచున్నవి. విమానవిహారల కాశ్రయమును స్వర్గమునున్నగు లోకములులే యున్నవికదా! శిలలుండించు దృములు పుట్టుచున్నవి. మృత్తికారహితములగు హిమాలయాది పర్వతములందు వృక్షములు జన్మించుచున్నవి.

ఏకాన్తే పర్వపుణ్యాని సన్తి కల్పతరౌ యథా,
శిలాః ఫలన్తి ఫలవద్యథా రత్నగులుచ్ఛకాః. 19

ఒకచోటనే పుణ్యములన్నియు ఆక్రమించుకొని యున్నవి. దీని పురావారము కల్పవృక్షము; శిలలు ఫలముల నొసంగుచున్నవి. దీనికుదాహరణము చింతామణులు.

శిలాన్తః ప్రాణినః సన్నిభేకా ఇవ శిలాన్తరే,
దృవదో వారి నిర్వాణి చన్ద్రీకాన్తపలాదివ. 20

శిలయందు ప్రాణులు జీవించుచున్నవి. రాతియందు కప్ప నివసించుచున్నది. రాతినండి నీరు వెలువడుచున్నది. చంద్రకాంతశిలనుండి నీరువచ్చుచున్నది.

నిమేషేణ ఘటో యాతి పటతాం స్వాపసంవిది,
అసత్యమపి బుద్ధ్యేత స్వప్నే స్వమరణం యథా. 21

ఒక్కనిముషములో ఘటము స్వప్నమున పటము (వస్త్రము)గ మారుచున్నది. తాను మరణించుట అసత్యమే అయినను, కలలో మరణించునట్లు, మమజానత అనుభవమునున్నది.

ఆఃస్మికం జలం వ్యోమ్ని ధ్రియతే భూతగం యథా,
వితానమివ ఖే వారి తివ్రతే స్వర్ణదీ యథా. 22

ఆఃస్మికముగ ఆకాశము నీటిని ధరించుచున్నది ప్రాణుల ఉదక ఆకాశమే దీనికుదాహరణము. ఆకాశమున నీరు 'చాందినీ'వలె ఆవరించియున్నది, మందాకేనీ నదయే వృష్టాంభము.

ఉడ్డీయన్తే శిలః స్థూలః పక్షవన్తో యథాద్రయః,
శిలాన్తః ప్రాప్యతే సర్వం నను చిన్మామజేరివ. 23

ఉడ్డవగు రాళ్లు మైకి లేచుచున్నవి. తెక్కలున్న పర్వతములె ఈ విషయమున దృష్టాంశము. శిలయందు అన్నియును లభించుచున్నవి. చింతామణి దీనికుదాహరణము.

చిన్తితాని ఫలన్త్యాశు దేవోద్వానాన్తరేష్వివ,
తాన్యేవ న ఫలన్త్యాశు మోక్షాదీనాం చ రాఘవ. 24

చింతించు కోరికలన్నియు వెంటనే ఫలించుచున్నవి. నందవనమమే తాపయమున కుదాహరణము. రాఘవాని మరల చింతించిన కొన్నిఫలములు ఫలించుటలేదు. మోక్షము ఉత్పన్నమగు గాక, బ్రహ్మము విస్తృతమగుగాక, నియతి లోపించుగాక, వేదములు అప్రమాణములగుగాక, మున్నగు చింతలు ఫలించుటలేదు.

అచేతనోఽపి కురుతే కర్మ యన్త్రపుమానివ,
ఏవమాద్వాన్తథాన్యే చ విచిత్రారమ్యవిభ్రమాః.

జడమగు వస్తువుకూడ కర్మచాచరించుచున్నది. యంత్రనిర్మితమైనది మనుష్యుని విషయమున నియ్యది సంభవించుచున్నది. ఇట్టివియును, తదితరములునుగని విచిత్రభ్రమలు తోచుచున్నవి.

*'పుణ్యాని' అనుపాతమున కీ యర్థము; పుణ్యములనగా పుణ్యఫలములగు వస్తువులని 'పణ్యాని' పాతమునకు వ్యవహారయోగ్యములగు వస్తువులని 'పుష్పాణి' అను పాతమునకు 'పుష్పములు' అర్థము.

ద్యుష్టాః శమ్మరగన్ధర్వ విలాసైరవ్యసంభవాః
దేశకాలక్రియాద్రవ్య రత్న సంచరణీయజాః.

ఇంద్రజాల, గంధర్వ విద్యుత్తవనము శ్రమకలుగుచున్నది. మానవులనున్న చంద్రబింబము చిన్నదిగా తోచుచున్నది. కల్పితమగు ఆరాశమున శవ మగపడుచున్నది. మంత్రప్రయోగము వలనను జౌషధప్రయోగమువలనను ఆశ్వర్యకరములగు ఫలభీములు కలుగుచున్నవి. రత్నములు విచిత్రములుగ ప్రకాశించుచున్నవి. పితాచావేశమున మదముకలుగుచున్నది. ఇవన్నియును భ్రమలే.

అర్థా గన్ధర్వజనితా అనన్తాః సత్యసంభవాః

అసంభవః సంభవోఽయమపి భావ్యవపద్యతే.

27

అకంఠములగు ఈర్ష్యమములు అన్నియు గంధర్వవిద్యుత్తవన సంభవ మగుచుండుట లేదా అట్లే ఈజగత్తు భ్రమయనుట అసంభవమే యనిపించుచున్నను, సంభవమేయని గ్రహింపుము. ఈరీతిగనే భవిష్యత్కాలమున ఇది లేనవగునను విషయముకూడ ఉత్పన్నమగుచున్నది.

సంభవోఽసంభవః సమ్యక్ సిద్ధయే నృష్టవిభ్రమః

న తదస్తి న యత్సత్యం న తదస్తి న యస్మృషా.

28

అసంభవము సంభవించుచున్నది. ఈ జగత్తు నాశనముగల అసంభవమనిపించుచున్నను, జ్ఞానములభింప వివాళముగచున్నది. అప్పుడు కేవలము స్వరూప విశ్రాంతియే లభించుచున్నది. బ్రహ్మస్వరూపమున వీక్షించిన అసత్యమగునదేమియును లేదు. జగత్స్వరూపమున వీక్షించిన, సత్య మగునదేమియును లేదు.

సర్వం సర్వేణ సర్వత్ర నృష్టే సర్గాభిధానకే

నృష్టే నిమగ్న ధీర్జనుః పశ్యతి స్థిరతాం యథా.

29

సర్వస్వే మగ్నబుద్ధిః పశ్యతి స్థిరతాం తథా

భ్రమాద్రుమాన్తరం గచ్ఛస్వ ప్నా త్వస్మాన్తరం వ్రజన్

అతిస్థిరప్రత్యయభాగిణ జీవో విముహ్యతి.

30

అందువలన ఈ సృష్టిస్వప్నమున అన్నియును అంతటను సంభవములుగుచు, అందితేనే చూడఁబడుచున్నవి. స్వప్న ముగ్ధుడగు మనుష్యుఁడు స్వప్నమున లోచు వస్తువులన్నింటిని సత్యములని భావించునట్లు. ఈ సృష్టి స్వప్నమున ముగ్ధులగువారుకూడ దీనివంతటిని యభాగ్యునియే భావించుచున్నారు. జీవుఁడు ఒకకానితరువాత మఱియొకటిగ భ్రమలను చూచున్నాడు. వానియందే స్థిర బుద్ధివలించుచున్నాడు. ఇట్లే సృష్టి అందుకూడ 'అత్యంతస్థిరము' అని తలఁచునుంచి జీవుడు మోహము నందుచున్నాడు. జీవునిస్థితి యిట్టిది.

శ్వభ్రాన్తరం శ్వభ్రానిపాతదోషాత్

సంప్రాప్ను వన్ముగ్ధమృగః ప్రయాతి

మోహం యథా పాతమయోకరూపం

జీవస్తథా సంస్మృతిపాతమూఢః.

81

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే జీవదూతాక్తే మోక్షోపా
యేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే జగత్స్వప్నకథనం నామ
ఏకషష్ఠితమః సర్గః 1611

లేడి వచ్చికబయలు అను ఆకచే ఒకగోతిమండి ఇంకొక గోతియందుబహుఃపట్టు, సంపాద
హీతువులగు రాగాదిదోషములచే తూగుడగు జీవుడు ఒక సంసారమునండి ఇంకొక సంసారమున
బడుచున్నాడు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున
జగత్స్వప్న కథనమును అటువదియొకటవ సర్గము 1611

ద్విషష్ఠితమః సర్గః

విచిత్ర హాసనాయోగాగ్నాహాదహస్తీ చైశ్వరమ్
వర్ణ్యతే జీవతాభ్యానే భిక్షుమానసచ్యేషమ్.

[ఈ సర్గమున విచిత్రములగు వాసవలననే వివిధరహితులగు హిందులు అను శ్రేణులుగు
చున్నదని ప్రతిపాదించబడుచున్నది. ఈవిషయమును వివరించుటకై జీవతోపాఖ్యాన మారంభింపఁ
బడుచున్నది. అందు భిక్షుసుఖకోకల్పన లీట వర్ణింపబడుచున్నవి.

జీవతోపాఖ్యానము:

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:-

అత్ర రాఘవ వక్ష్యే హమితిహాసమిమం శృణు

యాద్యవృత్తం కస్యచిద్భిక్షోః కిం చిన్మనసశీలినః.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు :— ఓ రాఘవా! జీవుడు ఒకదాని తరువాత మఱియొకటిగ శ్రమలను
జూచుచున్నాడని చెప్పియుంటిని. ఈవిషయమున కుదాహరణముగ ఇతిహాసము శ్లోకబానిని వచిం
చున్నాడను, వినుము. అది కల్పనామరందగు ఒకభిక్షుకుని వృత్తాంతము.

అసీత్ శిష్టస్మహాభిక్షుః సమాధ్యభ్యానతత్పరః

నిత్యం స్వవ్యవహారేణ శువయత్కళం దినమ్.

2

కాంతి, దాంతి, వైరాగ్యము మున్నగు గుణములతో వోష్ట మహాత్ముడగు పరివ్రాజకుఁ
డొకఁడుండెను. అతఁడెల్లప్పుడును సమాధిఃపథ్యసించుచుండెడివాడు. మతియు తన సన్న్యాసాశ్రమము
నకు, దగిన ప్రమాణ, మనన, నిదిధ్యాసముల నాచరించుచు అతఁడు శోభంతిని వెళ్ల బుచ్చెడువాఁడు.

సమాధ్యభ్యానశుద్ధం తత్తస్య చిత్తం శుణేన యత్

చిన్త యత్యాశు తద్భావం గచ్ఛత్సమిష్ట్యైవ వీచితామ్.

3

సమాధిః || అభ్యాసఫలితముగ ఆతని పూర్వవాగ్దలస్మియు తొలగిపోయి చిత్తము కుద్ర మయ్యెను. నీరు అలుగుమారునట్లు, ఆకంఠద్ధానిని చింతించునో, అబాషమునాతఁ డొందుచుండెను.

కదాచిత్త సమాధాన విరతోఽతిష్ఠ చేకధీః

కిం చిత్సం చి న్తయామాస స్వాసనస్థః క్రియాక్రమమ్. 4

ఒకప్పుడాతడు సమాధినిరతుఁడై ఆననముననే కూర్చుండి ఏకాగ్రచిత్తముతో తన కార్య ములతీరుణు జింతింపసాగెను.

తస్య చిన్తయతో జాతా ప్రతిభేయమితి స్వతః

భావయామ్యాశు లీలారం సామాన్యజనవృత్తితామ్.

అట్లు చింతించుచుండనేను కలుము విశోదార్థమే కాత్మజ్ఞానః హేమలగు సామాన్యజనుల వృత్తిని భావించుచున్నాను అను తలంపు ఆతనికి కలిగెను.

ఇతి సంచిన్త్య చేతోఽస్య స్థితం కించిన్నరాన్తకమ్

స్పష్టసంసాన సంత్యాగమాత్రేణ వర్తనేఽమ్యైవ

ఇట్లు చింతించ ఆతని చిత్తము నీరుకడల, అంతమునువపు పారుచున్న నీరు తన స్థిరత్వమును వదిలి సుడిగుండముగ మారునట్లు యతిధర్మరహితుడగు మతియొక పామరజనుని స్వరూపమునుదాల్చెను.

తేన చి తనరోణాథ కృతం నామాత్వవాఙ్మయా

జీవతోఽస్మీతి సమానా కాకతాలీయవత్ప్రీతమ్. 7

ఆ సంకల్పితపురుషుడు తనవాసన ననుసరించి జీవటుండను చేరుపెట్టుకొన కాకతాలీయ ముగ ఆతని చిత్తముచే చెలయఁ జొచ్చెను.

జీవతో విజహారాథ నస్వప్నపురుషశ్చిరమ్

స్వప్ననిర్మాణనగరే కస్మిన్చిత్పురవిధిషు.

ఆనంతరము స్వప్న పురుషునితోలు అజీవటుండను తన స్వప్నకల్పితముగు ఒకానొక నగర మందలి వీధులలో తిరుగఁజొచ్చెను.

తత్ర సానం వపా మతో భృక్లాః పద్మరసం యథా,

లీలయైవ దృఢం హృష్టః సుహృదృష ఘననిద్రయా.

అట, మత్తభృంగము చద్యుసుధపును బ్రాగునట్లు, అతఁడు మద్యమును పానమొనర్చి మత్తెక్క, గాఢమును నిద్రవొందెను.

స్వప్నే దదర్శ విప్రత్వం పాతానుష్ఠానతుష్టిమత్,

ప్రతిభామాత్రసంపన్నాం చిత్తే దేశాన్తరాప్రీతత్. 10

ఆ నిద్రయందాతడొక కలగాంచెను. అందు తన్ను పాత, అభ్యయనాది సత్కర్మమరుండగు బ్రాహ్మణునిగ గాంచెను. స్వప్నమున మతియొక దేశమున కరుగుట కల్పనవలననే సంభవించునట్లు ఆ విప్రత్వముకూడ జీవటుని కల్పనయే.

* తదేవ ఆర్థమాత్ర నిర్మాణం స్వరూపశూన్యమివ సమాధిః - అనుమాత్రమున పతంజలి సమాధిలక్షణమును నిర్వచించియున్నాఁడు. (యోగ సూ. 3-3)

కదాచిత్స్వ ద్విజ్జశ్రేష్ఠస్వహర్వాహరస్మయా,
సుహ్వాహ స్వస్యవహ్మతిర్భజతాయామివ ద్రుమః. 11

ఒకరోజున అప్రేక్ష్యుడు నిత్యకర్మల నాచరించి శ్రమనోనియండుటచే సంస్కారములన్నింటిని తనలో విలీనమొనర్చుకొని చెట్టు విత్తగునట్లు నిద్రించెను.

ద్విజోఽపశ్యత్స్వయం స్వప్నే సామన్తత్వమభాత్మని,
స సామన్తః కృతాహరః కదాచిద్ద్రవనిద్రయా. 12

■ విప్రేక్షుడు కలలో తానొక సామాంతరాక్షి నట్లు కాంచెను. ఆ సామాంతరాక్షి ఒకనినమున భుజించి గాఢముగ నిద్రవలదెను.

అపశ్యద్వాజతాం స్వప్నే కకుబ్జలయపాలినీమ్,
లాలితాం భోగపూగేన పుష్పేషుణ లతామివ. 13

ఆనిద్రయందాతడు తాను భూహంపలమంబడికని రాక్షసి నట్లు కలగాంచెను. లలిను పుష్పము లాశ్రయించునట్లు నానావిధభోగములతోనిని నాశ్రయించెను.

స కదాచిన్మృతః స్వప్నః సుహ్వాహ స్తమితే హితః,
పురోభావీనిజాచారః న్వకార్యమివ కారణ. 14

■ సాధ్యభౌముడొక రోజున సూర్యాస్తమయాంతరము కారణము భవవ్యస్తమ కలియు కార్యము సంతర్భక్త మొనర్చుకొనునట్లు సంస్కారములన్నింటిని తనలో విలీనమొనర్చుకొని నిద్రించెను.

అపశ్యత్స్వాత్మని స్వప్నే సురస్త్రీత్వమనిద్రితమ్,
వృక్షకోశరసోల్లాపే మద్భరీత్యమివోదితమ్. 15

ఆతరడవృషాదొక కలగాంచెను. ఆ కలయందాతడు వృక్షరసేషే పూలసత్త్రియగునట్లు తన సంస్కారములే దూపుగొన తన్ను తునోహరముగ అప్పురసగ గాంచకొనదలెను.

సా సురస్త్రీ రతిత్రాన్తా నిద్రాం గాఢాముపాగతా,
మృగీత్వమాత్మని స్వైరమావర్తత్యమివామ్బుతా. 16

■ అప్పురసరతివలనదెన్ని గాఢనిద్రమబొందెను. అప్పుడాపె నీరు తరంగముగ మారునట్లు లేడిగమారెను.

సా మృగీ లోలనయనా కదాచిన్నిద్రయా హృతా,
స్వప్నే దదర్శ వల్లిత్వం స్వాభ్యాసద్బుధమాత్మని. 17

చంచలసేత్రియగు ఆహరిణమొకప్పుడు నిద్రించుచు తానెల్లప్పుడును మిక్కిలముగ భయమునందు లీగగ మారెను.*

■ లేళ్లు తిమ్మ చిక్కువడఁజేసి తమ మృత్యువునకు కారణమగుననెమోయని తలంచితీగెలను దొంగలను గాంచి భయపడుట లోకప్రసిద్ధము. అందువలన ఈ భావయే వానికి మిక్కిలముగ నుండును. ఈ భావశాఘముగ ఇచ్చటిలేడి ఈ కలను గాంచినది.

తిర్యగ్భోచిప్రి ప్రవశ్యన్తి స్వప్నం చిత్తస్వభావతః,
దృష్టానాం చ శ్రుతానాం చ చేతః స్వరణమక్షతమ్. 18

తిర్యగ్భంతువులుమాడ చిత్తస్వభావముననుసరించి స్వప్నమును జూచుచున్నవి. అవి కను
విను విషయములే వాని స్మృతినంస్కారములకు కారణములై స్వప్నమును గాంచజేయుచున్నవి.

సా బభూవ లతాపుష్ప ఫలవల్లవశాలినీ,
వనదేవీ వినోద్యానలతాగృహవిలాసినీ. 19

ఆ లత ఫలపుష్పపల్లవముల దాల్చెను. దాల్చి, వనదేవియొక్క లతా గృహమువలె నొప్పుచుండెను.

బీజా న్నసా శక్తిరాకారరూపయోహానిరూఢయా,
సాపశ్యదస్తః సంవిత్త్వా స్ఫుటం లవనమాత్తసః. 20

కం చిత్కలం సుషుప్తసం కలయా జడతాం ఘనామ్,
అనుభూయ దదర్శాథ స్వాత్మాసం భ్రమరం స్థిరమ్. 21

■ లత తనయందున్న సాక్షి వైతస్య ప్రభావమున కొంతకాలము గాఢనిద్రనుబొంది, పిదప
బీజమునందుండు భావికాల ఆంధరరూపమును బుద్ధి యొక్కరూపమువంటి స్వరూపముగల స్వప్నాన్ని
న్మృతమైన బుద్ధిచే సంస్కారానుసారముగ తాను భ్రమర మైపట్టు కలగఁజెను.

వత్సప్రదో విజహాకరాథ వనే వనలతాస్వసా,
పద్మినీమన చ పుల్లాను తరుణీష్వివ వల్లభః. 22

పిదప, ■ తుమ్మద ప్రయోగం ప్రయోగాండ్రతో విహరించుపట్టు - వనలతలందును. విక
సిత పద్మములందును విహరింపసాగెను.

శ్రియాలిమ్బాధరస్వాదురసవత్కైసుమం మధు,
భ్రమత్కైసుమసంఘాను ముక్తావల్లీపిలాసిషా. 23

అట్లాభ్రమరము ముత్యములబోలి వనలతల, కుసుమసంఘముల విహరించును, ..ప్రియోందు
ప్రియాలియొక్క అధఃపథపును గ్రోలునట్లు - శుష్పమధువును గ్రోలెను.

స బభూవ సరోజన్యాం వ్యసనీ లిననాలగః,
కృచిదేవ రతిం హ్యేతి చేతో జడమతేరపి. 24

ఒకదినమున నయ్యది అత్యంతమగు మోహమును గొని ఒక శామర తూడునందు చిచ్చు
కొనెను. జడమగు మనస్సుమాడ ఒక్కొక్కప్పుడు ఒకదానియందు క్షిరిగిచాల్చును.

తామాజగామ నలినీం పరిలోలయితేం గజః,
రమ్యవస్తుక్షయాయై మూఢానాం జృంభతే పదమ్. 25

ఒక రోజున ■ పద్మము నూడపెరుక ఏనుగొకటి అచ్చటి కతీగెను. మూఢుల పాదములు
రమ్యవస్తువులను పాడుచేయుటకే లేచుచుండును.

నలినీ మర్దితా సైవ సమం తేన వ వట్పదః,
గతో దంతాస్తం వ్రీహిరివ చూర్ణ త్వమాయయా.

25

అప్రదా తుమ్మెద ఆ పద్మమతో రాటు ఏనుగు దంతమునఁ జిక్కుకొని, దంపఁబడు భాష్యమువలె, నలిగిపోయెను.

భ్రమరో వారణాలోకాద్వారణాలోకభావనాత్,
దదర్శాత్మానమామోదమ త్తవా స్థితమోదితమ్.

27

ఏనుగును జూచుటవలనను, ఏనుగును జూచించుటవలనను ఆ తుమ్మెద ముదించిన ఏనుగు యొక్క భూషమును ధరించెను.

శుక్లుసాగరగమ్భిరే గజః ఖాతే పపాతహా,
తమోఘనఘనే శూన్యే సంసార ఇవ జీవకః.

28

సంకల్ప చే బంధించుటకుండు మున్నగు కష్టములకంటె గూడ కఠినమును సంపారమున జీవుడు పడి పాదవశ్యతనంది చూచించునట్లు, అగజము ఎండిన సముద్రముకంటె లోతగునొక గోలిలో పడెను.

బభూవ వల్లభో రాజ్ఞోమహావరజ్జలాన్తకః,
సదా మదబలక్షీణో ఘూర్ణోత్థివ నిశాచరః.

29

అప్రదా యేనుగు (రాజపురుషులచేఁ దీసికొనిపోవడి) రాజుయొక్క ప్రబల శత్రువుల బంపి రాజునకు ప్రయోకవస్తువును. అదిమదమత్తయై గర్వముతో అటు నిటు సంచరించుచుండెను.

కదాచిదసిన్ధిస్త్రింశ చ్చిన్మః సోఽస్తముపాయయా,
వివేకానిలనిరూసరూపో జీవ ఇవాత్మని

30

వివేకాయువు చే జీవోపాధి ఎగురగొట్టుబడునట్లు, ఒకానొక రాత్రి యుద్ధమున నయ్యది ఖడ్గాద్యాయుధములచే చిన్న మొనర్పఁబడి మరణించెను.

పశ్యన్జఘటాకుమ్మస్థలాగ్రోచ్చలితావలీన్,
గణస్థభ్రమరాభ్యాసాద్గజో భూయోఽవ్యభూదలి.

31

నిరంతరము తనగండస్థలమున భ్రమరముల గాంచుచుండుటవలనను, మృత్యుసముయమున గూడ గండప్రదేశమునఁ దిరుగు భ్రమరములను జూచుటవలనను దాని మనస్సున పాశుకొనిపోయిన భ్రమరసంస్కారము మరల ఉద్బోధితముకాఁగా నయ్యది తుమ్మెదగ జన్మించెను.

సేవమానో వనలతాం పునరాయాత్స పద్మినీమ్,
దుస్యజో హి దురభ్యాసో వాననానామబోధిః.

32

ఆ తుమ్మెద వనంతల సేవించుచు మరల పద్మసరోవరము కడకేగెను. అజ్ఞానకు తమ పూర్వ వానసాభ్యాసమును త్యజించుట కడుంగడు కష్టకరము.

తత్ర హస్తీ ఖుర్రాత్రాస్తః పునః సంఘాగ్నతాం యయా;
పార్శ్వస్థహంససంవిత్త్యా బభూవ కలహంసకః.

33

ఆచట మరల అది ఏనుగుపాదములచే నలుగఁగొట్టబడెను. అతఁడే ప్రక్కనున్న హంసను జూచుచున్నందువలన నది కలహంసగ మాలెను.

కలహంసస్థితరం యోనివ్యన్యాసు సంలుతన్,
కదాచిద్భూహాభిర్హంసైః సంగతో విజహార హ.

34

■ కలహంస చాలకాలము విభిన్నయోనుల చరిత్రమించుచు ఎనుబడియైను జన్మముల గడచెను. పిదప మరల హంసయై, తోటిహంసలతో విహరింపసాగెను.

బ్రాహ్మహంసాత్మికా సంవిత్తశబ్దార్థనతీ మనాక్,
తత్ర పుష్టాస్య తస్యానః ప్రాగణ్డరసబర్హితే.

35

బ్రహ్మ దేవునియొక్క వాహనముగు హంసయొక్క గుణములను విని, దానికట్లవ కోరికగలుగ ఆ హంస యద్దానికొనుయూర అపరనమున పింఛమువలె- పరిపుష్టముగుచు వెలుగుసాగెను.

స తచ్చింతాం చిరస్మృతో జ్యేష్ఠం వ్యాధిఘ్నాహారః,
తత్సంవిత్త్యనుసంధానాజ్ఞాతః పద్మజసారసః.

36

ఇట్లాఁపయును నే చింతించుచు వ్యాధియును పురుగుచే కొట్టిబిడి ఆహంస మరణించెను. గాఁగ నొసంగుచు ప్రభావమువలన నయ్యది బ్రహ్మ దేవుని వాహనముగు హంసగఁజన్మించెను.

తత్రాతీసంతతవివేకవతో విలాసైః

సంభోధితో విగతతా కికవస్తుదృష్టిః.

ముక్తః స్థితో నను యుగాస్తవిధౌ విదేహ

ముక్తేన తేన కిము భావి విభావ్యమతత్.

37

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవరూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే జీవతోపాఖ్యానే స్వప్నశతరుద్రీయే

భిక్షుసంసారోదాహరణం నామ ద్వివష్టితమః పర్వః ||62||

బ్రహ్మలోకమున నయ్యది నిరంతరము బ్రహ్మోపదిష్టములుగు వివేకవైరాగాద్విది ముందులఁ గూర్చి వినుటవలనను, తత్త్వజ్ఞానసాహాయ్యమున ప్రబోధము నందుటచేతను లోకభోగ సముహముల, సారకూస్యతను గ్రహించి తీవ్రస్మృత్తిని బొందెను. ద్విపదార్థముయొక్క అంతమున బ్రహ్మదేవునితోఁ గూడ నయ్యది విదేహము క్రిందించును. ఇకనట్టి స్థితికంటెను త్తమమైన స్థితి ఆ హంస కేదియొండఁగలదో బుద్ధిమంతులు విచారించెదరుగాక ! (కృతకృత్యమయ్యెనని భావము)

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున జీవతో

పాఖ్యానమున స్వప్నశత రుద్రీయమున భిక్షుసంసారో దాహరణమున

అఱువది రెండవ పర్గము ||62||

త్రిషష్టితమః సర్గః.

రుద్రభూతేన తేవాత్ర పూర్వదేవః ప్రబోధనమ్
తేషాం చ శతరుద్రస్య మై శాశ్వత్వం యేన వర్ణితే.

[ఆ హంస రుద్రస్యమును బొందుట, తనపూర్వ వృత్తాంతమును స్మరింపట, అత్తయొక్క-
ఏకత్వము, అనువిషయము లీసర్గయందు జెప్పబడు చున్నవి.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

స కదాచిద్దదర్శ్యాథ రుద్రం రుద్రపుకే ఖగః
వై రిష్య నలినీ నాంబలీలాలాభేన లీలయా.

1

[శ్రీవసిష్ఠుడు:- బ్రహ్మదేవుని వాచనమును ఆ సాంకేతిక బ్రహ్మకేవునితో బాగు ఎల్లడట
తిరుగువీలు లభించెను. ఒకప్పుడయ్యది బ్రహ్మదేవునితోగూడ రుద్రపురికిగి శిష్యుని దర్శించెను.

తత్ర బుద్ధిర భూతస్య రుద్రోఽహంబులి నిశ్చిగ్గా
ప్రతి. బిమ్బవదాదర్శే ద్రాగిత్యేవ హి విమ్బితా.

2

‘నేను రుద్రుడను’ అను భావముపుడు దానికికలిగెను. అట్లమున ప్రబలించును. కదా, బుద్ధి, యోగ, జ్ఞానాది విశ్వరూపమును రుద్రరూపము దానినిందు ప్రతిఫలించెను. అది జన్మాంతర గ్రహణముకాదు. జీవన్ముక్తులకు వస్తులేవందున సామాన్యముక్తి పదవియేయునను.

రుద్ర భూతసపుస్తత తినుం తత్కృజ తామసా
గన్ధః పవనతాం గచ్ఛన్మనుమనబకం యథా.

3

గంధము వాయువు ననుసరింపఁజేయును, పుష్పములుగిత్తిగ మాడనట్లును, జహంకరపూర్వ శరీరమునుద్యజించి రుద్రశరీరమునుదాల్చెను. (యోగులు ప్రాకృతికేషునును గడపుటకై, పూర్వ శరీర మునువిడిచి నిర్మాణ చేయును అనుబడు మనసిక చర్యలయల చాల్చుక, హరిన ఆద్రుర్యమును బొందుట గూడ ఇట్టిదే.)

స రుద్రో రుద్రభవనే విజహార యథేచ్ఛయా
తైస్త్వైః శివపురాచారైర్గణ కోటిగరిష్ఠయా.

4

ఆ హంస రుద్రగణములలో ప్రధానమును గానపత్తి పదవినిబొంది శివ పురోచితములును, ప్రసిద్ధములునగు ఆచారముల నవలంబించి రుద్రపురియందు యథేచ్ఛగ విహరింపసాగెను.

రుద్ర స్వను త్రమ జ్ఞానవిలాసైశ్చ తయా తయా
స్వమకేషం చ వృత్తానమవశ్య త్వాక్తనం ధియా.

5

జ్ఞానైశ్చ ప్రభావముచే రుద్రసామ్యమును బొందిన ఆ హంస రుద్రబుద్ధి ప్రభావమున తన పూర్వజన్మ లన్నిటిని అపలోకింపసాగెను.

నిరావరణ విజ్ఞాన వపుః స భగవాంస్తథా
ఉవాచ స్వయమేకా నే స్వస్వన్న శతవిస్మితా.

ఆపరణశూన్యమున జ్ఞానశరీరమున వెలయు ఆభగవంతుడు (హంస) ఒకలోజున ఏకాంత మనసుండ తానుగాంచిన స్వప్నశతము మతికిరాగా నిట్లుత్తలపోయఁ దొడఁగెను.

అహో ను చిత్ర మాయేయం తతా విశ్వవిమోహిని

అనత్వైవాపి సద్రూపా మరుభూమిషు వారివత్ .

7

అహ! ఈ మాయ ఎంత నిచిత్రమైనది! లేనిదేయైనను ఉన్నట్లుగ వడుచు, మరుభూమియందలి కీటివలె విశ్వము ఎంతటిని మోహమునందఁజేయు మన్నది!

ఇతి ప్రథమమాజ్ఞాతం చిద్యోహం చిత్రతాం గతః

సర్వసంపన్న సర్వజ్ఞ గగనాది విభావనాత్ .

నేను మొమ్మొదట పారమార్థికముగ చిత్స్వరూపుండ నేయైనను, మాయవలన పెక్కుగ మాకు సంకల్పముచయింప, ఇవియున్నియును కలిగినవి, సర్వశక్తి సంతతుడనగు వాచిదంశమున సర్వజ్ఞ త్వము, జదాంశమున ఆకాశాదివిభాగములును ఒనర్పఁబడినవి.

యస్యచ్ఛయా స్థితో జీవో భూతతన్మాత్రత్రజ్జితః

కస్మింశ్చైదభవత్స్యజ్ఞే భిక్షురక్షుభితోఽభితః

9

విడిచి స్వేచ్ఛాక్రమముగనే మాత్రు, స్థూలదేహములందు నమప్తి, వ్యష్టిరూపములచే చిదా భాసుడనై ప్రవేశించి మూలమాత్మములగు భూతతన్మాత్రములగు మఱి ఆ యాదేహముల వాసవా నైచిక్ర్యము ననుసరించి చిత్రపటమువలె రంజితుడనై జీవభూతమున మెసఁగితిని. ఆ జీవుడు అనాది కాలమునుండి జన్మపరంపరల ననుభవించును ఒకానొకస్పృష్టియందు వైరాగ్య, శమదమాది సాధనల నాద్రయించి ఇతరవిషయములచే ఊళింపఁబడకుండెను.

తేనావయవ బద్ధేన బహిః ప్రైవరివిహరిసి

లీలా విలులితాకారా యదా రమ్యేతి భావతః .

10

సర్వభావోపమదేన తదభ్యాస వశాత్తదా

తామేవ సోఽన్వభూద్భిక్షు స్త్యక్త్యాన్వం మననోదయమ్ .

11

ఆభిక్షుడు (పరివ్రాజకుడు) బద్ధపద్యాననుడై, స్థైర్యముతో స్థూలదేహవయవములగు హస్తపాదాదులక, మాత్మ శరీరావయవములగు ప్రాణాదులను నిరోధించి, బహిరంగములగు దేవ తాది విషయములందు అని రమ్యములనియించి మనస్సును నిలుప, సర్వాస్మభావమును ద్యక్షించి ఆ యా భావములనే పొందెను. తక్కిన భావములు, అనఁగా పూర్వసంస్కారములు లోపించెను.

చమత్కృతిశ్చేతసి యా రూఢా నైవ విన్యమ్యతే

వల్లీ త్యజతి నైదాఘీ పీతమవ్యమృ మాధవమ్ .

12

చిత్తమెప్పుడే విచిత్రములను దృఢముగ సంకల్పించినో, అప్రవృత్తి తన పూర్వసంస్కార ముల లోపమొందింపకొని, ఆ మూలన భావముగనే పరిణతి నొందును. పసంతకాలమున లత నీటిని గ్రహమున్నను, తల్పలిమిగు శుష్కదినమును గ్రహమున నది పరిత్యజించి శుష్కించుచున్నది.

స భిక్షువీవహో భూత్వా జనురరథవాసనః

తేషు దేహేషు బ్రాహ్మ రస్థోష్ఠివ వివేలికా.

13

అత్మ సిద్ధిని బొందియున్నను ఆ భిక్షువును శాస్త్రోద్ధమములగు భాగ్యవాసనలందు (జీవించుచున్నందువలన, మరల అవాదియగు వాయ యువయుండు. నీవు వేళ్ళెక్కును రంధ్రములందు తీగుగాను నట్లు ఆ యాదూములందు పక్షిభ్రమించెను.

అత్మని ద్విజభక్తత్వాతోఽపశ్యద్విజతామథ

భావాభావ విపర్యాసే బలవానేవ వర్ధతే.

14

అతః కి బ్రాహ్మణభక్తి యుండుట, తేసి తాను బ్రాహ్మణుడైవచ్చి గాఁచెను. బాహ్య విరుద్ధములగు భావాభావములందున్నది మిక్కిలియుగ చింతింపఁబడునో, అదియే అభ్యాసించును.

సామ న్త తామవాపాసా ప్రిప్రః సంభత చిన్త్రితామ్

సాతత్వేన రసః పీఠః ఫలతామేతి పాదశే.

15

ఆ విప్రఁడు తాను నిరంతరము చింతించు సామంతత్వమునే పొందెను. స్వర్గ మేగములను నిరంతరము గ్రహించుచుండునో, అట్టిఫలమే ఫలించును.

రాజ్యార్థం ధర్మకార్యాణాం కర్తృత్వాతోఽపశ్యద్విజః

స కాముకతయో రాజా సురస్త్రి త్వమవాప హ

16

ఆ విప్రఁడు సకాముకత్వతో ధర్మకార్యముల నాచరింపియుండింబులేసి రాజయ్యెను. ఆ రాజా కాముక్షయగుటవలన అచ్చనయయ్యెను.

లోలా లోచనలోభేన సా మృగీ రసశాలిసి

బహువ వాసనామోహశ్చాహో దుఃఖాయ జన్మషు.

17

సుందరములగు మృగ శేత్రములబొందు కోరికయుండుటలేసి ఆ యవ్వనిన కేడియయ్యెను. మరియు, అట్టి చంచలశేత్రములనే పొందెను. అహ! వాసనామోహము ప్రాణుల కెట్లనుభవించు గలిగించుచున్నది!

మృగీ సా బత చిత్తస్థా బహువ విపినే లతా

అవశ్యంభావి లవనం లలికాఽను భూవ హ.

18

లతమేనదా చిత్తము నావరించుకొని యుండుటలేసి, ఆ కేడి లతయయ్యెను. లతలను సామన్యముగ జనగుమందు చేసెను. అ లతగూడ బొందెను. (చేదింపబడెనని భావము.)

అన్తః సంజ్ఞాచిరాభ్యస్తం భ్రమరత్వ మథాత్మని

సాపశ్యత్సా నమగ్ధేన నదా తద్భావభావితా.

19

లతలను అంతఃసంజ్ఞ యుండును. కనుక నయ్యదిర్బద్ధా (తపమిచ్చువారు) తుమ్మెదకేచింతించుచు, చేదనానయమును అట్టిభావముచేతనే ఆవరింపఁబడి, తానుభ్రమరమైనట్లు తలపోసికొనెను.

సవారణఖుర త్కోదమను భూయాథ భావితమ్

భూయోభూయః ప్రబ్రాహ్మ మహానంసృతి సంభ్రమాన్.

20

అగ్రమరము ఏనుగునాచములచే మర్దించబడెను, టిమ్మట నడుమిది తనసంకల్పమసారము
ఏనుగు; హంస మొదలుగాగల నొంబది ఐదవ గ్రహించి సంసారద్రమయందు తిరుగాడెను,

సంసార శతవర్త్యస్తే దుద్రః సోఽహమహం స్థితః

అస్మి స్సంసార సంరక్ష్యే స్వమనో మాత్రసంభ్రమే.

21

నిజకల్పనయగు ఈసంసారద్రమయందు నూతనదియగు తీవ్రజోహనునా చాల్చి నేనిద్రుడు
నెలయుచున్నాడను.

ఏవమత్యస్త చిత్రామ సంసారారణ్య భూమిమః

బహ్వీచ్ఛహమతి భ్రాంత స్వశూన్యాస్త్వివ భూరితః

22

ఇట్లు నేను సత్యములవలె భ్రాంతిమనసంసారారణ్య ప్రదేశములందు అత్యంత విచిత్రములగు
నానావిధ యోగులందుఁ దిరుగాడితిని.

క స్తింశ్చి దభవం సగ్ధే త్వహం జీవటనామకః

క స్తింశ్చి ద్రాబ్ధహాశ్రేష్ఠః క స్తింశ్చి ద్వస్వధాధిపః.

23

ఒక మానసికసృష్టియందు నేను జీవటనామధారినైతిని. మఱియొక దానియందు బ్రాహ్మణ
శ్రేష్ఠుడనైతిని; ఇంకొకదానియందు భూపతి నైతిని.

హంసః పద్మవనే భూత్వా విన్యతచ్ఛేచ వారణః

హరేః దేహయన్త్రాదౌ దశామహమిమాం గతః.

వింధ్యాటవియందు గజమునైతిని; పద్మవనమున హంసనైతిని; రేడినైతిని; ఈ శరీరయంత్ర
మున నేనీదశలన్నిటిని పొందియుంటిని.

అత్ర వర్షసహస్రాణి చతుర్యగతాని చ

సమవీతాన్యనన్తాని దినర్తు చరితాని చ.

25

మమ ప్రథమమేవ ప్రాకృతితస్య పరాత్మదాత్

త త్వజ్ఞానితయా దూఢో భిక్షుత్వే యోగ్యతాక్రమః.

భూయో భూయోఽప్యతిక్రమ్య గతశ్చ బ్రహ్మహంసతామే

స ఏవ ప్రాక్రనోఽభ్యాసః ఫలితః సంగమోదయాత్.

27

ఇట్లు వత్సరమూత్రములు, చతుర్యగసహస్రములు, లెక్కకుమించిన దినములు, ఋతు
వులు, ప్రమత్తములు నేను బ్రహ్మస్వరూపమునుండి విచ్చుకుండైనవృత్తినుండి గడచితిని. భిక్షక
జీవితమున త్వజ్ఞానమున తాకితలన్ని తమ సంపాదించియుంటిని. అటు ప్రమాదమునవలన జన్మచరం
పరల ననుచుండి బ్రహ్మజేవుని హంసనైతిని. బ్రహ్మజేవుని సంగమున పూర్వాభ్యాసము ఫలిత, దుద్ర
త్యము నొందితిని.

దృఢాభ్యాసో య ఏవాన్య జీవస్యో జేత్య విఘ్నతః

సోఽత్య సమరనేవాపి తమేవాశ్శని ధావతి.

28

అత్యంతదృఢమగు శాస్త్రీయసాధనాభ్యాసముండిన, ఒకవ్యవహారిక విద్యుత్తులు, ఇట్లు అత్యంతవికసములగు బహువిధయోగులందు పరిభ్రమించవలసి వచ్చినను తుదకు శాస్త్రవాదనదో వున యందు జయమును పొందును.

కాకతాలీయయోగేన కదాచిత్సాధు సంగమాత్
అశుభో భావనాభ్యాసో జీవన్మతే.

29

కాకతాలీయ న్యాయమున జీవునకు సాధు సంగమము లభింప, అశుభవాసనా భ్యాసము తొలగిపోవును.

సంగత్యధిగతం చైవ కేవలం సోదయం ప్రతి
ప్రాక్తనో వాసనాభ్యాసో హేతురుద్యమమిషే.

30

ఈ అశుభవాసనలు, కేవలము ప్రాక్తనఫలముగ శుభవాసనలదయింప తొలగి నవికావు. ఇవి పురుషప్రయత్నమువలననే క్షీణించును. కనుక ఈ విషయమున పురుషప్రయత్నము అత్యంతప్రయోజనము.

యచ్ఛేహో భ్యన్యతే ౭ జస్రం యచ్చ దేహో న్తరేషి చ
జాగ్రత్స్వప్నేష్వనదపి తత్సదిత్యను భూయతే.

31

పూర్వ పూర్వజన్మలయందెది నిరంతర మభ్యసించబడుచున్నదో, అయ్యదియే సత్యముగ నోచును. ఇట్టిశుభచింతాభ్యాసమువలననే అశుభచింతలు తొలగింను. మనజాగ్రత్స్వప్నములందు మనము దృఢముగ భావించువిషయములే సత్యములుగ అనుభూతములగుచున్నవి. దేవార్చన, పూజమున్నగుకాల్ప నికవిషయములే ఫలప్రదములగుచుండ, వాస్తవముగ తత్త్వచింతవలన శుభఫల లభించును.

తత్తదర్శక్రియాకారి దుఃఖాయ చ సుఖాయ చ
ఉదేతి భావనం శస్తాద్యావనాభావనం జయః.

32

అనాత్మవిషయములగు శాస్త్రీయవిషయముల భావనకూడ దుఃఖమిశ్రిత సుఖమునే కలిగించుచున్నది. నిరవచ్ఛిన్నమగు సుఖమొదానిచే లభించదు. ఎట్టి భావనను చింతించనియెడలనే అత్యంతికమగు అనర్థజయము లభించును. అంతరాళికమగు దేవత్వాదిప్రాప్తివలన నిత్యుది సంభవించదు.

భావనైవ స్వమాత్మనం దేహో ౭యమితి పశ్యతి
అసత్తామాత్రదిస్తారం గు ల్కత్వమివాజ్ఞారః.

33

అనాత్మ భావనప్రసవనే జీవుడుతన్ను శరీరముగా జూచుకొనుట సంభవించుచున్నది. ఈ అసత్య భావనలక్షణము అంతురముచు విస్తరించజేసి లతగా మారునట్లు క్రమముగ తన్ను వ్యాపించ జేసికొనుచున్నది.

భావనా ప్రత్యక్షమైషా న కించిదహ శిష్యతే
నచ విద్యతే వేతే తద్భ మేకాలమనునః.

34

తత్త్వదృష్టి చే ఈ భావనను వీక్షించునది, ఒకంతియమగులదు. త్రైకాణిక మిథ్యాత్వ దోష ధుమగు ఇయ్యది వాస్తవముగ కేకయేయున్నది. ఇట్టి తుచ్ఛక్రమతో మాకెట్టి సంస్కరమున్ను లేదు.

భ్రమస్య జాగతస్యాస్య జాతస్యాకాశవర్ణవత్

అసంవేదకమాత్మైకం మార్జనాయాలమస్తు సః

85

ఈ జగద్భ్రమ ఆకాశమునందలి నీలవర్ణములై అజ్ఞానమువలననే కలిగినది. ఆకాశమునందు నీలవర్ణ మెన్నడును లేనట్లు, ఈ జగత్తుపూడ ఎన్నడును లేదు. మఱియు నియ్యది అధిష్ఠాన మాత్రమును బ్రహ్మమే అయియున్నది. అందువలన ఈ భ్రమను పోగొట్టుకొన, ఎట్టి సాధనతోను మాకు పనిలేదు.

అసన్మయీస్వరూపై మా పరం సతైవ లాలసి

వర్తతే చేద్విసోదాయ కించిత్సా న కరిష్యతి.

86

అసన్మయమున ఈ జగత్తుయొక్క సత్తత్వబ్రహ్మముననే వెలయుచున్నది. మేము ఈకల్ప నల సన్నిటిని విసోదార్థమే కల్పించుకొంటిమి. కనుక దీనికి భయపడవలసిన ఆపదనమేమియును లేదు. ఇది మమ్మేమియును ఒనర్పజాలదు.

తత్తాస్సర్వాస్య సంసారానుతాయాలోకయా మ్యహమ్

సమ్యగాలోకదానేన తేభ్య ఏకీకరోమ్యహమ్.

87

ఈ శరీరసమాహులు సన్నిటిని విసోదార్థమే గాంచుచుంటిని. సమ్యగ్ జ్ఞానప్రకాశమున ఈ ఉపాధులనన్నిటిని ఆత్మయందు ఏకీకృత మొనర్తును.

ఇతి సంచిస్య రుద్రోఽసౌ తం సరం ప్రజగామ హ

యత్ర భిక్షుద్విహరస్థః సుప్తః శవ ఇవసితః.

88

ఇట్లు చింతించి ఆ రుద్రదేవుడు, భిక్షువుడు కల్పనారాజ్యమున విహరించుచుండ, అతని శరీరము క్రియారహితమై శవమువలె పడియున్నతావున కేగను

బోధయిత్వాథ తం భిక్షుం చేతసా చేతనేన చ

యోజయామాన సస్మార భిక్షురప్యాత్మనో భ్రమమ్.

89

ఏని తనచిత్తమును, జ్ఞానమయమును చైతన్యమును అభిక్షుకశరీరమున బ్రవేశింపజేసెను. దాన అభిక్షుకుడు చైతన్యమునొంది తనభ్రమను తెలిసికొనెను.

రుద్రమాత్మాన మాలోక్య జీవత్పాదిమయం తథా

బోధాద విస్మయాహ్లోఽపి న భిక్షుర్విస్మయం యయా.

90

రుద్రాశంకే యట ప్రవేశించుటవలనను, రుద్రదేవుడు సత్త్వసంకల్పం దగుటవలననుచున స్వప్నము జాగ్రదవస్థయందు చెడరిపోవునట్లు చెడరిపోక అస్వప్నము అనవుత్తమైయుండెను. అభిక్షు కుడు జ్ఞానలాభమును పొందియున్నందున తనరుద్రత్వమును, జీవత్పాది శరీరపరంపరలను ఒకే సమయ మున వీక్షింపఁగలిగెను. తత్త్వదర్శనమువలన ఆశ్చర్యమున కయోగ్యుడైనను అపురాతదత్యంత ఆశ్చర్య మును బొందెను.

అథ రుద్రస్తథా భిక్షుర్దావేనోత్థాయ జగ్ముతః

క్వాపి జీవతసంసారం చిదాకాశైకకోణగమ్.

91

అంత, రుద్రుడును, భిక్షువుడునుకలిసి చిదాకాశమున మఱియొక భాగమునదగు మఱియొక బ్రహ్మాండమున కరిగిరి. అట జీవటుని ప్రపంచము వ్యాపించియుండెను.

తత్ర తద్భవనం గత్వా తద్ద్విపం తచ్చ మణ్డలమ్

విషయం తత్పురం తచ్చ తం చ పాణావసి గ్రహమ్.

42

(లీలాపాఖ్యానమున వర్ణింపఁబడినట్లు) జీవటుఁడున్న లోక, ద్వీపముండల, దేశ, గృహముల జేరి వారాగృహవాసియగు జీవటుని గాంచిరి.

నుప్తం దదృశ్యతన్నప్తసంజ్ఞం జీవటకం శవమ్

స్థావయిత్వా వపుర్భావం ప్రభాంతం భవభూమిః.

43

అట, వారు నిద్రించువానివలె సంజ్ఞావిహీనుడై పడియున్న జీవటుని కశేబరమునుగాంచిరి. వారచోట్ట తమ రుద్రసంబంధీయముగు తేజమునుగోపనమొనర్చి తమృతరులు పీక్షింపకుండ చేసికొనిరి.

తం ప్రబోధ్య నియోజ్యాశు చేతసా చేతనేన చ

ఏకరూపాస్త్రైరూపాస్తే రుద్రజీవట భిక్షుకాః.

44

ఏకరూపులగు వారు తమ చిత్తమును, చేతఃములను నియోజించి జీవటుని ప్రబోధ మొంద జేసి, రుద్ర, జీవట భిక్షువులను మూఁడు మూర్తులైరి.

బోధవనోఽప్యబుద్ధాభా విస్మితా అప్యవిస్మితాః

బభువూష్ట్యేన్ధితాశ్చిత్రకృతాకారా ఇవ క్షణమ్.

45

వారాభ్యంతరమున బోధయుక్తులైనను, అజ్ఞానలెను, విస్మయములేకన్నను బయటకొకింత ఆశ్చర్యము నగుపఱచుచును చిత్రపటములవలె నొకక్షణముండిరి.

అథ జగ్ముశ్చ తే సర్వే క్వచిదోన్యమని సంస్థితమ్

విప్రసంసారమారంభం పరిభూతసంఘంఘమమ్.

46

పిదప, వారు మువ్వరును గలిసి చిదాకాశమున మఱియొక భాగమున వెలయుదున్న (అధ్యస్తమైన) విప్రుని ప్రపంచమున కరిగిరి. అది జీవటుని చిత్తపరిణామమే! అది ప్రాణుల శబ్దముతో నిండియుండెను.

తే తత్ర భవనం గత్వా తద్ద్విపం తచ్చ మణ్డలమ్

విషయం తచ్చ తం గ్రామం ప్రాపుస్తం బ్రాహ్మణాలయమ్.

47

వారు ఆబ్రహ్మాండంతరమును లోకమును, ద్వీపమును, మండలమును, దేశమును, కేరుకొని బ్రాహ్మణుని గృహమున కరిగిరి.

విప్రం తే దదృశుః నుప్తం కలత్రవలితం గృహే

కణ్ఠే గృహీతం బ్రాహ్మణ్యా బహిరీవమివ సితమ్.

48

అట వారు ఆబ్రాహ్మణుఁడు భార్యతో గలిసి నిద్రించుచుండుటను గాంచిరి. బయటకు బయటడిన తనప్రాణమా యనునట్లు బ్రాహ్మణి ఆతని కంఠము నాలింగన మొనర్చుకొనియుండెను.

తం ప్రబోధ్య నియోజ్యాశు చేతసా చేతనేన చ
తత్త్వాస్తే బహవోఽప్యన్యే సవిస్మయవివిస్మయాః.

49

వారు తమచిత్తమును చైతన్యమును నియోజించి ప్రబోధించ నాతఁడు ప్రబుద్ధమయ్యెను.
అప్పుడా నలువైపును విస్మయపరమమైనట్లు తోచిరి.

అథ జగ్ముశ్చిదాకాశకచితం చేతితం చితేః

సామంతం నృపసంసారం భ్రమణాభోగసుందరమ్.

50

అనంతరము వారు చిత్తచిత్తకాయము, చిదాకాశమున వెలయునదియునునగు సామంత
రాజప్రపంచమున కరిగిరి. సామంతుని భ్రమణుగు ఆప్రపంచము ఆత్మంత నుండరమై యుండెను.

తతస్తే భవనం ప్రాప్తానద్వీపం తచ్చ మణ్డలమ్

సామంత దదృశుర్మత్ సుప్తం వర్యజ్కుపజ్కుజే.

51

వారు క్రిమముగ ఆప్రపంచమును, ద్వీపమును, మండలమును, అతిక్రమించి, వర్యంకమును
చుట్టమున మత్తలి నిద్ర పోవుచున్న సామంతుని గాంచిరి.

హేమావదాతం హేమాశ్శ్యా నిహితం కుచకోటరే

భ్రమర్యేవాన్వితం సదృశోశసుప్తం మధువ్రతమ్.

52

ఆతని శరీరకాంతి సుందరమువలె ఉజ్జ్వలమైయుండెను. హేమాంగినియును తనభార్య
యొక్క కుచకోటరము నాశ్రయించి ఆతని శరీరముండెను. వారు చుట్టకొకమున నిద్రించుచు మృదుల
జంటవలె నుండిరి

కాంతాభిరభ్యావలితం మజ్జరీర్షివద్రుమమ్

దీపబాలకమధ్యస్థం రత్నైశు ఇన కాశ్చానమ్.

53

యువకులతోఁగూడిన అసామంతుఁడు మంజరీపుకమున పుష్కమువలెను, రత్నఖదీరమును,
దీపసముహమధ్యస్థితముననగు కాంచనమువలెను తోచుచుండెను.

తం ప్రబోధ్య నియోజ్యాశు చేతసా చేతనేన చ

తత్త్వాస్తే బహవోఽప్యేకే సవిస్మయవివిస్మయాః.

54

అంత, వారు తమచిత్తమును చైతన్యమును నియోజించి అసామంతుని ప్రబుద్ధమొనర్చిరి.
వారు పెక్కుమంది ఆయ్యా ఏకభాషమున చెలియుచుండిరి, మరియు వారు విస్మయాపన్నులయ్యు
విస్మయరహితులవలెఁబోచుచుండిరి.

అథ తే రాజసంసారం జగ్ముస్తత్ర విబోధ్యతమ్

చేతనైవమథాన్యాసు భ్రేముః సంసార భూమిషు.

55

పిదప వారు ■ తివాహికశరీరమున సప్రాప్తుయొక్క రాజ్యసంసారమున, బ్రవేశించి
రాజును ప్రబుద్ధునిగ జేసిరి. అట్లే వారు నూత్నకరీరమున కిక్కిన ప్రపంచములందు గూడ తిరుగుచు
నిద్రించువారిని ప్రబుద్ధుల నొనర్చిరి; మృతులైన వారిని మేలుకొలిపిరి.

ప్రాప్యతాం బ్రహ్మహంసేహం రుద్రతాం సర్వ ఏవ తే
సమాజగుర్విరేజశ్చ రుద్రాణాముత్తమం శతమ్.

56

వాండఱును బ్రహ్మహంసయును చిత్తపరిణామమొంది తుదకు రుద్రభావము నొందిరి. రుద్ర చిత్త, చేతనాంశములు వారి చిత్తమును చేతనమొనర్చుటవలనను; జ్ఞానైశ్వర్యములు వారి దేహముల నన్నింటిని ఆగ్రయించుటవలనను వారు శతసంఖ్యాకులగు రుద్రులై విరాజిల్లుచుండిరి.

ఏకసంవిద్భిన్నతను చిత్రచేష్టితవేష్టితమ్.

ఏకరూపమనేకాభం రూపం తత్పారమేశ్వరమ్.

57

ఒక మేశ్వరుని విశ్వరూపు యిట్టిది. అతడు జ్ఞానమొక్కటియేయైనను వివిధ శరీరములందు నానావిధకార్యముల నొనర్చుచున్నాడు; అతనిరూప మొక్కటియేయైనను, నానారూపములుగ ప్రతి భాసించుచున్నాడు.

రుద్రాణాం తచ్చతమథ నిరావరణచిన్మయమ్

సర్వసంసార సంబద్ధి స్థితం సర్వజగత్స్థితమ్.

58

ఆవరణశూన్యమగు చిన్మయస్వరూపమున శతరుద్రమూర్తి విరాజిల్లుచుండెను. ఈ ప్రాంత భాసిక జగత్తున కాధారఁడై, అతడు సర్వజగదంతర్యామియై వెలయసాగెను.

శతరుద్రశతాసీహ సన్ని రామ మహాన్ని హి

ఏక దేశాదశం విద్ధి సంసారం ప్రతిసంస్థితమ్.

59

ఓ రామచంద్రా! ఈ రీతిగ వందలశాలయిగ శతరుద్రమూర్తులు వెలయుచున్నారు. నీకును, నాకును అనుభూతమున ఈ వర్తమాన జగత్తు భిక్షుర్యుడ కభిక్షకునగు జగత్ శతకములలో పదునొకం డవ శ్రమముని గ్రహింపుము.

యో యోభిరః స జీవన్య సంసారః సముదేతి హి

తత్ప్రాప్రబుద్ధా జీవాః పశ్యన్తి న పరస్పరమ్.

60

సంసారభ్రాంతి బంధుడగు జీవుడు తానన్న సంసారమున భిక్షకునివలె తదితర జీవులతో కలిసికొనఁజాలకున్నాడు; లేక, వారు పరస్పరము మామకొనఁజాలకున్నారు. కారణము; వారు అప్రబుద్ధులగుటయే.

మిలన్ని హి మనోబుద్ధా సరజ్ఞా ఇవ వారిధౌ

అప్రబుద్ధాను తస్మాత్త్రినిహ లోష్ఠ వదాస్థితాః

61

ఏవరి మనస్సులందు తత్త్వజ్ఞాన ముదయించునో, వారు సముద్ర తరంగములవలె ఏకాకార సర్వజీవ ఏకాకారతన విక్షింపఁజుగుచున్నారు. అప్రబుద్ధులు స్థూలబుద్ధులుగానే గ్రహించుచు, లోష్ఠభండము (వట్టిగడ్డ) లవలె జరుగైయున్నారు.

యథా ద్రవత్యాన్వీచ్యమ్ము త్వనోన్వీచ్యం సంమిలత్యలమ్

తథా ప్రబుద్ధా జీవాః మిథశ్చిత్త్వస్థిల స్థలమ్.

62

సూర్యబుద్ధి తొలఁగుటచే పరస్పర మేళనము సంభవించుచున్నది. ద్రవ శీలముగఁబడే తరంగముల జలము పరస్పరము పూర్ణముగ కలిసికొనునట్లు, ప్రబుద్ధజీవులు చిన్మాత్రులగుటచే చైతన్యశక్తి యందు పాస్పరము పూర్ణముగ కలిసికొనుచున్నారు.

ప్రత్యేకముదితే చైతే సంసారే జీవరాశయః

చిద్ధాతోః సర్వగత్వేన త్వసత్కాః సత్యవత్స్నితాః.

63

ఈ సంస్కరియందగుపడు నానావిధ జీవజాతములందు వాస్తవమున కసత్యమైనను, సర్వవ్యాపియగు చిత్-శక్తియందుండుటవలన సత్యముగనే తోచుచున్నది. జీవులు, సర్వజీవుల తత్త్వమున ఆ పుట్రస్కముతో వైకృతమొంది, బ్రహ్మముతప్ప వేరేమియు లేదనియు, అంతయు స్వకల్పితమనియు గ్రహించ, పరస్పరమేళనము సంభవించును.

యద్యదాఖ్యతే భూమే స తన్నామ యథా. సభః

సర్వ గాయాశ్చితేర్యద్యదుహ్యతే తత్తథైవ చిత్.

64

భూమిని ఏయే తావులందు క్రవ్వినను, ఆయాతావులందు సర్వవ్యాపకమగు ఆకాశమే ప్రకాశించునట్లు, సర్వవ్యాపకమై, సత్యమైనట్టి చైతన్యమునుండి తత్త్వవ్యూహముచే నేరేది తొలగించఁబడుచున్నదో, అదియది తేజలము చిన్మాత్రముగనే శేషించుచున్నది.

సర్వ ప్రపంచభూతాని యథానుభవసీహ హి

తథేహ సర్వభూతాత్మ త్వం సర్వత్ర విద్యతే.

65

ఓ రామచంద్రా! నీవు ననుష్ఠ ప్రపంచములను, తద్యుక్తములను, పంచభూతములను సర్వత్ర అనుభవించుచున్నట్లే సర్వభూతముల అత్యంతముగ చైతన్యతత్త్వమునకడ సర్వత్ర వెలయుచున్నదని అనుభవ మొనర్చుకొనుము.

యచ్ఛాలభణ్ణకా వృక్షే శైలే శ్వభే గతేస్తకమ్

ప్రేక్ష్యతే తద్వదేకాత్మా తథా చితి జగత్స్థితమ్.

66

వృక్ష, శైలములందు (కాష్ఠశిలాసమూహములను) శివు చిత్రముల కనుకూలములగు చిత్రముల నొసర్చి వానిశి గజ, తురంగ, పురుషరూపములగు మార్క, మనమట్లే చూడుచున్నాము. ఈ రీతిగనే ఏకాత్మకమగు సద్రూపమే సర్వాకారములుగ పిండింపఁబడుచున్నది. చిద్రూపముననే జగత్తు వెలయుచున్నది.

అవేదనే పరే శుద్ధే వేదనం యజగత్స్థితమ్

అకారణమై చైతన్యం శూన్యత్వేన యథానభః.

67

శుద్ధమై, విదేశరసమై ఇంద్రియాదులకు విషయము కానిదైనట్టి పరబ్రహ్మమునకే దోచు విషయరూపమగు అన్యథాభావమే యాజగత్తై యున్నది. ఇట్టి జగదాకారమగు జడత్వము అకారణమై యగుచు అకాశమువలె శూన్యమై వర్తించుచున్నది. అనఁగా, మిథ్యజ్ఞానముగాక దీనికి వేరేమియు కారణములేదు.

విద్యతే వేదనం దృశ్యబద్ధో మోక్షస్యవేదనమ్
యదేవ నిచిరం తే స్యాత్తదేవాసు దృఢీకురు

68

ఓ రామచంద్రా ! దృశ్యమునుగూర్చిన జ్ఞానమే బంధము. దృశ్యజ్ఞాన నివృత్తియే మోక్షము. ఏనిలో నీకు నచ్చిన దృష్టి నే శీఘ్రముగ దృఢమొనర్చుకొనుము.

సర్గాసర్గా బద్ధమోక్షో వేదనా వేదనాత్మకా
అభిన్నా బోధనాచ్ఛోభా యథేచ్ఛసి తథా కురు.

69

సృష్టి, అసృష్టి, బంధము, మోక్షము, జ్ఞానము, జ్ఞానముయొక్క అభావము మున్నగునవి వాని సాక్షియొక్క జ్ఞానమువలన అభిన్నరూపములైయున్నవి. అవి ద్రష్టకంపె వేరుకావు. ఇక నివృత్తు నీయిచ్చ వనునరించి ప్రవర్తింతుము.

అసగవీత్యేను యన్నాప్తి తన్నానే కా కదర్థనా
తూష్టింభావేన యత్రాప్యం ప్రాప్తమేవాసు విద్ధి తత్.

70

వీక్షించకున్న వివాశమగునానియొక్క వాశమునుగూర్చించి యిక ప్రయాస ఏల ? ఏది (ఏమియు) తూష్టింభావముచే లభింపనో, అదియు శీఘ్రముగ (నిరాయాసముగ) లభించియే యున్నదని గ్రహింపుము.

యదైవే వేదనమాత్రాత్మ తదజ్ఞావేదన త్తయమ్
తద్వేదనం వేదనాయా యదిప్తం తత్సమాచరేత్.

71

ఈ జగత్తు వేదన (జ్ఞానము) వలననే కనబడుచు, అవేదనవలన త్తయమొందుచున్నది. ఈ జగద్వేదనకు సాక్షియగునది లభించియేయున్నది. ఇకనివృత్తు నీ కిచ్చునుగా దానినే యాశ్రయింపుము.

ఏచిర్యభామ్యుసః స్పన్దో జగచ్ఛైవ తథా చితౌ
ఏతావన్మాత్ర ఏవాత్ర భేదో యద్రఘునద్దన.

72

ఘనుడందనా ! తరంగము నీటియొక్క స్పందనమైనట్లు, ఈ జగత్తుకూడ చిత్తుయొక్క స్పందనమైయున్నది. జల, తరంగములకున్న భేదమే బ్రహ్మ జగత్తులకును గలదని గ్రహింపుము.

దేశకాలస్వరూపేషు సత్సు ఏచ్ఛాదితామ్యసి
జగదాదా తు దేశాద్యా అసన్తో జగతీక్షితాః.

73

నీటియందు అలలవలెనే జగత్తు మున్నగునవి వివరోపాదానముగ బ్రహ్మమన మొదలు లేకున్నను తరువాత ఆరోపించబడి కార్యభూతముగ జగత్తుగ పరిగణింపబడుచున్నది.

అభాస్వరం త్రిజగదిత్యతి భాతి భాస్య
త్వం వేదనం విదనమేవ చిక్షేః స్వరూపమ్
వాచి స్థితం భవతి చైతదుపోహభేద
క్షిప్తం ప్రశాంతవచనమ్ శివః పరాత్మా.

74

స్వప్రకాశ - ఆత్మరూపమును, చైతన్యమాత్రముననుగు బ్రహ్మమే అవిద్యారణమన కొంచెము ప్రకాశించుదానివలె తోచుచు జగత్స్వరూపమును ధరించి స్వస్వరూపము నతిక్రమించి నట్లు తోచుచున్నది. చిద్రూపమును పరమాత్మయొక్క పారమార్థికస్వరూపము జ్ఞానమయమే, జడము కాదు. ఈ జగత్తులు భేదకల్పితములు. వీనిని శ్రుతిచర్యిత - ఉపాయముచే ఉదంబుచింపుము. అప్పుడీ జగత్తు కేవలము నామమాత్రమని గ్రహింపగలవు. ఈ నామమాత్రత్వమునూడ బ్రహ్మమున లేదు. అత్యుచిత ప్రకాంత రూపమును, శివస్వరూపముననుగు పరమాత్మయే.

సంవేదనం సర్వ ఇతిహ శబ్దా

దర్శాదభిన్నా న కదాచిదేతే,

వీచ్యమ్మనీ ద్వే ఇతి నోచితోక్తి

ర్యస్యాజ్ఞ తాయాం త్విదమేవ య క్తమ్.

75

ఇత్యాచీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమూర్తోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే జీవభూతాభ్యానే స్వప్నశరణు ద్రియకథనం నామ త్రివప్తితమః పర్వః ||63||

ఈ జగత్తంతయును ఆత్మచైతన్యమే అయియున్నది. వాస్తవముగ జగత్తుయొక్క శబ్ద, ఆర్థములు బ్రహ్మముకంటె భిన్నములుకావు. ఈ జగత్, బ్రహ్మము లెన్నడును రెండుగ లేవు. తరంగ, జలములను రెండునమ్ములని శాస్త్రులొలనట్లు జగత్, చైతన్యములనుగూడ రెండునమ్ములని చెప్పజాలము. ఇవి భిన్నవస్తువులుకావు. వీనికి భిన్నత్వ మెన్నడునులేదు. అజ్ఞానమువలననే ద్వైతభేదము కలుగుచున్నది. అజ్ఞానావస్థకు తగిన ద్వైతభేద వ్యవహారము జ్ఞానకాలమున నెట్లు సంగతముకాగలదు ?

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున స్వప్న శరణుద్రియకథనమును అటువదిలమాడన సర్గము || 63 ||

చతుః పప్తి తమః సర్గః

తై నై శ్చై హైః పున స్తేషాం కేషభోగోఽత్ర పర్ల్యతే

తతో రుద్రగణాత్వాప్తిః సంకల్పనీరతాక్రమః.

[ఈ సర్గమున శరణుదమూర్తుల తదనంతర వృత్తాంతమును గగన్వప్రాప్తి, సంకల్పము యొక్క స్థిరత్వము, విషయములు పర్ల్యవబడుచున్నవి.]

శ్రీరామ ఉవాచ:-

జీవట బ్రాహ్మణాదీనాం హంసాదీనాం మునీశ్వర

భిక్షు స్వప్న శరీరాణాం సంవన్నం కిమతః పరమ్.

1

శ్రీరామఁడు :- మునీశ్వరా ! భిక్షుకుని స్వప్న శరీరములగు శబ్ద, బ్రాహ్మణాది శరీరములకును, హంసాది శరీరములకును ఆ పేదన ఏమి సంభవించెను !

శ్రీవసిష్ట ఉవాచ:—

రుద్రేణ సహ సంభూయ ప్రబుద్ధాః సర్వ ఏవతే
మిథశ్చ దృష్టసంసారా రుద్రాంశాః సుఖినః స్థితాః.

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! రుద్రాంశసంభూతులగు జీవటాదులు రుద్రునితో జన్మించి పరస్పరము భూత, భవిష్యద్వర్తమాన సంసారవ్యాపారముల విక్షింబును కృతకృత్యులై సుఖముగనుండిరి.

తేన రుద్రేణ తాం మాయామవలోక్య యథోదితామ్
స్వాంశాంతామేవ సంసారస్థితిం తే ప్రేషితాః పునః

విరోధరతుడు కాంగోరి రుద్రుడు ఆప్యదుడయ్యించిన మాయనుగాంచి స్వాంశసంభూతులగు జీవటాదులను మరల సంసారమునఁ బ్రవేశింప నాజ్ఞాపించెను.

శ్రీరుద్ర ఉవాచ:—

గచ్ఛతాశు నిజం స్థానం తత్ర భుక్త్వా కలత్రకైః
కంచితక్మాలం సమం భోగాన్మత్సకాశము చైవ్యథ

రుద్రుడు:— మీరు మీమితావుల అట భార్యాపుత్రాదులతో కొంతకాలముండి భోగవాసనలను తృప్తినందించుకొని మరల నాకడకు రండు.

భవిష్యథ మదంశా యే గణా మత్స్వరభూషణాః
తతో మహాప్రళయతో యాస్యామస్తత్పరం పరిమ్

ఆప్యదు మరల మీరు నా అంశమున నాపురభూషణములగు గణముల రూపమును ధరింతురుగాక! మహాప్రళయముయమున ఈ జగత్తు క్షయముకాఁగా మనమందఱము కలిసి పరమపద ప్రవేశింకము.

శ్రీ వసిష్ట ఉవాచ:—

ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ రుద్రస్తేషాం సోఽస్తరధీయత

అన్యసంసారసంఖ్యానం రుద్రాణాం మధ్యమాయయా 6

ప్రయయుః స్వాస్థదం తేఽపి జీవటబ్రాహ్మణాదయః

స్వకలత్రైః సమం దేహం మపయిత్యాథ కాలతః. 7

రుద్రలోకం సమాసాద్య భవిష్యన్తి గణోత్తమాః

కదాచిద్యోమిన్ దృశ్యనే తారకాకారకారిణః. 8

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు చరికి భగవంతుండగు రుద్రుడంతర్ధానము నందెను. వారందఱును రుద్రగణములఁగ అభ్యంతరమున వెలయును, సంసారదర్శనమునర్హు సాక్షి చైతన్యవ్యాపమును ధరించి జీవటాది సంసారములఁ బ్రవేశించిరి. అట తమతమ భార్యలతోఁగూడ పరిసారము నన్యుభవింపసాగిరి. ఇట్లు వారు కొంతకాలము భోగముల న మధ్యించి కరికాంతమున రుద్ర

లోకమునుబొంది ఉత్తమగణములు కాగలరు. ఒక్కొక్కప్పుడు వారు సత్కర్తములవలె నగుపించుచుండురు.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

భిక్షుసంకల్పరూపాస్తే జీవటబ్రాహ్మణాదయః

కథం సత్యత్వమాయాతాః సంకల్పార్థే క్వ సత్యతా

9

శ్రీరాముడు :- మునీంద్రా ! భిక్షుకుని సంకల్పరూపములగు జీవట, బ్రాహ్మణాదులెట్లు సత్యభావముజూపిరి? సంకల్పపదార్థములకెట్లు సత్యత్వము చేయును?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

సంకల్పసత్యతా త్వంశే త్యజ సంకల్పసత్యతామ్

తత్ర యన్నాస్తి తన్నాస్తి యతః సర్వాత్మ తత్పదమ్

10

శ్రీవసిష్ఠుడు :- ఓ రామచంద్రా ! అధిష్ఠానమున దివంశమున అభ్యస్తమగుదానియందు చేయ సాంకల్పిక సత్యత్వమును వివేకసాహాయ్యమున నీవు పరిత్యజింపుము. నదనదయొక్కములగు సంకల్పవిషయములగు నదతిత్తిక్తమగు అస్తిత్వములేదు. వానికి అస్తిత్వమున్నట్లుగుపడుటకు కారణము బ్రహ్మపదము. సర్వాత్మమయమగుటయే జీవుని భోగాదృష్టము ననుసరించి ఈ సంకల్పితవిషయములకు శ్రీయాసామగ్ధ్యము (కార్యకాశిత్వము) అనుపమమన్నది.

యత్స్వప్నే దృశ్యతే యచ్చ సంకల్పైరవలోక్యతే

తత్తథా విద్యతే తత్ర సర్వకాలం తదాత్మకమ్

11

తద్దేశకాలాత్మతయా గత్వా దేశాంతం యథా

దేశాద్దేశాంతం యద్యన్న గత్యాత్మాదికం వినా

12

|| లభ్యతే తథా స్వప్నే వినా తత్ర న లభ్యతే

సర్వమస్తి చిత్తః కోశే యద్యథాలోకయత్యసా

13

చిత్తథా తదవాప్నోతి సర్వాత్మత్వాదవిక్షతమ్

పంకల్పః స్వప్నకస్త్యజ్జ యయా చ దశయావ్యతే

14

యేషాం తు యోగవిజ్ఞానదృష్టయః ఫలితాః సిద్ధిః

15

సర్వం సర్వత్ర పశ్యత్తే యతః శంకరాదయః

ఇదమగ్రగతం వస్తు తథా పంకల్పితం మయా

16

నావ్యం యతోభయభ్రంశం స ప్రాప్నోత్యుభయశ్రయాత్

సర్వం హ్యభిమతం కార్యమేకనిష్ఠవ్య సిద్ధ్యతి

17

దక్షిణాం కరుభం గచ్ఛన్ముః ప్రాప్నోత్యుత్తరాం దిగమ్

నృశ్చయ, తో, ఈ పదసంకల్పములందు తోచునవిలన్నియును సర్వకాలముల అధిష్ఠాన భూతమున సచ్చిత్స్వరూపమయ్య దేశకాలములగుటచే, దేశాంతరగమనాది శ్రీయల తోచింపఁబడెను

నచై, అధిష్ఠానమునకు వెలయుచున్నది. దేశాంతరగమనమునది ఇంద్రియపాటవము, కాలము మార్గ దర్శియన్నగునది లేకున్న సంభవించజాలనట్లు, స్వప్న, జాగ్రత్, సుషుప్తులందుగూడ చిద్రూపు లేకున్న ఇంద్రియ సంభవించజాలవు. అనుభవించువాని అవ్యుత్పన్నమననుసరించి జాగరితములైన వాసవల వలన చిత్తమున ఏర్పడిన పర్యాలోచితములగునో, ఆయ్యది, బ్రహ్మము సర్వాత్మకమగునట్లవలన తద్విషయకదృశ్యస్వరూపమును బొందుచున్నది. ఓ రామచంద్రా! ఏ స్థితిచే సంకల్ప స్వప్న పదార్థములు పొందఁబడునో, తెల్పుచున్నాను, వినుము—అభ్యాసయోగములేకన్న పరమపదలభము, (వినజేసి) స్వప్న, సంకల్పాది పదార్థప్రాప్తి సంభవించవు. శరీరకాయలు యోగవిజ్ఞానదృష్టిని బొందినవారగుట వలన అభ్యాసములేకున్నను సిద్ధిభుక్తుగ సర్వత్ర సర్వమును గాంచుచున్నారు. ఏకాగ్రతలేనివో నేను అగ్రతములైన, సంకల్పిత వస్తువుల సిద్ధినిబొందజాలను. వాచిత్రమపుడు సంకల్పితవస్తువును, మరల అన్యమును ఆశ్రయించుటవలన ఉభయభ్రష్టత్వమునందును. ఏకనిష్ఠఁడగువాని అభిమతకార్యములే సిద్ధించును.

- సంకల్పార్థవైరేవ సంకల్పార్థోఽవగమ్యతే 18
అగ్రసారపరైరగ్రే సంసితోఽర్థోఽవగమ్యతే
అగ్రనే బుద్ధిసంస్థేయః సంకల్పం ప్రాప్తుమిచ్ఛతి 19
తదానావే కనిష్ఠత్వాభావాత్సాక్షయేద్వయమ్
తస్మాదేకార్థ నిష్ఠత్వాద్భిక్షు జీవేన రుద్రతామ్. 20
ప్రాప్య వర్వాత్మనా లభ్యం తథా సర్వం తథాస్థితేః
భిక్షు సంకల్పజవానే ప్రత్యేకం తజ్జగత్పుంశః. 21
వశ్యన్తి చైతేనాన్యోన్యం రుద్రజ్ఞావాదృతే తతః
అప్రబుద్ధాః ప్రజాయంతే జీవా జీవా ననౌధినః.
తదిచ్ఛయాశు తద్రూపా బహురూపాశ్చ తే ఐహ
ఐహ విద్యాధరోఽయం స్యామహంస్యామిహ పణ్డితః 22
ఇత్యేకధ్యానసాఫల్యం దృష్టాంతోఽస్యాం క్రియాస్థితౌ
ఏకత్వం చ బహుత్వం చ మార్భ్యం పాణ్డిత్యమేవ హ. 23
దేవత్వం మానుషత్వం చ దేశకాలక్రియాక్రమైః
కుల్యకాలవలంతర్లం ధారాణాధ్యానయత్నతః. 24
సర్వశక్త్యః స్వరూపత్వా జ్ఞవస్త్వా స్మృతశక్తౌ
అనస్తత్త్వాన పుతత్వ స్వభావోఽస్య స్వభావతః. 25

దక్షిణదిక్కునకు ప్రయాణమొనర్చి ఎన్న రెడకు ఉత్తరదిక్కును బొందగలరా? సంకల్పార్థ నిష్ఠితే సంకల్పితవిషయములను బొందగలరు. ఎట్లు ఎటుటి విషయములందు నిష్ఠింపవారు వానినే గ్రహించుచున్నారు. వారు సంకల్పిత విషయములను బొందగలిగినను ఏకనిష్ఠులు కాకపోవుట కారణము. అట్లే మనకు ఏకనిష్ఠుడగుటవలన భద్రత్వమును, సర్వాత్మత్వమును,

రుద్రసంబంధమై ప్రసన్నమై నట్టి సర్వజ్ఞత్వమును బడసి, సర్వమును బడపెను. అతనికట్టి ఏకాగ్రత యున్నందువలననే అస్థితి కలిగెను; లేకున్న కలిగెడిదికాదు. అంతరాళవాసులగు జీవజాతులు భిక్షుక సంకల్ప-ఫలములగు జీవులైనను, వారు వేత్త్యులు లోకములందు వెలయునప్పుడు రుద్రచైతన్య సాహాయ్యములేకుండ పరస్పరము వీక్షించుకొనఁజాలకపోయిరి. అరుద్రుని సంకల్పమువలననే జీవస్థితి యందు భేదజ్ఞానయుతులును, ఆచరబుద్ధులునగు జీవులు ఉత్పన్నులైరి. మఱియు ఇచ్చవలననే రుద్రరూపమును బహువిధరూపములను ధరించియుండిరి. జగత్తున నేను విద్యాధరదన, నేను కుండి కుడును' అనునీమున్నగు భావములు జీవుని సంకల్పము, నిష్ఠ, ధ్యానముల ననుసరించియే ఫలించుచున్నవి. తదితర జీవుల సాఫల్యమునకుకూడ భిక్షుకుని స్పృహయే దృష్టాంతము. జీవుడు తన ధ్యాన చింతా బలము ననుసరించియే ఏకత్వ, బహుత్వ, మూర్తత్వ, పాండిత్య, దేవత్వ, సర్వాధ్యక్షులను కాలక్రమము ననుసరించియో, లేక ఒకే తడవగనే పొందఁగలుగుచున్నాడు. జీవుఁడు పారమార్థికముగ బ్రహ్మస్వరూపుఁడగుటయే ఇట్లుగుటకు కారణము. మఱియు, బ్రహ్మస్వరూపుఁడగు జీవుడు అవంతుడును, సర్వకర్త ముంతుఁడును గూడవైయున్నాడు. అతఁడు, ఒకేకరీరమున అభిమానము వహించి వరిచ్చిన్నుఁడైనప్పుడు ఒకే కార్యము నాచరించు శక్తియందును. శక్తిస్వభావము ననుసరించియే జీవుని కార్యములున్న నిర్వహింపబడును.

సవికాసః ససంకోచోఽహింసస్తే చిదాత్మనః

యదిచ్ఛతి తదప్యజ్ఞ జనుః సంపద్యతే వ్యయమ్.

27

స్వయం సంపాదితై రేభిర్దేశకాలక్రియాక్రమైః

యోగినో యోగినశ్చేహ తిష్ఠన్తస్యత్ర యత్ర చ.

28

ఇహ వాముత్ర భోగేన దృష్టమేతదనేకతః

శార్తవీర్యో గృహే తిష్ఠన్సర్వేషాం భయదోఽభవత్.

ప్రాబుల కర్మ ననుసరించియే స్వర్గ సర్కాది ఆనందములు జగదీశ్వరునియందు వికసించి పృష్ఠియనబడుచున్నవి, మత్రియఃవి ఫలభోగానంతరము సర్వప్రాణి సంహారమును ప్రళయమును సంకోచమును పొందుచున్నవి. కనుక పరమేశ్వరునకు హింసాజనిత వైషమ్యాదులు లేవు. జీవులు కోరుననే చిదాత్మయందు స్పందించి స్వయముగ సంపన్నములగు చున్నవి. స్వయముగ ఉపార్జింపబడిన దేశకాలక్రియాక్రమములే యోగిని యోగి జనులు, తమ గృహముందుగాని అస్యత్రగాని ఒకదేహముగాని, లేక అనేక దేహములుగాని, ధరించియుందురు. ధ్యాన, ధారణల ఫలితముగనే యోగులు నిగ్రహానుగ్రహసమర్థులగు అధికారిక దేహములు ధరించుచున్నారు. యోగులు ఒకానొక సమయమున ఇహపరలోకములందు నిధిన్న కరీరముల ధరించి ప్రారభము ననుభవించుట ప్రసీద్ధము. కార్తవీర్యుడు గృహమున నుండియే సర్వులను కాపించెడువాడు.

విష్ణుః క్షీరోదధౌ తిష్ఠన్జాయతే పురుషో భువి

వశ్యేరం యాన్తి తిష్ఠన్త్యో యోగినో యోగినీగజే.

80

విష్ణువు క్షీరసముద్రమున నుండియే పృథివీపై జన్మించుచున్నాఁడు. యోగియు స్వల్లోకమున యోగినిగణతత్త్వమున నుండియే భూలోకమున తమకర్మింపఁబడిన బలులగ్రహింప నడుగుచున్నాఁడు.

శక్రః స్వర్గాసనే తిష్ఠన్యాతి యజ్ఞారముర్వికామ్
సహస్రమేకం భవతి తథా చాస్మిజ్జనార్ధనః.

81

ఇంద్రుడు స్వర్గమున సింహాసనముపై నుండియే భూలోకమున జనగు మనుషుల కాలల కరుగుచున్నాడు. భగవంతుడగు జనార్దనుఁ డీయుగముననే (రాహు శతావధున జనసానమున పదునాల్గువేల రాక్షసుల వధించునప్పుడు) ఒక్కడేతయ్యు మేలకొలది హవముల కరుచి మరల ఒకేరూపమును గ్రహించుచున్నాడు.

నృణాం శతాని భక్తానాం మానుష్యం యాతి తన్నతైః

ఏకః సహస్రం భవతి తథా చైవ జనార్దనః.

82

మరల ఆతడు వంశలకొలది భక్తులర్పించు ప్రణతుల గ్రహించి అనుగ్రహించ మనుష్యరూపమును భరింపగలడు. మఱియు కురుసభయందు దుర్యోధనాదలను విమోహితులకేను సహస్రరూపధానియగును.

అంశావతాశలీలాభిః కురుతే జాగత్తి సితిమ్

ఏకః క్షాంతాసహస్రాణి తుల్యకాలం నిమేషవత్.

83

ఆర్ధగవంతుఁడొక్కడయ్యు క్షవ్యం శాపతాగమును దాల్చి జగత్త్వినీ కరింప రాజ్యమును నిమి విదేహదశను బొంది స్థమస్తప్రాణులయొక్క శేత్రములందు వసించుచు, ఒకేసర్వాయము నిమేషముల (సంచలనముల) గావించునట్లు ఆతడుగలడు. మఱియు పరువాణువేలరూపముల భరించి ఉత్సంఖ్యాకమగు నారీగణముతో క్రీడించును.

ఏనం తే భిక్షుసంకల్పా జేవట్రాహ్మణాదయః

రుద్రవిజ్ఞానవశతః స్వసంకల్పపురీం గతాః

84

ఇట్లే భిక్షు సంకల్పములగు జేవట్రాహ్మణాదులూడ రుద్రునిఆజ్ఞ ననుసరించి స్వసంకల్ప సాధముల కరిగిరి.

తత్ర భుక్త్వా కిరం భోగ్యాన్వాప్య రుద్రపురం తతః

గణతామావంతస్తే స్థాస్యస్తి సవరిచ్ఛదాః.

85

అటు చాలకాలము భోగముల ననుభవించి రుద్రపురికి రాగలరు. గణరూపముల కరించి విదులత వేషభూషణముల దాల్చి వెలయుగలరు.

నిత్యం ప్రపుల్లనవకల్పలతాలయేషు రుద్రేణ సాకమురురత్నగులుచ్ఛక్లేషు

నానాజగత్సు చ తదా శివపత్రనేషు విద్యాధరీష్యమరహా విధరాశ్చకేజాః.

86

ఇత్యావే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధ్యక్షగణత్వ ప్రాప్తిర్నామ

చతుఃషష్ఠితమః సర్గః || 64 ||

స్వప్నశతరుద్రీయం సమాప్తమ్.

వాచ(అరుద్రగణము) యద్రుచోగూడి రత్నస్తంభకవిరాజితములగు ప్రభుల్ల - నవకల్ప -
లతాగృహములలోను కైలాస, వైకుంఠ, బ్రహ్మలోకములలోను విహరి మౌనరహ్ను, వివిధగీత, వాద్య
నాట్యకళలగు విద్యాధర స్త్రీలచే, జాట్ల బసినవారై, దేవగణముల నమస్కారముల నందుకొనుచు,
చంద్రకాథయై వెలయగలరు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ - తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
గణత్యప్రాప్తియను అఱువదినాల్గవ సర్గము || 64 ||

పఞ్చపక్షితమః సర్గః

భిక్షున్యాయోఽత్ర సర్వేషా జీవేషా సమ ఉచ్యతే.

రాతావస్థేష్యతా భిక్షోః సభోతానం చ వర్జ్యతే.

[సర్వజీవులందు భిక్షున్యాయముయొక్క సమానత్వము, రాత్రియందు భిక్షుకుని ఆస్థేషించు
టను గూర్చిన పసిష్ఠమునీంద్రుని విచారము, సభయొక్క ఉత్థానము మున్నగువిషయములచట్ట పరింప
బడుచున్నవి.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఈవద్ద్రప్రే యథా తేన భిక్షుణా చేతసి భ్రమః

భూతం ప్రయత్న మేవైష పృథక్స్వత్వా నుపశ్యతి.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:- ఓరామచంద్రా! భిక్షుకడు తనచిత్తమున నాకింత చింతించి తనముండ
భూత్వప్రార్థనమును వేఱుగ జూచియుండెను. వాస్తవమున కయ్యది అత్యంతమై వేఱుకాదు.

సర్వస్యాభాన జీవన్య మృతిజన్యమయీ సితిః

భవత్వేన చిదాకాశరూపిణ్యేవాకృతిం గతా.

2

అట్లే జీవులందఱి విషయముగూడను; మరణకాలమున ఉద్బుద్ధమైన స్వకన్యయే స్వప్నము
వలె మోక్షకాలమునఱుకును భాసించుచున్నది. యథార్థముగ నయ్యది చిదాకాశముకంటె వేఱుకాదు.

పృథక్స్వత్వైక్యమభ్యేతి స్వాత్మా సంసారఖణ్డకమ్

సర్వపవ మృతో జన్తుః పృథక్స్వప్న నిభాత్మకః.

అట్లే ఈ సంసార విభాగముల నన్నిటిని వేఱుచేసి వానిని బొందుచున్నట్లు అగుపడు
చున్నది. వీనినన్నిటిని మృతించిన జీవుల స్వప్నములనడగును.

ఏవం తతస్వరూపోఽపి దేహీ చామోక్షమాకులః

జీవయూథం మయా తుభ్యం కథితం కథయాఽనయా.

4

ఓ రామచంద్రా! ఈరీతిగ, అమరిచ్చిన్న స్వరూపుడయ్యు జీవుడు మరిచ్చిన్నుడై శరీర
సమాహములను బొందుకొనినను || 64 || భిక్షుకోపాఖ్యానము ద్వారా చెప్పితిని.

పర్యత్సన్న్వితాత్మేతి న భిక్షూ రామ కేవలమ్
మోహోన్మోహోన్తరం యాతి జీవో హరహరేవ సః.

5

ఓ రామచంద్రా! నిత్యమహాకృత్యేకాదు భూర్జస్వరూపమున అన్నింటి వివృతులైన జీవులందునుగూడ మోహోన్మోహోన్తరం ఒక మోహమునుండి మఱియొక మోహమును బొందుచున్నారు. ఈ విషయము మనకు ప్రతీదిగము సంభవించు స్వప్నావస్థయందు అనుభవసిద్ధమై యున్నది.

పర్యత్సన్న్వితాత్మేతి న భిక్షూ రామ కేవలమ్
మోహోన్మోహోన్తరం యాతి జీవో హరహరేవ సః.

6

పర్యత్ శిఖరమునండి నడిచి శిలాఖండము అధఃపతనము ననుభవించుచుట్లు జీవమౌత్సయించి చ్యుతుడైన జీవుడుగూడ ఈ స్పృష్టి-స్వప్నమును దృఢపతనమును అనుభవించుచున్నాడు.

పర్యత్సన్న్వితాత్మేతి న భిక్షూ రామ కేవలమ్
మోహోన్మోహోన్తరం యాతి జీవో హరహరేవ సః.

7

పర్యత్సన్న్వితాత్మేతి న భిక్షూ రామ కేవలమ్

8

దేహనామోహోన్మోహోన్తరం యాతి జీవో హరహరేవ సః.

మఱియు, ఈ స్వప్నమున మఱియొక స్వప్నమును గాంచుచున్నాడు. ఇట్లు ఆత్మ్యంపర ముననున్న మాయవలన కైతిభ్యమునందును ఒక స్వప్నమునుండి మఱియొక స్వప్నమునకు బడుచున్నను, ఒకస్వప్నావస్థలో ఏచటను యథార్థమును తెలిసికొనగలుగును. అప్పుడీకరీర బంధమునుండి విడిపడి ఆత్మను బొందును.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

అహోను విషమో మోహో జీవస్యాన్మోహాయతే.

9

యథా సుప్తస్య సోకేన నానాకారవికారయా

మిథ్యాజ్ఞానోగ్రయామిన్యా మాయయా నిపతత్వలమ్.

10

అహోను ఖలు వైషమ్యం భీమం నిజవదుచ్యతే

భగవన్సర్వదా సర్వం సర్వదైవ జగత్స్థితే.

11

త్వయా సంభవతీత్యుక్తం యథా తచ్చానుభూయతే

ఏవం గుణవిశిష్టత్వా తన్మోహత్వా భిక్షుకః

12

క్వచిదస్మి న వాస్తవస్తరాలోక్య కథయాశు మే

శ్రీరామచంద్రా!—మునీంద్రా! ఆహా! విషయమున మోహము జీవునకు గలుగుచున్నది. ఏమియు సెబుంగక నిద్రించుచున్నవాడు. మిథ్యాజ్ఞానమును రాత్రియందు నానావిధ వికారములతో గూడిన మనస్సుచే భయంకరములైన భేదదృష్టులను తనందే చూచుచు (వానిని తనకంటె అన్యములని తలంచుచు) ఉండునట్లు, ఈ జగత్తునందంతటగూడ అన్నియును ఎల్లప్పుడు సంభవించుచున్నవని

తాము నెలవచ్చియుంటి. మహాత్మా! దానిని నేను గ్రహించగలిగితిని. తాము సంభవయోగ్యముని నుడువునది అనుభవసిద్ధమే. కాని మహాత్ముడగు ఆభిక్షుకుడు వాస్తవముగ నున్నాడా! లేక తాము కన్పించి చెప్పితిరా! యథాగమున వదింపవేడెను.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

అద్య ర్నాతౌ సమాధిస్థస్త్రిలోకేమశికామిమామ్.

13

భిక్షురేకోఽస్మి నాస్తీతి ప్రేక్ష్య ప్రాతర్యదామ్యహమ్

శ్రీవసిష్ఠుడు:- ఓ రామచంద్రా! ఇది కన్పితమేయైనను నా అంతర్బుద్ధి కన్పితమగుట వలన అ.జ.భార్యముకాజాలదు. అయినను నేటిరాత్రి సమాధి నవలించింది ముల్లోకముల జూచి భిక్షు కుడున్నదియు, లేనిదియు శేపు ఉదయమున నీకుఁ బెప్పెను.

శ్రీవాల్మీకిరువాచ:-

మునౌ చైవం కథయతి ఒహిర్మధ్యాహ్నాఽజ్ఞిమః.

14

ఉదభూత్రైలయక్షుబ్ధసునగర్జితమాంసలః

తత్యజః పాదయోస్తస్య పుష్పాల్జలిపరమ్ముః

15

నృపః పౌరా విటపినః పుష్పం వాతధుతా ఇవ

పూజయిత్వా మునిశ్రేష్ఠానుదతివస్త్వవిష్టరాత్

16

సఖా తదను సోత్తపో సప్రణామపరమ్మరా

క్రమేణ హ్యస్తనేవ జగ్ముః భేచరభూచరాః

17

స్వాన్నదేషు యథాశ్రాస్తమహర్వాహరమాదృతాః

సర్వే సంపాదయామానుర్నిజధర్మం క్రమోచితమ్

18

చిన్మయనో మునిప్రోక్తం మహీచరనభిశ్చరాః

జ్ఞానం త్వాపాం త్వామివ నిన్యః కల్పమివాపి చ

19

శ్రీవాల్మీకి! ఓ భరద్వాజా! వసిష్ఠమునీండుండిట్లు చూచుచుండ నపుడు మధ్యాహ్నకాల మును నూచించు దిండిమధ్యముల బయట వివేచనకు, అది ప్రభుత్వకాల మేషుధ్వమలవర గంభీరముగ నుండెను. రాజులును, పౌరులును వసిష్ఠమునీండుని పాదములపై పుష్పంజలుల నర్పించిరి; ఆ సమయ మున వారు గాలికఁ గడల్పుచుచు పువ్వలరాలు పృక్షములవలెనుండిరి. అందఱును అట్లునున్న ముని శ్రేష్ఠులఁ బూజించి తమతమ ఆననములపైనుండి లేచిరి. ప్రణామపరంపరల నర్పించుటలో నభిముఖి నెను. పూర్వదినములవలె భేచర, భూచరులు స్వస్థానముల కరునులకై బయలుదేరిరి. మఱియువారు స్వగృహములందు దైనికకృత్యములను యథాక్రమముగ అరచుటతో నొనర్చుసాగిరి. వారికి ఆరాత్రి త్వామవలెను, కల్పమునలెనుగూడ తోచసాగెను. ఉపదేశ-అర్థసంధాన సుఖమువలన త్వాముగను, మరల రాముడేమి ప్రార్థించునో, వసిష్ఠుడేమి వచించునో అను ఉత్కంఠవలన కల్పముగను రోచెను.

ప్రాతః పునః ప్రసృతకార్యపరమ్మరేఽస్మి

జ్ఞాతే జనే ఖచర భూచరభూతసంభుః

అఖ్యానలోకరచనన తథైవ తత్సా
వన్యోచ్యసంవదన పూజితపూజ్యలోకః

20

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే విద్యోత్తరవిస్తయం నామ
పంచషష్ఠితమః సర్గః || 65 ||

ఓ భరద్వాజా! మరల సూత్రోదయముకాగా జనులు స్వకార్యాగ్గ మిటనట తిరుగఁ
బొచ్చిరి. భేదర, భూచర సముదాయము మరల దశరథుని సభకరుడెంచి పూర్వదినమందువలె వ్యాఖ్యాన
శ్రవణోచితరీతిగ సభదిర్భి మాన్చుండిరి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున విద్యో
త్తర విస్తయ శర్ణనమమ అఱువదియైదవ సర్గము || 65 ||

పట్ పష్టితమః సర్గః

[అన్విష్టస్యాత్ర యత్నేన భిక్షోర్ధ్వనముచ్యతే
తాదృశావాం తథాస్యేషాం మునీనాం భూతభావివామ్.

ప్రయత్నముతో వసిష్ఠుడన్నేషింప, భిక్షువఁడగుపడఁడు; అట్లే ఇతరులగు మూర్ఖుల యర్థ
సముకూడ లభ్యమగునని తెలుపఁబడుట యిచటఁ గానవచ్చును.]

శ్రీవాల్మీకి రువాచః-

వసిష్ఠమునిసంయుక్తా విశ్వామిత్రాదిసంయుతాః
స్థితాః భేచరసిద్ధాఘా విశ్రాంతా నృపనాయకాః 1
సరామః క్షుణ్ణానైవ తథైవాథ సభా బభౌ
సౌమ్యా సమనమౌభోగా శాస్త్రవాతేవ పద్ధిన్ 2
అనవేక్ష్య వచః ప్రశ్నమువాచాథ మునీశ్వరః
బోధయన్తి బలాదేవ సానుకమ్పా హి సాధవః 3

శ్రీవాల్మీకిః—ఓ భరద్వాజా! వసిష్ఠ, విశ్వామిత్రాదిమునులు, భేచర, సిద్ధసమాఘము
సభకరుడెంచి అశీనులుకాగా, ఆతరువాత నృపతులు, సామంతులు, రామలక్ష్మణులు అరుడెంచి
కూర్చుండిరి. అప్పుడా సభవాయుః హితమగు సరోవరమువలె దొరుకు సౌమ్య, నిష్కలభావమును
ధరించెను. వసిష్ఠమునీఁడ్రుడవుడు ఎవ్వరియొక్కయు ప్రశ్ననపేక్షింపకయే చెప్పఁబడఁగను. దయా
పరవశులగు సాధుపురుషులు బలాత్కారముగనైనను బోధింతురు.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచః—

రాజన్ రఘుకులకాశశశశాంక-రఘునందన
హ్యో మయా జ్ఞాననేత్రేణ స భిక్షుః ప్రేక్షితశ్చిరమ్ 4

శ్రీవసిష్ఠుడు:—రాజా! రఘుకులాశాశచంద్రా! రఘునందనా! విన్నవేను అభిక్షుకుని
కొఱకు జ్ఞాన శాస్త్రముచే చాలగనశ్చేషించితిని.

ధ్యానేనాహం చిరం బ్రాహ్మసద్భక్తిగ్భిక్షుదిదృశ్యతాయా
ద్వీపాని సప్త విపులాం కులశైలసపర్వతామ్

ధ్యానమర్థమున నే నాభిక్షుకునికొఱకు మెదుడు సప్తద్వీప, సప్తకులపర్వత సమన్వితముగు
ఈ పృథ్వియందంకటను కల్పింపించితిని.

యావత్కులైశ్చిదప్యేవం భిక్షుర్లభో న తాదృశః
కథం కిల మనోరాజ్యం బహిరప్యపలభ్యతే

ఆ భిక్షుకుఁడు కనఁబడనంతదనుక నేనట్లు తిరుగుచు నేయుంటిని. ఏలయునో, మనో
రాజ్యము బయట ఎట్లు దొరకగలదు?

తతస్త్రిభాగశేషాయాం రాత్వాం పునరహంధియా
ఉత్తరాశానరం యాతో వేలావత ఇవార్జవమ్

పిదప రాత్రి మూడవజామున వాతాహతముగు సముద్రమువలె నేను సమాధియొగముచే
మత్తరదిక్కున కరిగితిని.

జననామైష త్రతాస్తి శ్రీమాన్ జనపదో మహాన్
వల్మీకోపరి త్రతాస్తి పిహారో జనసంశ్రయః.

అటు వల్మీకమును జనపదమును చాట, జనయను జనపదమొందు గలదు. అచ్చట విహర
మును స్థానమొకటి గలదు. అచ్చట పెక్కుమంది జనులు వసించుచుండిరి.

తస్మిన్విహారే స్వకుటీకోశే కపిలమూర్ధజః
భిక్షుర్దిదృశ్యో నామ స్థిత ఏవ సమాధయే.

ఆ విహారమున దీర్ఘదృశుఁడను భిక్షుకుఁడొకఁడు సమాధియందుండెను. ఆకఁడున్నది గిస
కనీరముననే. ఆతని శిరోజములు కపిలవర్ణమును చాల్చియుండెను. (జడయుండెను.)

ఏకవింశతిరాత్రం చ తస్యేవం సిలిశాలినః
దృఢార్థం గృహం ధ్యానభజ్జభితా విశేష్టినో.

20

భృత్యాః ప్రియాః కిల తథా సంతివృతి స భిక్షుకః
అద్యైవ తస్య సంవేతుం నియతేరీదృశీస్థితిః.

21

ఆతఁడు ఇతిపదియొక్క రాత్రులనుండి అట్లే యుండెను. ఆతనిగృహము గడియనేనుబడి
యుండెను. ధ్యానము భంగముగనెఱుఁగఁగూడదు యను భయముచే ఆతని ప్రియభృత్యులకూడ అందు ప్రవేశిం
చును. నేడే యాతఁడు శరీరమును పరిత్యజించి విదేహకైసల్యమునొందును. అట్లుగట విధి విధానమై
యున్నది.

రాత్రయో ధ్యాననిష్ఠస్య గతా పస్యైకవింశతిః

స తు వర్షసహస్రాణి తథాచిత్రేన భూతవాన్. 12

ఇట్లాతనికి ధ్యానస్థితియందు ఇరువదియొక్క దినములు గడచినవి. కాని యాతఁడు తన చిత్రముందు వేలకొలది వర్షముల సమభవించెను.

కస్మింశ్చిత్రాక్షనే కల్పే భిక్షురేవం పురాభవత్
ఆద్య త్వహ ద్విప్రీయోఽస్మిన్ప్రీయో నోపలభ్యతే. 13

ఇట్టి భిక్షువుఁడు పూర్వకల్పమునఁగూడ జన్మించియుండెను. నేను చెప్పినది చెందు భిక్షువుని గుఱించి. ఇంకొకఁడు ఉన్నది లేనిది వాకిప్పుడు తెలియలేదు.

మయా తు పునరన్విష్య చేతసా చతురాత్మనా
తాదృగ్ భిక్షుస్తప్రీయోఽన్యో జగత్పద్మోదరావివా. 14

చాతుర్యము క్తమగు వామనస్సు ఈ జగత్-పద్మమున ప్రసవమునలె పరిభ్రమించియు తృప్తియభిక్షువుని కనుగొనఁజాలకపోయెను.

అసాత్సర్గాత్తతో లబన్ధస్త్రీయాస్తాదృశాయః
అథాన్యే లీలయా సర్గా మయా సంప్రేక్షీతాస్తతః 15

ఆపుడు నేనవలీలగ ఈ సృష్టినుండి మఱియొకసృష్టి కరిగితిని. అటు నన్వేషించి తృప్తియభిక్షువుని వీక్షింపఁగలిగితిని.

యావత్త స్మింశ్చిదాకాశకోశశాయిని సర్గకే
తృతేయో విద్యతే భిక్షుర్రాహ్లాత్స సద్భృశక్రమః. 16

అదాకాశమున వెలయు ■ సృష్టియందు తృప్తియభిక్షువుఁడుండుటను గాంచితిని. బ్రహ్మనిర్మితమగు ఆసృష్టియందు మనసృష్టియందున్న రీతిగ నే జగత్తులుకలవు.

ఏవం తేనై వ తేనై వ సంనివేశేన భూరిశః
భవిష్యత్ స్త్యభవస్సర్వే పదార్థాః సర్గసంతతౌ. 17

అస్యాం సభాయామపి యే మునయో బ్రాహ్మణాస్తథా
భావ్యమేవం సమాచారై స్సైరన్వైరప్యనేకశః. 18

మఱియు, ఆ జగత్తులందఱులను ఇట్టిజేయగు ఆకారమున, ఇచ్చటి పదార్థములఁబోలు పదార్థములను గాంచితిని. ఈ సృష్టియందు మురి, బ్రాహ్మణుఁడు, వాసిష్ఠకహరము ఎట్లుగలవో, భవిష్యత్-సృష్టియందుగూడ అట్లే ముండఁగలవు. భిక్షువునకు సంభవించినట్లే నాకును నీకును, ఈ సభయందలి తదితరమునులకును, బ్రాహ్మణాదులకును, అట్టిరీతియ, తద్భిన్నములునగు వృత్తాంతము లనేక పర్యాకుములు సంభవింపఁగలవు.

నారదేనామునా భావ్యం పునరన్వేష చామునా
ఏవం కలన కర్మభ్యాం యుక్తేనాన్వేష భూరిశః. 19

■ సృష్టియందు ఈ వారదుడుకూడ ఇట్లేయుండును. ■ భిక్షుడును, తదితరులును కూడ ఈ తీరుగ నేయుండును. వారి జానము, చరిత్రగూడ ఇట్లేయుండును.

ఏవం జన్మాదినా భావ్యం వ్యాసేనాపి శుకేన చ
శౌనకేన పునర్భావ్యం క్రతునా పులహేన చ 20

అగస్త్యేన పులస్త్యేన భృగుణాఽశ్వీరసాపి చ
ఏత ఏవ తథాన్యే చ ఏవంయాపక్రియాన్పదమ్. 21

చిరాచ్ఛిరాద్భవిష్యన్తి మాయేయం వితతా యతః
సదృశాచారజన్మానస్తపవాన్యే చ భూరికః. 22

భూయో భూయో వివరనే సర్వేష్వప్స్వివ ఏచయః
అత్యంతసదృశాః కేచిత్కే చిద్రసమ క్రమాః 23

కేచదీపత్యమాః కేచిన్న కదాచిత్పునస్తథా
ఏవమేమాతివితతా మనాతామపి మోహినీ. 24

వ్యాస, శుక, శౌనక, క్రతు, పులహ, అగస్త్య, భృగు, అంగిరసులుకూడ ఇట్లే జన్మింతురు. తదితరులుకూడ ఇట్టిదేయగు ఆచరణమును గ్రహించి జన్మింతురు. ఈ మాయయుండునంతవఱకు ఇట్లే సంభవించుచుండును. ఇట్టాక సారీగాదు. చెక్కుపర్యాయములు సంభవించును. ఈ రీతిగనే పూర్వము సంభవించియున్నది, భవిష్యత్తునకూడ సంభవించుచుండును. సముద్ర తరంగములవలె సృష్టిచరంకరలు మాటిమాటికి చివరితములగుచున్నవి, చివరితములైనవి, చివరితములు కాకగలవు. కొన్ని సృష్ట్యలకు మిక్కుటముగు పాద్యకృతుండును; కొన్నిటికి సగము పాతికయుండును; కొన్నిటికి కొంచెము పాతికయుండును; కొన్నిటికి పాతికయేయుండదు, మాయయుట్లు విస్తరించుచు, మహాత్ములకకూడ మోహమును గలుగజేయుచున్నది.

క్షణేనేహ సేనో కర్మ ప్రతిపత్తిర్ని బృహ్మతే
క్వైకవింశత్యహారాత్రా అనన్తాకృతయోఽనఘ 25

కృతాసాముపలమ్బ్యాఽలమహో భీమా మనోగతిః
ప్రతిభామూత్రమే వేదమిత్యం వికసితం సితమ్ 26

నానాకలహకల్లోలం జలే ప్రాతరివానుభజమ్
జాతం సంవేదనాదేవ శుద్ధాదిదమశుద్ధిమత్ 27

సంసారజాలమఖిలం సార్చిర్వహ్నికకాదివ

మానసికచింత, శారీరికయత్నము లేకున్నను కేవలము ప్రతిభానవలననే ఈ మాయ విజృంభించుచున్నది. పాపహితుడవగు రామచంద్రా! ఇదవది రాత్రుల నియ్యది అత్యంత దీర్ఘకాలముగ నొనర్చినది! ■ సమయమున ఆయాకారముల అనుభవమేమి! మనస్సుయొక్కగతి ఎంత భయంకరమైనది! ప్రతిభానయే యిట్లు వికసించి వెలయుచున్నది. నానావిధములైన తుమ్మెదల కలహములు, కల్లోలసహితముగు కమలము ప్రాతఃకాలమున జలమువంగు వికసించునట్లును, అగ్నియొక్క కణసూత్ర

మునుండి జ్వాలావిశ్టమగు మహాన్ని వెలువడునట్లును, విశుద్ధమగు చైతన్యమునుండియే అశుద్ధమగు ఈ సంసారము జన్మించుచున్నది.

ప్రత్యేకమేవముదితః ప్రతిభాసఖణః
ఖణాంతరేష్వపి చ తస్య విచిత్రఖణః
సర్వే స్వయం నను చ తేఽపి మిథో న మిథ్యా
సర్వాత్మని స్ఫురతి కారణకారణేఽస్మిన్.

28

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవహూతోక్తే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధ్యాయే జీవబోధాఖ్యానే
భిక్షుసంస్కృతికథనం నామ షట్పఠ్యైతముః సర్గః || 66 ||

■ భిక్షుకుని మనస్సున ఉడయించి నట్లే ప్రతిజీవుని అంతఃకరణమునగూడ ప్రతిభాస ఖండము లుడయించుచున్నది. ఆప్రతిభాస ఖండములు, తదంతరర్థులగు జీవులు వారి స్వప్థులు మాయయొక్క కార్యము రేయిస్తువి. కాని వీనికి వ్యవహారసత్తయున్నది. కారణమేమనగా, సర్వవ్యాపకమై, సర్వాత్మయై కారణకారణమై చిదేకరసమైనట్టి బ్రహ్మమే వీని సత్త, తత్త్వబోధవలన మాయతోలగిపోయిన, ఈ సృష్ట్యాదులన్నియును సత్యములను భ్రమయుండదు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున
భిక్షు సంస్కృతికథనమను అఱువదియాఱువ సర్గము. 16వ!

సప్త పఠ్యైతముః సర్గః.

[భిక్షోః సమాధౌ ముక్తస్య దేహనాశోఽత్ర వర్ణ్యతే
భిక్షుభ్రాన్తి పదస్యేహం బద్ధో మోక్షశ్చ బోధతః

సమాధియోగము నాశ్రయించి భిక్షుకుడు మోక్షమునంద, ఆకలి శరీరము వినాశముగుట, భిక్షుకునకునలె తదితర జీవులవలన భ్రాంతివలన బుధనము, జ్ఞానమువలన ముక్తియు సంభవించునని వదించఁబడుట, యిచట కాననగును.]

దశరథ ఉవాచ:—

ముసినాయక తం భిక్షుం గత్వా సంబోధయన్తస్మి
సరా ముత్ప్రహితాః శీఘ్రం చానయన్తు కుటీగతమ్.

1

దశరథుడు:— ముసినాయకా! తమరా భిక్షుకుఁడున్న తావున కలిగి యాతనిని సమాధియందీ రేపుఁడు. సేను పంపు మంత్రులు, భటులు, మున్నగువారు తమ ఆజ్ఞ ననుసరించి కుటీరమునుండి యాతని నిటుకు, గొనివత్తురుగాక!

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

రాజం స్తస్య మహాభిక్షోః న దేహః ప్రాణవర్జితః

క్షేదో వైవర్యమాయాతో నాసా జీవితభాజనమ్.

క్రిపిన్యండు, ఒకరాజా! అమహాభిక్షుకుని శరీరము ప్రాణరహితమైయున్నది (నేడేయాతడు మరణించవలసియగుండుట దైవవిధానము (నియతి) అయియున్నదని నేను చెప్పియుంటినిగదా) ప్రాణ ధారణమునకు పాటుపడు అన్నరసము అతని శరీరమున నిపుడు కుప్పిందిపోయినది. ఆతడిపుడు జీవితండుగలేడు.

తస్య భిక్షోస్తు జీవోఽసా భూత్వా పద్మజ సారసః

జీవన్ముక్తః స్థితో భూయో నాసా సంస్మృతిభాజనమ్

ఈశరీరమున ననుభవించవలసిన ప్రారబ్ధమొకండుకయును నాతనిదిపుడు లేదు. ఉన్నచో నానత్యసంకల్పబలుముచే నేనాతనిని పునర్జీవితమిగ వొనర్చగలిగియుండజీవాడను. ■ శరీరమునందలి జీవుడు బ్రహ్మహంగయై జీవన్ముక్తసిరియందు వెలయుచున్నాడు. ఆ తఁడీ సంసారమునందు మరల చిక్కుకొనడు.

తద్వహే మానవవర్తన్తే బలాన్నిష్కాసిత్కారణః

అస్తరాలే తు తిష్ఠన్తి భృత్యా భిక్షుదిదృశవః.

■ భిక్షుకుడు ఒకమానమువలకు తన గృహముయొక్క గడియ తీయవలదని ■ జూపించి యుండుటవలన అతని భృత్యులు మరల అతని దర్శనమును ఒడయకొడితో గూళ్చునియున్నారు. మీరు భటులను పంపినపు వారిని వారులోపలికి ప్రవేశపెడియరు.

తతో నష్టాజసంధానం కాయం నిష్కాల్పితే జలే

త్యక్త్యన్యన్యం కఠిన్యన్తి భిక్షుమక్షుణ్ణమాననమ్

మాసానంతరము వారు భిక్షుకుని శరీరము విడిపోయియుండుటగాంచి దానిని కుద్రమొనర్చి నీటమంచి వైతురు. *అతని ప్రతిమ వోకదానిని నిర్మించి పూజాభక్తివస్యహారాధ్యమై యట నుంతురు, ■ అతని భక్తులభ్యుధమనః కల్పితముగ దేవతాహుపాతీయగును.

అనే నైవం న దేహేన భిక్షుర్భుక్తో వ్యవస్థితః

కథం ప్రబోధ్యతే నష్టం తద్విహారే శరీరకమ్.

ఇట్లు ఆ భిక్షుకుడు ఆశరీరముననే ముకుడై వెలయుచున్నాడు. అతనిదేహము వినవైపు పోయెను. కావున అది మరల ప్రాణస్పందన ప్రయత్నాది విషయముల నెట్లానక్కఱదు?

ఏషా గుణదుర్వీర్యా మాయా దుర్బోధేన దురత్యయా

నిత్యం సత్యావబోధేన సుఖేన వాతివాహ్యతే.

త్రిగుణయముగ ఈమాయ అజ్ఞానమువలన విక్షిపకత్తిచే భ్రాంతిపరచువలను. విస్తరింప జేయుచున్నది. జ్ఞానమువలన ఇది సులభముగనే నిరాకృతమగును.

* సాధువుల మృతక శరీరము నిట్లు నిట ముంచివేయుటను జలసమాధి, లేక, శరీరసమాధి అందును. వర్తమానకాలమునగూడ సులభిశేషము నడువరించి ఈ ఆచారమున్నది.

అనత్యేవ కృతారమ్భా హేముః కలకతా యథా.

ప్రతిభాన విపర్యాసమాత్ర కారణకోదయా.

ఈశాయానత్యమైయు జగత్తుల నారంభించుచున్నది. నువర్ణమున కటక (అ భరణ) త్వమో తోచునట్లే యిది సత్యవస్తువును అన్య విధముగ కనుబడఁజేయుచున్నది. మతియు అట్టి ప్రతిభాసను సత్యమనిపింపఁజేయుచున్నది.

పరమాత్మని వాచేయమితం మాయానుమీయతే.

తరజ్గాలీవ పయసి ప్రేతామూత్రవిహశిసి.

9

జలముల తరంగములవలె పరమాత్మయందు తోచు ఈశాయానత్య అసత్యమని శ్రుతి అనుమానమునర్హమన్నది. ఈశాయా నొక్కతడవ, ఏక్షింప నశ్శుది నగింపగలదు.

జ్ఞో హి దృశ్యతయా దీర్ఘస్వస్వాత్స్వస్వాంతరం వ్రజేత్

ఏవం జీవత్వమాయాతి వివేకాత్సర్వమాత్మదృక్.

10

పరమాత్మయే అవివేకమువలన జీవత్వమును బొంది స్వప్నస్వప్నాంతరములను అనగా జన్మ జన్మాంతరములను బొందుచున్నాడు. సర్వము ఆత్మయే యని అవలోకించి వస్తువు చిన్మాత్రమస్తువే మిగులును.

యో యస్య ప్రతిభాసః స్యాదాత్మైవ స స్వబోధతః

స ఏవోదేతి సంసారః కరజ్జవనగుల్మదృక్.

11

బోధవలన అంతయు ఆ తత్వయే యుండునదే అజ్ఞానమువలన కరంజ (కంటకవృక్ష) వనమును బోలు సంసారముగ మారుచున్నది.

ప్రత్యేకం భూతముదితం కృతం సంసారమృణ్మలమ్

భిక్షోః స్వస్వాంతర ఇవ పరాం భజిమివామ్భునః.

అప్పుడు ప్రతిజీవునకు వాని భ్రాంతివలన ఒక్కొక్క సంసారమండల ముదయించుచున్నది. ఇది భిక్షుకుండు గాంచినవియును నీటియొక్క తరంగాని చేదములను బోలునవియునగు స్వప్నసమానముల వంటివి.

వ్రస్తుతః పద్మజాదేవ జగత్స్వప్నో యథోదితః

తత్త వాస్వచ్ఛ్లోత్థో రూఢః సర్వజనం వ్రతి.

12

సమస్తజీవులడగు హిరణ్యగర్భుని మనోమాత్ర నిర్వాణముగ ఈశుష్టి స్వప్నమే నున్నది. కావున వ్యక్తిజీవునకు గూడనిది స్వప్నమే యగుచున్నది. ఇది అగుధదీతమున నుదయించి అందఱికిని సత్యమైన దానివలె వెలయుచున్నది.

వితామహావదాభాతి సర్గః స్వప్నవిలాసవత్

ప్రత్యేకముదిత సేన బ్రహ్మణాసేవ కోటిశః.

13

చిత్తశుద్ధిని బడయు, హిరణ్యగర్భునకు (బ్రహ్మదేవునకు) తోచు నట్లే ఇవన్నియును స్వప్న విలాసములు, అనన్యములు అని బోధపడును. మరియు ప్రత్యేకతేవుడే కోటాను కోట్లుగా వెలయు బ్రహ్మాండము లై నట్లుకూడ తెలిసికొనబడును

స్ఫురన్యథా తథావాస్మిజ్జీవః పశ్యతి విభ్రమమ్
హృదయోఽయం సమర్థం చ స్వప్నవదీర్షమాన్తరమ్. 15

ఈ జీవుడు స్వప్నికేక, సమప్తి, సాధారణకేక అసాధారణ ప్రపంచరూపముగ స్ఫురించుచున్నాడు. వానిలో నెక్కడి స్ఫురించినను స్ఫురించుగాక, అయినను ■ తేడు తనవృద్ధియనున ఆ ప్రతిభానకు అనురూపములగు విషయములను దీక్షభ్రమను గాంచుచున్నాడు. అది స్వప్నమువలె విభ్యయేయగును.

భిత్తతామాత్రమాసాద్య ప్రతీతియ్యతమాత్రతః
జరామరణదుఃఖానాం క్వచిద్భావనతాం గతః 16

జీవుడు తత్త్వయ్యుడై చిత్తత్వను సమాశ్రయించి దేవ, సు, తిర్యగాది యోగులలో నొకదానియందుఁబడి జరామరణదుఃఖముల ననుభవించుచున్నాడు.

సాతౌలం బ్రహ్మలోకం వా చిత్తత్సకృతశాలిన్
చిత్తాంశస్పద్మమాణ్డేః కృత్వా కృత్వేవ సుస్థితా. 17

దేహములను సమాశ్రయించు కొనయున్న చైతన్యము చిత్తస్పందనమువలననే తానుగాను అ యాస్పత్తుములందు పాతాళమునో లే, బ్రహ్మలోకమునో కట్టించుకొని భోగములననుభవించుచు వెలయుచున్నది.

చిత్స్సన్దరూపిణీ జీవనామరూపం గతాత్మని
అన్యత్) చ పిలుకతి గత్వా సుభ్రమహారిణీ. 18

బ్రహ్మ - చైతన్యమే ప్రాణకల్పన నొనర్చుకొని దాని పరమునకును స్పంద రూపమును గ్రహించి ఫలితముగ దేవుడనుపేరును బడయుచున్నది. దీనివలన తన్ను దేహమును భ్రమను పరమైనదన్ను కొనుచున్నది. మరియు శరీరమునుండి బయటపడెనెవలి విషయకారూపమును బొంది విషయజ్ఞానమును బడయుచున్నది. ఇట్లు పరమచైతన్యము సంక్రమములందు బారలచున్నది.

చిత్తేతి పరమాత్మా న పరమాత్మా న వా న కిమ్
జీవదేహాదినామోఽన్య ప్రతిబిమ్బదివార్హతా. 19

ప్రత్య గాత్మ చిత్తోపాధియను భ్రాంతిగొనిన అపరాధముననే దానిబ్రహ్మరూపము తొలంగునా? (తొలంగన) ఆపరబ్రహ్మము ప్రత్య గాత్మకంటె వేఱగునా? దర్శనమున ప్రతిబింబము పడిన ముఖము ముఖముగా వేఱగునా? ప్రతిబింబముకంటె అది వేరుకాఁజాలను. అట్లే బ్రహ్మపాధికములగు దేహులైది శరీరనామములను కేవల ప్రాణము, వాక్కు, చక్షువు మున్నగు ఇంద్రియముల పేరును దాల్చి నమ్యుని బ్రహ్మముయొక్క యోగ్యుని పోల్చుకొనదు. అది బ్రహ్మమే. బ్రహ్మమున ఉపాధియొగముననే ఇవన్నియును సంభవించుచున్నవి. ఉపాధియున్నది అది పరమాత్మయే వేలకొలదిగ అధ్యాస

జన్మను, ఆధిష్ఠానము స్వస్వరూపమును విడువజాలదు. అందువలన జీవబ్రహ్మముల కైక్యముచేటాయట కట్టి ఆటంకమున్న లేదు. ఇదియే పరమపురుషార్థము.*

బ్రహ్మజ్యేష్ఠ పరం బ్రహ్మ జగద్వైష్ణవ సంస్థితమ్

శుద్ధాకాశమివాకాశే జలే జలమివామలమ్.

20

ఇట్లు వ్యావహారికదృష్టితో. గాంచినను జగత్తు బ్రహ్మముననే శుద్ధాకాశమున ఆకాశము, జలమున జలము వెలయునట్లు - వెలయుచున్నదని గ్రహింపగలము. (పరమార్థదృష్టితో పరికింప సమా లముగ ఉపాధిబాధితమగునని వేఱుగ చెప్పవలెనా)

లోకో బ్రహ్మణ ఏవాయం జగద్రూపేషు తివ్రతి

భిభేత్సన్యతయా బోధాత్ప్రతిబిమ్బాదివార్భకః.

21

(దర్శన-ప్రతిబింబితమగు ముఖమని ఒకింత అన్యథాభావము-అనగా ముఖముకంటె ప్రతిబింబితముఖము వేఱని-తోచనవచ్చును.) కాని ఈజీవలోకమంతయు పౌష్కర్యస్వరూపమున్ను, మూర్తామూర్తము (ఆకారయుక్తము, ఆకారరహితమున్ను) అభయమున్నునగు బ్రహ్మముననే ప్రతి ప్థితమైయున్నది. అందువలన దర్శనాత్మకున తోచుఅన్యథాత్వమున కిది తావులేదు. అయినను, బాలుడు అద్దమున తననడను గాంచి భయపడునట్లు అభయబ్రహ్మమున వెలయు తమ్ము జూమకొని తీవులు భయపడుచున్నారు. ఆశ్చర్యము!

స్పందే స్పస్థీకృతే చేహ స్వతః సంజ్ఞా విలీయతే

సావ్యలం పరిణామేన లీలయేఽగౌఘృతం యథా.

22

ఈ ద్వైతభావమునకు ఈఅన్యథాబోధకు కారణము బుద్ధి-స్పందము. బుద్ధిస్పందమను- సమాధి-అభ్యాసమున నిలిపిన భేదబుద్ధియనబడు సంజ్ఞా ఆస్పదమగునది. బుద్ధియందే విలీనమైపోవును. చరమ సాక్షాత్కారమనబడు పూర్ణబ్రహ్మమును అగ్నియందు నేతివలెద్రేల్చబడినచో. బుద్ధికూడ విలీనమైపోవును.

చిత్స్పంద వచ చిత్స్పందే నర్వాత్మని విజృమ్భితః

స్పందాస్పందౌజృంఘ్యణాది కల్పితం నాత్ర వాస్తవమ్.

23

చిత్ - స్పందస్వరూపముగు పరమాత్మయందే చిత్ - స్పందము (జగత్తు) ప్రకాశించుచున్నది. కాని, వాస్తవముగ స్పందము, అస్పందము, జృంభణము, మున్నగునవన్నియు కల్పితములేయగును. కావున వాస్తవమునే జగత్తు యేమియునుగాదు, కల్పనయే (కనుక, ఈ జగత్తు వెయ్యి గొడ్డలిచేటలుల కై నను తెగునదికాదనిపించుచున్నను కల్పనామాత్రమగుటవలన కల్పనాత్మ్యగమువలననే నశించగలదు.)

న స్పందోఽస్తీహ నాస్పందో నైకతా వాపి న ద్వితా

శుద్ధం చిన్మాత్రసర్వవ్యం యథైవాస్తి తథా స్థితమ్.

24

*సమీప ఇహప్రపంచ అనభాగ్రహ్యః ప్రాణాన్ ఏవ ప్రాణోనామ భవతి, పదన్ వాక్, పశ్యన్ చక్షుః, శృణోన్ శ్రోత్రం, మన్వాసో మనశః తాన్యేతస్య కర్మనామాన్యేన-క్రతుః.

ఓ తామచంద్రా ! కత్వన్యస్త్వితో చకింస స్పందము, అస్పందము, ఏకత్వము, ద్వైతము మున్నగునవేయుదులేవు. శుద్ధచిహ్నాత్ర-సర్వస్వమగు బ్రహ్మ మొక్కటియే ఒకేతీరున వెలయుచున్నది. (అందువలన జగత్తు కల్పితమేయని గ్రహింపుము.)

సారేణ తు విచారేణ సర్వశబ్దాగ్రయోః సమే
చిహ్నాత్రమేవ జ్ఞాతేఽయం నాస్తీత్యపి న విద్యతే. 25

సర్వశబ్దముయొక్కయు, దాని అర్థముయొక్కయు, ఏకస్వభావము విచారణచే తెలియఁబడి చిహ్నాత్రమైత్ర ఒక్కటియే సత్యముని గ్రహించఁగలము. అభావమానమైనను ఈ ప్రపంచము లేక యేయున్నది. ఇక భావమానమునుగూర్చి వేటు చెప్పవలెనా. (ఈ ప్రపంచమెన్నడును లేనే లేదని భావము.)

భేదవేదనయోదేలి భేదః ప్రకృతిలాఙ్ఘనమ్
అభేదబోధాదఖలే గలిజే శివ్యతే పరమ్. 26

భేదజ్ఞానము వలననే ప్రకృతిచిహ్నముగ భేదముదయించును. అభేదజ్ఞానమువలన భేదబుద్ధిగోచరించు విషయములన్నియు లేనమై పోవ పరమవస్తువొక్కటియే మిగులును.

నానాతైవాస్య బోధేన న బోధస్త్వనివేక్షణాత్
పుచ్చ్యకం చైవమసేవ తస్మాన్నిఃశబ్జతా పరా. 27

ఓ రామచంద్రా ! ఇదియే యశ్చారస్థితి. మీనినెవరును మఱియొకవిధముగ వానర్వఃజాలరు. అజ్ఞానము, లేక, అభోధవలననే నానాత్వదర్శనము కలుగుచున్నది. జ్ఞానమువలన నానాత్వదర్శనము తొలగిపోవ నీత్ర పూర్ణచిద్రూపుడవే యగుచున్నాడవు. ఈ విషయమున నీవు అడుగదలంచినది ఏమైనయున్నచో ప్రశ్నింపుము. పరమాధ్యమిదియే. అందువలన నీవును, నేనును, తదితరులనుగూడ పరమనిశ్చయకస్థితియందు అడఁగా అభయమున ప్రశ్నితులమై యున్నారము.

తతః స్వప్నోనజాగర్తిర్న సుషుప్తిర్న తుర్యతా
న బన్ధోస్తి న మోక్షోస్తి నాన్యథాకల్పనాత్మకమ్. 28

ఈ సంజ్ఞానాకాస్మిత్థితి (నిశ్చయకత) వలన కలుగు బలమువలననే జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తి తురీయావస్థలు, బంధమోక్షములు మున్నగు కల్పనలేమియునుండవు. ద్వైతభ్రాంతి సంపూర్ణముగ తొలగిపోవును.

శాన్తిరేకా జగన్నామ్నా శాన్తి రేవమవస్థితా
అబోధోఽవత్య ఏవతః క్వ ద్రప్తృదృశ్యదర్శనమ్. 29

అజ్ఞానమువలననే ద్రిప్తృ, దర్శన, దృశ్యములను త్రిపుటిజ్ఞానముతో గూడుకొనిన జగత్తు ఉపలభ్యమగుచున్నది. అజ్ఞానమే అవత్యము. అందువలన, దాని, శివము, లేక నివృత్తియనందగు బ్రహ్మమే సత్యము. అట్టి శుద్ధాత్మస్వరూపమగు శాంతియే (బ్రహ్మమే) సర్వత్ర వ్యాప్తమై యున్నది. అదానియందుండ ద్రప్తృదృశ్యదర్శనములను త్రిపుటియొక్క సత్య యెవటి ?

స్పష్టోఽప్యస్పష్ట ఏవ స్యానిఃసంకల్పతయా చ తే
న స్పష్టాస్పష్టయార్థిన్నా సంకల్పరహితైవ చిత్.

80

సంకల్పమువలననే చిత్తము, ప్రాణము మున్నగువి స్పందించు (చలించు) చున్నవి. జాణోదయమున సంకల్పములన్నియు తొలగిపోవ, స్పందింపకును. చైతన్యము సంకల్పములవీడ, స్పృహస్పందితమై తొలగిపోవును.

ద్వైతైక్యవికలా రూపసంకల్పశ్చిదభావనాత్

న చ భావనమాత్రేణ గతో బ్రహ్మైవశివ్యతే.

81

చిచ్ఛస్మానును గాంచకుండుట వలననే ద్వైతము ఏక్యము మున్నగు సంకల్పము బుడయుచున్నది-చిద్బ్రహ్మ-వర్ణనమైనతోడనే ద్వైతము ఏక్యము మున్నగు కల్పనలు లేని చిద్బ్రహ్మమే మిగులును.

చిచ్ఛస్త్రిభిష్టే సంకల్పకలఙ్కః స్ఫురతీవ యః

నాసౌ కలఙ్కస్త ద్విద్ధి చిద్ధసన్య ఘనం వపుః.

82

చిత్ - చంద్ర బింబమున దర్శనపరమమున సంకల్ప - కళంకము (మచ్చ)వలె తోచు నది కూడ వాస్తవముగ కళంకముకాదు. అది చిచ్ఛస్త్రిమయైకగ్ర ఘనశరీరము. ఇదియే చిద్దర్శనము.

చిద్ధసన్య న సన్నాసన్స్థియతాం య త్రతే పదే

ఇత్యదోష మహాబోధసారసంగ్రహణం కృతమ్

83

ఓరామచంద్రా! నీవు విశాలమగు చిద్ధస - బ్రహ్మపదమున నిశ్చింతము. ఆశూర్ణ భావమున వెలయుగలిగిన సంకల్పములన్నియును చిద్ధస బ్రహ్మముతో ఏక రసస్వరూపమును బొంది పృథక్, సత్తన (ఇవి వేరు అని తోచు భావమును) గోల్పోయి, నీ ఆత్మసత్తన బుడయును. ఈ ముక్తివలన నీవు సమస్తదుష్టల ఆత్మైక రసత్వమును సంపాదించి నిర్దోషమును బోధసారమును గ్రహింపుము.

చిచ్ఛస్త్రిభిమ్బాసంకల్పకలఙ్కామృతవిగ్రహః

త్వయా భవ్యేన సంస్పృష్టో భావాభావక్షయాయత్మనా.

84

నీవు చిద్ధస బ్రహ్మపదమును బొందినయెడల సంకల్పకళంక శూన్యమును చిత్ చంద్ర బింబము అగుదువు. అందు నీమందు భావాభావ పదార్థములన్నియును లయముగను. నీవు పరమ పరిత్రుండవగుదువు. నీవు స్పృశించిన పదార్థము లన్నియు అమృతమయములగును. నీమహిమ యెట్టిది!

భావాభావాదికలనాం నీత్వా చిన్మయతాం చిత్

నమోల్లా సవిలాసాస్త్రః సమాశ్వాస యథానుభవః.

85

నీవు భావాభావ కల్పనలకు కారణమును చైతన్యమును గ్రహించి, అనగా భావాభావములను, పరిత్యజించి చిన్మయస్వరూపమును బొంది చిద్బ్రహ్మమందున్న ఉల్లాస, విలాసముల వలన కలుగు విక్రాంతినుభవమును అభ్యంతరమున అనుభవించు చుండుము.

స్వద్వాన్వనా కల్పనాకల్పనా వా
చిత్తామ్నా యో విద్ధి నామాభినామ్నా,
సర్వాకారా నిర్వృతిః శాన్తిసత్తా
పూర్ణాపూర్ణే హ్యేకమేవాస్థితేతి.

86

ఇత్యార్షే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్షే బ్రహ్మైశ్వర్యవ్రతిపాదనం నామ
సప్తపీఠముః సర్గః || 67 ||

ఓరామదండ్రా! నీవు ఆనందసముద్రమును స్వప్నరూపమున చెలయించి, స్పందాస్పందములు
నంకల్ప వికల్పములు మున్నగు చిత్తభ్రాంతి భేదములన్నియునునుభవైకరప స్వరూపముగు శాంతి (బ్రహ్మ
సత్త్వ)యందే చెలయుచున్నవని గ్రహింపుము. పూర్ణాపూర్ణదళణ ఏకీకృతముగు నదియే స్వస్వరూపముని
గ్రహింపుము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
బ్రహ్మైశ్వర్యవ్రతిపాదనమును అఱువది ఏడవ సర్గము || 67 ||

అష్టషష్ఠీతమః సర్గః

[మానం చతుర్విధం త్వత్త లక్షణైః సవర్ణ్యతే
నుషుప్తమానం తత్రాపి కుర్యాత్తిక ప్రతిష్ఠితమ్

నాల్గవిధములగు మానములు లక్షణములతో నూ వర్ణింపఁబడుట, తురీయాతీతస్థితియందు
ప్రతిష్ఠితమైన నుషుప్తమానము ఉపదేశింపబడుట, ఇచ్చట కాననగును.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

సుషుప్తమానవాన్భూత్వా త్యక్త్వా చిత్తవిలాసితామ్
కలనామలనిర్మల సింహవద్బలతత్పదః.

1

[శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— ఓరామదండ్రా! చిత్తమయొక్క స్వాభావికప్రవృత్తుల ననుసరించుటను
నదలి నుషుప్తమానము నాశ్రయించి కల్పనామలస్థితుల నన్నిటినుండి విడివడి ఆ పరమపదమున
అనలంబించి, దానినుండి తొలగఁకుండ నీవు చెలయుచుండుము.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

వాశ్మోనమక్షమానం చ కాష్ఠమానం చ వేద్యహమ్
సుషుప్తమానం మానీశ బ్రహ్మన్బ్రహ్మ కిముచ్యతే.

2

శ్రీరామఁడు:— మానీశా! వాశ్మోనము, ఇంద్రియమానము (ఇంద్రియ సంయమము)
కాష్ఠమానములను నేనే అందుదును. బ్రహ్మజ్ఞా! సుషుప్తమానముఁ గా నేమియో వచింపజేయి.

ప్రవక్ష ఉవాచ:

ద్వీవిధః ప్రోచ్యతే రామ మునిర్మునివర్తరేహ

ఏకః కాష్ఠతపస్వీ స్యాజ్జీవన్ముక్తస్తథేతరః.

1

శ్రీపసిష్ఠాదుః — ఓ రామచంద్రా! మునిశ్రేష్ఠులు, మునులను కాష్ఠతపస్వి, జీవన్ముక్తుడు అని రెండువిధములుగ చెప్పుదున్నారు (నీవుచెప్పిన త్రివిధమానము నవలంబించువారందఱును గూడ అజ్ఞానులే అగుటవలన వారందఱును ఒక్కేతీతికి చెందుచున్నారు. రెండవతరగతివారు జీవన్ముక్తులని భావము.

అభావితాయాం శుష్కాయాం క్రియాయాం బద్ధనిశ్చయః

వాత్వాజ్ఞతేన్ద్రియగ్రామో మునిః స్యాత్కాష్ఠతాపసః

2

బ్రహ్మమును భావించక శుష్కక్రియలగు కృచ్ఛచంద్రాయణాదుల నాచరించుచు వాక మొనర్చి ఇంద్రియముల బంధించు ముని కాష్ఠతపస్వియనబడును.

యథాభూతమీదం బుద్ధ్యా భావితాత్మాత్మవి స్థితః

లోకోపమోపి తృప్తోఽనర్యః న ముక్తమునిః స్మృతః

3

యథాభూతమస్తువగు బ్రహ్మమును వహించి అత్మను అత్మయనగా భావించుచు ఇతరతపస్సు లవలె వ్యవహరించుచున్న ను నిరతికయానందమును గ్రోలుటవలన అభ్యంతరమున తృప్తుఁడగు మునియే జీవన్ముక్తుఁడనబడును.

ఏతయోర్యో భవేద్భావః శాంతయోర్నుని నాభయోః

చిత్తనిశ్చయరూపాత్మా మానశబ్దేన సంస్మృతః

4

ఇట్లు కాంతిభావమును బొందిన మునులెప్పుడో చిత్తనిశ్చయమే మానశబ్దముచే వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది.

చతుష్పకారమాహుస్తం మానం మాననిదో జనాః

వాజ్ఞేనమక్షమానం చ కాష్ఠం సౌఖ్యప్రమేవ చ

5

మానవిధులగువారు ప్రభవమానమును నాల్గవిధములుగ విభజించుచున్నారు. అవి వాఙ్మో నము, అక్షమానము (ఇంద్రియమానము), కాష్ఠ-మానము, సౌఖ్యప్రమానము అనునవి.

వాజ్ఞేనం వచసాం రోధో బలుదిద్వియనిగ్రహః

అక్షమానం పరిత్యగ శ్చేష్టానాం కాష్ఠసంజ్ఞ కమ్.

6

అందు వాఙ్మోరోధమే వాఙ్మోనము; ప్రయత్నముతో ఇంద్రియములను నిగ్రహించుటయే అక్షమానము; ప్రయత్నములనన్నిటిని విడుచుటయే కాష్ఠమానము.

మనోమానం పశ్చమం చ తస్మై తౌ కాష్ఠతాపసే

భావే సుఖప్రమానాఖ్యం జీవన్ముకోఽనుజీవతి.

7

ఓ రామచంద్రా! తత్త్వదృష్టితో పరికింప స్పందనము, అస్పందనము, ఏకత్వము, ద్వైతము మున్నగునవియున్నారేవు. శుద్ధచిహ్నాత్ సర్వస్వమగు బ్రహ్మ మొక్కటియే ఒకేతీయన వెలయుచున్నది. (అందువలన జగత్తు కల్పితమేయని గ్రహింపుము.)

సారేణ తు విచారేణ సర్వశబ్దాగ్రయోః సమే

చిన్మాత్రమేవ జ్ఞాతేయం నాస్తీత్యపి న విద్యతే.

25

సర్వశబ్దముయొక్కయు, దాని అర్థముయొక్కయు, ఏకస్వభావము విచారణచే తెలియఁబడ చిన్మాత్రమేవ ఒక్కటియే సత్యమని గ్రహింపఁగలము. అభావరూపమైనను ఈ ప్రపంచము లేక యేయున్నది. ఇది భావరూపమునుగూర్చి వేఱు చెప్పవలెనా. (ఈ ప్రపంచమెన్నఁడును లేనే లేదని భావము.)

భేదవేదనయోదేలి భేదః ప్రకృతిలాఞ్ఘనమ్

అభేదభోధాదఖిలే గలితే నివృత్తే పరమ్.

26

భేదజ్ఞానము వలననే ప్రకృతివిచ్ఛేదముగు భేదముదయించును. అభేదజ్ఞానమువలన భేదబుద్ధికి గోచరింప విషయములన్నియు లీనములై పోవ పరమవస్తువొక్కటియే మిగులును.

నానాతై వాస్య భోధేన న భోధన్వన్మేక్షణాత్

వృచ్ఛకం చైవమస్తేవ తస్మాన్నిఃశబ్దతా పరా.

27

ఓ రామచంద్రా! ఇదియే యశార్థస్థితి. వీని నెవరయి మఱియొకవిధముగ వానన్వచాలరు. అజ్ఞానము, లేక, అభోధవలననే నానాత్వదర్శనము కలుగుచున్నది. జ్ఞానమువలన నానాత్వదర్శనము తొలగిపోవ నీత్ర పూర్ణచిద్రూపుడవే యగుచున్నాడవు. ఈ విషయమున నీవు అడుగదలంచినది ఏమైనయున్నదో ప్రశ్నింపుము. పరమాధ్మిదియే. అందువలన నీవును, నేనును, తదితరులునుగూడ పరమనిశ్చింక సీతీయందు అనఁగా అభయమున ప్రకృతితులమై యున్నారము.

తతః స్వప్నోనభాగ్ రిర్ష సుఖ ప్తిర్న తుర్యతా

న బద్ధోస్తి న మోక్షోస్తి నాన్యథాశల్పనాత్మకమ్.

28

ఈ సుదేహరాశిశిక్షితి (నిశ్చింకత) వలన కలుగు బలమువలననే జాగ్రత్స్వప్నసుఖ ప్తి తురీయావస్థలు, బంధమోక్షములు మున్నగు కల్పనలేమియునుండవు. ద్వైతభ్రాంతి సంపూర్ణముగ తొలగిపోవును.

కాన్తిరేకా జగన్నామ్నా శాన్తి రేవమవస్థితా

అబోధోఽవత్య ఏవతః క్వ ద్రష్టృదృశ్యదర్శనమ్.

29

అజ్ఞానమువలననే ద్రష్టృ, దర్శన, దృశ్యములను త్రిపుటేజ్ఞానముతో గూడుకొనిన జగత్తు ఈపరిభాషించుచున్నది. అజ్ఞానమే అవత్యము. అందువలన, దాని, శివమును, లేక నివృత్తియనఁదగు బ్రహ్మమే సత్యము. అట్టి శుద్ధాత్మస్వరూపముగు శాంతియే (బ్రహ్మమే) సర్వత్ర వ్యాప్తమై యున్నది. అద్వాితమందిక ద్రష్టృదృశ్యదర్శనములను త్రిపుటియొక్క సత్త యెచట ?

స్పష్టోఽప్యస్పష్ట ఏవ స్యానిసంకల్పతయా చ తే
న స్పష్టాస్పష్టయోర్భిన్నా సంకల్పరహితైవ చిత్.

80

సంకల్పమువలననే చిత్తము, ప్రాణము మున్నగువి స్పందించు (చలించు) చున్నవి. జ్ఞానోదయమున సంకల్పములన్నియు తొలగిపోవ, స్పందింపకు. అప్పుడప్పుడు, చైతన్యము సంకల్పములమీద, స్పందాస్పందితభేదము తొలగిపోవును.

ద్వైతైక్యవికలా రూపసంకల్పశ్చిదభావనాత్

న చ భావనమూత్రేణ గతో బ్రహ్మైవశివ్యతే.

81

చిద్బ్రహ్మమును గాంచుటందుకు వలననే ద్వైతము ఏక్యము మున్నగు సంకల్పములు బలయించుచున్నవి. చిద్బ్రహ్మచర్యము మైనతోడనే ద్వైతము ఏక్యము మున్నగు కల్పనలు లేని చిద్బ్రహ్మమే మిగులును.

చిచ్ఛన్ద్రోబిష్టే సంకల్పకలఙ్కః స్ఫురతీవ యః

నాసౌ కలఙ్కస్తద్విద్ధి చిద్భవస్య ఘనం వపుః.

82

చిత్ - చంద్ర బింబమున దిద్దువలయుమున సంకల్ప - కళంకము (మచ్చ)వలె తోచు నది కూడ వాస్తవముగ కళంకముకాదు. అది చిద్బ్రహ్మముయొక్క ఘనశరీరము. ఇదియే చిద్భవము.

చిద్భవస్య న సన్నాసస్థియతాం యత్తతే పడే

ఇత్యధోషమహాబోధసారసంగ్రహణం కృతమ్

83

ఓరామచంద్రా! నీవు వికలముగు చిద్భవ - బ్రహ్మచదమున నిద్రించివును. ఆపూర్ణ భావమున వెలయుగలిగిన సంకల్పములన్నియును చిద్భవ బ్రహ్మముతో ఏక రసస్వరూపమును బొంది పృథక్, సత్తమ (ఇది వేరు అని తోచు భావమును) గోల్పోయి, నీ ఆత్మసత్తవ బడయును. ఈ ముక్తివలన నీవు సముద్భవస్తుత్రుల ఆత్మైక్య రసత్వమును సంపాదించి, నిర్దోషముగు బోధసారమును గ్రహింపుము.

చిచ్ఛన్ద్రోబిమ్బాసంకల్పకలఙ్కామృతవిగ్రహః

త్వయా భవ్యేన సంస్పృష్టో భావాభావశ్చ యాత్మనా.

84

నీవు చిద్భవ బ్రహ్మచదమును బొందినయెడల సంకల్పకళంక శూన్యముగు చిత్ చంద్ర బింబము అగుదువు. అప్పుడు నీయందు భావాభావ పరార్థములన్నియును లయముగనగు. నీవు పరమ పరిత్రుడవగుదువు. నీవు స్పృశించిన పరార్థము లన్నియు అమృతమయములగును. నీమహిమ యెట్టిది!

భావాభావాదికలనాం నీత్వా చిన్మయతాం చిత్

నమోల్లా నవిలాసాన్తః సమాశ్వాస యథానుభవమ్.

85

నీవు భావాభావ కల్పనలకు కారణముగు చైతన్యమును గ్రహించి, అనగా భావాభావములను, పరిత్యజించి చిన్మయస్వరూపమును బొంది చిద్బ్రహ్మమందున్న ఉల్లాస, విలాసముల వలన కలుగు విక్రాంతినుభవమును అభ్యంతరమున అనుభవించు చుండుము.

స్వస్థాస్వస్థా కల్పనాకల్పనా వా
చిత్రామ్నా యోగిది నామాబ్ధినామ్నా,
సర్వాకారా నిర్వృతిః శాంతిసతా
పూర్ణాపూర్ణే హ్యేకమవాస్థితేతి.

86

ఇత్యార్థః శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే బ్రహ్మైక్యప్రతిపాదనం నామ
సప్తపక్షితముః సర్గః 67 ।

ఓరామచంద్రా! నీవు ఆనందసముద్రము స్వస్వరూపమున వెలయుచు, స్పందాస్పందములు
సంకల్ప వికల్పములు మున్నగు చిత్తభ్రాంతి భేదములన్నియునునుభవైకరస స్వరూపముగు శాంతి (బ్రహ్మ) సప్తయోగదే వెలయుచున్నవని గ్రహింపుము. పూర్ణాపూర్ణ భేదము ఏకీకృతముగు నదియే స్వస్వరూపముని గ్రహింపుము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
బ్రహ్మైక్యప్రతిపాదనమును అటుపది ఏడవ పర్వము 67 ।

అష్టపక్షితముః సర్గః

[మానం చతుర్విధం త్వత్ర లక్షణైశ్చమన్వయేతే
నుషు ప్రమానం తత్రాపి తుర్యాతీత ప్రత్యక్షమ్

నాల్గవిధములగు మానములు లక్షణములతో నమా వర్ణింపఁబడుట, తురీయాతీతస్థితియందు
ప్రత్యక్షమైన నుషు ప్రమానము ఉపదేశింపబడుట, ఇచ్చట కానగునను.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

సుషుప్తమౌనవాన్ముత్త్యా త్యక్త్వా చిత్తవిలాసితామ్
కలనామలనిర్మలక సిషావప్తబలత్పదః.

1

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— ఓరామచంద్రా! చిత్తమయొక్క స్వాభావికప్రవృత్తుల సమనంతముల
వలన సుషుప్తమానము నాకలియించి కల్పనామలీక్యముల నన్నిటినుండి విడిదడి ఆ పరమపదమునే
అనులించి, దానినుండి తొలగఁకుండ నీవు వెలయుచుండుము.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

వాఙ్మనమతీతానం చ కావ్యమానం చ వేద్యహమ్
సుషుప్తమానం మానీశ బ్రహ్మస్త్వాహి కిముచ్యతే.

2

శ్రీరామఁడు:— మానీశ! వాఙ్మనము, ఇంద్రియమానము (ఇంద్రియ సంయమము)
కావ్యమానములను నేనేనుండును. బ్రహ్మజ్ఞా! సుషుప్తమానమునఁ గా నేమియో వచింపజేయు.

శ్రీనసిష్ఠ ఉవాచ:—

ద్వివిధః ప్రోచ్యతే రామ మునిర్మునివరై రిహ

ఏకః కాష్ఠతపస్వీ స్యాజ్జపన్ముక్త స్తథేతరః.

1

శ్రీపసిష్ఠః— ఓ రామశంభా! మునిశ్రేష్ఠులు, మునులను కాష్ఠతపస్వి, జీవన్ముక్తుడు అని రెండువిధములగా చెప్పుచున్నారు (నీవుచెప్పిన త్రివిధమానము నవలంబించువారందఱును గూడ అజ్ఞానలే అగ్రులన వారందఱును ఒక్కేశ్రేణికి చెందుచున్నారు. రెండవతరగతివారు జీవన్ముక్తులని భావము.

అభావితాయాం శుష్కాయాం క్రియాయాం బద్ధనిశ్చయః

హతాజ్జతేంద్రియగ్రామా మునిః స్యాత్కాష్ఠతాపనః

4

(బ్రహ్మమును భావించక శుష్కక్రియలగు కృత్యచారదాడుకాదుల నావరించుచు హత మొనర్చి ఇంద్రియముల బంధించు ముని కాష్ఠతపస్వియనటనును.

యథాభూతమిదం బుద్ధ్యా భావితాత్మాత్మని సేతః

లోకోపమోపి తృప్తోఽనర్థః స ముక్తమునిః స్మృతః.

5

యథాభూతపద్యవగు బ్రహ్మమును సహించి ఆత్మను ఆత్మయందే భావించుచు ఇతరతపస్సు లపరే వ్యవహరించుచున్నను నిరతికయానందమును గోరుటవలన అభ్యంతరమున తృప్తుడగు మునియే

ఏతయోర్యో భవేద్భావ శాంతయోర్కుని నాథయో

చిత్తనిశ్చయరూపాత్మా మానశబ్దేన సంస్మృతః

6

ఇట్లు కాంతిభావమును బొందిన మునులెవ్వరి చిత్తనిశ్చయమే మానశబ్దముచే వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది.

చతుష్పకారమాహుస్తం మానం మానవిదో జనాః

వాజ్ఞేనమక్షమానం చ కాష్ఠం సౌఘప్రమేవ చ

7

మానవిదులగువారు ప్రభవమానమును వాల్గవిధములగా విభజించుచున్నారు. అవి వాఙ్మోహము, అక్షమానము (ఇంద్రియమానము), కాష్ఠమానము, సౌఘప్రమానము అనునవి.

వాజ్ఞేనం వచసాం రోధో బలాద్విప్రీయనిగ్రహః

అక్షమానం పరిత్యాగశ్చేష్టానాం కాష్ఠసంజ్ఞకమ్.

8

అందు వాఙ్మోహమే వాఙ్మోహము; ప్రయత్నముతో ఇంద్రియములను నిగ్రహించుటయే అక్షమానము; ప్రయత్నములనన్నిటిని విడుచుటయే కాష్ఠమానము.

మనోమానం పశ్చమం చ తస్మత్తో కాష్ఠతాపనే

భావే సుఘప్రమానాఖ్యాం జీవన్ముక్తోఽనుజీవతి.

9

విదనదని తోచు మహామోహము మూర్ఖా, సుషుప్తి సమయములందుగాక, అన్యసమయములందు గలుగకపోవుటవలనను, అది కేవలము కాష్ఠతపస్వికే సంభవము. పటవలనను, దానిని కాష్ఠమానముగనే వరిగఁగోరువలెను. దానిని వేఱుగా రెక్కిడఁజాలము. జీవన్ముక్తులు ఆత్మితత్త్వము వనుభవించునప్పుడు సుషుప్తమానము నవలంబించియుండురు. (అనఁగా ఆత్మితత్త్వ అనుభవకాలమున వాక్రయింపఁబడునదియే సుషుప్తమానమని భావము.)

త్రిషుమానవిశేషేషు విషయః కాష్ఠతావనః

సుషుప్తమానావస్థాయాం సా తుర్యా సైవ ముక్తధీః. 10

మహామోహ, ఇంద్రియమాన కాష్ఠమానములను త్రివిధమానములను కాష్ఠతపస్వియే అవలంబించుచున్నాఁడు. సుషుప్తమానస్థితియందు తురీయావస్థ అంతర్గతమైయున్నది. జీవన్ముక్త పురుషుఁడే దీనిని అవలంబింపగలఁడు.

వాజ్ఞేనం మానమిత్యేలత్సిద్ధం తచ్చ మనః కిల

మలినం జీవబద్ధాయ తత్రస్థః కాష్ఠతావనః. 11

ఈమానము విధములగు (వాక్, అక్ష, కాష్ఠ) మానములు మానములే అయినను, ఇవి అసద్ధ చిత్తముయొక్క దృఢనిశ్చయములగుచు జీవునకు బంధమునే గల్గించుచున్నవి. కాష్ఠతపస్వియే దీని నవలంబించుచున్నాఁడు.

అస్తత్సంస్థరణం వాపి దృశ్యం వా జ్ఞయమస్పృశన్

అవశ్యన్నేహ వశ్యస్త్వి కాష్ఠమానీ తు తిష్ఠతి. 12

కాష్ఠమానీ బలహర్యకముగ ఇంద్రియములను నిగ్రహించి లోన అహంభావముయొక్క స్మృతిని, వెనుచు దృశ్యరూపవచము, వాఙ్మరూపరూపములయొక్క (నామరూపముల) సంపర్కమును త్యజించును. మతియు, అజ్ఞావాప్యతమగు ఆత్మనుగూడ సుషుప్తునివలె వీక్షింపకుండును. కాని ఆత్మ దృష్టి నిత్యమును, విలోపరహితమును అగుటవలన నిత్యగోపియైన నిప్పువలె వెలయు సాక్షి-చైతన్యము యొక్క ప్రకాశ ప్రభావమున నంతటిని గాంచుచున్నాఁడును.

ప్రస్ఫురచ్ఛిత్రకలనమేతన్నోస్త్రయం స్ఫుతమ్

భవన్తి మానసస్త్రాన తజ్ఞాన త్స్థలీలయా. 13

త్రివిధములగు ఈ మానములను ఆశ్రయించివచ్చు సమాధియందే లేచినపుడు మరల వాచి చిత్తము చంచలత్వమును బొందుచున్నది. కాని తత్త్వజ్ఞుఁడై సుషుప్తమానము వాక్రయించివాని చిత్తము నధింపఁబడినందువలన, అది ఇట్టి చంచలత్వమున పనికింబుట పొసగదు.

నాత్రోపాదేయతాజ్ఞాన మేతన్నోస్త్రయే కిల

లీలయా కథితం తేన తజ్ఞః కుప్యన్తు వా న వా. 14

సుషుప్తమానము పూర్ణాత్మయందు వెలయును, అట్టి ఆత్మస్థితిలీలచే త్రివిధమానముల యిహూపములగుటవలన 'ఇవి పరిత్యాజ్యముల'ని ఖండితులే కావచ్చును. లేక అవి నచ్చిదానందము

యొక్క విలసమని గ్రహించి కుపితలు కాకపోవచ్చును—ఎత్తైనను వారీక్రిందమానముల ఉపా
జేయబుద్ధి (మంచిది లేక గొప్పది అను తలంపు) లేదు.

ఇదం సుఖ ప్రమాదం తు జీవన్ముక్తమితి స్థితమ్

అపునర్జన్మనో జన్మో శృణు శ్రవణభూషణమ్.

15

ఇట్టి అనుభవమే సుఖ ప్రమాదమున మంచును. ఇదియే జీవన్ముక్తస్థితి. జీవన్ముక్తియను ఈ
సుఖ ప్రమాదము పునర్జన్మహీనుడగు జీవనశేఖరుడును, శ్రవణభూషణమును ఆ సుఖ ప్రమాదమును
(గుఱించి చెప్పుచున్నాడను) వినుము.

నాత్ర సంయమ్యతే ప్రాణప్రీతితో నాపి యోజ్యతే

నోల్లస్యస్తే న గ్గాయస్తే సమస్తేద్వైయసంవిదః.

16

ఆత్మతత్త్వదర్శనమైననో ఇయ్యది సహజముగనే సిద్ధించును. వెనుక చెప్పబడిన మాన
ములవలె దీనిని పొందించుటకు కష్టపడవలసినదిలేదు. ప్రాణనిరోధముతో గాని, పూరక, లేచక, కుంభక
ములతో గాని, పనిలేదు. ఇయ్యది సిద్ధించిన, విషయలభ్యమున గలుగు పూర్ణముచే ఉపాంగపరిసిన ఆప
సరములేదు. లేక విషయములు లభించకపోయిన, దుఃఖమునందపరిసిన అక్కరయుండదు.

నానాత్మకలనేయం చ న వల్గతి న శామ్యతి

చేతో న చేతో నాచేతో న సన్నాసన్న చేతరత్.

17

ఆస్థితియందు నానాత్మకత్వము ఉదయించదు, లేక కాలించదు. అనగా ఈ విచిత్రకల్ప
నలు అన్నియును వెలయుచున్నను సుఖ ప్రమాదం వాని నన్నిటిని భ్రమయనియే గ్రహించును. అతని
చిత్తము చిత్తముగనుండును. అది చిత్తత్వమును గోల్పోవును. అతని మనస్సు సంపూర్ణముగ లోపిం
చినదనియు లెలంపకూడదు. దానియందు కర్తృత్వాభిమానముండదు. మఱియు, ఆస్థితియందు సత్తు
గాని, అసత్తుగాని, తదితరముగాని యేదియును నుండదు.

అవిభాగమనభ్యాసం యదనాద్యత్తమాస్థితమ్

ధ్యాయతోఽధ్యాయతశ్చైతత్సేషు పం మానముచ్యతే.

18

విభాజ్య, విభాగసంబంధరహితమును, ప్రయత్నవిహీనమును, ఆద్యంతశూన్యమును, ధ్యానక్రియ
యన్నను ధ్యానములేనిట్టిదనడగు త్రిపుటిశూన్యస్థితియను అనుగదియే సుఖ ప్రమాదమనఁబడుచున్నది.

యథాభూతమిదం ఋద్ధ్యా జగన్నానాత్మవిభ్రమమ్

యథాస్థితమసందేహం సామ్యం మానమేవ తత్.

19

నానాత్మభ్రమార్థమును ఈజగత్తు ఆత్మతత్త్వముననే వెలయుచున్నది. ఇటు ఆత్మతత్త్వ
ముగాక మఱియెట్టి భేదములేవు. అను విషయముయెడల వర్తిల్లు నిస్సందేహస్థితియే సుఖ ప్రమాదము.

అశకసంవిద్రూపాత్మ శివేనై వేదమాతతమ్

ఇత్యోస్థితమనంతం యత్యేషు పం మానముచ్యతే.

20

నానాత్మజ్ఞానమున కారణమును శివునిచే నిదియంతయు నిండి వెలయుచున్నది. అని
గ్రహించుటయే సుఖ ప్రమాదము.

అకాశం నైవ చాకాశః సర్వమస్తి న చాస్తి

ఇతి చిత్తం నమం శాంతం యత్సన్మానం సుఖమవతత్. 21

సర్వవ్యాపి యగుటవలన అకాశమును, కూర్మవస్తువు కానందువలన అకాశము కానిది యును, సర్వవ్యవసాయమును, విద్యుత్కానిదియును, అని పరిత్యజ్యమును గ్రహించి చిత్తము సమత్వమును, కాంతభావమును బొందుటయే సుఖ ప్రమాణమనబడును.

సర్వకూర్మం నిరాలమ్భం శాన్తివిజ్ఞ పిమాత్రకమ్

న సన్నాపదితి యస్మామాసితం మానముతయమ్. 22

సర్వవికల్పకూర్మమును, బహిర్విషయజ్ఞాన అలంకరములేనిదియును, సత్వోపశమ జ్ఞాన యుక్తమును, సదాదతిరిక్తమును అగు జీవన్ముక్తినితీయందు వెలయుటయే ఉత్తమమానమనబడు సుఖ ప్రమాణము.

భావా భావదశాదేశ విశేషైర్వితతోత్థితైః

సంవిదో యదనాభాస స్తన్మానం పరమం విదుః. 23

భావాభావ స్వరూపములగు దశలు నిరంతర ముదయించుచున్నది. 23 దశలజ్ఞానము లేకుండుట అనగా వివర్తములేకుండుటయే పరమసుఖ ప్రమాణ మనబడును.

అత్యననమతై వాస్తవ్యేతసాఽవృత్తిరూపిణా

యదనావర్తనం సంవిద్యతే నన్మానమత్యయమ్. 24

చిత్తపుత్తులులేకున్న, వాని వ్యాపారముపూడ ఉపశమించును. అవ్యధుచిత్తము సమత్వ మునుబొందును. చిత్తపుత్తి వ్యాపారరహితమగు ఈ స్థితియే అత్యయముగు సుఖ ప్రమాణము.

నాహమస్మి న చాన్యోఽస్తి న మనో న చ మానసః.

ఇతి సంవిదసంవిత్తిర విచ్ఛిన్నాతి మానితా. 25

‘ఈ జగత్తున నేనుగాని, ఇతరులుగాని, మనస్సుగాని, మానసికకల్పనలు గానిలేవు. 25 జ్ఞానము వృత్తిపూడ నిరూపమైన మిగులు అవిచ్ఛిన్న మౌనస్థితియే అతిమానమనబడు సుఖ ప్రమాణము.

అహమస్మి జగత్సస్మి స్వస్తి శబ్దార్థ మాత్రకమ్

సత్తాసామాన్యమేవేతి సౌముఘం మానముచ్యతే. 26

‘ఈ జగత్తునందంతటను నేనే వ్యాపించియున్నాను, శబ్దార్థమాత్రమంతయు నిర్వికారమైన సత్తాసామాన్యమే (అత్మయే)’ అని గ్రహించుటయే సుఖ ప్రమాణ మనబడుచున్నది.

యస్మాత్సం విదమేవ స్వాత్స్వన్యాదికలనా కుతః

అనన్తమేవ సౌముఘం సర్వం మానమతస్తతమ్. 27

ఈ సుఖ ప్రమాణ నితీయందు ఏ విధమైన విషయ జ్ఞానమున్నుండును. అందు మననే ఇహ్యది, అనంతమగుచున్నది. దీనినుండియే తక్కిన మానములు కలుగుచున్నవి.

సుఖ ప్రమాణమేవేదన్తాత్మబోధవత్

తుర్యమేవామలం విద్ధి తుర్యాతీతమథాపి చ.

28

అనంతమగు ఈ సుషుప్తమానసుఁడైన బ్రహ్మమున్నది. ఇదియే అవిద్యను బాధితమొనర్చు నిర్మలకురీయస్థితి. అవిద్యను బాధితమొనర్చు వృత్తులనుగూడ బాధితమొనర్చుటవలన తురీయాతీతమని గూడ ఇట్లుబహుచున్నది.

సామ్యవైకసమాధాన స్తథా తుర్యసమాధిః

తుర్యాతీతసమాధిః జాగ్రత్సవి భవన్తి వై.

29

(పూర్వోక్తములగు సప్తధామికలందలి తుదిమాఁడును సమాధిభేదములు (ఆనగా) సుషుప్తి రూపసమాధి, తురీయసమాధి, తురీయాతీతసమాధి యనువి జాగ్రత్తునందును, స్వప్నముందునుగూడ జాగికి సంభవించగలవు.

తుర్యస్థ ఏవ నకలామల తా నివృత్తి

జాగ్రత్సవి వ్యవహరన్నిపుణం సమనాత్

నిత్యం నదేహ ఉత వాపి విదేహ ఏవ

బ్రహ్మన్నభో భవత ఏవ కిలాస్తి సాధో.

30

సాధూ ! రామచంద్రా ! నీవు బ్రహ్మభూతుఁడవైతివి. ఇక ఈ శరీరము వాక్రయించి సర్వత్ర నైపుణ్యముతో వ్యవహరపథమునే అనుసరింపుము. నీవిపుడు జీవన్ముక్తినిజొంది ఆకాశము వలె నిర్మలఁడవై శాంత్యాదివృత్తులచే అలంకృతుఁడవై, తురీయమును విదేహస్థితిని బడసితివి. మూల మాత్మముల పరిత్యజించి ఆకాశమువలె తూన్యము కాఁగలవానికే ఇట్టి స్థితికలుగును. నీయందే యిట్టి లక్షణము కనుపట్టుచున్నది. (ఇది సామాన్యముగ ఇతరులయందు ఆగుపించదు.)

ఓ మిత్యుదస్త భవవాసనమేకమాస్య

న త్వం స చాహమపి నాన్యదిహస్తి సత్యమ్

నర్వం చ విద్యత ఇతిహ కిలాసరాభమ్

జన్తిస్త చిద్దగనకోశకై కనిష్ఠః.

31

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతో కే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే మహామాన యతోపదేశో

నామాప్త పప్తితముః సర్గః ॥ 68 ॥

ఓ రామచంద్రా ! (హిందూకార్యమున) హిందూ ప్రతిలోభకముము ననుసరించి సంసార వాసనాకూన్యఁడవై నీవు తురీయపథము నధిష్ఠింపుము. 'అంతయు (దృశ్యము) ఉన్నది' ఇది ప్రసిద్ధి నాదీ అంతరానుభూతిమగు స్వప్నమువంటిది. ఈ భక్త్యమున గ్రహించి జీవన్ముక్తుఁడవై చిహ్నకాళ కళయందు చ్యుతిరహితుఁడవై నిలయుము

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున మహా

నూన యతోపదేశమును యెనిమిదవ సర్గము ॥ 68 ॥

ఏకోనసప్తతితమః సర్గః

[గణానామపి రుద్రత్వం ముక్తానామైచ్ఛికీ స్థితిః

యోగాత్ప్రాణస్య విరయో మృతేనూద్భూతిరుచ్యతే.

గణముల రుద్రత్వము, ముద్దుల స్వేచ్ఛాస్థితి, యోగమున ప్రాణ లయమగుట మృతించిన

■ మృది లయమొందకుండ వెయ్యి ముండుట అను విషయము లీసర్గమున వర్ణింపఁ బడుచున్నవి.]

శ్రీరామ ఉవాచ:-

కుతః శతత్వమాయాతం రుద్రాణాం మునినాయక

యే గణాస్తే తు యే రుద్రా ఉత నతి పదాశు మే.

1

శ్రీరామడు:- మనీశ్వరా! శతరుద్రులని తాము చెప్పియుంటివి. గణములతో, గలిపి లెక్కపడ నూజనవాఁడు రుద్రుడగుచున్నాడా? లేక గణములకంటె వేఱగు రుద్రుఁడొకడున్నాడా? ఈ విషయమును నాఁడ వివరించి చెప్పడు.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

స్వస్నానాం భిక్షుణా దృష్టం శతం శతశరీరకమ్

సర్వముదైశ్తో జ్ఞాతం తత ఉక్తం న తస్మయా

2

య ఆకారాశ్చ తే స్వప్నే తత్తద్గణశతం స్మృతమ్

తదేతద్రుద్రశతకం రుద్రా అపి గణా విధౌ

3

శ్రీవసిష్ఠడు:- ఓరామవంద్రా! భిక్షుకుఁడు గాంచిన స్వప్నశతమే నూఱు విధములగు శరీరముల గ్రహించెనని నేను చెప్పియుంటిని. ఆ స్వప్నశతమార్తులే గణశతమయ్యెను. గణములకును, రుద్రులకును భోగైశ్వర్య విషయమున సామ్యమొందుటవలన వారే రుద్రులని చెప్పఁబడినారు. ముఖ్య రుద్రుని పరిచారకులగు ఈ గణములు ఈశ్వరుని అనుచరులని యెంచఁబడినప్పుడు గణములనియు, విశ్వరూపావ్యము పరిగణించిఁబడిన రుద్రులనియు చెప్ప బడుచున్నారు. నీవీవిషయమున గ్రహించియే యుంటివను ఉద్దేశ్యముతో నేను ఇద్దానిని వివరించి చెప్పలేదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

ఏకస్మాద్భగవంశ్చిత్తాత్మకం చిత్తశతం కృతమ్

తత్స్వప్నకృతరుద్రేణ దీపాద్దీపశతం యథా

శ్రీరామడు:- మహాత్మా! ఒకదీపము నుండి మట్టి నూఱుదీపములు వెలిగింపఁబడునట్లు స్వప్నమునందలి రుద్రుఁడు ఒకేచిత్తమునుండి చిత్తశతము నెట్లు కల్పింపగలిగెను?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

నిరావరణసద్భావా యద్యథా కల్పయన్తి హి

తత్తథానుభవ స్త్యేవ రసావరణ సంవిదః

5

సర్వాత్మనః సర్వగత్వాద్వద్యథా యత్ర భావ్యతే

తథానుభూయతే తత్ర తత్తథా జ్ఞతయా ధీయా.

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! మాయా. అవరణములేని జ్ఞానైశ్వర్య ప్రభావముగల సత్య సంకల్పములను మహాత్ము లెద్దానిని కల్పనయొనర్చుకో అయ్యది మాయయందు ప్రతిబింబితమై వారికను భూతమగును. సర్వాత్ములును సర్వవ్యాప్తులునునగు అబ్రహ్మస్వరూపు లెద్దానిని భావించుకో, అయ్యది సర్వజ్ఞమగువారి బుద్ధికి అతీతమగు నే తోచును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కపాలమాలాభరణో భస్మశాలీ దిగమ్బరః

శృణోసనిలయో బ్రహ్మన్యాయ కశ్చ కిమీశ్వరః

7

శ్రీరామడు:— బ్రహ్మజ్ఞ! ఇట్టి విశ్వద్యముగల ఈశ్వరుడేల కపాలమాలను, భస్మమును ధరించి దిగంబరుడై శృణోసవాసియై కాముకుడై యున్నాడు?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

మహేశ్వర గాం సిద్ధానాం జీవన్ముక్తశరీరణామ్.

న క్రియానియమోఽస్తీవా సహ్యజస్యైవ కల్పితః

8

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! సిద్ధిని బడసి, జీవన్ముక్తులై పరమైశ్వర్యమును బొందినవారికి శుభకరములును, సుఖభోగకారకములునగు శాస్త్రీయశ్రీయలనే ఆచరింపవలెనను నియమములేదు. వారు వేదవిధికి దాసులు గార. అజ్ఞులకు శుభకరములుగ తోచు కామ్యకర్మములు వారికి అశుభములుగనే తోచును. మఱియువారికి అశుభప్రభులను లేనందునలన సామ్యమ్యులకు దుఃఖమును గలిగించు విషయములు వారికి దుఃఖకరములుగాక సుఖకరములేయగును. ఈ క్రియానియములన్నియును అజ్ఞులచే కల్పించబడినవి.

అజగుడిత చి తత్త్వాత్క్రియానియమనం వినా,

గచ్ఛన్నాయేన మాత్యేన పరం దుఃఖం ప్రయాతి హి.

9

అజ్ఞుని చిత్తము రాగద్వేషాది దోషసక్రావములన ఖండితమైయున్నది. అతడు మత్స్యవ్యాధియు ననునొంది ఈ సంసారమున సంచరించు చున్నాడు * అతనికి విధినిశ్చేదరూపకమును క్రియా నియుమములేకన్న మిక్కుటమగు దుఃఖమును పొందునని శాస్త్రములందు చెప్పబడియున్నది.

సృజా స్థిషేవస్థనిటేషు న నిమజ్జతి వస్తుషు

యత్యేన్ద్రియత్యాద్యుద్ధ త్యాన్నిర్వాసనతయా తథా.

10

జీవన్ముక్తులగు ప్రాజ్ఞులు ఇట్టి వస్తు విషయములందు చిక్కుపడకుటకేల వెలయుచున్నారు. ఏలయనగా వారు జలేంద్రియమై వాసనాపథము నతిక్రమించివార? పరమాత్మతత్త్వమును గ్రహించి వాసనారాహిత్యమును బడసినార.

* ఉద్ధ చేపలు చిన్న చేపలనుదని తమప్రాణములను నిలబెట్టుకొనును. అట్లే జగత్తున బలవంతులు: బలహీనులను గొంపించి తమకు నిలకెట్టుకొనుచున్నారు. ఇదియే మత్స్యవ్యాధి మనఃఅశుచున్నది.

కాకతాలీయవద్రూఢాం క్రియాం కుర్వన్తి తే సదా

న కుర్వన్త్యపి వై కించిన్నైషాం క్వచిదపి గ్రహః.

11

వారు కాకతాలీయవద్రూఢము ననుసరించి అకస్మికముగ లభించిన కార్యముల నాచరించుచున్నారు. వారు క్రియల నాచరించుచున్నను; లేక ఆచరించుచున్నను, వారి కిసుమంటేని అందు అన్తరేదు.

కాకతాలీయతో విష్ణురేవంకరోద్ధితః పురా,

ఏవంకర్ణా త్రినయన ఏవంకర్ణామ్బుజోద్భవః.

12

బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులను త్రిమూర్తులుగూడ ఇట్లే కాకతాలీయముగ మనుష్యజన్మను గ్రహించి కార్యముల నాచరించుచున్నారు.

న నిన్ద్రమస్తి నానిన్ద్రం నోపాదేయం న హేయతా

న చాత్మీయం న చ పరం కర్మ జవిషయం క్వచిత్.

13

దేవస్త్తు క్తులగు ఈశ్వరపురుషులందఱికిని నింద్యానిద్యములు, లేక గ్రహణార్హజ్యములగు విషయములెవ్వియును లేవు. స్వపరభేదముగూడ వారికి లేదు మతీయు వారిని బంధించగలిగినట్టి కర్మయు నెదియును లేదు.

అగ్న్యాదీనాం యథోష్ఠ్యాది సర్గాదౌ రూఢిమాగతమ్.

మారాదీనాం తథా కర్త ద్విజాతీనాం చ జాతయః.

14

సృష్ట్యాదియందు అగ్న్యాదిపదార్థముల జ్ఞానత్వాదుల రూఢికృష్టము, అనగా అగ్న్యాది పదార్థములు ఉష్ణత్వాదిగణములతో నూడినవై వెలయును. అను నియమము విధించబడినట్లు ముఖ్య శ్వరని యిచ్చ ననుసరించియే వారిహృదుల విచిత్రమే క్రియలును, బ్రాహ్మణాది వర్ణముల కర్మమును ప్రసీదికృష్టమి.

సర్గే ప్రరూఢిమాయాతే సంకేతవశతః పృథక్,

అనుభూతిఃకల్పార్యా కల్పితాః కల్పితాః స్వయమ్.

15

కాని అజ్ఞానముచేతను అగ్న్యదులవలె నియమబద్ధముకాదు, లేక సృష్ట్యాదియందు అభివ్యక్తముమిగాదు, సృష్టి అయినదనవ వర్ణవిభాగసంకేతము ననుసరించి విభిన్నములగు వివిధ పాఠతాకిక సుఖదుఃఖములగలిగించు కాస్త్రీయవ్యావహారికచర్యలను వారు రాగభవమున తమతత్వాను కల్పించుకొనుచున్నారు. ఇదియే అజ్ఞానము, విజ్ఞానమున గల భేదము.

విదేహము కవిషయం కుర్వమానమతో మయా,

నోక్తం తవ పరం మానం సదేహస్య రఘురాజ్యహ.

16

రఘుకులారా! శరీరియగు తీవునియందు ప్రసీద్ధములగు చతుర్విధమానములను గుఱించి నీకు తెప్పియుంటిని. కాని విదేహముత్తుని మానమునుగుఱించి నీకు తెప్పియుండలేదు. (అర్ధానిని తెప్పించువాడను వినుము.)

భాదస్యతిరరామచ్చమాత్తాకాశం చిదాత్తకమ్,
చత్తాప్రాప్తిః పరం శ్రేయః సా కథం ప్రాప్యతే శృణు. 17

■ ■ కాశమునకు వెనుకకుండు నిర్మలమును చిన్మయ అత్మాకాశము, తద్భావ ప్రాప్తియే నిశ్చయము. అసగా మరిమరొకము. దానిని బడయునీతిని చెప్పుచున్నాడను వినుము.

యమ్యగూనావబోధేన నిత్యమేకసమాధినా,
సంఖ్యయైవావబుద్ధా యే తే స్మృతాః సాంఖ్యయోగినః. 18

పరిపూర్ణమును జ్ఞానమును వికవచ్చిన్నమును సమాధిసలనను, వివేకిచారములతో గూడిన రాజయోగమువలనను బోధింపఁబడు సాంఖ్యయోగులనందఱు చున్నారు.

ప్రాణాద్యనిలపంశాన్తాయుక్త్యా యే పదమాగతాః
జ్ఞానమజ్ఞమనాద్యస్తం తే స్మృతా యోగయోగినః. 19

పూర్వ పరిశుద్ధమును హతయోగము ననుసరించి ప్రాణాదుల నిరోధించి అనామయమును, అద్యంతినిహితమునగు భద్రము వధిరోపించినవారు యోగయోగులనందఱు చున్నారు.

ఉపాదేయం తు సర్వేషాం శాస్త్రం పదమక్షత్రిమమ్
తత్కేచిత్సంఖ్యయా ప్రాప్తాః కేచిద్యోగేన దేహతః. 20

యోగమువలన ఈ ద్వివిధయోగులును పొంద నభిలషింపవచ్చి కాంతమును, అక్షత్రిమమును గనుచుండుటే. కొందఱు సాంఖ్యము (వివేకిచారముక్తమును రాజయోగము) వలనను, మఱి కొందఱు యోగము కర్మయోగము వలనను ఈ జన్మయందే ముద్దానిని బడయుచున్నారు.

ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి
యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం పరం యోగై నదేవ హి. 21

ఏకత్వే సాంఖ్యమును యోగమును నొకటిగ గాంచునో (ఈ రెండును ఒకే సత్యమునకు జేర్చు రెండు మార్గములనిగాని లేక రెండుమెట్లు అనిగాని యెంచునో) అతడే తత్త్వమును బడయగలుగుచున్నాడు. సాంఖ్యులు బడయు పరమ సదమునే యోగులుకూడ బడయుచున్నారు.

యత్ర ప్రాణభునోపృత్తిరద్యస్తం నోపలభ్యతే
వాసనావాసురోత్తానాత్తద్విధి పరమంపదమ్. 22

ఎవఁడు ప్రాణముయొక్క యోగ, సమస్యయొక్కయు పృథ్వులు విందుమునొంది శబ్ది గ అను భవించుబడకుండునో, ఎన్నటి వాసనలను జాలమునకు (వలకు) వెలుబలనున్నది అగుచున్నచో, అట్టి నీతియే పరమసదమని గ్రహింపుము.

వాసనాం త్రమేవాహుః కారణం తద్ధి సంస్మృతే,
తస్మాదాత్మమేతి నిర్వియోభయకర్మసు. 23

వాసనలనే చిత్తమందురు. అదియే సంసారమునకు కారణమగుచున్నది. ఈ యోగముల
తొండీట నయ్యది విలోపమొందించుటచే తత్త్వజ్ఞానాత్మకముగ మార్చబడి కారణత్వమును బోగొట్టు
కొనుచున్నది.

మనఃపశ్యతి వై దేహం బాలో బేతాలకం మథా

స్వాత్మానం విలయం నీత్వా న భూయస్తం ప్రపశ్యతి.

24

బాలుడు బేతాళమును గాంచునట్లు మనస్సే శరీరమును (అత్మగ) గాంచుచున్నది. అట్లు
గాంచుటయే సంసారము. దీనికి కారణము మనస్సు. ఆ మనస్సు తత్త్వజ్ఞానముచే విలోపమొనరింపఁ
బడిన, ఇతరది ఈ శరీరమును పిక్షింపఁజాలదు. మనస్సు శాంతించిన, సంసారముకూడ ఉపశమించును.

మనో ముద్ధై వాభ్యుదితమస దేవానవేక్షణాత్

స్వప్నే స్వమరణాకారం ప్రేక్ష్యమాణం న విద్యతే.

25

అత్మతత్త్వ దర్శనమువలననే మనస్సు శాంతించుచున్నది. అత్మదర్శనమొనర్చుకున్న స్వప్న
మున అభీకమగు (మిథ్యయుగ) స్వమరణము కలుగునట్లు మనస్సుకూడ ఉత్పన్నమగుచున్నది. మితయు
జాగ్రద్దశయును అస్వప్నబీక్షితమగు స్వమరణము ఉండనట్లు, అత్మదర్శనమొనర్చిన, మనస్సుకూడ
లేకుండును.

మనోభవస్తు సంసారః క్వ మమాహం క్వ సంతతిః

ఉపదేశ్యోపదేశాదిబసమోక్షౌ చ తత్కుతః.

26

ఈ మనస్సువలననే సంసార-స్పృష్టి యుద్ధమొందుచున్నది. జ్ఞానమువలన వియ్యది బాధితము
కాఁగా మను, అహం భావములు ఉపదేశ్య, ఉపదేశాదులు, బంధమోక్షములు మున్నగు కల్పనా
సమాసములన్నియును ఎటవంకి కలుగఁగలవు ?

ఏకతత్త్వస్థనాభ్యాసః ప్రాణాసాం విలయస్తథా

మనోవినిగ్రహశ్చేతి మోక్షశబ్దార్థవంగ్రహః.

27

అందువలన దృఢమగు ఏకతత్త్వాభ్యాసము, ప్రాణనిరోధము, మనోనిగ్రహములనందుకొనే
మోక్షకారణమగు సాధనశ్రయమైయున్నది. ఇదియే సర్వకాస్తాంగ-తాత్పర్య వంగ్రహము.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

యది హి ప్రాణవిలయో మునే మోక్షస్య కారణమ్

మృతౌ ఏవ విముచ్యతే త వ్దన్యే సర్వజన్తవః.

28

శ్రీరాముడు:- మునింద్రా ! మధ్యమాధికారి అవలంబించు ప్రాణవిలయమే మోక్షమునకు
కారణమైన, అప్పుడు (మరణసమయమున ఈ ప్రాణనిరోధము కలుగుచున్నందువలన) మృతులందఱును
మోక్షార్హులగుచున్నారని యెఱుఁగును.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

త్రిష్వేతేషు ప్రయోగేషు మనః ప్రశమనం వరమ్

సాన్యాసిద్ధి తదేవాశు యథా భవతి తచ్చివం.

29

శ్రీసన్మృదుః—ఓ రామచంద్రా ! ఈ త్రివిధోపాయములలో మనోనిరోధము శ్రేష్ఠము అదియే సాధ్యము. అది దేనిచే ఎంత తొందరగ లభించిన అది అంతగ మంచిది.

యదా నిర్వాణసం ప్రాణాస్త్యజ స్తదం శరీరకమ్

తదానుభూయ తన్మాత్రైర్వాస్తి వ్యోమని సంగమమ్.

30

మరణించినతోడనే మనఃప్రాణములు చివాళి అనొందవు. మూర్ఖానమయమున సంభవించు నట్లు అవి కిరణిన ఉప్పువలె వాసనాదూహమున వెలయుచు, మరల మనుజుఁడు జన్మించినప్పుడు ఆవిర్భవించుచున్నవి. ప్రాణము శరీరమునుండి వెలువడునప్పుడు గురకపుట్టునుగదా. అది ఆగినతోడనే ప్రాణము శరీరమున దృఢించి వాసనా, కామ, కర్మలచే ఉపస్థాపితమైన భవిష్యద్దేశకారము ననుభూతమొనర్చుకొని బాహ్యకారమున తద్భుతదేహరంభమున కనుకూలములగు భూతతన్మాత్రలతోఁ గూడుకొనును.

వాసనాసాత్మకాన్యేవ విద్ధి తన్మాత్రకాణి వై

తదాత్మకైర్మనోవద్భిః ప్రాణైః శ్లిష్యన్తి నేతరైః.

31

ఈ భూతతన్మాత్రలు వాసనాత్మకములని గ్రహింపుము. ఇవి తదనుకూలములగు వాసనలతో నున్న మనఃప్రాణములతోడనే కూడుకొనును. ఇతరములగు ప్రాణములతోఁ గూడుకొనవు. ఈ విషయము శ్రుతి ప్రసిద్ధమును యుక్తిసిద్ధమును నైయున్నది.

సవాసనాస్తూత్పద్యతే ప్రాణా ముక్చున్తి దేహకమ్

తద్వ్యోమవాయుసంశ్లేషం యాన్తి దుఃఖాయ గన్ధవత్.

32

ప్రాణము భవిష్యద్దేశవాసనలతోఁగూడి పూర్వదేహమున పరిత్యజించుటవలన దేహాంతరము వాసనలతోఁగూడియే ఉత్పన్నమగుచున్నది. పుష్పముయొక్క సుగంధము నువ్వులలో ప్రవేశించి, (అందున్న నూనెతోఁగూడి గానుగయందు నలుపబడుట మున్ను గాగల) కట్టముల ననుభవించునట్లు ప్రాణములుకూడ శరీరమునందున్న పృథ్వీకాకాశముతోడను తదంతర్గతముగు వాయువులతోడను గలిసి కేశములఁ బొందుచున్నవి.

మనః సామ్యురివామ్యాధౌ న శామ్యతి సవాసనమ్

నామనస్కాః సంభవన్తి ప్రాణాః సూర్య ఇవ త్విషః.

33

అందువలన మృతించినతోడనే ప్రాణనిరోధముగను, అయియించుట యుక్తియుక్తముకాదు. జలపూర్ణమగు ఘటమును సముద్రమున ముంచియుంచిన, అది కనుపడకుండుటగాని విశద్ధముగుచుండుట లేదు. అట్లే వాసనాసమున్వితముగు ఈ మనస్సుకూడ మరణానంతరము ఆదృశ్యమైయుండును. చివాళి మును జొందడు. ప్రభాదహీతుఁడై దివాకరుఁడు ఉండజాలనట్లు ప్రాణములుకూడ మనోరహితములై యుండజాలవు.

న జహాతి మనః ప్రాణాన్వినా జ్ఞానేన కర్త్రి చిత్

తృణాస్తరేణైవ వినా తృణాజ్ఞమివ తిత్త్రిః

34

తిత్తిరిషక్షీ ముచియోకగడ్డవక దౌఱకనిచో నోటలోగచినదానిని విడువనట్లు మనస్సుకూడ జ్ఞానోదయముకానిచో ప్రాణములఁ బరిత్యజింపదు.

జ్ఞానాదవాసనీభావం స్వసాశం ప్రాప్నుయాన్మనః
ప్రాణాత్స్వస్థం చ నాడత్రై తతః శాన్తిర్ని శిష్యతే. 36

జ్ఞానోదయమైనయెడలనే మనస్సు వాసనాశూన్యమై విలయింపబడును. అప్పుడు మనస్సు ప్రాణమునుండి స్వస్థభావమునందును. ఇట్లుమనస్సు నిష్క్రందసిద్ధియైన కేవలముకాంతియొందుగులును.

జ్ఞానాత్స్వస్థపదార్థానామసత్త్వం సముదేత్యలమ్.

తతోఽగ్ధ వాసనానాశోద్వయోగః । ప్రాణచేతినోః 37

పరస్మిన్ జ్ఞానోదయమే వాసనా వాసనమునకు కారణము. జ్ఞానమువలననే పదార్థముల సత్త్వము లొలగిపోవుచున్నది. ఇట్లు ద్వైతము బాధితముకాగా వాసనలుకూడ వివాళమునందు చున్నవి. అప్పుడు ప్రాణము, చిత్తముకూడ విలీనమవుచున్నవి.

తతో న హ్యత్యతి మనః ప్రకాశం దేహతాం పునః

స్వనాశేన వదం ప్రాప్తం వాన్మనః మనో విశుః 38

అప్పుడు, ప్రకాశియైన మనస్సు, దేహభావమునుదర్శింపదు. వాసనలు వాసనముకాగా చగచుపదము లభించునో ఆ వాసనలే మనస్సు అనబడుచున్నవి.

చేతో హి వాసనామూత్రం తదభావే పరం వదక.

తత్త్వం సంసద్యతే జ్ఞానం జ్ఞానమాచూర్విచారణమ్. 39

ఏలయిన, వాసనయేచిత్తము. వాసనలేకుండుటయే మరమపదము. జ్ఞానము వాసనాసమన్వితములగువానినన్నిటిని నిరకరించి ఆత్మతత్త్వముగ పరిణతమగును. ఈవికారతత్త్వము అచంచల జ్ఞానస్వరూపముగనే వెలయును. ఇదియే అనభవనిష్ఠులగుచారు చెప్పవచ్చి.

ఇత్యస్యాః సంస్మృతే యామ పర్యంతః సంప్రవర్తతే.

స్వయం వివేకమాత్రేణ రజ్జసర్పభ్రమాకృతేః 40

ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ రజ్జసర్పభ్రమములతోలి వర్తించు ఈ సంసారము వివేక మాత్రముచే స్వయముగ నశించుచున్నది.

ఏకార్థాభ్యసనప్రాణరోధచేతః పరిక్షయా

ఏకస్మిన్నేవ సంసిద్ధే సంసిద్ధ్యన్తి పరస్పరమ్. 41

ఏకరత్నాభ్యసనము (బ్రహ్మభావన), ప్రాణనిరోధము, మనోంజయము అనువానిలో ఏ యొక్కటి సిద్ధించినను తక్కినవన్నియు సిద్ధించుచున్నవి.

తాలవృత్తస్య సంస్పృష్టే శాన్తే శాన్తో యథానిలః

ప్రాణానిలపరిస్పృష్టే శాన్తే శాన్తం తథా మనః 42

జనకజ్ఞుని వీడుటమానిన, గాలిమాడ అగిపోవునట్లు, ప్రాణవాతఃస్పందనము నివృత్తము కాఁగా మనస్సుకూడ కాలించుచున్నది.

ప్రాణః శరీరవిలయే ప్రయాతి వ్యోమ వాయులామ్
యథా వాసితమేవేదం సర్వం షష్ఠతి తత్ర వా. 42

సామాన్యముగ మనుజుఁడు మరణించునపుడు జకగువిధము పైన చెప్పఁబడినది. ఇక శావ మునుబడసియో, లేక, శ్లేపించబడియో, శరీరముకూలినపుడు ప్రాణవాయువు బాహ్యకాశమునందలి వాయువుతోఁగూడి శత్రూపమును బొందుచున్నది. అప్పుడతడు తన వాసన ననుసరించి ననుష్ఠానపునఁప మును గాంచును.

యథా విదేహః పశ్యన్తి ప్రాణా వ్యోమవి దేహాకమ్
సమునస్కాంతథాచారం సర్వం చానుభవన్తి తే. 43

జీవుల ప్రాణవాయువులు శరీరమును విడిచి ఆకాశమున కస్మిద్భాగములును, వాసనా మయములునువగు సుర, సర, పశ్యాది దేవముల నెట్లు గాంచినో, అట్లే తమనుయోగ్యములును ఆనార, వ్యవసారములనుగూడ నవి పరిరక్షించుచుండురు.

శాస్తే వాతపరివృద్ధే యథా గన్ధః ప్రకాశ్యతి
తథా శాస్తే మృదే శామ్యన్తి ప్రాణవాతాశ్చ. 44

గాలి వీచుట అగిపోయిన (పుష్పదుల) సుగంధముకూడ కట్టవడునట్లు, భువస్సుయొక్క స్పందనము కాలించి, ప్రాణవాయువుయొక్క చలనముకూడ కట్టవడిపోవును.

అపినాభానిధిః నిత్యం జమానాం ప్రాణానీహనీ.
కుసుమామౌడవన్నిశే తిత్తైరే షన్ నితే. 45

జీవుని ప్రాణము, చిత్తము (మనస్సు) వేర్వేరుగా నుండవు. తిత్తలములవలెను, భువస్సు, సౌరభములవలెను ఆరెండును సదాకలిసియే యుండును.

మనసః పృథ్వీం ప్రాణః ప్రాణస్య పృథ్వీం మనః.
ఏతౌ విహరతో నిత్యమన్యోన్యం రథసారథి. 46

భువస్సుయొక్క స్పందినమే ప్రాణమునై, ప్రాణముయొక్క స్పందినమే మనస్సును అగు చున్నది. ఇవి పరస్పరము రథసారథులై విహరించుచున్నవి.

అధారాధేయవచ్చైతావేకాభావే వినశ్యతః
కుశులశ్చ ప్యవాశేన కార్యం మోక్షాభ్యనుత్తమమ్. 47

అగ్ని, జలస్థలములకు పరస్పరము అధార, అధేయ భావమున్నట్లు, భువస్సు, ప్రాణములు కూడ ఒకదానికి మఱియొకటి అధారమై వెలయుచున్నవి. ఇవి పరస్పరము లుత్తమములుబొంది మోక్ష సును ఉత్తమకార్యమును సంపాదించుచున్నవి.

ఏకతత్త్వఘనాభ్యాసాచ్చా నం కామ్యత్వం మనః

తల్లిసన్యాత్వభావస్య తేన ప్రాణోఽపి శాన్యుతి. 48

ఏకతత్త్వము (ఆత్మ) యొక్క దృఢభావముచే ద్వైతవాసన బాధితముగటచే మనస్సు పూర్ణముగ శమించును. అప్పుడు మనోఽంతర్గతమగు ప్రాణముకూడ శమించుచున్నది.

విచార్యయదనస్తాత్మతత్త్వం తస్మయతాం నయ
మనస్తతస్థలయేన తదేవ భవతి స్థిరమ్. 49

ఓ రామచంద్రా ! నిపు (తత్త్వ) విచారణ నాశ్రయించి, అనంతమగు ఆత్మతత్త్వమున మనస్సును తన్మయముగట్లు ఒనర్చుము. మనస్సు ఆ ఆత్మతత్త్వమున లయ మొంది ఆత్మయే అయి స్థిరత్వమును బొందును.

యదేవాతితరాం శ్రేయోఽనుపలమ్భాపలమ్భయోః
ద్వయోరవ్యసతోస్తత శేషే వాపి సిరో భవ. 50

ఈ, అత్యంత శ్రేయోదాయకమును, అజ్ఞానమున్న అజ్ఞానబాధకమును బ్రహ్మకారవృత్తియన్న (అను ఈ రెండును) కూడ నివృత్తముకాగా శేషించునదియునగు చిన్మాత్రమందు ప్రాణధారణ యొనర్చి స్థిరపడవు కమ్ము.

ఏకస్మిన్సుదృఢే తత్త్వే తావద్భావం విభావయేత్
భావో భావత్వమాయాతి స్వభ్యాసాద్యావదాతతమ్. 51

ఇట్లెంతవఱకు ఏకతత్త్వభావనావృత్తి ధారయి చతురసాక్షాత్కారమువలన వినప్తమై, అభావత్వము పొందుచున్నో, అంతవఱకు ఏక (ఆత్మ) తత్త్వాభ్యాసము వోనర్చుచుండుము.

ప్రత్యాహారవతాం చేతః స్వయం భోగ్యక్షయాదివ
విలియతే సహ ప్రాణైః పరమేవావ శిష్యతే. 52

ఆహారమును గైకొనకున్న శరీరము క్షీణించునట్లు ప్రత్యాహారవరాయణలగు వారికికూడనిర్వికల్ప సమాధియందు మనఃప్రాణముల విలయము సంభవించును. అప్పుడు పరమమనస్సొక్కటియే శేషించును.

యదేతానం భవతి చేతస్తద్భవతి క్షణాత్
శాస్తాశేషవిశేషాఘం చిరాభ్యాసస్వ భావతః 53

ధారణాదులవలన మనస్సును ఏకాగ్రమొనర్చి అయ్యది బాహ్యవికారములను వీడి ధ్యాన లక్ష్యముగు ఏకతత్త్వముగ నే నిర్వికల్పసమాధియందు పరిణమించును. ఇది దీర్ఘకాల మభ్యాసించినగాని సంభవించదు.

అవిద్యేయం తు నాస్తీతి బుద్ధ్వా యుక్తియుతం ధియా
జ్ఞానాదేవ పరావాప్తిస్తదభ్యాసస్తతః పరమ్. 54

ఈ ద్వైతము అవిద్యారూపమైయున్నది. ■ అవిద్యయో లేనిదేయగును. పరతత్త్వము (ఆత్మ) జ్ఞానముచేత నే సంప్రాప్తించును. అని యిట్లు శాస్త్రీయ యుక్తియుక్తబుద్ధిచే నెఱిగి ధారణాధ్యానాదులద్వారా జ్ఞానము సభ్యసంపదయుండును.

చిత్తే శాస్త్రే శామ్యతీయం సంసారమృగత్వస్థికా
జరాముషగతే మేఘే మిహికా తస్యాయా యథా.

కరత్యాలమున చేఘములు తొలగిపోవ, దానినుండి కలుగు మంచుకూడ తొలగి పోవు నట్లు, మనస్సు కాంతించిన (తద్వికల్పమగు) సంసారమృగత్వస్థికకూడ ఉపశమించును.

చిత్తమాత్రమవిద్యేతి కురుతే నైవ తత్తయమ్
తద్రూపం రామ చిత్తాత్మా నాభావో హి పరం పదమ్. 56

ఓ రామచంద్రా ! చిత్తమే అవిద్య; అందువలన (తత్త్వ) విచారణ నాశ్రయించి మనస్సును బ్రహ్మకారముగ పరిణితమొనర్చి ఆనందస్వరూపమైన చిత్తమును లయమొనర్చుము.

ముహూర్తమేవ నిర్వాణం యది చేతః పరే పదే
తత్తత్పరిణతం విద్ధి తత్తైవాస్వాదమాగతమ్. 57

మనస్సు పరమపదమున ముహూర్తకాలము విశ్రాంతిహొందినను బ్రహ్మకారముగ పరిణితమగును. దానిచే మనస్సు నిరతిశయమగు ఆనందాస్వాదమును బొంది మరల లేవనిచ్చుకొనదు.

యది సాంఖ్యేన విశ్రాంతం చేతో యోగేన వాపి తే
క్షణం తత్పత్వతాం యాతం న భూయ ఇహ జాయతే. 58

నీ మనస్సు సాంఖ్యము ననుసరించిగాని లేక యోగముననుసరించిగాని విశ్రాంతిహొంది తుణ మైనను అత్యంత త్వముతో విశ్రమము బొందియుండిన, మరల ఉత్పన్నమకాదని గ్రహింపుము.

చేతోవిగలితావిద్యం సత్వశబ్దేన కథ్యతే
దగ్ధసంసారబీజం తన్న దదాత్యన్తరం పునః. 59

అవిద్య తొలగిన చిత్తమే సత్త్వమని చెప్పబడుచున్నది. అది సంసారబీజమును దగ్ధమొనర్చి అంకురోత్పదకాంతిని విసర్జ మొనర్చుచున్నది. అది ఉదయించిన నీడ బ్రహ్మవిద్యుతి ఘటిల్లుదు.

కశ్చిద్విగలితావిద్యః సత్త్వః శాస్త్రవాసనః
పరం శూన్యోపమం సద్యో జోతిః పశ్యతి శామ్యతి. 60

అట్టి సత్త్వముదయించిన వారరుదు. ఏమహాత్ముడు సత్త్వభావమును బొందునో, అతని అవిద్యతొలగి వానవాణీజములు విచ్చన్నములగుచున్నవి. అతడు, అజ్ఞుడే అసంభవమని యెంచబడి శూన్యముగా తలచబడునదియు, ప్రాజ్ఞుడే పరమశ్యోతియని ఎంచబడునదియునగు దానిని (అత్మను) వెంటనేగాంచి కాంతిని బొందును.

విగలితాత్మపదం విగలన్మనః సుభగ సత్త్వముతీహ హి కథ్యతే
న పునరేతి కలామలినం పదం కనకతామివ తామ్రముపాగతమ్. 61

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠనుహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే ప్రాణమనః సంయోగవిచారణం
సామోక్షోనన పతి తమః సర్గః ॥69॥

సాభాగ్యశీలుడవగు : రోమచంద్రా ! నేను శిష్యుని త్రివిధోపాయముల నాశ్రయించి
సౌందర్యము జీవన్ముక్తిని తీరముందుగా గ్రహింపఁజేయును. అపరీతమును, భ్రాంతియును, దాని వీజ
ములును, మనస్సునుగూడ నశింప దగ్ధముచుబోలు సత్త్వమువల్లనే మేమిగులుము. మానసావీజములు
లేకుండటమన నయ్యది కాగద్యేషమలకు లోపై సంసారకారణముకాఁజాలదు. స్వర్గవేదమలన బంగా
రముగ మార్చఁబడిన రాగినలె ఈ సత్త్వము మరల కళంకమును బొందదు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున
జీవతోపాఖ్యానమున ప్రాణమునస్సంయోగ విచారమును
అటవేది తొమ్మిదవ సర్గము || 69 ||
జీవతోపాఖ్యానము నమూనము.

జీవతోపాఖ్యానము .

సత్త్వతమః సర్గః

మాయాభ్రాంత్యవస్థానోపేచితాత్మచరిత్రమ్
వేదాలంకారం సంవాద కథోదాహరణీతే శుభా.

మాయాభ్రాంతి తొలఁగుటయు, చిత్ర మరీతు దీక్షితును : శుభకరమైనట్టి జీతాశరాజ
సంవాదమును కథ యిచ్చు నువహించుటయుచున్నది.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ :—

జీవోఽశ్వో భవత్కృతు యాతి చిత్రమ చిత్రతామ్
విచారాదిత్య విద్యానో మోక్ష ఇత్యబ్ధిధీయశే.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు. — ఓరామచంద్రా ! రత్నవిచారణచే జ్ఞానోదయముకాఁగా జీవభ్రాంతియును,
చిత్రకల్పనలును శాశ్వతమును. అత్యుచితముగాని, చిత్రమునదిగాని మిగులపు, విచారణ యొక్క
టియే అవిద్యోకమును కార్యమునకు కారణమగుచున్నది ఇదేయే మోక్షమనిగూడ చెప్పబడుచున్నది.
విచారణ యొక్కటియే జ్ఞానోదయచర్యంతర మాశ్రయించబడిన : ఉపాయముని భావనా.

మృగకృష్ణాదలమివ మనోఽహనాది దృశ్యతే
అసదేవ మనాగేవ తద్విచారాత్ప్రళీయతే.

మనస్సు అహంకారము మున్నగునవి ఎరదమాపులనదలి నీటివలె ఉనికి లేనివి. ఇవి భ్రమవల
ననే తోచుచున్నది. ఓశీత విచారణ మొనర్చిన అది లయమును బొందునని యున్నది.

సంశృతస్యష్టవిభాస్తా వేదాలోదాహృతానిమాన్
త్రాక్షానాశ్చర్యం శుభాప్రసజ్జాత్కృతిమాగతాన్.

ఈ సంసార - స్వప్న - విభ్రమమును గుఱించి బేతాళుడొకడు కొన్ని ప్రశ్నలను అడిగి యున్నాడు. అవి ప్రసంగక్రమమున నాకు జ. పీఠిక వచ్చినవి. ఆ శుభకరములను ప్రశ్నలను వినుము.

అస్తి విస్థమహాటవ్యాం వేతాలో విప్రులాశ్వుతిః

స కించిస్త్వైదలం గర్వాదాజగమ జఘాంసయా.

4

వింధ్యపర్వతమందలి మహారణ్యమున వికాలకాయుడగు బేతాళుడొకడుండెను. ఆతనికి అజ్ఞులయెడల అనాదరయందుటచేసి వారిని చంప నిశ్చయించి ఒకపుడొక వగరమున కరిగెను.

స వేతాలోఽవసత్పూర్వం కస్మింశ్చిత్సజ్జనాస్పదే

బహుబల్బుపహారేణ నిత్యత్వ పతయౌ సుఖి.

5

■ బేతాళుడు సజ్జనుడగు ఒకరాజుచే పాలింపబడు దేశమున కరిగెను. ఆ దేశమందలి కిరాతరాజ్యము వారడు తనవివాసునిగ నొనర్చుకొనెను. ఆ కిరాతరాజునకు బలులచే నిత్యత్వప్రదై చలనములేని సమాధిసఖమున వాతడు కాలముగడపసాగెను.

నిర్నిమిత్తం నిరాగస్తం పురోఽవ్యభ్యాగతం న సః

క్షుధితోఽపి సరం హన్తి సన్తో హి న్యాయదర్శకాః.

ఆ బేతాళుడు క్షుధార్తుడైనను నిష్కారణముగ నిరవరాధులగువారి నెవ్వరిని వారెదుటఁ బడినను చంపమఁడును. సజ్జనులు న్యాయదర్శములై యుండుదురా!

స కాలేనాటవీగేహళో జగము నగరా సరమ్

న్యాయయుక్త్యా జనం భోక్తుం క్షుధా సమభిచోదితః.

7

కాక్రమమున అతని కచట వధూర్ధులగువారు దొంగకపుండుటచే మఱియొక వగరమును చేరుకొనెను. క్షుత్ప్రేరితుడై ఆతఁడు న్యాయమును యుక్తియుక్తమునునగు హారము నశ్వేషించి భుజింపగోరెను.

తత్ర ప్రాప స భూపాలం రాత్రిచర్యాపినిర్గతమ్

తమాహ ఘనఘోరేణ శబ్దేనోగ్రనిశాచరః.

8

అచ్చటి రాజ దుష్టులను హోరులను బట్టుకొన నిశాకాలమున పరిభ్రమింపు మండెను, ఉగ్ర నిశాచరుడగు బేతాళుడతనిని గాంధీ మేఘమువలె గర్జించుచు నిట్లు పలికెను.

వేతాల ఉవాచ:-

రాజన్ లభ్యోఽసి భీమేన వేతాలేన మయాఘనా

క్వ గచ్ఛసి వినష్టోఽసి భవ భోజనమద్య మే.

9

బేతాళుడు, - రాజా! భయంకర స్వభావుడనగు బేతాళుడనుజేయ. నేడు నీవు నాకు దొఱికివి. ఇక నెదటికి అరుగగలవు! నీకు వినాశము తప్పదు. వాత భోజనము కమ్మ.

రాజోవాచ:-

హే రాత్రిచర సర్వావ్యయం మాం చేదత్సి బలాదిహ

తత్తే సహస్రధా మూర్ధా స్ఫుటివ్యతి న సంశయః 10

రాజా:— రాత్రించరా! అన్యాయముగను, బలవంతముగను నన్ను నీవు భక్షించిన నీకడము నిస్సంశయముగ కేయి ప్రక్కల కాంగలదు.

వేతాల ఉవాచ:—

న త్వమద్యమన్యాయం న్యాయోఽయం హి మయోఽవ్యతే
రాజాసి సకలాశాశ్చ పూరణీయాస్త్యయాధీనామ్. 11

తేతాళుడు:— నేను న్యాయపూర్వకముగ నిన్ను భక్షింపఁగోరుదున్నాడనో అన్యాయముగ భక్షింపఁగోరు చున్నానో వచించెదను. (వినుము) నీవు రాజావు. భర్తకాస్త్రాసుసారము అర్థుల వాంఛలఁదీర్చుట నీకు కర్తవ్యము.

మమైతామర్థితాం రాజస్సంభవార్థాం ప్రపూరయ
ప్రశ్నానిమాన్మయోక్తాం స్వం సమ్యగాఖ్యాతుమర్హసి. 12

రాజా! సంభవ్యమగు నాయాకోర్కెను తీర్చుము. నేననుగు ఈ ప్రశ్నలకు సరియగు ప్రత్యుత్తర మొసంగుము. (అజ్ఞాఁడవైనవో నీవు వధాన్యుఁడవు. విజ్ఞాఁడవైనవో నిరవరాధివి. వ్యర్థముగ నితరుల జంపు ప్రవృత్తి నామి లేదని భావము.)

కవ్య సూర్యస్య రశ్మీనాం బ్రహ్మాన్యథావః కృశాః
కస్మిన్పురస్తి వవనే మహాగగనరేణవః. 13

ఈ బ్రహ్మాండములు ఏ సూర్యుని రశ్మియొక్క సూక్ష్మపరమాణువులు, మహా గగన (అకాశ) కణువులు ఏనాయత్నమున స్ఫురించుచున్నవి?

స్వప్నాత్స్వప్నాంతరం గచ్ఛచ్ఛతిశోఽథ సహస్రతః
త్యజన్న త్యజతి స్వచ్ఛం కః స్వరూపం ప్రభాస్వరమ్. 14

స్వప్నమునుండి స్వప్నాంతరము కరుగుచు శతసహస్రములగు స్వప్నములను బొందుచు, తానిని దృఢించుచున్నను ఎవకు తననిర్మల ప్రకాశస్వరూపమును దృఢింపకయోహ్నాడు?

రమ్భాస్తమ్భా యథా ప్రత్రమాత్రమేవం పునఃపునః
అస్తస్తస్తథాస్తత్త తథా క్షోఽణు. న ఏవ హి. 15

అరటి పట్టుటను విప్పుచుపోగా లోలోపల దావులు మాత్రమేయుండును. అట్లే పైన చెప్పిన స్వప్న స్వప్నాంతరము లందఱకు లోలోపల ఆకండే మెలముఁదట్టి అణుస్వరూపుఁడనును!

బ్రహ్మాకాశభూతౌఘు సూర్యమణ్డల మేరవః
అపరిత్యజతోఽణుత్వం కన్యాణోః పరమాణవః. 16

వికారమగు ఆకాశము భూతసమాహముల కాధారమగు బ్రహ్మాండములు సూర్యమండలము, మేరుపర్వతము మున్నగువి అత్యంతమహత్వరూపములే, బ్రసిద్ధిని గాంచుచున్నవి. తాని ఇవి అణు అణు-అణుముకంటెను అణువులైయున్నవి. ఆకండెఁడుడు!

.కన్యానవయవ స్వైవ పరమామహాగిరీః

శిలాన్తర్నిచి డైకాన్తరూపమజ్ఞా జగత్ప్రియా.

17

ఏ సరవమున పురుషుని అత్యంతశుభ్రాంశము కూడ శిలలు పర్వతమునుకూడి దానికి అస్తిత్వమును కల్పించు నట్లు జగత్ప్రయుమునకు సారభూతమై అస్తిత్వమును కల్పించుచున్నదో, అతఁడెవడు.

ఇతి కథయసి చేన్న మే దురాత్మం సదిహ నిగీర్వ భవన్తమాత్మఘూతిన్

ఫలమివ తవ మణ్డలం గ్రసేయం ప్రసభమువేత్స జగత్సథా కృతాన్తః. 18

ఇత్యారే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతో కేమాక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే వేతాలప్రశ్నో నామ

సప్తతితమః సర్గః || 70 ||

ఈ అణుప్రశ్నలకును ప్రత్యుత్తర మొసంగనిదో, అత్యఘాతివియును, దేశాత్మ బుద్ధినిగూను నగుదువుగనుక అట్టి నిన్ను, నీ రాజ్యమందలి ప్రజలు నందఱునియముడు జగత్తులను మ్రొంగునట్లు మ్రొంగి నై చెదను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశకయందు నిర్వాణప్రకరణమున బేతాళో

పాఖ్యానమున బేతాళప్రశ్నమును డెబ్బదవ సర్గము || 70 ||

ఏకసప్తతితమః సర్గః

[అద్యప్రశ్న సమాధానం విస్తరేణాత్ర వర్ణితే

అనంతకోటి బ్రహ్మణ్డ ఫలశ్చక్షౌరి కల్పనై]

అనంతకోటి బ్రహ్మాండములను ఫలశ్చక్షుమతోబోల్చి ప్రభుప్రశ్నయొక్క ప్రత్యుత్తర మొసర్గమున విశదముగ వివరింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఇత్యుక్తవతి వేతాలే వక్త్రం ప్రశ్నాన్విహస్య సః

ఉవాచ వచనం రాజా దన్తాంశుఫవలామ్బరః.

1

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:- ఓ రామచంద్రా! బేతాళుండిట్లు చుట రాజా నన్వి అ ప్రశ్నలకు సమాధానమియ్యదొడఁగెను. అతఁడు నవ్వునపు డాతని దంతశిరఃము దీప్తిచే ఆకాశమున్ను, ■ కంఠు ధరించిన వస్త్రములున్న సముజ్జ్వలములయ్యెను.

రాజోవాచ:-

అస్తే కదాచిచ్ఛేదం హి బ్రహ్మాణ్డమజరం ఫలమ్

ఉత్తరోత్తరం దశగుణభూతత్వకృషేషితమ్.

రాజు. — బేతాళా! నీవును, నావును ఆ శ్రయభూతమును బ్రహ్మాండమును ఫలమొకటి గలదు. అట్లనృప్తి కయ్యది అజరము (స్థిరము) అది ఉత్తరోత్తరము పదిరెట్లుగ పెరుగు జలాది ఆవరణములతోఁగూడియున్నది.*

తాదృశానాం సహస్రాణి ఫలాని యత్ర సన్తి హి

అత్యుచ్చైస్తాదృశీ శాఖావిపులాచలపల్లవా. 3

అట్టివేయగు వేలకొలది ఫలములతోఁగూడినదియును, కదలుచున్న (కల్పవలను) చిగుళ్లతో నిండినదియు, మిగుల ఎత్తైన నున్నదియునగు కొమ్మ యొకటి గలదు.

తాదృశానాం సహస్రాణి శాఖానాం యత్ర సంత్యథ

తాదృశోఽస్తి మహావృక్షో దుర్లభోఽపి విపులాకృతిః. 4

అట్టి శాఖలు వేలకొలదిగల సహస్రక్ష మొకటి గలదు. అది విశాలముగ వ్యాపించి దుర్లభమైన యొప్పుచున్నది.

తాదృశానాం సహస్రాణి యత్ర సన్తి మహీరుహామ్

తాదృశం వనమత్యుచ్చైరనంతరగుల్మకమ్. 5

అట్టివేయగు వృక్షములు వేలకొలదిగలవన్న అరణ్యమొకటి గలదు. అది యెత్తగు పొడలచే మిక్కిలియుగ వ్యాపింపబడియున్నది.

తాదృశానాం సహస్రాణి వనానాం యత్ర సన్యథ

తాదృగస్తి బృహచ్చృజ్జమత్యుచ్చైరభరితాకృతి. 6

అట్టివేయగు అరణ్య సమాహములతో నిండినదియును, మహాన్నతముననగు చర్మక మొకటి గలదు.

తాదృశానాం సహస్రాణి శృజ్జాణాం యత్ర సన్యథ

తాదృశోఽన్యతి విస్తీర్ణో దేశో విపులకోటరః. 7

అట్టి చర్మకపంక్తికి ఆకరమును విశాల దేశమొకటిగలదు. అయ్యది విశాలకోటరము

తాదృశానాం సహస్రాణి దేశానాం యత్ర సన్యథ

తాదృగస్తి బృహద్దీపం మహాహ్రదసదీయుతమ్. 8

అట్టివేయగు పెక్కుదేశములను తావగు మహాదీప మొకటిగలదు. అందు విచిత్రములగు

* (1) ఇట్టివేయగు బ్రహ్మాండ సహస్రములనున్న పంచీకృతమహాభూతములు (2) తిదంతగతమును గంధర్వాత్ర (3) అట్టివేయగు రూపరసశబ్దస్పర్శకర్మాత్రలు (7) హిరణ్యగర్భుని మునస్సు (8) భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలముల వెలయు తస్మాత్రసమాహములు (9) కల్పసంజ్ఞచే వ్యవహరింపబడు కాలము (10) బ్రహ్మవిష్ణుకురుల ఆయుష్కాలము (11) కాలాకృతులగు ఆ మువ్వురు (12) అనంతకొటి సంఖ్యాకులగు త్రిమూర్తుల వ్యవహరింపవలసిన కారణముగు మాయాశబలితబ్రహ్మము అగు నీ పదునాలుగు పదార్థములు ఫలశాఖాదిరూపమున పరింపబడుచున్నవని గ్రహింపవలయును.

శామరూపములతో నోవ్వము, అవిర్భూతములును, అశావిర్భూతములునునగు ప్రవాహ వరంపరలతో నోవ్వ గొప్ప నదులున్ను, సరస్సులున్ను గలవు.

తాదృశానాం సహస్రాణి ద్వీపానాం యత్ర సన్యథ
తాదృగ్ స్తి మహాపీతం విచిత్రరచనాస్వితమ్ . 9

అట్టివేయగు పెక్కుద్వీపములకు వెలవగు మహాపీత మొకటిగలదు. అది విచిత్రరచనాసమన్వితము.

తాదృశానాం సహస్రాణి పృక్ష్యేనాం యత్ర సన్యథ
తాదృగ్ స్తి మహాస్ఫారం మహాభువనదమ్భరమ్ 10

అట్టివేయగు పెక్కుపీతములతోఁగూడిన పృక్షివితో అనంతముగ విస్తరించిన మహాలోక మొకటి గలదు.

తాదృశానాం సహస్రాణి జగతాం యత్ర సన్యథ
తాదృగ్ స్తి మహాచ్ఛాణ్డం చణ్డమమ్భరపీతవత్ . 11

అట్టివేయగు పెక్కు మహాలోకములతోఁగూడి ఆకాశపీతమువలె భయంకరమగు మహాండ మొకటి గలదు.

తాదృశానాం సహస్రాణి యత్రాష్ట్రాని కరణ్డకాః
తాదృశోఽస్తి గతస్పద్ధో విపులాభిశ్చ సాగరః 12

అట్టివేయగు మహాండసహస్రములకు అధారమవడగు సాగర మొకటి గలదు. అది స్పందనరహితముక, విపులజలరాశికి నిలయమునునై యున్నది.

తాదృశాగరలక్షాణి తరజ్ఞో యత్ర వేలవః
తాదృశః స్వవిలాసాత్మా నిర్మలోఽస్తి మహార్ణవః . 13

అత్యవిలాసమునుగు మహార్ణవ మొకటి గలదు. వైనతెప్పవడిన సాగరముల సమామాము దానియందు చిలుకరంగములవలె నోవ్వచున్నవి.

తాదృగ్ద్విసహస్రాణి యాప్యోదరజలాన్యథ
తాదృశోఽస్తి పుమాన్కశ్చిదత్యుచ్చైర్భరితాకృతిః . 14

అట్టి మహార్ణవములే ఉదరజలము (పాచ్చిజలంబలి నీరు) గల మహాపురుషుఁడొకఁడు కలఁడు. ఆతఁడు సర్వవ్యాపీయ, మహోన్నతుఁడునై వెలయుచున్నాఁడు. (ఆతఁడే విష్ణువు.)

తాదృశానాం నృణాం లక్షైర్వన్య మాలోరసి స్థితా
ప్రధానం సర్వసత్తానాం తాదృశోఽస్తి పరః పుమాన్ . 15

అట్టి వేలకొలది మహాపురుషులు వాలియై పక్షిస్థలమున నొప్పురు పరమపురుషుఁడొకఁడు కలఁడు. (ఆతఁడే దేవుఁడు.)

తాదృశానాం సహస్రాణి పురుషాణాం మహాత్మనామ్

స్ఫురన్తి మణ్డలే యస్య స్వతనూరుహజాలవత్. 16

తాదృశోఽస్తి మహాదిత్యః శతమన్యాసు దృష్టిషు
యా ఏతాః కలనాః సర్వాస్తా ఏతాస్తస్య దీప్తయః 17

అట్టి మేకొలది పరమపురుషులు ఏమండలమునుండి రోమములవలె అనాయాసముగ వెలు
వడుచున్నారో, అట్టి మహాసూర్యుడొకఁడు కలఁడు. సర్వప్రాణులకు ప్రత్యక్షమగు బ్రహ్మాండ
రద్రాది కల్పనలన్నియును అతని దీప్తులై యున్నవి.

అస్యాదిత్యస్య దీప్తీనాం బ్రహ్మణ్డైస్త్రసరణావః
మయా చిత్సూర్య ఇత్యుక్తః సర్వమేతత్త పత్యసా. 18

దృశ్యమానముగ ఈ బ్రహ్మాండమంతయు ■ సూర్యుని కాంతియందలి త్రసరణువుమాత్రమే
అయియున్నది. చిదాత్మయే ఆసూర్యుఁడు-ఈ ప్రకారముగ నీ పరీగిన ప్రశ్నకు నేను ప్రత్యుత్తర
మొసగితిని. ఆ సూర్యుడే జగత్తంతటికిని వెలుగును, వేడిని ఒసంగుచున్నాఁడు.

విజ్ఞానాత్మైవ పరమో భాస్కరో భావితాశయః
ఇమే యే భవనాభోగాస్తస్యైవ త్రసరణావః. 19

విజ్ఞానమే ఆ సూర్యుని ఆకృతి. జగత్తును ప్రకాశింపజేయుటయే అతని పరిత్రక ర్తవ్యము.
వికాలములగు బ్రహ్మాండము లాతని తేజస్సునందలి త్రసరణువులు మాత్రమే అయియున్నవి.

విజ్ఞానపరమార్కస్య భానా భాని భవన్తి చ
ఇ మా జగదహర్లక్ష్యైః క్వచిల్లక్షోరవేరివ. 20

సూర్యకరణములచే ఈజగత్తు శోభించునట్లు ఆ విజ్ఞానసూర్యుని కాంకివలన జగత్తులనెబడు
దినలక్ష్యులు శోభించుచు, ప్రకాశమునందును, సత్యము బడయుచు నున్నవి.

విజ్ఞానమాత్రకచితాత్మని జన్తుజాతే త్రైలోక్యమణ్డపమకరవికానభాజి.

చిజ్జన్మరోఽర్చవనసంభ్రమతావలేఖాఃసనీ హరే నహి మనాగపి శాన్తమాన్స్వ. 21

ఇత్యాక్షరే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే వేతాలప్రథమప్రశ్నోత్తరవర్ణనం

నామైకసప్తతితముః సర్గః || 71 ||

ఓయీదేశాకుండో ఆ బ్రహ్మమే త్రిలోకములను మండపములందు వెలయు మణి. ఈమహా
సూర్యుని పారమార్థిక తత్త్వమును ఆకృతి ఉత్తమాధికారులకు అఖండాకార రూపమున ప్రత్యక్షమగు
చున్నది. అపధికారులకు అస్పృశులగు ఆప్రత్యక్షాత్మయందు అగ్నియందు స్ఫులింగములవలె తేవ, జగ
త్తులు వేలుగ తోచుచు కర్మత్వ భోక్తృత్వాని అసంత విభేదములకు లోనగుచున్నవి. కాని మహర్థ
దృష్టియందు ఇవేమియును ఒకింతైనను లేవు అందువలన నీవు ప్రశ్నాడంబరమును వీడి కాంతుడవై
వెలయుము.

ఇది శ్రీనాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున
బేతాళప్రథమ ప్రశ్న ఉత్తర వర్ణనమును జెబ్బది యొకటవ సర్గము ||71||

ద్విసప్తతితమః సర్గః

[ఇహావశిష్ట ప్రశ్నానాం పక్షానామంతరం క్రమాత్
వేతాలయాశ్రమతాయ రాజా సమ్యగదీర్యతే.]

మిగిలిన విషయములకు రాజా ప్రత్యుత్తర మొనగుటయు, బేతాళుడు సావధాన చిత్తుడై విను
టయు నిదిట వర్ణించబడుచున్నది.]

శ్రీరాజోవాచ:-

కాలసతా సభాపతా స్పృహసతా చ చిన్మయా
శుద్ధచేతనసతా చ సర్వమిత్యాది పావనమ్
పరమాత్మమహానామారజః స్ఫురతి చక్షులమ్
కుసుమాంజ ఇవామోదస్తదతద్రూపకం న్వతః.

1

రాజా:- ఓ బేతాళుడా ! కాలసత అనగా మహాకాలమునకు చెల్లెడు సహితమాయాకా
శసత్వ స్పృహసత్త అనగా క్రియాశక్తిపథానమున ముత్రాత్మక ఆకాశసత్త, చిన్మయసత్త, దానికంటె
నిక్ష్పప్తమున చిదాభాససత్త మున్నగు జనన్మయము అత్యంతసూక్ష్మ పదార్థములగుటవలన రజము (ధూళి)
అని చెప్పబడుచున్నది. ఈ కేణువులే పరమాత్మయను వాయువుల లేదును విజయములగు వికారములను
గల్పించుచున్నవి. పరమాత్మయే అన్నిట వెలయు సత్తయైయుండు అందు కాలాది సత్తలు స్ఫురించు
చున్నవి. అను ఆధార-ఆశ్లేష వ్యవధేయ మెటునుండి వచ్చినది అని సంబోధించవలదు. ఏలయునగా,
శుష్కమే స్వకీరణము, సారభము అను భేదముల గల్పించుకొని తనయందే కల్పితమును గంధమునకు
ఆశ్లేషమై వెలయుదుండు నట్లు పరమార్థ సత్తయే కాలాది సత్తల భేదములను తనయందు కల్పించు
కొని వానికాధారమై వెలయుచున్నది. (ఇది రెండువ్రశ్న మత్తము)

జగదాఖ్యే మహస్వప్నే స్వప్నాత్స్వప్నాంతరం వ్రజత్

రూపం త్యజతి నోవాస్తం బ్రహ్మశాస్త్రస్వ బృహహమ్

2

ఈజగత్తు అను మహాస్వప్నమున బ్రహ్మమే ఒకస్వప్నము నుండి మఱియొక స్వప్నమున
కరుగుచుండియు వికారమును బొందుచున్నది. అది స్వప్నమున దోషమున కళంకితముకాక నిస్సంగమున
జ్యోతిరూపమున వాగేనిధముగ ప్రకాశించుచున్నది. మఱియు శాంతి నే వెలవరించుచు వెలయుచున్నది.
(ఇది మూడవ ప్రశ్నకు సమాధానము.)

రమ్భాస్తమ్భో యథాపత్రమాత్రమే వాస్తరాస్తరమ్

అస్తరస్తస్థేదం హి విశ్వం బ్రహ్మ వివర్త్యతే.

4

అరటిబోధ లోలోచల ఆపలతోఁ గూడుకొనియే స్తంభాకృతిని వహించునట్లు విశ్వమునందలి అంశరాంతర ప్రదేశములందు బ్రహ్మమే చివరికై యున్నది. దాని అణువులే ఎల్లెడల వెలయుచున్నవి.

సద్రుహ్యత్వాద్భిః శబైర్యదేతాభిర్విగీయతే

శూన్యమవ్యవదేశం తేన తత్కించిచ్చ కించన.

5

కవర్తితమగు ఈ జగద్విస్తృతికి సత్తయగుట వలననే బ్రహ్మవస్తువు సద్రుహ్య, ఆత్మమున్నగు నామములచే పేర్కొనబడుచున్నది. కాని వాస్తవముగ దానికట్టి వ్యవదేశము (నామము) లేదు. అది ఇట్టిదని చెప్పజాలము. సర్వభృతశూన్యమగుటవలన ఇంద్రియ (పదార్థ) శూన్య వస్తువు. (బుద్ధి గాత్యవస్తువులందు) అది యేదియునుకాదు. మఱియు, దానియందేవియును లేవు.

యా యా విభావ్యతే సతా సా సానుభవనిర్మితాన్

రమ్యాస్తంభవదేతా వచ్చిన్మాత్రమమలం తతమ్.

6

పటము (వస్త్రము) నందుండు పటవత్త తంతువత్తయందును, తంతువత్త కార్పాస (దూది) సత్తయందును, కార్పాసవత్త ఫలసత్తయందును, ఫలసత్త వృక్షసత్తయందును, వృక్షసత్త బీజసత్తయందును, బీజసత్త మృజ్జలాది సత్తయందును, పర్యవసించుచున్నది. ఇట్టిక్రమముచే, ఏయేసత్త భావించబడుచున్నదో, ఆయాసత్త క్రమసంభవ కల్పితములగు ఆకృతులను వీటి కదిల్పి స్తంభమువలె తత్తదనుభవ రూపముగ చిన్మాత్రముగ పర్యవసించుచున్నది. అట్టి నిర్మలముగ చిద్యస్తువే ఈ జగద్రూపముగ వ్యాపించియున్నదని గ్రహించుము.

సూక్ష్మత్వాదవ్యలభ్యత్వాత్పరమాత్మా పరోఽణుకః

అనన్తత్వాదసావేవ ప్రాప్తో మేర్వాదిమూలతామ్.

7

ఈ పరమాత్మయే సూక్ష్మమున, అలభ్యము నగుటవలన పరమాణువనియు, అనంతముగా నిశ్చయముగ చే మేర్వాదులకగూడ ఆధారమనియు చెప్పబడుచున్నది. (ఇది నాల్గవప్రశ్నకు ప్రత్యుత్తరము.)

అణోరవ్యత్యనన్తస్య పుంసోఽన్య జగదాద్యపి

పరమాణువదాభాతి ప్రతీతత్వాదరూపవతో.

8

బ్రహ్మాండములతోఁగూడిన జగత్తంతియు అణువగు ఆ అనంతపురుషుని అంశాణువు. ఈ బ్రహ్మాండములు తమకంటె సూక్ష్మతరములగు చిత్కణములందు పరిచ్ఛిన్నములై యందుండువలన స్వస్ఫుద్భిష్టములగు బ్రహ్మాండములవలె స్వరూపవిహీనములు. (పరిచ్ఛిన్నములగునవన్నియు మిథ్యయే). స్వస్ఫుమన సూక్ష్మానాడులందు తోచు కల్పిత-పదార్థ పరమాణువులవంటివే ఇవి. (ఇది ఐదవ ప్రశ్నకు సమాధానము.)

పరోఽణురేషోఽలభ్యత్వా త్పూరకత్వాన్మహాగిరిః

సర్వావయవరూపోఽపి నిరస్తావయవః పుమాన్.

9

ఈ బ్రహ్మమే శైత్రాదౌర్దియములకు అగోచరమణువలన పరమాణువనియు, సర్వగ్యాపి యగుటవలన మహాచర్వతమనియు చెప్పబడుచున్నది. అధ్యాసోపదృష్టి కియ్యది మూర్తామూర్త పదార్థ

కన్నీటినికీ అపయవియు, అపవాదదృష్టికి నిరవయనమున్న అగుచు సర్వవ్యాపకమై నెగడుచున్నది.

అస్య వై జ్ఞప్తిమాత్రస్య మజ్జామాత్రం జగత్త్రయీ
విజ్ఞానమాత్ర మధ్యం హి సాధో విద్ధి జగత్త్రయీమ్. 10

సాధూ! జగత్త్రయము అవిజ్ఞానస్వరూపుని సారమై, ఆతనియందే వెలయుచున్నది. ఈ విషయము శ్రుతి ప్రసిద్ధమైయున్నదని గ్రహింపుము. (ఇది అజన్మవత్తుకు సమాధానము.)

విజ్ఞానమాత్ర కలసాకలితం జగన్వి
శాన్తస్వభావ సుకుమారమననరూపమ్
వేతాల బాలక పదం శుదలజ్ఞనీయ

మేవం స్వయం సమసుభావయ శాన్తమాస్వస్వ 11
ఇత్యాశ్రే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతో కే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే వేతాలప్రశ్నభేదో నామ
ద్విసప్తతితమః సర్గః 72

వేతాళా! బాలకా! జగత్త్రయము అవిజ్ఞానమాత్రుని ప్రకాశకాళలముగు ఆత్మవిజ్ఞానస్వరూపముని గ్రహింపుము. నిష్కన్నభోలు పృథు లిద్దానిని వివిప్తమొనర్పజాలరు. కనుక నీవు నాయుడు దేశము ననుసరించి, అనుభవపథమున నధిరోహించి గర్వమునువీడి శాంతింపుము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున
వేతాళ ప్రశ్నభేదమును జెల్పుచి కెండవ సర్గము 72

త్రిసప్తతితమః సర్గః

[ఉపదిక్యాత్ర వేతాలప్రశ్న నిర్ణయ సంసీతమ్
భగీరథస్య పుత్రానస్తతాన్యోఽప్యత్ర వర్జితే.

ఇట వేతాళోపాఖ్యానము ముగింపబడి భగీరథోపాఖ్యానము ఆరంభింపబడు చున్నది.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

భాచ్ఛుత్వా వేతాలః శాన్తిమాయయా
భావితాత్మతయా తత్ర విచారోచితయా ధియా. 1

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! వేతాళుడు, ఇట్లు రాజొసంగిన ప్రత్యుత్తరముల ఆతనిని తృప్తిజనిగ నెఱిగి శాంతించెను.

ఉపశాన్తమనా భూత్వా మత్తైకానమ నిబిరమ్
బభూవాచిలధ్యానీ విస్మృత్య విషమాం తుంధామ్. 2

అప్పుడా చేతాళుడు శాంతినిబ్రష్టఁడై, అనందదాహకముగ, అపరమమృతము గ్రహించి
మిక్కిలముగ అకలినిగూడ మఱచి సమాధిని బొందెను.

ఏతద్రామ మయోక్తం తే వేతాలా ప్రశ్నబాలకమ్
ఏవంక్రమేణ చిదణౌ తేనేదం సంసీతం జగత్ .

ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ నీకు చేతాళప్రశ్నలను జెప్పితిని. రాజు మడివినట్లు ఈ
జగత్తంతయు చిద్రూప పరమాణువునందున్నదని నీవు గ్రహింపుము.

చిదణౌః కోశగం విశ్వం విచారేణ విలీయతే
కాయో వేతాలకన్యేన శిష్యతే యత్పదం తు తత్ .

చిదణుకోశమున విలసిల్లు ఈవిశ్వము బాల భ్రాంతికట్టితముగ చేతాళ కరీరమువలె జ్ఞాన
విచారముచే కలిసమగము. తుదకు పరమపదమే శీషించును.

సంహృత్య సద్యతశ్చిత్తం స్తిమితేనా నరాత్మనా
స్వభావాచలితం మర్వన్నిరిచ్ఛం తిష్ఠ శాస్తధీః .

ఇక నీవు విషయములనన్నిటినుండియు, దృశ్యసమాచారులనుండియు మనస్సును ప్రత్యా
హరించి నిశ్చలాత్మకముగ శాంతబుద్ధి వాశ్రయింపుము. మఱియు స్వాభావికముగ నురుజెంచు కర్మ
లను నిర్దిష్టఁడవై ఆచరించుచుండుము.

ఆకాశవిశదం కృత్వా మన సైవ మనో మునే
త్మైకేశ శాన్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః .

మనశిలా! మనస్సుచే మనస్సును ఆకాశమువలె నిర్మలమొనర్చుము. ఏకవస్తువగు ఆత్మ
యందు వృక్షులనన్నిటిని లయమొనర్చి చిత్తనిష్ఠుని పొందుపుము. దానిచే నీవు సర్వత్ర బ్రహ్మభావ
మును దర్శించి సమదర్శివికాగలవు.

సీరబుద్ధిరసంమూఢో యథాప్రాప్తానువ ర్తనః
రాజ్ఞో భగీరథస్వేన దుఃసాధ్యమపి సిద్ధ్యతి .

ఈరీతిగ నీవు సీరబుద్ధివై మోహశూన్యఁడవగుము. ఇట్లు యథాప్రాప్తములుగ విషయ
ముల ననుసరించువారు భగీరథునివలె ఇతరుల కసాధ్యములగు వానినిగూడ సాధించగలరు.

సంపూర్ణశాస్తమనహః పరిత్యజ్యత్యై
ర్నిత్యం సమే సుఖమయాత్మని తిష్ఠతోఽస్తః
సిద్ధ్యన్తి దుర్లభతరా అపి వాఙ్మతార్థా
గజ్ఞావతార ఇవ సాగరఖాతవస్తు .

ఇత్యాశ్రే శ్రీవాసిష్ఠమహా రామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణ ప్రకరణే పూర్వార్థే వేతాలాఖ్యానం నామ
త్రినవతితమః సర్గః । 78 ।

సగరుడు, అంశమరితాడు, బిల్వరథుడు మున్నగు రాజులకు అతిమర్లభమైనట్టి గంగావతారణము ఆవంశముననే జన్మించిన భగీరథుడగు తన శాంతి, తృప్తి, సమదృష్టిత్యాది గుణములచే గంగాను అవతీర్ణమునర్పి (క్రిందికు రప్పించి) సాధించినాడు. అంగయే సగరపుత్రులకును, సముద్రమునకును సంజీవన మణివంటిదై నది. అట్లే ఎవడు పూర్ణముగ శాంతచిత్తుడై, పరితృప్తాంతఃకరణుడై ఆత్మ యందు నిత్యతృప్తుడై వెలయుచుండునో, ఆతనికి అత్యంతదుర్లభములగు అభీష్టములుకూడ సిద్ధించుచుండును.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున
బేతాళాఖ్యానమును డెబ్బది మూడవ సర్గము || 78 |
బేతాళోపాఖ్యానము సంపూర్ణము.

చతుః స పతితమః సర్గః
భగీరథోపాఖ్యానము.

[భగీరథస్వత్ర గుణాశ్చిన్తా చాథ విచారజా
త్రితలేన చ సంవాదో జితాపాతోఽత్ర వర్ణ్యతే.

భగీరథుని గుణములు, విచారముగా జనించిన ఆతని చింత, త్రితలనితోటి ఆతని సంవాదము, త్యాగమునుగూర్చిన కోర్కె మున్నగు విషయాలు లిచట పరిరంజనబడుచున్నవి.]

శ్రీరామ ఉవాచ:-

యథా చిత్త చమత్కృత్యా రాజ్ఞో గజ్ఞావతారణమ్
భగీరథస్య స వన్నం తస్మే కథయే భో ప్రభో.

శ్రీరామడు:- ప్రభూ! మహాత్మా! చిత్తపరీవృత్త నొందిన భగీరథుడు గంగానీటిని వచ్చిచది వచ్చినప్రార్థన.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఆసీద్భగీరథో నామ రాజా పరమధార్మికః
భావః సముద్రయుక్తాయా మణ్డలీతిలకోపమా.

శ్రీవసిష్ఠుడు:- ఓరామచంద్రా! కోసలవంశశిలకుండగు భగీరథుడను రాజొక్కడండెను. ఆతడు పరమధార్మికుడను, సముద్రయుక్తమగు మృణ్మికంకటికిని రాజును నైయుండెను.

సంకల్పానంతరం ప్రాప్తా యథాభిమతమర్చినః

చన్ద్రప్రసన్న వదనాదస్మాచ్చిన్తామజేరివ.

చింతామణివద సంకల్పితార్థములను జనులు బడయునట్లు అర్థులారని కడతేగినంత నే ప్రాణనా పరిశ్రమ లేకుండగనే అభీష్టితముల బడయుచుండిరి. ఆతని ముఖమండలము సర్వదా చంద్రమండలము వలె ప్రసన్నమైయుండెడిది. (స్వయమునుగూర్చిన దుఃఖముచే మ్లానమై యుండెడిది కాదని భావము.)

సాధూనాం యోగ్యవసార్థం ధనాన్యవిరతం వదా

త్యణమూత్రముపాదతే క్లృచిచ్చిన్నామణిర్యథా.

4

అతఁడు అపాత్రులకుగాక సజ్జనులకే ఎడతెగక ధనరాసుల వోనగుచుండెడి వాఁడు. (ఆట్లు వ్యయమొనర్చుచుండ వారనికి ఆదాయమెట్లు సమకూరెడిది? అనఁగా-) వ్యాయస్తాప్తముగు త్యణము వైనను స్వర్గవాసులకు చింతామణియనఁదగు కామధేనువువలె-వదలక గ్రహించు చుండెడివాడు.

వజ్రసారవివ ప్రోతముజ్వలన్నేమి యోఽభినతే

అథోమణిరయో యన్త్రం సర్వదుర్జన చేష్టితమ్.

5

వజ్ర తేజఃమణి (వజ్రములకు దారమును స్రవ్య వీలగు ఛిద్రమును గల్పించు నుపయోగించు బడు మణి) అత్యంతదృఢములగు మణిఖండములయొక్క ఛిద్రముల గూర్చి నూత్రము (దారము) క్రవతే కింపయోగ్యమగు నట్లు ఒనర్చుచున్నది. అవి ఏయెంత చక్రమున నుంచబడి త్రిప్పబడునో, చక్రము, ఆ ముఁబుకాంతికి ఆ సమయమున సముజ్వలమై తోచును. అట్లే భగీరథుఁడు బలవంతులగు దుర్జనులను అస్త్రశస్త్రములచే తులకతులుగ జేసి వారివరణములను శృంఖలాబద్ధములుగ నొనర్చి వారిని (వజ్రవేధనమణి మణిని భేదించునట్లు) భేదించువాఁడు. మఱియు (వైనఁజెప్పబడిన మణి సావ దైవ మణిని ఉజ్వలమొనర్చునట్లు) అతఁడు వారిని గుణయతులుగ నొనర్చి సచ్చరీతులుగ మార్చెడి వాఁడు. అతఁడు దుష్టశిక్షదారము వెలసెనపుడు (వైనఁజెప్పబడిన) యెంత చక్రమువలె జాజ్వల్య మానములగు రథ చక్రములయొక్క రేఖలు వారిదేశము నంతర మొనర్చుచుండెను.

అధూమవహ్నిరేహశ్రీః శ్రాన్తోఽపి దైన్యమప్యలమ్

తమో హరన్నృణాం నైశం ద్యుమణిర్వృత్తనామవ.

6

ధూమరహితమైన అగ్నియొక్క కాంతితో యాడిన ద్యుమణియనఁదగు దివాకరుఁడుడయించి గృహస్థంతరమున వెలయు రాత్రిసంబంధితముమును, వ్యవహర దైన్యమును (చీకటియొండ పనిపాట లొనర్చు బిలుండదొకదా!)తోలిగించునట్లు, ధూమశూన్యమగు అగ్నివలె దేదీప్యమానముగు కేహ శోభగల అభిగీర్ణుఁడు ప్రబాపాల వార్ధము సతతము స్వర్వత్ర (నూర్జ్వలవలె) పరిభ్రమించి పరికాంతుఁడైనను ప్రజల అధర్మప్రస్ఫుర్తియను గృహోధకారమును, కార్యవరతిని కలుగఁజేయు దైన్యమనఁదగు దారిద్ర్యమును తొలగించుచుండెడివాఁడు.

కిరన్నగ్నికణాసారమభితః స్వప్రతాపజమ్

మధ్యాహ్నసూర్యకాంతాగ్నిరివ జ్వలతి యోఽరిషు.

7

అవ్యుషశ్శేషుఁడు పర్యాకమాగ్నికణములను నలుచైపుల వెదచల్లుచు తృణాదుల అగ్నికాంతః బులించు మధ్యాహ్నకాల సూర్యకాంతమణివలె, శక్తివృత్తులకు దోహదముండెడివాఁడు.

మృదాశీతలనంస్పర్శో యః సమాహ్లాదమునృనః

సుజ్ఞానాం ద్రవతి స్థిగ్ స్త్యేనోరీన్దుమణిర్యథా.

8

మృదు, శీతల స్పృశానముతుండై, బ్రహ్మతత్త్వజేతలగు సజ్జనులకడ - చంద్రోదయమున చంద్రకాంతమణి ద్రవభావమును దాల్చునట్లు - స్నేహభావమును దాల్చుచు అర్ధాంతికరణుడయ్యెడివాఁడు.

జగద్యజ్ఞోపవీతస్య స్వర్గపాతాలవాసినః

గంగావాహస్య యేనాస్యాం తృతీయః పూరితో గుణః.

9

ఇట్టి గుణములతోఁగూడిన భగీరథుడే గంగా ప్రవాహమును జగత్తుయొక్క యజ్ఞోపవీతము నందలి మూడుపదార్థమును మైత్రిలోకమునకు తీసికొనివచ్చి దానిని పూర్ణ మొనర్చినాఁడు. (గంగా యజ్ఞోపవీతమువలె పరమపవిత్రము, యజ్ఞోపవీతమున మూడు మూత్రములున్నట్లు) దానికిని మూడు ప్రవాహములేగ్పడినవి. భగీరథుడను పూర్వము మూత్రద్వయమునఁడుగు ప్రవాహముల లెట్టివా నోఁటి స్వర్గమున మందాకినీ అను నానమయితోడను, పాతాళమున భగవతియను కేరును దాల్చియును ప్రప హింనుమండెను. తృతీయమూత్రపమముగు ఈ మూడవ ధాను భగీరథుఁడు భూలోకమున తన ప్రయత్నబలముచే ప్రవహించఁజేయ నది గంగా, భాగీరథీ మున్నగు నానములచే ప్రసిద్ధివిగాంచెను. అని, (భావము.)

అగస్త్యశోషితోఽమౌఘిర్గర్భజ్ఞ పూరేణ పూరితః

యేన దుష్పూర్ణభూతోఽపి మహాసార్థోఽరిగామివ.

10

■ భగీరథుఁడు యాచనము కోరు గొప్పకోరికలను పెద్దవగు ధనపు మొత్తములచే పూర్ణ మొనరించినట్లు, అగస్త్యునిచే పానమొనరింపఁబడి ఎరిడింపఁబడిన సముద్రమును దుష్పూర్ణమయినన, గంగాజలములచే పూర్ణ మొనరించెను.

గంగాసోపాన పద్ధత్యా యేన పాతాలవాసినః

యోజితా బ్రహ్మణో లోకే బాంధవా లోకబన్ధనా.

11

లోకబాంధవుఁడు అభగీరథుఁడు బ్రాహ్మణ (కపిల) శాపమున పాతాళగర్భమున బడిన బంధువులగు నగరపుత్రులకు గంగాయను సోపానపద్ధతిని కల్పించి బ్రహ్మలోకమును పొందించెను.

బ్రహ్మణాం శంకరం జహ్న్నం తపసారాధయంశ్చ యః

భూయోభూయో యయా శ్చేదమశూన్యాధ్యవసాయినః.

12

అతఁడు జూటిమాటికి ఎడతెగ్గుపంప తపఃశ్రేణమును పెహించి తేంపులేని ప్రయత్నదుఃఖ మును బూని బ్రహ్మదేవుని, శంకరుని, జహ్న్నమునిని తపస్సుచే నారాధించెను.

యావనే వర్తమానస్య తస్య భూమిపతేరపి

ప్రవీచారయతో లోకయాత్రాం పర్యాకులామిమామ్.

13

సువిరాగ చమత్కారవిచాళిణి శోడభూత్

వయస్యపి చ తారుణ్యే దైవాద్యల్లీ మరావివ.

14

దశాక్షరమగు ఈ సంసారయాత్రను గుఱించి విచారించుచుండ అతనికి నీపలేనే యావన మున కేమరుభూమియందులతవలె విచారణతోఁగూడిన చమత్కారమగు బుద్ధికలిగెను. యావనమున నిట్టి సుబుద్ధి కలుగుట దుర్లభము.

ఏకాన్తే చింతయామాన మహీపతిరసావితీ

జగద్యత్రామిమాం నిత్యమసమజ్ఞసమాశులమ్.

15

అతఃకాకపుడు ఏకాంతమనముండి ఇట్లు చింతింపసాగను—ఈ జగద్య్రాత్ర ఎంత అనము జనమైనది, ఎంత ఉద్యోగముతోఁ గూడియున్నది.

పునర్దినం పునః శ్యామా దానాదానశతం పునః

తదేవ భుక్తివిరసం లభ్యతే కర్మ కుర్వతామ్. 16

జగలు గతించుచున్నది. రాత్రి అయిదెంచుచున్నది. మరల దినము గతించి రాత్రి అయిదెంచుచున్నది. అట్లే దాన గ్రహణాది వ్యవహారములున్న ఒకేతరుగ జరుగుచున్నవి. ఒకేవిధమున ఫలమును కర్మలు వినుకునుగొల్పుచు మాటిమాటికి తీవుని పాలిట బడుచున్నది. (కాని అపూర్వముగు పరమపురుషార్థఫలము [మోక్షము] లభించుటలేదు.)

యేన ప్రాప్తేన లోకేఽస్మిన్న ప్రాప్య మవశిష్యతే

తత్కృతం సుకృతం మన్యే శేషం కర్మ విమోచికా. 17

ఈ లోకమున నెద్రానిని బడసిన, మిగిలినవన్నియును లభించినవనుచున్నవో, అట్టి (ఫలమును గలిగించు) కార్యమొనర్పఁబడిన సుకృతమనియు, తక్కినవన్నియును విమోచికవలె అపవర్గములును దుఃఖకరములును అనియు నెంతయు.

పునః పునః పర్యషితం కర్మ కుర్వన్న లజ్జతే

మూఢబుద్ధిరబుద్ధిసు కః కుర్యాత్కిల బాలవత్. 18

ఏకార్యము మరలమరల ఒకప్పుటికి పర్యషితము (ఎంగిలి) అగుచున్నవో, అట్టి పర్యషిత కర్మ నాచరించి మూఢబుద్ధియే లజ్జను బొందఁడు. అట్టి మూఢుఁడుగాక ఏ బుద్ధిమంతుఁడు బాలని వలె వ్యవహరించును ||

అథైకదోద్విగ్నమనాః కదాచిత్త్రితలం గురుమ్

ఏకాంతం సంస్మరేత్ఫితః సమప్నచ్చద్భగీరథః 19

అనంతర మొకదినమున నరపతియగు ఆ భగీరథుడు సంసార భీతిచే అత్యంత భీతుఁడును, ఉద్విగ్నుఁడునునై త్రితలఁడను స్వగురు నిట్లు ప్రశ్నించెను.

భగీరథ ఉవాచ:—

అస్తాశూన్యాసు సుచిరం భ్రమత్సంసారవృత్తిమ

అరణ్యానీషు చైతాసు భృశం ఖన్నా వయం విభో. 20

భగీరథుఁడు:— ప్రభూ! మేము సారశూన్యులగు సంసారవ్యవహారములను అరణ్యము లందు లెస్సగ తిరుగులాడి మిక్కిలితమగు దుఃఖమును బొందివారము - రాగద్వేషాది వృత్తులకు లోనై తత్ఫలములగు స్వర్గ, నరక మనుష్యలోకములను అరణ్యములందు తిరుగాడితిమి.

జరామరణ మోహాదిరూపాణాం భవకారిణామ్

భగవన్సర్వ దుఃఖానాం కథమస్తః ప్రజాయతే. 21

మహాత్మా! సంసారహేతువులును, జరామరణ మోహముల ఆకృతివో, దోషట్టువనియు నునగు దుఃఖము లెట్లు ఉపశమింపఁగలవో నాకు తెలియఁజెప్పుదు.

త్రితల ఉవాచ:—

చిరసామ్యాత్మనోత్తేన నిర్విభాగవిలాసిना
రాజన్ జ్ఞేయావబోధేన పూర్ణేన భరితాత్మనా.

22

త్రితలుడు:— రాజా ! సాధనవతుష్టయసంపత్తిని గూర్చుకొని శ్రవణమననాది ఉపాయములను లెస్సగ నవలంబించి వైషమ్య; విక్షేపరహితమును సామ్యస్థితియగు సమాధియందు అనాదినిద్రమును బ్రహ్మరూపమన నాదిర్భవించిన జ్ఞేయమును ప్రత్యక్షతత్త్వమును, గ్రహింప, తత్త్విజ్ఞానమున పరిపూర్ణత నొందగలవు.

క్షీయన్తే సర్వదుఃఖాని త్రుట్యన్తి గ్రంథయోఽభిరః
సంశయాః సమతాం యాన్తి సర్వకర్మాణి చానఘ.

23

పాపరహితుడా ! (అప్పుడు) దుఃఖములన్నియు తొలగిపోవును. సంసారగ్రంథము విడిపోవును. సంశయములన్నియు భిన్నములగును. కర్మలన్నిటి యెడల సమత్వబుద్ధి కలుగును.

జ్ఞేయం విమరథాత్తానం సంశుద్ధం జిహ్వాపిణమ్
స చ సర్వగతో నిత్యం నాన్తమేతి న చోదయమ్.

24

పరమపరిత్రమను, జిహ్వాపిణమును, సర్వగతమును, జననమరణములను ఉదయాస్తమయములు లేనిదియును, నిత్యమునును అత్యంత జ్ఞేయమందురు.

భగీరథ ఉవాచ:—

చిన్మాత్రం నిర్గుణం శాన్తమస్మి నిర్మలమచ్యుతమ్
దేహాది నేతరత్కించదితి వేద్మి మునీశ్వర.

25

భగీరథుడు:— మునీశ్వరా ! నిర్గుణమును, నిర్మలమును, శాంతమును, చ్యుతరహితమును నగు అత్యయొకటియే వెలయుచున్నది దేహదులకు నాన్తమగు నిత్యములేదు. అవి అత్యకావు. విషయమును జ్ఞేయమును దానిని తమ యజనదేశములన గ్రహించితిని.

కిం తత్ర ప్రతిపత్తి క్మే క్కుటతామేతి నేతరా
ఏతావన్మాత్రసంవిత్ స్యామహం భగవన్కథమ్.

26

మహాత్మా ! కాని సవస్థియేక బోధయందలి ప్రభునాంశమును సదాత్మబోధ కరమును మునలే నాకు విస్పష్టమగు చున్నట్లులేదు. నేను ఏయిహాయము నవలంబించి విక్షేపరహితమును బడసి ఈ ఆత్మసంవిత్తిని బొందగలనో నాకు తెలియకైవుచు.

త్రితల ఉవాచ:—

జ్ఞానేన జ్ఞేయనిష్కత్వమేతి చేతో హృదయ్యరే
తతః సర్వవపుర్భూత్వా భూయో జీవో న జాయతే.

27

త్రితలుడు:— ఓరాజా ! నీకు రాజ్యాభిమానమందును, తత్సంపక్తిత విషయములందును చిత్తము తగులకొనియుండుటగున అత్యున్నతముగ అనుభూతమగుట లేదు. హృదయాకాశమున

అమానిత్యజ్ఞాన ముదయించిన, అభిమానము నొలచిపోయిన, చిత్తము జ్ఞానపదార్థమును గ్రహించి దానియందు నెలకొనగలదు. అప్పుడు నీవు పుణ్యస్వభావమును బడయుగలవు. ఆ తదుపరి నీకు తత్త్వభాష ప్రయ్యతిగాని, పునర్జన్మగాని కలుగవు.

అ సక్తిరనభివ్యజ్ఞః పుత్రదారగృహాదిము
నిత్యం చ సమచిత్తత్వమిష్టా నిష్టో పపత్తిః. 28

అత్మనోఽనన్యయోగేన తద్భావన మనారతమ్
వివిక దేశ సేవిత్వ మరతిర్జననంనది. 29

అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యం త త్జ్ఞానార్థదర్శనమ్
ఏ తజ్ఞానమితి ప్రోక్త మజ్ఞానం తదతోఽన్యథా. 30

భార్య, పుత్ర, గృహదులందు ఆసక్తి, మమత్వములు లేకుండుట, ఇష్టానిష్టములు లభింప నిత్యము సమచిత్తమును బూనియుండుట, అన్యకుడు ఏకాగ్రచిత్తమున ఆత్మవస్తువును గూర్చి భావించుట, జనసంగమును రుచిగొనక ఏకాంతస్థానమును సేవించుట, శ్రమణమననాదుల అభ్యాసము, పరమాత్మదిగ్భవము అనునవే జ్ఞానము. మిగిలినవి అజ్ఞానము.

రాగ ద్వేషక్షయకారం సంసారవ్యాధిభేషజమ్
అహంభావోపశాన్తా తు రాజన్ జ్ఞానమవాప్నోతే. 31

ఓరాజా! అహంభావ ముపశయించినచో రాగ ద్వేషములతోనడచి సంసారవ్యాధి కాషభ మగు జ్ఞానము లభింపగలక. సర్వపాదల ఫలమే అహంకారము అహంకారమున్నచో, అమానిత్యాదిగుణములు పట్టువడవు.

భగీరథ ఉవాచ:-

శరీరేఽస్మింశ్చిరాయాథో గిరౌ తరురీవ స్వకే
అహంభావో మహాభాగ వద మే త్యజ్ఞతే కథమ్. 32

భగీరథుడు:- మహాభాగా! పర్వతమున పృథుయు అధిరోహించియున్నట్లు, అహంభావము నాయాశరీరమున దృఢముగ పాతుకొనిపోయియున్నది. అది ఎట్లు తొలగినో వచింపవేడెద.

త్రితల ఉవాచ:-

పౌరుషేణ ప్రయత్నేన త్యక్త్వా భోగోఽఘభావనామ్
గత్వా వికసితాం సత్తాహంకారో విలీయతే. 33

త్రితలుడు:- ఓరాజా! విషయభోగముల వాసలల అర్థంతరమున విస్తరించి శుద్ధమగు ఆత్మయొక్క- ఆత్మతనీ పోషించుచున్నది. పురుషప్రయత్నము వ్యాక్రయించి, అభోగవాసలల బలిత్య జించి వానిగూర్చి చింతించుట మాని, అహంకారము వినాశము కాఁగలదు.

యన్త్రణావజ్ఞారం యావస్థగ్నం లజ్జాదినాశలమ్ .

అకించనత్వశేషేణ స్ఫుటా తావదహంకృతిః.

‘నా రాజ్యము పోయినది; నన్నిచ ఇతరులు గౌరవించు; యాచకులందఱి అభీష్టములఁ దీర్చు నేనెట్లు భిక్షమును యాచింపఁగలను? శత్రువులు పహసించురు; దుష్టాస్థు పాపాదులచే నేనెట్లు జీవింపఁగలను? — మున్నగు) చింతలవలన, గలుగు లజ్జాభిమానములచే మున్న రచింపఁబడిన గృహో సక్తిహానమును పంజరము సంపూర్ణముగ భగ్నము కానంతవఱకు అహంకారము స్పష్టముగ ప్రకాశించుచు నృత్యమొనర్చుచునే యుండును.

సర్వమేతద్ధియా త్యక్త్వా యది తిష్ఠసి నిశ్చలః.

.తదహంకారవిలయే త్వమేవ పరమం పదమ్

35

ఓ రాజా! నీవు వివేకబుద్ధియొక్క సాయమును గొని ఈలజ్జాదుల నన్నిటిని పరిత్యజించి; నిత్యముగ నానందఁగలిగిన, పదమపదమును బొంది, దానితో విక్రమపంథఁగలవు,

‘కాంతాశేషవోశేషణో విగతభీః సంత్యక్త సత్సేషణో

గుత్వా నూనమకించనత్వమరిషి త్యక్త్వా సమగ్రాం శ్రీయమ్

కాంతాహంకృతిరసదేహకలనస్తేషేషైవ భిక్షామట

న్యామపృష్ఠి తవానలం యది భవన్యచ్చైస్యముచ్చైరసి. 36

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతాకే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే భగీరథోపదేశో నామ

చతుఃసప్తతితమః సర్గః || 74 ||

నీవు రాజోపయుక్తములగు శత్రుచామరాది చిహ్నముల నన్నిటిని పరిత్యజించి, దీవాలి దీనుఁడవై, శత్రువులకు రాజ్యలక్ష్మి నవ్వించి, శరీరాభినాసమును పాశ్చర్యోతి వాఙ్మదనే క్షిప్తమైత్త గలిగి, ఇచ్చాయత్నముల వీడి, ‘నాకింక ప్రశ్నింపవలసినది ఏమియును లేదని నన్ను (గురుని) గూడ త్యజించి (అనఁగా, గురువునుండి సంకయనిరాసమును అక్షేపింపక కేవలము నేన యుక్తుమందఁ గలిగినవో) ముముక్షువుల కుండవలసిన - ఈ త్రమగుణముల నన్నిటిని బడసి సర్వోత్కృష్టమును (బ్రహ్మ భావమును బొందఁగలవు. అప్పుడు నీకింక పంసారభ్రాంతి పొడవుట కిందుకైనను అసకాశముండదు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున

భగీరథోపాఖ్యానమున భగీరథోపదేశమున

జెబ్బది నాల్గవ. సర్గము || 74 ||

పంచసప్తతితమః సర్గః

[మఖ్యాతేన సర్వస్వత్యాగో రాజ్ఞోఽత్ర వర్ణితే

తైత్తితవర్య క్వచిచ్చైతే త్రితలేన సమం నీతిః.

భగీరథుఁడు యజ్ఞమును వెనుమును కాపి సర్వస్వము త్యజించి భిక్షవోనర్చుచు త్రిలోక నితో నొకపర్వతమున వాసమొనర్చుచుండఱు ఈ సర్గమున జెప్పఁబడుచున్నది.]

శ్రీవనిష ఉవాచ:-

అథ తస్య గురోర్వక్తా దిత్యాకర్ణ్య భగీరథః
మనస్సాహితకర్తవ్యః స్వవ్యాపారపరోఽభవత్.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు.—ఓ రామచంద్రా! భగీరథుడు గుహవునుండి యిట్లు విని అనంతరము
తన కర్తవ్యమును నిశ్చయించుకొని దానిని సాధింప క్షీర సంకల్పమును గావించుకొనెను.

తతః కతివయేష్యేవ వాసలేషు గతేషు సః
అగ్నిష్టోమముఖం చక్రే నర్వత్కాగై కసిద్ధయే.

2

కొన్నిరోజులు గడచిపిదప, అతడు తన సర్వత్యాగసంకల్పము సిద్ధించుటకై అగ్నిష్టోమము
(సోమయాగము) నుండి విశ్వజిత్ యాగమువలన గల యజ్ఞముల నన్నిటిని ఒనర్చెను.

గోభూమ్యశ్వహీరణ్యాది దదౌ ధనమశేషతః
ద్విజేభ్యో నిజబంధభ్యో గుణ్యగుణ్యవిచారయన్.

3

యజ్ఞము ముగియ, అతడు పాత్రాపాత్రవిచారము (అలప్యమగునను భయమున) నొనర్చు
కయే బ్రాహ్మణులకు, బంధువులకు గోవులను, అశ్వములను, భూమిని, నువర్ణమును అమితముగ
నొసంగెను.

దివసత్రయమాత్రేణ సర్వమేవ పరిత్యజన్
అసు మాత్రావశేషోఽసావాసీద్రాజా భగీరథః.

4

భగీరథుడు మూడు రోజులలో తనకున్న దాననంతటిని దానమొసర్చి కేవలము తన ప్రాణ
ముతో మిగిలెను.

అథ సర్వార్థరిక్తం తత్త్విన్నప్రకృతిపారకమ్
సీమాన్తినే తృణమివ రాజ్యం స్వమరయే దదౌ,

5

ఇట్లు రాజు ధనశూన్యుడు కాగా, అంతఃపురవాసులు, పౌరులు దుఃఖింపసాగిరి. (భగీరథుడు
డండతితో నాగక) తన రాజ్యమునుగూడ సరిహద్దుల నున్న శత్రురాజునకు తృణమువలె నొసంగినాడెను.

అక్రాంతే ద్విషతా రాజ్యే మునిః నదృని మద్ధలే
అథోవాసోవశేషోఽసా నిర్జగామ స్వమృణ్డలాత్.

6

■ శత్రురాజు అరుదెంచి రాజ్యమునంతటిని ఆక్రమించెను. భగీరథుడు కాపీనమును
మాత్రమే వెంటగొని తనరాజ్యమునుండి వెలువడెను.

యత్ర న జ్ఞాయతే నామ్నా యత్ర న జ్ఞాయతే ముఖాత్
తత్ర గ్రామేవ్యగ్యేషు మారేషూవాస ధైర్యవాన్.

7

చూచి 'ఇతడు భగీరథుడు' అని గుర్తింపగలవారును, కేరతును విని 'ఇతడు అజేకపు
రాజు' అని కనుగొనగలవారునులేని దూరగ్రామములందును, అన్యజ్ఞములందును నాశ్రమం ఒపికతో
పరింపపాగెను.

ఇత్యల్పేనైవ కాలేన ప్రశాంతసకలైషణః
పరమేన శమేనానావాప విశ్రాంతిమాత్మని.

8

ఇట్లు జీవితమును గడపుచుండ ఆతనికి అచిరకాలముననే వానినలన్నియు లోలగిపోయెను.
పరమమగు శాంతి లభింప ఆతఁడు ఆశ్రయింపఁబడినది.

భ్రమస్త్విహి భూవీతే కదాచిత్కాలయోగతః
అవశః శత్రుణాక్రాంతం స్వమేవ ప్రాప తత్పురమ్.

9

పీడప ఆతఁడు భూమండలమునగల ద్విపముల నన్నిటినిగాంచి నిజపుణ్యమునుగాంచు లోక
గలుగ అట్ల కరుదెంచెను.

నానాగారాంశ్చ తత్రాపాప్రవాహపతితాంశ్చ తాన్
పారాంశ్చ మన్త్రిణశ్చైవ శమీ భిక్షామయాచత.

10

శ్రమయు కుండగు భగీరథుఁడు శ్రేణిజడములగు వివిధభవనముల సతిక్రమించి పౌరలకడను,
మంత్రులయొద్దను భిక్షును యాచించెను.

వివిదుస్తే నృపం పారా మన్త్రిణశ్చ భగీరథమ్
పూజయామాసురథ తం సవిషాదాః సవర్యయా.

11

ఆతనిని గాంచి పురజనులను, మంత్రులను గుర్తింపగలిగిరి. వారాతనిని భేదచిత్తముతో
సవర్యులచే పూజించిరి.

ప్రభో రాజ్యం గృహం ణేతి ప్రార్థితోఽప్యరిణా మునిః
వాదత్రేనాదృతాశేష స్తృణమప్యశనాదృతే.

12

శత్రురాజు:— 'ప్రభూ! మీ రాజ్యమును మీరు గైకొనుడు' అని ప్రార్థించినను,
ఆతఁడు భోజనమునుదప్ప తృణమునైనను గ్రహింపలేదు.

కతిచిద్దివసాం స్తత్ర సీత్వాఽన్యత్ర జగామ సః
భగీరథోఽయం హ కష్టమితి లోకేన శోచితః.

13

ఆతఁడనట కొన్ని దినములుండి మఱియొకతావునకు వెడలెను. 'అహ! ఈతఁడు భగీర
థుఁడా! ఎంత కష్టము!' అని జనులు శోకింపసాగిరి.

అథాన్యత్రోపశాంతాత్మా పరివిశ్రాంతః సుఖీ
అత్మారామం కదాచిత్తు స ప్రాప త్రితలం గురుమ్.

14

ఏమృదు నాతఁడు మఱియొకచోట శాంతమనస్కుఁడై కొంతకాలము గడపెను. ■ పీడప
ఒకప్పుడు ■ త్మారాముఁడును, గురుఁడునును త్రితలనికడ కరిగెను.

స్వమేవ స్వాగతం కృత్వా తేన సార్థం భగీరథః
కంచిత్కాలమువాసాదౌ వనే గ్రామే పురీ జనే.

15

గురువును అన్యర్పించి అతనితో నూడి కొంతకాలము, కర్మములందును, కనములందును, గ్రామములందును, నగరములందును, జనపదములందును నివసించెను.

సమతాముపయాతౌ తౌ గురుశిష్యౌ సమా స్థితౌ

కలయామాసతుః స్వస్థా వినోదం దేహధారణమ్

16

గురుశిష్యులిరువురు ఇట్లు సామ్యభావమునూబోది సమానులై ఆత్మ - విశ్రాంతి - సుఖము కనుభవించుపాగిరి. ఒకదినమున కుతూహలభూతముగు శరీర - ధారణను గుఱించి వాటిట్లు చింతించిరి.

కిమయం ధార్యతే తేహః కింవానేనో జితేన నః

యథాక్రమం యథాచారం తిష్ఠత్వేష యథాస్థితమ్

17

ఈశరీరముండిన ప్రయోజనమేమి? శరీరములేమిన్న మనముగలిగిడి గట్టమేమి? — ఇది పెద్దల ఆచారము ననుసరించి యిచ్చునచ్చిపట్టు మెలగ్గునుగాక!

ఇతి నిశ్చిత్త తిష్ఠన్తౌ తౌ వనాద్వనగామినౌ

అనానందం పరానందం నానుఖం నచ. మధ్యమమ్

18

ఇట్లు వారు నిశ్చయించుకొని వన, వనాంతరములందు పరిభ్రమించుపాగిరి. ఎద్దానికడ విషయాగ్రంథము అశ్మంతసాహస్యముగ లోయనో, ఏది దూఖసితికాడో, ఏది సుఖముఖులహితముగు మధ్యమధ్యముగాడో, అట్టి పరమానందము ననుభవించుపాగిరి.

ధనాని వాజివిభవా ద్యైశ్వర్యం చాప్యధోఽతన్

సిద్ధైర్వ్యర్థితం తుష్టైర్జేనాతే జర్జరం తృణమ్

19

వారు ధన, జన, అర్థ చైత్రములను, బ్రహ్మాదులచే నానందము అడిగి అపసీదులను, ఎండిన గడ్డిపోచవలె చూడసాగిరి. ఇట్లు వారికి మామమధోగముల యెడల నేగాక దివ్యధోగముల యెడలకూడ దృఢముగ చైరాగ్రము కల్గెను.

స్వకర్మణైవ దేహాలోయం యావత్సర్వమనిచ్ఛయా

ధారణీయ ఇతి స్వేన కర్మణైవాథ తసతుః

20

ప్రాకర్మకమననే ఈ శరీరము లభించినది. అది క్షీణించవలయు శరీరముదుగాక! అని వారు నిశ్చయించుకొని వెలయబొడగిడి.

అభిననన్దతురాగతముత్తమా నిజసమాచరణక్రమజం మునీ

సుఖమసౌఖ్యమభిస్థితవర్జితౌ సమనమేతి సమా శమినౌ స్వతః

21

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తి మూర్తీ

పామేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే భగీరథనిర్వాణం నామ

వజ్రసప్తతితమః సర్గః || 75 ||

ఆ మునిష్యులము పూర్వకర్మవశమును లభించిన ముఖ్యములు. అంతిమమున అనందమునే చూపసాగిరి. వారు ఇచ్చునట్లు సంపూర్ణముగ పదిలమై చి. అత్యంత సమత్వపూర్ణముగా బ్రహ్మమున ఏకరసీ భూతులై వెలయసాగిరి. అందువలన వారికి స్వాభావికముగనే పరమముగ శాంతి లభించెను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
భగీరథోపాఖ్యానమున భగీరథనిర్వాణమును
దెబ్బది యైదవ సర్గము 75 ||

షట్ సప్తతితమః సర్గః

[భ్రమరగీరథస్నేహ రాజ్యప్రాప్తిరద్యతే

ఆరాభ్య బ్రహ్మరుద్రాదీన్ గంగాయాశ్వాపతారణమ్.

భగీరథుడు మరల రాజ్యమును బొందుట, బ్రహ్మరుద్రుల జారాధించి గంగను గొనివచ్చుట

విషయము లితరుః పరిపఠనముచేసి.]

శ్రీవాసిష్ఠః ఉవాచ:-

అథైతదా పురోగ్రేపే కస్మింశ్చిన్నజ్ఞలా నరే

అనవత్యం సృపం మృత్యురహన్మత్య ఇవా మిషమ్. 1

శ్రీవాసిష్ఠః:- రామచంద్రా! భగీరథుడు సంచరించును ఒకానొక రాజ్యమును జేరజొనెను. అచ్చటిరాజును మృత్యువును పోషింపవలయును. అల్పమత్యాన్యదలను మింగునట్లు కబళించి వై చెను. ఆరాజునకు సంతానము లేకుండెను.

తత్ర ప్రకృతయః ఖన్నా నప్తదోక్రమా నృపమ్

అన్విష్యన్తి స్మ సంయతం గుణలయ్యైశ్చ విశాలయా. 2

అచ్చటి ప్రజలు భిక్షులై, ఆరాజును పోషింపకై గుణలయ్యయును దగు రాజు వచ్చేవ్వలయునుండి.

తం భగీరథ మాసాద్య సికం భిక్షోచరం మునిమ్

పరిజ్ఞాయ సమానియన్ సైన్యేచక్రదృశీపతిమ్. 3

వాడ, మునిశేషమున దిచ్చ మెత్తు భగీరథుని జూచి అతడు పర్యగుణసమన్వితుడని గ్రహించిరి. పిమ్మట సైన్యహతనిని గొనివచ్చి అభిషేక మొనర్చెను.

భగీరథః క్షణేనైవ ప్రాప్యషీవామృతానా సరః

నలితః సేవయా గుర్వా ర్ఘటిత్యాశ్రితౌగజహిః. 4

భగీరథుడు వెంటనే మృత్యుకాలమున సరిపడునట్లు నీటిలో బూర్జమునట్లు, సై నికులచే బూర్జులై సర్పిరి పోయెను.

భగీరథో యగన్నాథో జయతీతి జనా ర వైః

నిరన్ధితాసుసాజగ్మురీద్వా)ణాం మహాగుహాః.

5

'జగన్నాథగుహయే భగీగుహయే జయము' అను ధ్వనులు లేచి పర్వతగుహలను గూడ పూర్ణముచేసెను.

తత్ర తం సాలయస్తం తద్రాజ్యం రాజానమీదృతాః

అఃగ్ముః ప్రాక్రృత్యతయః ప్రాహురిత్థమ్ సృపాధిపమ్.

6

(అర్హత కోసలరాజ్యమును బాలించు శత్రురాజు మరణించెను) అప్పుడు అయోధ్యయందుండు భగీరథుని పూర్వపు ప్రజలు తమరాజుడగు రాజ్యమును బాలించుచుండుటను దెలిసికొని, అయడెంచి, ఇట్లు పలుకసాగిరి.

ప్రకృతయ డిమః:-

రాజన్నస్మాకమధిపో యస్త్యయా స పునస్కృతః

మృత్యునా వినిగ్గోఽసౌ మత్స్యేనేవామిషం మృదు.

7

ప్రజలు:- 'రాజా! తాము మా ప్రభువులు. తాము రాజ్యమొనగియున్న శత్రురాజు అబ్బనుత్పత్తి మహామత్స్యముచే కబళించబడునట్లు -మృత్యువుచే కబళించబడెను.

తత్తత్సాలయితుం రాజ్యం ప్రసాదః కర్తుమర్హసి

అప్రార్థితోపయాతానాం త్యాగోఽర్థానాం చ నోచితః

దముచేసి తామరాజ్యమును బాలింతురుగాక! కోరకుండగనే అయడెంచు విషయములను పరిత్యజించుట ఉచితముకాదు.'

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఇ సప్రాథితో రాజా తదజ్ఞోత్పత్త్య తద్వచః

స ప్తసాగర చిహ్నీయాః స బభావ భువః పతిః

శ్రీవసిష్ఠుడు:- ఓతామండ్రా! ఇట్లు ప్రార్థితుడై భగీరథుడు వారికోరిక నంగీకరించి సప్తసాగర-చిహ్నితమగు భూమండలమునకు రాజయ్యెను.

నమః శాన్తమనా మానీ వీతరాగో విమత్సరః

ప్రాప్త కారైశ్చకరణః స తిరోహితవిస్మయః.

10

బ్రహ్మజ్ఞానమును బొందియుంచుటవలన ఆతడు సామాన్యరాజులవలె గాక సమదర్శియును, శాంతమనస్కుడును, మానియును, వీతిరాగుడును, మాత్సర్యహీనుడును, విస్మయరహితుడును యథాప్రాప్తకార్యనిరతుడును నైయుండెను.

సాతాలతలనష్టానాం సాగరాకారకారిణామ్

పితామహానాం గడ్గామ్బు శుశ్రువే తారణక్షమమ్.

11

నిర్వాణ ప్రకరణము

ప్రవీణామహాగణము (ముత్తతలు) యజ్ఞాశ్శమును పెదకుచు భూమిని ద్రవ్య సముద్రముగఁ జేసియుండిరి. వారు పాతాళము కంగి, కపిలురి శాపము చే భస్మభూతులైరి. గంగాజలమే వారిని తరింపజేయు కారణము అని గరుడఁడు పక్కియఁడెను — ఈ మున్నగు విషయముల నాతఁడు జనుల నలన విసెను.

తదా కిల స్వర్గనదీ వహతి స్మ స భూతలే
పితౄణాం భూతవిఖ్యోఽ భూతేన గజ్ఞా జలాఞ్జలిః. 12

అప్పుడు స్వర్గనదియగు గంగ భూతలమున లేకుండెను. ఆ భగీరథుఁడే గంగను భూతలము నకు, దీసికొనివచ్చెను. అప్పటినుండియే పితరులకు గంగా జలాంజలి (తర్పణము) ఒనఁగుట ప్రసిద్ధి కెక్కినది.

భగీరథేన చ మహీమవతారయితుం దివః
గజ్ఞాం గృహీతో నియమ స్తతః ప్రభృతి భూభృతా. 13

— (పితరులకు గంగాజలమువలననే సద్గతి కలుగునని) వినినప్పటినుండియు భగీరథుఁడు గంగ నెత్తిన భూలోకమునకు తీసికొనిరావలెనని సంకల్పించుకొనెను.

తతో రాజ్యం పరిత్యజ్య మన్త్రిణాం భూపతిః శమీ
తపసే కార్యకార్యహో జగామ విజనం వనమ్. 14

కాంతగూఢ సమన్వీతుఁడగు ఆ భగీరథవృత్తి గంగను దీసికొనివచ్చు కోర్కెతో తపమొనరింపఁ దలంచి మంత్రులకు రాజ్యభారము నప్పించి తాను జనశూన్యమును అరణ్యమున కరిగెను.

తత్ర వర్షసహస్రైశ్చ సమారాధ్య పునః పునః
బ్రహ్మణాం శంకరం జహ్నుం భవి గజ్ఞామయోజయత్. 15

అచ్చట వెయ్యివేలకు బ్రహ్మదేవుని, శంకరుని, జహ్నుముని తాగుగ నారాధించి తుదకు గంగను భూమికేగొనివచ్చెను.

తతః ప్రభృత్యమలతరజ్ఞ భగ్గిసీ జగత్పయో శశి చిభృదజ్ఞ సగ్గిసీ
నభ స్త్రాన్ని పతితి గాం త్రిమార్గగా మహాత్మృతామివ బహు
పుణ్యసంతతిః. 16

అప్పటినుండి జగత్పతియగు చంద్రశేఖరుని శిరమండంచునదియును నిర్మలతరంగ భంగముల కోభతో నొప్పయనదియును, త్రిపథగామియునగు గంగ ఆకాశమునుండి స్వర్గవాసుల పుణ్యసమూహమాయను నట్లు భూమిపై వడుచునున్నది.

స్ఫుర త్తరజ్ఞభగ్గిసీ స్వఫేవపుష్ట హాసిని
ప్రసన్నపుణ్య మజ్జరీ యుతేవ ధర్మసంతతిః
భగీరథే మహీవతే యశః ప్రచారవిధికా
తదా హి సా త్రిమార్గగా మహీతలే బభూవ మా. 17

భాగ్యం శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణేవా

నిర్వాణవతరణే పూర్వార్థే గజ్జావతరణం నామ

మట్ పవతితమః సర్గః || 76 ||

విరుగుచున్న అలలతోఁ బ్రకాశించునదియు, మరుగులను హస్తముతోఁ గూడినదియు, ప్రసన్నతన్మనహితయు వికసించిన పుష్పాలత వంటిదియు, ధర్మసమాచారమును త్రిపథగామినియునగు గంగ భగీరథుని కీర్తిని సముద్రమునటకు ప్రకాశింపజేయు మార్గమాయను వట్లు వెలుగొందుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాతర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున

భగీరథో పాఖ్యానమున గంగావతరణమును జెబ్బిదియాతన సర్గము || 76 ||

భగీరథో పాఖ్యానము సమాప్తము.

నవనవతితమః సర్గః

చూడాలోపాఖ్యానము

[చూడాలాఖ్యానము కార్యధిష్ఠేష్ఠాశ్రావ్యతే

శిఖిధ్వజస్య మాహాత్మ్యం వివాహక్రీడనకమాః

పూర్వోక్తమగు విషయమును దృఢమొనర్చుటకై చూడాలోపాఖ్యానము (శిఖిధ్వజోపాఖ్యానము) ఇచట అర్పింపబడుచున్నది. అందు మొదట శిఖిధ్వజుని మాహాత్మ్యము, వివాహము, విలాసక్రీడ మున్నగు విషయములు పరిపూర్ణముచున్నవి.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఏతామనప్తభ్య దృశం భగీరథధియా భృతామ్

సమః స్వస్థో యథాప్రాప్తం కార్యమావార. శాస్త్రధీః 1

శ్రీవసిష్ఠఁడు:- ఓ రామచంద్రా! నీవు భగీరథుఁడు రెండవమాది రాజ్యమును బాలించునప్పుడు ఏ బుద్ధి, నాశ్రయించి దృష్టిని స్థిరమొనర్చుకొనగలిగినో, అబుద్ధి నాశ్రయించి దృష్టిని స్థిరమొనర్చుకొని, సుతత్త్వమును, స్వస్థభావమును విడచుము. మత్రియ యథాప్రాప్తములగు కార్యములనుకొనబడిత్యుండవలె అజరింపుము.

ఇదం పూర్వం పరిత్యజ్య క్రోడికృత్య మనఃఖగమ్

శాస్త్రమాత్మని తిష్ఠ త్వం శిఖిధ్వజ ఇవాచలః

ఓ రాఘవా! ఈ వైభవముల నన్నిటిని పరిత్యజింపి మనో బింబమును (పక్షిని) హృదయమున నిరర్థమొనర్చి. శాంతింపజేసి. శిఖిధ్వజునివలె అత్యయ్యదు నిశ్చలుముగఁ బెంచుము.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

కోఽసౌ శిఖిధ్వజో నామ కథం వా లభ్యవాన్పదమ్

వతస్యే కథయ బ్రహ్మన్మయో భోధవివృద్ధయే. 8

శ్రీరాముడు:— మునీంద్రా! ఆ కిభివ్యజ్ఞః డైవఢ్ధు? ఆతఢ్ధు మోక్షము పెట్లు బడ యగర్తగను? బ్రహ్మజ్ఞా! జ్ఞానాభివృద్ధిక్త నాకీమయములను వివరించి చెప్పుడు?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

ద్వాపరే భవతాం పూర్వమిదానీం చ భవిష్యతః
తేనైవ సంవివేక్షేన దంపతీ స్నిగ్ధతాం గతౌ. 4

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! పూర్వమునందలి ద్వాపరయుగమున కిభివ్యజ్ఞః డును, ఆతని కిభివ్యయు జనించియుండిరి. ఈకల్పముననూడ ఆ దంపతులు జన్మించి: వివాహమొనర్చు కొందురు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

యత్పూర్వ మాసీద్భుగవం సదిదానీం తథైవ హి
భవిష్యతి కిమర్థం నై వద మే వదతాం వర. 5

శ్రీరాముడు:— కాగ్నివర్మా! 'పూర్వము జరిగినదే ఇప్పుడు జరుగుచున్నది, ఇంకముందు నూడ జరుగఁగలదు' అని తాము వచించిరిగదా, ఈభూత, భవిష్యత్కాలముల సాదృశ్యమునకు కారణమేమియో తెలుపుపారన.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ: —

జగన్నిర్మాణ నియతేరస్యా బ్రహ్మాదిసంవిదః
ఈదృశ్యవసీరిర్నిత్యమనివార్య స్వభావజా. 6

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! జగత్సృష్టి విషయమున నియతీయనందగు బ్రహ్మాదుల సత్యసంకల్పమయజ్ఞానముయొక్క అనివార్యస్వభావమే దానికి కారణము. దాని నెవఁడును నివారించఁ జాలఁడు.

యదన్యద్భవనతో భూత్వా పునర్యవతి భూరిశః
అభూత్సైవ భవత్యన్యః పునశ్చైవ భవత్యలమ్. 7

ఒక అను (మామిడి) పృక్షమున ఫలములు పెక్కుమార్లు విక్లుప్తముగ పరిచియున్నను, మరల అట్టిదేయగు ఫలము లసేకములు దానిమండి కలుగుచున్నవి. కాని, పృక్షమును భిన్న మొనర్చు అని తొలఁగి పోవుచున్నది. అట్లే ఈజగత్తునందును పూర్వ సన్నివేశము (ఆకారము) ననుసరించి సాదృశ్యము తోఁచుచున్నది. అజ్ఞానము తొలఁగ, ఈ సాదృశ్యమున్ను, జగదాకారమున్ను తొలఁగి పోవుచున్నది.

అన్యత్ప్రాకృనివేశాధ్యం సాదృశ్యేన వివర్తతి
సదృశా విషమాత్మైవ యథా సరసి పీచయః. 8.
తా ఏవాన్యాత్స దృశ్యే వ్యవధాః సంస్మృతో తథా

తస్మాద్రాజేవ భూయోఽపి వక్ష్యమాణకథేశ్వరః.

భవిష్యతి మహాతేజాస్తద్వృత్తానమిమం శృణు

ద్వాపరే పూర్వమభవదతీతోస్తప్తమే మనా.

చతుర్యుగే చతురే తు సర్గేఽస్మిన్పురుషాం కులే

జన్ముద్భవే ప్రసిద్ధస్య విన్యస్యాదూరసంస్థితే.

సామ్యశ్యముతో నొప్పునవియు, ఒప్పునవియునగు తరంగములు సగోపరమున లేదుచుండు

నట్లు, ఈ సంసారమునగుడ పూర్వము తోచిన విషయములే మరలమరల తోచుచున్నవి. ఒక్కొక్కపుడు ఎరుద్ధమై నవియు తోచుచున్నవి. కాబట్టి శిఖిప్యజాని విషయమునగుడ ఇట్లే జరిగినది.

చెనుకటి శిఖిప్యజానివలె నేతెప్పఁబోవు కథకు నాయకుఁడైన శిఖిప్యజాఁడు కూడ మిగుల పరాక్రమముతో నొప్పుఁగఁడు—అతని పుత్రాంతమునే చెప్పుచున్నాడను వినుము—7-వ మనువు గలించి ఎనిమి

దన మనువుఅధికారియైవచ్చునపుడు నాలుగు యుగములు ముగిసి చతుర్థస్థితి ఆరంభమైనపుడు ద్వాపరయుగ మరుదొంచెను. అప్పుడు కురుకులమున ఈ (శిఖిప్యజ) రాజు వింధ్యచర్మకమువద్దనున్న జంబూ

ద్వీపమున జన్మించెను.

మాలవానాం పురే శ్రీమాశ్శిఖిప్యజ ఇతేశ్వరః.

ధైర్యాదార్య దశాయుక్తః క్షమాశ్చ మదమాన్వితః.

ఆ శిఖిప్యజాఁడు జన్మించినది మశవదేశ—రాజధానియగు ఉజ్జయిని పట్టణమున. ఆతఁడు ధైర్య, ధౌర్య, క్షమా, శమ, దమాదిగుణములతో నొప్పుమండెను.

శూరః శుభసమాచారో మానీ గుణగణాకరః

అహర్తా సర్వయజ్ఞానాం జేతా సర్వధనుష్ఠతాం.

శూరుఁడగు ఆరాజ సదాచార, మానములు గల్గి గుణసమూహముల కాటవలై వెలయుచుండెను. ఆతఁడు యజ్ఞములనన్నిటిని ఒనర్చియుండెను; వీరుల నందఱిని జయించెను.

కర్తా సకలకార్యాణాం భర్తా పూర్వవపుర్యువః

వేశల స్నిగ్ధమధురో విదగః క్రితినాగరః.

మలీయు నాతఁడు చాపీ, కూప, తటాకప్రతిపాది కార్యముల నన్నిటిని గాని చెను, పృథివికంతటికిని ఆతఁడు రాజై యొప్పుమండెను. అపూర్వమగు శరీరముతో నతఁడు వెలయుచుండెను.

అతని స్వభావము కోపము, మృదుమధురము నైయుండెను. ఆతఁడు తాళకాస్త్రనేత్రయు, ప్రేమ సాగరుఁడునై చెన్నొందుచుండెను.

మద్దరః శాంతసుభగః ప్రతాపీ ధర్మవర్తనః

వదితా వినయార్థానాం దాతా సకలసంపదామ్.

మందరుఁడగు ఆరాజ శాంతుఁడును, శుభలక్షణయుక్తుఁడును, ప్రతాపవంతుఁడును, ధర్మనిరంకుశుడు నైయుండెను. పరులకు వినయశీలుఁడై నొనఁగు వాక్యములనే యాతఁడు పలుకుచుండెను. విడిధనులగు సంపదల నాతఁడు దానమొనర్చుచుండెను.

నల్పవదియను, చంద్రకర శీతతమననగు మధురవాయువు వేపదాహకము. (ఇట్టి వసంతాగమనమును మన) పూర్వమే చూడాలయొక్క గుణసౌందర్యదులను గుఱించి, విని, ఆకర్షింపఁబడియున్న శిఖిర్వ జని చిత్తము ఆకెయింపల మఱింత ఉత్సాహితమయ్యెను.

క్షీభం కుసుమసంభారసౌగంధ్యమధురాసవైః

మనో నాన్యాన్వదం చక్రే స వసన్తమివోదితమ్.

24

కుసుమసౌగంధ మధురాసమున మత్తిన వసంతవనములరె అమరాగపల్ల వితమైన ఆతని మనస్సునూడ మత్తలి చూడాలకంటె నితరములగు విషయములను భావించఁజాలవలెదెను.

ఉద్యానవనదోలాను లీలాకమలినీషు చ

కదా ప్రణయినీం ముగ్ధాం హేమాబ్జముకుల సనీమ్.

25

కరిష్యే కామినీమశ్శేష వర్యశ్చే కుబ్జుమాక్షితామ్

కదా కమలకల్పినాం దోలాస్వలిరివానినీమ్.

26

అలోలాం తాం నివేక్ష్యమి బాలాం భుజలతానుగామ్

స్మృణాలహరకున్దేనువృన్దవల్యభిలాషిణీ.

27

మత్కృతే మదనాతప్తా కదా స్వాదిన్దసున్దరీ

ఇతి చినాహరో భూత్వా కుసుమావచయోన్ముఖః.

28

విజహరే వసాన్తేషు కుసుమోపవనేషు చ

వనోపవనలేఖాను లీలాకమలినీషు చ.

29

వల్లీవలయగేహేషు వివిధోద్యానభూమిషు

వనోపవనవిన్యాసవర్ణనావలితాను చ.

30

శృంగారరసగర్భాను కథాస్వరమతోన్మనాః

హృది హరలసత్కాయ విలోలాలకవల్లరీః.

31

కుమారీః పూజయామాస సువర్ణకలశ ససీః

ఏతస్మన్యే విదుర్భవ్యా మన్త్రిణో నృపసశ్చయమ్.

32

ఇక్లేతాకారవేదిత్వమేవ మన్త్రివదం పరమ్

అథ తస్య విహాహాయ మన్త్రివర్గో విచారయన్.

33

సురాష్ట్రాధిపతేః కన్యాం యయాచే యావతాన్వితామ్

నవయావసంపన్నాం భార్యత్వే విధినోత్తమామ్.

34

ఉపయేమే తామా త్తపద్యశీం ప్రతిమామివ

చూడాతేరి భువి భ్యూతా నామ్నా నృపతిసున్దరీ

35

సా తం భర్తారమసాద్య రేఖే పుల్లేవ పద్మినీ

నీలనీరజనేత్రాం తాం చూడాలాం స శిఖిర్వజుః

36

స్నేహాద్వికాసయామాస సూర్యో జ్యో యథాబ్జిమ్

అవగత తయోః ప్రీతిరన్యోన్యార్పితచేతసాః.

37

హాసభావవిలాసాన్యైరక్షైర్నవలతేన సా

సుమ ప్రార్పితసర్వార్థః స మఖ సుస్థితప్రజాః.

38

'నే నెన్నడు ఉద్ధావనములందలి తూగుటుయ్యెలలోను, లీలాకమలములందును, హేమాబ్జమువలె పరియ, మనోహరిణియనగు మాంబుని (మాదాల)తోఁగూడి విహరింతును?— ఎపుడాపై శరీరమును మంకుమలిప్తమొనర్చి అంక-వర్ణంకమున (ఒడియందు) నుంచుకొనఁగలను? కమలవర్తి-దోలలందు భ్రమరము భ్రమరిని గ్రహించునట్లు, నావలె విరహశోకమున నాపై మనస్సు నితీతి వుండు. ఆటలను నాభుజులతో బంధమున నెప్పుడు గాంచఁగల్గునని (ఎన్నఁడు ఆపెను వివాహమొనర్చుకొనగలను?) ఆ చంద్రుమందరి ఎప్పుడు నాపై పలపుగొని మదనజ్వర పీడితయై (తడునక మన కారణములగు) మృతాలవార, మందకునుము, చంద్రబింబ, లతాగృహముల ప్రాప్తును తొందగో ~~...~~?— అని శిఖిధ్వజుఁడు చింతించుచు మమమంగళవార్ధము సహంతములందును, పుష్పద్యానములందును విహరింపసాగెను. మఱియు, అన్యవనస్కుఁడై వనములందును, ఉపవనములందును, లతాగృహములందును, వివిధోద్ధావనములందును, కమలనగోవర సమీపమునను తిరుగుఁడఁజొచ్చెను. ఒక్కొక్కప్పుడు వనోపవన వర్ణనములను శృంగారగర్భితములగు వాక్యములను వివ మద్విష్టారదువాఁడు మఱియొకసమయమున చంచల కేశలతావార విరాజితమును, సువర్ణ కలశపయోధులనునగు కమర క మనస్సున కల్పించుకొని, వారిని ప్రశంసించుచు ఆదరసత్కారముల నొనర్చుచుండెను. మఱియు.
 ■ సంకల్పితరమణులను కల్పనయందే మేఘమణులనుచే అలంకృత మొనర్చుచుండెడువాడు.

చతురులగు మంత్రులు రాజయొక్క అస్థితినిగాంచి ఆతని మనోభావమును, నిశ్చయమును గ్రహించిరి. ఆకార, ఇంగితములచే మంత్రవర్ణులు రాజయొక్క వివాహసంకల్పము నెఱుంగఁగల్గిరి. వారు తమలోదాము ఆలోచించుకొని రాజయొక్క అనురాగ మెటువన్నది వధవుయొక్క గుణ శీలము లెట్టివి. మున్నగు విషయములను విచారించి సురావ్యసరిని. యవతియు. చేటికాజన (వనికత్తె లచే) పరివృతయునగు కన్యక (మాదాల)ను తమరాజునకేర్చి వివాహమొనర్చు ప్రార్థించిరి. అతఁడు సమ్మతించి, అటుపిమ్మట శిఖిధ్వజుఁడు కేవలము తనవ్రతము యనఁదగి, ఆత్మానుమాదయై యాన్న సురావ్యరాజకన్యకను వివాహము చేసికొ నెను.

మాదాలయను. అనతి మిగుల సౌందర్యము గలిగియుండెను. ఆపై శిఖిధ్వజుని భర్తగ బడసి వికసించిన పద్మసరస్సువలె శోభింపసాగెను. మూర్ఖుఁడు పద్మిని వికసించలేదునట్లు శిఖిధ్వజుఁడు మాదాలయెడల అనురాగమును జూపి ప్రీతిచే నామెను వికసితమొనర్చెను. అంత, అన్యోన్యార్పిత చితులగు వారిప్రీతి క్రమముగ వర్ధిల సాగెను. హాసభావవిలాసాది శృంగారచేష్టలతోఁగూడి మాదాల శోభిల్లుఁడఁగెను. రాజచిత్తానుపద్ధులగు మంత్రులు వారికి భోగోపకరణములను సమూహర్ప సాగిరి. రాజ్యభారమును మంత్రులు వహించి అర్థము సంతోష పెట్టుసాగిరి. ధర్మబుద్ధులగు ఆమంత్ర వర్ణుల పాలనయందు ప్రజలు కాంతులై వెలయఁడఁగిరి.

రాజ హంస ఇవాభిన్యా రేమే దయి తయా తయా

- అన్యః పుణేషు దోలాసు లీలాకమలినీషు చ. 39
- ఉద్యానేషు విహారేషు లతాపుష్పగృహేషు చ
కదమ్బవనలేఖాసు చందనాగురు వీధిషు. 40
- మందారదామలోలాసు కదలీకన్దలీషు చ
పురానేషు వనాన్తేషు దిగన్తేషు సరస్సు చ. 41
- జగలేషు జనాన్తేషు జమ్బూజమీరజాతిషు
బభూవాహ్లాదకం సర్వం తయోఽన్యోన్య చేష్టితమ్. 42
- సద్వర్షయోధురవర్షైర్వ భూమ్యోరివ కాన్తయోః
నిత్యమేవ వియక్తత్వాత్ప్రియత్వాచ్చేష్టితస్య చ. 43
- మిథః కలాకలాపస్య కోవిదౌ తౌ బభూవతుః
స్వరూపమేకమేవైతౌ దధతుర్మిత్రతాం గతౌ. 44
- అన్యోన్యహృదయస్థత్వాదివ సంక్రాన్తమక్షతమ్
సర్వశాస్త్రార్థైర్దగ్ధ్యం చిత్రాద్యపి ముఖాత్ప్రభోః. 45
- బాలః కాలాదివాగ్మహ్య సాన్తేత్సర్వార్థపండితా,
సృత్యవాద్యాది యావచ్చ చూడాలావదనాదసౌ. 46
- అశీతుత బభూవాథ కలానామతికోవిదః
అమావాస్యమివేద్వర్గావన్యోన్యవిలసత్కలౌ. 47
- మిథో హృదయసంస్థౌ తౌ ద్వావప్తైక్యముపాగతౌ
తౌ సంస్థితావేకరసావన్యోన్యం దయితాపుభౌ. 48
- పుష్పమోదావివాభినో భూతలసౌ శివావివ,
వైదగ్ధ్యసుందరమతీ సర్వశాస్త్రార్థపండితౌ. 49
- కార్యార్థం చ భవం ప్రాప్తౌ కమలాకమగ్రాధవౌ
స్నేహోత్సృసన్నమధురౌ సమవిజ్ఞాతవాదినౌ. 50
- అనువృత్తిపరావాస్తాం లొకవృత్తస్తద్యదౌ
కలా కలావసంపన్నా లసద్దనరసాయనౌ
శీతలస్త్రిగ్ధముగ్ధాన్ శోకాన్ ద్వావివౌదితౌ. 51

■ శిభిర్ధృజాడంత, హంస కమలినతో క్రిడించునట్లు, కనభూత్యతోఁగూడి అంతఃపురముల తూఁగుటుయ్యెలందును లీలాకమలములందును, ఉద్యానవనములందును, విహారప్రదేశములందును, లతా పుష్పగృహములందును, కదంబవన సమానములందును, చందనాగురు వృక్షముగంధితములగు వీధులందును, మందారదామ చండలములును, కదలికంబుగలిగివున్న వికాశితములునునగు నలములందును, పురాంతకుడే శములందును, వనాంతములందును, దిగంతములందును, సరోవరములందును, అరణ్యములందును, జనస్థాన ములందును, జంబూదీపీరజాతీవృక్షశోభితములగు అరణ్యములందును, విహారముచు క్రిడింపఁదొడఁగెను.

ఎద్దులచే దున్నబడిన పొలమున చక్కగ వాన కురిసి పైరు మొలకల్త, మబ్బుతోఁగూడిన ఆక
 నము, పైరుచే పచ్చవైన నేల, రవణీయముగు శోభను చాల్చునట్లు, నుండరులగు ఆదంపతులిద్వరి
 కార్యములున్ను అత్యంతానందజకములై యుండెను. తారెవ్వడును ఒకరిని విడిచి మఱియొకరుండెడు
 వారుకారు. ఒకరోనర్పినది మఱియొకరికి ప్రీతికరముగ నేయుండెడిది. ఒకరికితెలిసిన కథలను మఱియొకరు
 నేర్చుకొనినందున, వారిద్వరును సర్వకళావేత్తలైరి. ఇట్లు గుణసామ్యమును బడసి, మైత్రినంది వారు
 అభిన్నస్వరూపులై ఒకరివ్యాధయము మఱియొకరికి నివాసమైనందువలన ఒకేజీని రెండు కరీరములను
 చాల్చి విహరించుచున్నదా యనునట్లుండెను.

ప్రావృణ-పటువు (బ్రహ్మచారి) కాశ్రునియమితమును చంద్రుండు పర్యరముల పరిమితి
 గల కాలమున వేదవిద్యను గ్రహించునట్లు, చూడాల సర్వకళాప్రార్థనాఁడికొడును, చిత్రాదిశిల్పము
 లందలి ప్రావీణ్యతను, ఆయావిషయములందు నేర్పురులగు వారికడ నేర్పియుండెను. శిఖిధ్వజాఁడామె
 వద్దనే సృత్యవాద్యాది కళావిద్యల నన్నిటిని గ్రహించెను. అట్లు గ్రహించియే కళావికారముడయ్యెను.
 అమావాస్యయందు నూర్యచంద్రు లివ్వరునుగూడి, వారివారి కళలు కలియ, వెలుగొందునట్లు, ఆదంప
 తులు పరస్పరము కళావిద్యల గ్రహించి అభిన్నహృదయులై, చిత్తమును జొందిరి. పరస్పరాను రాగ
 శోభితులగు అనతిపతులు, పాలును, నీరును కలియనట్లు కలిసి, ఏకగనస్వరూపులై, పుష్ప సౌరభము
 లవలెను, పృథ్విపై అనకరించిన పాల్వనీమలమేక్యులవలెను అభిన్నులై వెలయుచోడంగిరి. ఇట్లు
 వైదగ్ధ్య (నేర్పునుండరముగు బుడితోడను, సర్వకళాప్రార్థ పాండిత్యముతోడను వెలయు ఆదంపతులు
 ధర్మరక్షణార్థము అనకరించిన లక్ష్మీనారాయణులవలె నుండిరి. పరస్పరానురాగవశమున వారుచున
 న్నలై, మధురభాషులైయుండిరి. సందిగవినయములను, లోకకాశ్రు విషయములను బ్రక్షింప ఒకేకా
 లములన వారిద్వరును ప్రశ్నలన్నిటికిని సమాధాన మియ్యగలిగియుండిరి. వారిరువురును సుతు, ద్విజుల
 యెడల విషయమును హితవాక్యముల, బుద్ధుటనున్న గాగల సద్వ్యవహరమును జూపుచుండిరి.
 వారు లోకావృత్తాంతమును, ధర్మరహస్యమును గ్రహించియుండిరి. కళాకలాపననన్నులగు వారియందు
 ననదన-అమృతము స్ఫులింప, శీతల స్నిగ్ధముగ చంద్రతీలములవలె వారు ప్రకాశించుచుండిరి.

రేణే లసచ్చ రతిభోగవిలాసకాన్త
 మనఃపురేషు మిథునం తదనుత్తమశ్రి
 బ్రహ్మజ్ఞాభిజ్ఞుహరేష్వేవ రాజహంస
 యుగం వికాసిమదమన్తథమన్దచారి.

52

ఇత్యాశ్రే శ్రీవాసిష్ఠముఖ రామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో
 పాయేషు నిర్వాణ ప్రకరణే పూర్వార్ధేచూడాలోపాఖ్యానే శిఖిధ్వజ
 విలాసకథనంనామ న ప్తన పతితమః పదః : 77 ।

సత్యలోకమునందలి గంభీరసహోపరములందు వజ్రనమోఽస్మత్తమలాను, వృదుమంద గతియు
 క్రమలనునగు శాంసమిథునము విరాజిల్లునట్లు, సర్వోత్కృష్టముగు సౌందర్యముతో వాస్తవ
 ఆదంపతులిద్వరును అంతఃపురమధ్యమున రతిభోగ విలాసములతో విహరించుచు వెలయుచోచ్చిరి.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున
చూడాలి పాఖ్యానమున శిఖిర్వజవిలాసకథనమును డెబ్బదియేడవ పర్వము || 77 ||

అష్ట సప్త తితమః పర్వః ||

[తయోః క్రమేణ వై రాగ్యం సచ్చాప్తాభ్యాసనిష్ఠతా
చూడాలాయ వివేకోఽత్ర జ్ఞానలాభశ్చ వర్ణ్యతే.

[క్రమముగ ఆచూడాలా శిఖిర్వజులకు వై రాగ్యము కలుగుట, సచ్చాప్తముల నభ్యసించుట,
చూడాలుకొక్క వివేకము, జ్ఞానప్రాప్తి, అనువిషయము లీసప్తమున వర్ణింపఁబడుచున్నవి.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఏవం బహూని వర్షాణి మిషునం నిర్భరస్పృహమ్

రేమే యావన్లీలాభిరమన్తాభిర్దినేదినే.

1

శ్రీవాసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఈప్రకారముగ ప్రగాఢప్రేమబద్ధులగు సంపతులు
ఏడేడతరబడిగ ఏడేడతరపులేని యావన్లీలలందు శ్రీడించుచుండిరి.

అథ యాతేషు బహూము వర్షేష్వావృత్తిశాలిషు

శనై ర్గలితతారుణ్యే భిన్నకుమ్భాదివామ్భసి.

2

అనంతరము చాలఏండు గడవ, చిద్రయుక్త ఘటమునండి నీరు మెల్లగ కారిపోవునట్లు,
వాయు యావన్లీలలకూడ దిగజారిపోవడోడఁగెను. అప్పుడు వాఱులు విచారణయొనర్పఁ దొడఁగిరి.

తరజనికరాకారభజురవ్యవహారిణి

పాతః పక్వఫలస్యేవ మరణం దుర్నివారణమ్.

3

‘ఈ జీవుఁడు తరంగసమాసములవలె భంగుర (క్షణిక) మగు శరీరమును గైకొని వ్యవహర
చేయున పరిభ్రమించుచున్నాఁడు. ఫలము పక్వమైన, రాలిపోవుట అనివార్యమైనట్లు శరీరమునకు
వివాశనముకూడ తప్పనిది.

హిమాశనిరివామ్భాజే జరా నివతనోన్ముఖ

ఆయుర్బలత్పవీరతం జలం కరతలాదివ.

4

ఏలయనిన, పద్మముపై మంచు అను పిడుగు పడునట్లు ఈశరీరముపై వార్ధక్యము పడనం
కించుచున్నది. కరతలజలమునలె ఆయువు అనవరతము క్షయమునొందుచున్నది.

ప్రావృషీవ లతాతుమ్బి తృష్ణైకా దీర్ఘతాం గతా

శైలనద్యా రయ ఇవ సప్తప్రయాత్యేవ యావన్మమ్.

5

భోగతృష్ణ యొక్కటియే వర్షాకాలమునందలి పొరతీగవలె పెరుగుచున్నది. వర్షాకాలము
నందలి శైలయేటి పడితో యావన్లీల పడుగిడుచున్నది.

ఇన్ద్రి జాలమివాసత్వం జీవనం జీర్ణసంస్థితిః

సుఖాని ప్రపలాయంతే శరా ఇవ ధనుస్సుతాః.

6

శుష్కముగ చోశరేరము ఇంద్రజాలమువలె అసత్వము. ధనుస్సున సంధింపఁబడి విహవఁబడిన బాణములవలె సుఖములన్నియును పారిపోవుచున్నవి.

వతస్తి చేతోదుఃఖాని తృష్టా గృథ ఇవామిషమ్

బుద్ధృదః ప్రావృషీవాపు శరీరం ఊణ భజ్జరమ్

7

మాంసముమీద గ్రద్ద బాలునట్లు, త్రివిధతాపములు, తృష్ణ హృదయమున వాడిర్పడించి వృథను గడిగించుచున్నవి. పక్షికాలమునందు నీట కలుగు బుద్ధుడములవలె ఈశరీరము ఊణభంగర మైనది.

రమ్భాగర్భ ఇవాసారో వ్యవహరో విచారగః

సత్వరం యువతా యాతి కాన్తేవాప్రియకామినః

విచారించి చూచినచో ఈ ప్రపంచమున మనుజుఁడు చేయు శాస్త్రములన్నియును అరచి పట్టలవలె పారశూన్యములైయున్నవి. సవతియెడల ప్రేమను జూపు భర్తను గాంచి మానవతమును యువతి తొలగి పోవునట్లు యౌవనముకూడ తొలగి పోవుచున్నది.

బలాదరతిరాయాతా వై రన్యమివ పాదపమ్

తదిహ స్వాచ్ఛుభాకారం స్థిరం కిమతిశోభనమ్

9

గ్రీష్మకాలమున పృథ్వీరసము ఎండిపోవునట్లు, తాను గోరు విషయములు లభింపనన్న, మనస్సు విరసభావమును బొంది కుండుచున్నది. ఇది సంసారముయొక్క తీరు. ఈ ప్రపంచమున సిగ్గు, సుందరమైనట్టి పస్తువేమి గలదు? అత్యంతశోభాప్రదముగ విషయమి ప్రపంచమునలేదు. —

యదాసాద్య పునశ్చేతో దశాను స విదూయ తే

ఇతి నిరీయ యుగ్మం తత్సంసారవ్యాధిభేషజమ్.

10

చిరం విచారయామాస శాస్త్రమధ్యాత్మసంమతిమ్

■ తజ్ఞాన కర్మాత్రేణ సంస్కర్మాభ్యా విఘాచికా

11

సంశామ్యతీతి నిశ్చిర్య తావాస్తాం తత్పరాయణౌ

తచ్చితై తద్గతప్రాశౌ తన్నిష్ఠౌ తద్విదాశ్రయశా.

12

తదా తదర్చనపరౌ తదిహౌ తౌ విజేతరుః

తత్రైవాతిగునాభ్యాసౌ బోధయంతౌ పరస్పరమ్.

13

తత్ప్రీతౌ తత్సమారమ్భావనోన్యం తౌ బభూవతుః

అథ సావిరతం రామ రమణీయ పదక్రమాన్.

14

శ్రుత్వాధ్యాత్మవిదాం వక్త్రాచ్ఛాస్త్రాంస్తారణక్షమాన్

ఇత్థం విచారయామాస స్వమాత్మాసమహర్నిశమ్.

15

■ భార్యభర్తలిట్లు చింతించి, జనమరణాది దుర్దశాయాదుఃఖమును మరల కలుగఁజేయ నీదియ, సంసారవ్యాధికి బోషధమును నగునది అధ్యాత్మికాశ్రమమేయని నిశ్చయించుకొని అద్వానినే చాలకాలమధ్యసించిరి. అత్యజ్ఞానమొకదానివలననే సంసారవిషాచిక కాంతియనని నిర్ణయమొనర్చుకొని వారిరువురము అత్యజ్ఞాన పరాయణులైరి. మఱియు, బ్రహ్మపరులను, బ్రహ్మగత ప్రాణులను, బ్రహ్మగతచిత్తులను, బ్రహ్మనిష్ఠులునునగు అత్యశ్రమవేత్తల శరణమును బొందిరి. వారు అత్యజ్ఞానము నర్పించుచు దానిని బడయ యత్నించుచు వెలయుచోడగిరి. గాఢకరాభ్యాసఫలముగ వారు అత్యగత ప్రాణులై పరస్పరము ప్రబోధమొనర్చుకొనుచు, ■ పరమాత్మయందే. ప్రీతిని నిలిపిరి. మఱియు పరస్పరము చక్కగ అధ్యాత్మికాశ్రమమును వినుచు, చింతించుచు, బోధించుకొనుచు, కేవల మామత్వమునే ఓనర్చుచుండిరి. ఓ రామచంద్రా! అధ్యాత్మికాశ్రమిదులకడ మాదాని సంసారసాగరతరణోపాయాగములును, సమోచితవిధోభిరములునునగు శాస్త్రాచరములను అనంతరము విని రాత్రిం దినముల్లిట్లు అత్యవచారమొనర్చుకొను.

అవ్యాపృతా వ్యాపృతా వా ధియా ధవలయేద్ధయా

ప్రేక్షే తావత్స్వమాత్మానం కిమహం స్యామితీన్ద్రయమ్. 16

‘కీరవాపారముఁ ద్యజించినను, త్యజించునను విచారమార్గ మవలంబించి అత్యధ్యస మొనర్చి, ఈ జడమైన కార్యకారణ సంఘాతమున ఈశ్వరమున నేను చైతన్యమునో, లేక, మఱి అన్యమునో స్వయముగఁ జారును.

కస్యాపృతమాగతో మోహః కథమభ్యాధితః క్వ వా

దేహస్తావజ్జడో మూఢో నాహమిత్యేవ నిశ్చయః. 17

ఈ సంసారయావ మోహ మెవని? ■ మోహమెందుల కావిర్భవించినది? ఇది ఎట్లు ఎటునుండి కలిగినది? ప్రాంతిని నివారించఁబడిన, ప్రాంతండు స్వచ్ఛతను బొందును. ఈ ప్రాంతికి నిమిత్త మేమి, మూలమేమి? ఏని యెట్లున్నను, ‘మూఢమును, జడమునునగు శరీరము నేను కాదను మాట నిష్క్రము. ఎల్లమనఁగా లోకమున ‘నేను’ అని ప్రసిద్ధమై వెలయునది జడము, మూఢమునై యుండుట లేదు.

కబాలమేతత్సంసిద్ధం మతో చైవాను భూయతే

కర్మేన్ద్రియగణస్సాస్తాదభిన్నావయవాత్మకః 18

బాహ్యమునుండియే అందఱిని ‘నేను నూలరూపుఁడను. నేను తెల్లనివాఁడను’ అను బుద్ధి, వృత్తులు దయించినప్పుడు ఈ విషయమే (శరీరము జడముని) అనుభూతముగున్నది. బుద్ధివృత్తులు లేనప్పు శరీరజ్ఞానమే కలుగనందువలన శరీరము జడముని లేలుచున్నది. ఇత హస్తసాదాది కర్మేంద్రియములుమాత్రం శరీరమునుండి తెలుగాని అవయవములే యగుచున్నది.

అవయవావయవినోర్న భేదో జడ ఏవ చ

బుద్ధీన్ద్రియగణోఽప్యేవం జడ ఏతేతి దృశ్యతే. 19

‘అవయవ, అవయవములను కేదము లేనందువలన ఈరెండును జడములేయగుచున్నది.

బుద్ధింద్రియములకూడ ఇట్లే శరీరావయవములైనందువలన జడమనెయ్యని తేజుచున్నది. *

ప్రేర్యతే మనసా యస్మాద్యప్రేవభువి లోప్తకః
మనస్త్వేవం జడం మన్యే సంకల్పాత్మక శక్తియత్. 20

భూమిపై కట్టచే రాతివలె, మనస్సుచే జడమగు శరీరము చలించుచున్నది. కనుక మనస్సు కట్టవలె సంయోగ-యోగ్యమగు ద్రవ్య (వదార్థ) మని తేలుచున్నది. కాని దీనికి సంకల్పాత్మకమగు శక్తి యొకటియున్నది. ఈ శక్తి 'జడము' యొక్క గుణమగుటవలన దీనినిగూడ జడమే యనవలసివచ్చుచున్నది.

క్షేపజైవ పామాణః ప్రేర్యతే బుద్ధినిశ్చయైః
బుద్ధినిశ్చయయా పివం జడా స తైవ నిశ్చయైః. 21

కట్టచే రాతివలె, నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధిచే ఈ శరీరాదులు ప్రేరేపింపబడుచున్నవి. అందువలన కట్టను బోలు ఈ బుద్ధికూడ జడమగుచున్నది. ఈ క్షేపయమున సంయోగములేదు.

ఖాలేనేవ పరిన్నానం సాహంకారేణ వాహ్యతే
అహంకారోఽ నిఃసారో జడ ఏవ శవాత్మకః 22

పల్లపుతావు వదిలించి నీటిని ప్రవహింపజేయునట్లు అహంకారము బుద్ధిని పరింపజేయుచున్నది. ఈ అహంకారము సారకూన్యమును, శవమువలె జడమునుగూడజైయున్నది.

జీవేన జన్యతే యక్షో బాలేనేవ భ్రూమాత్మకః
జీవశ్చ చేతనాకాశో వాతాత్తాహ్వాదయే సితః. 23

బాలుడు యక్ష (చేతాశ్చ) భ్రమను గల్పించుకొనునట్లు ప్రాణోపాధిలోగూడిన చిదాకాశమగు జీవుడు జీవత్వమును తనమందు కల్పించుకొనుచున్నాడు. వాస్తవమున కతడు ప్రాణోపాధి కమగు చిదాకాశముమాత్రమే యైయున్నాడు. కల్పిత జీవుడుగూడ జడమే యని గ్రహించవలెను.

సుకుమారోఽనరస్యేన కేనాపి పరిజీవతి
అహం ను జ్ఞాతమేతేన తేతోల్లేఖకలక్ష్మినా. 24

సుకుమారుడగు ఈ జీవుడు తన ఆభ్యంతరముననున్న లింబచైతన్యముచే పరిపూర్ణుడై జీవింపుచున్నాడు. అహం ! విషయకాశనమును కళంకముచే దూషితప్రాయమైయున్న సాక్షిచైతన్య మొకని నెఱిగినది !

జీవో జీవతి జ్ఞేనేన చిద్రూపేణాత్మరూపిణా
చేత్యభ్రమవతా జీవశ్చిద్రూపేణైవ జీవతి. 25

నిత్యమై ఆ త్మరూపమైనట్టి చిత్స్వరూపమువలననే జీవుడు జీవింపుచున్నాడు. సాక్షి రూపమున విషయముల ప్రకాశింపజేయు ఆ చిద్రూపునివలననే జీవుడు జీవింపుచున్నాడు.

* బాదరాయణుడు 'ఆహవశ్య' (బ్రహ్మసూ||) అను మూత్రమున ఇంద్రియములు, ప్రాణములు మున్నగువానిని 'మూలకేవలయవములు కావు, లింగదేహవయవములు' అని సిద్ధాంతికంచి

అమోఘః పవనేనేవ ఖాతేనేవ సరిద్రయః

అసత్య జడ చేత్యాంశచయనాచ్చిద్యపుష్కడమ్.

26

చాయువులన పారభమ తీవించుచున్నది; పల్లపుకావే నదీప్రవాహమునకు ఉజ్జీవనము, అట్లే జ్ఞేయ (దృశ్య) విషయముల భ్రమనుగొను చిద్రూపమే తీవ్రమను తీవ్రమైయున్నది. అనగా తాదాత్మ్య-అధ్యాసమే చైతన్యమును జడముగ మార్చి జీవభ్రాంతిని కల్పించుచున్నది.

మహాశలగతో హ్యగ్నిరివ రూపం స్వముజ్జతి

సద్వాసద్వా యదాభాతి చిత్సమాధా సతి స్వతః.

27

స్వరూపమలముత్సృజ్య తదేవ భవతి యదాత్

ఏవ చిద్రూపమప్యేతచ్ఛేతోన్మఖతయా స్వయమ్.

28

జడం శూన్యమసత్కల్పం చైతన్యేన ప్రబోధ్యతే

ఇతి సంచిత్ర్య చూడాలా క్షే నేమా చిత్ప్రచేతసి.

29

ఇతి సంచిత్తయామాస చిరాయేతం వ్యబుద్ధ్యత

అ హో ను చిరకాలేన జ్ఞాతం జ్ఞేయమనామయమ్.

30

సముద్రజలముల బడిన అగ్ని తనవకాశస్వరూపమును విడచుటట్లు, చైతన్యమకూడ ఉపాధిసంపర్కమువలన స్వస్వరూపమును చరిత్యజించుచున్నది. ఎట్లనిన, పతాంశము, చిత్స్వభావమునుండి వేటువడి ఘటపటాదులన తతో ఏకీభావమును బొందినట్లుగుపడుచున్నది. చిత్సత్తయే ఘటము మున్నగువాని సత్త. ఘటాదులు ధ్వంసమైంది వృత్తితో, గడిపిపోవ మరల ఈచిదాకాశమే ఘటపటాదుల శూన్యరత్న (అవిలేవు అనుభావముగ) మరి అభావస్వరూపముగుచున్నది. కాని, సమాధికలభించిన ధావలవలన అరుదెంచువనియును, అసత్తలన సద్వద్రూపములను ధరించుననియునుగు విషయముల నన్నిటిని చరిత్యజించి చెనుచెంటనే ఈచైతన్యము చిదాకారముచే చాల్చుచున్నది. ఈ రీతిగ, చైతన్యమే విషయముల వైపునకు మరలి అవిద్యావరణమువలన అధ్యాస సమాహములచే స్వయముగ జడమును, శూన్యమును చూచు అసద్రూపమగుచున్నది. మరల అదియే జ్ఞానముచే మాలావిద్యను వివాళమొనర్చి ప్రబుద్ధమగుచున్నది. ఇట్లు విచారించి ఏ యుపాహము నవలంబించిన, అవిద్యావరణము తొలగి దృశ్యస్వప్రము నశించి చైతన్యమునకు ప్రబోధము లభింపఁగలదు! అనియామె చింతింపఁదొడఁగెను. పిదప చిరకాలమునకు అతె అత్యంత్రయమును ఈవర్ణింపఁబోవు విధమున గ్రహించి, ఇట్లు కొనఁదొడఁగెను-అన! ఎట్టి అదృష్టము! నిర్మలమగు జ్ఞానమును చాలకాలమునకు నిద్ర నేనివుడు గ్రహింపఁగలగిరిని!

యైవై విక్షేయతాం కృత్వా న కశ్చిద్ధీయతే పునః

ఏతే హి చిద్విలాసాంతా మనోబుద్ధిన్ధియాదయః.

31

యున్నను పండిత, పామరులకవి మూలదేవతవచనములుగనే తోచుచున్నందువలనను, అవయవముల వలె కఠిరమన సంయుక్తములై యున్నందువలనను, అధ్యయనములవలె వీని జడత్యయమకూడ నిదించుచున్నది. అనందవరస్సతీ టీక.

ఈ అత్యంత త్వమును గ్రహించగలిగిన, మరల ప్రవృత్తి యనునది యుండదు. (దీని స్వరూపము సర్వకామ వాప్రాప్తియగుటవలన నెట్టి కావచము కొఱవలసినదను.) మనస్సు బుద్ధి, ఇంద్రియములు మున్నగునవి చిద్విలాసముయొక్క వరిచ్చేదమునకు హేతువులైయున్నవి.

అసన్తః సర్వ ఏవాహా ద్విరీయేద్దవదస్థితాః
మహాచిదేకే వాస్తీహ మహాసత్తేతి యోచ్యతే. 82

అసత్తగు ఈ ప్రపంచములయొక్క ద్వి-చరద్రాక్షాంశివలె శేవలము కల్పితమాత్రమే యగుచున్నది. వాస్తవముగ నిట్ల మహాసత్తయనబడు మహావైశ్యమొక్కటి మాత్రమే వెలయుచున్నది.

నిష్కలజ్ఞా సమా శుద్ధా నిరహంకారరూపిణీ
శుద్ధసంవేదనాకారా శివం సన్మాత్రమచ్యుతమ్. 83

అయ్యది కళంకరహితము, సమస్వరూపము. శుద్ధము, అహంకారవివర్జితము; శుద్ధసంవేదనమే దానిస్వరూపము. అయ్యది భూమావద స్వరూపముగనుటవలన వరమ మంగళమయము సన్మాత్రము, అది స్వస్వరూపముగ భూమావద మంగళస్వభావమునుండి విమృత్తిగానందువలన అచ్యుతమనఁబడుచున్నది.

సకృద్విభాతా విమలా నిత్యోదయవతీ సదా
సా బ్రహ్మపరమాత్మాదినామభిః పరిగీయతే. 84

ఒక్కపర్యాయము అవిద్యావరణము తొలగి, ప్రకాశించునదియు, పవిత్రమును, నిత్యోదయవతీయమై వెలయుచుండు వదియునగు ఆవిద్యుప్తువే బ్రహ్మ, పరమాత్మమున్నగు వామములచే శేదాంతాది అధ్యాత్మికాస్త్రములందు లక్షణద్వారా పేర్కొనఁబడుచున్నది.

చేత్య చేతన చితాది నాస్యా భిన్నం సమానతః
తయైవా చేత్యతే చిచ్ఛిః సైమాద్యా చిదితి స్మృతా. 85

చిత్తము, చేతనము (ద్రుశ్యము), చేతనము, అనుత్రిపుటి ఈమహా చైతన్యముకంటె వేఱుకాదు. సాక్షిభూతమగు ఈమహా చైతన్యమే ఈత్రిపుటికి చైతన్యమును ప్రసాదించుచున్నది. ఈచైతన్యమువలననే నిత్యుది (త్రిపుటి) చేతనమై, అనుభూతిని పొందుచు, కర్తృత్వమును బడయుచున్నది. మహాచైతన్యముతేకున్న త్రిపుటి స్వతంత్రమగు శేమియు శానర్పణాలగు, అనుభవించఁజాలదు. ఈ సాక్షి-చైతన్యము త్రిపుటియొక్క అవిరూపమునకు పూర్వమే యుండుటవలన, (స్వతఃసిద్ధమగుటవలన) — 'అద్య-చిత్' అనఁబడుచున్నది. దీనియొనికి తత్త్రిపుటి జనితములగు ప్రమాణములపై ఆధారపడదు.

అచేత్యం యదిదం చిత్త్వం తత్తస్య రూపమత్యంతమ్
మనోబుద్ధీన్ద్రియాద్యర్థరూపై సైవ విజృంభతే. 86

విషయరహితమగు చిత్త్వమే (చిద్రూపమే) సాక్షియగు ఈమహా చైతన్యముయొక్క శుద్ధ, అక్షయ స్వరూపము. ఈమహాచైతన్యమే మనోబుద్ధిన్ద్రియములుగను; ఇంద్రియగోచరములగు విషయములుగన వివర్తితమగుచున్నది.

తరజ్జకణకల్లోలకలనేయం చిదాత్మని
జగద్రూపపదార్థానాం సతా స్ఫురతి మాతరి.

87

వివర్తితము చిదాత్మ మహాబుద్ధ్యాదులుగ మఱి ప్రమాత్మభావమును బొందినతోడనే
జగత్తనబడు భూతభౌతికపదార్థములను కల్పివా-తరంగముల సత్స్ఫురించుచున్నది.

యదిదం తత్సరం రూపం తస్యాః ఖలు మహాచిత్తేః
శుద్ధచిన్మణివత్సా హి సేయం సమనమోదితా.

88

ఈ జగత్ సత్తగ ప్రణీదింపదిన పదార్థము, అధిష్ఠానభూతముగ మహాచైతన్యముయొక్క
రూపాంతరముమాత్రమే అయియున్నది. ఈ చిత్-బ్రహ్మమునకు మూర్తము. అమూర్తము అను
ద్వివిధరూపములున్నది. ఈచైతన్యమే స్ఫటికమణివలె, సంయుక్తము కాకుండగనే, నిర్లిప్తముగ
నుండియే ప్రతిబింబమును గ్రహించుచున్నది. కనుక నియ్యదియే జగత్సత్తగను, ప్రాతిభాసిక, వ్యాప
హారిక సత్తులుగను స్ఫురించుచున్నది.

అనన్యయైవ యా శక్త్యా జగద్భ్రష్మికయా సితా
సతా మాయాతిరేకేణ నాన్య సభవతీహ హి.

89

జగత్సత్త అధిష్ఠానముగ తమహా చైతన్యముయొక్క వివర్తక వలన నేనిలబడియున్నది.
కావున మాయకంటె వేఱుగ ఈజగత్తుయొక్క సత్త సంభవించజాలదు.

విచిత్రతేవ భాణ్డానాం నను హేమతయా యథా
సా తథోదేతి తద్రూపమాత్మానం చేతతి స్వయమ్.

90

స్వర్ణనిర్మితములగు ఆలంకారముల వైచిత్ర్యము అయ్యచి వినప్తములైన తోడనే నశించి
స్వర్ణముగనే ఎట్లు పరిణమించుచున్నదో, అట్లే ఈజగత్సత్తకూడ ప్రభయమున నామరూపములు
నిర్మూలమైన మాయాశబ్దిత-బ్రహ్మత్వ-సత్తగ శీఘ్రమవుచున్నది. మాయా బాధితమైన, అనంత
కరసస్వరూపముగ అత్యంతగనే తన్ను స్వయముగ ననుభవించుచున్నది.

స్వచిత్తేన ద్రవత్వేన తరజ్గాదిత్వమమ్బుమం
మహాచిత్తో జగచ్చిత్రాదుదేహివానుదేత్యపి.

41

స్వప్రకృతి, ఇంద్రజాలము మున్నగు స్థితులయందున్న వనస్సే సముద్రమగుచున్నది. మతీయో,
అసముద్రము తరంగహీనమే అయినను, అందు తరంగములు లేచుచున్నది. అట్లే మహాచైతన్యభావ
సమప్తి-చిత్తము (హిరణ్యగర్భుని) నుండి ఈజగత్తు ఉదయించుచున్నను ఉదయించినట్లే తోచుచున్నది.

తదాత్మైవ యథా యాతో రూపవాన్ జలధౌ ద్రవాత్
ఏవం చిన్మాత్రమేవాహమనహంభావమాతతమ్.

42

స్వప్నేంద్రజాలములందు చిద్రూపముగ అత్యదే చిత్తకల్పితముగ జలమై, తరంగాది రూప
ములను దాల్చినను, అందు అత్యంతమే వేడిమియును లేనట్లు, ఈ జగద్భావమునందుడ భూర్లదిదాత్మ
నగు నాకంటె వ్యతిరేకముగ ఏమియునులేదు. కావున అహంభావరూపముగ చిన్మాత్రమే సర్వత్ర
వ్యాప్తమైయున్నదనవచ్చును.

న తస్య జన్మమరణే న తస్య పదసద్గతి

న నాశః సంభవత్యస్య చిన్మాత్రసంభవః క్వచిత్.

43

■ చిన్మాత్ర స్వరూపమునకు జన్మమరణములేవు. స్వర్గపరకాది రూపములగు ఈ తత్త్వమా ధమాకులున్న లేవు. అపరిచ్ఛిన్నముగు ఈ చిన్మాత్రాకాశమునకు ధ్వంస మెన్నటికిని గలుగదు. ధ్వంసమే అటు అసంభవము.

అచ్ఛేదోఽయమదాహోఽయం చిదాదితోఽతినిర్మలః

అహో ను చిరకాలేన శాస్తాస్మి పరినిర్వృతా.

44

■ ఈ చిత్-నూర్ముడు అత్యంత నిర్మలఁడు. ఇతనికి భేదన, దివ్యములు లేవు, నేఁడెట్టి అదృష్టము! కాంతిని నిర్వృతిని నేను బడసితిని.

నిర్యామి భ్రమనిర్మలకమాసే నిర్మలరాభివత్

అపదాభానమత్యచ్ఛమన నమజమయ్యతేమ్.

45

నేఁడు భ్రమరహితముగు నిర్యాణమును బొందుచున్నాను. మందరపర్వతములేని సముద్రము వలె నేనిపుడు నిశ్చల బాహున వెలయుచున్నాను. ఈ ఆత్మాకాశమున దృశ్యాభాస అమనఁదేమియును లేదు. ఇది అత్యంత నిర్మలము, అజము (జన్మరహితము) అమృతము.

ఆత్మాకాశమనాబాధమమలం పరమం చిరమ్

అన నమిదమాకాశం ఫలోఽహశ్చాఫలాదికాః

46

ఇష్టాది బాధారహితమును, నిర్మలమును, పరమమును, దేశ కాలవస్త్రపరిచ్ఛేదకూన్యము నైయున్నది. ఇది అనంతము; బ్రహ్మాది స్తంభపర్యంతముగ వెలయు ప్రాణులున్న వాని కర్మఫలము లున్న తత్సాధన వ్యాపారములున్న నిష్ఫల చేష్టలున్న ఆ ఆత్మాకాశరూపములే అయియున్నవి. వీలయినచో, ఇదంతయును ఆత్మాకాశముకప్పు వేఱిమియును గాదు.

సురానురయుతం విశ్వమేతన్మయమకృత్రిమమ్

పుంస్త్యకర్మమయీ సేనా పర్వం మృన్మాత్రకం యథా.

47

సురానురయు క్తముగు ఈ విశ్వమంతయు ఆత్మాకాశమనుమే. అందువలన ఇష్టాది (జగత్తు) అకృత్రిమముగు మహావైశిష్ట్యమే యగుచున్నది. కుమ్మరివానిచే నిర్మితంబుదైన వైశిష్ట్య బొమ్మలున్న, వాని చలనములున్న మృగ్మయములే యగుచున్నవిగా!

ద్రష్టృదృశ్యమయీ సత్రా చిన్మాత్రైశ్వర్యమయీ తథా

ఇదమైశ్వర్యమిదం ద్విత్వమహం నాహమితి చ.

48

క ఇవ భ్రమసంమోహః కథం కస్య కుతః క్వ

స్వమన నమనాయాన ముపశాన్తాస్మి సంశ్ఛి.

49

అట్లే ద్రష్టృదృశ్యమయముగు ఈ జగత్తుయొక్క సత్తత్వాద చిన్మాత్రమనుమేయగుచున్నది. ఏకత్వము, ద్విత్వము, అనాంకము, తదితరములు మున్నగు భ్రమసమూహములేమి! ఇవి యెవరికున్నవి?

ఎందువలన ఎవటనుండి ఇవి అరదెంచుచున్నవి (అనఁగా ఇవి అత్యంతశుభములు! ఆత్మయే సత్యము అని భావము) ఇప్పుడు నేను అనంతమున పారమాధికస్వరూపమును బడసే శాంతిని బొంది వెలయుచున్నాను.

నిర్వాణపరినిర్వాణా గతమానే గతజ్వరమ్

అచేతనం చేతనం వా యోయమాభాతి చేతతి.

50

భావమానాత్మ తద్రూపం ఖం మహాచితి సంస్థితమ్

నేదం నాహం న చాన్యచ్చ న భావాభావసంభవః

శాంతం సర్వం నిరాలంబ్యం కేవలం సంస్థితం పరమ్.

51

నేనిప్పుడు మోక్ష సుఖమును బొంది భవజ్వర విరహితనై స్వస్వరూపముననే వెలయుచున్నాను. ద్యోతకములగు చేతనాచేతనములును, తదోక్తియును, ఆత్మాభిన్నములై ఆత్మాకాశముననే వెలయుచున్నవి. ఇదంత్య, అనంత్య, అన్యత్యములు బ్రహ్మమకావు. బ్రహ్మవస్తువు శాంతమును, నిరాలంబమును, కేవలము (శుద్ధము)ను, పరస్వరూపమును, సర్వమునునై వెలయుచున్నది.

ఇత్యం విచారణావరాపరమప్రబోధా

ద్బుద్ధ్యా యథాసితమిదం పరమాత్మతత్త్వమ్

సంశాస్తరాగ భయమోహతమోచిలాసా

శాంతా బభావ శరదమ్మరలేఖ కేవ.

52

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తేమోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే చూడాలోపాఖ్యానే చూడాల్ ప్రబోధో నామ

అష్ట సప్తతితమః సర్గః || 78 ||

చూడాల యిట్లు విచారణయొనర్చి ఆత్మంశిక మోహనివృత్తియగుటవలన యథాసితమగు పరమాత్మతత్త్వమును గ్రహించగలిగెను. అప్పుడా చూడాలయొక్క రాగ, భయ, మోహ, తమోచిలా సములు అనఁగా అవస్థారయస్వత్వము నివృత్తమయ్యెను. అప్పుడామె శరత్కాలాకాశమండలము

■ నిర్మలశాంతస్వరూపమున విరాజిల్లఁబడఁగెను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశితయందు నిర్వాణప్రకరణమున

చూడాలోపాఖ్యానమున చూడాలాప్రబోధమును డెబ్బదియొనిమిదవ సర్గము || 78 ||

ఏకోనాశీతితమః సర్గః

[అపూర్వశ్రీమతి దృష్ట్యా పృష్టయా భరణీర్పితా

చూడాలయా స్వకోభాయ హాతుశ్చోధోఽత్ర సర్గశే.

మిగుల కోభావతియై చెక్కిందుచుండిన చూడాలను గాంచి, ఆపె కోభగు కారణమిది

యని రాజుడుగుటయు, అందుల శాత్విజ్ఞానమే కారణమని యామె పనించుటయు నిటఁ గానగును.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

దినానుదినమిక్యేషా స్వాత్మారామతయా తయా.

నిత్యమనర్గుళతయా బభౌవప్రకృతిస్థితా.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామవంద్రా! ప్రతిదిన ముచూడాల తన ప్రసిద్ధమగు స్వాత్మారామత్వముచేతను, అంతర్గుళమృత్తిచేతను తన స్వాభావికమైన ఆత్మప్రకృతియందు స్థితిగల్గియుండెను.

నీరాగా నిరుపాసక్తా నిర్వన్ద్యా నిఃసమీహితా

న జహాతి న చాదత్తే ప్రకృతాచారచారిణీ.

2

రాగ, ద్వేష, సంపత్తితయై, నిర్వన్ద్యయై, ఇచ్ఛాసహితయై, యథాప్రాప్తములగు కార్యముల నొనర్చుచు, ఏమియు త్యజింపకయు, గ్రహింపకయు నుండెను.

పరిత్యక్తభవామ్భృధః శాన్తనందేహజాలికా

పరమాత్మమహాలాభ పరిపూర్ణానరాత్తనా.

విశ్రాంతా సుచిరం శాంతా ఘనలబ్ధదాన్తరే

స్వాపమాతీతతయా జగామాన్యపదేశ్యతామ్.

4

సంసారసముద్రమును దాటినదై, సందేహాల వర్జితయై, పరమాత్మజ్ఞానలాభముచేతను, పరిపూర్ణచిత్తముచేతను, జ్ఞానప్రాప్తమగు పరమపదమున ఆ మూడాల చిరకాలము విశ్రమించెను. మఱియు నుపమానములన్నింటికీ పరమైయుండుటచే నాపే అపరివ్రజనీయయై యున్నెను.

ఇతి సా భామిని తస్య చూడాలా పరవర్ణిని

స్వల్పేనైవ హి కాలేన యయా విదితవేద్యతామ్.

5

ఇవిధమున శ్రేష్ఠవర్ణముల ఆరాజపత్నియగు మూడాల అత్యల్పకాలముననే ఆత్మజ్ఞాన సాయుక్తయయ్యెను.

యథాయమాగతః కశ్చిజ్జాగతః స్పృశ్యవిభ్రమః

తథా విలీయతే సర్వం తత్త్వజ్ఞానవతి స్వయమ్.

6

అజ్ఞానియందు అకస్మాత్తు ఈ సంసారభ్రమ యెట్లు ప్రవేశించుచున్నదో, అట్లే జ్ఞాని యందది యంతయు శీఘ్రముగ వినాశమొందుచున్నది.

అదృష్టసకలే శాన్తే పదే విశ్రాంతమేత్య సా

రరాజ శరదచ్చాభ్రమాలేప గతసంభ్రమా.

7

సర్వదా దైశ్చరహితయై, కాంతయై నట్టి ఆత్మపదమున విశ్రాంతి నొంది, భ్రమరహితయైన మూడాల శరత్కాలస్వచ్ఛమేఘు పుంజితలె శోభిల్లెను.

అనాకులా నమాలోకమనంబద్ధాత్మనాత్మని

జగద్దవీప శైలాగ్రం సత్పుణం ప్రాప్య సంస్థితా.

8

పచ్చనిగడ్డి, ఉదకములతోగూడిన యెత్తె నవర్వతమును బొంది నృహగోవు వ్యాకులత్వములేక
యొందునట్లు, జాగ్రదాద్యవస్థలం దేకమై, ప్రకాశరూపమై, సాక్షివలె మైనట్టి అత్యంతత్వమును, జాగ్ర
దాద్యవస్థలనే వసంబంధముగ అత్యంతభావముద్వారాప్రాప్తికొంది, యాత్యంతత్వమున చూడఁ
వ్యాకులత్వరహితయై యుండెను.

స్వవివేకఘనాభ్యాసవశాదాల్పోదయేన సా
శుశుభే శోభనా పుష్పలతేవాభినవోద్గతా.

స్వవివేకముయొక్క దృఢాభ్యాసముద్వారా పూర్ణానందస్వరూప మావిష్కరింప చూడఁ
నూతన పుష్పలతవోలె చెన్నొండెను.

అథ తామనవద్యాక్షం కదాచిత్స శిఖద్వజః
అపూర్వశోభామాలోక్య స్తయమాన ఉవాచ హ.

తదుపరి ఒకసమయమున, అట్టి భవ్యశరీరధారిణీయ, అపూర్వశోభాయుక్తయు నగు తన
ప్రియురాలిని గాంచి చిటువొపుతో నాశిఖద్వజభూపాలుండెట్లునియె.

భూయో యావనయుక్తేవ మడ్డశీలేవ పునఃపునః
అధికం రాజసే తస్యి జగద్రాజవతీ యథా.

ఓ కృతాంగి! మఱల యావనముతోగూడిన దానివలెను, మఱలమఱల యలంకరించు కొని
నదానివలెను, పూర్ణచంద్రునితో గూడిన పృథివివలె నీవు అధికశోభాయుక్తమైయున్నావు.

ప్రపీతామృతసారేవ లబ్ధా లభ్యవదేవ చ
అనన్దాపూరపూర్ణేవ రాజసే నితరాం ప్రియే.

ప్రియా! అమృతము, ద్రాగివదానివలెను, లభింపనట్టి శాంతిమదమును పొందిన వానివలెను,
అనందప్రవాహముచే నరిపూర్ణుడైన వానివలెను నీవు విశులశోభిల్లుచున్నావు.

ఉవశాంతం చ కాంతం చ దధానా సుందరం వపుః
అభిభూయేద్ద మాయాసి శ్రీయం కామపి కామిని.

కాంత! కాంతమై, ప్రియమై, సుందరమైనట్టి శరీరమును ధరించినదానవై, నీవు చంద్రుని
శోభను గూడ జయించి భాసిల్లుచున్నావు.

అభోగకృపణం శాంతమూర్జితం సమతాం గతమ్
గమ్యారంచ వ్రశాంతం చ చేతః వశ్యామి తే ప్రియే.

ప్రియా! నీచిత్తము భోగాకావర్జితమై, కాంతమై, వివేకముచే బలయుక్తమై, సమత్వమును
బొందినదై, గంభీరమై, ప్రకాంతముగానున్నట్లు నేను చదికించుచున్నాను.

త్యజేశ్యత్య త్రిభువనం పీతాఖలజగద్రవమ్
అననోద్దామరం సామ్యం మనః వశ్యామి తే ప్రియే.

ఓ ప్రియా! నీమనస్సుముట్లోకమలఁ బృథముగా నొనర్చి అభిలషగతుయొక్క అమృతమును బానముచేయుచు అనంతమును యాన్నత్యముతోఁగూడి పామ్యముగా వెలయుచున్నట్లు నేను గాంచుచున్నాను.

న కేనచిన్న హాళాగే విభవానందవస్తువా
చేతస్తవ తులూమేతి మదుక్షీరాభిస్తువరమ్. 16

ఓ మహాభాగా! నిర్జలత్వముచే మదుభూమివలెను, పూర్ణత్వముచే క్షీరసాగరమువలెను మంచరమైనట్టి నీచిత్తము ఏవిభవముతోడను, ఆనందదామకమున వస్తువుతోడను పోల్చబడజాలదు.

తైరేవ బాలకదలీమృతాలాబ్దురక్షోమలైః
అజ్ఞైః సీతిమనుప్రాప్తైర్వృద్ధిం యాతేవ లక్ష్మ్యనే. 17

నూతన కదలీవృక్షముయొక్కయు, కమలముయొక్కయు అంకురములవంటి ఆ నీపూర్వపు అవయవములతోఁగూడియున్నను అధిక తేజస్సుచే యింకను వృద్ధినిపొందినట్లుగ నీవుకన్పట్టుచున్నావు.

తథా తేనైవ తేనైవ సంనివేదేన సంసితా
అన్యతాముపయాతాసి లతేవ ఋతుషర్యయే. 18

పూర్వకాలపు అవయవముల రచనతోఁగూడియున్నను, శిశిరఋతువు గడచిన పిమ్మట తరచు నీవు అన్యముగానే తోచుచున్నావు.

కిం త్వయా వీరమమృతం ప్రాప్తం సామ్రాజ్యమేవ వా
అమృత్యుమేవ సంప్రాప్తా ప్రయోగాయోగయుక్తితః. 19

ఓ ప్రియా! నీ వమృతమేమైన ద్రాగితివా? లేక సామ్రాజ్యమును బొందితివా? లేక రసాయనముల ద్రాగుల ప్రయోగముచేతగాని, హతయోగాది యుక్తులచేగాని మృత్యురహితపదవిని బొందితివా?

రాజ్యాచ్చిన్నామశ్చేర్వాపి త్రైలోక్యాద్వా త్వయాధికమ్
అప్రాప్తం కిమనుప్రాప్తం సీలోత్పలవిలోచనే. 20

నీలకమలములవంటి శీత్రములుగల ఓ ప్రియా! రాజ్యముకంటెను చింతామణికంటెను, త్రైలోక్యముకంటెను వధికమైన ఏయప్రాప్తవస్తువును నీవు పొందితివి?

చూడాలోవాచ:-

నా కించిత్కించిదాకారమిదం త్వక్త్వాహమాగతా
కించిత్కించిదాకారంతేనాస్మి శ్రీమతీ స్థితా. 21

చూడాల:- ప్రియుడవగు ఓరాజా! మూఢజన్మనసిద్ధమును జేహత్మభావమును దృఢించి, సంపూర్ణమై, నిరాకారమైనట్టి బ్రహ్మత్మభావమును జ్ఞానముచే నేను బొందితిని గాన శోభాయుక్తనై వెలయుచున్నాను.

ఇదం సర్వం పరిత్యజ్య సర్వమన్యస్సయాశ్రితమ్
త్తత్సర్వమసర్వం చ తేనాస్మి శ్రీమతీ స్థితా. 22

ఈ పరిచ్ఛిన్న పదార్థమంతయును ద్యుజింపి, త్రికాలాబాధితమై మూర్తామూర్త ప్రపంచ రహితమై, అపరిచ్ఛిన్నమైనట్టి బ్రహ్మమును బొందితినిగాన శోభాయుక్తయై యొప్పుచున్నాను.

యత్కించిద్యన్న కించిచ్చ తజ్జనామి యథాస్థితమ్

యథోదయం యథానాశం తేనాస్మి శ్రీమతీ స్థితా.

23

ఏ ఆత్మ వస్తువు ద్రవ్యయొక్క దృష్టివనుననించి సృష్టికాలమున యొకంత పరిచ్ఛిన్నముగాను లయకాలమున తేజోహితముగాను గవ్వట్టినో, కాని యథార్థమగ నిరాకారమైనదో, అట్టి ఆత్మను యథాస్థితిదూషముచే అపగా నిరాకార, తుల్యభూమానంద స్వభావయుక్తముగ గాంచుచున్నాను గాన, శోభావతియున్నాను.

భోగైరభుక్తైస్తు మ్యామి భుక్తైరివ సుదూరగైః

న హృమ్యామి న కుమ్యామి తేనాస్మి శ్రీమతీ స్థితా.

24

అనుభవించిన భోగములచే నేనెట్లు సంతృప్తినో, దూరప్రదేశముననున్న అనుభవించు భోగములచే, నూడ అట్లు సంతృప్తయియున్నాను. మఱియు వానిప్రాప్తిచే సంతోషముగాని, అప్రాప్తిచే దుఃఖముగాని పొందన, ఇక్కారణముగ శోభావతియై యొప్పుచున్నాను.

ఏకైవాకాశసంకాశే కేవలే హృయే రమే

న రమే రాజలీలాను తేనాస్మి శ్రీమతీ స్థితా.

25

ఆకాశములే స్వచ్ఛమై, కేవలస్వదయసిత్తమైనట్టి బ్రహ్మమున నేను ఏకాకినై క్షీణించుచున్నాను, రాజ్యలీలందుకాదు. అందువలననే శోభిల్లుచున్నాను.

అత్మన్యేవ హి తిష్ఠామి హ్యసనోద్ధ్యాన భూమిషు

న భోగేషు న లజ్జాను తేనాహం శ్రీమతీ స్థితా.

26

చ్యుత్యస్తాకాద్యాపరూపములగు వనవాటికలందున్నదానై, (దేహమందున్నను) పూర్ణాత్మనుండే స్థితికొందియున్నానుగాని భోగములందుగాని, వాటి యలాభముచే గలుగు లజ్జాదులందుగాని స్థితికొందియుండలేదు. కాననే నశోభితయైయున్నాను.

జగతాం ప్రభురోవాస్మి న కించిన్ద్రాత్రయాఽఽఽ

ఇత్యాత్మన్యేవ తుమ్యామి తేనాహం శ్రీమతీ స్థితా

27

ఆకారమేమియు భరించుననున, నేను నేకబ్రహ్మాండములకు ప్రభునై యున్నాను. ఇట్లు ఆత్మయందే సంతృప్తయైయున్నందున శోభావతియై మెలగుచున్నాను.

ఇదం చాహమిదం నాహం నత్యా చాహం న చాప్యహమ్

సర్వమ్ స్మి న కించిచ్చ తేనాహం శ్రీమతీ స్థితా.

28

అధిష్ఠానదృష్టిచే ఈ దేహదులు నేనైయున్నాను, కాని అపవాదదృష్టిచే నేనెద్దియు కాను. అట్లునే అధిష్ఠానదృష్టిచే నేను సర్వమేయగుదును, కాని దేహాత్మదృష్టిచే నేను సర్వమున్నుగాను.

బెడ్యల, అంతయు నేకే, అంతయు నేకగాదు. ఇట్టి దృష్టి నవలంబించినందుచే శోభానమృతమయి న్నాను.

న సుఖం ప్రార్థయే నార్థం నానార్థం నేతారాం సితిహ
యథాప్రాప్తేన హృష్యామి తేనాహం శ్రీమతీ స్థితా. 29

నేను సుఖమును గోరుటలేదు, అర్థమును వాంఛించుటలేదు; లేక అనర్థము నిచ్చుకొనుచుటయు లేదు, లేక మఱియేర్పడినను గాంక్షించుటలేదు. యథాప్రాప్తమును వస్తువుచే సంతృప్తిని బొందుచున్నాను. గాన శోభాయమానముగ నున్నాను.

తనువిద్వేషరాజాభిః ప్రజ్ఞాభిః శాస్త్రదృష్టిభిః
రమే సహ వయస్యాభిస్తేనాహం శ్రీమతీ స్థితా. 80

రాగద్వేషములు వశించినట్టి బుద్ధితోడను, శాస్త్రదృష్టియును సఖులతోడను క్రిందించుచున్నాను గాన శోభావతిపై యొప్పుచున్నాను.

పశ్యామి యన్నయనరశ్శిభిర్నియైర్వా
చితేన చేహ హి తదజ న కేంచిదేవ
పశ్యామి తద్విరహితం తు న కించిదస్త
పశ్యామి నమ్యగతి నాథ చిరోదయాస్మి. 81

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే చూడాలోపాఖ్యానే చూడాలాత్మలాభో
నామైకోనాశీతితమః సర్గః || 79 ||

నేత్రప్రకాశములచేతను, ఇతరేంద్రియములచేతను, మనోబుద్ధులచేతను, ఈ బ్రహ్మంపమున నేకమి చూచుచున్నానో, అనుభవించుచున్నానో అదియంతయు మిథ్యాహూనమైయున్నది. మఱియు నింద్రియమనంబులనుండి వియోగ మొంది జిహ్వునంబునవస్తువును అభ్యంతరమున గాంచుచున్నాను. బాహ్యభ్యంతరములందు నీయబాధిత ఆత్మవస్తువును లెస్సగ పోషించుటచే కాశ్యపముగ ఆభ్యుదయ సహితమై శోభాయుక్తమై వెలయుచున్నాను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశితమయి నిర్వాణ ప్రకరణమున
చూడాలోపాఖ్యానమున చూడాలాత్మలాభమను దెబ్బదిలోమిదవ సర్గము || 79 ||

అశీతితమః సర్గః

[అక్షే రాజా తద్వాక్యస్యోపసంబధత్వపరః పమ్
భేచరత్వాది సిద్ధిశాం లీజర చాత్ర నిరూప్యతే

అజ్ఞాడగ రాజా అవాక్యముల అసంబధత్వమును వర్ణించుట; అకాశగమనాది సిద్ధులయొక్క లీజము నిరూపించుటయు యిట్లుగ గావనగును.]

శ్రీవషిష్ట ఉవాచ:—

ఏవమాత్మని విశ్రాంతాం వదంతీం తాం పరాననామ్

అబుద్ధ్యా తద్ధిరామర్థం విహస్యానాచ భూపతిః.

1

శ్రీవసిష్టదు:—ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు చెప్పుచున్న—అత్మయందు విశ్రాంతినిొందిన
సుందరవదనయగు—చూడాలయుక్క అభిప్రాయమెఱుంగక రాజు యిట్లు పర్కెను.

శిఖిధ్వజ ఉవాచ:—

అసంబద్ధప్రలాపాని బాలాని వరవర్జిని

రమసే రాజలిలాభీ రమన్యావనిపాత్మకే.

2

వరవర్జిని! నీవు బాలికపు. కనుకనే యిట్లసంబద్ధ ప్రలాపములు కావించుచున్నావు.
ఓ రాజపుత్రీ! నీవీంతవలకు యేరాజ్యలీలలందు క్రిడించుచుంటివో, ఇప్పుడును వాటిమందే క్రిడింపుము.

కించిత్త్యక్త్యా న కించిద్యోగతో ప్రత్యక్షనంభితమ్

త్యక్తప్రత్యక్ష సద్రూపః స కథం కిల శోభతే.

3

ప్రత్యక్షమై, సద్రూపమైనట్టి ఆకారమును దృశించి, అప్రత్యక్షమైన నిరాకారస్థిని
బొందిన శూన్యప్రాయుడెట్లు శోభించును ?

భోగ రభూకె సుఖోఽహమితి భోగానహతి యః

రుషేవానసనైర్యూదీన్స కథం కిల శోభతే.

4

అనుభవించని భోగములచే నేను సంతృప్తుడనని పనించువాడని, క్రుద్ధునివలె కయ్యాస
నాదుల దృశించువాడు యెట్లు శోభిండును ?

భోగాభోగే పరిత్యజ్య ఘోరూన్యే రమతే తు యః

ఏక ఏవాఖిలం త్యక్త్యా న కథం కిల శోభతే.

నిజభోగములను, వికృత భృత్యాదిరూపములగు అభోగములను, వానికి సాధనభూతములగు
ధనాదులను దృశించి ఏకాకియై, ఏకాచమువలె ఆకాశమున క్రిడించువాడెట్లు శోభించును ?

వననాననోయ్యా దీన్సర్వాన్సంత్యజ్య ధీరః

నిష్కర్మాత్మనై వై కః స కథం కిల శోభతే.

5

ఎవడు అతిక్రోధముచే నష్టభోజన శయ్యాది సమస్తమును చరిత్యకించి, ■■■ ధీరత్వము
ముతే కిరొష్ట, తుత్పిపాసాదుల సహించుచునుండునో, ఆతడెట్లు శోభిల్లును ?

నాహం దేహోఽవ్యథా చాహం న కించిత్సర్వమేవ చ

ఏవం ప్రలాపో యస్మాన్ స కథం కిల శోభతే.

6

నేను దేహమును కాను, అన్యమును; నే నేదియు కాను, అంతయు నే నే—అని పదింపు
చాడెట్లు శోభాయుక్తుడగును ?

యత్పశ్యామి. న పశ్యామి తత్పశ్యామ్యస్య దేవ యత్
ప్రలాప ఇత్యసంన్యస్య న కథం కిల శోభతే.

8

‘నేత్రాదీంద్రియములచే దేనిని గాంచుచున్నానో, అది విశ్వ; నేను గాంచునది ఆస్య
వస్తువు’—ఇట్టి అసద్వాక్యముల ప్రలపించువాడెట్లు శోభించును ?

తస్మాద్బాలాసి ముగ్ధాసి చపలాసి విలాసిని
నానాలాపవిలాసేన క్రీడామి క్రీడ సుందరి.

ఓ విలాసవతి! మందరి! ఇక్కారణముననే నీవు బాలికపు, అప్రాభుత్వాదిని యగుదువు.
రమ్మ! నానావిధములగు అలాప, విలాసములతో నేను గ్రీడించుచున్నాను. నీవును నాతో క్రీడింపుము.

ప్రవిహస్యాట్టహాసేన శిఖద్వజ ఇతి ప్రియామ్

మధ్యాహ్నే స్నాతుముత్తాయ నిర్జగమాజ్గవాగ్నిహత్.

10

ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ తన ప్రేయశాంతినిగూర్చి శిఖద్వజుడు నిర్జగ
నవును, అట్టహాసులతో బల్కి, మధ్యాహ్న సమయమున స్నానమాచరింపబడుతాడు. యామెయొక్క
గృహమును వీడి చలెను.

కష్టం నాత్మని విశ్రాంతో మద్వచాంసి న బుద్ధవాన్

రాజేతి ఖన్నా చూడాలా స్వవ్యాపారపరా భవత్.

11

తదనంతరము చూడాల తనమనమున నిట్లునుకొనెను—‘ఆయ్యా! మఖికరమైన విషయము!
రాజంకను ఆత్మయందు విశ్రాంతిని పొందలేడు. నా వాక్యములను గ్రహించకుండ!’ అని యిట్లు
భిన్నమై చూడాల యథారీతి తనయాత్మచింతనావ్యాపారమున పరిగన్నయయ్యె.

తదా తథాగత తత్రాథ తాదృగాశేయయోస్తయోః

తాభిః పార్థివలీలాభిః కాలో బహుతిథో యయా.

12

ఓ రామచంద్రా! ఇట్టి యాశయములు కలిగియున్న వారిచురుగునూ రాజయోగ్యములగు
ఆయా లీలలందు చాలకాలము గడచెను.

ఏకదా నిత్యతృప్తాయా నిరిచ్ఛాయా అపి స్వయమ్

చూడాలాయా బభూవేచ్ఛా లీలయా ఖగమాగమే.

13

ఇట్లుండ యొకసమయమున రాజాశ్రమపులను జయించుటకై రెండుమూడు సంవత్సరములు
విదేశములకు వెడలెను. అత్రుడు—నిత్యతృప్తయ, ఇచ్ఛారహితయు వైసను, లీలార్థము చూడాలకు
ఆకాశగమనమును గూర్చిన యిచ్ఛ స్వయముగ నుద్భవించెను.

ఖగమాగమసిద్ధ్యర్థమథ సా సృపకస్యకా

సర్వభోగాననాదృత్య సమాగమ్య చ నిర్జనమ్.

14

ఏకై వై కాస్త నిరతా స్వాసనావస్థితాశ్చికా

ఉర్ధ్వగప్రాణవపనచిరాభ్యాసం చకార హా.

16

పిదప ఆరాజపుత్ర ఆకాశగమనసిద్ధి కౌఱకు, సమస్తభోగములను ద్యజించి ఏకాంతవాస నిరతయై నిర్జనసానమున కరిగి, ఏకాకివిగ, స్వానమమై ఆవయవములను దృఢపఱచుకొని, ఊర్ధ్వగామి యగు ప్రాణవాయువును, భేదరసిద్ధ్యనుకూలతకౌఱకు భూమిభ్యాది ప్రదేశములందు నిరోధించుట యను అభ్యాసమును చిరకాల మాచరించెను.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

యదిదం దృశ్యతే కించిజ్జగత్సావరజంగమమ్

స్పృష్టచ్యుతం క్రియానామ్నుః కథమిత్యనుభూయతే.

16

శ్రీరామకు. — ఓ మనీంద్రా! ఈ సావరజంగమాత్మకమగు ప్రపంచమంతయు క్రియా సిద్ధియగు గాన్పించుచున్నది. అత్తైవ క్రియ యను స్పృందముయొక్క సిద్ధి దేనివలన కలుగును? సక్రియ వలనా, లేక కుట్రనునివలనా? సక్రియచేనగుచో, ఆత్మాశ్రయ, ఆననసాధి దోషములగును. ద్వితీయ పక్షమైనచో వ్యాపారదోషమగును.

కస్య స్పృష్టవిలాసస్య భునాభ్యాసస్య మే వద

బ్రహ్మస్థగమనాద్యేతత్ఫలం యత్తైకశాలినః.

17

మనీయు, ఓ మహాత్మా! ఏ క్రియయొక్క భృథాభ్యాసముచేత ప్రయత్నశిలునకీయాకాశ గమనాది ఫలములు లభించునో వచింపవేడెద.

ఆత్మజ్ఞో వాప్యనాత్మజ్ఞః సిద్ధ్యరం లీలయాశవా

కథం సంసాధయత్యేతద్దృఢ తద్వద మే ప్రభో.

18

ప్రభూ! ఆత్మజ్ఞానికాని లేక అనాత్మజ్ఞాదుకాని సిద్ధికొఱకైనను, లేక విలాసముకొఱకైనను, ఆకాశగమనాది ఫలముల నెట్లు సాధించునో, అదియు దయచేసి తెలుపఁగోయెద.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ: —

త్రివిధం సంభవత్యజ్ఞ సాధ్యం వస్త్విహ. సర్వతః

ఉపాదేయం చ హేయం చ తథోపేక్ష్యం చ రాఘవ.

19

ఓ రాఘవా! ఈ ప్రపంచమున సంతతి సాధ్యవస్తువులు ఉపాదేయ, హేయ, ఉపేక్ష్యములను ములైఁగఁగలగా నుండును.

ఆత్మభూతం ప్రయత్నేన ఉపాదేయం చ సాధ్యతే

హేయం సంత్యజ్యతే జ్ఞాత్వా ఉపేక్ష్యం మధ్యమే తమోః.

20

ఆత్మకు అనుకూలమైన ఏవస్తువు ప్రయత్నముచే సాధించబడుచున్నదో, ఉపాదేయ మనఁబడును. ఆత్మకు ప్రతికూలమైన ఏవస్తువు ప్రయత్నముచే త్యజించబడుచున్నదో, హేయ మనఁబడును. ఈ రెంటికీ మధ్యనున్నది ఉపేక్ష్య మనఁబడును.

యద్యదాహ్లాదనకరమూదేయం యచ్చ సస్మతే

తద్విరుద్ధమనాదేయముపేక్ష్యంమధ్యమం విదుః.

21

సుఖకరములైన వదార్థములెవ్వగలవో అవి ఉపాదేయములు. తద్విరుద్ధములు త్యాజ్యములు. ఈ రెండువిధముల కానివి అనఁగా మధ్యస్థములు ఉపేక్ష్యములు.

సన్మతేర్విదుషో జ్ఞస్య సర్వమాత్మమయం యదా

త్రయ ఏతే తదా పక్షాః సంభవన్తి న కేచనః

22

సద్బుద్ధియగు జ్ఞానికి ఎపుడంతయు ఆత్మమయమగునో, అపుడేమోదు పక్షములున్న సంభవముకావు.

కేవలం సర్వమేవేదం కదాచిల్లీలయా తయా

ఉపేక్షాపక్షునిష్ఠీ ప్రమాలోశయతి వా స వా.

23

జానిపక్షపక్షుడు లీలగా ఈమోదుపక్షములను ఉపేక్షాపక్షమనఁ గారచును, గాంధకరమునందును.

జ్ఞస్య పేక్షాత్మకం నామ మూఢస్యాదేయతాం గతమ్

సాయం స్ఫూరిరాగన్య కృణు సిద్ధిక్రమత కథమ్.

24

జ్ఞాని కెయ్యది ఉపేక్ష్యమో అదియే మూఢుననుపాదేయమగుననఁ మతేయు, గొప్పవైరాగ్య శీలర కదియే పోయనుగును. ఇక నీమూటియొక్క సిద్ధిక్రమమును వినుము.

దేశకాల క్రియాద్రవ్యసాధనాః సర్వసిద్ధయః

జీవమాహ్లాదయ నీహ వసన్త ఇవ భూతలమ్.

25

ఓ రామచంద్రా! పసంతముతువు భూతలమును ప్రసన్న మొనర్చునట్లు, యుగోచిత దేశ కాల ద్రవ్యరూప సాధనములచే సిద్ధులన్నియు జీవునిఁ బ్రసన్న మొనర్చుచున్నవి.

మధ్యే చతుర్థామేవై పాం క్రియాప్రాధాన్యకల్పనా

సిద్ధ్యాదిసాధనే సాధో తన్మయాస్తే యతః క్రమాః.

26

సాధనను ఓరామచంద్రా! ఈ వాల్మీకియందు దేశకాలముల ఉత్తమత్వముచే క్రియయొక్కయు క్రమత్వము చేపూరుచున్నది. మతేయు, ఉత్తమఫలసిద్ధియు ఉత్తమక్రియలచేతనే యగును.

గుటికాజ్ఞనఖడ్గాది క్రియా క్రమనిరూపణమ్

తత్రాసతాం చ దోషోఽత్ర విస్తారః ప్రకృతార్థహః.

27

ఓ రామచంద్రా! ఆకాశగనువాది సిద్ధులయొక్క సాధనములైన సిద్ధగుటిక, సిద్ధాంజనము, సిద్ధఖడ్గము, సిద్ధపాదుక మొదలై నవి. ఉద్దామరతంత్ర, యోగినీకల్పాది గ్రంథములందు ప్రసిద్ధములైయున్నవి. ఆక్రియలయొక్క నిరూపణము గాఢించుట నీప్రయోగముకల్గి ఆతయమైనచో, జిజ్ఞాసువులకాని వారికిని, అజ్ఞానులకును వానివిషయం ద్రవ్యత్వగతినిచే మహాదోషము సంభవించునుగనుకను, వానియొక్క విస్తారము ప్రస్తుత మొనర్చుచున్న జ్ఞాననిరూపణమునకు తోనికరముగనుకను తన్నిరూపణమిచట అనుచితము.

రత్నోషధితపోమస్త్రీ క్రియాక్రమ నిరూపణమ్

అస్తామేవ క్షిప్రే ఖోఽపి విస్తారః ప్రకృతార్థహః.

28

అదేరితిగ మణిమంత్రోపధాది సిద్ధులయొక్క క్రియాకమనిరూపణమును గూర్చిన విస్తారమున్న ప్రస్తుతజ్ఞాననిరూపణా ప్రసంగమునకు హనికరమే యగును,

శ్రీకైలే సిద్ధదేశే చ మేర్వాదా వా సివానతః

సిద్ధిరిత్యపి విస్తారః శృతార్థఃప్రకృతార్థహః.

29

అట్లే శ్రీకైలయ, సిద్ధదేశము, మేరుపర్వతము మున్నగు ప్రదేశములఁగూర్చిన సిద్ధిక్రియానిరూపణ విస్తారమున్న ప్రస్తుత ఆత్మతత్త్వప్రసంగమునకు హనికరమైయున్నది.

తస్మాద్భిభావ్యజకథా ప్రసజ్గవతితామిమామ్

ప్రాణాదిపవనాభ్యాసక్రియాం సిద్ధిఫలాం శృణు.

30

కావ. (వానిని వదలి) శిభిధ్వజ కథాప్రసంగమున సంప్రాప్తమైనట్టి ప్రాణాదివాయువుల నిరోధముఁగూర్చిన సఫలక్రియాసిద్ధివి మాత్రమువిషయము

అస్థా హ్యఖిలా స్త్యజ్యా సాధ్యా రేతరవాసనాః

గుదాదిద్వారసం శోచాన్యానకాదిక్రియాక్రమైః.

31

భోజనాసనశుద్ధ్యా చ సాధుశాస్త్రార్థభావనాత్

స్వాచారాత్సుజ్ఞానానుజాత్యర్వత్యాగాత్సుఖాననాత్

32

ప్రాణాయామఘనాభ్యాసాద్రామ కాలేన కేనచిత్

కోపలోభాదిసంత్యాగాద్భోగత్యాగాచ్చ సువ్రత.

33

త్యాగాదాసనిరోధేషు భృశం యాన్తివిధేయతామ్

ప్రాణాః ప్రభుత్వాత్ జన్య వుంసో భృత్యా ఇవాఖిలాః.

34

సుద్రుతిఁడవను రామా! ఇతరసాధ్యవస్తువుల, గూర్చిన వాసనలన్నింటిని వదలి, యోగకాస్త్రాదిక్రియలగు నవద్వారములను సంకోచముగావించుట, కాయము, శిరస్సు, కంఠములను సమముగా నుంచుట, కర్మలముగా వానికాగ్రభాగము నవలోకించుట మున్నగువానిచేతను, భోజన, అసవాదుల శుద్ధత్యజము చేతను, క్రమ కాస్త్రార్థభావనచేతను, ఉక్తము ఆచారముచేతను, నజ్జననకావాసముచేతను, సుఖాననము చేతను, కొంతకాలమువఱకు ప్రాణాయామమును దృఢముగా నభ్యసించుటచేతను, కోప లోభాదులఁ దృటించుటవలనను, ప్రాణాది వాయువులన్నియు రేచక పురక కుంభకక్రియలందు భృక్య నెవలె ఆజ్ఞల నెరవేర్చునవగును.

రాజ్యాదిమోక్షపర్యంతాః సమస్తా ఏవ సంపదః

దేహానిలవిధేయత్వాత్సాధ్యాః సర్వస్య రాఘవ.

35

ఓ రాఘవా! దేహముందలి వాయువులు పశీకృతములుకాగానే, రాజ్యసంపద మొదలు మోక్ష సంపదవఱకుల సమ ససంపదలున్న పర్యవసానము సుఖసాధ్యముగను.

పరిమణ్ణులితాకారా మర్మస్థానం సమూళితా

ఆస్తివేదపికా నాను నాశీ నాశీతాళితా.

36

వివరించినకావులచే నలువైపులఁ జాట్టబడినదియు, మర్మస్థానము నాశ్రయించినదియు, వందలకొలది నాడులయొక్క సమాశ్రయమున్ను, ప్రేగులచే చరితేష్టించబడినదియునగు సుఖమ్మయను నాడియొకటి కలదు.

వీణాగ్రావర్తపద్మశీ సలిలావర్తసంనిభా

లిపార్థిలోకారసంపానా కుణ్డలావర్తసంసితా.

87

అనాది వీణాదండముయొక్క మూలభాగమునందలి రేఖామయముగు ఆవర్తమునందలియు, జలపర్తమును బోలినదియు, కిపియందు ఓంకారాత్మరముయొక్క అర్థభాగమువలె నుండునదియు, కండలయొక్క సమానమైనదియు నైయున్నది.

దేవాసురమును ప్యేము మృగసక్రభిగాదిము

కీటాదివృల్లజా నేషు సర్వేషు ప్రాణిభూదితా.

దేవ, అమర, మనుష్య, మృగ, మకర, పశ్యదులందును, కీట, పతంగాదులందును, జలజంతువులందును, ఇతరసమస్తప్రాణులందునుగూడ ■ నాడి కలదు.

శీతా రసుప్రభోగీన్ద్ర భోగవద్భద్రమణ్డలా

సితా కల్పాగ్నివిగలదిస్తువద్భద్రమణ్డలి.

88

మతియు నది, చలిచే పీడితుడైనవానివలె ముడుచుకొనియున్నదియు, నిద్రించు సర్పము యొక్క శరీరమువలె చుట్టుకొనియున్నదియు, స్వచ్ఛమైనదియు, ప్రభయాగ్నిచే మ్రొంగబడు చంద్రుని వలె కుండలాకృతి గలదియునై యున్నది.

ఊరోర్భూమిధ్యురన్ధ్రాణి స్మృశస్తీ వృత్తిచక్షులా

అనారతం చ సప్తదా పవమానేవ తిష్ఠతి.

40

■ సుఖమ్మనాది గుడస్థానము మొదలు భ్రూమధ్య పర్యంతముగల రంధ్రములన్నింటిని స్మృశించునదియు, ఆభ్యంతరమున పనోపృథ్వులచే చంచలమును, బాహ్యమున ప్రాణాదివాయువులచే స్పృందనహీనము నైయున్నది.

తస్యా స్వల్భ్యస్తరే తస్మిన్-దలికోశకోమలే

యా పరా శక్తిః స్ఫురతి వీణా వేగలసద్గతి.

41

కదళికోశమువలె కోమలమైనట్టి ■ కుండలియందు అనగా మూలాధారమున, వీణాకల్ప వేగమువలె శోభాయుక్తమైన శబ్దబ్రహ్మరూపముగు పరాశక్తి స్ఫురించుచున్నది.

సా చోక్తా కుణ్డలినామ్నా కుణ్డలాకారవాహినీ

ప్రాణిం పరమా శక్తిః సర్వశక్తి జవప్రదా.

42

కుండలాకారముగ ప్రవహించుచుచే ఆనాడిని కుండలియనియు నందురు. ■ సర్వప్రాణులకు చైతన్యప్రదముగ శక్తియైయున్నది. మతియు ప్రాణింద్రియ మనోబుద్ధ్యాది సమస్త శక్తులయొక్క మూర్తికి హేతుభూతముగనుచే సర్వతమ జవ (స్ఫూర్తి) ప్రదమై యున్నది.

అనిశం విశ్వసద్రూపా రుషితేవ భుజంగమీ
సంసితోర్ధ్వకృతముషీ స్వదనాహోతుతాం గతా.

43

అదిచే, తన యూర్ధ్వ కృతముఖముచే ప్రాణవాయువును పైకి, అపానమును క్రిందకు
త్రోయుచు, స్పందమునకు కారణభూతమైన శ్వాస శ్వాసను సర్పిణీవలెనున్నది.

యదా ప్రాణానిలో యాతి హృది కుణ్డలినీపదమ్
తదా సంవిదుదేత్య నర్మూతతన్మాత్ర బీజభూః.

44

హృదయమందున్న ప్రాణవాయువు కుండలినీచే నాకర్షింపబడి, అపానవృత్తిచే కుండలినీ
పదము వెల్పుడు పొందునో, అప్పుడు అపంచీకృత పంచభూతజనితముగు అంతఃకరణమున జీవనంబిత్తు
(స్మృతి సంకల్పాదివృత్తి భేదములతో గూడిన జ్ఞానము) ఉదయించును.

యథా కుణ్డలినీ దేహే స్ఫురత్యబ్జ ఇవాలినీ
తథా సంవిదుదేత్య నర్మూతనృపర్శవశోదయా.

45

ఈ విధముగా బుద్ధి, ప్రాణములకు జ్ఞాన, క్రియాశక్తుల వాసంగు కుండలినీ కమలమునందు
బ్రహ్మరమనన, దేహమందేయేకభక్తున స్ఫురించుచుండునో, అయోవిధమున అంతఃకరణమున ఇంద్రియ
జ్ఞానము, అనగా ఇంద్రియార్థములఁ గూర్చిన హ్మ్యుర్తి ఉదయించుచుండును.

స్పర్శసం మృదునాన్యోన్య్యాల్లిజ్జికా తత్ర యస్తయోః
యథా సంవిదుదే త్యచ్చైస్తథా కుణ్డలినీ జవాత్.

46

కుండలినీ యెట్లెట్లు వేగముగా స్ఫురించుచుండునో, అట్లెట్లు శేత్రాదీంద్రియములలోకి
విషయస్పర్శముయొక్కయూ, కార్యకారణరూపవిషయత్రయముయొక్క ప్రేరకుడగు ప్రమాతయొక్కయూ,
ఘటాది విషయములయొక్కయూ స్పృశజ్ఞానము జనించుచుండును.

తస్యాం సమస్తాః సంబద్ధా నాఙ్గో హృదయకోశగాః
ఉత్పద్యంతే విలీయంతే మహోర్జన ఇవాభగాః

47

ఆ కుండలినీ నాడియందు హృదయ కోశమండలి నాడులన్నియు సంబంధించియున్నవి.
నదులు సమద్రమునండియే ఉత్పన్నమై, మఱి సమద్రమండలే లయించునట్లు, ఆనాడులన్నియు కుండ
లినీయందే ఉత్పన్నమై, మఱి కుండలినీయందే లయించుచున్నవి.

నిత్యం పాతోత్సుకతయా ప్రవేశోస్తుభయాయ తయా
సా సర్వసంవిదాం బీజం హ్యేకా సామాన్యదాహృతా.

48

ప్రాణరూపమున ఉత్పన్నమగునందును, అపానరూపమున ఆధోగమనమునందును ఉన్ముఖ
మృదులచే ఆ కుండలినీ సమస్త ఇంద్రియజ్ఞానములకును బీజమని సాధారణార్థమున పరిచింపబడుచున్నది.

శ్రీరామః ఉవాచః—

అకల్పాదనవచ్చిన్నా చిత్సంచిత్సర్వమస్తి హి
తస్మాత్కుణ్డలినీకోశాత్కేనారేనోదయః స్ఫుటః.

49

శ్రీరాముడు:—ఓ మునీంద్రా ! దేశకాలపస్తువులచే నవరిచ్చిన్నమగు చిత్తు (చైతన్యము) చూత్రమే అంతయునై యుండగా, అజ్ఞుండరిన కోశముచేతనే సర్వవిధములగు సంవిత్తు (జ్ఞానము) యెట్లు, యేవిధమున నుదయించును ?

ఉవాచ:-

సర్వత్ర సర్వదా సర్వం చిత్సంవిద్విద్యతే²నఘ

కింత్యస్యా భూతతన్మాత్రవశాదభ్యుదయః క్వచిత్.

50

శ్రీపసిష్ఠుడు:—పాపరిశుభుండగు ఓ రాముచంద్రా ! సర్వత్ర, సర్వకాలములందు, సమస్తము చైతన్యము మాత్రమేయైయున్నను, భూతతన్మాత్రవశాదభ్యుదయచే నుదయించు నదాని విశేష అభివ్యక్తి కానుపించుచుండును.

సర్వత్ర విద్యమానాపి దేహేషు తరలాయతే

సర్వగో²ప్యతః సారో భిత్త్యాదా వై విజృమ్భతే.

51

సూర్యప్రకాశము సర్వత్రసమముగ వ్యాపించియున్నను దర్శన, భిత్త్యాదులందు అధికముగా భాసిల్లునట్లు, చైతన్య మంతటను విద్యమానమైయున్నను దేహములందే (బుద్ధియందే) విశేషముగ భాసించుచున్నది.

క్వచిన్నవృత్తం క్వచిత్సవృత్తం క్వచిదుచ్చిన్నతాం గతమ్

వస్తు వస్తుని దృష్టం తత్తత్సద్భావై ర్విజృమ్భితమ్.

52

చిద్రస్తుత్ర మృతికా, శిలారులందు అచటమైయున్నది. కేవల మనఃస్వరూపిందు విస్తృప్తముగ భాసించుచున్నది. మఱియొకచోట, (వృక్షాదులందు) ఇష్టాన్వివశేషము లేనిదిగ కన్పించుచున్నది. కాని పాపాన్యసత్తామాత్రముచే ఆయాపదార్థములన్నింటియందును అచటమైయున్నది.

ఏతద్భూయః క్రమేణాహం శృణు ఐత్యోమి తే²నఘ

దేహే స్వే చ యథోదేతి భృశం సంవిన్త యక్రమః

53

పాపరిశుభుండగు ఓ రాముచంద్రా ! మనఃవ్యవస్థ, పశు, స్థావరాది దేహములందు సంవిత్తు ఉదయించునట్టి క్రమమును నేను మఱల నీకు చెప్పుచున్నాను, వినుము.

చేతనాచేతనం భూతజాతం వ్యోమ తథాఖిలమ్

సర్వం చిన్మాత్రసన్మాత్రం శూన్యమాత్రం యథా నభః

54

చేతనా చేతనమాదులగు ఈ కానపించు ప్రపంచమంతయు, చిన్మాత్రమై, సన్మాత్రమై, ఆకాశమువలె పదార్థ శూన్యమాత్రమై (అసంగమై సూక్ష్మమై, నిభమై) యున్నది.

తద్ధి చిన్మాత్ర సన్మాత్ర మవికారం స్వనామయమ్

క్వచిత్థితం సంవిదేవ భూతతన్మాత్రవశాత్తత్.

55

అట్టి సన్మాత్ర, చిన్మాత్ర, అవికార, నిరామయమైనట్టి చైతన్యమున, మాయచే కల్పితమైన, ఏకదేశమున ఆకాశాది సూక్ష్మభూతములయొక్క అభ్యాసముచే ఆచైతన్యమే భూతతన్మాత్రరూపముగ వెలసెను.

తత్పశ్చాద్ధా గతం ద్విత్వం లక్ష్యసే త్వం స్వసంవిదమ్
అన్తర్భూతవికారాది దీపాద్దీపకతం యథా .

66

■ పంచ భూత తన్మాత్రలే ప్రాణ, మన, బుద్ధి, కర్మేంద్రియ, జ్ఞానేంద్రియములను ఈ పంచవిధముల వ్యక్తమొందిన లింగశరీరమున ప్రతిబింబరూపమునఁ బ్రవేశించి, ఒకే దీపమునుండి నూలు దీపములు వెలుగొందునట్లు, జన్మాదివికారములతోను, జాగ్రదావ్యభిసాక్షేదములతోను గూడిన జీవభావమున గన్పించుచున్నది.

స్వసత్తామాత్రకేణైవ సంకల్పలవరూపిణా

పశ్చాత్కాని వ్రజన్తీహ దేహత్వం తాని కానిచిత్ .

67

లింగశరీరస్వరూపుని పరివేషించిన కొన్ని పంచతన్మాత్రలు దేవముష్యద్వాకారముల కనుకూలమైన వాసనానుపారమున సంకల్పములతోగూడి తమ సత్తామాత్రముచే పంచీకరణముద్వారా స్థూలదేహభావమును పొందుచున్నవి.

కానిచి త్తిర్యగాదిత్వం హేమాదిత్వం చ కానిచిత్

కానిచిద్దేశ తాదిత్వం ద్రవ్యాదిత్వం చ కానిచిత్ .

68

మఱికొన్ని పంచతన్మాత్రలు పశుపక్ష్యాది తిర్యక్ శరీరభావమును పొందుచున్నవి. అట్లునే కొన్ని స్థావరాది శరీరభావమును, కొన్ని దేశాదిభావమును, కొన్ని ద్రవ్యాదిభావమును పొందుచున్నవి.

ఏవం హి పశ్చాత్కన్యస్తమాత్రం జగదితి స్థితమ్

చిత్సంవిదత్ర సర్వత్ర విద్యతే రఘునన్దన .

69

ఓ రఘునందనా ! ఈ ప్రకారముగ ఈ జగత్తంతయు పంచతన్మాత్రలయొక్క క్రియయే యైయున్నది. అధిష్ఠానమున వైతన్యము సత్తామాత్రముచే సంకటను యుండియున్న దిగాని వ్యక్తరూపముచే లేదు.

కేవలం పశ్చాత్కన్యస్తాద్దేహదా చేతనాభిధా

జడస్పన్దాభిధా క్వాపి స్థావరాదా జడాభిధా

60

కేవలము ప్రాణాదిపంచక (ప్రాణ, మన, బుద్ధి, కర్మేంద్రియ, జ్ఞానేంద్రియ) కారణముననే లింగశరీరప్రాధాన్యముద్వారా మనుష్యాదిశరీరములందు ముఖ్యచేతనత్వము, తిర్యగాదిదేహములందు లింగ, స్థూలశరీరముల సమత్వకారణమున జడచేతనత్వము, స్థావరములందు లింగశరీరమునకు కేవల మంతరానమాత్రమే యుండుటచేతను, తాత్కాలికచేతనత్వ ప్రకటమైయుండుట వలనను జడత్వమున్న ప్రసీద్ధమైయున్నది.

యథా స్థబః స్థితో వీచిరీవ స్థలమివాసీతః

పశ్చాత్కేము త్తైతత్త్విల్లోలయాపా జడాన్వితా .

61

ద్రవీభూతమున క్వుతనముదము పాయంకాల కిలవాయున్నప్పటికీ, తీరమున ఘనీభావముచే నిశ్చలముగాను, ద్రవీభూతస్థానమున తరంగమువలె చంచలముగను, కొంచెము ఘనీభూతమున స్థలమున కొంచెము చంచలముగను, అత్యంత ఘనీభూతస్థలమున చలించకయును యెట్లుండునో, అట్లునే

ఈవై తత్వమున్న మనస్య, తిర్యక్, స్థావరాది దేహరూపసంచకములందు క్రమముగ, చంచలముగను, కొంచెము చంచలముగను, అత్యంతజడరూపముగను నున్నది.

ఇతః సౌమ్య ఇతో లోలః కిమబ్ధిరితి నోయథా
వికల్పాదా తథైవై తత్పశ్చకం హి జడాజడమ్.

62

ఎట్లు సముద్రమున, ఒకచోట కాంతముగను, మఱియొకచోట చంచలముగను, వేటొక చోట కొంచెము చంచలముగను నున్నను, 'ఇది సముద్రము కాదు'ను వికల్పమెట్లు కలుగదో, అంతట సముద్రరూపత్వమే యెట్లు చెప్పబడునో, అట్లు మనస్య పశుస్థావరాదులందును చంచలత్వము యొక్క న్యూనాధిక భావమున్నప్పటికి వైతస్యరూపత అంతటను నుండియేయున్నది.

దేహోదిపశ్చకం జీవః స్వస్త్వై లాదికం జడమ్
స్థావరాద్యనిలస్పంది స్వభావవశతోఽనఘ.

63

హింసపీకుండపగు నో రామచంద్రా! దేహోదిరూపమున, బరిణతమైన పంచకము (పంచ తత్వములు) ప్రాణధారణలన చేష్టితములగుచు చేతనవంతమై యొప్పుచున్నది. కాని శిలాదిరూపమున బరిణతమైన యదిజడమై కాన్పించుచున్నది. అట్టి స్థావరాదులు బాహ్యవాయువుయొక్క అధీనమున చేష్టితములగుచు, అంతరమున చేతనములైయున్నవి. ఇవిభేదమున పంచకమున స్వభావవశముగ ననేక వికల్పములుచూడఁబడుచున్నవి.

వాచః పర్యనుయోక్తవ్యా స్వభావాద్రఘసంద్భవ
శీతోష్ణాది హిమాగ్న్యాది వాక్తేచి పరిదృశ్యతే.

64

అయితే, స్వభావము (స్వాత్మభావము) విజృంభవికల్పాత్మక మెట్లుగనని (బ్రష్టించిన, అట్టి వికల్పము వాగ్విషయమున ననివృత్తమే యున్వయించుకొనవలెను. అట్టి వాక్కులే చిజ్జడాది శబ్దరూపములు కాననే శీతము, ఉష్ణము, హిమము, అగ్ని-ఇత్యాది వాగ్విజృంభస్వభావములంతట గాఢపించుచున్నవి.

గృహీతవాసనాంశానాం పుష్టాభావవికారిణామ్

సీతయః పశ్చాత్తానాం హి యోజ్యః పర్యనుయోజనే.

65

వాసనయొక్క యంశములలో నూడినవై విరుద్ధ వికల్పభావముచే వికారపంతములైనట్టి పంచతత్వముల సీతిగూర్చి యెందుల కాక్షేపించరాదు? ఏలయనిన వాక్కు. పంచతత్వములకు, బరాధీనమై యున్నదేకదా.

వాసనాన్తు విపర్యస్తా ఇతో నేతుమితశ్చ తా.

పుంసా వ్రాతేన శక్యనే సుఖం పర్యనుయోజతు క్.

66

అథవా, పంచతత్వముల సీతియొక్కయు నేకపరభావమున్న లేదు. చిత్తమునటుగటు తీసి కొని పోవుటయందు సమర్థములగు, నలువైపుల విస్తరించినవియనగు వాసనయెడలనే బుద్ధివంతుడగువాడు సులభముగ వాక్తేయము గావించవలసియున్నది.

అశుభే వా శుభే వాచీ తేన పర్యనుయోజ్యతే

ప్రబుద్ధవాసనం చాన్యత్పశ్చకం సుప్తవాసనమ్. 67

దేవాది కుభరూపములందు ప్రబుద్ధవాసనాసహితముగను, తిర్వ్యగ్, స్థావరాది అకుభరూపములందు సుప్తవాసనా సహితముగను ప్రాచాదివంచకము స్థితి నొందియున్నది.

యత్ర పర్యనుయోగస్య ఫలం సమనుభూయతే
తత్ర తం సంప్రయుజ్జీతా నాశాశం ముష్టిభిః క్షీపేత్. 68

వాసనావిషయమున నాక్షేపము గావించినచో, తద్వాసనాక్షయ రూపఫల మనుభూయతమగుచున్నది. కాన దానిగూర్చియే యాక్షేపించవలెనుగాని స్వభావాదలఁగూర్చికాదు. ఆకాశముపై ధూళి విసరినచో గొంచెమైనను ఫలములేదుకదా!

తృణాగ్రనిష్ఠాః ఘోర్వాద్యాః పశ్చికానాం హి రాశయః
వివేకనిష్ఠాః కీటాద్యా ఏతే స్థావరజంగమాః. 69

వాసనాక్షయముచే నుమేరు మున్నగు సువర్ణరాశులుగూడ తృణలేశమువలె తుచ్ఛముగా గామపించును. మఱియు ఈసమస్తస్థావరజంగమ భోగములున్న, వివేకనిష్ఠులగు దేవాదుల భోగశీలములగు దేహములున్న కీటాదులవలె తుచ్ఛతరముగా గోచరించును.

ప్రసుప్తవాసనాః కేచిద్యథా స్థావరజాతయః
ప్రబుద్ధవాసనాః కేచిద్యథా సరసురాజయః. 70

సవాసనావిలాః కేచిద్యథైతే తిర్యగాదయః
ప్రక్షీప్తవాసనాః కేచిద్యథైతే మోక్షగామినః. 71

ప్రాణులలో స్థావరాది కొన్ని జాతులు సుప్తవాసనలు గలవియును, దేవమునుష్కాది మఱి కొన్ని జాతులు ప్రబుద్ధవాసనలు గలవియును పశుపక్ష్యాదులు కలుషితవాసనలు గలవియును, మోక్షగాములు వాసనారహితులునై యున్నారు.

అథ స్వాప్యేవ సంవిత్సు మనోబుద్ధ్యాదికాః కృతాః
హస్త పాదాదినయ్యుక్తైః సంజ్ఞాః పశ్చికరాశిభిః. 72

వాసనానైదిత్యము జలననే దేవమునుష్కాదులు పంచతత్వసమాహమలచే తమతమ సంవిత్తులందు వ్యవహారయోగ్యములైన మనోబుద్ధ్యాదులు, హస్తపాదాద్యవస్తువుములు ఇత్యాది బాహ్యభ్యంతర కరణరూప సంజ్ఞలను పొందుటచేటి వాటివారి స్వభావములున్న విచిత్రములుగా గన్పించియున్నవి.

తిర్యగాదిభిరవ్యన్వేరన్యాః సంజ్ఞాః ప్రకల్పితాః
స్థావరాదిభిరవ్యన్వేరన్యాః సంవిదః కృతాః. 73

అట్లే పశ్చిక తిర్యగజాతులచే నవ్యములగు అపగా వాల్చుపాదములు, రెండుకొమ్మలు ఒక రోక - ఇట్టి సంజ్ఞలును, స్థావరారులచే మఱికొన్ని సంజ్ఞలును, ఇట్లు తమతమ వాసనానురూపవ్యవహారయోగ్యములగు నవయవాది సంజ్ఞ కల్పించబడినవి.

ఇతి సాఘో స్ఫురన్తీ మే చిత్రాః పఞ్చక రాశయః

రూపై రాద్యస్తమధ్యేషు చలాల జడాజ్ఞదైః .

74

సాఘవగు నో రామచంద్రా ! ఇద్విధమున అద్భుతమధ్యములందు వికారవంతములై, చంచలములై, జడరూపములై, అస్థిమన సద్రూప దృష్టిచే నచలములై, చేతనములై నట్టి రూపములచే నీ చందరత్న స్వరూపములన్నియు విచిత్రముగ స్ఫురించుచున్నవి.

ఏషా మేఘోఽభినంకల్పః పరమాణుర్మహీపతే

బీజమాకాశవృక్షాణాం సర్గాణాం తేఽపీమానితు.

75

ఇన్ద్రియాణి చ పుష్పాది విషయామానవర్తిహి

ఇచ్ఛా భ్రమరీయో రాజన్యో మజ్జర్యశ్చఞ్చులక్రియాః

76

లోకాన్తరాణి స్వచ్ఛాని గుల్మా మూలం సమేరవః

పల్లావా నీలజలదా లతాలోలా దిశో దశ.

77

వర్తమానాని భూతాని భవిష్యన్తి చ యాని తత్

జయన్తి తాన్యసంఖ్యాని ఫలాని రఘునందన.

78

ఓ రాజా ! అందు, సర్వత్ర వ్యాప్తమున సంకల్పరూప పరమాణువు స్పృహిరూప ఆకాశ వృక్షములయొక్క బీజము; ఇంద్రియములు వాని పుష్పములు; విషయములు సుగంధము, ఇచ్ఛా భ్రమరము; చంచలములైన వింద్రియముల క్రిమిలు చిగుళ్ళు; నిర్మలములైన స్వర్గాది యితరలోకములు కాళులు; మేరువు మున్నగు పర్యతములన్నియు వాని మూలములు; నీలమేఘములు పల్లవములు, దశ దిక్కులు చంచలములైన లతలు; భూతభవిష్యద్వర్తమానములందలి యనంతములైన చతుర్విధప్రాణుల శరీరములన్నియు ఆ వృక్షములయొక్క ఫలములు.

పఞ్చబీజాస్త ఏతే హి రామ పఞ్చకపాదపాః

స్వయం స్వభావాజ్ఞాయన్తే స్వయం నశ్యన్తి కాలతః.

79

ఓ రామచంద్రా ! ఇట్టి ఐదవీజములు, చందరత్నములను వృక్షములు స్వవిజ్ఞేకకార్యత్వముచే స్వయముగ నాత్మమండి యొప్పుచును, మఱల కాలక్రమమున స్వయముగనే నశించుచున్నవి.

స్వయం నానాత్వమాయాన్తి చిరం జాడ్యాత్స్యురన్తి చ

స్వవివిక్తాః శమం యాన్తి తరణ్ణ ఇవ వాచిధా.

80

ఇవియన్నియు స్వయముగనే వివిధరూపములఁ జొందుచు, జడత్వముచే స్ఫురించుచు, విజేదృష్టిచే నాత్మచే గాంతుబడినతోడ నీ, సముద్రమందు తరంగమువలె విలయమొందు చున్నవి.

ఇతో యాన్తి నముత్సేధమితో యాన్తి శమం స్వయమ్

ఏతే జాడ్య వివేకాభ్యాం తరణ్ణ ఇవ తోయధా.

81

సముద్రమందు తరంగము లొకవైపు పట్టుచు, మఱొకవైపు నశించుచు యెట్లుండునో, అట్లే బహిర్ముఖవృద్ధిగలపారిశివన్నియు స్వయముగనే జడత్వముచే నున్నదిని జొందుచు, అంతర్ముఖ వృద్ధిగలవారిని స్వయముగనే వివేకముచే శమింపుచునున్నది.

యే వివేకవశమాలయం గతా రామ పశ్చాత్కవలొసరాశయః

తేన భూయ ఇహ యాన్తి సంస్థితం ప్రభ్రమన్తి జగతీతతే ముహుః 82
ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతో కేమోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే పశ్చాత్కవలొసో నామాశీతితమః సర్గః ॥ 80 ॥

ఓ రామచంద్రా! ఏ 'పంచక' (పంచతత్వ) సమాహములు నిర్వాసనా పర్యంతము వివేక
వశమును బొందునో, అవి యీ ప్రపంచమున ముఱు సీతఁ బొంది వేరవు. తక్కినవి నిరంతర మీ సంసార
రహిత దిగుగుమనే యుండును.

౩౮ శ్రీవాసిష్టతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
చూడాలోపభ్యాసమున పంచక విలాసమును
ననుబడవ సర్గము ॥ 80 ॥

ఏకాశీతితమః సర్గః

[కుణ్డలీన్యాః ప్రపక్షవ రోగోద్భవశమక్రమాః
సిద్ధిసిద్ధ్యక్షణోపాయాద్యశేషమునా జగ్యతే.

కుండలీని ప్రపంగమున, రోగముల యుక్తత్వనిగూర్చియు, అవి శమించునట్టి క్రమమును
గూర్చియు వచించబడుట—ఆకాశగమనాది సిద్ధులు, వాటిని దర్శించునట్టి యుపాయము వివరింప
బడుట యిటు గానగును.]

ఉవాచ:—

ఏతత్పశ్చాత్కవీజం తు కుణ్డలీన్యాం తదన్తరే

ప్రాణమారుతరూపేణ తస్యాం స్ఫురతి సర్వదా. 1

శ్రీవాసిష్ఠః:—నూల శరీరమందలి మూలాధారప్రదేశమున కుండలీనియందలి లోభాగమున;
ఈ ప్రాణాది పంచకముయొక్క వీజము ప్రాణవాయు రూపమున సదాస్ఫురించుచుండును.

సాన్తః కుణ్డలీనీన్వన్ద స్పర్శసంవిత్కలామలా

కలోక్తా కలననాశు కథితా చేతనేన చిత్. 2

జీవనాజ్ఞవతాం యాతా మననాచ్చ మహస్థితా

సంకల్పాచ్చైవ సంకల్పా బోధాద్బుద్ధిరితి స్మృతా. 3

అట్లు కుండలీని ప్రాణరూపమున స్ఫురించినదై, వాయుధర్మముచేతను, నిజధర్మముచేతను,
స్పంద, స్పర్శ, సంవిత్తులు మూడురూపములుగా గల్గింపబడి, కలనము (ఎఱుక) గావించుటచే
కళయనియు, శ్రుతిశ్రమనగుటచే చిత్తనియు, జీవించుటచే జీవమనియు, మననము చేయుటచే మన
స్పనియు, సంకల్పించుటచే సంకల్పమనియు, బోధనముచే బుద్ధిమనియు, శ్రుతుగఁ జెప్పబడినది.

అపానకారాత్మకం యాతా సైవా పుర్యష్టకాభిధా

స్థితా క్షుణ్ణానీ దేహే జీవశక్తిరనుత్తమా

4

మఱియు నదియే అపానభావముచే నపానకారరూపత్వమును జూందుచున్నది. ఈ నీతిగ నీకుండలిని పుర్యష్టకమును జేరుచే నచింపఁబడినది. ఈ కుండలనియే దేహమందత్పు త్తమమైన జీవశక్తి రూపమున విద్యమానమైయున్నది.

అపానతాముపాగత్య సతతం ప్రవహత్యథః

సమానా నాభిమధ్యస్థా ఉదానాభ్యోపరి స్థితా.

అదియే అపానరూపమును నొంది యశోజీవమునకు నిరంతరము ప్రవహించుచున్నది; నాభి మధ్యమున సమానవాయురూపమున మున్నది! ఉదానమును జేరుచే మార్గప్రదేశమున వెలయుచున్నది.

అథ స్వపానరూపైవ మధ్యే సామ్యైవ సర్వదా

పుష్టాపుష్టదానరూపైవ పుంసః స్వస్థైవ తివ్రతి.

6

అశోధితయందలి అపానరూపముగ నే యుండును. మధ్యప్రదేశమున వెల్లపుడు సమానరూప ఘట నే నిశ్చలముగ నుండును. అపాన, సమానములచే బరిహాసించబడినను మార్గవృత్తియందుదానరూప ముగ నే యుండును. ఇట్లది దేహమున స్వస్థముగ నే విలసిల్లుచుండును.

సర్వయత్న మథో యాతి యది యత్నాన్న ధార్యతే

తత్పుమాస్మృతిమాయాతి తయా నిర్గతయా బలాత్.

7

సమాన వృత్తిని ధరింపకున్నచో, సర్వప్రయత్నముచేత అపానవృత్తిద్వారా జీవసంవిక్తు అశోహర్షము న్నందా బయటకుఁబోవును; మఱియు నట్లది బలముగా పోవుటచే ముఖజాడు మృత్యువును జూందును.

సమస్తైవోర్ధ్వమాయాతి యది యుక్త్యా న ధార్యతే

తత్పుమాస్మృతిమాయాతి తయా నిర్గతయా బలాత్.

8

అట్లే సమానవృత్తిని ధరింపకుండిన, జీవసంవిక్తు సర్వయత్నముచేత యుదానవృత్తిద్వారా యూర్ధ్వముఁబోవు జనము. అట్లది బలముగా వెడలుటచే ముఖజాడు మృత్యువును జూందును.

సర్వభాత్మని తిష్ఠేచ్ఛే త్యక్తోర్ధ్వభో గమాగమా

తజ్జనోగీ యతే వ్యాధిరన్తర్మాదుతరోధతః

9

ప్రాణాపానవృత్తి నిరోధముద్వారా యూర్ధ్వభోగమునములకు సర్వభాత్మకంచి, సమాన వృత్తిచే జీవసంవిక్తు ఆస్మయందు వెలికినియున్నచో, ప్రాణియొక్క సమస్తవ్యాధులు నశించును, మృత్యువును జయింపఁబడును.

సామాన్యవాడీవై ధుర్యాత్సామాన్యవ్యాధినంభవః

ప్రధానవాడీ వై ధుర్యాత్మభానవ్యాధినంభవః.

10

సామాన్యవాడల వ్యాపారాభావముచే, అన్నరసము పచనముకామి, సామాన్యరోగములు తప్పదుగను. ప్రధానవాడుల వ్యాపారాభావముచే, ప్రధానరోగములు జనించును.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

కిం వినాశాః కి ముత్పాదాః శరీరేఽస్మిన్మునీశ్వర

అథయో వ్యాధయశ్చైవ యథావత్కథయాశు మే. 11

శ్రీరామఁడు:- ఓ మునీశ్వరా! ఈ శరీరమున అధివ్యాధులు (మానసిక, శారీరిక లోగములు) దేనిచే నశించును, దేనిచే నత్పన్నముగు నను విషయము శిష్యులుగ నాకు, తెలియఁజేయవలెదెద,

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

అథయో వ్యాధయశ్చైవ ద్వయం దుఃఖస్య కారణమ్

తస్మిన్మత్రి సుఖం విద్యా తత్తయో మోక్ష ఉచ్యతే. 12

శ్రీవసిష్ఠఁడు:- ఓ రామచంద్రా! అధివ్యాధులు రెండును దుఃఖమునకు కారణభూతములు వాని నివృత్తిచే సుఖము కలుగుచున్నది. జ్ఞానముచే నవిసమూలముగ నశించుటయే మోక్షమని రేవోక నఁబడుచున్నది.

మిథః కదాచిజ్ఞాయేతే కదాచిత్సమమేవ చ

పర్యాయేణ కదాచిచ్చ అధివ్యాధీ శరీరకే. 13

అధివ్యాధులు రెండును నొకపుడు పరస్పరమొకదాని కొకటి కారణముగటచే శరీరమున జనించును. ఒకపుడు రెండును కూడియే జనించును. మఱియొకపుడు సుఖానంతరమున క్రమముగ నుద్భవమగును.

దేహదుఃఖం విదుర్వ్యాధిమాభ్యాఖ్యం పాననామయమ్

మార్మమా లే హి తే విద్యా తత్తజ్ఞానే పరిక్షయః 14

శరీరసంబంధ దుఃఖమును వ్యాధియందును. పాననలకారణమున జనించునట్టి మనస్సంబంధ దుఃఖమును అధియందును. అజ్ఞానమే యీ రెంటికిని మూలకారణము. ■ తత్త్వజ్ఞానముచే నద్దాని త్తయమగును.

అతత్త్వ జ్ఞానవశతః స్వేద్ధియాక్రమణం వినా

హృది తానవముత్సృజ్య రాగద్వేషేష్వ నారతమ్. 15

ఇదం ప్రాప్తమిదం నేతి జాడ్యాద్వా ఘనమోహదాః

అథయః సంప్రవర్తనే వర్నాసు మిహికా ఇవ. 16

తత్త్వజ్ఞానము, ఇంద్రియ నిగ్రహములేని కారణముచేతను, చిత్తమున (నిశ్చలవాయువు వంటిదియు ఆలోగ్య కారణమున్నవగు) మాత్మత్వమును దృఢించి నిరంతరము రాగద్వేషములందా సక్తి గల్గియుండుటచేతను, ఈ వస్తువును నేను బొందితిని, ఈ వస్తువును బొందలేదను ■ ప్రకారముగ జడత్వముచేత, వర్నకాలముందు మంచవలె, మహామోహచదములగు అధులు (మానసిక లోగములు) ప్రవృత్తములగుచున్నవి.

భృశం స్ఫుర స్తీప్తిచ్ఛాను మార్మే చేతస్యనిర్భతే

దురస్సాధ్యవహారేణ దుర్దేశాక్రమశః చ. 17

దుష్కాలవ్యవహారేణ దుష్ప్రయోగస్ఫురణే చ

దుష్టసానన్దదోషేణ దుర్భావోచ్ఛావనన చ. 18

క్షీణత్వాద్వాప్తపూర్ణత్వాన్నాదీనాం రన్యనంతతే

ప్రాణే విధురతాం యాతే కాయే తు వికలిక్యతే. 19

దాస్యీత్యకారణం దోషాద్వాస్యధిర్దేహే ప్రవర్తతే

సద్యాః ప్రాప్యదేహిదాఘా భ్యామివాకార విపర్యయః 20

కోరికలు మఱల మఱల స్ఫురించుటచేతన, మూర్ఖత్వములేతన, చిత్తమును జయించుట
చుటచేతన, దోషభూయిష్టమును నన్నమును భుజించుటచేతన, దోషయోక్తమును సలమున వసించుట
చేతన, దోషయోక్తకాలములందు వ్యవహరించుట వలనన, దుష్కర్మలచేతన, దుష్టసాంగర్యము
చేతన, దుష్టభావములఁ బొందించుటచేతన, అన్యరసము ప్రవేశించి మనోరంధ్రములు క్షీణించుట
వలనన, లేక, అన్యరసము ద్విగుణీకృతముగ బ్రవేశించుటచే నాదీరంధ్రము లధికప్రపూర్ణములగుట
చేతన, కథకుత్తాదుల ప్రశంసముచే ప్రాణము వ్యాపిలగుటచేతన, దెబ్బ మున్నగునది తగులుటచే
నవయవములు వికలములగుటవలనన, అనేకదోషములద్వారా యస్పృహతకు కారణభూతమైనట్టి, వ్యాధి
దేహమున నుత్పన్నమగుచున్నది. మఱియు, పర్వ, ఉష్ణత్వములచే నదియొక్క యాకారము మార్పు
జొందునట్లు, యీ వ్యాధియు దేహాకారమున వితర్కయ మొనర్చునదైయున్నది.

ప్రాశస్తీ చై హి కీ వాచి శుభా వాప్యశుభా మతిః

యైవాధికా సై వ తథా తస్మిన్యోజయతి క్రమే. 21

శూర్యజన్మయొక్కగాని, ఈ జన్మయొక్కగాని శుభ, ఆశుభ బుద్ధులలో నేది యధిక
ముగా నుండునో, అదియే యీ వ్యాధియొక్క క్రమమున నియోగించుచున్నది.

అథయో వ్యాధయశ్చైవం జాయస్తే భూతపశ్చతే

కథం శృణు వినశ్యన్తి రాఘవాణాం కులోద్భవా. 22

ఓ రఘుకులశ్రేష్ఠా! ఇవిధమున భూతమంచకమున దేహమున వాధివ్యాధులు జనించు
చున్నది ఇంక నవి యెట్లు నశించునో యీ క్రమమున వివము.

ద్వివిధో వ్యాధిరస్తేహ సామాన్యః సార ఏవ చ

వ్యవహారస్తు సామాన్యః సారో జన్మమయః స్మృత్య. 23

వ్యాధి రెండువిధములుగా నుండును—ఒకటి సామాన్యము, మఱియొకటి సారము (దృఢ
తరము) అందు, ఆకలి, దుష్క. ఇత్యాది వ్యవహారములచే నుత్పన్నమగునది సామాన్యవ్యాధియనియు,
జన్మాది వికారములకు మూలమైనది సార (దృఢతర) వ్యాధియనియు జెప్పఁబడును.

ప్రాప్తేనాభిమతేనై వ నశ్యన్తి వ్యావహారికాః

అధిక్షయేణాధిభవాః క్షీయన్తే వ్యాధయోఽవ్యలమ్. 24

ఇష్ట వస్తువు సంపాద్యమగుటచే క్షుత్తిపాపాదులను జనింపు వ్యావహారిక వ్యాధినశించును. అధి (మానసికవ్యధ) తయించుటచే తదాధిచే నుత్పన్నమగు వ్యాధులున్న తయించును.

అత్తృజ్ఞానం వినా సారో నాధిర్నశ్యతి రాఘవ
భూయో రజ్జ్వవబోధేన రజ్జ్వసర్వో హి సశ్యతి. 25

ఓ రాఘవా! అత్తృజ్ఞానములేక 'సారము' అనగా జన్మాది వికారములకు మూలముగ అధి నశించదు. రజ్జవుయొక్క జ్ఞానము పూర్ణముగ లేనిచో సర్వభ్రాంతి నశింపదుకదా!

అధివ్యాధివిలాసానాం రాఘ సారాధిసంక్షయః
సర్వేషాం మూలహా ప్రావృణ్నదీవ తటవీరుధామ్. 26

ఓ రామచంద్రా! వర్షాకాలపు నది తీరముననున్న వృక్షములను సమూలముగ నశింపజేయున దెట్లునో, అట్లునే సార (జన్మాది వికార) రూపమగు అధియొక్కతయము, సమస్త అధివ్యాధివిలాసములను సమూలముగ నిశింపజేయునదైయున్నది.

అనాధిదా వ్యాధయన్తు ద్రవ్యమస్త్రీ శుభక్రమైః
చికిత్సకాది శాస్త్రోక్తైర్నశ్యన్యన్యైరిహాథవా. 27

సామాన్యవ్యాధులు నైర్మల్యచేతను, శాస్త్రాదుల చేతను జెప్పబడిన, ఔషధి, మంత్రాది కర్మలచేతను, లేక, పెద్దలచే పరంపరగా జెప్పబడుచుచున్న చికిత్సాపద్ధతులచేతను వివాశమొందును.

స్నానమన్త్రోషధోపాయా వక్తు శ్వాధిగతాని చ
త్వయా చికిత్సాశాస్త్రాణి కిమన్యదుపదిశ్యతే. 28

ఓ రామచంద్రా! లోలార్కాది పవిత్ర తీరములందలి స్నానము, మంత్రోషధాద్యపాయములు, పెద్దలచేతను, వైద్యశాస్త్రములచేతను జెప్పబడిన ఔషధములు, నీవు స్వయముగ నే యెఱింగియున్నావు. కాన అన్యముగ నెక నే జెప్పబడిన దేమున్నది?

శ్రీరామ ఉవాచ:-

ఆథేః కథం భవేద్వ్యాధిః కథం చ న వినశ్యతి
ద్రవ్యాదితరయా యుక్త్యా మన్త్ర పుణ్యాదిరూపయా. 29

శ్రీరాముడు:- మహాత్మా! అధిచే నుత్పన్నమగు వ్యాధి ఔషధములకంటె వేరైన మంత్ర పుణ్యాదిరూపయుక్తులచే నెట్లు నశించును?

శ్రీవషిష్ఠ ఉవాచ:-

చిత్తే విధురితే దేహః సంక్షోభమనుయాత్మలమ్
తథా హి రుషితో జన్మరగ్రమేవ న వశ్యతి

శ్రీ వసిష్ఠుడు:- ఓ రామచంద్రా! మనశికవ్యధలచే చిత్తము వ్యాధులముకాగా దేహమున్న సరివ్యాధుల మగుచున్నది ఎట్లనిన, శోధపరవశుడగు తన యెదుటనున్న పదార్థమును గూడ ఖాళిచేసాలను కదా!

అనవేద్య పురోమార్గమమార్గమును భావతి

ప్రకృతం మార్గముత్సృజ్య శరారో హరిణో యథా.

81

మణియు బాణముచేఁ దీడికెఱుగు జంక తన యెరుటనున్న మార్గమును వదిలి, అన్యమార్గమున బండ్లడునట్లు, అట్టి మానసికవృద్ధాగ్నిస్తుయం సమ్మథమున నున్న మార్గమును గాంఢక కమార్గము వైపు వరకు బయలుదేరును,

సంక్షోభాత్సామ్యముత్సృజ్య వహన్తి ప్రాణవాయవః

దేహే గజప్రవిప్త్తేన పయాంసీవ సరిత్రతే.

82

నదియందేనుఁగు ప్రవహించుటచే తన్నదీజలము తీరమువైపునకుఁ బ్రవహించు నట్లు, మానసికవృద్ధులచే వ్యాధులమగు ప్రాణవాయువు తన సమత్వమును వదిలి యన్యమార్గమున, బ్రవహించును.

అనమం వహతి ప్రాణే నాడ్యో యాన్తి వినసంతిమ్

అనమ్యక్సన్ధి తే భూపే యథా వర్ణాశ్రమక్రమాః.

83

రాశి అవ్యవస్థితుఁడై యుండిన, వర్ణాశ్రమక్రమము విషమమై పరఁగునట్లు, ప్రాణవాయువు అవ్యవస్థితమగుఁగాఁ బ్రవహించుటచే నాడులున్న విషమత్వము, జెందును.

కాశ్చిన్నాడ్యః ప్రపూర్ణత్వం యాన్తి కాశ్చిచ్చ రిక్తతామ్

ప్రాణ విధురీతే దేహే సర్వతః సరితో యథా.

84

ప్రాణవాయువుయొక్క విషమత్వముచే శరీరము విహ్వలముకాఁగా నదీప్రారములవలె కొన్ని నాడు లభికత్తూర్ణములైయు, కొన్ని నాడులు రిక్తముగాను నుండుచున్నవి.

కుజ్జీర్ణ త్వమజ్జీర్ణత్వమతిజ్జీర్ణ త్వమేవ వా

దోషాయైవ ప్రయాత్యన్నం ప్రాణసంచారదుష్క్రమాత్.

85

ప్రాణసంచారముయొక్క క్రమము సరిలేదు భుజించఁబడిన యన్నము మజ్జీర్ణత్వముఁగాని, అజ్జీర్ణత్వముగాని, లేక, అతి జీర్ణత్వముఁగాని (ఇట్లాయాదోషములను) బొందుచుండును.

యథా కామాని నయతి ప్రాచీదేశం సరిద్రయః

తథాన్నాని నమత్వనః ప్రాణపాతః స్వమాశ్రయమ్.

86

నదీ ప్రవాహము కావ్యములను దూర్చుదిక్కునకుఁ జేర్చునట్లు, సమానమును ప్రాణవాయువు భుజించిన యన్నములను రసమొనర్చి శరీరమంతటను వాయుస్థానములకుఁ జేర్చుచుండును.

యాన్యన్నాని నిరోధేన తిష్ఠన్త్య నఃశరీరకే

తాన్యేవ వ్యాధికాం యాన్తిపరిణామస్వభావతః.

87

నిరోధముచే నేయన్నములు శరీరాంతరగతమున నుండునో, అవియు భాతులైనవ్యయరూప పరిణామముచే స్వభావవశమున వ్యాధిత్వము జొందుచున్నవి.

ఏవమాధేర్భవేద్వ్యాధిస్తస్యాభావాచ్చ నశ్యతి

యథా మన్తైర్విద్యమన్తస్య వ్యాధయస్తత్క్రమో శ్చుః.

88

ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ, అధిచే వ్యాధి సంభవించుచున్నది; మఱియు అధిలేకుం
డిన వ్యాధియు నశించుచున్నది. ఇక మంత్రాదులచే వ్యాధి యెట్లు నశించునో, యా క్రమమునుగూర్చి
వినుము.

యథా విరేకం కుర్వన్తి హరీతక్యః స్వభావతః

భావనావశతః కార్యం తథా యరలవాదయః.

89

హరీతకీ ఫలము (కరక్కాయ) లెట్లు విరేచనరూపకార్యమును స్వభావముగనే నొనర్చు
జేయుచున్నవో, అట్లే వాయుగ్నిభూజలది బీజాత్మకములైన మంత్రవర్ణములన్ని మంత్రాత్రికుని భావ
నావశమున, రోగాకారముగ, బహిరిహించిన యన్నరసముల యొక్క పాచనాదికార్యముల
జేయుచున్నవి.

శుద్ధయా పుణ్యయా సాధో క్రియయా సాధునేవయా

మనః ప్రయాతి నైర్మల్యం నికషేణేవ కాఞ్చనమ్.

40

సాధువగు నో రామచంద్రా! ఒరపిడిరాతిచే బంగారము నైర్మల్యమునందునట్లు శుద్ధమై,
మంత్రమైనట్టి సాధునేవయను క్రియచే మనస్సున్న నిర్మలత్వము నొందుచున్నది.

అనన్తో వర్ధతే దేహే శుద్ధే చేతసి రాఘవ

పూర్ణేదాపుదితే హ్యత్ర నైర్మల్యం భువనే యథా.

41

ఓ రాఘవా! పూర్ణచంద్రుడడయించుటచే నీ ప్రపంచమున నెట్లు ప్రకాశము విజృంభిం
చునో, శుద్ధచిత్తమున నానందమున్న యట్లే పుట్టినోందును.

సర్వశుద్ధ్యా మహస్త్వే తే క్రమేణ ప్రాణనాయవః

జరయన్తి తథాన్నాని వ్యాధినైవ వినశ్యతి.

42

అంతఃకరణశుద్ధితో ప్రాణనాయువు సక్రమముగ బ్రవహించును. మఱియు నన్నమును
రెన్నగ బడనమొనర్చును. దాన, సమస్తవ్యాధులు నశించును.

అధివ్యాధ్యోరితి ప్రోక్తా నాశోత్పత్తిక్రమా త్వయి

కుణ్డలిన్యాః కథా యోగాదధునా ప్రకృతం శృణు.

43

ఓ రామచంద్రా! ఇవ్విధమున కుండలినీకథా ప్రసంగమున అధివ్యాధుల వినాశోత్పత్తిక్రమ
ములను నీకఱిగించితిని. ఇక ప్రస్తుతప్రసంగమునుగూర్చి యాలకింపుము.

పుర్యష్టకవరాఖ్యస్య జీవస్య ప్రాణనామికామ్

విద్ధి కుణ్డలినిమన్తరామోదస్థీవ మిజ్జరీమ్.

44

ఓ రామచంద్రా! సుగంధమునకు, బుద్ధులక యాధారమైనట్లు, పుర్యష్టకమును జీవగల
జీవునకుఁ బ్రాణమును లేకుండు కుండలిని యాధారమైయున్నదని యెఱుఁగుము.

తాం యదా పూరకాఖ్యాసాదాపూర్య సీయతే సమమ్

తదైతి మైరవం శ్చైర్యం కాయస్యా పీనతా కథా.

45

■ కుండలినీ యందు పూరకమును ప్రాణాయామభ్యాసముచే నమరూపమును వెల్పుడు శీఘ్రము. శిశువునో; అప్పుడు మేధస్సువంటి స్థిరత్వమున్ను, శరీరముయొక్క శుభ్రత్వమున్ను సిద్ధింపదున్నది.

యదా పూరకపూర్ణానరాయత ప్రాణమారుతమ్

సీయతే సంవిదోర్ధ్వం సోధుం ధర్మకమం శ్రవణమ్.

46

సర్వేషః శ్రద్ధయై వోర్ధ్వం యతి దక్షోపమాం గతా

నాడీః సర్వాః సమాదాయ జ్ఞేహబద్ధా లబ్ధోపమాః.

47

పూరకముచే నెప్పుడు శరీరమంతయు స్థూలభూతమునండి బ్రహ్మరంధ్రమువలకు దిక్కుగా నిలిచి ప్రాణవాయువుయొక్క యాకర్షణభూతముగ, శారీరక, మానసిక, ముక్తికమును సహింపఁబడు కొఱకు కుండలినీ సంవిత్తు పైకి పంపఁబడునో, అప్పుడు ప్రాణవాయువుయొక్క యాకర్షణముచే కట్టి పరే దీర్ఘత్వమునొంది యా కుండలినీ నాడులన్నింటిని దసతోఁ దీసికొని దేహముందు బంధింపఁబడిన లతపరే శీఘ్రముగఁ బైకిబోవుచున్నది.

తదా సమస్తమేవేదముత్సావయతి దేహశమ్

నీరన్ధ్రం పవనాపూర్ణం భస్తేవాముత్తతా నరమ్.

48

బావినుండి పైకి నీడవలకుచుండు చర్మశస్త్రము (తోటసంచి) తనయందుఁ బ్రవేశించిన జలము నెల్లు పైకి తీసికొనిపావునో, అట్లే వాయువుచే బూర్ణమగు ఛిద్రరహితమగు యాదేహము నున్న నల్లటి కుండలినీ సంవిత్తు పైకిఁ గొనిపోవుచున్నది. ఇదియే యోగియొక్క ఆకాశగమనము.

ఇత్యభ్యాసవిలాసేన యోగేన వ్యోమగామినా

యోగినః ప్రాప్నువన్త్యుచ్చైర్ధీనా ఇన్ద్రదళము

49

ఇట్లు, ఆకాశగమనయోగముయొక్క యభ్యాసక్రియచే తాగులు, — దీనజనులిండ్రుడని బొందినట్లు యూర్ధ్వదిశను జొందుచున్నాడు.

బ్రహ్మనాడీ ప్రవాహేణ శక్తిః కుణ్డలినీ యదా

బహిరూర్ధ్వం కపాలస్యా ద్వాదశాంగులమూర్ధని.

50

రేచకేన ప్రయోగేన నాడ్య నరనిరోధినా

ముహూర్తం పీఠియాప్నోతి తదా వ్యోమగ దర్శనమ్.

51

మఱియు శిశుడితరవాడీవ్యాపార నిరోధకమగు రేచకప్రాణాయామ ప్రయోగముచే కుండలినీ శక్తి బ్రహ్మ (సుమన్న) నాడియందు ప్రాణవాయు ప్రవాహముచే, శిరస్సుయొక్క యిరు కపాలముల సంధిరూపమగు కపాలమునకుఁ బండ్రిండంగుళముల వెలుపలనున్న పాదకాంతిపను స్థానమున ముహూర్తకాలముండనో, అపు డాకాశమన సలచరించు నీడలయొక్క దర్శనమగును.

శ్రీరామ ఉవాచ: —

దర్శనం కీదృశం బ్రహ్మన్నయనాంఘ్రిణాం చినా

అధివ్యానామిద్వియాణాం తత్త్వమేవం కథం భవేత్.

52

శ్రీరాముడు:— బ్రహ్మస్వరూపా! మనయొక్క యింద్రియములు అదివ్యములై యుండ, దివ్యేంద్రియ (దివ్య సేత్ర) ప్రకాశములేక, షూడకాంత స్థానమున ప్రాణధారణ యొనర్చి సంతకూప్రమాన సిద్ధుల దగ్గన మెట్లగునో, యాత్మత్వ మెఱిగింపవేడెద.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

న కేవల మహాబాహూ! భూచరేణ నభివ్యతః
అదివ్యేనాశ్రితా జ్ఞానైర్దృశ్యస్తే పురుషేద్భియోః.

58

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ మహాబాహూ! భూమిపై, పరియ జనులు మలినమై, అజ్ఞానాశ్రిత మైనట్టి తమ యింద్రియములచే వాయురూపులగు ఆకాశచారులైన సిద్ధుల నెన్నిటికిని గాంచలేరు.

విజ్ఞానాద్భూత సంశేన బుద్ధిస్త్రేణ రాఘవ
దృశ్యస్తే వ్యోమగాః సిద్ధాః స్వప్నవత్స్వర్గదా అపి.

54

ఓ రాఘవా! కాని, విజ్ఞానము (యోగాభ్యాసము) చే శుద్ధమైన మనస్సువలన దూరమున నున్నట్టి బుద్ధియును సేత్రముద్వారా ఆకాశచారులగు సిద్ధులు కానవీనురు. మఱియు, స్వప్నము వలె వారు జన్మలకు వారివారి యభీష్టఫలములు నొసంగువారునైన యున్నారు.

స్వప్నావలోకనం యద్వత్తద్వత్సిద్ధావలోకనమ్
కేవలోఽథ వికేబోఽయం సిద్ధప్రాప్తౌ సిర్ధాత్తా.

55

స్వప్న దర్శనమువలెనే సిద్ధులయొక్క దర్శనమున్ను సగును. కాని సిద్ధుల ప్రాప్తియందు నగదానాది ఫలదూష పదార్థముల పీఠత్వముండును—ఇంతవఱకుమే విశేషము.

ముఖాద్భూహిర్ద్వాదశాస్తే కేచకాభ్యాసయ్యుక్తితః
ప్రాణే చిరం నీతిం నీతే ప్రవిశత్వపరాం పురీమ్.

56

కేచకా భ్యాసరూపముగు యుక్తిచే ముఖమునకుఁ బండ్రెండవశతముల బెలుచు ప్రాణ వాయువును చిరకాలముంచుటచే యోగి మతీయోగశరీరమునఁ బ్రవేశించగల్గును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

వద స్వభావస్య కథం బ్రహ్మన్నచల సంసీతిః
వత్కారః సానుకమ్పా హి దుష్ప్రక్షేపి న భేదినః.

57

శ్రీరాముడు:— ఓ మనీషిడా! ఈ మాయామయ ప్రపంచము అనియతస్వభావము గలదని పూర్వప్రసంగమున దామనేకపర్యాయములు వచించియుంటిరి. అట్లైన నొక్క స్వభావము యొక్క నియతమగు (అచంచల) నీతి యెట్లు సంభవించునో వరింపవేడెద. దుష్ప్రక్షేపలాంఛనబడిన వక్తలగు మహాత్ములు దయఁజూపుదురేకాని భేదము నొందరుగదా!

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

శక్తిర్యో తు స్వభావాభ్యా యథా స్ఫురతి చాత్మనా
సర్గాదిషు త్థైవాసా నీతిం యాతీతి నిశ్చయః.

58

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! సత్యసంకల్పుడగు పరమాత్మయొక్క స్వభావము, జీక నిత్యత యనుక శ్రీ కల్పాదియందెయ్యది స్ఫురించుచున్నదో అయ్యది కల్పవర్తంతము నుండుననుట నిక్కము.

అవస్తుత్వాదపిద్యాయా వస్తుశక్తిరపి క్వచిత్
భిద్యతే దృశ్యతే హ్యజ్ఞ వనన్తే శారదం ఫలమ్.

59

ప్రియఃశవసు రాఘవా! అవిద్య అవస్తువు అగుటబట్టి కొన్నికొన్ని దేశములలో అవిద్య కువుయొక్క (ప్రవేశం) ఫలం అంతకాలమునక గన్పడునట్లు—వస్తుశక్తియు నచటచట కన్పడునట్లుగా గన్పించుచుండును.

సర్వమేవమిదం బ్రహ్మ నానానానాతయా స్థితమ్
జృమ్భతే వ్యవహారార్థం కేవలం నిధిసీతి.

60

ఏకముగను, అనేక రూపములుగను, అవియతస్వభావముగను నున్న యీ బ్రహ్మతంతయు బ్రహ్మరూపమే యైయున్నది. జీవుల కన్ప, తత్ఫలభోగ వ్యవహారము కొఱకు మాత్రము అజ్ఞాతముగ బ్రహ్మమే కొంతకాలమువఱకు నియతస్థితిని ధరించి విజృంభించుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

సూక్ష్మచ్ఛిద్రాదిగత్యర్థం పూరణార్థం చ ఖస్యవా
అణుతాం స్థూలతాం వాపి కాయోఽయం నీయతే కథమ్

61

శ్రీరామః:—ఓ మహేశ్వరా! సూక్ష్మరంధ్రముగంటా పోవుటకై దేహముయొక్క అణుత్వమును, అకాశమును బుర్గు మొనర్చుటకై దేహముయొక్క స్థూలత్వమును యోగులెట్లు పొంద గలరు ||

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

కావ్యక్రకచయోః శ్లేషాద్యథా ఛేదః ప్రవర్తతే
ద్వయోః సంఘర్షణాదగ్నిః స్వభావాజ్ఞాయతే తథా.

62

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! కొయ్య, అంపము—ఈరెంటియొక్క సంఘర్షణ ముచే కొయ్య రెండుభాగము లగునట్లు, ప్రాణాపానముల సంఘర్షణముచే జఠరాగ్ని స్వభావముగనే యుత్పన్నమగుచున్నది.

మాంసం కుయన్త్ర జఠరే స్థితం శిషిముఖం మిథః
ఊర్ధ్వాధః సంవిలక్ష్యనలద్వ్యమ్భః సైరివ వై తనమ్.

63

ఈ దేహమున యంత్రముయొక్క యందరభాగమున నాభికి, లై నను, క్రిందను బురస్కరము కలియుచుండు ముఖములుగల, భస్మస్వరూపు (రెండుతోలుతిత్తుల) వంటి స్థూలభూంకము—క్రింద ఇటువంటిదను, పైన వాయువు చేతను నీడబడుచుండు, వానసభ పొదరింటిపై—కదలుచునున్నది.

తస్యకుణ్డాలినీ లక్ష్మీర్నిలీనాస్తర్నిజాన్సదే
పద్మరాగనముద్గస్య కోశే ముక్తావళీ యథా.

64

దాని యథోభాగమున, అవగా మాలాధారమున దనవిజస్థానమున, సర్వలకుఁ బ్రాణమద మగుటచే లక్ష్మీవంటిదైన కుండలిని, ముత్యముల పేట్టలో ముక్తాకోకమువలె వెలయుచున్నది.

అవర్తఫలమాలేవ నిత్యం నలనలాయతే
దణ్డాహాలేవ భుజగీ నమున్నతివీవర్తనీ.

65

తిరుగుచున్న యద్రాక్షమాలవలె నది నిత్యము సరసరలాడుచుండెను. మణియు, కట్టవే గొట్టబడిన అడుసర్పమువలె సూర్యముఖముచే బరిసరసశీలమైయుండును.

ద్యావాపృథ్వీర్వృద్ధ్యా క్రోయేవ స్వస్తధర్మణీ
సంవిన్మధుపీభోధార్కా హృత్పద్మపుటపట్నదీ.

66

భూస్వాకాశముల మధ్య ప్రాణులయొక్క యూర్ధ్వభోగశులకు. నిమిత్తములై విహిత నిషిద్ధ క్రియలెట్లు కలవో, అట్లుచే యీ కుండలిని ప్రాణాపానముల యూర్ధ్వభోగశులకుఁ గారణమై యుండుటచే సంఘటన శీలమును; సేత్రాదుల జ్ఞానమున, రూపాది విషయాస్వాదనా బోధనమున సూర్యనివంటిదియు, పృథ్వీకాశములయొక్క భ్రమరమువలె యొప్పుచున్నది.

తత్సర్వం కిపద్యాది బాహ్యేనాభ్యంతరే సయా
హృది వ్యాధూయతే వాతై. పత్రపృష్ఠమివాభితః.

67

బాహ్యబాహ్యపు చెల్లయాశులనంతటను, గల్గునట్లు, జ్ఞాన, కార్యం దియి శక్తులు, హృదయకమలము, వాడీ సమాహమునీటినిన్నిటిని కుండలిని అభ్యంతరవాయువుచేఁ జలించుచున్నది.

యద్వద్వోష్ణమ స్ఫురత్కృజ్ నృభావాతత్ర వాయవః
బలవన్మృదు యత్కించిద్భృశం కవలయన్తి తత్.

68

వికారరూపముగ స్ఫురించు ఈ బాహ్యకాశమున వాయువెట్లు బలవత్తరమైన కాష్ఠశాల దులును, కోవలమైన తృణాదులనుగూడ జీర్ణిభూతమొనర్చుచున్నదో, అట్లే యాభ్యంతర హృదయకాశమునను ప్రాణాపానపు భుజించిన యన్నాదులను తీర్ణమొనర్చుచున్నది.

వాతై రాహస్యమోనం తత్పద్యాది తరలాయతే
హృద్యన్యాన్యేతి కార్యేణ పల్లవాది యథా తరో.

69

వ్యాదయద్యమి. సామల మున్నగునవి ప్రాణవాయువుచే గొట్టబడి కంపించుచున్నవి. అట్లు కంపించుటచే పృథ్వీయకుండలి బ్రవేశించిన యన్నయ — వృక్షమంచుఁ బ్రవేశించిన భూమియం దలి రసము పల్లవ, పుష్ప, ఫలములయోపమున బరిణతి నొందునట్లు — ప్రథమమున రసముగను, రస మునుండి రక్తముగను, రక్తమునుండి మాంసముగను. మాంసమునుండి త్వక్కుగను, త్వక్కునుండి మేదస్సుగను, మేదస్సునుండి మజ్జగను, మజ్జనుండి అస్థిగను అస్థినుండి శుక్రములేతస్సుగను ఇట్లు విచిత్రముగా నొకపదార్థమునుండి మఱియొక పదార్థమున పరిణతి నొందుచున్నది.

దేహాష్టావరణం సర్వరసానాం పవనోఽన్యహమ్

జనయత్యగ్నిమనోన్య సంఘర్షాద్వనవేణవత్ .

70

శక్తిమననన్న పెరుళ్లు యొకదానినొకటి రాచుకొని యగ్నినుత్పన్నమైనదన్న నట్లు దేహమందలి ప్రాణవాయువు, రసములన్నింటిని, యంతిమధాత్మనైన శుక్రవర్ణంతము పరిజౌమ మొందించుటకై ప్రతిదిను మన్ని నుత్పన్నమొనర్చుచున్నది.

స్వభావశీలపాతాత్మా దేహస్తేనావ్యమేత్యథ

ఉదితేన స సర్వాక్షే భువనం భానునా యథా .

71

సూర్యునిచే మల్లోకములు నష్టతన బడయునట్లు, శరీరమంతట బ్రదిక్తుమైన జతరాగ్నిలే శీలపాతస్వభావముగల యీదేహమువల్లతన బడయుచున్నది.

సర్వతో విచరేదస్మిం సతే జసారకాకృతి

హృత్పద్మహేమభ్రమరో యోగినాం చిన్మతాం గతమ్ .

72

సర్వత్రములందలి యాకాశము గలసియు, హృదయకమలమున బంగారపు తుమ్మెదవలె మన్నదియు, యోగులయొక్క ఉపాస్యమున నగు (జతరాగ్ని) లేజము దేహమందంతటను సంచరించుచున్నది.

తత్ప్రకాశమయం జ్ఞానం చిన్మతం సత్ప్రయచ్చతి

యేన యోజనలక్ష్యం వస్తు నిత్యం హి దృశ్యతే .

73

అట్టి ప్రకాశమునే చిద్రూపముగా, జింఱించినచో సర్వ పదార్థ దృశ్యనవిద్ధి యుండును. ■ త్తతీ, యోగి లక్షయోజనముల దూరముననున్న వస్తువునగుండ నిత్యమలోకింపఁగల్గును.

తస్యాగ్నేర్వాడవస్యేవ జలం సంశుష్కమిదనమ్

మాంసపఙ్క్తిః జఖణ్డాధ్యం హృత్సరః కోశవాసినః .

74

నమంద్రజలము బడరాగ్నికి ఇంధనమునట్లు, మాంసరూప కమలముయొక్క అండములచే, బూర్జమైన వృద్ధియనున దటాకమున పసింపు ఆ జతరాగ్నికి, శరీరసంబంధమైన యన్నజలాదులు శుష్కించిన యింధనముల పగిలి యగును.

యదచ్చం శీతలత్వం చ తదస్యాత్మేంద్రుచ్యతే

ఇతీంద్రియతః సోఽగ్నిరగ్నిహామా హి దేహకః .

75

శరీరమున స్వచ్ఛత్వ, శీతలత్వము లెవ్వ కలవో, అయి యాగ్నికి చంద్రుడగును. ఇవి గమన చంద్రునిచే నుత్పన్న ప్రకటితమున చున్నది. ఏలయనిన, దేహ మగ్ని, చంద్రమయముగదా!

సర్వం తూష్ణాత్మకం కించిత్తే జ్ఞోఽర్కాగ్నౌ భేదం విదుః

శీతాత్మకం తు సోమాఖ్యమాఖ్యామేవ కృతం జగత్ .

76

బాహ్యమున నుష్ణంతయున జగత్తైత్త్యది కలదోయది మార్గనియొక్క, లేక, అగ్నియొక్క లేజోరూపమేద్రుమున్నది. అట్లే శీతమున జగత్తు చంద్రరూపమేయగును, ఏలయనిన ఈరెంటిచేతనే జగత్తు నిర్మింపఁబడినది.

విద్యావిద్యా స్వరూపేణ సర్వం సదసదాత్మనా
జగద్వా యేన నిర్వృత్తం తదేవైవం విభజ్యతే.

77

అథవా, విజ్ఞప్తములను సుధయస్వరూపః పరమగు సదసదాత్మకమైన అవిద్యాకలంబు బ్రహ్మమే జగదాకారముగ, బ్రహ్మించి ప్రకాశ శీతలత్వములచే నన్ని, చంద్రరూపములుగ విభజింపబడినది.

సంవిత్ప్రకాశం విద్యాది సూర్యమగ్నిం విదుర్బుధాః

అనజ్ఞాద్యం తమో విద్యాద్యాహుః సోమం మవీనీణః

78

సంవిత్ (జ్ఞాన) ప్రకాశము, విద్య (అత్మజ్ఞానము) మున్నగువానిని బుద్ధిమంతులగు పండితులు సూర్యుడు, లేక, అగ్నియనుచున్నారు. అధోవిభమున, అనత్తు, జడత్వము, అవిద్య మున్నగువానిని చంద్రుడను చున్నారు.

శ్రీరామఉవాచ:—

పహ్నిర్యాయాత్మనః సోమాదుదేవీతి మునీశ్వర

సోమసోత్పత్తిమధునా వద మే వదతాంవర.

79

శ్రీ రాముడు.— ఓ మునీశ్వరా! వాయురూపుడగు చంద్రునిచే నగ్నియొక్క యుత్పత్తి యగునిని తాము వచించిన సంగతిఁ దెలిసికొంటిని, ఇత నిపుడు చంద్రునియొక్క యుత్పత్తిని తెలియఁజేయుడు.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

అగ్నే ఔమా మిథః కార్య కారణే చ వ్యవస్థితే

వర్యాయేణ సమం చైతే ప్రజీషేతే పరస్పరమ్.

80

శ్రీవసిష్ఠుడు.— ఓ రామచంద్రా! అగ్ని చంద్రులరువురును బరస్పరము కార్యమొనర్చుటకు వ్యవస్థితులై యున్నారు. వారు క్రమముగను, ఏకకాలమునను వాకలొకరుఁడజీమన్లై యుండును.

జనాబబీజాఽగ్రవత్తథా దినవర్గాత్రివత్

సీతిశ్చాయాతవసమా కేవలా సైతయోర్భవేత్.

81

ఆ అగ్ని చంద్రుల యుత్పత్తి, బీజాంకురములవలె యొకటి మఱియొకదానియొపాదా సముగను, నినర్గాత్రులవలె పరస్పర నిమిత్తముగను, నుండును. మఱియు వానిసీతి ఛాయాతవములవలె పరస్పర ప్రతిఘాతమై యొప్పును.

తుల్యకాలోపలమ్భాసా వితం ఛాయాతవసీతిః

కేవలైకోపలమ్భాభ్యా సీతిర్ద్వీవసర్గాత్రివత్.

82

ఏకకాలమున నొక సంగ్రహ ప్రించినపుడు, వానిసీతి ఛాయాతవములవలె నుండును. క్రమముగ సంగ్రహ ప్రించినపుడు దినర్గాత్రులవలె నుండును.

కార్యకారణభావశ్చ ద్వివిధః కథితోఽనయాః

సద్రూప పరిణామోత్థో వినాశ పరిణామభి.

83

ఏకస్మాద్విద్విత్తీయస్య సంభవోఽబ్బర బీజవత్
కార్యకారణభావోఽసౌ సద్రూప పరిణామజః.

84

ఏకనాశే ద్విత్తీయస్య యద్భావో దినరాత్రివత్
కార్యకారణభావోఽసౌ వినాశ పరిణామజః.

85

వాని కార్యకారణభావము ద్వివిధముగా నుండును. ఒకటి సద్రూపపరిణామముచే నుత్పన్నమైనది; మఱియొకటి వినాశపరిణామముచే నుత్పన్నమైనది. బీజాంకురములవలె నొకదానినుండి మఱియొకదానియొక్క సంభవముగల సద్రూపపరిణామముచే నుత్పన్నమైన కార్యకారణభావము. దినరాత్రిలవలె నొకటి నశించినపుడు మఱియొకటి సంభవించుట వినాశపరిణామముచే నుత్పన్నమైన కార్యకారణభావము.

సద్రూపపరిణామస్య మృద్ధుద్భుక్రమసంస్థితేః

అతోఽపలమ్భ్యాదితర్పమాణం నోవయుజ్యతే.

86

మృత్తిక నుండి ఘటమువంటి స్థితిరూపముగ సద్రూపపరిణామమునకుఁ బ్రత్యక్షముకంటె నన్యముగ ప్రమాణము యుక్తముకానేరదు.

వినాశ పరిణామస్య దినరాత్రిక్రమస్థితేః

భావోఽప్యేకవస్తుసోఽతో ముఖ్యప్రమాణతామ్.

87

దిన, రాత్రిక్రమముయొక్క స్థితిరూపముగ వినాశపరిణామమున దినమందు రాత్రి కలియ నుండుటచే ఒకవస్తువుయొక్క అభావమున దెలియఁజేయునట్టి అనుపల్లప్రమాణము యుక్తముగననునది.

అనాస్థానాస్థి కర్తృత్వమిత్యాద్యాః యుక్తవాదినః

అవజ్ఞయా బహిష్కార్యాః స్వానుభూత్యపలాపినః.

88

ప్రకాశమాత్రముచే నుపక్షీణముగ దినముయొక్క స్థానము రాత్రియొక్క రచనయందు లేదనియు, మృత్తిక యచేతనముగలచే ఘటముయొక్క రచనయందు కర్తృత్వము లేదనియు ఇట్లు నేక యుక్తుల, బుట్టు వాదులను బుద్ధిమంతులగువారు తిరస్కారభార్యముగ బహిష్కరించవలెను. ఏలన, వారి మతమందు అవాస్థా (అస్థాన) బుద్ధి అకర్తృత్వ బుద్ధిని జనింపఁజేయుచున్నది.

ప్రత్యక్షవదభావోఽపి ప్రమేవ రఘునందన

అగ్నిభావోఽపి శీతస్య ప్రమాణం సర్వజన్తము.

89

ఓ రఘునందనా! ప్రత్యక్షమువలె అభావమున్న నొక ప్రమాణమే. ఎట్లనిన, ఉష్ణము యొక్క యభావము శీతముయొక్క యనుమానమందెల్లరక్షను బ్రమాణమైయున్నదిగా!

అగ్నిర్ధామతయా భాగాద్యాం ప్రయాతి పయోదతామ్

సద్రూపపరిణామేన తదగ్నిః సోమకారణమ్.

90

అగ్నిర్నష్టతయా శ్చైత్యాదసావేవ ప్రయాతి యత్

వినాశపరిణామేన తదగ్నిః సోమకారణమ్.

91

ధూమభాగముచే నగ్ని మేఘరూపమును బొందు క్రియయందు, సద్రూపపరిణామముచే నగ్ని చంద్రునకుఁ గారణమైయున్నది. మఱియు, అగ్ని నశించి, శీతత్వముచే వాయురూపమును బొందు క్రియయందు, అగ్ని వినాశ పరిణామముచే చంద్రునకుఁ గారణమైయున్నది.

సప్తామృతాధిపతయః పీత్వా ధూమోద్ధారేణ వాడవః

పయోదతాం ప్రయాతేన తదేవ జనయత్యలమ్.

92

బడభాగ్ని! ధూమాదికయములచే సప్తసముద్రముల జలమును ద్రావి, మేఘరూపమును ధరించి, మఱి జలరూప చంద్రుని పూర్ణరీతి నుత్పన్న మొనర్చుచున్నది.

అర్కః పీత్వా నిశానాథమామావాస్యం పునఃపునః

ఉద్ధిరత్యమలే పక్షే మృణాలమివ సారసః.

93

సూర్యరూప లేజము అమావాస్యనాథుడు చంద్రుని మఱిల మఱిల ద్రావి, తిరిగి శుక్ల పక్షమున పూర్ణపక్ష కమలనాథమును గ్రహస్థులకు యదానిని వెడలగ్రహస్థులనున్నది.

పీత్వామృతోపశుం శీతం ప్రాణః సోమముఖాగమే.

అభ్రాగమాత్పూరయతి శరీరం పీనతాం గతః.

94

మఖమునలె శోభాయుక్తమైన చంద్రునితోఁ గూడిన పశువు, గ్రీష్మర్తువులందు ఉష్ణ వా గమువుచే భూమియొక్క అమృతమువంటి శీతలజలమును ద్రావి, తిరిగి పర్వర్తువునందు, మేఘముయొక్క యాగస్థముచే స్థూలమై జల (రస) రూప, చంద్రునియొక్క వృద్ధిచే జగత్తుయొక్క శరీరమును ౭0 పూర్ణ మొనర్చుచున్నది.

జలమప్యవసాం భోగే ప్రయాత్యర్కస్య రశ్మితామ్

సద్రూపపరిణామేన తజ్జలం వహ్నికారణమ్.

95

సూర్యునియొక్క కిరణములచేతనే జలము పానమొనర్పబడునట్లేన, అట్టి కల్పనచేఁగూడ జలము సద్రూప పరిణామముచే సూర్యునియొక్క కిరణశీతిని పొందుటవలన, జలరూపచంద్రుడు అగ్ని యొక్క కారణమాయెనుగదా!

నాశా తక్తతయా తోయమావృత్వాదేతి వ్యాగ్నితామ్

వినాశపరిణామేన తత్తోయం వహ్నికారణమ్.

96

ఉష్ణశీలకారణమున నాశమద్వారా జలమున్ను అగ్ని రూపత్వమును బొందుచున్నది. కాన, వినాశ పరిమాణముచే అజలము అగ్నికి, గారణమైయున్నది.

అగ్నేర్వివాశే సద్రూపపరిణామో నిశాకరః

ఇన్దోర్వివాశే సద్రూపపరిణామో హుతాశనః

97

అగ్నియొక్క నాశమున సద్రూప పరిణామము చంద్రుడును, చంద్రుని నాశమున సద్రూ పరిణామ మగ్నియు మైయున్నది.

హుతాశో నాశమాగత్య సోమో భవతి చైతథా

దివసో నాశమాగత్య రాత్రిభవతి తైః శుభా.

98

పగలు నాశమైంది రాత్రిరూప మెట్లుగనున్నదో, అట్లే అగ్నివశించి చంద్రరూపమగుచున్నది.

తమఃప్రకాశయోశ్చాయాతపయోర్దిసరాత్రయోః

మధ్యే విలక్షణం యావం ప్రాక్ష్యైరపి న లభ్యతే.

99

తమఃప్రకాశ, ఛాయాతప, దిసరాత్రుల మధ్య తద్విలక్షణమైన సద్రూప బ్రహ్మము ప్రాక్ష్యైరపిగూడ శృంగగ్రాహికవ్యాయమువలె 'ఇదంతా'రూపమున లభింపజాలదు.

సంధిరవ్యవిలోపః స్యాదేతయోరేవ తద్వపుః

భావాభావైర్వైకాస్థానిష్ఠావేతా తద్దైవ హి.

100

ఈ తమఃప్రకాశాదుల రెంటియొక్క సంధియున్న అకూన్యరూపమేయగును. వీలయినచో, ఆసంధి యారెంటియొక్కయు రూపమైయున్నది. మఱియు, భావాభావరూపముచే నీరెండున్నవికనస్తురూపము రెట్లుగనో, సంధియందును నట్లే యైయున్నది.

ద్యాభ్యాం చైతన్యజాడాభ్యాం భూతాని ప్రస్ఫురన్తి హి

యథా తమఃప్రకాశాభ్యామహోరాత్రా మహీతలే.

101

చిద్రూపజడరూపాభ్యామారధ్యయం జగత్స్థితిః

జలామృతాభ్యాం మిశ్రాభ్యాం శీతా తనురివైన్దవీ.

102

భూమిపై తమఃప్రకాశముచే రాత్రిదినము రెట్లుగనో, అట్లే చిత్, జడములచే ఈ ప్రపంచమందలి సమస్తప్రాణులున్న స్ఫురించుచున్నవి. మఱియు మిశ్రితమైన జల, అమృతములచే జంద్రుని శరీర మెట్లు శీతలము నిర్మింపఁబడియున్నదో, అట్లే చిద్రూప, జడరూపములచే ఈజగత్స్థితియు నిర్మింపఁబడినది.

ప్రకాశమనలం సూర్యం చిద్రూపం విద్ధి రాఘవ

జడాత్మకం తమోరూపం విద్ధి సోమశరీరకమ్.

103

ఓ రాఘవా! అగ్ని, సూర్య, ప్రకాశములను చిద్రూపమనియు, చంద్రుని జడ, తమోరూపమనియు నెఱుంగుము.

చిత్సూర్యే నిర్మలే దృష్టే నామ నశ్యేద్భవోదయమ్

హ్యోమసూర్యే బహిర్దృష్టే యథా కృష్ణనిశాతమః.

104

చావ్యకాశమున సూర్యుడు గాంచబడినతోడనే కృష్ణవర్ణముగల్గినట్టి రాత్రియొక్క యంధకారమంతయు నశించునట్లు, నిర్మలమైన చిత్ - సూర్యుడనలోకింపఁబడగనే సంసారోదయమున్న వినాశమొందును.

సోమదేహే జడే దృష్టే చిన్ని శేఽనత్యవద్భవేత్

నిశీథే విలసత్యజ్ఞే యథా సౌరప్రభాభరః.

105

అర్ధరాత్రియందు చంద్రుడు ప్రకాశించి, సూర్యప్రకాశము తచ్చంద్రరూపముచే స్ఫురించినను స్వస్వత్తచే అనత్తులై భాసించునట్లు, జడమగు దేహమున చైతన్యమున్న (తాదాత్మ్యముచే స్ఫురించుచుండినప్పటికిని) స్వస్వత్తచే అనత్తులై భాసించును. (లేనట్లు అజ్ఞులకు తోచును.)

సోమం ప్రకటయత్యగ్నిశ్చిద్రేహస్య చిరం ప్రభామ్
స్వసంవిన్మయమద్భుశ్చిద్రేహస్థం రూపమర్కజిహ్వా.

106

చంద్ర మండలమునఁ బ్రవేశించిన సూర్యప్రకాశరూపమును అగ్ని జలములును ఆ చంద్ర నింబమును స్ఫురద్రూప మొనర్చుచున్నది. అట్లే దేహమున జీవరూపముగ ప్రవిష్టముగు చిద్రూపమైన అగ్ని జీవితపర్యంతము అహంభావము ప్రకాశితమొనర్చుచున్నది. ఇట్లు పరస్పరము కలియుటచే, ■ శ్లేషాధ్యాసముచే సూర్యునిచే నుత్పన్నముగు ప్రభామండలము చంద్రుడగుచున్నది. చిత్తున్న స్వసం విన్మయమై 'నేను మనుష్యుడను, చేతనుడను' ఇత్యాది స్వకీయానుభవము ననుసరించి దేహస్థరూప మగుచున్నది.

చిన్నిష్క్రియాత్వనామా సా కేవలా నోపలభ్యతే
అలోక ఇవ దీపేన దేహే నై వావగమ్యతే.

107

క్రియ, ఉపాధి లేకుండ కేవలచైతన్యము పైకి భాసించును. దీపముద్వారా ప్రకాశమొలుగఁ గలుగునట్లు దేహముద్వారాయే అచైతన్య మెఱుంగఁబడుచున్నది.

చితశ్చేత్సోన్మఖత్వేన లాభః సైవ చ సంస్థితః

నిశ్చేత్యాయాః శుభో లాభో నిర్వాణం వా తదేవ హి.

108

అజ్ఞానముచే నాత్మనిమై చైతన్యము విషయములపై పునః దిగులుటయే సంసారరూపమైన అనర్థప్రాప్తియగును. విషయరహితముగు చైతన్యమే శుభము, లాభము; లేక, మోక్షము

అనోన్యలబ్ధనద్వాక్యావేనం కుడ్యప్రకాశవత్

అగ్ని హోమావిమా జ్ఞేయా సంవృక్తా దేహదేహినాం.

109

ఈ ప్రకారముగ శ్రితి(గోడ), న్యూప్రకాశములవలె పరస్పరము కలిసియున్న యీ దేహము, (దేహచైతన్యము) అగ్ని, చంద్రరూపములైయున్నవి.

అతిశాయినీ నిర్వాణే జాడ్యే చై వాతిశాయినీ

అగ్ని హోమస్య చై వాగ్ని సీతిర్భవతి కేవలా.

110

ఉపాధియొక్క నివృత్తిచే, అత్యంతానంద ముద్భవించుటచే నపుడగ్నియొక్క కేవలసీతి సంభవించుచున్నది. మఱియు సత్యంత జడత్వముచే జలశిలలులందు చంద్రునియొక్క కేవలసీతి సంభవ మగుచున్నది.

ప్రాణోఽగ్నిర్జ్వలన్మత్కృతిరహనః కీతలః శశీ

ఛాయాతపవదిత్యేతౌ సంసితౌ ముఖమాగ్లాగ్లా.

111

ఉష్ణప్రకృతిగల ప్రాణవాయువు అగ్నిరూపమై యున్నది, అట్లే కీతలప్రకృతిగల యహోము చంద్రరూపమై జలగుచున్నది. ఛాయాతపములవలె నీరెండును ముఖమగు మార్గమున వెలయు చున్నవి.

అపానే శీతలే సత్తామేత్కృష్ణః ప్రాణపావకః

ప్రతిబిమ్బమివాదగ్నే స చ తస్మిన్ స్తథైవ హి.

112

శీతల స్వభావమును అపానమున, ఉష్ణస్వభావమైన అగ్నిరూపమును ప్రాణవాయువు సత్తను బొందుచున్నది. మఱియు, అద్దమున బ్రతిబింబమువలె అపానమున్న నట్లే ప్రాణమున సత్తను పడచుచున్నది. (ఇట్లారెంటికిని అనోన్యకా వాత్మ శిథిలి గలదు)

చిదగ్నిః పద్మపత్రస్థం సోమం వాచాత్మకం త్విషా
జనయత్యనుభూత్యేహ కుడా్యలోకం యథా బహిః. 113

బాహ్యమున శీత మున్నగువానియొక్క ప్రకాశమున సూర్యుడు జనించుజేయు నట్లు, మూలాధారమునుండి మొదలుకొని కంఠమునకు గల పద్మపత్రములందున్నదియు, చర, మొదలుకొని నైఖిరి, పంటగల వాక్కుయొక్క స్వరూపమునగు చంద్రునియొక్క ప్రకాశనశక్తిని, మఱియు ననుభవమును చిద్రూపమున అగ్ని యుత్పన్న మొనర్చుచున్నది.

సంస్కత్యాదౌ యథా కాచిత్సంవిచ్ఛిన్నోష్ణరూపిణీ
అగ్నిభోమాభిధాం ప్రాప్తా నైవ నగ్ధే నృణామిహ. 114

సృష్ట్యాదియందు మాయాకబలితబ్రహ్మ సంవిత్తు శివోష్ణరూపమున బ్రహ్మాండాకారముచే అగ్ని, చంద్రనామముల నెట్లు బొందుకో అట్లే జీవులవృద్ధి దేహముల సృష్టియందును సూడ బొందుచున్నది.

యత్ర సోమకలా గ్రస్తా త్మణం సూర్యేన షోడశీ
ముఖాద్వితస్తిమాత్రం స్యాత్తత్ర బద్ధపదో భవ. 115

ఓ, రామచంద్రా! ముఖమునకు దాదాపు పంచైండంగుళముల దూరమున చంద్రుని (అపానము) యొక్క పరునాటవకళ సూర్యుని (ప్రాణవాయువు)చే నగుచున్నది. అచట అనగా ప్రాణాపానముల సంధియందు నీవు స్థిరముగ నుండుము.

నూనం సూర్యపదం ప్రాప్తో యత్ర సోమో హృదమ్భరే
నూనం కేవలయాస్థిత్యా తత్రబద్ధపదో భవ. 116

హృదయాకాశమున నెచట సూర్యుని స్థానమున (ప్రాణవాయువుయొక్క సమాప్తియందు) చంద్రుడు (అపానము) కేవలము నిశ్చింతిచే బొందబడుచుండునో అచట నీవు స్థితిగల్గియుండుము.

ఉష్ణమగ్ని శ్చిదాదిత్యః తైత్త్యం సోమ ఉదాహృతమ్
యత్రైతౌ ప్రతివిమ్బస్థౌ తత్ర బద్ధపదో భవ. 117

ఓ రామచంద్రా! చిదాదిత్యుడు ఉష్ణదాహుడు లేక అగ్నిరూపుడనియు, చంద్రుడు శీతరూపుడనియు, శిశువుడైన. అర్ధరేచక, అర్ధపూరకముల యంతరాళమున నెచట నీయగ్నిచంద్రులు లేక ప్రాణాపానములు ప్రతిబింబరూపమున నుండునో, అచట నీవు స్థిరముగ నుండుము.

శరీరే సోమసూర్యాగ్ని పంక్తానిజ్ఞో భవానఘ
తత్ర నంక్తానికాలా హి శాహ్యస్తృణసమాః స్మృతాః 118

పాపహరితుండవగు రామచంద్రా! వసంత, గ్రీష్మ, వర్ష, శరదృతువులందు క్రమముగ నున్నచే శీతము గ్రహింపబడుచుండే బంధునియొక్క అగ్ని సంక్రాంతి యగును. మఱియు శరత్, 9

శ్రీవాసః, శిశుబుకుపులందు క్రమముగ శిశువుచే నుష్ణము గ్రహింపఁబడుటచే నగ్నియొక్క చంద్ర సంక్రాంతియునగును. ఆరెండియొక్క సంధికాలమున మేషాదిరాసులందు సూర్యునియొక్క సంక్రాంతి సంభవించును, అదేరీతిగ, శరీరమందును జఠరాగ్నిచే వహనముయొక్క శీతత్వము. గ్రహింపఁబడినపుడు చంద్రునియొక్క అగ్ని సంక్రాంతియు, ప్రాణముయొక్క యాష్టత్వము బాహ్య శీతత్వముచే గ్రహింపఁ బడినపుడు అగ్నియొక్క చంద్ర సంక్రాంతియునగును, ఆ రెండిటియొక్క సంధియందు సూర్యసంక్రాంతి సంభవించును, ఇట్లు, శరీరమున నీవు చంద్రసూర్యాగ్నిల సంక్రాంతిల నెఱంగుము. ముఖ్య సంక్రాంతి కాలము లీవిధము. బాహ్య సంక్రాంతి కాలములు త్యజనమానములు.

సంక్రాంతిము తరమథాయనమగ్న సమ్యక్
క్మాలం తథా విమలవతో యది దేహవాతైః

అపర్వహిష్ఠమివ వేత్సి యథానుభూతం

తచ్ఛోభసేత్ర న పునః పరమభ్యుపేతః.

119

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధౌ అగ్నిప్రోమనిచారణ
నామకాశీతితమః సర్గః || 81 ||

ఓ రామచంద్రా! బాహ్యప్రసిద్ధములగు సంక్రాంతి, ఉత్తరాయణము, దక్షిణాయణము మొదలగు వానిని దేహముదలి ప్రాణాపానములగతిభేదముద్వారా యాభ్యంతరముననే యున్నట్లు నీచ తింగినచో నట్లుదేయోగుల సభయందు శోభింపఁడునగుదువు. లేనిచో కావు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
అగ్నిప్రోమ విచారణమును నెను బదియొకటవ సర్గము || 81 ||

ద్వ్యశీతితమః సర్గః||

[అణుశాస్త్రులతోపాయా జ్ఞానసాధ్యం చ యోగిః

పరకాయాప్తి భోగాశ్చ వర్జ్యైస్త ఇహ యుక్తిభిః

యోగి దేహముయొక్క అణుత్వ, స్థూలత్వోపాయములు, పరకాయ ప్రవేశము, ఇత్యాది విషయము లివట యుక్తులతోటి వర్ణింపబడినవి.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

అణుతాం స్థూలతాం వాపి యథా గచ్ఛతి యోగినామ్

దేహో నామ తథా సమ్యగ్వక్ష్యమాణమి శృణు.

1

శ్రీవాసిష్ఠుడు— ఓ రామచంద్రా! యోగుల దేహ మే ప్రకారములత్వ స్థూలత్వములు భేదముతో, యా క్రమములయందు సుత్తమగీతి వచించఁబోవుచున్నానను, వినుము.

హృద్యజ్జచక్రకోశోర్ధ్వం ప్రశ్చురత్యానలః కణః
హేమ భ్రమరవత్సన్ధ్యవిద్యుల్లవ ఇవామ్బుజే.

హృదయ కమల చక్రకోశముపై నిగ్నికణము బంగారపు తుమ్మెదవలెను, లేక, సాయంకాలపు మేఘమందలి మెఱపునలెను బ్రకాశించుచున్నది.

స ప్రవర్ధన సంవిత్ర్యా వాత్యయేవాశు వర్జతే
సంవిద్రూపతయా నూనమర్కవద్యాతి చోదయమ్.

ఆ యగ్నికణము ప్రవర్ధనోపాయముగ జూడముచే గొప్పవాయువువలె శీఘ్రముగ వృద్ధినంది జ్ఞానరూపముచే, దేహమున నిక్కముగ నూన్యనివలె, బ్రకాశించుచున్నది.

సంధ్యాభ్రప్రథమార్కాభో వృద్ధిమభ్యాగతః ఊణాల్
గాలయత్యభిలం సాజం దేహం హేమ యథానలః.

ప్రాతః కాలమున నాకాశమందు సూర్యునివలె నక్ష్యగ్నికణము వృద్ధినింది, బంగారమున నగ్ని ద్రవింపఁజేయునట్లు, దేహము నంతటిని ద్రవింపఁజేయుచున్నది.

జలస్పర్శాననో యుక్త్యా గలయేత్ప్రపదాదపి
బాహ్య ఏవానలస్పర్శాత్స్వానే వస్తు విశేషతః.

జలస్పర్శను సహించనట్లువంటి యా యగ్ని పాదముల హ్యంతము యోగయు క్తిచే ద్రవింపఁ జేయుచున్నది. మతియుఁ దనయుష్ణత్వముచే, (ద్రవోపసంహార రూపయు క్తిద్వారా) జలమునాన్ను శోషింపఁజేయుచున్నది. ఇవిధమున దేహముమండివేఱి, మనోరూప మాత్మ్య రూపమున నుండుచున్నది.

స శరీరద్వయం పశ్చాద్విధూయ క్వాపి లీయతే
విత్తోభితేన ప్రాణేన నీహారో వాత్యయా యథా.

ఇట్లు, పార్థివ, ఇలముయశరీరముల రెంటిని ద్రవింపఁజేసి, విత్తోభితమైన ప్రాణవాయువు వ్యాగా తానున్న, వాయువుచే మంచువలె, లీనమైపోవుచున్నది.

అధారనాడినిర్హీనా వ్యోమస్థైవావశిష్యతే
శక్తిః కుణ్డలిసీ వహ్నేర్ధూమలేభేవ నిర్గతా.

అర్థము కుండలి సీతక్రియున్న సుదున్న నాడిరహితమై, తత్సంస్కారముచే శోభితమున అలివాహిక దేహకాశమందు అగ్నినుండి బయల్పడలిన పొగవలె-నిర్గతమగుచున్నది.

క్రోడీకృతమనోబుద్ధిమయజ్జవాదహంకృతిః
అస్తాస్ఫురచ్ఛమత్కారా ధూమలేభేవ నాగరి.

మనోబుద్ధిజ్ఞవాది సహితముగ మాత్మ్య శరీరమున సహంకారమును బ్రకాశింపఁజేయునదియు, అభ్యంతరమున స్వేచ్ఛావిహార శక్తియుతమును చిత్రకాశముయొక్క చమత్కార సహితమునగ్ని అజ్ఞాదివగరము నందలి ధూమను క్తివలె శోభించుచున్నది.

విషే తై తృణే భిక్షావ్రపలే దివి భూతలే

నా యథా యోజ్యతే యత్ర తేన నిర్వాత్యలం తథా. 9

అతః కమలనాశ, దుష్టత, తృణ, భిక్ష, శిల, స్వర్ణ, భూతలాదులందెరికటికేనుట్టై నియోగింపబడచున్నదో, అచ్చటికే లెస్సగ నేగుచున్నది.

సంవిత్తిః సైవ యాత్యజ్ఞ రసాద్యన్తం యథాక్రమమ్

రసేనాపూర్ణ తామేతి తస్మిభార ఇవామృతా. 10

ఆ కుండలిసీత క్తియే పూర్వమగ్నియందువసంహరించిన జుభాగము నెపుడు త్యజించుచున్నదో, అపుడు నుజుల స్థూభావనచే గ్రహముగ బావియందు విడువబడిన చర్మపాత్ర నీటిచే నింపబడునట్లు - రసముచే సంతటఁ బరిపూర్ణమగుచున్నది.

రసాపూర్ణా యమాకారం భావయత్యాశు తత్తథా

ధత్తే చిత్రకృతో బుద్ధా రేఖా రామ యథా కృతిమ్. 11

ఓ రామచంద్రా! అట్లు రసముచే బుద్ధులై యే యాకారమునది భావనచేయునో, యాకారమునే శత్రుకారవి బుద్ధియందు రేఖాకృతివలె, శీఘ్రముగ ధరించుచున్నది.

దృఢభావవభాద సరస్వీన్యాప్నోతి సా తతః

మాతృగర్భనిష్ఠేషు సుసూక్ష్మేవాఙ్మరసితి. 12

తల్లిగర్భముననున్న మాతృమగు ఓజశక్తి హస్తపాదాద్యంకురస్థితి నెట్లు పొందునో, అట్లే యా కుండలిసీత క్తి తదవంతరము దృఢభావనావశమున అస్థి మొదలుగు రూపములఁ బొందుచున్నది.

యథాభిమతమాకారం ప్రమాణం వేత్తి రాఘవ

జీవశక్తిరవాప్నోతి శుమేర్వాది తృణాది చ. 13

పిదప తానభిలషించుట్టి, సుమేరు మున్నగువానివంటి గొప్పయూకృతినిగాని, తృణాదుల వంటి యల్పాకృతినిగాని యా జీవశక్తి పొందుచున్నది

శ్రుతం త్వయా యోగసాధ్యమణిమాద్యర్థసాధనమ్

జ్ఞానసాధ్యమిదానీం త్వం శృణు శ్రవణభూషణమ్. 14

ఓ రామచంద్రా! యోగసాధ్యమగు అణిగాది పదార్థముల సాధనమును నీవు విడిచి. ఇంక శ్రవణభూషణమగు జ్ఞానసాధ్యక్రమమును వినుము.

ఏకం చిన్మాత్రమస్తేహ శుద్ధం సామ్యమలక్ష్మితమ్

సూక్ష్మోత్పాక్షతరం శాంతం న జగన్నజగత్త్రియా. 15

ఏకమై, శుద్ధమై, అలక్ష్మితమై, సూక్ష్మముకంటెను సూక్ష్మమై, శాంతమైనట్టి చిన్మాత్ర పస్తునే యీ ప్రపంచమునఁ గలదు. జగత్తుగాని, యద్దాని శ్రియగాని నాస్తవముగ లేవు.

తద్భిన్నోత్యాత్మనాత్మానం సంకల్పోన్ముఖతాం గతమ్

యథా తదా జీవ ఇతి ప్రోక్షమావిలతాం గతమ్. 16

■ చిహ్నాత్త పెరుడభ్యాసముచే దనకుఁదాశీ సంకల్పముచైపున కుమ్మరిమగునో, అపుడు కలువత్వమును జొందిన దానివలెనున్నదై జీవుడని చెప్పుటకును.

అసత్వమేవ సంకల్ప భ్రమేణేదం శరీరకమ్

జేవం పశ్యతి మూఢాత్మా బాలో యక్షమివోద్ధతమ్.

17

మూఢబాలకుఁడు ఉద్ధతుఁడగు మాయని గాంచువిధమున, ■ జీవుఁ డసత్వభావనా పశము నశి తనయరిదు స్థూలశరీరమును గాంచుచున్నాఁడు.

యదా తు జ్ఞానదీపేన సమ్యగాలోక ఆగతః

సంకల్పమోహో జీవస్య క్షీయతే శరదభ్రవత్.

18

జ్ఞానదీపముచే నెపుడు సమ్యక్ ప్రకాశమును బొందునో, అత్రుడాజీవునకు శరత్కాలమేఘము వలె సంకల్పముయొక్క మోహము క్షయించును.

శాన్తిమాయాతి దేహోఽయం సర్వసంకల్ప సంక్షయాత్

తదా రాఘవ నిశేషం దీప స్తైశ్చయే యథా

19

ఓ రాఘవా ! సంకల్పక్షయముచే ఈ హులదేహము తైలరహిత దీపమువలె శమించును.

నిద్రావృథగమే జనుర్వృథా స్వప్నం న పశ్యతి

జీవోఽపి భావితే సత్యే తథా దేహం న పశ్యతి.

20

నిద్రనుండి మేల్కొంచిన పిదప ప్రాణి స్వప్నమును కాడనట్లు, సత్యము వెలిగిన పిమ్మట జీవుడికి దేహమును గాంచకుండును.

అతత్త్వే తత్త్వభావేన జీవో దేహోవృథః స్థితః

నిర్దేహో భవతి శ్రీమాన్ సుఖీ తత్త్వైకభావనా

21

అత త్వములగు దేహదులందు త త్వభావనచేయుటచే జీవుఁడు దేహాయుక్తుడై యురిడు చున్నాఁడు. కాని, ఏకత త్వమును బ్రహ్మముయొక్క భావనతేయుటచే దేహరహితుడై, శ్రీమంతుడై, సుఖియగుచున్నాడు.

అనాత్మని శరీరాదావాత్మభావనమజ్ఞ యత్

సూర్యాద్యాలోకదుశ్శేధం వోర్ధం తద్దారుణం తమః.

22

■ నాత్మరూపములగు శరీరాదులందు ఆత్మభావన యొనర్చుట యను గాఢమైన వృద్ధియ నుండలి తమస్సు శూన్యము ప్రకాశముచే నశింపనేరదు.

ఆత్మన్యేవాత్మ భావేన సర్వవ్యాపి నిరంజనమ్

చిహ్నాత్త్రమములోఽస్మీతి జ్ఞానాది త్యేన నశ్యతి.

23

కాని, ఆత్మయం దాత్మభావనచేయుటచేత నుదయించు 'సర్వవ్యాపియై, నిరంజనమై, నిర్మలమైనట్టి చిహ్నాత్మమే' నేనను జ్ఞానరూపమాయనిచేటి నే ఆత్మని నశించును.

అస్మే చ విదితాత్మానో భావయన్తి యథైవ యత్
తతథైవాశు పశ్యన్తి దృఢభావనయా తయా.

24

అన్యథానా ఆత్మజ్ఞానులును, సత్యసంకల్పయుతులునైన మహాత్ములున్న తామెట్లు భావన శయనములో, అట్టి దృఢభావనచే కీర్తు మట్లే గాంచుదురు.

దృఢభావాను సంధానాద్విమూఢా అపి రాఘవ
విషం నయన్త్యమ్మృతతామమృతం విషతామపి.

ఓ రాఘవా! దృఢభావనయొక్క యనుసంధానముచే నతిమాంధులైనను విషము నమృతముగను, అమృతమును విషముగను గావించుచున్నారు.

ఏవం యథా యదే వేహ భావ్యతే దృఢభావనాత్
భూయ తే హి తదేవాశు తదిత్యాలోకితం ముహుః.

25

ఇట్లు దృఢభావనచే నేనదార్థమెపుడెట్లు భావించబడుచున్నదో, అపుడదియట్లే యగు చుండుట లోకమందనేక సార్లు చూడబడినది.

సత్యభావనదృష్టోఽయం దేహో దేహో భవత్సలమ్
దృష్టస్యసత్యభావేన వ్యోమతాం యాతి దేహకః.

27

ఈదేహము సత్యభావనచే బాడబడినచో దేహమేయగుచున్నది. అసత్య భావనచే బాడబడినచో బ్రహ్మకాశరూపత్యము నందుచున్నది.

అణిమాదిపదప్రాప్తౌ జ్ఞానయుక్తిరితి శ్రుతా
భవతా సాధునా రామ యుక్తిమన్యామిమాం శృణు.

28

ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు అణిమాది పదప్రాప్తియందలి జ్ఞానము క్రింది సాధుస్వరూపుడవగు నీవు వింటిది. ఇక నిత్రుడు మఱియొక యుక్తిని వినుము.

రేచకాభ్యాస యోగేన జీవః కుణ్డలినీ గృహత్
ఉద్ధృత్య యోజ్యతే యావదామోదః పవనాదివ.

మనుజుడు పువ్వు నుగంధమును వాయువునుండి యొక న్నింది ప్రూణమున నియోగించునట్లు రేచకాభ్యాసముచే నీవుడు కుండలినీరూపగృహమునుండి బయల్పడలి యాస్థిదేహమునఁ దన్నెంత మును నియోగించుకొనునో, అంతవఱకు, దన పూర్వదేహము త్యజించఁబడును.

త్యజ్యతే విరతస్సన్దో దేహోఽయం కాష్ఠలోప్తవత్
దేహేఽపి జీవేఽపి మతానా నేచక ఇవాదరః.

80

సావరీ జంగమే వాచి యథాభిమతయేచ్ఛయా
భో తత్సంపదం నమ్యగ్నీవోఽన్తర్హి వేశ్యతే.

81

అత్రుడు చేపైఠాహితమును యాదేహమును కాష్ఠమునెను, కిలనెను దృఢించుచున్నాడు. ఇట్లు నీరుపోయినచో దాని వృక్షమునకు, అతకు నీరు పోయినచో యాదేహమున

జులించిన మొదర్పు కట్టు యోగియు తనయిచ్చానుసారముగ స్థావరములలో గాని జంగమములలో గాని యేదేహమున, బ్రవేశించ, దలంచునో, వాని సంపద ననుభవించుటకొఱకై, వాని దేహ, జీవ, బుద్ధులందు, దాను బ్రవేశించుచున్నాఁడు.

ఇతి సిద్ధిశ్రియం భుక్త్వా సితం చేతద్యపుః పునః
ప్రవిశ్యతే స్యమన్యద్వా యద్యత్తాత విరోచతే. 82

ఇట్లు యోగి యన్యకీరమున సిద్ధిసంపద ననుభవించి, తన శూన్యదేహముండి యున్నచో నద్దానియందు మఱుల బ్రవేశించును, లేక, తన కిష్టమైన మఱియే యితర దేహమునైన బ్రవేశించును.

దేహోదయస్తథా బిమ్బాన్వ్యాప్త వత్సభలానభ
సంవిదా జగదాపూర్వ సంపూర్ణం నీయతేఽథవా. 83

లేక, యోగి అన్యకీరభోగానంతరము స్థావరజంగమాది సమస్త ప్రతిబింబభూత యజుః భూలను, బింబభూతములగు సమస్త జీవులను, జగత్తును, వ్యాప్తవంశముగ తనయాత్మ సంవిత్తుచే జరిపూర్ణమొనర్చి యుండును.

జాత్వా సదాభ్యుదితము జితదోషమీశో
యద్యద్యథా సమభివాఙ్మతి చిత్త్రకాశః
ప్రాప్నోతి తత్తదచిరేణ తథైవ రామ
సమ్యక్పదం విదురనావరణత్వ మేవ. 24

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతో కేమాక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే అఙిమాదిలాభయోగోపదేశోనామ
ద్యౌశీతితమః సర్గః 82

ఓ రామదండ్రా! యోగైశ్వర్యముచే సంపన్నులగు చిత్రకాశము, సదాదోషరహితమై, నిత్యోదయము నొందిన దైవట్టి తన స్వరూపము నెఱింగి దేనిదేని వాంఛించునో, దానిదానిని శ్రీఘ్రముగ బొందుచున్నది, కాని, తత్త్వజ్ఞాని యాయత్పసిద్ధులను నధికముగ దభింపక నిరతకయా నందరూపముగ దన యాత్మనే యధికముగ దలంచును.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
అఙిమాది లాభయోగోపదేశమును నెనుబదిరెండవ సర్గము 82

త్ర్యశీతితమః సర్గః

[చూడాలా సిద్ధివిభవా ఆనందోభ్య భూపతేః
గురూపదేశసాఫల్యే కిరాటాభ్యాసమూర్త్యతే.

చూడాలయొక్క సిద్ధియొక్క వైభవము, రాజయొక్క అజ్ఞానము వర్ణింపఁబడుట గురూ పదేశముయొక్క సాఫల్యమున కిరాటాభ్యాసము వచింపఁబడుట యిఁట గాననగును.]

శ్రీరామ ఉవాచ:-

అణిమాదిగుణైశ్వర్యయక్తా సా నృపభామినీ
ఏవం బభూవ చూడాలా ఘనాభ్యాసవతీ సతీ. 1

|| వసిష్ఠః || ఓ రామచంద్రా! పైనఁ దెల్పినవిధమున ప్రాణాయామాదుల వృథాభ్యాసముచే రాజపత్నియగు యామాదాల అణిమాది సిద్ధులయొక్క గుణములచే సంపన్నురాలాయెను.

జగామాకాశమార్గేణ వివేశామ్బుధికోటరమ్
చచార వసుధాపీఠం గజేవామల శీతలా. 2

మోహకాలుష్యముయొక్కయు, తాపత్రయముయొక్కయు వివాళముచే, గంగవలె నిర్మలయై, శీతలయై నట్టి యామాదాల యొకపు డాకాశమార్గమున బోవున, మఱియొకపుడు సముద్రకోటరమున బ్రవేశించును, నేటిొకపుడు భూమండలముపై సంచరించును.

క్షణమవ్యగతా భర్తృర్వక్షసశ్చేతనస్తథా
సర్వేషావాస రాజ్యేషు లక్ష్మీర్నివ జగత్సు చ. 3

|| సిద్ధులచే దనపతియొక్క మత్స్యసలమునుండి గాని, చిత్రమునుండి గాని, క్షణమైనను వియక్తముగాక యుండెను. మఱియు, సమస్త రాజ్యములందును, సమస్త లోకములందును లక్ష్మీవలె నిరసించుచుండెను.

ఆకాశగామినీ శ్యామా విద్యుత్ప్రాగ్మృభూషణా
బ్రాహ్మ మేఘమాలేవ గిరిమాలా మహితలే. 4

మెఱపువలె బ్రకాశించు నాభూషణములచే శోభితయై యాకాశమార్గమున జమిచు, చంద్రవలె ములలోగూడిన భూతలమున మేఘపు క్రింద నాపె పరిభ్రమించుచుండెను.

కాష్ఠం తృణోపలం భూతం ఖం వాతమమలం జలమ్
నిర్విఘ్నమవిశేష్రవ్యం తన్మర్మకాఫలం యథా. 5

ముత్రైము నందు దారము ప్రవేశించు నట్లు, కాష్ఠ, తృణ, శిల భూత, ఆకాశ, వాయు, అగ్ని, జలాది సమస్త వదారములందును నామె నిర్విఘ్నము బ్రవేశించెను.

మేరోరుపరి శృణ్గాణి లోకపాలపురాణి చ

దిగ్విమోదరస్థాణి విజహర యథాగుఖమ్. 6

మేరుపర్వత శిఖరములందును, లోకపాలకుల నగరములందును, ఆకాశ, దిశల యంత కాళములందును ఆయాదాల సుఖముగ విహరించెను

తిర్యగ్సుఖరేపిశాచాద్యైః సహనాగామరాసురైః

విద్యాధరావృః సిద్ధైర్వ్యవహారం చకార సా. 7

పశుపత్యదులతోను, పిశాచులతోను, నాగ, కేక, దైత్యులతోను, విద్యాధర, ఆస్థుర సిద్ధులతోను, నామెభాషణాది వ్యవహారములఁ గావించెను.

యత్నేన తం చ భర్తారమాన్; జ్ఞానామృతం ప్రతి
బహుళో బోధయామాన చూడాలా న వివేద సః 8

మరియు ననేకమరులామె మిగల యత్నముతో చపకతికి జ్ఞానామృతము నుపశేశించెను;
కాని యాతఁ డద్దానిని గ్రహించఁజాలకుండెను.

కలా విదగ్ధా ముగ్ధా చ బాలేయం గృహిణీ మమ
ఇత్యేవం కేవలం రాజా న చూడాలాం వివేద తామ్. 9

ఈ నాగృహిణీ సమస్తకళలయందును బ్రవీణురాలు; ఈపెముగ్ధ, బాలిక అని మాత్రమే
చూడాలను గూర్చి రాజెఱిగియుండెను.

ఏతావతాపి కాలేన తామేవం గుణశాలిన్స్
బాలో విద్యామివ నృపశూడాలాం న వివేద సః. 10

పసిబాలుడు విద్య నెఱుంగనట్లు, ఇంతకాలము పఱిన వనేక సిద్ధాది గుణములచేను సంప
న్నయైనట్టి చూడాలను రాజెఱుంగజాలకుండె.

సాప్యలబ్ధాత్మవిశ్రాంతేస్తాం సిద్ధిశ్చియమాత్మనః
దర్శయామాన నో రాజః శూద్రస్యేవ మఖిక్రియామ్. 11

శూద్రుడకు యజ్ఞక్రియ, జాపనట్లు, చూడాలయన్ను ఆత్మయందు విశ్రాంతిని పొందని
యారాజునకుఁ దన సిద్ధియొక్క మహిమను జూపకుండెను.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

మహాత్యః సిద్ధయోగిన్యాప్తస్యా లపి శిఖిధ్వజః
యత్నేన ప్రాప్ నో బోధం బుద్ధ్యతేఽన్యః కథం ప్రభో. 12

శ్రీ రాముఁడు:- ప్రభూ! గొప్ప సిద్ధురాలును, యోగినియునైన చూడాలకే, శిఖిధ్వ
జునకు మిగుల బ్రహ్మసముచేతనుగూడ నుపదేశించుటకు శక్తిలేకయుండ నిశ్చనితర గురువుల
కలుండును?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఉపదేశక్రమా రామ వ్యవస్థామూత్ర పాలనమ్
■ పేను కారణం శుద్ధా శిష్యవ్రజ్జేవ రాఘవ. 13

శ్రీ వసిష్ఠుడు — ఓ రాఘవా! ఉపదేశక్రమము కేవలము శాస్త్రమయొక్క మర్యాదను
బాలించుట కొఱకే గాని యభ్యర్థముగా జ్ఞానప్రాప్తికి శిష్యునియొక్క శుద్ధబుద్ధిచే కావలయును.

స శ్రుతేన ■ పుణ్యేన జ్ఞాయతే జ్ఞేయమాత్మనః
జ్ఞానాత్మాత్మనమాత్మైవ సర్వః సర్వవచానివ. 14

శ్రవణము (శాబజానము, లేక, భరోక్షజ్ఞానము) చేత గాని, పుణ్యము చేత గాని జ్ఞేయము అత్యంత శ్రేయఃబడదు. సర్వముయొక్క పాదములను సర్వమే యెఱుంగునట్లు, అత్యంత అత్యంత నిఱుంగగలదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

ఏవం సి తే వాథ మునే కథమేతజ్జగత్స్థితా

క్రమో గురూపదేశాఖ్యః స్వాత్మజ్ఞానస్య కారణమ్.

15

శ్రీ రామఁడు:- ఓ మునీశ్వరా! అత్తైనచో ఈజగత్తునందు గురూపదేశక్రమము అత్యజ్ఞానమున కెట్లు కారణమగును?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

అత్యంతకృపణః కశ్చిత్కిరాటో ధనధాన్యవాన్

అస్తి విస్తృతవీకక్షే కుటుంబి బ్రాహ్మణో యథా.

16

శ్రీ వసిష్ఠఁడు:- ఓ రామచంద్రా:- వింధ్యాచల ప్రదేశమున దనధాన్య సంపన్నుడును అతికృపణుడును వైన కిరాతుఁడొకడు కుటుంబియగు బ్రాహ్మణునివలె, పశించుచుండును.

తస్యైకదా నివతితా గచ్ఛతో విస్తృజ్యలే

ఏకా వరాటికా నామ త్సణజాలకసంవృతే.

17

ఒక సమయమున నాతఁడు వింధ్యాచలారణ్యమున జనుచుండ నాతని యొకగవ్వ తృణసమూహమునఁ బడిపోయెను.

కార్పణ్యాత్ప్రప్రయత్నేన సర్వం తృణతృషాదికమ్

కవర్దకార్థకాగ్నిమభితో దుధావ దివసత్రయమ్.

18

లోభియగుటచే నాతఁడద్దానికొక నలువైపుల తృణాదులలో మూఁడుదినముల కంతకు పెదకుచు శ్రేయుండెను.

కవర్దకాః స్వర్భవతా చత్వారోఽష్టా చ కాలతః

తతః శతం సహస్రం చ సహస్రే చేతి చేతనా.

19

కలయల్పజలే దీనో రాత్రిందివమతన్నితః

జనహాసనహాస్రాణి బుబుధే న వరం తు నః.

20

ఈ గవ్వ వా చేతికిఁ జిక్కినచో గానియొక్క క్రయవిక్రయములచే పెనిమిది గవ్వలగును; దానినుండి క్రమముగ రెండు వేలగును, పిదప నూలువేలగును-అను నభిప్రాయముచే నాదీనుడు అనులా నర్భు వేలకొలది హస్తములపై, నూడ దృష్టిమంచక, అశ్రమముండై యట్లు పర్యాయోచించుచునే అయ్యరణ్యమున నుండెను. *

* తద్విజ్ఞానానార్యః స “గురుమేనాభిగచ్ఛేత్” — అత్యంత నిఱుంగటకొఱకు గురువునవ్విధమునకే పోవలెన ననది శాస్త్రమత్యవ.

తతో దినత్రయస్యాన్తే తేన తస్మాచ్ఛ జన్మలాత్

పూర్వేనుభిష్టుప్రతిమో లబధిస్తామణిర్మహాన్.

21

అటు పిమ్మట మూడుదినములు పరిశ్రమ గావించిన తదుపరి, తుదకాయదణ్యమున నాతనికి శూర్ణవర్ణునివలె దేదీప్యమానమైన యొకగొప్ప చింతామణి దొఱకను.

తం ప్రాప్య తుష్టహృదయః సమాగమ్య గృహం సుఖమ్

ప్రాప్తాఖిల జగద్భూతి శాన్తసర్వతయా స్థితః.

22

దానిని బొందుటచే, బ్రహ్మచిత్తుడై, సుఖశూర్యముగ దనగృహమున కేగి, ప్రపంచము నందలి సమస్త భోగైశ్వర్యములు పొందుటచేతను, దారిద్ర్యాది అనర్థములన్నియు నశించుటచేతను బ్రహ్మజ్ఞుడై యుండెను.

ఏవం యథా కీరాతేన కపర్దాన్వేషణేన తత్

రత్నం లబం జగన్మూల్యసుహోరారత్రమభేదితా.

23

ఇవిధమున దుఃఖరహితుడగు అకిరాతుడు గవ్యను వెదకఁబోయి జగన్మూల్యమైనట్టి చింతామణిని బొందెను.

తథా శ్రుతోపదేశేన స్వాత్మజ్ఞానమవాప్య తే

అన్యదస్వివ్యతే చాన్యలభ్యతే హి గురుక్రమాత్.

24

అట్లే శాస్త్రోపదేశముచే గూడ ఆత్మజ్ఞానము సంప్రాప్తించును. గురూప దేశక్రమముచే శబ్దజన్యమగు పరోక్షజ్ఞానమ స్వేషించబడి, నిత్యమై, అపరోక్షమైనట్టి యాత్మజ్ఞానము లభించుచున్నది.

బ్రహ్మ సర్వేబ్దియాతీతం శ్రుతాద్బిద్ధియనంవిదః

తేనోపదేశాదనఘ నాత్మతత్త్వమవాప్య తే.

25

పాపరహితుడగు రామచంద్రా! ఆత్మమింద్రియము లన్నింటికంటెను బరమైనది. శబ్ద క్రమా, శబ్దబోధాదులన్నియు నింద్రియజ్ఞానమునకు సంబంధించిన చిత్త వృత్తులేయగును, ఇట్లు గురూప దేశముచే శాబ్దవృత్తులు మాత్రమే జనింపఁబడుచున్నవి. గాఢనను, నిశ్చాపరోక్ష బ్రహ్మము కిన్యని శుద్ధబుద్ధియందే స్ఫురించును. గాఢనను, తేనఱమనదేశమాత్రమే ఆత్మతత్త్వోదయమునకు శాశ్వత కారకము.

గురూపదేశం చ వినా నాత్మతత్త్వగమా భవేత్

తేన చిన్తామణిర్లబ్ధః కపర్దాన్వేషణం వినా.

26

ఇతః గురూపదేశములేకయు ఆత్మతత్త్వము సంప్రాప్తించదు. ఏలయనె, గవ్యను వెదకఁ బోవని యెవనికి చింతామణి లభించినది?

తత్త్వస్యాన్య మహార్థస్య గురూపశోభనం గతమ్

అకారణం కారణతాం మనేరివ కవర్ధకః

27

మహాదర్శనాపమగు ఈయాత్మతత్త్వమునకు గురూపదేశము కారణముగానున్నను, గవ్యమైతరకుట చింతామణికిఁ గారణమైనట్లు, కారణముగనుకే యున్నది.

పశ్య రాఘవ మామ్యేయం మోహిసి మహతామపి

అన్యదన్విష్యయతే యత్నాదన్యదాసాద్యతే ఫలమ్.

28

ఓ రాఘవా! చూచుము! ఈ మాయ మహాత్ములనుగూడ మోహితమొనర్చునదై యున్నది. యత్నముచే నొకవస్తువు నశ్వేషించుచుండ, మఱియొక ఫలము సంప్రాప్తించుచున్నది గదా!

అన్యత్కరోతి పురుషః ఫలమన్యథేవ

ప్రాప్నోతి యస్మిన్ జగత్స్వవలోక్యతే చ

తస్మాదనన్తరభవస్య జగద్భ్రమస్య

శ్రేయోతివాహనమసజ్జమనిచ్ఛయేవ.

29

ఇత్యార్షే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో

పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే కిరాటోపాఖ్యానం

సామ త్ర్యశీతితమః సర్గః || 83 ||

మనుజుఁ డొక కార్యమును యత్నముచే జేయుచు మఱియొక ఫలమును బొందు చున్నాడు. ఇవిధమున ముల్లోకములందును జూడఁబడుచున్నది, విహఁబడుచున్నది, కాన, ఆత్మజ్ఞానము లభించిన పిదప శేషించిన శీవితమున ఈజగద్భ్రమమును అపంగముగను, అనిచ్ఛా పూర్వకముగను గడపుట శ్రేయోదాయకము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున

కిరాటోపాఖ్యానమును నెనుబదిమూడవ సర్గము ||83||

చతురశీతితమః సర్గః

[శిభిద్వజస్య చైరాగ్రం చూడాలాత్వాననం వనే

నిశి చైకస్య నిర్వాణం మన్దరే శ్చితిర్యతే.

శిభిద్వజుని చైరాగ్రము, వనమున చూడాలయొక్క ఆత్మాననము, రాత్రి శిభిద్వజుఁడు వెడలుట, మందరపర్వతముపై యాతని స్థితియున్నగు విషయములిందు కలుపఁబడినవి.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

తతః శిభిద్వజో రాజా తత్త్వజ్ఞానవదం వినా

అజగామ పరం మోహం తమోఽన్ధత్వమివాప్రజాః.

1

శ్రీ వసిష్ఠఁడు:— ఓ రామచంద్రా! అటుపిదప, తత్త్వజ్ఞానములేని శిభిద్వజుఁడు, పుత్రులు లేని మనుజుఁడు శోకాదులచే మహాంధత్వము పొందునట్లు మహామోహమును పొందెను.

దుఃఖాగ్నిదీప్తిమనా మనాగపి విభూతిషు

తాస్యోష్ణోపనీతాసు న శేమేఽగ్నిఃఖాస్వివ.

2

దుఃఖాగ్నిచేనంతప్రమేన చిత్రముగల యారాజు అభీష్టవస్తువులఁ బ్రాప్తింపఁజేయు రాజ్య విభూతులందఱును అగ్నిజ్వాలలందునఁ జొంపె మైనను నిమింపలేదు

ఏకానేషు దిగ నేషు నిర్వరేషు గుహాసు చ

అజగామ రతిం జన్మర్ముక్తే ముర్వాధతో యథా.

3

బాణము విడిచిననీదివ మృగాదులఁగూర్చి వ్యాధున కెట్టి ప్రీతియుండునో, అట్టి ప్రీతియే యేకాంతపానములందును, దిగంతములందును, పర్వతప్రాంతములందును, కొండగుహలందును, రాజున కప్పుడుండియుండెను,

రాఘవ త్వమివాశేషాః సాన్వాసునయ బోధనః

ప్రాధితః కార్యతే భృత్యైర్మహీపో దివసక్రియాః.

4

ఓ రాఘవా! నీవంటివారల పాంత్వన, అనునయ బోధనమునములచేతను, భృత్యుల ప్రార్థనచేతను ఆరాజు దైనిక క్రియలన్నింటినీ జేయుచుండెను.

నిత్యముద్దామవై రాగ్యః పరివ్రాడివ శాస్త్రః

ఖద్యతే చ మహాభోగాన్స భోక్తుం చ శ్రియం సీత.

5

నిరంతరము ప్రబల జైరాగ్యశీలఁడగు, స్వప్నాసినరె కాంతబుద్ధియు నగుశిఖిభవజ్ఞఁడ పుడు మహాభోగములను, రాజ్యసంపదను నమభివంచుటయందు భేదముఁడు మండిన,

దదావతితరాం దానం గోఘామికనకాదికమ్

దేవభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ స్వజనేభ్యశ్చ మానవ.

6

మానవదుఃఖవగు రామచంద్రా! అతఁడు దేవతలకు, బ్రాహ్మణులకు, స్వజనులకు, గోఘామిసువర్ణాద్య నేకములను దానముచేసెను.

చచార స తపః కర్తుం కృచ్ఛచ్ఛాన్ద్రాయణాదికమ్

పరిబ్రాహమ తీర్థాని వనాన్యాయతనాని చ.

7

తపమొనరించుటకై కృచ్ఛచ్ఛాన్ద్రాయణాది వ్రతముల సల్పెను. మఱియు, తీర్థములందును, వనములందును, ఇతర పవిత్రస్థానములందును సంచరించెను.

సతథాపి విశోకత్వం న మనాగపి లబ్ధవాన్

అనిధానాం ఖనన్యూమిం నిధానార్థీ నిధిం యథా.

8

కాని, అట్లొనర్చినను, నిధి గోరువాడు నిధిలేనిసలయను ద్రవ్యులుచే నద్దానినీ బొందనట్లు రాజశోకరాహిత్యమును బడయఁకుండెను.

రాత్రిందివ మహానేష శుష్యత్యేవ కృశానునా

చిన్తయా చిన్తయామాన సంసారవ్యాధి భవజమ్.

9

మహానుభావుడగు వారాహ రాత్రిందినముల చింతయను నన్నిచే శుష్కించుచు సంసార వ్యాధి కొషధమున జంశించుచుండెను.

చిన్తాపరవశో దీనో రాజ్యం స్వస్య విషోపమమ్
మహావిభవమప్యగ్రే నాపశ్యత్సిన్ధుయా ధియా. 10

చింతాపరవశుడైన దీనుడగు వారాహ తనరాజ్యమును విషమువలె జూచుచుండెను. భేద బుద్ధితో గూడినవాడై సమృద్ధియునునున్న మహావిభవమును గూడ గాంచుటలేదు.

అథైకదైకానగతాం చూడాలామబ్జమాగతామ్
ఇదం మధురయా వాచా సమువాచ శిఖిర్దృఢః. 11

అటు పిమ్మట శౌకాశాశముయమున వేకాంతస్థానమున పరికముపై గూరుచున్న చూడాలనుగూర్చి మధురవాక్కుతో శిఖిర్దృఢుడై డిట్లనియె

శిఖిర్దృఢః ఉవాచ:—

భుక్తం రాజ్యం చిరం కాలం భుక్తా విభవభూమయః
అధునాస్మి విరాగేణ యుక్తో గచ్ఛామి కాననమ్. 12

శిఖిర్దృఢుడు:— సీయా! చిరకాలము రాజ్యమును, అనేకవిభవములను వనుభవించితిని. ఇంక నిపుడు విరాగ్యముతోడనై భవమున కేగుచున్నాను.

న సుఖాని న దుఃఖాని నాపదో న చ సంపదః
క్రోడీకర్ష్యన్తి తస్యజే మునిం వననివాసినమ్. 13

సూక్ష్మంగీ! పవనానియగు మునిని దుఃఖములుగాని, సుఖములుగాని, యావదలుగాని, సంపదలుగాని మోహితమునర్పజాలవు.

న దేశభజ్గపంమోహో న సంగ్రామే జనతీయః
రాజాదవ్యధికం మన్యే సుఖం వననివాసినామ్. 14

మణియు నట్టి వనవాసియగు మునికి దేశభంగమునుగూర్చిన పితౌహముగాని, యుద్ధము నందలి జనతీయమునుగూర్చిన దుఃఖమునుగాని లేవు. కాన వనవాసులయొక్క సుఖము రాజ్యము కొరకైన నధికముని తలచుచున్నాను.

స్తబక స్పహారిణ్యో రక్తపల్లవపాణయః
మర్జ్జరీబాలహారిణ్యో లోలశృభ్రామ్బుదాంశుకాః. 15

స్వపరాగాజ్గరాగిణ్యః కృతకౌసుమమర్జ్జనాః
అనేవ్య కాఞ్చుసశిలా నితమ్బతటశోభితా. 16

తరజమాక్షిప్రతసరిన్ముక్తాలతావృతాః
లతావయన్యావలితా ముగ్ధ ముగ్ధమృగాత్మజాః. 17

స్వభావోద్ధామసౌగంధ్యా వితీర్ణ ఫలభోజనాః

పట్టద్రక్షేణీనయనాః పుష్పపూరలతాశ్శికాః. 18

ఆస్వాద్య వ్యవృతాం యాతాః శీలతామలగాత్రికాః

రమయన్తి త్వమివ మాం వసవీభ్యో వరాసనే. 19

సుందరముఖీ! పుష్పగుచ్ఛములను నైనముల ధరించినవియు, రక్షితవస్తువులను వాస్తములు గలవియును, సుగంధముచే ననురాగయుతములును, పుష్పములను నాభూషణములచే శోభితములును నేదించుకొంగ్యమగు సుందర శీలారూప నితంబతలముచే శోభాయుక్తములును, తరంగములను మత్స్యముల సమానముచే గ్రుచ్చుటచేన నదీరూపముకాలతలచే నాచ్ఛాదితములును, లతలను సఖులచే, బరిశేష్టిం పఁబడినవియు, ముగవృగరూప బాలకులతోటి గూడియున్నవియు, స్వభావముగనే విశేషముగంధ మును గలిగియున్నవియు, ఫలరూప భోజనమొసంగునదియు, తుమ్మెదల సమానమును నేత్రములు గలవియు, పుష్పములపై బరిపూర్ణములైన లతలను ఆవయవములు గలవియు, ఆస్వాదింప యోగ్యమైన జలముగల పెలయేళ్ళతో గూడినవియు, శీతలములై, నిర్మలములైనట్టి అవయవములు గలవియునగు వసవీధులు, నీవలెనే నన్నానందింపఁజేయు చున్నవి.

యథా విచిత్రమేకాన్తే మనో భవతి నిర్వృతమ్
న తథా శశిచిచ్ఛేషు న చ బ్రహ్మాన్త్రసదృశమ్. 20

ఏకాంతమగు వస్తువదేశమున మనస్సెట్లు సుఖమునందునో, అట్లు చంద్రితంబములందుగాని, బ్రహ్మ, ఇంద్రుల సానములందు (బ్రహ్మలోక, స్వర్గములందు) గాని సుఖమునొందదు.

అస్మిన్నన్త్రాగ్రే తస్మి న విఘ్నం కర్తుమర్హసి
భర్తర్విఘటయన్తీచ్ఛాం న స్వప్నేఽపి కులప్త్రయః. 21

మామౌర్గా! ఇట్టి వశగము మను నుత్తమ విచారమున నీవు నాకు విఘ్నమును గలిగింపఁ జనదు. కులప్త్రయై రెన్నఁటికిని తమ భక్తియొక్క శోక్తృకుఁ బ్రతికూలమొనర్పరుగదా!

చూడాలోవాచః—

ప్రాప్తకాలం కృతం కార్యం రాజతే నాథ నేతరమ్
వసన్తే రాజతే పుష్పం ఫలం శరది రాజతే. 22

చూడాలు:—ప్రాణానాథా! సమయమున కనుకూలమగు కార్యమే శోభింపను గాని యన్య ముగాదు. ఎట్లనిన, వసంతకాలమున, బుష్పము శోభింపను, శరత్కాలమున ఫలము శోభింపను.

జరాజరత దేహానాం యుక్తో వసనమాశ్రయః
న యానాం త్యాదృశామేవ తేన తస్మై న రోచతే. 23

వార్ధక్యముచే గ్రస్తమగు దేహములు గలవారికే వస నివాసము యోగ్యమైయున్నదిగాని మీనంటి యావనకుంతులకుఁగదా. కాన నీవుజే మీరు వసమునకేగుట నాశ్చర్యములేదు.

యావదేన మహారాజ న యావద్దయము జిత్తాః
పుష్పే ఘోషేన తరవన్తావచ్ఛోభామహే గృహే. 24

పుష్పధానా పుష్పమితరసా సహ కాననమ్
నమం గృహాద్గమిష్యామో హంసా ఇవ సరోవరాత్. 25

అప్రాప్తకాలం నృపతేః ప్రజాపాలనమ్యుజితః
రాజస్యస్యైవ రస్థాస్య మహాదేవో భవిష్యతి. 26

అప్రాప్తకారిణం భూపం రోధయన్తి చ వై ప్రజాః
రోధయన్తి వ్యక్తార్థేభ్యః ప్రభుం భృత్యాః పరస్పరమ్. 27

మహారాజా! ఇక్కారణమున వెంటపఱకు మనమిరువురము యౌవనమునుండి విముక్తులము. గాకయుందుమో. అంతపఱకు ప్రస్వసమాచారములచే పృథ్విమనలై మనము గృహమందే శోభించెదము. పుష్పములతోఁగూడిన లతలవంటి కేశములు (వాదకళచిహ్నముగా) మనమెప్పుడు శిరములఁ గలిగియుండుమో, అప్పుడు, సరోవరమునుండి పాంసభనలై, మనమరణ్యమునకేగెదము. సమయముకాని సమయమున ప్రజాపాలమును వదిలివేయు రాజునకు రాజ్యచ్ఛిద్రమునుగూర్చిన గొప్పపాపము సంభవించును. మఱియు సమయము ప్రాప్తించకమునుపే కార్యమొనర్చునట్టి రాజున ప్రజలు నిరోధించెదరు. అకార్యములనుండి తమప్రభువును భృత్యులు పరస్పరము నివారించెదరుగదా!

ఉవాచ:-

అలముత్పలపత్రాక్షి విఘ్నేనాభిమతస్య మే
విద్ధి మాం గతమేవేతో దూరమేకా న్తకాననమ్. 28

శిభిర్భృజాః! కమలనేత్రీ! ఈ నాయభీష్టకార్యమును విఘ్న మొనర్పకుము. దూరమైన యేకాంతమున నరణ్యమునకు వెడలిపల్లి వన్నిపుడు భావించుము.

బౌళా త్వమనవద్యాజ్ఞీ నాగ న్తవ్యం వనం త్వయా.

పుంసామపి హి మృద్వజ్ఞీ దుర్విగాహ్యో వనాశ్రయః. 29

కూష్మాంఘ్రీ! నీవింకను బాలికవు. కాన వనమున కేగుట నీకుఁదగదు. వనవాసము ఘనములగుడ సతికప్పసాధ్యమైనదయగును.

సమర్థా న వనావాసే యోషితః కఠినా అపి

కాననే పుష్పమజ్జర్యః సాధుం కస్త్రాలిమక్షమాః. 30

ఆరణ్యమునందు జనించిన పుష్పలతలు కఠినములై యున్నను, కస్త్రసమాచారమునెట్లు సహించఁజాలవో, అట్లునే కఠినములైన యవయవముల గల స్త్రీలైనపుటికి వనవాసమున కనవచ్చునై యుండును.

భవత్యా పాలయ స్వేహ రాజ్యే స్థాతవ్యము త్తమే

కుటుమ్భభారోద్వహానం పత్యో యాతే వ్రతం స్త్రీయః. 31

ఉత్తమరాలైన యో పిదా! ఈ రాజ్యమును బాలించుచు నీవిచ్చటనే యుండుము. ఏల యనఁగా, వీరి వెడలిపఁగఁగల కుటుంబభారమును సహించుట (తక్, రాజ్యపాలన మొనర్చుట) స్త్రీల వ్రతమొనర్చుది.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ: - .

ఇత్యుక్త్వా దయుతాం రాజ తామిన్ద్రియదనాం వశే

ఉత్తస్థా స్నాతుమఖిలం దినకార్యం చకార చ. 82

శ్రీవసిష్ఠః - రామచంద్రా! జితేంద్రియః యోగి ఆరాజ చంద్రవదనశుభ్ర తవ ప్రియ
గాలితో నిట్లు వచించి, పిమ్మట స్నానమొనర్చుటకై లేచి దైనిక కార్యములన్నిటిని సారవేర్చెను.

అథో జితప్రజాచేష్టా రవిరస్తాచలం యయా

శిఖిధ్వజో వనమివ సమస్తజనదుర్గమమ్. 83

అటుపిమ్మట, శిఖిధ్వజుడు ప్రజలందఱిని వదలి దుర్గముమీస యరణ్యమునకు, బోయినట్లు,
సూర్యభగవానుడు ప్రజలందఱియొక్క క్రియలను వదలి ఆస్తాచలమునకు బోయెను.

సంహృత్య వితతం రూపం తమేవానుయయా ప్రభా

నాథం భవన్నిష్క్రాంతం చూడా లేవానురాగిణీ. 84

మఱియు, అనురాగిణియగు చూడాల రాజభవనమునుండి బయటబడిన తన చలననుసరించి
పెనుక నే వెడలికట్లు తన వ్యాపకరూపము నుపసంహరించి సూర్యప్రభయు సూర్యునినుసరించి పెను
కనే పోయెను.

అయయా యామినీ శ్యామా భవనం భస్మధూసరమ్

ధృతవ్యోమావగం శర్వం సంశ్లేషా యమునేవ సా. 85

విభాతిని, గంగను ధరించు పీత్యుని వారింగనమొనర్చు యమువానదినై, భస్మముచే
ధూసరితమైనట్లున్నదైన ప్రపంచమున నల్లటి శ్యామవర్ణముగల రాత్రి ప్రవేశించెను.

దిక్షు సంధ్యాబదనాను సితాను కృతపండ్లలమ్

తమాలబాలకాజ్ఞాను జ్యోత్స్నాహోసోదయాజ్ఞితమ్. 86

గచ్ఛతోరవరం పారం దంపత్యోర్మైరవం పదమ్

దేవోద్ధానమయం రస్తుం దినశ్రీదిననాథయోః. 87

ఆగచ్ఛతోరదం పారం హ్యఘటిక్ష్ణ కరోజ్ఞితమ్

నిశానిశానాయకయోర్దంపత్యోర్మైరవం పునః. 88

తారాగణోఽథ దదృశే విక్రీణో వ్యోమకుట్టిమే

ముఖోమజ్జలలాజానాం దిగ్విధూభిరవాఙ్మలిః. 89

సంధ్యాకాలమేఘములను దంతముల ధరించినవై తమాలవృక్షములను బాలకు లొడియందు
గలవై చంద్రియము హస్తముతోఁబడినవై, మండలాకారముగ దిక్కులు వెలయుచుండ దినము
యొక్కతోభయము, దినవాఘుడు (సూర్యుడు) నను దంపతులు దేవోద్ధానమయమును మేరుపర్వతము
యొక్క యావలితలమున క్రిందచుట్టకై వెడలుచుండ, తావయుక్తములగు తీక్ష్ణకిరములచే విడువ
బడిన, మేరుపుయొక్క యీవలి తలమున రాత్రియు, చంద్రుడు (నిశానాథుడు) నను దంపతులు

శ్రీధార్మమైయేతెంచుచుండ, ఆకాశమును మిదైపెనుండి దిక్కులను స్త్రీలచే, జల్లబడిన మంగళకరములైన కేలాలునలె || తత్తతే తారాగణంబు కానుపించెను.

చంద్రాననా తమఃశ్యామా శ్రాన్తా కుసుమ హాసినీ
యామినీ యావసం ప్రాప సరోజ ముకుల స్తనీ.

40

మఱియునట్లును చంద్రుడను ముఖము గలదియు, అంధకారముచే క్యామవర్ణయంతమును, తన ప్రియని వెదుకటలో నలనటను బొందిననైన కుముదాది పుష్పములచే హాస్యయాక్తముగనున్నదియు, ముకుళించిన కవలములను స్తనములు గలదియు నగు రాత్రియను స్త్రీ యావసమును చాలెను.

కృతసంధ్యా సమాచారః సహ చూడాలయేష్వయా
సుహృష శయనే భూయో మైనాక ఇవ సాగరే.

41

అట్టి సమయమున శిభిర్వజ్రుడు సంధ్యాదికార్యముల నిర్వర్తించి, మైవాకపర్వతము మఱల సముద్రమునందు విడురబోయినట్లు, తనప్రియురాలగు చూడాలయొక్క శయనస్థానమున నిదురించెను.

అథార్ధరాత్రసమయే దేశే నిశబ్దతాం గతే
ఘననిద్రాశీలాశోశ నిలినే సకలే జనే.

42

స తస్యాం సంప్రసప్తాయాం శయనే కోమలాంశుకే
భృశం నిద్రావిమూఢాయాం భ్రమర్యామివ పఙ్కజే.

43

తత్యాజ దయితాం సుప్తామశ్శాద్రాజా శిభిర్వజః
స్వైరం స్వైరం ముఖం రాహశోద్ధితం చాద్ధిప్రభామివ.

44

తదుపరి, అర్ధరాత్రిసమయమున దేశమంతయు శబ్దహీనము కాఁగా, ఘనభూతముగు నిద్రయను శిలాశోకమున జనులందఱు విలీనులు కాఁగా, కమలమునందు భ్రమరమునలె శయనమున గోమల సప్త్రయమై చూడాల గాఢనిద్రయందుండగా, తూర్పుదిక్కున రాహుపుయొక్క ముఖము చంద్ర శ్రభన మెల్ల మెల్లగా దృఢించునట్లు శిభిర్వజ్రుడు నిదురించిన తన ప్రియురాలిని దృఢించెను.

ఉ తస్మా శయనాలీనవధూకారాశ్చలాంశుకాత్
సలక్ష్మీకా నిలోలోశ్చైర్వారిః శ్రీరార్ణవాదివ.

45

ఎదైన యర్ధభాగమున దనప్రియ నిదురించుచుండెనో, అట్టి చంచలసప్త్రయము క్రమగు శయన స్థానమునుండి, లక్ష్మీకోభాసహితమై, చంచలతరంగయుక్తమైనట్టి శ్రీరసాగరమునుండి విఘ్నభావా నుడు లేచునట్లు, రాజా లేచెను.

వీరక్రమార్థం యామీతి తత్రైవానుచర ప్రజన్
యోజయిత్వా జామాసా పురాన్నిగర్థ్య పూర్ణధీః.

46

చోరాధి దుష్టజన నిగ్రహార్థము రాత్రిసంచారమున వీరు కార్య ముసరించుటకై శేష వడలునున్నానని చెప్పి తన సేవకుల నచటనే నియోగించి, విస్మయకాండగు వారాజా సగరమునుండి బయల్పడలేను.

రాజ్యలక్ష్మీ సమస్తభ్యమిత్యక్వా మణ్డలాద్ధతః
వివేశోగ్రామరణ్యాసీమేకో నద ఇవార్ణవచ్ఛే .

47

‘ఓ రాజ్యలక్ష్మీ! నీకు సమస్తార్థముని చెప్పి యాతడు లేచి రాజభవనమును వీడి, నదము మహాసముద్రమున, బ్రవేశించునట్లు, ఒక భయంకరమైన మహారణ్యమునఁ బ్రవేశించెను.

ఘనాన్ధకారగుల్మభ్యా త్కుద్రభూతౌఘ కర్కశా
సారణ్యాసీనిశా సార్థం సమం తేనాతివాహితా .

48

ఘనీభూతమగు సంకారముచేతను, లళలచేతను బరిపూర్ణమై, తుద్రజంతువులచేఁ గర్కశమైనట్టి యా మహారణ్యమును దాటుగా సతవికా రాత్రి గడచెను.

ప్రాతః శూన్యామరణ్యాసీం స నీత్వా వితతం దినమ్
సమముచ్చేణ కస్యాంచిద్విశ్రామ వన్వావనా .

49

ప్రాతఃకాలము కాఁగా, మఱి యాదిమయంతయు శోకవికాలమైన శూన్యారణ్యమునఁ బోవుచు, సూర్యభగవాను డస్తాపలమున విక్రాంతి నొందునయమున, ఒకానొక వనభూమిపైఁ దానున్న విశ్రమించెను.

భానావదృశ్యతాం యాతే తత్ర స్నానాదిపూర్వకమ్
కించిత్ర్పలాదికం భుక్త్వా తాం నినాయ తమస్వీసీమ్ .

50

సూర్యుఁ డదృశ్యుఁడు కాఁగా నచట స్నానసంధ్యాది కృత్యముల నెరవేర్చి కొన్ని ఫలములను భుజించి, ఆరాత్రి గడచెను.

పునః ప్రాతః పురాణ్యుచ్చైర్మణ్డలాని గిరీన్నదీః
జవాదుల జయూమాన రాజా ద్వాదశశతర్వరీః .

51

మఱి ప్రాతఃకాల మయినపిమ్మట బయలుదేరి వేగముగాఁబోవుచు గొప్ప గొప్ప పురములను, మండలములను, పర్వతములను, నదులను, పండ్రెండు దినములలో దాటివై చెను.

తతో మందర తైలస్య తటస్థం జనదుర్గమమ్
ప్రాప కాననమత్య నదురస్థజవతాపురమ్ .

52

అనంతరము, జననివాసమున కతిదూరమున నున్నదియు మందరపర్వత తటముపై వర్తించు నదియు, మనుజులకు చుర్గమమైనదియునగు ఆరణ్యము శోకదానిని జొందెను.

రటత్రాణాలనలిలవాపీబలితపాదవమ్
శీర వేద్యాలయజ్ఞాత భూతపూర్వద్విజాత్రమమ్ .

53

తుద్రప్రాణినిత్య క్త సిద్ధనేవ్యలతాలయమ్
అపూర్ణపాదపలతం ప్రాణవృత్తికరైః ఫలైః .

54

ఆయరణ్యము శబ్దముతోఁగూడి ప్రవహించుచున్న జలము గలిగిన నడనావులచే మహాబలయుక్తములగు శాసన్వజుడిన పృత ముల గలదితము, పూర్వకాలపు ద్వితీయ యాశ్రమముల జ్ఞప్తికిఁ

తెచ్చుకంటువంటి పురాతన జేదికలు గలియున్నదియు, తూద్రజీవులు లేనిదియు, సిద్ధులచే నేవ్యములగు లతాగృహములతోఁ గూడియున్నదియు, ప్రాణుల జీవిక పునయోగించునట్టి ఫలములచేఁ బ్రైశుండి క్రిందివఱకుఁ బరిపూర్ణమైనట్టి వృక్షములు, లతలుగలదియునై, విరాజిల్లుచుండెను.

తద్రైస్మిన్సమే శుద్ధే సలే నలిలమాలినే
శీతలే జద్వలశ్యామే స్నిగ్ధే సఫలపాదపే.

55

స మజ్జరీభిర్వల్లభి; స చకారోటజాలయమ్

ప్రావృట్కాలః సవిద్యుద్విగ్నీలాభైరివ పజ్జరమ్.

56

అచ్చట, జలముచే వేట్టికనై, శీతలమై పచ్చని తృణములచే శ్యామవర్ణయూతమై, మనోహరమై, ఫలసహితములగు వృక్షములతో గూడినదై నట్టి యొకస్థానమున, వర్షాకాలమున మొలపులతో గూడిన మేఘములచే పంజరము నిర్మించబడునట్లు, నూతనవల్లన సహితములగు లతలచే నారాజోక పరకాలము నిర్మించెను.

మసృణం వైణవం దణ్డం ఫలభోజన భాజనమ్

ల్లస్స పాత్రం పుష్పభాణ్డముక్షమాలాం కమణ్డయమ్.

57

కన్ధాం శీతాపనోదాయ బృసీం చైవ మృగాజనమ్

అనియాయోజయ తస్మిన్సృతికామనిరే నృపః.

58

యత్కించదన్యద్వా వస్తు యోగ్యం తాపనకర్మణి

తత్తత్ర స్థాపయామాస జగతీవ క్రమం విధిః.

59

సులలితమైనట్టి వెదురుదండము, ఫలములు, భోజనపాత్ర, పూజాపాత్ర, పుష్పపాత్ర, కమండలువు, దుద్రాక్షమాల, శీతనిపాదకాంక్ష యొక బొంత, ఆననము, మృగచర్మము, అనునీవద్దార్థము లన్నింటిని దీసికొనివచ్చి రాజు తన కుటీరమున స్థాపనముచేసెను. అతృప్తచేవుండు తన జగద్వ్యవహారమునకు వలసిన చస్తువులన్నింటిని సమకూర్చునట్లు ఇంకను తాపనులకార్యమునకు యోగ్యములగు వస్తువులన్నింటినిగూడ నాతఁడు తన కుటీరమున సమకూర్చియుంచెను.

సంధ్యాపూర్వం జపం ప్రాతః ప్రహరే స తదాకరోత్

పుష్పాచ్చయం ద్వితీయే తు స్నానం దేవార్చనం తతః.

60

పశ్చాద్వనఫలం కించిద్వనకన్దం వినాది చ

భుక్త్వా జవ్యవో భూత్వా నిన్దాయైకో నిశాంవశీ.

61

ఆరాజ దినమందలి మొదటి జామున, ప్రాతఃసంధ్యా పూర్వక జపమును కావించును; రెండవజామున, ముష్ణదుల సంచయమొనర్చును; అనంతరము మూడవజామున ముఱుల స్నాన, దేవతార్చనాది కార్యములఁ జేయును. తదుపరి నాల్గవజామున వనమాదలి ఫల, కందముల, కమలదండలుఁ గొన్ని భక్షించి జవశక్తయందై రాత్రిని శుభపును.

ఇతి దివసమమభేదం మన్దరోపానకచ్చే

విగ్రచిత ఉటజేన సర్వాలవేశో నినాయ

నవన్వపతివిలాసం తం న సస్పార కం వా

స్ఫురతి హృది వివేకే రాజ్యలక్ష్మ్యో హరన్తి.

62

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణ ప్రకరణే పూర్వాశ్చ శిఖిధ్వజప్రవజ్య సామ
చతురశీతితమః సర్గః || 84 ||

ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు మందిరావలతలును నిర్మింపఁబడిన పర్ణకాలయందు స్థితుడై
మాలనదేశాధిపుడగు శిఖిధ్వజుఁడు భేదరహితుడై జహించులఁ గావించుచు చాలదినములు గడపెను.
తన నూతనరాజ్యవిలాసముల వేటిని వాతఁడపుడు స్మరింపకుండెను. ఏలయునన, వివేకము న్మదయ
మున స్ఫురింప, రాజ్యసంపదలింక నే దర్శింపని చిత్తమునైన, హరింపగలవా? (హరింపనని భావము)

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున

చూడఁగోపాఖ్యానమున శిఖిధ్వజప్రవజ్యయను

నెనుబది నాల్గవ సర్గము || 84 ||

పహ్లాశీతితమః సర్గః

[రాజ్యా ప్రముదయా రాజ్ఞోఽస్వేషణం పథి దర్శనమ్

భావ్యధర్మనం కాలే బోధనం చోష్ణవర్తయే.

చూడాల వేల్పుని రాజానకై వెడకుట; మార్గమున వానిఁ గాంచుట; రాజయొక్క
భవిష్యదర్శము నవలోకింపుట, కాలక్రమమున వాతనికి బోధించుట మున్నగు విషయము లిటు వర్ణింపఁ
బడినవి.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ: —

ఎవం శిఖిధ్వజః పూర్ణమతికాయాం వనే సీతః

ఇదానీం శృణు చూడాలా సా కిం కృతవత్ శృణో.

1

త్రీవసిష్ఠుఁడు:—ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు, వనమున శిఖిధ్వజుఁడు సర్వవస్తు వరిపూర్ణమగు
తన మఱిరవకుండుండ, అటు చూడాల తన గృహమున నేమి కావించెనో వినుము.

తత్రార్థరాత్రసమయే దూరం యాతే శిఖిధ్వజే

హరిణీ గ్రామసుప్తే చ చూడాలా బుబుధే భయాత్.

2

అచట, అర్ధరాత్రియందు శిఖిధ్వజుఁడు దూరమునకు వెడలిపోగా, గ్రామమందు నిదురించు
చున్న లేడివరి భయముచే నారాణి మేల్కొంచెను.

అపశ్యత్పతినిర్దీనా శయనం శూన్యతాం గతమ్

అభాస్కరమపూర్ణేందు శాన్తశోభమివామృగమ్.

3

పతిచే, ద్వజింబుడిన చూడాలయపుడు—నూర్వడులేనిదై, అపూర్ణచంద్రునితోఁగూడి యున్న శోభారహితమున నాకాశమునువలె—శయనస్థానమున కూర్చున్నాఁ గావించెను.

■ తస్మా కించిదామూనవదనా ఖేదశాలినీ
కుస్మి కేవ మహావల్లీ నిరూత్సాహజ్వలనా.

మనముఖియై, ఖేదయుక్తయై, ఉత్సాహరహితములగు అవయవములను బల్లవములతో, గూడినదై, ఊరూదియుక్తజలములచే సేచనమొనర్చబడిన మహారతపదై, శయనస్థానము నుండి యపు డామె లేచెను.

న ప్రసన్నా న విమలా బభూవాకులతాం గతా
దినశ్రీడివ నీహారధూసరా సా వ్యతిష్ఠత.

5

వ్యాకులత్వముతోఁబరుదినదై, ప్రసన్నముగాను, విమలముగాను లేక యున్నదై, మంచుచే నావరింపబడి నులిసముగానున్న దినశోభవలె నామె యపుడుండెను.

క్షణం శయ్యోపవిష్టే చి న్తయామాన చి న్తయా

శప్టం రాజ్యం ప్రభుస్త్వత్వా వనం యాతో గృహాదితి.

6

తన్మయేహాద్య కిం కార్యం తత్సమీపం ప్రజామృహమ్

భ రైవ గతిరుద్దిష్టా విధినా ప్రకృతా స్త్రియః.

7

ఇతి నంచిన్త్య భర్తారముగన్తుంస ముత్థితా

చూడాలా వాతరస్థీణ నిగత్సామృతమాయయా.

8

క్షణకాలము ■■ శయ్యపైఁ గూరుముండి చింతాగ్రస్తయై యాపె యిట్లాలోచించెను —
అర! దుఃఖకరమైన విషయము! నాపతి రాజ్యము వీడెను. కనుక, నేనిపుడేమి చేయవలెను!
శనున్న నాపతి సమీపమునకుఁ బోదును. ఏలయనిన, కాస్త్రమందు పతియే స్త్రీక్రిత ప్రభువు శరణ్య
స్థానముగ విధింపబడియున్నది - ఈ ప్రకారముగ విచారించినదై, భర్తృసమీపమునకుఁ బోవుటకై
చూడాల లేచి, కిటికీల మార్గముగఁడా బయలుదేలి యాకాశమును జూచెను.

బుభూమామృతమార్గేణ వాతసన్ధి న్నే నయోగినీ

కుర్వతి సిద్ధసార్థస్య ముఖేనాన్యేన్ద్ర సప్రభుమ్.

9

రెండువ చంద్రుఁడాయెను నట్లు సిద్ధసమాహమునకు శ్రాంతిఁగొల్పుఁచు అయోగిని
యాకాశమార్గమునఁ బ్రవ్రమించెను.

దదర్శాథ యథాయాతం రాత్రౌ ఖడ్గధరం పతిమ్

భ్రమ న్తమేకమేకా న్నే వేతాలసమయోదితమ్.

10

అ గ్గటి, ఖడ్గధారియై జనుచు నిర్దనస్థానమున లేతాశమువలె నుంబరించుచున్న ■■ పతినిఁ
గాంచెను.

తాదృశం పతిమాలోక్య సిత్వా గగనకోటకే
భవిష్యచ్చిన్తయామాన సర్వం భర్తృభిజ్జితమ్. 11

అకాశ కోశమున నున్నదై యాచారము తన భర్త నవలోకించి యపుడామె యాతని
ముందు పూర్ణముగా నాలోచించెను.

యథా యేన యదా యత్ర యావత్కార్యం యథోదయమ్
యథా చ నిర్వృతిః స్ఫూరా గస్తవ్యా తేన రాఘవ. 12

ఓ రాఘవా! ఎట్లు, ఏమి క్షమించే, ఏ దేశకాలములందు, ఎట్టిక్రియచే నాతనికి సభ్యుడ
యగునో, ఏ ప్రకారమాతనికి నిరతశయ బ్రహ్మానందప్రాప్తియగునో, అజంతయు యోగబలముచే
నామె వీక్షించెను.

అవశ్యం భవితవ్యం తద్భయరహ్మ్యై పురః సితమ్
తదేవ సంవాదయితం గమనాత్సా న్యవర్తత. 13

యోగబలముచే బ్రత్యక్షమువలె నున్నదియు, తన భర్త కవశ్యముగ భవితవ్యమై యొప్పు
నదియునగు యెద్దానినామె గాంచెనో, తదనుకూలముగ నావరింపుటకైగాను, అప్పుడు తన గమనము
నుండి నివ రించెను.

ఆస్తాం మమాద్య గమనం కాలేనాతి చిరేణ హి
మయాన్య పార్శ్వే గస్తవ్యం నియతేరేష నిశ్చయః. 14

నా గమనమిప్పుడుకాదు; చాలకాలమైన పిదపయే నేను భర్తృసమీపమునకు బోవలయుం
డుట. ఈశ్వరనియతి యొక్క నిశ్చయమైయున్నది.

ఇతి సంచిన్త చూడాలా ప్రవిశ్యానఃపురం పునః
సుమ్యావ శయనే శంభోః శిరసేవైస్సపి కలా. 15

ఇట్లు విచారించి చూడాల మజల యంతఃపురమున, బ్రవేశించి, శివుని శిరముపై జంద్రకళ
వలె, తన శయనస్థానమునఁ బరుండెను.

కేనచిత్కారణేనాసౌ గతః సంప్రతి భూపతిః
ఇతి పౌరం జనం సర్వమాశ్వాస్యాతిష్ఠనజ్ఞనా. 16

ఏదియో విశేషకారణముచే రాజా ప్రవాసమునకుఁ జననని యాచారముగ చూడాల
నగరవాసులకున్న, సర్వప్రజాగణంబునకున్న వచించినదై వారలతోదార్పి నివసించఁదొడగెను.

రాజ్యం రరత్ భర్త సత్త్రమేణ సమదర్శనాత్
యథా కాలేన కేదారం పశ్యం కలమగోపికా. 17

కాలక్రమమునఁ బరిత్యజ్యమైన ధాన్యమును క్షేత్రపాలని సంరక్షించునట్లు, చూడాలయు
సమర్థుడై భర్తయొక్క రాజ్యమును క్రమరూపమున, బాలించెను.

తయోస్తదావహత్కలో దంపత్యోః స్థితయోస్తథా
అదృష్టాన్యోన్యముఖయో రాజ్యకానన పాలయోః.

18

ఒకరి ముఖమును నొకరు చూడనివారును, రాజ్య, అర్హముల, గ్రహముగ, భావించు వారునగు యాస్త్రీపురుషులిరువురికిని కాలము గడచుచుండెను.

జగమాథ దినం పక్షో మాసోఽథ ఋతువత్సరః

శిఖిధ్వజస్య విపినే చూడాలాయాః స్వమన్దిరే.

19

శిఖిధ్వజానకు వనమందును, చూడాలకుఁ దన రాజమందిరమునను దిన, పక్ష, మాస, ఋతు, సంవత్సరరూప కాలము గడచుచుచున్నది.

బహునాత్ర కిముక్తేన వరాణ్యమ్ దశాజ్ఞా

చూడాలోవాచ సదనే వనగుచ్ఛే శిఖిధ్వజః.

20

వెద్యేల! పదు నెనిమిది వత్సరములవరకు చూడాల రాజభవనమునందును, శిఖిధ్వజుఁడు వనసమాశ్రయనను పనించిరి.

అథ యాతేషు బహుషు వర్షేషు జరసా వృతే

శిఖిధ్వజే మహాశైలతటకోటర వాసిని

21

భర్తుః కషాయపాకం తదాలక్ష్మ్య పాలితం చిరాలే

తదా తస్యాథ యాతేషు వర్షేషు జరసా వనే.

22

తదా తస్యాత్మకార్యస్య భవితవ్యతయా తథా

భర్తుః సమీపగమనే మమ కాలోఽయమిత్యథ.

23

సంచిస్య మనరోపస్తం గన్తుం బుద్ధిం చకార సా

చచారా నూపురాద్రాత్రౌ తతార నభసః పథమ్.

24

ఆనంతరము చాల వత్సరములు గడవ, వార్ధక్యముచే గ్రస్తుండైన శిఖిధ్వజుఁడు మహాపర్వ తకోటరమున నివసించుచుండ, అపుడు, పరియొక్క రాగ ద్వేషాది కషాయము లెంతవఱకు, బరిపక్వము కాకయుండెనో, అంతవఱకు వేచియున్నదై అపిమృత చూడాల పరియొక్క బోధనయాచముగు ఆత్మ కార్యముయొక్క భవితవ్యమునుబట్టి భర్తృ సమీపమునకు, బోవుటకీ నాకుఁడైన సమయమని యాలా చించి మందరపర్వతారణ్యమున శేగుటకై నిశ్చయించి రాత్రియందంతఃపురమునుండి బయలుదేలి యాకాశమార్గమున నెగిసిపోయెను.

జగమ వాతస్కందేన గచ్ఛన్తీ ఖేదదర్శ సా

కల్పవృక్షంశుకచ్ఛన్నరత్న సబకభూషితాః.

25

నన్దనోద్యాపనీలయా రక్తాః సిద్ధాభిసారికాః

వరామృతేన్ద్రశకలాన్ప్రాలేయకణవర్షణాః.

26

సిద్ధోత్తమాత్తసాగన్ధస్యస్పర్శయామూన మారుతాన్

చన్ద్రబిమ్బామృతామ్బాధేర్మహావీచిపరమ్పరామ్. 27

అపశ్యన్నిర్మలజ్యోత్స్నామమ్పరాస్తరతాం గతా
మేఘాన్తరేణ గచ్ఛన్తీ మేఘులగ్నాశ్చ విద్యుతః. 28

అవియుక్తాః స్వభారా సా భూయో భూయో వ్యూహికయత్

వాయుమండలముగండా యామే జనెను. అకాశమార్గమునఁ బోవుచు నామే కల్పవృక్ష మయొక్క పత్రములచే నాచ్ఛాదితులను, రత్నసమాహములచే నలంకృతులును, నందనవననివాసి నులును తమ ప్రియలందరనుఁజేర్చుట నగు పిద్దుల యప్పురసలఁ జూచెను. మఱియు చంద్రఖండమును స్పృశించునవియు, హిమబిందువుల పరిపూర్ణవియు ఉత్తమ సిద్ధులచే గ్రహింపఁబడిన సుగంధములు గలవియునగు వాయువులను స్పృశించెను. అటాకాశమధ్యమున నేగుచు నామే చంద్రబింబమును అమృతసముద్రముయొక్క మహాతరంగసమాహములతోఁ గూడినట్టి నిర్మల చంద్రికను గాంచెను. అట్లే మేఘమండలమునఁ బోవుచు మేఘములందు సంలగ్నమైనదియు, మేఘమృత్తి నుండి వియుక్తము కాని దియవగు విద్యుత్సమాహమును మఱిమఱియు వీక్షించెను.

ఉవాచ చాత్మనైవాహో యావజ్జీవం శరీరిణామ్. 29

న స్వభావః శమం యాతి మమాప్యత్కణ్ఠితం మనః
కదామృగేన్ద్రో న్నన్దం తం ప్రణయప్రవణం పునః. 30

పశ్యామి కాన్తమిత్యక్తం మమాప్యత్కణ్ఠితే మనః
మజ్జరీజాలలితాస్తరుగ వల్లభః స్వకం పతిమ్ 31

న మఃశ్చన్ది ఊణమితి మమాప్యత్కణ్ఠితే మనః
యథేయమగ్రజా కాన్తమేతి సిద్ధాభిసారికా. 32

తథా కదాహమేష్యామి మమావీతి మనః స్థితమ్
ఇమే మందాశ్చ మరుత ఏ తే చ శశిసః కరాః. 33

వనరాజయ ఏతాశ్చ మమాప్యత్కణ్ఠయన్త్యహో
హే చిత్తజ ముద్ధవాన్తః కిం త్వం తాణ్డలితం స్థితమ్ 34

సా వ్యోమ నిర్మలా సాధో క్వ తే యతా వివేకితా
అథవా చిత్త భర్తారం స్వం ప్రత్యుత్కణ్ఠినే సఖే. 35

అట్లు వానిఁ గాంచి తన మనంబున నిట్లునుకొనెను — ఆహా! జీవితమర్థంతము ప్రాణుల యొక్క స్వభావము శమించదు. నామనస్సున్న యుక్తింతమామెను. ప్రేమయందు నిమగ్నఁడనును, సింహమువంటి భుజస్పృంధములు గలవాఁడు నగు నాప్రాణిమీయని మఱి సెప్పుడు గాంతును? ఆహా వికేశాదులచే బోధింపఁబడినదై నను నామనస్సు యుక్తింతమగుచున్నదే! || నేక మొగ్గులతోఁ గూడు కొనియున్న లకలు తమ పతియగు వృక్షమును ఊణకాలమైనను విడువకయున్న విధమున నామన స్సున్న ముత్రియునికొఱకై వ్యాకలితమగుచున్నది. మఱియు సిద్ధుల యభిసారిక తన పతి సమీపము నకుఁ బోవుచున్న చందమున నేనున్న నాప్రాణవాధుని చెంత కప్పుడు చేరుదును? ఈ మెల్లనివాయు

వులు, ఈ చంద్రశిఖములు, ఈ వనసమాహములు, నామానసము నుత్కంఠిత మొనర్చుచున్నవి. ఓ జచ్చిత్రమా! కృష్ణమగు నాడంబరముతోఁగూడఁ దేలయుంటివా? ఓ సాధూ! చిత్రమా! ఆకాశము వలె నిర్మలమైన నీవివేక మెచటికిఁబోయెను? కాదు సఖీ అది నీదోషము కాదు. ఏల జూనిన, నీవు నీవతికై యుత్కంఠితమగుచున్నావు, ఓ చిత్రమా! నీవట్లే యుత్కంఠితమై యుండునుదానిచే నాశేషి.

తిష్ఠోత్కణ్ఠాభివలితం కిం సమత్కణ్ఠితేన మే

కిం వృథోత్కణ్ఠానే వామే భర్తా యాతో జరాం భవేత్. 86

తపస్వీ కృతగాత్రశ్చ భవేన్నీర్వాసనస్తథా

మనోరాజ్యాద్యభోగేభ్యో మన్యేష్యామూలతాం గతమ్. 87

ఓ శ్రీశరీరమా! నీవు వ్యర్థముగ నేల యుత్కంఠిత మగుచున్నావు? ఏవని గొగరించుటకై నీవు తత్తపఁపదుచుంటివా? నీవతి యిప్పటికి వృద్ధుఁడై యుండును. మతేయూ, తపస్వీయు కృశించిన శరీరము కలవాడును, వాసనారహితుఁడునై యుండును, కాన ఆతని మనస్సు రాజ్యభోగములందు నిర్మూలమైయుండునని తలఁచెద.

వాసనాలితికా ప్రావృణ్ణదీ నదగతా యథా

ఏకాన్తరత ఏకాత్మా నీరసః శాన్తవాససః. 88

అల్పవర్షముచే జనించిన నది మహానదమునఁ గలిసి తద్విన్నముగ గోచరింపనట్లు, నావతి యొక్క వాసనారూపత ఆత్మకంటె భిన్నముకా నేరదు. ఆతఁడేకాంతమున నానస్తుండై, ఏకాత్మ రూపుడై, ఇచ్ఛారహితుఁడై యుండును.

మన్యే భవతి మే భర్తా శుష్కవృక్షసమస్థితిః

తథాపి చిత్రకోత్కణ్ఠా భవతోత్కణ్ఠాయాన్వితమ్. 89

మతిముద్బోధ్య యోగేన క్లేషయిష్యామ్యహం పతిమ్

ప్రమృష్టకలనం భర్తః సమీకృత్య మనో మునే. 40

రాజ్య ఏవ నియోజ్యేమి నివత్స్యావః సుఖం చిరమ్

ఓ చిత్రమా! నా భర్త శుష్కించిన వృక్షమువలె నుండునని యూహించుచున్నాను. అయి నప్పటికి నీతోఁగూడ నేనును నాతనికై యుత్కంఠిత యగుచున్నాను. నేను నా యోగ్యులముచే నావతిని అత్మజ్ఞానిగఁ జేసి, మునియొక్క మనస్సును సంకల్పమునై వ్రేనకు దిప్పి, అతని నాలింగన మొనర్చుకుందును మతేయూ, శేషించిన జీవితమున ముఱల యాతనిని రాజ్యపాలనమున నియుక్తునిగఁ జేసి ఇరువురము సుఖముగ, జీరకాలము నివసించెదము.

అనాం ను చిరకాలేన మనోరథమిమం శుభమ్.

41

అహమాసాదయిష్యామి యద్భర్తా శమచిన్తితః

సమగ్రానన్దవృన్దానామేతదేహోపరి స్థితమ్.

42

యత్సమానమనోవృత్తిసజ్జమాస్పాదనే సుఖమ్

అహ! చిరకాలమున కేనావనోరథము కిందించినది. నాతో సమానమైనట్టి తత్త్వజ్ఞానియు, బాహ్యార్థ్యంతరములందు సమానమైన విచారముగా కలవాఁడునగు పత్తిని నేనిపుడు పొందుదును. ఏలయు నిన్న సమానమైనట్టి మనోవృత్తుల సంగమముయొక్క యాస్వాదనమునఁ గలుగు సుఖము సమస్తసుఖముల కంటెను నధికమైనది.

ఇతి చిన్తయతీ వ్యోమ్నా చూడాలోల్లంఘ్య పర్వతాన్. 43

దేశానబ్ధాస్థానాశ్చ ప్రాప మస్తరకస్తరమ్

అదృశ్యైవ సభస్థైః ప్రవివేశే వనాస్తరమ్. 44

ఇట్లు చింతించును ఆచూడాని యాకాశహర్షముగఁగా పర్వతములను, దేశములను, మేఘములను, దిగంతములను నుల్లంఘించి మందరపర్వతకందరమును జేరి, అదృశ్యరూపమున నాకాశమున నున్నదై మతియొకవనమున, బ్రవేశించెను.

వాత్యైవ పాదపలతా స్పృష్టవేద్యగమ్యాగమా

వనైకదేశే కన్మింశ్చిత్పృథవ్యోటజే పతిమ్. 45

దృష్ట్వా యోగేన బుబుధే దేహాస్తరమివాస్థితమ్

పుట్టింకాదల కదలికచే నూహించఁబడు గమనాగమనయుక్తముగ వాయుమండలముగల యావనమందలి యొకానొక ప్రదేశమునఁ బర్వతముల నిర్మించుకొనియున్న తనవడిని, గాంచి, ఏకాగ్ర చిత్తముతో పవలోకింప నాతనిని అన్యదేహము దున్నవానివలె నెఱింగెను.

హరీ కేయూరకటకకుణ్డాలాదివిభూషితః. 46

అభవన్నేరుకా నిర్వృతమేవాత్ర దదర్శ సా

కృశాజం కృష్ణవరం చ జీర్ణపర్ణమివ సితమ్. 47

కజ్జలామ్బుభరన్నతం భృక్షీశమివ నిస్పృహమ్

చీరామ్బరధరం శానమకాశినమవస్థితమ్. 48

ఎఁడదివిఱకు హర, కేయూర, కటక, కుండలములచే భూషితుఁడై, సువర్ణమువలె కోళిండుచుండెనో, అట్టివానినిపుడు కృశించిన శరీరముగల వానినిగను, నల్లని వర్ణముతోఁబడియున్న వానినిగను, జీర్ణపర్ణమువోలెనున్నట్లును గాంచెను. మఱియు, కాటుకనీటియందు స్నానమునకున్న వానివలెను, ఇచ్చారహితునిగను, ఈశ్వరుని ప్రసిద్ధిగణముగ భృంగేనునివలె నున్నవానినిగను, మల్కలముల వస్త్రములుగా ధరించినట్లుగను శాంతునిగను, ఏకాకిగను వీరించెను.

స్థలీనిషణ్ణం పుష్పాణి గ్రథయంతం జటాశ్శీతమ్

తమాతోక్యాననద్వాజ్ఞీ చూడాలా వీవరస్స నీ. 49

కించిజ్జాలనిషా దైవమువాచాత్మని చేతనా

అహో ను విషమం హూర్వం తదనాత్మజ్జతాత్మకమ్.

ఏవం విధాః సమాయాన్తి దశా హృష్టప్రసాదతః

అయం స రాజా లక్ష్మీనాన్యతో మేతిప్రియః పతిః. 51

హృది మే హఘనక్షుణ్ణామిమామభ్యాగతో దళామ్

తదవశ్యమిహ ద్యైవ నాథం విదితవేద్యతామ్. 52

నయామ్యత్ర న సందేహో భోగమోక్షశ్రియం తథా

వనమున గూర్చుండి పుష్పములను మాటగ గట్టుచున్నట్టి జూధారియగు ఆతన పతినిఁగాంచి ఉత్తమ శరీరముగలదియు, నూల ప్రసధారియునగు చూడాల కొంచెము విషాదము నొందినట్లున్నదై తన చిత్తముతో నిట్లు పల్కినది— ఆహా! ఆజ్ఞానముచే గలుగు యామూల్యమైతే భయంకరమై నది! మూర్ఖత్వమువలన ప్రాణులట్టిదళలనే పొందుదురు. ఏలయనిన, శ్రీమంతఁడైన నృపాలుఁడగు యీ నాప్రియతముఁడైన పతి, హృదయమందలి గాఢమైన యజ్ఞానముచే నభ్యస్తమైన యీ దిశను బొందెను కాన, నేనపుడే యిచ్చి నా ప్రాణనాథుని ఆత్మజ్ఞానిగ నొనర్చి భోగైశ్వర్య, మోక్షైశ్వర్యముల గెంటినిఁగూడ పొందింపఁజేసెదను.

ఇదం రూపం పరిత్యజ్య రూపేణాన్యేన కేవలిత్. 53

పకాశమన్య గచ్ఛామి బోధం దాతుమను త్రమమ్

బాలేయం మమ కాస్తేతి మదుక్తం న కరోత్యలమ్. 54

తస్మాత్తాపసరూపేణ బోధయామి పతిం త్సకాత్

ఇతనిపుడిరూపమును వదిలి మఱియొకరూపమును ధరించి, పశ్చిమోక్తమజ్ఞానము నొసంగుటకై యాతని చెంతకుఁ బోవుదును. ఈ రూపముననే పోయినచో ఈబాలిక వాప్రియయే అని యెఱింగినవాడై నావాక్యములను బూర్ణముగ విశ్వసించుతుండును. కాన, తనవీర్యరూపమున నొక్కతఁడని ముఠా నాపతికి బోధనము గావించెదను.

భర్తా కమాయపాకేన పరివృత్తమతిః స్థితః. 55

చేతన్యన్యాద్య విమలే స్వం తత్త్వం ప్రతిబిమ్బతి

ఇతి సంచిన్త్య చూడాలా బభూవ ద్విజదారకః. 56

ఇతడు నా పతి రాగద్యేషాదుల బరిపాకతచే బరిపక్వబుద్ధి కలిగియున్నాడు. కావున, ఈతని నిర్మల చిత్తమున ఆత్మతత్త్వము లెప్పుగఁ బ్రతిఫలించును—అని యిట్లు విచారించి చూడాల బ్రాహ్మణమయఁడాయెను.

ఈషద్ధ్యానాద్గతాన్యత్త్వం త్సకాదమృతరజ్జవత్

పపాత విపినే తస్మిన్విజపుత్రకరూపిణి. 57

ఓ రామచంద్రా! జలము తరంగరూపకత్వమును బొందునట్లు పూర్వోక్తమును ఆగ్ని, చంద్ర ధారిణారూపమైన ఒకేత ధ్యానముచే నపుడా చూడాల త్సకముఁడనే యట్టి బ్రాహ్మణపుత్రుని రూపమును ధరించి, అవ్వనముననే శిష్యముగఁ గిందికి దిగెను.

భర్తరధ్యాజగామాగ్రం మన్వస్మితలనస్సృగం

దదర్శ ద్విజపుత్రం తం పురో యాతం శిషివ్యజః. 58

మందహాసముచే శోభించు ముఖముగల చూడాల భర్తృసమీపమునకు రాగా, శిఖిధ్వజాడ తన సమ్ముఖమున నున్న యాబ్రాహ్మణకుమారునిఁ గాంచెను.

- వనా నరాదుపాయాతం తపోమూర్తిమివాస్థితం
ద్రవత్కనకగాంధం ముక్తాహారవిభూషితమ్. 59
- శుక్లయజ్ఞోపవీతాం శుక్లామ్బరయుగావృతం
కమణ్డలుధరం కాస్తం పురో యాతం శిఖిధ్వజః. 60
- వ్యాప్తప్రహోషద్విగుణేనాక్షసూత్రేణ చారుణా
భూమావలగ్నగ్రతేణ కిష్కుమ్భాత్రేణ చ స్థితమ్. 61
- కుస్తల వ్యాప్తమూర్ధానం సాలిమాలమివామ్ముజం
భాసయంత ప్రదేశం తం శారీరేద్ధి పిమణ రైః. 62
- కుణ్డలాభూషితముఖం నవమర్కమివోదితం
శిఖాసంప్రోతమందారం శృంగసేన్ద్రమివాచలమ్. 63
- కాన్తోపశానవపుష్పమూర్జితం విజితేల్బ్రియం
హిమాభభస్మతిలకం భూషితాలోకసుందరమ్. 64
- మేరు హేమతటిలీనపూర్ణేన్ద్రమివ చచ్ఛాలమ్
తమాలోక్య ద్విజసుతం పముత్తస్థా శిఖిధ్వజః. 65

మఱియు క పదమునుగడి యేతెంచి మూర్తివంకమైన తపంబువోరె చెన్నొందుచున్న వాఁడును, కరఁగిన బంగారువలె స్వచ్ఛమైనకాంతిగల అనయవముల గలవాఁడును, ముత్యాలహారము లచే శోభితుఁడును, తెల్లని జంబెము, తెల్లని రెండు వత్తములు ధరించినవాఁడును, కమండలువు గల వాఁడును, మిగుల శోభాయుక్తుఁడును, మనికట్టుకంటె రెండింతలగు శాస్త్రబ్రహ్మమును వ్యాపించిన వాఁడును, నుండరమైన గుర్రాక్షమాల గలవాఁడును, భూమినంటక హస్తప్రమాణమెత్తున నిలబడిన వాఁడును, ధాన్యపుమాలచే కమలమువలె జడలచే శాపురముగు శిరస్సుగలవాఁడును, దేహకాంతులచే నచ్చొటును బ్రకాశింపజేయువాఁడును, కండలములచే నలంకరింపబడిన ముఖము గలవాఁడును, నూతన నూర్యునివలె నుదయించినవాఁడును, శిఖియందు మందారపుష్పములు గ్రుచ్చబడిన వాఁడును, శిఖర మున చంద్రుడు గల్గిన పర్వతమువలె యొప్పుచున్న వాఁడును, కాంతియుతుఁడును, కాంతిశరీరధారియు, బలవంతుఁడును, జితేంద్రియఁడును, పరిమనంటి తెల్లని భస్మమును తిలకముగా ధరించినవాఁడును, భూషితమగు ప్రకాశముచే నుండరుఁడును, నుమేరు పర్వతముయొక్క నువర్ణతటమున లీనమైన గంగా ప్రవాహమున, బ్రతినిలించింది పూర్ణ చంద్రునివలె చంచలుఁడును నగు ఆ బ్రాహ్మణకుమారునిఁ జూచి శిఖిధ్వజాడు రేచి నిలబడెను.

దేవపుత్రాగమధియా సంపరిత్యక్తపాదుకః
దేవపుత్ర నమస్కార ఇదమాసనమాస్యతామ్.
ఇత్యస్య దర్శయామాస పాణినా పత్రనిష్కరమ్

దదా చ ద్వివృత్తస్య పుష్పముష్టిం కరోత్కరే. 67

చంద్రః కుముదఖణ్డస్య ప్రాలేయమివ పలవే
హే రాజరే నమస్తుభ్యమితి ద్విజనుతోఽవదత్.

గృహీత్వా కుసుమాన్యస్మాద్వివేశే పత్రవిప్లవే 68

దేవపుత్రుఁ డేతెంచెనని యెంచి తన పాదుకలను విసర్జించి రాజిట్లనెను—ఓ దేవపుత్రా! నమస్కారము. ఇదిగో, ఆననము స్వీకరింపుడు. అని చెప్పి తనచేతితో శత్రాసనముఁ జూపి, కుముద ఖండముయొక్క పల్లవమునఁ జంద్రుఁడు మంచుబిందువునందునట్లు, ఆబ్రాహ్మణుని కరతలమున రాజా పుష్పాంజలినుంచి మఱల నిట్లనెను—ఓ రాజునీ! తమకు నమస్కారము, అపుడు దేవపుత్రుఁడున్ను రాజునుండి పుష్పముల గ్రహించి శత్రాసనముపైఁ గూరుచుండెను.

శిఖిధ్వజ ఉవాచ:—

దేవపుత్ర మహాభాగ కుత అగమనం కృతమ్
దిననః సఫలో మన్యే యత్త్వామద్యాస్మి దృష్టవాన్. 69

ఇదమర్హమిదం పాద్యం పుష్పాణీమాని మానద
ఇమా ప్రగథితా మాలా గృహ్యంతాం భద్రమస్తు తే. 70

శిఖిధ్వజుఁడు—ఓ దేవపుత్రా; తామెటుచుండి యేతెంచితిరి? తమ దర్శనముచే నేటి దినము సఫలమైనదని నమ్ముచున్నాము. మానప్రదా! ఇదిగో యర్హ్యము, ఇదిగోపాద్యము, ఇవిగోపుష్పములు, ఇవిగో గ్రుచ్చబడిన పూలమాలలు—గైకొనుడు, తమకు కుభమగుగాత!

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఇత్యుక్త్వా పాద్యమర్హం చ మాలాం పుష్పాణి చానఘ
శిఖిధ్వజ న్దప్తాన్యై దదా దేవ్యై యథాభిలష్.

శ్రీవసిష్ఠుడు.—పాపరహితుఁడవును నోరామచంద్రా! ఇట్లు వదించినవాడై శిఖిధ్వజుఁ డర్హ్యపాద్యపుష్పమాలాదులను శాస్త్రోక్తవిధిగా బ్రాహ్మణరూపధారిణియగు తన ప్రియురాలికిఁ గెను.

చూడాలోవాచ:—

సుబహుని పరిబ్రాన్తో భూతలాయతనాన్యహమ్
త్వత్తః పూజా యథా ప్రాప్తా మయేయం న తశాన్యతః. 72

చేశలేనానురూపేణ ప్రత్రయేగామునానఘ
మన్యేహం నూనమత్వ న్చిరంజీవీ భవిష్యసి. 73

చూడాలు.—ఓ రాజునీ! ఈ భూతలముపై నేన నేక స్థానములందు సంచరించితిని. కాని నీనుండి పొందిన పూజాసత్కారమును నేను మఱెవటను బొందలేదు. ఓ పాపరహితుఁడా! ఈ శోమలమై, నీయధరూపమైనట్టి దినయముచే నీవు చిరంతవుఁడగుదునని నేను నమ్ముచున్నాను.

శాస్త్రేష మనసోదార మ్మూరాదుస్మృతకల్పనమ్

నిర్వాణాగం తపః సాధో కచ్చిత్సంభృతవాససి. 74

అసిధారాసమం సామ్య శాస్త్రవ్రతమిదం తప
స్ఫేతం యద్రాజ్యముత్సృజ్య మహావన నిషేవణమ్. 75

ఓ సామా ! శాంతమనస్సుచే, ఫలమనుసూర్చిన సంకల్పము దూరముగఁ దృఙింపఁబడినట్టి యుదారతపమును మోక్షముకొఱకై నీవు సంపదు మొనర్చియున్నావా? విశాలమగు రాః బరిత్యజించి నీవు మహానమము నేపించియున్నావు. క్రోధరసాతులగు శాంతులైన వాస్తవస్థులయొక్క యావ్రతము భగ్గధారవంటి దైయున్నది. (అసిధారావ్రతము)

శివీధ్వజ ఉవాచ:—

జానాసి భగవన్సర్వం దేవ స్త్వం కోఽత్ర విస్మయః
క్రియైవ లోకోత్తరయా జ్ఞాయసే చిహ్నాయాపయా. 76

ఏతాన్యజ్ఞాని తే చన్ద్రాద్భటితాసీతి మే మతిః
అథవా కిం సమాలోకాదమృతేనేవ సిద్ధిసి. 77

అస్తి మే దయితా కాన్తా పాతి మద్రాజ్యమద్య తత్
తేవే తస్యా దృష్టాని తాన్యజ్ఞానీహ సున్దర. 78

ఉపశాంతం చ కాంతం చ వపురాపాదమస్తకమ్
శృజం శుభ్రామ్బుదేనేవ పుష్పేణాచ్ఛాదయామునా. 79

నిష్కలజ్ఞేంద్రసంకాశమజ్ఞమాదిత్యతేజసా
మన్యే తే గ్లానిమాయాతి సుమనఃపత్రవేలవమ్. 80

దేవార్చనాయోపచితమిదమిత్థం సితం మయా
అజ్ఞ త్వదజ్ఞసజ్ఞైవ తత్రైమాతృ కృతార్థతాం. 81

శివీధ్వజ:—మహాత్మా ! తమని దేవులు; అంతయు తెలుంగుదురు. ఇందాశ్చర్యమే మన్నది! లోకోత్తర చిహ్నములతోఁ గూడిన శోభచే తాము గొప్పప్రభావకాలురుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. వాదృష్టియందు యీతమ ఆదయవములన్నియు అమృతమయమైన చంద్రునిచే విరచితములై యున్నవి. వేదేల ! తాము తమ దృశ్యముచే అమృతమును వెదఁగలుచున్నాము. ఓ సుందరా ! ఇప్పుడు రాజ్యపాలనముఁ జేయుచున్న హిమయరాటగు సత్నియొక్క అనయవములవలెనే తమ యంగము లన్నియు శోభించుచున్నవి. మహాత్మా ! శరమునుండి పాదములవఱకు తమ యీ శాంత, నిమగ్నము దేహమును నేనొకంగు పుష్పమాలచే, —తెల్లని మేఘముచే మేరువర్షత శిఖరమునువలె—కప్పించెయ్యుడు. నిష్కళంకముగు చంద్రునివలెను, పుష్పదళమువలె శోభలమైనట్టి తమ యంగములు మార్మకేణముచే గ్లానితాయుచున్నవి. దేవత్వాజ్ఞ నేను నిర్మించిన యీ తెల్లని పుష్పమాల తమ ఆదయవముల సంయోగముచే సాఫల్యముజొందును గాక !

జీవితం యాతి సాఫల్యం స్వమభ్యాగతపూజయా
దేవాదవ్యధికం పూజ్యః సతామభ్యాగతో జనః.

మనుజునకు, తన సమీపమున కేతెంచిన యభ్యాగతుని పూజచే జీవితము సఫలమగును. ఏలయనిన, సజ్జనుల కభ్యాగతులు దేవునికంటెను నధికపూజ్యులు.

తత్ర స్త్వం కస్యపుత్ర స్త్వం కిమాయాతో² స్తస్యగుహతో³
ఏతస్మై సంశయం ఛిన్ధి విమలేన్ద్రసమానన. 83

చంద్రముఖా ! నాచే నొసంగబడిన పూజను గ్రహించినపిదప, నాపైననుగ్రహించి తామెవరో పుత్రులలో, ఎటునుండి, ఏకయోజనమునిమిత్తమిటు కేతెందిరో, ఆనునానంశయమును తొలగింప జేడెద.

బ్రాహ్మణ ఉవాచ:—

రాజన్యే శృణు వత్సోమి యథాపుష్టమఖిణితం
తో నామ సరిష్టచ్చస్తం వినీతం వజ్రయేత్పుమాన్. 84

(బ్రాహ్మణుడు (బ్రాహ్మణమాపధారిణియగు చూడాల):— ఓ రాజా! నీవడిగినజంతయు నమగ్రముగ నేను వదించెదను. విషయముగఁ బ్రశ్నించువాని నేపురుషుఁడు వంచించును.

ఆ స్తస్మిన్జైవితో శేశుద్ధాత్మా నారదో మునిః
పుణ్యలక్ష్మ్య ముఖే కాస్తే కర్పూరతిలకోపమః. 85

సకదాచిన్మునిర్దేవో గుహాయాం ధ్యానమాస్థితః
తత్ర హేమతలై గజ్ఞా వహత్యురుతుజ్జీణే. 86

మేరులక్ష్మ్య స్ఫురద్రూపా భాన్తి హారలతా యథా
ఏకదా నారదమునిర్ధ్యానాస్తే స సరితలై. 87

ధ్వనద్వలయమక్రౌంచీల్లిలాకలకలాఽవమ్
కీమేతదిత్యసౌ కించిజ్జాతప్రాయకుతూహలః. 88

హేలయాలోకయన్తు ద్యామపశ్యల్లలనాగణమ్
రమ్భాతిలో త్రమాప్రాయం నిర్భాతం జలలీలయా. 89

ధర్మలక్ష్మీయొక్క రమణీయమైన ముఖమున నుగంధయుక్తముగు కర్పూరతిలకము వంటి వాఁడును, కుద్ధాత్ముఁడు నగు నారదుఁడను మునీశ్వరుడియ్యవనికలంబుపై నెనించుచుండెను. ఒకా నొకసమయమున అదేవర్షి మేరుపర్వత గుహాయందు ధ్యానావస్థితుఁడై యుండెను. అచోట నున్న టమున వికలకరంగ యుక్తముగు గంఠానది ప్రవహించుచుండెను. మేరుపర్వతకోభయంబు దీర్చివూ నముగ నున్న యాగంగానది లతాచరమువలెఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఒకనాడు ధ్యానావస్థమున నార దుఁడు, జుక్రీడయొక్క గొప్ప కోలాహలధ్వనిని విని, ఇది యేమి! అని యొకింత కాకుకముతో నుం డెను. అంత నాతఁడా నదివంక విస్తోదముగఁ బరికింప నటు రంభాతిలోక్తమాద్యవ్వనరణ బుక్రీడ గావించుచుండుటను గాంచెను.

క్రీడ నం త్యక్తవసనం దేశే పురుషవృత్తే
కౌశ్చనామ్భోజముకులసంకాతైః ససమణైః. 90

- పరివేలితమన్యోన్యం శలకాస్తం ద్రుమం యథా
ద్రుతహేమరసాపూరనిర్భరా భోగభాసురైః. 91
- కుర్వన్మురుఖిః కామమద్భిరన్మృశంచయన్
నిర్మలీకృతచంద్రేణ వ్యాప్తం వ్యోమవిలాసినిన్. 92
- లావణ్యరసపూరేణ తర్జయన్ మివాపగాం
ప్రకారైరమర్యోద్యానరథ చక్రైర్మనోభవః. 93
- ఉత్పథార్పితగజ్జామ్బునితమ్మతటసేతుభిః
సర్వత్ర దృష్టసర్వాణాం విశ్వరూపమివ స్థితమ్. 94
- ప్రతిబిम्బితసర్వాజమన్యోన్యావర్జతాం గతమ్

పురుషులు లేనట్టి యాద్రవజమున క్రిడించుచున్న అమస్వరసలు సువర్ణకమలములమొక్క
మొగ్గలవంటి స్తనభాగముచే నొప్పుచున్నవారును, పశ్చ్రముల విడిచి క్రిడించుచున్నవారును, ఒకరి
జొకరు పరివేష్టించుచున్నవారును, కరసిన బంగారు రస ప్రవాహమువలె కాంతిచే ప్రకాశింబురై
చెలయుచున్నవారును, తమ యూరుపులచే మన్మథుని మందిరమునకు స్తంభముల సంచయమొనర్చు
చున్నవారునునై యుండిరి. మఱియు, తన జలమునఁ బ్రతిబింబించిన చంద్రునిఁగూడ నిర్మలమైన
ర్చనట్టి సర్వవ్యాపినియగు నాకాశగంగనుమ్మ అస్త్రీసమూహము తమసౌందర్య రసప్రవాహముచే దిర
స్కారమొనర్చు చున్నట్లుండిరి. మన్మథుని నందనోద్యానమున అక్రిడాసమూహమున వారు తమ నితం
బరూప రథచక్రములచే జలమును నికోధించుటచే అగంగాజలము మార్ధ్వమార్ధమునకు, బంపుమన్నట్లుం
డిరి. మఱియు వారి సర్వాంగములను సర్వత్రకన్పట్టుచుండుటచే, అస్త్రీసమూహము కాలరూప పర
మాత్మచే దాల్చబడిన విశ్వరూపమునలె నుండెను, మిగుల స్వచ్ఛములగుటచే వారి సర్వాంగములును
సర్వలయందు ప్రతిబింబించుటచే వారు పరస్పరము అదృశ్యత్వము నొందియుండిరి.

- కాలకల్పతరోర్వర విటపాత్పక్షపల్లవాత్. 95
- వివిధక్షులతాజాలాద్దినశ్రీకలికాకులాత్
అలోకపుష్పరజసో జాతాదగనకాననే. 96
- స్ఫురజ్జలఖగప్రోతాత్పప్తాభ్యేకాలవాడకాత్
స్తనస్తబకవృద్దేషు స్థిరయాతిరసాన్వితమ్. 97
- ఉద్భృత్యోద్భృత్య సంపూర్ణదలితామ్భజవల్లవమ్
అలోలాలక కేశాక్షితారకాదిమధువ్రతమ్. 98
- అమృతాపద్మఘాతాయ శోశసంచయకారిభిః
దుష్ప్రీపే భూతసంఘానాం వికసత్సనామ్ముజే. 99
- పద్మినీపల్లవాచ్చన్నే గుప్తే మేరోర్ధుహానరే
శీతలే స్వర్ధనీతిరే తోయోన్మృష్టమలే సురైః. 100
- చంద్రిబిమ్బకలాపూరమేకత్రైలోపసంచౌతమ్

సత్సంగములను శాశ్వతచేతను, పక్షములను పల్లవములచేతను శోభితమై, వివిధములును లతా సమాహములచే నావృతమై దినశోభయను మొగ్గలతోఁగూడినదై, ప్రకాశమును బుష్పగురొగనయుక్తమై, అస్థితాకాశమును వనమందున్నవై, చంద్రశరీరులగు దేవతలను పక్షులచే, వ్యావృతమై, సప్తసముద్రములను నాలనాలముగలదై నట్టి కాలమును కల్పవృక్ష భగవంతునిచే నుద్భూతమగు విశ్వరూపమునదై ఆస్త్రీసమాహము భాసిల్లుచుండెను. మజీయు, కమలపు మొగ్గలనట్టి స్రవములుగలవారు సౌందర్య, సమత్వకారణమున, ఆ కమలపుష్పములతో స్నగ్ధగలవారై, నాటిని నాశములతోఁగూడ పెరికి త్రొక్కి నైదుచుండిరి. వారు తమ ముఖరూపకమలములుందు — దీర్ఘకేశములు, నల్లని కనుగ్రుడ్లు, లలాటమున, గూర్చబడిన నీలవణులు — అను తుమ్మెదలచే శోభితయైయుండిరి, అమృతమును సంభయమొనర్చు నట్టి దేవతలు. అమృతమును పొందునట్టి రాహువుమున్నగు యావదల సకింపజేయుటకై — ప్రాణిసమాహముచే దుష్ప్రవృత్తుమున్న, శోభాయనములగు సువర్ణకమలములచే విభూషితమున్న, కమలపల్లవములచే నాచ్ఛాదితమగు శీతలమైన యాకాశగంగాజలముచే విభుద్ధమున్న, అతిసురశ్చీతమునగు మేరు పర్వతగుహయందు చంద్రకళాప్రవాహము నొకచో సమతూర్చి స్థాపించియుంచిరా యనునట్లా స్త్రీ సమాహము గోచరమగుచుండెను.

స్త్రీణామాలోక్య తత్కాంతం సహస్రైవ మనో మునేః. 101

అనాశ్రితవివేకాంశం బభూవానన్తతం స్ఫురత్
ఆనన్దవలి తే చిత్తే యుభే ప్రాణానిలే స్థితే. 102

బభూవ తస్య హృష్టస్య మదనస్థలితం తదా
ఢలం రసాపూర్ణమివ గ్రీష్మాన ఇవ తోయదః. 103

ఇట్లు రమణీయమైన యాస్త్రీసమాహమును గాంచ నాకదమునియొక్క మనస్సు అకస్మాత్తుగ వివేకరహితమున్న, ప్రసుతమృతమునాయెను. చిత్తము ప్రసుతమై, ప్రాణవాయువు జ్ఞోలితము కాఁగా, రసపూరితమైనదియై, గ్రీష్మాంత ముండలి మేఘమువలెను, అతని వీర్యముపలికితమయ్యెను.

వ్రత్యగ్రపాదపచ్చిన్నలతావృత్త ఇవోత్తమ
అవశ్యాయకణస్పర్శి శశాంజు ఇవ వా మునిః. 104

బిసం ద్విధాపాతమివ గలత్యారరసోఽభవత్

ఉత్తముడదగు నోరాజా! అత్రుతి శాశాములభాగము నేధింపబడిన పృక్షమువలెను, జల కణముల కర్షించు చంద్రునివలెను, లేక, తత్కాలమున రెండుగాఁడ్రుండుబడిన కమలనాశమువలెను, ఆముని చ్యుతవీర్యుడాయెను.

శిశిధ్వజ ఉవాచ:—

తాదృశోఽపి బహుజ్ఞోఽపి జీవన్ముక్తోఽప్యసౌ మునిః. 105

నిరిచ్ఛోఽపి నిరాగోపి న కించిదుపమోఽకృతం
సబాహ్యభ్యంతరం నిత్యమాకాశ విశదోపి చ. 106
నారదోపి కథం బ్రహ్మన్ మజనస్థలితోఽభవత్

శిఖిభ్యజాఁడు:—మహాత్మా! మహాజ్ఞానియు, జీవన్ముక్తుఁడను, రాగపరిణామము, ఇచ్ఛా
రహితుఁడును, నిరుపమానియు, బాహ్యభ్యంతరములందు నిత్య మాకాశమువలె విశిష్టుఁడైయున్నను
సారదముని యాప్రకారముగ చ్యుతవీర్యుఁడై యున్నావని?

చూడాలో వాచ:—

సర్వస్యా ఏవ రాజ్ఞరే భూతజాతేర్జగత్ప్రయే. 107

దేవాదేరపి దేహోయం ద్వయాత్మైవ స్వభావతః

చూడాలో:—ఓ రాజ్ఞరీ! ఈమట్లాకము లందుకొన్ననును సమ స్తప్రాణిజాతికిని, అంతేకాక
దేవజాతికినిగూడ స్వభావముగ దేహమిహవిభములుగ నుండును.

అజమస్వభ తజంవా యావత్స్వాంతం శరీరకం. 108

సర్వమేవ జగత్స్వజ సుఖదుఃఖమయంస్మృతమ్

తృప్త్యాదినా వదార్థేన కేనచిద్వర్ధతే సుఖం. 109

అలోక ఇవ దీపేన మహామ్బుధిరేవేంద్రనా

క్షుధాదినా వదార్థేన దుఃఖం కేనచిదేవ హి. 110

తమో మేఘవలనేవ స్వభావో హ్యత్ర కారణం

అజాఁడైనను, లేక, జ్ఞానయుక్తుడైనను, ఈ దేహము స్వనాశపర్యంతము సమ స్తప్రాణుల
కును సుఖదుఃఖమయమైయున్నది. తృప్తికరముగ వదార్థములచే, - దీపముచే ఒకాళమువలెన, చంద్రు
నిచే మహాసముద్రమువలెను, - ఊఘము పృథివీందును. అట్లే, క్షుధాదులచే దుఃఖమున్ను, మేఘవలం
ముచే వందకారమువలె పృథివియగును. అట్లుగటయందు స్వభావమే కారణమైయున్నది.

స్వరూపే నిర్మలే నత్యే నిమేషమపి నిస్సృతే. 111

దృశ్యముల్లాసమాప్నోతి చావృషీవ పయోధరః

ఓ రామచంద్రా! తన సత్య, నిర్మల స్వరూపము నొక్కక్షణమైన మణచినచో, వర్షాకాల
మున మేఘమువలె, ఈ దృశ్య ముల్లాసమును బొందును

అనారతానుసంధానదప్యన్మేషమనిస్సృతే. 112

స్వరూపే నోల్లసత్యేష చిత్తే దృశ్యపిశాచకః,

నిరంతరమాత్మాన సంధానమనర్హుటచేతను, క్షణముల సంధికాలమునఁగూడ ఇది స్వల్ప
సమయమునను అత్యంత విస్తరించుకొంటుండేతన, ఈదృశ్యపిశాచము చిత్తమందుల్లాసమును బొందెను.

యథా తమప్రకాశభ్యామహారాత్రౌ స్థితిం గత్. 113

తత్తైవ సుఖదుఃఖభ్యాం శరీరం స్థితిమాగతమ్

ప్రకాశములచే రాత్రిందినములు స్థితిమందుపట్టు సుఖదుఃఖములచే ఈ శరీరమున్ను

స్థితిబొందుచున్నది.

ఏవం హి సుఖదుఃఖే ద్వే జన్తకారణదర్శనాత్. 114

అజ్ఞస్య గాఢతాం యాతే పతే కుంభమువద్దృఢమ్

ఇద్విధమున, దేహదులం దాత్మభేదమును దర్శించుటచే, సుఖదుఃఖములు రెండును, తెల్లని వస్త్రముపై కుంకుమరంగునలె, అజ్ఞానికి గాఢముగ బాటుకొనవచ్చును.

తజ్జస్య త్వజ్జ లగతో మనాగపి న తద్వశాత్. 115

యథా శుభాశుభా రాగాదిన్యాక్రాంతరౌ మణేః

స్ఫటికమణికి శుభాశుభరత్నము (రంగు) లెవ్వియు నంటనట్లు, ఆ సుఖదుఃఖములు జ్ఞానిని తత్త్వజ్ఞానచలమున, స్ఫులింపజేయును.

పురఃసవస్తుభావేన రజ్జనాం స్ఫటికో యథా 116

తజ్జ స్థా నై తి బోధాత్వమన్యక్త మతిర్మనః

స్ఫటికమణికి జపా, కుంకుమాదిరంగులు సమీపముననున్నచో, తత్కాలమున నారంగులతో, గూడినదగును, కాని, తీవ్రమృదువైన ముని యట్లుకాక, తత్త్వజ్ఞానకారణమున, సుఖదుఃఖములచే గొంచె మైనను ప్రభావితమై కాక యుండును.

వసునః క్లేషమూత్రేణ ఘనరజ్జేరమేతి ధీః. 117

గతేఽపి వసుని దృశం బుద్ధిర్యా పరితాపితా

గతేఽపి కుంభమే వస్త్రం తదీయమనురజ్జానమ్. 118

వస్తువుయొక్క సన్నిధిమిత్రముచే మూఢునియొక్కబుద్ధి దానిచే రంజితమగును. కుంకుమ యనువస్తువు నశించినన, వస్త్రము మిగుల యెఱ్ఱగానే యుండునట్లు, వస్తువు నశించినను మూఢుని బుద్ధి పరితప్తమగును నే యుండును.

న జహాతి యథా మూఢస్తథా విషయరజ్జానమ్

వస్త్రము కుంకుమరంగును దృశించనట్లు మూఢుడు విషయమును రంగును దృశించడఁ

అనేనైవ క్రమేజేతౌ బద్ధమోక్షౌ వ్యవస్థితౌ. 119

భావనాతానవం మోక్షో ఒన్ధో హి దృఢభావనా

ఇట్టి క్రమమునుబట్టి బంధమోక్షములు బుద్ధియందే వ్యవస్థితములై యున్నవగుచున్నవి. విషయభావనయొక్క సూక్ష్మతయే మోక్షము. విషయము దృఢభావనయే బంధము.

శిధిద్వజ ఉవాచ:-

స్వోత్పత్తి కారణప్రాప్తౌ కథం దుఃఖం సుఖం చ వా. 120

అభ్యుదేతీతి వద మే మారస్థానామపి వ్రభో

అత్యుదారమతీవాచ్ఛం బహ్వర్థం వచనం తవ. 121

శ్రోతుం తృప్తిం న గచ్ఛామి మయాలోచిత్రరవేష్టివ

శిఖిర్వజాడు.—ప్రభూ! దూరముననున్నట్టిగాని, లేక, సమీపముననున్నట్టిగాని పుత్ర రాజ్యాది విషయములఁగూర్చిన లాభ, వివాశముల యుత్పత్తియందు తదభిమానియగు జీవునకు సుఖ, దుఃఖము లేక్రమమునఁ గలుగుచున్నవో దయచేసి తెలియఁజేయుడు. ఉదాహరణము, అతిస్వచ్ఛము లును, వికారార్థయుక్తములు నగు తమ వచనముల వినుటయందు, మయూరము (నెమలి) మేఘశబ్దము లచేఁ దృప్తిబొందనట్లు, నేను తృప్తిబొందకున్నాను.

చూడాలోవాచ:—

స్వోత్పత్తికారణం హృద్యం లభ్యా కాయాఘాతాః. 122

సుఖసంవిదియం బాలా నూనములనతి స్వతః

హృద్గతా ఊర్భమాయాతా జీవం కుణ్డలిసీగతమ్. 128

చూడాల.— ఓ రాజు! సమీప సమీప విషయములందు, శరీర, శక్త, హస్తాదులచేతను, దూర సమీపములందు శబ్ద, అనుమాన ప్రమాణాదులచేతను, అనుభూల పదార్థమును బొందుటచే— (అనంతమున స్వాత్మతత్త్వము నెఱుంగని కారణమున) బుద్ధియందున్న యా సుఖసంవిత్తు ఊర్భముంది కుండలిసీనాడియందున్న భోక్తయగు జీవునియెడల స్వయముగ ఒక జీవమునున్నది.

జీవస్య నియతా నాడ్యః పృథగ్దేహా సిలిం గతాః

ప్రాణావపూరితా నాడిరీవ అక్రామతి స్ఫురన్. 124

సంస్పర్శైకప్రబుద్ధాత్తా రసో ద్రుమలతా ఇవ

సుఖప్రబోధసంచారే దుఃఖబోధాగమే తథా. 125

హృదయమందున్న జీవునియొక్క భోగానుభవముకొఱకై దేహమున వేటువేటు నాడులు కలవు. ప్రాణవాయువుచేఁ బూరితములగు నాడులను, జీవుడు స్ఫురించుచు నాక్రమించును. మఱియో, పృథుమయొక్కయు, లతయొక్కయు, మూలభాగమునకు నీరుపోయటచే, పృథుమంకటను, లతల యందంకటను రసము ప్రవేశించునట్లు, స్పర్శమాత్రముచే జాగృతుండగు ఈజీవుడు సుఖ, దుఃఖానుభవమునచ్చుట్టకై శరీరమంకటను బ్రవేశించుచున్నాడు.

జీవస్య నియతా నాడ్యః పృథగ్దేహా సిలిం గతాః

సుఖినః ప్రస్ఫురత్త్యేహా ధీరతాశు న దుఃఖినః. 126

సుఖాదుల యనుభవముకొఱకై జీవునకుదేహమున వేట్వీలు నాడులు కలవు. విలయినన, సుఖానుభవమునఁ బ్రవృత్తుండగు జీవునకు స్వస్థత కీక్రముగా స్ఫురించుచున్నది. కాని దుఃఖానుభవమునఁ బ్రవృత్తుండగు జీవునకుఁ గాదు.

యే హి మార్గాః సువేషస్య కువేషస్య న తే శుభాః

అందువలననే లోకమున, భోగానుభవమునఁ బ్రవృత్తులగు సుత్రమేషధాత్వై రాజారులకు సుఖదాయకములగు కర్మము, చందన, ధూపాదిమార్గములు ప్రసిద్ధములై యున్నవి. కాని, నిందిత కేషధాతులగు నీమల కవి కావు; తద్విపరీతములు.

యావత్ప్రమాణం జీవోఽయం సంశామ్యత్యపరిస్ఫురన్. 127

తావత్ప్రమాణమేనైవం ముక్తం ముక్తమవేహీ వై

యావత్ప్రమాణమధికం స్ఫురతి యుభయూరుతమ్ 128

తావత్ప్రమాణమేనైవం బద్ధం బద్ధమవేహీ మే

కాన నో రాజన్! ఎంతవఱకీతీవ్రుడతిచంచలముగు నాడీహర్గమునఁ బ్రవేశింపక, కాంతుడై మెలగునో, అంతవఱకాతనిని ముక్తుడనియే యెఱుంగుము. ఎంతవఱకట్టి చంచల నాడీహర్గమునఁ బ్రవేశించి ప్రాణవాాయువును సంక్షోభమొందింపకొనునో, అంతవఱకాతనిని బద్ధుడనియే తెలిసికొనుము.

సుఖదుఃఖకలాస్పందో బద్ధో జీవన్య నేతరః. 129

తదభావే హి మోక్షః స్వాదితి ద్వేషా వ్యవస్థితః

విషయములఁ గూర్చిన సుఖదుఃఖముల చేష్టాస్ఫురణముచే (చిత్తస్పందమే) జీవునకు బంధముగాని, యన్యముకాదు. అట్టి సుఖదుఃఖముల యొక్క యభావముచేతనే మోక్షము నీడింపును. ఇవిధమున, విషయములఁగూర్చిన సుఖదుఃఖులరేతచే బంధము, తదభావముచే మోక్షమనునట్టి రెండు విధములగు నీతి లోకమున గలదు.

సుఖదుఃఖదశే యావదానీతే నేద్భియై శతైః. 130

తావత్సుఖసమః సౌమ్యా జీవన్తివత్తి శాస్తవత్

దుష్టములైన యింద్రియములచే విషయములఁ గూర్చిన సుఖదుఃఖదుశలేంతవఱకు కలుగకుండునో, అంతవఱకు జీవాత్మ కాంతచిత్తుడై, సౌమ్యుడై, సుఖదుఃఖములందు సముద్రైయించును.

సుఖమాలోక్య వా దుఃఖమత్యంతీతశ్చలద్యవృః 131

సముల్లసతి జీవోఽన్త గృప్తప్రేద్ధమివ తోయధిః

చంద్రునిఁ గాంచుటచే సముద్ర ముల్లాసమును బొందునట్లు, సుఖమునుగాని, దుఃఖమునుగాని కాంచుటచే ఇంద్రియాతీతమగు స్వప్రకాశమైన జీవాత్మ చంచలశరీరము కలదై యాభ్యంతరమైన ముల్లాసమును బొందుచున్నది.

జీవా యుభ్యతి దృష్టేన సంనిదాజ్ఞ సుఖాదినా. 132

అమిషేనైవ మార్జారో మార్భ్యమేవాత్ర కారణమ్

సుఖముయొక్కయు, తత్సాధనధూతముగు ధివాదులయొక్కయు రాగముచే, మాంసమును గూర్చిన రాగముచే నిల్లిపరె, జీవుడు షోభ సొంపచున్నాడు. ఇందులకుఁ గారణము శేవలము మార్భ్యమే.

శుద్ధేన బోధ్యబోధేన స్వాత్మజ్ఞానచయాత్మనా. 133

సుఖదుఃఖాది నాస్తీతి తేనాసా యాతి సౌమ్యతామ్

స్వాత్మజ్ఞానమయముగు శుద్ధ బోధచే, సుఖదుఃఖాదులలేవని భావనకరిగ, అద్వానీచే జీవుడు వికాంతి సొందుచున్నాడు.

న తత్సుఖాది నో తస్మే ముధా చాయమహం సిత్తి. 184

ఇతి జీవః ప్రబుద్ధో హి నిర్వాణం యాతి శామ్యతి

మతియు, 'సాంసారిక సుఖాదులు శుభ్రరూపుడనగు నాయందులేవు, ఈ విషయ సుఖాదులను వ్యర్థముగ నాయందు కల్పించుకొంటిని' అనునీ ప్రకారముగ ప్రబుద్ధుడగు జీవుడు పరమ శాంతిని, నిర్వాణము (మోక్షము)ను బొందును.

సుఖాద్యన స్వల్పద్రూప మిత్యన ర్బోధసంవిదా. 185

న తదున్ముఖతాం యాతి జీవః శామ్యతి కేవలమ్

విషయజిహ్వా సుఖాదులు అవస్తువులను నాభ్యంతరజ్ఞానముచే జీవుడికి వానిలై పునకు ముఖిక కేవలము శాంతుడై యొప్పును.

సర్వమేవ చిదాకాశం బ్రహ్మేతి ఘననిశ్చయే. 186

స్థితిం యాతే శమం యాతి జీవో నిఃస్నేహానీవవత్

దీపవచ్చమమాయాతి సుఖాదిస్నేహాసంక్షయే. 187

అంతయు చిదాకాశమున బ్రహ్మమును పృథనివృత్తయము లేనందు నెలకొనగా, జీవుడు రాగరహితుడై, తైలరహితదీపమువలె శమత్వ మొందును. అట్లే సుఖాదులకు సూక్ష్మైన రాగాదులు నశించునపుడును, తైలము తులించిన దీపమువలె, శాంతిపొందును.

సర్వమేవమితి జ్ఞానాజ్ఞోఽద్విత్యవిభావవత్

సర్వమాకాశమేవేతి బుద్ధ్యా జ్ఞోభం న గచ్ఛతి. 188

అంతయు చిదాకాశమున బ్రహ్మమేయను జ్ఞానముచేతను, జీవబ్రహ్మైక్యభావముచేతను, జగత్తంతయు కూర్మనూత్రమును బోధచేతను జీవుడు జ్ఞోభ నొందునందును.

జీవస్యానేన శూన్యస్య కః కిల జ్ఞోభవిభ్రమః

జీవేనదృశ్యిధే నైవ యథా ప్రథమసర్గతః. 189

స్వయం సంవిదితో మార్గస్తేనై వాద్యాపి గచ్ఛతి

ఇట్లు, బ్రహ్మముతోటి ఏకత్వముచే జీవునికిక జ్ఞోభయు, విభ్రమము వెంట? క్రథమ స్ఫుటియందు కల్పితుడగు పిరణ్ణగర్భుడై, న్యజీవాత్మల రూపమున ఈ సాంసారికమునకు దిడుగాదు దును. మతియు తత్త్వబోధచే ముక్తుడనగుదును నీ స్వకల్పనచేతనే జీవుడు స్వయముగ బంధమోక్ష మార్గముల శక్తించుకొని, తానే వానిననువర్తించుచున్నాడు.

శిశిర్వజి ఉవాచః -

సుఖసంచారయోగ్యాను జీవే సరతి నాడిసు. 140

జీవపుత్ర భవత్సేవ తద్వీర్యచ్యవనం కథమ్

శిశిర్వాడు: - ఓ జీవపుత్రా! సుఖసంచారమునకు యోగ్యములైన నామీందు జీవుడై పుడు వెంటనో, అప్పుడు వానియొక్క వీర్యవతన మెట్లుగను.

చూడాలోవాచ:—

జీవః క్షోభయతి త్కుః ప్రాణాదిపవనావలిమ్. 141

సంవిదా జ్ఞాంశమత్రేణ సేనామివ మహీపతిః

వాతస్పందేన మేదోఽస్తర్మజ్ఞాసారశ్చ సంస్థితః. 142

త్యజత్యాశు ప్రసాగస్థ్యం రజః పత్రఫలాదికం

చలితం తత్త్వతో యాతి గర్జాదివ ఘనాది ఫే. 143

దేహనాదీప్రణాలేన యాతి శుక్రం బహిః స్వతః

స్త్రీస్వయామయను జీవుఁడెపుడు కాంచునో, అపుడు రాగవాసనోద్బోధముచే నాతఁడు స్వయముగ త్కుఁడై, - రాజు తనయాజ్ఞచే నేననువలె - ప్రాణాదివాయువులను క్షోభింపములుగ నొనర్చుచున్నాడు. అ ర్తటి ప్రాణాపాయువుయొక్క చేష్టచే మేఘస్పందలలి, మఱియు, మజ్జనుందలి సారము - తొడిమనుండి వేలుచేయఁబడిన పత్రఫలాదులు తమయందలి జలాంశమును ద్యజించునట్లు - తన సుగంధయుక్తమగు రజమును (మాత్సరశమును) త్యజించుచున్నది. అట్లు బయలుదేరిన యా రజము, వాయుప్రేరణచే నాకాశమందలి జలము పృథివ్యావృథోభాగములకుఁ జనునట్లు, శుక్రరూపమున నాదిద్వారాయథోభాగమున స్వభావముగనే బయటకుఁ బోవుచున్నది.

శిభిధ్వజ ఉవాచ:—

దేవపుత్ర మహాత్తోఽసి వేత్సి పూర్వాం చ తత్ప్రితిమ్. 144

జ్ఞాయనే వచనాదేవ స్వభావో హి కిముచ్యతే

శిభిధ్వజుడు:—ఓ దేవపుత్రా! తా మాత్మజ్ఞానులు. కాన పూర్వకాల జగస్థితిని నెరింగి యున్నారు. తాము తమవచనములచేతనే నాకు జ్ఞానిగఁ దోచుచున్నారు. కాన దయచేసి 'స్వభావ' శబ్దమున కర్థమేమియో వచింపనేడెద.

చూడాలోవాచ:—

ఆద్యసగ్రే యథా సద్యః స్ఫుటతం బ్రహ్మ బ్రహ్మణి. 145

ఘటావటపటాద్యాత్మ తతైవాద్యవ్యవస్థితం

కాకతాలీయవద్వారి బుద్ధుదోత్పత్తినాశవత్

ఘుణాక్షరవదుచ్ఛాసం తం స్వభావో విదుర్బుధాః. 146

చూడాల:—ఓ రాజో! సృష్టేదియందు ప్రాణులు కర్మ నశనలించి బ్రహ్మదేవుడే యే ప్రకారమగు ధర్మము చేతను, ఏ గో వదార్థరూపముచేతను తనయందు స్ఫురించుచుండెనో, ఇతఁడును ఆ ఘటపటపృష్ఠాది వదార్థరూపము చేతనే స్ఫురించుచున్నాడు. దీనిపేరే స్వభావము. అభవా, కాకతాలీయవద్వారి బుద్ధుదోత్పత్తి నాశములవలెను, లేక, ఘుణాక్షరవదుచ్ఛాసములవలెను మాయామాత్రమగుటచే, ఆకస్మికముగనే యేవదార్థ మేయేధర్మముతో (అగ్ని యుష్మనుగను, జలము శీతలుగ నున్నట్లు) మాక్షియున్నదో, దానినే వుడితులు స్వభావమని పిలువదురు.

అత్మస్వభావవశతో జగతి ప్రయాణే
దేహా భ్రమన్తి పరితో విద్విధా వికారా.

ప్రక్షీణవాసనతయా న భవన్తి కేచి

దూభయో భవన్తి చ పున స్త్వితరే ఘనాస్థా.

147

ఇత్యారే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే సుఖవిచారయోగోపదేశోనామ

పంచాశీతితమః సర్గః || 80 ||

ఓ రాజా! స్వభావకారణముననే, ఈ మహావృద్ధిహింస జగత్తునందు పలువిధవికారయుక్తములగు దేహములు పరిభ్రమించుచున్నవి. అందు, కొన్ని వాసనాత్మయముచే జ్ఞానయుక్తములై మఱి సీ ప్రపంచమునకుఁ దిరిగి వచ్చుటలేదు. అజ్ఞానుల దేహములైననో, విషయభోగములందు దృఢభావము గలియుండుటచే మఱి మఱి యీ ప్రపంచమునకు వచ్చుచు, పోవుచున్నవి.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున
చూడాలోపాఖ్యానమున సుఖవిచారయోగోపదేశమను

నెనుబదియైదవ సర్గము || 80 ||

షడ శీతితమః సర్గః

[కుమ్భ కుమ్భస్య జన్మాత్రే వృద్ధిర్బ్రహ్మసమాగమః

తదా శివ్యస్య సార్వజ్ఞ్యమిత్యాదిరిహ వర్ణ్యతే.

కుటుమున కుంభముపై యొక్క జన్మము, బ్రహ్మదేవుని సమాగమముచే నాతని యభివృద్ధి, అతడు శివ్యునియొక్క సర్వజ్ఞత్వము, మొదలగు విషయములిటు వర్ణింపఁబడుచున్నవి.]

చూడాలోపాచః—

అత్మస్వభావవశతో జాతం జగదిదం మహాత్

స్థితిం వాసనయాభ్యేత్య ధర్మాధర్మవశే నీతమ్.

1

చూడాలు.—ఓ రాజా! ఈ జగత్తు అత్మస్వభావవశమున నుత్పన్నమై, వాసనలచే స్థితిఁ పొంది, ధర్మాధర్మవశమున మెయుచున్నది.

వాసనాహ్రసమాసీయ ధర్మాధర్మైర్న గృహ్యతే

తతో న జాయతే జన్తురీతి నో దర్శనం మునే.

2

ఓ మునీ! వాసనాత్మయముచే శీవుడిక ధర్మాధర్మములగుండునైన బంధమునందు తగు భ్రాంతిఁబడు. కాన మఱి యీ సంసారమున జన్మింపనేరదు. ఇది మాయావశమైయున్నది.

శిబిధ్వజ ఉవాచ:-

అత్యుదారం మహారం చ వక్షీ త్వం వదతాం వర
అనుభూతిముపారూఢం గూఢం చ పరమార్థవత్.

త్వద్వా క్య నిభవేనాద్య త్రుతేనానేన సుందర
పీతేనేవామృతే నాహమన్తర్యాతోఽస్మి శీతతామ్.

తత్సమానేన తాం తావదాత్మోత్పత్తిం వదాశుమే
తతః శ్రోష్యామి యత్తేన జ్ఞానగర్భాం గిరం తవ.

తేన పద్మబలప్రేణ మునినా నారదేన తత్

త్వ కృతం వీర్యమాద్యేణ కథయాద్య యథాస్థితమ్.

శిబిధ్వజుడు. — మ కలలో శ్రేష్ఠుడవగు నో వేదపుత్రా! అత్యుదారములును, మహార
యుక్తములును, అనుభవయోగ్యములును, నిగూఢములును, పరమార్థసాధకములు నగు వచనముల
దాము చుక్కుచున్నాము. ఓ సుందరా! నేడు తమ యీ వాక్యముల వైభవమును వినుటచే నమృత
పానముచే నతి లోన మిగులభుక్తుండను, శాంతుడవైతి. కాన, సంక్షేపము గాదను యుత్పత్తిని
నాకుఁ దెలియజేయుఁడు. అటుపిదప ఆత్మజ్ఞాన పూరితమగు తమవాక్కును సావదానముగ విందును
అ బ్రహ్మదేవుని పుత్రుడగు వారదుడు తన వీర్యము నెచట నేవిధమున స్థాపనమొనర్చెను?

చూడాలోవాచ:-

తతో నిబద్ధతా తేన మనోమత్తమత్క్లమమ్

వివేకవిపులాలానే శుద్ధయా ధీవరత్రయా.

చూడాల్. — ఓ రాజ్నీ! ఆదేశ్యసలను జూచిన తదుపరి వారదముని తనమనస్సును
వదపుటేనుఁగును, వివేకమును గొప్ప కట్టుకంటమున, బుద్ధియును చర్మరజ్జవుచేఁ గట్టివై వెను.

తద్వీర్యం కల్పకాలాగ్ని గలితేన్దుద్రవోపం

రసానాం పారదాదీనాం దివ్యానామనురజ్జనమ్.

మునినా సార్థగే కుమ్భే స్ఫాటికే విలసదుచౌ

అద్భుతే విద్రుతాకారం చంద్రే చంద్రే ఇవార్పితమ్.

ప్రళయకాలపు అగ్ని, ప్రవీభూతవంద్రులవలె నున్నదియు, పాదరసము మున్నగు దివ్య
రసములఁ బోతినదియు నగు తన యా వీర్యము నపుడు వారదముని, సమీపముననున్నట్టి, స్ఫాటికమణి
రచితమై, శోభాయమానమై, అద్భుతమైనట్టి యొక ఖటమున, చంద్రుని చంద్రునియందు స్థాపించు
నట్లు, స్థాపనముగావించెను.

తత్రైతే బృహత్కాన్తే పూలః పార్శ్వేషు చాభిరః

గమ్భీరకుక్షీ సుదృఢశ్చోపలాహననక్షమః.

సంకల్పితేన క్షీరేణ న కుమ్భేనేన పూరితః

అమృతాపూరభిక్షేన విధినేవామృతార్ణవః.

10

11

మహత్తరమై, రిషభేనుమైట్టి యా మేరుభర్తమున, నలువైపుల విశాలమైనదియు, గంభీరమైన యుదరము కలదియు, రాతిచేతనుగూడ వగుగొట్టఁబడజాలనం? సుదృఢమైయున్నదియు నగు ఆ ఖటమును స్వగళింపుముచే రచితముగు ఆమృతేంద్రవాహముచే బ్రహ్మాదేవుడు సముద్రమును నింపునట్లు, స్వసంకల్పరచితముగు శ్రీరముచే నపుడా నాడవహుని పురించెను.

తత్ర మాసాద్యతో వృద్ధిం మునిమన్దాహతిక్రమః

అమృతాబ్ధా శుభో గర్భ ఇన్దోర్నిర్వరివానుజః.

12

■ శ్రీరమున నమ్మునీళ్ళరుండు కావించిన అగ్నికార్యాహుతులక్రమముచే నొకమాసములో ౧ వీర్యము, అమృతసాగరమున నుండరమైన చంద్రుని ప్రతిబింబమువలె, వృద్ధిహొందెను.

ఇన్ద్రం మాస ఇవాపూర్ణం కాలేన సుషువే ఖటః

గర్భం కమలవ్రతాక్షం ప్రసూనమివ మాధవః.

13

కాలక్రమమున ఆ ఖటము, మాసము అపూర్ణచంద్రుని సుశున్నమొనర్చునట్లును, విష్ణుభగవానుడు కమలము నుద్భవించజేయునట్లును, కమలములవంటి శేత్రమలలగు పాలకునిగనెను.

పరిపూర్ణసమస్తాజః కుమ్భాద్గర్భో వినిర్వయా

ఇన్ద్రః సూక్ష్మాద్వివామ్భాధే రవరః శ్చయవర్జితః.

14

కుటపరిమితముగు శ్రీరసముద్రమునుండి నాశరహితముగు నవరచంద్రునివలె, అపుడాఘటము నుండి పరిపూర్ణములగు సమస్తావయవములతో పూర్ణగర్భము బహులపడెను.

ద్వినైః కలిపయైశేవ వృద్ధిమభ్యాజుగామ సః

అప్రమేయాబ్ధసౌందర్యః శుక్లపక్షే శ్చ యథా.

15

అపారసౌందర్యయుక్తఁడగు ■ బాలకుడు, శుక్లపక్షమునఁ జంద్రునివలె, కొలదిదినములలోనే వృద్ధిహొందెను.

సర్వసంస్కారసంపన్నే స తస్మిన్నారదో మునిః

భాష్టాద్భాష్ట ఇవాశేషం విద్యాధనమయోఽజయత్.

16

2.౪ అక్షయవృత్తముండి భవమునుతీసి మతీయైకపాత్రలో నుంచునట్లు, జాతకర్మ, ఉచిన యశాది సంస్కారయశుఁడైన యా పుత్రునియందు, నారదుఁడు తన యందున్న విద్యాధనమును నమర్పించెను.

ద్వినైః కలిపయైశేవ విజ్ఞాతాశేషవాఙ్మయమ్

చకారై నం మునివరః ప్రతిబిమ్బమివాత్మనః.

17

కొలది దినములలోనే, సమస్తవిద్యలను నెఱింగినట్టి యా పుత్రుని మునిశ్రేష్ఠుఁడగు నారదుడు తన ప్రతిబింబమువలె, గావించెను.

తేనారాజత పుత్రేణ మునినా మునినాయకః

రత్నాదా ప్రతిబిమ్బేన సంధ్యోదిత ఇవోదురాత్.

18

ఆ ముని రూపబాహుళ్యచే మునినాయకుడగు నారదుడు సంధ్యాకాలమున స్ఫటికపరత్వముపై నుదయించిన పూర్ణచంద్రునిచే విరాజిల్లెను.

అథైనం పుత్రమాదాయ బ్రహ్మలోకం స నారదః

జగమాథ స్వపితరం బ్రహ్మణం చాభ్యవదయత్.

19

అటుపిమ్మట ■ పుత్రుని నారదుడు తన తండ్రియగు బ్రహ్మవియ్యంధకుఁ గొనిపోయి, యాతనితో, బ్రసంగించెను.

కృతాభివందనం బ్రహ్మ పౌత్రమాదాయ తం తదా

అభివాదితవేదాదిం స్వయమజ్ఞే న్యవేశయత్.

20

ఆ రత్నప్రకాశము మాచరించినట్టియు, వేదాది సర్వవిద్యలందును నభిముఖముగఁ బరీక్షించఁ బడినట్టియు, ఆ పౌత్రుని బ్రహ్మదేవుఁడు తన యొడియందుఁ గూర్చుండఁజెట్టుకొనెను.

అథాశీర్వాదమాత్రేణ నర్వజం జ్ఞానసారగం

పౌత్రం తం కుమ్భునామాసం చకార కమలోద్భవః.

21

తదుపరి యాశీర్వాదమాత్రముచేతనే బ్రహ్మదేవుఁడాతనిని సర్వవిద్యలందు, బారంగతునిగఁ జేసి సర్వజ్ఞునిగనొనర్చి, కుంభుండని నామకరణము గావించెను.

సాధో సోఽహమయం కుమ్భః పౌత్రోఽహం పద్మజన్మనః

పుత్రోఽహం నారదమునేః కుమ్భునామాస్మి కుమ్భజః.

22

ఓ సాధూ! అట్లు కుంభము (ఘటము)నుండి జన్మించి, బ్రహ్మదేవుని పౌత్రుడై నారదముని యొక్క పుత్రుఁడై, కుంభుండను జేరుచే నొప్పువాఁడు నీనే.

నివసామ్యబ్రహ్మపురే పితౄ సహ యథాసుఖం

చత్వరః సుహృదో వేదా మమ లీలావిలాసిनః.

23

బ్రహ్మదేవునిచే విరచితముగు పురమున నేను నా జనకునితో, గూడ సుఖముగ నివసించుచున్నాను. మితయు నాల్గువేదములున్న వాయొక్క క్రీడావిలాసులగు మిత్రులై యున్నారు.

మాతృవ్యసా మే గాయత్రీ మమ మాతా నరస్వతి

బ్రహ్మలోకే మమ గృహంపౌత్ర స్తత్రాస్మినుస్థితః.

24

నా పినతల్లి గాయత్రీ. తల్లి నరస్వతి. బ్రహ్మలోకము నా గృహము. బ్రహ్మదేవుఁడు నా పితామహుఁడు, ఇట్లు నేనెవల సుఖముగ వసించుచున్నాను. [నాక్షాత్తుగ, తల్లి తనందుచే, తండ్రి యొక్క తల్లి, పినతల్లిలై, తనయొక్క తల్లి. పిన తల్లిలను ఆతయముచే నిట్లు చెప్పెను]

యథా కామమశీషేణ జగన్ విహరామ్యహం

లీలయా పరిపూర్ణత్వాన్న తు కార్యేణ కేవలత్.

25

లీలచే, బరిపూర్ణుడై నడచుచే నేనేకార్యముయొక్క నిమిత్తము లేకయే. బ్రహ్మాండము లందంతట వ్యేచ్ఛాపూర్వకముగ లెస్సగ విహరించుచున్నాను.

ధరాం పతతి మే పాదా పతతో న మహితలే

రజః స్పృశన్తి నాజ్ఞాని గ్లానిం నాయాతి మే వపుః.

26

నేనపుడు భూమిపై, బోడలంతుతో, అపుడు నా యవయవములు భూమిని దాకవు. పుణిచియొక్క రోణపు రెవ్వియు నాయంగముల స్పృశింపవు. మఱియు నా శరీరమెపుడును గ్లాని బొందదు.

అద్యాకాశపథా గచ్ఛన్ద్రవ్యవాం స్త్వామహం పురః

ఇహ తేనాగతోఽస్మ్యజ్జ వర్షం కథితవానితి.

27

ఇపుడాకాశమార్గమునఁ బోవుచు, సమ్ముఖమున నిన్ను గాంచి యిడటి కేటించితిని. ఇట్లు నా పుత్రాంతముతయు నీకు దెలియఁజేసితిని.

ఏహోహమిత్యేకలమేవ యథానుభూతం

తే వర్జితం నను మయా వనవాసతజ్జ

సన్తోహి సంకథనమార్యజనో త్తమేషు

నిర్మాన్యలం సుభగ సంవ్యవహారదక్షాః.

28

వనవాసగుణములనుఁ తత్ఫలమును చిత్తశుద్ధిని నెఱింగిన యోరాజులీ! ఇట్లు, నా జన్మాదులఁ గూర్చిన పుత్రాంతమును యథారీతి మీకు వర్ణించి చెప్పితిని. ఏలయనిన, ఈ త్రములైనవారు ప్రశ్నింప, ప్రశ్నితర సంవ్యవహార దక్షులగు మహాత్ములు, నిపుణత్వముతో, బత్సతర మెసంగుటకుఁ దత్పరులై యుందురు.

శ్రీ వాల్మీకిరువాచః:-

ఇత్యుక్తవత్సథ మునౌ దివసో జగామ

సాయంతనాయ విధియేస్తమినో జగామ

స్నాతం సభా కృతనమస్కరణా జగామ

శ్యామాక్షయే రవికర్తృశ్చ సహజగామ.

29

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో

పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే శుక్లమృజనకథనం నామ

షడశీతితమః పరః॥ 86॥

(అష్టాదశో దీవనః)

శ్రీ వాల్మీకి. — ఓ అరిష్టసేమరాజా! పసిష్ఠమునీంద్రుఁడీట్లు చుట్ట, అపుడు సాక్షం సమయమయ్యెను. మూర్ఖులగ వాసుడున్న సాయంకాలవిధి నెరవేర్చుటకై యస్తమించెను. అత్తటి సభాసభులందఱు శాకరికొకరు నమస్కరించుకొని, స్నాన సంధ్యాది కృత్యముల జూనర్చుటకై చెడలిరి. రాత్రి గడచినపిమ్మట, మూర్ఖోదయము కాలగానే మరల వారందఱును సభాస్థలమునకు విచ్చేసిరి.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు సిర్వాణప్రకరణమున చూడ లో
పాఖ్యానమున కుంభజననకథనమును ననుబది యాఽవ సర్గము 1864
(వదునెనిమిదవ రోజు)

సప్తాశీతితమః సర్గః

[ప్రత్యుచ్రంసా రాతోఽత్ర నిజదుఃఖనివేదనమ్
శిష్యత్వముపదేశార్థే విశ్వాసతోఽపసర్జ్యతే.

కుంభమునియొక్క ప్రకంప, రాజు తన దుఃఖమును చెబుతున్నట్లు, ఉపదేశముకొన్న
శిష్యత్వము సంశీకరించుట. విశ్వాసమును బ్రకటించుట మున్నగు విషయములకు పరిపరిచయమున్నవి.]
శిషిధర్మజ ఉవాచ:-

సర్గే స్ఫురద్ధృరత్పద్యైర్ధ్వస్యే సప్రపేషితో భవాన్
అలక్ష్మ్యో సంభృతై ర్రదౌ బృహద్యాతై రిమామ్బుదాః. 1

శిషిధర్మజుఁ 1. దేవపుత్రా! జన్మపరంపరారూపమును ఈశంసారమున వాచే గావించు
బడిన యదృశ్యములై, దేదివ్యమానములైనట్టి పుణ్యములచేతనే, గొప్పవాయువుచే మేఘములై,
తామో చర్మతముచేత, బంపబడినారు.

అద్య తిస్థామ్యహం. సాధో ధన్యానాం ధురి ధర్మతః
అమృతస్యన్తివచసా త్వయా స్తి సమాగతః. 2

మహాత్మా! నేనిపుడు భాగ్యవంతులలో శ్రేష్ఠుడనై యెప్పుడున్నాను. ఏమియున, అత్య
తీవ్రవాచమునంటి వాక్యముల వచించు తమతోటి నాకు సాంగత్య ముజ్జెను.

■ కేచన తథా భావాశ్చేతః శీతలయన్తి మే
రాజ్యలాభాదయోఽప్యేతే యథా సాధుసమాగమాః. 3

దేవా! తమవంటి మహాత్ములతోటి సమాగమము చిత్తమును శీతలమొనర్చు విధమున, రాజ్య
లాభాధి మిత్రయో యితర పదార్థమున్న శీతలమొనర్చుకాలము.

నిరర్గలసో యత్ర సామాన్యేన విజృమ్భతే
ముక్త రాగాదిమనసం తత్కల్పనమభావమామ్. 4

ఏలయున, సాధుసమాగమమన రాగ ద్వేషాదిరాహిత్య పూర్వకమున అనుభవిస్తూ బ్రహ్మ
నందము దుర్గుణము మొదలగు సర్వజనసామాన్యమునకుఁగూడ ప్రకాశితమగుచున్నది. రాజ్యాదిలాభమై
ననో, కల్పనామత్రముచే తుచ్ఛసమీకరణమున గలుగఁజేయునదై, సర్వసామాన్యము కానిదై యున్నది.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఏవంవాధిని సైవాస్య వాక్యమూర్తివ్య భూవతేః

భూయః ప్రోవాచ చూడాళా మునిదాతకరూపిణీ.

1

శ్రీ వసిష్ఠః— ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు చెప్పుచున్న శిఖిధ్వజుని వాక్యముల నిరీధించి మునిబాలకరూపమును ధరించిన చూడాళ యాతనితో నిట్లనెను.

చూడాలోవాచః—

అస్తామేషా కథా తావత్సర్వం తే వృత్తం మయా

త్వం మే కథయ హే సాధో కస్త్యమద్రా కరోషి కిమ్.

6

కియత్సర్వవసానేయం భవతో వసవాసితా

సత్యం కార్యం చ నో సత్యం వక్తుం జానన్తి తాపసాః

7

చూడాల్— ఓ రాక్షసీ! ఇదింతయు నట్లుండనిమ్ము. నేను నా జన్మాది వృత్తాంతముల నీకు చెలియఁజేసితిని. ఇక నీవర్వలముపై మీరెమి చేయుచున్నారో, ఎంతకాలము వజ్రకు నీ వసవాసము చేయుదురో, ఇట్టి వసవాసముచే నే కార్యమును మీరు సాధించఁదలంచితిరో, అదింతయు సత్యముగా వచింపుడు. తాపములు సత్యమే పలుకుదురుకాని, అసత్యములుతరు.

శిఖిధ్వజ ఉవాచః—

దేవపుత్రోఽసి జానాసి సర్వమేవ యథాస్థితం

లోకవృత్తాననజ్ఞోఽసి కిమన్యత్కథయామ్యహమ్.

8

శిఖిధ్వజః— ఓ దేవపుత్ర! తాము లోకవృత్తాంతమంతయు నున్నదియున్నట్లు సమగ్రముగ నెఱింగినవారు. కావుననిక నేనేమి చెప్పుదును?

సంసారభయభీతత్వాన్నివసామి వనా నరే

జానతోపి హి మామూర్య కథయామ్యేవ తే మనాక్.

9

(జనవరరణరూప) సంసారభయముచే కీతిల్లి నేనీ వసవాసము చేయుచున్నాను. ఆర్య! నా విషయమై తామంతయు నెఱింగియున్నారు. అయిన దమయాజ్ఞ చే నొకింత చెప్పుచున్నాను.

శిఖిధ్వజోఽహం భూపాలస్త్వక్వా రాజ్యమిహాస్థితః

భృతం భీతోస్మి తత్త్వజ్ఞ సంస్మతౌ జన్మతః పునః.

10

అత్మజ్ఞా! నేను శిఖిధ్వజుడను దేరుగల రాజును. ఈ సంసారమున మఱలమఱల గలుగునట్టి జనవరరణములచే నేను మిగుల భయభీతుడనై, రాజ్యమును ద్వ్వజించి తపముచేయుచుంటిని.

సుఖం పునః పునర్దుఃఖం పునర్మరణజన్మరీ

భవత నేన తప్యేహం తత్త్వజ్ఞ వసవీభిషు.

11

త్వజ్ఞా! ఈ సంసారమున సుఖదుఃఖములు, జనవరరణములు మఱలమఱల గలుగుచున్నవి. కాన నే వసవార్ధములందు నేను దపమొనరించుచున్నాను.

భ్రమన్ముపి దిగస్తేషు చరన్ముపి వరంతవః

నాసాదయామి విశ్రాన్తిమేకాల నిధిమివాధనః.

12

మహాత్మా ! దిగంతముఁడు సంచరించుచున్నను, ఈ గ్రహసమూహంబుచున్ననుండ, దరి
ద్రుఁడు నిధిని పొందనట్లు, సేనాకింత విశ్రాంతి నై నను బొందజాలకున్నాను.

అయిత్తోఽప్యథలోఽప్యేకో హ్యపూర్ణోఽప్యస్తసంగతిః

శుష్యామ్యత వనే సాధో ఘృణాత్థ ఇవద్రుమః.

18

ఓ సాధూ ! జంఠితయత్నుఁడనై, ఫల, సహాయతారహితుఁడనై. కీటముచే భక్షించు
బడిన వృక్షమువలె నేనీ వనమున శుష్కించుచున్నాను.

ఇమామఖడ్గితాం నమ్యక్ క్రియాం సంపాదయన్నపి

దుఃఖాన్గచ్ఛామి దుఃఖాఘమమృతం మే విపం సిత్థిమ్.

14

(ఈ పవాన, దేవాధిపత్యాజాది రూపముగ ఈ) అఖండ తపఃక్రియను లెస్సగ నాచరించు
చున్నను, ఒక దుఃఖమునుండి మఱియొకదుఃఖముద్రములోనికిఁ బోవుచున్నాను. అమృతమర్బుముగ
వేదోక్తకర్మముచితమైన యాపానన, శాశు విశ్రాంతి కలుగఁజేయమి, విషమువలె నున్నది.

చూడాలోవాచః—

పితామహమహం పూర్వం కదాచిత్ప్రవృత్తవానిదం

యత్క్రియాజానయోరేకం శ్రేయస్తప్రూహి మే ప్రభో.

15

చూడాలః—ఓ రాజు! పూర్వమొకపుడు బ్రహ్మదేవునిఁ గూర్చి నేనెట్లుడిగితిని. ప్రభూ!

జ్ఞాన, క్రియల రెండిలో నేది శ్రేయోదాహకమైనది ?

బ్రహ్మోవాచః—

జ్ఞానం హి పరమం శ్రేయః కైవల్యం తేన వేత్త్యలమ్

కాలాతివాహనాయైవ వినోదాయోదితా క్రియా.

16

బ్రహ్మదేవుఁడట్లునియె— పశూ! జ్ఞానమే పరమశ్రేయమైయున్నది. అద్దానిచేతనే
కేవుఁడు పూర్ణరీతి మోక్షభాగి యగుచున్నాడు. క్రియ కేవలము స్వర్గాది భోగముల వినోదము కొఱ
కును, కాలాతివాహనకొఱకును బెప్పబడినది.

అలబజానదృష్టీనాం క్రియా పుత్ర పరాయణమ్

యస్య నాస్త్యమృతం పట్టం కమ్బులం కిం త్యజత్వతా.

17

ఎవరికి జ్ఞానము సంద్రాప్తింపలేదో, అట్టివారికి క్రియయే యాశ్రయమై యున్నది. ఏల
యశిన, పితాంబరము లధింపనివాడు కంబళిని దృఢించునా ?

వాసనామాత్రసారత్వాదజ్ఞస్య సఫలాః క్రియాః.

సర్వా ఏవాపలా జ్ఞస్య వాసనామాత్ర సంక్షయాత్.

18

వాసనాయుక్తఁడగుటచే, అజ్ఞానియొక్క సమస్తక్రియలు ఫలయుక్తము లగుచున్నవి.
వాసనలు క్షయించుటచే జ్ఞానియొక్క సమస్తక్రియలు ఫలహితములగుచున్నవి.

సర్వా హి వాసనాభావే ప్రయాన్త్యఫలతాం క్రియాః

అశుభాః ఫలవన్త్యపి సేకాభావే లతా ఇవ.

19

జలసేవనము లేనిచో, ఫలసహితమైన లభయైనను నిష్ఫలత్వమును బొందునట్లు ఫలమొసంగుటచే బ్రాహ్మణ్యమున క్రియలైనను అన్నియు వాసనల అభావముచే నిష్ఫలత్వము నొందుచున్నవి.

ఋత్యురేయథా యాతి విలయం పూర్వమార్తవక్.

తథైవ వాసనానాశే నాశమేతి క్రియాఫలమ్. 20

శరద్భుతువునందు వర్షర్తువుయొక్క పేఁపూడులు వాశమొందునట్లు, వాసనానాశముచే క్రియలయొక్క ఫలమున్న నశించుచున్నది.

న స్వభావేన ఫలతి యథా శరలతా ఫలమ్

క్రియా నిర్వాసనా పుత్ర ఫలం ఫలతి నో తథా. 21

స్వభావముగ నే కైలు లీగకు ఫలములేనట్లు, వాసనారహితమున క్రియ ఫలమొసంగజాలదు.

సయక్షవాసనో బాలో యక్షం పశ్యతి నాన్యథా

సదుఃఖవాసనో మూఢో దుఃఖం పశ్యతి నాన్యథా. 22

భూతప్రేతాదులఁ గూర్చిన వాసనలు గల్గియున్న నే బాలుఁడట్టి భూతప్రేతాదులఁ గాంచునుగాని, లేనిచో గాంచనట్లు, సదుఃఖములఁ గూర్చిన వాసనలతోఁ గూడియున్న మూఢుడే యట్టి సదుఃఖములఁ గాంచునుగాని యన్యఁడొకఁడు.

అకారభాసురాప్యుచ్చైర్న దదాతి ఫలం క్రియః

శుభాశుభా వా తజ్జన్య పుల్లా శరలతా యథా. 23

వికసించినదైనను, కెలులీగ, ఫలమును గల్గఁజేయనట్లు, గొప్ప యాకారములతోఁ గూడి ప్రకాశించుచున్న మహత్తరమైన శుభక్రియగాని, అశుభక్రియగాని యైనను, జ్ఞానికి ఫలమును గలుగజేయఁజాలదు.

వాసనా చేహ నాస్త్యేవ నాహంకారాదిరూపిణీ

అనన్తైర్నోదితా మాఘ్నాన్మరుభూమావిభాముబ్ధీః. 24

వాస్తవముగ, ఆహంకారాది రూపముగ వాసన యేయొకపస్తువున్న గాదు. అయ్యది మిథ్యకనే, మరుభూమియందు సముద్రమువలె అజ్ఞానముచే నట్లుద్రవించినదగును.

యస్య పూర్వం క్షయం యాలం సర్వం బ్రహ్మేతి భావనాత్

నోదేతి వాసనా తస్య ప్రాజ్ఞ స్వేవాముబ్ధిర్మరౌ. 25

ప్రాజ్ఞానకు మరుభూమియందు సముద్ర ముదయించునట్లు 'అంతయు బ్రహ్మమే' అను నీ భావనచే నెవని అజ్ఞానము నశించినచో, అట్టి జ్ఞానికికే వాసన యుదయించదు.

వాసనామాత్ర సంత్యాగాజ్జరామరణ వర్జితమ్.

పదం భవతి జీవోన్తర్భూయో జన్మవివరితమ్. 26

వాసనామాత్రమును లెస్సగఁ బరిత్యజించుటచే, జరామరణవర్జితమై, పునర్జన్మరహితమైనట్టి పరమపదము (పరమపురుషోవస్తువు) జీవునకుఁ బ్రాప్తించును.

సవాసనం మనో జ్ఞేయం జ్ఞానం నిర్వాసనం మనః

జ్ఞానస్థ జ్ఞేయమభ్యేత్య పునర్జన్మో న జాయతే.

27

వాసనా సహితమైన మనస్సే మనస్సయొక్క స్వరూపమునకు. వాసనారహితమైన మనస్సు జ్ఞానరూపమే అయియున్నది. జ్ఞానముచే జ్ఞేయవస్తువు సంప్రాప్తించుచున్నది. అట్టి జ్ఞేయమును బొందిన జీవుడికి మఱు జన్మను బొందనేరదు.

చూడాలోవాచ:-

జ్ఞానమేవ పరం శ్రేయ ఇతి బ్రహ్మదయోఽపి తే

ప్రాహుర్మహానో రాజన్ త్వం కిమజ్ఞానవాన్నితః.

28

చూడా:- ఓ రాజన్ ! బ్రహ్మది మహాత్ములందఱును జ్ఞానమునే పరమశ్రేయముగ వచింప, మీ రాజ్ఞానివలె నేల యుండియున్నారు ?

ఇతః కమన్దలురితో దణ్డకాష్ఠమితో జృప్తీ

ఇత్యనరవిలాసేఽస్మిన్మనసే కిం మహీపతే.

29

ఇచట దండము, ఇచట కమండలువు, ఇచట యాననము - ఇత్యాది తపోరూపములైన యనర్థ విలాసములందు నీవేల క్రిడించుచున్నావు ?

కోఽహం కథమిదం జాతం కథం శామ్యతి చేతి భోః

రాజన్నా వేత్తసే కస్మాత్కిమజ్ఞ ఇవ తిష్ఠసి.

30

ఓ రాజా ! 'నే' నెవరను; ఈ ప్రపంచమెట్లున్న మైనది; ఏ ప్రకారమిది కలుగుచును - ఈ మున్నగు విషయముల విచారించక, అజ్ఞానివలె నేల యున్నావు ?

కథం బుద్ధః కథం మోక్ష ఇతి ప్రశ్నానుదాహరన్

పారావారవిదాం పాదాన్కస్మాద్రాజన్న సేవసే.

31

బంధమెట్లు కలుగును, మోక్షమెట్లు సంప్రాప్తించును, - మున్నగు ప్రశ్నలఁగావించుచు, కోధిత 'తత్త్వమ్' పదముయొక్క యఖండవాక్యార్థము నెఱింగిన మహాత్ముల చరణముల నేల నేలించుటంటిది !

దుఃస్వప్నసంవిదా శైలకోటరే క్రియయానయా

జీవితం ధీవయస్కిం త్వం శిలాకీటవదాన్ధితః.

32

బహిష్కృత్యుత్పత్తిరూపమై, దుఃఖప్రదమైనట్టి యీ తపోరూపకార్యమున, శిలయందలి కీటును వలె, ఈ చర్మతగుహయందు జీవితము నశింపజేసికొనుచు నేల యున్నావు ?

సాధూనాం సమదృష్టీనాం పరిప్రశ్నేన సేవయా

సంగమేన చ సా యుక్త్యభ్యతే ముచ్యతే యాయా.

33

సమదృష్టి గలిగినపాదు మహాత్ములఁ బ్రశ్నించుటచేతను, వారిని నేలించుటచేతను, వారి సాంగత్యముచేతను జ్ఞానమును యుక్తి లభించుచున్నది. అద్దానిచే జీవుడు ముక్తిఁబడగును.

సాధునైవ సమం గ్రాసం భుజ్జానో వసోఽటరే

తిసావషబదు శ్చేఘో ధరావివరకీటవత్ .

34

గురువతోడ సమముగ భుజించుచు, తేజదాయకములగు బహిష్కృత వృత్తుల నిరోధించి, గురుశేవా పరాయణుడై, తద్గురూపవిష్టాద్రమన, పృథివీయన కీటమువలె నిశ్చలముగనుండుము.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ: - .

కా నయాదేవరూపిణ్యా తయేవం | ప

అశ్రుపూర్ణముభో వాక్యం శిఖిధ్వజ ఉవాచ హ .

35

శ్రీవసిష్ఠుడు: -- ఓ రామచంద్రా! దేవరూపధానియగు చూడాల తన పరికిటుతోధింప నంత నాతఃప్రశుభ్రారమ ఖండై యిటు పవించెను.

శిఖిధ్వజ ఉవాచ: - .

అహోను బోధితోఽస్మ్యన్య చిరాత్పురసుత త్వయా

మూర్ఖాదార్చనమాసజం ముక్త్యాహమవసం వనే .

36

శిఖిధ్వజుడు: -- ఓ దేవపుత్రా! అహో! చిరకాలమునకు కేడు తమచే బోధితుడనైతి. నేను నా యజ్ఞానముచే మహాపురుషుల సంగత్యమును వదలి యీ వనమున పరించుచున్నాను.

అహో ను మే త్వయం యాతం మన్యే పాపమకేషతః

యత్ప్రేవ సమాగత్య సంప్రబోధయసీహ మామ్ .

37

అహో! నా పాపమంతయు నిపుడు నశించినదియే నేను దత్తించుచున్నాను. ఏలయినన, తాను స్వయముగనే వచ్చి నాకు జ్ఞానమొసంగుచున్నారు.

గురు స్త్వం మే పితౌ త్వంమే మిత్రం త్వం మే వరాసన

శిష్యో నమస్కరోమ్యద్య పాదౌ తవ కృపాం కురు .

38

శ్రేష్ఠముఖా! తమరే మా గురువు, తమరే మాతండ్రి; తమరే మా మిత్రులు నేను తమ శిష్యుడను. తమ పాదములకు నమస్కరించుచున్నాను. నాపై దయజూపుడు.

యదుదారతమం వేత్సి యస్మిన్ జ్ఞాతే న శోచ్యతే

భవామి నిర్వృతో యేన తచ్చృహోపదిశాశు మే .

39

ఎద్దానిని తాము సర్వమునకంటె శ్రేష్ఠుని నమ్ముచున్నారో, ఎద్దాని నెఱుంగటచే తీవ్ర దీక్ష మఱు దక్షిణము బొందజో, దేనిచే నేను సుఖస్వరూపమున విశ్రమింతునో, అట్టి బ్రహ్మము యొక్క యుపదేశమును నాకు శీఘ్రముగఁ గానింపుడు.

ఘటజ్ఞానాదయో జ్ఞానే విభాగాః స స్త్యనేకతః

జ్ఞానానాం పరమం జ్ఞానం కతరత్తారకం భవేత్ .

40

జ్ఞానములలో ఘటపటాదిజ్ఞాన (విభాగా) ములనేకములు కలవు. కాని, వానియన్నింటిలో హోవ్యతమమైన జ్ఞానము, అనఁగా, సంపాదకుఃఖమును దరింపజేయునట్టి జ్ఞాన మెవ్వది ?

చూడాలో వాచ,—

యద్వృషాదేయవాక్యోఽహం రాజన్ తద్వదామి తే
యుథాజ్ఞానమిదం కించిన్న వక్ష్యే స్థాణుకాకవత్. 41

చూడాల. — ఓ రాజన్ ! నావాక్యములందు మీకు శ్రద్ధయున్నచో, మీ ప్రశ్నకును
కులమును సుతరము వదించెదను. అట్లు శ్రద్ధలేనిచో, స్థాణువుయెదుట కాకిశబ్దమువలె నా వాక్యము
లవుడు వ్యర్థములగునుగాన, నేను జ్ఞానోపదేశముచేయను.

అనుపాదేయవాక్యస్య వక్తః పృష్ఠస్య లీలయా
వ్రజస్యస్థలతాం వాచస్తమసీవాత్ సంవిదః. 42

విశోదమునకై బ్రశ్నించువాఁడును, శ్రద్ధాదహితుఁడు వగువానియెడల పక్షముక్కు
వాక్కు, అంధకారమున నేత్రజానమువలె నిష్ఫలముగను.

253 ఉవాచ:—

యద్వక్ష్యే తదుపాదేయం మయా విధిరివ శ్రుతేః
అవిచారితమేవాశు సత్యమేతద్వచో మమ. 43

శిభిధ్వజాఁడు. — మహాత్మా ! తమ వచనములను మేవిధివలె, వినారంభకనే శ్రీఘ్రముగ
నేను గ్రహించును, సత్యముగ బల్యముచున్నాను.

చూడాలోవాచ:—

యథా బాలః పితుర్వాక్యం ముక్తహేతుఃపపాదనమ్
ఆదత్తే హి తత్తైవ త్వం గృహణైతద్వచో మమ. 44

చూడాల. — ఓ రాజన్ ! హేతువును బ్రహ్మింపకనే బాలుఁడు తండ్రియొక్క వాక్యము
నెట్లు గ్రహించునో అట్లే నీవున్న నా వాక్యములను గ్రహించుము.

శ్రవణానంతరం బుద్ధ్యా శుభమిత్యేవ భావయన్
శృణు గీతమివ త్వక్త్వా హేత్వస్తీర్వం వచో మమ. 45

‘శ్రవణానంతరము ఇది నాకు హితకరముగ నుండునని భావించుచు, హేతువును దృఢించి
కర్తానందజనకముగ గీతమునవలె ప్రీతిపూర్వకముగ నిపుడు నా వాక్యముల నినును.

స్వచరితసదృశం తథోదయన్త్యా
శ్చిరసమయేన విబోధనం చ బుద్ధేః
భవభయమతరం మహామతీనాం

శృణు కథయామి యశాక్రమం మనోజ్ఞమ్. 46

ఇత్యార్హే శ్రీవాసిష్ఠ మహాగమాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాకోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్హే శిభిధ్వజవఖానో నామ
సపాశీతితమః సర్గః 87

ఓ రాజన్ ! నీ చక్రము బోలెనదియు, మందమతుల బుద్ధికిఁగూడ చిరికాలమునకు విచారణ ద్వారా బోలెజనక మైనదియు, బుద్ధిమంతులను శ్రిష్టముగఁ జేసంపారథియమునుండి దాటింపఁజేయునది యైనను నుత్తమకథాక్రమమును వచింపఁబోవుచున్నాను, వినుము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశకయందు నిర్వాణప్రకరణమున
చూడాలోపాఖ్యానమున శీఖర్షజబోధమను
నెనుబదియేడవ సర్గము ||87||

అప్రాణి తమః సర్గః

[మాన్యైచ్చివామహం ప్రాక్షముశేష్య తవసా చిరాత్
కాచం కష్టమజిత్రాత్యా జగ్రాహేతి కథోచ్యతే.

చాలకాలము కష్టమృచేసి యుకానోకఁడని చింతామణిని బొందుట. కాని మూర్ఖత్వముచే నాతడదానినిత్యంబి కాలభండుమను (గాజముక్కను) (ప్రహం చెను కష్ట యిటుఁ దెప్పఁబడుచున్నది.)
చూడాలోపాచః—

అస్మి కశ్చిత్తుమాన్ శ్రీమాన్ స్థానం నిత్యవిరుద్ధయోః
గుణలక్ష్యై రశేషేణ యథాభిర్వాడవామ్బునోః. 1

చూడాలః— ఓ రాజన్ ! ఒకానొక క్షణాద్యుదయపు రుదయఁడు, సమాద్రజుల బడలాన్ని లవలె నిత్యము పరస్పర విరుద్ధమొనరి పుంపుకొ డెదరావని గణములయొక్కయు, లక్ష్మి (దీనము) యొక్కయు స్థానమే తెలయుచుండెను.

కలవానస్త్రుకుశలో వ్యవహారవిచక్షణః

సర్వసంకల్పసీమాన్తో నతు జానాతి తత్పదమ్. 2

మఱియు నాతఁడు కళలయందు శేర్పరియు, ఆస్త్రవిద్యయందు నిపుణుఁడును, వ్యవహార మందు దక్షుడు నైయుండెను. కాని పరమాత్మచరమును నెఱుంగనివాఁడై యుండెను.

అనన్యత్సంసాధ్యే స చిన్తామణిసాధనే

ప్రవృత్తో వాడవో వహ్నిరర్థిసంకోపణే యథా. 3

సముద్రమును కోపింపఁజేయుటయందు బడలాన్ని ప్రవృత్తమగు నట్లు, అతఁడనేకయత్న ములచే సాధ్యమగునట్టి చింతామణిని బొందుటకై ప్రవృత్తుఁడాయెను.

తస్య యత్నేన మహతా కాలేనాధ్యవసాయిన్.

సిద్ధశ్చిన్తామణిః కింవా స సిద్ధశ్చిత్తుద్యతాత్మనామ్. 4

ప్రయత్నము కలుడగు నాతని మహాయత్నముచే కాలక్రమమున నాతనికి చింతామణి లభిం చెను. యత్నశీలర శేషగార్థము సిద్ధింపదు?

ప్రవృత్తిముద్యమం ప్రజ్ఞాం ప్రయుజ్ఞే చేదభేదవాన్
అకించనోఽపి శక్తత్వం సమవాప్నోత్యనిఘ్నతః.

5

ఎవడు ప్రజ్ఞా నాశ్రయించి భేదహితుడై యత్నమునఁ బ్రవృత్తుడగునో, అట్టివాడు
: ద్రుఢుడైనను నిర్విఘ్నముగ సామర్థ్యమును బొందగలడు.

మణిమగ్రే స్థితప్రాయం హస్తప్రాప్యం దదర్శ సః
మేరాపుదయశ్చజ్ఞస్థో మునిర్నిర్దవిహీదితమ్.

6

మేరుపర్వతశిఖరము పైనున్న వాఁడుదయించిన చంద్రునిఁ గాంచునట్లు, ఆతఁడు తన యెదుట
చేతితోఁ గైకొనుటకు వీలుగా నున్నట్టి యొకమణిని గాంచెను

బభూవ మణిరాజేంద్రో నతం నిశ్చయవానసౌ
రాజ్యే ద్రాగితి సంప్రాప్తే సుదీన ఇవ పామరః.

7

కాని శిశుముగ సంప్రాప్తించిన రాజ్యమందతివర్షిద్రువకు నిశ్చయములేకుండు నట్లు, ఆతని
కావణియందు నిశ్చయము లేకుండెను.

ఇదం సంచిత యామాస మనసా స్మయశాలినా
సంప్రాప్తోపేక్షయా దీర్ఘ దుఃఖసంభ్రమలిశానా.

8

అపుడాశ్చర్యముతోను, ఉపేక్షతోను మిగులదుఃఖముతోను, సంభ్రమముతోను గూడిన
మనస్సుచే నాతఁడిట్లు విచారించెను —

అయం మణిర్మణిర్నాయం మణిశ్చేత్తద్భవేన్నసః
స్పృశామి న స్పృశామ్యేనం కదాచిత్స్పర్శతో వ్రజేత్.

9

ఇది యేమి? చింతామణియా, కాదా? చింతామణియైనచో నాకుఁ బ్రత్యక్షము కాకుండె
డిదే. దీనిని వాడునా? తాకకుండునా? ఒకచోతాకినచో నియ్యది మాయమై పోవునేమో

నైతావతైవ కాలేన మఃశీన్ద్రః కిల సిద్ధ్యతిః
యజ్ఞేన జవితా నేన సిద్ధ్యతీత్యాగమక్రమః.

10

ఇంత స్వల్పకాలముననే చింతామణి సిద్ధింపదు. ఏలయనిన, అజీవితము యొనర్చు మహత్తర
ప్రయత్నముచేతనే అయ్యది లభింపనిన పెద్దలు చెప్పుదురు.

కృపణః కూణితేనాత్మా లోలాలాతలతోపమమ్

రత్నాలోకం ప్రపశ్యామి ద్విచంద్రోత్సవివ భ్రమూత్.

11

నేనులోభిని. అట్టి లోభతత్వకాణమునను, భ్రాంతి చేతను, సంకుచిత సేత్రము చేతను, చలించు
యాలాత (కొఱవి) చక్రమునలె గల్పితమైనట్టి యాలత్ప్రకాశమును, భ్రమచే రెండు చంద్రులనునలె
నేనిపుడు గాంచుచున్నాను.

కుత ఏతావతీ స్థితా భాగ్యసంపన్నమాగతా

అథ నైవ యదాప్నోమి మణీన్ద్రం సర్వసిద్ధిదమ్.

12

ఇంత స్వల్పకాలముననే యిట్టి గొప్ప భాగ్యదాయము నాకట్టెనది! అప్పుడే, సర్వసిద్ధిదా యకమగు మణిరాజము (చింతామణి) నాకట్లు అభింశింపి?

కేచిదేవ మహాననే మహాభాగ్యా భవన్తి హి
యేషామల్పేన కాలేన భవన్త్యభిముఖాః శ్రియాః. 13

అహమల్పతపాః సాధువరాణో మానుషాః కిల
సిద్ధయాః కథమాయాన్తి మామభాగ్యైకభాజనమ్. 14

అల్పకాలముననే గొప్పయైశ్వర్యమును బొందునట్టి మహాభాగ్యకాలుడ కొందఱుండును, కాని నానటి యల్పతపస్సు కలిగియుండిన అభాగ్యుడగు దీనుడైన మనుజునకు సిద్ధులెట్లు సంప్రాప్తించును?

ఏవం వికల్పనంకల్పైశ్చిరక్షుణ్ణః పరామృశన్
న మణిగ్రహణే యత్నమకారీన్మార్శ్యమోహితః 15

ఓ రాజా! ఈప్రకారముగ నాయజ్ఞాని యశేక సంకల్ప వికల్పములచే విచారించుచు, 'అజ్ఞానముచే మోహితుడై యామణిని గ్రహించుటయందుఁ బ్రయత్నము చేయుటం దె.

న యదా యేన లబ్ధవ్యం న తత్రాప్నోత్సా తదా
చిన్నామణిరవాప్తోఽపి దుర్ధియా హేలయోజితః. 16

ఎప్పుడేనను చెప్పితి లబ్ధమకాదగినదిగా నుండవో, అప్పుడారడదానిని పొందనేరడు, చూడుము! అతఁడు చింతామణిని బొందియు, తన దుర్బుద్ధిచే దానిని నిరాదరణపూర్వకముగఁ ద్యజించి వేసెను!

ఇతి తస్మిన్ఫిలే యాతో మణిరుక్మీయ సిద్ధయః
త్యజన్తి హ్యవమనారం శరోగుణమివోజ్ఞితః. 17

ఈప్రకారముగ నాతఁడుండ సంత ఆచింతామణి యెచటికో యెగిరిపోయెను. ఏలయునన. భవన్సునుండి విడువబడిన బాణము, అభవన్సుయొక్క త్రాడును విడిచిపోవుచందమున, నాదరణ చేయవారినిన్ని సిద్ధులు విడిచెనును.

హత్వా ప్రాజ్ఞపదం పుంసః పంయాన్తి కిల సిద్ధయః
అగతాః సంప్రయచ్ఛన్తి సర్వం యాన్త్యనహత్యలమ్. 18

సిద్ధులు యేతెగిరినపుడు మనుజునకు విచక్షణత్వ మొనంగును. కాని, ఎవఁడు వాని నుపేక్షించునో, అట్టివానియొక్క విచక్షణత్వాది గుణముల నవి నశించఁజేసి చెడఱును.

పుమాన్భూయః క్రియాయత్నం చక్రే రత్నేష్ట్రసాధనే
శోద్విజన్తే న్యకార్యేషు జనా అధ్యవసాయిసః. 19

■ పుమాడు మణిరాజము (చింతామణి) యొక్క సిద్ధికోరిక మఱల ప్రయత్నించెను. ప్రయత్న కీలురు తమకార్యములం దుద్విగుణులు కావడచా!

దదర్శాత్త కచద్రూపం కాచఖల్జమఖల్జితం
హాసద్ధిర్వక్ష్మికైః సిద్ధైః పురస్కృతమలక్ష్యైః.

20

■ తరువాత, పరహానపరిగు వంచుపైనే సిద్ధులచే వానియగుట నుంచబడిన యొక యఖం డితమగు కాచము (గాజముక) నాతడు కాంచెను.

అయం చిన్తామణిరితి మూఢ సస్మిన్సవసుతాం
బుబుధే మోహితో హ్యజ్ఞో మృదం హేమేతి వశ్యతి.

21

అత్రూడా మాధుకు, ఇది చింతామణి యని తలంచి యద్రానిని గ్రహించునెంచెను. ఏలయు నఁగా, అజ్ఞానముచే మోహితుడగు మాధుకు మృత్తికమగుడ నువదముగా నెఱుంగును.

అప్టో వృషం ద్విషం మిత్రం రజ్జం పర్వం సలం జలం
చన్ద్రో ద్వా కురుతే చిత్రగతో మోహోఽమృతం విషమ్.

22

చిత్తమందున్న యజ్ఞాన మొకపు డెనిమిది అలుగను, శత్రువును మిత్రునిగను, రజ్జపును స్పృశుగను, సలమును జలముగను, ఒకచంద్రుని చెండు చంద్రులుగను, అమృతమును విషముగను గావించును.

తం దగ్ధమణిమాదాయ ప్రాక్తనీం చ శ్రీయం బహు
పర్వం చిన్తామణేరస్మాత్ప్రవృత్తే కిం ధన్తనిహ.

23

■ వ్యర్థమగు కాచమణిని బొంది యాతడు తన పురస్కృతలపు సంచుముంతయును ద్వజించెను. ఏలయనిన ఈ చింతామణిచే ననుసము ప్రాప్తియను గాన విడు యీ ధనధాన్యాని సంపదలచే నేమి ప్రయోజనమని యాతడు తలంచెను.

దేశోఽయమసుఖో రూక్షో జ్జనైః పాషిఢరావృతః
కిం తగ్ధేహం గత్రచాయం కిం నామ మమ బధుః

24

మారం గత్వా యథాకామం సుఖం తిషామి సంకదా

ఇత్యదాయ మణిం మూఢః సూన్యకాననమాయమా.

25

ఈ నాదేశము సుఖపరితమై, కాశిన్యయితమై, పావులచే నావరింపబడియున్నది; మఱియు శిల్పమైన యీ గృహముచే నాతని ప్రయోజనము? ఈ నాబంధువులున్న నెవరు? కాన, మఱియుగా నోయి సంపదతోఁగూడినవాడనై నా యిచ్చాకుమారము సుఖపూర్వకముగ వసించునని నిశ్చయించి యామాధుఁడా కాచఖండమును కైకొని శూన్యమగు నరణ్యమునకుఁ బోయెను,

తత్ర కాచకణే నాసౌ తేన తామావదం యయా

కజ్జుగ్రాదేవ నిభా మాన్యస్యైవ్యాభి యా నమా.

26

■ కాచఖండముచే నాతడత్రుడు మార్భత్వమున కనురాగమైనట్టియు, కాటుకకొండవలె గాంధారికారయితమైట్టియు వాచనమ బొందెను.

దుఃఖాని మార్గవిభవేన భవంతి యాని
నైవాపదో న చ జరామరణేన తాని
సర్వాపదాం శిరసి తిష్ఠతి మార్గమేకం
కృష్ణం జనస్య పుషామివ కేశజాలమ్.

27

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామయశే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణ ప్రకరణేపూర్వార్థే చూడాలోపాఖ్యానే
మణికాచోపాఖ్యానం నామ అష్టాశీతమః సర్గః ॥ 88 ॥

ఓ రాజా! మూర్ఖత్వముచే కేయాపదలు, దుఃఖములు మనుజునకుఁ గలుగునో, అయ్యవి
వారకకృ, మరణములచేఁ గూడ గలుగనేరవు. ఏలయనఁగామనుజుని శిరమున నల్లని కేశసమూహము
న్నట్లు, సమస్త యాపదల శిరమునను మూర్ఖత్వముండియున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున
చూడాలోపాఖ్యానమున మణికాచోపాఖ్యానమును
నెనుబది యెనిమిదవ సర్గము ॥88॥

ఏకోననవతితమః సర్గః

[బద్ధవృద్ధిగజేంద్రస్య యత్నాచ్చిత్వాపి బద్ధనమ్
అనిష్ఠతో రిపుం ప్రాప్తం ఖాశే పాతోఽత్ర వర్జ్యతే.

బంధించబడియుండిన వింధ్యాచల గజేంద్రము తన బంధనమును దెగద్రుంచుట, శత్రువగు
మావటివానిని గొందియు నాతనిని జంపకతానే కండకమునఁ బడుటయు నిటవివరింపబడు చున్నది.]

చూడాలోపాచః—

అథేమమపరం రమ్యం వృత్తాంతం శృణు భూమివ
పరప్రబోధనం బుద్ధేః సాధో సదృశమాత్మనః.

1

చూడాలః— సాధునగు నోరాజా! ఇతనిపుడు బుద్ధికి, ప్రబోధదాయకమై నీవృత్తాంతము
బోధింపటి వశమైయు రమణీయ చారిత్రమును జెప్పెద, వినుము.

ఓసి విన్ధ్యవనే హస్తీ మహాయూథపయూథపః
అగస్త్యా శుద్ధయా బుద్ధ్యా విశ్వేనేవోదితః స్వతః.

2

అగస్త్యుఁడనియొక్క శుద్ధబుద్ధిద్వారా వింధ్యపర్వతము వృక్షమొనర్చినా యన్నట్లు
పూర్వము వింధ్యాటవియందు గజేంద్రమునడుగు గొప్పయేనుఁగొకటి యుండిను.

వజ్రార్చిర్విషమూ దీర్ఘ తస్యాస్తాం దశనౌ సితౌ
కల్పానిలశిఖాతుల్యా సుమేరౌన్ములనకుమా.

3

దానిరెండుపంఠములు, ప్రజాయుభజ్యాలవలె తీక్షణములును, మిగుల దీర్ఘములును, తెల్లని వర్ణముగలవియు, ప్రసరయాగ్ని జ్వాలామధములును, సుపేద వర్ణతమముగూడ తెల్లనిండుటకు సమర్థములు నైయుండెను.

స బద్ధోలోహజాలేన హసి సేన కిణోభితః

మునీన్ద్రేణేవ విద్యాద్విరుచేన్ద్రేణేవ వా బలిః.

4

అగస్త్యమునిఁడును వింశ్యవర్ణతమను, కేస వాముఃభగవానుఁడు బలిచక్రవర్తిని బంధించి నట్లు, అగజమును నోక నూపటివాఁడినుపగిలుమలతోటి బంధించెను.

స బద్ధో యస్త్రజామాప శస్త్రకుమ్భార్ధితో గజః

తాం జగామ వ్యథాం ధీరో నవాగ్నౌ పురమేతి యామ్.

5

అచ్యుట దాను బంధించబడిన శస్త్రములచే నామేఘుఁగు గంఠస్థమున మిగుల బాధించబడినట్లే, ఈశ్వరుని బాణాగ్నిచే త్రిపురాసురునివలె చాల వ్యథనొందెను.

రిపౌ హసిపతే దూరాజప్యతి స వారణః

అయఃసముద్ధకే యస్మిన్నినాయ దివస్త్రియమ్.

6

శత్రును నూపటివాఁడు దూరమున నుండుటచే దానిని గాంచకపోవుట వలన, అలోహ జాలసమాహమున నా గజము మూఁడుదినములట్టి వ్యథతో నే కాలము గడిచెను.

ఖేదాన్నిగడనిచ్చేదే యత్నవాన్స మతంగజః

చకార కింకిణికవ్వణం ముఖోద్ధాతై రథాన్యథా.

7

అటువిదన దుఃఖాతిశయముచే నది తనబంధనమును బ్రేరించుటకై యత్నించి, ఘుళిము యొక్క యాఘాతములచే గొలుసులను శబ్దముగావించెను.

దస్తాభ్యాం యత్నతస్తాభ్యాం ముహూర్తద్విత్రయేన సః

బభ్రజ్జ శృంఖలాజాలం స్వర్గార్గలమివానురః.

8

స్వర్గద్వారమును బలిచక్రవర్తి యొక్క యధఃపతనమును మేరువర్ణతలమునుండి విష్ణుభగవానుఁడు పీక్షించినట్లు, అయేనుఁగట్లుబంధనము ఖేదించుటను దూరమునుండి మాపటివాఁడు మాచెను.

తం తస్య నిగచ్ఛేద్దమపశ్యద్దూరతో రిపుః

బలేః స్వర్గానవదలనం హరిచ్ఛేరుతలాదివ.

9

స్వర్గమునుండి బలిచక్రవర్తియొక్క యధఃపతనమును మేరువర్ణతలమునుండి విష్ణుభగవానుఁడు పీక్షించినట్లు, అయేనుఁగట్లుబంధనము ఖేదించుటను దూరమునుండి మాపటివాఁడు మాచెను.

తస్య విచ్ఛిన్నపాశస్య మూర్ధ్ని తాలతరో రిపుః

పపాత క్రమతః స్వర్గం హరిశ్శ్రేరోఽర్చితేరివ

10

తన మాడపపాదమును బూరించుకొఱకు విష్ణుభగవానుఁడు మేరువర్ణతమమునుండి బలిచక్రవర్తియొక్క శిరస్సుపై బడినట్లు, బంధనమును విడగగొట్టిన యాయేనుఁగు యొక్క శిరస్సుపై నపుడు తాటిచెట్టుపెనుండి యా మాపటివాఁడు పడెను.

స పతన్వాదపద్మాభ్యామప్రాప్య కఠిణః శిరః

పపాతోర్వాంఘ్రం ఫలం వక్ష్విం వాతాహతమివాశులః.

11

అతఃపట్టు తన చెరణకమలములతో పడచు వా యేనుగుయొక్క శిరమును బొండుజాలక వ్యాకులఁడై, గాలిచే బడగొట్టబడిన పక్ష్యఫలమువలె, భూమిపై పడెను.

తం పురః పతితం దృష్ట్వా మహేభః కరుణాం యచకా

స్ఫురతస్ఫురగుణాః సంతః సన్తి తిర్భగ్గతావపి.

12

అతఁడు తనయెడట బడటకూచి యాగజేంద్రము కరుణాపూరితయయ్యె. ఏల యనగా తిర్భగ్గతాయందును దేదీప్యమానములైన విశాలగుణములు కలిగిన మహాశక్తులు కలరు

పతితం దలయామీతి కిం నామ మమ పౌరుషమ్

వారణోఽనీతి కలయన్మ యథాన స తం రిపుమ్.

13

ఈపడిన మనుష్యుని ఏనుఁగైన నేను చుర్చించి వైచివో నా పురుషార్థమును సూర్చి జను లేమని చెప్పకొందురు! అనియుట్లు విచారించుడు ఆతనప్రత్యుత్తరమున దివ్య శంపసుం డెను.

కేవలం నిగడవ్యాహం విదార్యాభి జగామ హ

వితతం సేతుముత్సార్గ్య విపులౌఘ ఇవామృతః.

14

విశాలమైన నీటికట్టనుకూడ గొప్ప జలప్రవాహము క్రెంతుకొని పోవునట్లు, అగజము కేవలము తన బంధనజాలమును నలువైపుల క్రెంచివైచి వెడలిపోయెను.

దయానుశ్చిత్త్య మాతర్జో భక్త్వా జాలం జగామ హ

విదార్య మేఘసంఘాతం నభసీవ దివాకరః.

15

యేనుగు దయానుశ్చయించి, బంధనజాలమును క్రెంచివేసి, ఆకాశమును మేఘసమూహమును విదీర్ఘమొనర్చి సూర్యుఁడు వెడలునట్లు, వెడలిపోయెను.

గజే గజే సముత్థౌ హస్తిః స్వస్థదేహధీః

గజేనైవ సమం తస్య వ్యథా దూరతరం గతా.

16

అట్లు ఏనుగు వెడలగా, ఆచూపటివాఁడు దేహ, బంధులు స్వస్థపడె యటసుండి లేచెను. ఏలయనిన ఆయేనుగు తోఁబాటు యాశని భాధయుఁ దొలగిపోయెను.

ప్రోచ్ఛలతాలశిఖరాత్ప తథా పతితోఽపి సన్

స భేదమావ దుర్భేదా మన్యే దేహో దురాత్మనామ్.

17

మిగుల యెత్తైన తాటిచెట్టువైసుండి పడినను, ఆ మాపటివాని మాస్తపాదాద్యనయనము లేవ్వియు కరుగలేదు. దీనిచే, దుష్టుల యవయవము లతి కఠినములుగా నుండునని నేనుదలించుచున్నాను.

వర్ధతే ప్రాప్యవీవాభ్రం కుకార్జ్యేష్వసతాం బలం

అసీదధికముత్సాహీ స చ చంద్రమణే తదా.

18

నిందిత కార్యము లాచరింపఁబడునందు దుష్టుల బలము వర్ణకాలపు మేఘమువలె స్ఫురింపఁ
డును. విలయనగా! ■ దుష్టుఁడు కాటిచెట్టుపెనుండి పడినను, నడుమటయందు అధికోత్సాహము
గలిగియుండెను.

వారణారీరసిద్ధాజ్ఞో గతేభో దుఃఖమాయయా

ఆగత్యోపగతేనై న్నిధి నిధాన ఇవ వర్ధనః.

19

ధనము సంప్రాప్తించి మఱల పోయినపుడు వర్ధనశీలఁడగు వైశ్యుఁడెట్లు దుఃఖించునో,
అట్లే తన యుపాయము సిద్ధింపకపోవుటచేతన, ఏనుఁగు వెడలపోవుటచేతన, ఆహవటివాఁడు మిగుల
దుఃఖము నొందెను.

సోఽన్వియేష గజం యత్నాద్గల్పకాన్తరితం వనే

పయోదపిన్ద్రితం భోక్తుం రాహురిన్దమివావృరే.

20

ఆకాశమున మేఘాచ్ఛన్నమున నుండని మ్రుంగుటకై రాహువువెదికునట్లు, ■ మావటివాఁడంత
లతాగుల్మములందు దానుకొని, అయ్యురభ్యుజున, బయల్పూర్వకముగ నాయేనుఁగును చెదక పోగను

చిరేణాలభ తేభేన్ద్రం కస్మిన్చిత్కాననే స్థితం

విశ్రాంతం తం తరుతలే సమరాదివ నిరతమ్.

21

యుద్ధమునుండి వెడలినదానివలె నొకప్పుక్షముక్రింద విశ్రమించుచున్నట్టి యా గజేంద్రము
సారఁడపుడు చిరకాలమునకుఁ బొందెను.

అథ యత్ర స్థితో నాగ స్తత్ర తద్వననక్షమం

పరయా రాజసామగ్ర్యా గజలమ్పటభూమయా.

22

స ఖాతవలయం చక్రే హస్తీపః కాననేఽభిరః

నర్వదిక్కుం విధిర్యామా సముద్రవలయం యథా.

23

బ్రహ్మజీవుఁడు భూమియొక్క నలుకై పుల సముద్రమును కంకణమును నిర్మించినట్లు, అటు
పిదత నాతఁడా యేనుఁగున్నట్టి ప్రదేశమున, గజలోభులగు రాజుల యధిక సామగ్రిచే, దాని నలువై
పుల, తద్బంధనయోగ్యమైనట్టి కంఠకము నొకదానిని ద్రివ్వెను.

ఉపర్యన్తగయద్బాలలతౌఁగ్నేన స తం శతః

శూన్యతాతనుజాలేన శరత్కాల ఇవామ్బరమ్.

24

శరత్కాలమున నాకసమును మేఘసమూహము కప్పనట్లు, ఆతఁడా కంఠకమును శోమల
ములగు లతాజాలములచేఁ గప్పినై చెను.

దినైః కలిషయైరేవ వారణో వివారన్యనే

తస్మిన్నివతేతః ఖాతే శూష్కా భౌనివ పర్వతః.

25

కొన్నిదినములలోనే యా యరణ్యమున సంచరించుచున్నట్టి యాగజము, శుష్కించిన
సముద్రమునందుఁ బర్వతమువలె నాకంఠకమునకుఁ బడిపోయెను.

వ్రజస్వర్యాకృతౌ కూపే పాతాలతలభీషణే
భూతశుష్కాబ్ధ్యధోభాగే గఃరత్నముద్రకే.

26

వలయాకాముఃకున్న, తుష్కించ: సముద్రమును బోసిన, భయంకరమైన యా కండకము యొక్క యథోభాగమున సంపదించును మఱల అయ్యది శృంఖలాబాలమున బంధింపఁబడెను.

ఇతి భూయో దృఢం బద్ధనేన హస్తేన సః
తివ్రత్యద్వాపి దుఃఖేన భూసద్భూని యథా బలిః.

27

ఇట్లు నావటివానిచేత దృఢముగ బంధింపఁబడిన యాగజము, పాతాళమున బలిచక్రవర్తివలె, ఇపుడును నుండియున్నది.

అహనివ్యత్పరైవాసౌ యద్యగ్రే పతితం రిఫం
తన్నాలప్స్యతతో దుఃఖం గజః ఘాతనిబననమ్.

28

మొదట నే యాగజము మావటివానిని బంపియుండినవో, కండకముయొక్క బంధనమును నూర్చిన దుఃఖము బొందక యుండెడిదే.

పూర్వార్థాదాగామినం కాలం వర్తమానక్రియాక్రమైః
అశోధయన్నరో దుఃఖం యాతి విన్యగజో యథా

29

వర్తమాన క్రియాక్రమములచే నే మహాజనులైన మూర్ఖత్వకాండమున ఆగామికాలమును శోధింపకయుండునో, అట్టివాఁడు వింధ్యాచలగజేంద్రమువలె దుఃఖమును పొందును.

ముక్తైస్త్రి శస్త్రునిగడాదితి తుష్టో హి వారణః
పూర్వోఽపి పునర్బద్ధో మార్జ్వం క్వచ న బాధతే.

80

'శస్త్రముల బంధనమునకు విముక్తిని పొందికొనను జ్ఞానముచే అగజేంద్రము సంతుష్టిఁ జెందినదై దుఃప్రదేశమున నున్నను మఱల బంధనముఁ నగులొక నెను-మూర్ఖత్వ మెవట దుఃఖ భాదను గలుగఁజేయవలెదును !

పూర్వం హి బననమవేహి పరం మహాత్మ
నృద్ధో న బద్ధ ఇతి చేససి తద్విముక్త్యై
అత్తోద్ధదయం త్రిజగదాత్మమయం సమస్తం
మాక్ష్మే శితస్య సహసా నను సర్వభౌమః

81

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్థే చూడాలోపాఖ్యనే
హస్తేన హస్తాభ్యానం నామ ప్రకీర్తనవతితమః పర్గః || 89 ||

ఓ మహాత్మా ! ఈ మూర్ఖత్వముచే పరమబంధనముగా నెఱుంగుము. మతీయు, 'నేను బంధుఁడును గానను భావము ముక్తిని గలుగఁజేయును. కాన, త్రివిధ (అధ్యాత్మిక, అధిభౌతిక, అధి

దైవిక) బంధములచే, పరిచ్ఛిన్నమైన జగత్తును, ఈ సమస్తమును, అత్యుచయముగా, తెలిసికొనుము. మూర్ఖత్వమున (అజ్ఞానమున) నున్న జీవుని అత్యుచే శీఘ్రముగ సర్వబంధాదిదుఃఖ వీణములయొక్క క్షేత్రమగును.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున
చూడాలా పాఖ్యానమున మాస్తిపకో పాఖ్యానమున
నెనుబది తొమ్మిదవ సర్గము ||89||

సవతితమః సర్గః

[మణికావ శుభాఖ్యానతాత్పర్యమిహ విస్తరాత్
విప్రుజోతి పురో రాజ శ్శూదాలా కుమ్భయాపిణీ.

మంథబుద్ధియాపిణీయన చూడాల శిభిర్వజానతు మణికావోపాఖ్యానము యొక్క తాత్పర్యముని విస్తారముగ విగ్రహించుట యిటు గానవగును.]

శిభిర్వజ ఉవాచ:—

మణిసాధకవిస్త్యేభబననాద్యమరాత్మజ

సూచితం యత్ప్రభాజాలం పునశ్చే ప్రకటికురు.

1

శిభిర్వజాడు.— ఓ దేవప్రతా! మణిసాధకుని యొక్కయు, వింధ్యాచలమున బంధించబడిన గజేంద్రము యొక్కయు కథలను తాము పూర్వప్రసంగమున వచించియుంటిరి. వాని తాత్పర్యమును మఱి నాకుఁ దెలుపవేదెద.

చూడాలో వాచ:—

వాక్యార్థదృష్టేన్నిష్పత్యా హృద్భవే చిత్తభిత్తిషు

శృణు స్వయం కథాం చిత్రాంచిత్రమున్మీలయామి తే.

చూడాల:— ఓ రాజా! నీహృదయమును గృహమున, చిత్తమును గోడపై విచిత్రమైన యే కథలు శిఖామూత్రమున జీరింపబడినవో, ఆ చిత్రము నిపుడు వ్యాఖ్యానమున విచిత్రముచే విస్తరింపబోవుచున్నాను. గాన సావధానదిక్కుఁడవై వినుము.

యోసా శాస్త్రార్థ కుశల సత్వజ్ఞానే త్వవ్దత్తతః

రత్నసంసాధకః ప్రోక్షః స త్వమేవ మహీవతే.

3

శాస్త్రమందుఁ గుశలుఁడును, గాని తత్త్వజ్ఞానమున ననుబంధుఁడును నగు ఏరత్న సాధకుఁడు వచింపబడియుండెనో, అతఁడే నీవు.

తజ్ఞో భవతి శాస్త్రేషు రవిశ్రేయతపిష్వివ

తత్త్వజ్ఞానే తు విశ్రాంతో న త్వం దృవదివాన్ముని.

సూర్యభగవానుఁడు మేఘవర్షిత తటమున విశ్రమించునట్లు, నీవు కాత్త్రజ్ఞానమునఁ గుళలు
డవైయున్నావు. కాని జలమందు శిలవలె తత్త్వజ్ఞానమున మాత్రము విశ్రమించలేదు.

విద్ధి చిన్తామణిం సాఘో సర్వత్యాగమకృత్రిమమ్
తమస్తం సర్వదుఃఖానాం త్వం సాధయసి శుద్ధధీః.

8

ఓ సాధూ! సర్వదుఃఖ వివాళమును, స్వాభావికమునగు సర్వత్యాగమును చింతామణియని
యెఱుంగుము ■ చింతామణి నే శుద్ధబుద్ధివై నీవు సాధించుచున్నావు.

సర్వత్యాగేన శుద్ధేన సర్వమాసాద్య తేనఘ
సర్వత్యాగో హి సామ్రాజ్యం కిం చిన్తామణితో భవేత్.

6

పాపరహితఁడవగు నోరాజా! శుద్ధముగు సర్వత్యాగముచే నమస్తమమ్ను లభింపఁగలదు.
సర్వత్యాగమే సామ్రాజ్యము. చింతామణివలన నేమగును?

సిద్ధః సర్వపరిత్యాగః సాఘో సంసార్భ్యచ్ఛత్ర
ఖర్వి కృతపగమ్భాతిర్విద్యాస్వాత్మోద్ధయస్తథా.

7

ఓ సాధూ! బ్రహ్మ (దేవుని) పదముయొక్క యైశ్వర్యమునుగూడఁ దుచ్చమొనర్చునట్లే
విద్యాయాపమై, నిరతికయానంద దాయకమై, అత్యజ్ఞానోదయ కారికమైనట్టి యా సర్వపరిత్యాగము
నీకు సిద్ధించును.

సంత్యక్తం భవతా రాజ్యం సదారధనబాంధవమ్
బ్రహ్మణేవ జగత్సర్వవ్యాపరః స్వనిశాగమే.

9

రాత్రి యేలేచు నమయమున బ్రహ్మ దేవుఁడు తన సృష్టివ్యాపారమునంతయుఁ ద్యజించు
నట్లు నీవు శ్రీ, ధన, బాంధవ సహితముగ నీ రాజ్యమును ద్యజించితివి.

స్వదేశస్వాతిమారసమాగతోఽసి మమాశ్రమ్
భువోస్తమివ విశ్రాంత్యై వై నతేయః స కచ్ఛపః.

9

మతీయు, తాఁజేబుతోఁగూడిన గరుత్మంతుఁడు భూమియొక్క యంతమునకేగినట్లు, నీ
దేశమున కతిమారమున నున్న నాయాశ్రమమునకు నీవు విచ్చేసితివి.

కేవలం సర్వసంత్యాగే కేషితాహం మతిస్త్వయా
మృష్టాఘల కలఙ్కేన స్వసత్తేవానిలేన భే.

10

నకు సుకళంకములను నశింపఁజేయు శరదృతువుయొక్క వాయువాకాశమున దణసక్షను
మాత్రము మిగిల్చియుంచునట్లు, నీవు సర్వత్యాగముచే కేవలము అపొంబుద్ధినిమాత్రము మిగిల్చియుంచితివి.

మనోహాత్రే హృదస్త్వకే జగదాయాతి పూర్ణతామ్
త్యాగాత్యాగవికల్పైస్తస్య ఖఘమ్భోద్ధేరివావృతః.

11

హృదయమునుండి మనోహాత్రమును ద్యజించటచే సంపూర్ణ జగత్తు పూర్ణానందముగు బ్రహ్మ
స్వరూపముగనున్నది. కాని, మేఘములచే నాకసమువలె నీవు త్యాగ, అత్యాగరూప వికల్పములచే

నావరించబడియున్నావు ఇక్కారణమున బ్రహ్మానందము నీయందు భావించుటలేదు, నిక్కముగ,
ఈ త్యాగరూపమైన ఆత్మానందరూప చింతామణితప్ప, మఱియే యితర చింతామణియు లేదు.

నాయం స పరమానందః సర్వత్యాగో మహోదయః

కోఽపుష్పైర్నరస్య ఏవాసా చిరసాధ్యో మహానిధి. 12

ఈ సర్వత్యాగరూపముగ మహోదయము బ్రహ్మానందము కాదనియు, అది బ్రహ్మానందము
చిరకాలసాధ్యముగ గొప్పదైన మఱియేదో యస్య మేయగుననియు నీవు తలంచుచున్నావు.

చింతయేతి గతే వృద్ధిం సంకల్పగ్రహణేశనైః

వాత్యయేవ వనస్పదై త్యాగః ప్రోక్షీయతే గతః. 13

ఇట్టి చింతచే మెల్ల మెల్లగ సంకల్పగ్రహణము దృఢముకాగా, గొప్పవాయువుచే వనస్పత్యములు
లేస్తవి! జలింప వత్సెదలు నిశ్చలత్వ మెగిరిపోవునట్లు, నీయొక్క సర్వత్యాగమున్ను నెగిరిపోయినది.

త్యాగితా స్యాత్కుతస్తస్య చిన్తామస్యావ్యవోతి యః

పవనస్పదాయుక్తస్య నిఃస్పదస్తస్యం కుత స్తరోః 14

చింతాపూర్ణుడగువానికి త్యాగమెట్లుండదు? గొప్పవాయువు పీచగా వృక్షముయొక్క
నిశ్చలత్వ ముండునా?

చిన్తైవ చిత్తమిత్యాహుః సంకల్పేతరనామకం

తస్యామేవ స్ఫురన్త్యాం తు చిత్తం త్యక్తం కథం భవేత్. 15

దేనికి సంకల్పమని మఱియొక పేరు కలదో, అట్టి చింతనే చిత్తమని చెప్పదురు. అట్టి చింత
స్ఫురించుచుండ నిక చిత్తముయొక్క త్యాగమెట్లు సంభవించును?

చిత్తే చిన్తాగృహీతే తు త్రిజగజ్జాలకే ఊహత్

కథమాసాద్యతే సాధో సర్వత్యాగో నిరజ్ఞనః. 16

ఓ సాధూ! ముల్లోకములను జాలమున కాథారభూతముగ చిత్తము ఊహకాలమైనను చింతచే
గ్రహింపవో, నిరంజనముగ సర్వత్యాగమెట్లు లభించగలదు?

సంకల్పగ్రహణేనాస్త్యాగః ప్రోక్షీయతే గతః

శబ్దనంశ్రవణేనాన్య యథా గ్రామనిహంగమః. 17

శబ్దమును వినుటతోడనే గ్రామమందలి పావురములు మున్నగునవి యెగిరిపోవునట్లు. అంతఃక
రణముయొక్క సంకల్పమూత్రగ్రహణమచే నీ త్యాగమెచటికో యెగిరిపోయినది.

నిశ్చిన్తస్యం పరం సర్వం త్యాగ ఆదాయ తే గతః

ఆమస్త్యాప్రపాజితో జన్తుః స దుఃఖం స కరోతి కిమ్. 18

మిగుల నాదరముతో సంప్రాప్తించిన త్యాగమును, అనాదరణచేయుటచే నీ యొక్క
నిశ్చింతత్వము వెడలిపోయినది. ఆమంత్రముగాఁగొనిన పూజ్యుని బూజించకుండుటచే శివుడవశ్యము
దుఃఖమునొందునుగాదా.

పర్వత్యాగమునావేమం గతే కమలలోచన
తపఃకాచమచిర్వృష్టస్వయా సంకల్పచక్షుషా.

19

కమలశేత్రుడవగు నోరాజా! ఇట్లు పర్వత్యాగమును చింతామణి వెదలిపోగా నీవు సంకల్పమును శేత్రముచే తపస్సును కాచునట్టి (రాజుసంబంధమైన మణి)ని గాంచితివి.

త్వయా తస్మిన్ స్తపస్వేవ దుఃఖే దృష్టిభ్రమోదితే
గ్రామ్యైకభావనాబద్ధా జలేష్టా శశినో యథా.

20

దృష్టిభ్రమచే జలముడు, బ్రతిఫలించిన చంద్రునియందు సత్యమును చంద్రునిగూర్చిన భావన మనుజునకుఁగఱియుండు నట్లు, నీవా దుఃఖహేతువగు తపమున గ్రామ్యబుద్ధి కలిగియుంటివి.

అవాసనమనాసక్త్యా కృతాననా సవాసనా
అద్యస్తమధ్యవివమా దుఃఖాయైవ తపఃక్రియా.

21

పూర్వము వాసనారాహిత్యపూర్వకముగను, అనాశక్తిపూర్వకముగను పర్వత్యాగము ప్రారంభించి, తదుపరి యనంతమును సవాసనాతపఃక్రియ పెయ్యది నీవు గాంచితివో, అది వ్యర్థమే యగును. మఱియు, గృహధనదారాదల త్యాగముచే నాదియందును, ఫలాసంగముచే సంకమందును, వనవాస, శీతవాతాదుల సవాసముచే మధ్యమందును సతిభయంకరమైయుండుటబట్టి నీ యొక్క తపఃక్రియ దుఃఖముకొఱకే యగును.

అమితానందముత్స్పృహ సుసాధ్యం యః ప్రవర్తతే
మితే వస్తుని దుఃసాధ్యే స్వాత్మహా స శతః స్మృతః.

22

అపరిమితమును, అత్యానందదాయకమును, సుసాధ్యమునగు పర్వత్యాగమును వదిలి, పరిమితముగు తపాదులందెవఁడు ప్రవృత్తుడగునో, అట్టి శతఁడాత్మహంతకుడనబడును.

పర్వత్యాగం సమారభ్య న చైష సాధితస్త్వయా
తథా దుఃఖైకతాజ్ఞానబద్ధే వనసద్మని.

23

(ఈవరోక్తములగు) తపోదుఃఖములతోడ ఏకత్వముకొందులయను అజ్ఞానముచే వనమును గృహమున బంధించఁబడినట్టి నీవు పర్వత్యాగము వారంభించియు నద్దానిని సాధింపకయుంటివి.

రాజ్యబద్ధాద్వినిష్క్రమ్య ప్రసరద్దుఃఖపూరితాత్
వనవాసాభిధై సాధో బద్ధోఽసి దృష్టబననైః.

24

దుఃఖపూర్ణముగు రాజ్యమును బంధనమునుండి వెలువడి యిప్పుడు నీవు వనవాసమును దృఢమైన బంధనములచే బంధించఁబడితివి.

ద్విగుణా ఏవ తే చిన్త్యా శీతవాతాతపాదయః
బద్ధనాదధికం మన్యే వనవాసమజానతామ్.

25

శీత, వాత, అతపాదులగూర్చి నీ కిప్పుడు ద్విగుణముగ చింతకలదు. కాన, వనవాసము నిది సజ్జక సుభవించుని సుకుమారుల || వననివాసము బంధనముకంటె మనఃపని రెండుమడున్నాను.

చింతామణిగ్రూహ ప్రాప్త ఇత్యలం బుద్ధవాససి
న లబ్ధవాస్థవాన్సాధో స్ఫుటికస్యాపి ఖడ్గోకామ్.

26

నేను చింతామణిని బొందితోకను బూళ్లబుద్ధి నీకుఁ గలదు. కాని యథార్థముగ నీవు
స్ఫుటికఖండమునైనను బొందకయుంటివి.

ఇత్యేతదజ్ఞ మణియత్న కథానమానం
సమ్యక్జ్ఞాయా ప్రకథితం తవ పద్మనేత్ర
తద్బోధ్యమేవమమలం స్వయమేవ బుద్ధ్యా
యద్వేత్సి తత్పరిణతిం నయ చిత్తకోశే.

27

ఇత్యాశే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయేదేవదూతాకోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వాధ్యాయే చింతామణి సాధకవృత్తాంతవివరణం నామ
సవతితమః సర్గః 90॥

కమలశత్రుఁడవగు నో రాజా ! ఇవిధమున, కాచమణిఁ గూర్చిన కథకు సమానముగ నీ
యొక్క కథను బ్రయత్న పూర్వకముగ విచరించి చెప్పితిని. ఇంక నీవు నేఁ జెప్పినదానికనుసరించి,
స్వయముగనే నీబుద్ధిచే సర్వత్యాగ, తపఃబలు చెంటిలో నెద్దానిని చింతామణివలె దొఁపరిపాలముగా
నెఱుంగుదువో, దానినినే నీచిత్తకోశమున నెలకొల్పి, ఫలప్రాప్తిపర్యంత మాచరింపుము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున
మూడాలలోపాఖ్యానమున చింతామణి సాధకవివరణమును
తొంబదవ సర్గము 90॥

ఏకనవతితమః సర్గః

[ఇహ విధేభవృత్తాంతదార్శానికముదీర్యతే.

కుశ్మేన రాజ్ఞశ్చరితం బోధాంతత్యాగసిద్ధయే.

వింధ్యపర్వత గజేంద్రవృత్తాంతమునకు దార్శానికముగ రాజాయొక్క చరిత్రము బోధపర్యం
తము, త్యాగసిద్ధికిఁకై, కుంభునిచేఁ జెప్పఁబడుచుండుట యిచటఁ గాననగును.]

చూడాలోవాచః—

ఇదానీం రాజశార్దూల వస్తునంప్రతిపత్తయే

శృణు విధేభవృత్తాంత వివృతిం స్మయకారిణీమ్.

1

చూడాలోవాచః— 1 రాజా ! ఇంక నిపుడు, ఆత్మవస్తుబోధనముకొఁకై, అగృహ్యకరమైనట్టి
వింధ్యపర్వతగజేంద్ర వృత్తాంతముయొక్క వివరణమును వినుము.

యోఽసౌ విస్మయనే హస్తీ సోఽస్మిన్మామితలే భవాన్
యా వైరాగ్య వివేకా తౌ ద్వా తస్య దశనా సితౌ.

వింధ్యపర్వతవనమున గజమువలె నీవీ భూతముపై నివసించుచున్నావు. దానికిఁగల తెల్లని రెండు దంతములే నీయొక్క వైరాగ్య, వివేకములు.

యశ్చాసౌ వారణాక్రాంతి తత్పరో హస్తీపః స్థితః
తదజ్ఞానం తవాక్రాంతి తత్పరం తవ దుఃఖదమ్.

■ యేనుఁగును బట్టుకొను మావటివాడే, నీకు శత్రురూపమై, దుఃఖమును మొనటి అజ్ఞానము.

అతిశక్తిఽవ్యక్తేన దుఃఖాద్దుఃఖం భయాద్భయమ్
హస్తీ హస్తీవక్తేన రాజన్మార్జ్యేణ నీయసే.

ఓ రాజా! నీ వాగజమువలె మిగుల ప్రబలుఁడవై నను, అజ్ఞానమును మావటివానిచే నొక దుఃఖమునుండి మఱియొక దుఃఖమునకు, ఒకభయమునుండి మఱియొక భయమునకు బొందింపఁబడు చున్నావు.

యల్లోహవద్రసారేణ వారణః పరియన్వితః
తదాశాపాశబాలేన భవానావదమావృతః.

గొలుసుచే నాయేనుఁగు బంధింపఁబడినట్లు, నీవాపాచు న్నకము అశాపాశముచే బంధింపఁ
డితివి.

అశా హి లోహరజ్జభ్రోష్టే విషమా విపులా దృఢా
కాలేన క్షీయతే లోహం తృష్ణా తు పరివర్ధితే.

ఇనుపగొలుసునకుఁ బెను, అశ యింకన దృఢమై, వికారిమైనది. ఏలయనిన, కాలక్రమమున నినుపగొలుసు తయించిపోవునుగాని అశ యింకను వృద్ధి నొందుచునే యుండును.

యద్వస్త్వేవేషతే వై రీ గజమారాదలక్షితః
ప్రేక్షతే త్వాం తదజ్ఞానం క్రీడార్థం బద్ధమేకకమ్.

ఏకాంతవలమునఁ దాగుకొని యేనుఁగును నద్దాని శత్రువును మావటివాఁడు నీక్షించినట్లు, నీయొక్క యజ్ఞానము, ఏకాంతమున బంధింపఁబడిన నిన్ను విహేదముగఁ బరికించుచున్నది.

యదృభృజ్ఞ గజః శత్రోః శృభృలాబసన్ధనమ్
తత్రత్యాజ భవాన్సోగభూమిం రాజ్యమకన్టకం.

శత్రువుయొక్క శృంఖలాబలమును గజేంద్రము విఱుగఁగొట్టినట్లు, భూమిపై, గంటక రహితమగు రాజ్యమును నీవు త్యజించితివి.

కదాచిత్సుకరం శస్త్ర శృభృలాబసన్ధనమ్
నత్యస్య మనసః సాధో భోగాశావినీవారణం.

ఓ సాధూ || ఒకపుడూ యేనుగు శస్త్రములచే నిర్మింపబడిన గోలునును విజుగఁగొట్టి నట్లు, నీవు భోగముల ద్యజింతు. కాని మనస్సుచే తర్కోగముల గూర్చిన యాశను నివారించలేదు.

యదిభే పాటయత్యుచ్చైస్థినం హ సివకోఽపతతే

త్వయి త్యజతి తద్రాజ్యమజ్ఞానం పతితు కృతమ్.

10

■ గజేంద్రము, తన గొప్పబంధమును ద్రోచువేళ మావటివాడద్దానిపైఁ బడినట్లు, రాజ్యమును ద్యచించువేళ నీపై అజ్ఞానము వచ్చినదెను.

యదా విరక్తః పురుషో భోగాశాం త్యక్తుమిచ్ఛతి

తదాప్రకమ్పితేజ్ఞానం ఛేద్యే వృక్షే విశాచవత్.

11

విరక్తఁడగు మనుజుఁడెపుడు భోగముల గూర్చిన యాశను ద్యజింపసెందునో, అపుడు ఛేదించఁబడుచున్న వృక్షముపైఁ బిశాచమువలె, అజ్ఞానమాతనిని గంపించజేయును.

యదా వివేకే పురుషో భోగాన్సంత్యజ్య తిష్ఠతి

తదా పలాయతేజ్ఞానం చిన్నే వృక్షే విశాచవత్.

12

నివేకయగువాఁడు భోగముల ద్యజించి యెపుడునునో, అపుడు, వృక్షము ఛేదించఁబడిన పిదప పిశాచము పరుగెత్తునట్లు, అజ్ఞానమాతనినుండి పలాయనమును.

భోగాఘే నూనమున్ముక్తే వత్యత్వజ్ఞానసంసితిః

పాదపే క్రకచ చ్చిన్నే కులాయ నదతో యథా.

13

అంశముచే వృక్షము నంతఃబహా నద్దానిపైనున్న గూళ్లు మొదలగునవి వడిపోవునట్లు, భోగజాలమును నిశ్చయపూర్వకముగఁ ద్యజించినమొదట, అజ్ఞానముయొక్కస్థితియు నట్లు వడిపోవును.

యదా వనం ప్రయాత స్త్వం తదాజ్ఞానం త్తతం త్వయా

పతితం సన్న నిహతం మనస్త్యాగమహాసిని.

14

నీవు వనమున కేలేంచినపుడు, అజ్ఞానమును శిథిలమొనర్చితివి. కాని యపు డే మహాశక్తిని నుండియైన జ్ఞానమును బొంది వధస్యాగరూపముగు మహాఖండముచే నాయజ్ఞానమును వివాళ మొనర్చక యుంటివి.

తేన భూయః సముత్థాయ స్మృత్వా పరిభవం కృతమ్

తపఃప్రపచ్చఖా తేఽస్మిన్సహనే త్వం నియోజితః

15

ఇక్ష్వాకరామున మఱి అయజ్ఞానము లేచినదై, నిన్నోడించి. ఈ తపస్సును లోతైన కండకమున నిన్ను బడద్రోచినది.

తదై వాఘాతయిష్య స్త్వం యద్యజ్ఞానం తథాగతమ్

రాజ్యత్యాగవిధౌ తత్త్వాం నాహనిష్యతయం గతమ్.

16

రాజ్యము వీడు సమయమున నేయజ్ఞానము నీనుందుండియుండెనో, అద్దాని నపుడే జ్ఞానప్రాప్తిచే సమాలముగ నశించజేసియుండిననో, అట్టి నశించిన యజ్ఞానము మఱి నిన్ను బాధించు యుండబడదా!

యతాతవలయ స్తేన వైరిణా హస్తిసః కృతః
తత్తపో దుఃఖముఖముజ్జానేన తహార్పితమ్.

17

■ యేనుగుయొక్క శత్రువు వలయాకారముగఁ గండకమును నిర్మించినట్లు, నీయొక్క-
యజ్ఞానము ననుస్త తపోరూపదుఃఖములను నీకర్పించెను.

యా తస్య రాజరాజశ్రీర్గజారేర్భువన తమ
సా త్వవజ్జానసృపతేశ్చింతాభ్యస్తరచారిణే.

18

రాజోత్తమా! ■ గతేంద్రుని శత్రువుయొక్క రాజసాముగి యేదికలదో, అదియే నీయజ్ఞాన
మను రాజయొక్క యంతరంగమునఁ జరించు చింతయొప్పుది.

త్వం గజేన్ద్రస్త్వయం సాధో దీర్ఘే వనేఽగజోపి వన్
అజ్ఞానవైరిణా తేన నిక్షిప్త సరసాభితః.

19

ఓ సాధూ! నీవు గజము కామన్నను, అజ్ఞానమును శత్రువుచే గజమువలె నే క్షణకాలములూ
నివ్వనమందు నలుచెసలఁ దపోరూపకండకమున విసిరి పారవేయఁబడితివి.

యతాతవలయో బాలతాభిరవగుణైః
అవృతం తత్తపోదుఃఖమిషత్సజ్జనవృత్తిభిః.

20

ఆకండకవలయము కోమలమైన లతలచే, గప్పఁబడినట్లు, నీయొక్క తపోదుఃఖము
కొంచెము కాంత్యాది సజ్జనవృత్తులచే వావరింపఁబడియున్నది.

ఇత్యద్యాపి తపఃఖాతే దుఃఖే హ్యస్మిన్నుదారుణే
సీతోఽసి పాతాలతలే స్తవ బద్ధో యథా బలిః.

21

ఇవ్విధమున పాతాలమున బలిచక్రప ర్తివలె, నీ వతిథయంకరమైన యీ తపోరూపకండక
మున నేటికిని బంధుడవై పడియున్నావు.

గజ స్త్వమాశా నిగడానీ వై రీ
మోహో నిఖాతః పునరుగ్రబంధః
మహీతలం విన్య ఉద న ఇతం
త్వదీయ ఉక్తః కురు యత్కరోషి.

22

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే పూర్వార్ధే హస్తికాఖ్యానతాత్పర్యవివరణం
నామైకసవతితమః సర్గః 91 ||

ఓ రాజా! ఈలాగున నీవే యేనుగవు, అయే గొలును అజ్ఞానమే శత్రువు, ఉగ్రతమమున
గల పట్టుదలయే కండకము. ఈధూతలమే వింధ్యపర్వతము; ఇట్లు, హస్తికాఖ్యానము ద్వారా
నీయొక్క పుత్రాంతమును నేను దెలియఁ జేసితిని. దీని నెఱిగినవాడవై యీక యేది యుచితతా దాని
నాచరింపుము.

ఇది శ్రీవాసిష్టతాత్పర్య ప్రకాశకయందు నిర్వాణప్రకరణమున
చూడాలో పాఖ్యానమున హస్తీకోపాఖ్యాన తాత్పర్యవివరణమును
తొందరియొకటవ సరము || 91 ||

ద్వినవతితమః సర్గః

[ఇహ కున్కునచః శ్రుత్వా సర్వత్యాగచరో నృపః
త్యక్త్వా వవాచివహ్నా స్వం సర్వం భ్రాతృమదీదహత్.

కుంభటుషి రూపిణీయగు చూడాలయొక్క వాక్యములనువిని రాజా సర్వత్యాగతత్పరుడై
వవాదులఁ ద్యజించి పాత్రాది సాముగ్నిసంతయు నగ్నియందు భస్మము గావించుట యిటు వర్ణింపఁబడు
చున్నది.]

చూడాలోవాచః—

యదు క్తం నయశాలిన్యా తయా విదితవేద్యయా

తదా చూడాలయా జ్ఞానం తత్సాన్మనోరరీకృతమ్,

1

చూడాల. — ఓరాజా! నీతినిపుణయు, అత్యజ్ఞానసంపన్న యొకగు చూడాల యిదివఱ
కే జ్ఞానము నీకు వచ్చించియుండెనో, దానినే నీచెందులకు స్వీకరించియుండలేదు?

సా హి తత్త్వవిదాం ముఖ్యా యద్యద్వక్తే కరోతి చ

తత్పర్యం సత్యమేవాజ్ఞ తదనుష్ఠేయమాదరాత్,

2

ఏలయనిన, ఆచూడాల అత్యజ్ఞానులలో ముఖ్యురాలు. ఆపె యేదది వచించినో,
చేయునో అదియంతయు సత్యమున్న అదరముతో ననుష్ఠించ యోగ్యమునై యున్నది.

■థ చేద్యచసం తస్యా స్వయా నానుష్ఠితం నృప

తత్పర్యసంవరత్యాగః కస్మాన్న నిపుణీకృతః.

3

ఓ రాజా! ఒకవేళ ఆమె స్త్రీ యని దలంచి నీవామె వాక్యముల విశ్వసించక యుండినచో,
పోనీ స్వబుద్ధిచే నిశ్చయించిన సర్వత్యాగము (మహాబుద్ధ్యనంతకారదుల త్యాగము) నైన, యెలనిపు
నిరమొనర్పలేదు?

శిభిధ్వజ ఉవాచః—

రాజ్యం త్యక్తం గృహం త్యక్తం దేశ స్త్యక్త సథావిధః

చారా స్త్యక్తాసథాప్యజ్ఞ సర్వత్యాగో న కిం కృతః.

4

శిభిధ్వజుడు, — మహాత్మా! నేను రాజ్యమును, గృహమును, అట్టిదేమును దేశమును,
ప్రాప్తియగు భార్యనుసూత్రం ద్యజించితిని. నీనిచే సర్వత్యాగము కారేదా?

చూడాలోవాచ:-

ధనం దారా గృహం రాజ్యం భూమిశ్చత్రం చ జాన్తవాః

ఇతి సర్వం న తే రాజన్యత్వాగో హీ కస్తవ, 5

చూడాలి... ఓరాజా ధనము రాజ్యము, గృహము, భూమి, శత్రువు, బంధువులు ఇవన్నియు నీవికావు. అట్టివో నీది సర్వత్వాగ మెట్లగును.

తవా స్వేవాపరిత్వ క॥ సర్వస్మాద్భాగ ఉత్తమః

తం పరిత్యజ్య నిశేషమాయాన్యసి విశోకతామ్. 6

నీవు నీయొక్క సర్వోత్తమభాగము. (మనస్సు, శక్తి, జనలకారము) నీయొక్క బరిత్యజించి లేదు, దానిని బరిత్యజించి దుఃఖరాహిత్యమును బొందుము.

శిఖిధ్వజ ఉవాచ:-

రాజ్యం చేన్మమ నో సర్వం తత్సర్వం వనమేవ మే

తైలవృక్షాదిగుల్మాశ్యం తదప్యేత త్యజామ్యహమ్. 7

శిఖిధ్వజుడు:- మహాత్మా! ఇప్పుడు రాజ్యములన్నియు వావికానివో, ఈవనమే నా యొక్క సర్వస్వమై యున్నదిగాన పర్వత వృక్షలతోడుచే బూరముగు నివ్వనమును గూడ నేను ద్యజించుచున్నాను.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఇతి రామ పదన్నేవ కుమ్భవాశ్శ్రవణోదితః

నిమేమా నరమూత్రేణ వశీ ఫీరః శిఖిధ్వజః. 8

ప్రమమార్జ వనాస్థాం తాం కృతః సుదృఢనిశ్చయః

ప్రావృఢోఽఘస్తటగతాం రజోలేఖామివాత్మనా. 9

శ్రీవసిష్ఠుడు:- ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు వచించుచు, మంభముపివాశ్యములచే చేతులదై నట్టి, జీతేంద్రియజుడు, వీరుడునగు శిఖిధ్వజుడు దృఢనిశ్చయుడై, పర్వతవాహము తీరమందున్న భూమినిదుడిచి వేయునట్లు, నిమిషమాక్రమం నే తన వననివాసముందలి ప్రీతిని దుడిచివైచెను.

శిఖిధ్వజ ఉవాచ:-

సవృక్షాద్రి వనశ్చభ్రాద్విపినాదపి వాసనా

పరిత్యక్తా మయా నూనం పరిత్యాగః స్థితోఽనుమ. 10

శిఖిధ్వజుడు:- మహాత్మా! పృథ్వి, పర్వత, వన, గర్భాదులతోఁగూడిన నియ్యురణ్యమును గూర్చిన వాసననుగూడ నేనిపుడ నిక్కముగ వదిలివేసితిని. కావున నిపుడునాకు సర్వత్వాగము సిద్ధించినదిగాదా!

కుమ్భ ఉవాచ:-

అద్రేస్తటం వనం శ్వభ్రం సలిలం పాదపసలమ్

ఇత్యాది తవ నో సర్వం సర్వత్వాగః కథం తవ. 11

కుంభుడు:— ఓ రాజా! పర్వతతటము, వనము, గర్తము, ఉడకము, పృథ్వి, గలము, మున్నగునవన్నియు వనమునకు సంబంధించినవేగాని నీవికావు. అట్టిచో వానిని దృఢించుటచే నీకు సర్వత్యాగమెట్లు సిద్ధించినదగును?

తవా స్వేవాపరిత్యక్తః సర్వస్మాద్భాగ ఉత్తమః

తం పరిత్యజ్య నిః శేషం పరామాయాస్యశోకతామ్.

12

నీయొక్క యన్నింటికంటె నుత్తమమైన భాగము నికను నీవు వీడకయున్నావు. అద్దానిని బూర్ణముగదృఢించి శోకరాహిత్యమును బడయుము.

శిఖిధ్వజ ఉవాచ:—

ఏతచ్ఛ్రేష్ఠమ నో సర్వం తత్సర్వం స్వాశ్రమా మమ

వాపీసలోటకయుత స్తమేవాశు త్యజామ్యహమ్.

13

శిఖిధ్వజుడు:— ప్రభూ! ఈ వనదులు వావికానిచో, వాపీగలకుటిరాదులతోఁగూడిన ఈ యాశ్రమమే నా సర్వస్వమైయున్నదిగాన, దీనిని గూడ శీఘ్రముగఁ దృఢించుచున్నాను.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఇతి రామ వదన్నైవ కుమ్భవాక్యప్రబోధితః

నిమేషభ్యాసమాత్రేణ వశీ వీరః శిఖిధ్వజః.

14

ప్రమమారాశ్రమాస్థాం తాం సంవిదా శుద్ధయా హృది

స్ఫురన్తి స్ఫురన్తేనైవ రజోలేఖామివానిలః.

15

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు చలకుచు, గుంధముపివాక్యములచేఁ బ్రబోధితుడైనట్టి, జలేంద్రియుడగు, వీరుడు నైన శిఖిధ్వజుడు - కించిత్పాశ్రమమును స్ఫురణము చేతనే భూభిసముహమును వాములు తుడిచివై చునట్లు - హృదయమందు స్ఫురించినట్టి యాశ్రమమందలి ప్రతిని క్షణకాలభ్యాసముచేతనే తృణించివైచెను.

శిఖిధ్వజ ఉవాచ:—

స వృక్షోటజ పీరుత్కాద్వాసనా స్వాశ్రమాదపి

పరిత్యక్తా మయా నూనం సర్వత్యాగః స్థితో మమ.

16

శిఖిధ్వజుడు:— మహాత్మా! పృథ్వి, కుటీర, అతాదనహితమును ఈ యాశ్రమమును గూర్చిన వాననగుదాది నిపుడు నేను వదిలివేసితిని. కాబట్టి నిక్కముగ నిపుడు నాకు సర్వత్యాగము సిద్ధించినదిగా!

కుమ్భ ఉవాచ:—

వృక్షో వాపీ స్థలం గుల్మముటజం వ్రతలీవృత్తిః

ఇతి కించిన్న తే సర్వం సర్వత్యాగః శుత స్తవ.

17

కుంభుడు:— ఈ పృథ్వి, కుటీర, వాపీ, స్థల, గుల్మ, అతాదనలెవ్వియు సేవర్వస్వము కానేరవు. అట్టిచో వానిఁ దృఢించుటచే నీకు సర్వత్యాగమెట్లు సిద్ధించినదగును?

తనాన్త్యన్యోఽపరిత్యక్తః సర్వస్మాద్భాగ ఉత్తమః

తం పరిత్యజ్య నిఃకేవలం పరామాయాన్యశోకతాం.

18

సరిత్యజింపఁచిన సీయొక్క యన్నింటికంటె మత్తమైన భాగము (మనస్సు, లేక, అహంకారము) నిఁక ను నీవు వీడకయున్నావు. అద్దానిని నిశ్శేషముగఁ ద్యజించి దుఃఖరాహిత్యమును బొందుము.

శిఖిధ్వజ ఉవాచ:-

ఏతచ్ఛేన్మమ నో సర్వం తత్సర్వం భజనాది మే

చర్మకుడ్యకుటీరాది తత్రావత్సంత్యజామ్యహమ్.

19

శిఖిధ్వజుడు:- మహాత్మా! యన్నియు నావికానిచో, ఈ నాయజ్ఞ పాత్రాదులు చర్మము, కుడ్యము, కుటీరము మున్నగువాని యన్నింటిని ద్యజించుచున్నాను.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఇత్యుక్త్వా స సమః తస్మాపవిత్రుబ్ధమతిః శమీ

విప్రరాదవదాతాత్మా శృణ్వాదివ శరద్ధవః.

20

శ్రీ వసిష్ఠుడు:- ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు పల్కి, శాంతుఁడును, శుద్ధచిత్తుఁడును, జితేంద్రియఁడు నైన ఆరాజు, పర్వతశిఖరమునుండి శరత్కాలమేఘమువలె, తనయాసముపై నుండిలేచెను.

కుమ్భస్థాలోకయన్నేవ తత్త్రియాః సస్మితః స్వయం

ఆసనే లోకకార్యేషు స్వస్వద్దన ఇవాంశుమాన్.

21

తన రథముపైనుండి జగత్త్రియలను మూర్ఖుఁడు వీక్షించునట్లు, కుంభఋషి (చూడాలయు) వాతని క్రియలన్నింటినిఁ దనయాసముపైనుండి చూచుచుండెను.

యత్కరోతి కరోత్యేతద్వైతత్యావనం పరం

ఇతి తూష్ణే స్థితః కుమ్భః శిఖిధ్వజమవైక్షత.

22

తత్పరఁడేమి చేయునో, చేయనిమ్ము. ఏలయనిన, ఇదియే యాతనికిఁ బరమపాదమైనదని, యిట్లు విచారించి కుంభుఁడు మెదలకయుండి శిఖిధ్వజుని, గాంచుచుండెను.

శిఖిధ్వజస్తు తత్సర్వం భాణ్డోపస్కరమాశ్రమాత్

ఏకత్రైవానయామాన భువో వార్యభి భూరివ.

23

సముద్రము క్రిందనున్న భూమి పర్వారులవలనఁ గలిగిన భూజులు నొకచోఁజేర్చునట్లు, అర్హత శిఖిధ్వజుఁడు తన యజ్ఞపాత్రాది సామగ్రియంతయు వాశ్రమమునుండి ముట్టకుఁ దీసికొనివచ్చి యొకచోటఁ జేర్చియుంచెను.

తత్సంస్థాప్యేననైః శుష్కైర్జ్వాలయామాన పావకం

కరైః సంచారవానర్కః సూర్యకాంతపదం యథా.

24

అట్లు సమకూర్చినవాడై, మూర్ఖుడు తన కిరణములచే మూర్ఖకాంతమణిని జ్వలించజేయు నట్లు, ఎండిన చిడుగులచే నగ్నిని బ్రహ్మోపకేసెను.

భాష్టోపస్కరభాలు తదగ్నో త్యక్త్వా వివేకః ॥

ధ్వంసీకాయాం జగద్ధత్వా మేరుశృణ్ణే యథా రవిః.

25

(మన్వంతర సంధికాల ప్రళయమున) మూర్ఖభగవానుడు నిజప్రజ్వలితాగ్నియందుఁ జగంబును హోమమొనర్చి మేరుపర్వతశిఖరమునఁ బ్రవేశించునట్లు, ఆత్మదాకఁడు తన పాత్రాదులన్నిటిని నగ్నియందు విడిచినవాడై తన కుపరమునఁ బ్రవేశించెను.

ఏతావంతం మయా కాలం వృత్తా యతస్య పతిప్రియే

అజాలబుద్ధిభేదేన తేనైవ కృతమస్తు తే.

26

భ్రాన్తోతు వినివర్తన్యాం నాథునోపకరోషి మాం

మన్త్రాటవ్యాం చిరం భ్రాన్తం విహృతం కాశ్యవర్షసు.

27

దృష్టాని ధర్మస్థానాని విశ్రామ్యామ్యధునా సఖ

పిమ్మట నాతఁడు తన జవహులనుగూర్చి యిట్లు పలికెను— ఓ స్వార్థుభక్తా! స్వార్థ సాధనమున, దత్తురుఁడనై కేనింతకాలమునలకు నీకు గ్రామనిచ్చితిని ఇంక నీసేవ సేటికిఁ బరిసమాప్తినొందినది. ఇప్పుడు జవతపాచి కర్తవ్యముల, గూర్చిన భ్రాంతి తొలంగుటచేరిక నీవు నామహకారము చేయ జాలవు. నీతోఁగూడ మంత్రమాముహూర్తమున నేననేక కార్యమార్గములందుఁ జరించితిని. మఱియు నీతోటి యనేక ధర్మస్థానములను (తపోవన, సిద్ధశ్శ్రాదులను) గూడ నేఁగాంచితిని. సఖ! ఇంక, నేనిప్పుడు విశ్రమించఁబోవునున్నాను. గాన, నీవున్న విశ్రమింపుము.

ఇత్యేతమాలోం జ్వలనే చిత్తే పోక్త్వా శిఖధ్వజః.

28

కల్పాన్తాగ్నావివ వ్యోమ తారాలిం పవనోఽమలామ్

ఓ రామచంద్రా! శిఖిధ్వజుఁడీటు పల్కి, కల్పాంతమున వాయువు పక్షుల సమాహము నగ్నియందు బడద్రోయునట్లు, తన స్పటికజవహులను నగ్నియందు విరివై చెను.

మయా నరమృగేణ త్వం చిరం వనచృగామ్యతమ్.

29

అబోధేన ధృతం బృన్యామిదమేవ మృగాజనం

ఇదాసీం గచ్ఛ తుచ్ఛాయ పన్నానః సస్తు తే శివాః.

30

సహీనా వ్యోమతాం గచ్ఛ సతారం వ్యోమ తే నమమ్

పిమ్మట నాతఁడు తన మృగచర్మమును గూర్చి యిట్లు పలికెను— ఓ మృగచర్మమా! మనుష్యరూపమృగమున నేను వనమృగముచేఁ బ్రాప్తించిన నిష్పజ్ఞానముచే ఈదర్శనముపైఁ బలచితిని. ఇంక నీవిప్పుడు పోయి నీమూలకారణమున (అకాశమున) విలీనముకమ్ము. ఈ మాధ్వము నీకు సుఖ దాయక మగుఁగాత! నీపైఁ జెల్లనిమచ్చ లుండుటచే నీవు సత్కలనసహితమున నాకనమువలె కన్నట్లు సున్నావు. కావున నీపగ్నిద్వారా యాకాశదళము బొందుము.

తద్బుస్యక్షాత్కారాభ్యాం స ధృత్వా చర్మాజహదితి.

31

సృష్టోఽగ్నావమ్బుధేర్వాతో దవవహ్నినివాచలాత్

ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు పల్కి, యారాజు తనరెండుచేతులతో దర్భాసముపైనుండి వృగ చర్మమును దీసి, ప్రళయమాయువు సముద్రమునుండి పర్వతములందీసి దావాగ్నియందు, బడద్రోయు నట్లు, అగ్నియందు బడపె చెను.

మహావృక్షేన భవతా త్వయా వారి ధృతం మమ. 82

సాధో కమణ్డలో సమ్యజ్ న తే ప్రతికృతం కృతం

సౌహృదస్య మనోజస్య సౌజనస్యానిరస్య చ. 83

సాధుత్వస్య చ పర్వస్య త్వమేవ పరమాన్నదం

యేనైవ పహ్నినా దేహం సంశోధ్యాభ్యాగతోఽసి మామ్. 84

తేనైవ గచ్ఛ హే మిత్ర పనానః పన్తు తే శివాః

పిదప, కమండలువును గూర్చి యిట్లు వచించెను - ఓ సాధూ! గుండ్రని యాకృతిగలిగిన నీవు శాకొల్లకజలమును లెప్పని భరించియుంటివి. ఈ నీయుత్తమ మిత్రత్వమునకును, పిద సౌజన్యమున కును. గొంచెమైన బ్రతుక్కుకారము నేరజేయలేదు. ప్రియమగు నోజుపాత్రమా! సాధుత్వమంతటికిని నీవే పరమాన్నదమై వెలయుచున్నావు. కాని నేయగ్ని చే నీవు నీదేహమును శుద్ధమొనర్చుకొని నాయొద్దకు వచ్చితివో, అట్టి యగ్నివలననే మూల శుద్ధిబొంది యము. మిత్రమా! ఈ మార్గము నీకు మంగళ కరమగుగాక!

ఇత్యుక్త్వా శ్రోత్రియామైవ కమణ్డలుమదాత్తదా. 85

అగ్నయే మహతే వాపి దాతవ్యం సాధు యదృశేత్

ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు వచించినవాడై యారేఁడాకమండలువు అగ్నియందు శుద్ధముగా వించి, ఏశ్రోత్రియుడగు బ్రాహ్మణుని నుండి దానిఁగైకొనవో, అతనికే తిరిగిదాని నిచ్చిపె చెను:— ఏలయినన, సాధుగ్రహణాయోగ్యమగు, బాత్రాదులనగ్నికే గాని, మహాకృతకుఁగాని యివ్వవలెను.

మూర్ఖస్యేవ మతిర్గుప్తే నిత్యమేవ పరస్పరః. 86

ఉచితా తే గతిఃసైవ బృహీకే భస్మతాం ప్రజ

ఇత్యుక్త్వాదాయ బృహీకామగ్నా వేవ న మృద్వికాం. 87

పిమ్మట శాతఁడు తన దర్భాసనముయొద్ద యిట్లు పలికెను - ఓ యాసనమా! మూర్ఖుని బుద్ధి నిత్యము పాపమొనర్చుటకై యాధోదిశకెట్లు చనుచుండునో, అట్టి యాధోగతియే || పుచితమైనది. యాసనోయగనమా! నీవు భస్మమైపాముక్తు— అని యిట్లు చెప్పుచు తన శోమలయాసనమును నగ్నియందు పదలివేసెను.

శుద్ధ్యరమాననార్థం వై చితి తత్యాజ భాసురే

చిత్తశుద్ధికొఱకు, చైతన్యమగు బ్రహ్మమున విశ్రాంతిబొందుటకొఱకును ఇట్లా తఁడా పదార్థములన్నిటిని ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నియందు బడపె చెను.

యత్యైభ్యమచిలేజైవ త్యక్తవ్యం కిల తత్సదా.

38

విస్తరః క్రియతే సద్భిరుపాదేయ ఇతి సితిః

శీఘ్రమగ్నా వివర సర్వం భాణ్ణజాతం త్యజామ్యహం.

39

ఏకవారం దహత్వగ్నిర్దాహ్యం భవతి తుష్టయే

మఱియు కుంభునిచూర్చి యిట్లు సేను—గ్రహణయోగ్యములైన పాత్రాద్యుపకరణములు విద్య మానములైయున్నచో, అట్టి యుపాదేయవస్తువులందు సత్పురుషులు విస్తారము గావించుట యుపసదిలొక సిద్ధియైయున్నదిగాన సేను వానిసన్నిహితి సన్నియందు శీఘ్రముగఁ బడవేయుచున్నాను. అంతేగాక, దహించుజేయఁదగిన వస్తువు దెప్పింపఁగో వాని నొకేసారి గా సన్ని జ్వలంపఁజేసినచో నాకు సంతుష్టి యగును

సాధో క్రియోపకరణం నిష్క్రియాయ త్యజామ్యహమ్

స ఖేదస్తత్ర కర్తవ్యో సర్వయోగ్యం నిభర్తి కః.

40

దేవపుత్రుఁడవగు నోసాధూ! సేను నిష్క్రియఁడవగుటకొఱకే యీపాత్రాద్యుపకరణము లన్నింటిని సన్నియందు వైచుచున్నాను. దీనిచేఁ దాముఖేదము నొందరాదు. ఏమయినగా లోకము నందెవఁడు అయోగ్యములగు వస్తువుల ధరించును?

ఇత్యుక్తవాన్ టితి భోజనభాజనాద్యం

స్వం జహావ వనవాస విలాసయోగ్యమ్

తద్భాణ్ణజాలమనలే సమమేవ రాజా

కల్పస్త తేషసి జగజ్జ్వలతీవ కాలః.

41

ఇత్యాత్మే శ్రీవాసిష్ఠమహా రామమణే వాల్మీకీయే దేవమాతోక్తే మోక్షో

పాయేషు నిర్వాణ ప్రకరణేపూర్వార్థే చూః సర్వత్యాగ కరణం

నామ ద్విసవతితమః సర్గః ॥ 92 ॥

ఓ రామచంద్రా! ఇభ్యుక్తఁ డిట్లు పలికి, కల్పంతమునాటి ప్రజ్వలిబొగ్గియందు జగత్తును కాలము హోమమొనర్చునట్లు, తన సమస్త భోజనపాత్రాది సామగ్రినంతయు శీఘ్రముగ నొకే కాలమునఁ బ్రదీప్తోయింప హోమము గావించెను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణ ప్రకరణమున

చూడాలో పాఖ్యానమున సర్వత్యాగకరణమును

దొంబది రెండవ సర్గము ॥92॥

త్రినవతితమః సర్గః

[దర్శ్యోపకరణం దేహం త్యక్తకామః శిఖిధ్వజః
వినివార్యాత్ర మపేక్షన చిత్తత్యాగాయ బోధ్యతే.]

సామగ్రివంతయు జ్వలించుచేసి, త్యక్తకామఁడగు శిఖిధ్వజుఁడు తుదకుఁ దన దేహమును గూడ నిగ్నియందు హోమింప నుద్యుక్తుఁడు కాఁగా అపుడు కుంభుఁడు నివారించుట, మఱియు, చిత్తత్యాగముతోఁజూచి బోధించుట మున్నగు సంగతు లిటుగలవు.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచః—

అథోత్థాయ దదాహ సా శుష్కం తత్తృణమద్ధిరమ్

అక్షేన సేవన మనసా వృథా సంకల్పకల్పితమ్.

1

శ్రీ వసిష్ఠుఁడు:— ఓ రామచంద్రా! అటువివృట లేచి, శిఖిధ్వజుఁడు, అజ్ఞానయుక్తకును మనస్సుయొక్క సంకల్పముచే వర్ధముగఁ గల్పించుబడినట్టి తన యా శుష్కత్యాగ మందిరమును. గూడ నగ్నిచేఁ గాల్చివై చెను.

శిష్టం యత్కించదభవ తత్సర్వం న శిఖిధ్వజః

అసంరభమనా హానీ క్రమేణ సమయా ధియా.

దదాహ చ న చిత్తే వ తత్త్యాజ చ బభృజ్చ వా

బాణజాతం స్వపనసం భోజనాద్యపి తుప్తవత్.

ఇతఁ నేయే పదార్థములు మిగిలియుండెనో, వారినన్నింటినిగూడ, కాంతచిత్తుఁడును, నగు నా శిఖిధ్వజుఁడు క్రమముగ జ్వలించుచేసెను, విసరివై చెను, త్యజించెను, విఱుగఁగొట్టెను. — వేయేల, ప్రసన్నచిత్తుఁడై యాతఁడు తన భోజన పదార్థములను, పాత్రసమూహమును, చీరపల్కులాది వస్త్రములనుగూడఁ ద్యజించి వై చెను.

న బభూవాశ్రమ స్తస్య దృష్టనష్టసస్థితిః

వీరభద్రబలధస్తస్తదక్షయజ్ఞాశ్రమోపమః.

ఎద్దానిశుండినవిఱక నెకజనులు గన్పట్టుదుండిరో, కాని యేది యిపుడు విలీనమైపోయెనో, అట్టి యా రాజాయొక్క యాశ్రమమపుడు, వీరభద్రుని బలముచే నాశముగావించుబడిన దక్షుని యజ్ఞాశ్రమమువలె, గానుపించుచుండెను

ఆశ్రమాత్తే మృగగణా స్త్యక్తరోమధముద్యయుః

సాగ్నిదాహాత్పురవరాద్ధీతభీతజనా ఇవ.

5

అగ్నిచే దహించబడుచున్న శ్రేష్ఠనగరమునుండి జనులు భయభీతులై పరువిడువట్లు, ■
ఁగాశ్రమమువద్ద తృణాదుల భక్షించి నెమరువేయుచున్నట్టి మృగసమూహము లాయగ్నిదాహముఁజూచి యపుడు పరుగిడిపోయెను.

భాజితానందహత్యగ్నా సహశుష్కేన సేవ తత్
కేవలకృతిరన్నేహస్తుష్టిమానాహ భూపతిః.

6

ఎండిన చిడుగులచే నగ్ని పాత్రాదులన్నిటిని భస్మమొనర్చుచుండ నత్తటి స్నేహశూన్య
మగు శరీరపూత్రావశిష్టుడైన యా రాజా ప్రసన్నచిత్తుడై యిట్లు చలికెను.

శిభిధ్వజ ఉవాచ:—

వాసనాం తత్ర సంత్యజ్య సర్వత్యాగీ స్థితో హ్యహమ్
అహో ను చిరకాలేన దేవపుత్ర ప్రబోధితః.

7

శిభిధ్వజుడు:— దేవపుత్రా! ఆహా! చిరకాలమువకు తామిజ్ఞానమును నా కొనగితిరి.
నేనిపుడు నమస్త సదాకములందును నుమత్సమును వదిలి సర్వత్యాగియై స్థితిసాంది యున్నాడను.

సంపన్నః కేవలం శుద్ధః సుఖేనోద్బోధవాసహం
కిం నామ కిల వస్త్యేతద్భవేత్సాంకల్పిక్రమమ్.

8

ఇపుడు నేను కేవలము శుద్ధుడై, సులభముగఁ బ్రబోధముకొందినవాడనై, యున్నాడను.
ఈ ప్రపంచమందలి నమస్త సదాకములు వమత్సముచేఁ గల్పించబడినవై తుచ్ఛములై పరగుచున్నవి.

యావద్యావత్ప్ర హీయ నే వివిధా బంధపాతహః
తావత్తావత్సమాయాతి పరమాం నిర్వృతిం మనః.

9

ఏయే ప్రకారముగ వివిధబంధములయొక్క పాతపులు నశించుచుండునో, ఆ యా
ప్రకారముగ మనస్సు పరమశాంతిని బొందుచుండును.

శామ్యామి పరినిర్వామి సుఖతోఽస్మి యాయ్యహం
విబధాః ప్రశయం యాతాః సర్వత్యాగో మయా కృతః.

10

మహాత్మా! నేనిపుడు శాంతుండనై, సర్వదా తృప్తుండనై, సర్వలకంఠె నధికముగ సుఖ
వంతుండనై యొప్పుచున్నాను. ఏలయనన, నా వివిధబంధములన్నియు నశించినవి. ఇపుడు నేను సర్వ
త్యాగ మాచరించినాను.

దిగ్మర్పరో దిక్పదనో దిక్సమోఽయమహం స్థితః
దేవపుత్ర మహాత్మాగౌత్తిమన్యదవశిష్టతే.

11

ఓ దేవపుత్రా! ఇపుడు నేను దిగంబరుండనై, దిక్కులై భవముగఁ గలవాడనై, దిక్కుల
వలెనే యుండియున్నాను. ఇట్టి మహాత్మాగమున కన్యముగ నింకెవ్వరి శిష్యునియున్నదో తామి
పుడు తెలుపవలెదను.

కుమ్భ ఉవాచ:—

సర్వమేవ న సంత్యక్తం త్వయా రాజన్ శిభిధ్వజ
సర్వత్యాగపరానందే మా ముఖాభినయం కురు.

12

కుంభుఁడు:— ఓ రాజా! శిభిర్ధ్వజా! నీవింకను సంతయుఁ దృఙ్వింపలేదు. సర్వత్వాగము చేతనే పరమానందము కలుగును. వృద్ధముగ సర్వత్వాగమును గూర్చిన యాయుభవమును గాఢపము.

తవాస్త్యేవాసరిత్య కః సర్వస్మాద్భాగ ఉత్తమః
యం పరిత్యజ్య నిఃశేషం పరామాయాస్యశోకతామ్. 18

ఇంకను నీయొక్క సర్వోత్తమమైన భాగము తృఙ్వింపబడకనే యున్నది. అద్దానిని బాణముగఁ దృఙ్వింపిననే నీవు దుఃఖరహితస్థితిని బొందగలవు.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఇతి శ్రుతవతో తేన కించిత్సంచిన్త్య భూభృతా
ఇధముక్తం మహాబాహో రామ రాజీవలోచన. 14

శ్రీ వసిష్ఠుఁడు:— కమలశేఖరఁడవును, మహాబాహుఁడవును నో రామచంద్రా! ఈవాగ్యముల వినిసరయవాలే రాజోకింక విచారించి యిట్లునుడివెను.

శిభిర్ధ్వజ ఉవాచ:—

ఇన్ద్రియవ్యాలసంఘాతో రక్తమాంసమయాకృతిః
శిష్యతే సర్వపంత్యాగే దేహో మే దేవతాత్మజ. 15

తదుత్థాయ పునర్దేహం భృగువాతాదవిఘ్నతః
వివాశాత్మకతాం సీత్వా సర్వత్వాగీ భవామ్యహమ్. 16

శిభిర్ధ్వజుఁడు:— ఓ దేవప్రతా! ఇంద్రియములను సర్వసమాచూతులఁ గూడుకొనినదై రక్తమాంసాదిమాయమున అకృతగల యీ నాదేహమునాత్ర మింకను సర్వత్వాగమున మిగిలియున్నది; కావున, లేచి నిర్విఘ్నముగ దీనిన్నియుండు బడవైచి భస్మ మొనర్చి, సర్వత్వాగి యగుదును.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఇత్యుత్వా దేహమగ్రస్థే శ్వభే త్యక్తుమసౌ జవాలే
కరోతి యావదుత్థానం తావత్కుమోభావ్యువాచ హ. 17

శ్రీ వసిష్ఠుఁడు:— ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు వచించినవాఁడై యెదుటనున్న యగ్నిగుండమునఁ దుముకుటకై రాజా వేగముగ లేవ, నింతలో కుంభయుపి యిట్లు పరీక్షకు.

కుమ్భ ఉవాచ:—

రాజన్కిమితి దేహం త్వం నిరాగస్కం మహావశే
త్యజస్వల్పే హి వృషభః కుపితో హ ని తక్తకమ్. 18

ఓ రాజా! నిరసరాధియగు ఈదేహము శేల నీవే గొప్పముగ్ని మందుఁ బడవైచెదవు? ఈ నీకార్యము, తెలివితేని యెద్దు కోవమొంది తన దూడను బంపింట్లుగ నున్నది.

జడో వరాకో మూకాత్మా తపస్వీ దేహకో హ్యయమ్

న కశ్చన తవై తస్మిన్మా ముద్ధైవ తనుం త్యజ.

19

జడమై, దీనమై, మూగవైయై తపస్వియై నట్టి పాపమీ దేహము నీ కేయవరాధమున్న జేసి యుండలేదు. కావున దీని దృఢింపకుము.

అత్మస్యేవైష మూకాత్మా ధ్యానవాసవతిష్ఠతే

పంచాల్పతే పరేణేవ తరజ్జేణేవ కావకమ్.

20

ఈ దేహము తనయందుండను మానముగా ధ్యానమున నెలకొనియున్నది. మఱియు, తరంగముచే కావమునలె నింకొకదానిచే నది చలింపజేయబడుచున్నది.

క్షోభయత్యన్య ఏవై నం నిగ్రహోర్హో ముహుర్బలాత్

తపస్వినం యథై కా న్తం సంసితం మత్తతన్కరః.

21

ఏకాంతవాసియగు తాపసిని మదించిన వోరుడు బాధించునట్లు, దుండనయోగ్యుడగు మఱి యొకడే దీనిని మాటిమాటికి బలవంతముగ క్షోభింపెట్టుచున్నాడు.

సుఖదుఃఖాదిభూత్యా హి నాపరాధి శరీరకమ్

నాత్మనః ఫలవానాత్మస్పదే వృక్షోఽపరాధవాన్.

22

వామువుయొక్క చలనముచే ఫలవృక్షమునందలి ఫలములురాలినవో, అందులకు వృక్షమపరాధిగానట్లు సుమధుఃఖముల యుత్పత్తికి స్థానమాత్రముగనుచే దేహ మపరాధి కానేరదు.

వాతః ఫలశిరఃపుష్పపాతనం కురుతే స్ఫురన్

తరుణా సాధునా సాధోరపరాధం కిమాత్మనః.

23

ఓ సాధూ! చలింపునట్టి వామువు వృక్షముయొక్క ఫల, పుష్ప, పత్రముల బడగొట్టుటలట్టి యదియే యపరాధియగుగాని, దీనమున వృక్షముగానట్లు. ఇట్లును శరీరమును జలింపజేయనగీ యపరాధిగాని శరీరముకాదు.

త్వక్తేనాపి శరీరేణ పిల తామర యేణ

సర్వత్వాగో న తే యాతి సమ్మత్తిం విషమా హి నః.

24

కవల సేతుండవగు నో రాజా! శరీరమును దృఢించినను సర్వత్వగమ ప్రాప్తింపనేరదు. ఎలమనిన, మరణాంతరము మరల జ్ఞానమున కధికారియగు దేహము ప్రాప్తింపకు దురభి ముఖులట్టి సర్వత్వగమ జన్మాంతరమనఁగూడ దుస్సాధ్యమైనదే యగును.

భృగౌ కేవలమేతత్త్వం నిరాగన్మం శరీరకమ్

ముధా ఓషసి నో దేహత్యాగే తత్త్వాగితా భవేత్.

25

కేవల మగ్నియం దిగ్గీనిరపరాధియగు దేహమును వ్యర్థముగఁ దృఢించుచున్నావు. ఇట్లు దీని, దృఢించుటచే నీకు సర్వత్వాగిత్యము సిద్ధింపదు.

యేనాయం ఊర్భతే దేహా మత్తేభేనవ పాదపః

తత్సంస్యజసి చేత్వాపం తన్మహాత్మ్యాగవాన్మవాన్ .

26

మదపుటేనుఁగు వృక్షమును జలింపజేయుట, దేనిచే ఈ దేహము ఊర్భితమగుచున్నదో, అట్టి పాపమును దృఢింతువేని యపుడు మహాత్మ్యాగవంతుఁడగుదువు.

తస్మిన్స్య కే భవేత్త్వ కం సర్వం దేహాది భూపతే

నోచేన్నిమగ్నమస్యేతమ్భయోభూయః ప్రరోవతి .

27

ఓ రాజా! దానిని దృఢింతుచే ఈ దేహదులు మరల నుత్పన్నముగాకేరవు. అద్దానిని దృఢింపక, అగ్ని, జలదులు దీదేహమును శశింపఁజేసినప్పటికి మరల మరల యది యుద్భవించుచునే యుండును.

శిఖిధ్వజ ఉవాచ: —

కేనాయం చాల్భతే దేహః కిం బీజం జన్మకర్మణామ్

తస్మిన్స్య కే పరిత్య కం సర్వం భవతి సుందర .

28

శిఖిధ్వజుఁడు:— సుందరుడగు నోదేవత్రుతా! ఈ దేహము దేనిచే జలింపఁజేయఁబడు చున్నది? జన్మకర్మముల బీజమేది? ఎద్దానిని దృఢింతుచే సంశయించు దృఢింపబడినదగుచున్నది?

కుమ్భ ఉవాచ: —

సాధో న దేహాత్మాగేన న రాజ్యత్యజనేన చ

న చోటజాదిశోషేణ సర్వత్మాగో భవేన్నైవ .

29

కుఁభుడు:— ఓ సాధూ! దేహమును దృఢింతుచేతను, రాజ్యాదులను వదలుటవలనను, లేక, కుటీరాదులను దగ్ధ మొనర్చుటచేతను సర్వత్మాగము కాకేరను.

యత్సర్వం సర్వతో యచ్చ తస్మిన్నర్వైకకారణే

సర్వస్మిన్నంపరిత్య కే సర్వత్మాగః కృతో భవేత్ .

30

కాని, ఏది యంతయునైయున్నదో, ఏది, నలుదెసల వ్యాపించియున్నదో ఏది సమస్తమునకు గారణమైయున్నదో అద్దానిని మనస్సునను, వాఁడను, లేక అహంకారమును సంపూర్ణ ముగఁదృఢింతుచే సర్వత్మాగమగును.

శిఖిధ్వజ ఉవాచ: --

సర్వం సర్వగతం సర్వహేయం త్యాజ్యం చ సర్వదా

సర్వం కిముచ్యతే బ్రూహి పర్వత త్త్వవిదాంవర .

31

శిఖిధ్వజుఁడు:— సర్వతత్త్వవేత్తలలో ప్రేమిండువగు నోదేవత్రుతా! సర్వరూపమై, న్నన్య వ్యాపకమై, సర్వదా త్యాజ్యమైనట్టి యేయో దనుచేసి నాకుఁదెలియ వేడెద.

కుమ్భ ఉవాచ:-

సాధో సర్వగతాకారం జీవప్రాణాదినామకమ్

న జడం నాబడం భ్రాంతం చిత్తం సర్వమితి స్మృతమ్.

32

కుంభుఁడు:- ఓ సాధూ! సర్వగతమగు యాకృతిగల్గి, జీవ, ప్రాణాది నామములగుటచే, జడముగాని, చేతనముగాని కానిదై, భ్రమకీలమైనట్టి యీ చిత్తమే సమస్తమని వచింపఁబడుచున్నది.

చిత్తమేవ భ్రమం విద్ధివిద్ధి చేతో సరం సృప

చిత్తం విద్ధి జగజ్జాలం చిత్తం సర్వమితి స్మృతమ్.

33

ఓ రాజా! చిత్తమునే నీవు భ్రమమని యెఱుంగుము. చిత్తమే ముఖజాడని తెలిసికొనుము. చిత్తమే జగజ్జాలమని నమ్ముము. చిత్తమే సమస్తమనియుఁజెప్పఁబడినది.

రాజ్యాదేవథ దేహదేరాశ్రమాదేర్మహీపతే

సర్వస్యైవ మనోబీజం తరుబీజం తరోరివ

34

ఓ రాజా! కృత్తుమనకుఁ గారణము వృక్షబీజమైనట్లు, రాజ్యాదులకును, దేహదులకును, ఆశ్రమాదులకును, సమస్తమునకును మనస్సే బీజమై (కారణమై) యున్నది.

సర్వస్య తీతే సంత్యక్తే సర్వం త్యక్తం భవత్యలమ్

సంభవాసంభవామ్భూప సర్వత్వాగో భవేదితి.

35

ఓ రాజా! సమస్తమునకు బీజమగు ఆ మనఃముకు వ్రాణముగఁ దృఢించుటచే, సర్వము లెన్నఁగఁ దృఢింపఁబడినదగుచున్నది. కాన సభుడే సర్వత్వాగము సంభవమగును. అట్లు, దానివృజింప కున్నచో సర్వత్వాగ మసంభవమే యగును.

సర్వధర్మా అధర్మా వా రాజ్యాది విపినాది వా

సచిత్తస్య పరందుఃఖం నిశ్చిత్తస్య పరం సుఖమ్.

36

సమస్తధర్మాభగ్నములుగాని, రాజ్యాదులుగాని, వన, తపశ్చర్యాదులుగాని చిత్తసహితునకుఁ గలము దుఃఖరూపములే యగును. చిత్తగహితున కవిరుద్ధము సుఖరూపములగును.

ఇదం వివర్తతే సర్వం చిత్తమేవ జగత్తయా

దేహద్యాకారజాలేన బీజం వృక్షతయా యథా.

37

బీజము వృక్షరూపమునఁ బరిణామమొందునట్లు, ఈ చిత్తమున్న సమస్తజగద్రూపమనన, దేహదినముహూహరూపమునను బరిణామమొందుచున్నది.

పాదపః పవనేనేవ భూకమ్పేనవ పర్వతః

భస్రా భస్రా భరోణాయం దేహశ్చిత్తేన చాల్యతే.

38

పాదములచే వృక్షమున్ను, భూకంపముచే పర్వతమున్ను, కమ్మరివానిచే గొలిమి తియ జలించఁబడునట్లు, చిత్తముచే ఈ శరీరమున్ను జలించఁబడుచున్నది.

సర్వ భూతోపభోగానాం జరామరణస్మృత్యానాం
మహామునీనాం సుదృఢం చిత్తం విద్ధి సముద్గమే.

39

ఓ రాజా! సమస్త పాపాల భోగములయొక్కయు, దేహధర్మములగు జరామరణాదుల
యొక్కయు, మునుల శమదమాది సుస్పృహభావములయొక్కయు పేటిక చిత్తమనియే నీవెఱుంగుము.

ఇదం ప్రవర్తతే సర్వం చిత్తమేవ జగత్తయా
దేహోద్భావకారణాలేన చిత్తం జీవో మనోమయమ్.

40

ఈ సమస్త జగదాకారమునను, దేహోద్భావకారమునను ఈ మనస్సే పరిణతమగుచున్నది.
తయే! జీవజ్ఞే మనోమయుడై యున్నాడు.

బుద్ధిర్మహాదహంకారః ప్రాణాశ్చేత్యాదిభిర్మునే
క్రియానురూపై రభిధావ్యాపారైః శాస్తముచ్యతే.

41

ఓ మునీ! అచిత్తమే తత్త్వత్రియానురూపములగు వ్యాపారములచే సంతాకరణము,
బుద్ధి, మనఃత్వ, అహంకారము, ప్రాణము, శీత్రుడు మున్నగు నామములచే, జెప్పబడుచున్నది.

చిత్తం సర్వమితి ప్రామాన్యస్మిన్స్యక్తే మహీపతే
సర్వాభివ్యాధి నీమానః సర్వత్యాగః కృతో భవేత్.

42

ఓ రాజా! చిత్తమే అంతయునని జెప్పబడినది. కాన వద్దానిని దృఢించుటచే సమస్త ఆధి
వ్యాధులయొక్క సీమాంతము (హద్దు) అయినట్టి సర్వత్యాగము గావించబడినదగుచున్నది.

చిత్తత్యాగం విదుః సర్వత్యాగం త్యాగవిదాం పర
తస్మిన్నిధే మహాబాహో సత్యం కిం నానుభూయతే.

43

త్యాగవేత్తలలో శ్రేష్ఠుడవును మహాబాహుడవునగు నోరాజా! చిత్తముయొక్క త్యాగమే
సర్వత్యాగమని తేల్చినవలెదగుచున్నది. అయ్యది సిద్ధింప, పరమానందరూపముగు సత్యపదార్థముయొక్క
యానుభవమింక కలుగకుండునా? అవశ్యము కలుగునని (భావము)

చిత్తే త్యక్తే లయం యాతి దైవితమైక్యం చ సర్వతః
శిష్యతే పరమం శాస్తమచ్ఛమేకమనామయమ్.

44

చిత్తము త్యజించబడగా దైవితము (కార్యవిభాగ పరంపరయు)న్ను, ఏక్యము (కారణ
మున తిరోభావక్రమము)న్ను సంలేట లయమొంది, కేవలము పరమశాంతమై, స్వచ్ఛమై, నిరామయమై
ఏకమైనట్టి పరమాత్మయే శాసించును.

అన్యార్చితం విదుః క్షేత్రం సంగృతేః సన్యసంతకేః
క్షేత్రే త్యక్షేత్రతాం యాతే శాలేః ఇవ సంభవః.

45

ఈ సంసారమును సన్యసముచూచుకొన్న యుత్పత్తికి క్షేత్రము చిత్తమనియే చెప్పబడినది.
అట్టి క్షేత్రమే సకలంప నిక భాష్యమగు సంసార మెద్దానిమండి ప్రాచుర్యమించును.

చిత్తమేవ విచిత్రేహం భావాభావవిలాసిना
వివర్తతేర్థభావేన జలమూర్తితయా యథా.

46

విచిత్రప్రకారములగు క్రియలు నొనర్చునదియు, భావాభావరూపమున విలాసము గావించు నదియు నగు చిత్తమే :- జలము తీరంగములరూపమునఁ బరిణామమొందునట్లు - అనేక పదార్థా కారములఁ బరిణామిండుచున్నది.

చిత్తోత్సాదనరూపేణ సర్వత్యాగేన భావతే
సర్వమాసాద్యతే సమ్యక్సామ్రాజ్యేనేవ సర్వదా.

47

ఓ రాజా! చిత్తత్యాగరూపముగు సర్వత్యాగముచే సామ్రాజ్యముచేపర, సదా సర్వత్ర సమస్తమున్న సరిప్రాప్తించుచున్నది.

సర్వత్యాగస్య విషయో యథైవాన్యోఽస్తి తే తథా
త్వమప్యస్యస్య భవసి త్యాగిన్లహ్లాసి వై నృప.

48

త్యాగశీలఁడవగు నృపలా! పరిచ్ఛిన్నఁడవగు నీ కన్యమగు వస్తు వెట్లు సర్వత్యాగమునకు విషయమగునో, అట్లే నీవును నిన్న దృఢుఁడు మఱియొకవస్తువునకు విషయమైయున్నావు. అట్టి యీ త్యాగ్యవస్తువు నీ నీవాత్మగా (నీవని) గ్రహించుచున్నావు. గాన నీవు సర్వత్యాగము సిద్ధిపఱుచున్నది.

సూత్రం ముక్తాఫలేనేవ జగజ్జాలం త్రికాలకం

సర్వమన్తః కృతం తేన యేన సర్వం సముజ్జితమ్.

49

ఎవనిచే సమస్తమున్న దృఢంబుఁడనదో, యాతనిచే, - ముత్యముచే చారమునరె, - త్రికాలములందున్న యీ జగజ్జాలములయు నపరిచ్ఛిన్నమగు దవ యాత్మస్వరూపములోనఁ గలిపఁబడినదగును.

యేన సర్వం పరిత్యక్తం తస్మిన్సూన్యేఽపి సంస్థితం

జగత్సర్వం త్రికాలస్థం తన్తా ముక్తావలీ యథా.

50

ఎవనిచే సమస్తము పరిత్యజింపఁబడినదో, అట్టి శూన్యమౌతునియందును, - చారమున ముత్యాల ఫలవలరె - త్రికాలస్థమగు నీ జగత్తంతయు సిద్ధిపొందుచున్నది.

అన్నీహేనేవ దీప్తేన యేన సర్వం సముజ్జితం

సన్నేహేనేవ దీప్తేన తేన సర్వం ప్రకాశితమ్.

51

తైలములేని దీపమునరె, నెవనిచే సమస్తము పరిత్యజింపఁబడినదో, అతనిచేకనే తైలముగల దీపమునరె, సమస్తము ప్రకాశింపఁబడినదగును.

స్థితం సర్వం పరిత్యజ్య యః శేతేఽన్నేహదీపవత్

సరాజతే ప్రకాశాత్మా సమః సన్నేహదీపవత్.

52

చిత్తమునందున్న సమస్తపదార్థములఁ ద్యజించి, తైలములేని దీపమువలె నెవఁడు కాంతి నొందునో, అట్టి సర్వత్యాగదూషమున, బ్రహ్మాత్మ తైలముగల దీపమువలె సముముగ వెలుగొందును.

సమస్తవస్తునిష్కాసే యథా త్వమవశేష్యతే
సర్వత్యాగే కృతే తాదృగ్విజ్ఞానమవశిష్యతే.

53

రాజ్యము, మఱియు నితరముగ సమస్త సామగ్రిని వదిలివేసినను నీపట్లు శేషించియుంటివో అట్లే సర్వత్యాగము గావించినను జ్ఞానదూషమున ఆత్మ శేషించియుండును!

సమస్తవస్తుదాహేఽపి యథా త్వం నేతరో నృప
సర్వత్యాగత ఏవాజ్ఞ యథా నిర్వాణముచ్యతే.

54

ఓ రాజా! సర్వవస్తువులను దహించివైచినను, నీపట్లు శేషించియుంటివో, అట్లే సర్వ త్యాగముచే శేషించు ఆత్మయే నిర్వాణమునఁబడును. అప్పుది నీకంటె నస్వముకాదు.

సర్వత్యాగో హి శూన్యాత్మా ఆశ్రయః సర్వసంవిదామ్
అనన్తానామదారాణాం ఖమివేదం దివాకసామ్.

55

గొప్ప ప్రకాశముగల మార్గచంద్రాద్య సేక బదార్థములనున్న, శూన్యమైనట్టి యాకాశమే నెలవైనట్లు, సర్వత్యాగముచే శేషించు శూన్యాత్మయగు (పదార్థశూన్యముగు) శిశ్నయానమే సమస్తజ్ఞానములకు నాశ్రయమైయున్నది.

సర్వత్యాగరసాపాసే జరామరణభీతయః
న కాశ్చన ప్రబాధస్తే ఖస్యేవ వ్యోమలేఖకాః.

56

అసంగమై, ఉదాసీనమైనట్టి యాకాశమును ఉలికెల్లలు బాధించనట్లు, సర్వత్యాగమున అమృతసానముచే జరామరణాది భయములెవ్వియు మనుజుని బాధించనేరవు.

సర్వత్యాగో మహత్త్వస్య కారణం నిర్మలమ్యతే
సర్వం త్యజసి చేద్యస్మాద్భుద్ధి స్థైర్యం బృహత్తమమ్.

57

సర్వత్యాగమే గొప్పదై, నిర్మలమైనట్టి ప్రకాశమునకుఁ గారణమైయున్నది. ఏలయనిన, సర్వమును ద్యజించినపుడే నీకు బుద్ధియొక్క స్థిరత్వమున్ను, సర్వోత్తమత్వమును సరిత్రాపించుచున్నది.

సర్వత్యాగః పరానందో దుఃఖమన్యత్సదాదురామ్
ఇలోమిత్యురరీకృత్య యదిచ్ఛసి తదాచర.

58

సర్వత్యాగమే పరమానందము. తద్భిన్నముగు సమస్తము దారుణమైన దుఃఖమేయగును. ఇద్దానిని విచారించి, 'ఓహో' అనుపదముయొక్క యర్థము నంగీకరించినవాడైనై, ఇక, నీయిచ్ఛాను సారమాచరింపుము.

సర్వం త్యజితి యస్తస్య సర్వమేవోపతిష్యతే
యథైవామ్బు విశేత్యగ్నై తథైవాయాతి వారిధౌ.

59

సముద్రమునఁ బడలొగ్గియుండు జలమెట్లెట్లు ప్రవేశించుచుండునో, అట్లు మరల నదీ ప్రవాహములవ్వారా జలమాసముద్రమున వచ్చి చేరుచుండునట్లు, ఎవఁడెంతయుఁ దృణించునో, అతడే యంతయుఁ బొందుచుండును.

సర్వత్యాగాన్తరేవాస్తి జ్ఞానమాత్మప్రసాదకమ్

యచ్ఛాన్యం కిల భాణస్య తత్ర రత్నాది తిష్ఠతి.

60

పాత్రముయొక్క శూన్యస్థానముననే రత్నాదులుండునట్లు, అజ్ఞానము తత్కార్యాది సమస్త మున్నద్యజింపఁబడ, అట్టి సర్వత్యాగమునందే యాత్మప్రసాదకమగు జ్ఞానము పరిణమించును.

సర్వత్యాగవశాదేవ హతకాలే కలావపి

శాక్త్యేన విగతాశ్చ జ్ఞం మునినా మేరువత్పితమ్.

61

సర్వత్యాగకారణముననే, మిగులపావీష్ఠమగు కలికాలమందును శాక్యముని (బుద్ధదేవుఁడు) సంకయనిహితుఁడై మేరువృక్షమువలె నీతిగల్గియున్నాఁడు.

సర్వత్యాగో మహారాజ సర్వసంపత్సమాశ్రయః

న గృహ్లాతి హి యత్కించిత్సర్వం తస్మై ప్రదీయతే.

62

ఓ మహారాజా ! సర్వత్యాగమే సమస్తసంపదలకు వాశ్రయమైయున్నది. ఏలయిన ఎవఁ డిదియుఁ గైకొనఁజో, అతనికే సమస్తము నీయఁబడును.

కృత్వా సర్వపరిత్యాగం శాన్తః స్వప్తో వియత్సమః

పామో భవసి యద్రూపస్తద్రూపో భవ భూవతే.

63

ఓ రాజా ! సర్వపరిత్యాగము గావించి శాంతమై, స్వప్నమై ఆకాశమువంటి యే (శుద్ధాత్మ) రూపుఁడవు సేనైయున్నావో, అట్టిరూపుడవే కమ్ము.

సర్వం పరిత్యజ్య మహస్వభావ త్యజస్యజ్ఞో యేన చ తద్విహాయ

త్యాగాభిమానం చ మలం విముచ్య విముక్తరూపో భవ భూమిపాల.

64

ఇత్యాదీరే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణవ్రతకణేపూర్వాధే చూ॥ శిఖిధ్వజావబోధనం

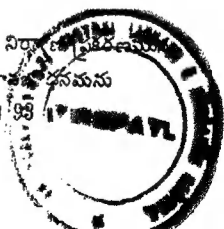
నామ త్రినవతితమః సర్గః ॥ 93 ॥

ఓ మహాశభావుఁడగు రాజా ! నీవంతయుఁ దృణించి, తువ కేమనమ్మచే సమస్తము దృణించుచున్నావో, అట్టి మనస్సునుగూడ విడనాడి అభిమానరూపమలమున, అహంకారమునున్న బరిత్యజించి ముక్తరూపుఁడవు కమ్ము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్ణయించినది.

చూడాలో పాఖ్యానమున శిఖిధ్వజావబోధనమును

దొంబదిమూడవ సర్గము ॥ 93 ॥



55362

శ్రీ

ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మ

ఓం



ని

ధ్యేయం సర్వముముక్తుభిః

త్రి